

تصویر ابو عبد الرحمن الکردي

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ترانه نامه ی پیغمبر

خستنه پرووی پرووداوه کان و
شیکردنه وهی به سه رهاته گات

نوسینی

علی محمد محمد الصلابی

وه رگی یاف

احسان برهات الدین

نارین

دارالمعرفه
به یرووت

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

نایب

کتابخانه
موسسه
پژوهشی
تاریخ و
سفر

تریاننامه‌ی پیغه مبر

خستنه رووی پرووداوه کان و
شیکردنه وهی به سه رهاته کانت

۲

ماقی لہ جاپیدانی ہاریزراوہ بو کتیبخانہی

نارین

ناوی کتیب: زیاننامہ ی پیغہ مبر ﷺ خستہ پوی پوداوہ کان و شیکردنہ وہی بہ سہر ہاتہ کان

نوسینہ: دکتور علی محمد محمد الصلابی

وہرگیپرانہ: إحسان برهان الدین

نہ خخشہ سازی ناوہ وہ: شفق حمد امین

توبہ ی چاپ: یہ کہ م - ۲۰۰۹

ژمارہ ی سپاردن: (۱۵۵۸) ی سالی (۲۰۰۹) ی پی دراوہ

کتیبخانہ ی نارین

ماقی لہ جاپیدانی شیخ محمودی حفیظ

بازاری زانست بو کتیب و چاپہ مہنی

E-mail: nareen_1@yahoo.com

تہلہ فون، 66.2511982 (00964)

تریا ننامہ کی پیغہ مبدیہ

بِسْمِ اللّٰهِ
الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

خستنه پرووی پروداوه کان و
شیکردنه وهی به سه رهاته کات

نوسینی

علی محمد محمد الصلابی

وه رگیرافی

إحسان برهات الدین

به رگی دوووم

نارین

باسی پینجه‌م: ناکوکی له‌سهر ده‌ستکه‌وته‌کان و دیله‌کان

یه‌که‌م: ناکوکی له‌سهر ده‌ستکه‌وته‌کان.

عوباده‌ی کوپی صامیت ﷺ ده‌فه‌رموویت: له‌گه‌ل پیغه‌مبه‌ری خوا(ﷺ) ده‌رچووین و ناماده‌ی جه‌نگی به‌در بووم له‌گه‌لی، هه‌ردوو هیزه‌که پووبه‌پووی یه‌کتر بوونه‌وه و، خوای گه‌وره دوژمنانی به‌زاند، کۆمه‌لیک به‌دوایان که‌وتن، ده‌یان‌شکاندن و ده‌یان‌کوشتن، کۆمه‌لیکیش که‌وتنه‌سه‌ر سه‌ربازه‌کاندا هه‌لیان ده‌گرت و کۆیان ده‌کرده‌وه، کۆمه‌لیک ده‌وره‌ی پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) یان دا نه‌وه‌ک دوژمن هه‌ل بقۆزیته‌وه لیتی، کاتیک شه‌وه‌ات، خه‌لکه‌کیش هه‌مووی گه‌پانه‌وه لای یه‌کتر، نه‌وانه‌ی ده‌رچووین به‌دوای دوژمن وتیان: ئیوه له‌ئیمه‌ مافدارترین، ئیمه‌ دوژمنمان پاوناه و به‌زاندمان، نه‌وانه‌ش پاسه‌وانیتی پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) یان ده‌کرد و وتیان: ئیوه‌یش له‌ئیمه‌ مافدارترین به‌و ده‌ستکه‌وته‌تان، ئیمه‌ پاسه‌وانیتی پیغه‌مبه‌رمان ده‌کرد(ﷺ)، چونکه‌ ترساین زیانیکی پی‌بگه‌یه‌نیت، ئیتر خوای گه‌وره‌ئه‌م نایه‌ته‌ی دابه‌زاند: ﴿سَلُّوْنَاكَ عَنِ الْاَنْسَالِ قَلِ الْاَنْفَالِ لِلّٰهِ وَالرَّسُولِ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ وَاَطِيعُوا اللّٰهَ وَرَسُوْلَهُٓ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ﴾ (الانفال: ۱).

ئیتیر پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) به‌یه‌کسانی دابه‌شی کرد له‌نیو موسلماناندا.^۱ له‌راستیدا خوای گه‌وره‌یادی غه‌زای به‌دری کرد به‌یادیکی هه‌میشه‌یی به‌وه‌ی که‌له‌سوره‌تی(الانفال)دا باسی کردوه، به‌شیکراوه‌یی باس له‌پروداوه‌کان و هۆکاره‌کان و نه‌نجامه‌کان کراوه، هه‌روه‌ها نایه‌ته‌پیرۆزه‌کانی چاره‌سه‌ری ده‌رونی مروّفه‌کانیان کرد و، په‌روه‌رده‌یان کرد له‌سه‌ر بیرویاوه‌پی قوول و پیکهاتنی ورد، سوره‌ته‌که‌به‌ئاشکراکردنی حوکمی ده‌ستکه‌وته‌کان ده‌ستی پیکرد و پوونی کرده‌وه که‌ئه‌و ده‌ستکه‌وتانه‌بو خوا و پیغه‌مبه‌ره، چونکه‌خوای گه‌وره‌خواه‌نی

۱ حسنه الامام احمد (۲۲۴/۵)، واللفظ له‌ورقمه (۲۲۷/۶۲) وقال محققوا ط / الرسالة: حسن لغیره، تفسیر ابن کثیر (۲۸۳/۲).

هه‌موو شتیکه، پیغه‌مبه‌ره‌که‌شی جینشینیه‌تی، ئینجا خوای‌گه‌وره سی‌فرمانی به ئیمانداران کرد: فرمانی پیکردن به له‌خوا ترسان و چاککردنه‌وی په‌یوه‌ندیه‌کان و گوپراه‌لی بۆ‌خوا و پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی (ﷺ)، بیگومان نه‌وانه‌ش فرمانگه‌لیکی هه‌ره‌گرنگن له‌بواری جیهاددا، چونکه نه‌گه‌ر جیهاد هه‌لقولای ترسی خوای‌گه‌وره نه‌بیته‌وا جیهاد نیه، ئینجا جیهاد پتویستی هه‌یه به‌یه‌ک ریزی و نا‌لیزه‌شه‌وه چاککردنه‌وی په‌یوه‌ندیه‌کان گرنگه‌کی زوری هه‌یه و، پیک و پیک بوون بنچینه‌ی جیهاده، ئینجا خوای‌گه‌وره ناشکرای کرد که گوپراه‌لی بۆ‌خوا و پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) نیشانه‌ی ئیمانه.

ئینجا خوای‌گه‌وره سیفته‌ی ئیمانداره‌ راسته‌قینه‌کانی ده‌ست نیشان کرد، له‌راستیدا وه‌سفرکردنی ئیمانداران به‌وه‌ی که نه‌گه‌ر یادی خوا بکریته‌ دل‌ه‌کانیان ده‌ترسیته‌ و ده‌له‌رزیت، هه‌روه‌ها قورئانیان بۆ‌بخوینریته‌وه بیروباوه‌ریان به‌هیزتر ده‌بیته‌، وه‌سفی سییه‌میش: پشت به‌ستنه به‌خوای‌گه‌وره، که ئومیدیان به‌که‌سی تر نیه جگه له‌خوای‌گه‌وره و، په‌ناش ناگرنه‌که‌سی تر جگه له‌ئهو، داوای هیچ پتویستیه‌کیش نا‌که‌ن جگه له‌په‌روه‌ردگاریان نه‌وه‌یش ده‌زانن: هه‌رچی بیه‌ویته‌ ده‌بیته‌ و، هه‌رچی خوا نه‌یه‌ویته‌ نابیته‌، سیفته‌ی چواره‌میش: به‌ریاکردنی نوپژه‌وپاریزگاریکردن له‌کاته‌کانی (واتا به‌جیهینانی له‌کاتی دیاریکراوی خویدا) و ده‌ست نوپژه‌و کاره‌کانی تری، له‌وانه‌چاک ده‌ست نوپژگرتن و به‌ته‌واوی و چه‌مانه‌وه‌و کړنوش بردن و قورئان خویندن تیا‌یداو شایه‌تمان و دروود و سلو ناردن بۆ پیغه‌مبه‌ر (ﷺ)، سیفته‌ی پینجه‌میش: به‌خشین له‌پریگای خوا و نه‌ویش زه‌کات و مافه‌کانی دیکه ده‌گریته‌وه، دروستکراوه‌کانیش هه‌موویان به‌نده‌ی خوای‌گه‌وره‌ن، خۆشه‌ویستترینیان لای خوا به‌که‌لکترینیان به‌بۆ‌به‌نده‌کانی تر، ئینجا ناشکراشی کرد که هه‌ر که‌س نه‌م سیفته‌تانه‌ی تیا‌بیته‌ نه‌وا ئیماندارێ راسته‌قینه‌یه و به‌م شیوه‌یه‌ پینشه‌کی سوره‌ته‌که‌ته‌واو ده‌بیته‌^١ دوا‌ی نه‌وه‌ی هیمه‌ت به‌رزده‌کاته‌وه بۆ جیهادونکۆلی له‌هۆکاره‌کانی سه‌رشۆپری وه‌کو ململانی له‌سه‌ر غه‌نیمه‌ت و جیاوازی

تر، هروه‌ها به رزبونه وه بۆ پله به رزه کانی ئیمان، خوی گه وره ده فه رموویت:

﴿سَأَلْنَاكَ عَنِ الْإِنْفَالِ قُلِ الْإِنْفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ فَأَتَقُوا اللَّهَ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١﴾ إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَّتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٢﴾ الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴿٣﴾ أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا لَهُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَمَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ﴾ (الانفال: ١-٤).

مامۆستا (محمد ایمن المصری) ده لیت: نایه ته کان باسی کرداری ئیماندارانیان نه کرد له به دردا، به لکو گله بیه کی نازار به خشیان کرد له موسلمانان، بۆ نه وهی هانده ریک بیته بۆ شه رمکردن له خوی گه وره، هه ندیک مه سه له یش بوو نایه ته کان به جوانی پوو نیان کرده وه و، نه وهی له ناو ده روونه کاندایه بوو نایه ته کان به شیوه یه ک باسیان کرد چاو جول هکانی تیادا ده بینی، هه مو نه وه ش ناخی ئیماندارای ناگادار ده کرده وه بۆ نه وهی بزانیته چه ند ماوه هیه له نیوان خوی و پله کانی ئیماندا که هه ول ده دات پیی بگات، نایه ته کان په روه رده کردنی په روه ردگاری دانابوو، خاوه نی چه شتنی ته واویش بۆی ده رده که ویت به چی شیوازیکی ناوازه گله بیه که خراوه ته پوو، به بی نه وهی گله یی تیا بکریته، به لکو باسی نه وهی کرد که له ده روونه کاندایه بوو، به شیوه یه ک نه گه ر ئیمانداریکی ناسایی گوئی لی بیته دلنیا ده بیته که هیه چاوه ن باوه ریک نابیته نه و سیفه تانه ی تیادا بیته. بۆیه نایه ته کان خراوه پوو یان پیشه کییه ک بوو ده ریاره ی تاییه ته ندیی هکانی ئیمان، که ویت هیه نه و که لینه ده کی شیت له نیوان ئیماندار و سیفه تی ناشایسته دا:

﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَّتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٢﴾ الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴿٣﴾ أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا لَهُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَمَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ﴾ (الانفال: ٢-٤).

نایه‌ته‌کان باسی گله‌بیان نه‌کرد، به‌لکو باسی پوداویان کرد، باسی پوداویش کاریگه‌تر بو له هه‌موو گله‌بییه‌ک.

هاوه‌له به‌پریزه‌کان گوپرایه‌ل بوون بۆ ئەم ئاراسته‌قورئانیه، ئینجا نایه‌ته‌کان دابه‌زینه سهر پیغه‌مبه‌ردا (ﷺ) چون ده‌ستکه‌وته‌کان به‌شبکات. پاش ئەوه‌ی ده‌ستکه‌وته‌کان بوونه مولکی خواپیغه‌مبه‌ر (ﷺ)، په‌روه‌ردگار ناشکرای کرد، دابه‌شکردنیان چون ده‌بیئت، خوای گه‌وره ده‌فه‌رموویت:

﴿وَأَعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِّن شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَآبِنِ السَّبِيلِ إِن كُنتُمْ ءَامَنْتُمْ بِاللَّهِ وَمَا أُنزَلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا يَوْمَ الْفُرْقَانِ يَوْمَ التَّفَٰقَىٰ الْجَمْعَانِ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ (الانفال: ۶۱).

ئەمه له پاش ئەوه‌ی دلّه‌کانیان پاکبوونه‌وه له تیکه‌لکردن و دلّسوزیان ده‌رکه‌وت بۆ خوای بالاده‌ست و نه‌ینیزان، حوکمه‌که‌یش پاشکاو بووله‌وه‌ی چوار له پینجی ده‌ستکه‌وته‌کان له نیو‌خۆیاندا دابه‌ش ده‌بیئت و پینج یه‌کی بۆ خوا و پیغه‌مبه‌ره (ﷺ)، که خودی ئەو پینج یه‌که‌یش هه‌ر ده‌گه‌رپته‌وه بۆ خۆیان و دابه‌ش ده‌کرپته سهر ئەو لایه‌نانه‌ی له سوننه‌تدا باسیان هاتوو.

ئاراسته‌کردنی په‌روه‌رده‌یی له دواخستنی دابه‌زانندی پرسیارکردن ده‌ریاره‌ی ده‌ستکه‌وته‌کان، بۆ ئەوه ئاماژه ده‌کات که حوکمه شه‌رعیه‌کان پێویسته که‌ش و هه‌وای ده‌روونی گونجایی بۆ ناماده بکریت، بۆ ئەوه‌ی جیگای شایسته‌ی خۆی بگریته‌وه له هۆش و دلدا، و جیگیر بیئت و ئامانحه‌کانی به‌دی به‌ینیت، به‌م شیوه‌یش په‌روه‌ردگاری مه‌زن به‌نده موسلمانه‌کانی دوورخسته‌وه له په‌یوه‌ست بوون به‌که‌سی تر، هه‌روه‌ها به‌ ده‌ستکه‌وته‌کانه‌وه، بۆ ئەوه‌ی ئەو دلّسوزیه‌یان تیا دروست بیئت که شایسته‌ی سه‌رکه‌وتنی خوا، و ته‌واوکردنی نیعه‌ته‌کانی بن، بۆیه کاتیک یه‌کلابوونه‌وه بۆ خوای گه‌وره و به‌ دلّسوزی جیهادیان کرد سه‌رکه‌وتن فه‌زل و چاکه‌ی خۆی له‌وه زیاتر که چاوه‌پوان بوون پێی به‌خشین، له‌عه‌بدولای

کوپری عه‌مره‌وه هاتروه که فهرموویه‌تی: پیغمبر ﷺ) له پوژی به‌دردا به‌سی سهد و یانزه که‌س له هاوه‌لانیه‌وه ده‌رچوو، کاتیک گه‌یشتینه ئه‌وی پیغمبر ﷺ) فهرمووی: (اللهم انهم حفاة فحملهم، اللهم انهم عراة فاکسهم اللهم انهم جیاع فاطعمهم) واته : خواجه ئه‌وانه پی په‌تین هه‌لیان بگره، خواجه ئه‌وانه پووتن پوشته‌یان بکه، خواجه ئه‌وانه برسین تیریان بکه، ئیتر خوای گه‌وره سه‌رکه‌وتنی پی به‌خشین، کاتیکیش گه‌پانه‌وه، هه‌ریه‌که و به‌وشتریک یان دوو وشر گه‌پایه‌وه ، پوشته بوون و تی‌ریش بوون.

له دادگه‌ری پیغمبر ﷺ) یش ئه‌وه‌بوو، له دابه‌شکرده‌ندا به‌شی ئه‌و که‌سانه‌ی ده‌ستنیشان کرد که به‌فهرمانی خو‌ی دواکه‌وتن، به‌بو‌نه‌ی هه‌ندی فرمان و کار که پی سپاردن، بویه پشکی بو دانان و پاداشتی که‌سیکیان ده‌ست ده‌که‌ویت که ناماده‌ی به‌در بوویت،^۲ پیغمبر ﷺ) چاودیری بارودوخی سه‌ریازه‌کانی ده‌کرد که ری پی لی ده‌گرتن به‌شدار ی بکه‌ن له جه‌نگدا، چونکه خوای گه‌وره داوای شتی‌ک ناکات له هه‌چ که‌سیک له سه‌رووی توانای خو‌یه‌وه بی‌ت وه‌کو ده‌فهرموویت: ﴿لَا يَكْلَفُ

اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا﴾ (البقرة: ۲۸۶).

بویه پیغمبر ﷺ) داوای هه‌چی له که‌س نه‌ده‌کرد له توانای خویدا نه‌بی‌ت، چی له کاتی شه‌ر و چی له کاتی ناشتی، له غه‌زای به‌دریشدا پیغمبر ﷺ) له هه‌ندی له هاوه‌لانی خو‌ش بوو له‌وه‌ی ناماده‌ی جه‌نگه‌که‌بن، چونکه بارودوخی خیزانی‌شیان وای ده‌خواست، له عوسمانی کوپری عه‌فغانی ﷺ) خو‌ش بوو له‌وه‌ی له پوژی به‌دردا له مال ده‌رچی‌ت، چونکه پوقه‌یه‌ی خیزانی نه‌خو‌ش بوو، پیویستی‌شی هه‌بوو به‌که‌سیک چاودیری بکات، بوخاری له سه‌حیحه‌که‌یدا ریوایه‌تی کردوه که عه‌بدولای کوپری عومه‌ر ﷺ) باسی دواکه‌وتنی عوسمانی کردوه له‌و شه‌ره و فهرموویه‌تی: سه‌باره‌ت به‌دواکه‌وتنی له پوژی به‌در، به‌هوی نه‌خو‌شکه‌وتنی خیزانی بوو، پیغمبر ﷺ) فهرمووی: ((ان لك اجر رجل ممن شهد بداراً وسهمه)) واته:

۱ مسند ابی داود (۵/۵۲۵)، حسنه‌الالبانی، صحیح ابی داود ورقمه (۲۷۴۷).

۲ بپوانه: من معنی السیره (۲۱۴).

۳ البخاری: کتاب الفضائل، باب ((مناقب عثمان)) رقم (۳۶۹۹).

پاداشت و پشکی که سیکت هیه به‌شداری شه‌پی به‌دري کردبیت.

ه‌روه‌ها پیغمبر ﷺ) فه‌رمانی کردوه به‌ئبو ئومامه له لای دایکی بمینتته‌وه چونکه نه‌خۆش بووه و پئویستی پئی بوو، له ئبو ئوسامه‌ی کوری سه‌عله‌به‌وه (ﷺ) هاتوه: که پیغمبر ﷺ) ئاگاداری کردنه‌وه به‌ده‌رچوون بۆ به‌دروه‌ه ئه‌ویش بریاری ده‌رچوونی دا له‌گه‌لیان، ئبو بورده‌ی کوری نه‌بیاری خالۆی پئی وت: له لای دایکت بمینته‌وه ئه‌ی خوشکه‌زام. ئبو ئوسامه پئی وت: به‌لکو تو له لای خوشکه‌که‌ت بمینته‌وه، ئه‌وه‌یان بۆ پیغمبر ﷺ) گپ‌رایه‌وه و، ئه‌ویش فه‌رمانی به‌ئبو ئوسامه کرد له‌گه‌ل دایکی بمینتته‌وه و ئبو بورده‌ی له‌گه‌ل خۆی برد، کاتیک پیغمبر ﷺ) که‌رایه‌وه ئافره‌ته‌که‌مردبوو پیغمبر ﷺ) یش نویژی له‌سهر کرد.

ئهم په‌وشته‌به‌رزه و چاودیری کردنه بۆ هه‌ستی سه‌ربازه‌گان و بارودۆخی خیزانیان هزر و وزه‌یه‌کی دروست ده‌کرد له‌نیوان سه‌رکردایه‌تی و سه‌ربازه‌کاندا و، ده‌چیتته‌ژیر چه‌مکی (فقه‌التمکین) ه‌وه، پیغمبر ﷺ) یش له‌به‌رزترین پله و شیوازه‌کانی پئی هه‌لساوه.

له‌هاوه‌لانه‌یش که فه‌رمان و ئه‌رکی تایبه‌تیان هه‌بوو، یان تووشی کۆسپیک بوون له‌رێگا و پیغمبر ﷺ) که‌پاندنیه‌وه:

۱- ئبو لوبابه: پیغمبر ﷺ) به‌جینشینی خۆی له‌سهر مه‌دینه به‌جیی هیشته.

۲- عاصمی کوری عه‌دی: پیغمبر ﷺ) ناردی بۆ کارێکی گرنگی خه‌لگی عالیه له‌مه‌دینه.

۳- حاریسی کوری حاتیب: پیغمبر ﷺ) ناردی به‌کارێکی گرنگ به‌ره‌و لای به‌نی عه‌مری کوری عه‌وف.

۴- حاریسی کوپی صیممہ: لہ کاتی پیکردندا بہرہو بہدر کہوت و شوینیکی شکا و پیغہمبہر(ﷺ) گپراپہوہ.

۵- خہواتی کوپی جوبہیر: لہ پریگا بہردیک بہر پیی کہوت لہ ناوچہی سہفرائہوہ گہراپہوہ بہ فرمانی پیغہمبہر(ﷺ).

ہرہوہا پشکی شہہیدانی دایہ میراتگرہکانیان، بہم شیوہیہش ناینی نیسلام دەست پیشخار بوو بۆ پیزگرتن لہ شہہیدان و چاودییری کردنی منال و خیزانہکانیان پیش نزیکہی چوارده سہدہ.^۱

دووم: دیلہکان

ئیبنو عہباس دەفہرموویت: کاتیک دیلہکان گیران، پیغہمبہر(ﷺ) بہ ئہبو بہکرو عومہری فہرموو: بۆچوونتان چپہ دہربارہی دیلہکان؟ ئہبو بہکر فہرموی: ئہی پیغہمبہری خوا ئہوانہ ناموزا و عہشیرہتی خۆمانن، پیم وایہ پزگارانیان(فدیہ) لی وہرگریت و توانامان دہشکیتہ سہر بیباوہ پاندا، بہلکو خوای گہورہ پینمونیان بکات بۆ نیسلام. بۆیہ پیغہمبہر(ﷺ) فہرموی: تو بۆچوونت چپہ ئہی کوپی خہتتاب؟ وتم: نہ سویند بہ خوا ئہی پیغہمبہری خوا، من بۆچوونہکەئەبو بہکر م نییہ، بہلکو من پیم وایہ ئہگہر بوویتہ خاوەن دەسەلات لہ گہردنیان بدہین، عہقیل بدہی بہ دەستی عہلیہوہ بۆ ئہوہی لہ گہردنی بدات و زاواکەم بدہیتہ دەستمہوہ لہ گہردنی بدہم، چونکہ ئہوانہ سہرانی کوفرن، بہلام پیغہمبہر(ﷺ) بۆچوونہکەئەبو بہکری لا پەسەند بوو و حەزی نہکرد لہ بۆچوونہکەئەبو بہکر دوائەئەبو ہاتم و تەمەشام کرد پیغہمبہر(ﷺ) و ئہبو بہکر دانیشتونہ دہگرین، وتم: ئہی پیغہمبہری خوا(ﷺ) ناگادارم بکە بۆچی دہگرین؟ بۆ ئہوہی منیش بگریم، یان بہ زۆرخۆم بہ گریان بہینم لہبەر گریانہکەئەبو، پیغہمبہر(ﷺ) فہرموی: ((لہبەر ئہوہی دہگریم کە ہاوەلانت پیشنیاری

پزگارانه یان بۆکردم و من پیشنیاری سزادانیان کرایه سهرم له خوار نهو داره وه))

- واته دارتک بوو نزیك پیغه مبهەر (ﷺ) - خوای گه وره نه م ئایه تهی دابه زانده: ﴿مَا كَانَتْ لِنَبِيِّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أُسْرَىٰ حَتَّىٰ يُتَخَذَ فِي الْأَرْضِ تَرْيُدُونَ عَرْضَ الدُّنْيَا وَاللَّهُ يُرِيدُ الْآخِرَةَ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٦٧﴾ تَوْلَا كِتَابٌ مِّنَ اللَّهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا أَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٦٨﴾ فَكُلُوا مِمَّا غَنِمْتُمْ حَلَالًا طَيِّبًا وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾ (الانفال: ٦٧-٦٩). نیت خوی گه وره دهستکه وته کانی بۆ حه لال کردن.^۱

له پریوایه تیکی ئیبنو مه سعوددا (ﷺ) هاتوو هه که فهرموویه تی: له پۆژی به دردا، پیغه مبهەر (ﷺ) فهرمووی: چی ده لئین ده ربیره ی دیله کان، نه بو به کر وتی: نه ی پیغه مبهری خوا قه وم و که س و کاری خوئن، بیانیه یله و په له یان لی مه که، به لگو خوی گه وره لییان خووش بیته، عومه ر فهرمووی: نه ی پیغه مبهری خوا، ده ربیان کردی و به درو بیان خستیه وه، له گه ر دنیان بده، عه بدولای کوی پی په واحة یش وتی: نه ی پیغه مبهری خوا، دۆلئیک بدۆزه ره وه دار و دره ختی نۆر بیت، هه موویان بخه ره ناوی و بیان سووتیه ته، نیت هه ندی که س وتیان بۆچونه که ی نه بو یه کر وه رده گریته و هه ندی که س وتیان بۆچونه که ی عومه ر وه رده گریته و، که سانئیک وتیان بۆچونه که ی عه بدولای کوی په واحة وه رده گریته، پیغه مبهەر (ﷺ) ده رچوو و فهرمووی: خوی گه وره دلی که سانئیک نه رم ده کاته وه تا کو له شیر نه رم تر ده بیته، خوی گه وره دلی که سانئیکیش په ق ده کاته وه تا کو له به رد په قتر ده بیته، نمونه ی تو نه ی نه بو به کر وه ک نمونه ی ئیبراهیمه (سه لامی خوی لی بیت)، فهرمووی: ﴿فَمَنْ يَبْعِنِي فَإِنَّهُ مِنِّي وَمَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾ (ابراهیم: ٣٦). نمونه ی تو نه ی نه بو به کر وه ک عیسیایه، که فهرمووی: ﴿إِنْ تُعَذِّبُهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ وَإِن تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ (المائدة: ١١٨). نمونه ی تووش نه ی عومه ر وه کو نمونه ی نوحه، کاتیک فهرمووی: ﴿رَبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكٰفِرِيْنَ

۱ مسلم، کتاب الجهاد والسير، باب الامداد بالملائكة في غزوة بدر واباحة الغنائم (١٧٦٣/٣).

ذَيَارًا ﴿نوح: ۲۶﴾. نمونه‌ی تو‌ئی عومر وه‌کو موسایه، که فرموی: ﴿رَبَّنَا
 اَطْمَسَ عَلَيَّ اَمْوَالِهِمْ وَاَشَدُّ عَلَيَّ قُلُوبِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوْنَ حَتَّىٰ يَرَوْا الْعَذَابَ الْاَلِيمَ﴾ (یونس:
 ۸۸). (انتم عالة فلا ینفلتن احد منهم احدا الابداء، او ضربیه عنق)) واته: ئیوه
 نه‌دار و مه‌ژارن، با که‌سیان له ژیر ده‌ستتان ده‌رنه‌چیت به‌بی‌پزگارانه یان لیدانی
 گه‌ردنی. عه‌بدولای کورپی مه‌سعود ده‌لئیت: وتم: ئهی پیغمبری خوا(ﷺ) ته‌نها
 سوه‌یلی کورپی به‌یزا نه‌بیت، چونکه گویم لی بوو باسی نیسلا می ده‌کرد، ده‌لئیت:
 هیچ پوژنیک نه‌بوو بترسم به‌ردم به‌سهردا بباریت نه‌ونده‌ی نه‌و پوژه، تا‌کو
 فرموی: "الا سهیل بن بیضاء" واته: به‌لئ سوه‌یلی کورپی به‌یزا نه‌بیت. خوی
 گه‌وره‌یش نه‌م نایه‌ته‌ی دابه‌زاند: ﴿مَا كَانَتْ لِيْنِيْ اَنْ يَّكُوْنَ لَهُ اَسْرَى حَتَّىٰ يُشْخَبَ
 فِي الْاَرْضِ﴾ (الانفال: ۶۷).^۱

نه‌م نایه‌ته‌ بنه‌مایه‌کی گرنگ داده‌نیت له دروستکردنی ده‌وله‌تدا، کاتیک له
 قوناغی پیکه‌یتان و ناماده‌کردندا بیت، بو‌ئوه‌ی به‌لاوازی نه‌یه‌ته‌ پیش چاوو،
 دوژمنان بترسینیت، بویه له پیناو نه‌م مه‌سه‌له سه‌ره‌کییه‌دا بایه‌خدان ده‌خاته‌پوو
 به‌شته لاوه‌کییه‌کان با پیوستیش به‌و شتانه زور بیت.^۲

سه‌عدی کورپی موعاز ناره‌حت بوو له‌وه‌ی هاوه‌لان ده‌ستیان کرد به‌دیل گرتنی
 بته‌پرستان، پیغمبر(ﷺ) یش هه‌ستی به‌وه کرد و پیی فرموی: ((والله لكانك يا
 سعد تكره ما يصنع القوم)) واته: سویند به‌خوا ده‌لئیی کرداری خه‌لکه‌که‌ت پی
 ناخو‌شه، وتی: به‌لئ ئهی پیغمبری خوا، نه‌مه یه‌که‌م گورز بوو له بته‌پرستان درا،
 کوشتنیانم پی باشتره تا‌کو هیشتنه‌وه‌یان.^۳

مامه‌له‌کردنی پیغمبر(ﷺ) بو‌دیله‌کان میهره‌بانانه و دادگه‌رانه و توند و
 تو‌لئیش بوو له پیناو نامانجه‌کانی بانگه‌ازدا، بویه شیوازه‌کانی جیاواز بوو،

۱ حسنه الامام احمد (۳۸۳/۱-۳۸۴) رقم (۳۶۳۲) هه‌روه‌ها بپوانه وته‌کانی شیخ نه‌حمه‌د شاکر له‌و
 باره‌وه، تفسیر ابن کثیر (۳۲۵/۲)، (مرویات غزوة بدر) (۲۸۹-۲۹۱)، بپوانه قسه‌کانی نه‌ویش له په‌راویزه‌وه.
 ۲ من معین السیره (۲۰۹).
 ۳ بپوانه: التریبه الجهادیه للغضبان (۱/۱۴۱).

هه‌ندیکیانی کوشت و هه‌ندیکیانی به‌پزگارانه‌ نازادکرد و، هه‌ندیکی تریشیانی به‌بی هیچ به‌رانبه‌ریک نازادکرد و، هه‌ندیکیان مه‌رجی له‌گه‌ل کردن ده‌ که‌س له‌ موسلمانان فیری نووسین بکه‌ن له‌ به‌رامبه‌ر نازاد کردنیان.

۱- پیغه‌مبه‌ر ﷺ) په‌نادانی زویه‌یری کوری موتعیمی له‌به‌رچاو بوو:

پیغه‌مبه‌ر ﷺ) ده‌بارهی دیله‌کانی به‌در فه‌رمووی: ((لو کان مطعم بن عدي حياً، ثم كلمني في هؤلاء النتنی لأطلقتم له))^۱ واته: نه‌گه‌ر موتعیمی کوری عه‌دی له‌ ژياندا بوايه و ده‌بارهی ئه‌و بۆگه‌نانه‌ قسه‌ی له‌گه‌لم بگردایه له‌به‌ر ئه‌و نازادم ده‌کردن.

ئهم فه‌رموده‌یه ئه‌مه‌کێک چاکه له‌به‌رچاو بوونیک بوو بۆ ئه‌و پیاوه، چونکه موتعیم هه‌لۆیستی جوانی هه‌بوو له‌ په‌نادانی پیغه‌مبه‌ر ﷺ) له‌و کاته‌ی له‌ تائیف گه‌رپاوه، ئینجا ئه‌و یه‌کیکیش بوو له‌و که‌سانه‌ی لاپه‌ره‌که‌یان لابرد له‌ ناو که‌عبه، کاتیک به‌نو هاشم گه‌مارۆیان خرابوو یه‌ سه‌ر،^۲ ئه‌مه‌یش چله‌پۆپه‌ی به‌ ئه‌مه‌ک بوونه بۆ هه‌لۆیستی پیاوان سه‌ره‌پای ئه‌وه‌ی بته‌رستیش بن.^۳

ب- کوژرانی عوقبه‌ی کوری ئه‌بی موعه‌یت و نه‌زری کوری حاریس:

ئه‌گه‌رچی پیغه‌مبه‌ر ﷺ) ئه‌و ئه‌مه‌که‌ی ده‌ریپی به‌رامبه‌ر که‌سیک وه‌کو موتعیم به‌لام پێویست بوو توند و تۆلێش بیئت به‌رامبه‌ر هه‌ندیک له‌ تاوانبارانی جه‌نگ و سه‌رانی بیباوه‌پی، وه‌کو: عوقبه‌ی کوری ئه‌بی موعه‌یت و نه‌زری کوری حاریس، چونکه ئه‌وان هه‌میشه بانگه‌شه‌ی شه‌ریان ده‌کرد له‌ دژی موسلمانان، بۆیه مانه‌وه‌یان مایه‌ی ترسناکیه له‌ دژی موسلمانان، به‌ تاییه‌تی له‌و قوناغه‌ی بانگه‌وازدا، چونکه ئه‌گه‌ر نازاد بکرین ده‌ست ناپاریزن له‌ پیلان گێپران بۆ موسلمانان، بۆیه کوژرانیان پێویسته له‌ پێناو به‌رژه‌وه‌ندی بانگه‌وازی ئیسلامیدا،^۴

۱ ابو داود في الجهاد، باب ((المن على الاسير))، رقم (۲۶۸۹).

۲ من معین السیره (۲۰۸).

۳ بیوانه: التریبه القیادیة (۵۴/۳).

۴ بیوانه: غزوة بدر الكبرى، محمد احمد باشمیل (۱۶۲) بتصرف.

بویه کاتیک گه‌یشتنه لای دۆلی صه‌فرا، پیغمبر ﷺ) فه‌رمانی کرد به کوشتنیان له و کاته‌ی به‌ره و مه‌دینه ده‌گه‌پانه‌وه، کاتیک عوتبه بیستی ده‌کوژریت وتی قورم به‌سه‌ر، بۆچی له نیوان هه‌موواندا - ئه‌ی کۆمه‌لانی قوره‌یش - من بکوژیم، پیغمبر ﷺ) فه‌رمووی: له‌به‌ر دژایه‌تیت بۆ خوا و پیغمبره‌که‌ی، وتی: ئه‌ی موحه‌مه‌د چاکه کردنت به نه‌کوشتم چاکتره، منیش وه‌کو‌یه‌کیکی تر دابنی، ئه‌گه‌ر ئه‌وانت کوشت منیش بکوژه، ئه‌گه‌ریش ئازادت کردن ئازادم بکه، ئه‌گه‌ر پزگارانته ئی وه‌رگرتن له منیشی وه‌رگره، ئه‌ی موحه‌مه‌د کئی لای مناله‌کانم بمینیتته‌وه؟ پیغمبر ﷺ) فه‌رمووی: ئاگر، پیشی بخه ئه‌ی عاسیم و له‌گه‌ردنی بده. ^۱ ئیتر عاسیم پیشی خستن و له‌گه‌ردنی دا. ^۲

نه‌زری کوپی حاریسیش یه‌کیک بوو له شه‌یتانه‌کانی قوره‌یش، له‌وانه‌ی ئازاری پیغمبر ﷺ) یان ده‌دا و دژایه‌تیاں ده‌کرد، ئه‌و پۆیشتیوو بۆ حیره و فییری به‌سه‌رهاتی پادشاکانی فارس و پۆسته‌م و ئه‌سه‌فندیار بووبوو، کاتیک پیغمبر ﷺ) له جیگایه‌ک داده‌نیشت و باسی خوی ده‌کرد، ئه‌و له‌پاش پیغمبر ﷺ) ده‌یوت: من له ئه‌و چاکتر قسه‌ ده‌زانم، وه‌رن با قسه‌تان بۆ بکه، ئیتر باسی پادشاکانی فارس و پۆسته‌م و ئه‌سه‌فندیاری بۆ ده‌کردن و ده‌یوت: به چی موحه‌مه‌د قسه‌ی له من خوشره؟ ^۲ ئه‌م پیاوه سه‌رکه‌شه که ده‌یوت من شتیک چاکتر باس ده‌که‌م له قسه‌ی خوا و پیغمبره‌، پئویسته تۆله‌ی ئی بکریتته‌وه، بویه پیغمبر ﷺ) ئه‌وی نه‌خسته بازنه‌ی راویژکردنه‌وه و^۳ فه‌رمانی کرد به کوشتنی، ئیتر عه‌لی کوپی نه‌بو تالیب ﷺ) کوشتی. ^۴

۱ بپوانه: مجمع الزوائد (۸۹/۶) قال فيه: رَوَاهُ الطبراني في الكبير والوسط ورجاله رجال صحيح، ونصه في مجمع الزوائد عن ابن عباس..... وقتل عقبه بن ابي معيط قبل الفداء، قام اليه علي ابن ابي طالب فقتله صبرا، قال: من للصبيّة يا رسول الله؟ قال: "النار".

۲ بپوانه: التربية القيادية (۶۰/۳).

۳ بپوانه: السيرة النبوية لابن هشام (۴۳۹/۱-۴۴۰).

۴ بپوانه: التربية القيادية (۵۷/۳).

۵ بپوانه: سيرة النبوية لابن هشام (۲۵۵/۲).

بہ کوشتنی نہم دوو تاوانبارہ، موسلمانان فیرویون کہہندی ستمکار و سہرکەش ہن نابیت نہرمیان لہ گہ لدا بنویتریت، چونکہ نہوانہ سنووری نہوہیان تیپہ پاندوہ کہ لیخوشبوونیان بہرانبہ ریکریت،^۱ بہوئی کردہ وناشرینہ کانیان، نہم دوو پیاوہیش خرابترین بہندہکانی خوا بوون و، لہ ہموویان بیپاوہ پتر و سہرکەشتر و ستمکارتر بوون بۆ نیسلام و موسلمانان.^۲

ج- پاسپاردن بہ ریژگرتن لہ دیلہکان بہ شیکہ لہ ریازی پیغہ بہراییہ تی:

کاتیک گہ پانہوہ مہ دینہ، پیغہ بہر ﷺ) دیلہکانی دابہش کرد بہسہر ہاوہ لانیداو، پیی فہرموون: چاکہ یان لہ گہ ل بکن،^۳ بہم پاسپاردانہیش جیبہ جیکردنی نہم نایہ تہ ہاتہدی: ﴿وَيَطْعَمُونَ الطَّعَامَ عَلَىٰ حَيْثُ مَسْكِنًا وَيَمَّا وَأَسِيرًا﴾ (الانسان: ۸). نہوہ نہبو عہ زیزی کوپی عومہیر، برای موسعہبی کوپی عومہیر، باسی نہوہ دہکات کہ بینی و، دہ لیت: من یہ کیک بووم لہ دیلہکانی جہنگی بہدر، پیغہ بہر ﷺ) فہرمووی: پاسپاردہی چاک بکن لہ گہ ل دیلہکاندا، منیش لہ لای چہند کہ سیک بووم لہ نہ نصارہکان، کہ کاتی ناخواردن دہہات، خویان خورمایان دہخوارد و دانہ گہنمہ کہ یان بہمن دہدا لہسہر پاسپاردہی پیغہ بہر ﷺ).^۴

نہبولعاسی کوپی پربیعیش بۆمان دہ گپرتتہوہ و دہ لیت: من لہ ناو کۆمہ لیک لہ نہ نصاریہکاندا بووم خوا پاداشتی چاکہ یان بداتہوہ، کاتیک نیوہ پۆژہ یان شیویان دہکرد، خویان خورمایان دہخوارد و نانہ کہ یان بہمن دہدا، کہ نہوان نانیان کہم بوو، تویشوویان ہر خورما بوو، تہنانہت کہسی وایان بوو پارچہ نانیکی دہست دہکوت دہیدا بہمن، ولیدی کوپی موغیرہیش نہمہ و لہمہ زیاتری دہ گپریاہوہ، نہوان ہہ لیان دہگرتن کاتیک رییان دہکرد.^۵

۱ بروانہ: التریبۃ القیادیہ (۶۰/۳).

۲ بروانہ: البدایہ والنہایہ (۳۰۶/۳).

۳ ہمان سہرچاوہ (۳۰۷/۳).

۴ مجمع الزوائد (۸۶/۶) وقال: رواہ الطبرانی فی الصغیر والكبیر واسنادہ حسن.

۵ بروانہ: المغازی للواقدي (۱۱۹/۱).

نهم په‌وشته جوانه، که قورئان بنه‌ماکه‌ی دارشت، موسلمانان کردیان به ئاکاریک له خویاندا و، بوو به مایه‌ی موسلمان بوونی کۆمه‌لیک له ناودارانی قوره‌یش، نه‌بو عه‌زیز له پاش جه‌نگه‌که موسلمان بوو، پاش نه‌وه‌ی گه‌یشتنه مه‌دینه، هه‌روه‌ها سانییی کورپی عه‌بدیش موسلمان بوو پاش نه‌وه‌ی پزگارانه‌که‌ی دا، بانگه‌وازی ئیسلام پزگه‌ی خۆی دۆزیه‌وه بۆ دله‌کانیان و ده‌روونیانی پاک کرده‌وه دیله‌کانیش که گه‌رانه‌وه بۆ وولاتی خۆیان و بۆلای که‌س و کاره‌کانیان، باسی په‌وشته جوانه‌کانی محمد ﷺ ده‌کرد له هه‌موو پوهه‌کانه‌وه نه‌و مامه‌له جوانه‌ی که له‌گه‌ل دیله‌کان نه‌نجامدرا شایه‌ته له سهر به‌رزی ئیسلام له بواری په‌وشتدا چونکه دوزمنانی ئیسلام جوانترین هه‌لسوکه‌وتیان له گه‌ل کرا له لایه‌ن هاوه‌لانه‌وه که خۆی له‌وه ده‌بینیه‌وه نه‌وانیان هه‌لبژارده سهر خۆیان له خزمه‌تکردندا.^۱

د- پزگارانه‌ی عه‌باسی مامی پیغه‌مبه‌ر ﷺ):

قوره‌یش ناردیانه لای پیغه‌مبه‌ر ﷺ) بۆ مه‌سه‌له‌ی پزگارکردنی دیله‌کانیان هه‌ر که‌سانیک و پزگارانه‌ی دیلی خۆیاناندا، عه‌باسیش وتی: نه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا موسلمان بوومه، پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ) فه‌رمووی: خوای گه‌وره زاناره به موسلمانیتی تۆ، نه‌گه‌ر وابیت نه‌وا خۆی پاداشتت ده‌داته‌وه، به‌لام ئیمه‌ته‌ماشای پواله‌تت ده‌که‌ین، بۆیه پزگارانه‌ی خۆت و هه‌ردوو برازاکه‌ت نه‌وفه‌ل و عه‌قیل و هه‌روه‌ها پزگارانه‌ی عوتبه‌ی کورپی عه‌مر بده، وتی: نه‌وه‌م نییه‌ نه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا، فه‌رمووی: ((نه‌ی نه‌و ماله‌ کوا که تۆ و دایکی فه‌زل شاردتانه‌وه؟ پیتیش وت: نه‌گه‌ر له‌م سه‌فه‌ره‌م تیاچووم نه‌م ماله‌ بۆ نه‌وه‌ی فه‌زل و عه‌بدولا و قه‌سه‌مه. وتی: به‌خوا نه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا من ده‌زانم که تۆ پیغه‌مبه‌ری، نه‌م مه‌سه‌له‌یه له‌من و دایکی فه‌زل زیاتر که‌سی تر نه‌یزانیوه، به‌لام نه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا نه‌و مالانه‌ی پیم گه‌را بۆم بژمیره له‌جیاتی پزگارانه‌که‌م. پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ) فه‌رمووی: نه‌وه‌ مالتیکه خوای گه‌وره پیمانی به‌خشیوه له‌مالی تۆ، ئینجا عه‌بباس پزگارانه‌ی خۆی و هه‌ردوو برازاکه‌ی و هاوپه‌یمانه‌که‌ی دا خوای گه‌وره نه‌م نایه‌تانه‌ی ده‌رباره‌یان دابه‌زاند: ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِمَنْ فِي آيَاتِكُمْ مِنَ الْأَسْرَىٰ إِنْ يَعْلَمِ اللَّهُ فِي قُلُوبِكُمْ خَيْرًا

يُؤْتِكُمْ حَيْرًا مِّمَّا أُخِذَ مِنْكُمْ وَيَغْفِرَ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٧٠﴾ وَإِنْ يُرِيدُوا خِيَانَتَكَ فَقَدْ خَانُوا اللَّهَ مِنْ قَبْلُ فَأَمْكَنَ مِنْهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ ﴿٧٠﴾ (الانفال: ۷۰-۷۱).

عہ‌بباس وتی: بہ‌رامبہر نہو بیست توفیقیہی کہ لہ بہ‌در لیم سہ‌نرا، خوی گہ‌ورہ بیست کزیلہی پی بہ‌خشیم ہہر یہ‌کہ و مالی لہ ژیر دہ‌ستدایہ کاری پی دہ‌کات، جگہ لہ‌وہی چا‌وہ‌پوانی دہ‌کہم لہ لیخوش بوونی خوی گہ‌ورہ^۱.
 نہم نایہ‌تہ‌یش گہ‌رچی بہ‌تایبہت لہ عہ‌بباسدا دابہ‌زیوہ، بہ‌لام گشتیہ لہ ہہ‌موو دلیتکدا.^۲

ہہ‌ندیک لہ نہ‌نصارہ‌گان دا‌وای مؤلہ‌تیاں کرد لہ پیغمبہر ﷺ و وتیاں: پینگہ‌مان بدہ واز لہ عہ‌بباسی خوشکہ‌زیمان بہینین و پزگارانیہی لی و ہرنہ‌گرین، پیغمبہر ﷺ فہ‌رموی: سویند بہ خوا ناہیلّم واز لہ یہک درہمی بہینن^۳ لیرہ‌شدا پ‌ہ‌وشت جوانی نہ‌نصارہ‌گان دہ‌ردہ‌کہ‌ویت چونکہ بہ‌رامبہر پیغمبہر ﷺ بہ عہ‌بباسیان وت: خوشکہ‌زیمان،^۴ بوئہ‌وہی منہت بکہ‌ویتتہ سہر خویان، بہ پیچہ‌وانہی نہ‌وہی بیانوتبا عہ‌بباسی مامت، چونکہ نہو کاتہ منہتہ‌کہ لہ سہر پیغمبہر بوو ﷺ، نہ‌مہ‌یش ژیری و پ‌ہ‌وشت جوانیہ لہ گوتاردا لہ بہر نہ‌وہ‌یش پیغمبہر ﷺ پازی نہ‌بوو، نہ‌وہک جوریک لہ لایہن گرتن بنوینیت.^۵

لیرہ‌شدا دیلہ‌گان و موسلمانانیش فی‌ری وانہ‌یہ‌کی کاریگہر دہ‌بن لہ لایہن نہ‌گرتنی خزماندا، بہ‌لکو بہ پیچہ‌وانہ‌شہ‌وہ پیغمبہر ﷺ پزگارانیہی لہ سہر عہ‌بباسی مامی زیاد کرد.^۶

۱ بیوانہ: اخرج الامام احمد قريبا من هذا الالفاظ برقم (۳۲۱۰) - ج / ۳۵۳. وقال محقروه ط/الرسالة: حسن..... وارادوا رواية اخرى اخرجها الحاكم (۳/۳۲۴)، وعن البيهقي في السنن (۶/۲۲۲) وهي اقرب الالفاظ لهذه الرواية، وقالوا: وهذا اسناد حسن.

۲ بیوانہ: حديث القران الكريم عن غزوات الرسول ﷺ (۱/۱۳۲).

۳ فتح الباري (۷/۳۲۱)، نقلا عن المستفاد من قصص القران (۲/۱۳۵).

۴ چونکہ نہ‌نکی عہ‌بباس دایکی عہ‌بدولموتہ‌لیب لہ بہ‌نی نہ‌جبارہ لہ یہ‌سریب.

۵ بیوانہ: سبيل الرشاد للصالحی (۴/۱۳۵).

۶ بیوانہ: السيرة النبوية لابي شهبه (۲/۱۷۶).

عه بباس گه پایه وه بۆ مه ککه، پاش نه وهی پزگارانهی خوئی و ههردوو برازاکه ی جیبه جیکرد، موسلمانه تی خویشی شارده وه و له مه ککه دهستی کرد به به پیوه بردنی دهزگای هه والداری ئیسلامی به نه وپه پی لیها تووییه وه، تا نه و کاته ی پۆلی ته و او بوو له مه ککه، پیش نه وه به چه ند ساتیک موسلمانیتی خوئی راگه یاند.^۱

ه- نه بولعاصی کوپی په بیعی میردی زهینه بی کچی پیغه مبه ر(ﷺ) و په زای خوا له زهینه بیش بیته:

عائیشه رضی الله عنها ده فه رموویت کاتیک خه لکی ناردیان بۆ پزگارکردنی دیله کانیان، زهینه بی کچی پیغه مبه ریش(ﷺ) پزگارانه ی نارد بۆ پزگارکردنی نه بولعاصی کوپی په بیع، ملوانکه یه کی خویشی نارد، کاتی خوئی خه دیجه به دیاری پیی دابوو به بۆنه ی شووکردنی به نه بولعاص، کاتیک پیغه مبه ر(ﷺ) چاوی پیکه وت سۆزی به جۆش هات و فه رمووی: نه گه ر پیتان باشه دیله که ی زهینه ب ئازاد بکه ن و ماله که شی بۆ بگپرنه وه، وتیان: به لئێ ئه ی پیغه مبه ری خوا(ﷺ)، نه وانیش ئازادیان کرد و پزگارانه که یان بۆ گپرایه وه.^۲

پیغه مبه ری خوا(ﷺ) په یمانی ئی وه رگرتبوو که گه پایه وه مه ککه زهینه بی بۆ بنیڕیتنه وه، پیغه مبه ر(ﷺ) زهیدی کوپی حاریسه و پیاویکی نارد و پیی فه رموون: ئیوه له یه ئه ج^۳ بن تاکو زهینه ب به لاتاندا تیپه ر ده بیته، له گه لئێ بن تاکو ده یهینن بۆ مه دینه.^۴

نه بولعاصی کوپی په بیع که میردی زهینه بی کچی پیغه مبه ر بوو(ﷺ) هه رگیز نه زانراوه که هه لویتستیکه هه بیته له دژی بانگه وازی ئیسلامی به هه ر شیوه یه ک له شیوه کان، ده ست و زمانیشی پاراستبوو له هاوه لانی پیغه مبه ر(ﷺ)، مال و

۱ بروهانه: التریبه القیادیة (۶۸/۳)، به ده ستکاریه وه.

۲ بروهانه: صحیح السیره النبویه، (۲۶۱)، و اخرجه احمد رقمه (۲۷۶/۶ - ۲۶۴۷۲) ط/قرطبه، و الحاکم فی المستدرک (۲۳/۳) و قال صحیح علی شرط مسلم ولم یقعبه الذهبی، وانظر (المسند: ط/الرساله فی موضع الحدیث رقم (۲۶۳۶۲).

۳ ناوی جینگایه که هه شت میل له مه ککه وه دووره.

۴ ابو داود فی الجهاد، باب، فی فداء الاسیر بالمال رقم (۲۶۹۲)، صحیح السنن ابی داود للالبانی، و حسن.

بازرگانی و شه پرکردن له پیغمبر ﷺ) سه رقالی کردبوو، له وهی که به شداری دپنده یه تی قوره ییش بکات له دزایه تی بانگه وازدا، له جهنگی به دریش نه بولعاص یه کیک بوو له و دیلانی که دهنگیان نه بیسترا له کاتی شه په که دا، نه شبینرا له هیچ هه لوئیستیکدا وه کو دهر پرنی بیروپا یان شه پزکی تاییه ت، پاش نه وه ییش، که قوره ییش پزگارانه ی دیله کانی نارد، خاتوو زهینه بی کچی پیغمبر ﷺ) که خیزانی نه بولعاص بوو نه ویش پزگارانه ی نارد بو میژده که ی، له گه ل نه و ماله و ملوانکه یه ی خویشی نارد که دیاری خاتوو خه یجه ی دایکی بوو بو، جا کاتیک پیغمبر ﷺ) نه و ملوانکه یه ی بینی سۆز و به زهیی خرۆشا چونکه هه ندی یادگاری کۆنی به یاد هینایه وه، چونکه نه م پیغمبره باوکیشه و سۆزی باوکایه تی هه یه له به رزترین شیوازه کانیدا، بو یه سۆز و عاتیفه باوکایه تی به جاریک دلی پیروزی پیغمبر ﷺ) ی داگرت و پووی کرده هاوه لان (ﷺ) تکای مه زنی و به خشنده یی لی کردن بو نه وه ی واز له و مافه ی خو یان به یئن.

نه و شیوازه ییش له داواکردندا کاریگه رترین و جوانترین شیواز بوو که له دل و دهر وونه کاندنا شوینه وار به جی به یلایت و، ببیته مایه ی به دهنگ هاتنه وه ی، نه م هه لوئیسته ی پیغمبر ﷺ) جگه له نه و سۆز و به زه ییه ی تیایدا بوو سه باره ت به کچه که ی، مه به سستیکی تریشی له خۆ ده گرت نه ویش بریتی بوو له پاکیشانی زاواکه ی بو لای نیسلام، چونکه پیغمبر ﷺ) ستایشی کرد به وه ی ره وشتی جوانه، له کاتیکدا هیشتا بتپه رست بوو.^۲

و- نه بو عه زه عه مری کوری عویدولای کوری جومه جی له نیوان سۆز و غیره تی پیغمبره یه تی:

پیاویکی هه ژار و خاوه ن کچ بوو، وتی: نه ی پیغمبره یی خوا، خۆت ده زانی هیچ نیه و منالدارم، چاکه م له گه ل بکه و نازادم بکه، ئیتر پیغمبره یی (ﷺ) نازادی کرد پاش نه وه ی په یمانی لی وه رگرت جاریکی تر دزایه تی پیغمبره یی (ﷺ) نه کات، ئینجا

۱ پروانه: محمد رسول الله، محمد الصادق عرجون (۴۸۰۱۳-۴۸۷).

۲ پروانه: التاريخ الاسلامي للحمیدی (۱۸۲/۴).

ئەبو عەززه هەلبەستێکی وت لە ستایشی پیغمبەر (ﷺ). (ابن کثیر) دەلێت: ئەبو عەززه پەیمانەکی شکاند م بپەرستەکان هەلیانخەلەتاند، لە پۆژی ئوحووددا جارێکی تر بە دیل گیرایه‌وه، دیسان داوای کرد لە پیغمبەر (ﷺ) چاکەکی له‌گەڵدا بکات و ئازادی بکات پیغمبەر (ﷺ) فەرمووی: ((لا ادع لك تمسح عارضيك وتقول خدعت محمداً مرتين))، واتە: بەرەلات ناکەم دوایی هەردوو کوڵمی خۆت بسپیت و بلێی دووجار موخەمەدم هەلخەلەتاند، ئینجا فەرمانی کرد و له‌گەردنیاندا.

ز- بە دیل گیرانی سوههیلی کوپری عەمرو، سهوده، ﷺ چی وت:

عەبدوپره‌حمانی کوپری ئەسەدی کوپری زوراره - ﷺ - فەرمووی: ((کاتیک دیله‌کان هینرانە مه‌دینه، سه‌وده‌ی خیزانی پیغمبەر (ﷺ) له‌ لای خاوخیزانی عەفرا بوو، بە بۆنە‌ی شینیان له‌سەر عەوف و موعه‌ویزی کوپانی عەفرا - پیش ئەوه‌ی فەرمان بێتە خوار بە داپۆشینی پوومه‌ت - سه‌وده‌ ده‌لێت سویند به‌ خوا من له‌وی بوم کاتیک که‌سێک هاته‌ لامان و وتی: ئەوه‌ دیله‌کان هینران، منیش گه‌رامه‌وه‌ بۆ ماله‌که‌ی خۆم و پیغمبەر (ﷺ) ییشی تیا‌بوو، سوههیلی کوپری عەمریش له‌ سوچیکی ژووره‌که‌مدا، هەردوو ده‌ستی به‌سترا‌بوو له‌ ملیدا به‌ په‌تیک، سویند به‌ خوا خۆم پێ نه‌گیرا کاتیک ئەوه‌م به‌ حاله‌ بینی و تم ئە‌ی ئە‌بو زه‌ید به‌ ده‌ستی خۆتان ئە‌مه‌تان به‌سه‌ردا هات، به‌سه‌ر به‌رزی به‌م‌دایه‌ن باشت‌ر نه‌بوو؟ ئاگادار نه‌بوومه‌وه‌ به‌ قسه‌ی پیغمبەر (ﷺ) نه‌بیت کاتیک فەرمووی: "یا سوده‌ اعلى‌ الله‌ ورسوله‌ تحرضین" ئە‌ی سه‌وده‌ ئایا له‌ دژی خوا و پیغمبەر هان ده‌ده‌ی؟ وتم: ئە‌ی پیغمبەری خوا سویند به‌و که‌سه‌ی تۆی به‌ هەق و راستی په‌وانه‌ کردووه‌ خۆم پێ نه‌گیرا کاتیک ئە‌بو زه‌یدم بینی ده‌ستی به‌ په‌ت به‌ستراوه‌ته‌وه‌ ملی و ئاوه‌هام وت.

مه‌که‌زه‌ی کوپری حەفصی ئە‌خه‌ف هات بۆ پزگارکردنی سوههیلی کوپری عەمر، کاتیک دانوستانی کرد له‌گە‌ڵ موسلمانان و پیکهات له‌گە‌ڵیان، وتیان: باشه‌ پزگارانه‌که‌ی به‌ینه‌، مه‌که‌زه‌ وتی: من بخه‌نه‌ جیگای و ئە‌و ئازاد بکه‌ن تا‌کو

۱ بپوانه: البداية والنهاية (۳/۳۱۳).

۲ بپوانه: السيرة النبوية محمد الصوياني (۲/۲۰۰) وسنده صحیح، مرویات غزوة بدر، وقد غزاه للحاکم

(۲۲/۳)، وذكر تصحيحه له و موافقه الذهبي، كما صححه سند ابن اسحاق في رواية للقمص (۲۹۹-۳۰۰).

پزگارانه که تان بۆ ده نئیریت، نه وانیش وایان کرد، له فرموده یه کی مورسه لیشتا هاتوو که عومری کوپی خه تتاب - ﷺ - به پیغمبر ﷺ ی وت: پښگم بده دگانه بپنده که ی سوهه یلی کوپی عمر هه لښکیشم بۆ نه وه ی جار یکی تر له هیچ شوینیکدا وتار نه دا له دژت، پیغمبر ﷺ فرمووی: ((نه تکی ناکم، نه وه کو خوی گوره خۆم نه تک بکات، من پیغمبرم))^۱ نینجا پیغمبر ﷺ به عومری فرموو: (انه عسی ان یقوم مقاماً لا تدمه)^۲ واته: به لکو له جیگایه کدا وتار بدات مایه ی زهم کردنت نه بیت.

(ابن کثیر) ده لئیت: نه و جیگایه ش نه وه بوو کاتیک پیغمبر ﷺ له دنیا ده رچوو و عه ره ب له ئیسلام هه لگه پانه وه و، نیفاق له مه دینه و ده روبه ری سه ری هه لدا، سوهه یل له مه ککه هه لسا و وتاری بۆ خه لکی ده دا و جیگیری ده کردن له سه ر ئیسلام،^۳ ده یفرموو: نه ی کۆمه لی قوره ش مه بنه کۆتایی خه لکی له موسلمان بوون و سه ره تای هه لگه پانه وه، گومانمان له هه ر کێ بیت له گه ردنی ده ده ین.

پیغمبر ﷺ پازی نه بوو دانی سوهه یل هه لکیشیت، چونکه نه وه ی به نه تک زانی، نه مه ش نمونه یه که له په یام و پښازی پیرۆزی موحه ممه د ﷺ^۴.

ح- فیرکردن به رامبه ر پزگار بوون:

ئینو عه بیاس ده فرموویت: که سانیک بوون له دیله کانی به در توانای پزگارانه یان نه بوو، ئیتر پیغمبر ﷺ پزگارانه یانی کرده نه وه ی لاوانی نه نصار فیری نووسین بکه ن.^۵ دیله کانیش ده ستیان کرد به فیرکردنی خویندنه وه و نووسین بۆ نه و لاوانه، هه ر که س ده له وانه فیر بکات خۆی پزگار ده کات،^۶ پازی بوونی پیغمبر ﷺ به و به رامبه ره له جیاتی پزگارانه به لگه یه له سه ر پیزی ئیسلام بۆ

۱ بپوانه: البداية والنهاية (۳/۳۱۱)، وقال ابن کثیر مرسل بل معضل.

۲ بپوانه: البداية والنهاية (۳/۳۱۱).

۳ هه مان سه رچاوه (۳/۳۱۱).

۴ بپوانه: محمد رسول الله، عرجون (۳/۴۷۴).

۵ بپوانه: صحیح السیره النبویه (هه/۲۶۱).

۶ بپوانه: التریبه القیادیة (۳/۷۴).

زانست و نه‌هیشتنی نه‌خوینده‌واری، نه‌ویش کاریکی سه‌یر نیه بۆ ئاینیک یه‌که‌مین
 نایه‌ت له‌قورئانه‌که‌یدا:

﴿أَقْرَأَ بِأَسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ ۝١ خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ ۝٢ اقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ ۝٣ الَّذِي عَلَّمَ

بِالْقَلَمِ﴾ (العلق: ۱-۴) بیّت، ده‌قی زۆریش له‌قورئان و سوننه‌ته‌وه هاتوه‌وه که هاندانی
 تیاپه له‌سه‌ر فیتربوونی زانست و به‌رزی پله‌ی زانایان، به‌م کاره مه‌زنه‌یش
 پیغه‌مبه‌ر ﷺ یه‌که‌م که‌س که به‌ردی بناغهی نه‌هیشتنی نه‌خوینده‌واری و
 بلاوکردنه‌وه‌ی خویندنه‌وه و نووسینی بلاو کردوه‌ته‌وه، ده‌ست پیشخه‌ریش له‌م
 بواره‌دا بۆ ئیسلامه^۱.

ط- حوکمی دیله‌کان:

حوکمی دیله‌کان له‌ ئیسلامدا ده‌گه‌رپه‌ته‌وه بۆ پیشه‌وا یه‌کێک له‌ چوار بریار
 به‌سه‌ریاندا بدات، به‌ پێی به‌رژه‌وه‌ندی موسلمانان:

۱- کوشتن: پیغه‌مبه‌ر ﷺ هه‌لسا به‌ کوشتنی عوقبه‌ی کوپری ئه‌بی موعه‌یت و
 نه‌زری کوپری حاریس.

۲- ئازادکردن بۆ به‌رامبه‌ر: وه‌کو ئه‌وه‌ی پیغه‌مبه‌ر ﷺ ئه‌نجامی دا له‌گه‌ڵ
 ئه‌بو عه‌ززه‌ی جومه‌حی.

۳- پزگارانه‌: مه‌به‌ست له‌ ئازادکردنی دیله‌که‌یه به‌رامبه‌ر بپێک مال و وه‌کو
 ئه‌وه‌ی پیغه‌مبه‌ر ﷺ ئه‌نجامیدا له‌گه‌ڵ عه‌بباسی مامی و نه‌وفه‌لی کوپری حاریس و
 عه‌قیلی کوپری ئه‌بو تالیب و که‌سانی تر.

۴- به‌ کۆیله‌کردن: سه‌عدی کوپری موعاز ﷺ برپاری دا له‌ به‌نی قوره‌یزه‌ که
 جه‌نگاوه‌ره‌کانیان بکوژرێن و ماله‌کانیان به‌ش بکری‌ت و ژن و مناله‌کانیان به‌ کۆیله
 ده‌ستگیر بکری‌ن.^۲

۱ بپوانه: السيرة النبوية لابي شهبهة (۱۶۴-۱۶۵).

۲ بپوانه: غزوة بدر الكبرى (۱۰۱).

باسی شه‌شهم: دوره نجامه‌کانی غه‌زای به‌در و هه‌ولدانی کوشتنی

پیغمبر ﷺ

یه‌که‌م: دوره نجامه‌کانی غه‌زای به‌در

۱- یه‌کیک له و دوره نجامانه ئه‌وه بوو موسلمانان به‌هیز بوونه‌وه، شکۆدار بوون له مه‌دینه و ده‌ور به‌ری، بوو به پتویستیش له‌سهر هر که‌سێک ده‌یه‌ویت هی‌رش بکاته‌سهر مه‌دینه یان زیان به موسلمانان بکه‌یه‌نیت، چه‌ندین جار بیر بکاته‌وه پیش ئه‌وه‌ی ئه‌و کاره بکات، پله و پایه‌ی پیغمبر ﷺ یش له مه‌دینه به‌هیز بوویه‌وه و ئه‌ستیره‌ی نی‌سلام به‌رزبوویه‌وه، پارایان و بتپه‌رستانیش ئیتر ئه‌و توانایه‌یان نه‌ما به ناشکرا دژایه‌تی نی‌سلام بکه‌ن، بۆیه نی‌فاق و دو‌پوویسی په‌یدا بوو، هه‌ندی‌ک نی‌سلامه‌تی خۆیان به پروا‌لت ناشکرا کرد له لای پیغمبر ﷺ و هاوه‌لانی‌دا، ئیتر ئه‌وان هاتنه‌ ریزی موسلمانانه‌وه، کوفریشیان له دلا‌هر مایه‌وه، بۆیه له هه‌مان کاتدا له ریزی بی‌باوه‌رانی‌شدا بوون، ئیتر نه ئه‌وه‌یه موسلمانیکێ دلسۆز بن، نه ئه‌وه‌یشه بی‌باوه‌ریکێ ناشکرا بن، خوای گه‌وره ده‌فه‌رموویت: ﴿مُذَبِّدِينَ بَيْنَ ذَلِكَ لَا إِلَىٰ هَؤُلَاءِ وَلَا إِلَىٰ هَؤُلَاءِ وَمَنْ يُضِلِلِ اللَّهُ فَلَنْ يَجِدَ لَهُ سَبِيلًا﴾ (النساء: ۱۴۳).

به بۆنه‌ی ئه‌م هه‌لویتسه‌ پارایه، خوای گه‌وره ناوی زباندن له زۆریک له نایه‌ته‌کاندا و به چه‌ندین جو‌ر هه‌ره‌شه‌ی لی‌داون، وه‌کو ده‌فه‌رموویت: ﴿إِنَّ الْمُتَّفِقِينَ فِي الدَّرَكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ وَلَنْ يَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا﴾ (النساء: ۱۴۵).

یه‌کیک له دوره نجامه‌کانی غه‌زای به‌دریش پته‌و بوونی متمانه‌ی موسلمانان بوو به خوای گه‌وره و پیغمبره‌که‌ی ﷺ و، به‌هیزبوونیان و موسلمان بوونی زۆریک له بتپه‌رستانی قوره‌یش، ئه‌وه‌یش بووه مایه‌ی به‌رزبوونه‌وه‌ی وه‌ی موسلمانه‌ چه‌وساوه‌کان که له مه‌ککه مابوونه‌وه، دله‌کانیان شاد بوو به سه‌رخستنی خوا و، دلنیا‌بوون له‌وه‌ی پۆژی پزگاربوون دو‌ور نی‌یه و ئیمانداران به‌هیزتر بوون. له‌گه‌ل ئه‌وانه‌شدا، موسلمانان شاره‌زایی سه‌ربازیان په‌یدا کرد و، شی‌وازی تازه فی‌ربوون له

جه‌نگدا، ناوبانگیکی فراوانیان په‌یدا کرد له ناو دوورگی عه‌ره‌ب و دهره‌وه‌یدا، چونکه بوون به هیژیک قورسای خویان هه‌بوو له نیو ولاتی عه‌ره‌بدا، ئەوان ته‌نها جینگای مه‌ترسی نه‌بوون بۆ سه‌رۆکایه‌تی قوره‌یش، به‌لکو بوون به سه‌رچاوه‌یه‌کی مه‌ترسیدار بۆ سه‌رۆکایه‌تی هه‌موو هۆزه عه‌ره‌به‌کان له هه‌موو لایه‌ک، هه‌روه‌ها سه‌رچاوه‌یه‌کی دهرامه‌ت په‌یدا بوو بۆ ده‌وله‌تی نوێ له ده‌سته‌که‌وته‌کانی جیهاده‌وه، به‌م شیوه‌یش بارودۆخی موسلمانان له پروی دهرامه‌ت و ئابووریه‌وه بوژایه‌وه به هۆی ئەو ده‌سته‌که‌وتانه‌وه، له پاش هه‌زارییه‌کی سه‌خت که نۆزده مانگ درێژه‌ی کیشا.^۱

۲- سه‌باره‌ت به قوره‌یش زیانه‌که‌ی بی شومار بوو، چونکه سه‌ره‌پای کوژانی ئەبو جه‌هلی کوپی هیشام و ئومه‌یه‌ی کوپی خه‌له‌ف و عوتبه‌ی کوپی په‌بیعه و هه‌ندیکی تر له سه‌رانی ببیاوه‌پی که ئەوان له ئازایانی قوره‌یش بوون، ئەوه ته‌نها زیانیکی جه‌نگی نه‌بوو بۆ قوره‌یش، به‌لکو زیانیکی واتایی و وره‌یش بوو بۆیان، چونکه مه‌دینه له‌وه به‌دوا ته‌نها بریتی نیه له مه‌ترسیه‌ک بۆ سه‌ر بازرگانیه‌کانیان و ته‌واو، به‌لکو بوو به مه‌ترسیه‌ک بۆ سه‌روه‌ری و ده‌سه‌لاتیان له هه‌موو حیجازدا،^۲ هه‌والی ئەم تیکشانه له‌سه‌ر خه‌لکی مه‌که‌که وه‌کو تریشقه بوو، سه‌ره‌تا باوه‌پیشیان نه‌کرد. ئیبنو ئیسحاق ده‌لێت: یه‌که‌مین که‌س هه‌والی به‌زانی قوره‌یشی هینا بۆ مه‌که‌که حه‌یسومانی کوپی عه‌بدو‌لای خوزاعی بوو، پێیان وت: هه‌والی چیت پێیه؟

وتی: عوتبه و شه‌یه‌ی کوپانی په‌بیعه و، ئەبولحه‌که‌می کوپی هیشام و، ئومه‌یه‌ی کوپی خه‌له‌ف و زه‌مه‌عی کوپی ئەسه‌ود و، نوبه‌یه‌ومونه‌بییه‌ی کوپانی حه‌ججاج، ئەبولبوختوری کوپی هیشام کوژان. جا کاتیک ده‌ستی کرده ژماردنێ سه‌رانی قوره‌یش، سه‌فوانی کوپی ئومه‌یه‌ی وتی: ئەگه‌ر ئەم کابرا هۆشی به‌خۆی هه‌یه، پرسایاری منی لی بکه‌ن.

ئه‌وانیش وتیان: ئەی ده‌نگ و باسی سه‌فوانی کوپی ئومه‌یه‌ی چی بوو؟

۱ پڕوانه: التاريخ السياسي والعسكري، د. علي معطي، (۲۷۴-۲۷۵).

۲ هه‌مان سه‌رچاوه (۲۷۵-۳۷۶).

وتی: نه وه سه فوانه له حيجردا دانيشتووه، سویند به خوا باوك و براكه يم به كوژراوی بينی.^۱

نه بو پافيعی مه ولای پيغه مېر (ﷺ) کاریگه ری هه والی تیكشكانی قوره يشمان بو ده گيړپته وه - نه فرینی خوی لی بیت - له سهر نه بو له هب و ده فرموویت:

من خولامی عه بیاسی كوپری عه بدولموتته لیب بووم، نیسلام هاتبووه ناو نه وه مالله وه كه من تیايدا بووم و، دایکی فهزلّ موسلمان بووبوو، عه بیاسیش له عه شیرته كه ی ده ترسا و، توانای ناكوكی كردنیانی نه بوو، بویه موسلمانیتی خوی ده شارده وه، نه و خاوه ن مالیکی زور بوو په رته وازه بوو به ناو خزم و كه س و كاره كانیدا، نه بو له هه بی دوزمنی خوايش دواكه وتبوو له به در، عاصی كوپری هیشامی كوپری موغه پیره ی له جیگای خوی ناردبوو، كاتیك هه والی تیكشكان گه يشته مه ككه، خوی گوره نه بو له هه بی كزكرده وه و پړووی په ش كرد، نیمه يش هه ستما به هیز و سه ربه رزی كرد.

ده لیت: من پیاوینکی لاواز بووم، خه ریکی دروستكردنی په رداخ و هه لكولینی بووم، خه ریکی نیشه كه ی خوم بووم و، دایکی فه زلّیش (خیزانی عه بیاسی كوپری عه بدولموتته لیب) له لام دانیشتبوو، نیمه پیّ خوشحال بووین به و هه والّه و، له ناكاو نه بو له هه بی به درپه وشت هه ستا و پشتی لی كردم و له ژوره كه دانیششت، له و كاته خه لگی وتیان وا نه بو سوفیانی كوپری حاریس هاته وه نه بو له هب وتی: وهره لام تو هه والّت پییه، نه ویش هاته لای و خه لکه كه ش به سه ریانه وه پاره ستابوون، وتی: هه والّ چیه برازا؟

وتی: سویند به خوا له گه لّ به یه ك گه يشتین به ناره زووی خویان به سه رماندا كه وتن و دیلیان كردین، سویند به خوا سه ره پای نه وه يش لومه ی خه لكم نه ده كرد: پیاوانیكي پوښاك سپی مان ده بینی له سه ر نه سپی به له ك له نیوان ناسمان و زه ویدا، سویند به خوا هیچ به رگه ی نه ده گرتن، نه بو پافیع وتی: نه وانه به خوا فریسته بوونه، ده لیت نه بو له هب ده سستی به رزكرده وه و به توندی له پړومه تی دام و

منیش تورپه بووم، ئینجا نه وه‌لی گرتم و به زه‌وی دا خستم، ئینجا ده‌ستی کرده لیدانم - منیش پیاویکی لاواز بووم - بۆیه دایکی فه‌زل کردی به پایه‌کی ژوره‌که و کیشای به‌سه‌ری نه‌بو له‌هه‌ب و برینداری کرد، وتی: به لاوازت زانی چونکه سه‌رگه‌وره‌که‌ی لی‌ره نییه، نه‌ویش هه‌لسا و پۆیشت، له پاش هه‌وت شه‌و به نه‌خۆشی عه‌ده‌سه^۱ مرد.

دایکی فه‌زل کچی حاریسه و خیزانی کوپی عه‌بدولمه‌لیبه و خوشکی مه‌یمونه‌ی دایکی ئیماندارانه و پوری خالیدی کوپی وه‌لیده و، یه‌که‌کین ئافره‌ته له دوا‌ی خه‌دیجه^۲ موسلمان بووه، په‌زای خوا له هه‌موویان نیت .

له‌پراستیدا جه‌نگی به‌در خه‌موو په‌ژاره‌یه‌کی زۆری له دل و ده‌روونی خه‌لکی مه‌که‌دا به‌جی هیشته، چونکه زۆریان لی کوزرا و به‌دیل گیراو و هه‌موو مالیک شینیکی تی که‌وت، بۆیه سه‌یر نه‌بوو که نه‌وان بریار بده‌ن تۆله‌ی خۆیان بکه‌نه‌وه، ته‌نانه‌ت هه‌ندیکیان خۆشوردنیان له‌سه‌ر خۆیان قه‌ده‌غه‌کرد،^۳ تا‌کو تۆله نه‌که‌نه‌وه له‌وانه‌ی نه‌وه‌یان به سه‌ریاندا هینا. هه‌ر چاوه‌پوانی نه‌و پۆژه‌یش بوون تا‌کو جه‌نگی ئو‌حود دروست بوو.

۳- سه‌باره‌ت به جووله‌که‌کانیش، سه‌رکه‌وتنی موسلمانان به لایانه‌وه قورس و گران بوو، بۆیه بریاریان دا په‌یمان‌که‌یان له‌گه‌ل پیغمبه‌ر(ﷺ) بشکینن، دژایه‌تیانیش ئاشکرا کرد و ده‌ستیان کرده پیلان گێپران بۆ موسلمانان و، کاریان ده‌کرد به هه‌موو پێگه‌یه‌ک بۆ له‌ناوبردنی موسلمانان و،^۴ ده‌ستیان کرده شه‌رفرۆشتنیان، نه‌و پیلانانه‌یش شاراوه نه‌بوو له پیغمبه‌ر(ﷺ)، چونکه به وریاییه‌وه چاودێری ده‌کردن، تا نه‌و کاته سنوره‌کانی په‌وشتیان به‌زاند و

۱ برینیکی کوشنده‌یه وه‌کو تاعون.

۲ بیروانه: السیره النبویه لابن هشام (۲/۲۵۸).

۳ بیروانه: المرأة فی العهد النبوی، د. عصمه‌الدین کرک، (۱۶۲).

۴ وه‌کو نه‌بو سوفیانی کوپی حه‌رب نه‌زری کرد ئاو له‌سه‌ری نه‌دا به هۆی له‌شگرانیه‌وه تا‌کو غه‌زای موسلمانان نه‌کات.

۵ بیروانه: السیره النبویه لابی شه‌به (۲/۱۷۱).

۶ بیروانه: التاريخ السياسي والعسكري، (۲۷۴).

ده‌ستدریژیان کرده سهر قه‌ده‌غه‌کراوه‌کانی موسلمانان و دژایه‌تیان ناشکرا کرد، بۆیه هیچ پینگه چاره‌یه‌ک نه‌بوو جگه له لی‌دان و ده‌رکردنیان له مه‌دینه^۱.

دووه‌م: هه‌ول‌دانی په‌شه‌کوژکردنی پیغمبر ﷺ و موسلمان بوونی عومه‌یری کوپی وه‌هب (شه‌یتانی قوره‌یش):

عوروه‌ی کوپی زوبه‌یر ده‌فه‌رموویت: عومه‌یری کوپی وه‌هبی جومه‌حی له‌گه‌ل سه‌فوانی کوپی ئومه‌ییه‌ پاش جه‌نگی به‌در به‌ ماوه‌یه‌کی که‌م له‌ حیج‌ردا پینگه‌وه دانیشتن عومه‌یر شه‌یتانیک بوو له شه‌یتانه‌کانی عه‌ره‌ب و یه‌کیک بوو له‌وانه‌ی نازاری پیغمبر ﷺ و هاوه‌لانی ده‌دا له مه‌که‌که، جا وه‌هبی کوپی یه‌کیک بوو له دیله‌کانی به‌در، ئیتر باسی کوژراوانی به‌دریان کرد و سه‌فوان وتی: سویند به‌ خوا له‌ پاش نه‌وان دنیا خۆشی تیا نه‌ما.

عومه‌یر پیتی وتی به‌ خوا پاست ده‌که‌یت، سویند به‌ خوا نه‌و قه‌رزهم له‌سهر نه‌بووایه که ناتوانم بیده‌مه‌وه و، نه‌و منالانه‌ی که ده‌ترسم له‌ پاش خۆم په‌رته‌وازه بن، سوار ده‌بووم بۆ لای موحه‌مه‌د و ده‌مکوشت، چونکه من هۆیه‌کم هیه بۆ پۆیشتن، کوپه‌که‌م له‌ لایان دیله.

سه‌فوان نه‌م هه‌له‌ی قۆسته‌وه و وتی: قه‌رزه‌که‌ت له‌سهر من، مناله‌کانیشته وه‌کو مناله‌کانی خۆم ده‌بم له‌ به‌خپوکردنیاندا، هه‌رگیز جیایان ناکه‌مه‌وه له‌ خۆم و مناله‌کانم، عومه‌یر پیتی وت: که‌واته نه‌م مه‌سه‌له‌ باس مه‌که.

وتی: به‌لی.

ئینجا عومه‌یر شمشیره‌که‌ی تیژ کرد و ژه‌هراوی کرد و به‌ره‌و مه‌دینه به‌پینگه‌وت، له‌ کاتی‌که‌دا عومه‌ری کوپی خه‌تاب له‌گه‌ل کۆمه‌لێک له‌ موسلمانان باسی جه‌نگی به‌دریان ده‌کرد، له‌و کاته عومه‌ر چاوی به‌ عومه‌یر که‌وت، وشتره‌که‌ی له‌ ده‌رگای مزگه‌وته‌که به‌چۆکا هیناو شمشیره‌که‌ی به‌قه‌د خۆیدا کردبوو، عومه‌ر وتی: نه‌و سه‌گه عومه‌یری کوپی وه‌هبی دوژمنی خوابه، سویند به‌خوا به‌نیازیکی خرابه‌وه هاتووه، هه‌ر نه‌ویش بوو شه‌پی هه‌لگیرسان و ژماره‌ی ئیچه به‌ بته‌پرستاندا له‌ پۆژی به‌دردا.

عومر چوو له‌ی پیغمبر ﷺ وتی: ئە‌ی پیغمبەری خوا، ئە‌وه عومەیری کورپی وه‌ه‌بی دوزمنی خوایه به شمشیره‌که‌یه‌وه هاتوو. فهرمووی: با بیته ژوووه‌وه و، عومەریش پویشت و په‌تی شمشیره‌که‌ی گرت به ده‌وری گەردنی پیچی دا، به چەند پیاویکی ئە‌نصاریشی وت: بچنه ژوووه‌وه له‌ی پیغمبر ﷺ دانیشن، ناگاداری ئە‌و پیسه‌ش بن، چونکه که‌سیکی ناپاکه.

ئینجا برديه له‌ی پیغمبر ﷺ، کاتیکی پیغمبر ﷺ عومەری بینی په‌تی شمشیره‌که‌ی به ده‌ستی گرتوو، پیی فهرموو: ئازادی بکه ئە‌ی عومەر، نزیك به‌روه‌وه ئە‌ی عومەر، عومەر نزیك بوویه‌وه وتی: به‌یانیتان باش، ئە‌وه سلأوی بته‌رستان بوو، پیغمبر ﷺ فهرمووی: خوای گه‌وره‌ریزی ئی‌گرتین و ئە‌و سلأوی به سلأویکی چاکتر بۆ گۆرینه‌وه، به سلأوی خەلکی به‌هه‌شت وتی: به‌خوا ئە‌ی موحه‌مه‌د من ناشنا نیم به‌و قسانه.

پیغمبر ﷺ فهرمووی: بۆچی هاتووئە‌وه‌ی عومەیر؟ وتی: هاتووم بۆ ئە‌و دیله‌ی که لاتانه، چاکه‌ی له‌گە‌ڵ بکه‌ن.

پیغمبر ﷺ فهرمووی: ئە‌ی ئە‌و شمشیره‌چه‌یه‌ له‌گە‌ردنتدا؟ وتی: خوا شمشیره‌کان قیژه‌ون بکات، چ سوودیکی پی‌گه‌یاندین؟

پیغمبر ﷺ فهرمووی: راستگۆ به‌ عومەیر بۆچی هاتوو؟
وتی: هەر بۆ ئە‌وه هاتووم که پیم وتی.

پیغمبر ﷺ فهرمووی: به‌لکو تۆ و سه‌فوانی کورپی ئومه‌ییه له‌حیجردا دانیشن و باسی کوژراوانی ناو بیهره‌کۆنه‌که‌تان کرد و، تویش وت: له‌به‌ر قه‌رزاری و منال نه‌بوویه موحه‌مه‌د ده‌کوشت، سه‌فوانیش ده‌سته‌به‌ری ئە‌وانه‌ی بۆ کردی، به‌رامبه‌ر ئە‌وه‌ی من بکوژیت، خوای گه‌وره‌یش نایه‌لئ ئە‌و کاره‌ ئە‌نجام بده‌یت، عومەیر وتی: شایه‌تی ده‌ده‌م تۆ پیغمبەری خوا، ئیمه ئە‌ی پیغمبەری خوا تو‌مان به‌ درۆ ده‌خسته‌وه له‌وه‌ی بۆت ده‌هیناین له‌هه‌والی ئاسمان و ئە‌و قورئانه‌ی به‌سه‌رتدا داده‌به‌زیت، ئە‌م مه‌سه‌له‌یه‌یش که‌س پیی نه‌زانی من و سه‌فوان نه‌بیته، به‌و خوايه‌ته‌ن‌ها خوا نه‌بیته که‌س تۆی ناگادار نه‌کردۆته‌وه، بۆیه سوپاسی خوای گه‌وره‌ ده‌که‌م که‌ پێگای ئیسلامی پی‌نیشان دام و ئینجا شایه‌تمانی هینا.

پیغمبر ﷺ) فەرمووی: بڕاکه‌تان فی‌ری ئیسلام بکه‌ن و قورئانی پێ بخوینن و دیله‌که‌ی نازاد بکه‌ن.

دوای ئه‌وه وتی: ئه‌ی پیغمبهری خوا من کۆششم ده‌کرد پووناکی خوا بکوژینمه‌وه، زۆر نازده‌ر بووم بۆ ئه‌وانه‌ی له‌سه‌ر ئاینی خوا بوون، بۆیه پێم خۆشه‌ ریگه‌م بده‌یت بچمه‌ مه‌که‌که‌وه، بانگیان بکه‌م بۆ لای خوا و پیغمبهره‌که‌ی و ئاینی ئیسلام، به‌لکو خوای گه‌وره‌ ریئوتینیان بکات، ئه‌گه‌رنا نازاریان بده‌م له‌ ئاینه‌که‌یان وه‌کو چۆن نازاری هاوه‌له‌کانی تۆم ده‌دا ئیتر پیغمبهر ﷺ) ریگه‌ی پێدا و ئه‌ویش ریویشت بۆ مه‌که‌که‌، سه‌فوانیش به‌ خه‌لکی مه‌که‌که‌ی وتبوو پاش ده‌رچوونی عومه‌یری کوپری وه‌هب: چاوه‌پوانی مژده‌یه‌ک بن له‌ چه‌ند پوژیکدا، به‌درتان له‌بیر بیاته‌وه، سه‌فوان پرسسیاری له‌ کاروانه‌کان ده‌کرد، تاکو سواریک هات و هه‌والی موسلمان بوونی هینا، ئه‌ویش سویندی خوارد تا ماوه‌ قسه‌ی له‌گه‌ڵ نه‌کات و هیه‌چ سوودیکی پێ نه‌گه‌یه‌نیّت.^۱

ئهم به‌سه‌رهاته‌ چه‌ند وانه‌ و په‌ندیکی تێدایه‌:

۱- سووربوونی بته‌پرستان له‌سه‌ر له‌ناودانی بانگخوازان، ئه‌وه سه‌فوانی کوپری ئومه‌یه‌یه‌ و، عومه‌یری کوپری وه‌هبه‌، ریگ ده‌که‌ون له‌سه‌ر کوشتنی پیغمبهر ﷺ)، ئه‌ویش ئاماژه‌ ده‌کات بۆ ئه‌وه‌ی که‌ دوژمنانی بانگه‌واز جاری وا هه‌یه‌ به‌وه‌ پازی نابن که‌ دژایه‌تی بانگه‌واز بکه‌ن، به‌لکو هه‌ول ده‌ده‌ن بانگخوازانیش بکوژن و پیلانیان بۆ بگین، به‌لکو ناماده‌یشن تاوانباران به‌ کری بگرن بۆ جیبه‌جیکردنی ئه‌و نیازه‌ چه‌په‌له‌،^۲ ده‌وله‌مهنده‌ خۆشگوزه‌ره‌کانیش له‌ دوژمنانی بانگه‌واز، ده‌ست کورتی و نه‌داری هه‌ژاران بقۆزنه‌وه‌ و ئاراسته‌یان بکه‌ن بۆ خزمه‌تی مه‌به‌سته‌ نه‌گریسه‌کانیان به‌رانبه‌ر بڕیک‌پاره‌، وه‌کو ئه‌وه‌ی سه‌فوان کردی له‌گه‌ڵ عومه‌یردا.^۳

۲- ده‌رکه‌وتنی هه‌ستی هه‌یمن له‌ لای هاوه‌لان، چونکه‌ عومه‌ری کوپری خه‌تتاب وریا بوویه‌وه‌ بۆ هاتنی عومه‌یری کوپری وه‌هب و پوونی کرده‌وه‌ که‌ ئه‌و شه‌یتانیکه‌

۱ بپوانه: صحیح السیره النبویه (ص ۲۶۰).

۲ بپوانه: المستفاد من قصص القرآن (۱۵۹/۲).

۳ بپوانه: غزوة بدر الکبری لابی فارس (۸۲).

به نیازیکی خراپه‌وه هاتووه، چونکه میژووی له لایه‌ن عومه‌ره‌وه زانراو بوو، که چون نازاری موسلمانانی ده‌دا له مه‌ککه، وه‌کو په‌تی شمشیره‌که‌ی به توندی گرت، به شیوه‌یه‌ک عومه‌یر نه‌یتوانی به کاری به‌یئیت بۆ ده‌ست درئیژی به‌سه‌ر پیغمبر ﷺ.

۳- شانازی کردن به پینماییه‌گانی ئەم ئایینه، چونکه پیغمبر ﷺ ئەوه‌ی رەت کرده‌وه سلأوی نه‌فامی قبول بکات، چونکه خوای گه‌وره ریزی لی گرتوون به سلأویکی تر.

۴- ره‌وشت به‌رزی پیغمبر ﷺ، چونکه چاکه‌ی کرد له‌گه‌ل عومه‌یر و لئی خوش بوو، سه‌ره‌پای ئەوه‌ی که ئەو بۆ کوشتنی هاتبوو.^۱
به‌لکو کورپه‌ دیله‌که‌شی نازاد کرد و، داوای کرد له‌ هاوه‌لانی که فیری ئیسلامی بکه‌ن.^۲

۵- پته‌وی ئیمانی عومه‌یر، چونکه برپاری دا پروبه‌پووی مه‌ککه بپته‌وه به ئیسلام، پیغمبر ﷺ یش پتگی پیدایا، ئەویش وای کرد و پاشان گه‌راپه‌وه بۆ مه‌دینه، زۆر که‌سیش له‌سه‌ر ده‌ستی موسلمان بوون، کاتیکیش باسی پیاوان بکرایه، عومه‌یر به‌ لای عومه‌ره‌وه ئەوه‌نده‌ی هه‌زار پیاو بوو، خودی عومه‌یریش یه‌کیک بوو له‌و چوار که‌سه‌ که عومه‌ر ناردنی بۆ یارمه‌تی دانی عه‌مری کوپی عاص ﷺ. که هه‌ر یه‌کیک له‌و چواره به‌رامبه‌ر هه‌زار پیاو بوو.^۳

۱ بېوانه: غزوة بدر الكبرى لأبي فارس (۸۳).

۲ بېوانه: صحيح السيرة النبوية (۲۶۰)

۳ بېوانه: التربية القيادية (۷۲/۳).

باسی جه‌وتهم: هه‌ندی پهن‌د و ناموزگاری له غه‌زای به‌در

یه‌که‌م: سه‌رکه‌وتن له لای خوی گه‌وره‌یه.

سه‌رکه‌وتنی پاستی له به‌دردا له لای خواوه بوو، وه‌کو خوی گه‌وره خوی بوونی کردووه‌ته‌وه و فرموویه‌تی: ﴿وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ لَكُمْ وَلِنَطْمِئَنَ قُلُوبُكُمْ بِهِ وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ﴾ (ال عمران: ۱۲۶). هه‌روه‌ها فرموویه‌تی: ﴿وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ وَلِنَطْمِئَنَ بِهِ قُلُوبُكُمْ وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾ (الانفال: ۱۰).

له‌م دوو‌نایه‌ته جه‌ختکردنه‌وه هاتووه که سه‌رکه‌وتن ته‌نها له لای خواوه ده‌بیته، واته: سه‌رکه‌وتن له لای که‌سه‌وه جگه له خوی په‌روه‌ردگار نایه‌ت. (العزیز) واته: خاوه‌نی شکر و سه‌ربه‌رزی که که‌س ناتوانیته‌ نزیکی بیته‌وه.^۱ (الحکیم) واته: دانایه له دانانی شه‌ریعه‌تی شه‌پکردن له‌گه‌ل بیباوه‌پاندا و له‌ناوبردنیان به‌هیز توانای خویه‌وه.^۲

هه‌روه‌ها نه‌م دوو‌نایه‌ته به‌واداران فی‌ری پشت به‌ستن به‌ خوی گه‌وره ده‌کات و دلنیا‌بوونیان له‌سه‌ر نه‌وه‌ی سه‌رکه‌وتن ته‌نها له لای خوی گه‌وره‌یه، نه‌ک له لای فریشته و که‌سی تر، چونکه پیویسته موسلمانان هۆکاره‌گان وه‌ریگرن به‌لام نابیته‌ پییان هه‌لخه‌له‌تین و، پیویسته پشت به‌ستنیان ته‌نها له‌سه‌ر دروستکری هۆکان بیته، بز نه‌وه‌ی یارمه‌تیان بدات، له پاش نه‌وه‌یش خوی گه‌وره ناشکرای کرد که سه‌رکه‌وتن و دوژمن له‌ناوبردن و خۆل فره‌دانه ناو چاوی بتپه‌رستان هه‌مووی فه‌زلی خوی گه‌وره بوو له‌سه‌ریان، وه‌کو فرموویه‌تی: ﴿فَلَمَّ تَقَاتَلُوهُمْ وَلَکِنَّ اللَّهَ فَتَلَهُمْ وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَکِنَّ اللَّهَ رَمَىٰ وَلِیْسَ لِ الْمُؤْمِنِینَ مِنْهُ بَلَاءٌ حَسَنًا إِلَّا

۱ به‌پوانه: تفسیر ابن‌کثیر (۴۱۱/۱).

۲ به‌پوانه: تفسیر ابن‌کثیر (۳۰۳/۲)، له: حدیث القرآن الکریم عن غزوات الرسول ﷺ (۱۰۵-۷۹/۱)...

اللَّهِ سَمِيعٌ عَلَيْهِ ﴿١٧﴾ (الانفال: ۱۷). ہر وہ ما فرموویہ تی: ﴿لِيَقْطَعَ طَرَفًا مِّنَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَوْ يَكْتُمُهُمْ فَيَنْقَلِبُوا خَائِبِينَ﴾ ﴿١٧﴾ لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبُهُمْ فَإِنَّهُمْ ظَالِمُونَ ﴿ال عمران: ۱۲۷-۱۲۸﴾. ہر وہ ما خوی گہورہ فرمانی پی کردن کہ نہ و نیعمہ تہ گہورانہی خوی گہورہ بہ بیری خویان بہیننہوہ و حالیان چون بوو پیش سہرکہ وتن: ﴿وَأَذْكُرُوا إِذْ أَنْتُمْ قَلِيلٌ مُّسْتَضْعَفُونَ فِي الْأَرْضِ تَخَافُونَ أَنْ يَخَطَّفَكُمُ النَّاسُ فَآوَاكُمْ وَأَيَّدَكُمْ بِنَصْرِهِ وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾ (الانفال: ۲۶).

دووم: پوژی فورقان.

پوژی بہ در بہ پوژی فورقان ناوورا، نہم ناوانانہیش باہہ خیکی زوری ہہیہ لہ ژیانی موسلماناندا، ماموستا (سید قطب)یش دہربارہی نہم فرموودہی خوی گہورہ: ﴿وَأَعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِّنْ شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ، وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ إِنْ كُنْتُمْ آمَنْتُمْ بِاللَّهِ وَمَا أُنزَلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا يَوْمَ الْفُرْقَانِ يَوْمَ الْفَتْحِ أَجْمَعِ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ (الانفال: ۴۱). دہ فرموویت: غہزای بہ در، کہ دہست پی کردن و کوتایی پتھینانی بہ سازاندنی خوی گہورہ بوو، جیاکہرہوہ بوو لہ نیوان ہق و ناہقدا، و ہکو ہموو لی کدہرہوانی فورقان فرموویانہ، بہ پاستی جیاکہرہوہ بوو لہ نیوان پاستی و بہ تالدا، بہ لام نہو پاستیہی کہ ناسمانہکان و زہوی و فیترہتی ہموو شتیکی لہ سہر پاگیراوه، نہو پاستیہی کہ خوی لہ تاک و تہنہایی خوی گہورہ دہبینیتہوہ لہ خویہتی و دہسہلات و پیکخستندا، ہرہوہما لہ بہنادیہتی ہموو بوونہوہر بوو زاتی خوی و، لہ نیوان نہو ناہق و ناہوایہی سہر زہوی داگرتبویہوہ، پوژی فورقان نہو پوژہ بوو کہ سنوریکی دہست نیشان کرد لہ نیوان نہو پاستیہ گہورہیہ و، نہو زورداریہ نالہ بارہ و بہیہ کجاری لہ بہ کتر جیای کردنہوہ، جیاکہرہوہ بوو لہ نیوان پاستی و

ناره واییدا له ناخی مرۆڤ و په‌وشت و هه‌لسوکه‌وت و هه‌موو شتیکی جیاکه‌ره‌وه‌یه‌ک بوو له نیتوان به‌ندایه‌تی بۆ که‌س و هه‌وا و ئاره‌زووه‌کان و، به‌ها و شه‌ریعت و یاساکان و، له نیتوان که‌رانه‌وه له هه‌موو شتیکیدا بۆ لای خوای تاک و ته‌نیا، نه‌ک بۆ لای هیچ خاوه‌ن ده‌سه‌لات و سه‌رۆک و یاسادانه‌ریک، بۆیه سه‌ره‌کان به‌رز بوونه‌وه و جاریکی تر بۆ که‌س نه‌هاتنه‌ خواره‌وه، هه‌روه‌ها جیاکه‌ره‌وه بوو له نیتوان سه‌رده‌میکی می‌ژووی بزوتنه‌وه‌ی ئیسلامی که سه‌رده‌می دان به‌خۆگرتن و کۆبوونه‌وه و چاره‌پوان کردن بوو، له‌گه‌ڵ سه‌رده‌می هیز و جووله و په‌لاماردان و به‌ره‌وپیش چوون و خستنه‌پووی ئیسلام وه‌کو نه‌وه‌ی پێیازیکی تازه‌یه بۆ هه‌موو بوونه‌هر و، سیسته‌میکی تازه‌یه بۆ ئازادکردنی مرۆڤ...

سێیه‌م: خۆشه‌ویستی و رق لیبوون له تیگه‌یشتنی ئیمان‌ه‌وه‌یه.

غه‌زای به‌در له‌م باره‌وه هه‌ندێ وێنه‌ی پڕشنگداری به‌ نه‌وه‌کانی به‌خشی، وه‌کو هیلتیکی جیاکه‌ره‌وه له نیتوان هه‌ق و ناهه‌قدا، بۆیه به‌در بووه جیاکه‌ره‌وه‌یه‌کی ته‌واو له نیتوان ئیسلام و بێباوه‌پیدا، ئه‌م هه‌موو واتایانه‌شی تیا به‌رجه‌سته بوون و، هاوه‌لان تیایدا ژيان و، به‌ها جاهیلیه‌ته‌کان هه‌موویان دا‌پووخان و، کوپ و باوک و براو برا له‌و شه‌په به‌یه‌کتر گه‌یشتن.

۱- ئه‌بو حوزه‌یفه‌ی کوپی په‌بیعه له‌ریزی موسلماناندا بوو، عوتبه‌ی باوکی وه‌لیدی برای و شه‌بیبه‌ی مامی له‌ریزی بته‌پرستاندا بوون، هه‌موشیان له‌یه‌که‌مین پێکداداندا کوژران.

۲- ئه‌بو به‌کری صدیق له‌ریزی موسلماناندا بوو، عه‌بدوپه‌رچه‌مانی کوپی له‌ریزی بته‌پرستاندا بوو.

۳- موسعه‌بی کوپی عومه‌یر هه‌لگری ئالای موسلمانان بوو، ئه‌بو عه‌زیزی برای له‌ریزی موشریکاندا بوو، دواییش به‌دیلی که‌وته ده‌ستی یه‌کیک له‌ئه‌نصارپه‌کان، موسعه‌ب به‌ئه‌نصاریه‌کی وت: باش ده‌ستت پێوه بیه‌سته، دایکی خاوه‌ن ماله‌،

نه‌ویش وتی : نه‌ی براه‌م نه‌وه پاسپارده‌ی تۆیه به من ؟ موسعب وتی : نه‌و برامه نه‌ک تۆ، نه‌مانه پاستی بوون. نه‌ک وشه‌ی بی‌واتا،^۱ نه‌مه نه‌و به‌ه‌پیشنیارکراوانه‌یه که پتویسته مروّفایه‌تی له سهر بنچینه‌ی دابمه‌زیت، بیرو باوه‌پ بووه په‌یوه‌ندی خزمایه‌تی و جیگای گرت‌وه.^۲

له‌م پوانگه‌وه بوو شیوازه‌کانی بیرو باوه‌پ جیاواز بوو، به‌لام یه‌ک ناوه‌پۆکی هه‌یه،^۳ بیروباوه‌پ فیه‌یه‌کی گه‌وره‌ی هه‌یه ، بۆ نمونه پیغمبر (ﷺ) کاتیک کۆچی کرد بۆ مه‌دینه، هه‌رکه‌سی توانای کۆچی بوو له مه‌ککه کۆچی کرد، هه‌رکه‌سی‌کیش چه‌وساوه بوو له‌وی گیری خوارد، له‌پۆژی به‌دریشدا هه‌ندی له‌و که‌سانه له‌پیزی بته‌رسته‌کاندا بوون، له‌وانه : عه‌بدولای کۆپی سو‌هه‌یلی کۆپی عه‌مر و، حاریسی کۆپی زه‌معه‌ی کۆپی نه‌سو‌ه و، نه‌بو قه‌یسی کۆپی فاکیه و، نه‌بو قه‌یسی کۆپی وه‌لیدی کۆپی موغه‌یره، عه‌لی کۆپی ئومه‌یه‌ی کۆپی خه‌له‌ف و، عاصی کۆپی مونه‌ببه‌ه.

به‌لام عه‌بدولای کۆپی سو‌هه‌یلی کۆپی عه‌مر له‌ پیزی بته‌رستان ده‌رچوو، هاته‌ نێو پیزی موسلمانانه‌وه و، به‌شدارێ شه‌په‌که‌ی کرد و، یه‌کێک بوو له‌ وهاوه‌لانه‌ی که شه‌ره‌فی به‌شداربوونی نه‌و جه‌نگه‌ی به‌ده‌ست هینا.^۴

به‌لام نه‌وانه‌ی تر وایان نه‌کرد و، ئاماده‌ی جه‌نگه‌که بوون له‌ پیزی بته‌رستاندا، هه‌مووشیان له‌ ژێر ئالای کوفردا کوژران،^۵ خ‌وای گه‌وره‌یش ده‌رباره‌یان فه‌رمووی :

﴿إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّيْنَاهُمُ الْمَلَائِكَةُ ظَالِمِي أَنْفُسِهِمْ قَالُوا فِيمَ كُنْتُمْ قَالُوا كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ فِي الْأَرْضِ قَالُوا أَلَمْ تَكُنْ أَرْضُ اللَّهِ وَسِعَةً فَهَاجِرُوا فِيهَا قَالُوا لَيْتَ كُنَّا نَمُوتُ وَأَمْلِكُ مَا نَكُنَّ مَصِيرًا﴾ (النساء: ۹۷).

۱ بیوانه: البداية والنهاية (۳/۳۰۷).

۲ بیوانه: من معين السيرة (۲۱۳).

۳ هه‌مان سه‌رچاوه (۲۱۳).

۴ هه‌مان سه‌رچاوه (۲۱۷).

۵ بیوانه: السيرة النبوية لابن هشام (۲/۲۵۳).

ئیبینو عه‌بباس ده‌فه‌رموویت: که‌سانیک له‌موسلمانان له‌مه‌ککه بوون و
 موسلمانیتی خویان ده‌شارده‌وه، ئیتر بتپه‌رستان ئه‌وانیان له‌گه‌ل خویان ده‌رکرد له
 پۆژی به‌ردا و هه‌ندیکیان کوژران، موسلمانان وتیان: ئه‌وانه هاوه‌لی ئیمه بوون و
 به‌زۆر ده‌رکران، ئیتر خوی گه‌وره‌یش ئایه‌تی دابه‌زاند: ﴿إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّيْتُمُ الْمَلَائِكَةَ﴾،
 ئه‌وان بیانوویمان نه‌بوو، چونکه ده‌یانتوانی خویان بده‌نه پال‌پیزی موسلمانانه‌وه،
 ئه‌گر بیان ویستبا وه‌کو عه‌بدولای کورپی سوه‌یل ده‌هاتنه‌ پیزی موسلمانانه‌وه.^۱
 ئیمان هه‌ندیک پیداو‌یستی هه‌یه هیزو‌راستیتی ده‌رده‌خات، یه‌کیک له‌وانه‌یش
 به‌رزبوونه‌وه‌یه‌تی به‌سهر هه‌موو به‌هاکانی تر، ئه‌گر وابیت کاریگری زۆری هه‌یه بۆ
 خاوه‌نه‌کی، ئه‌بیته هیزیکی کاریگری بۆ بوونیا‌تنانی چاکه و راستی که خوی
 گه‌وره ده‌یه‌ویت، بیروباوه‌پ‌ه‌فتار په‌نگ ده‌کات و، شوینه‌واری ده‌رده‌که‌ویت له
 جموجۆل و هه‌وڵداندا، هه‌روه‌ها ده‌رده‌که‌ویت له وشه و زه‌رده‌خه‌نه و،
 هه‌لسوکه‌وته‌کاندا، بۆیه ئه‌وانه‌ی که له‌پیزی بتپه‌رستان مانه‌وه هه‌چ پاساو‌یکیان
 نه‌بوو، چونکه ئه‌و ئیمان‌ه‌ی بانگه‌شه‌یان بۆ ده‌کرد هه‌چ شوینه‌واریکی ده‌رنه‌که‌وت.^۲
 هاوه‌لان له‌جنگی به‌در نمونه‌ی به‌رزیان نیشاندا بۆ راستیتی بیروباوه‌پ، که
 ئاماژه ده‌کات بۆ ئه‌وه‌ی ئه‌وان په‌زامه‌ندی خوا و پیغه‌مبهری خویان هه‌لبژارده
 سه‌ر خۆشه‌ویستی باوک و کوپ‌که‌س و کار و عه‌شیره‌ت، بۆیه موسلمان ستایشی
 خوی گه‌وره‌ی به‌لاوه سه‌یر نییه له‌سه‌ر ئه‌و هه‌لو‌یستانه، وه‌کو ده‌فه‌رموویت: ﴿

لَا يَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَوْ
 كَانُوا آبَاءَهُمْ أَوْ أَبْنَاءَهُمْ أَوْ إِخْوَانَهُمْ أَوْ عَشِيرَتَهُمْ أُولَئِكَ كَتَبَ فِي
 قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ وَأَيَّدَهُمْ بِرُوحٍ مِّنْهُ وَيَدْخُلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ
 خَالِدِينَ فِيهَا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ أُولَئِكَ حِزْبُ اللَّهِ أَلَا إِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ
 الْمُفْلِحُونَ﴾ (المجادلة: ۲۲).

۱ بېوانه: من معین السیرة (۲۱۷).

۲ هه‌مان سه‌رچاوه (۲۱۸).

چوارم: نه و موعجزانه ی له به در و دوروبه ریدا دهرکه وتن.

له وانه، هه ولدانی پیغمبر ﷺ دهریاره ی هندی شتی شاروه، بیگومان زانینی غیب تاییه ته به خوی گوره وه کو ده فهرمویت: ﴿قُلْ لَا يَعْلَمُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ الْغَيْبَ إِلَّا اللَّهُ وَمَا يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ﴾ (النمل: ۶۵).

هره ها ده فهرمویت: ﴿وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَا تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٌ فِي ظِلْمَةٍ الْأَرْضِ وَلَا رَطْبٌ وَلَا يَأْسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ﴾ (الانعام: ۵۹).

ناشکرایشه که پیغمبران (دروود و سلوی خویان له سر بیت)، ناگاداری غیب نین وه کو خوی گوره ده فهرمویت: ﴿قُلْ لَا أَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي خَزَائِنُ اللَّهِ وَلَا أَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلَا أَقُولُ لَكُمْ إِنِّي مَلَكٌ إِن آتَيْتُ إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ أَفَلَا تَتَفَكَّرُونَ﴾ (الانعام: ۵۰).

هره ها به لکه کان ناماژه ده که ن بو نه وه ی خوی گوره زانینی غیبی تاییه ت کردوه به خویه وه، به لام هندی به لکه هاتون که خوی گوره هندی له پیغمبرانی ناگادار کردوه ته وه له وه ی که ویستویه تی له هه واله نه زانراوه کان و کردویه تی به موعجزه بزیان، وه کو به لکه یه که له سر پیغمبرایه تیان، خوی گوره فهرمویه تی: ﴿مَا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَىٰ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتَّىٰ يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَجْتَبِي مِنْ رُسُلِهِ مَنْ يَشَاءُ فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَإِنْ تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا فَلَكُمْ أَجْرٌ عَظِيمٌ﴾ (ال عمران: ۱۷۹).

هره ها فهرمویه تی: ﴿عَلِمُ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ عَلَىٰ غَيْبِهِ أَحَدًا ۝ إِلَّا مَنْ ارْتَضَىٰ مِنْ رَسُولٍ فَإِنَّهُ يَسْلُكُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ رَصَدًا﴾ (الجن: ۲۶-۲۷).

که واته هرچی مه سه له یه کی غیبی که له سر زاری پیغمبریکه وه باسکراوه

له پښگه‌ی وه‌حییبه‌وه بووه، وه‌کو به‌لگه‌یه‌ک له‌سهر جیگیربوونی پیغمبرایه‌تی نه‌وان.

رووداوه‌کانی جه‌نگی به‌دریش پشکیکی به‌رکه‌وت له‌و موعجزانه،^۱ له‌وانه:

۱- کوژانی نومه‌ییبه‌ی کوږی خه‌له‌ف:

له‌عه‌بدولای کوږی مه‌سعوده‌وه (رضی الله عنہا) فه‌رموویه‌تی: سه‌عدی کوږی موعاز دهرچوو بۆ عومره، له‌وی چووہ مالئ نومه‌ییبه‌ی کوږی خه‌له‌فی ئه‌بی سه‌فوان، نومه‌ییبه‌ی خۆیشی کاتیک دهرچوو بۆ شام له‌ لای سه‌عد لای دها، نومه‌ییبه‌ به‌ سه‌عدی وت: بۆ چاوه‌پوان نابیت تاکو نیوه‌پۆ، خه‌لکی کپ ده‌بنه‌وه، له‌و کاته‌ ته‌واف بکه، له‌ کاتیکدا سه‌عد خه‌ریکی ته‌واف بوو، ئه‌بو جه‌هل وتی: ئه‌وه‌ کئیه‌ که‌ ته‌واف ده‌کات؟ سه‌عد وتی: من سه‌عدم، ئه‌بو جه‌هل وتی: ئاوه‌ها به‌بی ترس به‌ ده‌وری که‌عبه‌ ده‌سورپیته‌وه و دالده‌ی موحه‌مه‌دیشتان داوه‌ له‌گه‌ل هاوه‌له‌کانی؟ وتی: به‌لئ، ئیتر هه‌ندئ قه‌سه‌ و سه‌رکۆنه‌کردنی یه‌کتریان کرد، نومه‌ییبه‌ به‌ سه‌عدی وت: ده‌نگت له‌سهر نه‌بولحه‌که‌م به‌رز مه‌که‌ره‌وه، ئه‌و سه‌رگه‌وره‌ی دانیشتوانی ئه‌م دۆله‌یه. ئینجا سه‌عد وتی: سویند به‌ خوا ئه‌گه‌ر ته‌واف کردنم له‌سهر قه‌ده‌غه‌ بکه‌یت پښگه‌ی بازگانیت دهربرم له‌گه‌ل شام، نومه‌ییبه‌یش هه‌ر به‌ سه‌عدی ده‌وت: ده‌نگت به‌رز مه‌که‌ره‌وه و، سه‌عدی ده‌گرت، ئینجا سه‌عد توږه‌ بوو وتی: گویم له‌ موحه‌مه‌د بووه (ﷺ) ده‌یوت ده‌تکوژیت، وتی: من ده‌کوژیت؟ وتی: به‌لئ، وتی: موحه‌مه‌د که‌ قه‌سه‌ بکات درۆ ناکات. ئه‌ویش گه‌رایه‌وه‌ لای ژنه‌که‌ی و وتی: ئایا نازانی هاوږئ یه‌سریبه‌که‌م چی پی و تم: ده‌لئ: موحه‌مه‌د ده‌مکوژیت، ئه‌ویش وتی: سویند به‌ خوا موحه‌مه‌د درۆ ناکات. جا کاتیک دهرچوون بۆ به‌در و هاوارکه‌ر هات، ژنه‌که‌ی پی و ت: له‌بیرت چوو هاوږیکه‌ت چی پی و ت؟ ئیتر ئه‌ویش ویستی دهرنه‌چیت، ئه‌بو جه‌هل پی و ت: تو یه‌کیکی له‌ ناودار و پیاوماقولا‌نی مه‌که‌که‌، ماوه‌ی پۆژیک یان دوو پۆژ له‌گه‌لیان دهرچۆ و، ئه‌ویش له‌گه‌لیان دهرچوو تاکو خوای گه‌وره‌ کوشتی.^۲

۱ بپوانه: موسوعة نضرة النعيم (۱/۴۵۳).

۲ البخاری: کتاب المناقب، باب ((علامات النبوة فی الاسلام)) رقم (۳۶۲۲).

۲- کوژرانی سته‌مکاران:

له ئەهه‌سه‌وه (ﷺ) فه‌رموویه‌تی: له‌گه‌ڵ عومه‌ر بووین له‌نیوان مه‌که‌و مه‌دینه و ته‌ماشای مانگمان ده‌کرد، منیش چاوم تیژ بوو، من بینیم و که‌سی تر نه‌یوت بینیمه‌ جگه‌ له‌ من، منیش هه‌ر به‌ عومه‌رم ده‌وت: ئایا نایبینی؟ ئه‌ویش نه‌یده‌بینی، عومه‌ر وتی: ئه‌و کاته‌ ئه‌یبینم که‌ له‌سه‌ر پشت له‌سه‌ر جیگا‌که‌ی خۆم پاکشیم، ئینجا ده‌ستی کرده‌ باسکردنی به‌شداربووانی به‌در بۆمان و فه‌رمووی: پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) کوشتنگه‌ی زۆردارانی پی‌ نیشان ده‌داین، ئه‌یفه‌رموو: فلانه‌که‌س سبه‌ی له‌و جیگایه‌ ده‌کوژریت، به‌ ویستی خوای گه‌وره‌، عومه‌ر فه‌رمووی: سویند به‌و که‌سه‌ی ئه‌وی به‌هه‌ق و په‌وا ناردوه‌، له‌هه‌مان ئه‌و شوینانه‌ کوژران که‌ فه‌رمووی.

۳- ئاگاداربوونی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) له‌ شارده‌وه‌ی عه‌بباس بۆ مائه‌که‌ی و، ئه‌و گفتوگۆیه‌ی بوویدا له‌ نیوان عومه‌ر و سه‌هوان:

جگه‌ له‌م دوو پروداوه‌ی که‌ پیماندا تپه‌رپوو له‌ چه‌ند لاپه‌ره‌ی پێشوو، به‌هه‌مان شیوه‌ ئیبنولقه‌ییم له‌ (زاد المعاد) دا ده‌گێریته‌وه‌ که‌: شمشیره‌که‌ی عوکه‌کاشه‌ی کوپی موحصه‌ن له‌و پۆژگاره‌دا شکا، پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) پارچه‌ داریکی دا به‌ ده‌سته‌یه‌وه‌ و فه‌رمووی: ئه‌وه‌ بگه‌ره‌، کاتیک عوکه‌کاشه‌ گرتیه‌ ده‌سته‌وه‌ و پایوه‌شاند، دووباره‌ بوو به‌ شمشیریکی درێژی سپی، هه‌ر له‌ لایشی مایه‌وه‌ تاكو پۆزانی شه‌ری پاشگه‌زبوونه‌وه‌ له‌سه‌رده‌می ئه‌بو به‌کردا.

رپفاعه‌ی کوپی رافیعیش ده‌فه‌رموویت: له‌ پۆزی به‌دردا به‌ تیریک پیکرام و چاوی ده‌ره‌ینام، پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) تفی له‌ چاوم کرد و دو‌عای بۆ کردم، ئیتر هه‌ستم به‌ هیچ ئازاریک نه‌کرد.

۱ مسلم: رقم (۲۸۷۳).

۲ بېوانه: زاد المعاد (۱۸۶/۲) لیکۆله‌ره‌وه‌که‌ باسی ئه‌وه‌ی کردوه‌ که‌ ئیبنو ئیسحاق به‌بی سهند باسی کردوه‌.

۳ بېوانه: زاد المعاد (۱۸۶/۲) ئه‌م هه‌واله‌یش ناکۆکی له‌سه‌ره‌ ئایا پاسته‌ یان لاواز.

دکتۆر ئه‌بو شه‌هبه ده‌لێت: که‌س بۆی نییه که بانگه‌شه‌ی ئه‌وه بکات که موعجیزه هه‌ست پێکراوه‌کان پێویست نییه له پاش دابه‌زینی قورئان، ئه‌وه‌تا شوینه‌واره‌کانیان ئاشکرایه سه‌باره‌ت به موسلمان بوونی هه‌ندیک و ئیمان پته‌وکردنی هه‌ندیکی تر، چونکه پیغمبر ﷺ باسی هه‌ندێ زانیاری شاراو‌هی باسکرد که هیچ نه‌گه‌ریکی تر نییه بۆ زانینی جگه له‌وه‌ی که ئه‌وه هه‌والی ئاسمانه، شاراو‌ه‌یش نییه که گۆرانی چله‌داریک بۆ شمشیریک برپنده چهنده بیروباوه‌ر به‌تین ده‌کاته‌وه، و ئه‌و که‌سه‌یش که به ئه‌وتۆ شمشیریک جه‌نگ بکات چهنده په‌رۆش ده‌بێت و ده‌بێته نموونه بۆ نه‌وه‌کانی دوا‌ی خۆ‌ی.

پینجه‌م: حوکمی په‌نا‌بردنه‌ به‌ر موشریکان.

له‌و پروداوانه‌ی پیش غه‌زای به‌در، بته‌پرستیکی ویستی بێته ناو سوپای موسلمانانه‌وه، داواشی کرد له پیغمبر ﷺ (پازی بێت له‌سه‌ر به‌شداری کردنی به‌لام پیغمبر ﷺ) فه‌رمووی: ((ارجع فلن استعین بمشرك))^٢ واته: بگه‌ڕێوه چونکه من په‌نا ناگرمه موشریک. فه‌رمووده‌که په‌وونی ده‌کاته‌وه که بنچینه ئه‌وه‌یه په‌نا نه‌بردریت بۆ که‌سێک جگه له موسلمان له کاروباره گه‌شتیه‌کاندا، و ئه‌م بنچینه‌یه که لاخستنی هه‌یه، ئه‌ویش بریتیه له په‌وابوونی په‌نا بردنه به‌ر که‌سی ناموسلمان به هه‌ندێ مه‌رجی دیاریکراو، له‌وانه: به‌دیهاونی به‌رژه‌وه‌ندی یان په‌سه‌ندی به‌دیهاونی به‌و په‌نا پێ‌دنه، هه‌روه‌ها ئه‌وه له‌سه‌ر حیسابی بانگه‌واز نه‌بێت، و متمانه‌ی ته‌واو دروست بێت به‌و که‌سه که په‌نای بۆ ده‌بریت، و شوینکه‌وتووی سه‌رکردایه‌تی ئیسلام بێت، نه‌ک به‌ پێچه‌وانه‌وه، ئینجا ئه‌و په‌نا پێ‌ بردنه جیگای گومان نه‌بێت بۆ موسلمانان، پێویستی‌هه‌کی زۆریش هه‌بێت به‌و په‌نا پێ‌ بردنه و ئه‌و که‌سه‌ی په‌نای پێ‌ ده‌بریت، ئه‌گه‌ر ئه‌م مه‌رجانه به‌دیها‌ت له‌و‌ه‌ه‌له‌ ته‌ په‌وا ده‌بێت وه‌کو ده‌رهاو‌یشتن له بنچینه‌که، ئه‌گه‌رنا په‌وا نییه، له‌سه‌ر ئه‌م بنچینه‌یه‌یش

١ به‌وانه: السیرة النبویة لأبي شهبه (١٧٨/٢).

٢ به‌وانه: السیرة النبویة الصحیحة للعمری (٣٥٥/١).

پیغمبر ﷺ) پازی نه‌بوو بتپه‌رست له‌و غه‌زایه به‌شداری بکات، چونکه هیچ پیوستیه‌ک نه‌بوو هر له بناغه‌وه، ئینجا له‌سهر هه‌مان نه‌و بنچینانه پیغمبر ﷺ) په‌نای برد بۆ عه‌بدو لای کورپی ئوره‌یقیت که بتپه‌رست بوو، له‌و کاته‌ی له‌گه‌ل نه‌بو به‌کر هیجره‌تیا ن کرد به‌ره‌و مه‌دینه، هه‌روه‌ها قبوولکردنی پیغمبر ﷺ) بۆ پارێزگاری کردنی نه‌بوو تالیبی مامی و، ئینجا له‌ پاش مامی چوو زێر په‌نای موئیمی کورپی عه‌دییه‌وه له‌ کاتی گه‌رانه‌وه‌ی له‌ تائیف، هه‌روه‌ها قبوولکردنی هاوه‌له‌ به‌رپزه‌کان بۆ دالده‌دانی بتپه‌رسته‌کان،^۱ به‌لام ته‌واو گه‌یشتن له‌م بنچینه‌یه له‌گه‌ل مه‌رجه‌کانی ده‌رهاویشتن له‌ زیاندا که پیوستی به‌ تیگه‌یشتنیکی ووردو ئیمانکی پته‌و هه‌یه.

شه‌شم: حوزه‌یفه‌ی کورپی یه‌مان و، ئوسه‌یدی کورپی حوزه‌ییر (ﷺ).

۱- حوزه‌یفه‌ی کورپی یه‌مان و باوکی:

حوزه‌یفه ده‌لئیت: نه‌وه‌ی پێگای لی گرتین به‌شداری بکه‌ین له‌ به‌دردا، نه‌وه‌بوو خۆم و باوکم پۆیشترین بۆ لای پیغمبر ﷺ)، ئیتر بیباوه‌رانی قوره‌یش ئیمه‌یان ده‌ستگیر کرد و وتیان: ده‌تانه‌وئیت بچنه‌ لای موحه‌مه‌د؟ وتمان: به‌لکو ده‌مانه‌وئیت بچین بۆ مه‌دینه، نه‌وانیش په‌یمانی خویان له‌سهر گرتین که نه‌گه‌ر گه‌یشتینه مه‌دینه شه‌ر نه‌که‌ین له‌گه‌ل موحه‌مه‌د ﷺ)، کاتیک نه‌وانمان به‌جیه‌یشت هاتینه‌ لای پیغمبر ﷺ) و نه‌و پروداوه‌مان بۆی باسکرد و، پیمان وت چیت پی باشه؟ فه‌رمووی: ((نستعین الله علیهم ونفی بعهدم)) واته: په‌نا ده‌گرینه‌ خوا و به‌ نه‌مه‌ک ده‌بین بۆ په‌یمانه‌که‌یان.

نه‌وه‌بوو هۆی ئاماده‌ نه‌بوونمان له‌ به‌در.^۲

نه‌مه‌ وینه‌یه‌کی پڕشنگداره له‌ پاراستنی پیغمبر ﷺ) بۆ په‌یمان و، په‌روه‌رده‌کردنی هاوه‌لان له‌سهر خۆپازاندنه‌وه به‌ په‌وشتی جوان، نه‌گه‌ر جوړیک له‌ زیانیشی تیا بئیت بۆیان.

۱ بپوانه: المستفاد من قصص القران (۱۴۴/۲-۱۴۵).

۲ بپوانه: المستدرک للحاکم (۲۰۱/۳-۲۰۲)، هذا حدیث صحیح الاسناد واقره‌ الذمبی.

۲- نوسه ییدی کوپی حوزهیر:

کاتیک پیغمبر ﷺ له به دره وه گه پایه وه بۆ مه دینه له ناوچهی (روحاء) سه رانی خه لگی له وی پیرۆزیایی شه و سرکه وتنه یان لی ده کرد، نوسه ییدی کوپی حوزهیر فه رمویی: سوپاس بۆ شه و خویه ی سه ری خستنی و چاوی پۆشن کردیته وه، سویند به په روه ردگار شه پیغمبره ی خوا دواکه وتم له به در له بهر شه وه بوو و امزانی پووبه پوو نابیته وه له گه ل دوزمندا، به لکو هه ر و امزانی کاروانیکه، خو شه گه ر بمزانیبا دوزمنه دوانه ده که وتم، نیتر پیغمبر ﷺ فه رمویی: ((صدقته))^۱ واته: راست ده که یته.

چه وتهم: شه پی راگه یانندن له به در.

پیغمبر ﷺ هانی شاعیره موسلمانه کانی ده دا بۆ شه وه ی هه لسن به شه رکه کانی خۆیان له به رگریکردن له موسلمانان و ترساندنی دوزمنان به هه لبه سته کانیان چونکه هه لبه ست له وه سه رده مه هه لمه تیکی راگه یانندن کاریکه ری پیک ده هیتنا له دونیای عه ره ب، خه لکانیکی به رزه ده کرده وه و، خه لکانیکی داده گرت و، شه پی هه لده گیرساند و ده شی کوژانده وه،^۲ سه ره تا کانی شه پی راگه یانندن هه ر له کاتی کوچکردنه وه ده ستی پیکردبوو، به لام ده ست پیکردنی به ئاشکرای له گه ل ده رچوونی پۆله سه ربازییه کان بوو له پیش به در، به لام به شیوه یه کی به رچاو و سه رنج پراکتیش له پاش به در ته شه نه ی کرد، واش درده که ویته هه لبه سته کان له ریگای کاروانه کانی نیوان مه ککه و مه دینه به زوویی بلاو ده بوویه وه، له کاتی سه رکه وتن، هۆنراوه ی لایه نی سه رکه وتوو زیادی ده کرد و هۆنراوه ی شیوه ن و گریان له شه و لایه نه که ی تر زۆتر ده بوو، پیزی موسلمانانیش شاعیری چاکی تیدابوو وه کو که عبی کوپی مالیک و عه بدولای کوپی په واحه، له هه مووشیان کاریکه رتر له سه ر دوزمنان حه سان بوو.^۳

۱ پروانه: البداية والنهاية (۲/۲۰۵).

۲ پروانه: التاريخ الاسلامي للحميدي (۴/۱۹۹).

۳ پروانه: المنهج الحركي للسيرة النبوية (۱/۵۱۲).

باسی هه‌شته‌م: گرن‌گترین نه‌و رووداوانه‌ی له پیش‌غزای به‌در و ئو‌حود روویاندا.

دوابه‌دوای غزای به‌در شکۆداری سه‌ریازی موسلمانان گه‌یشته ئاستیکی به‌رز له بازنه‌یه‌کی فراواندا له دورگه‌ی عه‌ره‌ب، لاوازان‌ی بت‌په‌رستانیش هه‌ستیان به مه‌ترسی کرد و، به‌هیزه‌کانیشیان هه‌ستیان به تی‌کشکان ده‌کرد، بۆیه دل و ده‌روونه‌کان ئاماده‌بیان تیا دروست بوو بۆ موسلمانان و بازنه‌ی موسلمان بوونیش فراوانتر بوویه‌وه، زۆرێک بریاری ئه‌وه‌یان دا بچنه ناو ئیسلامه‌وه وه‌کو نیفاق و ته‌له‌که، به‌م شیوه‌یه‌یش ده‌وله‌تی ئیسلامی رووبه‌رووی جوړێک له بارودۆخیکی تازه بوویه‌وه له پلانگێپان و هاوپه‌یمانیتی له دژی، به‌لام پشتیوانی خوی گه‌وره و، ده‌زگای پاراستنی ده‌وله‌تی وریا، نه‌خشه‌ی دوژمنانی پوچه‌ل کرده‌وه.^۱

یه‌که‌م: نه‌و غه‌زایانه‌ی پیغمبر ﷺ (خۆی سه‌رکردایه‌تی کرد له دوای به‌در و پیش‌ئو‌حود).

۱- (ماء الكدر) له به‌نی سوله‌یم:

له پاش گه‌رانه‌وی پیغمبر ﷺ له به‌در به‌حهوت شه‌و، غه‌زایه‌کی تری کرد و گه‌یشته (ماء الكدر) له ناوچه‌ی به‌نی سوله‌یم، که مه‌به‌ستی غه‌زاکه ئه‌وه‌بوو، به‌لام تووشی شه‌پ نه‌بوون و، سی پۆژ له‌سه‌ر ئه‌و ئاوه مانه‌وه و، گه‌رانه‌وه بۆ مه‌دینه،^۲ هۆی ئه‌و غه‌زایه ئه‌وه‌بوو هه‌ندێک له به‌نی سوله‌یم کۆبوونه‌وه بۆ شه‌پی موسلمانان و ده‌ست درێژی کردنه سه‌ریاندا له پاش شه‌پی به‌در به‌ شیوه‌یه‌کی پاسته‌وخۆ، به‌لام پیغمبر ﷺ هێرشیکی له نا‌کاو و چاوه‌پوان نه‌کراوی کرده سه‌ریاندا، بۆیه به‌نو سوله‌یم هه‌لاتن و دابه‌ش بوونه سه‌ر چیاکاندا، وشتره‌کانیشیان به‌جیه‌یشت له‌گه‌ل وشتره‌وانیکدا ناوی یه‌سار بوو، ئیتر پیغمبر ﷺ وشتره‌کان و

۱ بپوانه: الاساس فی السنة وفقها السیره النبویه (۱/۵۱۲).

۲ بپوانه: موسوعة نضرة النعميم (۱/۲۹۶).

شوانه‌ک‌شی ده‌سگیر کرد، له ناوچه‌ی (صرار) که سیّ میل له مه‌دینه‌وه دور بوو پیغمبر ﷺ) و شتره‌کانی دابه‌ش کرد به‌سهر هاوه‌لانی که پینج سهد و شتر ده‌بوون، هر یه‌که و دوو و شتری به‌رکه‌وت، پینج یه‌کیشی به‌ر پیغمبر ﷺ) خوی که‌وت، یه‌ساریش له پشکی خۆیدا‌بوو، به‌لام دوی ئه‌وه نازادی کرد.^۱

۲- غه‌زای (السويق)؛

ئه‌بو سوفیان به‌ دووسه‌د سواره‌وه له مه‌ککه‌وه هات و پینگی نه‌جدی گرت به‌ر، به‌ شه‌و گه‌یشتنه (بني النضير) سه‌لامی کوپی موشکه‌می سه‌رگه‌وره‌ی ئه‌و هۆزه جووله‌که پیشوازی لی کردن و خواردنی بۆ دروست کردن و نه‌ینی موسلمانانی بۆ ناشکرا کردن، شیوازیکی له زیان گه‌یاندن به‌ موسلمانانیش له‌گه‌لیان تاوتوی کرد، ئینجا ئه‌بو سوفیان هه‌لسا به‌ هیرشکردنه‌ سه‌ر ناوچه‌ی (العریض) له مه‌دینه - دۆلیک بوو له لای حه‌رپه‌ی واقیمه‌وه - له‌ویش دوو پیایوی کوشت و هه‌ندی دارخورمای سوتاند و هه‌لاته‌وه به‌ره‌و مه‌ککه، ئینجا پیغمبر ﷺ) به‌ دووسه‌د سواره‌وه شوینیان که‌وت له موهاجیر و ئه‌نصارپه‌کان، به‌لام نه‌یانتوانی فریایان بکه‌ون، چونکه زۆر به‌خیرایی هه‌لاتن و قورساییه‌کانی خۆیانیان له پینگی فری ده‌دا وه‌کو ئه‌و سه‌ه‌یقانه‌ی^۲ که پییان بوو بۆ خۆراکی خۆیان موسلمانانیش ئه‌و کیسانه‌یان له پینگی هه‌لده‌گرت و تا‌کو به‌ برپیکسی زۆر له‌و خۆراکه‌ گه‌رانه‌وه بۆ مه‌دینه، پیغمبر ﷺ) پاش دیار نه‌بوونی پینج پۆژ له مه‌دینه، له‌گه‌ل هاوه‌لانی گه‌رانه‌وه بی ئه‌وه‌ی تووشی شه‌ر بووبیتن.^۳

۳- غه‌زای (ذي امر)؛

هه‌واله‌کان له لایه‌ن ده‌زگای هه‌والگری ئیسلامیه‌وه ئه‌وه‌یان ده‌گه‌یاند که پیاوانی هه‌ردوو سه‌عله‌به‌ و موحاریب کۆبوونه‌ته‌وه له ناوچه‌ی (ذي امر) به‌ سه‌رکردایه‌تی دو‌عسوری کوپی حاریسی موحاریبی، به‌ مه‌به‌ستی جه‌نگ کردن له دژی

۱ بېوانه: التاريخ السياسي والعسكري، (۲۷۷).

۲ سه‌ه‌یق بریتیه له گه‌م و جوی برژاو، ئینجا ده‌ها‌پردیت له‌گه‌ل شیر و مه‌نگوین و پۆن.

۳ بېوانه: السيرة لابن هشام (۵۱/۳)، التاريخ السياسي والعسكري، (۲۷۸-۲۷۹).

پیغمبر ﷺ) و هیرش کردنه سهر مه‌دینه، پیغمبر ﷺ) هه‌لسا به دانانی
 عوسمانی کوپی عه‌فغان له جیگای خۆی له مه‌دینه و به چوارسه‌د و په‌نجا که سه‌وه
 له موسلمانان ده‌رچوو به پیاده و به سواری، له ناوچه‌ی (ذی‌القصة) پیاویکیان
 تووش بوو جه‌بباری پی‌ده‌وترا له به‌نی سه‌عله‌به، هه‌ندی هه‌والی پی‌بوو ده‌رباره‌ی
 عه‌شیره‌ته‌که‌ی گه‌یاندیه پیغمبر ﷺ) و موسلمانیش بوو، ئینجا چوو له لای بیلال
 بۆ ئه‌وه‌ی فیری ئیسلامی بکات، سه‌باره‌ت به موشکریکه‌کان سه‌عله‌به و به‌نی
 محاریب زۆری نه‌برد هه‌لاتن به‌ره‌و به‌رزایی شاخه‌کان کاتیک هه‌والی به‌ریکه‌وتنی
 موسلمانانیاں پیگه‌یشت، پیغمبر ﷺ) نزیکه‌ی مانگیك له نه‌جد مایه‌وه بی‌ئوه‌ی
 تووشی هیچ جه‌نگیک بی‌ت و دوا‌ی ئه‌وه گه‌رایه‌وه بۆ مه‌دینه. ۱ له‌م غه‌زایه‌دا
 دوعسوری کوپی حاریس موسلمان بوو، که سه‌رگه‌رده‌ی هۆزه‌که‌ی خۆی بوو، دوا‌ی
 ئه‌وه‌ی موعجیزه‌یه‌کی بینی له پیغمبر ﷺ)، موسلمانان له‌م غه‌زایه‌بارانیکی
 زۆریان به‌سه‌ردا باری، جلو به‌رگه‌کانی پیغمبر ﷺ) ته‌رپوو، ئه‌ویش له ژیر داریکدا
 جله‌کانی هه‌لخستبوو بۆ ئه‌وه‌ی وشک بیته‌وه دوعسور توانی تاک بیته‌وه له‌گه‌ل
 پیغمبر ﷺ) و شمشیره‌که‌ی به‌ده‌سته‌وه بوو، وتی: ئه‌ی موحه‌مه‌د، کئ
 ده‌تپاریزیت له من نه‌مپۆ، فه‌رموی: خوا. ئینجا جبریل پالی به‌سنگیه‌وه نا و
 شمشیره‌که‌ی له ده‌ست که‌وته خواره‌وه و، پیغمبره‌ری خوا ﷺ) هه‌لی گرت، ئینجا
 فه‌رموی: (من یمنعک منی) واته: کئ له من ده‌تپاریزیت، هیچ که‌سیک و منیش
 شایه‌تی ده‌ده‌م که ته‌نها یه‌ک خوا هه‌یه و موحه‌مه‌دیش پیغمبره‌ له لایه‌ن
 خواوه، سویند به‌خوا هه‌رگیز جاریکی تر خه‌لکت له‌سه‌ر کۆ ناکه‌مه‌وه. ئیتر
 پیغمبر ﷺ) شمشیره‌که‌ی بۆ گه‌راندوه، کاتیک گه‌رایه‌وه لای هاوپیکانی، وتیان:
 به‌لات لیکه‌ویت، چیه‌؟ وتی: ته‌ماشای پیاویکی دریزم کرد و پالی به‌سنگمه‌وه نا
 و له‌سه‌ر پشت که‌وتم، ئیتر زانیم که ئه‌وه فریشته‌یه و شایه‌تمان هینا و من هه‌رگیز
 که‌س له‌دزی کۆ ناکه‌مه‌وه، ئینجا ده‌ستی کرده بانگه‌وازکردنی قه‌ومه‌که‌ی بۆ
 ئیسلام، ۲ له‌و باره‌شه‌وه ئه‌م ئایه‌ته‌دابه‌زی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا أَذْكُرُوا

۱ بپوانه: التاريخ السياسي والعسكري، (۲۷۹).

۲ بپوانه: البداية والنهاية (۳/۴).

نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ هَمَّ قَوْمٌ أَنْ يَبْسُطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ فَكَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿المائدة: ۱۱﴾.

۴- غه‌زای بوحران؛^۱

نم غه‌زایه له مانگی جومادی یه‌که‌م له سالی سییه‌می کوچی پوویدا، پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) به سیّ سه‌ده‌که‌س له موسلمانانه‌وه ده‌رچوو تا‌کو‌گه‌یشته ناوچه‌ی بوحران له نیوان مه‌ککه و مه‌دینه، به مه‌به‌ستی شه‌پرکردن له دژی به‌نو سوله‌یم، به‌لام ده‌رکوت که نه‌وان هه‌لاتوون و بلاوه‌یان کردوه، بویه پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) گه‌پرایه‌وه بۆ مه‌دینه پاش مانه‌وه‌ی ده‌ پۆژ له ده‌روه‌ی شار.^۲

له‌م جۆره غه‌زایانه تییبینی نه‌وه ده‌کریت که سه‌رکردایه‌تی ئیسلامی توانای چاکی بوو بۆ تییبینی کردنی جموجۆلی دوزمن و، ژماره‌ی هیژ و پلانه‌کانی، به مه‌به‌ستی تیکشکاندنی نه‌و کۆمه‌له نه‌یارانه‌ی دژی ده‌وله‌تی تازه پیگه‌یشتوی ئیسلام ده‌وه‌ستن و مه‌ترسی پیک ده‌هینن له دژی مه‌دینه.

نم غه‌زایانه له‌و بیابانه پان و به‌رینه جۆره خولیکی راهینان و په‌روه‌ده‌یی بوو بۆ هاوه‌له به‌پیزه‌کان، پۆله سه‌ربازییه‌کانی هاوه‌لانی‌ش به‌خته‌وه‌ر بوون به سه‌رکردایه‌تی پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) بۆیان، نه‌و خولانه‌یشه له پاستیدا به‌رده‌وام بوون، جاری وابوو له پینج پۆژ تا‌کو مانگیکی ده‌خایاند، تیایدا سه‌ربازه‌کان په‌روه‌ده ده‌بوون له‌سه‌ر گوپرایه‌لی و راهینان و چاک و شاره‌زایی باشیان به‌ده‌ست ده‌هینا.

له پاستیدا پێبازی پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) گرنگی ده‌دا به په‌روه‌ده‌کردنی هاوه‌لان له گۆپه‌پانی پووبه‌پووبوونه‌وه‌دا، هه‌رگیز پۆلی مزگه‌وتیش پشتگۆی ناخات له تۆکمه‌کردنی ده‌ه‌کان و پووناک کردنه‌وه‌ی بیروه‌وشه‌کان و، جوانکردنه‌وه‌ی په‌وشته‌کان، له ریگی بوونی په‌روه‌رشیا‌ری مه‌زن موحه‌مه‌د(ﷺ) که پێنماییه‌کانی له نیو نه‌و کۆمه‌لگایه ده‌دره‌وشایه‌وه له ریگی پێشه‌نگ و خواپه‌رستنی بۆ خوا‌ی گه‌وره، پێبازی پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) کۆی ده‌کرده‌وه له نیوان

۱ مه‌ندیك به به‌حران و مه‌ندیك به بوحران نووسیویانه.

۲ پڕوانه: المجمع المدني للعمری، (۶۱)، التاريخ السياسي والعسكري، (۲۸۰).

خولہ مزگوتیہ کان لہ پرووی پەروردهوه و، خولہ سہریازیہ پەروردهوبیہ کانہوہ بہ شیوہیہ کی چر، بۆ بهیژکردنی کۆمه لگای تازه و، ریکوپیک کردنی ریزه کانی، بۆ بلاوکردنہوہی ئیسلام.

۵- پۆلی سہریازی زہیدی کوری حاریسہ بۆ ناوچہی قہرمدہ:

لہ پاش تیکشکانی بئہرستہ کان لہ جہنگی بہدر، دەستیان کردہ گہ پان بہ دواي پیکہیہ کی ئاسایش بۆ بازگانیان بہرہو شام، ہہندیکیان ئاماژہیان کرد بۆ پیکہی نہجدی عیراق، بہ راستی ئہو پیکہشیان گرتہ بہر و، ہہندیک بازگانیان بہویدا پۆیشتن لہوانہ، ئہبو سوفیانی کورپی حہرب و سہفوانی کورپی ئومہیہ و حوہیتیہی کورپی عہدولعوززا، بارہکەشیان بای سہدہزار دینار زیو و شتی تر بوو، ئہم ہہوالہ گہیشتہ پیغمبەر ﷺ) لہ پیکہی بہکیک لہ ئەندامانی دہزگای ئاسایشی ئیسلامی ناوی سولہیتی کورپی نوعمان بوو(پہزای خوای لی بی)، بۆیہ پیغمبەر ﷺ) ہہلسا بہ ناردنی زہیدی کورپی حاریسہ لہ گہل سہد سواردا بۆ پیکہگرتن لہ کاروانہکە، زہید بہ کاروانہکە گہیشت لای ئاویک قہردہی پی دہوتریت، کہ ئاویکہ لہ ئاوہکانی نہجد، لہ پی ہہرچی پیاوانی کاروانہکە ہہیہ ہہلاتن لہ ترساندا و، موسلمانان دەستیان گرتہ سہر ہہموو کاروانہکە و چاوساغہکەشیان بہ دیل گرت کہ ناوی ئیبنو حہبیان بوو، دواتر لہ بہر دەستی پیغمبەر ﷺ) دا موسلمان بوو، ئینجا گہ پانہوہ بۆ مہدینہ و، پیغمبەر ﷺ) پینجیہ کی لادا و، ئہوہی مایہوہ لہ سہر پیاوانی پۆلہ سہریازیہکە دابہشی کرد.^۲

دووم: غہزای بہنی قہینوقاع.

زہری دہگپرتہوہ ئہم غہزایہ لہ سالی دوہمی کۆچی پرویداوہ، بہلام واقیدی و ئیبنو سہعد دہگپرنہوہ کہ لہ پۆزی شہممہ لہ ناوہراستی مانگی شہوالی سالی دوہمی کۆچی دابوہ،^۳ زۆربہی نووسہرانی ژیاننامہی پیغمبەر ﷺ) لہ سہر ئہوہ

۱ بیوانہ: التریبۃ القیادیہ (۱۲۲/۳).

۲ بیوانہ: السیرۃ النبویہ لابن ہشام (۵۸/۳).

۳ بیوانہ: السیرۃ النبویہ الصحیحۃ (۲۹۹/۱).

یه‌ک دهن‌گن که ئەم غه‌زایه له پاش جه‌نگی به‌در بووه، چونکه جووله‌که‌ی به‌نی قه‌ینوقاع پابه‌ند نه‌بوون به‌و پریککه‌وتننامه‌یه‌ی پیغمبر ﷺ له‌گه‌لیان ئەنجامیدا، به‌ ئەمه‌کیش نه‌بوون به‌رامبه‌ر په‌یمان‌ه‌کانیان، هه‌لو‌یستیکی دوزمانه‌شیان وه‌رگرت له پیغمبر ﷺ و موسلمانان، به‌ ئاشکرا توپه‌یی و حه‌سوودیان ده‌رده‌به‌پی له کاتی سه‌رکه‌وتنی موسلمانان له‌ به‌در، دوزمانیه‌تی خو‌شیان نه‌ده‌شارده‌وه له موسلمانان.^۱

پیغمبر ﷺ ئەوانی له بازاره‌که‌یاندا کۆکرده‌وه و ئامۆژگاری کردن و بانگی کردن بۆ ئیسلام و، وریای کردنه‌وه خو‌یان تووشی ئەوه نه‌که‌ن که قوره‌یش تووشی هات له به‌دردا،^۲ به‌لام ئەوان به‌ره‌نگاری پیغمبر ﷺ بیان کرد له جیاتی ئەوه‌ی گوپرایه‌ل بن بۆ بپه‌رگه‌کانی ئەو پریککه‌وتننامه‌ی ئەوانی خسته ژێر سه‌رۆکایه‌تی پیغمبر ﷺ، ئەوان پووبه‌پرووی پیغمبر ﷺ بوونه‌وه و وتیان: ئەی موحه‌ممه‌د به‌وه هه‌لنه‌خه‌له‌تینێ چه‌ند که‌سیکی بێ ئەزموونت له قوره‌یش کوشت که‌ شاره‌زای شه‌ر کردنیان نه‌بوو، ئەگه‌ر شه‌ر له‌گه‌ل ئیمه‌ بکه‌یت ئەو کاته ده‌زانی کێ پیاوه، ئینجا تۆ تووشی که‌سانی وه‌کو ئیمه‌ نه‌بووته‌ جارێ،^۳ به‌م شیوه‌یه‌یش قه‌یرانه‌که‌ گه‌وره‌وه‌ بوو، چونکه له وه‌لامی ئەواندا هیچ شتێک به‌دی نه‌کرا ئاماژه‌ بکات بۆ پابه‌ند بوون و پریزگرتن، به‌لکو به‌ پیچه‌وانه‌وه، ئەوان دوزمانیه‌تیان نیشان دهدا و، ئاماده‌یی شه‌رکردنیان ده‌رده‌به‌پی، ئیتر خوای گه‌وره‌یش ده‌رباره‌یان ئەم ئایه‌ته‌ی دابه‌زاند: ﴿قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا سَعْتَابُونَ وَتَحْشُرُونَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ وَيَسْأَلُونَ اللَّهَ قَدْ كَانَ لَكُمْ آيَةٌ فِي فِتْنَةِ الْأَقْتَاتِ فَمَّا تَقَالُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأُخْرَىٰ كَافِرَةٌ يَرَوْنَهَا مِثْلَ تِهْمَةٍ رَأَىٰ الْأَمِينُ وَاللَّهُ يُؤَيِّدُ بِنَصْرِهِ مَن يَشَاءُ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّأُولِي الْأَبْصَارِ﴾ (ال عمران: ۱۲-۱۳).

۱ به‌وانه: موسوعه‌ نضرة‌ النعيم (۱/۲۶۹).

۲ به‌وانه: اليهود في السنة‌ المطهرة (۱/۲۷۶).

۳ هه‌مان سه‌رچاوه (۱/۲۷۶).

۱- ہوکارہ راستہ و خوکان بُو ہیرشکردنہ سہریان:

کاتیكَ موسلمانان له جهنگی بهدر سهرکهوتن پیغه مبهەر(ﷺ) ئهو قسانه‌ی له گهل جوله که کرد، بهنو قهینوقاع له لای خوئیانهوه بریاری ههلوه شاندنوهی پهیمانہ که یاندا له گهل موسلمانان بُو ههلیکیش ده گه پان بیقوزنهوه له دژی موسلمانان، تا ئهو پۆژه‌ی ئهو ههله سووک و پيسواپه‌یان قوستهوه، کاتیكَ ژنه عهره بیك ههندیك کالای پییوو، له بازاپی بهنی قهینوقاع فروشتی، لهوی له لای ئالتونوچییهک دانیشت، ئهوانیش ههولیان ده‌دا پوومه‌تی ئاشکرا بکن، ئه‌ویش پازی نه‌ده‌بوو، ئالتونوچییه که کردی به چمکی پۆشاکه‌کی و گریی دا به پشتی یهوه، جا کاتیكَ ههلسا عه‌وره‌تی کهوته دهر، ئه‌وانیش پیکه‌نین و ئافره‌ته‌که هاواری کرد، له‌و کاته‌ پیاویکی موسلمان هه‌لی کوتایه‌ سهر ئالتون چیه‌که و کوشتی، که کابرایه‌کی جوله که بوو، جوله که کانیش هیرشیان کرده سهر موسلمانه‌که و کوشتیان، بۆیه که سوکاری موسلمانه‌که هاواریان برده لای موسلمانان له دژی جوله که کان، ئه‌وانیش توپه‌بوون و دوژمنایه‌تی کهوته نئوان هه‌ردوو لایانه‌وه.^۱

کاتیكَ پیغه مبهەر(ﷺ) له‌و مه‌سه‌له‌یه ئاگادار بوویه‌وه، له‌سهر سوپایه‌کی موهاجیر و ئه‌نصارپه‌کانه‌وه به‌ریکه‌وت به‌ره‌و لایان، له پۆژی شه‌مه له نیوه‌ی شه‌وال له سالی دووه‌می کۆچی،^۲ هه‌لگری ئالای موسلمانان له‌و پۆژه‌دا حه‌مه‌زی کورپی عه‌بدولموتته‌لیب بوو(ﷺ)، جینشینی پیغه مبه‌ریش له مه‌دینه ئه‌بو لوبابه‌ی عه‌بدولمونزیری عومه‌ری بوو،^۳ کاتیكَ پیغه مبهەر(ﷺ) به‌ریکه‌وت به‌ره‌و لایان، په‌یمانہ که‌ی بُو گه‌راندننه‌وه به‌پیتی فه‌رمانی خوای گه‌وره:

﴿وَأَمَّا تَخَافُ مِنْ قَوْمِ خِيَانَةٍ فَاْنَبِذْ إِلَيْهِمْ عَلَى سَوَاءٍ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْخَائِنِينَ﴾
(الانفال: ۵۸).^۴

۱ بیروانه: السيرة النبوية لابن هشام (۵۴/۳).

۲ بیروانه: المغازي للواقدي (۱۷۶/۱)، الطبقات لابن سعد (۲۸-۲۹).

۳ بیروانه: تاريخ الطبري (۴۸۱/۲).

۴ بیروانه: اليهود في السنة المطهرة (۲۷۹/۱).

۲- گه‌مارؤدانیان:

که جووله‌که‌کان به هاتنی پیغمبریان (ﷺ) زانی په‌نایان برده سهر‌قه‌لاکانیان، پیغمبر (ﷺ) پانزه پوژ‌گه‌مارؤی دان - وه‌کو ئیبنو هیشام ده‌گنپریت‌هوه^۱ - گه‌مارؤدانه‌که هه‌ر به‌رده‌وام بوو، تاکو خوای‌گه‌وره ترس و بیمی خسته دلّه‌کانیان‌ه‌وه، ناچاربوون دابه‌زن له‌سهر حوکمی پیغمبر (ﷺ) چونکه پیغمبر (ﷺ) سه‌رسامی کردن به‌و گه‌مارؤیه و، تووشی شله‌ژان و سه‌رلیشیتوان بوون، دواپی هه‌موو فریاکه‌وتنیکیان لی برا، ئیتر وه‌کو ئه‌وه بوو له‌زیندان بن و له‌کو‌تاییدا تووشی بی هیوایی بوون له‌به‌رگری و خو‌پراگرتن، نه‌وان دواپی نه‌وه‌ی هه‌ره‌شه‌یان له پیغمبر (ﷺ) کرد که له‌قوره‌یش به‌هیزترن، ناچاربوون دابه‌زنه سهر حوکمی پیغمبر (ﷺ)،^۲ فه‌رمانی کرد ببه‌سرتینه‌وه، بو ئه‌و مه‌به‌سته‌یش مونزیری کوپی قودامه‌ی سوله‌می ئه‌وسی به‌کاره‌ینا.^۳

۳- چاره‌نووسی جووله‌که‌کانی به‌نی‌قه‌ینوقاع:

ئیبنو سه‌لول سه‌رکرده‌ی مونافیکه‌کان هه‌والی دا‌کو‌تی هاوپه‌یمان‌ه‌کانی بکاته‌وه، جا کاتی‌ک به‌لایاندا تیپه‌پبوون وتی: بیانکه‌نه‌وه، مونزیر وتی: ئایا کو‌تی که‌سانیک ده‌که‌نه‌وه که پیغمبری خوا (ﷺ) کو‌تیانی کردووه؟ سویند به‌خوا هه‌ر که‌سی‌ک بیانکاته‌وه له‌گه‌ردنی ده‌ده‌م،^۴ بویه‌عه‌بدولای کوپی ئوبه‌ی کوپی سه‌لول ناچار بوو داوای ده‌رکردنی ئه‌و فه‌رمانه‌ له پیغمبر (ﷺ) بکات، که‌نازادیان بکات،^۵ هاته‌لای پیغمبر (ﷺ) وتی: ئه‌ی موحه‌مه‌د، چاک به‌له‌گه‌ل هاوپه‌یمان‌ه‌کانم - نه‌وان هاوپه‌یمان‌ی خه‌زه‌ج بوون - پیغمبر (ﷺ) دواکه‌وت له‌وه‌لامدانه‌وه‌یدا، ئه‌ویش دووباره‌ وتی: ئه‌ی موحه‌مه‌د چاک به‌له‌گه‌ل هاوپه‌یمان‌ه‌کانم، ئینجا پیغمبر (ﷺ) پووی لی وه‌رگنرا، ئیبنو ئوبه‌ی ده‌ستی کرده

۱ بېوانه: السيرة النبوية لابن هشام (۳/۵۵).

۲ بېوانه: الصراع مع اليهود لأبي فارس (۱/۱۴۴).

۳ بېوانه: اليهود في السنة المطهرة (۱/۲۸).

۴ بېوانه: التاريخ الاسلامي للحميدي (۵/۳۲).

۵ هه‌مان سه‌رچاره (۵/۳۲).

گيرفاني قه لغانه كې پيغمبر ﷺ او پيغمبري خوا ﷺ پي فېرموو: به رمده و توږه بوو و پوخساري تېكچوو، نينجا فېرموو: به لات ليكه وپت به رمده، وتي: نه به خوا، به رتنداهم تاكو چاكه نه كې له گال هاوپه يمانه كانم.

تو ده ته وپت له يه ك ږوژدا له ناويان ببهيت؟ سوپند به خوا پياوېكم له به لا و كارسات ده ترسم، پيغمبر ﷺ فېرموو: با بو تو بن.^۱

پيغمبر ﷺ نازادي كردن، به لام فرماني كرد به دهر كردنيان، پيغمبر ﷺ و هاوه لان ماله كانيان وه كو غه نيمه ت بو خويان برد، نه و كه سه يش هه لسا به كو كردنه وه و ژماردني ماله كانيان موحه مده ي كورې مه سلمه بوو ﷺ نيبنو ثوبه ي هه وليدا له گال پيغمبر قسه بكات بو نه وه ي له جيگه كانې خويان جيگيريان بكات و دهر يان نه كات، بيني عومه يري كورې ساعيده ي نه نصارې له دهرگا كې پاوه ستاوه و پيگه ي لې گرت بجپته لاي پيغمبر ﷺ، پي وت: نايبت بجپته ژورده وه تاكو پيغمبر ﷺ پيگه ت پي نه دات، به لام نيبنو ثوبه ي پالي به عويمه وه نا و نه ويش زور توندي نواند به رامبهري و تاكو پومو ته به ر ديواره كه كه وت و خويني لې هاته خواره وه.^۲

نه م هه واله تيگه يشتنې سياسي پيغمبر ﷺ مان پيشان ده دات، له مامه له كردني له گال نيبنو سولول كه داواكار يبه كې به جيپينا، به لكو به نه م هه لوپسته بپيته مايه ي پاك كردنه وه ي دلي و هيدايت وه رېگريت، يان به لكو نه وانې شوپنكه وتوي نه ون چاك ببنه وه به چاك بووني نه و و پريزه كان يه ك بگرنه وه و دوزمناني نيسلام جاريكي تر كاريگه رييان نه بيت له سهري.^۳

له لايه كې تريشه وه پيغمبر ﷺ په روش بوو بو نه وه ي هپچ نازاوه يه ك دروست نه بيت له كومه لگي خاوه ن باوه پاندا، چونكه هه نديك له نه نصارې كان، تازه موسلمان بوو بوون، مه ترسي هه بوو كه سهري مونافيقان به و ناوبانگه ي كه هه بيوو كاريان تي بكات،^۴ بويه پيغمبر ﷺ شتوازي به تنگه وه هاتني له گه لايان

۱ بېروانه: اليهود في السنة المطهرة (۲۸۱/۱).

۲ بېروانه: التاريخ الاسلامي للحميدي (۲۲۰/۵).

۳ بېروانه: المنهج الحركي للسيرة النبوية للفضبان (۲۴۷).

۴ بېروانه: التاريخ الاسلامي للحميدي (۲۲/۵).

په‌چا و کرد، هه‌روه‌ها ئارام‌گرتن له‌سهر خه‌راپه‌کارییه‌کانی، به‌مه‌به‌ستی دروست نه‌بوونی ئازاوه‌و ده‌رخستنی راستی ئه‌و پیاوه، بۆ ئه‌وه‌ی ده‌وروبه‌ره‌که‌ی لیتی بره‌وینه‌وه و سۆزیان نه‌بیئت بۆی، ئه‌م مامه‌له‌یه‌یش سه‌رکه‌وتنیکه‌ی به‌رچاوی به‌ده‌ست هیئا، چونکه‌ راستی ئیبنو سولول بۆ هه‌موو که‌سیک ده‌رکه‌وت ته‌نانه‌ت بۆ نزیکترین که‌سه‌کانی خۆی، وه‌کو عه‌بدولای کورپی، جا له‌ پاش ئه‌وه‌ی که‌ بیویستایه‌ قسه‌ بکات بی‌ ده‌نگیان ده‌کرد و، له‌ قسه‌کانی قه‌لس ده‌بوون،^۱ به‌لکو ویستیان بیکوژن.

۴- نکۆلی کردنی عوباده‌ی کورپی صامیت له‌ ئه‌وان:

کاتیك به‌نو قه‌ینوقاع په‌یمان‌که‌یان شکاندو عوباده‌ی کورپی صامیتیش به‌کیك بوو له‌ به‌نی زهره‌ - که وه‌کو عه‌بدولای کورپی ئوبه‌ی ئه‌وانیش هاوپه‌یمانیتیان هه‌بوو له‌گه‌لیان - به‌رپیکه‌وت به‌ره‌و لای پیغمبر ﷺ نکۆلی کرد له‌ هاوپه‌یمانیان له‌ لای خوا و پیغمه‌به‌ره‌که‌ی ﷺ و فه‌رمووی: ئه‌ی پیغمه‌به‌ری خوا، من هاوپه‌یمانی خوا و پیغمه‌به‌ر و ئیماندارانم، نکۆلی ده‌که‌م له‌ هاوپه‌یمانیتی ئه‌و بیباوه‌رانه‌ یان خۆشه‌ویستیان.^۲

کاتیکیش برپاری ده‌رکردنی به‌نی قه‌ینوقاع درا، پیغمه‌به‌ر ﷺ فه‌رمانی به‌ عوباده‌ کرد ده‌ریان بکات، ئه‌وانیش وتیان: ئه‌ی باوکی موحه‌مه‌د له‌ نیو هه‌موو ئه‌وس و خه‌ززه‌جدا و امان به‌سهر ده‌هینن و، هاوپه‌یمانی تۆین؟ عوباده‌ پێیانی وت: کاتیك شه‌ریان راگه‌یاند هاته‌ له‌ لای پیغمه‌به‌ر ﷺ و نکۆلیم کرد له‌ هاوپه‌یمانیتی ئیوه‌ و هه‌ر که‌سیکیش هاوپه‌یمانی ئیوه‌ بیئت، ئه‌وان ته‌ماشای ئیبنو ئوبه‌ی و عوباده‌یان وه‌کو یه‌ک ده‌کرد، عه‌بدولای کورپی ئوبه‌ی وتی: چۆن نکۆلیت کرد له‌ هاوپه‌یمانیتی ئه‌وان؟ ئه‌مه‌ ناگونجیئت له‌گه‌ل چاکه‌کانی ئه‌وان له‌گه‌ل تۆ، ئینجا هه‌ندی شتی وه‌بیر خسته‌وه‌ و، عوباده‌ وتی: ئه‌ی باوکی حوباب، دل‌ه‌کان گۆپان و، ئیسلام په‌یمان‌ه‌کانی سه‌ریه‌وه‌، سویند به‌ خوا تۆ به‌ مه‌سه‌له‌یه‌که‌وه‌ به‌سه‌راویته‌وه‌

۱ به‌وانه: الصراع مع اليهود لأبي فارس (۱/۱۴۸).

۲ به‌وانه: اليهود في السنة المطهرة (۱/۲۸۲-۲۸۳).

سبهی گومراییه کهیت بؤ دهرده که ویت، قهینوقاع وتیان: ئهی موحه ممه د، ئیمه قهرزمان هیه له لای خه لکی، پښه مېر (ﷺ) فهرمووی: په له بکن له ئه نجامدانی کاره کانتان، عوباده داوای لیکردن کوچ بکن و دهریچن، ئه وانیش داوای مؤله تیان کرد، ئه ویش پیی وتن: بؤ یه ک ساتیش بوارتان پیی ناده م، سی پوژتان به دهنه وهیه و هیچی تر، ئه وه فهرمانی پښه مېر (ﷺ)، ئه گره به دهنه سی خویشم بویه هر بوام پیی نه دده دان، پاش تیپه پیوونی سی پوژده که، به دواياندا دهرچوو تا کو گه یشتنه ریگای شام و پیی وتن: به رزاییه دورده کهی دورتر و دورتر، تا ماوه یه کیش هر له دوايان پویش و ئه وان خوین گه یانده (انذرات).^۱

به م شیوه به نو قهینوقاع به سر شوپی له مه دینه دهرچوون، چه که کانیان فریدا و ماله کانیان به غنیمت به جیه یشت بؤ موسلمانان، ئه وان ئازاترین ئه و جووله کانه بوون که له مه دینه بوون، له پووی ژماره و که رسته وه، بویه هوژه کانی تری جووله که کپ و بی دهنگ بوون بؤ ماوه یه ک پاش ئه م زه بره گورچک بره، ترس و بیمیش زال بووه سر دله کانیاندا.^۲

۵- ئه و ئایه تانه ی دابه زین دهرباره ی هاوپه یمانیتی ئیبنو سولول بؤ جووله که و نکولی کردنی عوباده ی کوری صامیت له ئه وان:

خوای گوره ده فهرموویت: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَىٰ أَوْلِيَاءَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَإِنَّهُ مِنْهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٥١﴾ فَرَى الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يُسْرِعُونَ فِيهِمْ يَقُولُونَ نَحْشَىٰ أَنْ تُصِيبَنَا دَائِرَةٌ فَعَسَىٰ اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَ بِالْفَتْحِ أَوْ أَمْرٍ مِّنْ عِنْدِهِ فَيُضْبِحُوا عَلَىٰ مَا أَسْرُوا فِي أَنفُسِهِمْ تَدْمِينًا ﴿٥٢﴾ وَيَقُولُ الَّذِينَ ءَامَنُوا أَهْوَآءُ الَّذِينَ ءَأَسْمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ ۖ إِنَّهُمْ لَمَعَكُمْ حَبِطَتِ أَعْمَالُهُمْ فَأَصْبَحُوا خَاسِرِينَ ﴿٥٣﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَن دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهَ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ

۱ بېوانه: اليهود في السنة المطهرة (۱/۲۸۴-۲۸۵).

۲ بېوانه: الصراع مع اليهود لأبي فارس (۱/۱۴۹).

أَذَلَّةً عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعْرَجَهُ عَلَى الْكٰفِرِينَ مُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ ۚ ذٰلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَاءُ ۗ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٥٤﴾ إِنَّمَا وَلِيَكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا الَّذِينَ يَقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رٰكِعُونَ ﴿٥٥﴾ وَمَن يَتَوَلَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا فَإِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْغٰلِبُونَ ﴿المائدة: ٥١-٥٦﴾.

ئیبینو عه‌تییه ده‌رباره‌ی ئەم ئایه‌تانه ده‌فه‌رموویت: له پاش ته‌واو بوونی به‌در و، ئەوه‌ی پرویدا له به‌نی قه‌ینوقاع، پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) ویستی بیانکوژیت، ئیتر عه‌بدولای کورپی ئوبه‌ی هه‌لسا بۆ به‌رگریکردن لیبیان که هاوپه‌یمانان بوو، عوباده‌ی کورپی صامیتیش وه‌کو عه‌بدولا هاوپه‌یمانی ئەوان بوو، به‌لام کاتیک عوباده‌ی ئاگاداری بریاری پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) بوو له ئەواندا، چوه‌ه لای و نکۆلی خۆی له ئەوان ده‌ربهری، به‌لام عه‌بدولای کورپی ئوبه‌ی وتی: به‌لام من نکۆلی ناکه‌م له هاوپه‌یمانیتی ئەوان، چونکه من نامکریت به‌بێ ئەوان، من کابرایه‌کم له به‌لا و کاره‌سات ده‌ترسم.^١ جیاوازی ئاشکرایه له نێوان ئیبینو سه‌لول که نگرۆی نیفاق بوو، له‌گه‌ل عوباده‌ی کورپی صامیت(ﷺ)، که له‌سه‌ر ریبازی پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) په‌روه‌ده بوو بوو، دل و ده‌روونی خاویز بوویه‌وه و ئیمانی پته‌و بوو، پزگاریشی بوویوو له ده‌مارگیری و نه‌فامی و ئاره‌زوو.....^٢

سێ یه‌م: کۆتایی پیه‌ینانی هانده‌ران له‌ دژی ده‌وله‌تی ئیسلامی و، کۆژرانی که‌عبی کورپی ئەشه‌رف.

مه‌ترسی ئەوانه‌ی هانی ئازاوه‌یان ده‌دا که‌متر نه‌بوو له مه‌ترسی ئەوانه‌ی به‌ شمشیره‌کانیان موسلمانانان ده‌کوشت، چونکه ئەوانه نه‌بوايه‌ن ئازاوه هه‌لنه‌ده‌گیرسا، بۆیه پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) به‌دوای ئەو هانده‌رانده‌دا ده‌پویشت و ده‌یکوشتن به‌مه‌به‌ستی له‌ناو بردنی ئازاوه و، سه‌رخستنی هه‌ق، که‌سانیکێ ئی کوشتن له پاش

١ بپوانه: المحرر الوجيز لابن عطية (١/٤٧٧-٤٧٨).

٢ بپوانه: السيرة النبوية الصحيحة (١/٣٠٢).

جه‌نگی به‌در، وه‌کو:

۱ - عه‌سمائی کچی مه‌روان:

هانی خه‌لکی ده‌دا له دژی پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) و قسه‌ی ناشرینی به‌ ئیسلام ده‌کرد، عومه‌یری کوپی عه‌دی خوته‌می په‌زای خوای لیبیت نه‌ و ئافره‌ته‌ی گوشت و، کاتیک پرسپاری کرد له پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) ده‌باره‌ی نه‌ و کاره‌ی نه‌نجامی داوه، پی‌ی فرموو: ((نصرت الله ورسوله یا عمیر))^۱ واته: تۆه‌لسای به‌سه‌رخستنی خوا و پیغه‌مبه‌ر، سه‌رئه‌نجامیش چه‌ند که‌سیک له به‌نی خه‌ته‌مه‌ موسلمان بوون، نه‌وه‌شیان موسلمانیتی خوایان ده‌شارده‌وه‌ ئاشکرایان کرد.^۲

ب - کوژرانی نه‌بو عه‌فه‌کی جووله‌که:

نه‌بو عه‌فه‌ک پیاویکی پیربوو له به‌نی عه‌مری کوپی عه‌وف، جوئه‌که‌یه‌ک بوو هانی خه‌لکی ده‌دا دزایه‌تی پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) بکه‌ن و هۆنزاوه‌ی هه‌لده‌به‌ست، پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) فرموی: کی‌ توانای له ناوپردنی نه‌ و پیاوه‌ پیسه‌ی هه‌یه‌؟ ئیتر هاوه‌لێک هه‌لسا به‌گوشتنی ناوی سالیمی کوپی عومه‌یر بوو.^۳

ج - کوژرانی که‌عبی کوپی نه‌شرف:

که‌عبی کوپی نه‌شرف له به‌نی نه‌به‌هان بوو له هۆزی ته‌ی، باوکی که‌سیکی گوشتبوو له سه‌رده‌می جاهیلی و، هاتبوویه‌ مه‌دینه‌ و هاوپه‌یمانیتی کردبوو له‌گه‌ل(بنی‌النضیر) و عه‌قیله‌ی کچی نه‌بی حه‌قیقی ماره‌کردبوو که‌ که‌عبی کوپی له‌ و ئافره‌ته‌ بوو،^۴ که‌عب شاعیریک بوو دوزمنی ئیسلام بوو، به‌ سه‌رکه‌وتنی موسلمانانیش له جه‌نگی به‌در زۆر ئاره‌حه‌ت بوو، بۆیه‌ سه‌فه‌ری کرد بۆ مه‌که‌که‌ و له‌وی ده‌ستی کرده‌ جنیوفرۆشتن به‌ پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) و هانی قوره‌یشی ده‌دا بۆ تۆله‌سه‌ندنه‌وه‌ی کوژراوه‌کانیان که‌ بۆیان ده‌گریا له هۆنزاوه‌کانیدا و، بانگه‌شه‌ی

۱ مجمع الزوائد، کتاب المناقب، رقم (۱۴۵۵۷).

۲ بیوانه: نضرة النعيم في مكارم اخلاق الرسول الكريم (۲۹۵/۱).

۳ بیوانه: نضرة النعيم في مكارم اخلاق الرسول الكريم (۲۹۶/۱).

۴ بیوانه: السيرة النبوية لابن هشام (۵۸/۳).

ده کرد بۆ له ناوبردنی پیغمبر ﷺ و موسلمانان هر بهره و امیش بوو له سه ره نهو کارانهی، نه بو سوفیان پیتی وت: سویندت ددهم به خوا، ئاینی ئیمه له لای خوا په سه نده، یان موحه ممه د هاوه له کانی؟ وتی: ئیوه پینگاتان راستره، ئینجا ده رچوو و پای بته رستانی کو کرده وه له سه ره پکردن له درئی پیغمبر ﷺ و به ئاشکرا درزیه تی و قسه ی ناشرینی پی ده کرد.^۲

کاتیک هاته مه دینه ییش به ئاشکرا درزیه تی پیغمبر ﷺ ی ده کرد و جنیوی پی دها، به لکو بی ئابروویی گه یشته نه وه ییش که زمانی درزیکاته وه سه ر نافرته وه موسلمانان کان، وه کو نه وه ی هونراوه یه کی دلداریانهی وت له سه ر (ام الفضل) ی کچی حاریس که خیزانی عه بباسی مامی پیغمبر ﷺ بوو، تیایدا ده یوت:

اداهب انت لم تحلل بمنقبه	وتارک انت ام الفضل بالحرم
صفراء رادعة لو تعصر انعصرت	من ذي القوارير والحناء والکتم
احدى بنى عامر هام الفؤاد بها	ولو تشاء شفقت کعباً من السقم
لم ار شمساً بليل قبلها طلعت	حتى تبدت لنا ليلة الظلم

۱- حه سانی کوپی سابیت که عبی کوپی نه شره فی ده مکوت ده کرده وه:

پیغمبر ﷺ هانی حه سسانی دها بهره نگاری که عب بیته وه. ههروه ها ئاگاداری ده کرده وه که عب له کوئی دابه زیووه له مه ککه، بۆ نمونه کاتیک پیغمبر ﷺ حه سانی ئاگادار کرده وه له دابه زینی که عب له مائی نه بو وه داعه ی کوپی زوهیری سه همی، حه سان هونراوه ی به سه ریاندا هه لبه ست و بۆیه عاتیکه ی کچی ئوسهیدی خیزانی نه بو وه داعه هه لسا به ده رکردنی که عبی کوپی نه شره ف و به میرده که ی وت: چیمان داوه له م جووله که یه؟ ئایا نابینی حه سان چیمان پیده کات؟^۳

۱ بپوانه: التاريخ الاسلام للذهبي، (۱۰۸).

۲ بپوانه: التاريخ الاسلام للذهبي، (۱۰۸).

۳ بپوانه: الصراع مع اليهود لأبي فارس (۱۱۱/۱).

دوای نه وه حه سان چووه مالیکي تر، به هر لایه کیشدا برپویشتا په پيغه مبر (ﷺ) حه سانی ناگادار ده کرده وه له جیگا که ی و نه ویش هؤنراوهی له سر دهوتن و ده بووه مایه ی ده رکردنی که عب له و مالّه، بویه ناچار بوو بگه پيغه وه بؤ مه دینه بؤ نه وهی پوویه پووی چاره نووسی خوی بیته وه.^۱

۲- سزای ئیبنولنه شرفه:

ئیبنولنه شرفه فی جووله که تاوانگه لیکي زږی نه جامدا، هه روه ها ناپاکی و خراپه یشی زږد بوو له دږی پيغه مبر (ﷺ) و موسلمانان به گشتی، هر یه ک له و تاوانانیش به هه لوه شانده وهی ده ژمیردږت بؤ په یمان و شایسته ی کوشتنه، نه خوازه لا نه و هه موو تاوانه له که سیکی خراپه کاردا کو بیته وه.^۲

ئیبنولنه شرفه به جنیوانی به پيغه مبر (ﷺ) و سؤز ده برپین بؤ دوزمنانی موسلمانان و، لاوانده وهی کوژراوه کانیان، په یمانه که ی هه لوه شانده وه و، خوینی په و ابو، بویه پيغه مبر (ﷺ) فرمانی کرد به کوشتنی،^۳ تیمامی بوخاری هه والی کوشتنه که ی شیکردو ته وه و، به ئیسنادی خوی له جابیری کوپی عه بدولا ده گږ پيغه وه که هه رموویه تی: پيغه مبر (ﷺ) هه رمووی: (من لکعب بن الاشرف؟ فانه اذی الله ورسوله) واته: کی ده توانیت که عبی کوپی نه شرفه بکوژیت چونکه خه راپه ی کردوه به رامبر خوا و پيغه مبره که ی، موحه ممه دی کوپی مه سله مه هه لسا و وتی: نه ی پيغه مبره ی خوا، چه ز ده که ی بیکوژم؟ هه رمووی: به لی. و تی: که واته پيغه مبره ی بده هه ندی قسه بکه م هه رمووی: بیکه.

موحه ممه دی کوپی مه سله مه چووه لای که عب و وتی: موحه ممه د داوی زه کاتمان لیده کات و باری قورس کردوین، منیش هاتوومه ته لات که رزم پی بدهیت، وتی: سویند به خوا بیزاریش ده بن لی، موحه ممه د وتی: ئیغه تازه شوینی که وتووین و چه ز ناکه یین وازی لی بهینین، تاکو بؤمان ده رکه ویت مه سه له که ی به ره و

۱ هه مان سه چاوه (۱۱۱/۱).

۲ بهوانه: الصراع مع اليهود لابی فارس (۱۱۲/۱).

۳ بهوانه: السیره النبویه الصحیحه (۳۰۴/۱).

۴ نه وهی له کتیبی (السیره النبویه) ئیبنو هیشامدا هاتووه نه بو نائیله چو ته لای که عب.

کوی ده چیت، نیمه‌یش هاتوین داوی باریک یان دوو بارت لی ده‌کین. وتی: باشه، به لام شتیکم لا دابنه وه‌کو بارمته.

وتیان: چیت ده‌ویت؟

وتی: ژنه کانتان.

وتیان: چۆن ژنه کانتان بخینه لات که تو جوانترینی ناو عه‌ره‌بی؟

وتی: باشه کوره کانتان بخنه لام.

وتیان: چۆن کوره کانتان بخینه لات و داوی پیمان بوتریت: له بری کولیک یان دوو کۆل خورما بارمته کراون، نه‌وه سه‌رشۆریه بو نیمه، به‌لکو نیمه چه‌که کانتان له لات داده‌نیین.

به‌لینی پیدا به شه و چه‌که کانی بو بیات له‌گه‌ل نه‌بو نائیله‌ی برای شیریه که‌عب، نه‌ویش بانگی کردن بو قه‌لاکه‌ی و دابه‌زی بو لایان، ژنه‌که‌ی پیی وت: له‌م کاته بو کوی ده‌رده‌چیت؟

وتی: موحه‌مه‌دی کوری مه‌سلمه و نه‌بو نائیله‌ی برامه.

وتی: گویم له ده‌نگیکه ده‌لئی خورپه‌ی خوینه.

وتی: موحه‌مه‌دی کوری موسلمه و نه‌بو نائیله‌ی شیربرامه، پیایوی به‌خشنده نه‌گه‌ر بو کوشتنیش بانگ بکریت به شه و ده‌روات، موحه‌مه‌دی کوری مه‌سلمه دوو پیایوی له‌گه‌ل خۆی هینایه ژووره‌وه و،^۱ وتی: کاتیک هات من بۆنی سه‌ری ده‌که‌م، نه‌گه‌ر منتان بینی باوه‌شم پیاکرد ئیوه لیی بده‌ن، که‌عب دابه‌زی بو لایان بۆنی گولوی لیده‌هات، موحه‌مه‌د وتی: بۆنی وا خۆشم هه‌رگیز نه‌کردوه پیشتر، پینگه‌م نه‌ده‌ی بۆنی سه‌رت بکه‌م؟

که‌عب وتی: به‌لی بۆنی بکه.

ئینجا وتی: نایا پینگه‌م ده‌ده‌یت؟

۱ له کتیبه‌کانی ژیاننامه‌دا هاتوه، نه‌وانه‌ی هه‌لسان به کوشتنی نه‌مانه بوون موحه‌مه‌دی کوری مه‌سلمه‌و، سیلکانی کوری سه‌لامه‌ی کوری وه‌قش که نه‌بو نائیله‌یه و له به‌نی عه‌بدولنه‌شه‌هل بوو، برای شیریه که‌عبی کوری نه‌شرفیش بوو، هه‌روه‌ها عه‌به‌باده‌ی کوری بیه‌ری کوری وه‌قش، نه‌ویش یه‌کێک بوو له به‌نی عه‌بدولنه‌شه‌هل و، نه‌بو عه‌بسی کوری چه‌بر یه‌کێک بوو له به‌نی حاریسه.

وتی: به‌لی، کاتیک باوه‌شی پیاکرد وتی: بیکوژن، نه‌وانیش کوشتیان و گه‌رانه‌وه لای پیغم‌مبەر (ﷺ) و پرواده‌که‌یان بۆیاسکرد.^۱

له ((السيرة النبوية)) یئیننو هیشامدا هاتووه، که موحه‌مەدی کوپی مه‌سله‌مه‌ سی پۆژ مایه‌وه پاش نه‌وه‌ی ناماده‌یی ده‌ریپی بۆ کوشتنی که‌عب، نان و ناوی نه‌ده‌خوارد نه‌وه‌نده نه‌بیّت که پئی بژی، پیغم‌مبەر (ﷺ) ناردی به‌ دوایدا و وتی: بۆچی وازت له نان و ئاو هیتاوه؟

وتی: نه‌ی پیغم‌مبەری خوا قسه‌یه‌کم کردووه له لات نازانم نه‌توانم به‌سه‌ری بیه‌م یان ناتوانم؟

پیغم‌مبەر (ﷺ) فەرمووی: تۆ هه‌ولت له‌سه‌ره.

وتی: پئیویسته هەندی قسه‌ بکه‌ین. فەرمووی: هەرچی قسه‌یه‌ک نه‌که‌ن بیکه‌ن.^۲ هه‌روه‌ها له‌ سیره‌ی ئیبنو ئیسا حاقدا هاتووه به‌ئیسنادیک‌ی حه‌سه‌نه‌وه له‌ ئیبنو عه‌بباسه‌وه (په‌زای خویان لی بیّت) که پیغم‌مبەر (ﷺ) له‌گه‌لیان پئی کرد تاکو گه‌یشته به‌قیعی غه‌رقه‌د و به‌پئی خستن و فەرمووی: به‌پیکه‌ون له‌سه‌ر ناوی خوا، خویاه یارمه‌تی ده‌ریان به‌.^۳

په‌ند و نامۆزگاری:

هەندی په‌ند و نامۆزگاری له‌ تیگه‌یشتنی پیغم‌مبەر (ﷺ) و هه‌رده‌گریت سه‌باره‌ت به‌ مامه‌له‌کردنی له‌گه‌ل ناهه‌زانی ئیسلام و ده‌وله‌تی ئیسلامی، بۆ نمونه‌ بۆ مان هه‌رده‌که‌ویّت که سزای په‌یمان شکین کوشتنه، هه‌روه‌ها سزای نه‌و خاوه‌ن په‌یمان‌ه‌ی که جنیو به‌ پیغم‌مبەر (ﷺ) ده‌دا و ئازاری ده‌دا کوشتنه، به‌لکو نه‌وه هه‌رده‌گریت هه‌ر که‌سیک خاوه‌ن په‌یمان بیّت یان که‌سی تر، نه‌گه‌ر جنیو به‌ پیغم‌مبەر (ﷺ) بدات ده‌کوژدیت، وه‌کو ئیبنو ته‌یمیه نه‌م مه‌سه‌له‌یه‌ی به‌ جوانی شی کردۆته‌وه له‌ کتیبی (الصارم المسلول علی شاتم رسول الله).

۱ البخاري في المغازي، باب (قتل كعب بن الاشرف) رقم (۴۳۷).

۲ به‌وانه: السيرة النبوية لابن هشام (۶۱/۳).

۳ هه‌مان سه‌رچاوه (۶۲/۳).

* له شیوازی جیبه جیکردنی سزاکه ئه وه وهرده گیریت که حوکم ده کریت به نهینی جیبه جی بکریت، به تایبته نه گهر به ناشکرا جیبه جی کردنی بییته مایه ی ناژاوه و، یان زیانبه خش بیت بو موسلمانان،^۱ ههروه ها نه وه مان بو پوون بوویه وه که پوویه پووبوونه وه ی، دوژمنی ئیسلام ته نها له گۆرپه پانی جهنگدا نیه، به لگو هر کاریکی تریش ده بیت که زیان به دوژمن بگه نیته به مه رجیک تاوان نه بیت، له وان هس له ناو بردنی که سیک که پۆلی گه وره بگپیت له دوژمنایه تی ئیسلام، زیانیکی زور له موسلمانان بگپیتته وه.

ئه مه یس له حاله تیکدا ده بیت مه ترسی دروست بوونی ناژاوه نه بیت و، موسلمانان به هیز بن و، نه و جوړه کاره نه بنه مایه ی زیان گه یاندن به موسلمان و، بنبرکردنی بانگخوازه کان له ولاته کانیا ن و تیکدانی کومه لگا کانیا ن،^۲ هه ندی موسلمانانیش تووشی هه له بوون له جیهانی ئیسلامی و په له یان کرد له پوویه پووبوونه وه ی سه ربازی و، نه م پروداوه یان کرده به لگه، هیچ به لگه یه کیشی تیا نیه بۆیان، چونکه نه وه له مه دینه بوو، له کاتیکدا موسلمانان خاوه ن ده سه لات بوون له وی و ده وله تیان هه بوو، به لام نه وان نه ده سه لات و نه ده وله تیان هه یه، ئینجا نه و کاره یان سه رخستنی ئاین و تو قاندنی بیباوه پانی تیا بوو، هه مویشی به رژه وه ندی بوو و خه راپه ی تیا نه بوو، به لام نه و جوړه کارانه که له سه رده مانی لاوازیدا نه نجام ده دریت خراپه و خوین ریشتنی موسلمانانی به دوا دا دیت، ههروه ها زیان ده که ویتته بهر مال و ئابروویان به شیوه یه که له هه موو هوشمه ندیکه وه دیاره.^۳

پیغمبر ﷺ هه ولی له ناو بردنی هیچ که سیک نه دا له مه ککه، سه ره پای نه وه ی که توانایشی هه بوو سه رانی بته رستان بکوژیت وه کو نه بو جهل و، ئومه ییه ی کوپی خه له ف و، عوتبه و، نه گهر ناماژه یه کیشی بکر دایه بو جه مزه یان عومه ر، یان هه ر که سیک له هاوه لان به و کاره هه لده سان، به لام تیگه یشتنی

۱ بپوانه: الصراع مع اليهود لأبي فارس (۱۱۵/۱).

۲ بپوانه: التاريخ الاسلامي للحمیدی (۵۴/۵).

۳ بپوانه: وقفات تربوية مع السيرة النبوية (۲۰۵).

پیغمبرایه‌تی و امان فیتر ناکات، نه‌و جوره کاره‌یش پیویستی هه‌یه به‌فه‌توای پاست له‌خاوه‌ن زانست و که‌سی تیگه‌یشتوو له‌فیقه‌ی به‌رژه‌وه‌ندی و خرابییه‌کان، له‌سهرده‌میکی وه‌کو نه‌م سهرده‌مه‌ی خۆمان که به‌رژه‌وه‌ندییه‌کان به‌یه‌کدا تیگه‌ل بوونه و پای گشتی پۆلی گه‌وره‌ی هه‌یه له‌برپاری ده‌وله‌ته‌کاندا و، نه‌گه‌ری فراوانبوونه‌وه‌ی زیانه‌کان زۆرت‌ره، هه‌رگیز کاری له‌و جوره ئاسان نییه ریگه بدریت.^۱

* نینجا تیبینی گرنگی وشه ده‌که‌ین له‌لای هه‌وه‌لان، وه‌کو دهرده‌که‌ویت له‌هه‌لویتستی موحه‌مه‌دی کوپی مه‌سه‌مه - ﷺ - پاش ئه‌وه‌ی به‌لینیدا به‌پیغمبر ﷺ سه‌باره‌ت به‌کوشتنی که‌عبی کوپی نه‌شرف و دواکه‌وتنی به‌جیه‌یتانی به‌لینه‌که، ده‌بینین نه‌وان و ئاوی له‌خۆی قه‌ده‌غه‌کرد و خه‌م و په‌ژاره‌دایگه‌رت‌وه‌ چونکه‌ ترسا به‌لینه‌که‌ی به‌سهر نه‌بات، به‌لام له‌کومه‌لگاکانی خۆمان ده‌بینین خه‌لکی به‌لین ده‌ده‌ن و لینی په‌شیمان ده‌بنه‌وه، چونکه‌ خاوه‌ن هه‌لویتستی به‌هیز نین له‌پیناو خوای گه‌وره، به‌لکو خاوه‌ن به‌رژه‌وه‌ندی خۆیانن. خاوه‌ن بانگه‌وازه‌کان پییان خۆشه‌گه‌ردنیان بپردریت‌وه، به‌لام به‌لین و په‌یمان‌کانی خۆیان نه‌شکینن.^۲

* فه‌رموده‌ی پیغمبر ﷺ.. (انما عليك الجهد)^۳ واته: تو هه‌ولت له‌سهره، ئاراسته‌یه‌کی به‌پریزی پیغمبرانه‌یه که سهرکه‌وتن به‌ده‌ست نایه‌ت پاش هه‌ول و کلوشش نه‌بی‌ت، خوای گه‌وره ده‌فه‌رموویت: ﴿تِلْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهَا إِلَيْكَ مَا كُنْتَ تَعْلَمُهَا أَنْتَ وَلَا قَوْمُكَ مِنْ قَبْلِ هَذَا فَاصْبِرْ إِنَّ الْعَقِيبَةَ لِلْمُتَّقِينَ﴾ (هود: ۴۹).

موسلمان پیویسته له‌سه‌ری هه‌موو هه‌وله‌کانی بخاته‌گه‌ر بو جیبه‌جیکردنی به‌لینه‌کانی، له‌پاش ئه‌وه‌یش پشت به‌خوای گه‌وره به‌سه‌ستیت.^۴

۱ بروهانه: الاساس في السنة وفقها السيرة النبوية (۵۲۷/۲).

۲ بروهانه: الصراع مع اليهود (۱۱۹/۱).

۳ بروهانه: السيرة النبوية لابن هشام (۶۱/۳).

۴ بروهانه: الصراع مع اليهود (۱۲۰/۱).

* هه روه ها فرموده ي پيغمبر ﷺ: ((قولوا مابدا لكم))^١ واته: نه وه ي پيتان باشه بيلين، زانستكي پيغمبرانه ي تيا به، چونكه نه و قسانه له كاتي ناساييدا كوفره، ليره شه وه بومان دهرده كه ویت له پيتاوي به ديه پيتاني نه ركه سه ربازيه كان سنوريك دانراوه بو نه و قسانه ي كه ده كرين، به لام مه سه له يه كي تر هيه، نه و يش نه وه يه سه باره ت به كرده وه، چ جوړه كرده وه يه ك په وايه له پيتاوي نه و مه به سته نه نجام بدریت، وه كو وازه پيتان له فوزه گان، له م باره شه وه وتويانه: كار نيه له كوفر و شريك خراپتر، جا نه گهر نه وه په وايي، شتي تر په واته له پيتاوي نه و مه به ستانه، به مارجيك نه و ريگايه دلنيابي له سره دروست بوويي كه ريگايه كي گه يه نره به نه نجام، به مارجيكي تريش نه و نده ي لي بكریت كه به بي نه وه كار كه نه نجام نه دریت.

ثير ناي نه و هو كاره دواختني فره زيك بيت يان نه نجامداني قه ده غه يه ك بيت، به لام نه مه و نه و يش سنوردان، بو نمونه هندی قه ده غه كراو هيه به هيچ شيوه يه ك په وايي نيه نه نجامداني وه كو داوين پيسي.^٢

هندی كيشه و مه سه له ي گوره يش هيه ته نها زانا گوره گان ده توانن فه توای تيا بدن، به تاييه تي له حالته جياوازه گاندا، حوكمه بنچينه ييه كان شاره ونين، به لام نه و حوكمانه ي كه جياوازن پيويسته هندی زاناي زور شاره زا قسه ي تيا بكن كه تواناي تيگه يشتنی شه ريعه تيان هه بيت و نه و رووداوانه يش كه تيايدا ده زين.^٣

* فرموده ي پيغمبر ﷺ: ((قولوا مابدا لكم)) واته: هه رچيتان پي باشه بيلين، فيقه يكي مه زنه نه و فرموده ي پيغمبر ﷺ: ((قولوا مابدا لكم)) واته: هه رچيتان پي باشه ده فرموده ي ((الحرب خدعة))^٤ واته: جهنگ ته له كه يه.

١ پروانه: السيرة النبوية لابن هشام (٦١/٣).

٢ پروانه: الاساس في السنة وفقها السيرة النبوية (٥٣٧/٢-٥٣٨).

٣ پروانه: الاساس في السنة وفقها.

٤ صحيح مسلم رقم (١٧٤٠).

* فه‌رموده‌ی پیغمبر ﷺ: ((انطلقوا علی اسم الله، اللهم اعنهم))^۱ واته: به‌رێکه‌ون به ناوی خوا، خواجه یارمه‌تیان بده، ئەم وشه‌یه هاندەرێک بوو بۆیان بۆ خۆپاگری و وره‌به‌رزکردنه‌وه، بۆیه گرنگیان نه‌دا به‌هیزی ئیبنونه‌شره‌ف و ئەو خه‌لکانه‌ی ده‌وروبه‌ری، چونکه هه‌ستیان ده‌کرد خوای گه‌وره‌یان له‌گه‌ڵدایه، ئینجا تیبینی ده‌که‌ین پیغمبر ﷺ هه‌موو هۆیه مادیه‌کانی وه‌رگرت و پیلان و نه‌خشه‌ی چاکی کێشا، پارانه‌وه‌شی له‌بیر نه‌کرد، چونکه موسلمان فه‌رمانی پێکراوه کۆبکاته‌وه له‌ نیوان نه‌خشه‌کێشان و دوعاکردن و پشت به‌ خوا به‌ستن،^۲ بۆیه پیلانه‌که‌ی موحه‌مه‌دی کوپی مه‌سه‌له‌مه له‌گه‌ڵ هاوه‌لانی زۆر تۆکمه‌ بوو، ئەو هۆیانه‌یش که یارمه‌تیدا بۆ سه‌رکه‌وتنی کاره‌که‌یان به‌م شیوه‌ بوو:

* ئەبو نائیه‌له‌ برای شیری که‌عب بوو، بۆیه ئەو هیچ ترسیکی لی نه‌بوو.

* له‌ هه‌ندێک پێوايه‌تدا هاتوو هه‌ که ئەبو نائیه‌له‌ دلی که‌عبی خۆشکردوو هه‌ندی هۆنراوه‌ی بۆ وتوو پێش ئەوه‌ی باسی پێویسته‌یه‌که‌ی بکات.

* ئینجا باسی پێویسته‌یه‌که‌شی نه‌کرد تاکو که‌سه‌کانی ده‌وروبه‌ری ده‌رنه‌کرد، چونکه ئەگه‌ر بمایه‌نه‌وه پێده‌چیت که‌عبیان وریا بکردایه‌ته‌وه، واته‌ قسه‌کردنیان له‌گه‌ڵی به‌ ته‌نها له‌ ئەوه‌په‌ری سه‌رکه‌وتوویدا بوو.

* خۆیان وا ده‌رخست که‌ قسه‌ به‌ پیغمبر ﷺ ده‌که‌ن و بیزارن لی، بۆیه که‌عب به‌ ته‌واوی دلنیا بوو لیان.

* بیه‌رۆکه‌ی بارمه‌کردنی چه‌ک بیه‌رۆکه‌یه‌کی زۆر سه‌رکه‌وتوو بوو، چونکه دواتر چه‌که‌کانیان نه‌بووه جیگای گومان، چونکه هه‌تاویانه‌ بۆ دانانی وه‌کو بارمه‌ و، به‌کاریشی ده‌هینن له‌ مه‌به‌سته‌که‌ی خۆیان.

* وه‌رگرتنی کاتی دیاریکراو له‌ که‌عبی کوپی ئەشره‌ف توند و تۆلی بوو له‌ پلانه‌که‌ بۆ ئەوه‌ی بتوانن له‌ هه‌ر کاتیکی شه‌ودا بپن و له‌ ده‌رگای بده‌ن، به‌بی

۱ به‌روانه: السیره النبویه لابن هشام (۶۱/۲).

۲ به‌روانه: التاريخ الاسلامي للحميدي (۶۰/۵).

ئه وهی گومانیان لی بکات.

* دلنیا بوونی ئیبنولئه شرف له نائيله و موحه ممه دی کوپی مه سله مه، وای کرد که به و شه وه دهر بچیت، که مه ترسی تیا به بۆ که سیکی وه کو که عب.^١
* نه خشه ی دوور خسته نه وهی که عب له مائی خۆی به بی هیچ پشتیوانیک زۆر سهر که وتوو بوو.

* هه لسانی ئه بو نائيله به قایل کردنی که عب به بۆن کردنی سهری و گرتنی قزه سهری بۆ ئه وهی بۆنی بکات، کاریکی سهر که وتوو بوو، چونکه به توندی گرتی و فه رمانی خوا له و جووله که نه فرین لیگراوه ئه نجام درا.^٢

* توانای چاکی هاوه لان دهر ده که ویت له پاراستنی نهینیدا، سهره پرای زۆری مونا فیه کان له مه دینه و دواکه وتنی جیبه جیکردنی و باسکردنی پيغمبر ﷺ بۆ ئه و مه سه له له پیش چاوی هاوه لاندان، ئه مه ش به لگه یه له سهر به هیزی ئیمانی ئه و هاوه لانه و دلسۆزییان بۆ ئایینه که یان.^٣

٣- کاریگه ری کوژرانی ئیبنولئه شرف له سهر جووله که کان:

هه وائی کوژرانی که عب له مه دینه بلا بوویه وه، بۆیه قه شه کانی جووله که به په له پویشتن بۆ لای پيغمبر ﷺ، سکا لایان ده کرد و نا په زایان له کاری هاوه لانی دهر ده بپری، پيغمبر ﷺ یه هیچ بایه خی پی نه دان، به لکو جه ختی له سهر ئه وه کرده وه که کوژرانی دهر نه جامیکی سروشتیه بۆ هه لویتسه ناحه زانه که ی، ئه م پووداوه ترس و بیمی خسته دللی جووله که وه، بۆیه ئیتر هیچ له سهرانیان نه یده توانی له قه لاکه ی خۆی دهر بچیت، جووله که کانیش هه موویان ترسیان په یدا کرد له موسلمانان له مه دینه،^٤ ناچاریش بوون پیکه و تننامه که یان دووباره بکه نه وه، به لام هه ر به رده وام بوون له پیلان گێپان بۆ ئیسلام وه کو پوونی ده که ینه وه، جیگای ئاماژه پیکردنیشه که پيغمبر ﷺ (بنی النضیر) ی سزا نه دا

١ بپوانه: الصراع مع اليهود (١٢٢/١).

٢ هه مان سه رچاوه (١٢٢/١).

٣ بپوانه: التاريخ الاسلامي للحميدي (٥٦/٥).

٤ بپوانه: التاريخ السياسي والعسكري (١٨٨).

له‌سر تاوانی که‌بی کورپی نه‌شرف، به‌لکو ته‌نہا که‌بی سزادا به‌هوی ناپاکیه‌که‌ی و، ریککه‌وتننامه‌ی له‌گه‌لیان نوی کرده‌وه،^١ له‌فیقه‌ی پیغمبر ﷺ) نه‌وه تیده‌گه‌ین که چاره‌ساری گونجاو بو جووله‌که تیخوپین و توقاندنه و کوشتنی ناژاوه‌گیرانیانه.^٢

چوارهم: هه‌ندی بونه‌ی کومه‌لایه‌تی.

١- هاوسه‌گیری پیغمبر ﷺ) له‌گه‌ن حه‌فصه‌ی کچی عومەر:

عومەر - ﷺ - ده‌فرموویت: ((کاتیک حه‌فصه‌ی کچم بیوه‌ژن که‌وت له‌پاش مردنی خونه‌یسی کورپی حوزافه‌ی سه‌می می‌ردی، که‌نه‌و یه‌کیک بووله‌هاوه‌لانی پیغمبر ﷺ) و له‌مه‌دینه له‌دولیا ده‌رچوو، عومەر ده‌فرموویت: چوممه‌لای عوسمانی کورپی عه‌فغان و حه‌فصه‌م بو پیشنیار کرد، وتی: ته‌ماشای بارودوخی خۆم ده‌که‌م، پاش چه‌ند شه‌ویک یه‌کترمان بینیه‌وه و وتی: بۆم ده‌رکه‌وت که‌ ئیستا ژن نه‌هینم.

عومەر ده‌فرموویت: ئینجا نه‌بو به‌کری صدیقم بینی و پیم‌وت: نه‌گه‌ر پیت باشه حه‌فصه‌ی کچی عومەرت لی‌ماره ده‌که‌م، نه‌بو به‌کر - ﷺ - بی‌ده‌نگ بوو، وه‌لامی نه‌دامه‌وه، گله‌ییم له‌نه‌و زۆتر بوو تا‌کو عوسمان.

پاش چه‌ند شه‌ویک، پیغمبر ﷺ) خوازیینی کرد و منیش لیم‌ماره کرد، نه‌بو به‌کر بینیمی و وتی: له‌وانه‌یه گله‌ییه‌کت هه‌بیت لیم‌نه‌و کاته‌ی حه‌فصه‌ت پیشنیار کرد بۆم و وه‌لام نه‌دایته‌وه؟

عومەر وتی: به‌لی، وتی: هیچ ریکر نه‌بو له‌وه‌لام دانه‌وه‌م نه‌وه نه‌بیت پیغمبر ﷺ) باسی کردبوو، منیش به‌هیچ شیوه‌یه‌ک نه‌ینی پیغمبر ﷺ) م‌ناشکرا نه‌کرد و نه‌گه‌ر نه‌وه‌یویستایه‌ من قبولم ده‌کرد.^٢

١ به‌وانه: السیرة النبویة الصحیحة (١/٣٠٤).

٢ به‌وانه: الصراع مع اليهود (١/١٢٦).

٣ البخاری: کتاب النکاح، رقم (٥١٢٢).

٢- هاوسه گریری عه لی له گه ل فاتیمه (رهازی خویان لی بیت):

عه لی - ﷺ - ده فره مویت: خوازیبئی فاتیمه یان کرد له لای پیغمبر ﷺ منیش که نیزه کیکم بوو وتی: ئایا ده زانیت فاتیمه خوازیبئی کراوه، وتم: نه خیر، وتی: چی ریگه ت لی ده گریت خوازیبئی بکهیت له لای پیغمبر ﷺ، وتم: ئایا هیچ هیه ژنی پی بهینم؟

وتی: نه گه ر بجیته لای پیغمبر ﷺ لیت ماره ده کات.

ده فره مویت: سویند به خواهر هیواداری کردم تا کو چوومه لای پیغمبر ﷺ، کاتیک له بهره ستیدا دانیشتم، سویند به خوا هیچ قسه یه کم پی نه کرا. پیغمبر ﷺ فره مووی: بۆچی هاتووی، پیویستی هیه؟ منیش بیدهنگ بووم، فره مووی: له وانه یه بۆ خوازیبئی فاتیمه هاتبیتی؟ وتم: به لی، فره مووی: شتیکت هیه فاتیمه ی پی حلال بکه ی بۆ خۆت؟ وتم: نه به خوا ئه ی پیغمبری خوا ﷺ.

فره مووی: ئه و قه لغانه ت کوا که پیم دای؟ سویند به خوا قه لغانیکی حوته می بوو بایی چوار درهم بوو.

تم: به لی، فره مووی: وا لیم ماره کردی، ئه و قه لغانه ی بۆ بنیره و بیکه به خیزانی خۆت، ئه وه بوو ماره یی فاتیمه ی کچی پیغمبر ﷺ.^١
پیغمبری خوا ﷺ فاتیمه ی کچی به شوودا و ناماده ی کرد به قه دیفه یه ک و کوننه و سه رینیک که ناوه خنه که ی پوهه کیکی بۆن خۆش بوو.^٢

ژیانیان له وپه ری ئاسانی دابوو، دوور بوو له ئالۆزی، ژیانیکی زبیریان هه بوو زیاتر،^٣ ئه م به سه رهاته ییش که له موسنه دی نیمام ئه حمده هاتوو ئه وه مان بۆ پوون ده کاته وه:

((عه لی پۆژیک به فاتیمه ی وت: سویند به خوا ئه وه نده پشامه وه سنگم به ئیش هات، خوای گه وره ییش کۆیله یه کی زۆری بۆ باوکت ناردوو و، تویش برۆ داوای

١ بروهانه: دلائل النبویه للبيهقي (١٦٠/٢) اسناده حسن.

٢ بروهانه: صحيح السيرة النبوية (٢٦٧).

٣ بروهانه: معين السيرة (٢٥٥).

خزمه تکاریکی لی بکه، وتی: سویند به خوا ئه وه نده خه ریکی هارین بووم تا کو پیستی دهستم نه ستور بوویه وه.

فاتیمه چوه لای پیغمبر ﷺ و پیی فرموو: کچه که م چی هیناتی بو ئیره؟ وتم: هاتوم سلوت لی بکه م، له پووی نه هات داواکارییه که ی بکات و گه رایه وه. عه لی پیی وت: چیت کرد؟ وتی: له پووم نه هات داوای بکه م. ئینجا پیکه وه هاتین. عه لی وتی: نه ی پیغمبری خوا ﷺ نه وه نده پشامه وه تا سنگم هاته ئیش، فاتیمه یش وتی: نه وه نده خه ریکی هارین بوومه پیستی دهستم نه ستور بووه ته وه، خوای گوره ش نه وه نده کویله ی پیداوای به کیگمان بده ری بو خزمت. پیغمبر ﷺ فرمووی: سویند به خوا پیتان ناده م و نه هلی صوفه پشتگویی بخم سکیان بیچنه وه له برساندا، هیچ نییه له سهریان خه رچی بکه م، بویه نه م کویلانه ده فروشم و نرخه کانیان له سر نه وان خه رج ده که م، نه وانیش گه رانه وه و پیغمبر ﷺ هاته لایان چوبوونه ژیر قه دیفه که یانه وه، نه گه ر سهریان داپوشیبا پییان دهرده که وت یان پییان داپوشیبا سهریان دهرده که وت، که هاتن هه لسن، فرمووی مه جو لینه وه، ئینجا فرمووی: ئایا شتیکتان پی بلیم له وه چاکتر بیت که داواتان کرد؟ وتیان: به لی. فرمووی: چهند وشه یه که جبریل فیری کردم ﷺ، وتی: له دوای هه موو نوژیگ ده جار (سبحان الله) و ده جار (الحمد لله) و ده جار (الله اکبر) بکه ن، کاتیکیش ده چنه سر جیگای خه وتان سی و سی جار (سبحان الله) و سی و سی جار (الحمد لله) و سی و سی جار (الله اکبر) بکه ن.

به م شیوه بوو پینموونی پیغمبر ﷺ له په روه رده کردنی که سوکاره نزیکه کانی، نه هلی سوفه ی هه لبژارده سهر که س و کاره نزیکه کانی خو ی، نه م شیوه په روه رده یش کاری کرد له عه لی (په ازی خوای لی بیت) و پوژان دیت و ده پروا عه لی ده بیته خه لیفه ی موسلمانان و نه و کاته ش ده یفه رموو: سویند به خوا وازم له و وشانه نه هینا له و پوژوه وه پیغمبر ﷺ فیری کردم، به کیگ له هاوه لانی پرسیاری کرد شهوی صفین یش؟ فرمووی: نه و شه ویش هه ر له یادم بوو، عه لی (په ازی

خوای لی بیت) به و شیوه بوو که زیراری کوپی زهموره له کوپکی موعاویہ دا باسی ده کرد: ((..... به دنیا و پاباردنه کانی دلته نگ ده بوو، به تاریکی شه ویش خوشحال ده بوو، سویند به خواهه و فرمیسکی به خوړ ده پرشت و، زور بیری ده کرده و، دهستی له سہر دهست ده دا و، له گه لّ خوئی گفت و گوئی ده کرد و، جلو به رگی کورتی پیّ باش بوو، خواردنی زیریشی به لاوه باش بوو.....)).^۱

به‌ئشی نوّیه‌م

غەزای ئوحوود

باسی یه‌که‌م: رووداوه‌کانی پیش جه‌نگه‌که

یه‌که‌م: هۆکاره‌کانی ئەو جه‌نگه‌.

هۆکاره‌کانی ئەو غەزایه جیاواز بوون، له‌وانه: هۆکاری ئایینی و، کۆمه‌لایه‌تی و، ئابووری و، سیاسی.

١- هۆکاری ئایینی:

خوای په‌روه‌ردگار بۆی گێڤاوینه‌ته‌وه که بته‌پرستان ماله‌کانیان خه‌رج ده‌که‌ن بۆ قه‌ده‌غه‌کردنی پێگای خوا و، ته‌گه‌ره دانان له پێش بانگه‌وازی ئیسلامی و، پێگرتن له خه‌لکی له‌وه‌ی بچنه‌ ناو ئایینی ئیسلامه‌وه و، هه‌ول ده‌ده‌ن ئایینی ئیسلام له‌نیو بیه‌ن، وه‌کو فه‌رمویه‌تی: ﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ لِيَصُدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ فَسَيُنْفِقُونَهَا ثُمَّ تَكُونُ عَلَيْهِمْ حَسْرَةً ثُمَّ يُغْلَبُونَ وَالَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ جَهَنَّمَ يُحْشَرُونَ﴾ (الانفال: ٣٦).

ته‌به‌ری ده‌فه‌رموویت: ماله‌کانیان خه‌رج ده‌که‌ن بۆ ئەوه‌ی پێگه له خه‌لکی بگرن نه‌چنه ئیسلامه‌وه.^١

(ابن کثیر)یش ده‌فه‌رموویت: خوای گه‌وره ناگادارمان ده‌کاته‌وه که بپاوه‌پان ماله‌کانیان خه‌رج ده‌که‌ن بۆ ئەوه‌ی پێگه بگرن له شوینکه‌وتنی حه‌ق.^٢

١ به‌وانه: غزوة احد دراسة دعوية، محمد بامذحج (٧١).

٢ به‌وانه: تفسير ابن کثیر (٢/٣٤١)، ط/ دار السلام.

شه‌وکانى ده‌فه‌رموویت: واته‌ مه‌به‌ستى بیباوه‌پان له‌ مالّ خه‌رجکردنیاندا ته‌گه‌ره‌ دروستکردنه‌ له‌سه‌ر پینگای خوا و دژایه‌تى کردنى پيغەمبەر ﷺ و کۆکردنه‌وه‌ى سوپا بۆ ئه‌و مه‌به‌سته‌^۱.

به‌م شیوه‌هیش ده‌رده‌که‌وێت که‌ گرنگترین هۆکاره‌کانى جه‌نگى به‌در هۆکاره‌ ئاینیه‌که‌یه‌ که‌ یه‌کێک بوو له‌ ئامانجه‌کانى قوره‌هیش بۆ کۆسپ دروست کردن له‌پیش خه‌لکیدا بۆ ئه‌وه‌ى نه‌چنه‌ نێو ئیسلامه‌وه‌.^۲

۲- هۆکارى کۆمه‌لايه‌تى:

ئه‌و تێکشکانه‌ گه‌وره‌ى تووشیان بوو له‌ به‌در، که‌ تیايدا سه‌رانیان کوزران، بوو به‌ مایه‌ى شووره‌بیه‌کى گه‌وره‌ بۆیان، له‌ ئه‌نجامیدا هه‌ستیان به‌ سه‌رشۆپى ده‌کرد، بۆیه‌ هه‌موو هه‌ولێکیان خسته‌ گه‌ر بۆ لابردنى ئه‌و ئابروو چوونه‌ و، ده‌ستیان کرد به‌ کۆکردنه‌وه‌ى مالّ بۆ جه‌نگى پيغەمبەر ﷺ هه‌ر له‌و ساته‌ى له‌ به‌در گه‌رانه‌وه‌، ئیبنو ئیسحاق ده‌لێت: پاش ئه‌وه‌ى بیباوه‌پانى قوره‌هیش ئه‌وه‌یان به‌سه‌ردا هات له‌ به‌در و، ئه‌بو سوفاينیش کاروانه‌کەى گه‌راند هه‌وه‌ مه‌ککه‌ له‌ (دار الندوة) پای گرت، چونکه‌ خۆیان هه‌ر وایان ده‌کرد، ئه‌و کاروانه‌ى له‌و جیگایه‌ نه‌جولانه‌وه‌ و دابه‌شى نه‌کرد، سه‌رانى قوره‌هیش پازى بوون به‌و کاروانه‌ سوپایه‌ک ئاماده‌ بکه‌ن بۆ شه‌رکردن له‌ دژی پيغەمبەر ﷺ، هه‌ندیک له‌ سه‌ران و له‌و که‌سانه‌ى باوک و برایان تیاچوو بوو له‌ به‌در، چوونه‌ لای ئه‌بو سوفايان و ئه‌و که‌سانه‌ى بازرگانیان هه‌بوو، وتیان: موحه‌ممه‌د که‌س و کارى ئیوه‌ى کوشت و ئیوه‌هیش یارمه‌تیمان بده‌ن به‌م ماله‌ بۆ شه‌رکردن له‌ دژی، به‌لکو تۆله‌ى خۆمانى لى بکه‌ینه‌وه‌، ئه‌بو سوفايان وتى: من یه‌که‌م که‌سم قایل ده‌بم.^۳

جوبه‌یرى کوپى موته‌عیمیش خولامیكى حه‌به‌شى بوو ناوى وه‌حشى بوو، پم هاویژ بوو، ده‌ستى زۆر راست بوو، پێى وت: تۆیش له‌گه‌ڵ خه‌لکى ده‌ریچۆ، ئه‌گه‌ر

۱ بېوانه: فتح القدير (۳۰۹).

۲ بېوانه: غزوة احد دراسة دعوية، (۷۱).

۳ بېوانه: السيرة النبوية لابن هشام (۸۶/۳).

همزهت کوشت له تۆلهی توعهیمهی کوپی عهدی مام تۆ نازادی.^۱

۳- هۆکاری ئابووری:

بزوتنهوهی پۆله سهربازبیهکان که دهولهتی ئیسلامی پیتی ههڵدهسا، کاریگهری کردبووه سهر ئابووری قورهیش و گه مارۆیهکی ئابووری بههیتی له دهوریان دروستکردبوو، ئابووری مهکه له سهر گهشتهکانی زستان و هاوین پارهستابوو، گهشتی زستان بۆ یهمن بوو که تیایدا کالاً و بهروبومهکانی شامیان دهبرد و، گهشتی هاوینیش بۆ شام بوو که تیایدا بهروبوم و کالای یهمنیان دهبرد نههیشتنی یهکیک له م دوو گهشتهیش زیانی له ئهوه گهشتهکهی تریش دهدا، چونکه بازرگانیان

بۆ شام له سهر کالای شام پارهستاوه،^۲ خوای گهوره دهفهرمویت: ﴿لَا يَلْفِ فَرِيشٍ ۱﴾ إِلَيْهِمْ رَحَلَةَ الشِّتَاءِ وَالصَّيْفِ ﴿۲﴾ فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هَذَا الْبَيْتِ ﴿۳﴾
الَّذِي أَطْعَمَهُم مِّن جُوعٍ وَآمَنَهُم مِّنْ خَوْفٍ ﴿قریش: ۱-۴﴾.

وتهیهکی سهفوانیش ههیه ئاماژه دهکات بۆ ئه م مهسهله که دهئیت: ((موحه مه د و هاوه لانی بازرگانیکه یان تیکداوین، ئیمهیش نازانین چی بکهین له هاوه لانی، ئهوان قهراغی ده ریا به رنادهن و، زۆریه ی خه لکیش پیککه وتننامه یان له گه لدا کردوون، ئه گه ریش ئیمه لیتره بمینینه وه سه رمایهکانی خۆمان ده خۆین و، به لکو ئیمه پیویسته بازرگانی بکهین بۆ شام له هاویندا و بۆ چه به شه له زستان)).^۳

۴- هۆکاری سیاسی:

پیشه وایی قورهیش له داڕوخاندا بوو له پاش به در و پله و پایه ی له نیو هۆزهکاندا وه کو جارن نه ما، بۆیه به لایانه وه پیویست بوو ئابووری خۆیان بگێرینه وه و پیشه وایی دهسته بهر بکهن به هر نرخیک بووه.

۱ هه مان سه رچاوه (۷۹/۳).

۲ بپوانه: غزوة احد دراسة دعوية، (۷۴).

۳ بپوانه: المغازی للواقدي (۱/۶۹۵-۶۹۶).

ئەمە گرنگترین ئەو ھۆکارانە بوون کە هانی قورەیشی دا پەوبە پەوبوونە‌وهی سەربازی ئەنجام بدات لە دژی دەولەتی ئیسلامی لە مەدینە.^۱

دووهم: دەرچوونی قورەیش لە مەککە‌وه بۆ مەدینە.

لە پۆژی شەممە لە حەوتی شە‌والی سالی سێیەمی کۆچی،^۲ قورەیش کۆکردنە‌وهی ھیزەکانی تەواوکرد و سوپاکە‌ی ئامادەبوو، کە پێکھاتبوو لە سێ ھەزار کەس، ئافرەت و کۆیلەکانیشیان لەگەڵ خۆیان ھینابوو، لەگەڵ ئەو ھۆزانە‌یش کە دوايان کەوتن و، ئەو کەسانە‌ی کە خۆیان داوہتە پالیان لە ئەحابیش (ئەوانە‌ی ھاتنە لای عەرەبەکان و خۆیان دایە پالیان) و کینانە و خەلکی تێھامە و ئافرەتەکانیشیان بۆ ئەو ھینابە‌لکو کەس ھەلنە‌یەت، ئەبو سوڤیان کە سەرکردە‌ی خەلکی بوو، ھیندی کچی عوتبە‌ی کچی پەبیعی لەگەڵ خۆی ھینا و،^۳ سەفوانی کۆپی ئومەییە‌یش بەرەزە‌ی کچی حاریسی کۆپی ھیشامی لەگەڵ خۆی ھینا و، عیکریمە‌ی کۆپی ئەبو جەھل ئومولحە‌کیمی کچی حاریسی کۆپی ھیشامی کۆپی موغیرە‌ی لەگەڵ خۆی ھینا و، حاریسی کۆپی ھیشامی کۆپی موغیرە‌یش فاتیمە‌ی کچی وە‌لیدی کۆپی موغیرە‌ی لەگەڵ خۆی ھینا،^۴ بەو ھیزە‌وہ پۆیشتن تاکو گە‌یشتنە (بطن السبخة) لە نزیک دۆلێک لە لای مەدینە و لەوێ دابە‌زین.^۵

قورەیش پێش ئامادە‌کردنی سوپاکە‌ی ھەلمە‌تیک‌ی گە‌ورە‌ی ھاگە‌یاندنیا‌ن کردبوو کە ئەبو عەزە‌ عەمری کۆپی عەبدولای جومە‌حی پێی ھەلسابوو، لەگەڵ عەمری کۆپی عاص و، ھوبە‌یری کۆپی مەخزومی و، ئیبنولزە‌بە‌ری و ھەندێ دەره‌نجامی گە‌ورە‌یان بە دەست ھینابوو،^۶ خەرجیە‌کانی ئەو سوپایە گە‌یشتبووہ نزیکە‌ی پەنجە ھەزار دیناری ئالتون.^۷

۱ بھوانە: غزوة احد دراسة دعوية، (۷۵).

۲ البداية والنهاية (۱/۴)، الواقدي: المغازي، (۱۹۹/۱).

۳ بھوانە: الاصابة (۳۴۶/۸)، رقم رقم (۱۱۸۶۰).

۴ بھوانە: السيرة النبوية لابن هشام (۷۰/۳).

۵ بھوانە: غزوة احد دراسة دعوية، (۶۸).

۶ بھوانە: غزوة احد لأبي فارس (۱۷).

۷ ھەمان سەرچاوە (۱۶).

سِ یِهَم: دوزگای هه‌وانگری پیغمبر (ﷺ) به‌دوای جموجۆلی دوزمندا ده‌روات.

عه‌بباسی کوپری عه‌بدولموت‌ه‌لیب چاودیزی جموجۆلی قوره‌یش و ناماده‌کارییه‌کانی ده‌کرد بۆ جه‌نگ، که سوپاکه ده‌رچوو عه‌بباس نامه‌یه‌کی په‌له‌ی نارد بۆ پیغمبر (ﷺ) و هه‌موو ورده‌کارییه‌کانی سوپاکه‌ی تیا باس کرد، نیردرای عه‌بباس نامه‌که‌ی به‌په‌له‌ گه‌یاند و، ئه‌و ریگه‌ دورره که پینچ سه‌د کیلومه‌تر ده‌بیت به‌سئ پۆڤ بپری و نامه‌که‌ی له‌ مزگه‌وتی قوببا دایه‌ ده‌ستی پیغمبره‌وه (ﷺ)، پیغمبر (ﷺ) به‌وردی ناگای له‌ هه‌واله‌کانی قوره‌یش بوو له‌ ریگه‌ی عه‌بباسی مامیه‌وه، ئینووعه‌بدولبه‌پ ده‌لئیت: عه‌باس (په‌ازی خوای لی بیت). هه‌واله‌کانی قوره‌یشی ده‌نووسی بۆ پیغمبر (ﷺ). موسلمانانیش خۆیان به‌هیز ده‌کرد به‌هۆی عه‌باسه‌وه، خۆی حه‌زی ده‌کرد بجیته‌ لای پیغمبر (ﷺ)، به‌لام پیغمبر (ﷺ) پیتی فهرموو مانه‌وه‌ت له‌وی چاکتره^۱

ئو زانیارییه‌ی عه‌باس ناردبووی ورد بوون، له‌ نامه‌که‌یدا هاتبوو ((قوره‌یش برپاری ده‌چوونیان داوه بۆ لای ئیوه، ئیتر جیت پی ده‌کریت بۆ به‌ره‌نگارییان بیکه، ئه‌وان به‌سئ هه‌زار که‌سه‌وه ده‌رچوون و دووسه‌د سوار و حه‌وت سه‌د قه‌لغانه‌به‌رو سئ هه‌زار وشتره‌وه، هه‌رچی چه‌کیشیان هه‌یه‌ هیتاویانه))^۲

نامه‌که‌ هه‌ندی زانیاری گرنگی تیداا بوو له‌وانه:

- ۱- ده‌رچوونی هیزی بتپه‌رستان به‌ره‌و مه‌دینه.
- ۲- قه‌باره‌ی سوپاکه و توانا جه‌نگییه‌کانی، ئه‌وه‌یش یارمه‌تی ده‌ره بۆ دانانی پلانیك بۆ رووبه‌روبوونه‌وی ئه‌و هیزانه که هیرش ده‌کن، پیغمبر (ﷺ) به‌و زانیارییه‌ی مه‌که‌که کۆلی نه‌دا، به‌لکو سوور بوو له‌سه‌ر ده‌رخستنی زانیارییه‌کان ده‌رباره‌ی دوزمن سات به‌سات، ئه‌وه‌یش نامۆزگارییه‌که بۆ سه‌رکرده موسلمانه‌کان که گرنگی بده‌ن به‌ دوا‌د‌ا‌چوونی ئه‌وه‌والانه‌ی که له‌ رووناکیدا پلان و

۱ بېوانه: الرحيق المختوم، للمبار كفوري (۲۵۰).

۲ بېوانه: الاستيعاب في معرفة الاصحاب (۸۱۲/۲).

۳ بېوانه: المغازي للواقدي (۲۰۴/۱).

نیستراتیژییەت دادەنریت، بۆیە پیغمبەر (ﷺ) هەلسا بە ناردنی حوبابی کوپی مونزیری کوپی جەموح بۆ لای قورەیش بە مەبەستی زانینی هەواله کان و توانی بچیتە نیو سوپای مەککەو و مەزەندە ی ژمارە و کەرەستەکانیان بکات و بگەریتەو، پیغمبەر (ﷺ) لێی پرسسی، چیت بینی؟ وتی: ئەی پیغمبەری خوا ژمارە یەکم لە ئەوان بینی بە دەورو بەری سی هەزار مەزەندەم کرد، ئەسپەکانیش بە دووسەد و، قەلغانی دیاریشم بە حەوت سەد مەزەندە کرد، فەرمووی: ئایا ئافرەتت بینی؟ وتی: بەلێ ئافرەتت بینی تەپل و دەفیان پی بوو، پیغمبەر (ﷺ) فەرمووی: بۆ ئەو هینراون هانی پیاوان بەدن و کوژراوانی بەدریان وەبیر بهیننەو، بەم شیوێ هەوالیانم پیگە یشتوو، پیتیک باس مەکە لەم بارەو، خوای گەرەمان بەسەر چاکترین پشت و پەنایە، خوایە بە پشتیوانی گەشت تۆ دەکەم و پەلامار دەدەم.^۱

هەرۆه ها پیغمبەری خوا (ﷺ) هەلسا بە ناردنی ئەنەس و مونسسی ی کوپانی فەزالە بۆ گوێ هەلخستن بۆ هەوالی قورەیش، بینیان نزیکبوونەتەو لە مەدینە و، ئەسپ و وشرەکانیان ناردوو بەو پیت لە دەورو بەری مەدینە، گەرانهو و ئەم هەوالیان هینایەو.^۲

لە پاش دانیابوونی لە زانیاریەکان، پیغمبەر (ﷺ) مەبەستی بوو کە ئەو زانیاریانە لەسەر ئاستی سەرکردایەتی بمینیتەو، لە ترسی ئەوێ ئەم هەوالانە کاریگەرییان هەبیت لەسەر وری موسلمانان پیش خۆسازدان، بۆیە ئوبە ی کوپی کەعب نامەکە ی عەبباسی خویندەو، پیغمبەر (ﷺ) فەرمانی پیکرد ئەو باسە بشاریتەو، بە پە لە گەراییەو بۆ مەدینە و، بیروبوو چوونی لە گەل سەرانی موهاجیرو ئەنصارەکاندا ئالوگۆر کرد سەبارەت بە چۆنیەتی مامەلە کردن لە گەل ئەو هەلوێستە، پیغمبەر (ﷺ) سەرگەورە ی ئەنصارەکان سەعدی کوپی موعازی ناگادار کردبوویەو لە نامەکە ی عەبباس و فەرمووی: سویند بە خوا ئومیدم وایە خیر و چاکە بیت، داواشی لیکرد ئەو مەسە لە بشاریتەو، کاتیک پیغمبەری خوا (ﷺ) لە لای سەعد دەرچوو، خیزانەکە ی بە سەعدی وت: پیغمبەری خوا چی

۱ بېوانه: المغازي للواقدي (۲۰۷/۱-۲۰۸).

۲ بېوانه: السيرة النبوية لابي شهبه (۱۸۷/۲).

وت؟ به‌لام سه‌عد تیی خوپی و هیچی پیی نه‌وت، خیزانی وتی: من گویم لی بو چی پییت وت و قسه‌که‌ی پیغه‌مبه‌ر ﷺ ی بو گیزاپه‌وه و سه‌عد وتی: ((إنا لله وإنا اليه راجعون)) ئینجا وتی: نه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا من ترسام نه‌م هه‌واله بلاویته‌وه و ابزانم من بلاوم کردووه‌ته‌وه له کاتی‌کدا داوات له من کرد که بیپاریزم، ئیتر پیغه‌مبه‌ر ﷺ) فرموی: وازی لی بهینه.^۱

نه‌م پروداوه وانه‌یه‌کی کاریگه‌ره بو پیاوانی سه‌ریازی و ناگادارکردنه‌وه‌یان له‌وه‌ی زانیاری سه‌ریازی و پلانه‌کانیان نه‌خه‌نه به‌رده‌ست خیزانه‌کانیان، چونکه بلاوبوونه‌وه‌ی نه‌و جوژه زانیاریانه هه‌په‌شه ده‌کن له ئوممه‌ت و دواپوژی موسلمانان میژووی گه‌لان له رابوردو و نویدا باسی نه‌وه‌مان بو ده‌کات که زۆریک له نه‌و تیکشکان و نه‌ه‌ه‌مه‌تیانه‌ی دینه سه‌ر خه‌لکیدا له نه‌نجامی بلاوبوونه‌وه‌ی نه‌ینی سوپاکانه له لای دوژمنه‌کانیان له پنگه‌ی خیزانی ناپاکه‌وه، یان ناپاکیک له پۆشاک‌ی هاوپییدا، یان به‌پروالته‌ خزم و له پاستیدا دوژمن.^۲

چواره‌م: راویژکردنی پیغه‌مبه‌ر ﷺ (به‌هاوه‌لانی.

له پاش نه‌وه‌ی پیغه‌مبه‌ر ﷺ زانیاری ته‌واوی کۆکرده‌وه ده‌ریاره‌ی سوپای بیباوه‌پان، هاوه‌لانی خۆی کۆکرده‌وه و راویژی پیکردن له مانه‌وه له مه‌دینه و خو قایم کردن، یان ده‌ریجن بو پووبه‌پووبوونه‌ی بته‌رستان له ده‌ره‌وه‌ی مه‌دینه، بوچوونی پیغه‌مبه‌ر خۆی نه‌وه‌بوو له مه‌دینه بمیننه‌وه و فرموی: ((إنا في جنة حصينة))^۳ واته: ئیمه له په‌ناگه‌یه‌کی قایمداین، نه‌گه‌ر پیتان باشه له جیگای خۆتان بمیننه‌وه و بانگی نه‌وان بکه‌ن له‌و جیگای لیی داده‌به‌زن، جا نه‌گه‌ر مانه‌وه له خراپترین حالدا ده‌میننه‌وه، نه‌گه‌ریش هاتنه‌ ناو مه‌دینه‌وه شه‌ریان له دژ ده‌که‌ین، راویژچوونی ئیبنو سه‌لولیش وه‌کو راویژچوونی پیغه‌مبه‌ر ﷺ) بوو،^۴ به‌لام هه‌ندیک

۱ بروانه: السيرة النبوية لابي شهبة (١٨٧/٢).

۲ بروانه: غزوة احد لابي فارس (٢٢).

۳ بروانه: تاريخ الطبري (٦٠/٢).

۴ بروانه: غزوة احد دراسة دعوية، (٨٢).

له‌وانه‌ی نه‌یان‌توانیبوو ئاماده‌ی جه‌نگی به‌در بن‌وتیان: ئه‌ی پیغم‌مبه‌ری خوا، ده‌رمان بکه‌ بۆ شه‌پکردن له‌گه‌ڵ دوژمنه‌کانمان.

(ابن‌کثیر) ده‌فه‌رموویت: (زۆریک قایل نه‌ده‌بوون به‌وه نه‌بیّت که ده‌ریچن بۆ پووبه‌پووبوونه‌وه‌ی دوژمن و له‌سه‌ر ئه‌و بۆچوونه‌ی پیغم‌مبه‌ر ﷺ) نه‌بوون، ئه‌گه‌ر قایل بکرایه‌ن ئه‌وه‌ پرووی ده‌دا که فه‌رمانی پیکرد، به‌لام قه‌زا و قه‌ده‌ر زāl بوو، زۆربه‌ی ئه‌وانه‌یش که ده‌رچوونیان پسی باش بوو ئه‌وانه‌ بوون که له‌ به‌در دواکه‌وتبوون و، فه‌زل و چاکه‌ی به‌دریان زانیبوو).^۱

(ابن‌اسحاق) ده‌فه‌رموویت: خه‌لکی هه‌ر هه‌ولیان ده‌دا له‌گه‌ڵ پیغم‌مبه‌ر ﷺ) تاکو چووه‌ ماله‌که‌ی خۆی و که‌ره‌سته‌کانی شه‌پی له‌به‌ر کرد، خه‌لکی ده‌ستیان کرده‌ سه‌رزه‌نشست کردنی یه‌کتر و وتیان پیغم‌مبه‌ر ﷺ) فه‌رمانیکی کرد و ئیوه‌ پسی قایل نه‌بوون، ئه‌ی چه‌مزه‌ برۆ بۆ لای پیغم‌مبه‌ری خوا و پسی بلی: کاروباری ئیمه‌ له‌سه‌ر فه‌رمانی ئه‌وه‌، چه‌مزه‌ چووه‌ لای پیغم‌مبه‌ری خوا ﷺ) و وتی: ئه‌ی پیغم‌مبه‌ری خوا خه‌لکی سه‌رکۆنه‌ی یه‌کتر ده‌که‌ن و ده‌لێن ئیمه‌ گوێپرايه‌لی فه‌رمانی پیغم‌مبه‌ر ﷺ) ین، پیغم‌مبه‌ر ﷺ) فه‌رموی: ((هه‌ر پیغم‌مبه‌ریک ئه‌گه‌ر که‌ره‌سته‌کانی شه‌پی له‌به‌رکرد بۆی نیه‌ فریانیان بدات تاکو شه‌ر نه‌کات)).^۲

ئه‌وانه‌ی که ده‌رچوونیان پسی باش بوو بۆ ده‌ره‌وه‌ی مه‌دینه، بۆچوونه‌که‌یان بنیات نرابوو له‌سه‌ر چه‌ند مه‌سه‌له‌یه‌ک، له‌وانه‌:

۱- ئه‌نصاره‌کان له‌ عه‌قه‌به‌ی دووهم په‌یمانیان دابوو له‌سه‌ر پشتگیری کردنی پیغم‌مبه‌ر ﷺ)، جا زۆربه‌یان پێیان وابوو مانه‌وه‌یان له‌ ناو مه‌دینه، جۆریکه‌ له‌ سستی له‌ هه‌لسان و به‌ ئه‌نجامدانی ئه‌م په‌یمانه‌.

۲- که‌مینه‌ی موهاجیره‌کان خۆیان به‌ مافدارتر ده‌زانی له‌ به‌رگری کردن له‌ مه‌دینه و په‌لاماردانی قوره‌یش و دوورخسته‌وه‌یان له‌ کشتوکاله‌کانی ئه‌نصار.

۱ به‌وانه: البداية والنهاية (۱۴/۴).

۲ به‌وانه: السيرة النبوية لابن هشام (۷۱/۳).

۳- نه‌وانه‌ی، که نه‌یانتوانی به‌شدارى جه‌نگى به‌در بکن، له نه‌وپه‌پى په‌رؤشیدا بوون بۆ پووبه‌پووبوونه‌وه‌ی بیباوه‌پان، به‌ته‌ماحی شه‌هیدبوون له پیناوه‌خوای گه‌ره.

۴- زۆرینه پینان وابوو گه‌مارؤدانى مه‌دینه له لایه‌ن قوپه‌یشه‌وه مه‌سه‌له‌یه‌که نابیت دوزمن خه‌ونى پیوه ببینیت، چونکه پیشبینیان ده‌کرد گه‌مارؤکه دریزخایه‌ن بیت و موسلمانان تووشى مه‌ترسى نازووخه لیپران بینه‌وه.^۱

به‌لام بۆچوونى نه‌وانه، که مانه‌وه‌یان پى باش بو له مه‌دینه بنیات نرابوو له‌سهر ئه‌م پیلانه سه‌ربازیه:

۱- سوپای مه‌کهکه سوپایه‌کی یه‌گرتوو نه‌بوو، بۆیه مه‌حاله بۆ ماوه‌یه‌کی زۆر بتوانن خۆیان رابگرن و، ناکۆکی ده‌که‌وئته نۆوانیان زوو یان دره‌نگ.

۲- په‌لاماردانى نه‌و شارانه‌ی که دروست کراون به‌ شیوه‌یه‌که بتوانریت به‌رگری تیا بگریت له شار و سنوور و قه‌لاکانى مه‌سه‌له‌یه‌کی گران و نه‌سته‌مه، به‌ تاییه‌تى نه‌گه‌ر چه‌که‌کان له هه‌ردوو سوپاکه‌دا وه‌کو یه‌که بن، له پۆزى ئوحویدشدا وابوو.

۳- به‌رگری که‌ران نه‌گه‌ر له ناو که‌س و کاری خۆیاندا بن زیاتر نه‌به‌ردى و نازایی ده‌رده‌بپن له به‌رگری کردن له پۆله‌کانیان و پاراستنى ژنه‌کانیان و ئابروویان.

۴- به‌شدارى کردنى ژنان و منالان له شه‌پدا و به‌و شیوه ژماره‌ی جه‌نگاوه‌ران دوو به‌رامبه‌ر ده‌بیته‌وه.

۵- به‌کاره‌یتانى به‌رگری که‌ران بۆ به‌رد و ده‌شتى تر کاریگه‌رى ده‌بیت له‌سهر دوزمنان و تووشکردنى هێرشکه‌ران ئاسان ده‌بیت.^۲

ئاشکرایه که پیغه‌مبه‌ر ﷺ هاوه‌لانى له‌سهر نه‌وه په‌روه‌ده کردبوو که به‌پاشکاوى بیروبووچوونه‌کانى خۆیان بخه‌نه‌پوو له‌کاتى پاوئیز پیکردنیا، با ناکۆکیش بیت له‌گه‌ل بیروبووچوونى خۆیدا، چونکه نه‌و له‌ باب‌ه‌تیکدا پاوئیزیان پیده‌کات که ده‌قى له‌سهر نه‌بیت، بۆ نه‌وه‌ی رابین له‌ بیرکردنه‌وه له‌ مه‌سه‌له

۱ بروه‌انه: غزوة احد لأحمد عزالدین (۵۱-۵۲).

۲ بروه‌انه: القيادة العسكرية للرؤشيد (۳۷۴).

گشتیه‌کاندا و، چاره‌سه‌رکردنی کیشه‌کانی نوممه‌ت، پ‌اویژکردنیش بی سووده به‌بی بیروپا دهربرین، هیچ کاتیکیش پیغمبر ﷺ لومه‌ی که‌سیکی نه‌کردو هه‌له‌ی کردبیت له بیروبوچوونیکدا و سه‌رکه‌وتوو نه‌بووبیت، هه‌روه‌ها پ‌اویژکردن ناچارکه‌ره بو پیشه‌وا، بویه پیوسته پیغمبر ﷺ هه‌لسیت به جیبه‌جیکردنی ناراسته‌ی قورئان کاتیک ده‌فرموویت: ﴿فِيمَا رَحِمَهُ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَأَنْفَضُوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ﴾ (ال عمران: ۱۵۹).

بو ئه‌وه‌ی نوممه‌ت پ‌ابین له‌سه‌ر پ‌اویژکردن، لیتره‌شدا هوشیاری سیاسی له لایه‌نی هاوه‌لان (په‌زای خویان لی بیت) دهرده‌که‌ویت چونکه سه‌ره‌پای ئه‌وه‌ی به‌ نازادی بیروپای خویان دهرده‌بپن به‌لام بویان نییه بیسه‌پیننه سه‌ر سه‌رکرده‌دا، به‌لکو ته‌نها ده‌یخه‌نه پوو و هه‌لبژاردن به‌ده‌ست سه‌رکرده‌وه‌یه، کاتیک ته‌ماشایان کرد موکوپیان کرد له‌سه‌ر دهرچوون و پیغمبر ﷺ بریاری دهرچوونی دا به‌ بۆنه‌ی موکوپوونی ئه‌وان، گه‌پانه‌وه و داوای لیبوردنیان کرد، به‌لام لیتره‌دا پیغمبره‌ی خوا ﷺ وانه‌یه‌کی تری فیژکردن ئه‌ویش یه‌کیکه له‌خه‌سله‌ته‌کانی سه‌رکردایه‌تی سه‌رکه‌وتوو، که بریتیه له‌دوورکه‌وتنه‌وه له‌دوودلی و گیرخواردن، له‌ پاش بریاردان و ده‌ستپیکردنی جیبه‌جیکردن، چونکه ئه‌وه متمانه‌جیله‌ق ده‌کات و نازاوه‌دروست ده‌کات له‌نیو شوینکه‌وتواندا.

پیغمبر ﷺ بریاری دهرچوونی دابوو و حاله‌تی نا‌ناسایی گشتی پ‌اگه‌یه‌نرابوو، هه‌مووانیش ناماده‌بوون بو جه‌نگ و، شه‌ویان به‌وریایی به‌سه‌ر برد، هه‌موو که‌سیک چه‌که‌کی به‌ته‌نیشته‌وه بوو، ته‌نانه‌ت له‌کاتی خه‌ویشدا، پیغمبر ﷺ فه‌رمانی کرد به‌پاسه‌وانی کردنی مه‌دینه و، په‌نجا که‌سی له‌جه‌نگاوه‌ره نازاکان هه‌لبژارد به‌سه‌رکردایه‌تی موحه‌مه‌دی کوپی مه‌سله‌مه‌وه و، هاوه‌لانیش گرنگیان دا به‌پاسه‌وانیتی پیغمبر ﷺ بویه سه‌عدی کوپی موغاز و ئوسه‌یدی کوپی حوزه‌یر و،

سه‌عدی کوپی عوباده و کۆمه‌لئیک له هاره‌لان په‌زای خویان لی بیئت، شه‌وی هه‌ینی به‌چه‌که‌وه له ده‌رگای مزگه‌وته‌که پاسه‌وانئیتی پیغه‌مبه‌ریان ده‌کرد (ﷺ) ۱.

پینجه‌م: ده‌رچوونی سوپای موسلمانان به‌ره‌و ئو‌خوود.

أ- یه‌کئیک له هۆکاره‌ گرنگه‌کان که پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) کاری پئیکرد بۆ رووبه‌روبوونه‌وه‌ی دوژمنه‌کانی، هه‌لبژاردنی کاتی ده‌رچوون و پئیکه‌ی گونجاو بوو له‌گه‌ل پلانه‌که، له‌ دوا‌ی نیوه‌ی شه‌و جووله‌یان کرد، له‌ و کاته‌ی که‌ش و هه‌وا هیمن بوو، جووله‌یش که‌م بوو، که‌ له‌ و کاته‌ زۆرجار دوژمنان له‌ خه‌ودا ده‌بن، به‌هۆی ماندوویی پئیکا که‌ هیزی لی بریون، بیگومان خه‌وی دوا‌ی ماندوووبونیش خه‌ویکی قورسه‌ و تیایدا هه‌ست به‌ ده‌نگه‌ به‌رز و جووله‌ قورسه‌کان ناکرئیت.

واقیدی (په‌حمه‌تی خوی لی بیئت) ده‌لئیت: پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) تا‌کو ساته‌ دوا‌یه‌کانی شه‌و خه‌وی لئیکه‌وت، له‌ به‌ره‌به‌یاندا فه‌رمووی: له‌ کوپن چاوساغان؟ له‌ پاش ئه‌وه‌ پئیکه‌ی گونجاویان هه‌لبژار تا‌کو بگه‌نه‌ گۆره‌پانی شه‌ره‌که، باسی سیفه‌تیکیشی کرد له‌ و پئیکه‌یه‌ ئه‌ویش ئه‌وه‌یه‌ نه‌ئینی بیئت، بۆ ئه‌وه‌ی دوژمنان نه‌توانن سوپای موسلمانان ببینن، پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) به‌ هاره‌لانی فه‌رموو: کئ ده‌توانئیت له‌ پئیکه‌یه‌که‌وه‌ بمانبات به‌ لای ئه‌واندا نه‌پوات؟

ئه‌بو خه‌یسه‌مه‌ ئاماده‌یی ده‌ریپری (په‌ازی خوی لی بیئت) و وتی: من ئه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا، ئیتر توانی له‌ هه‌رپه‌ی به‌نی حاریسه‌ و له‌ نیو ماله‌کانیا‌نه‌وه‌ تئپه‌رئیت، له‌ نیو باخیک‌ی مه‌ربه‌عی کوپی قه‌بزییه‌وه‌ بردنی، که‌ پیاویکی مونافیقی کوپر بوو، جا کاتئیک هه‌ستی کرد به‌ پیغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) و موسلمانان، هه‌لساو ده‌ستی کرده‌ خۆل به‌سه‌ر پڕژاندیاندا و ده‌یووت: ئه‌گه‌ر پیغه‌مبه‌ری خوی من پازی نام به‌ناو باخه‌که‌مدا تئپه‌رپن، ده‌شگێرپه‌وه‌ مشتی خۆلی هه‌لگرتووه‌ و وتوویه‌تی: سوئند به‌ خوا ئه‌گه‌ر بمزانیا‌یا فرئیی بده‌م ته‌نها له‌ تۆ نه‌بیئت له‌ که‌سی تر نادات وامده‌کرد، ئیتر موسلمانان هاتن بیکوژن، به‌لام پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) فه‌رمووی: مه‌یکوژن

ئەم کویره، دلێشی کویره، بەلام سەعدی کوپی زەید بەنی عەبدولئەشەهلێ پیش ئەوێ ئەم قسە‌ی پیغمبەر (ﷺ)ی پی بگات بە کەوانەکە‌ی لەسەری ئەو کابرای داو شکاندی.^۱

بێگومان تێپەربوونی پیغمبەر (ﷺ) لە نێو باخەکانەوێ فێرمان دەکات کە پیغمبەر (ﷺ) وریایی دەکرد لە کاتی پێکردنیان، چونکە پێگەکان هێزی موسڵمانانی دەردەخست بۆ دوژمنان و ئەوێش کاریکی ترسناک بوو، چونکە پیغمبەر (ﷺ) ئوممەتی فێر نەئینی پاراستن دەکرد لە پرووی جیگا و کاتەوێ، بۆ ئەوێ دوژمنان ژمارە‌ی هێزی موسڵمانان نەزانن و بەپێی ئەوێ پلانی گونجاو دانەنێن بۆ دزایەتی کردنی چونکە ئەوێ دەبیتە مایە‌ی پووچەل بوونەوێ پێکخستنی بەرژەوێندی گشتی لەسەر بەرژەوێندی تاییەت، لە حالەتێکدا ئەو دوو بەرژەوێندییە ناکۆک بوون، چونکە پیغمبەر (ﷺ) فەرمانی کرد بە سوپاکە لە نێو باخی ئەو مونا‌فیکەوێ تێپەربن و زیانی‌شیان پی گەیاندا، بەلام ئەوێ بەرژەوێندی سوپاکە‌ی تیا بوو بەوێ پێگاکە‌ی بۆ کورتکردنەوێ، بەرژەوێندی ئایینیش گرن‌گترە لە هەموو بەرژەوێندیەکیتر، بەپێی ئەو بنەمایە‌ی موسڵمانان ئەو کارە‌یان ئەنجامدا،^۲ شەریعەتیش مەبەستەکانی تیا پێکخراوێ بەپێی جێبەجێکردنی بەرژەوێندی بەندەکان وەکو پاراستنی ئایین و نەفس و هۆش و نەوێ و مال، ئەم بەرژەوێندیانەش بەپێی ئەم پێکخستنە‌یە لە پرووی گرن‌گی و بایەخەوێ بە کۆ‌ی پای زانایان.^۳

ب- پاشەکشە‌کردنی ئیبنوسە‌لولی مونا‌فیک بە سێبەکی سوپاکەوێ:

کاتیک سوپای موسڵمانان گە‌یشتنە ناوچە‌ی (الشواط)،^۴ ئیبنو سە‌لولی مونا‌فیک بە سێ سە‌د کەس لە مونا‌فیکانەوێ پاشەکشە‌ی کرد بۆ مە‌دینە، بە بە‌هانە‌ی ئەوێ کە پێکدادان دروست نابێت لە‌گە‌ڵ بتپەرستاندا و، وە‌کو ناپەرە‌زاییە‌کیش لە‌سەر

۱ بپوانه: السيرة النبوية لابن هشام (۷۳/۳).

۲ بپوانه: غزوة احد دراسة دعوية، (۱۶۸).

۳ بپوانه: المقاصد العامة للشريعة، يوسف حامد العالم (۱۶۶).

۴ ناوی باخێکە لە نێوان مە‌دینە و ئوحوودا.

دہرچوون بؤ دہرہوہی مہ دینہ و، وتی: (بہ گوئی منال و ئہ وانہ دہکات کہ پابؤ چوونیان پەسند نییہ، بؤچی خۆمان بہ کوشت بدہین) ^۱ مہ بہستی سہرہ کیش لہ م ہلگہ پانہوہی دروست کردنی شلہ ژان و ناژاوہ بوو لہ سوپای ئیسلامدا، بؤ ئہوہی ورہ کان بپوخین و دوژمن ورہی بہرز ببیتہوہ، ئہم کردارہیش بہ ناپاکی ہرہ گہورہ دہژمیردریت بؤ ئیسلام و موسلمانان، دیارہ ویستی خوای گہورہیش لہ سہر ئہوہ بوو کہ سوپاکہ پاک ببیتہوہ و، خاویں و پیس و ئیماندار و مونافیق لہ یہ کتر جیاببنہوہ ^۲ خوای گہورہ دہفہرموویت: ﴿مَا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَىٰ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتَّىٰ يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ﴾ (ال عمران: ۱۷۹).

ترس و پاشگہ زیوونہوہ مونافیقانی ناشکرا کرد پیش ئہوہی قورٹان پەردہیان لہ سہر لادات. ^۳

ج- ہہ ٹوئیستی عہ بدولای کوری عہ مری کوری حہرام لہ دواکہ وتنی مونافیقہ کان:

عہ بدولای کوری حہرام (ﷺ) ہہ ولی دا مونافیقان قایل بکات بہ گہ پانہوہ، بہ لام ئہوان قایل نہ بوون، وتیان: ئہ گہر بمانزانیا ئیوہ شہرتان توش دہ بیت پستی ئیوہ مان بہر نہ دہدا، بہ لام ئیمہ پیمان وایہ شہر دروست نابیت، کاتیک ہر سور بوون لہ سہر گہ پانہوہ، وتی: خوای گہورہ دوورتان بخاتہوہ ئہی دوژمنانی خوا، خوای گہورہ نایہ لیت پیغمبرہ کہی پیویستی بہ ئیوہ بیت، ^۴ لہو کہ سانہیشدا خوای گہورہ ئہم نایہ تانہی دابہ زاند: ﴿وَمَا أَصْبَلْتُمْ يَوْمَ التَّقَىٰ الْجَمْعَانِ فَبِإِذْنِ اللَّهِ وَبِعِلْمِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿۳۱﴾ وَبِعِلْمِ الَّذِينَ نَافَقُوا وَقِيلَ لَهُمْ تَمَالَوْا فِتْنُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ أَذْقُوا قَالُوا لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا لَاتَّبَعْنَاكُمْ هُمْ لِلْكَفَرِ يَوْمِئِذٍ أَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلْإِيمَانِ يَقُولُونَ بِأَفْوَاهِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَ﴾ (ال عمران: ۱۶۶-۱۶۷).

۱ بہوانہ: البداية والنهاية (۱۴/۴).

۲ بہوانہ: غزوة احد دراسة دعوية، (۸۴).

۳ بہوانہ: مرويات غزوة احد، حسين احمد (۷۱).

۴ بہوانہ: صحيح السيرة النبوية (۲۷۷).

د- بهنو سهلمه و، بهنو حاریسه:

کاتیک مونا فیه کان گه پانه وه، خه ریک بوو بهنو سهلمه و، بهنو حاریسه یش بگه پینه وه به لام خوی گه وره جیگیری کردن و پاراستنی، جابیری کوپی عه بدولا ده فهرمویت نه م نایه ته ده رباره ی نیمه دابه زی: ﴿إِذْ هَمَّتْ طَّائِفَتَانِ مِنْكُمْ أَنْ تَفْشَلَا﴾ (ال عمران: ۱۲۲). بهنی سهلمه و، بهنی حاریسه خوزگه یش ناخوازن دانه به زیبا چونکه خوی گه وره فهرمووی: ﴿وَاللَّهُ وَلِيُّهَا﴾ (ال عمران: ۱۲۲). له راستیدا هه لویستی مونا فیه کان کاری کرده سر دهروونی دوو کومه له له موسلمانان و بیریان کرده وه بگه پینه وه بۆ مه دینه، به لام زال بوونه سر نه و لاوازییه ی توشیان بوو و، سرکه وتنه سر خویاندا، دوی نه وه ی که خوی گه وره یارمه تی دان و جیگیری کردن.

له نپو هاوه لانیشدا دوو بیروبوچوون سر ی هه لدا ده رباره ی مونا فیه کان:
یه که م: پیمان وابوو بکوژرین له سه ر نه وه هه لویسته یان.

دوه م: نه و بۆچوونه یان پی باش نه بوو بکوژرین، قورئانی پیرویش هه لویستی هه ردوو^۲ کومه له که ی باس کردوه له م نایه ته دا: ﴿فَمَا لَكُمْ فِي الْمُنَافِقِينَ فِتْنَةٍ وَاللَّهُ أَرَكْسَهُمْ بِمَا كَسَبُوا أْتُرِيدُونَ أَنْ تَهْدُوا مَنْ أَضَلَّ اللَّهُ وَمَنْ يُضِلِّ اللَّهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا﴾ (النساء: ۸۸).

ه- په نا بردنه بهر که سانیك که موسلمان نه بن:

کاتیک پیغه مبه ر ﷺ گه یشته جیگایه ک پیی ده وترا (الشیخین).

دهسته سواریکی بینی دهنگه دهنگیان دههات، فهرمووی: نه وه چیه؟ وتیان: نه وانه هاوپه یمانی عه بدولای کوپی سه لولن له جووله که، پیغه مبه ر ﷺ

۱ البخاری فی المغازی: باب ((اذ همت طائفتان)) رقم (۴۰۵۱).

۲ بپوانه: السیره النبویه الصحیحه (۳/۳۸۲).

فرموی: (لا نستنصر باهل الشرك على اهل الشرك)^۱ واته: په نا ناگرینه خه لکی موشریک له دژی خه لکی موشریک. نه مه یش بنچینه یه که پیغه مبه ر(ﷺ) جیگیری کرد له په نا بردنه بهر دوژمنانی نیسلام.^۲

و- گپرانه وهی پیغه مبه ر(ﷺ) بؤه ندیک له هاوه لآن به بؤنه منائی تهنه میانه وه:

پیغه مبه ر(ﷺ) له سه ربازگی خوی له (الشیخین) هه لسا به گپرانه وهی هه ندیک له هاوه لآن چونکه تهنه نیان منال بوو، چوارده سال و که متر بوون، وه کو عه بدولای کورپی عومه ر و، زهیدی کورپی ساییت و، ئوسامه ی کورپی زهید و، زهیدی کورپی ئه رقه م و، به رانی کورپی عازیب و، ئه بو سه عیدی خودری، ژماره ی ئه وانه گه یشته چوارده منال، جیگیریش بووه که ئیبنوعومه ر له وانه بووه،^۳ پیغه مبه ر(ﷺ) ریگای دا به پافیعی کورپی خوده یج کاتیک پییان وت پافیعی تیر تیرهاویژره، کاتیک ئه م هه والگه یشته سومره ی کورپی جونده ب، چوو ه لای مورپه ی کورپی سینانی کورپی سه عله به، که میردی دایکی و مامی ئه بو سه عیدی خودری بوو، هه ر خویشی سومره ی به ختوکردبوو له لای خوی، پتی وت: ئه ی باوکه، پیغه مبه ر(ﷺ) ریگای به پافیعی داوه و منی گپراوه ته وه، من له زؤرانبازیدا پافیعی ده به زینم، ئیتر ئه م پیاوه چوو ه لای پیغه مبه ر(ﷺ) و پیغه مبه ری خوا(ﷺ) به ری کرده لای پافیعی و سومره وه و پتی فرموی: زؤرانبازی بکه ن، ئیتر سومره پافیعی به زان و پیغه مبه ر(ﷺ) ریگای ئه ویشی دا له گه لیان ده رچیت و کردنی به سه ربازی سوپاکه ی، که هه ریه که و تایبه تهنه دی خوی هه بوو.^۴

تیبینی ده که ین که پیغه مبه ری خوا(ﷺ) مؤله تی پافیعی و سومره ی دا به هوی تایبه تهنه دییه کی سه ربازییه وه که هه یانبوو به سه رهاوته مه نه کانیاندا و، تهنه من مناله کانی تری گپراوه وه له بهر مه ترسی ئه وه ی ئارام نه گرن له سه ر لیدان و شمشیزو هاویشتنی تیر و پم و، هه لبتین له کاتی گهرم بوونی جه نگ و

۱ بپوانه: صحیح السیره النبویه (۲/۲۸۲).

۲ بپوانه: محمد رسول الله، محمد الصادق عرجون (۲/۵۶۱).

۳ بپوانه: السیره النبویه الصحیحة (۲/۳۸۳).

۴ بپوانه: محمد رسول الله، (۲/۵۷۱).

هه لهاته که یان ببیته مایه ی شله ژان له پیزی موسلماناندا.

هه روه ها تیبینی ده که یین له کۆمه لگای نیسلامی هه مووی خه ریکی جموجۆله و هه ول دها بۆ شه هید بوون به پیرو که نه وه، ته نانه ت مناله کانیش به ئه وه پری نه به رديه وه به ره و شه هیدی ده چن، به شیوه یه که مرۆف سه رسام ده کات، به بی ئه وه ی هیچ یاسایه ک ناچار یان بکات یان به زۆر بیانبات بۆ گۆره پانی شه پ، ئه وه یش به لگه یه له سهر کاریگه ری پێبازی پېغەمبەر (ﷺ) له په روه رده کردنی هه موو به شه کانی کۆمه لگا له سهر خۆشه ویستی دواپۆژ و خۆ به گه وره تر سه بیرکردن له خۆشیه کانی دنیا.

شه شه م: پلانی پېغەمبەر (ﷺ) بۆ رووبه روو بوونه وه ی بیباوه پانی مه ککه.

۱- پېغەمبەر (ﷺ) پلانیکی به هیزی داپشت بۆ به رهنگاری کردنی قورپه یش، تیایدا هه لسا به هه لپژاردنی جیگه ی گونجاو و که سانی شیاو بۆ شه پکردن و، گێرانه وه ی ئه وانای توانای شه پیان نییه و، په نجا نیشانه چی هه لپژارد و به توندی پاسباره ی پێ کردن و، سوپاکه ی کرد به سی به شه وه، به یداخی دایه ده ست یه کێک له وه سی به شه و، ئه وه سی ده ستانه یش بریتی بوون له:

۱- ده سته ی موهاجیره کان و به یداخه که یان به ده سته ی موصله بی کوپی عومه یره وه بوو (ﷺ).

۲- ده سته ی ئه وس له ئه نصاره کان و به یداخه که ی دایه ده سته ی ئه وسه یدی کوپی حوزه یر (ﷺ).

۳- ده سته ی خه زره ج له ئه نصاره کان و، به یداخه که ی دایه ده سته ی حوبابی کوپی مونزیر (ﷺ).

ب- به رنامه ی پېغەمبەر (ﷺ) ئه وه بوو که هاوه لانی هان دها له سهر شه پکردن و، دان به خۆداگرتن له گۆره پانی جه نگدا، بۆ ئه وه ی وره یان به رز ببیته وه و، له کاتی

۱ هه مان سه رچاوه (۵۷۲/۳).

۲ به وانه: غزوة احد دراسته دعویه، (۸۹)

پووبه پووبوونه وه دا خوږاگر بن، واقیدی ده لیت: (پیغمبر و تاریکی دا له پووی
 ئوحددا و فرموی: خه لکینه پاسپارده تان پی ده که م به وهی خوی گه وره
 پاسپاردهی پی کردوم له قورثاندا، له کارکردن به گوپراهی لای خوا، و دورکه وتنه وه
 له قه دهغه کراوه کانی، نه مړو ئیوه له جیگای پاداشت و پاشه که و تکرردندان بو
 که سیک که بزانت چي له سهره و خوی رابهیتیت له سهر نارامگرتن و دلنیایی و
 کوشش و چالاکي، چونکه جیهادکردنی دوزمن سخت و ناخوشه، که م که س نارام
 ده گرت له سهری، مه گهر که سیک خوی گه وره بیروموشی ساغ کردبیته وه، خوی
 گه وره یش له گه ل که سیکدایه گوپراهی لای بکات، شهیتانیش له گه ل که سیکدایه
 سهرپیچی خوا بکات، بویه کاره کانتان به نارامگرتن له سهر جیهاد دهست پی
 بکن، به وه یش داوی به دیهاتنی به لیتنی خوا بکن بوتان، ئینجا له سهرتانه
 گوپراهی لای نه وه بکن که فرمانتان پی ده که م چونکه من په روشم له سهر
 رابه ریتان، ناکوکی و مملانی و پاوهستان بی دهسه لاتییه و، لاوازیس شتیکه خوی
 گه وره حزی لی ناکات و، سهرکه وتن و زالبوونیش له سهر نه وه نابه خشیت).^۱

له م وتاره چند نامانجیک پوون ده بیته وه، له وانه:

- ۱- هاندان له سهر کوشش و چالاکي له گورپه پانی جیهاد.
- ۲- هاندان له سهر نارامگرتن له کاتی شه پکردن له گه ل دوزمندا.
- ۳- ناشکراکردنی خراپیه کانی ناکوکی و مملانی.^۲

نه م پربازه جوانه ی که پیغمبر ﷺ بوی داناوین، هندیک راستی چه سپاومان
 فیتر ده کات، نه ویش نه وه یه سوپاکان هرچند هیز و پیکخستنیاں گه وره بیت
 سوودی نابیت نه گهر که سانیک به ریوهی نه بن بو مردن په روشتر بن تاکو په روش
 بوونیاں بو ژیاں، نه وه یش به ناماده کردنی سهربازه گان دوست ده بیت به
 ناموزگاری و ناراسته کردن و خوشه ویستکردنی جیهاد و شهیدی له دل کانیاندا.

۱ بېوانه: المغازی للواقدي (۲۲۱/۱-۲۲۲).

۲ بېوانه: القيادة العسكرية في عهد الرسول ﷺ (۴۶۹).

ج- پیغمبر ﷺ) دەرکی کرد به گرنگی کئوی ئوحوود بۆ پاراستنی سوپای موسلمانان، بۆیه کاتیک سوپاکه گه‌یشته ئوحوود، پشتیانی کرد له کئوه‌که و پرویان له مه‌دینه و، نه‌جا تیرهاوئێژی‌شی هه‌لبژارد له ژێر فه‌رمانده‌ی عه‌بدوولای کوپی جوبه‌یردا،^۱ له‌سەر ته‌پۆلکه‌ی عه‌ینه‌ین به‌رامبه‌ر کئوی ئوحوود داینان، به‌مه‌به‌ستی پێگه‌گرتن له‌وه‌ی سوپای بته‌پرستان نه‌خولێنه‌وه و پشتیان بگرن، پیغمبر ﷺ) فه‌رمانی پێکردن: ((جیگای خۆتان به‌ر مه‌ده‌ن، نه‌گه‌ر ئێمه‌تان بینی سه‌رکه‌وتینه سه‌ریاندا، هه‌ر له‌ جیگای خۆتان بن، نه‌گه‌ر نه‌وانتان بینی سه‌رکه‌وتنه سه‌رماندا، یارمه‌تیمان مه‌ده‌ن)).^۲

ئینجا پیغمبر ﷺ) به‌ سوپاکه‌ی فه‌رموو: جو له‌ مه‌که‌ن تا ناگادارتان ده‌که‌مه‌وه، هه‌روه‌ها پێی فه‌رموون: که‌سیک له‌ ئێوه شه‌ر نه‌کات تاکو من فه‌رمانی پێ نه‌که‌م. ئینجا به‌ فه‌رمانده‌ی تیرهاوئێژه‌کانی فه‌رموو: ئه‌سپی بته‌پرستان تیرباران بکه‌ن له‌ جیاتی ئێمه، بۆ نه‌وه‌ی له‌ پشتمانه‌وه بۆمان نه‌یه‌ن، جیگای خۆتیش به‌رمه‌ده نه‌گه‌ر نه‌جامی شه‌ره‌که بۆ خۆمان بوو یان له‌ دژمان بوو، به‌ تیرهاوئێژه‌کانیشی فه‌رموو: جیگای خۆتان بگرن و به‌ری مه‌ده‌ن، نه‌گه‌ر ئێمه‌تان بینی دوژمنمان تیکشکاند و چوینه سه‌ریازگه‌که‌یانه‌وه، جیگاگانی خۆتان چۆلمه‌که‌ن، نه‌گه‌ر ئێمه‌تان بینی ده‌کوژرێین فریامان مه‌که‌ون و به‌رگه‌رممان لی مه‌که‌ن و، تیربارانیان بکه‌ن چونکه ئه‌سپ ناتوانیت هێرش بکات نه‌گه‌ر تیری تی به‌هاوئێژیت، ئێمه سه‌رکه‌وتوو ده‌بین تاکو ئێوه له‌ جیگاگانی خۆتان به‌مینه‌وه، خواجه من تو ده‌که‌مه‌ شایه‌ت به‌سه‌ریانه‌وه.^۳

موسلمانان زالبوونه سه‌ر به‌رزاییه‌کان و دۆله‌که‌یان به‌جیه‌یشت بۆ سوپای مه‌که‌که، بۆ نه‌وه‌ی پروی له ئوحوود و پشتی له مه‌دینه بیت، ئه‌رکی تیرهاوئێژه‌کانیش له‌م خالانه خۆی ده‌بینیه‌وه: داگیرکردنی جیگاگه و، پاراستنی موسلمانان له‌ پشته‌وه و، به‌ره‌نگاری سواره‌کان بۆ نه‌وه‌ی نه‌چنه سه‌ر موسلمانان.^۴

۱ بروهانه: الاصابة (۲/۲۷۸).

۲ بروهانه: البخاری فی المغازی: باب (غزوة احد رقم ۴۰۴۲).

۳ بروهانه: السیره الحلبیه (۲/۴۹۶).

۴ بروهانه: غزوة احد دراسة دعویة، (۹۰).

د- راستکردنه‌وه‌ی ریزه‌کان و پیکخستنی سوپا: پیغمبر ﷺ پیشک‌ه‌وت و هاوه‌لانی به‌شیوه‌ی ریزی نویژکردن ریزکرد، نینجا پیغمبر ﷺ ده‌ستی کرد به پیکخستنی نه‌و ریزانه و هاوه‌لانی ناماده ده‌کرد بۆ جه‌نگ و ده‌یفه‌رموو: نه‌ی فلان پیشک‌ه‌وه، نه‌ی فلان دواکه‌وه، پیکخستن تاکو ریزه‌کان پیک و پیک بوون. پیاوه نه‌برده‌کانی خسته‌ ریزی پیشه‌وه، بۆ نه‌وه‌ی پیکه بۆ نه‌وانه‌ی دوا‌ی خو‌یان والا بکه‌نه‌وه، پیغمبر ﷺ به‌م شیوازه‌ کاری کرد له‌به‌ر نه‌وه‌ی کاریگه‌رتره له جه‌نگی دوژمناندا.^۱

ه- شه‌رپنه‌کردن به‌ فرمانی سه‌رکرده‌ نه‌بیّت: ته‌به‌ری ده‌لّیت: ((پاش نه‌وه‌ی پشتیان کرد له‌ کتّوه‌که، پیغمبر ﷺ فه‌رمویی: ((لا یقاتلن احد حتی نامره بالقتال))^۲ واته: که‌س شه‌رپنه‌کات تاکو فه‌رمانی پی‌ ده‌که‌ین.

نه‌م ئاراسته‌کردنه‌یش سوودیکی گرنگی تیا‌بوو، نه‌ویش پیکخستنی سه‌رکرده‌ایه‌تی و لّیپرسراویتی یه، چونکه پیغمبر ﷺ چاکتر به‌ به‌رژه‌وه‌ندی شاره‌زایه.

۱ بیروان: العبقریة فی غزوات الرسول، محمد فرج (۳۵۵-۳۵۶).

۲ بیروان: تاریخ الطبری (۲/۵۰۷).

باسی دووہم: لہناوجہرگہی جہنگدا

یہ کہم: دستپیگردنی شہر و پھرہسہندنی و دہرکہوتنی سہرہتای سہرکہوتن بؤ
موسلمانان.

لہ سہرہتای شہرہکہ، نہبو سوفیان ہولیدا کہلینیک لہ سوپای خؤپاگری
موسلمانان دروست بکات و، نیردہی ناردہ لای نہنصارپہکان ووتی: مافتان نہبیٹ
بہسہر ئیمہ و ناموزاکہمان، ئیمہ واز دہمینین لہ ئیوہ و شہرپتان لہ گہل ناکہین،
نہوانیش ولامیان بہ شیوہیہک دایوہ کہ پیئی ناخؤش بیٹ.

کاتیک نہو ہولہ سہری نہگرت، قورہیش ہولیکی تریان دا لہ ریگہی بہکری
گرتہیہکی ناپاک لہ خہلکی مہدینہ، کہ ناوی نہبو عامیری پاہیب بو، نہم نہبو
عامیرہ ہولئی دا نہنصارپہکان پاشگہز بکاتہوہ ووتی نہی کؤمہلانی نہوس، من
نہبو عامیرم، وتیان: خوا چاوی کہست پی شاد نہکات نہی ناپاکی خرابہکار،
کاتیک گوئی لہ ولامہکہیان بووتی: خزمہکانم تووشی شتیکی خراب بوونہ لہ
پاش خؤم، ئینجا دہستی کردہ شہرکردن لہگہلیان بہ شیوہیہکی توند و بہ بہرد
لیتانی دا.

شہرہکہ دہستی پیگرد بہ شمشیربازی لہ نیوان علی (ﷺ) و تہلحہی کورپی
عوسمان کہ ہلگری نالای بتپہرستان بوو لہ پؤژی ٹوحود، نووسہری (السیرة
الطلبية) دہلئت: تہلحہی کورپی عوسمان دہرچوو نالاکہی بہ دہستہوہ بوو، چہند
جاریک داوای شمشیربازی کرد، بہلام کہس بؤی دہرنہچوو، بہ موسلمانانی وت:
نہی ہاوہلانی موحممہد نایا ئیوہ بانگہشہی نہوہ ناکہن کہ خوا بہ شمشیرہکانی
ئیوہ ئیمہ بہ پہلہ دہنیریت بؤ دؤزہخ، ئیوہیش بہ شمشیرہکانی ئیمہ بہ پہلہ
پہوانہی بہہشت دہکات، دہی کہسیکتان تیایہ بہ پہلہ پہوانہم بکات بہ
شمشیرہکہی بؤ ناگر، یان پہلہی پی بکہم بہ شمشیرہکہم بؤ بہہشت؟ ئیتہ علی

۱ بہوانہ: تاریخ الطبری (۵۰۷/۲).

۲ بہوانہ: السیرة النبویة لابی شہبہ (۱۹۲/۲).

باسی دووهم : له ناو جهرگه ی جهنگدا

یه کهم : دهستی بکردنی شهر و په ره سه ندنی و ده رکه وتنی سه ره تای سه رکه وتن بو موسلمانان.

له سه ره تای شه ره که، نه بو سوفیان هه ولیدا که لیتنیک له سوپای خوڤاگری موسلمانان دروست بکات و، نێرده ی نارده لای نه نصاریه کان و وتی: مافتان نه بیت به سه ر ئیمه و ناموزاکه مان، ئیمه واز دههینین له ئیوه و شه پتان له گه ل ناکهین، نه وانیش وه لامیان به شیوه یه که دایه وه که پیتی ناخۆش بیت.^۱

کاتیک نه وه وه له سه ری نه گرت، قوڤه یش هه ولتیک تریان دا له پێگه ی به کری گرتیه کی ناپاک له خه لکی مه دینه، که ناوی نه بو عامیری راهیب بوو، نه م نه بو عامیره هه ولی دا نه نصاریه کان پاشگه ز بکاته وه و وتی نه ی کۆمه لانی نه وس، من نه بو عامیرم، وتیان: خوا چاوی که ست پی شاد نه کات نه ی ناپاکی خراپه کار، کاتیک گوئی له وه لامه که یان بوو وتی: خزمه کانم تووشی شتیکێ خراپ بوونه له پاش خۆم، ئینجا دهستی کرده شه پکردن له گه لیان به شیوه یه کی توند و به به رد لیتانی دا.^۲

شه ره که دهستی پیکرد به شمشیربازی له نیوان عه لی (ﷺ) و ته لحه ی کوڤی عوسمان که هه لگری نالای بته رهستان بوو له پوژی ئو خود، نو سه ری (السیره الحلبیه) ده لیت: ته لحه ی کوڤی عوسمان ده رچوو نالاکه ی به دهسته وه بوو، چه ند جاریک داوای شمشیربازی کرد، به لام که س بو ی ده رنه چوو، به موسلمانانی وت: نه ی هاوه لانی موحه ممه د نایا ئیوه بانگه شه ی نه وه ناکه ن که خوا به شمشیره کانی ئیوه ئیمه به په له ده نیریت بو دۆزه خ، ئیوه یش به شمشیره کانی ئیمه به په له په وانیه ی به هه شت ده کات، ده ی که سیکتان تیا به به په له په وانیه م بکات به شمشیره که ی بو ناگر، یان په له ی پی بکه م به شمشیره که م بو به هه شت؟ نیتر عه لی

۱ بهوانه: تاریخ الطبری (۲/۵۰۷).

۲ بهوانه: السیره النبویه لابی شهبة (۲/۱۹۲).

کوپری نه‌بوتالیبی بۆ ده‌رچوو(ﷺ) و فه‌رمووی: سویند به‌و که‌سه‌ی گیانی منی به‌ده‌سته لیت جیانا به‌وه تا کو خیرا به شمشیره‌که‌م هه‌واله‌ی دۆزه‌خت نه‌که‌م، یان خیرا به شمشیره‌که‌ت هه‌واله‌ی به‌ه‌شتم نه‌که‌یت، عه‌لی له قاچی دا و بری، له‌سه‌ر زه‌وی که‌وت و گه‌ل و گونی که‌وته ده‌شت و وتی: نه‌ی ئامۆزا تکات لی ده‌که‌م به‌ خوا و خزمایه‌تی، ئیتر عه‌لی گه‌پایه‌وه و نه‌چوو ه‌سه‌ری، پیغمه‌به‌ر(ﷺ) وتی: (الله اکبر) و هه‌ندی له‌ هاوه‌لان به‌ عه‌لی یان وت: بۆ نه‌چوو یته‌ سه‌ری بیکوژیت؟ فه‌رمووی: نه‌و ئامۆزایه‌م کاتیگ گه‌ل و گونی که‌وته ده‌شت به‌ خزمایه‌تی تکای لی کردم منیش شه‌رم کرد.

هه‌ردوو سوپاکه‌ یه‌کیان گرت و شه‌ر گه‌رم بوو، پیغمه‌به‌ر(ﷺ) یش وه‌ری هاوه‌لانی به‌رز ده‌کرده‌وه و شمشیره‌یکی هه‌لگرت و فه‌رمووی: کی نه‌م شمشیره‌م لی وهرده‌گریت؟ هه‌موویان ده‌ستیان دریژ کرد و ده‌یانوت: من، من. پیغمه‌به‌ر(ﷺ) فه‌رمووی: کی وه‌ری ده‌گریت و مافی بدات؟ ئینجا نه‌وانه‌ گه‌پانه‌ دواوه، سیماکی کوپری خه‌ره‌شه‌ نه‌بو دوجانه‌ وتی: من وه‌ری ده‌گرم و مافی بۆ وهرده‌گرم، جا له پیغمه‌به‌ر(ﷺ) وهرگرت و سه‌ری بته‌په‌رستانی پی له‌ت ده‌کرد،^۲ نه‌بو دوجانه‌ پیاویکی نه‌برد و ئازا بوو، له‌ کاتی جه‌نگدا وه‌کو که‌سیک له‌ خۆبایی بیت پی ده‌کرد، جا کاتیگ پیغمه‌به‌ر(ﷺ) به‌و شیوه‌ له‌ ئیو پیزه‌کاندا بینی، فه‌رمووی: نه‌وه‌ جوړه‌ پیکردنیکه‌ خوای گه‌وره‌ پقی لیته‌تی نه‌گه‌ر له‌ شوینیکی وا نه‌بیت.

زویه‌یری کوپری عه‌ووام باسی نه‌بو دوجانه‌مان بۆ ده‌کات له‌ پۆژی ئوحوود و ده‌فه‌رموویت: نه‌وه‌م له‌ دل گرت کاتیگ داوای شمشیره‌که‌م له پیغمه‌به‌ر(ﷺ) کرد و به‌ منی نه‌دا و به‌ نه‌بو دوجانه‌ی دا و، وتم: من کوپری سه‌فیه‌ی پوریم و له‌ قوره‌یشم، پیش نه‌ویش هه‌لسام و داوام کرد، به‌لام به‌ نه‌بو دوجانه‌ی دا و وازی له‌ من هیتا، سویند به‌ خوا ته‌ماشا ده‌که‌م بزانه‌م چی ده‌کات، شوینی که‌وتم بینیم پارچه‌یه‌کی سووری ده‌ره‌یتا و سه‌ری خۆی پی به‌سته‌وه، نه‌نصاره‌کان وتیان: نه‌بو

۱ به‌وانه: السیرة الطیبیة (۲/۴۹۷-۴۹۸) تفسیر الطبری (۲۱۸/۷).

۲ مسلم کتاب فضائل الصحابة، رقم (۲۴۷۰).

دوجانه پارچه‌ی مهرگی ده‌رکرد، نه‌بو دوجانه ده‌یوت:

انا الذي عاهدني خليلي ونحن بالسفح لدى النخيل
الا اقوم الدهر في الكيول اضرب بسيف الله والرسول

واته: منم نه‌که‌سه‌ی خۆشه‌ویسته‌که‌م په‌یمانی پیدام، له‌و کاته‌ی له‌قه‌دپالی دارخورماکان بووین، که‌هه‌رگیز له‌پاش پیزه‌کانه‌وه‌ نه‌وه‌ستم و، به‌شمشیری خواو پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی بجه‌نگم.

نه‌بو دوجانه تووشی هه‌رکه‌سه‌یک ده‌بوو ده‌یکوشت، له‌نیو بتپه‌رسته‌کانیشدا پیاویک بوو هه‌ر برینداریکی ئیمه‌ی ببینیایه‌ ده‌چوو هه‌ری و ده‌یکوشت، ئیتر هه‌ردووکیان له‌یه‌کتر نزیک بوونه‌وه‌ و له‌خوا پارامه‌وه‌ نه‌و دووانه‌یه‌ک بگرن و به‌یه‌ک گه‌یشتن، دوو شمشیریان له‌یه‌کتر هاویشت و نه‌بو دوجانه خۆی و قه‌لغانه‌که‌ی پاراست له‌لیدانه‌که‌ی نه‌و، توانی به‌شمشیریک بیکوژیت، ئینجا بینیم شمشیره‌که‌ی هه‌لگرت و نزیکی کرده‌وه‌ له‌سه‌ری هیندی کچی عوتبه‌ و دوایی دووری خسته‌وه‌ لی، وتم: خوا و پیغه‌مبه‌ر زاناترن، نه‌بو دوجانه وتی: که‌سه‌یکم بینی خه‌لکی له‌سه‌ر شه‌پکردن گه‌رم ده‌کرد، کاتی‌ک شمشیره‌که‌م لی به‌رزکرده‌وه‌ بینیم ئافره‌ته، منیش پیزم له‌شمشیری پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) گرت له‌ئافره‌تی بده‌م^۲

دووهم: سه‌ری‌پچی کردنی تیرهاویژه‌کان بو‌فه‌رمانی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ).

موسلمانان ئازاییان ده‌ری‌پ له‌شه‌پکردن له‌دژی بتپه‌رستان، دروشمیشیان بریتی بوو له‌ (امت، امت) واته: بمرینه، بمرینه، شه‌پکی پاله‌وانانه‌ی داستان ئاسایان کرد، تیایدا پاله‌وانانی ئیسلام جوانترین شیوه‌کانی ئازاییان نیشاندا،^۲ میژوو سه‌روه‌ری و پاله‌وانیتی چه‌مزه‌ی کوپی عه‌بدولموته‌لیب و موسعه‌بی کوپی

۱ بپوانه: البداية والنهاية (۱۸/۴).

۲ هه‌مان سه‌رچاوه (۱۸/۴).

۳ بپوانه: نضرة النعيم في مكارم اخلاق الرسول الكريم (۳۰۳/۱).

عومیر و، نه‌بو دوجانه و نه‌بو ته‌لحه‌ی نه‌نصارپی و سه‌عدی کوپی نه‌بی وه‌ققاص و زوری تری هاوشیوه‌ی نه‌وان تو‌مارکرد، موسلمانان له‌کایه‌ی به‌که‌مدا سه‌رکه‌وتنیان به‌ده‌ست هینا،^۱ له‌و باره‌شه‌وه‌ خوی گه‌وره‌ فه‌رموی: ﴿وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ إِذْ تَحُسُّونَهُم بِأِذْنِهِ حَتَّىٰ إِذَا فَشِلْتُمْ وَتَنَزَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَعَصَيْتُمْ مِمَّنْ بَعْدَ مَا أَرْسَلَكُمْ مَا تُحِبُّونَ^۲ مِنْكُمْ مَّنْ يُرِيدُ الدُّنْيَا وَمِنْكُمْ مَّنْ يُرِيدُ الْآخِرَةَ^۳ ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ لِيَبْتَلِيَكُمْ وَلَقَدْ عَفَا عَنْكُمْ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ﴾ (ال عمران: ۱۵۲).

کاتی‌ک تیرهاو‌یژه‌کان تیکشکانی قوپه‌یش و هاوپه‌یمان‌ه‌کانیان بینی و، ده‌ستکه‌وته‌کانیان بینی له‌ گۆره‌پانی جه‌نگدا، نه‌وه‌ وای لی‌کردن جی‌گه‌کانیان به‌جیبه‌یلن به‌گومانی نه‌وه‌ی که‌ شه‌ره‌که‌ ته‌واو بووه، به‌ نه‌میره‌که‌یان عه‌بدوللای کوپی جوبه‌یریان وت: ده‌ستکه‌وت، خزمینه‌ ده‌ستکه‌وت، هاوه‌لانمان سه‌رکه‌وتن، نیتر چاوه‌پوانی چی ده‌که‌ن؟ عه‌بدوللای کوپی جوبه‌یر وتی: نایا بیرتان چوو پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) چی پی‌ فه‌رمون؟ وتیان: سویند به‌ خوا ده‌پۆین و نیمه‌یش ده‌ستکه‌وت کۆده‌که‌ینه‌وه،^۲ نینجا پۆیشتن بۆ کۆکردنه‌وه‌ی ده‌ستکه‌وت و ناو‌ریان نه‌دایه‌وه‌ بۆ قسه‌ی فه‌رمانده‌که‌یان، نیینو عه‌بیاس باسی حاله‌تی تیرهاو‌یژه‌کان ده‌کات و ده‌فه‌رموویت: کاتی‌ک پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) و هاوه‌لان سه‌رکه‌وتن و ده‌ستیان کرد به‌ کۆکردنه‌وه‌ی ده‌ستکه‌وت له‌ سه‌ریازگه‌ی دوژمن، تیرهاو‌یژه‌کانیش هاتنه‌ خواره‌وه‌ بۆ کۆکردنه‌وه‌ی ده‌ستکه‌وت، ریزه‌کانی هاوه‌لانی پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) به‌کیان گرت به‌م شیوه‌ – نینجا په‌نجه‌کانی به‌یه‌کا نالاند – جا کاتی‌ک تیرهاو‌یژه‌کان نه‌وه‌ که‌لینه‌یان بۆ دوژمن به‌جی هیشت، نه‌سپ سواره‌کانی نه‌وان له‌و جی‌گه‌وه‌ هاتنه‌ سه‌ر هاوه‌لانی پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) و خه‌لکیکی زۆریان لی‌ کوشتن.^۳

۱ هه‌مان سه‌رچاوه (۲۰۳/۱).

۲ البخاری کتاب الجهاد، رقم (۳۰۳۹).

۳ مسند احمد (۲۸۷/۱)، رقم (۲۶۰۸).

له م کاته خالد - که سرکرده ی نه سپ سواره گانې بته رستان بوو - هه له که ی قوسته وه و خولایه وه به دهوری موسلماناندا، کاتیک موشریکه گان نه وه یان بینې گه پانه وه جاریکې تر و له دوو لاره دهوری موسلمانانیاں دا و، موسلمانان جیگاگانې خو یان له دستدا و، ئینجا دهستیان کرده شه پرکردن به یی هیچ پلان و نه خشه یه ک، واشیان لی هات به پرته وازه یی شه پریان ده کرد، به بی نه وه ی سیسته میک کو یان بکاته وه، به لکو یه کتریشیان نه ده ناسیه وه، ته نانه ت یه مانی باوکی حوزه یه یان به هه له گوشت، موسلمانان یه ک له دوا ی یه ک به شه میدی ده که وتن له گوړه پانی شه په که دا و، په یوه نندیان له گه ل پيغمبر ﷺ بچرا، قسه ی ده ماو ده م په یدابوو که پيغمبر ﷺ کوزراوه و، شه پر گه رم بوو و که س که سی نه ده ناسیه وه، موشریکه گان هر کی یان له موسلمانان دست ده که وت ده یان گوشت، نزیکیش بوونه وه له خودی پيغمبر ﷺ و به ردیکیان تی هاویش ت و لووتی و دانه خرېکانی پیروزی پيغمبر ﷺ یان شکاند و پوومه تی به پریزان بریندار کرد و خوینی پیا هاته خواره وه و، پيغمبر ﷺ خوینه که ی ده سپری و ده یه رموو: چون که سانیک پزگاریان ده بیت پيغمبر ﷺ یان بریندار کرد و دانیان شکاند، نه ویش بانگیان ده کات بۆ لای خوا ی گه وره؟ ئیتر خوا ی گه وره یش نه م نایه ته ی دابه زانند: ﴿لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبُهُمْ فَإِنَّهُمْ ظَالِمُونَ﴾ (ال عمران: ۱۲۸).

ئیبنو قه مینه یش په لاماری موسعه بی کوړی عومه یری دا ﷺ چونکه زور له پيغمبر ﷺ ده چوو، بویه قوړه یش وتیان: موحه ممه دمان گوشت، ئینجا نه و هه واله بلاویو یوه وه و موسلمانان پرته وازه بوون، هه ندیکیشیان گه پانه وه مه دینه، هه ندیکیشان چوونه سر دارخورماکان و، هاوه لان بارودوخیان تیکچوو، نه یانده زانی چی بکن به هوی گه وره یی کاره ساته که وه، کو مه لیک له موسلمانانیش

۱ بېوانه: غزوة احد دراسة دعوية، (۹۸)

۲ بېوانه: فقه السيرة للقرظالي (۲۹۴).

۳ بېوانه: السيرة النبوية لابن هشام (۸۱/۳).

له گۆره‌پانی شه‌ره‌که مه‌لهاتن، مه‌ندیکی تریش له گۆره‌پانی جه‌نگ دانیشتن به‌بی شه‌پکردن، مه‌ندیکیش شه‌هیدیان مه‌لبژارد دوا‌ی نه‌وه‌ی گومانیان برد که پیغمبر ﷺ) کوژاوه، له‌وانه نه‌نه‌سی کوپی نه‌رز، که زۆر خه‌مباربوو به‌وه‌ی نه‌یتوانی له به‌در به‌شداربیت، له‌و باره‌شه‌وه و تبه‌ویی: سویند به‌خوا نه‌گه‌ر خوا‌ی گه‌وره له جه‌نگیکدا به‌شدارم بکات له‌گه‌ل پیغمبر ﷺ) ده‌مبینیت چ شه‌ریک ده‌که‌م، پاستیشی کرد له‌و به‌لینه‌ی، پۆژی ئوحوود وای کرد له‌که‌سانیک که گوئیان له‌واته‌واتی کوژرانی پیغمبر ﷺ) بوو مه‌لبین و چه‌که‌کانیان فری بده‌ن، نه‌ویش فرمووی: بۆچی داده‌نیشن؟ وتیان: پیغمبر ﷺ) کوژاوه، فرمووی: نه‌ی که‌سه‌کانم نه‌گه‌ر موحه‌مه‌د کوژاوه، خوا‌ی موحه‌مه‌د نه‌کوژاوه، بمرن له‌سهر نه‌وه‌ی پیغمبره‌رتان له‌سهری مرد. هه‌روه‌ها فرمووی: خوا‌یه من داوا‌ی لی‌بورندت لی ده‌که‌م له‌وه‌ی نه‌وانه ده‌یلین - واته‌موسلمانان - به‌ریشم له‌وه‌ی نه‌وانه پیی هاتون - واته‌بتپه‌رستان - ئینجا سه‌عدی کوپی موغازی بینی و فرمووی: نه‌ی سه‌عد بۆنی گولاوی به‌هه‌شت ده‌که‌م، ئینجا خۆی فریداوه ناو کلپه‌ی جه‌نگه‌که‌وه، هه‌ر شه‌پیشی ده‌کرد تا‌کو شه‌هید بوو، دوا‌ی هه‌شتا و چه‌ند برینیکی پیوه‌بوو، هه‌مووی لی‌دانی شمشیر و پم و تیر بوو، که‌س نه‌یده‌ناسیه‌وه خوشکیکی نه‌بیت، به‌په‌نجه‌کانی ناسیه‌وه،^۱ له‌نه‌نه‌س و هاوشپوه‌کانی خوا‌ی گه‌وره فرمووی: ﴿مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ فَمِنْهُمْ مَن قَضَىٰ نَجْبَهُ وَمِنْهُمْ مَن يَنْظُرُ وَمَا بَدَّلُوا بَدِيلًا﴾ (الاحزاب: ۲۳).

سه‌باره‌ت به‌وانه‌ش مه‌لهاتن و ئاوپیان نه‌دایه‌وه له هه‌یج سه‌ره‌پای بانگه‌وازی پیغمبر ﷺ) و داواکردنی لییان بۆ نه‌وه‌ی خۆپاگر و جیکیربن خوا‌ی گه‌وره نه‌م ئایه‌تانه‌ی دابه‌زاند: ﴿إِذْ تَضَعُوتَ وَلَا تَكُلُونَ عَلَىٰ أَحَدٍ وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ فِي أَخْرَابِكُمْ فَأَتَيْتَكُمُ غَمًّا يَغْمِرُ لِكَيْلًا تَحْزَنُوا عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ وَلَا مَا أَصَابَكُمْ وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ﴾ (ال عمران: ۱۵۳).

خوای گه وره یش باسی هه لهاتنی نه و هاوه لانه مان بؤ ده گپرتته وه که پرتگه یان به
 خوایندا هه لبتین پاش بیستنیان بؤ هه والی کوژرانی پیغمبر ﷺ که بلا بوویه وه
 له گوپره پانی جه نگدا، یه که مین که س که ناگادار بوویه وه پیغمبر ﷺ پرزگاری
 بووه و زیندووه، که عبی کوپی مالیک بوو، که دهنگی به و مزگینییبه به زر کرده وه،
 به لام پیغمبر ﷺ فه رمانی پیکرد بیده نگ بیت بؤ نه وهی موشریکه کان به و
 هه واله نه زانن،^۱ خوای گه وره قورثانی دابه زانند له سهر لیخوشبوون له وانهی هه لهاتن
 له جه نگه که و فه رموی: ﴿إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنْكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ إِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ
 الشَّيْطَانُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُوا وَلَقَدْ عَفَا اللَّهُ عَنْهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ﴾ (ال عمران: ۱۵۵).

سی یه م: پلانی پیغمبر ﷺ له گیرانه وهی په رته وازه بووانی سوپاکه:

کاتیک دژه هیرش دهستی پیکرد له لایه ن موشریکه انه وه له پشته وه که نامانجی
 سه ره کییان خودی پیغمبر ﷺ بوو، پیغمبره یی خوا ﷺ له هه لویستی خوئی
 دانه به زی و هاوه لان له بهر دهستیدا یه که له دوا ی یه که ده که وتنه خوار، ئینجا
 گه ماروش درا له ناوجه رگی بته رستاندا، ته نها تو که سی له گه لدا مابوو چه وتیان
 نه نصارپ بوون، مه به ستیشی نه وه بوو گه ماروکه بشکیئیت و سه رکه ویته سه ر
 کیوه که و به سوپاکه ی بگه یه نیت، نه نصاره کان نازاییه کی زوریان نواند له به رگری
 کردن له پیغمبر ﷺ و زوریان شه مید بوون،^۲ قه یسی کوپی حازیم ده یفه رموو:
 ته لحه م بینی، نه و دهستی که پاریزگاری پیغمبر ﷺ ی پی ده کرد ئیفلیج
 بووه،^۳ پیغمبره ییش ﷺ ویستی بچپته سه ر تاویریک و نه ی توانی، ئیتر ته لحه
 دانیشته و پیغمبر ﷺ سه رکه وته سه ری تاکو چوو سه ر تاویره که، زوبه یر
 فه رموی: گویم له پیغمبر بوو ﷺ ده یفه رموو: ((اوجب الطلحة))^۴ سه عدی کوپی

۱ مجمع الزوائد للهيثمی (۱۱۲/۶).

۲ بهوانه: نضرة النعيم (۲۰۴/۱).

۳ البخاري رقم (۳۷۲۴).

۴ بهوانه: صحيح السيرة النبوية (۲۹۶).

ئەبی وه‌ققاصیش له پیش ده‌ستی پیغمبر ﷺ دا شه‌پی کرد و پیغمبر ﷺ تیری ده‌دایه ده‌ستی و ده‌یفه‌رموو: ((ارمی سعد فداک ابی وامی)) واته: بیهاویژه ئەبی سه‌عد باوک و دایکم به‌قوربانت بیّت، هه‌روه‌ها ئەبو ته‌لحه‌ی ئەنصاری له‌پیش ده‌ستی پیغمبر ﷺ شه‌پی کرد، و ئەو یه‌که‌یک له‌شاره‌زاترین تیره‌هاویژه‌کان، پیغمبر ﷺ یش ده‌رباره‌ی ده‌فه‌رموویت: ((لصوت ابی طلحة فی الجیش اشد علی المشرکین من من فته))^۱ واته: ده‌نگی ئەبو ته‌لحه له‌کۆمه‌لێک سه‌ختتره له‌سه‌ر موشریکه‌کان، ئەبو ته‌لحه به‌قه‌لغانه‌که‌ی خۆی پیغمبر ﷺ ی ده‌پاراست، خۆیشی تیره‌هاویژێکی چاک بوو،^۲ له‌و پۆژه‌دا دوویان سی‌که‌وانی شکاند، ئەگه‌ر که‌سیک له‌ویوه‌ تێپه‌ریبا و تیردانی پێبووایه، پیغمبر ﷺ داوای لێده‌کرد بیخاته به‌رده‌ستی ئەبو ته‌لحه، ئینجا پیغمبر ﷺ سه‌ری به‌رز ده‌کرده‌وه، و ئەبو ته‌لحه پێی ده‌وت: ئەبی پیغمبر باوکم به‌قوربانت بیّت، سه‌ر به‌رز مه‌که‌ره‌وه‌ بۆیان، با تیریک لیت نه‌دا، له‌گه‌ردنی من بدات نه‌ک له‌گه‌ردنی تو.^۳

هه‌روه‌ها نوسه‌بیه‌ی کچی که‌عب به‌شمشیر به‌رگری ده‌کرد له‌پیغمبر ﷺ و تیری ده‌هاویشت، به‌خه‌ستیش بریندار بوو، ئەبو دوجانه‌یش خۆی کردبووه‌ قه‌لغان بۆ پیغمبر ﷺ و تیره‌کان ده‌چه‌قینه‌ پشتی و ئەویش خۆی دابوو سه‌ر پیغمبر ﷺ بۆئه‌وه‌ی تیری به‌ر نه‌که‌وێت.

له‌و ساته‌ نا‌په‌حه‌تانه‌دا ئەبو به‌کر و ئەبو عوبه‌یده به‌ده‌وری پیغمبر ﷺ بوون، ئەبو عوبه‌یده به‌دگانه‌کانی دوو تیره‌که‌ی له‌په‌ومه‌تی پیغمبر ﷺ کرده‌وه، له‌پاش ئەوه‌ کۆمه‌لێک له‌پاله‌وانانی ئیسلام هاتن و بوونه‌ نزیکه‌ی سی که‌س، به‌رگریان ده‌کرد له‌پیغمبر ﷺ، له‌وانه: قه‌تاده، و سابیتی کورپی ده‌حداح، و سه‌هلی کورپی حونه‌یف، و عه‌بدویره‌حمانی کورپی عه‌وف، و زوبه‌یری کورپی عه‌وام. عومه‌ری کورپی خه‌تتا‌بیش توانی دژه‌ هێرشێک بشکێنێت له‌به‌رزایی شاخه‌کانه‌وه به‌سه‌رکردایه‌تی خالید، ئەو هاوه‌لانه‌یش له‌گه‌ڵ عومه‌ر بوون ئازاییان

۱ هه‌مان سه‌رچاوه (۲۹۵).

۲ المسند والفتح الرباني (۵۸۹/۲۲)، باسناد رجاله ثقات.

۳ به‌وانه: صحیح السیره النبویه (۲۹۶).

۴ به‌وانه: صحیح السیره النبویه لمنیر الغضبان (۴۶۸-۴۷۰).

۵ به‌وانه: البدايه والنهاية (۳۵/۴-۳۶).

نواند له به‌ریه‌رچدانه‌وه‌ی ئه‌و هیزشه تونده، موسلمان جاریکی تر زال بوونه سهر بارودوخه‌که،^۱ موشریکه‌کان بی هیوا بوون له‌وه‌ی شه‌په‌که‌ی به به‌رژه‌وه‌ندی خۆیان یه‌کلا بکه‌نه‌وه، ماندوویش بوون له دریژی شه‌په‌که و خۆپاگری موسلمانان، پیغمبر ﷺ یش پاشه‌کشه‌ی کرد له‌گه‌ل ئه‌وانه‌ی له‌گه‌لی بوون و ئه‌وانه‌ی دواتر هاتن بۆ یه‌کیک له پچه‌ریگه‌کانی ئوحود، موسلمانان له‌و کاته له‌حاله‌تیکه‌ی نازار و ترس و په‌ژاره‌دا بوون به‌هۆی ئه‌وه‌ی تووشی پیغمبره‌که‌یان بوو ﷺ و ئه‌وه‌ی تووشی خۆیان بوو، سه‌ره‌پای ئه‌وه‌ی توانیان به‌ریه‌رچی موشریکه‌کان بده‌نه‌وه،^۲ بۆیه‌ خوای گه‌وره‌ وه‌نه‌وزیکه‌ی به‌سه‌ریانادا و که‌میک خه‌ویان لیکه‌وت و ناگاداربوونه‌وه، هه‌ستیان به‌ ئارامی ده‌کرد، خوای گه‌وره‌ ده‌فه‌رموویت: ﴿ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ بَدِّ الْأَمْنَةِ تَمَاسًا يَمْشِي طَائِفَةٌ مِّنْكُمْ وَطَائِفَةٌ قَدْ أَهَمَّتْهُمْ أَنْفُسُهُمْ يَظُنُّونَ بِاللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ يَقُولُونَ هَل لَّنَا مِنَ الْأَمْرِ مِنْ شَيْءٍ قُلْ إِنَّ الْأَمْرَ كُلَّهُ لِلَّهِ يُخْفُونَ فِي أَنْفُسِهِمْ مَا لَا يُبْدُونَ لَكَ يَقُولُونَ لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ مَّا قُتِلْنَا هَاهُنَا قُلْ لَوْ كُنْتُمْ فِي بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ الَّذِينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ إِلَىٰ مَضَاجِعِهِمْ وَلِيَبْتَلِيَ اللَّهُ مَا فِي صُدُورِكُمْ وَلِيُمَحَّصَ مَا فِي قُلُوبِكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ﴾ (ال عمران: ۱۵۴).

لیکده‌ره‌وانی قورئانیش یه‌که‌ ده‌نگن له‌سه‌ر ئه‌وه‌ مه‌به‌ست له ﴿وَطَائِفَةٌ قَدْ أَهَمَّتْهُمْ أَنْفُسُهُمْ﴾ مونا‌فیکه‌کان بووه،^۳ سه‌باره‌ت به‌ قوره‌یشیش، بی هیوابوون له به‌ده‌سته‌هینانی سه‌رکه‌وتنیکه‌ی یه‌کلاکه‌ره‌وه و پیاوه‌کانیان له‌دریژه‌ی جه‌نگه‌که و خۆپاگری موسلمان ماندوو بوون، به‌تایبه‌تی دوا‌ی ئه‌وه‌ی موسلمانان ئه‌و شیوه‌ ناسوده‌بیان به‌سه‌ردا دابه‌زی و له‌ده‌وری پیغمبر ﷺ کۆبوون و، بۆیه‌ چیت‌ر نه‌یان‌توانی دوا‌ی موسولمانان بکه‌ون و بچه‌ نێو هیزه‌کانیان‌ه‌وه.^۴

۱ به‌وانه: صحیح السیره النبویه لمنیر الغضبان (۴۶۸-۴۷۰).

۲ به‌وانه: نضرة النعمیم (۲۰۵/۱).

۳ هه‌مان سه‌رچاوه و لاپه‌په.

۴ هه‌مان سه‌رچاوه (۳۰۶/۱).

چوارهم: له شه‌هیدانی ئوحوود.

۱- چه‌مزه‌ی کورپی عه‌بدولموتته‌لیب (ﷺ) سه‌رگه‌وره‌ی شه‌هیدانه لای خوای گه‌وره له بوژی قیامه‌تا:

چه‌مزه‌ی شییری خوا شه‌پێکی سه‌ختی کرد و، زۆری له بتپه‌رستان کوشته، سه‌ری هه‌ندیکی له هه‌لگرانی ئالای بتپه‌رستان په‌پاند له به‌نی عه‌بدوودار، له حاله‌تیکدا ئه‌و له ئه‌وپه‌رپی ئازاییدا شه‌پێ ده‌کرد وه‌حشی خۆی بوّ چه‌شاردا و توانی به پمه‌که‌ی بیکوژیت، وه‌حشی خۆی باسی ئه‌م پروداوه ده‌کات و ده‌لێت: چه‌مزه، توعه‌یمه‌ی کورپی عه‌دی کورپی خیارێ کوشته له به‌در، ئیتر جوبه‌یری کورپی موعیمی سه‌رگه‌وره‌م پێی وتم: ئه‌گه‌ر چه‌مزه بکوژیت ئازادی، جا کاتیک خه‌لکی ده‌رچوون له سالی عه‌ینه‌ین - عه‌ینه‌ین شاخیکه له شاخه‌کانی ئوحوود - منیش له‌گه‌ڵ خه‌لکه‌که ده‌رچووم بوّ شه‌پ، کاتیک ئه‌وان پریزان به‌ست بوّ شه‌پکردن، سیباج ده‌رچوو وتی: که‌س هه‌یه شمشیربازی بکات؟ ئیتر چه‌مزه‌ی کورپی عه‌بدولموتته‌لیب ده‌رچوو، وتی: ئه‌ی سیباج، ئایا دژایه‌تی خوا و پیغمه‌بر (ﷺ) ده‌که‌یت؟ ئینجا په‌لاماری دا و له‌ناوی برد، ده‌لێت: منیش خۆم چه‌شار دابوو له پشت تاوێزیکه‌وه، کاتیک لیم نزیک بوویه‌وه پمه‌که‌م تی‌هاویشته و له‌ناو شانی دا و له‌ولاکه‌وه ده‌رچوو و کوشتی، کاتیک خه‌لکی گه‌رانه‌وه منیش گه‌رانه‌وه له‌گه‌لیان، له مه‌که‌که‌یش مامه‌وه تاکو ئیسلامی تیا بلاو بوویه‌وه و دوا‌یی پۆیشتم بوّ تائف و، ئه‌وان نێرده‌یان ناره‌ لای پیغمه‌بر (ﷺ) و پێیان وتم: ئه‌و خراپه‌ ناکات له‌گه‌ڵ نێردراوه‌کاندا، منیش له‌گه‌لیان ده‌رچووم تاکو پۆیشتمه لای پیغمه‌بر (ﷺ) کاتیک منی بینی فه‌رمووی: تو وه‌حشیت؟ وتم: به‌لێ، فه‌رمووی: تو چه‌مزه‌ت کوشته؟ وتم: چۆن پێت گه‌یشته‌وه هه‌روایه، فه‌رمووی: ئایا ده‌توانیت پوخسارتم لێ بشاریته‌وه؟ ده‌لێت: منیش ده‌رچووم، کاتیک پیغمه‌بر (ﷺ) له دونیا ده‌رچوو، ئینجا موسه‌یله‌مه‌ی درۆزن سه‌ری هه‌لدا، وتم: ئه‌بێت ده‌رچم بوّ لای موسه‌یله‌مه به‌لکو بتوانم بیکوژم و کوشتنی چه‌مزه‌ی پێ‌هاوسه‌نگ بکه‌مه‌وه، ده‌لێت: منیش له‌گه‌ڵ خه‌لکه‌که ده‌رچووم و پیاویکم له که‌لینی دیواریکدا بینی، ده‌توت و شترێکی

بوره، قزى هه‌لچوو‌بوو، ده‌لئیت: منیش رمه‌که م تئهاو‌یشت و له‌سهر سینگیم دا و له پشتیه‌وه ده‌رچوو و، ده‌لئیت: دواى ئه‌وه پیاویک له ئه‌نصاره‌کان به شمشیره‌که له‌سهرى دا، عه‌بدولای کورپی فه‌زل ده‌لئیت: سوله‌یمانی کورپی یه‌سار پیتی وتم، گوئی له‌عه‌بدولای کورپی عومه‌ر بووه فه‌رموو‌یه‌تی: که‌نیزه‌کیک له‌سه‌ربانیکدا وتی: هاوار له ئه‌میرولموئمینین کۆیله‌یه‌کی ره‌ش کوشتی.

۱- پرسیارکردنی پیغمبر ﷺ (ده‌رباره‌ی کوژرانی حه‌مزه ﷺ):

پاش ته‌واوبوونی شه‌ره‌که پیغمبر ﷺ پرسیارى له هاوه‌لانی کرد: ((من رأی مقتل حمزة)) واته: کى شوینی کوژرانی حه‌مزه شاره‌زایه، پیاویک وتی: من ده‌زانم له کوئی کوژرا، پیغمبر ﷺ فه‌رموو: باشه پیمان نیشان بده، ئیتیر پیغمبر ﷺ ده‌رچوو تا‌کو چوووه سه‌ر حه‌مزه و، بینى سکیان هه‌لدپرووه و ئه‌تکیان کردووه، ئیتیر ئه‌ویش وتی: ئه‌ی پیغمبره‌ری خوا ئه‌تک کراوه سویند به خوا،^۲ له رپوایه‌تیکیشدا هاتوو، کاتیک هه‌والی کوژرانی حه‌مزه گه‌یشته پیغمبر ﷺ گریا، کاتیکیش ته‌ماشای کرد هه‌ناسه‌یه‌کی هه‌لکیشا،^۳ ئینجا له ناوه‌پاستی کوژراوه‌کاندا پاوه‌ستا و، فه‌رموو: من شایه‌تم له‌سه‌ر ئه‌وانه، به‌ خوینه‌کانیان‌وه کفنیان بکه‌ن، چونکه هه‌ر برینیک له پیناو خوا بیته له پۆزی قیامه‌ت خوینی لی ده‌تکیت، ره‌نگی خوینه و، بۆنى بۆنى گولاوه، کامیان قورئانی زۆتر له‌به‌ر بووه له پێشدا بیخه‌نه گۆره‌که‌ی.

به شه‌هیدبوونی حه‌مزه و هاوه‌لانی پیغمبر ﷺ له ئوحد، خه‌ونه‌که‌ی پیغمبر ﷺ هاته‌دی، چونکه پێش ده‌رچوونی پیغمبر ﷺ به هاوه‌لانی فه‌رموو: ((رأيت في سيفي ذي الفقار فلا، فاولته فلا يكون منكم (اي انهزما) ورأيت اني مردف كبشاً فاولته كبش الكتيبة، ورأيت اني في درع حصنية، فاولتها المدينة، ورأيت بقرأ تذبح، فبقر والله خير، فبقر والله خير)) واته: له خه‌ونمدا بینیم،

۱ البخاري المغازي: رقم (٤٠٧٢).

۲ بروانه: صحيح السيرة النبوية (٢٨٢-٢٨٤).

۳ بروانه: صحيح السيرة النبوية (٢٨٢-٢٨٤).

۴ بروانه: صحيح السيرة النبوية (٢٨٢-٢٨٤).

۵ بروانه: المسند (٢٧١/١)، برقم (٢٤٤٥).

شمشیری (ذی الفقار) م لہ گہ ل بووہ، بہ شکاندنی ئیوہ لہ جہنگدا لیکم دایہ وہ،
 ہر وہا بینیم بہ رانیکم لہ گہ ل خوم سوار کردوہ، بہ بہ رانی دستہ سہربازیہ کہ
 لیکم دایہ وہ، ئینجا لہ خہ وندا بینیم لہ پہ ناگہ یہ کی قایمدام، ئہ ویشم بہ مہ دینہ
 لیکم دایہ وہ و، ئینجا مانگام بینی سہر دہ بردا، مانگایش بہ خوا چاکہ، مانگایش بہ
 خوا چاکہ، ئیتر ہر وایش بوو لہ پیغمبر ﷺ).

۲- نارامگرتنی صہ فیبہی کچی عہ بدو لوتتہ لیب لہ سہر حہ مزہی برای:

زوبہیری کوپی عہ ووام ﷺ) دہ فرمویت: لہ پوژی نوحود ئافرہ تیک بہ
 ہلہ داوان ہات و چووہ سہر کوژراوہ کان، پیغمبرہ ریش ﷺ) پیئی ناخوش بوو
 کوژراوہ کان ببینیت و فرمووی: (المرأة، المرأة) واتہ: ئہ و ئافرہ تہ، ئہ و ئافرہ تہ،
 زوبہیر دہ فرمویت: بؤچوونم وابوو صہ فیبہ بیٹ، دہ لیت: منیش بہ پہ لہ بہرہ
 لای پویشتم و پیئی گیشتم پیش ئہ وہی بگاتہ ناو کوژراوہ کان، کہ پیئی گیشتم لہ
 سینگی دام و پالی پیوہ نام، خویشی ئافرہ تیکی بہ ہیژبوو، وتی: برؤ وازم لی بہینہ
 وتم: پیغمبر ﷺ) جہختی کردوہ لہ سہرت نہ چیت.

دہ لیت: ئیتر پاوہ ستا دوو پوشاکی دہر کرد و وتی: ئہ وہ دوو پوشاکیہ ہیناومہ
 بؤ حہ مزہی برام، چونکہ ہوالی کوژرانیم پیئی گیشتوہ، دہ لیت: ئیمہش ہر دوو
 پوشاکیہ کہ مان ہینا بؤ ئہ وہی حہ مزہی پیئی کفن بکہین، تہ ماشامان کرد پیایوکی
 ئہ نصاری لہ پالیدا کوژراوہ و وہ کو حہ مزہ ئہ تک کراوہ، دہ لیت: ئیمہش بہ شہرم و
 کاریکی نابہ جیمان زانی حہ مزہ لہ دوو پوشاکیہ کفن بکریت و ئہ نصاریہ کہ بی کفن
 بیٹ، وتمان: پوشاکیہ بؤ حہ مزہ و ئہ وہی تر بؤ ئہ نصاریہ کہ، پیوانہ مان کرد
 یہ کیکیان لہ وی تر گہ ورہ تر بوو، ئیمہش تیر و پشکمان کرد لہ نیوانیان دا و،
 ہر یہ کہ و لہ پشکی خوی کفن کرا.^۱

۳- بہ لام حہ مزہ کہ س نیبہ بؤی بگری:

کاتیک پیغمبر ﷺ) گہ پایہ وہ لہ نوحود گوئی لہ ئافرہ تہ ئہ نصاریہ کان بوو
 دہ گریان، فرمووی: (لکن حمزة لا بواکي له)، واتہ: بہ لام حہ مزہ کہ سی نیبہ بؤی

بگریّت، نه و قسه‌گیشته نه و نافرّه‌تانه و، ده‌ستیان کرد به گریان له‌سره‌همزه، پیغمبر ﷺ خهوت و هه‌لسایه‌وه، نه‌وان هه‌ر ده‌گریان، فه‌رمووی: به‌لایان لیکه‌وئیت، هیشتا هه‌ر ده‌گرین، ده با بگرین، پاش نه‌مپویش له‌سره‌مردوویه‌ک نه‌گرین. ^۱ نیتر شیوه‌ن کردن قه‌ده‌غه کرا له‌و پوژده‌وه.

۴- پیغمبره‌ری خوا (ﷺ) ناوی همزه له منالیکه نه‌نصاری ده‌نا:

جاییری کوپی عه‌بدولا ده‌فه‌رمووئیت: یه‌کیک له ئیمه منالیکه له دایک بوو، وتی: ناوی چی لی بنین؟ پیغمبر ﷺ فه‌رمووی: (سموه باحب الاسماء الی، حمزة بن عبدالمطلب) ^۲ واته: ناوی بنین به خو‌شه‌ویستترین ناو به لای منه‌وه، همزه‌ی کوپی عه‌بدولموتته‌لیب. به‌لام دواتر خوای گه‌وره خو‌شه‌ویستترین ناو به لای خو‌یه‌وه داده‌به‌زینئیت و، پیغمبره‌ریش ﷺ ده‌فه‌رمووئیت: (ان احب اسمائکم الی الله عبدالله و عبد الرحمن) ^۳ واته: خو‌شه‌ویستترین ناوه‌کانتان له لای خوا عه‌بدولا و عه‌بدوپرحمانه.

۵- نایا ده‌توانئیت رووخساری خوتم لی بشارئته‌وه:

نه و ناراسته به‌پیزه هیچ تاوانکردنیکه تیا نیه بۆ وه‌حشی، به‌لکو ته‌نها بیرخستنه‌وه‌یه‌که که بیبینی نه‌وه‌ندی نازاری ده‌روونی بۆ پیغمبر ﷺ دروست ده‌کات و یادگاری کوژرانی همزه له لای ده‌هه‌ژینئیت، له‌وانه هه‌ندیک شت له دلیدا دروست بکات و توانای نه‌بیّت به‌رگریان بکات. نه‌وه‌یش ده‌بیته جوړیک له سه‌رقالکردن بۆ پیغمبر ﷺ. ^۴

بۆیه پیغمبر ﷺ ناماژه‌ی بۆ کرد رووخساری لی بشارئته‌وه بۆ نه‌وه‌ی نه‌وه سه‌رچاوه‌ی بیرخستنه‌وه نه‌میینئیت، ^۵ له پریوایه‌تیکه پاستیشدا هاتوو وه‌حشی وتووئیت: هاتمه لای پیغمبر ﷺ و پیی فه‌رموم: تو وه‌حشیت، وتم: به‌لی،

۱ بپوانه: سنن ابی‌ماجه، محمد فؤاد عبدالباقي، كتاب الجنائز، باب (ما جاء في البكاء على الميت) ج ۲، برقم (۱۵۹۱) و صححه الالباني برقم (۱۲۰۳۳).

۲ رواه الحاكم (۱۹۶/۳) سنده حسن.

۳ مسلم، كتاب الادب رقم (۲۱۲۲).

۴ بپوانه: محمد رسول الله، محمد الصادق عرجون (۶۰۲/۲).

۵ بپوانه: التاريخ الاسلامي للحميدي (۴۴۱/۵).

فرمووی: چه مزه‌ت کوشت؟ وتم: به‌لئی، سوپاس بۆ ئه‌و خوای پیزی له ئه‌و گرت به دهستی من و، منی پیسوا نه‌کرد به دهستی ئه‌و، قورپه‌یش وتیان: ئایا خوشت ده‌ویت و ئه‌و بکوژی چه مزه‌یه؟ وتم: ئه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا داوای لیخوش بوونم بۆ بکه له خوا، پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) سئی جار تفی له زه‌وی کرد و، سئی پالی نا به سنگمه‌وه فرمووی: ئه‌ی وه‌حشی، ده‌رچۆ و شه‌ر بکه له پیناو خوادا، وه‌کو چۆن شه‌رت کرد بۆ ئه‌وه‌ی ریگه‌ی خوا قه‌ده‌غه بکه‌یت،^۱ ئه‌وه ئارپاسته‌کردنه و نامۆزگاری پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) بوو بۆی، بۆ ئه‌وه‌ی خوای گه‌وره دژایه‌تی کردنی کوشتنی بسپرتنه‌وه و هانی دا ئالای جیهاد به‌رز بکاته‌وه و، له‌وانه‌شه ده‌رچوونی وه‌حشیش بۆ یه‌مامه و کوشتنه بۆ موسه‌یله‌مه‌ی درۆزن له کاریگه‌ری ئه‌و نامۆزگاریانه‌ی پیغه‌مبه‌ر بیئت(ﷺ)، وه‌حشی خویشی ده‌رکی کرد به‌و پاستیه کاتیک وتی: چاکترین که‌سم کوشت واته چه‌مه‌زه و، خراپترین که‌سیشم کوشت واته موسه‌یله‌مه‌ی درۆزن.^۲

ب- موضعه‌بی کوپی عومه‌یر(ﷺ):

خه‌بب‌اب ده‌فرموویت: کوچمان کرد له‌گه‌ل پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) و مه‌به‌ستمان خوای گه‌وره بوو، پادا‌شتمانیش که‌وته لای خوا، هه‌ندی‌کمان به‌ریگه‌ی خۆیدا پویشت و هیچی له پادا‌شته‌که‌ی نه‌خوارد، موضعه‌ب یه‌ککێک بوو له‌وانه، که له پوژی ئو‌خوددا کوژرا، هیچی به‌جی نه‌هیشت ته‌نها پۆشاکیک نه‌بیئت، ئه‌گه‌ر سه‌ریمان داپۆشیا‌یه هه‌ردوو قاجی ده‌رده‌که‌وت، ئه‌گه‌ر هه‌ردوو قاجیشمان داپۆشیا‌یه سه‌ری ده‌رده‌که‌وت، ئیتر پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) فرمووی: ((... غطوا رأسه، واجعلوا علی رجليه إنخر))، واته: سه‌ری داپۆشن و پوهه‌کی(الانخر) بخه‌نه سه‌ر هه‌ردوو قاجی، هه‌ندی‌کی‌شمان به‌روبوومه‌که‌ی پیگه‌یشت و، هه‌روه‌ها فرمووده‌یه‌ک هاتووه له عه‌بدوپره‌حمانی کوپی عه‌وف که خواردنیکیان بۆ هیناوه بۆ به‌ربانگ ئه‌ویش فرموویه‌تی: موضعه‌بی کوپی عومه‌یر کوژرا و له من چاکتر بوو، شتی‌کمان ده‌ست نه‌ده‌که‌وت پئی کفن بکه‌ین، ته‌نها پۆشاکیک نه‌بیئت، چه‌مه‌زیش کوژرا، یان پیاویکی

۱ رواه الطبرانی فی الکبیر، اسناده حسن (۱۲۹/۲۲)، رقم (۲۷۰) نقل عن صحیح السیره النبویه (۲۸۶).

۲ بروهانه: محمد رسول الله، محمد الصادق عرجون (۶۰۲/۲).

تر، له من باستر بوو، نه ویش هیچ نه بوو لاشه ی پی کفن بکه یڼ، ته نها پوښاکیک نه بیټ، ده ترسم خوی گوره خوښی و پاباردنه کانی بوی پیش خستبیتین له م دونیایه، ئینجا دهستی کرده گریان.^۱

ج- سه عدی کوری ره بیع (ﷺ)؛

نه م پیاوه بوو که پيغمبر (ﷺ) داوی لیکرد باسی درچوونی قوره یش بشارتته وه و خوښی ده ویست، کاتیک جهنگی نوحود کوتایی پیتات پيغمبره ی خوا (ﷺ) فرموی: کی ته ماشا دهکات بزانه سه عدی کوری ره بیع ماوه یان کوژاوه؟ چونکه پيغمبر (ﷺ) بینیبوی په کان پروی تیکردبوو، نوبه ی کوری که عب (ﷺ) فرموی: من ته ماشاات بو ده که م نه ی پيغمبره ی خوا، ئینجا پی فرموو: نه گهر سه عدت بینی له منه وه سلوی پی بگه یه نه و پی بلی: پيغمبره ی خوا پیټ ده لیت: چون خووی ده بینیت؟ ئیتر نوبه ی ته ماشای کرد سه عد له ناو برینداره کاندایه و گیانی تیا ماوه.

پی وت: پيغمبره ی خوا فرماني پی کردم هه وائت بزانه، نه ویش وتی: دوانزه لیدانم پیوه یه و لیدانه کانم کوشندنه،^۲ له پروایه تیکی صحیحیشدا هاتوه فرموویه تی: سلو له پيغمبره ی خوا و له تویش، پی بلی: نه ی پيغمبره ی بونی به هشت ده که م و، به نه نسا په کانی خزم بلی: هیچ پوزشیکتان نییه نه گهر دوژمن بگاته پيغمبر (ﷺ) و ئیوه چاویکتان هه بیټ ته ماشا بکات، ده فرموویت: ئینجا گیانی سپارد په حمه تی خوی له سر بیټ.^۳

به م شیوه سه عد له کاتی سه ره مه رگیشدا هر بانگه وازی ده کرد بو لای خوی گه وره و گوئی نه ده دا به مردن.

۱ البخاري في الجنائز رقم (۱۲۸۶).

۲ بهوانه: السيرة الحلبية (۲/۵۳۲).

۳ بهوانه: صحيح السيرة النبوية (۲۹۴).

د- عه‌بدولای کوری جه‌حش (ﷺ):

سه‌عدی کورپی نه‌بی وه‌ققاص (ﷺ) ده‌فهرموویت: عه‌بدولای کورپی جه‌حش له‌ پوژی ئو‌خوددا پیی وتووہ ئایا دوعایه‌ک ناکه‌یت، ئیتر له‌ لایه‌که‌وه وه‌ستان و سه‌عد دوعای کرد: خواجه نه‌گه‌ر پووبه‌پووی دوزمن بوومه‌وه بمخه به‌رامبه‌ر پیایویکی ئازا، شه‌پی له‌گه‌ل بکه‌م و شه‌پم له‌گه‌ل بکات، ئینجا سه‌رکه‌وتنم پیی ببه‌خشه تاکو ده‌یکورژم و، ده‌ستکه‌وته‌کانی ده‌به‌م، عه‌بدولای کورپی جه‌حش وتی: ئامین، ئینجا فه‌رموی: خواجه پیایویکی به‌هیزم پیی ببه‌خشه، له‌ پیئاو تو‌شه‌پی له‌گه‌ل بکه‌م و شه‌پم له‌گه‌ل بکات و لووت و گویم بپریت، کاتی‌ک سه‌بی تو‌م بینی، پرسیارم لی بکه‌یت: کی لووت و گویتی بری، منیش بلیم له‌ پیئاو تو و پیغه‌مبه‌ره‌که‌ت، ئینجا پیم بلیت: راست ده‌که‌یت، سه‌عد وتی: کوریم دوعاکه‌ی عه‌بدولای کورپی جه‌حش چاکتر بوو له‌ دوعاکه‌ی من، له‌ کو‌تایی نه‌و پوژه نه‌وم بینی لووت و گوئی به‌سترابوو به‌ په‌تیکه‌وه،^۱ له‌م هه‌واله‌یش نه‌وه وه‌رده‌گیردیت که ره‌وایه که‌سیک دوعا بکات بکوژیت له‌ پیئاو خوادا و، ئاوات بخوازیت بمریت، نه‌وه له‌و جوړه ئاوات خواسته‌نه‌ی که قه‌ده‌غه‌کراوه.^۲

ه- جه‌نزله‌ی کورپی نه‌بی عامیر (ﷺ):

کاتی‌ک موشریکه‌کان ده‌رکه‌وتن جه‌نزله‌ له‌ نه‌سه‌په‌که‌ی نه‌بو سوفیانی کورپی حه‌ربی داو که‌وته زه‌وی، نه‌ویش هاواری کرد کاتی‌ک جه‌نزله‌ ویستی بیکوژیت، ئیتر نه‌سوه‌دی کورپی شه‌دداد فریای که‌وت و پمیک له‌ جه‌نزله‌یدا، به‌لام جه‌نزله‌ به‌و حاله‌شوه هه‌ر بو‌ی پویششت و جاریکی تر لییدا و جه‌نزله‌ کوژا و، نه‌وه بو پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) باسکرا و فه‌رموی: من بینیم فریشته‌کان به‌ ئاوی هه‌وره‌کان ده‌یان‌شوردوه له‌ نیوان ئاسمان و زه‌ویدا، له‌ ناو له‌گه‌نی زیودا.

پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) فه‌رموی: پرسیار له‌ خیزانه‌که‌ی بکه‌ن له‌و باره‌وه؟ ئیتر خیزانه‌که‌ی وتی: له‌ شگران بوو که ده‌رچوو، کاتی‌ک که گوئی له‌ بانگه‌ر بوو، ئینجا

۱ هه‌مان سه‌رچاوه (۲۹۳).

۲ به‌وانه: زاد المعاد (۲۱۲/۳).

پیغمبر ﷺ) فه‌رموی: بۆیه فریشته‌کان شووردویانه‌ته‌وه.^۱

له‌ پریوایه‌تی واقیدیشدا هاتوه: که‌ حهنزه‌له‌ هاوسه‌رگیری کردبوو له‌گه‌ل جه‌میله‌ی کچی عه‌بدو‌لای کورپی ئوبه‌ی کورپی سه‌لول. ئه‌و شه‌وه‌یش گواستبوویه‌وه که‌ به‌ پۆژه‌که‌یدا جه‌نگی ئوحد پوویدا، مؤله‌تی له‌ پیغمبر ﷺ) وه‌رگرتبوو ئه‌و شه‌وه‌ لای بمینیتته‌وه، کاتیک نویژی به‌یانی کرد دوا‌یی ویستی بچیت بۆ لای پیغمبر ﷺ)، به‌لام جه‌میله‌ رایوه‌ستان و جاریکی تر پینکه‌وه‌ بوون و له‌شی گران بوو لئی و، دوا‌ی ئه‌وه‌ ده‌رچوو، جه‌میله‌ پیشت‌ر ناردبووی به‌ دوا‌ی چوار که‌س له‌ خزمه‌کانیدا کردبوونی به‌ شایه‌ت که‌ حهنزه‌له‌ ئه‌وی گواستۆته‌وه‌ و جووت بووه له‌گه‌لیدا، دوا‌ی پئیان وت: بۆچی ئه‌و شایه‌تانه‌ت گرت؟ وتی: له‌ خه‌ونمدا بینیم ئاسمان کرایه‌وه‌ و حهنزه‌له‌ چووه‌ ناویه‌وه‌ و جاریکی تر ئاسمان داخرایه‌وه‌، وتم: ئه‌وه‌ شایه‌تی، شایه‌تیم بۆ دا که‌ ئه‌و ئافره‌ته‌ی گواستۆته‌وه‌، منالیکی له‌ حهنزه‌له‌ بوو ناوی عه‌بدو‌لا بوو، دواتر شووی کرده‌ سابیتی کورپی قه‌یس و کورپکی لئی بوو ناوی موحه‌مه‌د بوو.^۲

ئهم مه‌واله‌ چه‌ند په‌ندیکی تیا‌یه:

۱- وابه‌سته‌بوونی جه‌میله‌ به‌ حهنزه‌له‌وه‌ پاش بینینی ئه‌و خه‌ونه‌، چونکه‌ گومان وابوو لئی دوورکه‌ویته‌وه‌ بۆ ئه‌وه‌ی شوو بکات دوا‌ی ئه‌و، به‌لام په‌یوه‌ست بوو پیوه‌ به‌هیوای ئه‌وه‌ی منالیکی ئی بی‌ت و، له‌ راستیشدا کورپکی ئی بوو دوا‌یی شانازی ده‌کرد که‌ کورپی ئه‌و که‌سه‌یه‌ که‌ فریشته‌کان شووردیا‌نه‌وه‌.

۲- په‌رۆش بوونی حهنزه‌له‌ بۆ به‌ره‌نگاری کردنی دوژمنانی خوا و به‌ په‌له‌ ده‌رچوونی بۆ گۆرپه‌پانی شه‌ر، به‌ شیوه‌یه‌ک فریا نه‌که‌وت خۆی بشو‌ریت.

۳- نه‌به‌ردی حهنزه‌له‌ کاتیک که‌ توانی بگاته‌ ئه‌بو سو‌فیان که‌ سه‌رکرده‌ بوو، سه‌رکرده‌یش زۆرجار پاسه‌وانیتی ده‌کریت، ئه‌و سواریوو، حهنزه‌له‌یش به‌ پیاده‌.

۱ بپوانه: صحیح السیره النبویه (۲۸۹).

۲ بپوانه: المغازی للواقدي (۲۷۳/۱).

۴- پیزگرتنی زوری خویه‌تی که له لایه‌ن فریشته‌کانه‌وه‌شورایه‌وه.

۵- نه‌و موعجیزه‌ خویبانه‌ی که بریتی بوو له هه‌و‌لدانی پیغمبر ﷺ به‌ هاوه‌لان دهرباره‌ی نه‌و کاره‌ی فریشته‌کان پی‌ی هه‌لساون له‌گه‌ل‌ه‌نزه‌له.^۱

۶- نه‌گه‌ر شه‌هید له‌شی گران بووبیت ده‌شوردریته‌وه وه‌کو‌ه‌نزه‌له.^۲

و-عه‌بدو‌لای کوری عه‌مری کوری حه‌رام ﷺ):

عه‌بدو‌لا سوور بوو له‌سه‌ر به‌شداري کردن له‌غه‌زای ئوحود، به‌جابیری کوری فه‌رموو: نه‌ی جابیر، هیچت له‌سه‌ر نییه‌ نه‌گه‌ر له‌مه‌دینه‌ بمینیته‌وه تا‌کو دهرده‌که‌ویت مه‌سه‌له‌ی ئیمه‌ به‌چی ده‌گات، سویند به‌خوا له‌به‌ر نه‌وه نه‌بیت کچ له‌دوای خۆم به‌جی ده‌هیلّم، حه‌زم ده‌کرد له‌پیش ده‌ستمدای بکوژریت.^۳

هه‌روه‌ها به‌کوره‌که‌ی وت: وا ده‌زانم له‌سه‌ره‌تای نه‌وانه‌ی له‌هاوه‌لانی پیغمبر ﷺ ده‌کوژرین من ده‌بم، ئینجا من له‌پاشی خۆم که‌سم نییه‌ له‌تو خۆشه‌ویستتر بیت، پیغمبر ﷺ نه‌بیت، قه‌رزه‌کانم بده‌روه‌وه و چاکه‌ له‌گه‌ل‌ خوشکه‌کانت بکه.^۴

عه‌بدو‌لا له‌گه‌ل‌ موسلمانان دهرچوو پله‌ی شه‌هیدی به‌ده‌ست هینا، جابیر بو‌مان ده‌گپزیته‌وه: ((کاتیک باوکم کوژرا له‌ئوحود، پوومه‌تیم خسته‌ دهر و ده‌گریام، هاوه‌لانی پیغمبر ﷺ یش داویان لی ده‌کردم نه‌گریم و پیغمبر ﷺ هیچی نه‌ده‌وت، ئینجا پوره‌که‌شم هه‌ر له‌سه‌ر باوکم ده‌گریا، پیغمبر ﷺ فه‌رموو: ((تبکین او لا تبکین، مازالت الملائكة تظله‌ بأجنتها حتی رفعتموه))^۵ واته: بگریت یان نه‌گریت، فریشته‌کان به‌بالیان سیبه‌ریان بو ده‌کرد تا‌کو به‌رزتان کرده‌وه.

۱ پروانه: التاريخ الاسلامي للحميدي (۱۲۹/۵-۱۳۰).

۲ پروانه: زاد المعاد (۲/۲۶۴).

۳ البخاري (۴۰۹۷).

۴ البخاري (۱۳۵۱).

۵ البخاري (۱۲۴۴).

پیغمبریش (ﷺ) جاریک به جابیری فه‌رموو: نه‌ی جابیر بۆچی دامای؟ وتی:
 نه‌ی پیغمبره‌ری خوا (ﷺ)، باوکم شه‌هید بوو، هه‌ندی منال و قه‌رزی به‌سهرمه‌وه
 جی هیشتوه، پیغمبر (ﷺ) فه‌رموی: نایا مزده‌ت پی نه‌ده‌م خوی گه‌وره
 باوکتی چون پیشوازی کرد، وتم: به‌ئی نه‌ی پیغمبره‌ری خوا (ﷺ)، فه‌رموی: خوی
 گه‌وره له‌گه‌ل که سدا قسه‌ی نه‌کردوه له پشت په‌رده‌وه نه‌بیت، به‌لام له‌گه‌ل باوکت
 راسته‌وخو قسه‌ی کرد و فه‌رموی: به‌نده‌که‌م ناوات بخوازه پیت ده‌به‌خشم، نه‌ویش
 وتی: خوی! زیندووم که ره‌وه بۆ نه‌وه‌ی جاریکی تر بکوژیمه‌وه، خوی گه‌وره
 فه‌رموی: پیشتر بریومه‌ته‌وه که ناگه‌رینه‌وه بۆ دنیا، وتی: خوی، نه‌وانه‌ی دوی
 نیمه‌ ناگادار بکه‌ره‌وه،^۱ نیتر خوی گه‌وره نه‌م نایه‌ته‌ی دابه‌زاند: ﴿وَلَا تَحْسَبَنَّ
 الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْفَعُونَ﴾ (ال عمران: ۱۶۹).

ز- خه‌یسه‌مه‌ی نه‌بو سه‌عد (ﷺ):

خه‌یسه‌مه‌ی نه‌بو سه‌عد کوپه‌که‌ی له‌ پۆزی به‌در شه‌هید بوو بوو ده‌یوت: سویند
 به‌ خوا پشکه‌که‌م ده‌ر نه‌چوو له‌ به‌در، نه‌گینا به‌ خوا من سوور بووم له‌سهر
 به‌شداری کردن، به‌لام من له‌گه‌ل کوپه‌که‌م تیروپشکمان کرد و ناوی نه‌وه‌ده‌رچوو،
 خوی گه‌وره‌یش شه‌هیدی پی به‌خشی، دوتنی له‌ خه‌ونمدا بینیم، کوپه‌که‌م له
 جوانترین شیوه‌دا بوو له‌ نیتو باخ و پووباره‌کانی به‌هه‌شتدا گه‌شتی ده‌کرد، ده‌یوت:
 فریامان بکه‌وه با له‌ به‌هه‌شت له‌گه‌لماندا بیت، چونکه‌ من نه‌وه‌ی خوی گه‌وره
 به‌لینی پیدابووم پی گه‌یشتم، سویند به‌خوا نه‌ی پیغمبره‌ری خوا (ﷺ) زور په‌رۆشم
 بۆ نه‌وه‌ی هاوپییه‌تی کوپه‌که‌م بکه‌م له‌ به‌هه‌شتدا و، ته‌مه‌نیشم گه‌وره‌ بووه و،
 نیتسقانه‌کانم ناسک بوونه‌ته‌وه و، بیری چاوپیکه‌وتنی خوی خو‌م ده‌که‌م، جا دوعام
 بۆ بکه‌ خوی گه‌وره شه‌هیدی پی ببه‌خشیت و بمکاته‌ هاوپی سه‌عد له‌ به‌هه‌شتدا،
 نیتر پیغمبر (ﷺ) دوعای بۆ کرد و له‌ ئوحوود شه‌هید بوو.^۲

۱ صحیح ابن ماجه‌ الالبانی، رقم (۱۵۸-۱۸۹).

۲ بروانه: زاد المعاد (۲۰۹/۳).

ح- وه‌بئی موزه‌نی و برازاکه‌ی (ﷺ):

وه‌بئی کوپی قابووسی موزه‌نی و حاریسی کوپی قابووسی برازای، له کیوی موزه‌ینه‌وه به مه‌په‌کانیان‌وه هاتن بۆ مه‌دینه، بینیان شار چۆله، پرسیاریان کرد: له کوین خه‌لکی؟ وتیان: له ئوحد، پیغم‌مبه‌ر (ﷺ) ده‌رچووه شه‌پ له دژ بته‌رسته‌کان بکات، وتیان: شوینه‌واریکیان ناویت دوی ئه‌وه‌ی به چاو ده‌بینرا، ئیتر ده‌رچوون تاکو هاتنه لای پیغم‌مبه‌ر (ﷺ) له ئوحد ته‌ماشایان کرد شه‌پ‌گه‌رمه‌و، پیغم‌مبه‌ر (ﷺ) و هاوه‌لانی زالبوونه، ئیتر نه‌وانیش له‌گه‌ل موسلمانان به‌شدار بوون له ده‌ستکه‌وته‌کاندا، ئینجا نه‌سپ سواره‌کان له دواوه هاتن، خالیدی کوپی وه‌لید و عیکریمه‌ی کوپی نه‌بو جه‌هل، ئیتر هه‌ردووکیان شه‌پ‌یکی سه‌ختیان کرد، به‌شیک له سوپای بته‌رستان جیابوو‌بووه‌وه، پیغم‌مبه‌ر (ﷺ) فه‌رمووی: کی ده‌ره‌قه‌تی نه‌و کۆمه‌له‌ دیت؟ وه‌بئی کوپی قابووس وتی: من نه‌ی پیغم‌مبه‌ری خوا. ئینجا ده‌ستی کرد به تیرباران‌کردنیان تاکو گه‌پاندنیه‌وه.

کۆمه‌لکی تریان ئی جیابوو‌بووه‌وه و، پیغم‌مبه‌ر (ﷺ) فه‌رمووی: کی ده‌ره‌قه‌تی نه‌و کۆمه‌له‌ سه‌ربازه دیت؟ موزه‌نی وتی: من نه‌ی پیغم‌مبه‌ری خوا. ئینجا هه‌لسا به شمشیر گه‌پاندنیه‌وه و گه‌پایه‌وه. کۆمه‌له‌ چه‌کداریکی تر هاتن و پیغم‌مبه‌ر (ﷺ) فه‌رمووی: کی هه‌لئه‌سیت بۆ نه‌وانه؟ دیسان وتی: من نه‌ی پیغم‌مبه‌ری خوا، پیغم‌مبه‌ر (ﷺ) پئی فه‌رمو: هه‌لسه و مژده‌ی به‌هه‌شتت ئی بیت، موزه‌نی به خۆشحالیه‌وه هه‌لسا و وتی: سویند به خوا نه‌په‌شیمان ده‌بمه‌وه و، نه‌واز ده‌هینم، ئینجا به شمشیره‌که‌یه‌وه ده‌ستی کرد له لیدانیان و، پیغم‌مبه‌ر (ﷺ) ته‌ماشای ده‌کرد، تاکو له‌وسه‌ریان‌وه ده‌رچوو، پیغم‌مبه‌ر (ﷺ) ده‌یفه‌رمو: خویه‌ سوژ و به‌زه‌یی خۆت بریزه‌ سه‌ری، نه‌و به‌رده‌وام به شمشیر و په‌کانیان کوشتیان و دواتر بینرا بیست لیدانی کوشنده‌ی پیوه‌یه و نه‌تکیش کراوه، ئینجا برازاکه‌ی شه‌پی کرد تا کوزرا، عومه‌ری کوپی خه‌تتاب ده‌یووت: خۆشترین مردن به لامه‌وه مردنی موزه‌نییه.^۱

سعد دلّیت: شایہ تی دہدم پیغمبر ﷺ) م بینی لہ سہری راوہ ستابوو بہ کوژراوی، دہیفہرموو: خوی گہورہ لیت پازی بیت من لہ تو پازیم. ئینجا بینیم پیغمبر ﷺ) بہ ہم موو برینہ شیبہوہ لہ سہری راوہ ستابوو، تاکو خرایہ گورہ کھی، بہ پوشاکیکی سہوز کفن کرابوو، پیغمبر ﷺ) دہستی دریزکرد بہ و پوشاکہ پووخساری داپوشی و دریزی کردہوہ سہر گیانی تاکو گہیشٹہ نیوہی قاجی و فہرمانی پی کردین گوراکمان ہینا و ہردوو قاجیمان داپوشی لہ گورہ کھیدا، ئینجا پویشٹ. منیش ناواتہ خوتزیووم بہ و شیوہیہ بمردمایہ.

بہم شیوہ ئیمان خاوہنہ کھی دہگورپیت، وہ کو دہردہ کھیوت وہ ہبی کوپی موزہنی و ہرازاکھی مہرہ کانیان بہ جیہیشٹ لہ مہدینہ و خویان گہیانده نیو شہرہ کھ و پہروشی شہیدی بوون، بویہ خوی گہورہ شہ و پریزہی پی بہ خشین، ئەم داستانہیش لہ یادی ہاوہ لاندہ ہر مایہوہ، ئەوہ تا سہعدی کوپی ئەہی وہ ققاص پاش سیانزہ سال یادی دہکاتہوہ.

ط- عہمری کوپی جہموح ﷺ):

عہمری کوپی جہموح ﷺ) زور شہل بوو، چوار کوپی بوو شیرناسا لہ گہل پیغمبرہری خوا ﷺ) نامادہی غہزاکان دہبوون ناویان: خہللاد و موہوہز و مہعازو ئەبوئہیمہن بوون، لہ پوژی ئوحد ویستیان پیگہی لی بگرن لہ دہرچوون و وتیان: خوی گہورہ پاساوی بۆت داناوہ، ئەویش ہاتہ لای پیغمبر ﷺ) و تی: کوپرہ کانم دہیانہ ویٹ پیگرم بن لہوہی دہرچم لہ گہلت، سویند بہ خوا ناواتہ خوازم بہم شہلیوہ بچمہ ناو بہ مہشتہوہ، پیغمبر ﷺ) پیی فہرموو: تو خوی گہورہ پاساوی بۆت داناوہ و جیہادی لہ سہرت ہہ لگرتوہ، بہ کوپرہ کانیشی وت: ئەتوانن وازی لی بہینن، بہ لکو خوی گہورہ شہیدی پی بیہ خشیت، عہمر لہ کاتی دہرچوونی پووی کردہ قبیلہ و تی: خویہ بہ ناٹومیڈی مہمگیرہوہ لای کس و کارم، ئیتر بہ شہیدی کوژرا.

له ریوایه‌تیکی تریشدا هاتوو، که عه‌مر(ﷺ)، هاته لای پیغمبر(ﷺ) و
 فه‌رموی: ئه‌ی پیغمبره‌ری خوا نه‌گه‌ر شه‌ر بکه‌م تاکو ده‌کوژیم، ئایا قاجم چاک
 ده‌بیته‌وه له به‌ه‌شتدا، پیغمبر(ﷺ) فه‌رموی: به‌ئی، ئیتر له پوژی ئوحوودا
 کوژرا له‌گه‌ل برازایه‌کی و هاوپه‌یمانکیان، پیغمبر(ﷺ) به لایندا تیپه‌ری و خرا‌نه
 یه‌ک گۆزه‌وه.^۱

ئه‌م هه‌واله‌یش به‌لگه‌یه له‌سهر ئه‌وه‌ی هه‌ر که‌سیک خوای گه‌وره‌ بواری پی‌ دا‌بیت
 ده‌رنه‌چیت بۆ جیهاد، به‌لام خۆی هه‌ر ده‌ریچیت پادا‌شتی هه‌یه.^۲
 هه‌روه‌ها به‌لگه‌شه له‌سهر نازایه‌تی عه‌مری کوپی جه‌موح و حه‌زکردنی له
 شه‌هیدی به‌راسته‌قینه.

ی- ئه‌بو حوزه‌یفه‌ی کوپی یه‌مان و سابیتی کوپی فه‌یس(ﷺ):

کاتیک پیغمبر(ﷺ) ده‌رچوو بۆ ئوحوود، حوسه‌یلی کوپی جابیر که یه‌مانی
 باوکی حوزه‌یفه‌یه، له‌گه‌ل سابیتی کوپی وه‌قش، خرا‌نه ناو قه‌لاکان له‌گه‌ل ئافره‌ت و
 مه‌اله‌کان، یه‌کیکیان به‌وه‌ی تری وت: هه‌ر دووکیشیا‌ن پیر بوون: چاوه‌پوانی چی
 ده‌که‌یت؟ سویند به‌خوا نه‌وه‌نده‌ی دووجار ئاودانی گویدرێژیکمان ماوه، ئی‌مه
 نه‌مۆیان سه‌به‌ی ده‌مرین، ئایا بۆ شمشیره‌کانمان هه‌لنه‌گرین و خۆمان فریای
 پیغمبر(ﷺ) نه‌خه‌ین؟ به‌لکو خوای گه‌وره‌ شه‌هیدیمان پی‌ به‌خشیت.
 شمشیره‌کانیا‌ن هه‌لگرت و خۆیا‌ن کرده ناو خه‌لکه‌که‌دا بی‌ ئه‌وه‌ی که‌س پی‌یا‌ن
 بزانی‌ت، سابیتی کوپی وه‌قش بته‌رستان کوشتیا‌ن و، حوسه‌یلی کوپی جابیریش
 موسلمانان به‌هه‌له‌ کوشتیا‌ن چونکه‌ نه‌یا‌نناسی، حوزه‌یفه‌ وتی: ئه‌وه‌ باوکمه،
 وتیا‌ن: سویند به‌خوا نه‌مانناسی و پاستیشیا‌ن کرد، حوزه‌یفه‌ وتی: خوای گه‌وره
 لیتان خۆش بی‌ت و خۆیشی له‌هه‌موو که‌سیک به‌سوژتره، پیغمبر(ﷺ) ویستی
 خۆینبایی بۆ ده‌ستنیشا‌ن بکات به‌لام حوزه‌یفه‌ وازی له‌و خۆینباییه‌ هینا و کردی به
 خیر له‌سهر موسلمانان، به‌وه‌ش گه‌وره‌تر بوو له‌ لای پیغمبر(ﷺ)،^۳ له‌م هه‌واله‌

۱ به‌وانه: المسند (۲۹۹/۵) رقم (۲۲۵۵۳)، السیره النبویه لابن هشام (۱۰۱/۳).

۲ به‌وانه: زاد المعاد (۲۱۸/۳).

۳ به‌وانه: السیره النبویه لابن هشام (۹۸/۳).

کاریگه‌ری نیمان له لای ته‌من گه‌وره‌کان دهرده‌که‌ویت و هه‌روه‌ها هه‌لو‌یستی جوانی حوزه‌یغه دهرده‌که‌ویت که خوینبایی باوکی کرد به خیر له‌سهر موسلمانان، هه‌روه‌ها نه‌وه‌ش دهرده‌که‌ویت که نه‌گه‌ر موسلمانان نه‌گه‌ر موسلمانیکیان به هه‌له‌کوشت، پیشه‌وا پیویسته خوینبایی له مائی موسلمانان بۆ دهریکات.^۱

ک: مه‌سه‌له‌کان به کۆتاییه‌کانیان.

۱- به‌سه‌رهاتی ئوصه‌یریم (ﷺ):

ناوی عه‌مری کورپی سابیتی کورپی وه‌قشه، داوای لی‌کرا موسلمان بی‌ت و موسلمان نه‌بوو، نه‌بو هوره‌یره (ﷺ) نه‌و به‌سه‌رهاته‌مان بۆ ده‌گی‌رپه‌ته‌وه: ئوصه‌یریم ئیسلامی په‌تکرده‌وه له‌سهر که‌س و کاره‌که‌ی، پۆژیک هات بۆ مه‌دینه و له‌و پۆژه‌دا پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) و هاوه‌لانی له ئوحوود بوون، وتی: سه‌عدی کورپی موغاز له کوئییه؟ وتیان: له ئوحووده، وتی: برازاکانی له کوین؟ وتیان: له ئوحوودن، وتی: قه‌ومه‌که‌ی خۆم له کوین؟ وتیان: له ئوحوودن، نه‌ویش بریاری دا موسلمان بی‌ت و شمشیرو په‌که‌ی هه‌لگرت و قه‌لغانه‌که‌ی له‌به‌رکرد و سواری نه‌سه‌په‌که‌ی بوو تا‌کو خۆی گه‌یاند هه‌نیو خه‌لکه‌که، کاتی‌ک موسلمانان نه‌ویان بینی، وتیان: برۆ دوورکه‌وه نه‌ی عه‌مر، وتی: من نیمانم هیناوه، ئیتر ده‌ستی کرد به شه‌ر کردن تا‌کو به سه‌ختی بریندار بوو، ئینجا له کاتی‌کدا چه‌ند که‌سیک له به‌نی عه‌بدولئه‌شه‌هل به دوا‌ی کوژاوه‌کانیان ده‌گه‌ران، چاویان به ئوصه‌یریم که‌وت و پییان سه‌یربوو چونکه نه‌و پیش شه‌ره‌که موسلمان نه‌بوو، پییان وت: بۆچی هاتی له‌به‌ر قه‌ومه‌که‌ت یان له پیناوه ئیسلامدا، وتی: به‌لکو له خۆشه‌ویستی ئیسلامدا، شه‌پم کرد تا‌کو نه‌وه‌م به‌سه‌رهات که ده‌یبینن، پاش نه‌وه‌ی موسلمان بووم، نه‌گه‌ریش مردم هه‌رچی مال‌م هه‌یه بۆ موحه‌مه‌ده نه‌و چی لۆ ده‌کات ئازاده، نه‌وه‌یان باس کرد بۆ پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) فه‌رموی: نه‌و له‌وانه‌یه که ده‌چنه به‌هه‌شته‌وه.

ئینجا ده‌یانوت: مرد و چووه به‌هه‌شته‌وه بی‌ نه‌وه‌ی نو‌یژیک بکات، پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) فه‌رموی: ((عمل قلیلاً و أجر کثیراً))^۲ واته: کاری که‌م کرد و پادا‌شتی

۱ به‌وانه: زاد المعاد (۳/۲۱۸).

۲ به‌وانه: البخاری، الجهاد، رقم (۲۸۰۸).

زوری وهرگرت، نه‌بو هوره‌یره‌یش ده‌یووت: کیّ یه چووته به‌ه‌شته‌وه و هه‌رگیز نوئیژی نه‌کردوه، جا نه‌گر خه‌لکی نه‌یانزانیا کیّیه، ده‌یفه‌رموو: نوصه‌یریمی کورپی عه‌بدولنه‌شه‌له.^۱

۲- به‌سه‌ره‌اتی موخه‌یریق:

کاتیك پیغمبر ﷺ ده‌رچوو بۆ جه‌نگی ئوحوود، موخه‌یریق که‌س و کاره جووله‌که‌کانی کۆکرده‌وه و پیی وتن: ئە ی کۆمه‌لانی جووله‌که، سویند به‌خوا چاک بو‌تان ده‌رکه‌وتوو که پشتگیری کردنی موحه‌مه‌د پیویسته له‌سه‌رتان، وتیان: ئە مرۆ شه‌مه‌یه، وتی: شه‌مه‌تان نییه ئیوه.

ئینجا شمشیر و که‌ره‌سته‌کانی هه‌لگرت و وتی: ئە‌گر کوزرام هه‌رچی مالم هه‌یه بۆ موحه‌مه‌ده، ئینجا به‌ره‌و لای پیغمبر ﷺ رۆیشت و شه‌پی کرد تا‌کو کوزرا، ئیتر پیغمبر ﷺ فه‌رموی: ((مخیریق خیر یهود)).^۲ واته: موخه‌یریق چاکترینی نیو جووله‌که‌کانه.

سه‌باره‌ت به‌موسلمان بوونیشی هه‌ندی جیاوازی هه‌یه، پیشه‌وا(الذهبي) له‌التجرید) و(ابن حجر) له‌(الاصابة) دا، ده‌گیڤنه‌وه له‌ ڤنگه‌ی(الواقدي) یه‌وه که‌موسلمان بووه، هه‌روه‌ها(السهيلى) له‌(الروض الانف) دا ده‌گیڤڤته‌وه که‌موسلمان بووه، چونکه له‌ریوايه‌تیکى(ابن اسحق) ییشدا هاتوو که‌موسلمان بووه و، ناکریت به‌موسلمانیک بوتریت ئه‌و چاکترینی گاوه‌کانه یان چاکترینی جووله‌که‌کانه، دکتور(عبدالله الشقاري) یش هه‌لساوه به‌لیکۆلینه‌وه‌ی ئەم مه‌سه‌له له‌کتیبی(اليهود في السنة المطهرة) دا و بۆی ده‌رکه‌وتوو که موخه‌یریق موسلمان بووه، هه‌ر نه‌وه‌یش بووه‌ته‌مايه‌ی رۆیشتنی بۆ شه‌رکردن و پاسپیری کردنی به‌وه‌ی هه‌موو ماله‌که‌ی که‌چه‌ندی زۆریش بووه، بدریتنه پیغمبر ﷺ، سه‌ره‌پای خۆشه‌ویستی زوری جووله‌که بۆ مال و سامان.^۳

۱ به‌وانه: السيرة النبوية لابن هشام (۱۰۰/۳-۱۰۱).

۲ به‌وانه: المغازي للواقدي (۲۶۳/۱)، والسيرة لابن هشام (۹۹/۳).

۳ به‌وانه: اليهود في السنة المطهرة (۳۰۶/۱).

ل- (انما الاعمال بالنیات):

یه‌کیک له‌وانه‌ی له‌گه‌ڵ موسلمانان شه‌ریان کرد له ئوحوود پیاویک بوو قوزمانی پی ده‌وترا، به‌ ئازایی ده‌ناسرا، به‌لام که باسیان ده‌کرد بۆ پیغمبر ﷺ ده‌یفه‌رموو: ((انه من اهل النار))، واته: ئه‌و له‌ خه‌لکی دۆزه‌خه. له‌ پۆژی ئوحوودا دواکه‌وت بۆیه‌ ژنانی به‌نی زه‌فه‌ر تانه و ته‌شه‌ریان لێدا، ئینجا هاته‌ لای پیغمبر ﷺ که خه‌ریکی پێکخستنی پیزه‌کان بوو، تاکو خۆی گه‌یانده‌ پیزی یه‌که‌م، ئه‌م یه‌که‌م که‌س بوو موسلمانان که تیر به‌اویژیت، دای ئه‌وه‌ی شه‌پێکی زۆر نه‌به‌ردانه‌ی کرد به‌ تیر و شمشیر، ئینجا لێدرا و که‌وته‌ زه‌وی، قه‌تاده‌ی کورپی نوعمان بانگی لێکرد: ئه‌ی ئه‌به‌لغه‌یداق پیرۆزت بێت شه‌هیدی، موسلمانانیش پێیان وت: به‌ پاستی شه‌پێکی چاکت کرد، مژده‌ت لێ بێت ئه‌ی قوزمان، وتی: مژده‌ی چی؟ سویند به‌ خوا له‌ به‌ر خزمه‌کانم شه‌پم ده‌کرد، له‌ به‌ر ئه‌وه‌ش نه‌بوایه‌ شه‌پم نه‌ده‌کرد، ئه‌وه‌یان بۆ پیغمبر ﷺ باس کرد و فه‌رمووی: ((انه من اهل النار، ان الله تعالی یؤید هذا الدین بالرجل الفاجر))^۱ واته: ئه‌و ده‌چیته‌ دۆزه‌خه‌وه، خوای گه‌وره‌ پشتیوانی ئه‌م ئایینه‌ ده‌کات به‌ پیاوی خراپه‌کار.

له‌م هه‌واله‌ سوودی ئه‌وه‌ وه‌رده‌گیردیت که نیه‌ت له‌ جیهاددا پله‌ و پایه‌یه‌کی به‌رز یه‌یه، هه‌ر که‌سی له‌ پێناو خوادا شه‌ر نه‌کات لێی وه‌رناگیریت.

پینجه‌م: له‌ نیشانه‌کانی پیغمبرایه‌تی.

۱- چاوی قه‌تاده‌ی کورپی نوعمان ﷺ):

چاوی قه‌تاده ﷺ لێدرا و که‌وته‌ سه‌ر گۆنای به‌لام پیغمبر ﷺ وه‌کو خۆی گه‌راندییه‌وه، دواتر له‌ چاوه‌که‌ی تری تیزتر و چاکتر بوو، تووشی ئیشیش نه‌ده‌بوو نه‌گه‌ر ئه‌وه‌که‌ی تووشی بووایه،^۲ جارێکیش کورپی ئه‌م پیاوه‌ چووه‌ لای عومه‌ری کورپی عه‌بدولعه‌زیز و کاتیک لێی پرسی تو کیتی؟ به‌ هۆنراوه‌ وتی: من کورپی ئه‌و

۱ بروه‌نه: السیره النبویه لابن هشام (۹۹/۳)، غزوة احد دراسة دعویة، (۱۱۳) ..

۲ بروه‌نه: السیره النبویه الصحیحة (۲۸۸/۲).

پیاوهم که چاوی که‌وته سهر گونای و پیغمبره‌ری خوا(ﷺ) له جاران چاکتر بوی
گپزایه‌وه، نه‌ویش ریزی لی‌ی گرت و پاداشتی دایه‌وه.^۱

۲- کوژرانی نوبه‌ی کوری خه‌له‌ف:

نوبه‌ی کوری خه‌له‌ف کاتیک له مه‌ککه پیغمبره(ﷺ)ی ده‌بینی ده‌یووت:
نه‌سپیکم هه‌یه هه‌موو پوژتیک ئالی پی‌ده‌ده‌م، له‌سهر ئه‌و نه‌سپه‌وه ده‌یکوژم،
پیغمبره(ﷺ) فه‌رموی: ((بل أنا اقتلك انشاء الله)) واته: به‌لکو من ده‌تکوژم به
پشتیوانی خوا. جا له پوژی ئوحد، کاتیک پیغمبره(ﷺ) پشتی دابوویه پچه‌پتی
شاخه‌که، نوبه‌ی هات و وتی: پرگارم نه‌بی‌ت نه‌ی موحه‌مه‌د نه‌گر به‌یلم پرگارت
بی‌ت، موسلمانان وتیان: نه‌ی پیغمبره‌ری خوا به‌کینکمان بوی بچین؟ فه‌رموی
وازی لی به‌ینن، کاتیک نزیک بوویه‌وه پیغمبره(ﷺ) پمه‌که‌ی له‌حاریسی کوری
صیممه‌وه‌رگرت و تیی‌گرت، پمه‌که‌له‌گردنی دا و که‌می‌ک پووشانی، کاتیک
که‌پایه‌وه لای بته‌پرسته‌کان، وتی: به‌خوا موحه‌مه‌د کوشتمی، وتیان: دیاره
تی‌کچوی، عه‌بی‌ت نییه، وتی: موحه‌مه‌د له‌مه‌ککه پی‌وتبووم ده‌تکوژم، سویند
به‌خوا نه‌گر تفی‌کیشم لی بکات ده‌مکوژت، ئیتر نه‌م دوژمنه‌ی خوا له‌کاتی
که‌پانه‌وه‌یان له‌جی‌گایه‌ک مرد ناوی سهره‌ف بو.

نه‌م پیاویه‌ته‌ئازایی پیغمبره(ﷺ)مان بۆ ده‌رده‌خات، چونکه نوبه‌ی کوری
خه‌له‌ف خوی به‌قه‌لغانی ئاسن پاراستبوو به‌لام پیغمبره(ﷺ) توانی له‌کونیکه‌وه
پمه‌که‌ی پی‌بگه‌یه‌نیت و نه‌وه‌یش به‌لگه‌یه له‌سهر لی‌هاتویی پیغمبره(ﷺ) له
هونه‌ری جه‌نگدا، هه‌روه‌ها نه‌م هه‌واله‌ موعجزیه‌کیشه بۆ پیغمبره(ﷺ) چونکه
پی‌فه‌رموو بوو که ده‌یکوژت، هه‌روه‌ها په‌ندی‌کیشی تیا به‌له‌پووی باوه‌ره‌یتانی
بته‌پرسته‌نه‌وه به‌پاستگویی پیغمبره(ﷺ).

باسی سيبه م: روډاوه‌کانی پاش جه‌نگ

يه‌که‌م: گفتو گوئی نه‌بو سوفيان له‌گه‌ل پيغمبر ﷺ و هاوه‌لانی.

به‌پرائی کورپی عازیب (ﷺ) ده‌فرموویت: نه‌بو سوفيان سرکه‌وته جی‌گایه‌کی به‌رز و وتی: نایا موحه‌مه‌دتان تیا‌یه؟ پيغمبر ﷺ فرمووی: وه‌لامی مه‌دنه‌وه، نینجا وتی: نایا کورپی نه‌بو قوحافه‌تان تیا‌یه؟ پيغمبر ﷺ فرمووی: وه‌لامی مه‌دنه‌وه، نینجا وتی: نایا کورپی خه‌تتابتان تیا‌یه؟ نینجا وتی: نه‌و که‌سانه کوزراون نه‌گه‌ر زیندوو بوا‌یه‌ن وه‌لامیان ده‌دایه‌وه. عومه‌ر خوی پی‌ نه‌گیرا (ﷺ) و فرمووی: درۆت کرد نه‌ی دوزمنی خوا، خوی گه‌وره نه‌و که‌سانه‌ی هیشتوتوه بۆ پوره‌شی تو، نه‌بو سوفيان وتی: به‌رزی و به‌پزی بۆ تو نه‌ی هوبه‌ل، پيغمبر ﷺ فرمووی: وه‌لامی بده‌نه‌وه، وتیان: بلین چی؟ فرمووی: بلین: (الله‌ اعلى‌ و‌اجل) واته: خوی گه‌وره به‌رتر و مه‌زتره، نه‌بو سوفيان وتی: عوزامان هه‌یه و ئیوه بی‌ عوزان، پيغمبر ﷺ فرمووی: پی‌ بلین: (الله‌ مولانا ولا مولی‌ لکم) واته: خوی په‌روه‌ردگار گه‌وره و سه‌رپه‌رشتیاری ئیمه و ئیوه سه‌رپه‌رشتیارتان نییه. نه‌بو سوفيان وتی: نه‌م پۆژه له‌ جیاتی به‌در، شه‌پیش هر جاریک که‌سیک تیا‌ی سه‌رده‌که‌ویت، هه‌ندیکتان نه‌تک کراون، من فرمانم پی‌ نه‌کردوه و لیشم قه‌ده‌غه نه‌کردوون،^۱ له‌ پړوا‌یه‌تیکیشدا هاتوه که‌ عومه‌ر فرمو‌ویه‌تی: وه‌کو‌یه‌ک نین کوزراوه‌کانمان له‌ به‌ه‌شتان و کوزراوه‌کانتان له‌ دۆزه‌خدان.

پرسیارکردنی نه‌بو سوفيان ده‌رباره‌ی نه‌و که‌سانه نه‌وه ده‌رده‌خات که‌ نه‌وان گرنگیان داوه به‌و که‌سانه و، مردنیان به‌ لایانه‌وه نه‌مانی ئیسلامه. وه‌لام نه‌دانه‌وه‌یش بۆ نه‌بو سوفيان سه‌ره‌تا وه‌کو سوکایه‌تیه‌ک بوو بۆی، با فش بیته‌وه و له‌ خوی بایی بیته‌ دوایی وه‌لام بدریته‌وه.^۲

۱ البخاری، المغازی، رقم (۴۰۴۳)، السیره النبویه الصحیحه (۳۹۲/۲).

۲ بوهانه: السیره النبویه الصحیحه (۳۹۲/۲).

(ابن القیم) له په‌راویزدانانی له‌سهر نه‌م گفته و گویه ده‌لئیت: کاتیک شانازی به‌ته‌کانیانه‌وه کرد پیغمبر ﷺ (فهرمانی کرد وه‌لام بدریته‌وه، وه‌کو مه‌زن پاگرتنیک بو‌یه‌کتاپه‌رستی و سه‌ربه‌ری موسلمانان، پیشتریش وه‌لامی پرسیاره‌کانی نه‌دانه‌وه له‌به‌ر نه‌وه بوو نه‌وان هیشتا سارد نه‌بوو بوونه‌وه، له شه‌پی موسلمانان، به‌لام کاتیک نه‌بو سوفیان به‌کومه‌له‌که‌ی خوی وت نه‌وه که‌سانه کوژراون، عومر ﷺ) تووره بوو، به‌و شیوه وه‌لامی دانه‌وه، نه‌ویش نه‌وپه‌پی نازایی عومر و لووت شکاندنی نه‌وان دهرده‌برپیت، پیغمبر ﷺ (سه‌ره‌تا نارامی گرت له‌سهر وه‌لامدانه‌وه‌یان و، دواتر ریگی به‌عومر دا وه‌لامیان بداته‌وه، دواخستنی وه‌لامه‌که‌یش زور له‌وه چاکتر بوو له سه‌ره‌تاوه وه‌لام بدرایه‌ته‌وه، چونکه نه‌وه جوړیک بوو له سوکایه‌تی پیمان، جا کاتیک هه‌ستی به‌خوبه‌زلزانیان کرد خوی فشکرده‌وه، وه‌لامه‌که سه‌وکایه‌تی و به‌رپه‌رچدانه‌وه بوو بویان، ئینجا پیغمبر ﷺ) نارازی نه‌بوو له وه‌لام دانه‌وه‌که‌یان کاتیک نه‌بو سوفیان وتی: نه‌وانه کوژراون.....^۱

دووم: به‌سه‌رکردنی پیغمبر ﷺ (بوشه‌هیدان.

له پاش پاشه‌کشه‌کردنی نه‌بو سوفیان له خاکی جه‌نگه‌که، پیغمبر ﷺ) پویشته بو به‌سه‌رکردنه‌وی هاوه‌لانی (په‌زای خویان لی بیته)، به‌لای هه‌ندیکیاندا تیپه‌پی کوژرابوون، حه‌مه و موضعب و حه‌نزه‌له‌ی کوپی نه‌بو عامیر و سه‌عدی کوپی په‌بیع و نوصه‌یریم و هاوه‌لانی تر، که چوو سه‌ریان فه‌رمووی: من شایه‌تم له‌سهر نه‌وانه، هه‌ر که‌سیک برینیک له لاشه‌یدا هه‌بیته له پیناوخوا، له پوژی قیامه‌ت خوی گه‌وره زیندووی ده‌کاته‌وه و برینه‌که‌ی خوینی لی ده‌تکی، په‌نگ په‌نگی خوینه و بون بونی میسکه، ته‌ماشا بکه‌ن کامیان زورتر قورئانی له‌به‌ر بووه، له پیش هاوړپکانی بیخه‌نه گزپه‌که‌ی.^۲

۱ پروانه: زاد المعاد (۲۰۲/۳-۲۰۳) به‌ده‌ستکاریبه‌وه.

۲ پروانه: السیره النبویه لابن هشام (۱۰۹/۳).

جابیری کوپی عه‌بدوللایش له‌ریوایه‌تی بوخاریدا ده‌فهرموویت: پیغمبر ﷺ دوو‌که‌سی له‌کوژراوانی ئوحد له‌یه‌ک پۆشاکدا ده‌ناشت و پرسپاری ده‌کرد: کامیان قورئانی زۆرت‌له‌به‌ر بوو، ئه‌وی پیش ده‌خست له‌گۆره‌که‌ی و ده‌یفه‌رموو: ((انا شهید علی هؤلاء یوم القیامة)) واته: من شایه‌تم له‌سهر ئه‌وانه له‌پۆژی قیامه‌تا، ئینجا فه‌رمانی ده‌کرد به‌ناشتیان به‌خوینه‌کانیان‌وه و نوژی له‌سهر نه‌ده‌کردن و نه‌یده‌شۆردنه‌وه.

له‌جابیری کوپی عه‌بدولاشه‌وه هاتوه‌که پیغمبر ﷺ که‌گۆیزانه‌وه بۆ مه‌دینه، فه‌رمانی کرد بیانگێزنه‌وه بۆ ئه‌و جیگه‌ی لێی کوژاون.

کاتیکیش پیغمبر ﷺ چه‌مه‌ی بینی به‌وشیوه ئه‌تک کرابوو، خه‌م و په‌ژاره‌ دایگرت و ئه‌وه‌نده گریا تاکو خه‌ریک بوو ببوریته‌وه، فه‌رمویشی: ((لو لا ان تحزن صفة، ویکون سنة من بعدی لترکتہ حتی یكون فی بطون السباع وحواصل الطیر، ولئن اظهرنی الله علی قریش فی موطن من المواطن لا مثلن بثلاثین رجلاً منهم))، واته: له‌به‌ر ئه‌وه نه‌بیت صه‌فیه‌ خه‌تبار ده‌بیت و ده‌بیته سوننه‌ت له‌پاش خۆم، لاشه‌که‌م به‌جی ده‌هیشت تاکو درنده و په‌له‌وه‌ر بیخۆن، ئه‌گه‌ر خوای گه‌وره‌یش سه‌رمخاته سه‌ر قوره‌یش له‌جیگه‌یه‌کدا سی پیاویان لێ ئه‌تک ئه‌که‌م، کاتیکی موسلمانان بینیان ئه‌وه‌نده بۆ تاقته و خه‌مبار، وتیان ئه‌گه‌ر خوا سه‌رمانخاته سه‌ریان به‌وشیوه‌یه‌ک ئه‌تکیان ده‌که‌ین له‌نیو‌عه‌ره‌ب شتی وان‌ه‌کرا بیت، ئیتر فه‌رموده‌ی خوای گه‌وره‌ دابه‌زی: ﴿وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ ۗ وَلَئِنْ صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِلصَّابِرِينَ﴾ (النحل: ۱۲۶).

بتپه‌رستان چه‌ند کاریکی درپدانه‌یان ئه‌نجامدا و، سکی موسلمانانیا‌ن هه‌لدی و لووتیان برین و ئه‌ندامی پیاوه‌تیا‌ن برین، سه‌ره‌پای ئه‌وه‌ش پیغمبر ﷺ و هاوه‌لانی دانیان به‌خویندا گرت و پازی بوو به‌ناپاسته‌ی خوای گه‌وره، پیغمبریش ﷺ ئارامی گرت و که‌فاره‌تی سوینده‌که‌ی دا و ئه‌تک کردنی قه‌ده‌غه

کرد. هه روه ها له سومره ی کوپی جوندوبه وه هاتوو که پیغمبر (ﷺ) له هه موو جیگه یه ک، فه رمانی پیمان ده کرد به خیر و صه ده قه و نه هی لیده کردن له نه تک کردن.^۱

سی یه م: دوعای پیغمبر (ﷺ) له نوحود.

پیغمبر (ﷺ) نو یژی نیوه پۆی به هاوه لانی کرد به دانیشتنه وه، چونکه خوینیکی زۆر له لاشه ی ده پۆیشت، موسلمانانیش هه ر به دانیشتن له پشتیه وه نو یژیان کرد، له پاش نو یژه که یش دوعای کرد و به هاوه لانی فه رموو: ریک پاوه ستن با ستایشی په روه دگارم بکه م، نه وانیش له پشتی پیغمبر (ﷺ) ریزیان به ست و نه ویش به م وشانه ی دوعای کرد که نامازه ده کات بۆ قوولی بیروباوه پی،^۲ فه رموی: خواجه هه موو سو پاس و ستایشیک هه ر بۆ تۆیه، نه وه ی تۆ بیبه خشیت که س وه ری ناگریته وه، نه وه ش تۆ وه ریگریته وه که س نا یگریته وه، هه ر کییش گومرا بکه یت پری پیشانده ری نییه، هه ر کییش رینموونی بکه یت که س ناتوانیت گومرای بکات، نه وه ش تۆ قه ده غه ی بکه یت به خشه ری نییه، نه وه ش بیبه خشیت قه ده غه که ری نییه، نه وه ی تۆ دوری بکه یت وه که س نزیکه ناکاته وه، نه وه یش نزیکه بکه یت وه که دوری ناخاته وه، خواجه پیروزی و سۆز و چاکه و پۆزیمان پی بیبه خشه، خواجه داوای خۆشگوزهرانی هه میشه بییت لی ده که م که تیک نه چیت و لا نه چیت، خواجه داوای خۆشحالیت لی ده که م له پۆژی سه رکه وتندا و نارامبوون له پۆژی مه ترسیدا، خواجه په نات پی ده گرم له خراپترین نه وشته ی پیت به خشیوین و خراپترین نه وه یش که لیت قه ده غه کردوین. خواجه ئیمانمان لا برازینه وه و جوانی بکه روه له دلّه کانماندا و، بیباوه پی و یاخی بوون و خراپه کاریمان له لا ناشیرین بکه و بمانگیره به هۆشمه نده کان، خواجه به موسلمانانیمانمانه و به موسلمانانیمانمانه زیندوومان بکه روه و فریای پیاوچا کانمان بکه، بی نه وه ی تووشی پوزهردی و

۱ بیوانه: السیره النبویه لابن هشام (۱۰۷/۳).

۲ بیوانه: السیره النبویه لابی شهبة (۲۱۰/۲).

په‌شیمانی و نازاوه‌ بین، خوايه‌ ئه‌و بیباوه‌پارنه‌ له‌ نێو بده‌یت که پیغه‌مبه‌رانت به‌ درۆ ده‌خه‌نه‌وه‌و پێگای تو‌ قه‌ده‌غه‌ ده‌که‌ن و سزا و خه‌شم و قینی خۆتیان به‌سه‌را بپێژه‌، خوايه‌ ئه‌ی خوا‌ی راسته‌قینه‌ی ئیمه‌ ئه‌و کافرانه‌ی که کتیبیان به‌سه‌ر دابه‌زیوه‌ له‌ناویان بده‌یت.^۱

ئینجا سوار ئه‌سه‌په‌که‌ی بوو و گه‌رایه‌وه‌ بۆ مه‌دینه.^۲

ئه‌ویش کاریکی مه‌زن بوو پیغه‌مبه‌ر ﷺ (ئومه‌ته‌که‌ی فیرکرد بۆ ئه‌وه‌ی داوا‌ی سه‌رکه‌وتن له‌ خوا‌ی گه‌وره‌ بکه‌ن و پابین له‌سه‌ر دوعا‌کردن له‌ کاتی سه‌رکه‌وتن و به‌زانیشدا، چونکه‌ ده‌بیته‌ مایه‌ی په‌یوه‌ست بوونی دل‌ به‌ خواوه‌، وه‌رگرتنی هی‌ز و وزه‌ له‌ خوا‌ی گه‌وره‌ و به‌رزبوونه‌وه‌ی وره‌کان.

ئه‌م هه‌لوێسته‌ی پیغه‌مبه‌ر ﷺ له‌ مه‌زنتین ئه‌و هه‌لوێستانه‌یه‌ که خوا‌ په‌رستان به‌رز ده‌کاته‌وه‌ و به‌نده‌یش به‌پێز ده‌کات.^۳

چوارهم: زانینی ئاراسته‌ی دوژمن.

له‌ پاش پاشه‌کشه‌کردنی سوپای موشریکه‌کان، یه‌کسه‌ر پیغه‌مبه‌ر ﷺ هه‌لسا به‌ناردنی عه‌لی کورپی ئه‌بو تالیب بۆ زانینی ئاراسته‌ی سوپای دوژمنان و، پیتی فهرموو: له‌ شوینه‌واری ئه‌واندا برۆ و بزانه‌ نیازی چیان هه‌یه‌، ئه‌گه‌ر ئه‌سه‌په‌کانیان له‌ لاوه‌ دانابوو، سواری وشتره‌کانیان بوون، ئه‌وه‌ ده‌چن بۆ مه‌که‌که‌، ئه‌گه‌ر سواری ئه‌سه‌په‌کانیان بووبوون و وشتره‌کانیان له‌به‌رده‌دا، ئه‌وه‌ بۆ مه‌دینه‌ دین، سویند به‌ خوا ئه‌گه‌ر بیان‌ه‌وێت به‌ره‌و لایان ده‌چم و شه‌ریان له‌گه‌ڵ ده‌که‌م، عه‌لی ده‌فه‌رموویت: منیش به‌ دواياندا ده‌رچوم و بینیم ئه‌سه‌په‌کانیان خسته‌وته‌ لا، سواری وشتره‌کانیان بوونه‌ و، پوویمان له‌ مه‌که‌که‌یه‌،^۴ ئیتر عه‌لی گه‌رایه‌وه‌ و پیغه‌مبه‌ر ﷺ ئاگاداری کرده‌وه‌. له‌م پێوايه‌ته‌ هه‌ندیک پهند و ئامۆژگاری تیايه‌

۱ بېروانه: مجمع الزوائد (۱۲۱/۶-۱۲۲)، وقال الهيثمي رواه احمد ورجاله رجال الصحيح.

۲ بېروانه: السيرة النبوية الصحيحة (۳۹۴/۲).

۳ بېروانه: صور وعبر من الجهاد النبوي في المدينة، د. محمد فيض الله، (۱۳۲-۱۳۳).

۴ بېروانه: البداية والنهاية (۴/۴).

له‌وانه: وریایی پیغمبر ﷺ) و چاودیری کردنی بۆ جموجۆلی دوزمن و وره به‌رزی و ناماده‌یی بۆ جه‌نگکردن، هه‌روه‌ها متمانه‌ی پیغمبر ﷺ) به‌علی ﷺ) و، نازایه‌تی علی، چونکه نه‌و سوپا نه‌گه‌ر ئاگادار بوویه له‌علی هه‌ولێ کوشتنی ده‌دا، ئینجا تییینی نه‌وه ده‌که‌ین که پیغمبر ﷺ) مایه‌وه له‌سه‌ر خاکی شه‌ره‌که پاش ته‌واو بوونی جه‌نگ، بۆ به‌سه‌رکردنه‌وی برینداران و ناشتنی شه‌هیدان و دو‌عاکردن و هه‌روه‌ها ناردنی علی بۆ هه‌وال زانینیان، هه‌موو نه‌مانه‌ش له‌به‌ر پاراستنی نه‌و سه‌رکه‌وتنه‌ی له‌ئو خود به‌ده‌ستهات، چونکه خوای گه‌وره هۆکاری داناوه بۆ سه‌رکه‌وتن و تیکشکان، هه‌رکه‌سی به‌و هۆکارانه کار بکات سه‌ره‌نجامی به‌پێی نه‌و کاره‌ی ده‌بیئت، وه‌کو خوای گه‌وره ده‌فه‌رموویت: ﴿سُئِنَّا اللَّهُ أَلْتِي قَدْ خَلَّتْ مِنْ قَبْلُ وَلَنْ نَحْدُ لِسُنَّةِ اللَّهِ بَدِيلًا﴾ (الفتح: ۲۳).

پینجه‌م: غه‌زای حمراء الاسد).

له هه‌ندیکه‌ی پریوایه‌تدا هاتوه که پیغمبر ﷺ) به‌دواداچوونی کردوه بۆ هه‌والی بته‌رستان له‌ریگه‌ی هه‌ندی شوینکه‌وتوانه‌وه، ته‌نانه‌ت دوا‌ی گه‌رانه‌وه‌شیان بۆ مه‌که‌که، له‌ئینو‌عه‌ی بیه‌سه‌وه هاتوه که فه‌رموویه‌تی: کاتیک بته‌رستان له‌ئو خود گه‌رانه‌وه و گه‌یشتنه‌ په‌وحا،^۱ نه‌بو سو‌فیان وتی: نه‌موحه‌مه‌دتان کوشته‌ و نه‌ ئافه‌ره‌ته‌کانتان له‌گه‌ل خۆتان هینا، کاریکی خراپتان کرد، ئیتر نه‌و قسه‌ گه‌یشته پیغمبر ﷺ).^۲ کاتیکیش پیغمبر ﷺ) بیستی به‌نیازی گه‌رانه‌وه‌ی قورپه‌یش بۆ مه‌دینه، جاریکی تر ده‌رچوو له‌گه‌ل به‌شداربووانی جه‌نگی ئو خود به‌ره‌و(حمراء الاسد).

ئینبو ئیسحاق ده‌لیت: جه‌نگی ئو خود له‌ پۆژی شه‌مه‌دا بوو له‌ ناوه‌پاستی شه‌ه‌وال، له‌ پۆژی دوا‌ی نه‌وه پیغمبر ﷺ) بانگی کرد له‌ ناو خه‌لکیدا بۆ پۆیشتن به‌ره‌و پروی دوزمن، بانگه‌ری پیغمه‌بریش ﷺ) پرایگه‌یاند که ته‌نها نه‌وانه‌ی دوینی

۱ (الرواء) ۷۳ کیلومه‌تر له‌ مه‌دینه‌وه دووره به‌ لای مه‌که‌که‌دا.

۲ به‌وانه: مجمع‌ الزوائد للهيثمی (۱۲۱/۶) قال الهيثمی: رجاله رجال الصحیحة غیر محمد بن منصور الجواز.

له‌گه‌لمان بین، به‌لام جابیری کوری عه‌بدولا داوی مؤله‌تی کرد له پیغمبر ﷺ و ئه‌ویش رازی بوو، ده‌رچوونیشی له‌به‌ر ترساندنی دوژمن بوو، بۆ ئه‌وه‌ی وا نه‌زانن وره‌یان نه‌ماوه و لاواز بوونه،^۱ هاوه‌لانیس به‌ده‌نگی پیغمبره‌وه‌هاتن ﷺ و ته‌نانه‌ت برینداره‌کانیش ده‌رچوون، پیاویک له‌به‌نی عه‌بدولئه‌شه‌هل ده‌لئیت: خۆم و براهه‌کم ئاماده‌ی به‌در بووین و بریندار بووین، به‌لام کاتیک بانگه‌ری پیغمبر ﷺ بانگی کرد به‌براکه‌م وت: ئایا غه‌زایه‌کمان له‌ده‌ست بجیت له‌گه‌ل پیغمبر ﷺ، به‌خوا هیچ ولاخیکمان نییه سواری بین و هه‌ردووکمان برینداریشین، ئیتر ده‌رچوون له‌گه‌ل پیغمبر ﷺ، منیش برینه‌که‌م ئاسانه‌تر بوو له‌براکه‌م، بۆیه ئه‌گه‌ر ماندوو بووایه ماوه‌یه‌ک هه‌لم ده‌گرت و ماوه‌یه‌ک رپی ده‌کرد، تاکو گه‌یشتی نه‌و جیگایه.^۲

پیغمبر ﷺ به‌ره‌و(حمراء الاسد) رپویشت و له سوپای بته‌رستان نزیک بوویه‌وه، سى رپویش مایه‌وه بۆ به‌ره‌نگاری کردنی ئه‌وان، به‌لام ئه‌وان نه‌یان توانی رپوبه‌پرووی ببه‌وه و شه‌ری له‌گه‌ل بکه‌ن، پیغمبره‌ریش ﷺ فه‌رمانی کردبوو ئاگر بکه‌نه‌وه، ئه‌وانیش له‌یه‌ک کاتدا پینج سه‌د ئاگریان کردبوویه‌وه.^۳

ئینجا مه‌عبه‌دی خوزاعی هاته‌ لای پیغمبر ﷺ و موسلمان بوو، به‌لام پیغمبر ﷺ فه‌رمانی پیکرد بجیته‌ لای ئه‌بو سوفیان و په‌شیمانی بکاته‌وه، ئه‌ویش رپویشت و له‌ره‌وحا فریای که‌وت، که‌سیش به‌موسلمان بوونی نه‌ده‌زانى، ئه‌بو سوفیان وتی: چیت له‌دوايه ئه‌ی مه‌عبه‌د؟ وتی: موحه‌مه‌د و هاوه‌لانی، زۆر به‌په‌رۆشن له‌دژتان، له‌کۆمه‌لیکی زۆردا ده‌رچوونه، چونکه ئه‌وانه‌ی ده‌رنه‌چوو بوون په‌شیمان بوونه‌ته‌وه و ئیستا ده‌رچوونه له‌گه‌لیان، وتی: ئه‌ی تو چی ده‌لئیی؟ وتی: وا ده‌زانم نه‌پۆی تاکو سه‌ره‌تای سوپاکه له‌پشت ئه‌و به‌رزاییه‌وه ده‌رده‌چیت،^۴ ئه‌بو سوفیان وتی: سویند به‌خوا بپاریمان داوه ئه‌مجاره بنه‌ریان

۱ بپوانه: البداية والنهاية (۵۰/۴).

۲ هه‌مان سه‌رچاوه (۵۰/۴).

۳ بپوانه: غزوة احد لأبي فارس، (۱۴۴) له (الطبقات الكبرى) لابن سعد (۴۳/۲).

۴ بپوانه: زاد المعاد (۲۴۵/۳).

بکہین، مہعبہد وتی: بہ لام من پیت دہ لیم ئہ و کارہ مہ کہ، سویند بہ خوا بہ شیوہ یہ ک بینیم ہونراوہ یہ کیشم پیا وتن، ئینجا ہونراوہ کہ شی بؤ خویندندہ وہ کہ تیایدا باسی گہ ورہیی سوپای پیغمبر ﷺ) و توند و تویان دہ کات، ئیتر ئہ بوسوفیان پہ شیمان بوویہ وہ، بہ لام ہولئی دا پاشہ کشہ کردنی خوی بیوشیت بہ ئہ نجامدانی جہنگیکی دہ روونی بویہ ہلسا بہ ناردنی نامہ یہ ک لہ گہ ل کاروانی عہد بولقہ یس کہ دہ رچوون بؤ مہ دینہ بؤ کرپینی خواردن، تیایدا نووسی کہ ئہ وان بہ تہ مان بگہ رینہ وہ و بنہ بریان بکن، ئہ بو سوفیان بہ لینی دا بہ کاروانہ کہ میوژیان پیا بدات ہر کاتیک بین بؤ بازاری (عکاظ)، ئیتر کاروانہ کہ بہ لای (حمراء الاسد) دا تیہ پرین و نامہ کہ ی ئہ بوسوفیانیان گہ یاند، ئیتر پیغمبر ﷺ) و موسلمانان وتیان: ((حسبنا الله ونعم الوكيل))^۱ موسلمانان لہ سہ ربا زگہ ی خویان ہر مانہ وہ و، قورہ ییشیش گہ رانہ وہ بؤ مہ کہ کہ، لہ دوی ئہ وہ یس موسلمانان بہ ورہ یہ کی بہ رزہ وہ دہ گہ رانہ وہ بؤ مہ دینہ، بہ سہ ربہ رزی گہ رانہ وہ و، شاکامی مونا فیقہ کانیان پوچہ ل کرده وہ لہ مہ دینہ و قورئانیش نامازہ بؤ ئہ وہ دہ کات: ^۲ ﴿الَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلَّهِ وَالرَّسُولِ مِنْ بَعْدِ مَا أَصَابَهُمُ الْقَرْحُ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا مِنْهُمْ وَاتَّقُوا أَجْرٌ عَظِيمٌ﴾ (۱۷۲) الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ إِيمَانًا وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ ﴿۱۷۳﴾ فَأَنْقَلَبُوا بِنِعْمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ لَمْ يَمَسْسَتْهُمْ سُوءٌ وَاتَّبَعُوا رِضْوَانَ اللَّهِ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ ﴿۱۷۴﴾ إِنَّمَا ذَلِكُمُ الشَّيْطَانُ يُخَوِّفُ أَوْلِيَاءَهُ. فَلَا تَخَافُوهُمْ وَخَافُوا إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿۱۷۵﴾ (ال عمران: ۱۷۲-۱۷۵).

پیش گہ یشتنی موسلمانان بہ مہ دینہ ئہ بو عہ ززہ ی جو مہ حی شاعیریان بہ دیلی گرت و کوشتیان، چونکہ ئہ و دروی کرد لہ بہ لینی بؤ پیغمبر ﷺ) کاتیک لہ بہ در نازادی کرد گویہ جاریکی تر لہ دژی موسلمانان شہ ر نہ کات، ئہ وہ بوو ئہ بو عہ ززہ ہولیدا ئہ مجارہ یس خوی لہ مردن پزگار بکات، بہ لام پیغمبر ﷺ) پیی فہ رموو:

۱ بروانہ: تاریخ الاسلامی للذہبی، المغازی (۲۲۶).
 ۲ بروانہ: صور و عبر من الجہاد النبوی فی المدینہ، (۱۴۲).

سویند به خوا، نایه لم هر دوو گونات بسپریت له مه ککه و بلئیت: دوو جار موحه ممد فریودا، ئه ی زوبه یر له گه ردنی بده.^۱

ئه ویش له گه ردنی دا، ئیتر له و کاته پیغه مبر ﷺ) فه رموی: ((لا یلدغ المؤمن من جحر مرتین))^۲ واته: ئیماندار له کونیکه وه دوو جار ناگه ستریت. ئیتر ئه م فرموده یه بوو به په ندیک که پیشتر که س نه بیستبوو.

ئه م کاره ی پیغه مبر ﷺ) له پروی سیاستی شرعی وه نه جامیدا، بو ئه وه ی ئه و پیاوه جاریکی تر نه گه پیتته وه بو دزایه تی موسلمانان. هیچ که سیکیش - جگه له ئه بو عه ززه - به دیل نه گیرا له موشریکه کان.^۳

ژماره ی کوژدای موسلمانانیش گه یشته حه فتا شه هید، لیکدانه وه ی ئه م نایه تیش پشتگیری ده کات له م بوچوونه: ﴿أَوْلَمَّا أَصَبْتَكُمْ مُصِيبَةً قَدْ أَصَبْتُمْ مِثْلَهَا قُلْتُمْ أِنَّا هَذَا قُلْ هُوَ مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ (ال عمران: ۱۶۵).

که بو دلنه وایی موسلمانان دابه زیووه له پوژی ئوحد، ئیبنو عه تیبه ده لئیت: بتپه رستان حه فتا که سیان له موسلمانان کوشتبوو، موسلمانانیش له به در حه فتایان له وان کوشتبوو، حه فتایشیان به دیل گرتبوو، به لام ژماره ی ئه وانه ی له بتپه رستان کوژدان له پوژی ئوحد بیست و دوو که س بوون.^۴

دهرچوونی پیغه مبر ﷺ) به دوا ی بتپه رستاندا له غه زای (حمراء الاسد) هه ندی ئامانجی له خۆده گرت، له وانه:

۱- بو ئه وه ی دوا یین شت له ده روونی موسلماناندا هه ست به شان و به زین نه بیئت.

۲- ناگادار کردنه وه یان که پئویسته جاریکی تر بچنه سه ر دوزمه کانیان هه ر کاتیک لاوازیان نه ما و هاتنه پیری بانگه وازی خوا و پیغه مبره وه.

۱ بپوانه: السیرة النبویة لابن هشام (۱۱۶/۳).

۲ البخاری، کتاب الادب، باب (لا یلدغ المؤمن) (۱۳۴/۷)، رقم (۶۱۲۳).

۳ بپوانه: البدایة والنهاية (۵۳/۴).

۴ المحرر الوجیز لابن عطیة (۴۱۱/۳).

۳- به‌ش به‌ش کردنه‌وی هاوه‌لان بۆ جه‌نگی دوزمنه‌کانیان.

۴- ناگادارکردنه‌ویان به‌وی نه‌و کاره‌ساته‌ی تووشیان بوو له‌و پۆژه‌دا تاقیکردنه‌ویه‌ک بوو له‌ لایه‌ن خواوه، نه‌گینا موسلمانان به‌هیزن و دوزمنانیاں هه‌ر لاوازن با به‌ پرواله‌تیش زال بوویتن.^۱

هه‌روه‌ها ده‌رچوونی پیغمبر ﷺ) ئاماژه‌یه بۆ گرنگی جه‌نگی ده‌روونی له‌سه‌ر دوزمن، کاتیک سی پۆژمایه‌وه و نه‌و ناگرانه‌یان کرده‌وه و هه‌موو لایه‌کی پۆشن کرده‌وه و دوزمنانی تو‌قاند،^۲ ئیبنو سه‌عدیش به‌ هه‌مان شیوه ئاماژه‌ی کردووه بۆ گرنگی نه‌و کاره.^۳

شه‌شهم: به‌شدارێ کردنی ئافره‌ته‌ موسلمانه‌کان له‌ غه‌زای ئو‌حوودا.

غه‌زای ئو‌حوود یه‌که‌مین جه‌نگ بوو له‌ ئیسلامدا ئافره‌ته‌ موسلمانه‌کان به‌شدارێ تیا بکه‌ن، کاریگه‌رییه‌کی زۆریشی هه‌بوو له‌ ئاو‌پێدانی جه‌نگاوه‌ران و پێچانه‌وه‌ی برینه‌کانیان، له‌ پاستیشدا پاله‌وانیتی ئافره‌تان و پاستی ئیمانیان له‌م غه‌زایه‌دا ده‌رکه‌وت، نه‌وان سه‌ره‌پای نه‌وه‌ی بۆ ئاودان و برینپێچی ده‌رچوو‌بوون، به‌لام هه‌ندیکیان به‌رگریان کرد له‌ پیغمبر ﷺ)، له‌وانه‌یش که به‌شدارییان کرد له‌ شه‌پی ئو‌حوود دایکی ئیمانداران عائیشه (رضی‌الله‌عنہا)، ئوممو عوماره و، حه‌منه‌ی کچی جه‌حش و، ئومو سه‌لیت و، ئومو سوله‌یم و، هه‌ندی ئافره‌ت له‌ نه‌نصارپه‌کان.^۴

سه‌عله‌به‌ی کوپی نه‌بی مالیک (رضی‌الله‌عنہ) ده‌فه‌رموویت: عومهری کوپی خه‌تتاب (رضی‌الله‌عنہ)، هه‌ندیک پۆشاکێ دابه‌ش کرد له‌ نیو هه‌ندی له‌ ئافره‌تانی مه‌دینه و، پۆشاکێکی چاکی لی‌ مایه‌وه، یه‌کیک له‌و که‌سانه‌ی لای بوون وتیان: نه‌مه‌یان بده به‌و کچی پیغمبر ﷺ) که لاته، مه‌به‌ستیان (ام کلثوم) ی کچی عه‌لی بوو، عومه‌ر فه‌رمووی: ئوموسه‌لیت مافدارتره‌ پێی، چونکه نه‌و یه‌کیکه له‌وانه‌ی به‌یعه‌تیاں داوه به‌

۱ بېوانه: في ظلال القرآن (۱/۵۱۹)..

۲ بېوانه: غزوة احد لأبي فارس (۵۱).

۳ بېوانه: طبقات ابن سعد (۲/۴۹).

۴ مسلم، كتاب الجهاد باب (غزو النساء) رقم (۱۷۷۹).

پیغمبر ﷺ) و، له پۆژی ئو خوددا کونه ئاوه کانی (جه و نه ده) بۆ هه لده گرتین.^۱

۱- ئاودان به موجهیده تینووه کان:

له نه نه سه وه (ﷺ) فه رموویه تی: له پۆژی ئو خود خه لگی هه لاتن له ده وری پیغمبر ﷺ) و من بینیم عائیشه ی کچی نه بوبه کر و ئوموسوله یم کونه ئاویان ده هینا له سهر شانیان و ده یاندایه موجهیده کان و، جارێکی تر ده گه پانه وه پریان ده کرد و ده یاندایه موجهیده کان.^۲

که عبی کوری مالیکیش (ﷺ) ده فه رموویت:

ئوموسوله یمی کچی میلحان و عائیشه م بینی کونه ئاویان له سهر پشتیان هه لده گرت له پۆژی ئو خود، حه منه ی کچی جه حشیش ئاوی ده دایه تینووه کان و برینپچی بریندارانی ده کرد، ئومو نه یمه نیش هه ر ئاوی ده دایه برینداره کان.^۳

۲- برینپچی و دهنه وایی کردن:

له نه نه سی کوری مالیکه وه (ﷺ) فه رموویه تی: پیغمبر ﷺ) بۆ غه زاکان ئومو سوله یم و هه ندی له ئافره تانی نه نصاری ده برد له گه ل خۆی، نه وانیش ئاویان ده دایه موجهیده کان و برینی برینداره کانیا ن ده پێچایه وه.^۴ هه مان نه م و اتایه هاتووه له زوهری و پوبه یعی کچی موعه ووه زه وه.

له نه بی حازمیشه وه ده گێرپنه وه که گوئی له سه هلی کوری سه عد بووه (ﷺ)، کاتی که ده رباره ی برینه که ی پیغمبر ﷺ) پرسیری لی کراوه، فه رموویه تی: سویند به خوا من ده زانم کێ برینه که ی پیغمبر ﷺ) ی ده شوورد، کێ ئاوی ده پرشته سه ر برینه که و به چیش چاره سه ر کرا. فاتیمه ی کچی (ﷺ) ده یشوورد و، عه لی ئاوی به سه ردا ده کرد و، کاتی که فاتیمه بینی ئاوه که خوینته که زیاد ده کات، پارچه حه سیریکی سوتاند و خسته سه ر برینه که ئیتر خوینته که ی پراوه ستا.^۵

۱ البخاری، کتاب المغازی، رقم (۴۰۷۱).

۲ البخاری، کتاب الجهاد والسير، باب (غزو النساء) رقم (۲۸۸۰).

۳ بروهانه: المغازی للواقدي (۲۴۹/۱).

۴ مسلم، کتاب الجهاد والسير، باب (غزو النساء مع الرجال) رقم (۱۸۱۰).

۵ بروهانه: البخاری (۲۸۸۰، ۲۸۸۲، ۲۸۸۳).

۶ البخاری، کتاب المغازی، رقم (۴۰۷۵).

۲- به‌رگری کردن له نیسلام و پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) به شمشیر:

جگه له نوموعوماره هیچ که سیک له ئافره‌تان شه‌پی نه‌کرد له پوژی نوحود، (حمزة بن سعید) یش له نه‌نکیه‌وه که ئاماده‌ی ئه‌و شه‌په بوو بۆمان ده‌گپیتته‌وه و ده‌فه‌رموویت: گویم له پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) بوو ده‌یفه‌رموو: پله و پایه‌ی نوسه‌یبه‌ی کچی که عب له پله و پایه‌ی فلان و فلان به‌رزتره، له و پوژه‌شدا چاکترین شه‌پی ده‌کرد جل و به‌رگه‌که‌ی له ناوه‌پاستیدا به‌ستبوو، له سیازده جیگاشه‌وه بریندار بووه له کاتی مردنیدا من به‌کیک بووم له‌و که سانه‌ی شو‌ردمانه‌وه، برینه‌کانم ژمارد سیازده برین بوون، ئیبنوقه‌میئه شمشیریکی لیدابوو - که ئه‌وه گه‌وره‌ترین برینه‌کان بوو یه‌ک سال تیماری ده‌کرد - ئه‌و کاته‌یش بانگ که‌ری پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) بانگی کرد بۆ ده‌رچوون بۆ (حمراء الاسد) جله‌کانی له‌به‌ر کرد و ویستی ده‌ربچیت به‌لام له‌به‌ر برینه‌کانی نه‌یتوانی، ئه‌وه‌یش تاکو به‌ره‌به‌یان ئیمه هه‌ر تیمارمان ده‌کرد، کاتیک پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) گه‌پایه‌وه و گه‌یشته مالی خو‌ی عه‌بدولای^۱ کوپی که‌عی برای نوسه‌یبه‌ی نارد بۆ ئه‌وی هه‌والی بزانتیت، ئیتر هه‌والی سه‌لامه‌تی بۆ پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) گه‌پانه‌وه و پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) پی خو‌شحال بوو.^۲

ماموستا (حسین الباکوری) ده‌باره‌ی به‌شدار‌ی کردنی نوسه‌یبه له جه‌نگدا ده‌لئیت:

سه‌باره‌ت به به‌شدار‌ی کردنی ئافره‌ت له جه‌نگدا، ته‌نها به‌شدار‌ی کردنی نوسه‌یبه جیگیر بووه، شه‌پکردنیش حاله‌تیک ناچار‌ی بوو، چونکه بینی پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) له مه‌ترسیدایه کاتیک خه‌لکی به‌جیبیان هیشت، نوموعوماره له بارود‌خیکدا بوو هه‌لگرتنی چه‌ک واجب بوو له‌سهر خاوه‌ن توانا پیاو بیت یان ژن.^۳ هه‌روه‌ها دکتور (اکرم ضیاء العمري) له‌و باره‌وه ده‌لئیت: ئه‌م شوینه‌وارانه ئامازه ده‌کن بۆ ئه‌وه‌ی په‌وایه له‌کاتی پیویستیدا سوود وه‌ریگیردیت له ئافره‌ت بۆ تیمارکردنی برینداران و خزمه‌تکردنیان، ئه‌گه‌ر هیچ جو‌ره کاریکی ناشه‌ری تیادا

۱ به‌وانه: سیر اعلام النبلاء (۲/۲۷۸).

۲ المغازی للواقدي (۱/۲۶۹-۲۷۰).

۳ به‌وانه: مرویات غزوة احد (۲۵۴).

نه‌بیت و به‌ته‌واوی خۆیان داپۆشیبیت، بۆشیان هه‌یه‌ به‌رگری له‌ خۆیان بکه‌ن
 نه‌گه‌ر دوژمنان ده‌ستدریژی بکه‌نه‌ سه‌ریان، سه‌ره‌پای نه‌وه‌ی که‌ جیهاد ته‌نها
 له‌سه‌ر پیاوان پێویسته‌ و مه‌گه‌ر له‌ حاله‌تیکدا دوژمن هێرش به‌پینیته‌ سه‌ر خاکی
 موسلمانان له‌و کاته‌ هه‌مووان پێویسته‌ شه‌ر بکه‌ن.^۱

مامۆستا (محمد احمد باشمیل) یش له‌م باره‌وه‌ ده‌لیت:

جه‌نگی ئوحوود یه‌که‌مین جه‌نگ بوو ئافره‌تی موسلمان به‌شداری تیا بکات
 جیگیریش بووه‌ که‌ ته‌نها یه‌ک ئافره‌ت به‌شداری کرد له‌ شه‌ر و به‌رگری کرد له‌
 پيغمبر ﷺ و له‌ بنچینه‌یشدا نه‌و بۆ شه‌ر ده‌ر نه‌چوو بوو، به‌لکو بۆ هه‌ندی
 یارمه‌تی و فریاکه‌وتنی بریندار به‌ ئاو و نه‌و جوړه‌ کارانه‌ هاتبوو، ئینجا نه‌و ئافره‌ته
 قوئاگی که‌نجی ته‌واو کردبوو، میژده‌که‌ی و هه‌ردوو کوپه‌که‌شی له‌گه‌لیدا بوون له‌و
 جه‌نگه‌، بێجگه‌ له‌ په‌وشت و په‌روه‌رده‌یه‌کی یه‌کجار به‌هێز که‌ نه‌و ئافره‌ته‌ له‌سه‌ری
 بوو، بۆیه‌ به‌ هیچ شیوازیک به‌راورد کردن دروست نییه‌ له‌ نێوان نه‌و هاوه‌له‌ به‌ریزه‌و
 ئافره‌تانیکێ تر که‌ له‌م سه‌رده‌مه‌ی خۆماندا بچنه‌ نێو سوپاوه‌، نێوانیان وه‌کو
 نێوان خاک و نه‌ستیره‌کانه‌.

به‌لکو پیاوانی نه‌و سه‌رده‌مه‌ش که‌سیان له‌گه‌ل به‌راورد ناكریت له‌ پیاوانی نه‌م
 سه‌رده‌مه‌ له‌ رووی مه‌ردایه‌تی و سه‌پراستی و دینداری و پیاوه‌تی، هه‌موو نه‌و
 پیاوانه‌ی که‌ ئافره‌ت به‌شداری جه‌نگی ده‌کرد له‌گه‌لێاندا، بژارده‌ی ئوممه‌تی ئیسلام
 بوون و هێمای چاکی و پیاوه‌تی و دینداری بوون، بۆیه‌ هه‌رگیز په‌وا نییه‌ به‌راورد
 بکریت له‌ نێوان نه‌م دوو حاله‌ته‌دا، چونکه‌ به‌راوردیکه‌ له‌گه‌ل جیاوازییه‌کی هه‌ره
 گه‌وره‌.

**جہوتہم: چہند وانہیہک لہ نارامگرتن، ہاوہ لہ نافرہتہکان پیشکھشی
دہکھن.**

۱- صہ فییہی کچی عہ بدولوتتہ لیب (ﷺ):

کاتیک ہمزه ی برای لہ ٹوحد شہید بوو، ہات بؤ ٹوہی تہ ماشای بکات،
بتپہرستان لاشہ یان ٹہ تک کردبوو لہ لووتپرینو سکھہ لدرین وگوئپرینو ٹہندامی
پیاوہ تیشیان بریبو، پیغمبر ﷺ) بہ زویہیری کوری عوامی وت: کہ کوری
صہ فییہ بوو، برؤ بیگپرہوہ، با براکھی لہو حالہ تہ نہ بینیت، ٹویش پیی وت: دایہ
گیان پیغمبرہری خوا فرمانت پی دہکات بگہ پڑیتہوہ، وتی: لہ بہرچی؟ من دہزائم
لاشہی براکھم ٹہ تک کراوہ، ٹوہیش لہ پیناو خوی گہورہیہ، ٹیمہ زور پازین
بہوہی لہ پیناو خوا تووشمان ہاتوہ، چاوہ پوانی پاداشتم و نارام دہگرم بہ
پشتیوانی خوی گہورہ.

کاتیک زویہیر ہاتہ لای پیغمبر ﷺ) و ٹوہی پی وت، فہرموی: وازی لی
بہینن، ٹیتر ٹویش چووہ سہر تہرمہکھی و تہ ماشای کرد، وتی: ((انا لله وانا الیہ
راجعون)) و داوی لیخوشبوونی بؤ کرد.

۲- جہمنہی کچی جہحش (ﷺ):

کاتیک پیغمبر ﷺ) لہ بہ خاک سپاردنی ہاوہ لانی بوویہوہ، سواری ٹہسپہکھی
بوو، لہ گہ ل موسلماناندا گہرانہوہ بؤ مہدینہ، ٹیتر تووشی جہمنہی کچی جہحش
بوو، پیغمبر ﷺ) پیی فہرمو: ٹہی جہمنہ داوی پاداشتی خوا بکہ، وتی: کی
کوژراوہ ٹہی پیغمبرہری خوا؟ فہرموی: خالوت ہمزه ی کوری عہ بدولموتتہ لیب،
وتی: ((انا لله وانا الیہ راجعون)) خوی گہورہ لئی خوش بیت و شہیدیشی
پیروزیت ، ٹینجا پیی فہرمو: چاوہ پوانی پاداشتی خوا بکہ، وتی: کی کوژراوہ
ٹہی پیغمبرہری خوا؟ فہرموی: موضعبی کوری عومہیری میدرت، وتی: ٹای لہو
خہفہ تہ، ٹینجا ہاواری کرد و قیزاندی، پیغمبر ﷺ) فہرموی: میدرت لہ لای ژن

پله و پایه‌یکی گه‌ورده‌ی هه‌یه، نه‌م‌ی فرموو کاتیك بینى حه‌منه خۆپاگر بوو به‌رامبه‌ر کوژرانی خالۆی و براکه‌ی، به‌لام بۆ کوژرانی می‌رده‌که‌ی هاواری کرد، دوا‌ی پیغمبه‌ر(ﷺ) پرسیا‌ری لی‌کرد بۆ وات کرد؟ وتی: نه‌ی پیغمبه‌ری خوا، بیرم له هه‌تیوی مناله‌کانی کرده‌وه و نارپه‌حات بووم، ئیتر پیغمبه‌ر(ﷺ) دوعای بۆ خۆی و منداله‌کانی کرد که خوای گه‌وره چاکه‌یان له‌گه‌ل بکات و نه‌و که‌لینه‌یان بۆ پرپکاته‌وه،^۱ دواتر شووی کرده ته‌لحه‌ی کوپری عوبه‌یدولا و دوو کوپری لی بوو به ناوی موحه‌مه‌د و عیمران،^۲ جا موحه‌مه‌دی کوپری ته‌لحه به‌سۆزترین که‌س بوو بۆ مناله‌کانی.^۳

۳- ئافره‌ته‌که‌ی هۆزی دینار(ﷺ):

سه‌عدی کوپری نه‌بی وه‌ققاص(ﷺ) ده‌فرموویت: پیغمبه‌ر(ﷺ) به‌لای ئافره‌تیکدا له به‌نی دینار تیپه‌ری، پیاوه‌که‌ی و باوکی و براکه‌ی کوژرابوون له نوحود، کاتیك هه‌والی کوژرانی نه‌و که‌سانه‌ی پیدرا وتی: نه‌ی پیغمبه‌ر(ﷺ) چی به‌سهر هات؟ وتیان: ساغ و سه‌لامه‌ته نه‌ی دایکی فلان، نه‌و له سایه‌ی خوای گه‌وره به‌و شیوه‌یه که تو پیت خۆشه، وتی: پیم نیشان بده‌ن با ته‌ماشای بکه‌م، ئاماژه‌یان بۆ پیغمبه‌ر(ﷺ) کرد تا‌کو بینى و وتی: هه‌موو کاره‌ساتیک له پاش تو نه‌ی پیغمبه‌ری خوا ئاسانه،^۴ به‌م شیوه ئیمان کارده‌کات له ده‌روونی مرۆفدا.

۴- دایکی سه‌عدی کوپری مو‌عاز که ناوی که‌بشه‌ی کچی عوبه‌یلدی خه‌زره‌ بوو(ﷺ):

دایکی سه‌عدی کوپری معاز به‌ خیرایی رۆیشت به‌ره‌و لای پیغمبه‌ر(ﷺ) و، سه‌عد جلّه‌وی نه‌سه‌په‌که‌ی به‌ ده‌سته‌وه بوو، وتی: نه‌ی پیغمبه‌ری خوا نه‌وه دایکه‌م، پیغمبه‌ر(ﷺ) فرمووی: به‌خیر بیت، ئینجا نزیک بوویه‌وه له پیغمبه‌ر(ﷺ) تا‌کو باش ته‌ماشای کرد و وتی: که تو‌م بینى به‌ ساغ و سه‌لامه‌تی، که‌واته کاره‌ساته‌که

۱ به‌وانه: البداية والنهاية (۷۴/۴)، غزوة احد دراسة دعوية، (۲۳۶).

۲ به‌وانه: الاصابة (۸۸/۸) رقم (۱۱۰۶۰).

۳ به‌وانه: غزوة احد لأبي فارس (۱۰۹).

۴ به‌وانه: البداية والنهاية (۴۸/۴).

بچوک و ناسانه، ئینجا پیغمبر ﷺ دلنه وایی کرد به کوژرانی عه مری کوپی موعازی کوپی و، پی پی فہرموو: ئه ی دایکی سه عد، مژده ت لی بیت و مژده به که س و کارانیان بده که کوژراوه کانیان له به هشتدا بوونه به هاوپی و دوانزه که سن، بوونه ته تکا کاریش بو که س و کاریان. وتی: رازی بووین ئه ی پیغمبره ی خوا، له پاش ئه م قسه کی بویان ده گری؟ ئینجا وتی: ئه ی پیغمبره ی خوا دوعا بکه بو ئه وانہ ی له پاش ئه وان ماون. پیغمبر ﷺ فہرموی: خویه خه می دلہ کانیان بروینه وه و دلہ شکاوه کانیان بگیر سینہ وه، جیگایشیان له وانہ ی دوی خو یان بر بکه ره وه.

باسی چواره‌م: هه‌ندیك وانه و په‌ند و سوود

قورئانی پیروژ به وردی باسی غه‌زای ئوحوودی کردووه، به شیوازیکی زۆد پوون و ئارام به‌خش و سه‌رزه‌نشتکاریش، قورئان باسی ئه‌وه‌ی کرد که له دلی موسلماناندا بوو له سوپای پیغه‌مبه‌ر (ﷺ)، ئه‌مه‌یش تایبه‌ته‌ندیه‌کی شیوازی باسکردنی قورئان بوو، جیاواز له هه‌موو ئه‌و باسانه‌ی له کتێبه‌کانی سیره‌دا هاتووه، چونکه ئه‌و نه‌ئینانه‌ی قورئان له دله‌کاندا ناشکرای کرد خودی موسلمانانیش پێیان نه‌ده‌زانی.

یه‌که‌م: بیرخسته‌نوه‌ی ئیمانداران به سوننه‌ته‌کان و بانگکردنیان بو ئیمانبه‌ری:

خوای گه‌وره ده‌فه‌رموویت: ﴿قَدْ خَلَّتْ مِنْ قَبْلِكُمْ سُنُّ قَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَأَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكْذِبِينَ﴾ (١٣٧) هَذَا بَيَانٌ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ ﴿١٣٨﴾ وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَنْتُمُ الْأَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٣٩﴾ (ال عمران: ١٣٧-١٣٩).
 ئه‌و که‌سه‌ی وردیته‌وه له ئایه‌ته‌ پیروژه‌کان تیبینی ده‌کات که پزگای بریوه‌ته‌وه له وه‌سوه‌سه‌ی شه‌یتان له درده‌سه‌ری ئوحوودا و، به‌م ئایه‌تانه‌ دوواندوونی که هیوا ده‌به‌خشیته دله‌کان و به‌هیزیان ده‌کاته‌وه و به‌ئاراسته‌کانی فرمیسه‌که‌کانیان ده‌سپیت.^١

قورتوبی ده‌ئیت: ئه‌وه دله‌ن‌ه‌وایه‌که له خوای گه‌وره‌وه بو ئیمانداران.^٢
 له ئایه‌ته‌ پابردووه‌کاندا بانگه‌وازی هه‌یه بو تیرامان له‌سه‌ر ئه‌نجامی نه‌ته‌وه پیشووه‌کان که دژی بانگه‌وازی خوا پاره‌ستان، چۆنیش سوننه‌تی خوا له‌ناوی بردوون به‌هوی بی‌باوه‌ری و خراپه‌کاریانه‌وه. ئایه‌ته‌که‌یش به‌وشه‌ی (کیف‌ی) پرسیارکردن هاتووه که مه‌به‌ست سه‌رسام بوونه له‌حالی ئه‌و بی‌باوه‌رانه، چونکه خوای گه‌وره ده‌سه‌لاتی به‌ئه‌وان به‌خشی و نیعمه‌تی زۆری پێدان، به‌لام ئه‌وان سوپاسی خویان نه‌کرد.^٣

١ به‌وانه: حدیث القرآن الکریم عن غزوات الرسول (١/١٩٠).

٢ به‌وانه: تفسیر القرطبی (٤/٢١٦).

٣ به‌وانه: حدیث القرآن الکریم عن غزوات الرسول (١/١٩١).

يُنْجَالُهُمْ نَائِبَتَيْش: ﴿وَلَا تَهْتُوا وَلَا تَحْرَتُوا وَأَنْتُمْ الْأَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾ (ال عمران: ۱۳۹). بانگی موسلمانانی کردووه بۆ دورکه‌وتنه‌وه له‌لاوازی و خه‌مباری و ترس، چونکه نه‌وان له بیباوه‌پان به‌رزترین.

دوووه: دلنه‌وا‌یی ئیمانداران و حیکمه‌تی نه‌وه‌ی پروویدا له ئوحوود.

خوای گه‌وره ده‌فه‌رموویت: ﴿إِنْ يَمَسَّكُمْ فَرَجٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ فَرَجٌ مِّثْلَهُ وَتِلْكَ الْأَيَّامُ نُدُوتُهَا بَيْنَ النَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَيَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُهَدَاءَ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ﴾ (۱۴) ﴿وَلِيُمَحِّصَ اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَيَمْحَقَ الْكٰفِرِينَ﴾ (۱۵) ﴿أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَيَعْلَمَ الصّٰبِرِينَ﴾ (۱۶) ﴿وَلَقَدْ كُنْتُمْ تَمَنَّوْنَ الْمَوْتَ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَلْقَوْهُ فَقَدْ رَأَيْتُمُوهُ وَأَنْتُمْ نٰظِرُونَ﴾ (ال عمران: ۱۴۰-۱۴۳).

خوای گه‌وره پرووی کردۆته‌وه که بپین و کوشتن نایبیت کاریگه‌ری هه‌بیت له‌سه‌ر کۆشش کردنیان له جیهادکردنی دوژمن، چونکه نه‌وه‌ی تووشی نه‌مان بووه تووشی نه‌وانیش بووه، جا نه‌گه‌ر نه‌وان سه‌ره‌پای نه‌وه‌ی له‌سه‌ر ناحه‌قن ئارام بگرن له‌سه‌ر جه‌نگ، ئیوه مافدارترین له‌وه‌ی لاوازیتان تووش نه‌بیت.^۱

دانه‌ری (الکشاف) ده‌لایت: واته: نه‌گه‌ر نه‌وان زال بوونه سه‌رتان له ئوحوود، ئیوه‌یش زال بوونه سه‌ریان له به‌در و، لاواز نه‌بوون له‌وه‌ی جارێکی تر بگه‌رێته‌وه سه‌رتان و شه‌پتان له‌گه‌ل بکه‌ن، بۆیه ئیوه له پێشترن به‌و کاره. خوای گه‌وره چوار هۆکاری باس کردووه بۆ نه‌وه‌ی تووشی موسلمانان بووله ئوحوودا، که بریتین له: به‌دیها‌تنی زانستی خوای گه‌وره و ده‌رخستنی بۆ موسلمانان، پێزگرتن له هه‌ندیکیان به شه‌هیدی که ده‌یگه‌یه‌نیته به‌رزترین پله و، پاککردنه‌وه‌ی ئیمانداران و پزگارکردنیان له گونا‌مه‌کانیان و له‌مونا‌فیه‌کان و له‌ناوبردنی بیباوه‌پان و بنه‌رکردنیان ورده‌ورده.^۲

۱ به‌وه‌نه: تفسیر الرازی (۱۴/۹).

۲ به‌وه‌نه: حدیث القرآن الکریم عن غزوات الرسول (۹۹/۱).

سیبیه م: چونیہ تی چاره سه رکردنی هه له کان.

قورئان نهرم بوو له گه لا موسلمانان له ناکامی شهوی به سه ریانداهات له نوحود، به پیچه وانه ی نهو نایه تانه ی ده رباره ی به در دابه زین، خوی گه وره ده رباره ی به در ده فهرموویت: ﴿ مَا كَانَتْ لِنَبِيِّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرَى حَتَّىٰ يَتَّخِذَ فِي الْأَرْضِ تُرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا وَاللَّهُ يُرِيدُ الْآخِرَةَ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٦٧﴾ ۱۷ ﴿ تَوْلَا كِتَابٌ مِّنَ اللَّهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا أَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴾ (الانفال: ۶۷-۶۸).

به لام ده رباره ی نوحود ده فهرموویت: ﴿ وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ إِذْ تَحُسُّونَهُم بِإِذْنِهِ حَتَّىٰ إِذَا فَشِلْتُمْ وَتَنَزَّعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَعَصَيْتُم مِّن بَعْدِ مَا أَرْسَلْنَاكُمْ مَا تُحِبُّونَ مِنْكُمْ مَّن يُرِيدُ الدُّنْيَا وَمِنْكُمْ مَّن يُرِيدُ الْآخِرَةَ ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ لِيَبْتَلِيَكُمْ وَلَقَدْ عَفَا عَنْكُمْ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ ﴾ (ال عمران: ۱۵۲).

نه مه يش حيكه تيكي كرده يسي و په روه رده يه كي قورئاني گه وره يه، په روه رشكاران پيويسته وابسته بن پيوه ي.

چواره م: هينانه وه ي نمونه ي موجهيده دي رينه كان.

خوی گه وره ده فهرموویت: ﴿ وَكَأَيِّن مِّن نَّبِيٍّ قَاتَلَ مَعَهُ رِبِّيُّونَ كَثِيرٌ فَمَا وَهَنُوا لِمَا أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَمَا ضَعُفُوا وَمَا اسْتَكَانُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ ﴿١٦﴾ ۱۶ ﴿ قَوْلُهُمْ إِنَّا لَنرَبُّنَا رَبَّنَا أَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَإِسْرَافَنَا فِي أَمْرِنَا وَثَبَّتْ أقدامنا وَأَنْصَرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿١٧﴾ ۱۷ ﴿ فَآتَاهُمُ اللَّهُ ثَوَابَ الدُّنْيَا وَحَسَنَ ثَوَابِ الْآخِرَةِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴾ (ال عمران: ۱۴۶-۱۴۸).

(ابن کثیر) ده‌فهرمویت: خوی گه‌وره به‌م نایه‌تانه و نه‌وانه‌ی پیشتر گله‌یی کردووه له‌وانه‌ی له نوحود هه‌لاتن و جه‌نگیان به‌جیه‌یشت که بیستیان هاوارکرا (موحه‌مه‌د کوژرا).^۱

هه‌روه‌ها خوی گه‌وره نمونه‌ی بۆ نه‌وه هیناوه‌ته‌وه به‌و موجامیدانه‌ی پیش خویان له کومه‌لانیکی زۆد بوون له پشت پیغه‌مبه‌ره‌کانی خویانه‌وه پښان ده‌کرد و جیهادیان ده‌کرد له پیناوه‌ی خوی گه‌وره و به‌هیچ شیوه‌یه‌ک لاوازی پوی تی نه‌ده‌کردن، به‌لکو هه‌میشه نارامیان ده‌گرت و جیگیر ده‌بوون له‌سەر جیهاد، نه‌مه‌یش ناماژه‌یه‌ک بوو بۆ نه‌و موسلمانانه‌ی پاش نه‌و شکانه‌ی تووشیان بوو له نوحود به‌کاریگری نه‌و پروپاگنده‌ی کرا سه‌باره‌ت به‌کوژانی پیغه‌مبه‌ر(ﷺ)، نینجا نمونه‌ی وه‌لامی نه‌و پیاو خویانه‌ی بۆ هینانه‌وه که فه‌رمویانه: ﴿وَمَا كَانَ قَوْلَهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَإِسْرَافَنَا فِي أَمْرِنَا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ﴾ (ال عمران: ۱۴۷).

نه‌م قسه‌شیانه که تاوان و زیاده‌په‌وی ده‌ده‌نه پال خویان سه‌ره‌پای نه‌وه‌ی نه‌وان پیاوی خوابوون، دان پیدانانیکه به‌که‌موکوپ‌ی خویان، نینجا نه‌وان لیخۆش‌بوونیان پیش خستووه‌ته سه‌ره‌رخستیان به‌سه‌ره‌دوژمن، بۆ نه‌وه‌ی داواکردنیان له خوی خویان له پاکی و ملکه‌چسپیه‌وه سه‌ره‌چاوه‌بگرت، نه‌مه‌یش فیرکردنه بۆ موسلمانان که پارانه‌وه چه‌ند گرنکه و ده‌بیته‌مایه‌ی سه‌ره‌که‌وتنیش ﴿فَتَأْتِيهِمْ اللَّهُ تَوَابًا دُنْيَاً وَحَسَنَ تَوَابًا الْآخِرَةَ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ﴾ (ال عمران: ۱۴۸).

به‌و شیوه‌ پاداشتی هه‌ردوو دونیایان وه‌رگرت: سه‌ره‌که‌وتن و ده‌سکه‌وت له‌دونیا و پاداشت له‌ پۆژی قیامت، به‌رامبه‌ر جوانی دوعا و پارانه‌وه‌یان و هه‌لو‌یستیان له‌ کاتی جیهاد و، بوونه نمونه‌یه‌کیش خوی گه‌وره بیانگیرپه‌ته‌وه بۆ موسلمانانه‌ موجامیده‌کان، نینجا خوی گه‌وره پاداشتی دواپۆژی به‌(حسن) ناوبردووه وه‌کو ناماژه‌یه‌ک بۆ فه‌زل و پیشکه‌وتنی له‌سه‌ره‌پاداشتی دنیا.^۲

۱ بېوانه: تفسیر ابن کثیر (۱/۴۱۰) به‌ده‌ستکاریه‌وه.

۲ بېوانه: المستفاد من قصص القرآن (۲/۲۰۴).

پینجه م: سه ریچی کردنی فه رمانی سه ر کرده هو کاریکه بو هه ره سهینان.

ئه وه یش له سه ریچی کردنی تیرهاویژه کانداه درده که ویت بو فه رمانی پیغمبر ﷺ و ئه وه له گه وره ی که ئه نجامیان دا و، بوو به مایه ی تیکچوونی هاوکیشه کان و دروست بوونی ئه و زیانه گه وره که به سه ر موسلماناندا هات، ئینجا بو ئه وه ی گرنگی گوپراه لیمان بو ده ر که ویت بو سه ر کرده، ده بینین پاشگه زبوونه وه و گه رانه وه ی عه بدولای کوی ئوبه ی و مونا فیه که کان کاریگه ری نه بو له سه ر موسلمانان، به لام ئه وه له ی که تیرهاویژه کان ئه نجامیاندا زیانیکی گه وره و گشتی بوو له سه ر موسلمانان و نزیک بوو بانگه وازه که به جاریک له ناو بیجت.

هه روه ها تیبینی ده که ین: موسلمانان له سه ره تادا سه ر که وتن کاتیک گوپراه لی فرمانه کانی پیغمبر ﷺ یان کرد، به لام تیکشکان کاتیک ده رچوون له قسه ی پیغمبر ﷺ و تیرهاویژه کان دابه زین،^۱ خوی گه وره ده فه رموویت: ﴿إِذْ تُصْعِدُونَ وَلَا تَكُونُ عَلَىٰ أَحَدٍ وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ فِيٰ أُخْرَانِكُمْ فَأَتَيْتُمُ عَمَّا بَعَثَ لَكُمْ كَيْلًا تَحَزِنُوا عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ وَلَا مَا أَصَابَكُمْ ۗ وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ﴾ (ال عمران: ۱۵۲). ده لیت: (یه کیک له شوینه واره کانی گوپراه لی نه کردن سه ریچی کردنی هاوه لان بوو بو پیغمبر ﷺ) له کاتی جیهاد کردن له پینا و خوی گه وره و، کاتیک ئیمانداران له جهنگدا زال بوون و تیرهاویژه کان بینیان بته رستان هه لاتن، ئه و جیگایه یان به ردا که پیغمبر ﷺ داوای لی کرد بوون به جیی نه هیلن، به هوی ئه وه شه وه دوژمن له پشته وه هیرشی کرده سه ریان ئه و تا قی کردنه وه یه دروست بوو بو ئیمانداران که خوی گه وره باسی کرد له قورئاندا: ﴿وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ ۗ إِذَا تَحْسَبُونَهُم بِأَذْنِهِ ۖ حَتَّىٰ إِذَا فَسِلْتُمْ وَتَنَزَّعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَعَصَيْتُمْ مِمَّنْ

بَعْدَ مَا آرَأْتُمْ مَا تَحِبُّونَ مِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الدُّنْيَا وَمَنْ يُرِيدُ
 الْآخِرَةَ ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ لِيَبْتَلِيَكُمْ وَلَقَدْ عَفَا عَنْكُمْ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ
 عَلَى الْمُؤْمِنِينَ ﴿ال عمران: ۱۵۲﴾.

ئەم تاوانە‌ی کە بوو بە مایە‌ی لە دەستدانی سەرکەوتنیک کە هەموو هۆکارە‌کانی
 دامەزراو بوو، سەرەتا کانیشی دەرکەوتبوو، کە تەنها تاوانیکیش بوو،
 پیغمبە‌ریش (ﷺ) خۆی لە ناویاندا بوو، نەخوازە‌لا تاوانی زۆر، بۆیە دە‌ئین: یە‌کێک
 لە شوینە‌واره‌کانی تاوان ئە‌وه‌یە خوای گە‌وره‌ هەندێ‌ی لە سە‌تمکاران زال دە‌کاتە
 سەر هە‌ندیکێ‌ تریان بە هۆی ئە‌و کارانە‌ی کە ئە‌نجامی دە‌ده‌ن، چە‌ندیش سە‌تمیان
 لە خۆیان کردووه‌ ئە‌وه‌نده هۆکارە‌کانی سەرکەوتن و سەر‌به‌ری لە دە‌ست
 دە‌ده‌ن.^۱

شە‌هەم: مە‌ترسیه‌‌کانی هە‌لبێ‌ژاردنی دۆنیا لە‌سەر قیامە‌ت.

هە‌ندیک دە‌قی نایە‌ت و فەر‌مووده‌مان لە‌به‌رده‌ستدایه‌ پله‌ و پایه‌ی دۆنیا لە‌ لای
 خوا پوون دە‌کاتە‌وه‌ و پوو‌پۆشی و شوینە‌واره‌کانی لە‌ گومارکردنی ئاده‌میزاد
 باسده‌کات، وە‌کو: ﴿زَيْنَ النَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ
 الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ذَلِكَ
 مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَبَاقِ﴾ (ال عمران: ۱۴).

پیغمبە‌ری خوایش (ﷺ) ئومە‌تە‌کە‌ی وریا کردۆ‌تە‌وه‌ لە‌وه‌ی بە‌ دۆنیا فریو بخۆن،
 یان زۆ‌د بۆ‌ی پە‌رۆش بن، لە‌ چە‌ندین جێ‌گه‌دا، وە‌کو:

ئە‌و فەر‌مووده‌یه‌ی ئە‌بو سە‌عدی خودری دە‌گێ‌ڕێ‌تە‌وه‌ (ﷺ) لە‌ پیغمبە‌ره‌وه‌ (ﷺ)
 کە دە‌فەر‌موویت: ((ان الدنيا حلوة خضرة وان الله مستخلفكم فيها فينظر كيف
 تعملون، فاتقوا الدنيا، واتقوا النساء، فان اول فتنة بني اسرائيل كانت في النساء))^۲

۱ بې‌واته‌: الطاعة والمعصية واثرهما في المجتمع، محمد بن العثيمين نقلا عن غزوة احد (۲۱۱).

۲ مسلم، رقم (۲۷۴۲).

واته: دنیا شیرین و سه‌وزه، خوای گوره‌یش ئیوه ده‌کات به جینشینی بۆ ئه‌وه‌ی ته‌ماشاتان بکات چی ده‌کن، بۆیه خۆتان بپاریزن له دنیا و له نافرته.

ئیبنو عه‌بباس (رضی الله عنه) ده‌فه‌رموویت: ئه‌و کاته‌ی خوای گوره‌ی بته‌رستانی شکاند له ئوحوودا تیر هاویژه‌کان وتیان: خۆتان فریا بخن به خه‌لکی و پیغه‌مبه‌ری خوا، با پیشتان نه‌ده‌نه‌وه بۆ ده‌سکه‌وته‌کان و لئی بی‌هش بن. هه‌ندیکیشیان وتیان: جیگای خۆمان چۆل ناکه‌ین تاکو پیغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) رینگه‌مان نه‌دا. ^۱ ئیتر ئه‌م

ئایه‌ته‌ دابه‌زی: ﴿مِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الدُّنْيَا﴾. واته: ده‌ستکه‌وت، ئیبنو مه‌سعود ده‌فه‌رموویت: تاکو ئه‌م ئایه‌ته‌ دانه‌به‌زی له پۆژی ئوحوود نه‌مانده‌زانی که‌سیک هه‌یه له نیو‌هاوه‌لانی موحه‌مه‌ددا (ﷺ) دنیا‌ی بویت: ﴿مِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الدُّنْيَا وَمِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الْآخِرَةَ﴾ (ال عمران: ۱۵۲).

ئه‌وه‌ی که‌ بوویدا له ئوحوود په‌ندیکی گوره‌ بوو بۆ بانگ‌خوازان و فی‌رکردن بوو بۆیان که‌ خۆشه‌ویستی دنیا له‌وانه‌یه‌ به‌بێ ناگاداری خۆیان بچیته‌ ناو دلێانه‌وه‌ و، دنیا هه‌لبژێرنه‌ سه‌ر قیاکه‌تدا و، فه‌رمانه‌ پاشکاوه‌کانی شه‌رع بشکینن، به‌ پاساوێک که‌ خۆیانی پێ‌ بخه‌له‌تینن، هه‌موو ئه‌مانه‌ له ئیماندار ده‌وه‌شیته‌وه‌، بێ ئه‌وه‌ی ناگایان له‌ پالنه‌ره‌ شاراوه‌کان بێت، له‌سه‌رووی هه‌مووشیه‌وه‌ خۆشه‌ویستی دنیا و هه‌لبژاردنی له‌سه‌ر قیامه‌ت و پێ‌ویستی‌ه‌کانی ئیمان، ئه‌وه‌ش وا ده‌خوازیت له‌ بانگ‌خوازان که‌ پشکینینی هه‌میشه‌یی ئه‌نجام بده‌ن له‌ ناو ده‌روونی خۆیاندا به‌ دوا‌ی خۆشه‌ویستی و وابسته‌ بوون به‌ دنیاوه‌.^۲

حه‌وته‌م: پابه‌ندبوون و په‌یوه‌ندی به‌ ئایین.

(ابن کثیر) ده‌فه‌رموویت: کاتیک موسلمانان له ئوحوود شکان و، ئه‌وانه‌یان لێ کوژدا که‌ کوژان، شه‌یتان هاواری کرد: هۆ خه‌لکینه‌ موحه‌مه‌د کوژرا، ئیبنو فه‌میته‌یش گه‌رایه‌وه‌ لای موشریکه‌کان و وتی: موحه‌مه‌دم کوشت، چونکه‌ ئه‌و له

۱ به‌وانه: تفسیر طبری (۴۷۴/۲).

۲ به‌وانه: المستفاد من قصص القرآن (۱۹۷/۲).

پيغمبر ﷺ ی دابوو و سه‌ری شکاندبوو، ئیتر نه‌وه بووه مایه‌ی باوه‌ره‌یتانی زډد که‌س به‌م هه‌واله، وه‌کو خوای گه‌وره له زډرئک له پيغمبرانی گيڤاوه‌ته‌وه، که لاوازی و سست بوونه‌وه دروست بووه له جه‌نگ کردن، خوای گه‌وره ده‌فه‌رموویت:

﴿وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَىٰ عَقْبَيْهِ فَلَنْ يَصُرَ اللَّهُ شَيْئًا وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ﴾ (ال عمران: ۱۴۴).

واته: موحه‌مه‌دیش ﷺ پيغمبرئیکه وه‌کو پيغمبرانی پيشخوی و دور نیه بکوژئیت.^۱

له ته‌فسیری ئه‌و ئایه‌ته‌یشدا هاتوه: پيغمبران هه‌میشه له ناو‌قه‌ومه‌کانیان نامیننه‌وه و، هه‌موو که‌سئیک هه‌ر ده‌بیئت مردن بچيژئیت، ئه‌رکی پيغمبرانیش گه‌یاندنی په‌یامه و، ئه‌وانیش نه‌وه‌یان کرد، یه‌کئیک له پيويستیه‌کانی په‌یامه‌که‌شیان نه‌وه نیه هه‌میشه هه‌ر له‌گه‌ل بانگ‌راوه‌کاندا بن، بویه خوای گه‌وره نکولی کردوته سه‌ریان و فه‌رموویه‌تی: ﴿أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ﴾ (ال عمران: ۱۴۴).

مه‌به‌ست له‌م ئایه‌ته‌یش پاشگه‌زبوونه‌وه و وازه‌یتانه له جیهاد و ئه‌و کاره‌ی که پيغمبر ﷺ پی‌ی هه‌لده‌ستا، ﴿وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَىٰ عَقْبَيْهِ فَلَنْ يَصُرَ اللَّهُ شَيْئًا وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ﴾ (ال عمران: ۱۴۴). مه‌به‌ستیش له‌و که‌سانه‌یه، که جیگیر بوون له‌سه‌رئاینی خو‌یان و شوئیکه‌وتووی پيغمبر ﷺ ده‌بن به‌زیندوویی و به‌مردوویی.^۲

یه‌کئیک له هۆکاری نه‌وه‌ی به‌سه‌ر موسلماناندا هات له جه‌نگی ئو‌حوود نه‌وه بوو ئه‌وان بیروباوه‌رو بانگه‌وازه‌که‌یان به‌ست به‌که‌سایه‌تی پيغمبره‌وه ﷺ ئینجا به‌هۆی په‌یوه‌ندی عاتیفی توندیش له نیوان هاوه‌لان و پيغمبره‌که‌یان، هه‌والی

۱ بپوانه: تفسیر القرآن العظيم (۱/۴۴۶).

۲ بپوانه: المستفاد من قصص القرآن (۲/۲۰۰).

مردنی پیغمبر ﷺ) بوو به مایه‌ی واق و پرمان و ناژاوه‌یه‌کی گه‌وره، شوینکه‌وتنی پیغمبر ﷺ) بنچینه‌یه بو هر بانگه‌واز بکات بو نیسلام و کوله‌که‌ی گه‌وره‌ی نه و مه‌سه‌له‌یه‌یش، له و باره‌شه‌وه پتویسته به‌رده‌وامی کارکردن بو نیسلام نه‌به‌ستریته مانه‌وه‌ی که سایه‌تی پیغمبر ﷺ) له ژياندا.^۱

(ابن القيم) ده‌لئیت: غه‌زای نوحود پیشه‌کیه‌ک بوو بو له دنیا ده‌رچوونی پیغمبر ﷺ)، بویه سه‌رزه‌نشت کران له‌سه‌ر نه و کاردانه‌وه‌یان نه‌گه‌ر بیئت و پیغمبر ﷺ) بمریت یان بکوژریت، چونکه پتویسته له‌سه‌ریان به‌رده‌وام بن یان نه‌وانیش له‌سه‌ر هه‌مان ریباز بکوژرین، نه‌گه‌ر موحه‌مه‌دیش بکوژریت نابیت نه‌وه واکات نه‌وان واز له ناینه‌که‌یان بهینن، به‌لکو پتویسته له‌سه‌ر نیسلام و یه‌کتابه‌رستی بمرن، نیت پیغمبر ﷺ) بمریت یان بمینیت.

بویه خوای گه‌وره‌فرموی: ﴿وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَىٰ عَقْبَيْهِ فَلَنْ يَصُرَ اللَّهُ شَيْئًا وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ﴾ (ال عمران: ۱۴۴). (الشاکرون) یش مه‌به‌ست له و که‌سانه‌یه نیعمه‌ته‌کانی خویان ناسی و له‌سه‌ری جیگیر بوون تاکو مردن، حوکمی نه‌م گوتاره‌یش له و پورده‌دا بوو که پیغمبر ﷺ) مرد و خه‌لکانیک له نیسلام هه‌لگه‌پانه‌وه و شوکرانه‌ بژیره‌گان جیگیر بوون له‌سه‌ر ناینه‌که‌یان و خوای گه‌وره‌یش سه‌ری خستن.^۲

قورتوبی ده‌لئیت: (نه‌م نایه‌ته ته‌واوکه‌ری گله‌یی کردنه له هه‌له‌ئاتوه‌گان، واته نه‌وان په‌وا نه‌بوو بو‌یان هه‌لبین نه‌گه‌ر پیغمبر ﷺ) بکوژریت، چونکه ناینه‌گان به‌مردنی پیغمبر ﷺ) له ناو ناچن،^۳ نه‌مه‌یش قسه‌یه‌کی زور ناوازه‌یه، چونکه نه‌وانه‌ی گومانیان برد نیسلام به‌مردنی پیغمبر ﷺ) کوتایی پی دیت، یان نیسلام مانه‌وه‌ی کورت هه‌له‌ئاتوه‌ له‌سه‌ر که‌سیکی دیاری کراو، نه‌وانه هه‌له‌یان

۱ بپوانه: محمد رسول الله، الصادق عرجون (۲/۶۱۶).

۲ بپوانه: زاد المعاد (۳/۲۲۴).

۳ بپوانه: تفسیر القرطبی (۴/۲۲۲).

کرد و، نه‌یانیپنکا، چونکه سهرکه‌وتنی نی‌سلام قه‌ده‌ریکه خوای گه‌وره دایناوه، وه‌کو فه‌رموویه‌تی: ﴿هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَىٰ الدِّينِ كُلِّهِ. وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ﴾ (التوبة: ۳۲). هؤکاری زالبسون و سهرکه‌وتنیشی نه‌ویه ناینیکی هه‌ق وراسته.^۱

له‌غزای ئو‌خود له‌سهر نه‌و کاره‌یان سه‌رزه‌نشت کران به‌شهریعه‌تیکی خوای گه‌وره، له‌پژئی مردنی پیغمبر ﷺ (یش نه‌و شهریعه‌ته جیبه‌جی‌کرا، چونکه کاتیک پیغمبر ﷺ) وه‌فاتی کرد، نه‌بو به‌کر ﷺ) له‌سهر نه‌سپه‌که‌ی له‌لای مالی خوایانه‌وه له‌سونوح هات و تا‌کو گه‌یشته ناو‌مزگه‌وته‌که و، قسه‌ی له‌گه‌ل‌که‌س نه‌کرد، تا‌کو پویشته لای عایشه و پوهه و پیغمبر ﷺ) پویشته که به‌پوشاکیکی حیه‌ره (جوره‌پوشاکیکی یه‌مهنی خه‌تخته‌و گرانبه‌هایه)، داپوشرابوو، پومه‌تی ناشکرا کرد و ماچی کرد و ده‌ستی کرد به‌گریان، نینجا وتی: دایکم و باو‌کم به‌قوربان‌ت بن، سویند به‌خوا خوای گه‌وره دو‌جار مردنت له‌سهر کؤ ناکاته‌وه، به‌لام نه‌و مردنه‌ی که له‌سهرت نوسرابوو وا‌چه‌شتت.^۲

هه‌روه‌ها له‌ئیبنو‌عه‌بیاسه‌وه هاتوو هه‌رموویه‌تی: (نه‌بو به‌کر ده‌رچوو بینی عومه‌ر بو‌خه‌لکی قسه‌ده‌کات و پیی‌وت: دانیشه‌ئهی عومه‌ر، به‌لام عومه‌ر پازی نه‌بوو دانیشیت، نیت‌ر خه‌لکه‌که وازیان له‌عومه‌ر هیئا و چوو‌نه لای نه‌بو به‌کر، نه‌بو به‌کر ﷺ) فه‌رمووی: هه‌ر که‌سینک له‌ئیه موحه‌مه‌دی ده‌په‌رست موحه‌مه‌د مرد، هه‌ر که‌سیش خوای گه‌وره‌ی ده‌په‌رست نه‌وا خوای گه‌وره زیندوو‌وه و هه‌رگیز نامریت، خوای گه‌وره ده‌فه‌رموویت:

﴿وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ ۗ وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَىٰ عَقْبَيْهِ فَلَنْ يَصُرَ اللَّهُ شَيْئًا وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ﴾ (ال عمران: ۱۴۴).

۱ به‌وانه: مرض‌النبي ﷺ) ووفاته واث‌ر ذلك على‌ الامة، خالد ابو‌صالح، ص ۲۰ نقلا عن غزوة‌احد دراسة دعوية (۱۹۱).

۲ البخاري: كتاب‌المغازي، باب (مرض‌النبي ﷺ) ووفاته) رقم ۴۴۵۴.

ده‌لایت: سویند به خوا ده‌توت خه‌لکه‌که یه‌که‌م جاره ده‌زانن ئه‌و ئایه‌ته دابه‌زیووه تا‌کو ئه‌بو به‌کر خویندی‌وه و خه‌لکه‌که لی‌یان وه‌رگرت و هه‌موویان ده‌یا‌خوینده‌وه، سه‌عیدی کو‌پی موسه‌بیه‌ب پی‌ی وتم: که عومه‌ر وتویه‌تی: کاتیک گویم له‌ ئه‌بو به‌کر بوو ئه‌و ئایه‌ته‌ی خوینده‌وه که وتم و هه‌ستم ده‌کرد قاچه‌کانم هه‌لم ناگرن و، بۆم ده‌رکه‌وت، که پیغمبر ﷺ وه‌فاتی کردوه.

هه‌شتم: مامه‌له‌کردنی پیغمبر ﷺ بۆ تیره‌هاویره‌کان که هه‌له‌یان کرد و، مونا‌فیه‌کان که پشتی موسلمانیان به‌ردا.

۱- تیره‌هاویره‌کان:

پیغمبر ﷺ هه‌له‌سا به‌ ده‌رکردنی ئه‌وان بۆ ده‌ره‌وه‌ی ریزه‌کان، پیشی نه‌وتن ئیوه بۆ ئه‌م کاره‌ ناشین، دوا‌ی ئه‌و هه‌لانه‌ی که کردتان، به‌لکو ئه‌وه‌له‌ و جیا‌وازی‌یانی قبول کرد به‌ ئه‌وپه‌ری لی‌بو‌رده‌بیه‌وه، ئینجا خوا‌ی گه‌وره لی‌خۆشبوونی بریاردا له‌سه‌ر هه‌له‌کانی هه‌موو ئه‌وانه‌ی به‌شداریان کرد له‌ غه‌زا‌که‌دا و بوونه‌ هۆکاری ئه‌و هه‌موو زیانه، خوا‌ی گه‌وره ده‌فه‌رموویت: ﴿وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ إِذْ تَحُسُونَهُمْ بِأَذْنِهِ حَتَّىٰ إِذَا فَشِلْتُمْ وَتَنَزَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَعَصَيْتُمْ مِمَّا آوَيْنَاكُمْ مَا تُحِبُّونَ ۚ مِنْكُمْ مَن يُرِيدُ الدُّنْيَا وَمِنْكُمْ مَن يُرِيدُ الْآخِرَةَ ۚ تُمَّ صَرَفَكُم عَنْهُمْ لِيَبْتَلِيَكُمْ وَلَقَدْ عَفَا عَنْكُمْ ۗ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ﴾ (ال عمران: ۱۵۲).

مه‌سه‌له‌یه‌کی گرنگیش په‌یوه‌ست بوو به‌م لی‌خۆشبوونه‌وه، ئه‌ویش ئه‌وه‌یه ئه‌وان هه‌ستیان ده‌کرد پیغمبر ﷺ ته‌نها خۆی ده‌ره‌نجامی ئه‌و هه‌لانه‌ی هه‌لگرت و بۆیه پی‌ویسته ئه‌ویش لی‌یان خۆش بی‌ت بۆ ئه‌وه‌ی ده‌له‌کانیان ئاسوده بی‌ت و، نیعمه‌تی خوا‌یان له‌سه‌ر ته‌واو بی‌ت، بۆیه خوا‌ی گه‌وره فه‌رمانی کرد به

پیغمبره‌که‌ی لیبیان خُوش بیّت و داوای لیخُوش بوونیان بُو بکات، وه‌کو چُون فرمانی پیکرد پابوچوونیان وه‌ربگریّت و گوئیان لی بگریّت،^۱ نه‌وه‌ش وانه‌کات سود له‌ شاره‌زاییه‌کانیان وه‌رنه‌گریّت. وه‌کو فه‌رمویه‌تی: ﴿فِيمَا رَحِمَهُ مِنَ اللَّهِ لَئِن لَّهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَأَنَّفُضُوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ﴾ (ال عمران: ۱۵۹).

۲- سه‌رشوئی نیینو سه‌لولی مونا‌فیک:

عه‌بدولّای کوپی سولول به‌ پاشه‌کشه‌ کردنی به‌ سیّ سه‌د که‌س له‌ مونا‌فیکه‌گان مه‌به‌سدی نه‌وه‌بوو پشّیوییه‌ک له‌ سوپای نی‌سلامدا دروست بکات و وره‌گان برپوخین و، نوژمن غیره‌ت په‌یدا بکات و وره‌ی به‌رز بیته‌وه،^۲ نه‌م کاره‌شی سووکایه‌تی بوو به‌ ناینده‌ی نی‌سلام و، ناپاکییه‌ک بوو له‌ ناخُوشترین بارودوخدا، عه‌بدولّای کوپی چه‌پام هه‌ولی دا ریگه‌یان لی بگریّت له‌ نه‌نجامدانی نه‌و کاره، به‌لام نه‌وان بانگیشته‌که‌یان په‌تکرده‌وه و خوای گه‌وره‌ ده‌رباره‌ی فه‌رموی: ﴿وَمَا أَصَابَكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ فَيَاذَنَ اللَّهُ وَلَيَعْلَمَنَّ الْمُؤْمِنِينَ ﴿۳۱۱﴾ وَلَيَعْلَمَنَّ الَّذِينَ نَافَقُوا وَقِيلَ لَهُمْ تَمَالَوْا فَتَمَلَّوْا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ ادْفَعُوا قَالُوا لَوْ نَعْلَمُ فِتَالًا لَاتَّبَعْنَكُمْ هُمْ لِلْكَفْرِ يَوْمَئِذٍ أَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلْإِيمَانِ يَقُولُونَ بِأَفْوَاهِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَ﴾ (ال عمران: ۱۶۶-۱۶۷).

چونکه سه‌ره‌پای ترسناکی بارودوخه‌که و پتیویستی موسلمانان به‌و ژماره‌یه، له‌به‌ر که‌می ژماره‌ی سوپای موسلمانان و نوری سوپای موشریکان، سه‌ره‌پای هه‌موو نه‌وه پیغمبر ﷺ وازی هیئا له‌و مونا‌فیکانه و هیچ گرنگی پی نه‌دان جگه له‌وه‌ی ئابره‌وی بردن و باسی کردن،^۲ کاتیک پیغمبر ﷺ له‌ (حمراء

۱ بېوانه: غزوة احد دراسة دعوية، (۲۱۸).

۲ هه‌مان سه‌رچاوه (۲۱۹-۲۲۰).

الاسد) گه‌رایه‌وه ئیبنو سه‌لول وه‌کو هه‌موو جارێک ویستی هانی خه‌لکی بدات له‌سه‌ر گوێ‌رایه‌لی بۆ پیغه‌مبه‌ری خوا(ﷺ)، ئیمامی زوهری ده‌فه‌رموویت: عه‌بدو‌لای کوپی ئوبه‌ی هه‌موو جومعه‌یه‌ک کاتێک پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) داده‌نیشت بۆ وتاردان، ئه‌وه هه‌لده‌ساو ده‌یوت: خه‌لکینه ئه‌وه پیغه‌مبه‌ری خواجه له‌ ناوتاندا، خواجه‌گه‌وره سه‌ریه‌زی کردوون به‌ ئه‌وه، بۆیه پشتگیری بکه‌ن و پێزی ئی بگرن و گوێ‌رایه‌لی بکه‌ن، ئینجا داده‌نیشت، ئینجا له‌ پاش ئه‌وه کاره‌ی له‌ غه‌زای ئوحوود کردی به‌ هه‌مان شیوه‌ ویستی ئه‌وه قسانه‌ بکات له‌ پۆژی جومعه، ئیتر هه‌ندیک له‌ هاوه‌لان کردیان به‌ پۆشاکه‌که‌یدا و وتیان: دانیشه ئه‌ی دوزمنی خوا، تو شایانی ئه‌وه قسانه‌ نیت، پاش ئه‌وه‌ی که ئه‌نجامت دا، ئه‌ویش ده‌رچوو به‌سه‌ر خه‌لکه‌که‌دا و ده‌یوت: ده‌لئی قسه‌یه‌کی خراپم کردوه، ده‌مه‌وێت کاروباری به‌هێز بکه‌م، ئیتر له‌ ده‌رگای مزگه‌وته‌که‌ پیاوانێک له‌ ئه‌نصار ببنیان و وتیان بگه‌ پێره‌وه‌ با پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) داوی ئی خو‌ش بوونت بۆ بکات، وتی: سوێند به‌ خوا پێویستم به‌وه‌ نییه‌ داوی لیخ‌وشبوونم بۆ بکات.^۱

نۆیه‌م: ئوحوود کئیوکه‌ خو‌شمانی ده‌وێت و خو‌شمان ده‌وێت.

له‌ ئه‌نه‌سی کوپی مالیک(ﷺ) هاتوه‌ که پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) کاتێک چاوی که‌وتوه‌ به‌ کئیوی ئوحوود فه‌رموویه‌تی: ((هَذَا جَبَلٌ يَحْبُنَا وَنَحْبُهُ))^۲، واته‌: ئه‌وه‌ کئیوکه‌ خو‌شی ده‌وێن و خو‌شمان ده‌وێت. ئه‌مه‌یش ئاماژه‌ ده‌کات بۆ وردی هه‌ستی پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) چونکه‌ به‌راوردی کردوه‌ له‌ نێوان ئه‌وه‌ سووده‌ی موسلمانان کردیان له‌ خۆ به‌ په‌نادانی ئه‌وه‌ شاخه‌ و ئه‌وه‌ ئاماده‌بیه‌ی که خواجه‌گه‌وره‌ی تیا دایناوه، ئیتر ئه‌وه‌ی ده‌رپه‌ریوه‌ به‌ به‌رزترین شیوه‌کانی په‌یوه‌ندی که خو‌شه‌ویستییه‌، ئایا ئه‌وه‌ واتای ئه‌مه‌ک ناگه‌یه‌نیت؟ به‌ راستی ئه‌وه‌ که‌سه‌ی دان ده‌نی به‌ چاکه‌ی به‌ردی بۆ هه‌ستداو هه‌ندی ئاکار ده‌داته‌ پالی که ته‌نها له‌ هۆشمنه‌نده‌ به‌پێژه‌کاندا هه‌یه‌،

۱ بروه‌نه: البدایة والنهاية (۵۳/۴).

۲ بروه‌نه: صحیح البخاری، والمغازی، رقم ۴۰۸۴.

شایانی نه ویه به که مترین چاکه کانی ئاده میزاده کان بزانتیت، ئینجا نه گهر پیغه مبهری خوا(ﷺ) نه مه کی بو بیئت بو شتی بی پوج و گیان، ئاده میزاده به نه مه که کان شایسته ترن له وه زیاتریان لئی بهرکه ویئت، نه خوازه لا نه وانهی که برایه تی کو یان ده کاته وه له گه ل پیغه مبهر(ﷺ).^۱

نه م فرموده پیروژهیش واتای زۆر تیا به، هه ندیکی ماموستا حومهیدی باسی کردوه و، هه ندیکی ماموستا(صالح الشامی) که ده لئیت: ئاده میزاد زۆر جار بهستنه وه ده کات له نیوان کاره سات و جیگه که ی یان کاته که ی... جا بو نه وه ی نه م بو چوونه بهرده وام نه بیئت پاش هاتنی ئیسلام نه م فرموده یه وه کو ئاشکر کردنیگ بوو بو راستی و دوورکه وتنه وه یه که له په شبینی، بیگومان موسلمانانیش له سه ر نه و کئوه راده وهستن و یادی نه و جهنگه ده که نه وه، بویه پیغه مبهر(ﷺ) بوی پوون کردنه وه که جیگا و کات په یوه ندی و کاریگه ریان نیبه له سه ر نه وه ی تیایدا پرووده دات، به لگو هه موو شتیگ به دهستی خواجه و شهید بوونیش ریزگرتنه له و که سه و کاره سات نیبه، به م شیوهیش چه مکه کان یه کسان ده بنه وه له چوارچیوه ئیمانیه که دا، بویه ئو خود جیگای ریز و خوشه ویستیبه له م پوو انگه وه، چونکه خوی گه وره هه لیبزارد بو نه وه ی بییته مه نزلگای هه مزه و هاوه لانی که گیانی خویانیان کرد به قوربانی ئیسلام و په زامه ندی خوی گه وره.^۲

ده یه م: فریشته کان له ئو خود.

سه عدی کوپی نه بی وه قاص ده فرموویت: له پوژی ئو خود، له لای راست و چه پی پیغه مبه ره وه(ﷺ) دوو پیایوی جل سه پیم بینی، شه پران ده کرد له گه ل پیغه مبهر(ﷺ)، نه پیشتر و نه دواتر نه وانم نه بینیبو - واته جیبریل و میکائیل - سه لامی خویان لی بیئت.^۲

۱ بپوانه: التاريخ الاسلامي (۱۹۸/۵).

۲ بپوانه: من معین السیر النبویه (۴۲۷).

۳ مسلم کتاب الفضائل، باب (فی قتال جبریل و میکائیل) (۱۸۰۲/۴).

نه‌ویش تاییهت بوو به به‌رگری کردن له پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) چونکه خوای گه‌وره پاراستنی پیغه‌مبه‌ر(ﷺ)ی ده‌سته‌به‌ر کردبوو، نه‌گینا فریشته به‌شداریان نه‌کرد له نوحود جگه له‌وه نه‌بیئت، چونکه خوای گه‌وره به‌لئینی پیدان یارمه‌تیان بدات به‌سیّ مه‌رج نارام گرتن و له خوا ترسان و به‌کسر چوونه سر دوزمن، کاتیک نه‌مانه به‌دی نه‌هاتن یارمه‌تیشیان بۆ به‌دی نه‌هات،^۱ خوای گه‌وره ده‌فه‌رموویت: ﴿إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ أَلَنْ يَكْفِيَكُمْ أَنْ يُمَدَّكُمْ رَبُّكُمْ بِثَلَاثَةِ آفَافٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُزْلِينَ ﴿۱۲۴﴾ بَلَىٰ إِنَّ نَصِيرُوا وَتَتَّقُوا وَيَأْتُوكُمْ مِنْ فُورِهِمْ هَذَا يُمَدِّدْكُمْ رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ آفَافٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُسَوِّمِينَ﴾ (ال عمران: ۱۲۴-۱۲۵).

یانه‌مین: یاسا‌کانی سه‌رکه‌وتن و شکست له سوپه‌تی (الانفال) و (ال عمران).

سوپه‌تی (الانفال) باسی له غه‌زای به‌در کردووه به‌شیکراوه‌یی، سوپه‌تی (ال عمران) یش باسی له غه‌زای نوحود کردووه، بۆ نه‌وه‌ی ئوممهت زۆر چه‌مکیان لی‌وه فی‌ر بن په‌یوه‌ندیان هه‌یه به‌قه‌زا و قه‌ده‌ر و، ژیان و مردن و، سه‌رکه‌وتن و شکست و قازانج و زیان و ئیمان و نیفاق و به‌خشین و ده‌رده‌سه‌ری... جا به‌کیک له‌و یاسایانه موسلمانان فی‌ری بوون له بوداوه‌کانی به‌در و نوحود و هه‌ردوو سوپه‌تی (الانفال) و (ال عمران) یاسا‌کانی سه‌رکه‌وتن و شکست بوون، که به‌م شی‌وه پوختیان ده‌که‌ینه‌وه:

۱- سه‌ره‌تای سه‌رکه‌وتن و کوتایی به‌ده‌ستی خوای گه‌وره‌یه و مولکی که‌س نییه، به‌هه‌رکه‌سیّ بیه‌ویئت ده‌بیه‌خشیت و له‌هه‌رکیّ بیه‌ویئت وه‌ری ده‌گریتته‌وه، هه‌روه‌کو پۆزی و کاتی مردن و کرده‌وه: ﴿وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ وَلِتَطْمَئِنَّ بِهِ قُلُوبُكُمْ وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾ (الانفال: ۱۰).

۲- که خوای گه‌وره سه‌رکه‌وتن بیه‌خشیت، هی‌زه‌کانی سه‌رزه‌وی هه‌موویان ناتوانن پڤگای لی بگرن، کاتیکیش بریاری شکست بدات بۆ هه‌رکه‌سیّ به‌هه‌مان

شیوه که س ناتوانیت پیگر بیتله پوونه دانی، خوی گه‌وره ده‌فهرموویت: ﴿إِن يَنْصُرْكُمُ اللَّهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْ وَإِن يَخْذُلْكُمْ فَمَنْ ذَا الَّذِي يَنْصُرْكُم مِّنْ بَعْدِهِ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ﴾ (ال عمران: ۱۶۰).

۳- به لام نه و سرکه‌وتنه هندی یاسای هیه، نیمه پیویستمان هیه به تیگه‌یشتنیان، چونکه پیویسته نالاکه ته‌نھا بۆ خوی گه‌وره به‌رزکرا بیته‌وه له لایه‌ن سه‌ریازه‌کانه‌وه، خوی گه‌وره ده‌فهرموویت: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِن نَّصُرُوا اللَّهَ يَنْصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ أَقْدَامَكُمْ﴾ (محمد: ۷). سرکه‌وتنی خوایش له گوپرایه‌لی کردنی فرمایسته‌کانی و به‌رده‌وام بوونه له‌سه‌ر پیبازه‌که‌ی و جیهاد کردن له پیناویدا.

۴- به‌کپزیش بنچینه‌ی سرکه‌وتنه، په‌رتنه‌وازه‌بیش له بیروپادا مایه‌ی تیکشکانه، خوی گه‌وره ده‌فهرموویت: ﴿وَاطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَنزَعُوا فَنفَسَلُوا وَتَذَهَبَ رِيحَكُمْ وَأَصْبِرُوا إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ﴾ (الانفال: ۴۶).

۵- گوپرایه‌لی فرمانی خوا و پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی و پابه‌ند بوون پتیانه‌وه بناغی سرکه‌وتنه، سه‌ریچی کردن و یاخی بوونیش ده‌بیتنه مایه‌ی شکست خواردن، خوی گه‌وره ده‌فهرموویت: ﴿وَاطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَنزَعُوا فَنفَسَلُوا وَتَذَهَبَ رِيحَكُمْ وَأَصْبِرُوا إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ﴾ (الانفال: ۴۶).

۶- خو‌شه‌ویستی دنیا و هه‌لپه بۆ کردن یارمته‌ی خوا له نوممه‌ت ده‌گریته‌وه، خوی گه‌وره ده‌فهرموویت: ﴿حَتَّىٰ إِذَا فُشِلْتُمْ وَتَنَزَّعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَعَصَيْتُمْ مِّنْ بَعْدِ مَا أَرْسَلْنَاكُمْ مَا تُحِبُّونَ مِنْكُمْ مَّن يُرِيدُ الدُّنْيَا وَمِنْكُمْ مَّن يُرِيدُ الْآخِرَةَ﴾ (ال عمران: ۱۵۲).

۷- که‌می ژماره و که‌ره‌سته هۆکار نین بۆ شکست خواردن: ﴿وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرٍ وَأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ فَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾ (ال عمران: ۱۲۳).

۸- به‌لام پئیویسته ناماده‌کردن له هه‌موو پروویه‌که‌وه نه‌نجام بدریت بۆ پروویه‌پروویونه‌وه‌ی دوزمن،^۱ خوای‌گه‌وره ده‌فه‌رموویت: ﴿وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ وَآخَرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لَا نَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تَظْلَمُونَ﴾ (الانفال: ۶۰).

۹- جیگیربوون له کاتی پروویه‌پروویونه‌وه‌دا و، ئارام‌گرتن که هۆکارێکی سه‌ره‌کییه بۆ سه‌رکه‌وتن، خوای‌گه‌وره ده‌فه‌رموویت: ﴿يَأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا لَقِيتُمْ فِئَةً فَاثْبُتُوا وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ (الانفال: ۴۵). هه‌روه‌ها فه‌رموویه‌تی: ﴿يَأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا زَحَفًا فَلَا تُلُوهُمُ الْأَدْبَارَ﴾ (الانفال: ۱۵).

۱۰- بۆ نه‌و مه‌به‌سته‌یش هه‌یج باشتر نییه له یادی خوای‌گه‌وره و پرووکردنی دل‌به‌ره‌ولای خوا، که ته‌نها خۆی سه‌رکه‌وتن داده‌به‌زینیت و داوای یارمه‌تی لی ده‌کریت و پشتی پی ده‌به‌ستریت و پشت به ژماره و که‌ره‌سته و خۆ نابه‌ستریت...^۲

خوای‌گه‌وره ده‌فه‌رموویت: ﴿يَأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا لَقِيتُمْ فِئَةً فَاثْبُتُوا وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ (الانفال: ۴۵).

دوانزهمین: فه‌زلی شه‌هیدان و نه‌وه‌ی بۆیان ناماده‌کراوه له به‌هه‌شت.

پیغه‌مبهری خوا (ﷺ) فه‌رموویه‌تی: کاتی‌ک براکانتان کوژران له ئوحوود، خوای‌گه‌وره گیانه‌کانی نه‌وانی خسته‌ناو سکی بالنده‌ی سه‌وز، ده‌چنه سه‌ر پروویاره‌کانی

۱ به‌وانه: فقه السیره النبویه للفضیان، (۴۶۱-۴۶۲).

۲ فقه السیره النبویه للفضیان، (۴۶۳).

به هشت و له به رو بو مه کانی ده خون و، ده چنه پال چراگه ليکی نالتوونی له لای
 عرشی خوی گه وره، جا کاتيک نه و خوشگوزه رانييه يان بينی وتیان: خوزگه
 براکانمان به ميان زانيبا به لکو واز له جيهاد نه هینن و له جهنگ سارد نه بنه وه، ئیتر
 خوی گه وره فه رموی: من پييان ده گه یه نم، ئینجا خوی گه وره نه م نایه تانه‌ی
 دابه زانده سر پیغه مبه ره که یدا.^۱

خوی گه وره ده فه رمویت: ﴿وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أحيَاءُ
 عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ ﴿۱۶۹﴾ فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا
 بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ أَلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿۱۷۰﴾ يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةِ مِنَ اللَّهِ
 وَفَضْلِ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿ال عمران: ۱۶۹-۱۷۱﴾.

واحیدی له ته فسیری نه م نایه تانه دا ده گپرتته وه له سه عیدی کوپی جوبه یر که
 فه رمویه تی: کاتيک چه مزه و موسعه ب له جهنگی نوحد کوژدان و چاویان به وه
 کهوت که پييان درا، وتیان: خوزگه براکانمان به م حاله‌ی ئیتمه يان بزانیبا، بو
 نه وه‌ی زیاتر جيهاد بکن، ئیتر خوی گه وره فه رموی: ﴿وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي
 سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أحيَاءُ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ ﴿۱۶۹﴾ فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ
 وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ أَلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿۱۷۰﴾
 يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةِ مِنَ اللَّهِ وَفَضْلِ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿ال عمران:
 ۱۶۹-۱۷۱﴾.^۲

سیانزه مین: راگه یان دن له سه رده می پیغه مبه ر ﷺ) به هه لبه ست ده کرا.

شاعیره موشریکه کان له جهنگی به دردا هه لویستی به رگری و گریانیا ن وه رگرت،
 به لام له جهنگی نوحد شاعیرانی قوپه یش هه ولیان دا نه و سه رکه وتنه يان زل

۱ بیوانه: تفسیر الطبری (۱۷۰/۴).

۲ بیوانه: اسباب النزول للواحدی، (۱۲۵)، تفسیر الطبری (۲۶۹/۴).

بکه‌نه‌وه به‌رام‌به‌ر نه‌و له‌خۆده‌رچوونه‌یان، حه‌سسانی کوپی ساییت و؛ که‌عبی کوپی مالیک و، عه‌بدولای کوپی په‌واحه‌ه‌لسان به‌به‌رپه‌رچدانه‌وه‌ی نه‌و هه‌یرشه‌پاگه‌یاننده‌ی که‌شاعیرانی کوفر پیتی هه‌لسان وه‌کو هوبه‌یره‌ی کوپی نه‌بو وه‌هه‌ب و، عه‌بدولای کوپی زیبه‌عرا و، زیراری کوپی خه‌تتاب و، عه‌مری کوپی عاص^۱.

شیعره‌کانی حه‌سسان وه‌کو بۆمب بوون له‌سه‌ر موشریکه‌کان، تیایدا ستایشی نازایی موسلمانانی ده‌کرد و باسی ترسنۆکی بته‌رستانی ده‌کرد، که‌نه‌یان‌توانی نالای جه‌نگه‌کیان به‌پارێزن و له‌دواییدا به‌ده‌ست نافرته‌تیکه‌وه‌بوو، سه‌رگه‌وره‌کانیان هه‌لاتن و به‌جێیان هه‌یشتن، نه‌و هه‌له‌په‌ستانه‌بیرخستنه‌وه‌یک بوو بۆ نه‌وان سه‌باره‌ت به‌سه‌رشۆپی و هه‌له‌هاتنیان له‌سه‌ره‌تای شه‌ره‌که‌و، نه‌م باسه‌ی حه‌سسان کاریگه‌رییه‌کی سه‌ختی دروست کرد له‌سه‌ریان.

نمونه‌یه‌ک له‌هۆنراوه‌کانی حه‌سسان:

اذا عضل سيقطت الينا كانها	جدایه‌ شرک معلمات الحواجب
اقمنا لهم طعناً مبيراً منكلاً	وحزنهم بالضرب من كل جانب
فلولا لواء الحارثية اصبحوا	يباعون في الاسواق بيع الجلائب

نمونه‌یه‌ک له‌هۆنراوه‌کانی که‌عبی کوپی مالیک که‌به‌رپه‌رچی هه‌ندی شاعیرانی کوفری پیتی ده‌داته‌وه:

ابلق قريشاً وخير القول اصدقه	والصدق عند ذوي الالباب مقبول
ان قد قتلنا بقتلانا سراتكم	اهل اللواء فغيما يكثر القيل
ويوم بدر لقيناكم لنا مدد	فيه مع النصر ميكال وجبريل
ان تقتلونا فدين الحق فطرتنا	والقتل في الحق عند الله تفضيل
وان تروا امرنا في رأيكم سفهاً	فراي من خالف الاسلام تضليل ^۲

۱ به‌وانه: معين السيرة (۲۵۲-۲۵۳).

۲ به‌وانه: السيرة النبوية لابن هشام (۸۷/۳)، (۶۴/۳).

به شى دهيه م

گرنگترين رووداوه کان له نيوان نوحود و خنده قدا

باسى يه که م: هه وله کانى بتپه رستان بو بزواندنى دهوله تى ئيسلامى

غزای نوحود هاندرئ بوو بو دوژمنانى که زیاتر پوويه پوو بینه وه، له نيوان عره به بيا بانشینه کان نه وهسته بلآو بوويه وه که ده کريت دهوله تى ئيسلامى شکستى پى بهيترت، بويه به نو نه سده ته ماعيان له و باره وه په یدا کرد و خالیدی کوپى سوفيان دهستی کرده هیز کوکرده وه بو نه وهی هيرش بکنه سر مه دینه هه روه ها هوزه کانى (عضل) و (قاره) هه لسان به خه له تاندن و ناپاکى کردن له گه ل موسلمانان، کاتیک عامیری کوپى توفیل هه لسا به کوشتنى بانگخوازه قورئان خوینه کان که بو فيرکردنيان چوو بوون، هه روه ها جووله که کانى (بنى النضير) هه وليان دا پيغه مبر ﷺ) ره شه کوژ بکن، بويه پيغه مبر ﷺ) به نازاييه کى زده وه پوويه پړووى نه و پيلان و هه ولانه بوويه وه.

يه که م: ته ماعى به نى نه سده له دهوله تى ئيسلامى.

هه وال گه يشته پيغه مبر ﷺ) که به نو نه سده به سر کردايه تى توله يچه ی نه سده ی خويان ناماده ده که ن بو هيرش کردنه سر مه دینه، وه کو ته ماعیک بو به رو بوومه کانى و به رگرى کردنيک له بتپه رستان، ئيتر پيغه مبر ﷺ) به په له هه لسا به پيکه ينانى پولیکى سه ربازى له سده و په نجا پياو له موهاجیر و نه نصاره کان به سر کردايه تى نه بوسه له مه ی کوپى عه بدولنه سده ی مه خزومى،^۱ نالايه کى بويه ست و پيى فه رموو: ((سر حتى تنزل ارض بني اسد، فاغر عليهم قبل ان تتلاقى عليهم جموعهم)).^۲

۱ بېوانه: نضرة النعيم (۱/۳۱۲).

۲ بېوانه: قراءة سياسية للسيرة النبوية، (۱۶۲-۱۶۳).

واته: به‌پێکه‌وه تاكو ده‌گه‌يته خاكي به‌نو ئه‌سه‌د و، هێرشیان بکه سه‌ر پێش ئه‌وه‌ی کۆمه‌لانیان له‌سه‌رتان یه‌ك بگرن. ئه‌بو سه‌له‌مه له‌مانگی موچه‌په‌م به‌پێکه‌وت و، هێرشێ کرده‌ سه‌ریان و هه‌له‌هاتن و به‌ ئاسانی په‌رته‌وازه‌ی کردن و لآخه‌کانیان به‌ ده‌سته‌که‌وت هێنا و به‌ سه‌رکه‌وتویی گه‌رانه‌وه‌ مه‌دینه، ئه‌بو سه‌له‌مه‌یش یه‌کیکه‌ له‌ موسلمانه‌ سه‌ره‌تاكان له‌ باوه‌په‌یتاندا، له‌م غه‌زایه‌یش به‌ ماندوویی گه‌راپه‌وه، چونکه ئه‌و برینه‌ی له‌ ئوحوود توشی بووبوو ده‌می کرده‌وه و زۆری نه‌برد له‌ دنیا ده‌رچوو،^۱ له‌م پۆله سه‌ریازییه‌دا چه‌ند مه‌سه‌له‌یه‌ك تیبینی ده‌که‌ین، له‌واته: وردی له‌ پلان دانانی جه‌نگیدا له‌ لای پیتهمبر ﷺ، چونکه توانی دوژمنان په‌رته‌وازه‌ بکات پێش ئه‌وه‌ی به‌ ته‌واوی کۆبینه‌وه و، سه‌رسام بوون به‌ هاتنی پۆله‌که‌ی ئه‌بو سه‌له‌مه، له‌ کاتی‌دا ئه‌وان وایان ده‌زانی جه‌نگی ئوحوود لاوازی کردوون و، توانای تیاپاندا نه‌هێشتوو، ئیتر بته‌په‌رستان تۆقین و وه‌ریان دابه‌زی و سه‌رقالی خۆیان بوون له‌ جیاتی هێرش کردنه سه‌ر مه‌دینه‌دا، وردی موسلمانان له‌ ده‌ستنیشانکردنی جه‌نگ و هه‌له‌بژاردنی کاتی گونجاو ده‌رده‌که‌ویت چونکه توانیان بگه‌نه‌ دوژمنان سه‌ره‌رای دوری ماوه‌ی نیوانیان، ئه‌مه‌یش به‌هێزترین هۆکاره‌کانی سه‌رکه‌وتن بوو، کاریگه‌رییه‌کی زۆریشی کرده سه‌ر وه‌ی دوژمنان، چونکه ئه‌وان دایا بوون له‌ توانای موسلمانان و خۆشاردنه‌وه و شه‌پی له‌ ناکاو، ئه‌مه‌یش وای کرد دان بنێن به‌ هیزی موسلماناندا و نه‌جامدانی گرتیه‌ستی ناشتی له‌گه‌لیان.^۲

دووهم: خالیدی کوری سوفیانی هوزه‌لی و، به‌ره‌نگاری کردنی عه‌بدولای کوری ئونه‌یس (ﷺ) بۆ ئه‌و.

خالیدی کوری سوفیان هه‌لسا به‌ کۆکردنه‌وه‌ی جه‌نگاوه‌ر له‌ هۆزی هوزه‌یل و هۆزه‌کانی تر له‌ عه‌ره‌فات، خۆی ئاماده‌ ده‌کرد بۆ هێرشکردنه سه‌ر مه‌دینه‌دا وه‌کو هاوکاری و پشتگیری کردن بۆ قوربه‌یش و، ته‌ماعیکیش له‌ مه‌دینه، بۆیه

۱ فقه السیره للغزالی (۲۷۴).

۲ به‌وانه: التاريخ الاسلامي للحميدي (۲۳/۶).

پیغمبر ﷺ) ھلسا بہ ناردنی عہ بدولای کورپی ٹونہ یس بۆ لای بہ مہبستی
 کوشتنی، ئہوہ عہ بدولا خویہتی (ﷺ) بۆمان باس دہکات و دہفہ رموویت:
 پیغمبر ﷺ) بانگی کردم و فہرموی: من پیّم گہ یشتوہ کہ خالیدی کورپی
 سوفیان خہ لکی کژدہ کاتوہ بۆ ھیرش کردنہ سہرمان، بۆیہ برۆ ئہو لہ عورنہ یہ و
 بیکوژہ، وتم: ئہی پیغمبری خوا باسی بکہ بۆم تاکو بیناسم، فہرموی: کہ
 بینیت تہ زویہک دیت بہ جہستہ تدا.

دہ لیت: منیش شمشیرہ کہ م کرد بہ قہد خۆمدا و دہرچووم، تاکو پیی گہ یشتم
 لہ گہ ل ہندی لہ ٹافرہ تہ کانیدا لہ مالیکدا لہ لایان بوو، لہ کاتی عہ سردا، کاتیک
 چاوم پیی کہوت ئہو لہ رزہ ی کہ پیغمبر ﷺ) باسی کرد لہ خۆمدا بہ دیم کرد و
 چووم بۆ لای، ئیتر ترسام لہ نیتوان من و ئہودا شتیک پرویدات سہرقالم بکات لہ
 نویژہ کہ م، بۆیہ دہستم کردہ نویژکردن لہ کاتی پرتکردنمدا بہرہو لای و بہ سہرم
 ٹامازم دہ کرد بہ پکوع و سوجدہ کہ ی، کاتیک پیی گہ یشتم وتی: تۆ کیی؟ وتم:
 پیاویکی عہرہ بم بیستومہ بۆ ئہو پیاوہ ھیز کژدہ کہ یتہوہ منیش ہاتومہ تہ لات،
 وتی: بہ لئی راستہ، دہ لیت کہ میک لہ گہ لیدا پیم کرد و شمشیرہ کہ م ھہ لکیشا و
 کوشتم، ئینجا دہرچووم و ٹافرہ تہ کانی خویان دا بہ سہریدا، کاتیک گہ یشتمہ لای
 پیغمبر ﷺ) فہرموی: ((افلح الوجه))، واتہ: پرومہ تہ سہر فرازہ، دہ لیت وتم:
 کوشتم ئہی پیغمبری خوا، فہرموی: راست دہ کہ یت، دہ لیت: ئینجا
 پیغمبر ﷺ) لہ گہ لم ھلسا و چووہ ژوردہ کہ ی خویہوہ و داریکی پیدام،
 فہرموی: ئہم دارہ با لات بمینیتہوہ ئہی عہ بدولای کورپی ٹونہ یس، دہ لیت منیش
 دارہ کہ م بردہ دہرہوہ بۆ لای خہ لکی، وتیان: چپہ ئہو دارہ؟ وتم: پیغمبر ﷺ)
 پیی دام و فہرمانی پی کردووم لام بمینیتہوہ، وتیان: ئایا ناگہ پیتہوہ لای بزانیہ
 بۆچی پیی داوی؟ دہ لیت منیش گہ رامہوہ بۆ لای پیغمبر ﷺ) وتم: ئہی
 پیغمبری خوا بۆ ئہو دارہ تہ پیدام؟ فہرموی: ((آیة بینی وبينک يوم القيامة، ان
 اقل الناس المختصرون يومئذ يوم القيامة))، واتہ: نیشانہ یہک بیت لہ نیتوان من و
 تودا، کہ مترین خہ لکانیک ئہوانہ لہ پوژی قیامہ تدا دین و کردہوہ ی چاکہ یان ھہ یہ

که پشتی پی ببه‌ستن. ئیتره‌بدولا داره‌که‌ی به‌ست به شمشیره‌که‌یه‌وه و هر له لای بوو تاکو له دنیا ده‌رچوو، پاسپارده‌شی کرد بیخه‌نه ناو کفنه‌که‌ی و له‌گه‌لی ناشتیان.^۱

له‌م هه‌وا‌له هه‌ندی پهن‌د و وانه و مرده‌گیردیت، له‌وانه:

۱- تییینی کردنی جه‌نگی:

پيغه‌مبه‌ری خوا(ﷺ) گرنگیه‌کی زۆری ده‌دایه لایه‌نی هیمنی، بۆیه به دوا‌داجوونی ده‌کرد بۆ جموجۆلی دوژمنان و، چاره‌سه‌ری گونج‌اویشی ناماده ده‌کرد بۆ کیشه و قه‌یرانه‌گان له کاتی خۆیدا، هر بۆیه مۆله‌تی نه‌دا به خالیدی کوپی سوفیان تاکو خه‌لکی کۆکاته‌وه و هیزی زۆر بیته‌وه، به‌لکو هه‌ولیدا نه و ئازاوه هر له سه‌ره‌تاوه کپکاته‌وه، به‌م شیوه‌یش مه‌ترسی خالیدی له‌ناوبرد، نه‌م کاره‌یش پیویستی هه‌یه به چاودێریه‌کی جه‌نگی و خیرایی له بریار‌داندا.

۲- رووناسی پيغه‌مبه‌ر(ﷺ) له هه‌لبژاردنی پیاواندا:

پيغه‌مبه‌ری خوا(ﷺ) خاوه‌نی توانایه‌کی گه‌وره بوو له‌م باره‌وه، بۆیه هه‌له‌ده‌سا به هه‌لبژاردنی که‌سی شیاو بۆ کارێک له‌گه‌لیدا بگونجیت، بۆ نمونه که‌سیکی بۆ سه‌رکردایه‌تی هه‌له‌ده‌بژارد که بیروپرای چاک و مامه‌له‌ی جوان و ئازایه‌تی تیا بووایه، بۆ کاری بانگه‌واز و فێزکردنیش که‌سیکی هه‌له‌ده‌بژارد خاوه‌نی زانستی فراوان و په‌وشتی جوان و لیها‌توویی بووایه له پراکتیشانی خه‌لکیدا، ئینجا بۆ نێرده بۆ لای پادشاکان که‌سیکی هه‌له‌ده‌بژارد خاوه‌نی پوه‌له‌تی جوان و زمانپاراو و قسه‌زان بیت، له کاره خۆبه‌خته‌کانیشدا که‌سیکی هه‌له‌ده‌بژارد له نه‌وپه‌ری ئازایی و دل‌قایمی و خۆپاگریدا بووایه،^۲ چونکه عه‌بدولای کوپی ئونه‌یس دل‌به‌هێز و هۆشمه‌ند بوو، دل‌نایی و باوه‌ری پته‌و بوو،^۳ جگه له‌م سیفه‌تانه‌یش هۆکارێکی تریش هه‌بوو بۆ هه‌لبژاردنی نه‌ویش نه‌وه بوو عه‌بدولا شاره‌زای نه‌و شوینانه بوو به هۆی نزیکه‌وه له هۆزه‌که‌ی خۆی که جوه‌ینه بوو.^۴

۱ بېوانه: صحيح السيرة النبوية (۲۱۹).

۲ بېوانه: التاريخ الاسلامي للحميدي (۲۷/۶).

۳ بېوانه: محمد رسول الله، صادق عرجون (۵۱-۵۰/۴).

۴ بېوانه: غزوة احد احمد باشميل (۳۱).

۲- پاداشتی نه م کاره قیامه تی بوو:

پاداشتی نه م کاره مه زنه بویرانه پاداشتی کی مادی دنیایی نه بوو، وه کو زوریک له سوپاکاندا له کون تازه نه نجای ده دن و چاوه پروانی پاداشتی ده کن، به لکو له هم مو نه وانه مه زنتر بوو، نیشانه یه کی سه ربه رزی بوو بو دواړو کی که م که س دهستی ده که ویت، که م که س به پله ده گات،^۱ چونکه هاوه لان (په زای خویان لی بیټ)، هه روه ها هم مو له خواترسان چاوه پروانی پاداشت نین له دنیا، نه گه ر ده سته و تیکی دنیایی شیان هه بیټ، هیچ بایه خیکی پی ناده ن، به لکو چاوه پروانی پاداشت ده کن بو پوړی دواپی، بویه پاداشتی عه بدولای کوپی نونه یس نه و چله داره بوو که ده بیټه نیشانه یه که له نیوان خوی و پیغه مبه ردا (ﷺ) نه مه یش ناماره ده کات بو به رزی پله و پایه ی له پوړی قیامه تدا.^۲

۴- هه ندیک له حوکمه شه رعیه گان:

نه م هه واله هه ندیک حوکم و سوودی تیدایه له وانه نویژی (صلاة الطالب) که (الخطابی) ده رباره ی ده فهرمو ویت: جیاوازی هه یه له نیو زانایاندا سه باره ت به نه و نویزه، زوډبه ی زانایان وتوویانه: نه گه ر که سیک بیټ به دواپه وه بن، ده توانیت به ناماره نویژ بکات، نه گه ر خوی به دواپی که سی تر که وتبیټ نه گه ر سوار بیټ داده به زیت له سر زهوی و نویژ ده کات،^۳ (ابن المنذر) یش هه ر وای توووه،^۴ به لام شافعی مه رجیکی داناو هه سیک کی تر نه و مه رجی دانه ناوه، ده لیت نه گه ر نه وانه ی به دواپی که سانیکه وه ن بیانگرن و ژماره ی خویان که مه و له هاوړیکانیان داپرین و ترسیان هه بیټ نه و که سانه ی مه به ستیانه بیانگرن بگه پرنه وه سه ریان، نه گه ر وایت ده توانن به ناماره کردن نویژ بکن.

(الخطابی) ده لیت: هه ندیک له م واتایانه بوونی هه یه له به سه رها ته که ی عه بدولای کوپی نونه یسدا.^۵

۱ بهوانه: السرايا والبعوث النبوية (۱۵۹-۱۶۰).

۲ بهوانه: التاريخ الاسلامي للحميدي (۲۹/۶).

۳ بهوانه: السرايا والبعوث النبوية (۱۶۰).

۴ هه مان سه رچاوه (۱۶۰).

۵ معالم السنن للخطابي (۴۲/۲)، علی سنن ابي داود حاشیه رقم واحد.

(بدر العینی) به هه‌مان شیوه له کتیبی (عمدة القاری) باسی پیره‌وی شهر ناسه‌کانی کردوه له م باره‌وه و توویه‌تی به‌لای نه‌بو حه‌نیفه‌وه وایه که نه‌گر پیاویک داواکراو بیّت و که‌سانیک به دواپه‌وه بن قه‌یناکه به پیکردنه‌وه نویژ بکات به‌لام نه‌گر خوی به شوین که‌سانیک تره‌وه بیّت نه‌خیر، مالیک و کومه‌لیک له هاوه‌لانی و توویانه هه‌ردوکیان وه‌کو یه‌کن و له‌سهر و لاخه‌که‌یان نویژ ده‌کن. هه‌ندی زانای تریش هه‌ر نه‌م بۆچونه‌ی نه‌بو حه‌نیفه‌یان هه‌یه.^۱

۵- کۆشکردنی شهرعی (الاجتهاد) ره‌وایه له‌سهرده‌می پیغه‌مبه‌ردا (ﷺ):

چونکه عه‌بدولای کورپی ئونه‌یس (ﷺ) به بۆچون و کۆششی خوی نه‌و نویژه‌ی کرد و پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) نکۆلی لی نه‌کرد، نه‌وه‌یش به‌لگه‌یه له‌سهر جائیز بوونی نویژکردن له کاتی ناره‌حه‌تی و ترسدا به‌ ئامازه.^۲ نه‌م به‌لگه هیتانه‌وه‌یه‌ش راسته و گومانی تیدا نییه، چونکه عه‌بدولای کورپی ئونه‌یس نه‌و کاره‌ی له زبانی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) دا کردوه له کاتی‌کدا وه‌حی دابه‌زییوه، مه‌حالیسه پیغه‌مبه‌ریش (ﷺ) پیی نه‌زانیبیّت.^۳

۶- له به‌لگه‌کانی پیغه‌مبه‌رایه‌تی:

پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) وه‌سفی خالیدی کورپی سوفیانی هوزه‌لی کردوه به شیوه‌یه‌کی زۆر ورد بی نه‌وه‌ی ببینیّت، ته‌نانه‌ت عه‌بدولای کورپی ئونه‌یس وه‌لامی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) ی دایه‌وه سه‌رسام بوو، وه‌کو له ریوایه‌تی واقیدیدا هاتوه، و توویه‌تی: (نه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا له هیچ شتیک نه‌ترساوم هه‌رگین به‌لام پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) فه‌رموی: نیشانه‌ی من و نه‌وه‌یه کاتیک بینیت ته‌زویه‌ک دیت به جه‌سته‌تدا.^۴ له راستیشدا خالیدی به‌و شیوه بینی، عه‌بدولا ده‌فه‌رموویت کاتیک بینیم لیی ترسم و سامی دایگرتمه‌وه، وتم: خوا و پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی راستیان کرد.^۵

۱ بیروانه: عمدة القاری شرح صحیح البخاری (۲۶۲/۶).

۲ بیروانه: السرایا والبعضوث النبویة (۱۶۱).

۳ بیروانه: عون المعبود، العظیم ابادی (۱۲۹/۴).

۴ بیروانه: المغازی للواقدی (۵۳۲/۲).

۵ بیروانه: البیهقی دلائل النبوة (۴۱/۴) من روایة موسی بن عقبه.

دواتریش عه بدولا ئەم بووداوه ی وه کو هه لبه ست هۆنییه وه.^۱

سییه م: ناپاکی ههردوو هۆزی (عضل) و (قاره) و کاره ساتی (الرجیع):

پیوایه ته کان ده رباره ی پۆله کی (الرجیع) جیاوازیان تیا به سه باره ت به هۆی ناردنی له لایه ن پیغه مبه ره وه (ﷺ)، له کاتی کدا بوخاری باس له وه ده کات که پیغه مبه ر (ﷺ) ئەوانی نارد بیته بۆ کۆکردنه وه ی زانیاری ده رباره ی دوزمن،^۲ هه ندی پیوایه تی سه حیجی تر هه ن باسی ئەوه ده کن که کۆمه لێک له و دوو هۆزه هاتنه لای پیغه مبه ر (ﷺ) که له بنچینه دا سه ر به هۆزی (مضرن) و تیان: ئیمه خه لکانی کی موسلمانان تیا به، بۆیه چه ند که سی کمان له هاوه لان له گه لدا بنیره فیрман بکه ن و قورئانمان پسی بخوینن،^۳ واش ده رده که ویت که هۆزی (هذیل) هه ولیان داوه تۆله ی کوزرانی خالی دی کورپی سوفیانی هوزه لی له موسلمانان بکه نه وه، بۆیه په نایان برده و ته به ر ئەم شیوازه له فر و فیل و ناپاکی، واقیدی به دلنیا ییه وه، و توویه تی:^۴ هۆکار ئەوه بووه که به نی لیحیان تیره یه ک بوون له (هذیل) و پویشتن بۆ لای هۆزی (قاره) و هه ندی مال و سامانیان بۆ ده ست نیشان کردن بۆ ئەوه ی ده رچن بۆ لای پیغه مبه ر (ﷺ) و بانگیان بکه ن بۆ ئیسلام و فیتری شه رعیان بکه ن و، دواتر ئەوانه ده ستگیر بکه ن و له مه ککه بیانفرۆشن.^۵

به م شیوه یه ش پیغه مبه ر (ﷺ) ئەم کۆمه له هاوه له ی نارد که پیکده هاتن له ده که س و،^۶ (عاصم بن ثابت بن الاقلع) ی کرد به سه رکرده یان، جا کاتی ک که یشتنه ئیوان عه سفان و مه ککه، به نو لیحیان به نزیکه ی دووسه د جه نگاوه ره وه هیترشیان کرده سه ریان و ناچاریان کردن په نا بینه به ر ته پۆلکه یه ک پاش ئەوه ی که چوارده وره یان دان، ئینجا به ئینیان پیدان ئەگه ر خۆیان بده ن به دهسته وه نه یان

۱ بروانه: البداية والنهاية (۱/۴۳۷).

۲ البخاري رقم (۴۰۸۶).

۳ بروانه: المغازي الواقدي (۱/۳۵۴-۳۵۵).

۴ هه مان سه رچاوه (۱/۳۵۴-۳۵۵).

۵ بروانه: نضرة النعيم (۱/۳۱۴).

۶ البخاري رقم (۴۰۸۶).

کوژن، سه رکردهی پۆله که ئه وهی پهرت کرده وه که باوه پ به به ئینی هیچ کافرێک بکات،^۱ عاصمی کوپی سابیت وتی: من نه زرم کردووه هه رگیز نه چمه په نای هیچ بیباوه پێکه وه، ئینجا دهستی کرد به شه پکردن و ده بیوت:

ما علتی واننا جلد نابل النبل والقوس لها بلابل
 نزل عن صفحتها المعابل الموت حق والحياة باطل
 وكل ما حم الاله نازل بالمرء والمرء اليه آئل
 ان لم اقاتلكم فامی هابل

به م شیوه لهو چه ند دێره دا راگه یاند که ئه و خۆپراگه و تیر ده هاوێژیت و هیچ بایه خێک به ژیان نادات و هه رچی خوا نوسی بیستی هه ر ده بیست ئاده میزاد بیچیژیت. ئیتر دهستی کرده تیر هاویشتن تا کو تیری پی نه ما، ئینجا دهستی کرد به شه په رم تا کو په که ی شکا و ته نها شمشیره که ی پیم او ووتی: خوا به سه ره تای پۆژم دینه که تم پاراست تۆیش له کۆتایی پۆژدا گوشته که م بپاریزه! ئه وان هه ر که سیکیان له هاوه لان ده گوشت پووتیان ده کرده وه، ئینجا کالانی شمشیره که ی شکاند و شه پی کرد تا کو کوژرا، دوو پیاوی لییان زامدار کرد و به کێکیانی گوشت و ده بیوت:

ابو سلیمان ومثلي رامي وکان قومي معشر کراما.

ئینجا ئه وان به په کانیان گوشتیان، جا سولافه ی کچی سه عدی کوپی شه ریف که میرده که ی و چوار کوپه که ی کوژرا بوون، (عاصم) بکوژی دوو که س له وانه بوو (الحارث و مسافع) نه زری کردبوو ئه گه ر خوا ده سه لاتی بداته سه ریدا له کاسه ی سه ریدا مه ی بخواته وه،^۲ سه د و شتریشی ده ست نیشان کردبوو بۆ هه ر که سیك سه ری بۆ بهینیت، ئه م قسه یش هه موو عه ره ب و به نو لیحیانیش پێیان ده زانی، جا کاتیك ویستیان سه ری بچن و بۆی به بن خوای گه وره زه رده واله یه کی زۆری ناره ده سه ر لاشه که ی هه ر که س نزیك بوایه ته وه پێوه ی ده دا، وتیان: وازی لی بهینن تا کو شه و، تا کو زه رده واله کان لاده چن، کاتیك شه و هات، خوای گه وره لافاوێکی ناره ده

۱ بروانه: نضرة النعيم (۱/۳۱۴).

۲ بروانه: المغازی للواقدي (۲/۳۵۵).

سه‌ری و هیچ په‌له هه‌وریکیش به ئاسمانه‌وه نه‌بوو، ئیتر ئه‌و لافاوه بردی و ئه‌وانیش پیتی نه‌گه‌یشتن.^۱

(عاصم) و حه‌وت له هه‌واوه‌لانی کوژدان و عه‌ره‌به بیابانشینه‌کان جارێکی ترسی سه‌که‌یان دلنیا کرده‌وه له‌وه‌ی نایان کوژن ئه‌گه‌ر خۆیان بده‌ن به ده‌سته‌وه به‌لام ئه‌وان به‌په‌له به‌لینه‌که‌ی خۆیانیان هه‌له‌وه‌شاندوه و کاتیکی عه‌بدولای کورپی تاریق به‌رگری کرد کوشتیان و دوو که‌سه‌که‌ی تریان برد بۆ مه‌که‌که که بریتی بوون له خوبه‌یب و زه‌یدی کورپی (الدثنة) و فرۆشتیانیان به قورپه‌یش،^۲ ئه‌م رووداوه‌یش له (سخری سالی چواری کۆچیدا بوو.^۳

سه‌باره‌ت به خوبه‌یب (بنو الحارث بن نوفل) کریان بۆ ئه‌وه‌ی بیکوژن له خوینی (حارث) که (خبیب) له پۆژی به‌ردا کوشتبووی، ئیتر به دیلی لایان مایه‌وه تاکو کاتی کوشتنی نزیک بوویه‌وه، داوای تیغیکی کرد له یه‌کێک له که‌چه‌کانی حاریس بۆ ئه‌وه‌ی هه‌ندی موو له گیانی خۆی بکاته‌وه، له و کاته‌یشدا له مندالیکیان بۆ ناگابوون چوه سه‌ر پانی (خبیب) دانیشت، ئیتر ئافه‌ره‌ته‌که زۆر ترسا نه‌وه‌ک له تۆله‌ی خۆیدا ئه‌و منداله بکوژیت، خوبه‌یب وتی: ئایا ده‌ترسیت بیکوژم؟ به هیچ شیوه‌یه‌ک کاری وا ناکه‌م به پشتیوانی خوا، جا دوا‌یی ئه‌و ئافه‌ره‌ته ده‌یوت: هه‌رگیز دیلیکم نه‌بینیوه ئه‌وه‌نده‌ی خوبه‌یب به‌خشنده، من ئه‌مبینی بۆله تریسی لایه‌وه له کاتیکی تری له مه‌که‌که‌دا نه‌بوو، به ئاسنیش کۆت کرابوو، هه‌ر ئه‌بیته پۆزییه‌ک بیته خوای گه‌وره پیتی به‌خشیبیت، ئیتر ده‌ریان کرد بۆ ئه‌وه‌ی بیکوژن، وتی: پێگه‌م بده‌ن دوو پکات نوێژ بکه‌م، دوا‌ی ئه‌وه گه‌پایه‌وه لایان و وتی: له‌وه نه‌ترسایه‌م وابزانن له ترسی مردن نوێژ ده‌که‌م زیاتر نوێژم ده‌کرد، ئینجا ئه‌و یه‌که‌م که‌س بوو، که ئه‌و دوو پکاته‌ی پیش کوژدان کرد،^۴ ئینجا فه‌رمووی: خوايه سه‌رژمێریان بکه‌یت و

۱ هه‌مان سه‌رچاوه (۳۵۶/۱).

۲ به‌هوانه: نضرة النعيم (۳۱۴/۱).

۳ جوامع السيرة لابن حزم (۱۷۶).

۴ به‌هوانه: السيرة النبوية الصحيحة (۳۹۹/۱).

و یه‌ک به یه‌ک بیان‌کوزیت و که‌سیان نه‌هیلتیه‌وه، هؤنراوه‌یه‌کیشی له پیش
کوزرانه‌که‌ی وت و فه‌رموی:

ولست ابالي حين اقتل مسلماً   علی ای جنب کان فی الله مصرعی
وذلك فی ذات الاله وان یثناً   یبارک علی اوصال شلو ممزع
فلسست بمبدر للعدو تخشعاً   ولا جزعاً انی الی الله مرجعی^۱

له‌م هؤنراوه‌یشدا باس له‌وه ده‌کات، که نه‌وهیچ گوی به کوزران نادات مادام به
موسلمان‌ی ده‌مریت، چونکه نه‌وه له پیناو خوی گه‌وره‌دایه و نه‌وه به هیچ شیوه‌یه‌ک
کزی و بی‌نارامی نیشان نادات به دوزمن چونکه سه‌رئه‌نجامی بۆ لای خوی
گه‌وره‌یه.

نه‌بو سوفیان پی‌وت: نایا پی‌ت خوش بوو موحه‌مه‌د نیستا له لامان بوایه و له
گه‌ردنمان بدایه و تویش له‌ناو منداله‌کانت بووایه‌یت؟ وتی: نه به خوا، پی‌م خوش
نه‌بوو له ناو که‌س و کارم بوایه‌م و موحه‌مه‌د له جیگای خوی دریکیک نازاری
بدایه،^۲ ئینجا کوزرا و له خاچ درا، که‌سیکیانیش کرده پاسه‌وانی لاشه‌که‌ی،
به‌لام (عمرو بن امیه الضمیری) به شه‌وات لاشه‌که‌ی هه‌لگرت و ناشتی،^۳ سه‌باره‌ت
به (زید بن الدثنه) یش سه‌فوانی کورپی ئومه‌ییه‌ کپی و له جیاتی باوکی
کوشتی (ئومه‌ییه‌ی کورپی خه‌له‌ف) که له به‌دردا کوزرا، نه‌بو سوفیان پیش کوزرانی
پرسیاری لیکرد و وتی: سویندت ده‌ده‌م به خوا نه‌ی زه‌ید پی‌ت خوش بوو
موحه‌مه‌د نیستا له جیگای تو بووایه و له گه‌رده‌نی بدرایه تو له ناو که‌س و کارت
بوایه‌یت؟ وتی: سویند به‌خوا پی‌م خوش نییه نیستا موحه‌مه‌د له جیگایه‌ی خوی
دریکیک نازاری بدات و منیش له ناو که‌س و کاری خۆمدا بووایه‌م، نه‌بو سوفیان
وتی: که‌سم نه‌بینیوه که‌سیکی خوش بوویت نه‌وه‌نده‌ی هاوه‌لانی موحه‌مه‌د
موحه‌مه‌دیان خوش ده‌ویت.^۴

۱ بیوانه: زاد المعاد (۲/۲۴۵).

۲ هه‌مان سه‌رچاوه و لایه‌ره.

۳ هه‌مان سه‌رچاوه (۲/۲۴۶).

۴ بیوانه: السیره النبویه الصحیحه (۲/۴۰۰).

ئەم پووداوه دلته‌زێنه به په‌ه‌جیع ناسرا، به بۆنه‌ی ئاوێکه‌وه له نزیکیدا بوو، ده‌توانین چه‌ند سوود و په‌ندیکیش له‌م پووداوه وه‌ربگیرین:

۱- هه‌ندی سوود که (ابن حجر) باسی کردووه:

له‌م فهرمووده‌دا ئەوه وه‌رده‌گیردریته که دیل بۆی هه‌یه دانیایا کردن قبوول نه‌کات له لایه‌ن دوژمنانه‌وه و، پێگه‌ی نه‌دات دوژمن زال بێت به‌سه‌ریدا نه‌گه‌ر بکوژیتیش، وه‌کو پازی نه‌بوون به‌ حوکمی بیباوه‌پان به‌سه‌ریدا، ئەمه له‌ حاله‌تیکدا نه‌گه‌ر له لایه‌نه‌ تونده‌که کاربکات، به‌لام ئەگه‌ر بیه‌وێت کار بکات به‌ پڕوخسه‌ت له‌و حاله‌ته‌دا بۆی هه‌یه دابه‌زیت له‌سه‌ر دانیاکردنی دوژمنه‌کانی و په‌یمانیا، هه‌سه‌نی به‌سه‌ری فهرموویه‌تی: ئەو کاره‌ په‌وايه، سوفیانی سه‌وری وتوویه‌تی: ئەو کاره‌م پی باش نییه، هه‌روه‌ها ئەوه وه‌رده‌گیردریته که پێویسته ئەمه‌ک بۆ بته‌رستانیش هه‌ر هه‌بیت و خۆ پاراو بگيردریته له‌ کوشتنی مندا له‌کانیا، و، لوتف و پێزگرتنی خوای گه‌وره به‌ که‌سێک بکوژیت له‌ پیناویدا و جێگیربوونی که‌رامه‌ت بۆ ئەولیاکانی خاوه‌ن، دوعاکردن له‌ دژی موشریکه‌کان به‌ گشتی، و، نوێژکردن له‌ کاتی کوژاندا، و، هۆنراوه‌ وتن، که له‌ وکاته‌دا به‌لگه‌یه له‌سه‌ر به‌هێزیوونی ئیمانی خوبه‌یب و توندی له‌ ئاینه‌که‌یدا.

هه‌روه‌ها ئەم پووداوه ئەوه‌ی تیا‌دایه که خوای گه‌وره به‌نده ئیمانداره‌کانی تاقی ده‌کاته‌وه بۆ ئەوه‌ی پاداشتیان بداته‌وه، هه‌روه‌ها قبوول بوونی دوعای موسلمان و پێزلیگرتنی به‌ زیندوویی و مردوویی له‌گه‌ڵ چه‌ندین سوودی تر وه‌کو پاراستنی گوشتی ئەو شه‌هیده بۆ ئەوه‌ی ئەتک نه‌کریت.^۱

۲- له‌ نێوان خۆ به‌ده‌سته‌وه‌دان و شه‌پرکردن تا‌کو مردن:

به‌لگه‌ وه‌رده‌گیردریته له‌مانه‌ی تێپه‌رین که ئەگه‌ر دیل توانی هه‌لبیت ئەوه‌ی پێویسته له‌سه‌ری خۆی ده‌ریاز بکات، با پێگایش بدریت ئاینه‌که‌ی ئاشکرا بکات له‌ نێوانیا، چونکه دیل سووکایه‌تی پێکراوه له‌ نێوان بیباوه‌پاندا، بۆیه پێویسته

له‌سه‌ری خو‌ی پرگار بکات له و دیلییه.^۱

۲- مه‌زن پاگرتنی سوننه‌تی پیغه‌مبه‌را (ﷺ):

له‌م فرموده‌دا مه‌زن پاگرتنی هاوه‌لان دهرده‌که‌ویت بۆ سوننه‌تی پیغه‌مبه‌را (ﷺ)، چونکه کاتیک خوبه‌یب له دیلی لای بته‌رسته‌کان بوو، ده‌شیزانی که ده‌کوژریت، سه‌ره‌پای نه‌وه‌یش به‌ پرۆش بوو سوننه‌تی موو لابردنی له‌ش نه‌نجام بدات (الاستحداد) و تیغیکی بۆ نه‌وه‌مه‌به‌سته لییان وهرگرت، نه‌مه‌یش وپیرخستنه‌وه‌یه بۆ نه‌وه‌که‌سانه‌ی زۆرێک له‌و سوننه‌تانه به‌که‌م سه‌یر ده‌که‌ن، به‌لکو هه‌ندی له‌ واجبه‌کانیش هه‌ر به‌و چاوه‌ تهماشا ده‌که‌ن، به‌ به‌هانه‌ی نه‌وه‌ی ناپیت موسلمانان خو‌یان سه‌رقالی نه‌وه‌شتانه بکه‌ن له‌ سایه‌ی نه‌م بارودۆخه‌ی که ئومه‌تی ئیسلامی پیا تپه‌ر ده‌بیت، له‌ پاستیدا هیچ ناکۆکیه‌ک نییه له‌ نێوان مه‌زن پاگرتنی سوننه‌ت و به‌جپه‌ینانی شه‌ریعه‌ته‌کانی ئیسلام به‌گشتی^۲

۴- ئیسلام ناپاکی و کینه‌ پریشه‌کیش ده‌کات:

کاتیک خوبه‌یب داوای تیغه‌که‌ی کرد له‌ یه‌کێک له‌ که‌چه‌کانی حاریس و نه‌ویش بۆی هینا، ئافره‌ته‌که‌ ده‌لێت بۆ ناگابووم له‌ مندالیکم تاکو چوه‌ لای، نه‌ویش خسته‌یه سه‌ر پانی، کاتیک خوبه‌یب ئافره‌ته‌که‌ی بینی زۆر ده‌ترسیت وتی: ئایا ده‌ترسی بیکوژم؟ به‌ هیچ شیوه‌یه‌ک کاری وانا که‌م به‌ پشتیوانی خوای گه‌وره.^۳ نه‌وه هه‌لوێستیکی جوانه‌ ئاماژه‌ ده‌کات بۆ به‌رزی گیان و پاکی ده‌روون و، وابه‌سته‌بوون به‌ پرپیازی ئیسلامه‌وه، خوای گه‌وره ده‌فرموویت: ﴿وَلَا تُزْرُ وَأَزْرَةٌ وَزَّرَ الْآخِرَى﴾ (الانعام: ۱۶۴).

نه‌وه نه‌وه‌مه‌که‌یه خه‌لکی له‌غه‌در لیکراوانه‌وه‌ فیری ده‌بن، چونکه سه‌رپاستیو پرکوپتیکی سروشتی ره‌فتاری موسلمانانه له‌ کاتی خو‌شی و ته‌نگانه‌دا.^۴ شیوازی وه‌لامدانه‌وه‌که‌ی خوبه‌یبیش نه‌وه ده‌گه‌یه‌نیت که نه‌وه‌کاره له‌ بنچینه‌وه

۱ به‌وانه: فتح الباری (۷/۴۴۴-۴۴۵).

۲ به‌وانه: وقات تریویه مع السیره النبویه، احمد فرید (۲۳۴).

۳ به‌وانه: صحیح السیره النبویه (۳۲۰) روایه غریبه.

۴ به‌وانه: معین السیره (۲۵۹).

به زهينيدا نه هاتوو و، هەرگيز سه رپيچى بنه ما په سه نه كهى خۆى ناكات و هەر به ئەمەك دەبيت...^۱ ئەوهيش نموونه يه كه له مه زنى هاوه لان په زاي خويان لى بيت كاتيک هه لده سن به جيبه جيكردى ناكارى ئيسلامى له سه ر خۆيان و دوژمنه كانيان، با سته ميشيان لى كردبن، ئەمهيش به لگه يه له سه ر هۆشمه ندى و ئيمانى ته واويان.^۲

۵- خۆشه ويستى پېغەمبەر ﷺ له لاي هاوه لان:

پشكى هاوه لان له خۆشه ويستى پېغەمبەر ﷺ ژۆر گه وره بوو، چونكه خۆشه ويستى به ره مى ناسينه، ئەوانيش له هه موو كه سيك زياتر پله و پايه ي پېغەمبەر ﷺ شاره زابوون، بۆيه خۆشه ويستيانيش بۆى گه وره تر بوو.^۳

له پووداوى په جيع دا ئەم خۆشه ويستيه به دهرده كه ويت له ميانه ي ئەو گفتم و گۆيه ي نيوان ئەبو سوفيان و زه يدى كورپى (الدثنة) كه پيماندا تپه ر بوو، ئەم خۆشه ويستيهيش به شيكه له ئيمان وه كو پېغەمبەر ﷺ فه رمويه تى: ((ثلاث من كن فيه وجد حلاوة الايمان، من كان الله ورسوله احب اليه مما سواهما، ومن احب عبدا لا يحبه الا الله، ومن يكره ان يعود في الكفر بعد ان انقذه الله منه، كما يكره ان يلقى في النار))،^۴ واته: سى شت هه يه له هەر كه سيكدا بن شيرينى ئيمان ده چيزيت: كه سيك خوا و پېغەمبەر له هه موو كه سيك به لايه وه خۆشه ويستى بن و كه سيك ئەگه ر كه سيكى خۆشويست ته نها له به ر خوا خۆشى بويت و كه سيك پيى ناخۆشبيت بگه پيته وه ناو كو فر دواى ئەوه ي خواى گه وره پزگارى كردبيت لى، هه روه ك چون پيى ناخۆشه بخريته ناو ناگره وه.

۱ بهوانه: صور وعبر من الجهاد النبوي في المدينة (۱۵۳).

۲ بهوانه: التاريخ الاسلامي للحميدي (۳۸/۶).

۳ بهوانه: حقوق النبي على امته، د. محمد التميمي (۳۱۴/۱).

۴ البخاري كتاب الايمان (۲۱/۱).

سینه‌م: ته‌ماعی عامیری کوری توفه‌یل له موسلمانان و کاره‌ساتی بیری مه‌عونه له سالی چواری کۆچیدا.

عامیری کوری توفه‌یل یه‌کیک بوو له سه‌رکرده‌کانی به‌نی عامیر، که پیاویکی له‌خۆ ده‌رچووی سه‌تمکار بوو، پیتیسی وابوو پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) زال ده‌بیته سه‌ر دوورگی عه‌ره‌بدا، بۆیه ئه‌م بته‌رسته هاته لای پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) و له نیوان سی شتدا سه‌رپشکی کرد هه‌لبژێریت: یان ده‌سه‌لات دابه‌شکریت له نیوان پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) و خۆی، یان بیته جیگری پیغه‌مبه‌ر(ﷺ)، یان هیرش بکاته سه‌ر مه‌دینه به هه‌زاران نه‌سپ سواره‌وه، بیگومان پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) نه‌وپینگه چاره نه‌فامانه‌ی هه‌مووی په‌ت کرده‌وه، ئینجا عامیر که (ملاعب الاسنة) ی پی ده‌وترا و سه‌رگه‌وره‌ی به‌نی عامیر بوو خۆی هات بۆ مه‌دینه و، دیاری پیتشکه‌ش کرد به پیغه‌مبه‌ر(ﷺ)، پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) داوای لیکرد موسلمان بیته و ئه‌ویش پازی نه‌بوو، پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) پیی فهرموو: ((فانی لا اقبل هدیة من مشرک))، واته: من دیاری له بته‌رست وه‌رناگرم، ئه‌ویش وتی: خه‌لکانیک بنیره بۆ نه‌جد من دالده‌یان ده‌ده‌م، پیغه‌مبه‌ریش(ﷺ) هه‌لسا به ناردنی که‌سانیک وه‌ک له فهرمووده‌که‌ی ئه‌نه‌سدا(خوای لی پازی بیته) هاتوه فهرموویه‌تی: که‌سانیک هاتنه لای پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) و وتیان: چه‌ند پیاویکمان له‌گه‌ل بنیره به‌لکو قورئان و سوننه‌تمان فیر بکه‌ن، پیغه‌مبه‌ریش(ﷺ) هه‌لسا به ناردنی هه‌فتا پیاو له ئه‌نصاره‌کان، (القراء) یان پی ده‌وترا، هه‌رامی خالۆی ئه‌نه‌سیسی تیاوو، ئه‌وانه قورئان خوین بوون، شه‌وان پیکه‌وه ده‌یانخویند و فیر ده‌بوون، به پۆزیش ئاویان ده‌هینا بۆ مزگه‌وته‌که و داریان ده‌بیری و ده‌یانفرۆشت و، خواردمه‌نییان پی ده‌کپی بۆ خه‌لکی صوفه و هه‌ژاره‌کان، ئیتر پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) ناردنی و ئه‌وانیش بۆیان دانیشتن و کوشتنیان پیش ئه‌وه‌ی بکه‌ن به جیگای خوایان، ئه‌وانیش وتیان: خواجه پیغه‌مبه‌ره‌که‌ت ئاگادار بکه‌روه لیمان که ئیمه چاومان پیکه‌وت و پازیت کردین و لیمان پازی بووی، ده‌لیت: پیاویک هاته لای هه‌رام ی خالۆی ئه‌نه‌س و له پشته‌وه به پمه‌که‌ی لییدا و له سنگیه‌وه ده‌رچوو، هه‌رام وتی: (فزت رب الکعبه)، واته: سویند به

په روه ردگاری که عبه سه رکه وتم، ئیتر پیغه مبه ر(ﷺ) به هاوه لانی فه رموو: ((ان خوانکم قد قتلوا))، واته: براکانتان کوژان و، وتیان خواجه پیغه مبه ر که ت له حالمان ناگادار بکه.^۱

له م کاره ساته دلته زینه دا چهند په ند و وانه یه ک ده توانین وه ریگرین:

۱- پیویسته قوریانی بدریت بو بانگه واز:

بینیمان چوڼ هاوپه یمانانی (هذیل) له و قورئان خوینانه ی پیغه مبه ر(ﷺ) نارذنی بو فیژکردن له غه زای په جیعدا، وا لیژره یش عامیری کوږی توفه یل غه در له حه فتا قورئان خویننه که ده کات که پویشتبوون بو بانگه واز کردن بو ئایینی خوا، له قه تلوعامیکی ترسناکدا له پوژی بیری مه عونه (بئر المعونه).

ئهم کاره ساتانه کاریگری سه ختی هه بوو له سره دهررونی پیغه مبه ر(ﷺ)، ته نانه ت یه ک مانگی به رده وام قونوتی ده خویند له نوژی به یانیدا و دعای ده کرد له دژی هوزه کانی سوله یم که یاخی بوو بوون له خوا و پیغه مبه ر(ﷺ).^۲

له ئیبنو عه عباسه وه (رضی الله عنه) فه رمو یه تی: پیغه مبه ر(ﷺ) یه ک مانگ به رده وام قونوتی ده خویند به دوا ی یه کدا له نیوه پو و عه سر و مه غریب و عیسا و به یانی له دوا ی هه موو نوژی، کاتیک ده یوت: (سمع الله لمن حمده) له پکاتی کوتاییدا، دعای ده کرد له دژی هه ندیک له تیره کانی سوله یم و پیعل و زه کوان و عوسه ییه و، له پشتییه وه ئامین ده کرا،^۳ ئه نه سسی کوږی مالیک ده فه رمو ییت: ئه وه سه ره تایی قونوت بوو، پیشتیش قونوتمان نه ده کرد.^۴

به لام ئه و کاره موسلمانانی په ک نه خست و ساردی نه کردنه وه له بانگه واز کردن بو ئایینی خوا، چونکه به رزه وه ندی بانگه واز له سه رووی هه موو شتیکه وه یه، به لکو بانگه واز سه رناکه ویت ئه گه ر گیان له پیناویدا فیدا نه کریت، هر ئه وه ش ده بیته

۱ مسلم فی الامارة، باب ثبوت الجنة للشهید (۶۷۷).

۲ بهوانه: صور وعبر من الجهاد النبوي فی المدینة (۱۵۱).

۳ بهوانه: سنن ابی داود فی الصلاة، باب (القنوت فی الصلوات) (۱۴۴۳).

۴ البخاری رقم ۴۰۸۸.

مایه‌ی به دهسه لات بوون و مانه وهی، به بی شه وهش ههروه کو فهلسه فه و خه یال ده بیّت له نیو کتیبه کانداه مینیتته وه، و پاش ماوه یه ک نامینیت.

ههردوو پروداوی په جیع و بیری مهعونه وریامان دهکاته وه له لیپرسراویتی هه ره گه وره ی بانگه واز له سه زمان و روونی دهکاته وه که به خته وهری و ناسووده یی و سه ره رزی نرخیکی هه یه، نرخ ی بانگه وازیش خوینی پاراوه پیویسته له پینا و خوای گه وره دا بره یت.^۱

۲- سه ره که وتم سویند به خوای که عبه :

خاوه نی شه وشه هه رامی کوپی مولحانه (ﷺ)، کاتیک په که له پشتی درا و، له سنگیه وه ده رچوو، به خوینه که ی پرومته ی خو ی ده سپی و ده یه فرموو: (فرت ورب الکعبه)^۲ شه نیمه نه کاریگه ری ده خاته سه سه ختترین دلّه کان، له به رامبه ره شه مه زنانه خو ی به که م ده زانیت، که له جیاتی شه وه ی بتوقن له مردن، مرده ی خو ی لی وه رده گرن و پی ناسووده ده بن،^۳ ته نانه ت شه نیمه نه کاریگه ری هه بوو - دواتر - له سه ره خودی شه که سه ی هه رامی گوشت، که جه بیاری کوپی سه لما بوو، هه ره به خویشی بو مان باس ده کات و ده لیت: شه وه ی که وای لی کردم موسلمان بم شه بوو له و پرژه دا له پیاو یکندا به په میک له سنگیه وه ده رچوو، گویم لی بوو ده یوت: سویند به په روه ردگاری که عبه سه ره که وتم! منیش له دلی خو مده ده موت: سه ره که وتمنی چی؟ نایا من شه نوم نه گوشت، به لام دواتر په رسیاری شه قسم کرد، و تیان: شه وه به هوی شه هیدیه وه شه که سه ی کردوه، وتم: سویند به خوا راست ده کات سه ره که وتم، بویه شه وه بووه هۆکاریک بق موسلمان بوونی.^۴

شه هه لویتسه له ناسا به دهره و امان لی ده کات په رسیار بکه ین: نایا شه هید تووشی نازاری مه رگ ده بیته وه؟ وه لامی سا پرئو که زمان بق دیت له پیغه مبه ره وه (ﷺ) که هه رگیز له خو یه وه که سه ی نه کردوه، و ده فه رموویت: ((ما

۱ بروانه: صور وعبر من الجهاد النبوي في المدينة (۱۵۲).

۲ البخاري في المغازي رقم ۴۰۹۱.

۳ بروانه: التاريخ الاسلامي للصمدي (۵۰/۶).

۴ بروانه: السيرة النبوية الندوي (۲۴۲-۲۴۴)، وابن هشام (۲۰۷/۲).

يُجِدُ الشَّهِيدَ مِنْ مَسِّ الْقَتْلِ إِلَّا كَمَا يَجِدُ أَحَدَكُمْ مِنْ مَسِّ الْقُرْصَةِ))،^۱ واته: شهید له نازاری کوژدان نه وهندهی بهر ده که ویت وهکو که سیک له نیتوه تووشی گه ستنیک بیت.

شهید پله و پایه ی تایبه تی له لای خوا هه یه، نه و کاتیک گیانی به و ناسانیه له پیناو خوا کردووه به قوریانی، خوی گه وره یش شه ش خه لاتی گه وره ی بۆ داناوه هر یه که ی هه موو دنیا ده هینیت، له میقدادی کوپی مه عدیکه ره به وه (ﷺ) فهرموویه تی: پیغمبر (ﷺ) فهرموویه تی: ((للشهيد عند الله ست خصال: يغفر له في اول دفعة من دمه ويرى مقعده من الجنة ويجار من عذاب القبر ويأمن الفرع الاكبر ويحلى حلة الايمان ويزوج من الحور العين ويشفع في سبعين انسانا من اقاربه)).^۲

واته: شهید شه ش خه سله تی له لای خوا هه یه: له گه ل یه که م تکه ی خوینی، خوی گه وره لئی خوش ده بیت، جیگای خویشی له به هشت پی نیشان ده دریت و، له سزای گوپ پزگاری ده بیت و، بی ترس ده بیت له کاتی پاچه له کانی گه وره و، به پوشاکی نیمان ده پازنریته وه و، خویری به هشتی لی ماره ده کريت و، ده بیته تکاکار بۆ حه فتا که س له که س و کاری. نه مه جگه له نیشانه ی جیگا که ره وه ی له پوژی قیامت پیوه ی دیار ده بیت، که برینه که ی وهکو نه و پوژه یه تیایدا بریندار بووه، پهنگ پهنگی خوینه و بۆن بۆنی میسکه.^۳

نینجا زبانی شه هیدان به مردنیان ته واو نابیت، به لکو نه وان زیندوون و له به خته وه ریدا له لای خوی خویمان،^۴ خوی گه وره ده فهرموویت: ﴿وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزُقُونَ﴾ (ال عمران: ۱۶۹).

۲- ناگادار نه بوونی پیغمبر (ﷺ) له غه یب:

هه ردو پووداوی بیرى مه عونه و په جیع به لگه ن له سهر نه وه ی پیغمبر (ﷺ) له غه یب ناگادار نه بووه، وهکو له نایه تیکیشدا نه و پاستیه مان بۆ ده رده که ویت کاتی

۱ بهوانه: صحیح سنن الترمذی للالبانی (۱۳۲/۲)، رقم ۱۶۶۸.

۲ بهوانه: صحیح سنن الترمذی للالبانی (۱۲۹/۲).

۳ سه رجاوه ی پیشوو (۱۲۸/۲).

۴ بهوانه: السرایا والبعوث النبویة (۲۴۵).

خوای گه‌وره ده‌فهرموویت: ﴿قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعًا وَلَا ضَرًّا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ وَلَوْ كُنْتُ أَعْلَمُ الْغَيْبَ لَأَسْتَكْبَرْتُ مِنْ الْخَيْرِ وَمَا مَسَّنِيَ السُّوءُ إِنْ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾ (الاعراف: ۱۸۸).

چونکه خوای گه‌وره تهنه‌ها خوئی زانایه به‌غیب، پیغمبران و فرشته‌کان نه‌ونده نه‌بیت که خوای گه‌وره پئی‌پراگه‌یاندوون شتی تر نازانن: ﴿عَلِمُ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ عَلَىٰ غَيْبِهِ أَحَدًا﴾ (الجن: ۲۶).

۴- به‌ئمه‌ک بوون بو‌په‌یمان:

(عمرو بن امیه الضمیری) (رضی‌الله‌عنه)، له‌ پوژی بیری مه‌عونه‌دا به‌ دیل‌گیرا، کاتیک عامیری کوپی‌توفیل زانی له‌ هوژی موزه‌ره به‌ریدا و، قژی‌تویلی‌بری و نازادی کرد به‌رامبر نازادکردنی گه‌ردنیک که له‌سهر دایکی بوو، کاتیک‌عه‌مر به‌ره و مه‌دینه ده‌رچو له‌ پینگه له‌ سینه‌ریکدا لایدا و دوو‌پیاوی له‌ به‌نی‌عامیر بینی، که گریبه‌ستیان هه‌بوو له‌گه‌ل پیغمبر (ﷺ) و عه‌مری کوپی‌نومه‌ییه به‌وه‌ی نه‌ده‌زانی که پیغمبر (ﷺ) نه‌وانی بی‌ترس کردوو له‌سهر گیانی خویان، عه‌مر پرسیری لی‌کردن: ئیوه له‌ چی‌هوژنکن؟ وتیان: له‌ به‌نی‌عامیرین، ئیتر چاوه‌پوانی کرد تاکو خه‌ویان پیناکوت و وه‌کو‌توله هه‌ردووکیانی کوشت، کاتیک‌گه‌رایه‌وه مه‌دینه و نه‌وه‌ی باس کرد پیغمبر (ﷺ) فه‌رمووی: ((لقد قتلت قتیلین لادینهما)).^۱ واته: دوو که‌ست کوشتوو پئیوسته خوینباییه‌که‌یان بده‌م، نه‌مه‌یش هه‌لوئستیکی به‌رزه، چونکه نه‌و دوو‌پیاوه گریبه‌ستیکیان هه‌بوو له‌گه‌ل پیغمبر (ﷺ)، بویه هیچ نه‌ژماری نه‌کرد بۆ نه‌و سته‌مه‌ی هوژه‌که‌ی له‌ هاوه‌لانی پیغمبر (ﷺ) کردوویانه، نه‌وه‌یش نه‌وپه‌پی به‌ئمه‌ک بوونه به‌رامبر په‌یمان.

خو ده‌کرا پیغمبر (ﷺ) نه‌و کاره‌ی عه‌مری کوپی‌نومه‌ییه‌ی به‌ به‌شیک له‌ توله کردنه‌وه بژماردایه له‌ دژ به‌و سته‌مکارانه، به‌لام گونا‌هی که‌سانتیکی بیتاوان چیه

۱ بروانه: وقفات تربویة مع السیرة النبویة (۲۳۷).

۲ بروانه: السیرة النبویة لابن هشام (۲/۲۰۶).

تا کو به تاوانی سته مکارانی قه و مه که یان بکوژدین؟ ناراسته ئیسلامیه کان پالتیان به موسلمانان و پیغمبر ﷺ) هوه دهنه پره وشتیان به رزبیته وه به شیوه یه که هاوینهی نه بیت له دونیادا.^۱

۵- هاوه لی به ریز عامیری کوری فوهه یره ﷺ)؛

له پاش کوژدانی نه وانهی له بیري مه عونه کوژدان و عه مری کورپی نومه ییه به دیلی که و ته ده ستیان، عامیری کورپی توفه یل وتی: نه وه کیته؟ نامارهی بو یه کیك له کوژداه کان کرد، عه مری کورپی نومه ییه وتی: نه وه عامیری کورپی فوهه یریه، وتی: من نوم بینی له پاش کوژدانی به رزکرایه وه بو ناسمان، ته نانه ت سه یری ناسمان ده کرد له نیوان نه و زه ویدا، دواي نه وه دووباره دانرایه وه.^۲

۶- حسسانی کورپی سابیتا ﷺ) هان دهدات له سر کوشتنی عامیری کورپی توفه یل؛

حسان ﷺ) یه کیك بوو له پیاوانی ده زگای پراگه یانندن، له گه ل که عبی کورپی مالیک و عه بدولای کورپی په واحه و شه پړکی ده روونیان به رپا ده کرد له سر دوژمنان، ده رپاره ی هه موو پووداوه کانیش قسه یان ده کرد، به رپه رچی هه موو هه لبه سستیکی بیباوه پرتیان ده دایه وه به ده هه لبه ست، بینیشمان چون هونراوه کانی حسسان پوولی بینی له وه دهرنانی که عبی کورپی نه شره فی جووله که، ئینجا پیغمبر ﷺ) بایه خی ددها به شاعیرانی ده ولته تی ئیسلامی و، هانی ددهان له سر نه نجامدانی نه و جوړه جیهاده، بو یه له سر هه موو موسلمانان هاوچه رکه کانه، به سر کرده و زانایان و کومه له ئیسلامیه کانه وه بایه خ بده نه شاعیران و هانایان بدهن له سر نه نجامدانی نه م جیهاده مه زنه.^۳

کاتیک حسسان هه والی شه هیدانی بیري مه عونه ی پیگه یشته هه ندی هونراوه ی له و باره یه وه هه لبه ست که کاروانه کان له نیوان خویندا ده ستا و ده ستیان

۱ التاريخ الاسلامي للحميدي (۵۰/۶).

۲ البخاري في المغازي رقم (۴۰۹۳).

۳ بروهانه: السيرة النبوية الاساس في السنة وفقها (۶۵۶/۲).

پئده کرد که تیایدا ده بیوت:

الا من مبلغ عنی ربیعاً
ابوک ابو الفعال ابو براء وخالک ماجد حکم بن سعد
بنی ام البنین الم یرعکم وانتم من ذوائب اهل نجد
تحکم عامر بابی براء لیخفره وما خطأ کعمد^۱

کاتیک نه م هونراوه گه یشته په بیعه ی کوپی نه بو به را هه لسا و تو له ی باوکی له عامیری کوپی توفه یل کرده وه و به شمشیریک له سهریدا به لام نه یکوشت، خه لکه که په بیعه یان گرت و به عامیریان وت: تو له ی لی بکه ره وه، وتی: من نه وم به خشی...^۲

۷- سهره نجامی عامیری کوپی توفه یل:

خوای گه وره دوعای پیغه مبه ره که ی قبول کرد کاتیک ده یفه رموو: خوایه عامیرم له کول کرده وه،^۳ نه و سته مکاره تووشی نه خو شیبیه کی کوشنده بوو، وه کو پیغه مبه ر(ﷺ) باسی کردوه: ((غدة البعیر))،^۴ واته: لوویه که وه کو لووی و شتر، هه روه ها به لاره شه ناوی بردوه، که وه سفیکی وردی نه و نه خو شیبیه ی کردوه که خوی له بنچینه دا بریتیه له به رزیوونه وه ی پله ی گه رمی له ش و زلبوونی گری له مفاویبیه کان له ژیر بالدا، هه روه ها گه وره بوونی سپل،^۵ هه مان نه و نه خو شیه بوو که تووشی عامیری کوپی توفه یل بوو، به هوی نه وه شه وه له مالی یه کیک له نافرته ته کانی خزمیدا زیندانی کرا.

به م شیوه یش عامیری کوپی توفه یل ته ماعه کانی بو په یدا کردنی ده سه لات له سهر دورگه ی عه رب ته فرو تونا بوو، هه موو بوو به نازار له گیانیدا و خه لکی لی هی هه لده هاتن له ترسی تووش بوون به نه خو شیه که ی و له کوتایی ژیانیدا داوای

۱ بیوانه: محمد رسول الله، الصادق عرجون (۶۴/۴).

۲ هه مان سه رچاوه و لاپه ره.

۳ بیوانه: السیرة النبویة الاساس فی السنة وفقهها (۶۳۱/۲).

۴ بیوانه: السیرة النبویة، محمد الصویانی (۱۳۰).

۵ بیوانه: تعلیق الدكتور قلعجی علی الدلائل (۳/۲۴۶).

نه سپه که ی کرد و سواری بوو، له سر نه سپه که شی گیانی ده رچوو، نه و سته مکاره
سه رکه شه وه کو شیت ده رچوو، چونکه خه لکی لیس ه لده هاتن به هوی
نه خوشیه که به وه.^۱

باسی دووهم: هاوسه‌رگیری پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) به (ام المساکین) و (ام سلمة) و، (هه‌ندی رووداوی جیاجیا

یه‌که‌م: زه‌ینه‌بی کچی خوزه‌یمه (ام المساکین) (ﷺ):

زه‌ینه‌بی کچی خوزه‌یمه‌ی کورپی حاریسی هیلالی، له هۆزی به‌نو عه‌بدولمه‌نافی کورپی هیلالی کورپی عامیری کورپی سه‌سه‌عه‌ بوو، له سه‌رده‌می جاهیلیدا به (ام المساکین) واته: دایکی هه‌ژاران ده‌ناسرا، چونکه خواردن پئی ده‌دان، پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) له په‌مه‌زان له پاش تپه‌پوونی سی و یه‌ک مانگ به‌سه‌ر کۆچی پیروزی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) ماره‌ی کرد، هه‌شت مانگ له لای مایه‌وه و وه‌فاتی کرد له په‌بیعی یه‌که‌م پاش سی و نو مانگ له کۆچکردن، هه‌ر له مه‌دینه‌ش نیژا (ﷺ).

زه‌ینه‌بی کچی خوزه‌یمه پیشتەر خیزانی عه‌بدولای کورپی جه‌ش بوو، که له شه‌ری ئوحد شه‌هید بوو له پیتاوی خوادا، ئیتر پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) وه‌کو پیزیک له ئه‌و شه‌هیده هه‌لسا به ماره‌کردنی زه‌ینه‌ب دوا‌ی ئه‌وه‌ی ئه‌و کاره‌ساته‌ی تووش هات به کوزرانی میرده‌که‌ی، پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) پئی ناخۆش بوو به ته‌نها و بی‌وه‌ژنی بمینیته‌وه، بۆیه خه‌لاتی کرد له‌سه‌ر چاکه‌کانی له پاش کوزرانی پیاوه‌که‌ی.

دووهم: هاوسه‌رگیری پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) له‌گه‌ل (ام سلمة) (ﷺ):

ناوی (هند بنت ابی أمية حذافة بن المغيرة القرشية المخزومية) یه، خیزانی ئه‌بو عه‌بدولای کورپی عه‌بدولنه‌سه‌دی ئامۆزای بوو، میرده‌که‌ی پورزای پیغه‌مبه‌ر بوو (ﷺ) - کورپی بره‌ی کچی عه‌بدولموته‌لیب بوو و برای شیر ی پیغه‌مبه‌ریش بوو (ﷺ) - ، ئومموسه‌له‌مه له‌گه‌ل ئه‌بو سه‌له‌مه‌ی میردی کۆچی کرد بۆ حه‌به‌شه و دواتر گه‌رانه‌وه بۆ مه‌که‌ و دیسان کۆچیان کرد بۆ مه‌دینه پاش ئه‌وه‌ی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) و موسلمانان کۆچیان کرد بۆ ئه‌وی.^۲

۱ بیروانه: تفسیر القرطبي (۱۶۶/۱۴).

۲ بیروانه: المفصل في احکام المرأة، عبدالکریم زیدان (۴۶۹/۱۱).

۳ بیروانه: سیر اعلام النبلاء (۲۰۲/۲).

ناخاوتنی (ام سلمة) له گهل (ابو سلمة) (په زای خویان لی بیت):

نوممو سه‌له‌مه به نه‌بو سه‌له‌مه‌ی وت: پیتم گه‌یشتووه که هر نافرته‌تیک
میرده‌که‌ی بمریت و به‌هشتی بیت، خویشی له دوی نه‌و شوو نه‌کات، نه‌وا له
به‌هشتدا خوی گوره کویان ده‌کاته‌وه، جا وهره په‌یمان به یه‌کتر بده‌ین تو پاش
من زن نه‌هینیت و منیش پاش تو شوو نه‌که‌م، وتی: گوپرایه‌لم ده‌بیت؟ وتی: به‌لی،
وتی: نه‌گه‌ر من مردم له دوی من شوو بکه، خویبه له پاش من میردیک‌ی له من
باشتر ببه‌خشیت به نوممو سه‌له‌مه، خه‌مباری نه‌کات و نازاری نه‌دات، جا کاتیک
مرد نوممو سه‌له‌مه وتی: کی بیت له نه‌بو سه‌له‌مه چاکتر بیت؟ زوری پی نه‌چوو
پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) هات و خوازیننی کرد له برازا که‌ی یان له کوره‌که‌ی...^۱

۲- دعای نوممو سه‌له‌مه له کاتی مردنی میرده‌که‌ی:

کاتیک نه‌بو سه‌له‌مه‌ی میردی به کاریگه‌ری برینه‌کانی له شه‌پی بتپه‌رستاندا
مرد، که له راستیدا نوممو سه‌له‌مه زوری خو‌شده‌ویست و پیزی لی ده‌گرت، له‌و
کاته‌ی هاته لای پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) و وتی: نه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا نه‌بو سه‌له‌مه له دنیا
ده‌رچوو، پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) پی فہرموو: ((قولی: اللهم اغفر لی وله، واعقبنی منه عقبی
حسنة))، واته: خویبه له من و له نه‌ویش خو‌ش به و، له جیگای نه‌ویش قه‌ره‌بووی
چاکم بکه‌یته‌وه، وتی: خوی گه‌وره به که‌سیکی باشتر قه‌ره‌بووی کردم، به
موحه‌مه‌د (ﷺ).^۲

۲- گفت و گوی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) بو نوممو سه‌له‌مه له کاتی خوازیننیدا:

عومہ‌ری کوپی نه‌بو سه‌له‌مه ده‌لئیت (ﷺ): کاتیک نوممو سه‌له‌مه عیدده‌که‌ی
تپه‌پی نه‌بو به‌کر و عومہ‌ر خوازیننیاں کرد به‌لام نه‌و پازی نه‌بوو، نینجا دوی
نه‌وان پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) که‌سیکی نارد و، نه‌ویش به‌خیره‌اتنی کرد و، وتی: پیغه‌مبه‌ری
خوا ناگادار بکه‌روه که من نافرته‌تیک‌ی به گومانم، هه‌روه‌ها خاوه‌ن منالی وردم و
که‌سیش له سه‌رپه‌رشتیاره‌کانم لیره نییہ.

۱ پروانه: سیر اعلام النبلاء (۲/۲۰۳)، وقال المحقق اخرجه ابن سعد ورجاله ثقات..

۲ مسلم فی الجنائز رقم (۹۱۹).

ئیتِر پیغمبر ﷺ) وه‌لامی بۆ نارده‌وه و فه‌رمووی: سه‌باره‌ت به‌وه‌ی خاوه‌ن منالی، خوای گه‌وره مناله‌کانت به‌خیتو ده‌کات، سه‌باره‌ت به‌وه‌ش دل به‌گومانی، له خوای گه‌وره ده‌پارپمه‌وه نه‌وه‌ت له‌سه‌ر لابدات، مه‌سه‌له‌ی سه‌رپه‌رشتیاره‌کانیشت هم‌موویان به‌من رازی ده‌بن،^۱ له‌ریوایه‌تیکی تریشدا هاتوه‌ه که وتوویه‌تی: من نافرته‌تیکی به‌ته‌منم، پیغمبریش ﷺ) وه‌لامی دایه‌وه و فه‌رمووی: ((واما السن فانا اکبر منك))، واته: مه‌سه‌له‌ی ته‌من بلتی من له‌تۆ گه‌وره‌ترم و به‌وه‌لامیکی جوان وه‌لامی دایه‌وه و هم‌موو قسه‌کانیشی هر جوان بوو.^۲

ئومموسه‌له‌مه‌وتی: ئه‌ی عومەر^۳ (واته‌کوپه‌که‌ی) هه‌لسه‌ و مارهم بپه‌ له پیغمبره‌ری خوا ﷺ)، (ابن کثیر) ده‌ریاره‌ی ئه‌م وته‌یه‌ی ئومموسه‌له‌مه‌وتوویه‌تی: مه‌به‌ستی ئه‌وه‌یه‌ رازی بوو و مؤله‌تی دا، ئه‌گینا عومه‌ری کوپری له‌وکاته منال بوو، ئه‌و که‌سه‌ش سه‌رپه‌رشتی ئه‌و مه‌سه‌له‌ی کرد سه‌له‌مه‌ی کوپری بوو که له‌هه‌موو مناله‌کانی گه‌وره‌تر بوو.^۴

۴- مال ناماده‌کردنی پیغمبر ﷺ) بۆ ئومموسه‌له‌مه‌وتوویه‌ی مامه‌له‌کردنی له‌گه‌ئیدا:

پاش په‌زامه‌ندی ئومموسه‌له‌مه‌ پیغمبره‌ری ﷺ) پیتی فه‌رموو: ((اما اني لا اتقصك مما اعطيت فلانة رحيمين وجرتين و وسادة من ادم حشوها ليف))،^۵ واته: له‌فلانه‌ خیزانم که‌مترت بۆ ناکه‌م، دوو ده‌ستاپ و دوو گۆزه و سه‌رینیک ناوناخنه‌که‌ی ریشال بیت.

ئومموسه‌له‌مه‌ له‌ پاش ئه‌بو سه‌له‌مه‌ی می‌ردی منالیکی بووبوو، ئیتِر ده‌یخسته باوه‌شی و شیری ده‌دا، پیغمبره‌ری ﷺ) یش چه‌ند جاریک ده‌گه‌رایه‌وه کاتیک ئومموسه‌له‌مه‌ ئه‌وه‌ی ده‌کرد، عه‌ماری کوپری یاسر ﷺ) که‌ برای ئومموسه‌له‌مه‌ بوو له‌ سومه‌بیه‌ی دایکیه‌وه، به‌و مه‌سه‌له‌ی زانی و پۆیشت بۆ مال خوشکه‌که‌ی و

۱ به‌وانه: سیر اعلام النبلاء (۲/۲۰۳-۲۰۴) و اسناده صحیح.

۲ به‌وانه: المفصل فی احکام المرأة (۱۱/۴۷۰).

۳ به‌وانه: سیر اعلام النبلاء (۲/۲۰۴) و اسناده صحیح.

۴ به‌وانه: البداية والنهاية (۴/۹۲).

۵ به‌وانه: سیر اعلام النبلاء (۲/۲۰۴).

خوشکه زایه کیشی برده مالی خویان یان مالی نافرہ تیکی تر بق ئه وهی شیري ئه و منالهی نوموسه له مه بدات، ئیتر پیغه مبه ر(ﷺ) هاته مال و فرمووی: (این زنا ب ؟) کوا زه یینه به ؟ له و کاته (قربیه بن ابی امیه) ش له وی بو ووتی عماري کوپی یاسر بردوویه تی و پیغه مبه ر(ﷺ) فرمووی: ((انی اتيکم اللیلة))، واته: ئه مشه و من دیمه لاتان.

نوموسه له مه وتی: منیش هه لسام به دانانی ئه و شته ی له ژیر ده ستا پ داده نریت و هه ندی دهنکه جۆم دهره یتا و، له گه ل هه ندی به ز هاریم، ئیتر پیغه مبه ر(ﷺ) ئه و شه وه مایه وه و سبه ی که له خه وه لسا فرمووی: تو که سیکی به پیزی له لای که س و کارت، جا نه گه ر پیت خو شه حه وت شه و له لات ده مینمه وه، له و حالته پیویسته له لای خیزانه کانی تریشم حه وت شه و بمینمه وه،^۱ نه گه ریش چه ز ده که ییت سی شه و ده مینمه وه و نه مجار به سهر خیزانه کانمدا ده گه ریم، نوموسه له مه وتی: سی شه و بمینمه وه، ئیتر پیغه مبه ر(ﷺ) سی پۆژ له لای مایه وه و، فرمووی: ((للبکر سبع وللثیب ثلاث))، واته: بو کچی عازهب حه وت شه وو، بیوه ژنیش سی شه و،^۲ له پاش ئه و سی شه وه ئیتر وه کو خیزانه کانی تری شه ویکی بو ده ستنیشان کرد.

۵- گۆرینی ناوی کچه که ی نه بو سه له مه :

ئه و کچه هه تیووه (ﷺ) ده لیت: پیغه مبه ر(ﷺ) چووه لای نوموسه له مه له و کاته ی خواستی و لپی بیست بانگم ده کات به ناوی به پره (واته چاکه کار) ئیتر پیغه مبه ر(ﷺ) فرمووی: خوتان به پاک و پارا و ناو مه به ن، خوا ی گه وره خوی چاکتر ده زانیت کی چاکه کار و خراپه کاره، به لکو ناوی بگۆن به زه ینه ب. نوموسه له مه وتی: که واته ئه و زه ینه به.^۳

پیغه مبه ر(ﷺ) چه زی له ناوی خو ش ده کرد و، ته نها ناوی منالی نه ده گۆری به لکو ناوی ژن و پیاو و که سی به سالا چوویشی ده گۆری، جاریک پیغه مبه ر(ﷺ) به

۱ حدیث حسن رواه ابن سعد (۹۳/۸).

۲ حدیث صحیح، صحیح الجامع للالبانی (۹۱۹/۲).

۳ سند قوی رواه ابن اسحق ومن طریقة البخاري في الادب المفرد (۸۲۱).

پياوړې فېرمو: ناورت چيېه؟ وتی: شېهاب، فېرمووی: به لکو تو هيشامی.^۱
جاري کيش ناوی نافرته تیکي پېری گوړی له (جنامه) هوه بو (حسانه) و نوډ پړی
ليگرت و خواردن و گوشتي پيدا له بهر نه وهی پيشتر ده چوه لای
خه ديجه (ﷺ).^۲

۶- حیکمهت چی بوو له هاوسه رگيری پيغه مبر (ﷺ) له گه ل نومموسه له مه:

خاوه نی ته فسیري (المنار) له و باره وه ده لیت: نه وه ته نها بو پابواردنی حه لال
نه بوو، به لکو له بهر پله و پایه ی نومموسه له مه که هر که س ته ماشای بیرو بو چوونی
بکات له پړی حوده بیه نه و راستیه ی بو دهرده که ویت. هر وه ها وه کو دلنه وایی
به مردنی میړده که ی،^۳ له یاديشمان نه چیت که نومموسه له مه له به نی مه خزوم بوو،
که نه وان گرنگترین تیره کانی هزی قورده یشن و، نه م هاوسه رگيریه یش کاریگری
خوی ده بیت له سر که سانیک که نالای شهریان له دزی پيغه مبر (ﷺ) بهرز
کرد بو ویه وه.^۴

هر وه ها نه م هاوسه رگيریه ی پيغه مبر (ﷺ) تیگه یشتنی پيغه مبر (ﷺ)
دهرده خات له بونیاتنان و دروستکردنی نوممهت له ناو خووه و، به جیه پینانی مافی
شه میده کان و خیزانه کانیان.^۵

نومموسه له مه ناخرین که س بوو له خیزانه کانی پيغه مبر (ﷺ) له دنیا دهرچو
له سالی شهست و یه کی کوچی، نزیکه ی (۳۸۸) فېرمووده ی له پيغه مبر (ﷺ)
گيړاوه ته وه، که بوخاری و موسلم له سر سیانزه فېرمووده ی پیکه اتون، جگه له
سی فېرمووده ته نها له لای بوخاری و موسلیمیش سیانزه فېرمووده ی
گيړاوه ته وه.^۶ له راستیدا نومموسه له مه کوششی کرد بو بلاوکردنه وهی زانست له
پيغه مبر (ﷺ) و به مردنی دواترین چرا له چراکانی مالی پيغه مبر (ﷺ) کوزایه وه.^۷

۱ سنده حسن رواه البخاري في الادب المفرد (۸۲۵).

۲ سنده قوي رواه الحاكم (۶۲/۱)، والبيهقي في شعب الايمان (۵۱۷/۶).

۳ تفسير المنار (۳۷۲/۴).

۴ التربية القيادية (۳۵۶/۳).

۵ هه مان سه رچاوه (۳۵۷/۳).

۶ بهوانه: سير اعلام النبلاء (۲۱۰/۲).

۷ السيرة النبوية لأبي شهبه (۲۴۸/۲-۲۴۹).

سپېڅم: له دايکبوونې حه سنی کورې علی (ﷺ).

پيشه وا قورتوبې (ﷺ) ده فرمووېت: حه سەن له شه عبانی سالی چواره می کوچی له دايک بو، که واته حوسەین پيش تپه پوونی سالیک به سر هاتنه دونیای حه سەن وه له دايک بووه، واقیدیش جه ختی کردووه له سر راستیتی ثم پړوايه ته.^۱

علی (ﷺ) ده فرمووېت: کاتیک حه سەن له دايک بوو ناوی (حرب) م لینا، ئیتر پيغمبر (ﷺ) هات و فرمووی: کوا کوره که م پی نشان بدهن.. ناوتان ناوه چی؟ وتم: حرب، پيغمبر (ﷺ) فرمووی: به لکو ناوی حه سەن.^۲

به م شپوه پيغمبر (ﷺ) نه و ناوه زبر و تیزه ی گورې به ناویکی جوان. نه و مناله ناوه تازه جوانه کی هه لگرت و پيغمبر (ﷺ) نه وی هه لگرت به ده سته کانی و له ناو دلیدا، نه بو رافیع ده فرمووېت: پيغمبري خوام بیني (ﷺ) بانگی فرموو به گوئی حه سەندا.^۳

هه روه ها نه بو رافیع ده رباره ی گويزه بانه ی حه سەن فرموويه تی: کاتیک حه سەن له دايک بوو فاتيمه وتی: گويزه بانه نه که م بق کوره که م، پيغمبر (ﷺ) فرمووی: ((لا ولكن احلقي رأسه و تصدقي بوزن شعره من فضة علی المساکين والافاض))، واته: نه خیر سهری بتاشه و به کیشی مووه کانی سهری زیو ببه خشه له سر هه ژاران و نه و هاوه لانه ی من که له مزگه وتن، نه ویش وای کرد.^۴

ئینجا پيغمبر (ﷺ) پیی خوش بوو خوی گويزه بانه ی بق بکات، بویه دو به رانی بوی سهرپی و له و باره وه ده یفرموو: ((الغلام مرتهن بعقیقته، یذبح عنه یوم السابع ویسمی ویطلق رأسه))، واته: منال به ستراره به گويزه بانه که یه وه، له پړوی حه وته مدا بوی سهرده بپردریت و ناو دهنریت و سهری ده تاشریت.

۱ بېوانه: شذرات الذهب لابن العماد الحنبلي (۱۰/۱).

۲ البخاري في الادب (۲۸۶).

۳ ابو داود رقم (۵۱۰۵).

۴ رواه الطبراني (۳۰/۲)، بسند حسن.

۵ بېوانه: صحيح سنن الترمذي للالباني (۱۵۲۳).

چوارهم: زهیدی کورې سابیتا (ﷺ) فیرې زمانی جووله که کان ده بیټ له سالی چوارهمی کوچی.

له م ساله دا زهید فیرې کتیبی جووله که کان بو، له خاریجی کورې زهیدی کورې سابیت له زهیدی باوکیه وه هاتوه، پښتانه مبرې خوا (ﷺ) فه رمانی پیکرد فیرې نووسینی جووله که کان بیټ بو نه وه ی نووسراوه کانی نه وانی بو بخوینیته وه،^۱ نه ویش له پانزه پوژدا فیرې بو، له ریوايه تیکی تر دا هاتوه، کاتیک پښتانه مبر (ﷺ) هاته مه دینه، زهیدیان برده لای و وتیان: نه ی پښتانه مبرې خوا، نه مه لایکه له به نی نه جار چوند سوپه تیکی له به ره له قورنان، نیتر پښتانه مبر (ﷺ) پیخوشحال بوو فه رموی: نه ی زهید، خوت فیرې نووسینی جووله که کان بکه بم، چونکه سویند به خوا من له نه وان دلنیا نیم، زهید ده لیت: منیش له ماوه ی پانزه پوژدا ته و فیرې بووم، دوی نه وه نووسراوه کانی جووله که م بوی ده خوینده وه و، وه لامیشم ده دایه وه.^۲

نه م هه واله یش گرنکی که سی وهرگپر دهرده خات له ده ولته ی نیسلامیدا، چونکه ته ماشای نه پښتانه کانی ده ولت ده کات له و نووسراوانه ی بوی دین یان لیوه ی دهروات بو شوینه کانی تر، خو ناکریت هه موو که س نه و نووسراوانه ببینیت، بویه پښتانه مبر (ﷺ) نه و فه رمانه ی به زهید کرد،^۳ فیرې وونی زهیدیش بو نه و زمانه له و ماوه که مه به لگیه له سر ژیریه کی زور و، له به رکردنیکي به هیز، زهید (ﷺ)، به کیک بوو له و که سانه ی که هه موو قورنایان له به ر کرد له سرده می پښتانه مبر (ﷺ) خویدا، به کیکیش له به ناویانگترین نووسره کانی وه سی له به ر ده سستی پښتانه مبر (ﷺ) و، هر نه ویش بوو له سرده می نه بو به کردا (ﷺ) هه موو قورنایان نووسیوه، به کیکیش بوو له نووسه رانی قورنان له سرده می عوسمان (ﷺ)، فه رمانه که ی پښتانه مبر (ﷺ) بو زهید به لگیه له سر هاندانی نیسلام بو فیرې وونی زمانه کانی تر و، شاره زابوون له زانیاریه کان نه گه ر نیاز هه بوو به و کاره.^۴

۱ البخاری، کتاب الاحکام، رقم (۷۱۹۵).

۲ بیوانه: سیر اعلام النبلاء (۲/۲۲۹).

۳ بیوانه: زید بن ثابت، کاتب الوحي وجامع القران، صفوان داودي (۸۰-۸۱).

۴ بیوانه: السیره النبویه لأبي شهبه (۲/۲۴۹).

باسی سییه‌م: دهرکردنی جووله‌که‌کانی (بنی‌النضیر)

جووله‌که تووشی ترسیکی زۆد بوون له ماوه‌ی نێوان کوژانی که‌عی کوری نه‌شرف و، جه‌نگی ئوحد که له سالی سیی کۆچیدا پوویدا، به‌لام نه‌و شکسته‌ی تووشی موسلمانان بوو له و جه‌نگه هیوای له دلی نه‌واندا تازه‌کرده‌وه بۆ به‌دیهاونی نیازه خراپه‌کانیان، ترسیشیان نه‌ما له‌سه‌ر چاره‌نووسی خۆیان، نه‌وه‌شی زیاتر ناسووده و بی‌ترسی کردن مه‌سه‌له‌ی کوژانی هاوه‌لانی په‌جیع و بیری مه‌عونه بوو، بۆیه جاریکی تر که‌پانه‌وه سه‌ر به‌کاره‌یتانی فیل و ته‌له‌که و، ده‌ستیان کرده به‌هیزکردنی قه‌لاکانیان به‌چه‌ک و که‌ره‌سته به‌مه‌به‌ستی په‌لاماردانی موسلمانان و ده‌وله‌ته‌که‌یان، ئینجا بپاریشیان دا هه‌لسن به‌کوشتنی پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) و نه‌نجامدانی ناپاکی له‌گه‌لیدا.^۱

یه‌که‌م: میژووی نه‌و غه‌زا و هۆکاره‌کانی.

۱- میژووی غه‌زا که:

لیکۆله‌ره‌وانی میژوونوسان پێیان وایه که غه‌زای (بنی‌النضیر) له دوا‌ی ئوحد بوو له په‌بیعی یه‌که‌می سالی چواره‌می کۆچی، (ابن‌القیم) یش به‌رپه‌رچی نه‌وانه‌ی داوه‌ته‌وه که پێیان وایه نه‌و غه‌زایه له پاش شه‌ش مانگ بووه له جه‌نگی ئوحد و فه‌رموویه‌تی: موحه‌مه‌دی کوری شیهابی زوه‌ری بانگه‌شه‌ی نه‌وه ده‌کات که نه‌و غه‌زایه له پاش به‌در به‌شه‌ش مانگ بووه، نه‌وه‌ش هه‌له‌یه، چونکه نه‌وه‌ی که گومانی تیادا نییه نه‌وه‌یه که له پاش ئوحد بووه، به‌لام نه‌وه‌ی که له پاش شه‌ش مانگ له به‌در پوویدا نه‌وه غه‌زای (بنی‌قینقاع) بوو، (قریظة) یش له پاش خه‌نده‌ق بووه و، خه‌بیه‌ریش له پاش حوده‌بییه.^۲

۱ بېوانه: التاريخ السياسي والمسکري (۱۷۹، ۱۸۸).

۲ بېوانه: زاد المعاد (۲/۲۴۹).

۲- هۆکاره‌کانی غه‌زاکه :

کۆمه‌لیک هۆکار ده‌وه‌ستیت له دوا‌ی ده‌رکردنی ئه‌وان له لایه‌ن پیغه‌مبه‌ر(ﷺ)،
له‌وانه :

أ- هه‌لوه‌شاندنه‌وه‌ی(بني النضير) بۆ په‌یمان‌ه‌کانیان که ده‌بوو به هه‌چ شیه‌وه‌یه‌ک
دوژمنی موسلمانان له خۆ نه‌گرن، به‌وه‌نده‌ش پانه‌وه‌ستان به‌لکو پرتنموونیشیان
کردن بۆ خاله‌کانی لاوازی له مه‌دینه.

ئهم کاره‌یان له غه‌زای(السويق)دا ئه‌نجام دا، چونکه ئه‌بو سو‌فیان له پاش
جه‌نگی به‌در نه‌زی کردبوو(بني النضير)سه‌ری ته‌ر نه‌کات له جه‌نابه تاکو هه‌رش
نه‌کاته سه‌ر مه‌دینه، جا که به دوو سه‌د سواره‌وه به‌ره‌و مه‌دینه هات،
سه‌رگه‌وره‌ی(بني النضير) که(سلام بن مشکم) بوو، له‌گه‌لی پاره‌وستا و میوانداری
پیکرد و هه‌والی گرنگی پێگه‌یاند و هه‌والگری ئیسلامی له‌وه بێ ئاگا نه‌بوو.

ب- هه‌ولدان بۆ ره‌شه‌کوژکردنی پیغه‌مبه‌ر(ﷺ): پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) له‌گه‌ل هه‌ندیک
له‌هاوه‌لانی‌دا ده‌رچوو بۆ رێگای قوبا به‌ره‌و لای ماله‌کانی(بني النضير) به‌مه‌به‌ستی
خوینبایی ئه‌و دوو که‌سه‌ی له هۆزی به‌نبی عامیر بوون و(عمرو بن امیه‌ الضمري)
کوشتنی بێ ئه‌وه‌ی بزانی‌ت په‌یمانیان هه‌یه له‌گه‌ل پیغه‌مبه‌ر(ﷺ)، به‌پێی
گریبه‌ستیک له‌ نێوان پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) و(بني النضير) سه‌باره‌ت به‌کۆمه‌ک کردن له
کاتی کۆکردنه‌وه‌ی خوینبایی، بێجگه‌ له‌ ئه‌و هاوپه‌یمانیتیه‌ی که هه‌بوو له
نێوان(بني النضير) و(بني عامر).

جووله‌که‌کان به‌هه‌وێه‌کی گه‌شه‌وه‌ پێشوازییان له پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) کرد، ئینجا
ده‌ستیان کرده‌ پیلان گێران بۆ کوشتنی پیغه‌مبه‌ر(ﷺ)، واش ده‌رده‌که‌وێت
پێککه‌وتن له‌سه‌ر فرده‌دانی به‌ردیکی گه‌وره‌ به‌سه‌ر پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) له‌سه‌رووی
دیواریکه‌وه که پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) له‌ پالیدا دانیشتبوو، به‌لام پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) که له‌ ژێر
چاودێر و پاراستنی خوای گه‌وره‌دا بوو، هه‌والی له‌ ئاسمانه‌وه‌ پێگه‌یشت ده‌ربه‌اره‌ی

نیازی خرابی نه‌وان، بویه هه‌لسا و به په‌له گه‌رایه‌وه بۆ مه‌دینه و پاش که‌میڤک هاوه‌لانی به‌ دوایدا پۆیشتن.^۱

ئهم کاره‌شیان ته‌نهما بۆ کوشتنی پیغمبر ﷺ نه‌بوو، به‌لکو بۆ له‌ناوبردنی بانگه‌وازی ئیسلام هه‌مووی بوو، بویه پیغمبر ﷺ بریاری یه‌کلاکه‌روه‌وی دا بۆ شه‌پرکردن له‌گه‌لیاندا،^۲ له‌م باره‌شه‌وه خوای گه‌وره ده‌فه‌رموویت: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا أَذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ هُمْ قَوْمٌ اٰن يَبْسُطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ فَكَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ﴾ (المائدة: ۱۱).

لیکده‌ره‌وانی قورئان ده‌رباره‌ی هۆکاره‌کانی دابه‌زینی ئهم ئایه‌ته هه‌ندی پڕیوايه‌تیان باس کردووه، (ابن جریر) له‌ نێوانیاندا ئه‌و پڕیوايه‌ته‌ی په‌سه‌ند کردووه که ئهم ئایه‌ته به‌ هۆی نیازخرابی (بني النضير) دابه‌زیوو به‌رامبه‌ر پیغمبر ﷺ و هاوه‌لانی و فه‌رموویه‌تی: (پاستترین وته‌کان ده‌رباره‌ی لیكدانه‌وه‌ی ئهم ئایه‌ته نه‌وه‌یه که خوای گه‌وره مه‌به‌ستی (النعمه) که له‌ ئایه‌ته‌که‌دا باسی کردووه، ئه‌و نیعمه‌ته‌یه که داویتی به‌سه‌ر ئیمانداران و پیغمبر ﷺ، که پزگاری کرد له‌وه‌ی (بني النضير) ده‌یانویست له‌ دژی ئه‌نجامی بده‌ن له‌ کوشتنی خۆی و هاوه‌لانی، له‌و پۆژه‌ی که پۆیشتن بۆ لایان بۆ مه‌سه‌له‌ی خۆینبایی ئه‌و دوو کوژداه له‌ هۆزی (بني عامر)، ئهم لیكدانه‌وه‌مان به‌ لاوه‌ پاستتره‌ به‌هۆی ئه‌وه‌ی خوای گه‌وره له‌ پاش ئه‌وه باسی کاره‌ ناشیرینه‌کانی جووله‌که‌ی کردوو، ناپاکی کردنیان به‌رامبه‌ر پیغمبره‌کانیان.

دکتۆر (محمد ال عابد) یش هاوبۆچوونه له‌گه‌ل ئهم په‌سندکردنه‌ی ته‌به‌ری وتوویه‌تی: دوور نییه ئهم ئایه‌ته له‌ پاش هه‌موو ئه‌و پروداوانه دابه‌زیییت، چونکه پروداوه‌کان جوړاوجۆرن و له‌ یه‌ک جیگه‌یشدا بوو، وه‌کو زانایان فه‌رمووینه.^۳ واتای ئایه‌ته‌که‌یش ئه‌وه‌یه: ئه‌و نیعمه‌ته‌ی خواتان له‌ یاد نه‌چیت به‌سه‌رتانه‌وه که گه‌وره‌ترین دیارده‌کانی ده‌ست به‌ستنه‌وه‌ی جووله‌که‌کان بوو له‌وه‌ی هه‌چ زیانیڤک

۱ بڕوانه: الواقدي (۳۶۵/۱)، التاريخ السياسي والعسكري (۱۹۰).

۲ بڕوانه: التاريخ السياسي والعسكري لدولة المدينة (۱۹۰).

۳ بڕوانه: حديث القران الكريم عن غزوات الرسول (۲۵۱/۱).

بگه‌یه‌ننه پیغه‌مبه‌ره‌که‌تان و، دوریش نه‌بوو پیلانه گلاوه‌که‌یان جیبه‌جی بکه‌ن، به‌لام خوای گه‌وره بوی پووجه‌ل کردنه‌وه و پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی خوی له ئه‌وان پزگار کرد، دواتریش فه‌رمان ده‌کات به له خوا ترسان و ده‌فه‌رموویت: ﴿وَأَتَقُوا اللَّهَ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ﴾^۱.

دووهم: ناگادارکردنه‌وی (بنی النضیر) به‌ده‌رکردنیان و گه‌مارو‌دانیان.

۱- ناگادارکردنه‌ویان:

زۆبه‌ی کتیبه‌کانی زبانه‌نامه‌ی پیغه‌مبه‌ر ﷺ باسی ناگادارکردنه‌وی پیغه‌مبه‌ر ﷺ یان کردوه بۆ (بنی النضیر) به‌ده‌رچوون له ماوه‌ی ده‌ پۆژدا، ئینجا موحه‌مه‌دی کوپی مه‌سه‌له‌مشی نارده لایان پیی فه‌رموو: بپۆ بۆ لای جووله‌که‌کانی (بنی النضیر) و پییان بلێ: پیغه‌مبه‌ری خوا منی ناردوه بۆ لاتان که ده‌رچن له ولاته‌که‌م، ئیوه په‌یمان‌که‌تان هه‌لوه‌شاندوه به‌و ناپاکیه‌ی ویستتان ئه‌نجامی بدن، منیش ده‌ پۆژ مؤله‌تتان ده‌ده‌م، دوا‌ی ئه‌و ده‌ پۆژه هه‌ر که‌سیکتان ببینریت له‌ گه‌ردنی ده‌دریت.^۲ هیچ وه‌لامیکیان نه‌بوو بۆ موحه‌مه‌دی کوپی مه‌سه‌له‌مه‌ ئه‌وه نه‌بی‌ت وتیان: ئه‌ی موحه‌مه‌د، پیمان وانه‌بوو ئه‌م هه‌واله‌ که‌سیک له‌ ئه‌وس بیهینیت، ئه‌ویش وتی: دلّه‌کان گزراون و، ئیسلام ئه‌و په‌یمان‌ه‌ی نه‌هیشت ئیوه باسی ده‌که‌ن، وتیان: باشه، ئیتر چه‌ند پۆژیک مانه‌وه خویان بۆ کوچکردن ئاماده‌ کرد.^۳

له‌و ماوه‌ عه‌بدو‌لای کوپی ئه‌به‌ی کوپی سولول که‌سیکی نارده لایان و پیی وتن: جیگیر بن و دان به‌ خو‌تاندان بگرن ئیعه‌ پشتتان به‌ر ناده‌ین، ئه‌گه‌ریش شه‌رپتان له‌گه‌ل کرا له‌گه‌لتان ده‌بین، ئه‌گه‌ریش ده‌ریکری‌ن له‌گه‌لتان ده‌رده‌چین،^۴ ده‌ریش

۱ هه‌مان سه‌رچاوه (۲۵۲/۱).

۲ به‌وانه: طبقات ابن‌سعد (۵۷/۲)، مغازی الواقدی (۳۶۳/۱-۳۷۰).

۳ به‌وانه: تاریخ الطبری (۵۵۲/۲).

۴ السیره ابن‌مشام (۲۱۲/۳).

مه چن، چونکه من زياتر له دوو هزاره کسم له گه لدايه له عه رب و خه لکانی تر،
 نه وانه دینه نیو قه لا کانتانه وه و دوا دانه یان ده مرن پیش نه وهی نه وان به نیو
 بگن.^۱

بویه جووله که کان متمانہ یان به خو یان په یدا کرده وه و (حیی بن الاخطب) ی
 سه روکیان وده ی به رزبوویه وه و جده ی کور ی نه ختہ بی نارده لای پیغمبر ﷺ و
 پی و ت: نیمه مالہ کانی خو مان به جی ناهیلین، تویش نارہ زوی خو تہ هرچی
 ده که یت، نیت پیغمبر ﷺ (الله اکبر) ی کرد و موسلمانان له گه لی وتیان (الله اکبر
 نیجا فرمووی: (حاربت یهود)،^۲ واته: جووله که شه پان کرد.

۲- گه مارودان و دمرکردنیان:

ده پوژده که تیپه پوو بی نه وهی دهرچن، بویه هیزه کانی موسلمانان به ره و لایان
 به ریکه و تن و نابلقه یان دان بق ماوهی پانزه شه و.
 نیجا پیغمبر ﷺ فرماني کرد به سوتاندنی دارخورماکانیان، به وهش بی
 هیوا بوون و وابسته بوونیان نه ما به مال و کشتوکاله کانیا نه وه، و رهشیان نه ما بق
 شه پرکردن و دهستیان کرد به هاوارکردن: نهی موحه ممد، تو خراپه کاریت
 قه دهغه کردو نه جامده ریشی به خراپ ده ژمارد، نیت بچی دارخورماکان ده برن
 ویرانی ده که ن.

نیجا خوی گه و ره ترس و بیمی خسته دلہ کانیا نه وه و، له وه دلنیا بوون که
 ریگه چاره یان نیبه جگه له دهرچوون، پاش نه وهی بویان دهرکهوت که س ناتوانیت
 یارمه تیان بدات یان به رگریان لی بکات، بویه نارديانه لای پیغمبر ﷺ که
 ریگه یان بدات دهرچن له مالہ کانیان. پیغمبر ﷺ پازی بوو له سر نه وه و پی
 فرموون: ((اخرجوا منها ولكم دماؤکم وما حملت الابل الا الحلقة))،^۲ واته: له
 مالہ کانتان دهرچن خوینتان پاریزراوه و باری وشتره کانیشتان شت ببه ن چه ک
 نه بیئت.

۱ تاریخ الطبری (۲/۵۵۲).

۲ بیوانه: السیرة النبویة لابن کثیر (۲/۱۴۶).

۲ بیوانه: حدیث القرآن الکریم عن غزوات الرسول (۱/۲۵۷).

تہ وائیش پازی بوون و ہہلسان بہ پووخواندنی سابتہ و کژلہ کہی خانووہ کانیان
 بۆ تہوہی موسلمانان سوودیان لآ و ہرنہ گرن و ہرچی نالتوون و زیویان ہہیہ
 بردیان، تہنانت (سلام بن ابی الحقیق) بہ تہنہا خوی پپ پیستی گایہک نالتوون و
 زیوی برد و دەیانوت: تہمانہن دامانناوہ بۆ بہرزکردنہوہی زہوی و داگرتنی،
 تہگہرچی دارخورماکانیشمان بہ جیہتشت لیترہ لہ خہیبہر دارخورما زۆرہ.^۱
 کہ لوپہ لہ کانیان لہسہر شہش سہد و شتر گواستہوہ و، دہرچوون بہ دہف و
 تہپلّ و زورنا و گورانیہوہ، بۆ تہوہی موسلمانان شاکامیان پی نہخوان،
 ہہندیکیان چوون بۆ خہیبہر و ہکو (سلام بن ابی الحقیق) و (حیی بن اخطب) و
 پریزان لآ گیرا لہوی، ہہندیکیشیان رۆیشتن بۆ (انراعات) لہ شام.^۲
 تہو کہ سہیش ہہلسا بہ دہرکردنیان موحممہدی کوپی مہسلہمہ بوو بہ
 فہرمانی پیغمبر (ﷺ).^۳

سینہم: پەند و وانہ کان.

قورناتی پیروز لہ یہک سوپہ تدا بہ تہواوی باسی (بني النضير) ی کردوہ، کہ
 سوپہتی حہشرہ، تہنانت عہ بدولای کوپی عہ بباس تہو سوپہتی بہ
 سوپہتی (بني النضير) ناو بردوہ، و ہکو لہ بوخاریدا ہاتووہ.^۴
 تہو سوپہتہ باسی وردہ کاریبہکانی تہو غہزایہی کردوہ، لہ گہلّ باسکردنی
 حوکمی دہستکوتہ کان و شایستہکانی و ہلوئیستی مونافیقہکانی باسکردوہ
 بہرامبہر جوولہ کہ کان و... دہشتوانین ہہندی پەند و وانہ لہو سوپہتہ بہ دہست
 بہینین:

۱- ستایش کردنی خوای گہورہ و مہزن راگرتنی:

سوپہتہ کہ بہ ستایشکردنی خوای گہورہ دہستی پی کردوہ و گہردوونیش بہ
 ہر ہہموو بوونہ و ہرہ کانیبہوہ ستایشی خوای گہورہ دہکن، خوای گہورہ

۱ بپوانہ: السیرة الطیبیة (۵۶۶/۲).

۲ ہمان سہ چارہ (۵۶۵/۲)، حدیث القران الکریم (۲۵۷/۱).

۳ بپوانہ: المغازی للواقدي (۳۷۴/۱)، الیہود فی السنة المطہرہ (۳۲۱/۱).

۴ البخاری: کتاب المغازی، باب (حدیث بني النضير) رقم (۴۰۲۹).

ده‌فهرموویت: ﴿سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ (الحشر: ۱).

سه‌ره‌تای‌نهم سوپه‌ته باسی‌نه‌وه ده‌کات که‌هه‌موو‌نه‌وانه‌ی‌له‌ناسمانه‌کان‌و زه‌ویدان‌خوای‌گه‌وره پاک‌پاده‌گرن و ستایشی‌ده‌کن، چونکه‌خوای‌گه‌وره‌خاوه‌ن ده‌سه‌لاته و‌هه‌موو‌شتیک‌له‌ژیر‌فه‌رمانیدایه.

هه‌روه‌ها‌خوای‌گه‌وره‌دانایه‌له‌دروست‌کردن‌و‌فه‌رمانه‌کانیدا‌و‌هیچ‌دروست‌ناکات‌به‌بی‌حیکمه‌ت‌و‌بی‌نه‌وه‌ی‌به‌رژه‌وه‌ندییه‌کی‌هه‌بیت،‌وه‌کو‌نه‌وه‌ی‌پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی‌سه‌رخسته‌سه‌ر‌ببیاوه‌رانی‌نه‌هلی‌کیتاب‌له‌(بني‌النضیر)‌کاتیک‌ناپاکیبیان‌کرد‌به‌رامبه‌ر‌پیغه‌مبه‌ر(ﷺ)‌و‌ده‌ریکردن‌له‌شوین‌و‌پښگای‌خوایان‌که‌پیی‌راهاتبوون.^۲

۲- ترس و سام‌له‌سه‌ریازه‌کانی‌خوایه:

خوای‌گه‌وره‌ده‌فه‌رموویت ﴿هُوَ الَّذِي أَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ دِيَارِهِمْ لِأَوَّلِ الْحَشْرِ مَا ظَنَنْتُمْ أَنْ يَخْرُجُوا وَظَنُّوا أَنَّهُمْ مَانِعَتُهُمْ حُصُونُهُمْ مِنَ اللَّهِ فَأَتَتْهُمْ اللَّهُ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوا وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ يُخْرِبُونَ بُيُوتَهُمْ بِأَيْدِيهِمْ وَأَيْدِي الْمُؤْمِنِينَ فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِيَ الْأَبْصَارِ ﴿٢﴾ وَلَوْلَا أَنْ كَتَبَ اللَّهُ عَلَيْهِمُ الْجَلَاءَ لَعَذَّبْتُمْ فِي الدُّنْيَا وَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابُ النَّارِ ﴿٣﴾ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ شَاقُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ. وَمَنْ يُشَاقِقِ اللَّهَ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ﴾ (الحشر: ۲-۴).

نه‌و‌که‌سه‌ی‌وردبیت‌وه‌له‌م‌نایه‌ته‌پیرۆزانه‌وه‌که‌خوای‌گه‌وره‌خو‌ی‌جووله‌که‌کانی‌(بني‌النضیر)‌ده‌رکردوه‌له‌شوین‌و‌جیگه‌کانی‌خوایان‌به‌ره‌و‌شام،‌له‌کاتیکدا‌هه‌موو‌هؤکاره‌مادییه‌کان‌به‌ده‌ستی‌خوایانه‌وه‌بوو،‌به‌شیواوزیک‌وایان‌ده‌زانی‌که‌س‌ناتوانیت‌ده‌ریان‌بکات،‌به‌لام‌خوای‌گه‌وره‌سه‌رسامی‌کردن‌به‌ترس‌و

۱ بهوانه: حدیث القرآن الکریم عن غزوات الرسول (۱/۳۲۷).

۲ بهوانه: تفسیر السعدی (۳/۳۲۷).

بیمیک خستیه دلّه‌کانیان‌ه‌وه، بویه به دهستی خویان و دهستی نیمانداران خانووه‌کانیان ده‌پوو‌خاند، ئەم شیوه باسکرده‌نی قورئانیش به ته‌واوی جیاوازه له شیوازی باسکرده‌نی میژوونوسان چونکه شته‌شاراوه‌کان ده‌رده‌خات و ده‌یان‌به‌ستیت‌ه‌وه به بکری راسته‌قینه‌یان که په‌روه‌ردگاره، ئینجا نایه‌ته‌کان به‌رده‌وام ده‌بن له ناشکرکردنی نه‌وه‌ی ئەوان هه‌موو هۆکاره‌کانی هیژیان هه‌بوو به‌لام خوای گه‌وره له ناخی خویانه‌وه شکستی پی‌هینان و بویه پی‌ویسته هه‌موو خاوه‌ن بیر و هوشیک په‌ند وه‌برگیریت و بزانییت که خاوه‌ن ده‌سه‌لات هه‌ر خوا خویه‌تی.

ئەم غه‌زایه وانه‌یه‌ک بوو بۆ موسلمانان له هه‌موو سه‌رده‌میکدا ئەویش بریتیه له‌وه‌ی رینگای سه‌رکه‌وتن نزیکه و ته‌نها ئەوه‌یه بگه‌رپینه‌وه لای خوا و پشتی پی‌بیه‌ستین، ئینجا خوای گه‌وره ئەوه پوون ده‌کاته‌وه ئەگه‌ر سزای نه‌دایه‌ن به ده‌رکردن، سزای ده‌دان به کوشتن له دونیادا، له دواپۆژیشدا سزای دۆزه‌خ چاوه‌پوانیان ده‌کات.^۱

۲- ویران کردنی مال و سامانی دوژمنان:

کاتیک پیغه‌مبه‌ر ﷺ به سوپاکه‌ی ئابلقه‌ی (بنی‌النضیر)ی دا، ئەوان خویان قایم کرد له قه‌لاکانیاندا، بویه پیغه‌مبه‌ر ﷺ فه‌رمانی کرد به برینی دارخورماکانیان و گه‌ردانیان، ئەوانیش ئەو قسانه‌یان کرد له‌گه‌ل پیغه‌مبه‌ر ﷺ که بنیمان، ئینجا خوای گه‌وره ئەم نایه‌ته‌ی دابه‌زاند:^۲ ﴿مَا قَطَعْتُمْ مِنْ لَيْسَةٍ أَوْ تَرَكْتُمْهَا قَائِمَةً عَلَىٰ أُصُولِهَا فَبِإِذْنِ اللَّهِ وَلِيْحَزِي الْأَفْسَقِينَ﴾ (الحشر: ۵).

(محمد ابو زه‌ره) له‌م باره‌وه به‌دریژی پ‌ا و بۆچوونه‌کانی هیناوه‌ته‌وه و، چه‌ند خالیکێ خستوه‌ته‌پوو:

۱- له بنچینه‌دا مال و ویران کردن و دار برین قه‌ده‌غه‌یه، چونکه ئامانج له‌جنگ

۱ بروه‌نه: حدیث القرآن الکریم (۱/۲۷۰-۲۷۱).

۲ هه‌مان سه‌رچاوه (۱/۲۷۴).

نازاردانی خه‌لکی نییه، به‌لکو نه‌هیشتنی سته‌مکاری نازارده‌ره.

۲- نه‌گر پیوستیه‌ک هه‌بوو بۆ نه‌نجامدانی نه‌و کارانه، بۆ نمونه نه‌گر دوزمن خۆی له‌ ناو نه‌و دارانه‌ هه‌شار بدات، نه‌وه‌ ریگه‌ چاره‌یه‌کی تر نییه‌ جگه‌ له‌ برینیان، بینا پروخاندنیش له‌ پیوستیه‌کانی کوشتن بوو، وه‌کو نه‌وه‌ی پیغمبر ﷺ لیره‌ و له‌ قه‌لای سه‌قیف نه‌نجامیدا.

۳- نه‌و شه‌رعناسانه‌ی ریگه‌یان داوه‌ بۆ نه‌نجامدانی نه‌م جوژه‌ کارانه‌ پیوسته‌ بۆ کاتی ناچاری لیک بدریقه‌وه، نه‌وه‌ک ته‌نها له‌ پیناو نازاردانی دوزمن و ویرانکردن، چونکه‌ گه‌ل هه‌موویان دوزمن نین، به‌لکو ته‌نها نه‌وانه‌ی که‌ چه‌ک هه‌لده‌گرن.^۱

۴- گه‌شه‌پیکردنی سیاسه‌تی دارایی بۆ ده‌وله‌تی ئیسلامی:

خوای گه‌وره‌ باسی مال و سامانه‌کانی (بنی النضیر)ی کردوه‌ و فه‌رموویه‌تی:

﴿وَمَا آفَاءَ اللَّهِ عَلَىٰ رَسُولِهِ مِنْهُمْ فَمَا أَوْجَفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَلَا رِكَابٍ وَلَكِنَّ اللَّهَ يُسَلِّطُ رُسُلَهُ عَلَىٰ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ (الحشر: ۶).

هه‌روه‌ها پرونی کردوه‌ ته‌وه‌ که‌ نه‌و مالانه‌ی بۆیان گه‌پایه‌وه‌ له‌ نه‌وانه‌وه‌ نه‌وه‌ خوای گه‌وره‌ به‌ موسلمانانی داوه‌ به‌بی شه‌ریکی سه‌خت، چونکه‌ موسلمانان به‌ ناسانی به‌ریکه‌وتن بۆ لای دوزمنه‌کانیان و فه‌تحیان کرد له‌ ریگه‌ی گریبه‌ستی ناشتییه‌وه، (نه‌و مالانه‌ی (بنی النضیر) که‌ به‌و شیوه‌ ناسانه‌ ده‌ستی موسلمانان که‌وت به‌بی به‌کاره‌ینانی و شتر و نه‌سپ، به‌ تابه‌ت بۆ پیغمبر بوو ﷺ)، بۆیه‌ خه‌رجی سالیکی بۆ ماله‌کانی خۆی جیاکرده‌وه‌ و، نه‌وه‌شی مایه‌وه‌ خه‌رجی کرد بۆ چه‌ک و که‌ره‌سته‌ی شه‌ر له‌ پیناوی خوادا)،^۲ ئینجا خوای گه‌وره‌ حوکمی ده‌ستکه‌وته‌کانی به‌ گه‌شتی باس کرد له‌ و ناوچانه‌ی بیباوه‌پان تیا نیشه‌جین و فه‌رموی: ﴿مَا آفَاءَ اللَّهِ عَلَىٰ رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَىٰ فَلِلَّهِ وَالرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ﴾ (الحشر: ۷).

۱ بیوانه: تفسیر الطبری (۲۴/۲۸).

۲ مسلم، کتاب الجهاد، باب (حکم الفیه) رقم (۱۷۵۷).

نهم ده‌ستگه‌وته هه‌مووی بۆ پیغه‌مبه‌ر بوو(ﷺ)، بۆیه به ناره‌زووی خۆی ده‌ستکاری کرد، گۆپرایه‌وه بۆ موسلمانان و له پێگه‌ی به‌رژه‌وه‌ندی خۆی‌اندا خه‌رج کران.

کاتی‌کیش پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) ئه‌و مالانه‌ی به‌ ده‌ستگه‌وت، بانگی سابیتی کوپی قه‌یسی کرد و پێی فەرموو: ((ادع لي قومك))، واته: قه‌ومه‌کانتم بۆ بانگ بکه، وتی: خه‌زده‌ج؟ پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) فەرمووی: به‌لکو هه‌موو ئه‌نصارپه‌کان. کاتیک هاتن پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) سوپاس و ستایشی خۆی گه‌وره‌ی کرد و باسی فه‌زلی ئه‌نصارپه‌کانی کرد و فەرمووی: ئه‌گه‌ر پیتان خۆشه‌ ئه‌و مالانه‌ به‌ش ده‌که‌م له‌ نیوان ئیوه و موهاجیره‌کاندا و ئه‌وان له‌ ماله‌کانتان له‌گه‌لتان بمیننه‌وه، ئه‌گه‌ریش چه‌ز ده‌که‌ن ته‌نها به‌شی ئه‌وان ده‌ده‌م و له‌ ماله‌کانتان ده‌ربچن. سه‌عدی کوپی عوباده و سه‌عدی کوپی موعاز وتیان: ئه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا(ﷺ) به‌لکو بیده به‌ موهاجیره‌کان و با هه‌ر له‌ ماله‌کانیشماندا بمیننه‌وه.^۱

ئیتیر پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) ده‌ستگه‌وته‌کانی دابه‌ش کرد و به‌شی هیچ که‌سی له‌ ئه‌نصارپه‌کان نه‌دا، ته‌نها ئه‌بو دوجانه و سه‌هلی کوپی حونه‌یف نه‌بیت چونکه زۆر نه‌دار بوون.^۲ پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) سه‌ره‌پای ئه‌وه‌ی ده‌یزانی که ئه‌و ده‌ستگه‌وتانه هه‌مووی بۆ خۆیه‌تی به‌لام ئه‌وانی هه‌ر کۆکرده‌وه بۆ ئه‌وه‌ی هیچ له‌ دلایان دروست نه‌بیت، مه‌به‌ستیش له‌م دابه‌شکردنه ئه‌رک سووک کردنه‌وه بوو له‌سه‌ر ئه‌نصارپه‌کان، به‌م شیوه‌یش موهاجیره‌کان پۆیشتنه‌ نیۆ ماله‌کانی (بنو النضیر) و ماله‌کانی ئه‌نصارپ بۆ خاوه‌نه‌کانیان گۆپدرایه‌وه، موهاجیره‌کانیش هه‌ندیک حالیان باش بوو، قه‌یرانه‌کیش ورده‌ ورده ئاسان بوویه‌وه.^۳

دابه‌شکردنی ئه‌و مالانه‌ گه‌شه‌یه‌کی گه‌وره‌ی له‌ سیاسه‌تی دارایی دروست کرد بۆ ده‌وله‌تی ئیسلامی، چونکه پێشتر ده‌ستگه‌وته‌ جه‌نگیه‌کان دابه‌ش ده‌کرایه‌ سه‌ر جه‌نگاوه‌ره‌کان له‌ پاش ئه‌وه‌ی ده‌وله‌ت پشکی پینچ یه‌کی لێ ده‌رده‌کرد بۆ هه‌ندی

۱ مسلم کتاب الجهاد، باب (حکم الفیه) (۱۲۷۶/۳) رقم (۱۷۵۷).

۲ بیوانه: شرح الزرقانی علی المواهب (۸۶/۲).

۳ بیوانه: السیره النبویه لصالح الشامی (۲۲۲).

خه‌رجی دیاری کراو که قورئان باسی کردووه، به‌لام له پاش غه‌زای (بني
النضیر) هوه، ده‌ستکه‌وته جه‌نگیبه‌کان به دوو شیوه دابه‌ش ده‌کرا:

۱- نه‌و ده‌ستکه‌وتانه‌ی مواهیده‌کان به شمشیره‌کانیان به ده‌ستیان
هیناوه، به‌سر خویاندا دابه‌ش ده‌کریت و پینج یه‌کی بۆ ده‌وله‌ت ده‌بیئت.

۲- نه‌و ده‌ستکه‌وتانه‌ی به‌بی شه‌ر به ده‌ست ده‌که‌ون، نه‌وه‌یش بۆ سه‌رۆکی
ده‌وله‌ت بیئت چی به به‌رزه‌وه‌ندی بزانیئت خه‌رجی ده‌کات، واته سه‌رۆکی ده‌وله‌تی
بودجه‌یه‌کی تایبه‌تی بۆ ته‌رخان ده‌کرا به پیی به‌رزه‌وه‌ندییه‌کان لیی خه‌رج
ده‌کات،^۱ خوای گه‌وره‌یش فه‌رموویه‌تی: ﴿مَا آفَاءَ اللَّهِ عَلَىٰ رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَىٰ فَلِلَّهِ
وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ
وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ
الْعِقَابِ﴾ (الحشر: ۷).

واته: بۆ نه‌وه‌ی مال و سامان ته‌نها له نیوان چینی ده‌وله‌مه‌نده‌کاندا
ده‌ستاوده‌ستی پی نه‌کریت، واش ده‌رده‌که‌ویت که سیاسه‌تی دارایی شه‌ریعه‌تی
نیسلام له‌سه‌ر نه‌م بنچینه‌یه بونیات نراوه، کتیبه‌کانی شه‌ریعه‌تیش هر باس
له‌وه ده‌که‌ن کۆمه‌لگایه‌ک بونیات بنریت و چینه‌کان تیایدا له یه‌کتر نزیک بن و،
هۆکاره‌کانی دژه دادگه‌ری له‌ناو‌بیریت.

نه‌گه‌ر حوکمه‌کانی شه‌ریعه‌تیش له بواری داراییدا جیبه‌جی بکریت، وه‌کو
ده‌رکردنی زه‌کات و قه‌ده‌غه‌کردنی سوو، هه‌روه‌ها قۆرغکردن، خه‌لکی هه‌موویان له
خۆشترین حالدا ده‌بوون و که‌س نه‌ده‌بووه بار به‌سه‌ر که‌سی تره‌وه و هه‌موویان
هاوکاری یه‌کتریان ده‌کرد،^۲ له پاش ئاشکراکردنی شیوه‌ی دابه‌شکردنه‌که، خوای
گه‌وره فه‌رمان ده‌کات به گوئی‌رایه‌لی کردنی پیغه‌مبه‌ر ﷺ و ده‌فه‌رموویت: ﴿مَا آفَاءَ
اللَّهِ عَلَىٰ رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَىٰ فَلِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ

۱ بهوانه: قراءة سياسية للسيرة النبوية، محمد قلعجي (۱۶۹).

۲ بهوانه: فقه السيرة للبوطي (۱۹۴).

كَيْ لَا يَكُونَ دَوْلَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا
وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿الحشر: ۷﴾.

واته: نه‌وی پیغمبر ﷺ) - فرمانتان پیده کات نه‌جامی بدن و، نه‌وی داواتان لیده کات لی‌ی دورکه ونه‌وه، چونکه نه‌و چاکه‌ی ئیوه‌ی ده‌ویت و(اتقوا الله) واته: له‌خوا بترسن و گوئی‌پایه‌لی فرمانه‌کانی بکن و له‌قه‌ده‌غه‌کراوه‌کانی دوریکه ونه‌وه.

﴿إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ﴾، واته: سزاکه‌ی سه‌خته بو که سیک سهریچی بکات، نه‌م نایه‌تیش - وه‌کو لی‌کده‌ره‌وانی قورنان فرموویانه - ده‌باره‌ی ده‌ستکه‌وته‌کان دابه‌زی، به‌لام کشتیه له‌هه‌موو فرمانیکی پیغمبر ﷺ) یان قه‌ده‌غه‌کراویکی، وه‌کو خوی‌گه‌وره فرموویته‌ی: ﴿فَلَا وَرَيْكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا﴾ (النساء: ۶۵).

هه‌روه‌ها پیغمبر ﷺ) فرموویته‌ی: ((ما نهیتکم عنه فاجتنبوه، وما امرتکم به فافعلوا منه ما استطعتم، فانما اهلك الذين من قبلكم کثرة مسائلهم واختلافهم علی انبیائهم))،^۱ واته نه‌وی لی‌م قه‌ده‌غه‌کردن لی‌ی دورکه ونه‌وه، نه‌وه‌شی فرمانم پی‌کردن نه‌وه‌نده‌ی نه‌جام بدن که ده‌توانن، چونکه نه‌وانه‌ی پیش ئیوه له‌ناو‌چوونیان له‌به‌ر زود پرسیارکردنیان و، نا‌کوکیان بو له‌گه‌ل پیغمبره‌کانیان.

۵- فه‌زلی موهاجیر و نه‌نصاره‌کان و نه‌وانه‌ش شوینیان ده‌که‌ون به‌چاکه:

* فه‌زلی موهاجیره‌کان:

نایه‌ته‌کانی سوپه‌تی (الحشر) چاکیتی نه‌وانی ده‌رخستوه، که نه‌وان له‌پیشه‌وه‌ن، خوی‌گه‌وره ده‌باره‌یان فرموویته‌ی: ﴿لِلْفُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا وَيَنْصُرُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ﴾ (الحشر: ۸).

* فه‌زلی نه‌نصاره‌گان:

خوای گه‌وره باسی نه‌وانیشی کردوه و فه‌رموویه‌تی: ﴿وَالَّذِينَ تَبَوَّءُوا الدَّارَ وَالْأَيْمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِمَّا أُوتُوا وَيُؤْثِرُونَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ وَمَنْ يُوقِ شَحْنًا نَفْسِهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾ (الحشر: ۹).

* فه‌زلی شوینکه‌وتوواییان:

خوای گه‌وره ده‌رباره‌یان فه‌رموویه‌تی: ﴿وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ ءَامَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ﴾ (الحشر: ۱۰).

۶- هه‌لوئیستی مونا‌فیه‌گان له‌مه‌دینه:

نایه‌ته پی‌روزه‌گان حاله‌تی مونا‌فیه‌گانی ناشکرا کردوه، له‌هاوپه‌یمانیتیان له‌گه‌ل برا جووله‌که‌کانیان، هه‌روه‌ها هه‌لوئیستیانی له‌موسلمانانیش ناشکرا کردوه و، هه‌روه‌ها هه‌لوئیستی جووله‌که‌کانیش، وه‌کو فه‌رموویه‌تی: ﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ نَافَقُوا يَقُولُونَ لِإِخْوَانِهِمُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَئِنْ أُخْرِجْتُمْ لَنَخْرُجَنَّ مَعَكُمْ وَلَا نَطِيعُ فِيكُمْ أَحَدًا أَبَدًا وَإِنْ قُوتِلْتُمْ لَنَنْصُرَنَّكُمْ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ﴾ (الحشر: ۱۱).

هه‌روه‌ها ده‌بینین له‌م نایه‌ته‌دا چوئن خوای گه‌وره کردوونی به‌برای جووله‌که‌گان (لِإِخْوَانِهِمْ) چونکه بیباوه‌پی هه‌ردوکیان کۆده‌کاته‌وه.

۷- فه‌ده‌غه‌کردنی ناره‌ق:

له‌شه‌وانی نابلقه‌دانی (بنو النضیر) دا له‌په‌بیعی یه‌که‌می سالی چواره‌می کۆچی ناره‌ق فه‌ده‌غه‌کرا، فه‌ده‌غه‌بوونیشی پله‌به‌پله‌بوو وه‌کو زانراوه، تا‌کو نه‌و نایه‌ته

یه‌کلاک‌ره‌وه‌ی سوپه‌تی مائیده دابه‌زی: ﴿فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْهَوْنَ﴾ (المائدة: ۹۱).
 نیماندارانیش له‌ئوپه‌پی گویراپه‌لیدا وتیان: قد انتهینا یا رب. ^۱ واته: وازمان هینا
 نه‌ی په‌روه‌ردگارمان.

ده‌رباره‌ی ئەم نایه‌ته: ﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ
 وَمَنْتَفِعٌ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا وَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلِ الْعَفْوَ
 كَذَلِكَ يَبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ﴾ (البقرة: ۲۱۹).

ماموستا سه‌ید قوتب (په‌حمه‌تی خوای لی بیت) ده‌فرموویت: ئەم ده‌قه یه‌که‌مین
 هه‌نگاوی قه‌ده‌غه‌کردن بوو، شت و کرده‌وه‌گان له‌وانه‌ی خراپی په‌تی نه‌بن و
 چاکه‌یشیان له‌گه‌ل تیکه‌ل بیت، به‌لام بنچینه‌ی په‌وا بوون و قه‌ده‌غه‌بوون زالبوونی
 چاکه و خراپه‌یه، جا ئەگه‌ر خراپی له‌ئاره‌ق و قوماردا زال بوو ئەوه‌هۆکاری حه‌رام
 بوون و قه‌ده‌غه‌بوونیتی، لی‌ره‌دا لایه‌نیکی پیبازی په‌روه‌رده‌ی ئیسلامیمان بۆ
 ده‌رده‌که‌ویت، ئەویش ئەوه‌یه کاتیک فرمان یان قه‌ده‌غه‌کردن په‌یوه‌ست بیت به
 بناغه‌یه‌ک له‌ بناغه‌کانی بۆچوونی ئیمان واته به‌مه‌سه‌له‌ی بیروباوه‌ی، ئیسلام هه‌ر له
 سه‌ره‌تاوه به‌ شیوه‌یه‌کی یه‌کلاک‌ره‌وه‌ ده‌ییرپیته‌وه.

به‌لام کاتیک ئەو مه‌سه‌له په‌یوه‌ندی هه‌بیت به‌ په‌رستن یان داب و نه‌ریت یان به
 بارودۆخیکی کۆمه‌لایه‌تی ئالۆز، ئیسلام له‌سه‌رخۆ و پله‌به‌پله‌ چاره‌سه‌ری ده‌کات،
 جا به‌ پیچه‌وانه‌ی مه‌سه‌له‌ی یه‌کتابه‌رستیه‌وه، که ئیسلام له‌سه‌ر ئەو بناغه‌یه
 بوونیات ده‌نریت، مه‌سه‌له‌ی ئاره‌ق و قومار په‌یوه‌ندی هه‌بوو به‌ پاهاتن و داب و
 نه‌ریته‌وه و پیویستی به‌ چاره‌سه‌رکردن هه‌بوو، بۆیه ده‌بینین سه‌ره‌تا خوای گه‌وره
 ئەوه‌ی پوون کرده‌وه که گونا‌هی ئەو دوو تاوانه زیاتره له‌ چاکیه‌کانیان، ئەمه‌یش
 ئاماژه‌یه‌که بۆ وازه‌ینان، هه‌نگاوی دووه‌میش له‌ سوپه‌تی (النساء) دا هاتوه که
 خوای گه‌وره فرمویه‌تی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَرَى
 حَتَّى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنْبًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّى تَغْتَسِلُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْرَجًا أَوْ عَلٰى

سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِّنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ يَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُوًّا غَفُورًا ﴿٤٣﴾ (النساء: ۴۳).

نوژی‌ش له پی‌نج کاتی له به‌کتر نزدیکدا نه‌نجام ده‌دریت، کاته‌که‌یش نه‌ونده هه‌لناگریت که‌سه‌که سه‌رخوش بیت و بیت‌ه‌ه هوشی خویشی جاریکی تر، بویه کات له پیش نه‌و که‌سانه‌دا ته‌سک بوویه‌هه چونکه نه‌و که‌سه‌ی که‌ خووی گرتووه به‌ خواردنی شتیک له کاتیکی دیارکراودا حز له خواردنی ده‌کات و که نه‌و کاته تیپه‌پی حزه‌که‌ی ده‌شکیت، ئینجا له پاش نه‌م دوو هه‌نگاوه، هه‌نگاوی کوتایی هات و حه‌رام بوونی به‌کجاری دابه‌زی: ﴿إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْهَوْنَ﴾ (المائدة: ۹۱).

۸- پیلانی خراپه به‌سه‌ره نه‌نجام‌ده‌رانیدا ده‌گه‌ریت‌ه‌وه:

ته‌له‌که و پیلانه‌کانی جووله‌که له دزی پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) و ده‌وله‌تی ئیسلامی له نه‌وپه‌پی نزمی و ناله‌باریدا بوو، نه‌وان به‌ دوا‌ی سه‌ربه‌رزی و زال بووندا ده‌گه‌ران به‌و کارانه‌یان، به‌لام خوی گه‌وره پیلانه‌کانی به‌سه‌ره خویندا شکانه‌وه و پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی و موسلمانانی له ده‌ستیان پرزگارکرد و، نه‌وانیشی سه‌رشو‌پرکرد و ماله‌کانیشیان بوو به‌ ده‌ستکه‌وت بق موسلمانان به‌بی هیچ شه‌ر و ماندوو بوونیک، خوی گه‌وره ده‌فه‌رموویت: ﴿هُوَ الَّذِي أَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ دِيَارِهِمْ لِأَوَّلِ الْحَشْرِ مَا ظَنَنْتُمْ أَنْ يَخْرُجُوا وَظَنُّوا أَنَّهُمْ مَانِعَتُهُمْ حُصُونُهُمْ مِنَ اللَّهِ فَأَلْتَهُمُ اللَّهُ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوا وَقَدَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ يُخْرِبُونَ بُيُوتَهُمْ بِأَيْدِيهِمُ وَالْمُؤْمِنِينَ فَاَعْتَبَرُوا يَأْتُوا لِي الْآبَصِرِ﴾ (الحشر: ۲).

نه‌مه سه‌ره‌نه‌نجامی کاری خراپه‌یه، ئینجا به‌وانه چون قورئانی پیروژ ناماره‌ی کردووو بق نه‌و جینگایانه‌ی پئیویسته په‌ندیان لی وه‌ریگریت و هه‌ره‌شه‌دانیشی له

ه‌موو که سیک نه و پربازه بگریته بهر^۱ که فرموویه‌تی: ﴿فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِيَ الْأَبْصَارِ﴾.

په‌ند وه‌رگرتنیش له‌م ئایه‌تانه له‌چهند پروویه‌که‌وه‌یه به‌بۆچوونی من:

۱- نه‌و که‌سه‌ی له‌ پرووی هه‌ق و پاستیدا ده‌وه‌سیتیت و خه‌لکی لی دور ده‌خاته‌وه بانگ‌خوازانی پاستی پاوده‌نیت، له‌و باره‌وه‌ خوای‌گه‌وره ده‌فرموویت: ﴿قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا سَعْتٌ لَّيُونٌ وَتُحْشَرُونَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمِهَادُ﴾ (ال عمران: ۱۲).

۲- مملانی‌ی نیوان هه‌ق و باتل هه‌رگیز پاناوه‌ستیت و به‌رده‌وامه، هه‌ردوو لاشیان په‌لاماردان و زال بوونیان ده‌بییت، به‌لام سه‌ره‌نجام هه‌ر بۆ چاکه‌کارانه.

۳- په‌ند وه‌رگرتن به‌وه ده‌بییت له‌و سیفه‌تانه‌ی جووله‌که‌خۆمان دور بگرین، بۆ نه‌وه‌ی تووشی هه‌مان سه‌ره‌نجام نه‌بین له‌سه‌رشوپی و شکست.^۲

۹- زۆرکردن نییه له‌ئاییندا:

له‌نیو(بنی‌النضیر) دا‌هه‌ندی کوره‌گاور بوون به‌هۆی په‌روه‌رده بوونیان له‌نیوانی‌اندا بووبوون به‌جووله‌که، جا‌که‌س و کاره‌موسلمانه‌کانیان ویستیان پینگه‌یان لی بگرین له‌که‌ل نه‌واندا کوچ نه‌کن، بۆیه‌خوای‌گه‌وره نه‌م ئایه‌ته‌ی دابه‌زاند: ﴿لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ لَا انفِصَامَ لَهَا وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾ (البقرة: ۲۵۶).

نه‌بو داود له‌سونه‌نه‌که‌یدا له‌عه‌بدو‌لای کوه‌ی عه‌بباس ده‌گه‌ریتته‌وه(ﷺ): هه‌ندی‌ک ئافه‌رت بوو منالیان بۆ نه‌ده‌ما، بۆیه‌نه‌زریان ده‌کردنه‌گه‌ر منالیکیان بییت و بمینیتته‌وه بیکات به‌جووله‌که،^۳ جا‌کاتیک(بنو‌النضیر) ده‌رکران، هه‌ندی‌ک له‌کوه‌پانی

۱ به‌وانه: صور وعبر من الجهاد النبوي في المدينة (۱۶۷-۱۶۸).

۲ به‌وانه: الصراع مع اليهود لأبي فارس (۱۷۹).

۳ سنن أبي داود (۱۳۳/۳).

نه نصاریان تیادا بوو، وتیان: واز له کورده‌کانمان ناهینن، خوی گه‌ورده‌یش نه م
 نایه‌ته‌ی دابه‌زاند: ﴿لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ
 بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ لَا انفِصَامَ لَهَا وَاللَّهُ سَمِيعٌ
 عَلِيمٌ﴾ (البقرة: ۲۵۶) ۱.

۱ ابو داو کتاب الجهاد، (باب الاسیر یکره علی الاسلام) (۱۳۲/۳)، (۲۶۸۲).

باسی چواره م: غه زای (ذات الرقاع)

یه که م: میژوو و هوکاره کانی، بوجیش ناو نرا (ذات الرقاع)؟:

نوو سه رانی سپره جیاو زبیا ن هه یه ده ربار ه ی میژوو ی نه م غه زایه، نیمامی بوخاری پی پی وایه له پاش خه بیهر بووه، به لام به لای (ابن اسحق) ه وه^۱ له دوی غه زای (بنو النضیر) ه وه بووه، ده شگړپنه وه پاش خنده ق بووه له سالی چواره می کچی، واقیدی^۲ و ئیبنو سه عد^۳ و توویانه له موچه پر ه می سالی پینجی کچی بووه. ماموستا (البوطی) و توویه تی له سالی چواره می کچی بووه پاش تیپه پبوونی مانگ و نیویک به سر ده رکردنی (بني النضیر) دا، و تووشی تی زوری ه ی زانایان له سر نه م بوجوونه و^۴ خو می ش هر نه وه به راست ده زانم، هوکاری غه زا که: ده رکه و تنی ناپاکی بوو له لایه ن زوری ک له هو زه کانی نه جد له دژ موسلمانان، نه و ناپاکی ه ی له کوشتنی حه فتا که سه که ده رکه و ت که ده رچوو بوون بؤ بانگه واز، بویه پیغه مبه ر (ﷺ) ده رچوو بؤ شه پر کړدن له گه ل هو زه کانی مو حاریب و به نی سه عله به،^۵ دکتور (محمد ابو فارس) یش ده گړپنه وه که که سی ک هاتوو بؤ مه دینه و موسلمانانی ناگادار کردوه که نه و دوو هو زه خو یان ناماده کردوه بؤ شه پی پیغه مبه ر (ﷺ)، بویه پیغه مبه ر (ﷺ) خو ی ده رچوو بؤ لایان به چوار سه د جه نگاوه ره وه، ده شگړپنه وه به حه و ت سه د جه نگاوه ر، کاتی ک پیغه مبه ری خوا (ﷺ) گه یشته لای مال ه کانیان ترسان و هه له اتن بؤ چله پوپه ی چیاکان، مال و مناله کانی شیان له دوی خو یان به جیه یشت، کاتی نو یژیش هات و موسلمانان نه یانو یژا هی ر ش بکه نه سه ریان و پیغه مبه ر (ﷺ) نو یژی (صلاة الضوف) ی پی کړدن و گه رانه وه بؤ مه دینه.^۶

۱ البخاري كتاب المغازي باب (غزوة الرقاع) (۶۲/۵) رقم (۴۱۲۸).

۲ بروانه: المغازي للواقدي (۳۹۵/۱).

۳ بروانه: الطبقات لابن سعد (۶۱/۲).

۴ فقه السيرة النبوية (۱۹۴).

۵ هه مان سه رچاوه (۱۹۴-۱۹۵).

۶ بروانه: غزوة الاحزاب لأبي فارس (۱۴).

ئه‌م هه‌لمه‌ته سه‌ریازییه مه‌به‌سته‌کانی خۆی به‌ده‌ست هیئا و، توانی دوزمنان په‌رته‌وازه بکات که نیازی هیرشیان بوو بۆ سه‌ر مه‌دینه، هه‌روه‌ها ترسی خسته دلپانه‌وه و، وانه‌یه‌کی فیرکردن که موسلمانان نه‌وه‌ک هه‌ر توانایان هه‌یه دوزمنانان له ناو ببه‌ن، به‌لکو ده‌توانن شه‌پیش بگوێژنه‌وه خاکی دوزمن. ^۱ بۆیه‌ش ناونرا(ذات الرقاع) چونکه پارچه‌یان ده‌به‌ست به‌ پێیان‌وه له‌به‌ر گه‌رماو له‌به‌ر ئه‌وه‌ی پێیه‌کانیان بووبووه زام له‌ پێخاوسیدا، یان له‌به‌ر ئه‌وه‌ی به‌یداخه‌کانیان پینه‌کردبوو، یان له‌به‌ر ئه‌وه‌بوو ئه‌و جیگای لێی دابه‌زین په‌له‌ی سه‌پی و په‌شی تیابووه، راستیش ئه‌وه‌یه به‌ پارچه‌ پێیان ده‌به‌ست. ^۲

بوخاری و موسلیم له‌ ئه‌بو موسای ئه‌شعه‌رییه‌وه رپوایه‌تیان کردووه فه‌رموویه‌تی: له‌گه‌ڵ پیغه‌مبه‌ر(ﷺ)دا ده‌رچووین له‌ غه‌زایه‌کدا، ئیمه‌ شه‌ش که‌س بووین به‌ تۆره سواری و شتریک ده‌بووین، ئیتیر پیمان بریندار بوو، منیش هه‌ردوو پتم بریندار بوو، نینۆکه‌کانیشم که‌وتن، جا ئیمه‌ پارچه‌ی په‌رۆمان ده‌به‌سته ده‌وری پیمان‌ه‌وه، بۆیه ناونرا(ذات الرقاع) به‌ هۆی ئه‌و پارچانه‌ی ده‌مانبه‌سته پێیه‌کانمانه‌وه. ^۲

دووهم: نوێژی ترس و پاسه‌وانییتی سنووره‌گان.

۱- نوێژی ترس: خوای گه‌وره ئه‌م شیوه نوێژه‌ی له‌م غه‌زایه دابه‌زنده سه‌ر پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی(ﷺ)، قورئانیش باسی شیوازه‌که‌ی کردووه، خوای گه‌وره ده‌فه‌رموویت: ﴿وَإِذَا كُنْتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلَاةَ فَلَنْقُمْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا أَسْلِحَتَهُمْ فَإِذَا سَجَدُوا فَلْيَكُونُوا مِنْ وَرَائِكُمْ وَلْتَأْتِ طَائِفَةٌ أُخْرَىٰ لَمْ يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَأَسْلِحَتَهُمْ وَدَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ تَقَفَلُوا عَنْ أَسْلِحَتِكُمْ وَأَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُمْ مَيْلَةً وَاجِدَةً وَلَا جُنَاحَ

۱ بېروانه: غزوة الاحزاب محمد احمد باشمیل (۷۷-۷۸).

۲ حدیث القرآن الکریم عن غزوات الرسول (۳۰۹/۱)، صور وعبر من الجهاد النبوي في المدينة (۱۷۰)..

۳ صحیح البخاری کتاب المغازی باب (غزوة ذات الرقاع) رقم (۴۱۲۸).

عَلَيْكُمْ إِنْ كَانَ بِكُمْ أذىً مِنْ مَطَرٍ أَوْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَنْ تَضَعُوا أَسْلِحَتَكُمْ
وَحُدُوا حِذْرَكُمْ إِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا ﴿النساء: ۱۰۲﴾.

موسلمانان (صلاة الخوف) یان کرد و شیوازه‌ک‌شی نه‌مه‌یه، کومه‌لئیک له‌گه‌ل
پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) ریز ده‌به‌ستن و کومه‌لئیک پروه و دوژمن، یه‌ک پکاتی به‌و که‌سانه کرد
له‌گه‌لیدا بوون و خوئی هر به پاره‌ستان مایه‌وه و نه‌وان بۆ خوئیان ته‌واو کرد و
پوویان کرده دوژمن، نه‌و کومه‌له‌ک‌یش هاتن که نویژیان نه‌کردبوو، پکاته‌ک‌ی تری
پییان کرد و له‌ دانیش‌تندا هه‌لنه‌ستایه‌وه و نه‌وان بۆ خوئیان نویژه‌کانیان ته‌واو
کرد. ^۱ له‌ پیوایه‌تی موسلیمیشدا هاتووه: دوو پکات نویژی به‌ کومه‌لئیکیان کرد و،
نه‌وان چوونه دواوه، ئینجا ئینجا دوو پکاتی تری به‌ کومه‌له‌ک‌ی تر کرد، ده‌لئیت: بۆ
پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) چوار پکات بوو، بۆ نه‌وانیش دوو پکات بوو. ^۲ له‌وانه‌شه - وه‌کو
دکتور (البوطی) ده‌لئیت - چه‌ند جارئیک (صلاة الخوف) ی پی‌ کرد بیستن، جارئیک به‌م
شیوه و، جارئیک به‌ شیوه‌ک‌ی تر.

^۳ نه‌م نویژه‌ی له‌ ناوچه‌ی (نخل) کردیان که دوو پۆژه پی‌ دووره له‌ مه‌دینه‌وه،
نه‌م حوکمه شه‌رعیه‌یش به‌لگه‌یه له‌سه‌ر گرنگی نویژ، ته‌نانه‌ت له‌ ناوچه‌رگه‌ی
شه‌ریشدا، نابیت که‌مه‌ترخه‌می تیا بکریت، هه‌رگیز بواریش نه‌دراوه له‌ ژیر هیه
بارودوخیکدا نویژ نه‌کریت و له‌گه‌ل جیهادیشدا لکاون به‌ یه‌که‌وه و جیاوازیینان له
نیواندا نه‌کراوه. ^۴

۲- پاسه‌وانیته‌ی خاله‌ سه‌ریازییه‌کان:

کاتی‌ک سوپای ئیسلامی گه‌رانه‌وه له‌و غه‌زایه، ئافره‌تییکیان له‌ بته‌رستان کرد به
کزیله و هینایان، ئیتر می‌رده‌ک‌ی نه‌زری کرد نه‌گه‌رپه‌ته‌وه تاکو خوینئیک نه‌رپژرت له
نیو هاوه‌لانی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ)، ئیتر له‌ کاتی شه‌وات و، پیغه‌مبه‌ریش (ﷺ) دوو

۱ به‌وانه: السیرة: فی ضوء المصادر الاصلية (۴۲۵).

۲ مسلم کتاب الصلاة، باب (صلاة الخوف) رقم (۸۴۳).

۳ به‌وانه: فقه السیرة النبویة للبوٹی (۲۰۷).

۴ به‌وانه: التریبة القیادیة (۲/۳۰۳-۳۰۴).

پیاوی دانابوو بۆ پاسه وانیتی له کاتی خه ودا، که عه بیاسی کوپی بيشر و، عه ماری کوپی یاسر بوون، له و کاته ی عه بیاد نویژی ده کرد نه و پیاوه به تیریک لیتیدا، نه ویش نویژه که ی نه بری، تاکو سی تیری تری لیتیدا، نه ویش وازی له نویژه که ی نه هیتا تاکو سه لامی دابه وه و، ئینجا هاوړتی که ی ناگادار کرده وه، نه ویش وتی: پاکی بۆ خوی گه وره نه ی بۆچی ناگادارت نه کردم وه، وتی: له سوړه تیک بووم ده مخوینده وه، حه زم نه کرد بیبرم، به لام کاتیک تیره کانی تری تی هاویشتم، کرنووشم برد و ناگادارم کردیته وه، سویند به خوا، نه گه ر له بهر نه وه نه بویه پیغه مبه ر(ﷺ) فه رمانی پیکردووم نه م جیگایه بیاریزم هه ناسه م ده برآ و نه سوړه تم نه ده بری،^۱ له م پروداوه ویش ده توانین هه ندی پهند وانه وه برگرین:

ا- گرنگیدانی پیغه مبه ر(ﷺ) به سه لامه تی سه ریازه کانی، کاتیک دوو که سی له چاکترین هاوه لان هه لباردووه بۆ پاراستنیان به شه و.

ب- دابه شکردنی پاسه وانیتی و تیبینی ده که ی که نه و دوو پیاوه که پاسه وانیتیان پی سپێردرابوو شه ویان کردبووه دوو به شه وه، چونکه سه ریازه پیوسته هه ندیک پشوو بدات.

ج- په یوه ست بوونیان به قورئان خویندنه وه، خو شه ویستی نه و هاوه له بۆ قورئان وای لی کردبوو نازاری تیره کانی له بیر بجیته وه که ده چه قیته لاشه یدا.^۲

د- هه سترکردن به لیپرسراویتی پاسه وانیتی: عه بیاد نویژه که ی نه بری به هۆی نازاری تیره کانه وه، به لکو به هۆی هه ست کردن به و لیپرسراویتی به پی سپێردرابوو، نه م ویش وانه یه کی گرنگه له چه مکی خوا په رستندا.

ه- ئیستراتژی ته تی جیگای پاسه وانیتی: پیغه مبه ر(ﷺ) سه ره تای رچه رینگه شاخاوییه که ی هه لبارد بۆ پاسه وانیتی، چونکه له و جیگه وه پیشبینی ده کرا هیرش بکریته سه ر موسلمانان.

و- نزکی جیگای خه وتنی پاسه وانه کان له و پاسه وانه وه، بۆیه توانی که سه

۱ پروانه: السیر: فی ضوء المصادر الاصلية (۴۲۷).

۲ پروانه: غزوة الاحزاب لابی فارس (۲۰-۲۱).

خه‌وتووه‌که بیدارکاته‌وه، خو ئه‌گه‌ر دور بوایه لئی‌وه مه‌ترسی پودانی کاری ترسناک ده‌کرا.^۱

سییه‌م: نه‌به‌ردیی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) و مامه‌ئه‌کردنی له‌گه‌ل جابیری کوپی عه‌بدولا.

۱- نه‌به‌ردی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ):

پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) له کاتی گه‌رانه‌وه‌ی له غه‌زای (ذات الرقاع) کاروانیکی پئیگه‌یشت له دۆلئیکی پر له دار و دره‌خت، هاوه‌لان بلاوه‌یان کرد و، پیغه‌مبه‌ریش (ﷺ) له سیبه‌ری دارێکدا شمشیره‌که‌ی هه‌لواسی، جابیر ده‌لئیت: (ئیمه خه‌وتین، پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) بانگی کردین و پۆیشتین عه‌ره‌بیکی بیابانشینی لا دانیشتبوو، پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) فرمووی: من خه‌وتبووم، ئه‌م پیاوه شمشیره‌که‌ی هه‌لکیشام، به‌ پووتی به‌ ده‌ستیه‌وه بوو، پئی وتم: کئ به‌رگرت ئی ده‌کات به‌رامبه‌ر من؟ منیش پیم وت: خوا، ئه‌وه‌تا خۆیشی دانیشتوو له لامدا، پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) سزای ئه‌و پیاوه‌ی نه‌دا، ناوی ئه‌و کابرایه‌یش غه‌وره‌سی کوپی حاریس بوو).^۲ ئه‌م غه‌وره‌سه په‌یمانی به‌ پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) دا هه‌رگیز شه‌پی له‌گه‌ل نه‌کات و له‌گه‌ل که‌سانیکیش نه‌بیت شه‌پی له‌گه‌ل بکه‌ن، ئه‌ویش وازی ئی هینا، کاتیک گه‌رایه‌وه لای که‌س و کاره‌کانی وتی: له لای چاکترین که‌سه‌وه گه‌راومه‌ته‌وه بۆ لاتان،^۳ ئه‌م به‌سه‌ره‌اته‌یش به‌لگه‌یه له‌سه‌ر پیغه‌مبه‌رایه‌تی موحه‌مه‌د (ﷺ) و ئازایی له‌ پاده به‌ده‌ری، هه‌روه‌ها ئه‌وه‌ی ئی وه‌رده‌گیریت که بلاوه‌کردنی سه‌ربازه‌کان کاریکی پئیگه پیدراوه ئه‌گه‌ر جیگا که مه‌ترسی تیدا نه‌بیت.^۴ ئه‌م به‌سه‌ره‌اته جیگیره و پراسته و، چاودیری گه‌وره‌ی خوای گه‌وره ئاشکرا ده‌کات بۆ پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) و زیاتر به‌رچاومان پوون ده‌کاته‌وه به‌ مه‌زنی ئه‌و پیغه‌مبه‌ره (ﷺ)، ئینجا ده‌توانی هه‌ست بکه‌یت به

۱ بروانه: غزوة الاحزاب لأبي فارس (۲۲).

۲ بروانه: السيرة النبوية في ضوء المصادر الاصلية (۴۲۶).

۳ هه‌مان سه‌رچاوه (۴۲۷).

۴ بروانه: فتح الباري (۳۱۷/۱۵) نقلا عن السيرة النبوية في ضوء المصادر الاصلية (۴۲۷).

لہخودہرچوونی ئو پیاوہ عہرہ بہ کاتیک دہ لیت: کی بہرگیت لی دہکات لہ بہرامبہرم، ئہ بی چی بیت ئو پنگرہی ئو پیاوہی بہستہوہ لہوہی ہیچ زیانیک بہ پیغمبر ﷺ بگہینیت، ہیچی تر نییہ لہ چاودیری خوی گورہ زیاتر، ئوہش بہس بوو بؤ ئوہی دلی ئو بتپہرستہ پر بکات لہ ترس و بیم و شمشیرہ کہ لہ دہستی بکویتہ خوارہوہ، ئوہی کہ پرویدا بہلگہ بوو لہسہر راستیتی فرمودہی خوی گورہ: ﴿يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ﴾ (المائدہ: ۶۷).

۲- ماہہ لہ کردنی پیغمبر ﷺ لہ گہل جابیری کوری عہ بدولا:

جابیری کوری عہ بدولا ﷺ دہ فرمویت: لہ گہل پیغمبر ﷺ دہرچووم بؤ غزای (ذات الرقاع) بہسہر و شتریکی لاوازہوہ، لہ کاتی گہرانہوہ ہر دوادہ کہ وتم، تاکو پیغمبر ﷺ پیم گہشت و فرمووی: جیتہ ئہی جابیر؟ دہ لیت: وتم: ئہی پیغمبرہی خوا ئہم و شترہم دوی خستم، پیغمبر ﷺ فرمووی: بیہینہ بہ چوکدا، منیش وامکرد و، پیغمبر ﷺ یش و شترہ کہی مینا بہ چوکدا، ئینجا فرمووی: ئو دارہی دہستت بدہ بہ من، یان چلہ داریکم بؤ بپرہ، دہ لیت: منیش وامکرد، دہ لیت: چہند جاریک پیغمبر ﷺ ئو دارہی پیا چہ قاند، ئینجا فرمووی: سواربہ، منیش سوار بووم و سویند بہ خوا پیشی و شترہ کہی پیغمبر ﷺ ی دایہوہ ئوہندہ خیرا بوویہوہ.

لہم بہسہرہاتہ دیمہ نیکی جوان و ناکاریکی بہرزی پیغمبر ﷺ دہردہ کہویت لہ گہل ہاوہ لانی، لہ پرووی قسہی نہرم و خوبہ کہ مزانین و گالتہ کردن و خوشہ ویستی بؤ ہاوہ لانی و پرسیارکردنی کاروباریان.

باسی پینجه‌م: غه‌زای به‌دری کاتی دیاری کراو (دومة الجندل).

یه‌که‌م: غه‌زای به‌دری کاتی دیاری کراو.

وه‌کو جیبه‌جی کردنیک بو نه و په‌یمان‌ه‌ی نه‌بو سوفیان پینشیاری کرد له پاش جه‌نگی به‌در، پیغمبر ﷺ) وابه‌سته‌ی نه‌و به‌لینه‌ بوو، له‌سر سوپایه‌که‌وه که پینکها‌تبوو له هه‌زار و پینچ سه‌د که‌س ده‌رچوو بو شوینی دیاری کراو له سالی چواری کۆچی، به‌یдахی شه‌ریش به‌ده‌ستی علی یه‌وه بوو(ﷺ)، له پاش هه‌شت بوژ چاوه‌پوانکردن نه‌وان نه‌هاتن، نه‌که‌رچی نه‌بو سوفیان سوپایه‌کی‌شی کۆکردبوویه‌وه له دوو هه‌زار جه‌نگاوه‌ر، که‌یشتبوونه‌ نزیکی جینگایه‌ک(ظهران)ی پی‌ده‌وتریت، به‌لام نه‌بو سوفیان سوپاکه‌ی که‌پانده‌وه بو مه‌که‌،^۱ پاش نه‌وه‌ی که‌ پی‌وتن: نه‌م سال سالیکی وشک و نه‌هاته و باشتر وایه‌ بگه‌رتینه‌وه بو مه‌که‌.^۲

نه‌م ده‌رچوونه‌ی پیغمبر ﷺ) به‌هیزبوونی موسلمانانی پیشان ده‌دا و، ترسی ده‌خسته‌ دلی دوژمنانیانه‌وه،^۳ جموجۆلی سوپای ئیسلامی له مه‌دینه‌وه تا‌کو به‌در مانق‌پنکی سه‌رکه‌وتوو بوو، به‌لگه‌یه‌کی به‌هیزیش بوو بو دوژمنانی ئیسلام له ناوخۆ ده‌ره‌وه‌ی مه‌دینه‌ که‌ ئیسلام بووه‌ته‌ هیزکی نه‌ژماربو کراو له دوورگی عه‌ره‌ب. له‌ پووی نۆدی ژماره‌ و پته‌وی پینکخستنی و چاکی خو پر چه‌ک کردن، ته‌نانه‌ت نه‌بو سوفیان پاشگه‌ز بوویه‌وه له‌و په‌یمان و به‌لینه‌ی که‌ خو‌ی ده‌ستنیسانی کردبوو بو پوویه‌پوویه‌بوونه‌وه‌ی سوپای ئیسلامی.^۴

هه‌له‌ته‌ی راگه‌یاندنیش که‌ بته‌پرستان پی‌ی هه‌لسابوون به‌سر خو‌ی‌اندا شکایه‌وه‌و ، بوونه‌ مایه‌ی گالته‌جاپی عه‌ره‌به‌کان، هه‌روه‌ها جینگه‌ریش بوو له‌ لای خه‌لکی که‌ نه‌و زیانانه‌ی تووشی موسلمانان بوو له‌ ئوحوود شکست و لاوازی سه‌ریازی

۱ به‌وانه: نضرة النعميم (۱/۲۱۸-۲۱۹).

۲ به‌وانه: غزوة الاحزاب محمد احمد باشمیل (۸۸).

۳ به‌وانه: من معین السیرة للشامی (۲۶۴-۲۶۵).

۴ غزوة الاحزاب محمد باشمیل (۸۸-۸۹).

ناگه يه نيټ،^۱ بويه هم غه زايه ناوبانگي سه ربازي موسلمانانې پاراستو له وه رزي بازگانې به دريش به شداريان کرد و به شيويه يه کي باش قازانجيان ده سته وت.^۲

دووهم: (دومة الجندل).

هم غه زايه يش بؤ جيگير کردني کوله که کاني ده وله تي نيسلامي بوو، نه مجاره يان سوپاي نيسلامي به سر کردايه تي پيغمبر ﷺ) به پريکه وتن به ره و(قضاة) که له باکوړي هوزه کاني نه سه د و غه ته فان بوون و، له سنوره کاني غه ساسينه کان که هاوپه يمانې ده وله تي پومييه کان بوون و سه رپه رشتي بازاري ده ومه تولجه نده ليان ده کرد که ده که و ته (۴۵۰) کم له باکوړي مه دينه، هم هوزه يه که مين هوز بوو پيغمبر ﷺ) غه زاي کردن که به غه زاي(دومة الجندل) ناسرا،(ربيع الاول هـ ۵ - اغسطس ۶۲۶ز) چونکه هه وال گه يشتبوه موسلمانان که هه ندي له هوزه کان له وي کؤبوونه ته وه بؤ هيرش کردنه سر نه و کاروانان هې پيياندا تيده په ريت، هه روه ها هه وال کان نه وه يان پاده گه ياند که نه وانه بير له وه ده که نه وه له مه دينه نزيک ببنه وه بؤ هيرش کردنه سه ريدا.^۳

له راستيدا(دومة الجندل) جيگايه کي دوور بوو له مه دينه و ده که و ته سر سنوړي نيوان حيجاز و شام، له ناوه راستي پريگايش بوو له نيوان ده ريباي سوور و که نداوي عه رب، پريکردني شانزه شه ويش دوور بوو له مه دينه وه، خو نه گه موسلمانان خويان له و کؤبوونه وه يش بي ناگا بگردايه که س لومه ي نه ده کردن، ديدې سياسي دوورين و نه قليه تي سه ربازي نه وه ي سه پانده سر موسلماناندا که جموجول بکن بؤ په رته وازه کردني نه و کومه لانه، هه روه ها بؤ به ديهيتاني هم نامانجان:

۱- بيدهنگي له و کؤبوونه وه ده بووه مايه ي لاوازبووني هيڼي موسلمانان و له که داربووني شکومه ندييان.

۱ بېوانه: التاريخ الاسلامي للحميدي (۶۶/۶).

۲ بېوانه: التاريخ الاسلامي للحميدي (۶۷/۶).

۳ بېوانه: تاملات في سيرة الرسول لمحمد الوكيل (۱۶۹).

۲- بوونی نه و کومه لانه له ریگای شام کاریگری ده بیته له‌سه‌ر بارودوخی نابوری موسلمانان و، کاروانه‌کانیان تووشی زیان و مه‌ترسی ده‌بوون و په‌شیوی نابوری دروست ده‌کرد.

۳- مه‌سه‌له‌یه‌کی گرنکیش هه‌بوو نه‌ویش سه‌پاندنی ده‌سه‌لاتی موسلمانان بوو له‌سه‌ر هه‌موو نه و ناوچه‌یه، بۆ نه‌وه‌ی خه‌لگی وا هه‌ست بکه‌ن له ژیر پاریزگاری ده‌وله‌تی ئیسلامیدان و نه‌وان بازگانیه‌کانیان بۆ ده‌پاریزن.^۱

۴- بی به‌ش کردنی قورپه‌یش له هه‌ر هاوپه‌یمانیه‌کی بازگانی که بۆیان بیته یارمه‌تیده‌ر و دوورخستنه‌وه‌یان له و ناوچه‌یه، چونکه ده‌رکه‌وتنی ده‌وله‌تی به‌م شیوه به‌هیزه کاریگری ده‌کاته سه‌ر ده‌روونی قورپه‌یش و وره‌یان لاواز ده‌کات.^۲

۵- سوور بوون له‌سه‌ر لابرندی نه و ترسه‌ی له لای عه‌ره‌ب بوو، که خه‌ونیان ده‌بینی به پووبه‌پووبوونه‌وه‌ی پۆمه‌گان و، هه‌روه‌ها جه‌خت‌کردنه‌وه له‌سه‌ر جیهانیتی ئایینی ئیسلام، زۆریش له میژوونوسان پێیان وایه که ئامانج له‌و غه‌زایه ترساندنی پۆمه‌گان بووه که ته‌نها ماوه‌ی پینج شه‌و دوور بوون له‌و جیگایه‌ی موسلمانان غه‌زایان کرد.

هه‌ر بۆیه پیغه‌مبه‌ر ﷺ هانی موسلمانانی ده‌دا بۆ ده‌رچوون و به‌هه‌زار که‌س له هاوه‌لانه‌وه ده‌رچوو، به شه‌ویش پێیان ده‌کرد، بۆ نه‌وه‌ی به پۆژ ناراسته‌ی پێکردنیان نه‌زانریت.^۳

چاوساغیکیشی دیاری کرد له (بني عذرة) (مذکور)ی پی ده‌وترا، به‌لام کاتیک پیغه‌مبه‌ر ﷺ نزیکیان بوویه‌وه هه‌له‌هاتن و مه‌ر و مالاته‌کانیان بۆ موسلمانان به‌جی هه‌شت و پیاویکیشیان لیان به‌دیل گرت و، هه‌نایانه لای پیغه‌مبه‌ر ﷺ و پرسیا‌ری خه‌لکه‌که‌ی لی کرد و نه‌ویش وتی: هه‌له‌هاتن و ئینجا پیغه‌مبه‌ر ﷺ ئیسلامی بۆ پێشنیار کرد و نه‌ویش موسلمان بوو، له پاش مانه‌وه‌ی چه‌ند پۆژیک موسلمانان گه‌رانه‌وه بۆ مه‌دینه، له کاتی گه‌رانه‌وه‌شیان پیغه‌مبه‌ر ﷺ گریبه‌ستی

۱ بېوانه: تاملات فی سیره الرسول (۱۶۹).

۲ بېوانه: دراسات فی عهد النبوة والخلافة الراشدة للشجاع (۱۴۴-۱۴۵).

۳ بېوانه: غزوة الاحزاب لأبي فارس (۴۰).

ناشتی له گه ل(عینة بن حصن الغذاري) نه نجام دا، ئینجا عویهینه داوی مؤلته تی کرد له پیغه مبه ر(ﷺ) که وشتر و مه پره کانی له جیگایه ک له نزیک مه دینه بله وه پئنی.

نه مانه ش که باسکرا به لگه یه له سه ر نه و ناسته به هیزه ی موسلمانان پی پی گه یشتبوون له پروی هه ست کردن به لیپرسراویتی به رامبه ر دابینکردنی ژیانیکی بی مه ترسی بۆ خه لکی نه و ناوچه یه و، ده وله تیکی ئیسلامیش نه وه نده به هیژیویه که که س نه توانیت ده سترژی بکاته سه ر و نه گه ر که سیکیش بیتوانیبا(عینة بن حصن) ده دیتوانی که کاتیک تووپه ده بوو ده هه زار که س له گه لی تووپه ده بوون.^۱

ئینجا نه م غه زایه وه کو راگه یاندنیک بوو بۆ ئیسلام له نیو دانیشتوانی ناوچه کانی باکوور و ده قه ری لای باشووری شام، له راستیشدا نه وان هه ستیان کرد به هیژو ده سه لاتی ئیسلام، وه کو چۆن قه یسه ر و سوپاکه ی هه یانه، جگه له وه ی که نه م غه زایه جۆرکیش بوو له راهینان بۆ سوپای ئیسلامی له سه ر پیکردن بۆ شوینه دووره کان و نه و شوینانه ی که پیشت نه یانبینیوو، بۆیه نه م غه زایه به سه ره تای فتوحاتی ئیسلامی بۆ ناسیا و نه فریقا دیته نه ژمار.^۲ پلانی پیغه مبه ر(ﷺ) له م غه زایه نامانجی زۆری له به رچاو گرتبوو، چونکه بریتی بوو له جه نگیکی په ی پی بردن بۆ دوورگه ی عه ره ب و، شاره زابوون له ناوه ندی هیزه کان تیایدا، ئینجا جه نگیکی راگه یاندنیش بوو له پاش کات و شوینی دیاریکراو له به در، هه روه ها جه نگیکی سه ربازیش بوو چونکه نامانجی به ربه رچدانه وه ی هیژشیکی چاوه پوانکراوی تیادا بوو له دژ موسلمانان، بیجگه له وه ی که جه نگیکی سیاسیش بوو، مه به ستی له ناوبردنی جموجۆلی هۆزه کانی له خۆ ده گرت له دژی مه دینه.^۳

ئینجا نه م غه زایه خولی په روه رده یی بوو له نه وپه ری توندی و گشتگیریدا پیغه مبه ر(ﷺ) سه رکرده یه تی ده کرد له گه ل هه زار که س له هاوه لانی، که تیایدا فیتری چه ندین وانه ی گرنگ ده بن له پروی سه ربازی و شه رعی و بریایه تی و

۱ بروهانه: تاملات لی سیره الرسول (۱۷۰).

۲ بروهانه: السیره النبویه لأبی شهبة (۲۵۱-۲۵۲).

۳ بروهانه: التریبه القیادیة (۳/۳۷۲).

توانه‌ویان له یه‌ک بۆته له دهره‌وه‌ی چوارچیویه‌ی هۆز و عه‌شیره‌ت، چونکه زۆریک له پۆله‌کانی هۆزه‌کانی دهره‌وبه‌ر به‌ره‌و مه‌دینه ده‌هاتن له بۆته‌ی خۆشه‌ویستی بۆ خوا و پيغمبر ﷺ ده‌توانه‌وه هه‌روه‌ها ئه‌م غه‌زایه هه‌لیک بوو بۆ ناسینی که‌سه لاوازه‌کان و هه‌ر که‌سێک په‌یوه‌ندی له‌گه‌ڵ سه‌ربازگه‌ی مونا‌فیه‌کاندا هه‌بی‌ت و چه‌ندین وانه‌ی تریشی تیادا بوو.

له راستیدا جه‌نگێکی کپ بوو (دومة‌ الجندل)، جۆریکیش بوو له ئاماده‌کاری بۆ داها‌توو، پيغمبر ﷺ له ماوه‌ی دهرچوونی له مه‌دینه هه‌لسا به‌ دانانی (سب‌اع بن عرفطه) وه‌کو والی له‌سه‌ر مه‌دینه له ئه‌زمونیکی تازه‌دا، چونکه ئه‌و نه‌ ئه‌وسی و نه‌ خه‌زه‌جی و نه‌ قورهبی‌شی بوو، به‌لکه‌ له هۆزی غیفار بوو، که به‌ دزی حاجیان ده‌ناسران ئه‌و هۆزه، ئه‌وه‌ش به‌لگه‌یه‌ له‌سه‌ر مه‌زنی پێبازی پيغمبر ﷺ له په‌روه‌رده‌کردنی ئوممه‌ت، چونکه پيغمبر ﷺ دایا بوو له لی‌ها‌تویی سب‌اع و توانای له‌سه‌ر به‌رێوه‌بردن.

باسی شه شهام : غه زای (بني المصطلق).

یه کهم : (بنو المصطلق) کین و کهی ئەم غه زایه روویدا و هۆکاره کانی چی بوون؟

۱- (بنو المصطلق):

ئەوان تیره یه کن له هۆزی خوزاعه، (المصطلق) یش باپیره یانه که ناوی (جذیمه بن سعد بن عمرو بن ربیعە بن حارثة بن عمر بن عامر ماء السماء) بوو.^۱

۲- میژووی غه زا که :

له و باره وه زانایان هه ندی جیاوازییان تیا دایه، کۆمه لیک پێیان وایه له شه عبانی سالی پینجه می کۆچیدا بووه، له وانه (موسی بن عقبه) و (ابن سعد) و (ابن قتیبة) و (البلاذری) و (الذهبی) و (ابن القیم) و (ابن حجر العسقلانی) و (ابن کثیر) په حمه تی خوایان لی بیت، له هاوچه رخه کانیش (الخضری بك) و (الغزالی) و (البوطی) مردنی سه عدی کوپی موعاز له پاش غه زای (بني قریظة) بوو، که ئەو غه زایه له (ذی القعدة) ی سالی پینجه می کۆچیدا بوو له سه ر بۆچوونی په سه ند، بۆیه له م حاله ته غه زای (بني المصطلق) له پیش ئەوه بووه.^۲

۲- هۆکاره کانی ئەم غه زایه :

گرنگترین هۆکاره کانی بریتی بوون له :

ا- پشتگیری کردنی ئەم هۆزه بۆ قورپه یش و به شداری کردنیان له جهنگی ئوحوود.

ب- زالبوونی ئەم هۆزه به سه ر هیللی سه ره کی بۆ مه ککه، بۆیه به ره سه سته کی به هیز بوون له پیش موسلماناندا به ره و مه ککه.^۳

ج- پیغه مبه ر (ﷺ) هه والی پێگه یشته که ئەوان هیز کۆده که نه وه بۆ شه پی

۱ بهوانه : حدیث القرآن الکریم عن غزوات الرسول (۱/۲۱۱).

۲ بۆ زانیاری زیاتر بهوانه : مرویات غزوة بني المصطلق (۹۷).

۳ بهوانه : صحیح السیره النبویه للملی (۲۳۲).

موسلمانان به سه رکړدایه تی (الحارث بن ابي ضرار)، بویه ده رچوون بؤ پووبه پروبوونه و هیان و به یه ککه یشتن له سر ناویک (المرسیم) ی پی ده و تریټ له ناوچه ی قه دیدی لای پوخی ده ریا و شکستیکی گه وره یان پی هینان.^۱

۴- پروداوه کانی (بني المصطلق)؛

کاتیك پيغمبر ﷺ به جموځوله کانی نه وانی زانی هه لسا به نارندی (بریده بن الحصبیب الاسلامی) بؤ دلنیا بوون له نیازیان، بوره یده یش وای بؤ ده رخستن که هاتوو بؤ یارمه تیدانیان و بویه هه واله که ته واول دنیا بوو، له پوژی دوو شه ممه له دووی شه عبانی سالی پینجه می کوچی پيغمبر ﷺ له مه دینه ده رچوو، له گه ل حوت سه د جه نگاهور^۲ سی سوار^۳ به ره و لای (بني المصطلق) نینجا له بهر نه وهی نه وان بانگه وازی نیسلامیان پی گه یشتبوو له جهنگی نو حودیش به شداریان کردبوو، بویه وه کو له بوخاری^۴ و موسلیمدا^۵ هاتوو پيغمبر ﷺ له ناکاو هیرشی کرده سه ریان و جه نگاهوره کانی کوشتن و نافرته کانی به کویله گرت و جوهرییه ی کچی حارسیشیان تیادا بوو.^۶

دووم: هاوسه رگیری پيغمبر ﷺ له گه ل جوهرییه ی کچی حاریس (حیره نیا)؛

پيغمبر ﷺ نافرته تانی (بني المصطلق) ی دابه ش کرد و جوهرییه ی کچی حاریسیش له ناویاندا بوو، عائیشه (رضی الله عنها) به سه ره اته که ی ده گپرتیه وه و ده فهرمویت: له کاتی دابه شکردنی کویله کان جوهرییه که وته پشکی سابیتی کوپی قه یسه وه، یان پشکی ناموزایه کی، نینجا جوهرییه (مکاتبه) ی له گه لدا ده کرد بؤ نه وه ی خو ی نازاد بکات و هاته لای پيغمبر ﷺ بؤ نه وه ی یارمه تی بدات له و

۱ حدیث القرآن الکریم عن غزوات الرسول (۳۱۵/۱).

۲ پروانه: تاریخ الاسلام، المتازی للذهبی (۲۵۹).

۳ پروانه: الواقدي (۴۵۰/۱).

۴ پروانه: السیره النبویه فی ضوء المصادر الاصلیه (۴۳۳).

۵ مسلم، کتاب الجهاد والسير، باب (جواز الاغارة علی الکفار) (۱۳۵۶/۳) رقم (۱۷۳۰).

۶ پروانه: السیره النبویه فی ضوء المصادر الاصلیه (۴۳۳).

باره وه. وتی: ئەی پیغمبەری خوا من کچی سەرگەورە ی هۆزە کە ی خۆم و ئەو هەشەم بە سەر هاتوو ه کە دەییینی، کە وتوو مە تە پشکی سابیتی کۆری قەیس یان نامۆزایە کییە وه و پێککە وتوو م لە گە لێ کە بە رامبەر بێتک پارە خۆم نازاد بکە م و هاتوو م یار مە تیم بە دەیت.

پیغمبەر ﷺ) فرمووی: لە وه باشترت بۆ دە کە م.

وتی: چی ئە ی پیغمبەری خوا.

فرمووی: ئە و پارە ت لە جیاتی دە دە م و مارە ت دە کە م.

وتی: بە لێ ئە ی پیغمبەری خوا پازیم.

دە لێت: هە واکە بڵاوبوو یە وه کە پیغمبەر ﷺ) جو هیری یە ی مارە کرد. ئیتر خە لکە کە وتیان ئە مانە خە زورانی پیغمبەر ﷺ) و نازادیان کردن دە لێت: بە بۆ نە ی شوو کردنی جو هیری یە سە د کە س لە (بنی المصطلق) نازاد بوون، بۆ یە ئافرە ت نە بیینی وه ئە وه ندە پیرۆز بێت لە سەر کە س و کارە کە ی.^۱ ئینجا (حارث بن ابی ضرار) پزگارانە ی کچە کە ی هێنا بۆ مە دینە لە پاش شە پەرە کە و پیغمبەر ﷺ) بانگی کرد بۆ موسلمان بوون و ئە ویش موسلمان بوو.^۲

ئە م غە زایە زۆر ناوازه و پیرۆز بوو چونکە هۆزیک بە تە وای لە پاشی موسلمان بوون، ئە و پووداوه ییش کە بووه هۆ ی موسلمان بوونیان ئە وه بوو پاش مارە کردنی پیغمبەر ﷺ) بۆ جو هیری یە خە لکی دیلە کانیان نازاد کرد پاش ئە وه ی کە بوو بوونه خاوه نیان بە پێ ی دابە شکردنی جە نگە کە، چونکە بە لایانە وه ناشیرین بوو خە زورانی پیغمبەر ﷺ) لە لایان کۆیلە بن، بە رامبەر ئە م نازاد کردنە بە کۆمە لە ش هە موویان موسلمان بوون.

هۆکاری ئە م کارە ییش خۆ شە ویستی هاوه لان بوو بۆ پیغمبەر ﷺ) و پزگرتنیان لە کە سایە تی پیرۆزی، لە پاستیدا هاوسەرگیری پیغمبەر ﷺ) لە گە لێ جو هیری یە واتای زۆری دە گە یاند، یە کێک لە وانە بوو بە هۆکاری موسلمان بوونی هە موو کە س و

۱ بپوانه: البداية والنهاية (۴/۱۶۰-۱۶۱).

۲ بپوانه: حديث القرآن الكريم عن غزوات الرسول (۱/۳۱۷).

کاره که ی و، بوون به یارمه تیبه کی گه وره یش بو ئیسلام.^۱

جوه بیریه بوو به خیزانی سه روه ری پیغمبه ران و، دایکی نیمانداران (ﷺ) بووه زانایه ک و خواناسی کی هوشمه ند و خۆشه ویست بو خوا و پیغمبه ره که ی (ﷺ)، جوه بیریه (ﷺ) فه رموده ی پیغمبه ر (ﷺ) ی ده گپرایه وه سه رانی هاوه لانیس له ویان ده گپرایه وه و بلاویان ده کرده وه، وه کو: (ابن عباس) و (عبیده بن السباق) و (کریب مولی بن عباس) و (مجاهد) و (ابو ایوب یحیی بن مالک الازدی). فه رموده کانیشی له چه ندین بابته ی شه ریه تدا بوونه و، نه و جگه له هاوسه ری تی پیغمبه ر (ﷺ) و دایکایه تی نیمانداران، گه یه نه ریش بووه بو زانست و حوت فه رموده ی هه یه له کتیبه کانی فه رموده دا له لای بوخاری و موسلیم و نه وانی تر.^۲

جوه بیریه هه میشه خه ری کی خوا په رستی بوو، خۆی ده گپرتیه وه و ده فه رموویت: جاریکیان پیغمبه ر (ﷺ) له لای ده رچوو، خه ری کی نوپزکردن بوو، ئینجا چیشته نگاو گه پایه وه بینی هه ر له جینگاکه ی خۆی خه ری کی نوپزه، پی پی فه رموو: ((ما زلت علی الحال التي فارقتك عليها))، واته: تو هیشتا له سه ر نه و حاله ی که به جیم هیشتی؟ وتی: به ئی. پیغمبه ر (ﷺ) فه رمووی: من له دوا ی تو چوار وشه م وت سی جار به رامبه ر کاره کانی تو ده بیّت له و کاته وه: ((سبحان الله وبحمده عدد خلقه ورضی نفسه وزنة عرشه ومداد کلماته)).^۳

جوه بیریه (ﷺ) له سالی په نجای کۆچی، یان له په نجا و شه شی کۆچی له دونیا ده رچوو.^۴

۱ بیروانه: صور وعبر من الجهاد النبوي في المدينة (۱۹۹-۲۰۰).

۲ دور المرأة في خدمة الحديث، لأمال قرداش (۸۸).

۳ مسلم، کتاب الذکر والدعاء، باب (تسبیح اول النهار) رقم (۲۷۲۶).

۴ بیروانه: الطبقات لابن سعد (۱۲۱/۸)، خلیفة بن خیاط تاریخه (۲۳۴).

سپیه‌م: هه‌وډانې مونافیه‌کان له‌م غه‌زایه‌دا بو‌نازاوه نانه‌وه له نیوان موهاجیر و نه‌نصاره‌کاندا.

له غه‌زای (بني المصطلق) ژماره‌یه‌کی زږد له مونافیه‌کان له‌گه‌ل پیغمبر ﷺ) ده‌رچوون که پیشتر دواده‌که‌وتن، به‌لام نه‌مجاره به‌ته‌ماعی ده‌ستکه‌وته‌وه ده‌رچوون^۱ له‌سر ناوی (المریسیم) مونافیه‌کان کینه‌ی دلی خو‌یان نا‌شکرا کرد و هه‌ولیان دا‌نازاوه بنینه‌وه له نیوان موهاجیر و نه‌نصاره‌کاندا، نینجا جه‌نگی‌کی ده‌روونیان به‌ریاکرد له ریگه‌ی نه‌و درو و بو‌ه‌لبه‌ستنه‌ی که دروستیان کرد، زه‌یدی کوپی نه‌رقم - که شایه‌ت حال بو - نه‌و پړوداوه ده‌گپړتیه‌وه و ده‌فرمویت: گویم له‌عه‌بدولای کوپی نوبه‌ی بو ده‌یوت: هیچ‌خه‌رج مه‌که‌نه‌سر پیغمبره‌ی خوا تا‌کو بلاوه ده‌که‌ن له‌ده‌رویه‌ری، که بشکه‌رپینه‌وه، سه‌ریه‌ریز سه‌رشوړ ده‌رده‌کات، منیش نه‌وه‌م بو سه‌عدی کوپی عوباده‌ی مامم باسکرد، پیغمبر ﷺ) یش نه‌وانی بانگ کرد و نه‌وانیش سویندیان خوارد قسه‌ی وایان نه‌کردوه و پیغمبر ﷺ) منی به‌درووه خست و باوه‌ری به‌نه‌وان کرد، منیش زږد خه‌مبار بووم و له مال دانیشتم، نینجا مامم پی‌ی وتم: خوای گه‌وره‌نایه‌تی دابه‌زاندوه: ﴿إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللَّهِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّكَ لَرَسُولُهُ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَكَاذِبُونَ﴾ (المنافقون: ۱). نیتر پیغمبر ﷺ) به‌زه‌یدی وت: خوای گه‌وره‌باوه‌ری پیت نه‌کرد نه‌ی زه‌ید.^۲

نینجا له‌پاش هه‌ولیکې تری مونافیه‌کان بو‌ناشوبه نانه‌وه له نیوان موهاجیر و نه‌نصاره‌کان و هه‌ره‌سیان تیا هینا، پیغمبر ﷺ) بریاری گه‌پانه‌وه‌ی دا بو‌مه‌دینه له‌کاتیکدا پیشتر له‌و جوړه‌کاته جموجولی نه‌ده‌کرد، نیتر (اسید بن‌حضر) هاته‌لای پیغمبر ﷺ) و لیتی پرسى بوچی له‌م کاته به‌ریده‌که‌ویت؟ پیغمبر ﷺ) فه‌رموی: نه‌ی نازانیت عه‌بدولای کوپی نوبه‌ی چی وتووه، ده‌لپت که بگه‌رپینه‌وه مه‌دینه سه‌ره‌رزمان سه‌رشوړ ده‌رده‌کات، نه‌ویش وتی: نه‌ی پیغمبره‌ی خوا تو سه‌ریه‌ریزی و ده‌توانی نه‌و ده‌ریکه‌یت چونکه نه‌و سه‌رشوړه.

۱ بېوانه: حدیث القرآن الکریم (۱/۳۱۷).

۲ بېوانه: السیره النبویه الصحیحه (۲/۴۰۸).

ئينجا وتى: نهى پيغمبره څو، چاوپوشى لى بكه، سويند به خوا، خواى
كه وړه توى بؤ نيمه هينا، كه س و كاره كهى خهريك بوون موروى تاجه كه يان
پړكده خست بؤ سه روكا يه تى.

نهو پړژ و شه وه پريان كرد و هه ندى له پړژى دوهه ميش تاكو خور گهرم بوو،
خه لگه كه ياش لا ياندا و خه وتن، پيغمبر ﷺ) نهو كارهى كرد بؤ نه وهى قسه و
باسه كهى دوئينيان له بير بچيت، ئينجا سورپه تى (المنافقون) دابه زى، پيغمبر ﷺ)
كردى به گوڼى زهيدى كورپى نه رقه م و فرموى: نه م گوڼيه بوو خواى گه وړه به و
قسانه ي بيستى نايه تى دابه زاندا.

له م پړوداوه يشدا هه ندى په ند و وانه وهرده گرين:

۱- پاراستنى ناويانگى سياسى و يه كړيزى ناو خوځيى:

نه م وانه له فرموده ي پيغمبر ﷺ) دهر دكه ويت بؤ عومهر ﷺ): ((فكيف يا
عمر اذا تحدث الناس ان محمداً يقتل اصحابه))،^۱ واته: چون بيت نهى عومهر نه گهر
خه لكى باس له مه بكن موحه ممه ج هاوه لانى خوځى ده كوژيت نه وه نه وپه پى
پاريزگارى كردنه له ناويانگى سياسى، جياوازيش زوره له نيوان نه وهى خه لكى
باسى خوشه ويستى هاوه لانى موحه ممه د بكن بؤ موحه ممه د و، له گه ل نه وهى باس
له وه بكن موحه ممه د هاوه لانى خوځى ده كوژيت، بيگومان نه وه ده بيته هه ولدان يكي
زوريش بؤ چوونه ناو ريزى ناو خوځوه له مه دينه، له كاتيكدا نه وان ئيستا
ده سته وسانن چيان پى بكرت به رامبر نهو خوشه ويستى و فداكار يه.^۲

به رامبر هه ولى مونا فيقه كان بؤ په رته وازه كردنى ريزى موسلمانان،

پيغمبر ﷺ) رانه وستا به لكو هه ندى هه نگاهوى باشى نا:

۱- نهو پړژه پيغمبر ﷺ) خه لكى به پرخست تاكو ئيواره و شه ويش تاكو
به يانى، پړژى دوهه ميش تاكو خور گهرم بوو، نه مجار خه لگه كهى پاگرت و، خه لكى

۱ بېروانه: السيرة النبوية لابن هشام (۲/۲۱۹-۲۲۰).

۲ بېروانه: السيرة النبوية الصحيحة (۲/۴۰۹).

۳ بېروانه: التربية القيادية (۲/۴۶۳).

خه‌ویان لیکه‌وت.^۱

ب- پیغمبر ﷺ) پرووبه‌پووی پیلانه‌کانی ئیبنو سولول نه‌بوویه‌وه به‌چه‌ک، چونکه سوور بوو له‌سه‌ر یه‌کریزی موسلمانان، ئینجا نه‌و شویتکه‌وتووی زوری هه‌بوو، له‌وانه‌شه‌ نه‌گه‌ر زیان‌تکی پی‌بگه‌یشتایه‌که‌سانتیک هه‌آسایه‌ن بو پشتگیریکردنی، نه‌و کاته‌ش شتیک پرووی ده‌دا له‌ به‌رژه‌وه‌ندی ئیسلامدا نه‌بوو، نه‌وه‌ش سیاسه‌تیکی شه‌ری بوو له‌ پیغمبر ﷺ)،^۲ نه‌و لیها‌توویی له‌ حکمه‌ت و سیاسه‌ت و به‌پژوه‌بردنی کاره‌کان هه‌لقولای پیغمبرایه‌تی موحه‌مه‌د بوو ﷺ)،^۳ بو نه‌وی نوممه‌ت شوین پی پیغمبره‌که‌یان هه‌لگرن.

لیبورده‌یی پیغمبر ﷺ) له‌گه‌ل سه‌ری مونا‌فیکه‌کاندا شوینه‌واری گه‌وره‌ی هه‌بوو، چونکه پاش نه‌وه‌ نه‌گه‌ر ئیبنو ئوبه‌ی کاریکی نه‌نجام بدایه‌که‌س و کاره‌که‌ی خویان سه‌رزه‌نشتیان ده‌کرد و پیشنیاری کوشتنیان ده‌کرده‌سه‌ر پیغمبره‌ی خوا ﷺ)، به‌لام پیغمبر ﷺ) هه‌ر پازی نه‌ده‌بوو، دواتریش به‌ عومه‌ری فه‌رموو: ئیستا پیت چۆنه‌ نه‌ی عومه‌ر؟ سویند به‌ خوا نه‌گه‌ر له‌و پۆژه‌ی پیت وتم بمکوشتایه‌که‌سانتیک له‌سه‌ری به‌ ده‌نگ ده‌هاتن، نه‌گه‌ر نه‌مپۆ فه‌رمانیان پی بکه‌یت خویان ده‌یکوژن، عومه‌ر وتی: به‌لی به‌ خوا ده‌زانم فه‌رمانی پیغمبر ﷺ) له‌ فه‌رمانی من پیروژتره.^۴

۲- به‌لکو نه‌رم ده‌بین له‌گه‌لی و مامه‌له‌ی جوانی به‌رامبه‌ر ده‌که‌ین تاکو له‌گه‌لمان بیته‌:

ئیبنو سولول کوریکی ئیمان‌داری دلسۆزی هه‌بوو ناوی عه‌بدو‌للا بوو، کاتیک ناگادار بوویه‌وه له‌ پرووداوه‌کان و دابه‌زینی سوپه‌ته‌که‌هاته‌ لای پیغمبر ﷺ) و، وتی: نه‌ی پیغمبره‌ی خوا ﷺ)، پیم‌گه‌یشتوو که‌ ده‌ته‌ویت ئیبنو سولول بکوژیت به‌ هۆی نه‌وه‌ی پیت گه‌یشتوو ده‌رباره‌ی، نه‌گه‌ر به‌ نیازی بیکوژیت فه‌رمان پی

۱ بپوانه: السیرة النبویة لأبی شهبهة (۲/۲۵۵).

۲ بپوانه: صوره‌عبر من الجهاد النبوی فی المدینة (۲۰۲).

۳ بپوانه: فقه‌ السیرة النبویة للبوطنی (۴۰۹).

۴ بپوانه: السیرة النبویة لأبی شهبهة (۲/۲۵۷).

بکه خوم ده بکوزم و سهریت بؤ ده هینم، سویند به خوا هه موو خه زره ج ده زانن که س نه بووه له من چاکه کارتر بؤ باوکی، ئینجا من ترسم هه یه فرمان به که سیک بکهیت بیکوزیت و، منیش توانام نه بیت ته ماشای بکوژی باوکم بکه م به نیو خه لکیدا پئی بکات و بیکوزم، نه و کاته ش پیاویکی ئیماندارم کوشتوو به پیاویکی بی ئیمان و ده چمه دۆزه خه وه، نه و کاته پیغه مبه ر(ﷺ) فرمووی: به لکو نهرم و نیان ده بین له گه لی و هاوه لی چاک ده بین بؤی تاکو له گه لمان بیت،^۱ کاتیکیش موسلمانان گه یشتنه نزیك مه دینه عه بدوللا به باوکی وت: پاره سته، سویند به خوا ناچیه ناو مه دینه تاکو پیغه مبه ری خوا(ﷺ) ریگه ت پی نه دا، ئیتر پیغه مبه ریش(ﷺ) ریگه ی پیدا.^۲

۲- نمونه ی به رز له ئیماندا :

نه و نمونه یه عه بدوللای کوپی عه بدوللای کوپی ئوبه ی کوپی سه لول به رجه سته ی کرد، کاتیک دلسۆزی و خوشه ویستی بؤ خوا و پیغه مبه ر(ﷺ) په سه ند کرده سهر خوشه ویستی باوکیدا، نه و به رزترین نمونه بوو کاتیک قوریانی دا به سۆزی باوکیه تی، پیغه مبه ری خوایش(ﷺ) به ره وشتیکی به رز و دلیکی گه وره وه وه لامی دایه وه به وه لویسته ی جوانه ی ده ریبری به رامبه ری، به راستی نه وه مه زنی پیغه مبه رایه تیه.^۲

۴- دزایه تی کردنی ده مارگیری نه فامانه :

نه و ده مارگیری به که به نه فامانه ناوده بریت ته نها بریتی نییه له ده مارگیری هوزایه تی، به لکو له هه ر واتایه کی تر که که سه کان له سه ر بنچینه ی یه ک بگرن و ده مارگیری بکه ن، له و غه زایه دا کاتیک پیاویک له موهاجیره کان له پیاویکی نه نصاری دا، نه نصاریه که وتی: هاوار له نه نصاریه کان و، موهاجیره که ش وتی هاوار له موهاجیره کان، جا پیغه مبه ر(ﷺ) کاتیک گوئی له و قسانه بوو فرمووی: ((دعوها

۱ بهوانه: السیرة النبویة لابن هشام (۲/۳۲۱).

۲ بهوانه: الولاء والبراء فی الاسلام (۲۰۹) للقمطانی.

۳ السیرة النبویة لأبی شهبة (۲/۲۵۷).

فانها منتنة))^۱، واته: وازی لی بهینن بۆگه‌نه، چونکه پیغمبر ﷺ) ئه وهاوار له دژ یه‌کتر کردنه‌ی به کاریکی نه‌فامانه ژمارد، خو ئه‌گه‌ر هه‌ر پئیویست بوو داوای یارمه‌تی بکردایه پئیویسته هه‌ردوو لایان داوای یارمه‌تیان له موسلمانان بکردایه، بۆیه پئیویسته له‌سهر بانگخوازان جه‌خت بکه‌نه‌وه له‌سهر فپه‌دانی ده‌مارگیری به هه‌موو شیوه‌کانی و، خو شه‌ویستی و پشت یه‌کتر گرتنیش ته‌نها له‌سهر بنچینه‌ی بریاهه‌تی ئیسلامی بیست وه‌کو خوای گه‌وره ده‌فهرموویت: ﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ﴾ (الحجرات: ۱۰). کۆمه‌ک کردنی یه‌کتریش له‌سهر بناغه‌ی هه‌ق و راستی بیست و پشتگیری که‌سی ده‌ستدریژکه‌ر نه‌کریت هه‌ر که‌سیک بیست.

چونکه پیغمبر ﷺ) پوونی کرده‌وه ده‌مارگیری کاریکی نه‌فامانه‌یه و بریاریشی داوه که موسلمان پئیویسته پشتگیری براکه‌ی بکات به‌لام ئه‌گه‌ر هه‌لوئیسته‌که‌ی په‌وا نه‌بوو له دژی پاره‌ستی و ده‌ستی بگریت، به‌م شیوه‌یه‌ش ئه‌و واتا نه‌فامانه‌ی پووچه‌ل کرده‌وه که ده‌یانوت: له هه‌ق و ناهه‌قدا براکه‌ت سه‌ریخه.

چوارهم: ئاراسته‌کردنی قورنانی پیروز بۆ موسلمانان له پاش غه‌زای (بني المصطلق).

سوره‌تی (المنافقون) دوابه‌دوای ئه‌و غه‌زایه دابه‌زی، له و کاته‌ی موسلمانان ده‌گه‌رانه‌وه بۆ مه‌دینه، به به‌لگه‌ی ئه‌و پڕوایه‌ته‌ی پێشه‌وا (الترمذی): (فلما اصبحنا قرأ رسول الله ﷺ) سورة المنافقون،^۲ واته: کاتیک پۆژمان لی بوویه‌وه پیغمبر ﷺ) سوره‌تی (المنافقون) ی خوینده‌وه. ئه‌م سوره‌ته به تیر و ته‌سه‌ل باسی ئه‌و دوو پڕوانه‌ی کرد و ئاماژه‌شیدا به هه‌ندیک پووداوو له کۆتاییشدا ئیماندارانی وریاکردوه له خو شه‌رقا لکردن به خو ششی و پاپواردنی دنیا و هانی موسلمانانی دا مال ببه‌خشن له پیتا و خوادا.

۱ السيرة النبوية الصحيحة (۲/۲۰۹).

۲ بروهانه: سنن الترمذی، کتاب تفسیر القرآن، باب (ومن سورة المنافقون) (۵/۴۱۵).

لیکوله ره وهش ده توانیت تیبینی چند ته وه ریک بکات له سوپه ته که دا:

۱- سه ره تای سوپه ته که باسی په وشتی مونا فیه کان ده کات و په رده له سه ر دروکانیان مه لده مالیت به باسکردنی سیفه ته کانیان وه کو: دروکانیان له بانگه شه کردنی نیمان و، سویند خواردنیاں به درو، ترسنوکی و پیلان گیرانیاں له دزی پیغمبر ﷺ،^۱ خوی گه وره ده فه رمویت: ﴿إِذَا جَاءَكَ الْمُتَنَفِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللَّهِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّكَ لَرَسُولُهُ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّ الْمُتَنَفِقِينَ لَكَاذِبُونَ ﴿۱﴾
 أَخَذُوا أَيْمَانَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۲﴾ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ
 آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا فَطَجَعَ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَأَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ ﴿۳﴾ وَإِذَا رَأَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ
 أَجْسَامُهُمْ وَإِنْ يَقُولُوا تَسْمَعُ لِقَوْلِهِمْ كَأَنَّهمْ خُشَبٌ مُسْنَدَةٌ يُحَسِبُونَ كُلَّ صَيِّحَةٍ عَلَيْهِمْ هُمُ
 الْعَدُوُّ فَأَحْذَرَهُمْ فَأَنَّهمْ لَئِيْمٌ ﴿۴﴾﴾ (المنافقون: ۱-۴).

۲- نیجا نایه ته که سه رکه شی و سوورپوونی نه وانی له سه ر ناهه قی خویان
 ده رخت، و ته نابه جیکانیشیانی به شیکراوهیی باسکرد، به تاییهت نه وهی که له
 غه زای (بنی المصطلق) دا ده یانوت، گویه پیغمبر ﷺ و نیمانداران له مه دینه
 ده رنه که ن.

خوی گه وره ده فه رمویت: ﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ رَسُولُ اللَّهِ لَوَّأْ
 رُؤُسَهُمْ وَرَأَيْتَهُمْ يَصُدُّونَ وَهُمْ مُسْتَكْبِرُونَ ﴿۵﴾ سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ أَمْ لَمْ
 تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ لَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿۶﴾ هُمُ الَّذِينَ
 يَقُولُونَ لَا تُنْفِقُوا عَلَى مَنْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ حَتَّى يَنْفَضُوا وَاللَّهُ خَزَائِنُ السَّمَوَاتِ
 وَالْأَرْضِ وَلَكِنَّ الْمُتَنَفِقِينَ لَا يَفْقَهُونَ ﴿۷﴾ يَقُولُونَ لِنَ رَجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ لِيُخْرِجَ
 الْأَعْرَضُ مِنَّا الْأَدْلُ وَاللَّهُ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَلَكِنَّ الْمُتَنَفِقِينَ لَا

۱ بپوانه: حدیث القرآن الکریم عن غزوات الرسول (۱/۲۲۷)، التفسیر المنیر، د. ومبة الزحیلی (۲۸/۲۳) -

يَعْلَمُونَ ﴿المنافقون: ۵-۸﴾.

به‌م شیوه کومه‌لگه‌ی مه‌دینه به پروداوه‌کان په‌روه‌رده ده‌بوو، قورئانیش ناراسته و فیرسانی ده‌کرد، پیغمبه‌ری خوایش (ﷺ) سه‌رپه‌رشتی ده‌کرد.

پینجه‌م: هه‌ولی مونا‌فیه‌کان بو‌تانه و ته‌شه‌رلی‌دانی پیغمبه‌ر (ﷺ).

له‌ پینگه‌ی درۆ و ده‌له‌سه هه‌لبه‌ستن بۆ خاتوو عایشه (رضی‌الله‌عنها): مونا‌فیه‌کان له‌م غه‌زایه‌دا هه‌لسان به هه‌لبه‌ستنی پروداوی (الافک)، پاش ئه‌وه‌ی سه‌رکه‌وتوو نه‌بوون له‌ وروژاندنی ده‌مارگیری نه‌فامانه، ئه‌و پروداوه ناخۆش و کاره‌ساته گه‌وره‌یان هینا به‌سه‌ر پیغمبه‌ر (ﷺ) و خاوخیزانه‌که‌ی.

هه‌موو میژوونووسان^۱ و لیکده‌ره‌وانی قورئان^۲ و فه‌رمووده‌ناسان^۳ له‌سه‌ر ئه‌وه به‌کده‌نگن که ئه‌م پروداوه له‌ غه‌زای (بني المصطلق) پوویداوه.

بوخاری و موسلیم یش پروداوی (الافک) یان له‌ سه‌حیحه‌که یاندا گتپاوه‌ته‌وه، ئه‌مه‌یش شیوازی باسکردنه‌که‌ی بوخارییه:

عایشه (رضی‌الله‌عنها) ده‌فه‌رموویتک کاتیک پیغمبه‌ر (ﷺ) ده‌رچوو‌بایه تیر و پشکی ده‌کرد له‌ نیوان خیزانه‌کانیدا، کامیان ناوی ده‌رچوو‌بایه له‌گه‌لّ خۆی ده‌یبرد، جا له‌ غه‌زای (بني المصطلق) ناوی من ده‌رچوو بپۆم، پاش دابه‌زینی ئایه‌تی حیجاب بۆیه من هه‌ر له‌ناو که ژاوه‌که‌مدا بووم هه‌لده‌گیرام و داده‌به‌زینترام. له‌ پاش ته‌واو‌بوونی غه‌زاکه، گه‌رپاینه‌وه تاکو نزیك بووینه‌وه له‌ مه‌دینه، له‌ وه‌ستانیکدا من بۆ هه‌ندی کارێ خۆم له‌ سوپاکه دورکه‌وتمه‌وه، که ویستم بگه‌رپیمه‌وه بینیم ملوانکه‌یه‌کم هه‌بوو لیم ون بووه، ئیتر منیش بۆی ده‌گه‌رام له‌ و کاته‌یش سوپاکه جوولێی کرد و ئه‌وانه‌ی که ژاوه‌که‌ی منیان هه‌لده‌گرت وایانده‌زانی من هه‌ر تیا‌یدام، چونکه ئافه‌رت ئه‌وه‌نده قورس نه‌بوو له‌ و سه‌رده‌مه ئافه‌رت لاشه‌یان لاواز بوو نانمان به‌که‌می

۱ وه‌کو (الواقدي) و (الذهبي) و (الطبراني) و (ابن سعد) و (ابن حزم).

۲ وه‌کو (ابن کثیر) و (رازي) و (طبراني).

۳ وه‌کو (ابن حنبل) و (النووي).

دہ خوارد، بویہ ہ لگرانی کہ ژاوہ کہ سووکی کہ ژاوہ کہ سہرنجی پانہ کیشان و خستیانہ سہر و شترہ کہ و بہ پیکہ وتن، منیش ملوانکہ کہم دوزیہ وہ دوی ئہ وہی سوپاکہ بہ پئی کہ وتبوو، کہ گہ پامہ وہ جیگا کہی خۆم کہسی لئ نہ مابوو، بۆچوونیشم وابوو ئہ وان بہ نہ بوونی من لہ کہ ژاوہ کہ دا دہ زانن و دہ گہ پینہ وہ بۆ لام، ئیتر ہر لہ و کاتہی دانیشتبوم خہ و بردمیہ وہ و خہ وتم، صہ فوانی کوپی موعہ تہ لیش^۱ لہ دوی سوپاکہ وہ پئی دہ کرد شو گہ یشتہ جیگا کہی من و تارمایی ئادہ میزادیکی بینی خہ وتووہ، کہ نزیک بوویہ وہ ناسیمی، چونکہ پیش دابہ زینی ئایہ تی حیجاب منی بینیبوو، ئیتر منیش بہ دہنگی (انا لله وانا الیہ راجعون) ی صہ فوان بہ ناگا بوومہ وہ، منیش پوومہ تی خۆم داپۆشی و، سویند بہ خوا گویم لہ وشہ یکہ نہ بوو جگہ لہ وہی وتی: (انا لله وانا الیہ راجعون) ئینجا و شترہ کہی دانیشتاند لہ سہر دہستی و منیش سواری بووم. ئیتر ہ و پای دہ کیشا و پۆیشتین لہ گہ رمای نیوہ پۆ گہ یشتینہ لایان، ئیتر ئہ وہی کہ تیاچوو لہ و مہ سہ لہ ی مندا تیاچوو، سہری ئہ و ہ موو درۆ و دہ لہ سہیش عہ بدولای کوپی ئوبہ ی کوپی سہ لول بوو.

۱- بلا بوونہ وہی پروپاگہ ندہ لہ مہ دینہ :

گہ پاینہ وہ مہ دینہ و یک مانگ تہ ندروستیم باش نہ بوو، خہ لکیش زۆر باسی قسہ ی بوختانچیہ کانیان دہ کرد و، منیش بیئاگا بووم لہ و باسہ، ئہ وش دہ یخستہ گومانہ وہ ئہ و پووخۆشیہ ی لہ پیغہ مہر (ﷺ) دہ مبینی لہ کاتی نہ خۆشیدا ہستم پی نہ دہ کرد، بہ لکو دہ ہاتہ لام سہ لامی دہ کرد و دہ یفہ رموو چۆن بووی؟ ئینجا دہ پۆیی، ئہ وش دہ یخستہ گومانہ وہ، کاتیئک لہ نہ خۆشیہ کہم چاک بوومہ وہ، لہ گہ لئ ئومومیستہ حد ا چووین بۆ ئہ و جیگاہی پئیوستی خۆمانمان تیادا ئہ نجام دہ دا، دہ ریش نہ دہ چوین شو بۆ شو نہ بیت، پیش ئہ وہی کہ جیگاہی تابیہت بۆ ئہ و مہ بہ ستہ لہ نزیک مالہ کانمان دروست بکریت... کاتیئک گہ پاینہ وہ

۱ ہاوہ لئکی بہ پزہ لہ ہاوہ لانی پیغہ مہر (ﷺ)، کاروباری و شتری پیغہ مہر (ﷺ) ی بہ پزہ دہ برد لہ غہ زاکاندا.

له‌گه‌ل ئوموم‌میسته‌حدا پئی نا به چمکی کراسه‌که‌یدا و که‌وت و تی: به‌دب‌خت بی‌ت میسته‌حی کوپم، وتم: ئایا قسه به که‌سیک ده‌که‌یت ئاماده‌ی جه‌نگی به‌در بووه؟ وتی: ئه‌ی بی‌ ئاگا، نه‌تزان‌بووه چی وتوو؟ وتم: چی وتوو؟ ئیتر ئه‌ویش باسی ئه‌وانه‌ی بۆ کردم که هه‌لساون به هه‌لبه‌ستنی بوختانه‌که، ئیتر ئه‌وانه‌ی تر نه‌خۆش که‌وتم، کاتیگ که‌پامه‌وه مال و، پیغمبر ﷺ هاته ژوره‌که‌م و سه‌لامی لای کردم، وتی: چۆنی، وتم: ئایا ریگه‌م ده‌ده‌یت بچه‌ لای باوک و دایکم؟ ده‌فه‌رموویت: مه‌به‌ستیشم ئه‌وه بوو دلنیا بم له هه‌واله‌که‌ له ریگه‌ی ئه‌وانه‌وه، به دایکم وت: خه‌لکی باسی چی ده‌که‌ن؟ ئه‌ویش وتی: کچم دان به خۆتا بگره، سویند به خوا که‌م جار هه‌یه ئافره‌تیک جوان بی‌ت و خاوه‌ن هه‌وه بی‌ت، تاکو قسه‌ی له‌سه‌ر نه‌کریت، ده‌فه‌رموویت: وتم: پاکی بۆ خوا، که‌واته خه‌لکی له‌م باره‌وه قسه‌یان کردوه، ئیتر ئه‌و شه‌وه تاکو پۆژ بوویه‌وه من هه‌ر ده‌گریام.

۲- پاوێزکردنی پیغمبر ﷺ به هه‌ندیک له هه‌واله‌لان سه‌باره‌ت به دواکه‌تنی وه‌حی:

پیغمبر - که بینی وه‌حی دواکه‌وت - بانگی عه‌لی کوپی ئه‌بو تالیب و ئوسامه‌ی کوپی زه‌یدی کرد، داوای پاوێزچوونی کردن له عایشه جیابیته‌وه، ئوسامه باسی پاک و خاوینی عایشه‌ی کرد، وتی: ئه‌ی پیغمبره‌ی خوا خیزانی تۆیه و له چاکه زیاتر هه‌چی ترمان لێی نه‌بینیوه، به‌لام عه‌لی کوپی ئه‌بو تالیب وتی: ئه‌ی پیغمبره‌ی خوا ریگه‌ت له‌سه‌ر ته‌سک نه‌کراوه‌ته‌وه، ئافره‌تی تریش ژۆن، ئه‌گه‌ر پرسیار له که‌نیزه‌که‌ که‌یشی بکه‌یت، قسه‌ی پاستت بۆ ده‌کات.

ده‌فه‌رموویت: پیغمبر ﷺ ناردی به داوای به‌ریره‌دا و، فه‌رموی: ئه‌ی به‌ریره ئایا شتیگت بینیوه بتخاته گومانه‌وه، به‌ریره وتی: نه‌خیر، سویند به‌وه‌که‌سه‌ی تۆی به پاستی په‌وانه کردوه هه‌چ شتیکی خراپم لێی نه‌بینیوه... ئینجا پیغمبر ﷺ چوه سه‌ر مینه‌ر و فه‌رموی: ئه‌ی کومه‌لانی موسلمانان، کێ پاساوم بۆ ده‌هینیته‌وه له دژ که‌سیگ نازاری داوم و قسه‌ی به یه‌کێگ له خیزانه‌کانم وتوو، سویند به خوا جگه له چاکه هه‌چم له خیزانم نه‌بینیوه، ئینجا ئه‌وان باسی پیاویکیان کردوه،^۱ ئه‌ویش جگه له چاکه هه‌چ ده‌رباره‌ی نازانم، هه‌چ کاتیکیش

له‌گه‌ل خۆم نه‌بیت نه‌هاتوو ته‌ لای خیزانم، ئیتر سه‌عدی کوپی موعازی نه‌نصاری
 هه‌لسا و وتی: ئه‌ی پیغمه‌بری خوا من پاساوت بۆ ده‌هینمه‌وه، نه‌گه‌ر ئه‌و که‌سه‌ له
 ئه‌وسه‌ خۆم له‌ گه‌ردنی ده‌ده‌م، نه‌گه‌ر له‌ برا خه‌ززه‌جه‌کانیشمانه‌ فه‌رمانمان پێبکه‌
 جیبه‌جیبه‌ ده‌که‌ین.

۲- شوینه‌واری ئه‌و ئاشووبه‌یه‌:

ده‌فه‌رموویت: له‌م کاته‌دا سه‌رگه‌وره‌ی خه‌ززه‌ج سه‌عدی کوپی عوباده‌ - که
 پێشتر پیاویکی چاکه‌کاریش بوو، به‌لام ده‌مارگیری پالی پتوه‌نا ئه‌و قسانه‌ بکات -
 هه‌لسا و به‌ سه‌عدی وت: درۆت کرد سویند به‌ خوا ناتوانیت بیکوژیت، ئنجاجا (سه‌د بن
 حضیر) که‌ نامۆزای سه‌عدی کوپی موعاز بوو هه‌لسا و به‌ سه‌عدی کوپی عوباده‌ی
 وت: تو درۆ ده‌که‌یت سویند به‌ خوا ده‌بیت بیکوژین و، تو پیاویکی مونا‌فیکیت و
 به‌رگری له‌ مونا‌فیکه‌کان ده‌که‌یت، ئیتر هه‌ردولا له‌ یه‌کتر هه‌لسان و خه‌ریک بوو شه‌پ
 هه‌لگیرسیت، پیغمه‌بریش (ﷺ) هه‌ر له‌سه‌ر مینه‌بر بوو، هه‌ر هه‌وایشی ده‌دا
 ئارامیان بکاته‌وه‌ تا‌کو ئارام بوونه‌وه‌.

ده‌فه‌رموویت: منیش هه‌ر ده‌گریام و خه‌وم لێ نه‌ده‌که‌وت، باوک و دایکیشم هاتنه
 لام و دوو پۆژ و شه‌ویک بوو هه‌ر ده‌گریام و نه‌ده‌خه‌وتم، فرمیسک وشک
 نه‌ده‌بوویه‌وه‌، نه‌وانیش ده‌ترسان گریان جه‌رگم به‌ریت، ده‌فه‌رموویت: ئه‌و کاته‌ی
 ئه‌وان لام بوون ئافره‌تیک له‌ نه‌نصاره‌کان هاته‌ لام و ئه‌ویش له‌گه‌لم ده‌ستی کرد به
 گریان، له‌و کاته‌ پیغمه‌بر (ﷺ) هاته‌ ژووره‌وه‌ و، سه‌لامی کرد و پێشتریش له‌ لام
 دانه‌ده‌نیشته‌ له‌و کاته‌وه‌ ئه‌و قسه‌ کرابوو.

۴- ده‌ستپێشخه‌ری پیغمه‌بر (ﷺ) به‌ قسه‌کردن له‌گه‌ل عانیشه‌ و وه‌لامدانه‌وه‌ی عانیشه‌ بۆ
 پیغمه‌بر (ﷺ):

یه‌ک مانگ به‌سه‌ر ئه‌م قسه‌ و باسه‌ تێپه‌ر بوو بی ئه‌وه‌ی وه‌حی دابه‌زیت،
 ده‌فه‌رموویت: پیغمه‌بر (ﷺ) که‌ لامان دانیشته‌ شایه‌تmani هینا و فه‌رمووی: (اما
 بعد) من هه‌والتیکی ئاوها و ئاوه‌ام بی گه‌یشتوو، جا نه‌گه‌ر تو بی تاوانی خوای
 گه‌وره‌ خۆی پاکت ده‌کاته‌وه‌، نه‌گه‌ر گونا‌هیکیشت ئه‌نجام داوه‌، داوای لیخۆشبوون

بکه و بگه پیره‌وه لای، چونکه هر به‌نده‌یه‌ک دان به‌گوناه‌ی خویدا بنیت و بگه‌پیتته‌وه خوی گه‌وره لئی خوش ده‌بیت. کاتیک پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) قسه‌که‌ی ته‌واو کرد، هستم کرد یه‌ک دل‌توپه فرمیسکم نه‌ما، به‌باوکم وت: وه‌لامی پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) بده‌ره‌وه، وتی: به‌خوا نازانم چی وه‌لام بده‌مه‌وه؟ به‌دایکم وت: وه‌لامی پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) بده‌ره‌وه نه‌ویش هر وای وت.

ده‌فرموویت: منیش هیشتا کچیکی مندال بووم و قورئانم زقد له‌بر نه‌بوو، پیم وتن: سویند به‌خوا چاک ده‌زانم نی‌وه نه‌م قسه‌تان بیستوه و باوه‌پیشانم پیکردوه، نه‌گر بلیم من بی تاوانم، خوایش ده‌زانیت من بی تاوانم، باوه‌پم پی ناکن، نه‌گر دان به‌کاریکیشدا بنه‌م، خوایش ده‌زانیت من له‌و کاره پاک و خاوینم، نی‌وه باوه‌پم پی ده‌کن، سویند به‌خوا هر قسه‌که‌ی باوکی یوسف ده‌که‌م: ﴿فَصَبْرٌ جَمِيلٌ وَاللَّهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَىٰ مَا تَصِفُونَ﴾ (یوسف: ۱۸).

ده‌فرموویت: پدیشتم بۆ سر جیگا‌که‌م و، چاک ده‌مزانی که پاک و خاوینم و، خوی گه‌وره پاک و خاوینم پاده‌گریت، به‌لام سویند به‌خوا هرگیزوام نه‌ده‌زانی وه‌ی دابه‌زینیت و بخوینریتته‌وه، خویشم به‌لای خو‌مه‌وه له‌وه بی بایه‌خ تر بووم که خوی گه‌وره له‌باره‌ی منه‌وه قسه‌یه‌ک بکات بخوینریتته‌وه به‌لکو نومیدم و ابو پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) خه‌ونیک ببینیت خوی گه‌وره تیایدا پاک و خاوینم بکاته‌وه.

۵- دابه‌زینی وه‌ی به‌پاک و خاوینکردنه‌وی عایشه:

ده‌فرموویت: سویند به‌خوا پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) له‌و جیگایه‌ی هه‌لنه‌سا، تا‌کرو خوی گه‌وره وه‌ی به‌سه‌ردا دابه‌زاند و باریکی ناسایی به‌سه‌ردا هات و وه‌کو دنکه مرواری تک تک ناره‌قی ده‌پژاند، که نی‌مه له‌زستانیشدا بووین. ده‌فرموویت: کاتیک باری ناسایی بوویه‌وه، خنده‌یه‌کی کرد و یه‌که‌مین وشه‌ی نه‌وه‌بوو فرمووی: ((یا عائشة اما الله عز وجل فقد برأك))، واته: نه‌ی عایشه خوی گه‌وره پاک و خاوینم توی پاگه‌یاند، دایکم وتی: هه‌لسه بۆ لای، وتم، نه‌سویند به‌خوا هه‌لناسم بۆ لای و، سوپاسی که‌س ناکه‌م له‌خوی گه‌وره زیاتر.

ئیتیر خوای گه‌وره نهم ئایه‌تانه‌ی دابه‌زاند:

﴿إِنَّ الَّذِينَ جَاءُوا بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِّنْكَ لَا تَصْبُوهُ شَرًّا لَّكُمْ بَلْ هُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ لِكُلِّ أَمْرٍ مِّنْهُمْ مَا أَكْتَسَبَ مِنَ الْإِنْتِمَاءِ وَالَّذِي تَوَلَّى كِبْرَهُ مِنْهُمْ لَهُ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١١﴾ لَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بِأَنْفُسِهِمْ خَيْرًا وَقَالُوا هَذَا إِفْكٌ مُّبِينٌ ﴿١٢﴾ لَوْلَا جَاءُوا عَلَيْهِ بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَإِذْ لَمْ يَأْتُوا بِالشُّهَدَاءِ فَأُولَئِكَ عِنْدَ اللَّهِ هُمُ الْكَاذِبُونَ ﴿١٣﴾ وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ لَمَسَّكُمْ فِي مَا أَنْفَضْتُمْ فِيهِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٤﴾ إِذْ تَلَقَّوْنَهُ بِالسِّنِّكِزِ وَتَقُولُونَ بِأَفْوَاهِكُمْ مَا لَيْسَ لَكُم بِهِ عِلْمٌ وَتَحْسَبُونَهُ هَيِّنًا وَهُوَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمٌ ﴿١٥﴾ وَلَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ قُلْتُمْ مَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَتَكَلَّمَ بِهَذَا سُبْحَانَكَ هَذَا بُهْتَانٌ عَظِيمٌ ﴿١٦﴾ يَعِظُكُمُ اللَّهُ أَنْ تَعُودُوا لِمِثْلِهِ أَبَدًا إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٧﴾ وَبَيَّنَّ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١٨﴾ إِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ أَنْ تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ ءَامَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿١٩﴾ وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ وَأَنَّ اللَّهَ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿النور: ١١-٢٠﴾.

٦- هه‌ئوئستی نه‌بو به‌کری صدیق له‌وانه‌ی قسه‌یان دهر‌باره‌ی عائیشه کرد (حله‌غیا):

کاتیک خوای گه‌وره پاک و خاوینی منی دابه‌زاند، نه‌بو به‌کری علیه السلام، که بیشتر خه‌رجی ده‌کرده سه‌ر(مسطح بن اثاثه) به‌هوی هه‌ژاری و نزیک‌ی له‌په‌وی خزمایه‌تیه‌وه، وتی: سوئیند به‌خوا هه‌رگیز له‌مه به‌دوا هه‌ج به‌سهر میسته‌حدا خه‌رج ناکه‌م دوا‌ی نه‌و قسانه‌ی دهر‌باره‌ی عائیشه کردی، ئیتیر خوای گه‌وره نهم ئایه‌ته‌ی دابه‌زاند: ﴿وَلَا يَأْتَلِ أُولُو الْفَضْلِ مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ أَنْ يُؤْتُوا أُولَى الْقُرْبَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَالْمُهَاجِرِينَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلْيَعْفُوا وَلْيَصْفَحُوا أَلَا يُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿النور: ٢٢﴾.

نه‌بو به‌کروتی: به‌لی به‌خوا حه‌زده‌که‌م خوی‌گه‌وره لیم خوش بیّت، ئیتر نه‌و خه‌رجییه‌ی گه‌پانده‌وه بۆ میسته‌ح و وتی: هه‌رگیز بی‌به‌شی ناکه‌م.

عائیشه ده‌فهرموویت: پیغمبر ﷺ پرسباری له‌زه‌ینه‌بی کچی جه‌حش کرد ده‌رباره‌ی من، ده‌یفهرموو: ئه‌ی زه‌ینه‌ب چیت زانیووه؟ یان چیت بینوووه؟ ئه‌ویش ده‌یفهرموو: گوئی و چاوی خۆم له‌سزا ده‌پاریزم، بیجگه‌له‌چاکه‌هیچ ناگادار نیم، ده‌فهرموویت: زه‌ینه‌بیش بوو، که‌خۆی له‌من به‌به‌رزتر ده‌زانی له‌ناو خیزانه‌کانی پیغمبر ﷺ به‌لام خوی‌گه‌وره به‌چاکه‌ی خۆی پاراستی، به‌لام حه‌منه‌ی خوشکی،^۱ یه‌کیت بوو له‌وانه‌ی خۆیان تاوان بار کرد له‌مه‌سه‌له‌ی بوختانه‌که‌دا.^۲

شه‌شهم: گرنگترین نه‌و حوکمانه‌ی له‌ئایه‌ته‌کانی ئیفک و مرده‌گیردیت.

زانایان هه‌ندیك حوکمیان وه‌رگرتوو له‌ئایه‌ته‌کان، گرنگترینیان:

۱- پاك و خاوینگردنه‌وه‌ی عائیشه (رضی‌الله‌عنها) له‌بوختانه‌ی بۆی کرا، به‌ئایه‌تیک

که‌تا بۆژی قیامه‌ت ده‌خوینرته‌وه، خوی‌گه‌وره ده‌فهرموویت: ﴿إِنَّ الَّذِينَ جَاءُوا بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِّنْكُمْ لَا تَحْسَبُوهُ شَرًّا لَّكُم بَلْ هُوَ خَيْرٌ لِّكُلِّ لَمِيٍّ مِّنْهُم مَّا اكْتَسَبَ مِنَ الْإِثْمِ وَالَّذِي تَوَلَّى كِبْرَهُ مِنْهُمْ لَهُ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾ (النور: ۱۱).

۲- حیکمه‌تی خوی‌گه‌وره وای ده‌خواست که‌چاکه‌و پاداشت له‌نیو ناره‌حه‌تی و خراپه‌وه سه‌ره‌لبدات، چونکه‌تاقیکردنه‌وه‌ی خیزانی نه‌بو به‌کری صدیق (رضی‌الله‌عنه) به‌م بوختانه‌چاکه‌ی نه‌وانی تیاوو، پاداشتی زۆریان له‌سه‌ر نارام گرتنیان وه‌رگرت... ﴿لَا تَحْسَبُوهُ شَرًّا لَّكُم بَلْ هُوَ خَيْرٌ لِّكُلِّ لَمِيٍّ﴾.

۳- په‌رۆشی له‌سه‌ر ناویانگی نیمانداران و، گومانی چاکه‌بردن به‌یه‌کتر له‌نیو یه‌کتردا، ﴿لَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بِأَنْفُسِهِمْ خَيْرًا وَقَالُوا هَذَا إِفْكٌ مُّبِينٌ﴾.

۱ حه‌منه‌ی کچی جه‌حش پودزای پیغمبر ﷺ بوو خوشکی زه‌ینه‌ب بوو (حاشیه)
 ۲ البخاری، کتاب التفسیر باب (لو لا ان سمعتموه) رقم (۴۷۵۰).

۴- به دروخستنه وهی بوختانچیبه کان: ﴿لَوْلَا جَاءُ وَعَلَيْهِ بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَإِذْ لَمَّ يَأْتُوا بِالشُّهَدَاءِ فَأُولَئِكَ عِنْدَ اللَّهِ هُمُ الْكَاذِبُونَ ﴿۱۳﴾﴾

۵- ناشکراکردنی سوژ و به زهی خوی گوره به نیمانداران: ﴿وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ لَسَكَرْتُمْ فِي مَا أَفْسَضْتُمْ فِيهِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿۱۴﴾﴾

۶- پیویستی دنیا بویون له هه وال، پیش بلاوکردنه وهی: ﴿وَلَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ قُلْتُمْ مَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَتَّكِمَ بِهَذَا سُبْحَانَكَ هَذَا بُهْتَانٌ عَظِيمٌ ﴿۱۵﴾﴾

۷- قه دهغه کردنی دووباره کردنه وهی نه و گوناها: ﴿يَعْظُمُكُمْ اللَّهُ أَنْ تَعْرُدُوا لِلْمِثْلِهِ بَدَأَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿۱۷﴾ وَبَيَّنَّ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿النور: ۱۷-۱۸﴾﴾

۸- قه دهغه کردنی بلاوکردنه وهی خرابه له نیو نیمانداراندا: ﴿إِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ أَنْ تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ ءَامَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿۱۹﴾﴾

۹- بوونکردنه وهی چاکه ی خوی گوره له گه لا بهنده نیمانداره کانی و سوژ و به زهی له سه ریان، نه وهشی دوویات کردووه ته وه: ﴿وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ وَأَنَّ اللَّهَ رءُوفٌ رَحِيمٌ ﴿۲۰﴾﴾ (النور: ۲۰)

۱۰- قه دهغه کردنی شوین پی هه لگرتنی شهیتان که موسلمان به ره وه له تدیر ده بات: ﴿يَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَتَّبِعُوا خُطُوبَاتِ الشَّيْطَانِ وَمَنْ يَتَّبِعْ خُطُوبَاتِ الشَّيْطَانِ فَإِنَّهُ يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ مَا زَكَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ أَبَدًا وَلَكِنَّ اللَّهَ يُزَكِّي مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿۲۱﴾﴾ (النور: ۲۱)

۱۱- هاندانی خه‌رجکردن له‌سهر خزمان، سه‌ره‌پای خراپه‌کردنیان: ﴿وَلَا يَأْتِلُ أُولُو الْفَضْلِ مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ أَنْ يُؤْتُوا أُولِي الْقُرْبَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَالْمُهَاجِرِينَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلِيَعْلَمُوا وَلِيَنْصَفَحُوا أَلَا يُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ (النور: ۲۲).

۱۲- داکۆکی کردنی خوای گه‌وره له‌سهر ئیمانداران و هه‌په‌شه‌کردنی له‌هه‌ر که‌سێک بوختانیان بۆ بکات به‌نه‌فرین لیکردنیان له‌دوینیا و له‌قیامهت: ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ الْفَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ لُعُنُوا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿۲۳﴾ يَوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ أَسِنَّتُهُمْ وَأَيْدِيهِمْ وَأَزْوَاجُهُمْ بِمَا كَانُوا يَمْسَلُونَ ﴿۲۴﴾ يَوْمَئِذٍ يُوفِّيهِمُ اللَّهُ دِينَهُمُ الْحَقَّ وَيَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ الْمُبِينُ﴾ (النور: ۲۳-۲۵).

دانهری ته‌فسیری (الكشاف) ده‌باره‌ی ئەم ئایه‌ته ده‌فه‌رموویت: نه‌گه‌ر هه‌موو قورئان بپشکنی، بۆت ده‌رده‌که‌وێت که خوای گه‌وره بۆ هه‌یج تاوانێک هه‌په‌شه‌ی له‌جۆری ئەم هه‌په‌شه‌یه نه‌داوه، که خۆی له‌چه‌ندین شیوازی جۆراو‌جۆر ده‌بینیته‌وه، نه‌گه‌ر ته‌نها ئەم سێ ئایه‌ته‌ش دابه‌زیایه له‌ ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ﴾ تا کو ﴿هُوَ الْحَقُّ الْمُبِينُ﴾ (النور: ۲۵). نه‌وه به‌س بوو بۆ ئەوانه‌ی بوختان هه‌ل‌ده‌به‌ستن که نه‌فرین لیکراون له‌دوینیا و قیامه‌تدا، که ده‌ست و قاچیان شایه‌تیان له‌سهر ده‌دات...

۱۳- پروونکردنه‌وه‌ی سوننه‌تیک له‌سوننه‌ته‌کانی خوای گه‌وره له‌گه‌ردووندا، نه‌ویش نه‌وه‌یه که خوای گه‌وره بپاوه‌چا‌کان ده‌کاته به‌شی ئافره‌ته‌چا‌که‌کان و، ئافره‌ته‌ خراپه‌کانیش ده‌کاته به‌شی پیاوه‌خراپه‌کان: ﴿الْحَيْثُوتُ لِلْحَيْثِينَ وَالْحَيْثُوتُ لِلْحَيْثِيَّاتِ وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِ أُولَئِكَ مُبَرَّءُونَ مِمَّا يَقُولُونَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ﴾ (النور: ۲۶).

۱ بروهانه: حدیث القرآن الکریم عن غزوات الرسول (۱/۲۸۵-۲۸۶).

۲ بروهانه: حدیث القرآن الکریم عن غزوات الرسول (۱/۲۸۶)، نقلًا عن تفسیر الکشاف (۲/۲۲۲).

۱۴- خه لکی بوون به چوار به شه‌وه، له و کاته‌ی عائیشه (ﷺ) بوختانی بۆ کرا: ماموستا (عبدالقادر شیبیه الحمد) له په‌راو‌یزدانانی له‌سه‌ر نه‌و پروداوه ده‌لایت: خه لکی له و باره‌وه بوو به چوار به شه‌وه: به‌که میان که زۆرینه‌یان بوون، گوئی و زمانی خو‌یان پاراست و، هیچیان لآ نه‌بیسترا جگه له وشه‌ی چاکه نه‌بیئت، نه باوه‌ریان کرد و نه به درۆیان خسته‌وه، به‌شیکیشیان پاسته‌وخۆ نه‌وه‌واله‌یان به درۆ ده‌خسته‌وه وه‌کو (ابو ایوب الانصاری) و خیزانی (ﷺ)، چونکه نه‌و قسه‌یان به‌کسه‌ر به بوختان ژمارد و عائیشه‌یان لیتی پاراو کرده‌وه ده‌ست به‌جی.

به‌شی سئیه‌م: نه‌مانیش هه‌ر له نئو موسلمانان بوون نه باوه‌ریان کرد و نه به درۆیان خسته‌وه و نه نکولیان کرد، به‌لام قسه‌کانیان ده‌گتیره‌وه و، وایان ده‌زانی باسکردنی نه‌و مه‌سه‌له‌یه کاریکی ئاساییه، پوو به‌پوو بوونه‌وه‌ی سزای خوای گه‌وره‌یان ناکاته‌وه.... له‌وانه‌ش: حه‌منه‌ی کچی جه‌ش و حه‌سانی کوپی سابیت (مسطح‌ی کوپی) (اثاثه).

به‌شی چواره‌م: نه‌وانه بوون که بوختانه‌کیان هه‌لبه‌ست، له سه‌رووی نه‌وانه‌شه‌وه دوژمنی خوا عه‌بدوللای کوپی ئوبه‌ی سه‌رۆکی مونا‌فیه‌کان نه‌ویش بوو که خوای گه‌وره نه‌فرینی لآ کرد و سه‌رکرده‌ی بوختانه‌ران ناوزه‌دی کرد. خوای گه‌وره‌یش باسی هه‌لو‌یستی به‌شی دووه‌می نه‌م به‌شانه‌ی کردووه و، پیوستیش بوو هه‌موو موسلمانان هه‌مان هه‌لو‌یستیان وه‌رگرتابه‌ی: ﴿لَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بِأَنفُسِهِمْ خَيْرًا وَقَالُوا هَذَا إِفْكٌ مُّبِينٌ﴾ (النور: ۱۲).

هه‌روه‌ها باسی به‌شی سئیه‌میشی کردووه و فه‌رموویه‌تی: ﴿إِذْ تَلَقَّوْنَهُ بِأَلْسِنَتِكُمْ وَتَقُولُونَ بِأَفْوَاهِكُمْ مَا لَيْسَ لَكُم بِهِ عِلْمٌ وَتَحْسَبُونَهُ هَيِّئًا وَهُوَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمٌ﴾ (۱۵) ﴿لَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ قُلْتُمْ مَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَتَكَلَّمَ بِهَذَا سُبْحَانَكَ هَذَا بُهْتَانٌ عَظِيمٌ﴾ (النور: ۱۵-۱۶).

خوای گه‌وره‌یش له هه‌مان کاتدا باسی چاکه و فه‌زلی نه‌و که‌سانه‌ی کردووه، وه‌کو نه‌وه‌ی هیج‌ره‌ت و نیمانی بۆ میسته‌ح جیگیر کردووه، کاتی‌ک نه‌بو به‌کر

سویندی خوارد خرجی نه‌کاته سه‌ریدا... و فرمویه‌تی: ﴿وَلَا يَأْتِلِ أَوْلُوا الْفَضْلِ مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ أَنْ يُؤْتُوا أُولَى الْقُرْبَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَالْمُهَاجِرِينَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلِيَعْفُوا وَيَلِصَفُحُوا أَلا يُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ (النور: ۲۲).

به‌لام سه‌باره‌ت به به‌شی چواره‌م نه‌فرینی خوی به‌سه‌ریاندا دابه‌زاند و فرموی: ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَزُمُونَ الْمَحْضَنَاتِ الْغَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ لِعُنُوا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿۲۳﴾ يَوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ أَلْسِنَتُهُمْ وَأَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۲۴﴾ يَوْمَ يُؤْذِنُ بَيْنَهُمُ اللَّهُ دِينَهُمُ الْحَقَّ وَيَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ الْمُبِينُ﴾ (النور: ۲۳-۲۵).

حه‌وته‌م: هه‌ندی سوود و حوکم و وانه له پروداوی (الافک) و غه‌زای (بني المصطلق).

۱- ئاده‌میزادییه‌تی پیغمبر ﷺ):

له راستیدا دهرده‌سه‌ری ئه‌و بوختانه حیکمه‌تیکی خوایی له خۆ گرتبوو که بریتی بوو له دهرخستنی که سایه‌تی پیغمبر ﷺ)، نه‌گه‌ر وه‌حی شتیکی دهره‌کی نه‌بوایه له که سایه‌تی پیغمبر ﷺ)، یه‌ک مانگی ته‌واوی به‌سه‌ر نه‌ده‌برد له‌و کۆست و مه‌ینه‌تیه‌دا، به‌لام دهره‌کوت که پیغمبر ﷺ) پیغمبه‌ره و ئاده‌میزادیشه بویه کاتیک وه‌حی له باره‌ی ئه‌و بوختانه‌وه دابه‌زی هه‌موو شتیک گه‌راپه‌وه جیگه‌ی خۆی، ئه‌وه‌ش به‌لگه‌یه له‌سه‌ر راستیتی وه‌حی، چونکه نه‌گه‌ر بی‌ت و وه‌حی له لایه‌ن خواوه نه‌بوایه، پاشماوه‌ی ئه‌و مه‌ینه‌تییه هه‌ر له دلی پیغمبر ﷺ) ده‌مایه‌وه و، له هه‌لسوکه‌وتی له‌گه‌ل عایشه په‌نگی ده‌دایه‌وه، به‌لام خوای گه‌وره ویستی ئه‌م دهرده‌سه‌رییه به‌لگه‌یه‌ک بی‌ت له‌سه‌ر پیغمبه‌رایه‌تی موحه‌مه‌د ﷺ).

۲- سزای بوختان و گرنگی له پارێزگاری کردن له ئابره‌وی موسلمانان:

کۆمه‌لگای ئیسلامی له‌سه‌ر پروداوه‌کان په‌روه‌رده ده‌بوو، کاتیک پروداوی بوختان دروست بوو، خوای گه‌وره ویستی هه‌ندی حوکم دابه‌زێنیت بۆ پاراستنی

ثابرووی ئیمانداران، بۆیه سوپه‌تی نور دابه‌زی، که باسی له حوکمی ئافره‌ت و پیاوی داوین پیس ده‌کرد و، هه‌روه‌ها باسی تاوانی داوین پیسی و، ئه‌وه‌ی که له‌سه‌ر فرمانپه‌واپه ئه‌نجامی بدات ئه‌گه‌ر به‌کیک له ژن و میژد بوختانی بۆ ئه‌وی تر کرد و سزای ئه‌و که‌سانه‌یش که داوین پیسی ده‌ده‌نه پال که‌سیک بی ئه‌وه‌ی چوار شایه‌ت له‌سه‌ر قسه‌که‌یان به‌ینن و چه‌ندین حوکمی تر.^۱

ئیسلام داوین پیسی (زنا) قه‌ده‌غه‌ کردوه و، سزایشی دیاری کردوه بۆ ئه‌نجامه‌ری ئه‌و تاوانه، هه‌روه‌ها هه‌موو هۆکاره‌کانیشی قه‌ده‌غه‌ کردوه، له‌وانه بلاوکردنه‌وه‌ی باسی خراپه‌کاری بۆ ئه‌وه‌ی نه‌بیته باسیکی ئاسایی و له لای گوێگران ئاسایی بیته‌وه، هه‌ر بۆیه‌ش ئیسلام بوختانکردنی داوین پیسی قه‌ده‌غه‌ کردوه و سزای هه‌شتا قامچی بۆ دیاری کردوه و، ئه‌و که‌سه جاریکی تر شایه‌تی قبول ناکریت تا‌کو ته‌وبه‌یه‌کی راستی نه‌کات.^۲

ئینجا پيغه‌مبه‌ر ﷺ سزای بوختانکردنی جیبه‌جی کرد له‌سه‌ر (مسطح) و (حسان) و (حمه‌ه) وه‌کو (ابن اسحق) و (الترمذی) باسیان کردوه، (القرطبی) یش وتوویه‌تی ئه‌وه‌ی به‌ ناوبانگه و زانراوه له لای زانایان ئه‌و سی که‌سه داری چه‌دیان لی دراوه و نه‌بیستراوه که داری حه‌د له عه‌بدوللای کوپی ئوبه‌ی درابیت،^۳ هه‌ندی ریوایه‌تی لاوایش هاتوه که له‌سه‌ری جیبه‌جی کراوه.^۴

(ابن القیم) حیکمه‌تی جیبه‌جی نه‌کردنی سزای بوختانی به‌م شیوه لیکداوه‌ته‌وه:

أ - ده‌گێڤنه‌وه له‌به‌ر ئه‌وه بوو ئه‌و سزایه جۆریکه له ئاسانکاری بۆ ئه‌نجامه‌ری بوختانه‌که، ئه‌و گه‌نده‌له‌یش شایسته‌ی ئه‌وه نه‌بووه.

ب - ده‌شگێڤنه‌وه داوای له خه‌لکی تر ده‌کرد قسه‌که بلاو بکه‌نه‌وه...

ج - هه‌روه‌ها وتراوه له‌به‌ر ئه‌وه بوو ئه‌و تاوانه جیگیر نابیت به‌ به‌لگه و

۱ به‌وانه: حدیث القرآن الکریم (۳۵۷/۱).

۲ به‌وانه: اثار تطبیق الشریعة، د. محمد المزاحم (۱۱۷).

۳ به‌وانه: تفسیر القرطبی (۱۹۷/۱۲).

۴ به‌وانه: مرویات غزوة بني المصطلق (۲۴۲).

دانپیداناندا نه‌بیّت، ئه‌ویش نه‌دانی نا به‌و تاوانه و نه‌که‌سیش شایه‌تی له‌سه‌ر دا.
 د - ه‌روه‌ها وتراوه به‌ه‌وی به‌رژه‌وه‌ندییه‌کی گه‌وره‌تره‌وه ئه‌و سزایه‌ی له‌سه‌ر
 جیبه‌جی نه‌کراوه، وه‌کو چۆن نه‌کوژرا له‌کاتی‌کدا مونا‌فیق بوو قسه‌کانی‌شی که
 ده‌یکرد شایانی ئه‌وه بوو بکوژریت، به‌رژه‌وه‌ندییه‌که‌یش ئه‌وه بوو دل‌ی خزمه‌کانی
 پابگیردیت و له‌ئیسلا‌م دوور نه‌که‌ونه‌وه.

له‌کو‌تایی‌شدا وتوویه‌تی له‌وانه‌یه به‌بۆنه‌ی هه‌موو ئه‌م هۆکارانه‌وه بووبیت.^۱

۳- پ‌یوايه‌ته‌گان ده‌رده‌خه‌ن هه‌موو ئه‌وانه به‌شدارییان کرد له‌و بوختان‌کرده‌دا
 ته‌وبه‌یان کرد - ته‌نها ئیبنو ئوبه‌ی نه‌بیّت - هه‌سه‌سانیش (ﷺ) داوای لی‌بورنی
 کرد و هۆنراوه‌یه‌کی هۆنیه‌وه تیا‌یدا ستایشی عایشه‌ی کرد و وتی:

رأيتك وليغفر لك الله حرة من المحصنات غير ذات غوائل
 حصان رزان ماترن بربیة وتصیح غرثي من لحوم الغوافل
 وان الذي قد قبل ليس بلائق بك الدهر بل قول امرئ متناحل^۲

۴- هه‌ندی له‌و حوکه‌مانه‌ی له‌غه‌زای (بني المصطلق) وه‌رده‌گیردیت:

- هیرش کردنه‌سه‌ر ئه‌وانه‌ی ئیسلامیان پتگه‌یشتوو ه‌بی ئه‌وه‌ی ئاگادار
 بکرتنه‌وه.

- ئازادکردنی کۆیله به‌رامبه‌ر ماره‌یی، وه‌کو حاله‌تی جوهرییه (ﷺ).

- تیر و پشک کردن له‌نیوان خیزانه‌کاندا.

- به‌کۆیله‌کردنی عه‌ره‌ب ئه‌مه‌یش وته‌ی جمهوری زانایانه.^۳

- هه‌ر هه‌موو زانایانیش یه‌کده‌نگن له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی هه‌ر که‌سیک ئه‌و تۆمه‌ته
 بداته پال عایشه‌ پاش ئه‌وه‌ی خوای گه‌وره پاک و خاوینی کرده‌وه، ئه‌و که‌سه

۱ به‌وانه: زاد المعاد (۳/۲۶۳-۲۶۴).

۲ به‌وانه: تاریخ الاسلام للذهبي، المغازی (۲۸۱).

۳ به‌وانه: کتاب الام للشافعي (۴/۱۸۶).

بيباوه پره چونکه د ژايه تي قورناني كړدوه.^۱

- هاوه لان له م غه زايه دا پرسياړي عه زليان كړد له پيغمبر (ﷺ) و نه وپش
 فهرمووي: ((ما عليكم الا تفعلوا، ما من نسمة كائنة الى يوم القيامة إلا وهي كائنة))،^۲
 واته: هيچتان له سر نپيه نه گه ر نه و كاره بكن، هر گيانك خواي گه وره برياري
 دروست كړدني داييت تا پوژي قيامت هر دروست ده بيت.

بويه (جمهوري زانايان ده لئين عه زل جائيزه له گه ل ثافره تي نازاددا به
 په زامه ندي خوي، نينجا نايه تي (التيمن) يش هر له م غه زايه دا دابه زي، وه كو مه زن
 راگرتنيك بو نويز و، نه بووني ناو نابيته ريگر بو نه نجامداني نويز، هه روه ها ترس و
 له ده ستداني ناسايشيش هر نابيته پاساو بو نه كړدني نويز.^۳

۱ بېوانه: شرح صحيح المسلم للنووي (۶۴۲/۵).

۲ بېوانه: السيرة النبوية الصحيحة للعمري (۴۱۵/۲).

۳ بېوانه: نيل الاوطار للشوكاني (۲۲۲/۶-۲۲۴)، صور وعبر من الجهاد النبوي في المدينة (۱۲۰-۲۱۱).

به‌شی یانزه‌یه‌م

غەزای (الاحزاب)

باسی یه‌که‌م: میژوو و، هوکارو، رووداوه‌کانی

یه‌که‌م: میژووی نه‌و غەزایه و هوکاره‌کانی.

۱- میژووی غەزای (الاحزاب):

جمهوری میژوونوسانی نه‌و سه‌رده‌مه ده‌لین نه‌و غەزایه له مانگی شه‌ووالی سالی پینجه‌می کۆچیدا بووه،^۱ واقیدی ده‌لینت:^۲ له پۆزی سی شهممه هه‌شتی (ذي القعدة) ی سالی پینجه‌می کۆچیدا بووه، ئیبنو سه‌عد ده‌لینت:^۳ خوای گه‌وره ن‌زای پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی وه‌رگرت و نه‌و کۆمه‌لانه‌ی شکست پی هینا له پۆزی چوارشه‌مه له مانگی (ذي القعدة) ی سالی پینجه‌می کۆچی.

ه‌روه‌ها ده‌گێرینه‌وه (الزهری) و (مالک بن انس) و (موسی بن عقبه) که له سالی چواری کۆچیدا بووه.^۴

نه‌و زانایانه‌ی که پێیان وایه نه‌م غەزایه له سالی چواری کۆچیدا بوو، میژوو له موچه‌په‌مه‌ی^۵ پاش کۆچکردنه‌وه ده‌ژمێرن و نه‌و مانگانه‌ی پێش نه‌وه تاکو (ربیع الاول) ناژمێرن نه‌م کاره‌یش ناکۆکه له‌گه‌ڵ جو‌مه‌وردا که میژوو له مانگی موچه‌په‌مه‌ی سالی کۆچکردنه‌وه ده‌ژمێرن، (ابن حزم)^۶ داکۆکی له‌سه‌ر نه‌وه ده‌کات

۱ بروانه: السيرة النبوية في ضوء المصادر الاصلية (۴۴۲).

۲ بروانه: المغازي (۴۴۰/۲) به‌بی ئیسناد.

۳ الطبقات (۶۵/۲-۷۲)، باسناد متصل.

۴ بروانه: البداية والنهاية (۱۰۵/۴).

۵ السيرة النبوية في ضوء المصادر الاصلية (۴۲۳).

۶ بروانه: جوامع السيرة (۱۸۵).

که له سالى چواردا بووه، چونکه پېغەمبەر (ﷺ) عەبدوللاى کوپى عومەرى گىرايه وه له جەنگى ئوحد، ئوحدویش به بى ناکوکى له سالى سىى کۆچيدا بووه، که له و کاته ئىبنو عومەر ته مەنى چوارده سال بوو،^۱ به لام به يهقى و،^۲ ئىبنو حەجر و،^۳ که سانی تر به وه لىکيان داوه ته وه که ئىبنو عومەر له کاتى غەزای ئوحد له سەر هتای چوارده سالیدا بووه و، له خەنده قییش له کۆتایى پانزه سالیدا بووه، ئەم بۆچوونەیش له گەل بۆچوونى جمهورى زانایاندا دهگونجیت.^۴

ئىبنولقەيىمىش هەمان بۆچوونى جمهورى زانایانى هەيه - که له لای خۆمىش هەر ئەوه پەسەندە - و دەلالت: پاسترین بۆچوونەکان ئەوه يه که له سالى پىنجەمى کۆچى پرویداوه له مانگى شەووالدا، چونکه هىچ جیاوازی نییه له سەر ئەوهى که ئوحد له سالى سىى کۆچيدا بووه، بتهرسته کانیش به ئىتيان به پېغەمبەر (ﷺ) دا له سالى ئاینده دا بگەرپنەوه واتە سالى چواری کۆچى، به لام به ئینه که یان شکاند به هۆى قات و قپى ئەو ساله وه، له سالى پىنجەمدا گەپانەوه بۆ جەنگکردن.^۵

۲- هۆکارەکانى:

جوله که کانى (بنو النضير) له مەدینه دەرچوون به ره و خەيبەر و کینه يه کى زۆريان له دلابوو دژ به موسلمانان، کاتیک له وى جیگیربوون دەستیان کرد به پیلان دارپشتن بۆ تۆله سەندنه وه له موسلمانان، بۆيه پیکهاتن له سەر ئەوهى هانى هۆزه عەرەبه کان بدەن بۆ جەنگى پېغەمبەر (ﷺ)، بۆ ئەم مەبەسته چه پەله يانیش نێردەيه کيان پیکهینا له (سلام بن ابى الحقيق) و (حیى بن اخطب) و (کنانة بن الربیع) و (الربیع بن ابى الحقيق) و (هوزة بن قیس الوائلى) و (ابى عمار).^۶

۱ بیروانه: السيرة النبوية في ضوء المصادر الاصلية (۴۴۴).

۲ بیروانه: دلائل النبوة للبيهقي (۳/۳۹۶).

۳ بیروانه: الفتح (۳/۳۹۶).

۴ بیروانه: السيرة النبوية في ضوء المصادر الاصلية (۴۴۴).

۵ بیروانه: زاد المعاد (۲/۲۸۸).

۶ بیروانه: السيرة النبوية لابن هشام (۳/۲۳۷).

له پاستیشدا نه و نیرده‌یه سه‌رکه و تو بوون له کاره‌کانیاندا، قورپه‌یش په‌زانه‌ندیان ده‌ریپی چونکه هستیان به تالی گه‌ماروی نابووری ده‌کرد و، ه‌روه‌ها غه‌ته‌فانیش رازی بوون به ته‌ماعی به‌روبووم و تالانی مه‌دینه‌وه و، ه‌ندی له ه‌وزه‌کانی تریش به ه‌مان شیوه.

جوله‌که‌کان به و ه‌وزانه‌یان ده‌وت نایینی ئیوه له نایینی نه‌وان چاکتره،^۱ له و باره‌شوه خوی گوره ده‌فه‌رموویت: ﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْحِبَّتِ وَالظُّلُومِ وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا هَتُّؤَلَاءَ أَهْدَىٰ مِنَ الَّذِينَ ءَامَنُوا سَبِيلًا ﴿٥١﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ وَمَن يَلْعَنِ اللَّهُ فَلَن نَّجِدَ لَهُ نَصِيرًا﴾ (النساء: ۵۱-۵۲).

ماموستا (ولفسنون) یش ناماژه‌ی کردوه به و ه‌له گوره‌ی جوله‌که تیی که‌وتن کاتیک نایینی قورپه‌یشیان په‌سند کرده سه‌ر نایینی ئیسلامدا،^۲ بیگومان قورپه‌یش پی خ‌وشحال بوون به ستایشکردنی جوله‌که بو نایینه‌که‌یان و په‌زانه‌ندیان ده‌ریپی بو به‌شداری کردن له جه‌نگی دژ به مه‌دینه و کاتیشیان دیاری کرد.^۳ نیرده‌ی جوله‌که پ‌نگه‌وتن‌نامه‌ی یه‌کیتی عه‌ره‌بی بتپه‌رستی جوله‌که‌یی سه‌ربازیان دژ به موسلمانان مؤر کرد و، گرنگترین پرگه‌کانی بریتی بوون له:

ا- پیویسته هیزی غه‌ته‌فان له م یه‌کیتیبه‌دا شه‌ش هزار که‌س بیت.

ب- به‌رامبه‌ر نه‌وه، جوله‌که خورمای خه‌یبه‌ر بدن به غه‌ته‌فان بو ماوه‌ی یه‌ک سال.^۴

نیرده‌ی جوله‌که توانیان به ده هزار جه‌نگاوه‌روه بگه‌پ‌تینه‌وه، چوار هزار له قورپه‌یش و هاوپه‌یمان‌ه‌کانیان و، شه‌ش هزار له غه‌ته‌فان و هاوپه‌یمان‌ه‌کانیان، ه‌موو نه‌و ژماره زوره‌یش له نزیک مه‌دینه لایاندا.

۱ به‌وانه: التاريخ السياسي والعسكري، د. علي معطي (۲۱۰).

۲ به‌وانه: تاريخ اليهود في بلاد العرب، ولفنسون (۱۴۲).

۳ به‌وانه: تاريخ اليهود في بلاد العرب، ولفنسون (۱۴۲).

۴ به‌وانه: غزوة الاحزاب محمد احمد باشميل (۱۴۱).

دووہم: به دوا دچوونی موسلمانان.

ده زگای ناساییشی ده ولته تی نیسلامی له ئه وه پهی وریاییدابوو له دوژمنانی، بۆیه به دوا دچوونی ده کرد بۆ هه والی ئه حزابه کان و جموجوله کانی دیاری ده کردن و، ههروه ها جموجولی نێژده ی جوله که ی چاودێری ده کرد هه ر له و ساته وه له خه ییبه ر ده رچوون به ئاراسته ی مه ککه، له گه ل ئه و زانیاریانه ش به ده ست هات، پیغه مبه ر (ﷺ) دهستی کرد به ئه نجامدانی شیوازه کانی پێویست بۆ به رگری و، بانگیشتی کرد بۆ کۆبوونه وه یه کی په له بۆ سه رانی سوپای نیسلامی له موهاجیر و ئه نصار په کان، بۆ تاوتوی کردنی هه وله گه نده له کانی جووله که و،^۱ سه لمانی فارسی ئه وه ی په سه ند کرد که که ندر پێکی گه وره دروست بکریت بۆ به رگری کردن له هیرشی دوژمنان، پیغه مبه ر (ﷺ) ئه و بۆ چوونه ی په سه ند کرد، واقیدی (ﷺ) ده لیت: سه لمان فه رمووی: (ئهی پیغه مبه ری خوا، ئیعه له ولاتی فارس گه ر له سوار بترسایه یین، که ندر پمان ده کهن، ئایا تۆش ئه و کاره ئه نجام ده ده ییت؟ ئیتر موسلمانان ئه و بۆ چوونه یان په سه ند کرد).^۲

ئینجا پیغه مبه ر (ﷺ) سواری ئه سپیکی بوو له گه ل کۆمه لێک له هاوه لان و جیگای شیاوایان بۆ ئه و که ندر په دیاری کرد له (المذانب) هوه بۆ (ذباب)^۳ تاکو (راتج)،^۴ ئینجا پیغه مبه ر (ﷺ) سوودی له شاخی (سلم)^۵ وه رگرت بۆ پاراستنی هاوه لان له پشتنه وه. له راستیدا ئه وه ش هه لبێژاردنیکی سه رکه وتوو بوو، چونکه تاکه جیگایه ک که مه ترسی لیهاتنه ژوره وه ی دوژمنی هه بوو لای باکوور بوو، به لام لاکانی تر به مالی به رز و ناوچه ی به رداوی و قه لاکانی به نی قوره یزه گیرابوون و جیگای مه ترسی نه بوون، ئینجا پیغه مبه ر (ﷺ) له گه ل به نی قوره یزه پێککه وتنی هه بوو که یارمه تی هه یج دوژمنیکی موسلمانان نه دن له دژی موسلمانان.^۶

۱ هه مان سه رچاوه (۱۴۲).

۲ به روانه: مفازي الواقدي (۲/۴۴۴)، والطبقات الكبرى (۲/۶۶).

۳ (ذباب) ته بۆلکه یه کی بچووک (ثنية الوداع) که وتوته نێوان ئه و و شاخی (سلم).

۴ (راتج) قه لایه که له قه لاکانی مه دینه، ه ی که سانیک بوو له جووله که.

۵ به ناویانگترین شاخه کانی مه دینه یه، به روانه: معجم البلدان (۲/۲۸۳-۲۸۵).

۶ به روانه: العبرية العسكرية في غزوات الرسول (۴۴۲).

له پاستیدا پلانی پیغمبر ﷺ) له دروستکردنی که‌ندپ کاریکی پیشکه‌وتوو بوو، چونکه شیوازیکی نوی بوو له شه‌پکردندا، که‌ندپیکی باو نه‌بوو له شه‌په‌کانی عه‌ره‌بدا، به‌م شیوه‌یش پیغمبر ﷺ) یه‌که‌م که‌س بوو که‌ نه‌و هۆکاره به‌کار به‌ینیت له میژووی عه‌ره‌ب و موسلماناندا، چونکه شیوازیکی چاوه‌پوان نه‌کراو بوو له لایه‌ن دوزمانی ئیسلامه‌وه، له پاستیدا ئه‌م شیوازه‌یش له شه‌پکردن و‌ده‌ی نه‌حزابه‌کانی داگرت و هیزه‌کانی په‌رته‌وازه کردن.

سییه‌م: گرنگی پیغمبر ﷺ) به‌به‌ره‌ی ناوخویی.

۱- کاتیك پیغمبر ﷺ) به‌هاتنی هیزه‌کانی دوزمنی زانی و ده‌رچوون به‌ره‌و لای که‌ندپه‌که، فه‌رمانی کرد ئافره‌ت و منالی موسلمانان بخزینه‌قه‌لای(بني حارثة) وه‌ه بو ئه‌وه‌ی له سه‌لامه‌تیدا بن، هه‌روه‌ها چونکه ئه‌وه کاریه‌ری زۆدی هه‌یه له‌سه‌ر جه‌نگاوه‌ره‌کان کاتیك هه‌ست ده‌که‌ن خیزان و مناله‌کانیان دوورن له مه‌ترسی و، بیریان په‌رته‌وازه نابیت پیتانه‌وه و به‌هیز و و‌ده‌یه‌کی به‌رزتره‌وه جه‌نگ ده‌که‌ن.^۱

۲- یه‌کیك له هۆکاره‌کانی به‌هیزبوونی به‌ره‌ی ناوخویی به‌شداری کردنی پیغمبر ﷺ) بوو له کار و ئه‌رکه‌کاندا، که به‌ده‌ستی په‌یروزی خۆی کاری ده‌کرد، له هه‌لکه‌ندنی که‌ندپه‌که، له ئیبنو ئیسحاقه‌وه هاتوه: گویم له به‌په‌ر بوو ده‌یفه‌رموو: له پۆزی ئه‌حزاب له کاتی هه‌لکه‌ندنی که‌ندپه‌که پیغمبر ﷺ) م بینی خۆلی ده‌گواسته‌وه، ته‌نانه‌ت خۆل پیتستی سکی داپۆشیبوو لیم و تووکنیش بوو.^۲

۳- ئینجا پیغمبر ﷺ) به‌شداری هاوه‌لانی ده‌کرد له ناره‌حه‌تی و ئاواته‌کانیاندا، به‌لکو خۆی ناره‌حه‌تی هه‌لده‌گرت له جیاتی هاوه‌لانی، له غه‌زای ئه‌حزابدا ده‌بینین ئازاری برسیتی ده‌چه‌شت و به‌ردیکی له‌سه‌ر سکی خۆی به‌ستبوو له ئازاری برسیتیدا.^۳

۱ بپوانه: غزوة الاحزاب د. محمد عبدالقادر ابو فارس (۹۸).

۲ البخاری کتاب المغازی باب غزوة الاحزاب رقم (۴۱۰۶).

۳ غزوة الاحزاب، د. محمد ابو فارس (۱۱۶-۱۱۷).

۴- به رزگردنه وې وره ی سهر یازان و دلخوشکردنیان: هه لکه ندنی که ندره که نارېحه تی زږی تیادا بوو، دونیا زږر سارد بوو، ره شه بایش توند بوو، بارودوخی بزئویش له ناخوشرترین شیوازدا بوو، بیجگه له مه ترسی هیرشکردنی دوژمن که چاوه پوانکراو بوو له هه موو ساتیکدا، ئینجا هاوه لانیس زږر ماندوو بوو بوون له هه لکه ندنی که ندره که دا، بیگومان نه وه ش توانا و هیژیکي که وره ی پیویست بوو، بویه پیغمبر ﷺ چونکه به و ناخو شیبیانه ی ده زانی، له گه لیان خو لی ده گواسته وه و، هونراوه که ی عه بدولای کوپی په واحه ی ده و ته وه:

اللهم لو لا انت ما اهتدينا ولا تصدقنا ولا صلينا
فانزلن سكينه علينا وثبت الاقدام ان لاقينا
ان الا لي قد بغوا علينا وان ارادوا فتنه ابينا

له کورتاييشدا دهنگی پیی دريژده کرده وه.^۱

له نه نه سه وه ﷺ هاتووه که هاوه لانی موحه ممد ﷺ له پوژی خنده قدا ده یانوت:

نحن الذين بايعوا محمدا على الاسلام ما بقينا ابدًا

یان ده یانوت: (علی الجهاد) و، پیغمبر ﷺ ده یفه رموو:

اللهم ان الخیر خیر الاخرة فاغفر للانصار والمهاجرة^۲

له راستیدا هم خو ش دواندنه ی پیغمبر ﷺ له گه لیان مایه ی خوشحالیان بوو، کاریگه ریشی هه بوو بۆ گورجکردنه وه یان و نه نجامدانی کاره کانیان پیش گه یشتنی دوژمن.^۳

۱ البخاري كتاب المغازي باب (غزوة الخندق) رقم (۴۱۰۶).

۲ مسلم كتاب الجهاد والسير، باب (غزوة الاحزاب) (۱۴۲۲/۳) رقم (۱۲۹).

۳ بروانه: القيادة العسكرية في عهد الرسول (۴۸۲).

۵- ریژگرتن له بارودوخ‌ی سه‌ریازه‌کان و مؤله‌تدانیان بۆ‌گه‌پانه‌وه له کاتی پیویستدا:

هاوه‌لان له ئه‌وپه‌ری ریژ و ئه‌ده‌بدا بوون له‌گه‌ل پیغه‌مبه‌ر(ﷺ)، کاتیک پیویستییه‌کیان هه‌بوایه داوای مؤله‌تیان ده‌کرد بۆ‌راپه‌پاندنی کاره‌کانیان، ئیتر خوای‌گه‌وره ئه‌م نایه‌تانه‌ی دابه‌زاند: ﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِذَا كَانُوا مَعَهُ عَلَىٰ أَمْرٍ جَامِعٍ لَّمْ يَذْهَبُوا حَتَّىٰ يَسْتَأْذِنُوهُ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ۚ فَإِذَا أَسْتَأْذِنُوكَ لِبَعْضِ شَأْنِهِمْ فَأُذِنَ لِمَن شِئْتَ مِنْهُمْ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ اللَّهُ إِنَّكَ اللَّهُ عَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾ (النور: ۶۲).

واتای نایه‌ته‌که‌یش: ئه‌ی موحه‌مه‌د ئه‌گه‌ر ئه‌و که‌سانه داوای مؤله‌تیان لیت کرد که به‌بی مؤله‌تی تو له خۆیان‌وه هه‌چ ناکه‌ن، مؤله‌تیان بده و، داوای لیخۆشبوونیان بۆ‌بکه،^۱ بۆیه هه‌لبژاردن به ده‌ستی پیغه‌مبه‌ر بوو(ﷺ)، ئه‌گه‌ر به پیویستی بزانیایه مؤله‌تی ده‌دا، یان به پیچه‌وانه‌وه به پیی پیویست.^۲

۶- دابه‌شکردنی هاوه‌لان بۆ‌پاسه‌وانداری ئیشکگر: پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) هاوه‌لانی دابه‌ش کردبوو بۆ‌چهند کۆمه‌لیک به مه‌به‌ستی به‌رگری کردن له هه‌ر که‌سێک له که‌ندره‌که به‌رپه‌ته‌وه، له راستیشدا موسلمانان توانیان هه‌موو هه‌رشه‌کانی دوژمن بشکینن، ته‌نانه‌ت پوژتیکیان له به‌ره‌به‌یان‌وه تاکو شه‌وی پوژدی دوابی هه‌ر به‌رده‌وام بوون له شه‌پکردن، به شه‌یوه‌یه‌ک که چوار نوێژیان له ده‌ست چوو، چونکه نه‌یانده‌توانی بۆ‌ساتیکی که‌م پاره‌ستن، ئینجا عه‌لی کوپی ئه‌بو تالیب و کۆمه‌لیک له هاوه‌لان توانیان په‌لاماریکی عیكریمه‌ی کوپی ئه‌بو جه‌هل بشکیننه‌وه، به‌لکو عه‌لی توانی پاله‌وانی عه‌ره‌ب عه‌مری کوپی وددی عامیری بکوژیت،^۳ کۆمه‌لیک له ئه‌نصاره‌کانیش هه‌موو شه‌ویک پاسه‌وانی پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) یان ده‌گرت له سه‌روویانه‌وه عه‌ببادی کوپی بیه‌ر بوو، ئینجا له‌به‌ر ئه‌وه‌ی پیغه‌مبه‌ر(ﷺ)

۱ به‌وانه: صفة التفاسیر للصابونی (۲/۳۵۱).

۲ احکام القرآن لابن العربی (۳/۱۴۰).

۳ به‌وانه: فقه السیره لمنیر الغضبان (۵۰۴).

سه‌کرده‌ی گشتی بوو که راسته‌وخۆ سه‌ره‌رشتی شه‌ره‌که‌ی ده‌کرد و پلانی داده‌پشت و چاودیری جیبه‌جی کردنی ده‌کرد و هر خۆیشی بوو که:

أ- فه‌رمانی به‌هه‌لکه‌ندنی که‌ندره‌که‌کرد پاش راویژکردن و جیگایه‌کی گونجاوی دۆزییه‌وه له راستایی باکووری مه‌دینه‌وه.

ب- کاره‌کانی هه‌لکه‌ندنه‌که‌ی دابه‌شکرد، هه‌موو چل‌گه‌ز بو ده‌که‌س له هاوه‌لان، هه‌موو لایه‌کیشی به‌کۆمه‌لێکیان ده‌سپارد.

ج- زال بوونی پیغمبر ﷺ به‌سه‌ر کاره‌کاندا، بۆیه‌که‌س نه‌یده‌توانی کاره‌که‌ی به‌جیبه‌تاییت به‌بی مؤلّه‌ت وه‌رگرتن له پیغمبر ﷺ.

د- پیغمبر ﷺ هه‌لسا به‌دابه‌شکردنی شوینه‌کان به‌سه‌ر هاوه‌لاندا، به‌شیوه‌یه‌که‌سه‌وانیته‌ی به‌رده‌وام بیته‌به‌شو و پۆژ له‌سه‌ر که‌ندره‌که‌، پیغمبر ﷺ به‌خۆیشی ئه‌رکی سه‌ره‌رشتی گشتی ده‌بینی به‌سه‌ر سه‌ربازه‌کاندا.

ه- پیغمبر ﷺ به‌ه‌و‌توانا و لیها‌تویی سیاسی که‌له‌که‌سایه‌تی پیغمبرایه‌تیدا هه‌بوو، توانی که‌ج‌ه‌وی مه‌سه‌له‌کان بگریته‌و ئیمانداران له‌وه‌لوئسته‌ناپه‌حه‌ته‌پزگار بکات، کاتیک هه‌زه‌کانی دوزمن گه‌یشتنه‌مه‌دینه، له‌کاته‌هه‌موو سه‌رکرده‌کانی موسلمانان له‌ژێر سه‌رکرده‌یه‌تی پیغمبر ﷺ کۆبوونه‌وه، که‌ئه‌وه‌ش یه‌کیک بوو له‌هۆکاره‌کانی بردنه‌وه‌ی ئه‌و شه‌ره‌.

باسی دووهم: سهخت بوونی مهینه تی له سره موسلمانان

موسلمانان همو دوربینیه کیان کرد و، هرچی هولیان هیه به گه پریان خست بؤ به رگری کردن له مه دینه، به لام سوننه تی خوی گوره جیگیر بوو که سرکه وتن به دست نایهت پاش نارپه حه تی نه بیته، له راستیشدا مهینه تی موسلمانان زیادی کرد له کاتی:

یه کهم: هه لوه شانده وهی جووله کهی (بني قریظة) بؤ په یمانه که یان و هه ولدانیان بؤ لیدانی موسلمانان له پشته وه.

موسلمانان ده ترسان له غدر و ناپاکی جووله که کانی (بني قریظة) که نیشته جی بوون له باشووری مه دینه، چونکه له و کاته دا موسلمانان ده که وتنه نیوان دوو ناگر، جووله که له پشته وه و، نه حزابه کانیش له پیشه وه، له راستیشدا سررؤکی (بني النضیر) توانی سررؤکی (بني قریظة) قایل بکات بؤ نه وهی بیته پال نه حزابه کان بؤ شه ری موسلمانان.

نیجا ده نگزیه که په یدابوو له نیوان موسلماناندا که (بني قریظة) په یمانه که یان هه لوه شانده وه ته وه، هر بؤیه پيغمبر ﷺ هه لسا به په وانه کردنی زوبه یری کوپی عه ووام، که پیاری کاره قورسه کان بوو، بؤ هیئانه وهی راستی نه و هه واله، زوبه یریش پږیشت و سه یری کرد و گه پایه وه و وتی: نهی پيغمبر یری خوا بینیم خه ریکی چا کردنی قه لاکانیان و پږکخستنی پږگه کانن، مه پ و مالاته کانیشیان کؤ کردوه ته وه.^۱

نیجا له پاش نه وهی به لگه زؤر بوو له سره هه لوه شانده وهی (بني قریظة) بؤ په یمانه که یان، پيغمبر ﷺ هه لسا به ناردنی سه عدی کوپی موعاز و سه عدی کوپی عوباده و عه بدولای کوپی په واحه و خه واتی کوپی جوبه یر (ﷺ) و، پی پی فهرموون: بپږن تا کو دلنیا ده بن نایا نه و هه واله راسته یان نا؟ نه گه ر و ابوو

قسه‌یه‌کم بؤ بکن که‌سی تر لئی تیئنه‌گه‌یه‌ن و وره‌ی خه‌لکی دامه‌به‌زینن، به‌لام نه‌گه‌ر له‌سه‌ر نه‌مه‌کی خۆیان مابوونه‌وه، به‌ده‌نگی به‌رز خه‌لکی ناگادار بکه‌نه‌وه.^۱

ئه‌وانیش پۆیشتن و بینییان (بني قريظة) په‌یمانیاں هه‌لوه‌شان دووه‌ته‌وه، گه‌رانه‌وه لای پیغمبر ﷺ و سه‌لامیاں کرد و وتیان: (عضل) و (قارة)،^۲ ئیتر پیغمبر ﷺ له‌مه‌به‌ستیاں تیگه‌یشت.^۳

پیغمبر ﷺ له‌م ناپاکیه‌ی (بني قريظة) به‌ئه‌وپه‌ری خۆپاگری و توند و تۆلییه‌وه پیشوازی لای کرد، هه‌موو پێگه‌یه‌کیشی گرت به‌ر که ببیته‌مایه‌ی وره‌ به‌رزکردنه‌وه‌ی ئیمانداران، بۆیه له‌هه‌مان کاتدا هه‌لسا به‌ناردنی سه‌له‌مه‌ی کوپی نه‌سله‌م له‌گه‌ل دوو سه‌د که‌س و، زه‌یدی کوپی حاریسه له‌گه‌ل سی سه‌د که‌سدا، بؤ پاسه‌وانیته‌ی مه‌دینه و، (الله اکبر) کردن به‌ده‌نگی به‌رزوه‌وه، بؤ نه‌وه‌ی (بني قريظة) بتۆقیئن، له‌م کاتانه‌یش ئه‌وان ئاماده‌ بوویون بؤ به‌شداری کردن له‌گه‌ل ئه‌حزابه‌کاندا و، بیست و شتریاں ناردبوو، بارکراو له‌خورما و جۆ و هه‌نجیر بؤ یارمه‌تیدانی ئه‌وان، به‌لام ئه‌و بارانه‌ بوون به‌ده‌ستکه‌وت بؤ موسلمانان که توانیاں ده‌ست بگرته‌ سه‌ریدا و هینایانه لای پیغمبر ﷺ.^۴

دووهم: سه‌خت بوونه‌وه‌ی ئابلوقه‌ی موسلمانان و پاشه‌کشه‌کردنی مونا فیه‌کان و بلاوکردنه‌وه‌ی پروپاگه‌نده.

هیزه‌کانی ئه‌حزاب گه‌مارۆی خۆیا نیاں تونکرده‌وه له‌سه‌ر موسلمانان پاش نه‌وه‌ی (بني قريظة) هاتنه‌ پالیاں، مه‌ینه‌تی موسلمانانیش زیادی کرد و هه‌لوسته‌که‌ نارپه‌حه‌تر بوو، قورئانی پیروزیی باسی ئه‌م نارپه‌حه‌تییه‌ی موسلمانانی کردووه و فرمووتی: ﴿إِذْ جَاءُوكُم مِّنْ فَوْقِكُمْ وَمِنْ أَسْفَلَ مِنْكُمْ وَإِذْ زَاغَتِ الْأَبْصَارُ وَبَلَغَتِ

۱ بیوانه: السيرة النبوية لابن كثير (۱۹۹/۳).

۲ ناوی ئه‌و دوو هۆزه‌ بوو که ناپاکیان کرد له‌گه‌ل هاره‌لانی پیغمبر له (ذات الرجیع) دا.

۳ بیوانه: البداية والنهاية (۹۵/۴).

۴ بیوانه: السيرة الحلبية (۳۱۳/۲).

الْقُلُوبِ الْحَاجِرِ وَتَنْظُونَ بِاللَّهِ الظُّنُونًا ﴿١٠﴾ هُنَالِكَ ابْتُلِيَ الْمُؤْمِنُونَ وَزُلْزِلُوا زِلْزَالًا شَدِيدًا ﴿(الاحزاب: ۱۰-۱۱)﴾.

باوه‌ری موسلمانانیش به‌ خوی خویان به‌هیز بوو: ﴿وَلَمَّا رَأَى الْمُؤْمِنُونَ الْأَحْزَابَ قَالُوا هَذَا مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَصَدَقَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَمَا زَادَهُمْ إِلَّا إِيمَانًا وَتَسْلِيمًا﴾ ﴿(الاحزاب: ۲۲)﴾.

سه‌باره‌ت به‌ مونا‌فیه‌کانیش، پاشه‌کشه‌یان کرد له‌ سوپاکه و ترسیان زیاد‌ی کرد، ته‌نانه‌ت می‌عته‌بی کور‌ی قوشه‌یر ده‌یووت: موحه‌مه‌د به‌لئینی گه‌نجینه‌کانی کیسرا و قه‌یسه‌ری پیداین، که‌چی که‌سیکمان دل‌نیا نیبه‌ له‌ خوی بجیته‌ سه‌ر‌ئو ئیستا، هه‌ندیکی تریش داوای مؤله‌تیا‌ن ده‌کرد بگه‌رینه‌وه‌ بؤ ماله‌کانیا‌ن چونکه‌ ده‌رگاکانی کراوه‌ته‌وه‌ و قایمیا‌ن نه‌کردوه‌، خویشی وانه‌بوو، به‌لام هه‌لویسته‌که‌یان پر‌بوو له‌ ترس و سارد‌کردنه‌وه‌ی ئیمانداران، هه‌ندی پویابه‌تی لا‌وزیش هاتوه‌ه‌ باسی پر و پاگه‌نده‌کانیا‌ن ده‌کات،^۱ به‌لام قورئانی پیروز باسی ئو هه‌لویستانه‌ی به‌ شیوه‌یه‌کی ورد کردوه‌:

﴿وَإِذْ قَالَتْ طَافِيَةٌ مِّنْهُمْ يَا أَهْلَ يَثْرِبَ لَا مُقَامَ لَكُمْ فَارْجِعُوا وَيَسْتَأْذِنُ فَرِيقٌ مِّنْهُمُ النَّبِيَّ يَقُولُونَ إِنَّ بُيُوتَنَا عَوْرَةٌ وَمَا هِيَ بِعَوْرَةٍ إِن يُرِيدُونَ إِلَّا فِرَارًا ﴿١٣﴾ وَلَوْ دَخَلَتْ عَلَيْهِمْ مِّنْ آفْطَارِهِا نَّمَّ سَبُلُوهَا الْفِتْنَةَ لَا تَوَّاهَا وَمَا تَلَبَّسُوا بِهَا إِلَّا بَسِيرًا ﴿١٤﴾ وَلَقَدْ كَانُوا عِنْدَوهَا اللَّهُ مِنْ قَبْلِ لَا يُؤْلُوهَا الْأَذْيَرُ وَكَانَ عَهْدُ اللَّهِ مَسْئُولًا ﴿١٥﴾ قُلْ لَنْ يَنْفَعَكُمْ الْفِرَارُ إِن فَرَرْتُمْ مِنَ الْمَوْتِ أَوْ الْقَتْلِ وَإِذَا لَا تَمْنَعُونَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٦﴾ قُلْ مَنْ ذَا الَّذِي يَعْصِمُكُمْ مِنَ اللَّهِ إِن أَرَادَ بِكُمْ سُوءًا أَوْ أَرَادَ بِكُمْ رَحْمَةً وَلَا يَحِيطُونَ لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿١٧﴾ قَدْ يَعْلَمُ اللَّهُ الْمَعُوقِينَ مِنْكُمْ وَالْقَائِلِينَ لِإِخْوَانِهِمْ هَلُمَّ إِلَيْنَا وَلَا يَأْتُونَ الْبَاسَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٨﴾ أَشِحَّةً عَلَيْكُمْ فَإِذَا جَاءَ الْخَوْفُ رَأَيْتَهُمْ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ تَدُورُ أَعْيُنُهُمْ كَالَّذِي يُغْشَى عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ

فَإِذَا ذَهَبَ الْمَظُوفُ سَلَفُكُمْ بِالسِّنَةِ جِدَادٍ أَشْحَتَ عَلَى الْخَيْرِ أَوْلَيْكَ لَمْ يُؤْمِنُوا فَالْحَبَطَ
 اللَّهُ أَعْمَلَهُمْ وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا ﴿١١﴾ يَحْسَبُونَ الْأَحْرَابَ لَمْ يَذْهَبُوا وَإِنْ يَأْتِ
 الْأَحْرَابُ يَوَدُّوا لَوْ أَنَّهُمْ بَادُونَ فِي الْأَعْرَابِ يَسْأَلُونَ عَنْ آبَائِكُمْ وَلَوْ كَانُوا
 فِيكُمْ مَا قَاتَلُوا إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٢﴾ (الاحزاب: ۱۲-۲۰).

هه‌وله‌کانی بتپه‌رستانیش هه‌ر زیادی ده‌کرد بق به‌زاندنی که‌ندپه‌که، نه‌سپ
 سواره‌کانیان به‌ ژماره‌یه‌کی زوره‌وه هه‌موو شه‌وتیک تا به‌ره‌به‌یان به‌ ده‌وری
 که‌ندپه‌که‌دا ده‌سورانه‌وه، خالدی کوپی وه‌لیدیش هه‌ولی هاتنه ژوره‌وه‌ی دا له
 لایه‌کی ته‌سکی که‌ندپه‌که‌وه، به‌لام (اسید بن‌حضر) و دوو سه‌د که‌س که‌ له‌گه‌لی
 بوون، چاودپیری جموجولیان ده‌کردن و هه‌ندیک په‌لامار دروست بوو له‌ نیوانیاندا و،
 توفه‌یلی کوپی نوعمان به‌ ده‌ستی وه‌حشی بکوژی هه‌مزه شه‌هید کرا.
 هه‌روه‌ها (حبان بن‌عرفه) له‌ موشریکه‌کان توانی به‌ تیریگ سه‌عدی کوپی موعاز
 بریندار بکات له‌ ده‌ماریکی ده‌ستی دا، نه‌و کاته‌ی که‌ لئیدا وتی: وه‌ریگره نه‌و تیره
 له‌ ئیبنو عه‌ره‌فه‌وه، به‌لام سه‌عدی کوپی موعاز کاتیک بریندار بوو فه‌رموی: خویه
 نه‌گه‌ر شه‌پی قوره‌یشمان ماوه‌ته‌وه ته‌من درژم بکه‌ تا بتوانم جیهاد بکه‌م له
 دژیان، چونکه‌ هیچ که‌سانیک نیبه‌ هه‌ز بکه‌م جیهادیان بکه‌م نه‌وه‌نده‌ی که‌سانیک
 که‌ پیغه‌مبه‌ره‌که‌تیا به‌ درق خستوه‌ته‌وه، خویه‌ من وا ده‌زانم شه‌پت ته‌واو
 کردوه له‌ نیوانماندا، جا نه‌گه‌ر وایه خویه‌ گیان برینه‌که‌م بته‌قینیت و بیکه‌ی به‌
 هۆکاری مردنم.

ئینجا موشریکه‌کان پۆلێکی سه‌ربازی گه‌وره‌یان په‌وانه‌ی باره‌گای
 پیغه‌مبه‌ر ﷺ کرد، موسلمانان شه‌ریان له‌گه‌ل کردن پۆژیک تاکو شه‌وه‌که‌ی، کاتیک
 نوپژی عه‌سر نزیك بوویه‌وه پۆله سه‌ربازییه‌که‌ نزیك بوونه‌وه، ئیتر نه‌
 پیغه‌مبه‌ر ﷺ و نه‌ که‌سیک له‌ هاوه‌لان نه‌یا نتوانی نوپژ بکه‌ن، نه‌و هیزه‌ش نه‌و
 ناوچه‌یه‌یان به‌جی نه‌هیشته‌ش و نه‌بیت، ئیتر پیغه‌مبه‌ر ﷺ فه‌رموی: ((ملا الله

بیوتهم و قبورهم ناراً كما شغلونا عن الصلاة الوسطى حتى غابت الشمس))،^۱ واته: خوی گوره ماله کانیان و گزپه کانیان پرکات له ناگر، وه کو سه رقالیان کردین له نویژی عه سر.

سییه م: هه و لدانی پیغه مبهرا (ﷺ) بو سوو کوردنه وهی ئابلوقه که له ریگه ی ریگه و تن له گه ل غه ته فان و، بلاو کوردنه وهی پرو پاگه نده له ریزه گانی دوژمندا.

۱- سیاسی پیغه مبهرا (ﷺ) له دانوستان له گه ل غه ته فاندا:

لیهاتوی پیغه مبهرا (ﷺ) و شاره زایی سیاسی له وه دا ده رکوت، کاتیک هه لسا ه به هه لبراردنی هژی غه ته فان بو نه وهی له گه لیان ریگه ویت له سه ره ندی مال و به روبوم که بیانداتی چونکه ده یزانی نه وان نه هاتون له پیناو هیج ئامانجیکی سیاسی یان پالنه ریگی بیروباوه، به لکو تاکه ئامانجیان ده ست به سه راگرتنی هه ندی له مال و سامانه گانی مه دینه یه، بویه پیغه مبهرا (ﷺ) هه ولی نه دا په یوه ندی بکات له گه ل جووله که کان یان قوریش، چونکه چاک حالی بوو له مه به ستی هاتنی نه وان، به لکو ته نها په یوه ندی کرد به سه رانی غه ته فانه وه، که نه وانیش هیج دوو دلیان دهر نه بپی له قبول کردنی پیشنیاره که، ئینجا دوو کهس له سه رکرده کانیان (عیینه بن حصن و الحارث بن عوف) هاتنه لای پیغه مبهرا (ﷺ) له باره گاکه ی و له و دیوی که نده په که وه کۆبوونه وه یان له گه ل کرد، بی نه وهی کهس پینان بزانتیت، ئینجا پیغه مبهرا (ﷺ) دهستی کرد به دانوستان له گه لیاندا به م شیوازه ی خواره وه:

أ- نه جامدانی ریگه و تننامه یه کی یه ک لایه نی له نیوان موسلمانان و غه ته فاندا که له نیو هیزه گانی نه حزابدا یه.

ب- غه ته فان ناشتی بکات له گه ل موسلمانان و پاره ستیت له نه جامدانی هه ر کاریکی سه ریازی له دزیان به تاییه تی له و کاته دا.

ج- غه ته فان ئابلوقه که بکاته وه له سه ره مه دینه و پاشه کشه به هیزه گانی بکات

بۇ ده قهری خوڤان.

د- به رامبر نه وه، موسلمانان ستيه کی به رو بوومی مه دینه له هه موو جوړه کان بدنه به نه وان، واشده رده که ویت نه وه بۇ ماوه ی یه ک سال بووه،^۱ وه کوله پړوايه تی واقیدی هاتووه، نه وان داوای نیوه یان کردووه، به لام پيغمبر ﷺ پاری نه بووه.^۲

قبول کردنی دوو سه رکرده که ی غه تەفان بۇ پيشنياره که ی پيغمبر ﷺ له پووی سه ربازيه وه، نماژه بۇ نامانجی نه وان ده کات، که نه وان تەنها بۇ ده سته کتوت هاتووه و، به م شيوه يه يش توانی به ره ی نه حزابه کان لاواز بکاته وه.^۳

له م دانوسنه دا پيغمبر ﷺ لایه نيکی گرنگی له پيغمبره يه تي ناشکراکرد، سه باره ت به جموجۆل بۇ چاره سه رکردنی قهيرانه کان، بۇ نه وه ی نه وه کانی موسلمان وانه يه کی کاریگری لئ وه رگرن له کاتی سه خت بوونی مهينه تيدا. پيش نه نجامدانی پيگکه وتنه که يش پيغمبر ﷺ پړاويژی به هاوه لان کرد له م باره وه، نه وانیش پييان وابوو هيچ به غه تەفان نه دريت، هه ردوو سه عدی کوپي موعازو سه عدی کوپي عوباده وتیان: نه ی پيغمبره يی خوا نه مه کاریکه خوت حزی لئ ده که يت، تاکو نيتمه يش بيکه ين، یان خوای گه وره فه رمانی پي کردووی یان له پيئاو نيتمه دا ده يکه يت؟ فه رمووی: به لگو نه مه کاریکه له پيئاو نيتمه دا ده يکه م، سه عدی کوپي موعازوتی نه ی پيغمبره يی خوا، نيتمه و نه وان له سه ر بته رستی بووین، خوامان نه دهناسی و نه ده په رست، له و کاته نه وان ته ماعیان نه بوو يه ک دانه له به رو بوومی مه دینه بخۆن، مه گه ر به ميوانداری یان فروشتن نه بيت، نایا داوی نه وه ی که خوای گه وره پړزی لئ گرتين به ئيسلام و به تو و به و نايينه سه ربه رزی کردین ماله کانمانیان پي بده ين؟ نيتمه پيويستمان به وه نييه، سویند به خوا تەنها شمشيره کانمانیان پي بده ين، تاکو خوای گه وره خۆی حوکم ده کات له

۱ بهوانه: غزوة الاحزاب محمد احمد باشميل (۲۰۱-۲۰۲).

۲ بهوانه: المغازي للواقدي (۴۷۷/۲).

۳ بهوانه: القيادة العسكرية في عهد الرسول (۴۱۳).

۴ بهوانه: محمد رسول الله، الصادق عرجون (۱۷۶/۴).

نیوانماندا، نینجا پیغمبر ﷺ له سر نه و قسه یان پازی بوو، سه عدی کوپی موعازیش لاپه ره که ی هه لگرت و ریکه وتن نامه که ی کوژانده وه و وتی: با شه پیمان له گه ل بکن.^۱

وه لامی هه ردوو سه رکده که ی نه نصار له نه و پهی گوپرایه لی و خو به ده ستدانه وه بوو بۆ خوا و پیغمبر ﷺ، چونکه کاتیک بۆ یان ده رکوت به مه به سستی پیغمبر ﷺ له و کاره له پیناو خو یاندا یه، به و شیوه وه لامیان دایه وه، پیغمبر ریش ﷺ پیخوشحال بوو به و وه لامه یان و ئیتر ریکه وتن نامه که هه لوه شایه وه له گه ل غه ته فان.^۲

پیغمبر ﷺ فه رموی: من نامه ویت عه رب هه موویان به جاریک له سه رتان کو بینه وه،^۳ نه مه یش به لگه یه له سر نه وه ی پیغمبر ﷺ نه یده وه یست دوژمن یه ک پیز بن له دژی موسلمانان، نه مه یش موسلمانان فیری هه ندیک شت ده کات:

- پیویسته موسلمانان پشکنین بکن به دوا ی که لی تی دوژمنه کانیا ندا.

- پیویسته ئامانجی ئیستراتیژی سه رکدایه تی موسلمانان بی لایه ن کردنی هه ر لایه نیک که بتوانیت بی لایه نی بکات، بی نه وه ی فه توا و پاو یژکردن و به رزه وه ندی کاتی و ئایینده یی ئیسلام له بیر بکات.^۴

نینجا پیغمبر ﷺ به پاو یژکردنی به ها وه لانی، فیری گرنگی پاو یژمان ده کات و بۆ نه وه ی که س بیر و بۆ چوونی خۆی نه سه پینیت، ته نانه ت بۆ خودی پیغمبر ریش ﷺ.^۵

قبوول کردنی پیغمبر ﷺ بۆ ره تکردنه وه ی ها وه لان بۆ نه و ریکه وتن نامه، ئامازه ده کات بۆ گرنگی پیزگرتنی سه رکرده له بیرو بۆ چوونی سه ربازه کانی، کاره که ی پیغمبر ﷺ یش به سیاسه تی شه رع ی دیته نه ژمار که به رزه وه ندی و

۱ بهوانه: البداية والنهاية (۱۰۶/۴).

۲ بهوانه: التاريخ الاسلامي للحميدي (۱۲۵/۶).

۳ بهوانه: البداية والنهاية (۱۰۶/۴).

۴ بهوانه: الاساس في السنة (۶۸۷/۲).

۵ بهوانه: العبقرية العسكرية في غزوات الرسول (۴۱۴).

زیانه کان له چاوده گریت.^۱

هه لویستی هاوه لانیس به رامبه ر ئه م پیکه وتن نامه یه سی و اتا له خوی ده گریت:

۱- نازیوی و نه ده بی موسلمانان پیشان ده دات له ده برپینی بیروپا، له هر باب ته تیکدا په یوه ندی هه بیته به کومه له وه.

ب- راستی موسلمانانی ده رخست سه باره ت به په یوه ندیان له گه ل خوا و پیغه مبه ر ﷺ و نیسلام.

ج- ده رخستنی وری به رزی موسلمانان و توانایان بۆ پووبه پووبونه وهی هه لویسته نارچه ته کان.^۲

۲- بایه خدانی پیغه مبه ر ﷺ به بلاوکردنه وهی بی متانه یی له پیزه کانی دوژمندا:

پیغه مبه ر ﷺ هه لسا به به کارهینانی چه کی به گومان خستنه وه بۆ په رته وازه کردنی دوژمنا و نه مانی متانه له نیوانیاندا، چونکه پیغه مبه ر ﷺ ده یزانی جوړه قلیشانه وه یه ک هه یه له نیوانیاندا، بۆیه هه ولیدا گه وری بکاته وه، له پاش سارد کردنه وهی غه ته فان، نوعه یمی کوپی مه سعودی غه ته فانی هاته لای پیغه مبه ر ﷺ و موسلمانیتی خوی راگه یاند، به پیغه مبه ریشی وت ﷺ من کهس به موسلمان بوونم نازانیت، هر فه رمانیکیشم پی ده که ییت گوپراپه ل ده بم، پیغه مبه ر ﷺ پی فه رموو: ((انما انت فینا رجل واحد فخذل عنا ان استطعت، فان الحرب خدعة))،^۳ واته: تو ته نها پیاویکی، جا نه گه ر پیته ده گریت په شیمانان بکه ره وه، چونکه جه نگ فیل و ته له که یه.

نیتر نوعه یمیش هه لسا به چاندنی گومان له نیو هیزه هاوپه یمانه کاندا و، هانی جووله کی دا داوای بارمه بکه ن له قورپه یش نه وه ک پاشگه ز بینه وه و وازیان لی بهینن، هه روه ها به قورپه یشی وت: داواکردنی بارمه له لایه ن جووله که، بۆ نه وه یه بیده ن به ده ست موسلمانانه وه وه کو نرخیک بۆ گه پانه وه بۆ پیکه وتن له گه لیان،

۱ بېوانه: القيادة العسكرية في عهد الرسول (٤١٤).

۲ هه مان سه رچاوه (٤١٥-٤١٦).

۳ بېوانه: البداية والنهاية (١١٣/٤).

ئه‌م کاره‌ی نوعه‌یم به‌وه به‌ناوبانگه که ناکوک نییه له‌گه‌ل بنجینه‌کانی سیاسه‌تی شه‌رعیدا چونکه جه‌نگ فی‌ل و ته‌له‌که‌یه.^۱

نوعه‌یم له کاره‌که‌یدا زۆر سه‌رکه‌وتوو بوو، چونکه توانی په‌رته‌وازه‌یان بکات و، هۆکاری سه‌رکه‌وتنیشی بریتی بوو له:

أ- موسلمان بوونی خۆی شارده‌وه له هه‌موو لایه‌نه‌کان، بۆیه هه‌موو لایه‌نه‌کان باوه‌ریان پیتی ده‌کرد.

ب- سه‌ره‌نجامی (بنی قینقاع) و (بنی النضیر)ی هیناوه‌یادی (بنی قریظه)، به‌رچاوی پروون کردنه‌وه له‌و سه‌ره‌نجامه‌ی چاوه‌پوانیان ده‌کات ئه‌گه‌ر به‌رده‌وام بن له شه‌ری موسلماناندا.

ج- سه‌رکه‌وتوویش بوو له قایل کردنی هه‌موو لایه‌نه‌کان به شارده‌نوه‌ی ئه‌و قسانه‌ی بۆیانی ده‌کرد، چونکه ئه‌گه‌ر مه‌سه‌له‌که‌ی ئاشکرا بوایه کاره‌کانی هه‌ره‌سی ده‌هینا.

به‌م شیوه‌یش نوعه‌یمی کوپی مه‌سعود پۆلیکی گه‌وره‌ی بینیی له غه‌زای (الاحزاب)دا.^۲

۱ بروانه: السیرة النبویة الصحیحة (۲/۴۳۰).

۲ بروانه: القیادة العسکریة فی عهد الرسول (۴۷۷).

باسی سییه‌م: سهر خستنی خوای گه‌وره بو مؤسلمانان و باسکردنی قورئان بو غه‌زای نه‌حزاب

یه‌که‌م: زور پارانه‌وه‌ی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) و دابه‌زینی سهر‌که‌وتن.

پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) زور هاواری ده‌کرد و ده‌پاراپیه‌وه له خوای گه‌وره، به تاییه‌تی له کاتی غه‌زاکاندا، کاتی‌کیش مؤسلمانان که‌وتنه‌ حاله‌تیکی نارپه‌حه‌ته‌وه به‌و شیوه‌ی خوای گه‌وره باسی کردوه، مؤسلمانان چاره‌یان نه‌ما شه‌وه نه‌بی‌ت پرویانکرده پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) و وتیان، ئایا شتیک هه‌یه بیلین؟ چونکه دل‌کان گه‌یشتونه‌ته بینه‌قافا، پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) فه‌رمووی: به‌لی... بلین: ((اللهم استر عوراتنا وامن روعاتنا))،^۱ واته: خوایه عه‌یب و که‌م و کوپیه‌کانمان دابه‌پوشه و ترسیشمان له‌سهر لابده، هه‌ردوو پی‌شهو‌ت بوخاری و موسلیم له عه‌بدو‌لای کوپی نه‌بی شه‌وفا ده‌گپنه‌وه که فه‌رموویه‌تی: پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) پاراپیه‌ته‌وه له دژ نه‌حزابه‌کان و فه‌رموویه‌تی: خوایه نه‌ی شه‌وه که‌سه‌ی قورئانت دابه‌زاندوه و، به‌په‌له لیپرسینه‌وه ده‌که‌یت، شکست بهینه‌ به‌و نه‌حزابانه، خوایه بیانبه‌زینه و بیان له‌رزینه،^۲ خوای گه‌وره‌یش دوعای پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی قبول کرد و ته‌فر و تونای کردن و په‌شه‌بایه‌کی ساردی ناره‌ سه‌ریان و، ترس و بیمی خسته دل‌کانیانه‌وه، وه‌کو فه‌رموویه‌تی:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَاءَتْكُمْ جُنُودٌ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا وَجُنُودًا لَّمْ تَرَوْهَا وَكَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا﴾ (الاحزاب: ۹).

قورتوبی (په‌حه‌ته‌ی خوای لی بی‌ت) ده‌فه‌رموویت: شه‌وه په‌شه‌بایه موعجیزه‌یه‌که بوو بو پیغه‌مبه‌ر (ﷺ)، چونکه نتوان هه‌ردوولا ته‌نها پانایی که‌ندپه‌که بوو، ئیت خوای گه‌وره فره‌شته‌کانی نارد و میخی چادره‌کانی هه‌لکه‌ندن و، ناگره‌کانی کوژاندنه‌وه و، مه‌نجه‌له‌کانی پشتن، شه‌سپه‌کانیشیان به‌یه‌کدا ده‌چوون و، (الله اکبر) ی

۱ مسند الامام احمد عن ابي سعيد الخدري (۲/۳).

۲ البخاري: كتاب المغازي، (باب غزوة الاحزاب) (۵/۵۹) رقم (۴۱۱۴).

فریشته‌کانیش زیادی کرد له دوروبه‌ری سه‌ریازگه‌که و، به‌یه‌کتریان ده‌وت با خو‌مان پزگار بکه‌ین، نه‌ونده توقیبیون.^۱

ئینجا پیغمبر ﷺ یش سوور بوو له جه‌خت کردن له‌سه‌ر نه‌وه‌ی نه‌و نه‌حزابانه له لایه‌ن جه‌نگاوه‌ره موسلمانه‌کانه‌وه نه‌به‌زینران - سه‌ره‌پای فیداکاری نددیان - به‌لکو خوای گه‌وره خو‌ی به‌زاندنی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَاءَتْكُمْ جُنُودٌ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا وَجُنُودًا لَّمْ تَرَوْهَا وَكَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا﴾ (الاحزاب: ۹).

له نه‌بو هورپه‌یره‌شوه هاتوره که پیغمبر ﷺ ده‌یفه‌رموو: هیچ خوایه‌ک نییه (الله) نه‌بیّت، سه‌ریازه‌کانی خو‌ی سه‌ریه‌رز کرد و، به‌نده‌ی خو‌ی سه‌رخست و، ته‌نها خو‌یشی نه‌حزابه‌کانی شکاند و، هیچ شتیکیش نییه له پاش نه‌و.^۲ به‌لام پارانه‌وه‌ی پیغمبر ﷺ ته‌نها له خوای خو‌ی، ناکوک نییه له‌گه‌ل کارکردن به‌هۆکاره‌کان، چونکه پیغمبر ﷺ هه‌ولی دا بو بلاوه‌پیکردنی نه‌و هیزانه و کردنه‌وه‌ی نابلقه‌که و شتی تریش.^۳

دووهم: به‌دواداچوونی گه‌پارانه‌وه‌ی نه‌حزابه‌کان.

پیغمبر ﷺ پی‌ی خو‌ش بوو هه‌والیان له نزیکه‌وه بزانیّت، بۆیه فه‌رمووی: ئایا کامتان ده‌توانیّت هه‌والی نه‌وانمان بو به‌ینیّت و بییته هاورپم له قیامه‌تدا،^۴ نه‌م شیوازه‌ی سی جار دوویات کرده‌وه، به‌لام که‌س به‌ده‌نگیه‌وه نه‌هات، بۆیه پیغمبر ﷺ هه‌لسا به‌به‌کاره‌ینانی توندی و دیاریکردن و، فه‌رمووی: ((قم یا حذیفة فأتنا بخبر القوم ولا تذرهم علی))، واته: هه‌لسه‌ ئه‌ی حوزه‌یفه هه‌والی نه‌وانم بو به‌ینه‌وه، مه‌یانشله‌ژینه له دژم.

۱ بروانه: تفسیر القرطبی (۱۴/۱۴۴).

۲ البخاری کتاب المغازی باب (غزوة الخندق) رقم (۴۱۱۴).

۳ بروانه: فقه السیره النبویه للغضبان (۵۰۳).

۴ مسلم کتاب الجهاد والسیر، باب (غزوة الاحزاب) (۱۷۸۸).

حوزه يفه ده لیت: منیش پویشتم ده توت به ناو ناوی گهرما ده پوم، بینیم نه بو سوفیان پشنتی خوی ده دایه ناگره که، منیش تریکم خسته ناو که وانه که م و، ویستم تیی بهاویژم، به لام قسه که ی پیغمبر ﷺ م بیرکه و ته وه، که فرموی مه یانورویښه، نه گریش بمهاویشتایه ده میکا، نیرت گه پامه وه لای پیغمبر ﷺ و ده توت به ناو ناوی گهرما پیده که م، به لام کاتیک گه پامه وه لای پیغمبر ﷺ سه رامام بو، نینجا باس م کرد بو پیغمبر ﷺ و، نه ویش عه بایه کی زیادی هه بو نوژی له سر ده کرد، نه وه ی له به رم کرد و، منیش تا کو به یانی خه وتم، نه و کاته پیغمبر ﷺ پی فرموم: هه لسه نه ی خه والوو (خه وگران).^۱

له م به سر هاته ی حوزه یفه ده توانین هندی وانه وه ریگرین:

- ۱- ناسینی پیغمبر ﷺ بو که سه گان کاتیک هه لسا به هه لبراردنی حوزه یفه که که سیکی نازا و نه به رد بو، هه روه ها ژیریش بو.
- ۲- توند و تولی سه ربازی له لایه ن حوزه یفه: چونکه هه لیکی بو په خسا نه بو سوفیان بکوژیت که سه رکده ی نه حزابه گان بو، خه ریکیش بو بیکوژیت، به لام قسه که ی پیغمبر ﷺ ی بیرکه و ته وه.^۲
- ۳- ریژلیگرنتی دوژمنانی خوا: سه ره پای ساردی که ش و هه و باران و په شه با، حوزه یفه پتی ده کرد وه کو چون له ناو هه مامیکدا بیت و ابو، هه روایش مایه وه تا کو گه پایه وه سه ربازگی موسلمانان،^۳ نه وه یش که رامه ت بو بو.
- ۴- میهره بانی پیغمبر ﷺ له گه ل حوزه یفه له کاتی گه پانه وه ی، شه ونویژ و پارانه وه ی له و کاته دا ریگی لی نه گرت که سوژ بنوینی بو حوزه یفه که توانی چاکترین هه وال بهینیته وه، بویه نه و پوشاکه ی خوی که نوژی له سر ده کرد دای به حوزه یفه بو نه وه ی گه رم ببیته وه، بیداریشی نه کرده وه تا کو کاتی به یانی نوژی به یانی، نینجا شیوازی میهره بانی جوانی له گه لدا به کارهینا، کاتیک پی فرموم:

۱ مسلم کتاب الجهاد والسير، باب (غزوة الاحزاب) (۱۷۸۸).

۲ فقه السيرة للفضبان (۲۰۵) السيرة النبوية لأبي فارس (۳۶۷).

۳ بهوانه: السيرة النبوية لأبي فارس (۳۶۷).

هله‌سه نه‌ی خه‌والوو، وه‌کو خواي گه‌وره‌يش ده‌رباره‌ی پيغمبر ﷺ) فرمويه‌تی: ﴿بِالْمُؤْمِنِينَ رُؤُوفٌ رَحِيمٌ﴾ (التوبة: ۱۲۸).

۵- هه‌روه‌ها له‌ پروايه‌تی زه‌رقانيدا هاتوه، کاتيک حوزه‌يفه چوه‌ ناو ميژه‌کاني دوزمنه‌وه، گوئی له‌ نه‌بو سوفيان بوو، وتی: هه‌ر که‌سيک له‌ نيوه‌ با ده‌ستی هاوپريکي بگريت، حوزه‌يفه ده‌ليت: منيش له‌ ده‌ستی نه‌و پياوه‌مدا که‌ لای راستمه‌وه بوو، پيم و ت: تو کيی؟ وتی: موعاويه‌ی کورپی نه‌بو سوفيان، نينجا له‌سه‌ر ده‌ستی نه‌وه‌ی لای چه‌پمداو پيم و ت: تو کيی؟ وتی: عه‌مری کورپی عاص. ۲ به‌م شيوه‌يش ده‌ست پيشخه‌ری کرد و خوی پزگار کرد له‌ وه‌لويسه‌ ناخوشه، که‌ دور نه‌بوو ببيته‌ مايه‌ی له‌ناودانی. ۲

سييه‌م: باسکردنی قورئان بو‌ئهم غه‌زايه و ناکامه‌کاني.

قورئان باسی غه‌زای نه‌حزاب و به‌نی قوره‌يزه‌ی کردوه، چونکه‌ موسلمانان هه‌ميشه‌ پيشبيني نه‌وه‌ ده‌کريت که‌ ميژشيان بکريته‌ سه‌ر له‌ جيگا و باره‌گای خوياندا و، له‌ پايته‌خته‌کانياندا و، هه‌روه‌ها مه‌ترسی نه‌وه‌ هه‌يه‌ که‌ دوزمنانيان يه‌ک بگرن له‌ دزيان، بويه‌ قورئان نه‌م دور پرووداوه‌ی تو مار کرد و بو‌ نه‌وه‌ی هه‌ميشه‌ دووباره‌ ببيته‌وه و، موسلمانان سوودی لی وه‌ريگرن، قورئان ده‌رباره‌ی نه‌حزاب‌گان گرنگی به‌ چند لايه‌نيک داوه، له‌وانه:

۱- يادخسته‌وه‌ی نيمانداران به‌ نيمه‌ته‌کاني خواي گه‌وره: ﴿يَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اِذْ جَاءَتْكُمْ جُنُودٌ فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا وَجُنُودًا لَّمْ تَرَوْهَا وَكَانَ اللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا﴾ (الاحزاب: ۹).

۲- باسکردنی خه‌م و خه‌فه‌تی موسلمانان به‌ وردی له‌ نه‌نجامي ئابلوقه‌دانی موسلمانان له‌ لايه‌ن نه‌حزاب‌کانه‌وه: ﴿اِذْ جَاءُوكُم مِّنْ فَوْقِكُمْ وَمِنْ اَسْفَلَ مِنكُمْ وَاِذْ رَاَعَتْ الْاَبْصَارُ وَاَلْفَلُوبُ الْحَنَاجِرَ وَنظَنُوْنَ بِاللّٰهِ الظُّنُوْنَ﴾ (الاحزاب: ۱۰).

۱ به‌وانه: صور وعبر من الجهاد النبوي في المدينة (۲۴۶).

۲ به‌وانه: شرح الزرقاني (۲/۲۹۳).

۲ به‌وانه: من معين السيرة، (۲۹۳).

۳- ده‌رخستنی نیازه خرابه‌کانی مونا‌فیه‌کان و په‌وشته ناشیرینه‌کانیان، خوی گه‌وره ده‌فه‌رموویت: ﴿وَإِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَّرَضٌ مَّا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ إِلَّا غُرُورًا﴾ (الاحزاب: ۱۲).

۴- هاندانی نیمانداران له هه‌موو کات و سه‌رده‌می‌کدا، بۆ نه‌وه‌ی په‌یره‌وی بکه‌ن له پیغه‌مبه‌ر(ﷺ): ﴿لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا﴾ (الاحزاب: ۲۱).

۵- ستایش‌کردنی نیمانداران له‌سه‌ر هه‌لو‌یسته مه‌ردانه‌کانیان له دژی دوژمنانیان، خوی گه‌وری ده‌فه‌رموویت: ﴿مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ فَمِنْهُمْ مَن قَضَىٰ نَجْبَهُ وَمِنْهُمْ مَن يَنْظُرُ وَمَا بَدَلُوا تَبَدُّلًا﴾ (الاحزاب: ۲۳).

۶- ناشکر‌کردنی سوننه‌تیک له سوننه‌ته‌کانی خوا که دوانا‌که‌ویت، نه‌وه‌یش نه‌ویه سه‌ره‌نجامی باش بۆ نیماندارانه و، تیکش‌کانیش بۆ دوژمنه‌کانیانه، خوی گه‌وری ده‌فه‌رموویت: ﴿وَرَدَّ اللَّهُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِغَيْظِهِمْ لَمْ يَنَالُوا خَيْرًا وَكَفَىٰ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ الْقِتَالَ وَكَانَ اللَّهُ قَوِيًّا عَزِيزًا﴾ (الاحزاب: ۲۵).

۷- منه‌ت‌کردنی خوی گه‌وره به‌سه‌ر به‌نده نیمانداره‌کانی چونکه سه‌ریخستنه سه‌ر به‌نی قوره‌یزه له ناو‌قه‌لا قایمه‌کانیان به‌بی جه‌نگ.... ﴿وَأَنْزَلَ الَّذِينَ ظَاهَرُوهُم مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ صَيَاصِيهِمْ وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ فَرِيقًا تَقْتُلُونَ وَتَأْسِرُونَ فَرِيقًا ﴿۳۱﴾ وَأُورَثَكُمْ أَرْضَهُمْ وَدِينَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ وَأَرْضًا لَّمْ تَطْغَوْهَا وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرًا﴾ (الاحزاب: ۲۶-۲۷).

له پاستیدا غه‌زای نه‌حزاب له و غه‌زا گرنگانه بوو که موسلمانان نه‌نجامیاندا و، ده‌ره‌نجامی چاکیشی هه‌بوو، له‌وانه:

* سه‌رکه‌وتنی موسلمانان و، تیکش‌کان و په‌رته‌وازه‌بوونی دوژمنانیان و،

گه پړانه و ه يان به يې هيوايي.

* گوراني باروډوخ بؤ به رژه و ه ندي موسلمانان، چونکه هه لويستيان گورا له بهرگري کردن بؤ هيرش کردن، پيغمبر ﷺ يش تامازه ي کردوه بؤ نه وه کاتيک فرمويه تي: نيتر نيمه هيرشيان ده که ينه سر و نه وان هيرشمان ناکه نه سر، نيتر نيمه به ره و لای نه وان ده چين.^۱

* نه م غه زايه کينه ي به ني قوره يزه ي درخست له دږي موسلمانان، چونکه نه وان په يمانه که يان شکاند له گال پيغمبر ﷺ دا له ناخوشتري باروډوخدا.

* غه زاي نه حزاب راستي نيماني موسلمانان و راستي مونافيق و جووله که کاني درخست، بؤيه نه و تاقي کردنه وه پاک کردنه وه يک بوو بؤ موسلمانان.

* غه زاي به ني قوره يزه يه کيک بوو له دهره نجامه کاني غه زاي نه حزاب.^۲

چوارهم: بزگار بوون له به ني قوره يزه.

له پاش گه پړانه و ه ي پيغمبر ﷺ له خندهق و داناني چهک، خواي گه وره فرماني پيکرده نه گ له دږي (بني قريظة) بکات، بؤيه پيغمبر ﷺ فرماني به هاوه لاني کرد بؤ نه وه ي به پيکه ون، ناگاداريشي کردنه وه که خواي گه وره جيبيريلي ناردوه قه لاگانيان بله رزيئت و ترس بخاته دلّه کانيانه وه و، (که س نويزي عسر نه کات له به ني قوره يزه نه بيت).^۳

موسلمانان بيست و پينج شه و نابلقه ي (بني قريظة) يان دا،^۴ به لام له کاتيکدا نابلقه که يان دريژه ي کيشا تواناي بهرگرييان نه ما و، داوايان کرد پيغمبر ﷺ سه عدی کوپي موعاز بکاته دادوه به سهرياندا، چونکه وا بؤچوونيان نه وه بوو که به زه ي پيياندا ديته وه به هؤي هاوپه يمانيتي کون که له نيوانياندا بوو، نيتر

۱ البخاري كتاب المغازي باب (غزوة الخندق) رقم (۴۱۱۰).

۲ بروانه: حديث القرآن الكريم عن غزوات الرسول (۴۴۲/۲).

۳ البخاري كتاب المغازي باب (مرجع باب النبي ﷺ) من الاحزاب رقم (۴۱۱۹).

۴ بروانه: صحيح السيرة النبوية (۲۷۲).

سه‌عدیان به‌ه‌لگیراوی هیئا، چونکه له‌غزای خنده‌ق بریندار بوویوو، نه‌ویش
 فه‌رمانی کرد شه‌پرکه‌ره‌کانیان بکوژدین و ژن و مناله‌کانیان به‌کویله‌بگیردرین و،
 ماله‌کانیشیان دابه‌ش بکریت، پیغه‌مبه‌ر(ﷺ)یش پازی بوو و فه‌رموی: به‌حوکمی
 خوای‌گه‌وره‌داده‌ریت کردوه. ^۱ فه‌رمانی کوشتنی له‌سه‌ر چوارسه‌دکه‌سیان
 جیبه‌جی‌کرا له‌بازاری مه‌دینه، چالی‌گه‌وره‌یان بو دروست کردن و به‌کومه‌ل
 نیژان، کومه‌لیکی که‌میشیان پزگاریان بوو له‌کوژان چونکه به‌ئمه‌ک بوون بو
 په‌یمان‌ه‌کانیان و هاتنه‌ئیسلام‌وه، مال و مناله‌کانیشیان له‌سه‌ر موسلمانان دابه‌ش
 کرا.

ئمه‌یش پاداشتیکی دادگه‌رانیه به‌رامبه‌ر که‌سانیک غه‌در و ناپاکیان کردوه و،
 په‌یمانیان له‌گه‌ل موسلمانان شکاندوه، پاداشتیشیان له‌جوری کاره‌که‌یان بوو،
 چونکه ئه‌وان به‌ناپاکی خویان موسلمانان تووشی شه‌ر و تالان کرد. ^۲

ته‌نها ئافره‌تیکیس نه‌بیته‌که‌س له‌ئافره‌ته‌کانی به‌نو قوره‌یزه‌نه‌کوژان،
 عایشه(رضی‌الله‌عنها) ده‌فه‌رموویت: که‌س له‌ئافره‌ته‌کانیان نه‌کوژرا یه‌ک که‌س نه‌بیته،
 سویند به‌خوا له‌لای من بوو پیده‌که‌نی و خه‌می پیوه‌دیار نه‌بوو، له‌کاتی‌کدا
 پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) پیاه‌ه‌کانیانی ده‌کوشت له‌بازاردا، که‌سیک هاواری کرد به‌ناوی ئه‌و،
 کوا فلانه‌که‌س؟ وتی: به‌خوا ئه‌و که‌سه‌منم، ده‌لیته: وتم: به‌لات لیکه‌ویت ئه‌وه
 چیه‌؟ وتی: ده‌کوژدیم، وتم: بوچی؟ وتی: له‌به‌ر کاریک که‌کردومه، ^۳ وتی: ئیت
 بردیان و له‌گه‌ردنی درا، عایشه(رضی‌الله‌عنها) ده‌یفه‌رموو: سویند به‌خوا له‌بیرم ناچیت
 چه‌ند پرووی خۆش بوو و، ده‌شیزانی ده‌کوژدیت. ^۴

به‌له‌ناوبردنی(بني قریظة) مه‌دینه پاک بوویه‌وه له‌جووله‌که‌و، ته‌نها موسلمانانی
 تیا مایه‌وه، به‌ره‌ی ناوخۆیش له‌په‌گه‌زکی ترسناک پزگاری بوو، خه‌ونی

۱ البخاری کتاب المغازی باب (مرجع باب النهی) من الاحزاب رقم (۴۱۲۰).

۲ به‌وانه: السیرة النبویة الصحیحة (۱/۳۱۵-۳۱۷).

۳ ده‌ستارنکی فریدایه‌سه‌ر خه‌للادی کوپی سوهد و کوشتی ئیت پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) له‌خوینی ئه‌ودا

کوشتی.

۴ به‌وانه: صحیح السیرة النبویة (۲۷۷).

قوره‌یشیش سه‌ری نه‌گرت له‌وه‌ی نه‌وان هه‌لو‌یستیکیان هه‌بیته‌ دژ به‌ موسلمانان.^۱
 پاراستنی به‌ره‌ی ناوخۆیی بۆ ده‌وله‌تی ئیسلامی له‌ گێره‌شیتۆینه‌کان، پێبازێکی
 پێغه‌مبه‌رانه‌یه‌ پێغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) کیشای بۆ ئوممه‌ته‌که‌ی.

۱ به‌وانه: سیره‌ الرسول، دروزه (۲/۷۶)، نقله‌ عن دراسته‌ فی عهد النبوة للشجاع (۱۵۲).

باسی چوارهم: سوود و وانه و پهنه

یه کهم: موعجزه هستیگراوه گانی پیغمبر ﷺ):

له قوناغی هه لکه دندی که ندر په که هندی موعجزه ی هست پیگراو دهر که وت له سر دهستی پیغمبر ﷺ)، له وانه، زور پوونی نه و خوار دنه ی جابیری کوپی عه بدولا دروستی کرد، هر خویشی ﷺ) ده فرمویت: له غه زای خه نده قدا خریکی هه لکه نندن بووین، له ناکاو به ردیگی سه ختمان هاته پیش، هاتنه لای پیغمبر ﷺ) و بویان باس کرد، نه ویش فرمووی: خوم دیمه خواره وه، نینجا هه لسا و به ردیگی له سر سکی به ستبوو، سی پوژ بوو خوار دنمان نه خوار دبوو، نیت پیغمبر ﷺ) پاچه کی هه لگرت و نه و به رده ی کرد به خول.

جابیر ده لیت: وتم نه ی پیغمبر ی خوا، مؤله تم بده بگه پیمه وه مال، نیت به خیزانه که م وت: پیغمبر ﷺ) م له حاله تیکی وه ها بینی، نایا هیچ خوار دنت لایه؟ وتی: به لی هندی جوو گیسکیک، منیش گیسکه که م سر بری و جو که م هاری و گوشته که یشمان خسته ناو مه نجه له وه، نیت هاتمه لای پیغمبر ﷺ) و گوشته که م که خریک بوو ده کولا، وتم: که میک خوار دنمان کردوه، جا خوت و پیاوینک بیان دوو پیاو نه گه ر بین له گه لم، نه ویش پرسیری لیکردم (خوار دنه که تان چه نده؟) منیش مه سه له که م بو گتپرایه وه و پیغمبر ﷺ) فرمووی: زور چاکه و فرمووی: به خیزانت بلای مه نجه له که ده ستکاری نه کات و نانه که له ته نوره که نه کاته وه، نینجا پیغمبر ﷺ) فرمووی: هه لسن، موهاجیر و نه نصاره گان هه لسان، کاتیک چوه لای خیزانه که ی، وتی: به لات لیکه ویت پیغمبر ﷺ) هه موویانی هیناوه، وتی: پرسیری لیت کرد خوار دنه که چه نده؟ وتم: به لی، نیت پیغمبر ﷺ) فرمووی: بچنه ژوره وه و، قهره بالقی دروست مه کن. نیت پیغمبر ﷺ) نانی ده بری و گوشتی تیده کرد و سهری مه نجه له که و ته نوره که ی داده پوژی که لیان دهرده کرد و، دهیدا به هاوه لان، تاکو هه موویانی تیر کرد و، لیشی مایه وه و، فرمووی به نافرته که: لپی بخوو لیشی ببه خشه، چونکه خه لگی له برسیتیدان.

موعجیزه‌یه‌کی تریش له‌م شیوه پوویدا، کاتیك پيغمبه‌ر(ﷺ) پۆشاکێکی پاخست و چهند دانه خورمای له‌ کچه‌که‌ی به‌شیری کورپی سه‌عد وه‌رگرت و خسته‌یه‌ سه‌ر ئه‌و پۆشاکه و بانگی خه‌لکه‌که‌ کرا و هه‌موویان لییان خوارد، زیاده‌شی لی‌ مایه‌وه.^۱

له‌م دوو هه‌واله‌ موعجیزه‌کانی پيغمبه‌ر(ﷺ) به‌ ناشکرا به‌ ده‌رده‌که‌وێت و هه‌روه‌ها پۆلی ئافره‌تی موسلمانیش له‌ پێگه‌ی گه‌یاندنی نازووقه‌ بۆ ئه‌و که‌س و کارانه‌یان خه‌ریکی هه‌لکه‌ندنی که‌ندپه‌که‌ بوون.^۲

هه‌روه‌ها له‌ به‌لگه‌کانی پيغمبه‌رایه‌تی له‌ کاتی ئه‌و غه‌زایه‌دا، ئه‌وه‌بوو پيغمبه‌ر(ﷺ) به‌ عه‌ممازی کورپی یاسری فه‌رموو: ده‌سته زۆرداره‌که‌ ده‌تکوژن، که‌ دواتر له‌ ناو سوپای عه‌لی دا کوژرا له‌ (صفین)^۳ کاتیك پيغمبه‌ریش(ﷺ) له‌ تاوێره‌که‌یدا، به‌ سێ جار وردی کرد، له‌ دوا‌ی یه‌که‌م لی‌دان فه‌رموو: (الله اکبر) کلێله‌کانی شامم پێ‌ به‌ خه‌شرا، سوێند به‌ خوا، ته‌لاره‌ سووره‌کانی ده‌بینم ئیستا، له‌ پاش لی‌دانی دووه‌میش فه‌رموو: (الله اکبر) کلێله‌کانی فارسم پێ‌ به‌ خه‌شرا، سوێند به‌ خوا ته‌لاری مه‌دائین ده‌بینم سپی یه، له‌ دوا‌ی لی‌دانی سێیه‌میش فه‌رموو: (الله اکبر) کلێله‌کانی یه‌مه‌نم پێ‌ به‌ خه‌شرا، سوێند به‌ خوا ئیستا له‌م جیگایه‌ی خۆمه‌وه‌ ده‌رگا‌کانی (صنعا) ده‌بینم.^۴

ئه‌م مژدانه‌ش که‌ پيغمبه‌ر(ﷺ) له‌ کاتی‌کدا به‌ موسلمانانی ده‌دا له‌ ئابلۆقه‌ و ترس و برسێتیدا بوون، هه‌ر هه‌مووی هاتنه‌ دی.

دووهم: له‌ نیوان ابوجوون و راستیدا.

پیاویك له‌ دانیشتوانی کوفه‌ به‌ حوزه‌یفه‌ی کورپی یه‌مانی وت: ئایا ئیوه‌ پيغمبه‌ر(ﷺ) تان بینی و هاوه‌لیتان کرد، فه‌رموو: به‌لێ ئه‌ی برازام، وتی: چۆن

۱ بروانه: السیره النبویه لابن هشام (۲/۲۴۱).

۲ بروانه: المرأة فی عهد النبوی (۱۷۵).

۳ بروانه: السیره النبویه فی ضوء المصادر الاصلیه (۴۴۸).

۴ بروانه: السیره النبویه فی ضوء المصادر الاصلیه (۴۴۸).

۵ بروانه: نضرة النعمیم (۱/۳۲۵).

بوون له گه ل پیغمبر ﷺ، فرمووی: سویند به خوا هه ولمان دها و کوششمان ده کرد، وتی: سویند به خوا نه گه ر ئیمه فریای بکه وتینایه نه مانده هیشت به سر زه ویدا پی بکات، به لکو له سر ملمان هه لمانده گرت، ئیتر حوزه یفه باسی به سر هاته که ی خزی بۆ کرد له شهوی خنده قدا.^۱

ئه وه تابعیه که واده زانیت نه گه ر پیغمبر ﷺ ی ببینایه له هاوه لانی زیاتری بۆ ده کرد، به لام ئه ندیشه شتی که و راستیش شتیکی تره، هاوه لانیش ئاده میزاد بوون و، هه موو توانایه کی خۆیشیان به خه رجدا، له هه موو پوو یه وه که وه، پیغمبر ﷺ یش ده فرموویت: چاکترین سه ده کان ئه م سه ده ی منه، ئاشکرایشی کرد کرده وه ی هیچ که سانیک به کرده وه ی ئه واندا ناگه یه ت، چونکه ئه وان دوا ی ئه وان هاتن نازانن هاوه لان له چی بارودۆ خیکی ناره حه تدا ژیاون تا کو بزائن چیبیان کردوه بۆ ئیسلام.^۲

سینه م: سه لمان له خو مانه له (اهل البیت).

له پۆزی خنده قدا موهاجیره کان وتیان: سه لمان له ئیمه یه، ئه نسا په کانیش وتیان: سه لمان له ئیمه یه، به لام پیغمبر ﷺ فرمووی: (سلمان منا اهل البیت)،^۳ واته: سه لمان له ئیمه یه له (اهل البیت).^۴ ئه مه یش نیشانه یه کی پیغمبرانه یه بۆ ئه و، ئاماژه بۆ ئه وه ده کات سه لمان له موهاجیره کانه.^۵

چواره م: نوژی ناوه راست.

پیغمبر ﷺ فرمووی: خوا ی گه وره ماله کانیان و گزپه کانیان پر بکات له ئاگر، وه کو چۆن سه رقالبان کردین له نوژی ناوه راست تا کو خۆر ئاوا بوو.^۱

۱ بهوانه: السیره النبویه لابن هشام (۲۵۵/۳).

۲ بهوانه: من معین السیره للشامی (۲۹۱).

۳ السیره النبویه (۲۷۷/۳) ضعفه الابانی فی ضعفه الجامع الصغیر.

۴ بهوانه: التاریخ الاسلامی للحمیدی (۱۰۸/۶).

هه‌ندیك له زانایانیش ئەم فەرمووده‌یان کردووه‌ته به‌لگه له‌سه‌ر ئەوه‌ی نوێژی ناوه‌پاست نوێژی عه‌سره، هه‌ندیکی تریش له زانایان دواخستنی نوێژیان به‌جائیز زانیوه‌ نه‌گه‌ر پاساوێکی هه‌بێت، وه‌کو له پێڕه‌وی مه‌کحول و نه‌وزاعیدا هاتووه.^۲

دکتۆر(البوطي) ده‌لێت: وه‌کو ده‌بینی پیغمبر ﷺ نوێژی عه‌صری له‌ده‌ست چووه‌ له‌م غه‌زایه‌دا، به‌هۆی زۆری سه‌رقالیه‌وه، تا‌کو گه‌یشته ئەوه‌ی به‌قه‌زا گێژپایه‌وه پاش خۆر ئاوابوون، له‌ پێوايه‌تی تریشدا هاتووه که زیاتر له‌ نوێژیکی له‌ ده‌ست چووه به‌ دوا‌ی یه‌کدا کردوونی پاش تیپه‌پێوونی کاته‌که‌ی، ئەمه‌یش به‌لگه‌یه‌ له‌سه‌ر گێژانه‌وه‌ی نوێژی نه‌کراوه‌ کاتی خۆیدا، ته‌نانه‌ت ئەوه‌یش پاساو نییه هه‌ندیك ده‌لێن ئەوه بۆ ناچاری بووه به‌ هۆی جه‌نگه‌وه و دواتر نه‌سخ کراوه، چونکه نه‌سخ بوون بۆ گێژانه‌وه‌ی نوێژه‌که نییه به‌قه‌زا، به‌لکو بۆ پاستیته‌ی ئەو نوێژه‌ی به‌ هۆی سه‌رقالیه‌وه دوا‌بخریت.^۳

پینجه‌م: جه‌لال و جه‌رام.

قوربه‌یش پێشنیاری پزگاران‌ه‌یان کرد به‌رامبه‌ر لاشه‌ی عه‌مری کۆپی ود، به‌لام پیغمبر ﷺ فەرمووی ((ادفعوا اليهم جيافته فانه خبيث الجيفة، خبيث الديو فلم يقبل منهم شيئاً))، واته: لاشه‌ بۆگه‌نه‌که‌ی بگێژنه‌وه بۆیان، چونکه لاشه‌یه‌کی پیسه‌و پزگاران‌ه‌شی هه‌ر پیسه‌و هه‌ج شتیکی لێوه‌رنه‌گرتن.

پیغمبر ﷺ له‌ کاتی‌کدا ئەمه‌ی فەرموو: له‌ حاله‌تیکی ناخۆشدا بوون له‌ هه‌وی بژێویه‌وه، سه‌ره‌پای ئەوه‌ش جه‌لال جه‌لاله‌ و جه‌رامیش جه‌رامه، ئەوه‌ پێوه‌ره‌کانی ئیسلامه، جا ئەوه‌ له‌ کۆی و، هه‌ندی له‌ موسلمانان له‌ کۆی هه‌ول ده‌ده‌ن پاساو بدۆزنه‌وه بۆ خواردنی سوو(الربا) و شتی تر.^۴

۱ البخاري كتاب المغازي باب (غزوة الخندق) رقم (۴۱۱۱).

۲ به‌وانه: الاساس في السنة (۲/۶۸۲).

۳ به‌وانه: فقه السيرة النبوية (۲۵۳).

۴ به‌وانه: معين السيرة (۲۹۴).

شه‌شهم: نازیه‌تی سه‌فیهی پوری پیغمبر (ﷺ).

کاتیک جووله‌که‌کانی به‌نی قوره‌یزه په‌یمان‌ه‌کانیان هه‌لوه‌شاندوهه، په‌کیکیان نارد بۆ قه‌لای فاربع بۆ هینانه‌وه‌ی هه‌والی ئه‌و قه‌لایه که تهنه‌ ژن و منالی تیادابوو، نیت له‌و کاته سه‌فیهه کچی عه‌بدولموت‌ه‌لیب ستونیکه هه‌لگرت و له‌و جووله‌که‌یداو کوشتی، بۆیه ئه‌م کاره بوو به‌ ترسینه‌ریک بۆ جووله‌که‌کان له‌وه‌ی توخنی ئه‌و قه‌لایه بکه‌ونه‌وه، چونکه ئه‌وان وایان ده‌زانی پاسه‌وانیتی ده‌کریت.^۱

هه‌وتهم: جیگیر نه‌بوونی ئه‌و هه‌والانه‌ی باسی ترسنۆکی (حسان) ده‌که‌ن (ﷺ).

سه‌باره‌ت به‌ هه‌والی کوشتنی سه‌فیهه بۆ ئه‌و جووله‌که، له‌ په‌یوایه‌تیکه لاوازا هاتوه،^۲ که سه‌فیهه به‌ (حسان)ی وتوهه ئه‌و جووله‌که به‌ ده‌وری قه‌لاکه ده‌سورپه‌ته‌وه، دابه‌زه بیکۆژه، ئه‌ویش وتویه‌تی: خوا لیت خوش بیته ئه‌ی کچی عه‌بدولموت‌ه‌لیب، تۆ ده‌زانی من بۆ ئه‌و کاره ناشیم، نیت سه‌فیهه‌یش ئه‌و کاته هه‌لسا به‌ کوشتنی و ئینجا به‌ (حسان)ی وتوهه بپۆ تالانییه‌که‌ی به‌ینه من له‌به‌ر ئه‌وه‌ی پیاو بوو نه‌مه‌ینا، ئه‌ویش وتویه‌تی: پێویستم به‌ تالانی ئه‌و نییه.^۳

ئه‌م هه‌واله‌یش راست نییه له‌به‌ر چه‌ند هۆکاریک:

۱- له‌ پووی ئیسنادوهه ئه‌و په‌یوایه‌ته سه‌نه‌دی نییه و، په‌وایش نییه باس بکریت چونکه ناشیرین کردنه بۆ په‌کیک له‌ هاوه‌لان که ژیانی له‌ به‌رگری کردن له‌ بانگه‌وازی ئیسلامدا به‌سهر بردوهه.

۲- ئه‌گه‌ر (حسان) به‌ ترسنۆکی بناسرایه، دوژمنانی له‌ هۆنراوه‌کانیاندا باسی ئه‌و خه‌سه‌له‌ته‌یان ده‌کرد.^۴

۱ به‌وانه: الریحیق المختوم (۲۸۲-۲۸۴)، المستفاد من قصص القرآن (۲/۲۴۶).

۲ به‌وانه: صحیح السیره النبویه (۳۶۵).

۳ هه‌مان سه‌رچاوه (۳۶۵).

۴ به‌وانه: غزوة الاحزاب، الدكتور ابو فارس.

هشتم: یه‌که‌م بیمارگه‌ی نیسلامی سه‌ریازی.

پیغمبر ﷺ خپوه‌تیکي هه‌لدا له مزگه‌وتی پیروزی خوی، کاتیک ده‌ستاری جه‌نگ ده‌ستی کرد به‌ خولانه‌وه، ئینجا فرمانی کرد به‌ پوفه‌یده‌ی نه‌سله‌می بیته سه‌روکی نه‌و بیمارگه‌یه و نه‌و نافره‌ته‌یش بوو به‌ یه‌که‌م برین پیچی سه‌ریازی له نیسلامدا،^۱ نه‌و کاته‌یش سه‌عدی کوپی موعاز پیکرا به‌ تیره‌که، پیغمبر ﷺ فرمانی کرد بخریته خپوه‌ته‌که‌ی پوفه‌یده‌و خوی ده‌چیته لای.^۲

له‌و به‌سه‌ره‌اته‌یش نه‌وه وهرده‌گیریت، نه‌و که‌سه‌ی بریندار بوایه له‌ موسلمانان و که‌س و کاری هه‌بوایه‌ خویان چاودیریان ده‌کرد، نه‌وه‌شی که‌سی نه‌بوایه‌ ده‌خرایه نه‌و خپوه‌ته، به‌لام سه‌عد ﷺ سه‌ره‌پای نه‌وه‌ی خاوه‌ن که‌س و کاری زود بوو، پیغمبر ﷺ خسته‌ی نه‌وی بۆ نه‌وه‌ی به‌ خوی هه‌لسی به‌ سه‌ره‌رشتی کردنی، نه‌وه‌یش پیز و پیزانین بوو به‌رامبر فیداکاری سه‌عد بۆ نیسلام و، نه‌وه‌کانی موسلمانیش به‌م بنه‌مایه هه‌میشه‌ کاریان کردووه پاش سه‌رده‌می پیغمبر ﷺ.^۳

نویهم: موسلمان ده‌که‌ووته‌ تاوانه‌وه، به‌لام به‌ په‌له‌ ده‌که‌ریته‌وه.

به‌نو قوره‌یزه شتیکیان ناره‌ لای نه‌بو لوبابه‌ی کوپی مونزیر، پاوژیان پیی کرد ئایا دابه‌زن له‌سه‌ر حوکمی پیغمبر ﷺ، نه‌بو لوبابه‌یش ئاماژه‌ی بۆ گه‌ردنی خوی کرد، واته: سه‌رتان ده‌برن نه‌گه‌ر دابه‌زن، ئینجا په‌شیمان بوویه‌وه له‌سه‌ر نه‌و کاره‌ی و خوی به‌سته‌وه به‌ یه‌کیک له‌ داره‌کانی ناو مزگه‌وته‌وه و بۆ ماوه‌ی شه‌ش پوژ، له‌و ماوه‌یش خیزانه‌که‌ی له‌ کاتی نوژیادا ده‌یکرده‌وه و، دوابی دیسان خوی ده‌به‌سته‌وه، تاوه‌کو خوی گه‌وره ته‌ویه‌که‌ی وهرگرت و پیغمبر ﷺ به‌ ده‌ستی خوی په‌ته‌که‌ی بۆ کرده‌وه، نه‌بو لوبابه‌ نه‌ینیه‌کی سه‌ریازی درکاند که‌ ده‌بوو باسی نه‌کردایه و، ئینجا چاودیری خوی گه‌وره‌ی یادکه‌وته‌وه و هه‌ستی کرد به‌

۱ المستشفيات الاسلامية، د. عبدالله السميد، (۴۲).

۲ به‌وانه: السيرة النبوية لابن هشام (۳/۳۶۲).

۳ به‌وانه: من معین السيرة (۲۹۴).

گورهی هاله‌کسی،^۱ کاره‌کشی وه‌کو جیبه‌جی کردن بوو بق فه‌رمایشی خوی گوره: ﴿إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّوءَ بِجَهْلَةٍ ثُمَّ يَتُوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ فَأُولَئِكَ يَتُوبُ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا﴾ (النساء: ۱۷).

هاوه‌لان و پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) پیخوشحال بوون به وه‌رگیرانی ته‌ویه‌ی نه‌بو لویابه و، پیش‌برکیتیان ده‌کرد بق مزده‌پیدانی تا‌کو نوموسه‌له‌مه‌یه‌که‌م که‌س بوو مزده‌کسی پی‌گه‌یاند.^۲

خوی گوره‌ده‌رباره‌ی نه‌بو لویابه فه‌رموی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَخُونُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ وَتَخُونُوا أَمْنَكُمْ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾ (الانفال: ۲۷).

ده‌رباره‌ی ته‌ویه‌کردنه‌کشی فه‌رموی: ﴿وَءَاخِرُونَ ءَعْرَفُوا بِذُنُوبِهِمْ حَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا وَءَاخِرَ سَيِّئًا عَسَىٰ اللَّهُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ ؕ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ (التوبة: ۱۰۲).

ده‌یه‌م: فه‌زل و چاکه‌کانی سه‌عدی کوری موعاز(ﷺ).

له‌م غه‌زایه‌دا فه‌زل و پله و پایه‌ی سه‌عد ده‌رکه‌وت له‌لای خوی گوره و پیغه‌مبه‌ره‌کسی(ﷺ) له‌وانه، قبول بوونی پارانه‌وه‌کسی کاتیک داوای کرد نه‌مریت تا‌کو جه‌نگی قوره‌بیش به‌ته‌واوی کوتایی پی‌دیت، نینجا پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) له‌غه‌زای به‌نی قوره‌بیزه‌حوکمی له‌سه‌ر نه‌وان خسته‌ده‌ست سه‌عدی کوری موعاز و، فه‌رمانه‌کشی سه‌باره‌ت به‌جووله‌که‌کان به‌لگه‌یه‌له‌سه‌ر یه‌کلابوونه‌وه‌ی دلی له‌سه‌ر نیمان.^۳

سه‌روه‌ها پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) ری‌زی له‌سه‌عد گرت کاتیک به‌نه‌نصاره‌کانی فه‌رمو: (قوموا الی سیدکم)،^۴ واته: هه‌لسن بق لای سه‌رگه‌وره‌که‌تان.

۱ به‌وانه: التاريخ الاسلامي للحميدي (۱۶۵/۶).

۲ صور وعبر من الجهاد النبوي في المدينة (۲۶۱).

۳ التاريخ الاسلامي للحميدي (۱۷۰/۶).

۴ به‌وانه: السيرة النبوية لابن هشام (۲۶۲/۲).

لہ پاش جیبہ جی کردنی فرمانہ کھی، جاریکی تر سہ عد دەستی پارانہ وہی بہرز کردہ وہ و فرموی: خواہ وادہ زانم شہر لہ نیوان نیمہ و قورہ یشدا کوتایی پیہات، جا نہ گہر وایہ برینہ کم بتہ قیت و بییتہ ہوی مردنیشم، ئیتر نہ و شہ وہ مرد، (ﷺ) ۱.

پارانہ وہ کہی پارانہ وہی پیای مہ زن بو، کہ دە زانن پە یامیان تہنہا شہ ہید بوون نیہ، بە لکو بہ دواداچوونی جیہادہ تاکو کوتایی، چونکہ خوی بہ بہرپرس دە زانی لہ سہر خستنی ئیسلام.

ئینجا لہ ژیاننامہ کہیدا دە بینین خوی گہرہ پارانہ وہ کہی وەرگرتوہ، کہ واتہ نہ و پیایوکی پزدارہ لہ ناسمانہ کان و لہ زہوی، بویہ خوی گہرہ ویستی فرمانی بہنو قورہ یزہ بگہ ویتہ دەستی سہ عد.

نہ و ہیچ پەروش نہ بوو لہ سہر مانہ و لہ ژیاندا پاش تہ و او بوونی جیہاد، جا کہ جہنگ کوتایی پیہات و بہ چای خوی سہرہ نجامی جوولہ کہ کانی بینی، تہنہا نہ وہ دە مینی بگات بہ پلہی شہ ہیدی.

ہیواکانیشی مہ مووی ہاتنہ دی و، فرمانی دەر کرد لہ سہر (بني قريظة)ی ہاوپہ یمانی دوینی و دوژمنی نہ مپوی و، برینہ کہی خوینی بہر بوو، ئینجا کس و کارہ کہی گراستیانہ وہ بۆ مالہ کانی خویان لہ (بني عبدالاشهل)، ئینجا پیغمبەر (ﷺ) و ہاواران نہ و ہندہ خیرا دەرپویشتن پەتی نہ علہ کانیان برآ و، پۆشا کہ کانیان لہ شان دہ کہ وتہ خوارہ وہ، پیغمبەر (ﷺ) دہیفہ رموو: دہ ترسم فریشتہ کان پیش نیمہ بیشورن و ہکو چۆن حەنزہ لہ یان شۆرد، پیغمبەر (ﷺ) لہ کاتی شۆردنیدا گوئی لہ دایکی سہ عد بوو دہ گریا و سہ عدی دہ لاواندہ وہ، پیغمبەر (ﷺ) فرموی: (کل نائحة تكذب الا ام سعد)، واتہ: ہہ موو لاوینہ ریک درۆ دہکات تہنہا دایکی سہ عد نہ بییت.

لہ نہ سانیدا ہاتوہ لہ (ابن عمر) وہ کہ ژمارہی نہ و فریشتانہی بہ شداریان کرد لہ تہرمہ کہی سہ عد حەفتا ہزار فریشتہ بوونہ و، عہرشی خوا ہاتہ ہەژان بۆ مردنی و دەرگا کانی ناسمانی بۆ کراونہ تہ وہ. ۲

۱ بھوانہ: فقہ السیرة لابن ہشام (۲/۲۷۵).

۲ النسانی (۴/۱۰۰) الجنائز.

عه بدولای کورپی شه‌ودا ده‌گيڙپته‌وه: پيغمبر ﷺ) هاته لای سهد له و کاته‌ی له سهره‌مه‌رگدا بوو و پيی فهرموو: خوا پادا‌شتی چاکت بداته‌وه نه‌ی سهره‌گوره‌ی قهومی خۆت، به پاستی به‌ليني خۆت به‌جی هینا، خوی گه‌وره‌یش به‌ليني خۆی به‌جی ده‌هينيت له‌گه‌لت.^۱

نينجا پيغمبر ﷺ) له پاش مردنی سهد زۆر ستایش و باسی ده‌کرد، له‌وانه، به‌پائی کورپی عازيب ده‌گيڙپته‌وه که پۆشاکيکی نه‌رم پيشککش کرایه، پيغمبر ﷺ) و هاوه‌لان به‌ ده‌ستيانه‌وه گرت و پيی سهرسام بوون، فهرمووی: ((تعجبون من لين هذا؟ لمناديل سعد بن معاذ في الجنة خير منها والين))،^۲ واته: نایا سهرسام ده‌بن له نه‌رمی نه‌مه؟ ده‌سه‌سره‌کانی سهدی کورپی موعاز له به‌هشت له‌مه چاکتر و نه‌رترن.

سهره‌پای نه‌و کاره مه‌زنانه‌یش که نه‌نجامی دا بۆ خزمه‌تی ئيسلام، به‌لام هه‌ر پزگاری نه‌بوو له گۆره‌وشار، کاتيک پيغمبر ﷺ) له‌سهر گۆره‌که‌ی پاره‌ستا، پروخساری تيکچوو، سی جار وتی: (سبحان الله) موسلمانانیش هه‌موویان به‌ دوی پيغمبردا ﷺ) وتیان: (سبحان الله) نينجا پيغمبر ﷺ) سی جار (الله اکبر) ی کرد و موسلمانانیش به‌ دويدا (الله اکبر) یان کرد و به‌ دوی نه‌وه فهرمووی: گۆره‌که له‌سهر سهد ته‌سک بوویه‌وه و به‌ شيوه‌یه‌ک گۆره‌که‌ی سهدی له‌خۆگرت نه‌گه‌ر که‌سيک له‌وه پزگاری بووایه خۆی ده‌بوو، به‌لام خوی گه‌وره دوی گوشادی بۆی کرده‌وه.^۳

نه‌م هاوه‌له به‌پيژه له تافی لاويدا شه‌هيد بوو، ته‌مه‌نی سی و حه‌وت سال بوو نه‌و پۆزه‌ی له دونیا ده‌رچوو، که‌واته نه‌و سهرکردایه‌تی هۆزه‌که‌ی خۆی کردوه به‌ره‌و ئيسلام له ته‌مه‌نی سی سالی‌دا، توانا شاره‌وه‌کانیش خۆی له پاش چل سالی ده‌رده‌که‌ون، وه‌کو خوی گه‌وره فهرموویه‌تی: ﴿ وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِالْطَّيِّبَاتِ وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِالْحَسَنَاتِ

۱ سير اعلام النبلاء (۲۸۸/۱) رجاله ثقات.

۲ مسلم، فضائل الصحابة رقم (۲۴۶۶).

۳ به‌وانه: التربية القيادية (۷۷/۴)، نقل عن المسند الامام احمد (۱۴۱/۶).

حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا وَحَمَلُهُ وَفِصْلُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً قَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَصْلِحْ لِي فِي ذُرِّيَّتِي إِنِّي بُنْتُ إِلَيْكَ وَإِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿الاحقاف: ۱۵﴾.

نیتر نه‌مه چ جورده که سیتک بیت که می‌ژوی نه‌ونده پر بیت له سه‌روه‌ری و خه‌لکی ناسمانه‌کان مزده‌ی هاتنی بدن و عرش‌ی خوا تهنه‌ها بو نه‌و بیته‌هه‌ژان،^۱ سه‌عدی کوپی موعاز پیاویکی سپی بوو، بالا‌به‌رز و پوخسار جوان بوو، چاو که‌وره و پیش جوان بوو،^۲ په‌حمه‌ت و ﷺ و باسی هه‌میشه هه‌ر به‌رز بیت له ناو چاکسازاندا.

یانزه: کوژرانی حویه‌ی کوپی نه‌خته‌ب و که‌عبی کوپی نه‌سه‌د.

* کوژرانی (حیی بن الاخطب النضری):

(عبدالرزاق) له سه‌عیدی کوپی موسه‌بیبه‌وه ده‌گیت‌پیته‌وه ده‌رباره‌ی هه‌والی نه‌حزابه‌کان و به‌نی قوره‌یزه تاکو ده‌گاته نه‌وه‌ی ده‌لئیت: کاتیک خوی گه‌وره نه‌و کومه‌لانی په‌رته‌وازه کرد، حویه‌ی ده‌رچوو تاکو گیشته ناوچه‌ی (الروحاء) په‌یمان‌که‌ی بیرکه‌وته‌وه که به‌وانی داوه، نیتر گه‌رایه‌وه ناویان، جا دواتر به‌کوژراوی هینرا و به‌پیغه‌مبه‌ر(ﷺ)ی وت: سویند به‌خوا هیچ کاتیک لومه‌ی خوم نه‌کردوو له دژایه‌تی تو، به‌لام نه‌و که‌سه‌ی خوا سه‌رشوپی بکات سه‌رشوپ ده‌بیت، نیتر پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) فه‌رمانی کرد و له گه‌ردنی درا.^۲

ئینجا پیش جیبه‌جیکردنی فه‌رمانی کوژران به‌سه‌ریدا پووی کرده خه‌لکه‌که و وتی: خه‌لکینه، هه‌رچی لای خواوه بیت خراب نییه، فه‌رمانی خوی گه‌وره‌یه و داستانیکه له‌سه‌ر نه‌وه‌ی ئیسرائیل نووسراوه، ئینجا دانیششت و له گه‌ردنی درا.^۴

۱ بهوانه: القيادة الرمانية (۸۷/۴).

۲ بهوانه: سير أعلام النبلاء (۲۹۰/۱).

۳ بهوانه: مصنف عبدالرزاق (۲۷۱/۵) رقم (۹۷۲۷).

۴ بهوانه: السيرة النبوية لابن مشام (۲۶۵/۲).

ده‌شتوانین له‌م به‌سرها‌ته چه‌ند په‌ندیك وه‌ریگرین:

ا- پیلانی خراب ه‌ر به‌سهر نه‌ نجام‌دمریدا ده‌شکیتته‌وه:

چونکه حویه‌ی ه‌وزه‌گانی له‌ دژی نی‌سلام هانده‌دا و، به‌نی قوره‌یزه‌ی قایل کرد به‌ پی‌ویستی ه‌لوه‌شانندنه‌وه‌ی په‌یمان‌ه‌کیان له‌گه‌ل پی‌غه‌مبه‌ر(ﷺ)، خوای گه‌وره‌یش سه‌ره‌نجامی نه‌م کاره‌ی کرده له‌ناودانی خوی.

پی‌غه‌مبه‌ر(ﷺ) ده‌فه‌رموویت: خوای گه‌وره مؤل‌ه‌تی سته‌مکار ده‌دات، به‌لام کاتیک گرتی نی‌تر به‌ری نادات،^۱ نی‌نجا فه‌رمووده‌ی خوای گه‌وره‌ی خوینده‌وه:

﴿وَكَذَلِكَ أَخْذُ رَبِّكَ إِذَا أَخَذَ الْقُرْآنَ وَهُوَ ظَلِيمٌ إِنَّ أَخْذَهُ أَلِيمٌ شَدِيدٌ﴾ (هود: ۱۰۲).

ب- دان به‌ خوداگرتن له‌ کاتی سه‌ختیدا:

حویه‌ی خوپاگری پی‌شاندا و چوو ه‌ پی‌شه‌وه بق نه‌وه‌ی له‌ گه‌ردنی بدریت، بق نه‌وه‌ی که‌س شا‌کامی پی نه‌خوازیت، له‌ کاتیک‌دا ده‌زانی‌تیش له‌سه‌ر پتگایه‌کی چه‌وته و به‌ره‌وه‌له‌دی‌ریشی ده‌بات، سه‌ره‌پای نه‌وه ه‌ر له‌سه‌ر نه‌و پت‌بازه ده‌مریت، خوای گه‌وره ده‌فه‌رموویت: ﴿أَفَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ وَأَصْلَهُ اللَّهُ عَلَىٰ عِلْمٍ وَحَمَّ عَلَىٰ مَعْبُودِهِ وَقَلْبُهُ وَجَعَلَ عَلَىٰ بَصَرِهِ غِشًّا فَمَنْ يَهْدِيهِ مِنْ بَعْدِ اللَّهِ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ﴾ (الجماعه: ۲۲).

ج- ه‌رکه‌سی خوا سه‌رشوری بکات سه‌رشور ده‌بیت:

خوای گه‌وره ده‌فه‌رموویت: ﴿إِن يَنْصُرْكُمُ اللَّهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْ وَإِن يَخْذَلْكُمْ فَمَنْ ذَا الَّذِي يَنْصُرْكُم مِّنْ بَعْدِهِ وَعَلَىٰ اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ﴾ (ال عمران: ۱۶۰).

نی‌نجا دژایه‌تی حویه‌ی بق پی‌غه‌مبه‌ر(ﷺ) ه‌له‌قولای نی‌ره‌یسی و کینه‌یه، له‌به‌ر نه‌وه‌ش که نه‌وه‌ریگیز له‌گه‌ل خوا نه‌بووه، به‌لکو ه‌ه‌میشه له‌گه‌ل شه‌یتان بووه دژ به‌خوشه‌ویستانی خوا، بویه ه‌یز نی‌یه له‌سه‌ر زه‌ویدا سه‌ری بخت...^۲

۱ به‌وانه: الصراع مع اليهود لأبي فارس (۱۱۲/۲).

۲ به‌وانه: الصراع مع اليهود لأبي فارس (۱۱۲/۲).

خوای گوره ده‌فرموویت: ﴿وَإِنْ يَمْسَسْكَ اللَّهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُ إِلَّا هُوَ وَإِنْ يَمْسَسْكَ بِخَيْرٍ فَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ (الانعام: ۱۷).

* کوژرانی (کعب بن اسد القرظی):

ئینجا که‌عبی کوپی نه‌سه‌دی سه‌رگه‌وره‌ی به‌نی قوره‌یزه‌یان هیتنا و، پیش نه‌وه‌ی له‌گه‌ردنی بدریت نه‌م‌گفت و‌گویه له‌نیوان خوی و پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) پوویدا:

پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) فرمووی: که‌عبی کوپی نه‌سه‌د؟

که‌عب وتی: به‌لی نه‌ی باوکی قاسم.

پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) فرمووی: به‌ناموزگاربییه‌کانی ئیبنو فه‌پراش کارتان نه‌کرد، نه‌و باوه‌پی هیتابوو پیتم، نایا داوای لی نه‌کردن شوینم بکه‌ون، کاتیک منیشتان ده‌بینی سه‌لامی نه‌وتان به‌من ده‌گه‌یاند؟

که‌عب وتی: به‌لی سویند به‌ته‌ورات نه‌ی باوکی قاسم، نه‌گه‌ر جووله‌که‌یش تانه و ته‌شهریان لینه‌دایم به‌وه‌ی ترسنوکم شوینت ده‌که‌وتم، به‌لام پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) من له‌سه‌ر نایینی جووله‌که‌م، ئیتر پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) فرمانی کرد و له‌گه‌ردنی درا.

جووله‌که‌گان ده‌سته ده‌سته ده‌نیردران بو نه‌وه‌ی له‌گه‌ردنیان بدریت، ئینجا پرسیاریان کرد له‌سه‌رگه‌وره‌یان که‌عبی کوپی نه‌سه‌د و وتیان: نه‌ی که‌عب پیتم وایه چی‌مان پی ده‌کریت؟ نه‌ویش وتی: نایا له‌هه‌موو جیگه‌یه‌کدا هه‌ر هوشمه‌ند نابن؟ نایا نایینن بانگه‌ر هه‌ر واز ناهینیت و، نه‌وه‌ی ده‌بریت ناگه‌رپته‌وه، سویند به‌خوا کوشتنه.^۲

۱ بپوانه: اليهود في السنة المطهرة (۲/۳۶۸).

۲ هه‌مان سه‌چاوه (۱/۳۶۸).

دوانزە: تەكاردنى سابىتى كورى قەيس بۇ زوبەيرى كورى (باطا) و، سەئەى كچى قەيس بۇ رىفاعەى كورى سەئەئەل.

۱- تەكاردنى سابىتى كورى قەيس بۇ زوبەيرى كورى باتا:

سابىتى كورى قەيسى كورى شەمماس هاتە لای پېغمبەر ﷺ) و تى: زوبەيرى جوله كەم پى بېخشە چونكە چاكەى لەگەلم كرد لە پۇژى بوعاسدا، پېغمبەر ﷺ) پى بېخشى، ئىنجا سابىت چووہ لای و تى: ئەى باوكى عەبدورپە حمان ئايا دەمناسى و تى: بەلى، ئايا برا براى خۆى نانا سىتەوہ؟ سابىت و تى: وىستم پاداشتت بدەمەوہ بەو چاكەى لە پۇژى بوعاسدا لەگەلتكردم، و تى: بېخشندە پاداشتى بېخشندە دەداتەوہ؟ و تى: منىش وام كردوہ، و تى: بەلام خىزان و كورپە كەم، ئىتر سابىت گەراپەوہ لای پېغمبەر ﷺ) و ئەوانىشى پى بېخشى، ئىنجا جوله كەكە و تى: باخىكىشم ھەيە لەسەرى دەژىم، ھىچمان نىيە لەوہ زىاتر، ئىنجا سابىت بە پېغمبەر ﷺ) ى و ت و ئەوىشى پى بېخشى، سابىت گەراپەوہ لای زوبەير پى و ت: پېغمبەرى خوا ﷺ) كەس و كار و مالەكەى بۇ گەراندىتەوہ، جا موسلمانبە باشترە، ئەوىش و تى: فلان و فلان چيان بەسەر هات، سابىت و تى: كوژدان و لىبوونەوہ، لەوانەشە خواى گەورە چاكەى تۆى وىستبىت تاكو ئىستا تۆى ھىشتووہ تەوہ، سوپىندت دەدەم ئەى سابىت بە خوا و بەو چاكەى ھەمە لەسەرت ئەگەر فرىاى ئەوانم نەخەيت، چونكە مانەوہ لە پاش ئەوان بايەخى نىيە، سابىت ئەو قەسەى بۇ پېغمبەر ﷺ) باسكرد و فەرمانى كرد لە گەردنىان دا.

۲- تەكاردنى سەئەى كچى قەيس بۇ رىفاعەى كورى سەئەئەلى ئەلقەرزىي:

ئەم ئافرەتە يەكك بوو لەوانەى بەيەتەى ژنانىان لى وەرگىرا، داواى كرد لە پېغمبەر ﷺ) رىفاعەى پى بېخشىت، ئەو گەنجىك بوو، ھاوارى بۇ ھىتابوو، پىشتىرش دەيانناسى، سەلمە و تى: ئەى پېغمبەرى خوا، باوك و دايكەم بە قوربان

بیّت، ریفاعه‌م پیّ ببه‌خشه، چونکه ده‌لّیت دوایی نویژ ده‌که‌م و گوشتی و شتر ده‌خۆم، پیغه‌مبەر (ﷺ) یش پیّ به‌خشی.^۱

ئه‌م پروایه‌تیش به‌لگه‌یه له‌سه‌ر ریزگرتنی ئیسلام له‌ ئافره‌تان.

سیانزه: رهوشتی جیاوازی.

کاتیک پیغه‌مبەر (ﷺ) فرمانی کرد که س نویژ نه‌کات له‌ به‌نی قوره‌یزه نه‌بیّت، هه‌ندیکیان به‌ په‌له‌کردن حالی بوون له‌ قسه‌که‌ی پیغه‌مبەر (ﷺ) بۆیه نویژیان کرد، هه‌ندیکیشیان ته‌ماشای پرواله‌تی فرمانه‌که‌ی پیغه‌مبەر (ﷺ) بیان کرد و نویژیان نه‌کرد تا کو گیشتنه‌ ئه‌وی، ئیتر پیغه‌مبەر (ﷺ) لۆمه‌ی که‌سیانی نه‌کرد، ئه‌مه‌یش به‌لگه‌یه له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی کۆشش کردن پروایه‌ بۆ هه‌لّینجانی حوکه‌مه‌ شه‌رعه‌کان، هه‌روه‌ها ئه‌وه‌ی ئی وه‌رده‌گیریت که‌ به‌به‌رکردنی ناکۆکی له‌ مه‌سه‌له‌ لاهه‌کیه‌کاندا کاریکه‌ به‌دی نایه‌ت،^۲ هه‌ولدان بۆ نه‌هیشتنی جیاوازی له‌و جۆره‌ مه‌سه‌لانه‌دا، حالی نه‌بوونه له‌ حیکمه‌تی خۆای گه‌وره له‌ شه‌رعداناندا، ئه‌گه‌ر ئه‌و کاره‌یش بگونجایه له‌ سه‌رده‌می پیغه‌مبەر (ﷺ) دروست ده‌بوو، شایسته‌ترین که‌سانیک به‌و کاره‌یش هاوه‌لان بوون (په‌زای خویان ئی بیّت)، ئه‌گه‌رنا بۆچی ناکۆکییان که‌وته‌ نیوان له‌و مه‌سه‌له‌دا،^۳ هه‌روه‌ها ئه‌وه وه‌رده‌گیریت که‌ نابیّت سه‌رزه‌نشتی که‌سیک بکریّت ئه‌گه‌ر حوکه‌میک ده‌ریکات له‌ ده‌قه‌که‌ که‌ تاییه‌ت بیّت به‌ خۆیه‌وه، هه‌روه‌ها ئه‌و که‌سه‌ی نه‌شپیکیت گوناها‌بار نابیّت، چونکه پیغه‌مبەر (ﷺ) ده‌فه‌رموویّت: ((اذا حکم الحاکم فاجتهد، ثم اصاب فله اجران، واذا حکم فاجتهد ثم اخطأ فله اجر))،^۴ واته‌: ئه‌گه‌ر فه‌رمانپه‌وا کۆشش بکات و راستی بپیکیت دوو پادا‌شتی هه‌یه، ئه‌گه‌ر هه‌له‌یش بکات یه‌ک پادا‌شتی هه‌یه، ئیبنوحه‌جه‌ریش په‌راویژیکي داناوه له‌سه‌ر ئه‌م به‌سه‌ره‌اته ئه‌مه کورته‌که‌یه‌تی: به‌لگه وه‌رگرتن له‌م به‌سه‌ره‌اته که هه‌موو کۆشش

۱ هه‌مان سه‌رچاوه (۲۷۲/۱).

۲ به‌روانه: فقه‌ السیره‌ للبه‌وطي (۲۶۶).

۳ فقه‌ السیره‌ للبه‌وطي (۲۶۶).

۴ به‌روانه: البخاری، کتاب‌ الاعتصام، باب (اجر الحاکم اذا اجتهد) رقم (۷۳۰۲).

کاریک راستی ده پیکیت پوون نییه له م به سه راهه تادا، به لکو ئه وه وه درده گیریت که هه رکه س کوشش بکات سه رزه نشت ناکریت و گونا هباریش نابیت، هاوه لانیس هه ندیکیان فه رموده که یان له سه ر پوواله ته که ی وه رگرت و هه ندیکیان له سه ر پوواله ت ته ماشای فه رموده که یان نه کرد، به لکو ئه وه حالی بوون که پیغه مبه ر (ﷺ) ته نها مه به ستی ئه وه یه په له بکن تاکو ده گنه به نی قوره یزه.^۱

چوارده؛ دابه شکردنی ده ستکه وته کانی به نی قوره یزه و موسلمان بوونی ره یحانه ی کچی عه مر.

۱- ده ستکه وته کانی جووله که ی به نی قوره یزه به م شیوه بوو؛

هه زار و پینج سه د شمشیر، دوو هه زار پم، سی سه د قه لغان، هه زار و پینج سه د جووری تر له قه لغان و که ره ستی شه پ، هه روه ها ژماره یه کی زۆدی مه پومالات و وشتر و که ل و په لیان به جیه پشست، هه روه ها موسلمانان چه ندین گۆزه ی شه را بیان دۆزییه وه، پیغه مبه ر (ﷺ) چواره یه کی ده ستکه وته کانی دایه موهاجیر و نه نصاب، دوو پشک بق سوار و، یه ک پشک بق پیاده، سوار سی پشکی ده برد بق خوی و نه سه په که ی، پیاده ش یه ک پشکی ده برد، پینج یه کیش که ده مینیتته وه پشکی خواو پیغه مبه ره که یه تی وه کو له قورئاندا هاتوه.^۲

هه رچی ئاره قیشیان ده ستکه وت هه موویان پزاند، ئینجا پیغه مبه ر (ﷺ) پشکی سوهدیدی کوپی خه ل لادیشی دیاری کرد و دایه میراتگره کانی،^۳ هه روه ها پشکی هاوه لئیکی تریشی دیاری کرد که له کاتی غه زا که مرد، سه باره ت به و ئافره تانه ش که ئاماده ی غه زا که بوون پیغه مبه ر (ﷺ) وه کو پشک پشکی بق دیاری نه کردن، سه باره ت به ماله نه گوپزراوه کانیش وه کو زهوی و مال پیغه مبه ر (ﷺ) دابه شی کرده سه ر ته نها موهاجیره کاندا و، فه رمانی پیکردن ئه و مال و باخانه ی ئه نصابه کان بگپرنه وه بویان،^۴ خوا ی گه وره ده رباره ی ئه و زهوی و مالانه

۱ فتح الباری (۷/۴۷۳) به کورتی.

۲ بهوانه: الصراع مع اليهود (۲/۹۶-۹۷).

۳ هه مان سه رچاره (۲/۹۷).

۴ بهوانه: الصراع مع اليهود (۲/۹۸).

ده‌فرمودیت: ﴿ وَأَوْزَكُمُ أَنْزَلَهُمْ وَوَدَّعَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ وَأَرْضًا لَمْ تَطَّوْهُا وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرًا ﴾ (الاحزاب: ۲۷).

ماموستا (محمد دروژه) ده‌لئیت: ﴿ وَأَرْضًا لَمْ تَطَّوْهُا ﴾ لیکده‌ره‌وانی قورئان ده‌فرمودن مه‌به‌ست له زه‌وی خه‌بیره و، نه‌م نایه‌تیش مزده‌ی پیش‌فته‌ج کردنی‌تی... نه‌م و پیغمبر ﷺ مه‌لسا به‌ناردنی سه‌عدی کوپی کوپی عوباده ﷺ بق شام به‌مه‌به‌ستی فروشتنی پینج‌یه‌کی منال و نافرته‌کانی به‌نی قورده‌یزه، به‌نرخه‌که‌شیان چه‌ک و نه‌سپی کپی بق نه‌وه‌ی موسلمانان به‌کاریان به‌ینن بق شه‌پی جووله‌که‌و بتپه‌رستان، هه‌روه‌ها سه‌عدی کوپی زه‌یدی نارد بق نه‌جد بق فروشتنی کزپله‌کان و به‌نرخه‌که‌یان چه‌کی کپی.^۱

۲- موسلمان بوونی ره‌یه‌خانه (جهنم):

ره‌یه‌خانه‌ی کچی عمری کوپی حوزافه‌یه‌کی‌کبوو له نافرته‌ته‌کزپله‌کان، پیغمبر ﷺ ماره‌ی کرد پاش موسلمان بوونی، به‌لام نه‌و دوو دل بوو، تا ماوه‌یه‌کیش هه‌ر له‌سه‌ر نایینی خوی بوو، به‌لام دو‌اتر موسلمان بوو، نیتر پیغمبر ﷺ ناردی بق مال دایکی مونزیری کچی قه‌یس تا‌کو‌که‌وته سوپاری مانگانه و پاک بوویه‌وه، نینجا پیغمبر ﷺ نازادی کرد له نیتوان نه‌وه‌ی ماره‌ی بکات یان هه‌روه‌کو‌که‌نیزه‌ک له لای بمینیتته‌وه، نه‌ویش دووه‌می هه‌لبژارد (جهنم).^۲

پانزه: راگه‌یاندنی نیسلامی له‌غزای (الاحزاب) ۱۰.

هاوه‌لانی شاعیر مه‌لسان به‌پولی جیهادی خویان و، چه‌ندین هونراوه‌ی جوانیان ده‌ووت مه‌لوئیستی موسلمانیان تیا پوون ده‌کرده‌وه و، باسی نه‌به‌ردی سوپای نیسلامی و گورز وه‌شانندیان له‌بیباوه‌پان ده‌کرد.

۱ الصراع مع اليهود (۲/۹۸-۹۹).

۲ بروهانه: الصراع مع اليهود لابی فارس (۲/۹۹).

به‌ششی دوانزه‌یه‌م

گرنگترین رووداوه‌کانی نیوان غه‌زای نه‌حزاب و حوده‌ییبه

باسی یه‌که‌م: هاوسه‌رگیری پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) له‌گه‌ل زه‌ینه‌بی کچی جه‌حش(جه‌له‌غنا).

هاوکات له‌گه‌ل به‌رده‌وام بوونی جموجۆلی پۆله‌سه‌ربازییبه‌کان و بونیاتنانی ده‌ولت و ده‌سه‌لات سه‌پاندن به‌سهر دورگی‌ی عه‌ره‌ب، بزوتنه‌وه‌ی بنیاتنانی ته‌شریعی و کۆمه‌لایه‌تیش بق ئوممه‌ت هه‌ر به‌رده‌وام بوو، سیسته‌می به‌کوچکردن نه‌ما و، سه‌رپۆش فه‌رز کرا و، پئی و په‌سه‌می ده‌عوه‌تکردن بپریاری له‌سه‌ر درا و، جه‌خت ده‌کرایه‌وه له‌سه‌ر گوێپرایه‌لی پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) و، دزایه‌تی نه‌و داب و نه‌ریتانه ده‌کرا که ناکۆکه له‌گه‌ل نیسلام، ئینجا له‌هاوسه‌رگیری پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) له‌گه‌ل زه‌ینه‌بی کچی جه‌حش هه‌ندی حوکم و وانه و په‌ند له‌خۆ ده‌گریت و نه‌مه‌یش به‌سه‌ره‌اته‌که‌یه.

یه‌که‌م: ناو و ره‌چه‌له‌کی.

زه‌ینه‌بی کچی جه‌حشی کوپی پینابی کوپی یه‌عمودی نه‌سه‌دی، خوشکی عه‌بدولای کوپی جه‌حش و، حه‌منه‌ی کچی جه‌حش(په‌زای خویان لی بی‌ت). دایکی ئومه‌یمه‌ی کچی عه‌بدولموته‌لیب، پوری پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) و خوشکی حه‌مه‌زه(ﷺ)،^۱ ده‌لین خۆی ناوی به‌په‌ر به‌بوو، به‌لام پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) ناوی ناوه زه‌ینه‌ب و نازناوی ئوممولحه‌که‌می هه‌بوو.^۲ زه‌ینه‌ب یه‌کیک بوو له‌کۆچباره سه‌ره‌کییه‌کان، خواپه‌رستیکێ له‌خواترس بوو،

۱ بېروانه: الاستیعاب فی معرفة الاصحاب لابن عبدالبر (۳۷۲/۱).

۲ هه‌مان سه‌رچاوه (۱۸۴۹/۴).

چاکه و سه‌ده‌قه‌ی زوری ده‌کرد، عانیسه‌ی دایکی نیمانداران ده‌فرموویت: پیغمبر ﷺ ده‌فرموویت: ((اسرعن لی لحاقاً بی اطولکن یداً، قالت: فکن يتطاولن ایتهن اطول یداً، قالت فکانت اطولنا یداً زینب لانها کانت تعمل بیدها، وتصدق))^۱، واته: یه‌که‌م که‌س له نئوه پاش مردنم که پیم ده‌گات، نه‌و که‌سه‌یه که خیر و چاکه زور ده‌گات، عانیسه ده‌فرموویت: خیزانه‌کانی خویان هه‌لده‌نا کامیان چاکه‌یان زورتره، جا له هه‌موویان چاکه‌کارتر زه‌ینه‌ب بوو، چونکه به ده‌ستی کاری ده‌کرد و سه‌ده‌قه‌شی ده‌کرد، هه‌روه‌ها عانیسه (ﷺ) ستایشی کردوه و وتوویتی که‌سم نه‌بینیوه نه‌ونده‌ی نه‌و چاکه‌کار به‌لام تووره‌بیه‌کی تیا‌دابوو زوو لئی پاشکه‌ز ده‌بوویه‌وه.^۲

دووم: هاوسه‌رگیری زه‌ینه‌ب له‌گه‌ل زه‌یدی کوپی حاریسه (ﷺ).

پیغمبر ﷺ ویستی جیاوازی چینایه‌تی له ناو بیات، بۆ نه‌وه‌ی خه‌لکی یه‌کسان بن، نه‌و که‌سانه‌ش که کزیه بوون و دواتر نازاد بوون، چینیکی نزمتر بوون له چینی نازاده‌گان و، زه‌یدی کوپی حاریسه‌یش یه‌کێک بوو له‌و کزیه نازادکراوانه، که پیغمبر ﷺ خوی نازادی کردبوو، کردبووی به‌ کوپی خویشی، بۆیه پیغمبر ﷺ به باشی زانی نافرته‌تیکي نازادی به‌پرز له زه‌ید ماره بکات نه‌ویش زه‌ینه‌بی کچی جه‌حشی پورزای پیغمبر ﷺ بوو (ﷺ)، بۆ نه‌وه‌ی نه‌و جیاوازیه چینایه‌تیه له ناو بچیت، نه‌م جیاوازیانه‌یش نه‌ونده په‌گذار بوو له ناو کۆمه‌لدا پیشه‌کیش نه‌ده‌کرا به کردار تیکي وانه‌بیت له پیغمبر ﷺ بۆ نه‌وه‌ی نوممه‌ت ته‌ماشای بکات وه‌کو پیشه‌نگ، هه‌روه‌ها بۆ نه‌وه‌ی بیتته پیشه‌کی بۆ کاری تر گرنگی له‌مه‌یان که‌متر نییه.^۳

کاتیک پیغمبر ﷺ خوازیبیتی زه‌ینه‌بی کرد بۆ زه‌ید، زه‌ینه‌ب پازی نه‌ده‌بوو، پیغمبر ﷺ داوای لیکرد پازی بیت، تاکو خوای گه‌وره نه‌م نایه‌ته‌ی دابه‌زاند:

۱ مسلم فی فضائل الصحابة (۱۹۰۷/۴) رقم (۲۴۵۲).

۲ مسلم (۱۸۹۲/۴) رقم (۲۴۴۲).

۳ بېروانه: قضایا نساء النبي والمؤمنات، حفصة بنت عثمان الطليفي (۲۰۵).

﴿وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا لِمُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا مُّبِينًا﴾ (الاحزاب: ۳۶).

نینجا زهینه‌ب به زهید پازی بوو، و‌تی: سه‌ریچی فه‌رمانی خوا و پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) ناکه‌م و به زهید پازیم شووی پی بکه‌م.^۱
زهید تاکو نه و کاته کوپی موحه‌مه‌دی پی ده‌وترا، نیتر زهید زهینه‌بی
ماره‌کردو ماره‌بیه‌کشی بریتی بوو له ده دینارو شه‌ست دره‌م و سه‌ریوشیک و،
به‌نجا مست له خوراک و ده مست له خورما.^۲

سییه‌م: جیابوونه‌وی زهید له زهینه‌ب(ﷺ).

ویستی خوای گوره و ابوو که زهید و زهینه‌ب پیکه‌وه ته‌با نه‌بن، بویه زهید
بریاریدا له یه‌کتر جیابینه‌وه و پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) هر فه‌رمانی پی ده‌کرد لیتی
جیانه‌بیته‌وه و، له خوا بترسیت، به‌لام پاش تیه‌پروونی سالتیک - وه‌کو(ابن کثیر)
ده‌فه‌رموویت - ناکوکی زیادی کرد له نیتوانیاندا و له یه‌کتر جیابوونه‌وه، له کاتیکدا
پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) هر ناموزگاری ده‌کرد نه و کاره نه‌نجام نه‌دات.^۳
(ابن کثیر) ده‌لایت: (ابن ابی حاتم) و(ابن جریر) هندی پویایه‌تیاں له‌م باره‌وه
باسکردوه له هندی له سه‌له‌ف، به باشم نه‌زانی باسیان بکه‌م چونکه راست نین.^۴

چواره‌م: حیکمه‌تی هاوسه‌رگیری پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) له‌گه‌ل زهینه‌ب(ﷺ).

مه‌سه‌له‌ی به کوپرکردن(التبني) په‌لی هاویشتبوو له دل و ده‌روونی خه‌لکید،
پیشه‌کیشکردنی ناسان نه‌بوو، له سه‌ره‌تای نیسلامیشدا له مه‌ککه زور باو بوو،
ه‌روه‌ها له سه‌ره‌تای کوچ کردنیش بق مه‌دینه، به‌لام خوای گوره ویستی نه‌و
مه‌سه‌له‌یه نه‌هیلایت و ته‌نها به نار باوکه‌وه بانگ بکریت، خوای گوره

۱ پروانه: تفسیر الطبری (۱۱/۳۲).

۲ پروانه: تفسیر ابن کثیر (۴۸۹/۳).

۳ هه‌مان سه‌رچاوه و لاپه‌ره.

۴ هه‌مان سه‌رچاوه (۴۹۱/۳).

ده‌فهرموویت: ﴿ مَا جَعَلَ اللَّهُ لِرَجُلٍ مِّنْ قَلْبَيْنِ فِيْ جَوْفِهِۦٓ ، وَمَا جَعَلَ اَزْوَاجَكُمْ اَلَّتِي تَظْهَرُوْنَ مِنْهُنَّ اُمَّهَاتِكُمْ ، وَمَا جَعَلَ اَدْعِيَاءَكُمْ اَبْنَاءَكُمْ ذٰلِكُمْ قَوْلُكُمْ بِاَفْوَاهِكُمْ وَاللّٰهُ يَقُوْلُ الْحَقَّ وَهُوَ يَهْدِي السَّبِيْلَ ﴾ (الاحزاب: ۴).

﴿ اَدْعُوْهُمْ لِاَبَائِهِمْ هُوَ اَقْسَطُ عِنْدَ اللّٰهِ اِنْ لَّمْ تَعْلَمُوْا اَبَاءَهُمْ فَاِخْوَانُكُمْ فِي الدِّيْنِ وَمَوْلٰيَكُمْ وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ فِيمَا اَخْطَاْتُمْ بِهٖ ، وَلٰكِنْ مَّا تَعَمَّدَتْ قُلُوْبُكُمْ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُوْرًا رَّحِيْمًا ﴾ (الاحزاب: ۵).

له‌عه‌بدولای کوی عومره‌وه (ﷺ) هاتوه‌که، که بانگی زه‌یدیان هر به‌و شیوه‌یه ده‌کرد که زه‌یدی کوی موحه‌مه‌ده، تا‌کو‌خوای‌گوره‌نه‌م‌نایه‌ته‌ی دابه‌زاند: ﴿ اَدْعُوْهُمْ لِاَبَائِهِمْ هُوَ اَقْسَطُ عِنْدَ اللّٰهِ ﴾ ۱.

هر‌روه‌ها‌خوای‌گوره‌نه‌ناسینی‌باوک‌و‌دایکی‌نه‌وانه‌ی‌به‌پاساونه‌زانیوه‌بق‌نه‌وی‌به‌ناوی‌که‌سینکی‌تره‌وه‌بانگ‌بکرین، چونکه‌له‌و‌حاله‌ته‌ده‌بنه‌برا‌و‌یارمه‌تی‌ده‌ر،‌خوای‌گوره‌ده‌فهرموویت: ﴿ اَدْعُوْهُمْ لِاَبَائِهِمْ هُوَ اَقْسَطُ عِنْدَ اللّٰهِ اِنْ لَّمْ تَعْلَمُوْا اَبَاءَهُمْ فَاِخْوَانُكُمْ فِي الدِّيْنِ وَمَوْلٰيكُمْ وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ فِيمَا اَخْطَاْتُمْ بِهٖ ، وَلٰكِنْ مَّا تَعَمَّدَتْ قُلُوْبُكُمْ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُوْرًا رَّحِيْمًا ﴾ (الاحزاب: ۵).

واته: نه‌گه‌ر‌باوکی‌نه‌وانتان‌نه‌ناسی، نه‌وا‌برایه‌تی‌و‌هاوپه‌یمانیتیتان‌له‌نیواندایه، واته: ده‌وتریت: فلانه‌که‌س‌مه‌ولای‌فلانه... ۲

نه‌م‌برایه‌تیه‌یش‌گرنگی‌نوری‌هیه، وه‌کو‌پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) برایه‌تی‌بق‌زه‌ید‌جینگیر‌ده‌کرد‌و‌ده‌یفه‌رموو: ((انت‌اخونا‌ومولانا)) هر‌روه‌ها‌خوای‌گوره‌ده‌فهرموویت: ﴿ اِنَّمَا الْمُؤْمِنُوْنَ اِخْوَةٌ فَاَصْلِحُوْا بَيْنَ اَخْوَتِكُمْ وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَ ﴾ (الحجرات: ۱۰).

۱ البخاری فی التفسیر باب (ادعوم لأبائهم) (۲۷۶/۳) رقم (۴۷۸۲).

۲ بیوانه: تفسیر السعدی (۱۳۶/۴).

هنديّ دهقی تریش هاتووہ نم مهسه له یه له لایه کی تره وه چاره سر دهکات،
 نه وه ش غده غه بوونی نه وهی کوړیک خوی به کوړی که سیك بزانیّت جگه له باوکی،
 پیغمبر ﷺ) ده فہرموویت: ((ومن ادعی الی غیر ابيه او انتمی الی غیر موالیه،
 فعلیہ لعنة الله والملائكة والناس اجمعین، لا یقبل الله منه یوم القیامة صرفا ولا
 عدلاً))،^۱ واتہ: هر که سیك که سیکی تر جگه له باوکی خوی به باوکی بزانیّت،
 یان خوی بداتہ پال که سانیکی تر جگه له سر په رشتیاریانی، نه فرینی خوا و
 فریشته کان و هموو خه لکی له سر بیت، خوی گوره نه فرز و نه سوننتی لی
 قبول ناکات.

نینجا نیسلام هویه کی ناشکرای داناوه بۆ په چه له ک، نه ویش په یوه ندی کردن له
 ړنگه کی هاوسه ریتی یان له ړنگه کی نافره تیک که مو لکی که سه که بیت، هموو
 ړنگه کانی تریش قه ده غه کراوه بۆ په یوه ندی کوړ و باوکایه تی وه کو داوین پیسی،
 پیغمبر ﷺ) ده فہرموویت: ((الولد للفراش وللعاهر الحجر))،^۲ واتہ: هر منالیک دیت
 به رهمی په یوه ندی نیوان ژن و میړده له سر جیگای شرعی، به لام هاتنی منال به
 ړنگه کی تر ده بیتہ مایه ی به ردبارانی نه و که سه که منال که ده هیئت.^۳

له پاش نه مانه ش، خوی گوره حوکمی هله ی له م مهسه له دا باسکردووہ و
 فہرموویه تی: ﴿ادْعُوهُمْ لِآبَائِهِمْ هُوَ اَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ فَإِنْ لَمْ تَعْلَمُواْ اَبَاءَهُمْ
 فَاَحْزَنُوْكُمْ فِی الدِّیْنِ وَمَوَالِیْكُمْ وَلَیْسَ عَلَیْكُمْ جُنَاحٌ فِیْمَا اَخْطَاْتُمْ بِهٖ وَلٰكِنْ مَّا
 تَعَمَّدَتْ قُلُوْبُكُمْ وَكَانَ اللَّهُ غَفُوْرًا رَّحِیْمًا﴾ (الاحزاب: ۵).

له م نایه ته دا خوی گوره گوناه لایردووہ له سر که سیك به هله خوی به
 کوړی پیاوکی تر بزانیّت. به لام گونا له سر نه و که سه یه به نه نقست نه و کاره
 نه نجام بدات.

له پاستیدا مهسه له ی به کوړ کردن بوو بووه خو له ناو خه لکید، بویه
 هاوسه گبری پیغمبر ﷺ) له گه ل خاتوو زهینه ب ﷺ)، جوړیک بوو له نه هیشتنی

۱ مسلم (۱۲۷).

۲ البخاری فی الصود (۲۵۴/۴) رقم (۶۸۱۸).

۳ بروانه: علاقة الاباء بالبناء فی الشریعة الاسلامیة، د. سعاد الصانع (۵۲-۵۳).

کرده‌ی بؤ نه و کاره.^۱

حیکمهت له هاوسه ریتی پیغه مبه ر(ﷺ) له گه ل خاتوو زهینه ب پروون و دیاره،
خوای گه وره یش ناشکرای کردوه و فرموویه تی: ﴿لَکِنِّ لَا یَكُونُ عَلَی الْمُؤْمِنِیْنَ
حَرَجٌ فِیْ اَزْوَاجِ اَدْعِیَائِهِمْ اِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَرًا﴾ (الاحزاب: ۳۷).

ئینجا بیباوه پان و شوینکه و تووانیان و نه فامه کان هندی درق و ده له سه دوویات
ده که نه وه که پیغه مبه ر(ﷺ) دلی له زهینه ب چوو، پاش نه وه ی شووی کردوه به
زهیدی کوپی حاریسه، زهیدیش که به و خوشه ویستییه ی زانی ویستویه تی ته لاقی
بدات بؤ نه وه ی پیغه مبه ر(ﷺ) ماره ی بکات،^۲ نه مه یش قسه یه کی به تاله و
پیشه و (ابن العربی) نه و ته یه ی له په گه وه په تکر دووه ته وه و فرموویه تی:
پیغه مبه ر(ﷺ) هه موو کاتیک و له هه موو جینگه یه کدا زهینه بی ده بیینی و نه و کاته
حیجا بییش نه بوو، چۆن پتیکه وه په روه رده ده بن و هه موو ساتیک ده بیینی و دلی
لیی ناچیت، تا کو شوو نه کاته زهید؟ حاشا بؤ خاوه نی نه و دله پاراوه په یوه ندی
نابه جیی له و جۆره ی هه بییت، خوای گه وره ده فرموویت: ﴿وَلَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ اِلَىٰ مَا
مَتَّعْنَا بِهِۦٓ اَزْوَاجًا مِنْهُمْ زَهْرَةَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا لِنَفْتِنَهُمْ فِيْهِ﴾ (طه: ۱۳۱). نه و کاره په وانییه
له گه ل ته لاق دراوه کانیشدا، نه خوازه لا شوو کردوه کان، ئینجا فرمووده ی خوای
گه وره: ﴿وَتُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا اَللّٰهُ مُبْدِيْهِ﴾ (الاحزاب: ۳۷). مه به ست له
هاوسه ریتی پیغه مبه ره(ﷺ) بؤ زهینه ب نه ک خوشه ویستی بؤی...^۲

۱ بهوانه: من معین السیرة (۳۱۱).

۲ بهوانه: المفصل فی احکام المرأة، عبدالکریم زیدان (۱۱/۴۷۴، ۴۷۵).

۳ بهوانه: احکام القرآن لابن العربی (۳/۱۵۳۱-۱۵۳۲).

پینجه‌م: هاوسه‌رگیری پیغمبر ﷺ) له‌گه‌ل زهینه‌ب و نه‌و په‌ندانه‌ی لی‌ی و مرده‌گیردریت.

کاتی‌ک عیدده‌ی زهینه‌ب تیپه‌رپوو، پیغمبر ﷺ) زهیدی نارده لای بۆ خوازینتی کردنی بۆ خۆی، نیت زهید چوو لای بینی خه‌ریکی هه‌ویر شیلانه، ده‌لئیت که بینیم زۆر مه‌زن بوو له لام چونکه پیغمبر ﷺ) باسی کردوو، بۆیه پشتم تیکرد و گه‌راموه داوه، و تم: ئە‌ی زهینه‌ب پیغمبر ﷺ) منی ناردوو بۆ خوازینتیت، وتی: هیچ کاریک نه‌نجام ناده‌م به‌ فرمانی خۆ‌ای گه‌وره نه‌بی‌ت و پۆیشتم به‌ره‌و جی‌گای نوێ‌کردنه‌که‌ی و، پاشان قورئان دابه‌زی و پیغمبر ﷺ) هاته لای به‌بی مؤلّه‌ت خواستی و، چوارسه‌د دره‌می کرد به‌ ماره‌یی و، نه‌و رووداوه له سالی پینجه‌می کۆچی بوو، له پاش غه‌زای به‌نی قوره‌یزه.^۱

ئینجا پیغمبر ﷺ) ده‌عه‌وتیکی گه‌وره‌ی کرد بۆ زهینه‌ب و مه‌رپکی سه‌رپری به‌ پی‌ی فرمانی پیغمبر ﷺ) ئە‌نه‌س چاوی به‌ هه‌رکه‌سی که‌وت بانگی کرد بۆ نه‌و ده‌عه‌وته.^۲

به‌م شیوه‌یش پیغمبر ﷺ) به‌ فرمانی خوا زهینه‌بی کچی جه‌حشی ماره‌ کرد، له پاش جیابوونه‌وه‌ی له زهید، له‌م هاوسه‌ریتیه‌شدا چه‌ندین په‌ند و وانه‌ ده‌توانین وه‌ریگرن، له‌وانه:

۱- له‌وانه‌یه ناردنێ زهید بۆ خوازینتی له‌ لایه‌ن پیغمبر ﷺ) هوه، کاریکی ویستراو بی‌ت، بۆ نه‌وه‌ی قسه‌ی نه‌وانه‌ بپری‌ت که زهید به‌بی ویستی خۆی لی‌ی جیابوو‌ته‌وه و نه‌مه‌یش کاریکه‌ له‌ نه‌وپه‌ری داناییدایه‌ وه‌کو ئیبنو حه‌جهر ده‌فه‌رمووی‌ت.^۴

۱ مسلم فی النکاح (۱۰۴۸/۲) رقم (۱۴۲۸).

۲ به‌وانه: البدایة والنه‌ایة (۱۴۷/۴).

۳ البخاری فی النکاح، باب من اولم علی بعض نسائه (۳/۳۸۷)، رقم (۵۱۷۱).

۴ به‌وانه: فتح الباری شرح صحیح البخاری، لابن حجر (۵۲۴/۸).

ه‌روه‌ها نه‌وه‌ی لی وه‌رده‌گیریت که ژن و می‌رد سه‌ره‌پای ناکوکی و جیابوونه‌وه‌یش ه‌ر پیویسته ناموزگاری چاکه‌ی به‌کتر بکن، چونکه نه‌وه زه‌یده سه‌ره‌پای ه‌موو شتیک ده‌چیتته خوازیننی زه‌ینه‌ب بو پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) و پیی ده‌فه‌رموویت: مژده‌ت لی بی‌ت نه‌ی زه‌ینه‌ب.

۲- نه‌و نایه‌ته‌ی له‌م باره‌وه دابه‌زی گله‌یی تیابوو له پیغه‌مبه‌ر(ﷺ)، چونکه کاتیک زه‌ید سکالای له زه‌ینه‌ب ده‌کرد و ده‌ویست لی جیابیته‌وه، پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) ه‌ر پیی ده‌فه‌رموو: لی جیامه‌به‌وه و له خوا بترسه، له کاتیکدا نه‌وه‌ی ده‌شارده‌وه که زه‌ید نه‌و ژنه ته‌لاق بدات و ده‌بیته خیزانی پیغه‌مبه‌ر(ﷺ)، چونکه له قسه‌ی خه‌لکی ده‌ترسا بلین خیزانی کوپه‌که‌ی خوی ماره کردوه. نه‌نه‌سی کوپی مالیک ده‌فه‌رموویت: نه‌گه‌ر پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) شتیکی بشاردایه‌ته‌وه له وه‌حی نه‌مه‌ی ده‌شاده‌وه.

۳- خوی گه‌وره ده‌فه‌رموویت: ﴿فَلَمَّا قَضَىٰ زَيْدٌ مِّنْهَا وَطَرًا﴾ نه‌مه پزینکی نود گه‌وره بوو بو زه‌ید، چونکه جگه له نه‌و ناوی هیچ که‌س له هاوه‌لان نه‌هاتوه له قورئاندا، سو‌ه‌یلی ده‌لیت: ده‌وترا زه‌یدی کوپی موحه‌مه‌د تا‌کو نه‌م نایه‌ته دابه‌زی ﴿أَدْعُوهُمْ لِأَبَائِهِمْ﴾ نیت زه‌ید وتی: من زه‌یدی کوپی حاریسه‌م، جا کاتیک نه‌م سه‌ریه‌زیه‌ی لی وه‌رگیرایه‌وه خوی گه‌وره به‌ناپه‌ح‌تی نه‌وی زانی، ناوی له قورئاندا باس کرد و موسلمانان ه‌تا ه‌تایه ه‌ر ده‌بخویننه‌وه، ته‌نانه‌ت کاتیک پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) به‌نوبه‌ی کوپی که‌عبی ده‌فه‌رموو خوی گه‌وره فه‌رمانی پی کردوم نه‌م سوپه‌ته به‌سه‌ر تو بخوینمه‌وه، نوبه‌ی گریا، وتی: نایا خوی گه‌وره به‌ناو باسی کردوم؟ گریانه‌که‌شی له خوشیدا بوو، نه‌ی چون بو که‌سیک که به‌راشکاو‌ی ناوی له قورئاندا باس بکرت، که پیغه‌مبه‌ران نه‌بی‌ت هیچ که‌سیک باسی نه‌کراوه به‌ناو له قورئاندا.

۴- هاوسه ریتی پیغمبر ﷺ) له‌گه‌ل زه‌ینه‌ب به‌فرمانی خوای گه‌وره بوو، که ده‌فه‌رموویت: ﴿وَإِذْ تَقُولُ لِلَّذِي أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَاتَّقِ اللَّهَ وَخُفِيَ فِي نَفْسِكَ مَا اللَّهُ مُبْدِيهِ وَنَخَشَى النَّاسَ وَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَاهُ فَلَمَّا قَضَى زَيْدٌ مِّنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَاكَهَا لِكَيْ لَا يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي أَزْوَاجِ أَدْعِيَائِهِمْ إِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَرًا وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا﴾ (الاحزاب: ۳۷).

ئه‌مه‌یش شانازی و سه‌ریه‌رییه‌کی گه‌وره بوو بۆ زه‌ینه‌ب، که خۆی پی‌ه‌لده‌نا له‌سه‌ر هاوسه‌ره‌کانی تری پیغمبر ﷺ) و ده‌یفه‌رموو: ئیوه‌هه‌مووتان که‌سو کاره‌کانتان به‌شوری داو، به‌لام من خوای گه‌وره له‌سه‌ر حه‌وت ئاسمانه‌وه کردومی به‌هاوسه‌ری پیغمبر ﷺ).

له‌وانه‌شه‌ئه‌م ریژ و پله و پایه بۆ زه‌ینه‌ب وه‌کو پادا‌شتیک بیت بۆی، کاتیک گوپرایه‌ل بوو به‌شووکردن به‌زه‌ید بی‌ئه‌وه‌ی حه‌زیکات، به‌لام کاتیک زانی پیغمبر ﷺ) ئه‌وه‌ی پی‌باشه‌پازی بوو.^۲

۵- له‌وه‌لیمه‌کردنه‌که‌ی پیغمبر ﷺ) بۆ زه‌ینه‌ب، نیشانه‌یه‌کی پیغمبرایه‌تی به‌دی ده‌کرا ئه‌ویش زۆربوونه‌وه‌ی خواردن بوو به‌پارانه‌وه‌ی پیغمبر ﷺ)، هه‌ر له‌م وه‌لیمه‌یه‌یشدا ئایه‌تی حیجاب و ئادابه‌کانی میوانداری دابه‌زی.^۲

ئه‌نه‌سی کوپی مالیک ﷺ) ده‌فه‌رموویت: کاتیک پیغمبر ﷺ) خیزانی گواسته‌وه، ده‌لئیت: دایکم خواردنیکی دروست کرد و منیش له‌مه‌نجه‌لئیک بردم و وتم ئه‌ی پیغمبه‌ری خوا دایکم سه‌لامت لی ده‌کات و ئه‌م خواردنه‌ی بۆ ناردوویت و ده‌لئیت هه‌رچه‌ند که‌میشه بۆ جه‌نابت! ئیتر پیغمبر ﷺ) پی‌ی فه‌رموو: داینی، ئینجا پی‌ی فه‌رموو: فلان و فلانم بۆ بانگ بکه‌و هه‌ر که‌سیکیش چاوت پی‌که‌وت له

۱ البخاری فی التوحید، باب، وکان عرشه علی الماء (۴/۲۸۸) رقم (۷۴۲۰) و (۷۴۲۱).

۲ بیوانه: قضایا نساء النبی والمؤمنات (۲۱۸).

۳ هه‌مان سه‌رچاوه (۲۱۸).

پرتکا، نیتر نه‌نه‌س نزیکه‌ی سیّ سه‌د که‌سی بانگ کرد و، مال و مزگه‌وته‌که پر بوو له خه‌لکی، پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) فرمووی: با ده ده کوبینه‌وه و، هر یه‌که و له پیش خویه‌وه بخوات، نیتر پاش نه‌وه‌ی هه‌موویان تیر بوون، خواردنه‌که‌م به‌رزکرده‌وه نازانم سه‌ره‌تا زورتر بوو یان پاش نه‌وه‌ی خه‌لکه‌که لیتیان خوارد زورتر بوو، نینجا که‌سانیک له مال پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) مانه‌وه قسه و گنت و گویان ده‌کرد، پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) دانیش‌ت و خیزانیشی پووی له دیواره‌که بوو، پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) ده‌رچوو بۆ لای خیزانه‌کانی و گه‌پایه‌وه هر دانیش‌تبوون، نه‌وانیش هه‌ستیان کرد قورسن له‌سه‌ر پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) و ده‌رچوون هه‌موویان، نینجا پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) هات و په‌رده‌که‌ی داخست و چوو ژوره‌وه، نذی پی نه‌چوو هاته ده‌روه و، نه‌م نایه‌ته‌ی خوینده‌وه له‌سه‌ر خه‌لکی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ إِلَّا أَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ إِلَىٰ طَعَامٍ غَيْرَ نَبْرِينَ إِنَّهُ وَلَكِنْ إِذَا دُعِيتُمْ فَادْخُلُوا فَإِذَا طَعِمْتُمْ فَانْتَشِرُوا وَلَا مُسْتَقْسِنِينَ لِحَدِيثٍ إِنَّ ذَلِكُمْ كَانَ يُؤْذَى النَّبِيَّ فَيَسْتَعِجُ مِنْكُمْ وَاللَّهُ لَا يَسْتَعِجُ مِنْ الْحَقِّ وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَسْأَلُوهُنَّ مِنْ وَرَائِهِنَّ حِجَابٍ ذَلِكُمْ أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ وَمَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُؤْذُوا رَسُولَ اللَّهِ وَلَا أَنْ تُنكِحُوا أَرْوَاحَهُ مِنْ بَعْدِهِ أَبَدًا إِنَّ ذَلِكُمْ كَانَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمًا﴾ (الاحزاب: ۵۳).

له پاش دابه‌زینی نه‌م نایه‌ته نیتر پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) خیزانه‌کانی داپوشی له خه‌لکی، نینجا دابه‌زینی نه‌م نایه‌ته پرتکه‌وتنیک بوو له‌گه‌ل بۆچوونی عومەر، وه‌کو بوخاری ده‌گپرتته‌وه که عومەر به پیغه‌مبه‌ر(ﷺ)ی فرمووه: نه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا چاکه‌کار و خراپه‌کار دینه‌لات، بۆچی فرمان ناکه‌یته دایکانی ئیمانداران له‌به‌ر چاوی خه‌لکی نه‌مینن، دوا‌ی نه‌وه نایه‌تی حیجاب دابه‌زی.^۱

به دابه‌زینی نه‌م نایه‌ته شه‌ریعه‌تی حیجاب ده‌ستی پتکرد بۆ خیزانه‌کانی پیغه‌مبه‌ر(ﷺ)، مه‌به‌ستیش نه‌ویه که هیچ شوینیکیان به ده‌روه نه‌بییت بۆ

خه لکی و، قسه بیان له گه ل نه کنا و داوای شتیان لی نه کنا له پشت په رده وه نه بیټ، پاش دابه زینی ثم نایه ته باوک و کوپ و خزمه کانیشیان وتیان نيمه یش له پشت په رده وه قسه بیان له گه ل بکه ین، نیر خوی گه وره ثم نایه ته ی دابه زاندا:

﴿لَا جُنَاحَ عَلَیْهِمْ فِیْ اٰبَآئِهِمْ وَلَا اَبْنَاؤِهِمْ وَلَا اِخْوَانِهِمْ وَلَا اَبْنَاؤَ اِخْوَانِهِمْ وَلَا اَخْوَاتِهِمْ وَلَا نِسَابِهِمْ وَلَا مَا مَلَکَتْ اَیْمَانُهُمْ وَاَتَقِیْنَ اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ کَانَ عَلٰی کُلِّ شَیْءٍ شَهِیْدًا﴾ (الاحزاب: ۵۵).

هروه ما ده رباره ی خیزانه کانی پیغه مبر ﷺ) ثم نایه تانه دابه زی: ﴿یٰلَیْسَآءَ النَّبِیِّ لَسْتَنَّ کَاٰحِدٍ مِّنَ النَّسَاۗءِ اِنَّ اَنْتَقِیْتُ فَلَآ تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ فَيَطْمَعَ الَّذِیْ فِیْ قَلْبِیْهِ مَرَضٌ وَقُلْنَ قَوْلًا مَّعْرُوفًا ﴿۳۳﴾ وَقَرْنَ فِیْ بُیُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِیَّةِ الْاُولٰٓئِکَ وَاَقِمْنَ الصَّلٰوةَ وَاَتِیْنَ الزَّکٰوةَ وَاَطِعْنَ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهُ اِنَّمَا یُرِیْدُ اللّٰهُ لِيُذْهِبَ عَنْکُمُ الرِّجْسَ اَهْلَ الْبَیْتِ وَیُطَهِّرَکُمْ تَطْهِیْرًا﴾ (الاحزاب: ۳۲-۳۳).

به هه مان شیوه هرچی په یوه ندی هه یه به ناهه رته موسلمان ه کانه وه، له ته ماشا نه کون و، داوین پاکي و جوانی له ش دهر نه خستن و... وقره گه ردن بز که سانی مه حره م نه بیټ. هه مووی له سوږه تی (النور) باسکراوه و، سوننه تی پیغه مبر ﷺ) زیاتر پوونیکردو ته وه.^۱

زه ینه بی کچی جه حش (ﷺ) له سالی بیسته می کوچی له دنیا ده رچوو، له ته مه نی په نجا و سی سالیډا، وه کو چون پیغه مبر ﷺ) هه رمووی یه که مین خیزانی بوو له پاش خوی فریای که وت و له دنیا ده رچوو.^۲ به پیی کتیبی (بقي بن مخلد) ریوايه ته کانی زه ینه ب گه یشته ووه ته یانزه هه رمووده،^۳ له شه ش کتیبه که ی

۱ السنة النبوية لأبي شهبة (۲/۳۱۲-۳۱۴).

۲ بروه: الطبقات الكبرى (۸/۱۱۵).

۳ تلغیح الفهوم لابن الجزی (۳۷۰).

فهرمووده‌دا پینج فهرمووده‌ی هه‌یه،^۱ بوخاری و موسلیمیش له‌سه‌ر دووانیان
 ریککه‌وتوون و،^۲ زهینه‌ب (رحمه‌الله‌علیها) باسیکی خوش و جوانی له کتیه‌کانی میژوودا
 هاتوه.^۳

۱ تحفة الاشراف للمزي (۱۱/۲۳۱-۲۳۲).

۲ سير اعلام النبلاء (۲/۱۲۱).

۳ دور المرأة في رواية الحديث (۸۵).

باسی دووهم: ئیستا هیرشیان ده‌که‌ینه سهر ناتوانن هیریشان بکه‌نه

سهر^۱

پیغمبر ﷺ) ه‌موو هیزه‌کانی ده‌وروبه‌ری مه‌دینه‌ی وریاده‌کرده‌وه و، له هیجیان بی ناگا نه‌بوو، له پاش غه‌زای خه‌نده‌قیش ناشکرای کرد که پلانی داهاتوو هیرشکردنه بۆ سهر قورپه‌یش، چونکه ئیستا موسلمانان توانای په‌لاماردانیان له ه‌موو کاتیکی زیاتره، بۆیه هه‌ولتی دا ده‌سه‌لاتی ده‌وله‌تی ئیسلامی پانکاته‌وه سهر هیزه‌کانی ده‌وروبه‌ری مه‌دینه و، له ماوه‌ی یه‌ک سالدا - شه‌شه‌می کۆچی - دوو غه‌زای به‌ئه‌نجام گه‌یاند و چوارده پۆلی سهریازی په‌وانه کرد جگه له‌وه‌ی که له کۆتایی سالی پینجه‌م پیتی هه‌لسا، مه‌به‌ستیش له‌م جموجۆله سهریازیانه ماندووکردنی قورپه‌یش و توندکردنه‌وه‌ی گه‌مارۆ بوو له‌سهریان،^۲ چالاکییه سهریازییه‌کانی قورپه‌یشیش له‌م ماوه به‌م شیوه‌ی خواره‌وه بوو:

یه‌که‌م: پۆلی سهریازی موحه‌مه‌دی کوری مه‌سه‌مه بۆ (بني القراء).

هۆزه‌کانی نه‌جد سه‌ر سه‌ختترین دوژمنه‌کانی ئیسلام بوون، چونکه هیژو ژماره‌ی زۆریان هه‌بوو، هیزه‌کانی نه‌حزابه‌یش زۆربه‌ی له‌ئه‌وان پیکه‌تابوون چونکه شه‌ش هه‌زاری له‌غه‌ته‌فان و نه‌شجعه و نه‌سه‌لم و فه‌زاره و نه‌سه‌د بوو کاتیکی ئابلقه‌ی مه‌دینه درا.

بۆیه پیغمبر ﷺ) له پاش غه‌زای نه‌حزابه‌ی که‌مین کاری سهریازی نه‌جامدا هیرش کردنه سهر نه‌و هۆزانه بوو، که له لای (القراء) ه‌وه نیشه‌ته‌جی بوون، یه‌کسه‌ر به‌ دوا‌ی غه‌زای (بني القراء) پیغمبر ﷺ) هه‌لسا به‌ ناردنی موحه‌مه‌دی کوری مه‌سه‌مه له‌سهر پۆلیکی سهریازی له‌ (سی که‌س) بۆ هیرش کردنه سهر (بني القراء) له هۆزی (بکر بن کلاب) له ده‌ی موحه‌پره‌می سالی شه‌شی کۆچی،^۳ ده

۱ البخاري في المغازي (٥٨/٥) رقم (٤١١٠).

۲ به‌وانه: دراسات في عهد النبوة للشجاع (١٢٩).

۳ به‌وانه: تاريخ الاسلام للذهبي، المغازي (٣٥١).

که سیان لی کوشتن و مه‌پ و مالاتیانیان به ده‌ستکه‌وت هیئا، له پښگی
 گه‌پانه‌وه‌یان (ثامه بن اثال الحنفی) یان به دیل گرت و بی ئه‌وه‌ی بزائن سهرگه‌وره‌ی
 به‌نی حه‌نیفه‌یه، هیئانیانه‌وه مه‌دینه‌وبه‌ستیانه‌وه به یه‌کیک له کۆله‌که‌کانی
 مزگه‌وته‌که‌وه، پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) هات و ئه‌وه‌ی بینی و پیی فه‌رموو: چیت لایه
 ئه‌ی (ثامه)؟ وتی: چاکم له لایه ئه‌ی موحه‌مه‌د، نه‌گه‌ر بمکوزی شایسته‌ی
 کوشتنم، نه‌گه‌ریش بمبه‌خشی که‌سیک ده‌به‌خشی سوپاست ده‌کات، نه‌گه‌ر مالیش
 ده‌ویت هه‌ر چه‌ندت ده‌ویت داوا بکه، ئیتر وازی لی هیئا تاکو سبه‌ی، ئینجا جاریکی
 تر پیی وت: چیت هه‌یه ئه‌ی (ثامه)؟ ئه‌ویش هه‌ر ئه‌و قسه‌ی دووباره‌ کرده‌وه و،
 پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) فه‌رموو: ئازادی بکه‌ن، ئه‌ویش چوو له‌ی هه‌ندی دارخورما نزیک
 مزگه‌وته‌که و خۆی شوش و گه‌پایه‌وه ناو مزگه‌وته‌که و وتی: (أشهد أن لا اله الا الله
 وأشهد ان محمداً رسول الله) ئه‌ی موحه‌مه‌د، سویند به‌خوا که‌س نه‌بوو ئه‌وه‌نده‌ی
 خۆت و ناینه‌که‌ت و شاره‌که‌ت رقم لیتی بیئت، به‌لام سویند به‌خوا ئیستا خۆت و
 نایینه‌که‌ت و شاره‌که‌ت له هه‌موو شتیک به‌لامه‌وه خۆشه‌ویسترن، من به‌ره‌و
 عومره ده‌چووم کاتیک گیرام، ئیستا چی بکه‌م؟ ئیتر پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) مژده‌ی پیدا و
 فه‌رمانی پیکرد عومره‌که‌ی بکات، کاتیک هاته‌مه‌که‌که‌سیک پیی وت:
 هه‌لگه‌پایته‌وه؟ وتی: نه‌ به‌خوا موسلمان بووم له‌گه‌ل پیغه‌مبه‌ری خوا، نه‌ سویند
 به‌خوا نایه‌لم ده‌نکه‌گه‌نمیکیان بو بیئت له‌یه‌مامه‌وه نه‌گه‌ر به‌په‌زامه‌ندی
 پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) نه‌بیئت.^۱

ئه‌وانیش نامه‌یان نووسی بو پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) تکایان لی کرد به‌خزمایه‌تی که
 بو (ثامه) بنوسیت به‌لگو پازی بیئت خواردنیان بو بنیرویت،^۲ پیغه‌مبه‌ریش (ﷺ) پازی
 بوو سه‌ره‌پای حاله‌تی شه‌پ که له‌نیوانیاندا هه‌بوو، به‌م شیوه‌یش له‌گرانییه‌ک
 پزگاری کردن که پروی تی ده‌کردن.. ئەم به‌سه‌ره‌اته ده‌توانین چه‌ند په‌ندیکی لی
 وه‌ریگرین:

۱- پیدراوه‌ کافر له‌ مزگه‌وتدا بیه‌ستریته‌وه.

۱ به‌روانه: نضرة التعميم (۱/۲۲).

۲ هه‌مان سه‌ره‌چاوه و لاپه‌په.

- ۲- پدراوه دیلی کافر ببه‌خشریت، چونکه بینیمان لیخوشبوونه‌که چ کاریگه‌رییه‌کی هه‌بوو له‌سه‌ر(شامة).
  - ۳- خوشتن له کاتی موسلمان بووندا.
  - ۴- چاکه بق و کینه لاده‌بات.
  - ۵- باشتره بۆ که‌سی بیباوه‌پ که ده‌یه‌ویت کاریکی چاکه بکات و دوایی موسلمان بیت هر به‌رده‌وام بیت له و کاره چاکه‌یه‌دا.
  - ۶- نهرم و نیانی له‌گه‌ل نه‌وانه‌ی چاوه‌پوانی موسلمان بوونیان لی ده‌کریت، به تایبته نه‌وانه‌ی که که‌س و کاری زوریان هه‌یه.^۱
  - ۷- نیسلام په‌فتاری ئیماندار ده‌گزیت، وه‌کو بینیمان له په‌فتاری(شامة) له‌گه‌ل خه‌لکی مه‌که‌که، کاتیک پازی نه‌بوو نازوقه‌یان بۆ بنیتریت به په‌زامه‌ندی پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) نه‌بیت.
  - ۸- پیویسته ئیماندار له کاتیک هه‌لکه‌نرا له بیباوه‌پی واز له هه‌موو په‌یوه‌ندییه پابوردووه‌کانی بهینیت و، په‌یوه‌ست بیت به فرمانه‌کانی خوی گه‌وره‌وه.^۲
- دووه‌م: پۆلی سه‌ریازی نه‌بو عوبه‌یده‌ی کوپی جه‌رپاح بۆ(سيف البحر).**

وه‌کو درێژه‌پیدانیک بۆ سیاسه‌تی لاوازکردنی قورپه‌یش و گه‌مارۆدانی، پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) هه‌لسا به ناردنی نه‌بو عوبه‌یده له سه‌رووی سی سده‌که‌سه‌وه بۆ پۆخی ده‌ریا بۆ چاودیتری کردنی کاروانیکی قورپه‌یش، له پنگه تویشوویان پی نه‌ما، بۆیه نه‌بو عوبه‌یده هه‌موو خواردنی سوپاکه‌ی کۆکرده‌وه و، تاکو وای لیهات پۆژی خورمایه‌کیان به‌رده‌که‌وت، سوپاکه‌یش زۆر هاوکاری نه‌بو عوبه‌یده‌یان کرد له‌م کاره‌یدا و،^۳ خورمایان وه‌کو منال ده‌مزی وه‌کو جابیر ده‌لایت(ﷺ)، ته‌نانه‌ت نه‌و سوپا ناچار بوون گه‌لای دار بخۆن، نه‌م حاله کاری ده‌کرده یه‌کیک له‌وانه‌ی سه‌ریاز بوون له سوپاکه که قه‌یسی کوپی سه‌عدی کوپی عوباده بوو(ﷺ) و، سی وشتری

۱ به‌وانه: صحیح السیره النبویه (۲۸۶-۲۸۷).

۲ هه‌مان سه‌رچاوه (۲۸۷).

۳ به‌وانه: السرایا والبعض النبویه (۱۱۸).

سہری، ئینجا سی و شتری تری سہری و سی و شتری تریشی سہری، بہ لام
 تہو عوبیدہ ئیتر پیگہی نہدا.

لہ کاتیکدا تہوان لہو برسیتییہ دا بوون، نہہنگیک لہ دہریاکہ وہ کہوتہ
 قہراغہ کہی، جابیری کوپی عہدولا باسی گہورہیی تہو نہہنگہ مان بؤ دہکات و
 دہفرموویت: لہ پۆخی دہریاکہ شتیکمان بینی تہوہندہی تہپۆلکہ یہک بوو،
 بینیمان ماسیہ کی زۆر گہورہیہ، تہبو عوبیدہ وتی: مردارہ وہ بووہ، ئینجا
 فرمووی: ئیمہ پہوانہ کراوی پیغمبہری خوائن(ﷺ) و ناچارین بیخۆین،
 دہفرموویت: یہک مانگ لیمان خوارد تاکو قہلہو بووین، دہفرموویت: لہ چالی
 چاوی بہ گۆزہ پۆنمان دہردہ میتنا، پارچہ گۆشتی گہورہ شمان لہ گیانی دہ کردہ وہ
 وہ کو گا، یان تہوہندہی گایہک، تہبو عوبیدہ سیانزہ کہسی لہ ناو چالی چاویدا
 دانیشانند و، پہراسوویہ کی پاست کردہ وہ و، و شتریک بہ ژیریدا تپہ پپوو،^۱ لہ
 گۆشتہ کہ شمان میتنا یہ بؤ مہ دینہ، کاتیک ہاتینہ لای پیغمبہر(ﷺ) فرمووی:
 چی دوا ی خستن؟ وتمان: بہ دوا ی کاروانہ کہی قورہیشدا دہگہ پائین، ئینجا باسی
 تہو حوتہ یشمان بؤ کرد. ^۲ پیغمبہر(ﷺ) فرمووی: ((هو رزق اخرجه الله لکم، فهل
 معکم من لحمه شيء فطعمونا))، واتہ: تہوہ پۆزیہ کہ خوا ی گہورہ بۆتانی
 دہر کردوہ، ئایا ہیچتان پییہ لہ گۆشتہ کہی بیخۆین، دہلئت: ئیمہیش ہندیکمان
 لی نارد بؤ پیغمبہر(ﷺ) و خواردی،^۳ تہم پۆلہ سہریازیہ لہ سہر بۆچوونی پہسہند
 پیس صولحی حودہ بیبہ بوو، نہک لہ پہجہ بی سالی ہشتہ می کۆچی وہ کو ئینو
 سہعد دہلئت،^۴ چونکہ پیغمبہر(ﷺ) غہزای نہ کردوہ و پۆلی سہریازی

۱ فتح الباری (۷۸/۸).

۲ بہوانہ: السرایا والبغوث النبویة (۱۲۱).

۳ لہوانہ یہ کہسیک زانستی لہم بارہوہ نہیبت، سہرسام بیبت لہ گہورہیی نہہنگیک لہ و شیوہ، بہ لام لہ
 راستیدا لہ سہردہمی تہمپۆی خۆماندا لہ دہریاکاندا جۆرک نہہنگ ہہ پپی دہوتربت (الحوت الازرق) کہ
 دریزی سی مہترہ و کیشی دہگاتہ سہد و نہوہد تہن، تہنہا سہری چواریہ کی لاشہی دہبیبت، ناو دہمیشی
 تہوہندہ گہورہیہ کہ بہ یہک جار دووسہد تہن ناو دہخواتوہ و، پۆزی چل و شہش تہن خواردن دہخوات لہ
 ناو دہریادا، جیکای سہرنجیشہ کہ تہم نہہنگ زہبہ لاسہ گیانداریکی زۆر میمن و شہرمہنہ. (وہرگیتی) بؤ
 زانیاری زیاتر لہ مالپہری google بنوسہ (الحوت الازرق).

۴ صحیح سنن النسائی للالبانی (۹۱۰/۳)، شرح النووي (۸۷/۱۳).

۵ طبقات ابن سعد (۱۳۲/۲)، والذہبی فی المغازی (۵۱۹).

دهرنه‌کردوو له مانگی حه‌رامدا و، ره‌جه‌بیش له سالی هه‌شتی کۆچی کاتی
صولحه‌که بوو. ^۱ له‌م به‌سره‌هاته‌ جه‌ند په‌ند و وانه‌یه‌ک وه‌رده‌گرین:

۱- دانایی ئه‌بو عوبه‌یده کاتی‌ک هه‌لسا به‌ کۆکردنه‌وی ئازوقه‌گان و، وه‌کو یه‌ک
دابه‌شی کرده‌ سه‌ریاندا، بۆ ئه‌وه‌ی ئه‌و ته‌نگه‌ژیه‌ تپه‌پرتینت، ئه‌وه‌یش وانیه‌ک
بوو له پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) فیزی بوو.

۲- به‌خشنده‌یی سه‌عدی کوپی عوباده(ﷺ)، له‌و کاته‌ نا‌په‌حه‌ته‌دا واقیدی
ده‌گپرتته‌وه‌ که ئیبنو سه‌عد ئه‌و وشترانه‌ی به‌ قه‌رز وه‌رگرت له‌ پیاویکی جوهره‌نی،
بۆیه‌ ئه‌بو عوبه‌یده پتی لی‌گرت و ترسا نه‌توانیت قه‌رزه‌که‌ی بداته‌وه. ^۲

قه‌یس ئه‌وه‌نده‌ی وشتر سه‌ره‌بری تا‌کو ئه‌بو عوبه‌یده لپی قه‌ده‌غه‌کرد، سه‌عد پتی
وت: ئه‌ی ئه‌بو عوبه‌یده، باوکم که قه‌ززی خه‌لکی ده‌بژپرتت و یارمه‌تیان ده‌دات، له
گرانی خواردن دابه‌ش ده‌کات، ناتوانیت هه‌ندی خورما بدات بۆ که‌سانیک له‌ پیناو
خوا جیهادیان کردوو، چونکه‌ قه‌یس له‌گه‌ل پیاویک له‌ هۆزی جوهره‌ینه‌ پیکه‌وتبوو
ئه‌و وشترانه‌ی لی‌ بکرتت و دواتر له‌ مه‌دینه‌ خورمای پی‌ بدات به‌رامبه‌ری، کابرای
جوهره‌نیش له‌سه‌ر ئه‌و سه‌ودایه‌ پازی بوو.

کاتی‌کیش سه‌عدی کوپی عوباده به‌ پازی نه‌بوونی ئه‌بو عوبه‌یده‌ی زانی له‌سه‌ر
کرداری قه‌یس به‌ به‌هانه‌ی ئه‌وه‌ی پاره‌ و مالی نییه‌، به‌لکو باوکی خاوه‌ن ماله‌،
چوار باخی به‌خشی به‌ کوپه‌که‌ی بۆ خۆی. ^۳

۳- هه‌لال و حه‌رام: موسلمانان ئه‌وه‌نده‌ برسیتیان کیشا له‌و گه‌شته‌، ته‌نانه‌ت
هه‌ریه‌که‌ و دانه‌ خورمایه‌کی به‌رده‌که‌وت و گه‌لای داریان ده‌خوارد، له‌و کاته‌ قه‌یس
ئه‌و وشترانه‌ی به‌ قه‌رز ده‌کپی له‌و پیاوه‌ و، به‌زه‌نیاندا نه‌هات هیرش بکه‌نه
سه‌ری بۆ خۆیان بیبه‌ن وه‌کو له‌ جاهیلیه‌تدا ده‌کرا، چونکه‌ ئه‌وان ئه‌م‌پۆ هه‌لگری
په‌یامی خوان و جیاوازی ده‌که‌ن له‌ نیتوان هه‌لال و حه‌رامدا. ^۴

۱ بېوانه: المجتمع المدني للعمری (۱۲۵).

۲ من معین السیره (۳۲۳)، السرایا والبعض النبویه (۱۱۹).

۳ بېوانه: من معین السیره (۳۲۳).

۴ هه‌مان سه‌رچاوه (۳۲۴).

۴- پيگه‌دان به خواردن‌ی گياندارى مردوى ده‌ريا:

نه‌م به‌سهرماته نه‌وه ناشکرا ده‌کات و ده‌ريشى ده‌خات له و نايه‌ته پيروزه که ده‌فهرموويت: ﴿حَرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ﴾ (المائدة: ۳).

هه‌روه‌ها خواى که‌وره فه‌رمويه‌تى: ﴿أَجَلٌ لَّكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ، مَتَّعْنَا لَكُمْ وَاللَّسْيَارَ﴾ (المائدة: ۹۶).

له هه‌نديک له هاوه‌لانيشه‌وه هاتوو که فه‌رمويانه ﴿صَيْدُ الْبَحْرِ﴾ مه‌به‌ست له نه‌ويه پراو ده‌کريت له ده‌ريا و ﴿وَطَعَامُهُ﴾ يش مه‌به‌ست له نه‌وانه‌يه که مردار ده‌بنه‌وه تيايدا.

هه‌روه‌ها خواردن‌ی پيغمبر ﷺ له گزشتى نه‌و نه‌هنگه به‌لگه‌يه له‌سه‌ر نه‌وه‌ی خواردن‌ی ره‌وايه.^۱

۵- هه‌نديک له و حوکمانه‌ی نيمامى نه‌وه‌وی باسى کردوون: نه‌م فه‌رموده نه‌وه ده‌گه‌يه نيت که ره‌وايه دوژمنى جه‌نگى ره‌شه‌کوژ بکريت و ماليشى به ده‌ستکه‌وت بريت و، سوپايش پيويسته سه‌رکرده‌ی هه‌بيت گوپرايه‌لى بکريت و پيويسته نه‌و فه‌رمانده‌يش چاکترينى ناويان بيت، يان له چاکه‌کانيان بيت، هه‌روه‌ها کارىکى چاکيشه نه‌گر که سانيک هاوپتي بن با که‌ميش بن، که سنيکيان بکن به نه‌مير و گوپرايه‌لى بن، خواردنه‌کانيشيان تيکه‌ل بکن چاکتره و، هه‌رکه‌سى بؤ خوى خواردن نه‌خوات.^۲

سپيه‌م: پؤلى سه‌ريازى عه‌بدوپره‌همانى کورپى عه‌وف بؤ دومة‌الجنادل.

نه‌م پؤله سه‌ريازيه نيردرا بؤ دوورتين جياگيه‌ک که سوپاى نيسلامى پتي گه‌يشتبيت له دوورگه‌ی عه‌ره‌بى، چونکه (دومة‌الجنادل) له سنوورى شام بوو، دانيشتوانيشى له (کلب‌الکبرى) بوون بووبوونه گاوار، سه‌رکرده‌ی نه‌م پؤله

۱ به‌وانه: السيرة النبوية في ضوء المصادر الاصلية (۴۸۰).

۲ شرح النووي على مسلم (۸۶/۱۳).

سه‌ریازیه (عبدالرحمن بن عوف) بوو، یه‌کینکه له ده که‌سه مزده پیدراوه‌گان به به‌ه‌شت، نامانجه‌گانی نه‌م پۆله‌ش بریتی بوون له نامانجی بانگه‌واز و نامانجی سه‌ریازی، بویه پیغمبر ﷺ (عبدالرحمن) ی بۆ دیاری کرد که په‌روه‌ده‌ی نی‌سلام بوو له سه‌ره‌تای سه‌ره‌لدانیه‌وه. ۱ پاش نه‌وه‌ی پیغمبر ﷺ (عبدالرحمن) عه‌بدوپره‌حمانی ناگادار کرده‌وه ناماده بیت بۆ سه‌رکردایه‌تی نه‌و هیزه، عه‌بدولای کوپی عومه‌ر ده‌لئیت حه‌زم کرد بزانه پیغمبر ﷺ (عبدالرحمن) چ نامۆزگارییه‌کی ده‌کات پیش ده‌رچوونیان، پیغمبر ﷺ (عبدالرحمن) به عه‌بدوپره‌حمانی فرموو: بۆچی دواکه‌وتیت؟ وتی: حه‌زم کرد دواکه‌س جه‌نابت ببینم به جلکی گه‌شته‌وه.

ده‌فرموویت: له پیش ده‌ستی خۆی دایناو میزه‌ره‌که‌ی له‌سه‌ری داکه‌ند و، میزه‌ریکی په‌شی کرده سه‌ری و، به‌شیکی لۆ شوپ کرده‌وه ناوشانی و، فرمووی: به‌م شیوه میزه‌ر ببه‌سته نه‌ی کوپی عوف! ئینجا پیغمبر ﷺ (عبدالرحمن) پتی فرموو: غه‌زا بکه به ناوی خوا و له پیتاوا خوا، جه‌نگ بکه له‌گه‌ل نه‌و که‌سه‌ی بیباوه‌ره به خوا، ناپاکی و ستم مه‌که و منال نه‌کوژیت، ئیبنو عومه‌ر ده‌فرموویت: ئینجا ده‌ستی دریز کرد و فرمووی: خه‌لکینه، خۆتان بپاریزن له پینج شت پیش نه‌وه‌ی دابه‌زیته سه‌رتاندا، هر که‌سانیک کیش و ته‌رازوو سووک بکه‌نه‌وه خوای گه‌وره گرانییان ده‌نیرتته سه‌ر، هر که‌سانیکیش په‌یمان بشکینن خوای گه‌وره دوزمنانیان له‌سه‌ر زال ده‌کات، یان زه‌کات ده‌رنه‌کن بارانیان لۆ ده‌گریت و، نه‌گه‌ر له‌به‌ر مه‌ر و مالاتیش نه‌بیت بارانیان بۆ نه‌ده‌باری، داوین پیسیش له نیو هر که‌سانیکدا بلاویته‌وه خوای گه‌وره لاره‌شه‌یان ده‌نیرتته سه‌ر، هر که‌سانیکیش به‌قورشان کارنه‌کن خوای گه‌وره په‌رته‌وازه‌یان ده‌کات و ناکوکی ده‌خاته تیوانیان. دواي نه‌وه سوپاکه به‌ریکه‌وت به‌ره‌و جینگای مه‌به‌ست و عه‌بدوپره‌حمان سی پۆز بانگیکردن بۆ نی‌سلام، له پۆزی سیته‌م (الاصبح بن عمرو الکلبی) موسلمان بوون، که سه‌رکرده‌یان بوو، گاوریش بوو، ئیتر (عبدالرحمان) نامه‌ی بۆ پیغمبر ﷺ (عبدالرحمن) نویسی و ناگاداری کرده‌وه، هه‌روه‌ها نویسی که ده‌یه‌ویت ژنیان لۆ ماره بکات، ئیتر پیغمبر ﷺ (عبدالرحمن)

نامه یې بؤ نووسی که (تماضی) کچی سرگه وره که یان (الاصبغ) ماره بکات، نه ویش ماره یې کرد له وې و گواستیه وه، نه و نافرته ته دایکی سه له مه ی کورې (عبدالرحمان) ه، واقیدی ده گپړته وه که نه م پوله سر یازیه له شه عبانی سالی شه شی کزچیدا بووه.^۱

ده کریت نه م په ندانه وهریگرین له م غه زایه:

۱- خؤ به که م زانینی پيغمبر ﷺ) و به زه یی هاتنه وه ی به هاوه لانیدا، چونکه به دهستی خؤی میزه ره که ی بؤ (عبدالرحمن) به سته وه، نه م کاره ویش وره ی هاوه لانی به رزده کرده وه، چونکه نه و جوره په یوه نندیه له نیوان سر کرده و سر یازه کانداه بیته مایه ی به دیه پتانی نامانجه کان.^۲

۲- سوپای عه بدورپره حمان سوپای بنه ما و عه قیده بوو، بؤیه به ناوی خوای گه وره جهیادیان ده کرد و نه ک به ناوی که سی تره وه، نه ویش ناموزگاری پيغمبر بوو ﷺ) بؤیان کاتیک فهرمووی: (اغزوا باسم الله)، بؤ نه وه ی خوای گه وره تینویتی نه و بیابانه وشکه به ناوی سازگاری عه قیده ی به کتاپه رستی تیریکات، خوای گه وره ده فهرموویت: ﴿قُلْ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ (الانعام: ۱۶۲-۱۶۳). نه م سوپا به هیزه زه مینی ده برې و ده پوی بؤ جهنگ کردن له گه ل بییاوه پانی دوژمنانی خوا.^۳

۳- پيغمبر ﷺ) (غلول) ی قه ده غه کرد له (عبدالرحمان) واته: له ده سته که ووت ده رکردن پیش دابه شکردنی و نه کوشتنی منال و دوورکه و تنه وه له ناپاکی، چونکه نه و په وشتی نیسلامه له کاتی جهنگدا، بؤیه هیزی موسلمانان هاوکات له گه ل نه وه ی له نه و په برې هیز و زه بر و زه نگدا بوو، له نه و په برې سوژ و به زه یشدا بوو.^۴

۱ بېوانه: المغازي (۲/۵۶۰-۵۶۱).

۲ بېوانه: التاريخ الاسلامي للحميدي (۶/۱۸۴).

۳ هه مان سرچاوه (۴/۱۷۲).

۴ بېوانه: التاريخ الاسلامي للحميدي (۶/۱۸۴).

۴- (عبدالرحمن) په کيک بوو له سهرانی بانگخوازن، هوشمه‌ند و لپهاتوو و، دیرین له نیسلامدا، له سرخو و شاره‌زا بوو به دل و د‌روونه‌گان، بویه هم‌وو ه‌وله‌کانی به گ‌ر خست بؤ به‌ده‌سته‌ینانی سرکه‌وتن.

۵- موسلمان بوونی سرگه‌وره‌ی (بنی کلب) له‌سر ده‌ستی (عبدالرحمن) جه‌غفری کورې نه‌بو تالییمان بیر ده‌خاته‌وه که نه‌جاشی له‌سر ده‌ستی موسلمان بوو، ه‌روه‌ها موسعب که سهرانی نه‌وس و خه‌زرج له‌سر ده‌ستی موسلمان بوون، نه‌م که سایه‌تیانه‌ش دامه‌زینه‌رانی قوتا‌بخانه‌ی نیسلامن په‌که‌م جار له مه‌که‌ی پ‌یز لیگیراو.

(عبدالرحمن) که سیانزه برینی پیوه بوو، ه‌ندیکیان بوو به مایه‌ی شهل بوونی، خه‌لگانیکی زور هاتنه پال سوپاکه‌ی و موسلمان بوون، (دومة الجندل) یش بوو به جیگایه‌کی نوی له جیگاکانی نیسلام، بویه موسلمانان ده‌سته‌رداری نه‌و جیگایه نابن، چونکه له داهاتودا ده‌بیته بنکه‌یه‌ک بؤ پوویه‌پوویه‌ونه‌وه له‌گ‌ل نه‌و ع‌ره‌ب و پ‌زمانه‌ی که د‌ژایه‌تی نیسلامیان ده‌کرد.

نه‌وه په‌که‌م جاریش بوو نیسلام له د‌ره‌وه‌ی سنووری خو‌ی حوکم بکات و، موسلمان و گاور پیکه‌وه ب‌زین له یه‌ک ده‌وله‌تدا، چونکه موسلمانان شه‌ریعه‌تی نیسلامیان به‌س‌ردا جیبه‌جی ده‌کرا و، س‌رانه له گاوره‌گان وه‌رده‌گیرا، نه‌مه‌یش پ‌امیتان بوو بؤ هاوه‌لان له‌سر نه‌و ک‌ومه‌لگا تازانه‌ی فه‌تحی ده‌کن له‌عیراق و شام و فارس و پ‌وم، بؤ نه‌وه‌ی خه‌لکی فی‌ری نیسلام بکن له پ‌نگه‌ی گف‌توگ‌ووه، نه‌ک له پ‌نگه‌ی شم‌شیره‌وه.^۱

۶- ماره‌کردنی (عبدالرحمن) بؤ کچی سرگه‌وره‌ی (بنی کلب) په‌یوه‌ندیه‌گان پته‌وتر ده‌کاته‌وه له نیوان نه‌و س‌رکرده موسلمانان که تازه موسلمان بووه و له نیوان ده‌وله‌تی نیسلامدا له مه‌دینه و س‌ره‌نجامی ده‌به‌سته‌یته‌وه به‌س‌ره‌نجامی ده‌وله‌تی نیسلامه‌وه...^۲

۱ هه‌مان س‌رچاوه (۱۷۵/۴).

۲ ب‌روانه: التربية القيادية (۱۷۴/۴).

پیغمبر ﷺ به پیوستی ده‌زانی خوی و سه‌رکرده‌کانی هاوسه‌ریتی بگرن له‌گه‌ل کچی سه‌رانی هۆزه‌کان، چونکه نه‌وه ده‌ستکه‌وتیکه بۆ بانگه‌وازی ئیسلامی و ده‌بیته مایه‌ی موسلمان بوونی که‌سانیکی زۆر.

چوارهم: سزادانی ناپاکه‌کان: غه‌زای (بنی لحيان) و غه‌زای (الغابة) و...

۱- پاش گه‌پانه‌وه‌ی نه‌حزابه‌کان، موسلمانان گوێزرانه‌وه له پۆلی به‌رگری کردن بۆ پۆلی هێرش کردن و خۆیان بوونه خاوه‌ن بپیار، کاتی نه‌وه‌ش هاتوه تۆله بکریته‌وه له‌وانه‌ی ناپاکییان کرد له‌گه‌ل شه‌هیدانی (ذات الرجیع) دا، بۆیه پیغمبر ﷺ خوی له‌گه‌ل دووسه‌د که‌س له هاوه‌لانی ده‌رچوون له په‌بیعی یه‌که‌م یان جو‌مادی یه‌که‌می سالی شه‌شهمی کۆچی^۱.

۱- گومراکردنی دو‌رژمن:

خاکی (بنی لحيان) دووسه‌د میل له مه‌دینه‌وه دوور بوو، که نه‌وه ماوه‌یه‌کی زۆر دووره، به‌لام پیغمبر ﷺ سوور بوو له‌سه‌ر تۆله کردنه‌وه بۆ هاوه‌له به‌پێزه‌کانی، که به ناپاکی شه‌هیدکران.

پیغمبر ﷺ به سوپاکه‌ی که‌وته‌پێ به‌ره‌و باکوور، له کاتی‌کدا نه‌وه‌وه ده‌که‌وته‌نه نه‌وپه‌پی باشووره‌وه، ئینجا پیغمبر ﷺ پیش ده‌رچوونی رایگه‌یاند که نیازی وایه هێرش بکاته سه‌ر شامدا، ته‌نانه‌ت هاوه‌لانی‌شی نه‌یانده‌زانی به‌ره‌و (بنی لحيان) ده‌چن، به‌لام له ناوچه‌ی (البتراء) پیغمبر ﷺ ناراسته‌ی هیزه‌که‌ی گۆپی به‌ره‌و پۆژئاوا و، ئینجا راست بوویه‌وه به‌ره‌و باشوور.^۲

ب- هه‌له‌هاتنی نه‌وان پیش گه‌یشتنی پیغمبر ﷺ:

(بنی لحيان) له نه‌وپه‌پی وریاییدا بوون و، له‌گه‌ل نزیک‌بوونه‌وه‌ی پیغمبر ﷺ له ماله‌کانیان هه‌له‌هاتن به‌ره‌و لوتکه‌ی چیاکان، پاش نه‌وه‌ی سیخوهره‌کانیان هه‌والی نزیک بوونه‌وه‌یانیان پێ‌راگه‌یاندن.

۱ بروه‌نه: السیره النبویه لی ضوء المصادر الاصلیه (۴۶۸).

۲ بروه‌نه: صلح الحدیبه، باشمیل (۲۴-۳۵).

پاش گہیشتیان پیغمبر ﷺ) سہریازگی لیدا لہ نیو مالہ کانیان و، پۆلی سہریازی دہنارد بۆ بہ دواکہ و تنیان، دوو پۆژڈ شو و پۆلہ سہریازیانہ بہ دوايانہ و ہ بون بہ لام شوینہ واری ئہ و انیان نہ دۆزیہ و ہ، چونکہ لہ لو تکہی چیاکان خۆیان قایم کردبوو، بہ لام پیغمبر ﷺ) دوو پۆژڈ لہ ناو مالہ کانیان مایہ و ہ بۆ دہرخستنی تواناو ہیزی موسلمانان.^۱

ج- تۆقاندنی بتپہرستان لہ مہککہ:

پیغمبر ﷺ) ویستی ئہ و ہ لہ بقوزیتہ و ہ کہ نزیکسی مہککہ یہ و ماتۆپۆکی سہریازی بکات، بۆیہ سوپاکہی جولانہ و ہ بہرہ و دۆلی عوسفان و،^۲ فہرمانی بہ ئہ بو بہ کر کرد لہ گہل دہ کہ سدا بچن، تا کو نزیکسی مہککہ دہ بنہ و ہ، بۆ ئہ و ہی ترس و بیم بخنہ دلایانہ و ہ، ئہ و انیش چون تا کو گہیشتنہ (کراع الغمیم)، کہ زۆر نزیک بوو لہ مہککہ و ہ، ئیتیر قورپہیش و ایاندہ زانی پیغمبر ﷺ) دہ یہ ویت ہتیرش بکاتہ سہریان و زۆر ترسان، پاش ئہ و ہی دلنیا بوون کہ خہ لکی مہککہ ترسیان لی کہ و تووہ گہرانہ و ہ و ئینجا لہ گہل سوپاکہ ہاتنہ و ہ بۆ مہ دینہ.

د- پارانہ و ہ و داوای درود کردن بۆ شہیدان:

کاتیک گہیشتنہ دۆلی (غران) ئہ و شوینہی کہ ہا و ہ لان تیایدا شہید کران لہ سہر دہستی ناپاکانی ہوزہیل، پیغمبر ﷺ) لہ خوا پاراپہ و ہ بۆیان و درودی بۆ ناردن.^۳

۲- غہ زای (الغابۃ):^۴ پاش گہرانہ و ہی پیغمبر ﷺ) لہ غہ زای (بنی لحيان) بہ چہ ند شہ ویک، (عیینہ بن حصن الفزاری) ہتیرشی کردہ سہر ناوچہی (الغابۃ) و (ذری کوپہی) (ابو ذر الغفاری) بیان کوشت و، خیزانہ کہ شیان بہ دیل گرت و، و شترہ کانیشیان برد کہ بیست و شتر بوون، کاتیک پیغمبر ﷺ) ئہ م ہ و والہی زانی، بہ پینچ سہر

۱ ہمان سہرچا و ہ (۳۶).

۲ لادیبہ کی دوو پۆژڈ ہئی لہ مہککہ و ہ دورہ.

۳ بہوانہ: صلح الحدیبیہ، (۲۸).

۴ (الغابۃ) جیگا بہ کہ نزیک مہ دینہ لہ لای شامہ و ہ.

له هاوه‌لانه‌وه به دواياندا ده‌رچوو، پاش نه‌وه‌ی سه‌عدی کوپری عوباده‌ی کرده جینشینی خوی له مه‌دینه له‌گه‌ل سئی سه‌د که‌س له قه‌ومه‌که‌ی بۆ پاراستنی مه‌دینه .

له لای شاخیک له ته‌نیشته‌(ذی قرد) پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) فریای دوژمنان که‌وت و مه‌ندیکی لی کوشتن و وشتره‌کانی گتیراپه‌وه.^۱

(سلمة بن الاکوع) نه‌به‌ردیه‌کی گه‌رده‌ی له‌م جه‌نگه‌دا پیشاندا، به تایه‌تی پیش گه‌یشتنی سواره‌کان، تیربارانی کردن و، مه‌ندیک وشتری لی سه‌ندنه‌وه سه‌باره‌ت به‌و نافرته‌تیش که بردیان، توانی به سه‌لامه‌تی بگه‌ریتنه‌وه بۆ مه‌دینه و هه‌لبیت له‌سه‌ر به‌کیک له وشتره‌کانی پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) و نه‌زیشی کردبوو نه‌گه‌ر پزگاری بیت نه‌و وشتره سه‌ربرپیت له پیناوی خوا، به‌لام پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) پیتی فرموو: نه‌زریکی خراپت کردوو، واته: نه‌و وشتره‌ی پزگاری کردی پادا‌شتی سه‌ربرین بیت، دوا‌ی نه‌و پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) پیتی فرموو: ((لا نذر فی معصية الله، ولا فیما لا تملکین)).^۲ واته: نه‌ز په‌وا نییه له شتی ناره‌وادا، یان له شتی‌کدا که مالی خۆت نییه. پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) گه‌راپه‌وه مه‌دینه، پاش نه‌وه‌ی پیتنج شه‌و له ده‌ره‌وه‌ی مایه‌وه.^۳

نه‌م غه‌زایه گه‌وره‌ترین غه‌زا بوو بۆ ته‌می کردنی عه‌ره‌به بیابان‌شینه‌کانی نه‌جد، له پاش غه‌زای نه‌حزاب و به‌نی قوره‌یزه و خه‌یه‌ر،^۴ پۆله سه‌ربازییه‌کانی پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) په‌یتا په‌یتا ده‌رده‌چوون بۆ ترساندنی بته‌رستان، هه‌ندیکیان سه‌رکه‌وتن و هه‌ندیکیان نه‌یان‌توانی نامانج بپیتکن، له‌وانه پۆله سه‌ربازییه‌که‌ی(عکاشه بن المحسن الاسدی) بوو، که پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) له مانگی په‌بیه‌ی یه‌که‌می سالی شه‌شی کۆچی ناردی بۆ به‌نی نه‌سه‌د و، گه‌یشته جیگایه‌ک غه‌مری پی ده‌وت‌ریت، بینی نه‌وان هه‌لاتوون بۆ سه‌ر چیا نزیکه‌کان، نیت‌ر عوکاشه په‌لاماری مه‌ر و مالاته‌که‌ی دان و دوو سه‌د وشتری هینا و گه‌راپه‌وه بۆ مه‌دینه.^۵

۱ به‌وانه: التاريخ السياسي والعسكري (۳۲۷).

۲ به‌وانه: صلح الحديبية، (۴۵).

۳ به‌وانه: التاريخ السياسي والعسكري (۳۲۷).

۴ به‌وانه: صلح الحديبية، (۴۵).

۵ تاريخ الطبري (۶۴۰/۲).

هروه‌ها پۆله سه‌ربازییه‌که‌ی موحه‌مه‌دی کوپی مه‌سله‌مه‌ی نه‌نصاری، بۆ(ذی القصة)^۱ بۆ ترساندن(بني ثعلبة) و(عوال)، له مانگی په‌بیعی دووه‌می سالی شه‌شی کۆچی موحه‌مه‌دی کوپی مه‌سله‌مه و ده‌که‌س چوونه سه‌ریان به‌شه‌و، ئیتر نه‌وان ده‌رکیان پی‌کردن که سه‌د که‌س بوون، بۆ ماوه‌یه‌که شه‌په‌ تیریان کرد و دواتر عه‌ره‌به بیابانشینه‌کان هێرشیان کرده سه‌ریان و کوشتنیان، موحه‌مه‌دی کوپی مه‌سله‌مه‌یش بریندار بوو، نه‌شیتوانی بگه‌رپتیه‌وه بۆ مه‌دینه، تاکو پیاویکی موسلمان ییا تپه‌ر بوو و هه‌لی گرت بۆ مه‌دینه،^۲ به‌ دوایدا پیغمبه‌ر(ﷺ) نه‌بو عوبه‌یده‌ی له‌گه‌ل چل که‌سدا نارد بۆ لای ماله‌کانیان، به‌لام که‌سیان نه‌بینی و، هه‌ندی مه‌ر و مالاتیان له‌گه‌ل خۆیان هێنا.^۳

ئه‌م پۆله سه‌ربازیانه جۆرێک بوو له‌ ته‌می کردن بۆ نه‌وانه‌ی بیر له‌وه ده‌که‌نه‌وه یارمه‌تی جووله‌که‌ بده‌ن، چونکه‌ بۆیان ده‌رکه‌وت که هه‌رچی جموجۆلیان هه‌یه له ژێر چاودێری موسلماناندا.^۴

ئینجا ئه‌م جموجۆله سه‌ربازیانه موسلمانان فێرده‌کات که گرنگی بده‌نه کۆکردنه‌وه‌ی زانیاری ده‌ریاره‌ی دوژمنان و پتویسته بایه‌خی ته‌واوی پی‌بدن هاوکات له‌گه‌ل په‌چاوکردنی پێخه‌ره شه‌رعه‌کاندا.^۵

پینچه‌م: پۆلی سه‌ربازی(گرزبن جابر الفه‌ری) بۆ لای عوره‌نییه‌کان.

له سالی شه‌شه‌می کۆچی، کۆمه‌لیک له هۆزی عوکه‌ل و عوره‌ینه هاتنه لای پیغمبه‌ر(ﷺ) و باسی موسلمان بوونی خۆیان کرد، وتیان: ئه‌ی پیغمبه‌ری خوا، ئیتمه‌ ئاژه‌ل دار بووین و لادێ نشین نه‌بووین، بۆیه دانیشتنی ناو مه‌دینه‌یان به‌ لاوه ناخۆش بوو، ئیتر پیغمبه‌ر(ﷺ) هه‌ندی وشتر و شوانیکی له‌گه‌ل ناردن،

۱ جینگایه‌که بیست و چوار میل له مه‌دینه‌وه دووره له‌ ڕنگه‌ی (الریذة) هوه.

۲ به‌وانه: التاريخ السياسي والمسكري (۲۲۸).

۳ الواقدي (۵۵۱/۱).

۴ به‌وانه: التاريخ الاسلامي للمبيدي (۱۸۹/۶).

۵ به‌وانه: الاساس في السنة (۷۱۲/۲).

فرمانیشی پیّ کردن له شیره‌کانیان بضون و به میزه‌کانیشیان خویان بسرن، کاتیک‌گه‌یشتنه لای‌ه‌پره، له نیسلام هه‌لگه‌پانه‌وه و، شوانه‌که‌ی پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) یان کوشت و وشتره‌کانیان برد، که پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) نهم هه‌واله‌ی زانی خه‌لکی به دواياندا نارد ده‌ستگیریان کردن، پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) فرمانی کرد، چاویان کویرکرا و ده‌ست و پییان برا و، له لایه‌کی‌ه‌پره‌وه فریّ دران تاکو به‌وشتیوه‌یه مردن، قه‌تاده‌ی گتیره‌وه‌ی فرموده‌که ده‌لایت: پیمان‌گه‌یشتنوه‌که پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) له پاش‌ئو پروداوه‌هانی خیرکردنی زور دها و نه‌تک‌کردنی لاشه‌ی قه‌ده‌غه کرد.^۱

ئه‌بو قه‌للابه ده‌لایت: نه‌وانه که‌سانتیک بوون دزییان کرد و پیاویان کوشت و، هه‌لگه‌پانه‌وه پاش موسلمان بوونیان و جه‌نگیان له‌گه‌لا خوا و پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) کرد.^۲ جو‌مه‌وری زانایان فرموویانه، نهم نایه‌ته: ﴿إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَنْ يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِّنْ خَلْفٍ أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ ۚ ذَٰلِكَ لَهُمْ جِزْيٌ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾ (المائدة: ۳۳). له ئو که‌سانه‌دا دابه‌زیوه،^۳ هه‌ندیک مؤکاری تریش باس ده‌کریت له دابه‌زینیدا.^۴

هه‌ر چوئینکیش بیّت په‌ند به‌گشتگیری وشه‌کانه، نه‌ک به‌تایبه‌ته‌ندیتی مؤکاره‌ن، چونکه ئو حوکمه هه‌ر ماوه‌ته‌وه تاکو ئه‌مزی، به‌لگه‌ش له‌سه‌ر ئه‌وه یه‌کده‌نگی زانایانه له‌سه‌ر حوکمی (حرابة) له نیسلامدا، نهم نایه‌ته‌یش وه‌کو له بوخاریدا هاتوه ده‌رباره‌ی بیباوه‌پان دابه‌زیوه، ئینجا له‌به‌ر ئه‌وه‌ی عوره‌نییه‌کان چاوی شوانه‌که‌یان کویر کرد ئینجا کوشتیان، بویه کرداره‌که‌ی پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) له‌گه‌لیاندا نه‌تک کردن نه‌بوو، به‌لکو توله‌سه‌ندنه‌وه بوولتیان.^۵

۱ السيرة النبوية في ضوء المصادر الاصلية (۴۷۸).

۲ هه‌مان سه‌رچاوه و لایه‌په.

۳ به‌وانه: سبیل الهدی والرشاد للشامی (۱۸۱/۶-۱۹۰).

۴ به‌وانه: تفسیر الطبری (۲۴۲/۱۰-۲۴۴).

۵ به‌وانه: علاج القرآن الکریم للجریمه، د. عبدالله العنقیطی (۲۹۷-۲۹۸).

نینجا نه‌وانه به ناشرینترین شیواز باس کراون، باسکراون که دژایه‌تی خوا و پیغه‌مبار(ﷺ) ده‌کن و خراپه‌کاری ده‌کن له‌سه‌ر زه‌وی به ترساندنی دانیش‌توانی و کوشتن و تالانکردنیان به ستم، بویه میهره‌بانی خوی گوره وای خواست به‌کیتک له چوار سزایان له‌سه‌ر به‌پینریت: کوشتن و له خاچدان و، ده‌ست و پی برین له پشته‌وه و، دوورخسته‌وه و دابرانیان به دوورخسته‌وه و، نامؤکردن تاکر نه‌و تاوانه خراپه‌یان لی دووباره نه‌بیته‌وه و، ترسینه‌ریش بیت بؤ که‌سانی تر.

نینجا خوی گوره نه‌وانه‌ی جیاکردوه‌ته‌وه که ده‌گه‌پینه‌وه و، ته‌ویه ده‌کن، پیش نه‌وه‌ی ده‌ستگیر بکرین، خوی گوره‌یش نه‌و دوو نایه‌ته‌ی به وشه‌ی(غفور و رحیم) کوتایی پیهیناوه بؤ نه‌و که‌سانه‌یان ته‌ویه ده‌کن و کاری چاکه ده‌کن و بی هیوا نه‌بن له میهره‌بانی خوی گوره، به گشتی قورئانی پیروز چاره‌سه‌ری(الحرابة)ی کردوه به‌م چاره‌سه‌رانه‌ی خواره‌وه:

۱- وه‌سف کردنی دژایه‌تی کار به‌وه‌ی که جه‌نگ له‌گه‌ل خوا و پیغه‌مبار(ﷺ) ده‌کات.

۲- که‌وره‌یی سزای نه‌و که‌سانه‌ی نه‌م تاوانه نه‌نجام ده‌ده‌ن.

۳- پله و پایه‌ی نرمی نه‌و که‌سه له دنیا و دواپژدا نه‌گه‌ر ته‌ویه نه‌کن.

۴- والاگردنی ده‌رگای ته‌ویه، بؤ نه‌وه‌ی به‌رده‌وام نه‌بیت له تاوانه‌کانی.^۱

خوی گوره ده‌فه‌رموویت: ﴿إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَنْ يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِنْ خَلْفٍ أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ ۚ ذَٰلِكَ لَهُمْ جِزْيٌ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿۳۳﴾ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ ۖ فَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿المائدة: ۳۳-۳۴﴾.

به‌م شیوه بزوتنه‌وه‌ی بونیاتنایی کومه‌لگا و به‌ریاگردنی ده‌ولت نالوز بوو له کیشه سه‌ریازی و سیاسی و کومه‌لایه‌تی و په‌وشتی و نابوریه‌کاندا.

باسی سییه م: له ناوېردنی دوزمنانی دهولته تی ئیسلامی

یه که م: پۆلی سه رپازی عه بدولا کورپی عه تیک بو کوشتنی (سلام بن ابی الحقیق).

سه لام له جووله که ی (بنی النضیر) بو، هه میسه خه ریکی هاندان بو له دژی دهولته تی ئیسلامی، ته نانه ت مالی نژی ده ستنیشان کردبوو بو غه ته فان و هۆزه کانی ده وروبه ر نه گه ر دژایه تی ئیسلام بکه ن، هه روه ها نه و یه کیك بو له وانه ی نه جزابه کانیان کۆکرده وه له سه ر پیتغمبەر ﷺ، و، بوو بوو یه کوسپیکی مه ترسیدار له به رده م دهولته تی ئیسلامیدا.

۱- به رپیکه وتنی پۆله سه رپازییه که به ره و خه ییبه ر:

پیتغمبەر پیاوانیکی له نه نصارپ نارد بو لای نه بو پافیعی جووله که و عه بدولای کورپی عه تیکی کرد به سه رکرده یان، نه بو پافیع له قه لایه کی خۆیدا بو، کاتیک خۆر ئاوا بوو لیتی نزیك بوونه وه، عه بدولا به هاوړپیکانی وت: له جیگای خۆتان دانیشن، چونکه من به نهم و نیانی ده چمه لای ده رگاوانه که به لکو بچمه ژوره وه، پۆیشت تاکو نزیکی ده روزه که بوو یه وه و پۆشاکیکی به سه ر خۆیدا دا وه کو نه وه ی کاریکی هه بیئت، خه لکی چوونه ژوره وه و ده رگاوانه که هاواری کرد: نه ی به نده ی خوا، نه گه ر ده ته ویت بچیه ژوره وه بچو چونکه ده مه ویت ده روزه که دابخه م، ده لیت منیش چوومه ژوره وه و، خۆم شارده وه، بینیم ده روزه که ی گرت و کلپه کانی هه لواسی به قه د داریکدا، ده لیت: منیش هه لسام کلپه کانم هه لگرت و ده روزه که م کرده وه.

۲- جییه جی کردنی سزا له سه ر نه بو پافیع:

ئیبنو عاتیک و نه ندامانی پۆله که ی چوونه ناو قه لاکه وه و، چاوه پوانی ساتی گونجاویان ده کرد بو کوشتنی نه و جووله که پیسه .

له بوخاریدا هاتوو که عابدولا بینی نه بو رافیع کومه لیک له هاوده مانی له دورین و قسه و باس ده‌کن، نیتر چاوه پروانی کرد تاکو هه‌لسان، نه و کاته سرکه‌وت بۆ لای، هه‌موو ده‌رگا کانیسی له پشت خۆیه وه داخست تاکو که س فریای نه‌که‌ویت، گه‌یشته لای نه بو رافیع بینی له ژوریک‌کی تاریک‌دایه له ناو مناله‌کانیدا، دیار نییه له کویدا خه‌وتوو، نینبو عه‌تیک وتی: هۆ نه بو رافیع، وتی: نه وه کییه؟ نینبو عه‌تیک به شمشیره‌که‌یه وه به‌ره و لای ده‌نگه‌که رۆیشت و لیتیدا.

ده‌لێت له ژورده‌که ده‌رچووم و پاش که‌میک گه‌پامه وه لای.

وتی: نه وه‌نگه چیه نه‌ی نه بو رافیع؟

وتی: به‌لا له دایکتدا، پیاویک به شمشیر لیتیدام نیتسا.

ده‌لێت: نینجا نوکی شمشیره‌که‌م کرد به سکیدا و له پشتیه وه ده‌رچوو.

نینجا ده‌رگا کانم کرده وه، پیم خسته سر پله‌یه‌ک و امزانی گه‌یشتومه ته زه‌وی، بۆیه که‌وتم و قاچم شکا، منیش به‌ میزه‌ره‌که‌م به‌ستم، نینجا له لای ده‌رگا که دانیشتم، وتم: ده‌رناچم تاکو دلتیا نه‌بم کوشتوو مه که ده‌نگی که‌له‌شیرم بیست، بانگه‌ریک هاواری کرد: نه بو رافیع کوژدا، نینجا له‌گه‌ل هاوه‌له‌کانم گه‌پاینه وه، پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) پئی فەرمووم قاچت دریز بکه، نینجا ده‌ستی پیا هینا وه‌کو نه‌وه‌ی هه‌چی لی نه‌هاتیت.

له کتیبه‌کانی زبان‌نامه‌ی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) هاتوو که خیزانه‌که‌ی نه بو رافیع هاواری کرد و هات بیکوژیت، به‌لام وازی هینا چونکه پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) کوشتنی ژنو منالی قه‌ده‌غه کردبوو، نینجا نینبو عه‌تیک که‌میکی له زمانی جووله‌که ده‌زانی نیتر قسه‌ی پیکرد له‌گه‌ل خیزانی نه بو رافیع و مناله‌کانی.

له کتیبه‌کانی سیره‌دا هاتوو که هه‌موو پۆله‌که به‌شدارییان کرد له لیدانی نه بو رافیع‌دا و، هه‌مووشیان بانگه‌ش‌ه‌ی نه‌وه‌یان کردوو که کوشتوو یانه، به‌لام پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) کاتییک ته‌ماشای شمشیره‌کانی کردن فەرمووی: عه‌بدولای کوپی ئونه‌یس کوشتوو یه‌تی، له راستیدا هه‌چ جیاوازییه‌کیش نییه له نینوان پرویه‌تی

۱ البخاری کتاب المغازی، باب (قتل ابي رافع) (۲۲/۵) رقم (۴۰۲۹).

۲ به‌وانه: شرح (المواهب اللدنیة) (۱۶۸/۲).

بوخاری و کتیبه‌کانی تر، چونکه عه‌بدو‌لای کوپی عه‌تیک باسی خوی ده‌کات و نالیت که سم له‌گه‌لدا نه‌بووه.

پۆله‌که‌یش بریتی بوون له: عه‌بدو‌لای کوپی عه‌تیک، مه‌سعودی کوپی سینان، عه‌بدو‌لای کوپی ئونه‌یس، ئه‌بو‌قه‌تاده‌ی حاریسی کوپی په‌بعی، خوزاعی کوپی نه‌سوه.^۱

ئه‌م پۆله سه‌ریازییه‌ په‌ند و وانه‌ی زۆری تیادا بوو:

۱- ئه‌ندامانی ئه‌م پۆله سه‌ریازییه‌ هه‌موویان له‌ خه‌ززه‌ج بوون، چونکه سوور بوون له‌سه‌ر کتیبکی له‌گه‌ل برا ئه‌وسیه‌کانیان که که‌عبی کوپی ئه‌شره‌فیان کوشت، ئه‌وان پیش‌برکتیان نه‌ده‌کرد له‌سه‌ر خۆشیه‌کانی دنیا، به‌لکو بۆ په‌زامه‌ندی پیغمبر ﷺ که سه‌رفرازی دواپۆژی تیدا به.

که‌عبی کوپی مالیک ده‌لایت: به‌کتیک له‌و شتانه‌ی خوی گه‌وره بۆ پیغمبره‌که‌ی کرد، ئه‌وه‌بوو ئه‌وس و خه‌ززه‌ج هه‌میشه له‌ پیش‌برکتی ئه‌وه‌دا بوون پیغمبر ﷺ پازی بکه‌ن، ئه‌گه‌ر ئه‌وس کارێکی چاکه‌یان بکردایه ده‌بوا به‌ خه‌ززه‌جیش کارێکی له‌و جۆره‌یان نه‌نجام بده‌یه.^۲

۲- سوودی فیزیوونی زمانی دوژمن: چونکه عه‌بدو‌لای کوپی عه‌تیک زمانی ئه‌وانی ده‌زانی بۆیه‌ چووه ناو‌قه‌لاکه‌وه و له‌گه‌ل خیزانه‌که‌ی قسه‌ی کرد، که‌واته شتیکی چاکه‌ موسلمانان فیزی زمانی دوژمنانان بن.^۳

۳- هۆکاره‌کانی سه‌رکه‌وتنی پلانه‌که‌ی ئیبنو عه‌تیک: پۆیشتنی به‌ ته‌نها خوی به‌ مه‌به‌ستی دۆزینه‌وه‌ی پێگه‌یه‌ک بۆ کوشتنی ئه‌بو پافیع، به‌ شیوه‌یه‌کی ئاسایی پۆیشت که سه‌رنجی پاسه‌وانه‌که‌ی پانه‌کیشا و، وای پیشاندا که ده‌یه‌وێت کارێکی خوی نه‌نجام بدات، ئینجا چاودێری کردنی پاسه‌وانه‌که‌، چونکه خوی شارده‌وه له‌ جیگایه‌ک پاسه‌وانه‌که‌ ئه‌وی نه‌ده‌بینی، تا‌کو پۆیشت و کلیله‌که‌ی هه‌لگرت، بۆ ئه‌وه‌ی به‌کاری به‌یئیت له‌ کاتی گونجا.

۱ به‌وانه: الصراع مع اليهود (۱/۱۸۹).

۲ به‌وانه: السيرة النبوية لابن هشام (۶/۱۷۷).

۳ به‌وانه: الصراع مع اليهود (۱/۱۹۱).

۴- چاودیری کردنی خوا بۆ ئیمانداران، چونکه ئەم هاوه‌له هەر کوششی کرد تاكو قاجی شكا و ههستی نه‌ده‌کرد به نازاره‌كەى، به‌لام كاتيك كاره‌كەى ته‌واو بوو نازاره‌كەى بۆ گه‌پایه‌وه و دواتر پیغه‌مبەر ﷺ ده‌ستی پیا هیئا.^۱

۵- (ابن حجر) هه‌ندى سوودی ده‌رکردوه له‌م به‌سه‌رهاته، له‌وانه: په‌شه‌كوژکردنی نه‌و بته‌پرسته‌ی که بانگه‌وازی پى گه‌یشتوه و، هەر سووره له‌سه‌ر خرابه‌ی خۆی، هه‌روه‌ها کوشتنی هەر كه‌ستیک یارمه‌تی پیشكه‌ش بکات بۆ دژایه‌تی پیغه‌مبەر ﷺ، هه‌روه‌ها سیخوپى کردن له‌سه‌ر دوژمنه‌ جه‌نگیه‌کان و، به‌كاره‌یتانی توندی له‌گه‌لیان، ئینجا گومپاکردن له‌به‌ر به‌رژه‌وه‌ندى، هه‌روه‌ها به‌ره‌نگاری ژماره‌ی كه‌مى موسلمانان بۆ ژماره‌ی زۆری موشریكان، هه‌روه‌ها حوكم کردن به‌ به‌لگه و نیشانه، چونکه ئیبنو عه‌تيك بیستنی ده‌نگی نه‌بو پافیه‌ی کرده به‌لگه له‌سه‌ر نه‌مردنی و، ده‌نگی بانگه‌ره‌که به‌ كوژرانی کرده به‌لگه له‌سه‌ر مردنی.^۲

۶- عه‌بدوڵای كوپى ئونه‌یس وه‌كو سه‌ربازێك له‌م پۆله‌دا بوو، سه‌ره‌پای ئه‌وه‌ی كه به‌شداری عه‌قه‌به و به‌دری كردوه و، نوێژی به‌ره‌و هه‌ردوو قیبه‌که‌ كردوه، ئینجا هەر خۆی بوو كه سوفیانی كوپى خالیدی هوزه‌لی كوشت كه هیزی زۆری كۆكردبووه‌وه بۆ جه‌نگی پیغه‌مبەر ﷺ، سه‌ره‌پای هه‌موو ئەم خه‌سه‌له‌تانه سه‌ربازێك بوو نه‌ك سه‌رکرده، ئەمه‌یش جوړیکه له‌ په‌روه‌رده‌کردنی بى وینه، چونکه له‌ سوپاكاندا ئه‌وه‌ی ئەژماری بۆ ده‌كریت پله و پایه‌ی سه‌ربازیه‌ی و هه‌میشه ته‌ماشای تازه و دیرینی ده‌كریت، به‌لكو چه‌ندین جار پیغه‌مبەر ﷺ پۆلی سه‌ربازی ده‌نارد ئه‌بو به‌كرو عومه‌ری وه‌كو سه‌رباز تێیدا بوون.^۳

۱ البخاري، المغازي رقم (۴۰۲۹).

۲ فتح الباري (۳۴۵/۷).

۳ بهوانه: التربية القيادية (۱۴۸/۴).

دووهم: پۆلی سه ریازی عه بدولای کورپی ره واحه بۆ لای یوسهیری کورپی ریزامی جووله که.

پیغمبر ﷺ هه والی زانی که یوسهیری کورپی ریزام سه رکرده ی جووله که له خه ییهر پاش (سلام بن ابی الحقیق) جووله که ی باکور کۆده کاته وه و هانیان ده دا له دژی پیغمبر ﷺ، هه روه ها هه ولی ده دا هۆزه کانی غه ته فانیش کۆبکاته وه بۆ نه و مه به سته، بۆیه پیغمبر ﷺ هه لسا به ناردنی عه بدولای کورپی ره واحه له گه ل چه ند که سێکی بۆ دلنیا بوون له نیازان.

هه والگری پیغمبر ﷺ دلنیا بوون له و مه سه له یه، نه مه یش به س بوو بۆ نه وه ی پیغمبر ﷺ هه لسیته به ناردنی پۆلیکی سه ریازی له سی که س به فرمانده یی عه بدولای کورپی ره واحه و، عه بدولای کورپی ئونه یسیشیان تیا دا بوو، هاتنه لای یوسهیر و وتیان: پیغمبر ﷺ ئیمه ی ناردوو بۆ لات بۆ نه وه ی بتکات به سه رۆکی خه ییهر له لایه ن خۆیه وه، ئیتر هه ره هه ولیان دا له گه لی تا کو پازی بوو خۆی و سی که س بچن بۆ لای پیغمبر ﷺ هه ره یه که و له گه ل سواریک له موسلمانان سوار بوون و خۆیشی له گه ل عه بدولای کورپی ئونه یس سوار بوو له سه ر و شتره که ی کاتیگ ماوه ی شه ش میل له خه ییهر دوور که وتنه وه له (قرقره ثیان) یوسهیر په شیمان بوویه وه له م گه شته ی و ده سته ی برد بۆ شمشیره که ی عه بدولای کورپی ئونه یس و نه ویش پیتی زانی به شمشیره که ی قاچی بری، نه ویش به داریک له ده م و چاوی عه بدولای دا و برینداری کرد، ئینجا هه ره یه که و له و جووله که ی دا که له گه لی سوار بوو بوو، هه موویان کوژران ته نها یه کیکیان نه بیته به پاکردن هه له هات، کاتیگ گه رانه وه پیغمبر ﷺ تفی کرده سه ر برینه که ی عه بدولا و چاک بوویه وه.

ئه م پۆله سه ریازییه له شه ووالی سالی شه شه می کۆچیدا بوو،^۲ ده شتوانین ئه م په ندانه ی لی وه ریگرین:

۱- پلانی پیغمبر ﷺ بۆ نه وه بوو خوین بوه سته یته له نیوان جووله که و موسلماناندا، به لام ئه وان به وه پازی نه بوون و نیازی ناپاکییان بوو، بۆیه

۱ بهوانه: اليهود في السنة المطهرة (۱/۲۸۸-۲۸۹).

۲ بهوانه: السيرة النبوية في ضوء المصادر الاصلية (۷۷).

پیلانه که یان شکایه وه سهر خۆیان.

۲- پئویسته توند و تیژی به کاریه پئیریت له و کاته ی گفت و گو سوودی نامینیت، به شیوه یه ک ترس بکه ویتته دلّی دوزمنانه وه و بزائن که نه و که سه ی شه پریان له گه له ده کات له لۆمه ی لۆمه کاران ناترسیت له پیناو خوادا.

۳- سالی شه شه م پووبه پووبوونه وه ی سهخت دروست بوو له گه له دوزمنندا، له هه موو مانگیندا پۆلیکی سه ربازی یان دووان بیابانیاں ده بپی، چونکه دروشمی نه م قوناغه بریتی بوو له ((ئیمه هیرشیاں ده که ینه سهر و نه وان ناتوانن هیرشمان بکه نه سهر))، نه و هیزانه به ناوی خواوه به هه موو لایه کدا ده پۆیشتن و بنه ما و به ها ئیسلامیه به رزه کانیاں هه لده گرت و پربازی خوا ی گه وره یان پیاده ده کرد و خۆیان وه رگیزانیکی کرده یی بوون بۆ پیشه نگه کانیاں و، به ره و قوناغیکی تازه ده چون که خۆی له صولحی حوده ییبیه ده بینیه وه.^۱

به شى سى زده يه م

فه تحى نأشكرا (صولحى خوده ييه)

باسى يه كه م: ميژوو و هوكار و كاتى دهرچونى پيښه مېر (ﷺ) بو
 مهككه

يه كه م: ميژوو و هوكاره گانى.

له پښى دوو شه مې مانگى (ذي العقدة) سالى شى كړچى،^۱ پيښه مېر (ﷺ) له گال هاوه لانى به پښه وت بى جيبه جى كړدى عومره.^۲ هوكارى هم غه زايه نه وه بوو پيښه مېر (ﷺ) له خه ونيدا بينى - كاتيك له مه دينه بوو - كه چوه ته مه ككه وه له گال هاوه لانى و نىجرامى پوښيوه بى نه جامدانى عومره، قوربانيشى له گال خوى بردبوو بى مه زن راگرتنى كه عبه، نيتير پيښه مېر (ﷺ) مژده ي به هاوه لانيداوښه وانيش پيښه حال بوون،^۳ چونكه ماوه يه كى زډر بوو له مهككه دابرا بوون و، په رښ بوون بى ته واف كړدن به ده وړى كه عبه دا، به تاييه تى مواجيره گان كه له وى له دايك بوويوون، جا كاتيك پيښه مېر (ﷺ) ناگادارى كړدنه وه خويان ناماده كړد،^۴ نينجا پيښه مېر (ﷺ) داواى له خه لكى بيا بان و عه ره به بيا بان شينه گان كړد له گالى دهرچن، چونكه ده ترسا قوپه يش پښه گان لى بگرن له و سر دانه، هه والگرى پيښه مېر (ﷺ) ناگاداريش بوو له هاوپه يمانيتى نيوان قوپه يشى باشوورى مه دينه و خه يبه رى باكوورى، به مه به ستى بنه بركردنى قه واره ي نيسلامى، نينجا كه عبه له ديدى هه موو عه ره بانه وه، ته نها مولكى قوپه يش نه بوو، به لكو ميراتى نيسماعيلى باوكيان بوو، بويه قوپه يش بوى نيه كه س قه ده غه بكات

۱ هه موو زانايان به بى جياوازي يه كده نكن له سر نه و ميژوو، بېوانه: المجموع للنووي (۷/۷۸).

۲ بېوانه: نضرة النعيم (۱/۲۳۴).

۳ بېوانه: حديث القران الكريم عن غزوات الرسول (۲/۴۹۵).

۴ بېوانه: السيرة النبوية للنووي (۲۷۲).

له سهر دانی مالی خوا.^۱

مه والی ده رچوونی پیغمبر ﷺ) له ناو هۆزه کانی عه ره ب بلا بوویه وه، نه و مه والی کار یگه ری زۆریشی هه بوو له سهر پای گشتی، چونکه پیغمبر ﷺ) پایگه یانده بوو، که بۆ جهنگ ناچیت و ته نها مه بهستی عومره یه، نه مه ییش ده سته کوتی چاکی ده سته بهر کرد بۆ موسلمانان، ئینجا له بهر نه وه ی مه بهستیان عومره بوو، هیچ جل و بهرگینکی دوراویان له بهر نه کرد.

ئینجا پیغمبر ﷺ) له نه و په پی وریاییدا بوو، بۆیه سوفیانی خوزاعی نارد بۆ مه وال هیتانه وه و، پیش ده رچوونیشیان پۆلیکی نارد له بیست کهس بۆ زانیانی دهنگ و باس وه کو واقیدی ده لیت.^۲ به مه بهستی ناماده باشی بۆ شتی چاوه پروان نه کراو.^۳

هه روه ها پیغمبر ﷺ) به قسه ی عومهری کرد و کاتیک پی وتی: نه ی پیغمبر ی خوا ده چیته لای دوژمنانت به بی چهک و قه لغان، ئیتر پیغمبر ﷺ) ناردی بۆ مه دینه چهک و قه لغان بهینن،^۴ مه بهستی له م کاره ییش دوریبینی بوو، نه وه ک دوژمنان زیانیان پی بگه یه نن، هه میشه ییش پیغمبر ﷺ) نه م دوریبینانه ی نه نجام ده دا.^۵

دووهم: گه یشتنی پیغمبر ﷺ) بۆ عوسفان.

کاتیک پیغمبر ﷺ) گه یشته عوسفان بیشری کوپی سوفیانی که عبی خوزاعی هات و تی: نه ی پیغمبر ی خوا، قور ه ییش ده رچوونه له گه ل ژن و مناله کانیان، پیستی پلنگیان له بهر کردووه و په یمانیان داوه نه هیلان به زۆر بچه ناو مه ککه وه، پیغمبر ﷺ) فه رمووی: به لا له قور ه ییش بدات، جهنگ له ناوی بردن، چی تیا به

۱ قراءه سیاسیة للسیرة النبویة (۲۱۳-۲۱۴).

۲ بهوانه: مریوات غزوة الحدیبیة للحکمی (۵۸-۵۹)، المغازی للواقعی (۲/۹۷۴).

۳ بهوانه: صلح حدیبیة، باشمیل (۳۰۹).

۴ تاریخ الطبری (۲/۶۲۲).

۵ بهوانه: القیادة العسکریة فی عهد الرسول (۲۸۹).

نه گهر پښگم بدن بگمه خه لکی؟ نه گهر شتیکم پی بکن، نه وه ده بیته که خوین
 حه ز ده کن و، نه گهر سه ریش که و مه سه ریان دینه نیو نیسلامه وه بی نه وهی هیچ
 زیانیک بکن، نیتر قورپه یش گومانی چی ده بن؟ سویند به خوا هر جیهادیان
 له گه ل ده کم له سر نه وهی خوی گوره منی پی په وانه کردوه، تا کو خوی
 گوره سر م ده خات.^۱

نینجا پیغه مبر ﷺ) پاوژی کرد به هاوه لان چی بکریته به رانبر قورپه یش،
 هاوه لانیش دوو بزچوونیان هه بوو:

۱- چونه سر منال و خیزانی نه و حه به شانای له گه ل قورپه یش ده رچوو بوون
 بز یارمه تیدانیان.

۲- پویشتن به ره مالی خوا، هر که سیکیش پی لی گرتن شه پی له گه ل
 ده کن.^۲

نینجا نه بو به کر بزچوونی خوی پیشنیار کرد پالپشت به به لگی به هیزه وه،
 نه ویش نه وه بوو شه پ نه کریته و برده و امیش بن له پویشتن بز جیگای مه به ست، با
 ده ست پیکردنی شه پیش له نه وانه وه بیته، نیتر پیغه مبر ﷺ) نه و بزچوونه ی
 په سندن کرد و،^۳ کاتیک سواره کانی بتپه رستانیش له پیغه مبر ﷺ) نزیک بوونه وه،
 نویژی (خوف) بیان کرد له ناوچه ی عوسفان.

سینه م؛ پیغه مبر ﷺ) پښگا ده گوریت و نه حوده یییه داده به زیت.

کاتیک پیغه مبر ﷺ) ناگادار بوویه وه که قورپه یش ده یانه ویت ده ست به یینه
 پښگای و بویان دانیشتون له پښگا به سه رکردایه تی خالیدی کوپی وه لید، به باشی
 زانی پښگای سوپاکه بگوریت بز نه وهی پیکدادان دروست نه بیته له گه ل
 بتپه رسته کاند، بزیه داوی کرد له یه کیک له موسلمانان و نه ویش له پښگایه کی

۱ البخاری، کتاب الشروط، باب الشروط في الجهاد (۲۳۷/۳) رقم (۲۷۲۲).

۲ بروانه: القيادة العسكرية في عهد الرسول (۴۸۹).

۳ البخاری، کتاب الشروط، باب الشروط في الجهاد (۲۳۷/۳) رقم (۲۷۲۲).

شاخاوییه‌وه تاکو گیشتنه ده‌شتیک و نه‌و کاته پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) به‌خه‌لکه‌که‌ی
 فه‌رموو: بَلِّغْنِ: (نستغفر الله و نتوب الیه) خه‌لکه‌که‌یش وایان وت.

پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) فه‌رموو: ((والله انها الحطة التي عرضت على بني اسرائيل فلم
 يقولوها))، واته: سویند به‌خوا نه‌مه نه‌و وشه‌یه‌یه که وترا به‌به‌نی نیسرائیل و
 نه‌یان وت. نینجا پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) فه‌رمانی به‌خه‌لکی کرد لای راست بگرن
 به‌ره‌و(ثنية المران) له‌لای خواری مه‌ککه‌وه، نیتر سوپاکه‌ی نه‌و پینگه‌یان گرت و
 خالید نه‌وه‌نده‌ی زانی توژی سوپاکه به‌رزبوویه‌وه، بژی به‌په‌له‌گه‌رانه‌وه مه‌ککه و
 ناگاداریانکردنه‌وه له‌م پووداوه، له‌پاستیدا دابه‌زینی سوپای موسلمانان له
 حوده‌بیبه کارنکی کتوپر بوو، چونکه مه‌ککه توشی مه‌ترسی بوو له‌لایان
 موسلمانانه‌وه.

لیوا مه‌حمود شیت خه‌تتاب ده‌لئیت: موسلمانان له‌ترسدا نه‌بوو نه‌و پینگه‌یه‌یان
 گرت، چونکه نه‌و که‌سه‌ی له‌دوژمنه‌کانی بترسیت ناچیت نزیک بیته‌وه له‌بنکه‌ی
 سه‌ره‌کی نه‌و هیزه، به‌لکو هه‌ول دها دورکه‌ویته‌وه له‌و بنکه سه‌ره‌کییه تاکو
 هیلی گواستنه‌وه‌ی دوژمن درژی‌بیته‌وه و دوریکه‌ویته‌وه له‌بنکه‌ی سه‌ره‌کی و
 گبروگرت و ناره‌حه‌تیه‌کانی زیاد بکات و هه‌لی سه‌ره‌که‌وتنیشی که‌م بکاته‌وه.^۱

له‌پاستیشدا حکمه‌ت له‌گوپینی پنگه - وه‌کو له‌کتیبی((اقتباس النظام
 العسكري في عهد الرسول ﷺ)) هاتوو - نه‌وه‌بوو پنگه‌یه‌کی سه‌لامه‌ت و دور له
 مه‌ترسی بگيردریت بۆ نه‌وه‌ی سوپاکه دور بیت له‌په‌لاماری دوژمن.^۲

چواره‌م: وشتری فه‌سوا، هه‌ر له‌خویه‌وه پانه‌وه‌ستا، به‌لکو توشی هه‌مان نه‌و
 کۆسپه بوو که پنگه‌ی له‌فيله‌کان گرت پیشکه‌ویت.

کاتیک پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) له‌حوده‌بیبه نزیک بوویه‌وه، وشتره‌که‌ی هاته سه‌ر چۆک و
 دانیشت، وتیان: به‌بی هۆ وای کرد، به‌لام پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) فه‌رموو: له‌خویه‌وه وای

۱ غزوة الحديبية لأبي فارس (۲۹).

۲ به‌وانه: الرسول القائد، محمود شیت خطاب (۱۸۶-۱۸۷).

۳ به‌وانه: السيرة النبوية لأبي فارس، (۳۷۴) نقلًا عن اقتباس النظام العسكرية (۲۵۸).

نه کرد، نه په وشتیسی وایه له خۆیه وه پاوه ستیت، به لکو پئگری فیل بوو به پئگر له پیش نه میشدا، ئینجا فرمووی: سویند به خوا، داوی هر پلانیکم لی بکن بق مه زن پاگرتنی قه دهغه کراوه کانی خوی گوره ده یانده می،^۱ ئینجا تیخوپی و هلسا، پاش چوونه نه وسه ری حوده بیبه له لای بیریک ناوی کم بوو، به لام پیغمبر ﷺ تیریکی له تیردانه که ی دهرهینا و فرمانی پئکردن بخریته ناوی، ئیتر ناوی تقدبوویه وه و تیر بوون هه موویان،^۲ هه ندیکیش ده لئین پیغمبر ﷺ داوی دۆلکه یه ک ناوی کردوو و ناوی له ده می خۆی پاداوه و له نه و دۆلکه ی کردوو و پزاندوو یه تیبه ناو بیره که، ئیتر ناوه که ی زیادی کردوو، له وانه شه - وه کو ئیبنو حه جهر - ده لئیت هه ردوو نه م حاله تانه پوو یاندا بیئت، سه باره ت به پاوه ستانی وشتره که یش، نه م چهند په نده وه رده گرین:

۱- هر شتیک له م گه ردوونه دا به ویست و فرمانی خوی گه رره یه، ته ماشاکه وشتره که ی پیغمبر ﷺ له کوئی هات به چۆکدا، ئینجا چۆن هاوه لان بی تاقت بوون و هه ولیاندا هه لیسیننه وه، بۆنه وه ی به رده وام بن له پئکردن به ره و مالی خوا، به لام خوی په روه ردگار شتیک تری ویست.^۲

۲- ئیبنو حه جهر سه ویدیکی گه وره ی هه لئینجا وه له و فرمووده یه ی پیغمبر ﷺ: ((حبسها حابس الفیل)) و فرموویه تی: سه ره پای نه وه ی کۆمه لی فیل له سه ر پئگای نا په و بوون و، کۆمه لی وشتره که له سه ر پئگای پاست بوون، به لام لی کچوونیان له وه وه سه رچاوه ده گریت که حه ره م له هه موو حاله تی کدا هه ر پاریزراوه.

۳- یه کئیکیش له سه ووده کانی نه وه یه که بتپه رستان و خراپه کاران و سه ته مکاران نه گه ر داوی شتیک بکن سنوره کانی خوی گه وره ی پی مه زن بکه نه وه، یارمه تی ده درین و بۆیان نه نجام ده دریت، له سه ر نه وه یارمه تی ده درین

۱ بهوانه: السیره النبویه لی ضوء المصادر الاصلیه (۴۸۴).

۲ هه مان سه رچاوه (۴۸۴).

۳ بهوانه: صلح الحدیبیه، لأبی فارس (۴۳).

نه‌ک له‌سهر کوفر و سته‌میان، ههر که‌سیک داوای شتیک بکات خوای گه‌وره پیتی خوش بیت پیویسته یارمه‌تی و کۆمه‌کی بکریت له‌سه‌ری.^۱

۴- خوای گه‌وره به مه‌زنی و دانایی خوئی، نه‌ینوسیوو له‌سهر موسلمانان که تووشی شه‌پ بن له‌گه‌ل بته‌پرستاندا له‌م غه‌زایه، نه‌وه‌ش به بۆنه‌ی هه‌ندی حیکمه‌ت بوو که دو‌اتر ده‌رده‌که‌ون:

ا- نه‌گه‌ر موسلمان به‌هیز بچوونایه‌ته مه‌که‌وه کوشتاریکی زۆر دروست ده‌بوو له هه‌ردوولا، خوای گه‌وره‌یش نه‌وه‌ی نه‌ده‌ویست.

ب- له‌وانیه ببوایه‌ته هۆی کوشتن و ئاواره‌کردنی هه‌ندی له ئیمانداره چه‌وساوه‌کان له مه‌که‌ه، نه‌وه‌یش کاریکی نه‌گونجاو بوو له‌گه‌ل ره‌وشتی موسلماناندا، خوای گه‌وره ده‌فه‌رموویت:

﴿هُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَالْهَدَىٰ مَعَكُمَا أَنْ يَبْلُغَ حِمْلَهُمْ وَلَوْلَا رِجَالٌ مُّؤْمِنُونَ وَنِسَاءٌ مُّؤْمِنَاتٌ لَّمْ تَعْلَمُوهُمْ أَنْ تَطَافُوهُمْ فَتَضَيَّبِكُمْ مِنْهُمْ مَعْرَةٌ بغيرِ عِلْمٍ لِيَدْخُلَ اللَّهُ فِي رَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ لَوْ تَزَيَّلُوا لَعَذَّبْنَا الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا﴾ (الفتح: ۲۵).

ج- خوای گه‌وره ده‌یزانی، نه‌مانه‌ی نه‌مپۆ پنگه‌ی موسلمانان ناده‌ن عومره بکه‌ن، سه‌به‌ی ده‌بنه هه‌لگرانی په‌یامی خوا بۆ خه‌لکی و، پنگای تاریک بۆ پئیواران پووناک ده‌که‌نه‌وه.^۲

پینجه‌م: ناویژیوانیکردن له نیوان پیغه‌مبه‌ر ﷺ و قوره‌یشدا.

پیغه‌مبه‌ر ﷺ کۆششی ده‌کرد قوره‌یش حالی بکات که نه‌و نایه‌ویت شه‌پیان له‌گه‌لدا بکات، به‌لکو ته‌نها ده‌یه‌ویت سه‌ردانی مائی خوا بکات و نه‌وه‌یش مافی موسلمانانه، وه‌کو که‌سانی تر، کاتیکی قوره‌یش له‌وه دلتیا بوون، که‌سیکیان نارد بۆ

۱ به‌وانه: صلح الحديبية، لأبي فارس (۴۷).

۲ به‌وانه: صلح الحديبية، لأبي فارس (۴۵).

دانوستان و تیگه‌یشتن له هیزی موسلمانان و توانای شه‌پرکردنیان نه‌گه‌ر ناچار کران، هه‌روه‌ها بۆ گێرانه‌وه‌ی موسلمانان به‌ شیوازی ناشتی له لایه‌کی تره‌وه.^۱

۱- کاروانیک له خوزاعه به سه‌رۆکایه‌تی بووه‌یلی کوپی وهرقا:

بووه‌یلی کوپی وهرقا له‌گه‌ل هه‌ندی له پیاوانی خوزاعه، که جینگای متمانه‌ی پیغمبر ﷺ بوون، هاتن و پایانگه‌یاند که قورپه‌یش ریگه ناده‌ن موسلمانان بچنه مه‌ککه‌وه، بۆیه پیغمبر ﷺ بۆی پوون کردنه‌وه که بۆ جه‌نگ نه‌هاتوون و داوای کرد بۆ کاتیکی دیاری کراو شه‌ر پابگیردیت، نه‌گه‌ریش هه‌ر پازی نه‌بن نه‌وا موسلمانان ناچار ده‌بن شه‌ر بکه‌ن، نه‌وانیش نه‌و قسانه‌یان گه‌یاند هه‌ قورپه‌یش نه‌وانیش به‌ شیوه‌یه‌کی ناشیرین وه‌لامیان دانه‌وه و، وتیان نه‌گه‌ر وایش بیته هه‌ر ریگه ناده‌ین بینه مه‌ککه‌وه، لیتهاوویی پیغمبر ﷺ بۆ پیشنیارکردنی ناگره‌ست هه‌ندی سوودی تیا‌دابوو، له‌وانه:

أ- پارگرتنی شه‌ر بۆ لایه‌نی قورپه‌یش ده‌سته‌به‌ر ده‌کات له هه‌ر مملاتییه‌ک بوودات له دورگه‌ی عه‌ره‌ب، له‌گه‌ل هه‌ر لایه‌نی‌ک له‌و لایه‌نانه‌ی دژایه‌تی ئیسلام ده‌که‌ن.

ب- په‌رۆش بوونی پیغمبر ﷺ بۆ نه‌وه‌ی ده‌رگای په‌یوه‌ندی هه‌ر کراوه بیته له‌گه‌ل قورپه‌یشدا، نه‌وه‌یش جوړیک بوو له نزیک بوونه‌وه و ساردکردنه‌وه‌ی بارودۆخی جه‌نگ.

ج- پیغمبر ﷺ سوور بوو له‌سه‌ر نه‌وه‌ی خوزاعه و کاروانی هاوپی بزانه‌ن که هاوپی‌یمانگه‌یان به‌ هیزه و متمانه‌یان پی زیاد بکات، چونکه نه‌و هاوپی‌یمانتییه هه‌ر له پیش ئیسلامیشه‌وه له‌گه‌ل به‌نی هاشمدا هه‌ر هه‌بوو، له‌م غه‌زای حوده‌یبیه‌یشدا دووپاتکرایه‌وه.

د- هۆشمه‌ندانی قورپه‌یش کاتی‌ک بۆیان ده‌رده‌که‌ویت پیغمبر ﷺ بۆ مه‌زن پارگرتنی مالی خوا هاتوو، ده‌بنه لایه‌نگری پیغمبر ﷺ و هه‌لو‌یستی قورپه‌یش لاواز ده‌بیته.

۱ به‌وانه: السیره النبویه فی ضوء المصادر الاصلیه (۱۸۵).

۵- موش‌ریکه‌کانی قورپه‌یش دلنیا نه‌بون له قسه‌کانی بوده‌یل که بۆی گواستنه‌وه، چونکه به په‌یوه‌ندی نیوان ئه‌وان و موسلمانانیا ن ده‌زانی.^۱

۶- له وه‌لامه‌که‌ی پیغمبر ﷺ ئه‌وه وه‌رده‌گیردریّت، که به نهرم و نیانی پیویسته بگین به تاعه‌تی خوی گه‌وره، با واجبیش نه‌بیّت، چونکه پیغمبر ﷺ ئه‌وه‌ی بته‌پرستان داویان کرد ئه‌نجامیدا له پیناوه‌ی بگاته ئه‌وه ئه‌نجامه‌ی بۆی هاتوه.^۲

۲- ناردنی عوروه‌ی کوپی مه‌سعودی سه‌قه‌فی:

قورپه‌یش به قسه‌کانی بوده‌یلی کوپی وه‌رقا پازی نه‌بون و پیشنیاریان کرد عوروه‌ی کوپی مه‌سعود بنی‌رن بۆ قسه‌کردن له‌گه‌ل پیغمبر ﷺ و هیئانه‌وه‌ی هه‌وائی پاست له لایه‌وه،^۲ ئینجا عوروه پاش باسکردنی پله و پایه‌ی خۆی له لای قورپه‌یش و بیرخستنه‌وه‌ی بۆ قورپه‌یش به ئه‌وه کارانه‌ی که له بازاری (عکاظ) کردویه‌تی له پیناوی ئه‌واندا، داوی کرد ریگه‌ی بدن بجیته لای پیغمبر ﷺ و، ئه‌وانیش پازی بون بینین، پیغمبر ﷺ هه‌مان ئه‌وه قسانه‌ی دووبات کرده‌وه که پیشتر کردبووی بۆ بوده‌یل، له و کاته‌دا عوروه وتی: ئه‌ی موحه‌مه‌د، تو هه‌رگیز بیستوته که سیک هیرش بگاته سه‌ر که‌س و کاری خۆی پیش خۆت؟ نه‌گه‌ر به‌ولاکه‌ی تریشدا ده‌لئی، من هه‌ندی پوو‌خسار ده‌بینم له ده‌وروبه‌رت و که‌سانیکی جۆراوجۆر ده‌بینم له‌گه‌لتدا واده‌زانم له کاتی هه‌لگیرسانی شه‌ر هه‌لدین و به‌جیّت ده‌هیلن، که ئه‌وه قسه‌ی کرد ئه‌بو به‌کر قسه‌ی ناخۆش و توندی پیکرد، عوروه وتی: ئه‌وه کی بوو؟ وتیان: ئه‌بو به‌کر، وتی: سویند به‌خوا نه‌گه‌ر له‌به‌ر چاکه‌یه‌ک نه‌بیّت که بۆت ئه‌نجام داوم و پادا شتم نه‌داوه‌ته‌وه، وه‌لامتم ده‌دایه‌وه.

له پاستیدا عوروه هه‌ولتی ده‌دا جه‌نگیکی ده‌روونی به‌رپا بکات له دژی موسلمانان بۆیه‌ پڕوپاگه‌نده‌ی به‌کاره‌ینا و باسی هی‌زی قورپه‌یشی ده‌کرد و زی

۱ بپوانه: صلح الحديبية، لابي فارس (۶۷).

۲ هه‌مان سه‌رچاره (۶۷).

۳ هه‌مان سه‌رچاره (۶۸).

دهکردهوه، ههروهها ههولی دها بشیوی و کهم متمانهیی دروست بکات له نیوان سهکرده و سهریزهکانیداو ههولیشی دها قهیرانیک دروست بکات له پووی سهریازییهوه بۆ کارتیکردنه سهروهیان و ترساندنیان بههیزی قورهیش،^۱ بهلام ههموو ئه وهولانهی بی سوود بوون بهرامبهر نیمانی پتهو و پیزی بههیزی موسلمانان، بهکیک له شته سهیره و سهرنج پراکیشهکان له کاتی دانوستانهکه که بهلگه بوو لهسهر کارتیکردنی گهروهی نیسلام له هاوهلاند، ئهوه بوو بهکیک لهوانهی پاسهوانیتی پیغمبر ﷺ ی دهکرد لهوکاته موغیرهی کوپی شوعبه بوو،^۲ که برزای عورهی کوپی مهسعود بوو، موغیره پیش ئهوهی خوا پینموونی بکات بۆ نیسلام لویکی سهرخوشی پنگر بوو، بهلام دواي موسلمان بوونی بوو به بهکیک له پالوتهی نیمانداران، له سهردهمی جاهیلیدا و له کاتی دانوستاندا ئهوه باو بوو که ئهوه کهسهی دانوستان دهکات پیشی بهرامبهر کهی بگریت، جا به پیی ئهه بنهمایه عورهی کوپی مهسعود پیشی پیغمبر ﷺ ی دهگرت له کاتی قسهکردندا، بهلام موغیره که به قهلقان داپوشرابوو، دهستی دایه مشتیی شمشیره کهی به توندی وتی: دهستت لاده لهسهر پیشی پیغمبر ﷺ تاکو نهمبریوه بۆت، لهم کاتهدا پیغمبر ﷺ زهردهخه نهی دهکرد لهوهی که پرویدا له نیوان ئههه بتهپرسته و برزا نیمانداره کهی، ئینجا عوره به تووپهیییهوه وتی خۆزگه دهمزانی موحهمهده ئهوه کییه - چونکه موغیره پوخساری داپوشرابوو - پیغمبر ﷺ فرمووی: ئهوه موغیرهی کوپی شوعبهی برزازه، نهویش وتی: ئهوه تقوی ئهی ناپاک؟ دوژمنایه تیهکت به ههتا هتایی بۆ بهجی هیشتووین، سویند به خوا دوینی ناپاکییه کهتم شوورد، مه بهستی ئهوه بوو موغیره له گهله کهسانیک بوو له سهردهمی جاهیلی ههلسا به کوشتنیان و مالهکانیان هینا بۆ لای پیغمبر ﷺ، نهویش پیی فرموو: موسلمانیتیت قه بوول ده کهم، بهلام ما فم نییه بهسهر ماله کهوه.

۱ بهوانه: منهج الاعلام الاسلامي في صلح الحديبية، سليم حجازي (۱۳۱-۱۳۲).

۲ پیش عومرهی حودهیبیه موسلمان بوو، نامادهی بهیعتی (رضوان پیش بوو، له شهپی بهرموک چاری بریندار بوو، نیردهی سهعدی کوپی ئهبی وه قاص بوو بۆ لای پۆستهه، الاصابه فی تمییز الصحابه (۴/۴۵۲).

عوروه سه‌رکه‌وتوو نه‌بوو له دانوستانه‌که‌یدا و گه‌پایه‌وه و قورپه‌یشی وریاکرده‌وه له‌وه‌ی بجیته شه‌په‌وه له‌گه‌ل موسلماناندا، پیی وتن: من زۆر پاشا و سه‌رۆکم بینيووه، به‌لام هه‌رگیز که‌سانیکم نه‌بینی بۆ سه‌رۆکه‌که‌یان دلسۆز نه‌وه‌نده‌ی هاوه‌لانی موحه‌مه‌د بۆ موحه‌مه‌د، سویند به‌خوا به‌دریژی ته‌ماشای ناکه‌ن و ده‌نگی له‌لا به‌رزناکه‌نه‌وه، ته‌نها نه‌وه‌نده به‌سه‌ر ئاماژه‌ بۆ کارێک بکات په‌کسه‌ر نه‌نجام ده‌دریت، ئاوی ده‌م و لووتی ناکه‌وێته زه‌وی به‌ر له‌وه‌ی که‌سیکیان ده‌ستی بۆ نه‌بات و گیانی خۆی پی نه‌سپیت، که‌ ده‌ست نوێژیش ده‌گریت کۆده‌بنه‌وه له‌سه‌ر پاشماوه‌ی ده‌ستنوێژه‌که‌ی بزانه کامیان ده‌ستی ده‌که‌وێت، پیم باشه ئه‌وه‌ی پێشنیاری کردووه وه‌ری بگرن و پێگه‌ی بده‌ن سه‌ردانی مالی خوا بکات، وتیان: قسه‌ی له‌و جۆره‌مه‌که‌ ئه‌ی باوکی په‌غفور، ئه‌گه‌ر که‌سیکی تر ئه‌م قسانه‌ی بکرده‌یه سه‌رزه‌نشتمان ده‌کرد، به‌لام ئه‌مسال ده‌یگیترینه‌وه و، سالی داهاتوو بین بۆ سه‌ردانی که‌عه‌^۱.

جه‌نگی ده‌روونی ئه‌مجاره‌ گوێژراوه بۆ پیزه‌کانی قورپه‌یش و نیو ده‌روونیان، دوا‌ی ئه‌و قسانه‌ی که‌ عوروه پیی گه‌یاندن، ده‌ریاره‌ی ئاماده‌یی ئه‌وان بۆ جه‌نگ و گوێزپایه‌لی هاوه‌لان بۆ پيغمه‌به‌ر ﷺ، وشه‌کانی عوروه زۆر کاریگه‌ر بوون له‌سه‌ر سه‌رانی قورپیش، بۆیه‌ ناکوکی دروست بوو له‌ نیو به‌ره‌که‌یاندان و به‌لگه‌کانیان لاواز بوو له‌ دزایه‌تی پيغمه‌به‌ر ﷺ.

به‌م شیوه‌یش پيغمه‌به‌ر ﷺ توانی به‌ره‌ی قورپه‌یش په‌رته‌وازه بکات و، شیوازی پاگه‌یاندن و دیبلۆماسی به‌کاربه‌یتیت و سه‌رکه‌وتن له‌و بوارانه‌دا به‌ ده‌ستبه‌یتیت^۲.

۲- ناردنی حیلسی کورپی عه‌لقه‌مه‌:

ئینجا هه‌لسان به‌ ناردنی حیلسی کورپی عه‌لقه‌مه‌ که‌ سه‌رگه‌وره‌ی ئه‌حباشه‌کان بوو، کاتی که‌ پيغمه‌به‌ر ﷺ بینی فه‌رمووی: ئه‌مه‌ له‌ که‌سانیکه‌ که‌ خواپه‌رستی ده‌که‌ن، قوربانیکان به‌ره‌و پووی بکه‌نه‌وه و فه‌رمانی کرد ده‌نگ به‌رز بکریته‌وه

۱ بېروانه: المغازی للواقدي (۲/ ۵۹۸).

۲ بېروانه: منهج الاعلام الاسلامي في صلح الحديبية، سليم حجازي (۱۴۵).

به ((لبيك اللهم لبيك))، كاتيك حيلس ئه وهی بینى گه پايه وه لای قوپه يش پئيش ئه وهی بگاته پیغمبر ﷺ، له بهر ئه و دیمه نانه ی که بینى،^۱ نکۆلئيشی کرد له و کرده وه یه ی قوپه يش که پئی ده گرن له و که سانه سهردانی مالى خوا ده کهن و، به په وای نه زانی یارمه تی که سانیك بدریت ئه مه ئا کاربانه،^۲ ئینجا له بهر ئه وهی هاو په یمانیتی نه حباشه کان و قوپه يش که و ته مه ترسیه وه، قوپه يش به سرگه و ره ی ئه وانیان وت: ئه وانیه ی که بینیت فیلّ و ته له که یه له موحه ممه د و هاوه لانی، بۆیه وازمان لی بهینه تاکو کاریک نه نجام ده ده یین.

له راستیدا پیغمبر ﷺ حیلسی چاک ده ناسی، بۆیه راستیه کانی خسته بهر چاوی و کاریکی وای کرد که هیچ نه بیئت بی لایه ن بیئت له م مملانییه دا، شایانی باسه که حیلس ناوبانگیکى چاکى بوو له نئو هه موو عه ره بدا، چونکه پیاویکی هۆشمه ند و سرگه و ره ی قه ومه که ی خۆی بوو، پزیزیشی له لای پیغمبر ﷺ و قوپه يش وه کو یه ک بوو، بۆیه ئه و شیکردنه وه ی پیغمبر ﷺ بۆ که سایه تی ئه و کردی، گونجاو بوو به ته واری له گه ل ئه و بنه مایانه ی باوه پری پئی بوو، به م شیوه يش پیغمبر ﷺ توانی کاریگه ری دروست بکات له سه ر عوروه و حیلس و قلیشان دروست بکات له نئو قوپه يشدا.

له م باره شه وه (عباس محمود العقاد) ده لئیت:

بانگه واز له کاتی جه نگدا - وه کو ده رده که وئیت - دوو مه به سستی سه ره کی هه یه له نئو مه به سته کانیدا: یه که میان: قایلکردنی دوزمنه کات و خه لگی به و مافانه ی که هه ته، دوو هه میشیان: لاوازکردنی دوزمننت به داگرتنی و ره ی و په رته وازه کردنی، له وانه شه پیغمبر ﷺ به یه ک پیاو کاری ئه و تووی ئه نجام بدایه که ده و له تان به چه ندین تیمی ریکخوا ناتوانن ئه نجامی بده ن.^۳

۱ بروهانه: السیره النبویه فی ضوء المصادر الاصلیه (۴۸۸).

۲ بروهانه: منهج الاعلام الاسلامی فی صلح العدیبیه، سلیم حجازی (۱۰۸).

۳ عبقریه محمد ﷺ (۴۹).

۴- ناردنی (مکرز بن حفص):

یه کتیک له نیرده کانی قورپه یش له پوژی حوده بیبه نهم پیاوه بوو، کاتیک هات، پیغمبر ﷺ) - وه کو له بوخاریدا هاتوو - فرمووی: ((هذا مکرز وهو رجل فاجر)) واته: نه وه میکره زه و پیاویکی خراپه کار، له و کاته ی قسه ی له گه ل پیغمبر ﷺ) ده کرد، سوه یلی کوپی عه مر هات، مه عمر ده لیت: نه ییوب له عیکریمه وه بوی گپرامه وه، کاتیک سوه یل هات، پیغمبر ﷺ) فرمووی: ((لقد سهل لکم من امرکم))، واته: کارتان ناسان بوو.

شه شه: نیرده کانی پیغمبر ﷺ) بۆ لای قورپه یش.

پیغمبر ﷺ) به پیوستی زانی نیردراویک له لای خویه وه په وانه بکات بۆ لای قورپه یش، بۆ ناگه دارکردنه وه بیان که موسلمانان بۆ شه پ نه هاتوون و بۆ به جیهنیانی عومره هاتوون، بۆیه پیغمبر ﷺ) (خراش بن امیه الخزاعی) نارد له لای قورپه یش، به لام پیشوازی خراپیان لیکرد و ویستیان بیکوژن، به لام نه حباشه کان نه یانه پشت بکوژیت، پاش گه پانه وه ی (خراش) پیغمبر ﷺ) ویستی عومری کوپی خه تتاب بنیژیت نه مجاره، به لام عومره ﷺ) داوای لیبوردنی کرد له پویشتن و، پیشنیاری کرد عوسمان بنیژیت، چونکه کهس و کاری هیه له وی بهرگری لی بکن، سه باره ت به خویشی وتی: ده ترسم قورپه یش بمکوژن و، خوت دوژمنایه تی من ده زانی بۆ نه وان و، که سیکم نیبه له وی بهرگری لی بکات، نه گه ریش حه ز ده که یه ده پووم، ئیتر پیغمبر ﷺ) هیچی نه وت، عومره وتی: به لام نه ی پیغمبر ﷺ) خوا که سیکت پی نیشان ده ده م له من چاکتر بچیت بۆ مه که عه شیره تی له من زوژتره و، بهرگریشی لی ده که ن، عوسمانی کوپی عه فغان، ئینجا پیغمبر ﷺ) عوسمانی بانگ کرد و پیی فرموو: ((انهب الی قریش فخرهم انا لم نأت لقتال احد، وانما جئنا زوارا لهذا البيت، معظمین لحرمته، معنا الهدی، ننحره، وننصرف....))، واته: بپۆ لای قورپه یش و پییان بلی ئیمه بۆ شه پ نه هاتووین، به لکو بۆ سهردانی مالی خوا هاتووین، پیزی لی ده گرین و مه زن پای ده گرین، قوربانیمان له گه ل خومان هیناوه،

سه‌ری ده‌برین و ده‌گه‌رئینه‌وه. ئینجا عوسمان ده‌رچوو تا کو گه‌یشته به‌لده‌ح،^۱ بینی قورده‌یش له‌وئین، وتیان: بۆ کوئی ده‌چیت؟ فه‌رمووی: پیغمبر ﷺ) ناردوومی بۆ لاتان، هه‌موتان وهرنه ئایینی خوای گه‌وره‌وه، خوایش ئایینی خۆی سه‌رده‌خات و پیغمبره‌که‌ی سه‌ربه‌رز ده‌کات، یان لیمانگه‌پئین بچینه مه‌ککه‌وه، نه‌گه‌ر سه‌رکه‌وتنه سه‌ر موحه‌مه‌ددا، نه‌وه ئاواتی ئیوه‌یه و به‌دی دیت، نه‌گه‌ریش موحه‌مه‌د سه‌رکه‌وت ئیوه نازاد ده‌بن له‌وه‌ی موسلمان بن، یان شه‌ر بکه‌ن، له‌ راستیدا جه‌نگ ئیوه‌ی ماندوو کرد و، پیاو هه‌واداره‌کانتانی له‌ناویرد... ئیتر عوسمان هه‌ر قسه‌ی له‌گه‌ل ده‌کردن و نه‌وانیش ده‌یانوت: نه‌م قسانه‌مان بیستوهه، هه‌رگیز نه‌وه‌ش ره‌ونادات، به‌ زۆریش هه‌رگیز پئنگه‌ ناده‌ین بیته مه‌ککه‌وه، بۆیه بگه‌رێزه‌وه لای هه‌ورپئنگه‌ت و پئی بلی نایه‌لین بگاته لامان.

ئینجا نه‌بانی کوپی سه‌عدی کوپی عاص هه‌لسا و پئیزی له‌ عوسمان گرت و خسته‌یه په‌ناه‌نده‌یی خۆیه‌وه. وتیشی: دریقی مه‌که له‌ هه‌ر قسه‌یه ده‌ته‌وئیت بیکه‌یت، ئینجا له‌ نه‌سه‌که‌ی دابه‌زی و عوسمانی له‌سه‌ر سوار کرد و خۆیشی سوار بوو، عوسمان چوو ئیو مه‌ککه‌وه و، چوو لای سه‌رانیان یه‌ک له‌ دوا‌ی یه‌ک، چوو لای نه‌بو سوفیان و سه‌فوانی کوپی ئومه‌یه‌یه و، که‌سانی تر، هه‌مووشیان ده‌یانوت: ناییت موحه‌مه‌د بیته مه‌ککه‌وه هه‌تا هه‌تا یه‌. ^۲

بتپه‌رستان پئیشنیاریان کرده سه‌ر عوسمان که به‌ ده‌ور که‌عبه‌دا بسورپئته‌وه،^۳ به‌لام عوسمان پازی نه‌بوو، ئینجا هه‌لسا به‌ گه‌یاندنی په‌یامی پیغمبر ﷺ) بۆ موسلمان هه‌ چه‌وساوه‌کانی مه‌ککه و مژده‌ی پزگار بوونی نزیک‌ی پئیدان،^۴ نامه‌یه‌کی ده‌می له‌ نه‌وانه‌وه گواسته‌وه بۆ پیغمبر ﷺ) که تیایدا هاتبوو: سلومان بگه‌یه‌نه پیغمبر ﷺ)، نه‌وه که‌سه‌ی نه‌وی گه‌یاند هه‌ حوده‌بیه‌یه، به‌ توانایه‌ بیکه‌یه‌نیتته ئیو مه‌ککه‌.

۱ جیگایه‌که نزیک مه‌ککه.

۲ زاد المعاد (۲۹۰/۳)، به‌وانه: السیره النبویه لابن هشام (۳/۳۴۴).

۳ به‌وانه: السیره النبویه لابن هشام (۳/۳۴۴).

۴ به‌وانه: زاد المعاد (۲۹۰/۳).

۵ به‌وانه: صلح المدینه، لابی فارس (۸۵).

ئینجا موسلمانان و بته رستان تیکه ل بون له مه سه له ی صولحد و، یه کیک تریکی هاویشته یه کیک له و کومه له که ی تر، بوو به شه په تیر و به رد و، هر دوو لا هندی بارمته یان گلدایه وه له لای خو یان،^۱ قورنای پیرویش باسی نه مه ی کردوه:

﴿وَهُرَّ الَّذِي كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ عَنْهُمْ بِبَطْنِ مَكَّةَ مِنْ بَعْدِ أَنْ أَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ وَكَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا﴾ (الفتح: ۲۴).

هوکاری دابه زینی نه م نایه ته یس موسلیم ده یگتړته وه و ده لیت:

هه شتا که س له خه لکی مه ککه له شاخی ته نعیمه وه هاتنه خواره وه گویه له پریکدا بینه سر پیغه مبر ﷺ و هاوه لانی، به لام پیغه مبر ﷺ گرتنی و له لای خوی گلیدانه وه، نیتر خوی گوره نه م نایه ته ی دابه زاند.^۲

سه له مه ی کوړی نه کوه عیش ﷺ نه م پوډاووې به دریتی گتړاوه ته وه وه کوله صه حیجی موسلیم دا هاتوه.^۳

(ابن کثیر) یس دهر باره ی نه م نایه ته فرموویته ی: نه مه منته خوی گوره ده یکاته سر به نده نیمانداره کانیدا که دهستی بته رستانی دوورخسته وه لییان و دهستی نه مانیشی له نه وان دوورخسته وه که تووشی شه پ بن له مزگه وتی حرامدا، به لکو هر دوو لایانی پاراست و ناشته واییه کی دروست کرد که چاکه ی نیماندارانی تیادا بوو له دنیا و له قیامه تدا.^۴

حه وته م: به یعه تی (الرضوان).

هه وال گه یشته پیغه مبر ﷺ که عوسمان کوژراوه، بو یه پیغه مبر ﷺ هاوه لانی کو کرده وه و داوای کرد به یعه تی بده نی له سر شه پی بته رستان، له پیوایه تی تر دا هاتوه، که به یعه ته که له سر نارام گرتن بووه، یان هه لنه هاتن، نیتر

۱ بروانه: زاد المعاد (۲۹۱/۳).

۲ مسلم کتاب الجهاد والسير (۱۴۴۲/۳).

۳ هه مان سه رچاوه.

۴ تفسیر ابن کثیر (۱۹۲/۴).

هاوه لان هه موویان به یعه تیان دا ته نها (الجد بن قیس) نه بیته چونکه مونا فیک بوو.^۱ به که مین که سیش به یعه تی دا (ابو سنان عبدالله بن وهب الاسدی)^۲ بوو، ئینجا به دوی ئه ودا خه لکی به یعه تیاندا، سه له مه ی کوی ئه کوه سی جار به یعه تی پیدایا،^۳ ئینجا پیغه مبه ر(ﷺ): به دهستی راستی وتی: ((هذه يد عثمان))، واته ئه میش دهستی عوسمانه، دای به دهستی خویدا،^۴ ژماره ی ئه و هاوه لانه ییش پیغه مبه ر(ﷺ) له ژیر داره که به یعه تی لی وه رگرتن هه زار و چوارسه د که س بوون،^۵ قورئانی پیروزیس باسی ئه و به یعه ته ی کردوه و، فه زل و چاکه یان له زور جیگه ی تر دا باسکراوه، له وانه:

خوای گه وره ده فه رموویت: ﴿إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ ۖ فَمَنْ نَكَثَ فَإِنَّمَا يَنْكُثُ عَلَىٰ نَفْسِهِ ۖ وَمَنْ أَوْفَىٰ بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهُ اللَّهُ فَسَيُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا﴾ (الفتح: ۱۰).

ئه م نایه ته ییش ستایشی گه وره ی ئه نجامده رانی به یعه تی (رضوان) ی تیا به و، خوای گه وره ئه و په پی ریژی لی گرتوون.^۶

له سوننه تی پیروزیشدا، ستایش کراون له چه ندین فه رمووده دا، وه کو:

۱- جابیری کوی عه بدولا(ﷺ) ده فه رموویت: پیغه مبه ر(ﷺ) له پۆزی حوده ییبه ده یفه رموو: ((انتم اليوم خير اهل الارض))، واته: ئیوه ئه مپۆ چاکترین خه لکی سه ر زه وین، ده فه رموویت، له و پۆزه دا هه زار و چوارسه د که س بووین، ئه گه ر نابینا نه بوایه م جیگای داره که م پیشان ده دان.^۷

۱ بهوانه: البخاری (۴۱۶۹)، السیره النبویه فی ضوء المصادر الاصلیه (۴۸۶)، مسلم (۱۸۵۶).

۲ السیره النبویه فی ضوء المصادر الاصلیه (۴۸۶).

۳ زاد المعاد (۲۹۱/۳).

۴ بهوانه: صحیح السیره النبویه (۴۰۴).

۵ بهوانه: السیره النبویه فی ضوء المصادر الاصلیه (۴۸۲).

۶ بهوانه: عقیده اهل السنة والجماعة، د. ناصر الشیخ (۲۰۵/۱).

۷ مسلم (۱۴۸۵/۳).

ب- جابیری کوپی عه بدولا ده لیت: دایکی موبه شیر پیی وتم: گوئی له پیغه مبر ﷺ) بوو، له لای حه فسه دا فه رموویه تی: ((لايدخل النار، ان شاء الله من شهد الشجرة احد من الذين بايعوا تحتها))، واته: نه وانهی له ژیر داره که به یعه تیاندا که سیان ناچنه ناگره وه، حه فسه وتی: به لئ ده چن نهی پیغه مبری خوا، ((وان منکم الا واردها))، پیغه مبر ﷺ) فه رموی: خوی گوره فه رموویه تی: ﴿وَإِنْ مَنَعَكَ إِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلَىٰ رَبِّكَ حَتْمًا مَّقْضِيًّا ۗ﴾ ۷۱ ﴿ ثُمَّ نَجَّى الَّذِينَ اتَّقَوْا وَنَذَرَ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثِيًّا ۗ﴾ (مریم: ۷۱-۷۲).

پیشه و نه وه وی (په حمه تی خوی لی بیت) ده ربارهی فه رمووده ی پیغه مبر ﷺ): ((لايدخل النار، ان شاء الله من شهد الشجرة احد من الذين بايعوا تحتها))، زانایان فه رموویانه: واته: به هیچ شیوه یه ک ناچنه دۆزه خوه، وشه ی (ان شاء الله) یش بۆ پیروزی فه رموویه تی نه وه ک گومانی بوویت، قسه که ی حه فسه یش به لگه یه له سه ر په وا بوونی مشت و مپ، وه لاهه که شسی بۆ فیروون بوو، نه وه ک به ریه رچدانه وه ی پیغه مبر ﷺ)، وشه ی (واردها) یش له نایه ته که دا مه به ست له تیپه پبوونه به سه ر پردی (صراط) که له سه ر دۆزه خه.

به تیپرامان ده رده که ویت که موهاجیره کان له کاتی جهنگی به دردا ژماره یان هه شتا و سی که س بووه له کاتی که دا له حوده ی بیبه هه شت سه د که س ده بوون، که زۆریه یان له هۆزه کانی ده وریه ره وه کۆچیان ده کرد و، ده هاتنه ژیر ئالای پیغه مبر ﷺ) و په روه رده ده بوون له مزگه وتی پیغه مبر ﷺ)، له جهنگ و غه زاکاندا فیتری سه ریازی و گوپرایه لی ده بوون و پراسته وخۆ نایینیان له خوی گه وره وه فیترده بوون و کتیر کتیبان ده کرد بۆ گوپرایه لی قسه ی خوا و پیغه مبر ﷺ)، هۆزه بچوکه کانی نه م کۆچبه رانه ش به ناویانگ بوون و پله و پایه یان به رز ده بوویه وه زیاتر له هۆزه گه وره کان که پشتگیری ئیسلامیان نه ده کرد، فه زل و چاکه ش له مه دا ده گه ریته وه بۆ که له پیاوانی سه ره تای ئیسلام،

وهكو(ابو ذر الغفاري) كه پاش موسلمان بوون گه پایه وه لای قه ومه كه ی و هه موویان موسلمان بوون له سهر دهستی، یان بۆ(بریده بن الحصیب الاسلامی) كه پیغه مبهه (ﷺ) ی بینی پیش ئه وه ی بگاته مه دینه و موسلمان بوو له گه ل جه فتا له هۆزه كه ی.^۱

سه بارهت به هۆزه كانی(مزینه) و(جهینه) و(أشجع) و(خزاعة) یش، گه نجه كانیان ده هاتن بۆ مه دینه به لام به كه می، قه واره ی هۆزه كانیش هه ر له سهر بتپه رستی بوون و دوود بوون له په روه رده ی پیغه مبهه (ﷺ) و بی به ش بوون له م فه زل و چاكه، بۆیه ئه و ئایه تانه ی له سهر ئه حزابه كان داده به زی وه كو تریشقه بوو له سه ریان، چونكه دواكه وتن له وه ی بینه سه رباز له سوپای ئیسلامدا.^۲

۱ بهوانه: التربية القيادية (۲۱۴/۴).

۲ بهوانه: التربية القيادية (۲۱۶/۴).

باسی دووم: ناشتی خوده‌یییه و نهو بووداوانه‌ی له‌سه‌ر بنه‌مای دروست بوون

یه‌که‌م: دانوستانی سوه‌یلی کوپی عمر له‌گه‌ل پیغه‌مبه‌ر (ﷺ).

کاتیک قوره‌یش به‌به‌یعتی (رضوان) بیان زانی، سه‌رانیشیان بۆیان ده‌رکه‌وت که پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) نه‌مجاره‌ سووره له‌سه‌ر شه‌پرکردن، هه‌لسان به‌ناردنی سوه‌یلی کوپی عمر و چه‌ند که‌سیک بۆ دانوستان له‌گه‌ل پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) جا کاتیک پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) سوه‌یلی بینی فرمووی: نه‌وان ناشتیان ده‌ویت، که‌ ئه‌م پیاوه‌یان ناردوه.

سوه‌یلی کوپی عمر یه‌کێک بوو له‌ سه‌رکرده‌ دیاره‌کانی قوره‌یش که‌ به‌ لێهاتوویی سیاسی و زیره‌کی ده‌ناسران و وتارییژ و هۆشمنه‌ند و سه‌نگین بوو. پاش گه‌رانه‌وه‌ی عوسمان، هه‌ردوولا پێکه‌وه‌ ده‌ستیان کرده‌ داپشتنی خاله‌کانی ناشتیه‌که‌ و تاوتوی کردنی هه‌موو مه‌سه‌له‌ په‌یوه‌ندی داره‌کانیان کرد، له‌ نه‌جامدا دیدی هه‌ردوولا نزیک بوویه‌وه، به‌لام له‌ کاتی نووسینه‌وه‌ی نه‌و خالانه‌ی پێکهاتن له‌سه‌ری ناگزکیه‌ک دروست بوو، خه‌ریک بوو پێکه‌وتن نامه‌که‌ هه‌لوه‌شینیتته‌وه، نه‌و بوو پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) فرمانی به‌ نووسه‌ره‌که‌ی کرد — که‌ عه‌لی کوپی نه‌بو تالیب بوو — له‌ سه‌ره‌تای پێکه‌وتن نامه‌که‌ بنووسیت (بسم الله الرحمن الرحيم)، لێره‌دا سه‌رۆکی نێرده‌ی قوره‌یشی سوه‌یلی کوپی عمر نارپه‌زایی ده‌رپه‌ی و وتی: نازانم په‌حمان کتیه، به‌لکو بنووسه (باسمک الله)، له‌م کاته‌دا هاوه‌لان ده‌نگیان به‌رز بوویه‌وه و، وتیان: پێویسته‌ جگه‌ له‌ په‌حمان هیچی تر نه‌نووسریت، به‌لام پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) وه‌کو دانایی و نه‌رم و نیانی ده‌رپه‌ین، به‌ نووسه‌ره‌که‌ی وت: بنووسه (باسمک اللهم) ^۲ تاکو گه‌یشتنه‌ نه‌وه‌ی نووسرا: ئه‌مه‌ بوو که‌ پیغه‌مبه‌ری خوا له‌سه‌ری پێکه‌وت، به‌لام پێش نه‌وه‌ی پسته‌که‌ ته‌واو بکات، سوه‌یل وتی: گه‌ر

۱ بپوانه: المغازی للواقدي (۲/۶۰۲، ۶۰۴، ۶۰۵).

۲ بپوانه: المغازی للواقدي (۲/۶۱۰).

بمزانیا پیغمبریت جیاوازیم نہ دہ کرد له گہ لت و شوینت دہ کہ وتم، نایا پیت ناخوشہ ناوی خوت و باوکت بنوسیت؟ ئینجا دیسان موسلمانان نارہ زایمان دہ رپی، بہ لام پیغمبر ﷺ) بہ لیبورده می و دوربینی خوی پازی بو و شہی (رسول الله) له نو سراوه لابریت و هاوه لائیش پہ نایان برده بہر بیتدنگی.

پیغمبر ﷺ) له سہر هموو ئو و شتانه پازی بوو، ہر وہا پازی بوو له سہر گپرانہ وہی ئو کہ سہی له لای ئوانہ وہ دیت بؤ لای موسلمانان و بی ئو وہی ئوان پہ یوست بن بہ و مہ رجہ وہ، ئینجا ئو گورانکاریہی کہ له (باسمک اللهم) و (محمد بن عبدالله) پوری دا ہیچ کاریگہ ریبہ کی نہ بوو له پوری شہر عیبہ وہ شتی ناشہرعی ئوہ بوو باسی بتہ کانی ئوان بکرایہ له ریککہ و تننامہ کہ و، ہیچ شتیکیش لو جوڑہ پوری نہ دا، بؤ مہ سہ لای گپرانہ وہی ئو کہ سہیش له لای ئوانہ وہ دیت بؤ لای موسلمانان، پیغمبر ﷺ) فہرموی: ((من ذهب منا الیہم فأبعده الله! ومن جاءنا منهم سیجعل الله له فرجا ومخرجا))، واتہ: ئو کہ سہی له لای ئیمہ وہ دہ چیت بؤ لای ئوان، ئوہ خوی گورہ له میہرہ بانی خوی دوری خستوتہ وہ، ئو کہ سہیش له لای ئوانہ وہ دیت بؤ لای ئیمہ خوی گورہ گوشادی بؤ دہ کاتہ وہ ہر وایش بوو و کو پیغمبر ﷺ) فہرموی.

ریککہ و تننامہ کہ پیکہاتبوو له دہ برگہ و بہم شیوہی خوارہ وہ:

۱- (باسمک اللهم) واتہ: بہ ناوی تو خویہ.

۲- ئمہ بوو کہ موحمہدی کوپی عہ بدولا له سہری پیکہات له گہل سوہہ یلی کوپی عہر.

۳- ریککہ و تن له سہر کوتایی پتہینانی جہنگ بؤ ماوہی دہ سال، لو ماوہ خہلکی دلتیا دہ بن و دہست دریزی ناکہ نہ سہر یہ کتر.

۴- ہر کہ سی له هاوہ لانی موحمہد بؤ حہج و عومرہ بیت یان بؤ ہر کاریکی چاکہ بی ترس دہ بیت له سہر خوین و مالی، ہر کہ سیش بیتہ مہ دینہ و

تیپه پبیت به ره و میسر و شام، بۆ کاروباری چاکه، بی ترس ده بیئت له سهر مال و گیانی.

۵- هه ر که سیک له قوردهیش به بی پیکه پیدانی خاوهنی بیته لای موحه ممه د پیویسته بگپیریتته وه، به لام نه و که سهی له گه ل موحه ممه د دایه و بیته لای قوردهیش ناگپیریتته وه.

۶- پیویسته دلتیا بین له یه کتر و بی ترس بین له سهر خوین و مالمان و که س دهست درژی نه کاته سهر مال و ژیانی نهوی تر.

۷- هه ر که سی حه ز بکات بجیتته هاوپه یمانی موحه ممه د وه مافی خویه تی، هه ر که سیکیش حه ز بکات بجیتته هاوپه یمانیتی قوردهیشه وه مافی خویه تی (خوزاعه له و کاته وتیان: ئیمه ده چینه گر ببهست و هاوپه یمانی قوردهیشه وه.

۸- نه مسال پیویسته بگپیریتته وه، نه یه یته نیو مه ککه وه، به لام له سالی داها تو ئیمه به جیتی ده هیلین و خۆت و هاوه لانت ده چنه ناوه وه، سی پۆژ تیایدا ده میننه وه به چه کی پیبواره وه، شمشیره کان له کالانه کانیاں ده بن و جگه له وهش هیچی تر نابه یته ژوره وه.

۹- قوریانیش له گه ل خۆت نه مینتی.

۱۰- پیاوانیک له موسلمانان و بتپه رستان، ناماده ی ناشتییه که بوون له موسلمانان: نه بو به کری صدیق، عومه ری کوپی خه تتاب، عه بدوپره حمانی کوپی عه وف، عه بدولای کوپی سو هه یلی کوپی عه مر، سه عدی کوپی نه بی وه ققاص، عه لی کوپی نه بو تالیب وه کو نووسه ری به لیتنامه که هه مووی. له بتپه رستانیش: میکره زی کوپی حه فص و سو هه یلی کوپی عه مر.

نه م پیکه و تننامه یه به بنه مای پیکه و تننامه ئیسلامیه کان داده نریت، نمونه یه کی ته نیایشه بۆ پیکه و تن نامه نیوده وله تییه کان، به و دانوستانه ش که له

پيشی پوويدا و، نه و په وشته پښتانه (ﷺ) پيشانی دا له دابه زین له سهر
بچوونی به رامبه و، شیوازی داپشتنی و وابهسته بوون.

نم پښتانه و تننامه په له کاتیکدا مورکرا موسلمانان له لاوازیدا نه بوون به لکو
به میزبوون و دهشیانتوانی نه و مه رجانه په تکه نه وه که هاوه لان پشيان ناخوش بوو،
به لام نه وان به هیچ شیوه په له قسه پښتانه (ﷺ) دهر نه ده چون، نینجا
نیرده می قورپه یس سهره پای سنور به زانندی به هیچ شیوه په نازار نه درا، چونکه
نیرده له نیسلامدا نابیت بکوژیت، نینجا بچو نه وهش بانگه وازی نیسلامی بچپته
قوناغیکی نویوه له بلابوونه وه و په یوه ندی کردن به خه لکیه وه. به تیروانین له
به نده کانی نه و پښتانه و تننامه په، هندیک مه سه له مان بچوون ده بیته وه:

۱- شیوازی پښتانه و تن نامه نیسلامیه کان به (بسم الله) یان (باسمك اللهم)
دهستی پی ده کرد، یاسای نیوده وله تیش له داپشتنی پښتانه و تن نامه کان ده لیت:
پښتانه و تن نامه به شیوازیک ده ست پیده کات که هر دوولا له سهری پیکدین.

نه وهشی پیویسته تبیینی بکین، نه وه په که پښتانه و تن نامه له نیسلامدا پشت
ده به ستیت به خوی گوره، که به ناویه وه ده ست پیده کات، چونکه هر نه و
چاودیر و لیپرسه روه په له سهر نیازی دلکان، نینجا ناوی خوا پیروزه، له هه موو
دلیکدا باوه پی پی هه بیت، ته نانه ته وانه ش که بیروباوه پشان تیچووه، هر
نکولی ناکان له خوی گوره، به لام تیگه یشتنیان تیچووه بچو زاتی خوی گوره،
هندی له وانه یس خه لکی فریو ده دن به دروشمی بی ناوه پوک له جیاتی ناوی خوا،
ده لیتن: به ناوی گل، یان نه ته وه، به لام نه و که سه ی باوه پی به خوا بیت هیچ
شتیک ناکاته هاوتای خوی گوره، هر بویه یس سهره تا بریتی بوو له (باسمك
الله).

۲- له پاش پششکی ناوی هر دوو لایه نه کان براوه، یاسای نیوده وله تی گشتی
به هه مان شیوه نه و کاره نه نجام ده دات.

- ۳- هۆکاری پښککه و تننامه که، له سهره تاکه یه وه باسی ناشتی کراوه، به مه‌به‌ستی راگرتنی جه‌نگ بۆ ماوه‌ی ده سال، تیایدا خه‌لکی به سه‌لامه‌تی ده‌ژین و ده‌ست درێژی ناکه نه سهر یه‌کتر، یاسای گشتی نیو ده‌وله‌تیش به هه‌مان شیوه‌یه.
- ۴- چوونه نیو نیوه‌پۆکی پښککه و تن نامه‌که و مه‌رجه‌کانی، چونکه پیغمبر ﷺ باسی نه و مه‌رجانه‌ی کردووه که هه‌ردوولا له‌سه‌ری قایل بوون، یاسای نیوده‌وله‌تیش به هه‌مان شیوه‌یه.
- ۵- پێدراوه که سه‌رۆکی ده‌وله‌تی ئیسلامی خۆی داوای ناشتی بکات، نه‌گه‌ر به‌رژه‌وه‌ندی موسلمانان و باخوازیت، مه‌رجیش نییه ده‌ستپێکردنی داواکردنی ناشتی له لای نه‌وانه‌وه بیته.^۱
- ۶- ناشتی کردن له‌گه‌ڵ بته‌پرستان له‌سه‌ر هه‌ندی پرگه که جوړیک له‌سته‌می تیایه له‌سه‌ر موسلمانان په‌وایه بۆ به‌رژه‌وه‌ندییه‌کی په‌سه‌ندو خۆپزگارکردن له‌زیان‌تکی له‌و گه‌وره‌تر، به‌پیتی یاسای پالئانی گه‌وره‌ترین زیان و هه‌لگرتنی بچووکت‌ترینیان.^۲
- ۷- خوای گه‌وره ناشتی حوده‌بیه‌ی به‌فتح ناو‌بردووه، چونکه نه‌و وشه له‌زماندا بریتیه له‌کردنه‌وه‌ی شتی داخراو، نه‌و ناشتی‌هیش له‌گه‌ڵ بته‌پرستاندا نه‌نجام درا کارێکی داخراو بوو خوای گه‌وره کردیه‌وه، هه‌روه‌ها ناشتی دل‌ه‌کان ده‌کاته‌وه به‌رامبه‌ر لایه‌نه‌که‌ی تر.
- له‌پاستیدا پ‌واله‌تی ناشتی له‌ حوده‌بیه‌ی سته‌می تیادا بوو له‌سه‌ر موسلمانان، به‌لام ناوه‌پۆکه‌که‌ی سه‌ربه‌رزی و سه‌رکه‌وتن بوو بۆ موسلمانان، چونکه پیغمبر ﷺ ته‌ماشای فه‌تحی مه‌زنی ده‌کرد له‌ پشت په‌رده‌یه‌کی ته‌نکه‌وه، ئینجا قایل ده‌بوو له‌سه‌ر هه‌موو نه‌و مه‌رجانه‌ی سه‌رانی هاوه‌لان پیتی قایل نه‌ده‌بوون، چونکه پیغمبر ﷺ چاک ده‌یزانی چ به‌رژه‌وه‌ندییه‌کی گه‌وره‌ی تیایه بۆ موسلمانان.^۳

۱ بیروانه: زاد المعاد (۳/۲۰۶).

۲ هه‌مان سه‌رچاوه و لاپه‌ره.

۳ بیروانه: المعاهدات فی الشریعة الاسلامیة (۲۷۲).

۸- رێککه‌وتننامه‌ پێده‌چیت به‌ شیوازێک بێت لایه‌نه‌کانی تر بتوانن به‌شدارێ بکه‌ن، یاسای نێوده‌وله‌تیش به‌ هه‌مان شیوه‌ رێگه‌ ده‌دات رێککه‌وتن نامه‌ کراوه‌ بێت بۆ هه‌موو لایه‌نه‌کان به‌شدارێ تیا بکه‌ن، دواتریش خوزاعه‌ و کینه‌انه‌ به‌شدارییان کرد له‌ ناشتیه‌که‌دا و، حاله‌تی جه‌نگی کۆتایی پێهێنا له‌ نێو ئه‌و دوو هۆزه‌دا، که‌ چه‌ندین سال‌ بوو هه‌ر به‌رده‌وام بوو.^۱

۹- پێویسته‌ رێککه‌وتن مۆر بکری‌ت و شایه‌تی له‌سه‌ر بدریت له‌ لایه‌ن لایه‌نه‌کانه‌وه‌، قایل بوونی پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) و ئاماده‌بوونی هاوه‌لانی وه‌کو مۆرکردن و باوه‌رپێهێنان بوو له‌سه‌ر ئه‌و رێککه‌وتنه‌، وه‌کو باوه‌ له‌ یاسای نێوده‌وله‌تی گشتیدا.

۱۰- ده‌گونجیت که‌سی ناوبژی‌که‌ر که‌سیکی سه‌ربه‌خۆ و بێ لایه‌ن بێت، یان لایه‌نی‌ک بێت دیده‌کان له‌ یه‌کتر نزیک بکاته‌وه‌ وه‌کو سه‌رگه‌وره‌ی ئه‌حباشه‌کان حوله‌یسی کوپی عه‌لقه‌مه‌، یاسای نێوده‌وله‌تیش به‌ هه‌مان شیوه‌ رێگه‌ ده‌دات رێککه‌وتن به‌ یارمه‌تی ده‌وله‌تیکی تر بێت که‌ لایه‌ن نه‌بێت له‌ کێشه‌که‌دا.

۱۱- رێککه‌وتن کاری پێده‌کری‌ت پاش پێکهاتن و قایل بوون له‌سه‌ر مه‌رجه‌کانی، با نه‌شنوسری‌ت یا لایه‌نه‌کانی مۆری نه‌که‌ن، وه‌کو ئه‌وه‌ی پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) هه‌لسا به‌ گێرانه‌وه‌ی کوپه‌که‌ی سوه‌ه‌یلی کوپی عه‌مر(ابو جندل) به‌ پێی برگی پینجه‌م له‌ رێککه‌وتن نامه‌که‌.

۱۲- رێککه‌وتن به‌ دوو نوسخه‌ ده‌نوسری‌ته‌وه‌، بۆ ئه‌وه‌ی هه‌ر یه‌که‌و له‌ لای لایه‌نی‌ک بێت، چونکه‌ له‌ پاش به‌جێهێنانی کۆتایی بۆ ناشتی حوده‌یبیه‌ هه‌ر یه‌کی‌ک له‌ هه‌ردوو لایه‌ن نوسخه‌یه‌کی برد له‌و بڕوانامه‌ میژووویه‌ و، نێرده‌ی قوپه‌یش گه‌رانه‌وه‌ بۆ مه‌که‌.^۲

۱ بڕوانه: صلح الحديبية، باشمیل (۲۸۰).

۲ بڕوانه: المعاهدات في الشريعة الاسلامية (۲۷۲).

دووم: هه‌لوئستی نه‌بو جه‌نده‌ل و نه‌مه‌ک بۆ په‌یمان.

یه‌کێک له‌ کاریگه‌رت‌رین وانه‌کانی حوده‌ییبه‌ وانه‌ی به‌ نه‌مه‌ک بوون بوو بۆ په‌یمان، پیغمبر ﷺ) به‌ خۆی جوان‌ترین نمونه‌ی پیکه‌یتنا له‌ میژووی کۆن و نویدا سه‌باره‌ت به‌ ریزگرتن له‌ وشه‌یه‌کی نووسراو، یان نه‌نووسراو، هه‌روه‌ها پاشکاوێ و چه‌ز نه‌کردنی له‌ ته‌له‌که‌ و پیلان، کاتیکی سوه‌یلی کوپی عمر خه‌ریکی دانوستان بوو له‌گه‌ڵ پیغمبر ﷺ)، له‌و کاته‌دا نه‌بو جه‌نده‌لی کوپی هات بۆ لای موسلمانان چونکه‌ باوه‌ری به‌ ئیسلام هینابوو، له‌ ده‌ست بته‌پرستان هه‌لاتبوو و هاواری بۆ موسلمانان هینابوو، کاتیکی سوه‌یل کوپه‌که‌ی خۆی بینی هه‌لسا و په‌خه‌ی گرت و تی: نه‌ی موحه‌مه‌د تازه‌ مه‌سه‌له‌که‌ له‌ نیتوانمان بره‌یه‌وه، پیغمبر ﷺ) هه‌رموو: راست ده‌که‌یت، نه‌بو جه‌نده‌ل وتی: نه‌ی کومه‌لانی موسلمانان ئایا په‌وایه‌ به‌مگێزنه‌وه‌ بۆ لای بته‌پرستان بۆ نه‌وه‌ی له‌ ئاینه‌که‌م پاشگه‌زم بکه‌نه‌وه‌؟ به‌لام نه‌وه‌ قسه‌ هیچ سوودی نه‌بوو بۆی و پیغمبر ﷺ) گه‌راندییه‌وه‌ و پیتی هه‌رموو: نه‌ی نه‌بو جه‌نده‌ل ئیعه‌ له‌گه‌ڵیان ناشتیمان کردوه‌ و په‌یمانمان پێ داو، ئیعه‌یش ناپاکی ناکه‌ین، به‌لام پیغمبر ﷺ) له‌ به‌رامبه‌ر ئه‌م کاره‌ساته‌ی که‌ نه‌یتوانی به‌ هۆی رێکه‌وتنه‌که‌وه‌ هیچ چاره‌سه‌ریکی بۆ په‌یدا بکات - وه‌کو دلته‌واییه‌ک - هه‌رموو: ((یا ابا جندل اصبر واحتسب، فان الله جاعل لك ولمن معك من المستضعفين فرجا ومخرجا))^۱، واته‌: نه‌ی نه‌بو جه‌نده‌ل ئارام بگره‌ و چاوه‌پوانی پاداشت بکه‌ له‌ خواوه‌، چونکه‌ خوای گه‌وره‌ بۆ تۆ و نه‌وانه‌ی له‌گه‌ڵتدان له‌ موسلمانان چه‌وساوه‌کان رێکه‌ چاره‌یه‌ک ده‌دۆزێته‌وه‌.

دپاره‌ نه‌مه‌یش نه‌وپه‌ری به‌ نه‌مه‌ک بوونه‌ بۆ په‌یمان، به‌ ده‌ر له‌وه‌ی ئاکامه‌که‌ی چۆن بێت له‌ دیدی خه‌لکدا.^۲

له‌ راستیدا دیمه‌نی نه‌بو جه‌نده‌ل له‌و کاته‌ی که‌ خوێن له‌ گیانی ده‌هات و باوکی پایدیه‌کیشا، کاریگه‌رییه‌کی زۆری هه‌بوو که‌ موسلمانان هه‌ندیکیان ده‌گریان بۆ نه‌وه‌

۱ به‌روانه: السیره النبویه لابن مضاف (۱/۱۷۷).

۲ به‌روانه: محمد رسول الله، محمد الصادق عرجون (۱/۲۷۵).

برا نیمانییه‌یان، به‌لام نه‌وه تا‌قی کردنه‌وه‌یه‌ک بوو ناچار بوون نارام بگرن له به‌رامبه‌ری.

نه‌بو جه‌نده‌لیش دانی به‌خویدا گرت، به‌رامبه‌ر نه‌وه‌ی به‌سه‌ریدا هات له پیتناو
 ناینه‌که‌ی و، فهرمووده‌ی خوی گه‌وره‌ی له‌سه‌ر به‌دی هات: ﴿وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ
 مَخْرَجًا ۚ وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ ۚ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ ۗ إِنَّ اللَّهَ بَلِّغُ أَمْرِهِ
 قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا ۝﴾ (الطلاق: ۲-۳).

بۆیه پیش تپه‌ر بوونی سالتیک خوی و برا موسلمانه‌کانی توانیان هه‌لبین له
 زیندانه‌کانی مه‌ککه و بوون به‌هیزتیک بیتاوه‌پانی مه‌ککه لیتیان ده‌ترسان، پاش
 نه‌وه‌ی که چوونه پال نه‌بو به‌صیر و، زال بوونه سه‌ر پنگه‌ی کاروانی بتپه‌رستاندا
 که له شامه‌ره ده‌هاتن.^۱

سینه‌م: ریزگرتن له نه‌یاری پاراو.

پاش پیکه‌وتن له‌سه‌ر په‌یمانی ناشتیه‌که و پیش نووسینی پیکه‌وتنامه‌که،
 نا‌په‌زاییه‌کی توند دروست بوو له نۆی موسلماناندا به‌رامبه‌ری، به‌تایبه‌ت له‌سه‌ر نه‌وه
 دوو برگی‌ی که پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) ته‌نها خوی پابه‌ند ده‌بیت به‌گێرانه‌وه‌ی هر
 موسلمانیک له‌لای قو‌په‌یشه‌وه بیت بۆ لای موسلمانان، هه‌روه‌ها نه‌وه‌ی که
 موسلمانان ناچار ده‌کات بگه‌رینه‌وه مه‌دینه بی نه‌وه‌ی بچه‌مه‌ککه‌وه، نه‌وانه‌ش له
 هه‌موویان زیاتر نا‌په‌زایمان ده‌رده‌بپی، عومهری کوپی خه‌تتاب و نوسه‌یدی کوپی
 حوزه‌یری سه‌رگه‌وره‌ی نه‌وس و سه‌عدی کوپی عوباده‌ی سه‌رگه‌وره‌ی خه‌ززه‌ج
 بوون.

میژوونووسان ده‌گێرنه‌وه که عومهری کوپی خه‌تتاب هاتووه‌ته‌ لای
 پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) و نا‌په‌زایی خوی به‌پاشکاو‌ی ده‌رپه‌یوه و به‌ پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) ی
 وتوه: نایا تو پیغه‌مبه‌ری خوا نیت؟ نایا ئی‌مه موسلمان نین؟ نایا نه‌وان بتپه‌رست

نین؟ پیغمبر ﷺ) فرموی: به لی، عومر وتی: ئەی ئیتر بۆچی سووکی پیشان بدهین، به لام پیغمبر ﷺ) فرموی: ((انی رسول الله ولست اعصیه))،^۱ واته: من پیغمبری خوام و له قسهی دهرناچم، ئیتر عومر هه مان ئەو قسانه‌ی کرد له گه‌ل ئەبو به کردا (په‌زای خویان لی بیت) و ئەویش نامۆزگاری کرد که پازی بیت و گوێپایه‌لی پیغمبر ﷺ) بکات.

له پاش بووداوی نازاریه‌ خشی ئەبو جه‌نده‌ل، نارپه‌زایی تازه بوویه‌وه بۆ پیککه‌وتنه‌که، کۆمه‌لێکیشیان عومری تیدا بوو چونه‌ لای پیغمبر ﷺ) دووباره‌ نارپه‌زایی خویان له ناشتیه‌که دهرپه‌ری، به‌لام پیغمبر ﷺ) به‌ ئارام و دانایی و هیمنی خۆی توانی قایلان بکات که پیککه‌وتنه‌که سه‌رکه‌وتنه‌ بۆ موسلمانان و خوای گه‌وره‌یش ئەبو جه‌نده‌ل و هاوشیوه‌کانی پزگار ده‌کات.

به‌م شیوه‌ دهرده‌که‌وێت که پیغمبر ﷺ) به‌مایه‌کی دیاری کرد بۆ پیزگرتن له نه‌یاری پاراو، ئەوه‌یش پینماییه‌ بۆ سه‌رکرده‌کانی پاش خۆی بۆ په‌چاوکردنی ئەو کاره‌.

هه‌روه‌ها ئەم پینمونی‌ه‌یش به‌لگه‌یه‌ له‌سه‌ر ئەوه‌ی نازادی بیروپا ده‌سته‌به‌ر کراوه‌ له‌ کۆمه‌لگه‌ی ئیسلامیدا، با ئەو بیروپایه‌یش په‌خسه‌ بیت له‌ سه‌رۆک‌یان خه‌لیفه‌، چونکه‌ ئەو که‌سه‌ مافی خۆیه‌تی بیروپۆچوونی خۆی دهرپه‌ریت، بۆیه‌ ئەوه‌مان بۆ دهرده‌که‌وێت که ئەو کاره‌ به‌ تاوانیک دانانریت پتویست به‌ سزا بکات و بخه‌ریته‌ تاریکایی به‌ندیخانه‌وه.^۲

چوارهم: خوکرده‌وه‌ له‌ عومره‌ و پوێژی ئومموسه‌له‌مه‌ (ﷺ).

له‌ پاش ئەوه‌ی پیغمبر ﷺ) لیبوویه‌وه‌ له‌ ناشتی نامه‌که‌ فرموی: ((قوموا فانصروا ثم اخلقوا))، واته: هه‌لسن و قوربانیه‌ کانتان سه‌رپه‌رین و سه‌رتان بتاشن، سێ جار ئەو قسه‌ی فرموو، کاتیک بینی که‌س هه‌لناسیت، چوه‌ لای ئومموسه‌له‌مه‌ و

۱ به‌وانه: تاریخ الطبری (۲/۱۳۴).

۲ به‌وانه: غزوة‌ الحديبية‌ لابی فارس (۱۳۴-۱۳۵).

باسی نہ وہی بڑ کرد، نوموسہ لہ مہ فرموی: نہی پیغمبری خوا حہز دہ کی
 نہ و کارہ بکن؟ دہرچو بی نہ وہی قسہ لہ گہل کہ س بکہیت و قوریانیہ کہت
 سہرپرہ و بانگی سہر تاشہ کہت بکہ سہرت بتاشیت، کاتیک پیغمبر ﷺ وای
 کرد، ہموویان ہہ لسان قوریانیہ کانیان سہرپرہی و سہری یہ کترین تاشی تہ نانہت
 خہریک بوو یہ کتر بکوژن لہ پہ ژارہ دا.^۱

لہ و پوژہ دا کہ سانیٹک سہریان تاشی و کہ سانیٹک قزبان کورت کردہ وہ، نیتر
 پیغمبر ﷺ سی جار فرموی: ((یرحم الله المحلقين))، واتہ: درودی خوی گہ ورہ
 لہ سہر نہ وانہی سہریان تاشیوہ، لہ سہر چوارہ م جاریش درودی بڑ نہ وانہ نارد کہ
 قزبان سہریان کورت کردوہ تہ وہ.^۲

یہ کیک لہ قوریانیہ کانی پیغمبر ﷺ لہ حودہ بیبہ و شتریکی نہ بو جہل بوو،
 کہ نہ لقیہ کی زبوی لہ سہردا بوو، بڑ پق بہ دلگردنہ وہی بیباوہ پان،^۳ لہ م
 پرودا ویشدا، ہندی مہ سہلہ و باس پاماندہ و ستنیت:

۱- بڑ چونہ کہی نوموسہ لہ مہ پیدار و پیروز بوو، کاتیک پیشنیاری کرد
 پیغمبر ﷺ خوی لہ پیشی ہاوہ لان ہہ لست بہ قوریانی کردن و سہر تاشین،
 چونکہ کاتیک پیغمبر ﷺ یان بینی بہ و شیوہ نیتر ہیچ کہ س نہ ما چاوہ پوانی
 بکن، ہر وہا دہردہ کہ ویت کہ لہ نیسلامدا جیاوازی نیبہ لہ نیو نہ وہی پاوژ لہ
 پیباوہ بیت یان لہ نافرہ تہ وہ، بہ مہرچیک پاوژہ کہ راست بیت، پزیش لہ وہ
 گہ ورتہر چی بیت نافرہ تیک بیروپای خوی پیشنیار بکاتہ سہر پیغمبر کی پہ وانہ
 کراو و نہ ویش بہ قسہی بکات.^۴

۲- گرنگی پیشہنگی کردہی، چونکہ پیغمبر ﷺ سی جار بانگہ وازی کرد
 بڑ مہ سہلہ یہ ک و کہ س بہ دہنگیہ وہ نہات، تہ نانہت سہرانی ہاوہ لانیش، بہ لام
 کاتیک پیغمبر ﷺ نہ و مہ سہلہی بہ شیوہ یہ کی کردہی تہ نجامدا سوودی بوو.^۵

۱ البخاری: کتاب الشروط (۲۴۰/۳) رقم (۲۷۳۲).

۲ بیوانہ: السیرة النبویة لابن ہشام (۳/۲۴۸).

۳ بیوانہ: السیرة النبویة لابن ہشام (۳/۲۴۹).

۴ بیوانہ: المعاهدات فی الشریعة الاسلامیة (۲۷۳).

۵ بیوانہ: تاملات فی السیرة النبویة، عمر سید الوکیل (۲۱۱).

۳- حوکمی (الاحصان) له عومره و حه‌جدا: کرداری پیغمبر ﷺ به‌لگه‌ی له‌سەر ئه‌وه‌ی که نه‌و که‌سه‌ی ناچاره ده‌توانیت خۆی بکاته‌وه له ئیحرام، به‌وه‌ی که مه‌رێک سه‌ربهریت له‌و شوینه‌ی گیرده‌دریت ئینجا سه‌ری بتاشیت و نیه‌تی (تحلل) به‌ینیت له‌و ئیحرامه‌ی که نیه‌تی بۆی هیناوه ئایا حه‌ج بیت یان عومره، هه‌روه‌ها به‌لگه‌ی ئه‌وه‌شی تیا‌دایه نه‌گه‌ر نه‌و حه‌ج و عومره فه‌رز نه‌بیت گه‌رانه‌وه‌ی له‌سەر نییه، به‌ به‌لگه‌ی ئه‌وه‌ی هه‌موو نه‌وانه‌ی ئاماده‌ی نه‌م پروداوه بوون جارێکی تر له‌ عومره‌ی گه‌رانه‌وه‌دا هاته‌وه مه‌گه‌ر که‌سێک مرده‌بیت یان شه‌هید بووبیت له‌ غه‌زای خه‌یبه‌ر.

پینجه‌م: گه‌رانه‌وه بۆ مه‌دینه و دابه‌زینی سوهره‌تی (الفتح).

پیغمبر ﷺ له حوده‌بیه‌ی گه‌رانه‌وه به‌ره‌و مه‌دینه، له نیوان مه‌ککه و مه‌دینه‌شدا سوهره‌تی فته‌ح دابه‌زی، خوای گه‌وره ده‌فه‌رموویت: ﴿سَيَقُولُ لَكَ الْمُخَلَّفُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ شَغَلَتْنَا أَمْوَالُنَا وَأَهْلُونَا فَاسْتَغْفِرْ لَنَا يَقُولُونَ بِالسِّنْتِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ لَكُمْ مِنْ اللَّهِ شَيْئًا إِنْ أَرَادَ بِكُمْ ضَرًّا أَوْ أَرَادَ بِكُمْ نَفْعًا بَلْ كَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا﴾ (الفتح: ۱).

پیغمبر ﷺ ئه‌وپه‌ری خۆشحال بوونی ده‌ریپی به‌ دابه‌زینی نه‌م سوهره‌ته و فه‌رمووی: ((انزلت عليّ الليلة سورة هي أحب اليّ مما طلعت عليه الشمس))،^۱ واته: نه‌مشه‌و سوهره‌تێکم به‌سه‌ردا دابه‌زی، خۆشه‌ویستته‌ره له لام له هه‌موو شتێک خۆری له‌سەر هه‌لبیت، ئینجا خویندییه‌وه: ﴿إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا﴾ (الفتح: ۱)، هاوه‌لانی فه‌رموویان: مژده‌ی خۆشی بیت، نه‌ی ئیعه جیمان بۆ هه‌یه، ئیتر خوای گه‌وره نه‌م ئایه‌ته‌ی دابه‌زاند: ﴿لِيَدْخُلَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾ (الفتح: ۵).^۲

۱ بروه‌نه: فقه السيرة للبطي (۲۴۳).

۲ البخاري، كتاب المغازي، باب غزوة الحديبية (۸۰/۵) رقم (۴۱۷۷).

۳ البخاري، كتاب المغازي، باب غزوة الحديبية (۸۷/۵) رقم (۴۱۷۲).

خه‌لکه‌که‌ش به په‌له هاتن بۆ لای پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) له و‌لاخه‌که‌ی له (کراع الغمیم) و نه‌ویش بۆی خویندنه‌وه: ﴿إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا﴾، پیاویک وتی: نه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا ئایا فه‌ت‌حه؟ نه‌ویش فه‌رمووی: به‌ئێ سویند به‌و که‌سه‌ی گیانی منی به ده‌سته فه‌ت‌حه،^۱ ئیتر په‌ژاره‌ی موسلمانان گۆرا بۆ خوۆشی و شادی.

نه‌وه‌شیان بۆ ده‌رکه‌وت که هه‌رگیز نه‌وان ناتوانن به ته‌واوی بگه‌ن له هۆکار و ده‌ره‌نجامه‌کان و، باشتره بۆیان خۆیان بده‌نه ده‌ست فه‌رمانی خوا و پیغه‌مبه‌ره‌وه.^۲

قورئانی پیرۆز ناوی (الفتح المبين) له‌و ناشتییه‌ نا، سه‌ره‌پای نه‌وه‌ی که جه‌نگ له بنچینه‌وه‌ پووینه‌دا، که وردیش ده‌بینه‌وه له پروداوه‌کان ده‌بینین سوپه‌تی فه‌ت‌ح پاش ته‌واو بوونی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) له‌و ناشتییه‌ دابه‌زی، له کاتی گه‌پانه‌وه‌ی بۆ مه‌دینه، پاش نه‌وه‌ی موسلمانان به‌و نه‌زموونانه‌دا تێپه‌ر بوون سه‌باره‌ت به هه‌یوای عومره و پوهبه‌پوهبوونه‌وه‌ی موشریکه‌کان و، به‌یعه‌تی (رضوان) و پێککه‌وتن نامه‌که که هه‌ندیک له هاره‌لان لێی پازی نه‌بوون.

قورئانی پیرۆز داده‌به‌زی بۆ نه‌وه‌ی متمانه‌ی موسلمانان به پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) پتر بێت، کاتیک له پێش چاوی هه‌مواندا رایگه‌یاندا که خوای گه‌وره له هه‌موو گوناغه‌کانی پابووردوو و داهاتوویشی خوۆش بووه و، بۆ نه‌وه‌ش بزانتن که خۆیان له‌سه‌ر هه‌ق و پاستین و، خوای گه‌وره پشتگیری کردوون بۆ نه‌وه‌ی نارام بگرن له‌گه‌ڵ پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی بۆ مه‌سه‌له‌ی ناشتییه‌که و، له کۆتاییدا که‌سیان له قسه‌ی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) ده‌رنه‌چوون، خوای گه‌وره خوۆشی ده‌فه‌رموویت: ﴿هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ لِيَزَادُوا إِيمَانًا مَعَ إِيمَانِهِمْ ۗ وَلِلَّهِ جُنُودُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۗ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا﴾ (الفتح: ۴).

ئه‌م غه‌زایه‌یش به‌وه جیا‌ده‌بێته‌وه که خوای گه‌وره سوکنا‌یی دابه‌زانه‌ سه‌ر موسلماناندا بۆ نه‌وه‌ی چا‌که‌ی خوای گه‌وره‌یان هه‌رگیز له‌بیر نه‌چیت و قورئانی

۱ سنن ابی داود، معالم السنن، کتاب الجهاد رقم (۲۷۳۶).
 ۲ به‌وانه: السيرة النبوية الصحيحة (۴/۲).

پېروريش ناماژه ی کړدوه بۇ به يعه تي (رضوان) که هاوه لان له سر مردن په يمانيان به پيغمبر ﷺ) دا، خوی گوره ده فرموويت: ﴿ إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ ۖ فَمَنْ نَكَثَ فَإِنَّمَا يَنْكُثُ عَلَىٰ نَفْسِهِ ۖ وَمَنْ أَوْفَىٰ بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهِ اللَّهُ فَمِثْقَلِ آجْرٍ عَظِيمٍ ۝ ﴾ (الفتح: ۱۰).

قورثاني پېرور باسي راستيه گان ده کات و بيروباوه په گان راست ده کاته وه و، دوپوهوه گان نابروو ده بات و، موژده ده داته موسلمانان به فه تحيکي نزيک له خه يبه روه، هه روه ها خاوه ن پاساوه کانيشي ناشکرا کرد و، کاتيک صولحي حه ده يبيه ته او بوو، موسلمانان گه پانه وه بۇ مه دينه، بي نه وه ي ناو اته که يان له چوونه ثوره وه ي مه که بيته دي، خوی گوره له م کاته دا ناماژه ي ده کرد بۇ خه ونيتکي پيغمبر ﷺ) که خه ونيتکي راسته و نيته دي: ﴿ لَقَدْ صَدَقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّيَا بِالْحَقِّ لَتَدْخُلَنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ ؕ آمِنِينَ مُخْلِفِينَ رُءُوسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ لَا تَخَافُونَ ۖ فَمِثْقَلِ مِائَةٍ تَعَلَّمُوا فَجَعَلْ مِنْ دُونِ ذَلِكَ فَتْحًا قَرِيبًا ۝ ﴾ (الفتح: ۲۷).

نينجا سوپه ته که ي کورثاني بي ده مينيت به ستايش کردني پيغمبر ﷺ) و هاوه لاني^۱ خوی گوره ده فرموويت: ﴿ هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ ۚ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا ۝ ﴾ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ ۗ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ ۖ تَرَاهُمْ رُكُوعًا سَاجِدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ ۚ ذَلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرَةِ ۚ وَمَثَلُهُمْ فِي الْإِنْجِيلِ كَزَرْعٍ أَخْرَجَ شَطْأَهُ فَآزَرَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوَىٰ عَلَىٰ سُوقِهِ يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ لِيُغَيِّظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ ۗ وَعَدَّ اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا ۝ ﴾ (الفتح: ۲۸-۲۹).

هاوه لان به ته او ي دنيا بوون له وه ي که بانگه واز چووته قوناغيکي نوپوه و، ناسوپه کی پان و به ريني بۇ ده رکوت و، سروشتي شم ثابينه نه وه يه له که ش و

هه‌وای ناشتیدا گه‌شه ده‌کات، زیاتر له‌گه‌ش و هه‌وای جه‌نگ.

له‌گه‌ل تینه‌پرپوونی پۆژانیشدا ده‌ره‌نجامه‌کانی ناشتی حوده‌بیبیه‌یان بۆ ده‌رکه‌وت که گرنگترینیان بریتی بوو له:

۱- دانپیدانانی قورپه‌یش به‌قه‌واره‌ی ده‌وله‌تی ئیسلامی، چونکه پێککه‌وتن هه‌میشه له‌نیوان دوو هاوتادا ده‌بیت، نه‌میش کاریگه‌ری زۆری هه‌بوو له‌سه‌ر ده‌روونی هۆزه‌کان که ته‌ماشای قورپه‌یشیان وه‌کو پێشه‌نگ ده‌کرد.

۲- ترس و بیم چوو له‌بێباوه‌پان و مونا‌فیه‌کانه‌وه، زۆریه‌شیان دل‌نیابوون له‌وه‌ی ئیسلام زال بووه، کاریگه‌ریشی له‌سه‌ر هه‌ندیک له‌که‌له‌ پیاوانیان ده‌رکه‌وت وه‌کو خالیدی کورپی وه‌لید و عه‌مری کورپی عاص، هه‌روه‌ها له‌په‌له‌کردنی عه‌ره‌به‌ بیابان‌شینیه‌کان بۆ داوای پۆژش کردن له‌دواکه‌وتن‌یان.

۳- نه‌م ئاگره‌سته هه‌لیکی په‌خساند بۆ بلا‌وکردنه‌وه‌ی ئیسلام و ناشناکردنی خه‌لکی پیتی، ئیمامی زوه‌ری ده‌فه‌رموویت: (هه‌رگیز فه‌تحیک له‌ئیسلامدا نه‌بوو له‌مه‌زنتر، له‌کاتی ئاگره‌سته‌که‌ و کاتیک موس‌لمانان له‌گه‌ل خه‌لکی قسه‌یان ده‌کرد، هه‌رکه‌سی هه‌ندی هۆشی بووایه‌ ده‌هاته ئیسلامه‌وه، له‌و دوو ساله‌یشدا نه‌وه‌نده‌ی پێشتر و زیاتر خه‌لکی موس‌لمان بوون).^۱

به‌لگه‌یش له‌سه‌ر قسه‌ی زوه‌ری - وه‌کو ئیبنو هیشام ده‌لێت - نه‌وه‌بوو پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) کاتیک ده‌رچوون بۆ حوده‌بیبیه‌ هه‌زار و چوار سه‌د که‌س بوون، به‌لام پاش دوو سال ده‌هه‌زار که‌س بوون له‌کاتی فه‌تحی مه‌که‌ه.^۲

۴- موس‌لمانان ترسیان نه‌ما له‌لایه‌ن قورپه‌یشه‌وه، بۆیه‌ گرنگی زۆریان دایه‌ جووله‌که‌ و نه‌و هۆزانه‌ی که‌ دژایه‌تی موس‌لمانان‌یان ده‌کرد، بۆیه‌ غه‌زه‌ی خه‌بیه‌ر پرۆیدا له‌پاش ناشتی حوده‌بیبیه‌.

۱ به‌روانه: السیره النبویه لابن هشام (۳/۳۵۱).

۲ به‌روانه: السیره النبویه لابن هشام (۳/۳۵۱-۳۵۲).

۵- دانوستانه‌کانی ناشتییه‌که هاوپه‌یمان‌ه‌کانی قوپره‌یشی حالی کرد له هه‌لوئیستی موسلمانان و، بۆ نموونه (الحلیس بن العلقمة) کاتیک موسلمانانی بینی له نیحرامدا دیمه‌نیان کاری تیکرد و لایه‌نگریانی کرد.

۶- ږنگه هه‌موار بوو بۆ ناماده‌کردنی غه‌زای موئته و گواستنه‌وه‌ی بانگه‌واز بۆ دهره‌وه‌ی دورگه‌ی عه‌ره‌ب.

۷- یارمه‌تی ئه‌وه‌ی دا نامه بنیرویت بۆ پادشاکانی فارس و پۆم و قیبت و بانگ کردنیان بۆ ئیسلام.

۸- ناشتی حوده‌بیبیه له راستیدا پیڤه‌کییه‌ک بوو بۆ فه‌تحی مه‌که‌که، وه‌کو خوای گه‌وره‌یش هه‌میشه بۆ مه‌سه‌له گرنگه‌کان هه‌ندی پیڤه‌کی دروست ده‌کات وه‌کو ئیبنولقه‌بیم ده‌فه‌رموویت.^۱

شه‌شم؛ نه‌بو به‌صیر له مه‌دینه و سه‌رکردایه‌تی کردنی بۆ جه‌نگی پارتیزانی.

له پاش ناشتی حوده‌بیبیه راسته‌وخۆ نه‌بو به‌صیر عوتبه‌ی کوپی نوسه‌ید توانی له زیندانه‌کانی مه‌که‌که هه‌لبیت و، خۆی بگه‌یه‌نیته پیڤه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) له مه‌دینه، به‌لام پیڤه‌مبه‌ر (ﷺ) به پیتی برگه‌کانی ږنگه‌وتن نامه‌که نه‌بو به‌صیری گه‌راندوه و پیتی فه‌رموو: ئه‌ی نه‌بو به‌صیر بگه‌ږیره‌وه خوای گه‌وره بۆ تو و نه‌وانه‌ی وه‌کو تو‌ن گوشادیان ده‌کاته‌وه،^۲ نیتر نه‌ویش گه‌رپایه‌وه له‌گه‌ڵ نه‌و دوو پیاوه‌ی قوپره‌یش ناردبوونی بۆ گه‌یرانه‌وه‌ی، موسلمانانیش نه‌وه‌یان زۆر له لا قورس بوو براکه‌یان له بیروباوه‌پر دا بگه‌ږیته‌وه بۆ زیندانه‌کانی بیباوه‌پان، به‌لام پیڤه‌مبه‌ر (ﷺ) نه‌یده‌توانی په‌یمان‌ی خۆی بشکینیت و خوای گه‌وره‌یش ده‌فه‌رموویت: ﴿وَأَوْفُوا بِعَهْدِ اللَّهِ إِذَا عَاهَدْتُمْ وَلَا تَفْضُوا الْأَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا وَقَدْ جَعَلْتُمُ اللَّهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلًا إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ﴾ (النحل: ۹۱). بۆیه به‌ئهمه‌ک بوون بۆ په‌یمان بنه‌مایه‌که له بنه‌ماکانی ئایینی ئیسلام که پتویسته هه‌موو موسلمانیک پابه‌ندبیت پتوه‌ی.^۳

۱ بېروانه: زاد المعاد (۲/۳۰۹).

۲ بېروانه: السیره النبویه لابن هشام (۲/۳۵۲).

۳ بېروانه: منهج الاعلام الاسلامی لی صلح الحدیبه (۳۲۹).

پیغمبر ﷺ) وابهستای پهیمانکه ی بوو له گه ل قورپش و نه بو به صیری دایه دهستیانه وه، جا کاتیک گه یشتنه (ذی الحلیفة) به یه کیک له دوو که سه که ی وت: شمشیره که ت تیزه؟ وتی: به لی، حز ده که ی ت تماشای بکه، نه ویش هه لیکیشا و کابرای بته رستی پی کوشت، بویه نهو پیاوه که ی تر هه لاهات به ره و لای پیغمبر ﷺ) و تی: هاوړیکه تان هاوړیکه ی کوشتم، زوری پی نه چوو نه بو به صیر خوی ناماده بوو، شمشیره که شی به قه د خویدا کردبوو، وتی: نه ی پیغمبر ی خوا، نه وه ی له سهرت بوو نه نجامتدا، منیش پازی نه بووم بمگیرنه وه له ناینه که م، یان گالته جاریم پی بکریت،^۱ پیغمبر ﷺ) فه رموی: ((مسعر حرب، لو کان له احد))،^۲ واته: هه لگیر سینهری جهنگه نه گه که سانیک ی له گه ل بووایه، کاتیک نهو قسه ی له پیغمبر ﷺ) بیست زانی ده یگیر پته وه بۆ مه ککه، بویه ده رچوو به ره و ناوچه ی (سیف البحر)،^۳ نینجا نهو موسلمانه چه وساوانه له مه ککه له قسه که ی پیغمبر ﷺ) و ا حالی بوون که نه بو به صیر پیویستی به پیاوه هیه بویه ده ستیان کرده هه لاتن و خویان پیی ده گه یاند له (سیف البحر)، نیتر نه بو جهنده ل و که سانیک ی تر چوونه لای و، بوونه هیژکی کاریگر پړنگه یان له کاروانه کانی قورپیش ده گرت و کاروانچه کانیان ده کوشت و، ماله کانیشیان تالان ده کرد، بویه بته رستان تکایان کرد له پیغمبر ﷺ) که نه وانه بانگ بکاته لای خوی نه وان واز له مرجه که یان ده هینن، بویه تووشی سه رشوری بوون.^۴

نیتر پیغمبر ﷺ) ناردی به دوا یاندا که ژماره یان شهست که س ده بوون، هاتنه مه دینه و هیژی موسلمانانیشیان پی پتر بوو، به لام نه بو به صیر نهو کاته له سه ر جیگای مردن بوو، کوتا هه ناسه کانیشی هه لیکیشا و دلی هه ر له گه ل کومه لگای مه دینه دا بوو.^۵

له راستیدا به سه رهاتی نهو که سانه سه رگوزشته یه که شایانی نه وه یه ره چاو بکریت وه کو نمونه بۆ جیگیر بوون له سه ر بیروباوه و هه ولدان بۆ سه رخستنی،

۱ بیوانه: السیرة النبویة لابن مشام (۳۵۳/۲).

۲ البخاری، کتاب الشروط، باب الشروط فی الجهاد (۲۴۱/۲) رقم (۴۷۲۲).

۳ هه مان سه رچاوه و لایه ره.

۴ بیوانه: محمد رسول الله، عرجون (۲۸۱/۴).

۵ بیوانه: صور وعبر من الجهاد النبوی فی المدینة (۳۹۶).

ناماژه‌یش بُو نُهو پاستیه ده‌کات که ده‌لَیت: له‌وانیه نُهو‌ی به‌ تاکه که‌سیک ده‌کریت به‌ کُومه‌لَیک نه‌کریت، چونکه له‌ کاتیکدا نُهو به‌صیر و نُهو چه‌ند که‌سه نُهو گورزه کوشندانه‌یان له‌ قورپه‌یش دهدا، ده‌وله‌تی نیسلامی ده‌سته‌وسان بوو له‌وه‌ی هیچ زیانیک به‌وان بگه‌یه‌نیت، خُو پیغمبر ﷺ ده‌یتوانی فرمانیان پی بکات واز به‌ینن له‌و کارانه، یان بگه‌رینه‌وه بُو مه‌ککه و نه‌شی کرد، نُهویش پازی بوو له‌سه‌ر کاره‌کانیان، هه‌لو یسته‌که‌ی نه‌وانیش له‌ نُهو په‌پی داناییدا بوو، کاتیک پازی نه‌بوون بچه‌وسینرینه‌وه به‌ دست نُهو و بته‌رستانه‌وه.

حه‌وته‌م: پازی نه‌بوونی پیغمبر ﷺ له‌ گیرانه‌وه‌ی ئافره‌ته کوچکردووه‌کان: کُومه‌لَیک له‌و ئافره‌ته موسلمانانه‌ی له‌ مه‌ککه مابوونه‌وه، برپاریاندا کوچ بکه‌ن، له‌ مه‌ککه‌ی بیباوه‌ره‌وه بُو مالی نیسلام له‌ مه‌دینه، له‌ سه‌رووی نُهو ئافره‌تانه‌شه‌وه (ام کلثوم) ی کچی عوتبه‌ی کوپی نُهو بو موعه‌یت، کاتیک گه‌یشتنه مه‌دینه، بیباوه‌پانی مه‌ککه ویستیان بیانگیرنه‌وه، نیتر خوای گه‌وره‌یش نه‌م نایه‌تانه‌ی ده‌ریاره‌یان دابه‌زاند:

﴿بَيَّأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمْ الْمُؤْمِنَاتُ مَهْجِرَاتٍ فَاَمْحَرُوهُنَّ اللَّهُ أَعْلَمُ بِإِسْنِينَ فَإِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ إِلَى الْكُفَّارِ لَأَنْ هُنَّ جِلٌّ لَّهُمْ وَلَا هُمْ يَحِلُّونَ لَهُنَّ وَءَاثُوهُمْ مَا أَنْفَقُوا وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ إِذَا ءَانَيْتُمُوهُنَّ أُجْرُهُنَّ وَلَا تُنْسِكُوا بِعِصَمِ الْكُفَّارِ وَسَأَلُوا مَا أَنْفَقْتُمْ وَلَسْتُمْ لَهُمْ أَنْفَقُوا ذَلِكُمْ حُكْمُ اللَّهِ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿۱۰﴾ (الممتحنة: ۱۰).

ماموستا (محمد الغزالی) رَحِمَهُ اللهُ ده‌لَیت: موسلمانان پازی نه‌بوون نُهو ئافره‌تانه بگپینه‌وه بُو لای که‌س و کاره‌کانیان، یان له‌به‌ر نُهو بوو که‌ ریککه‌وتن نامه‌که‌یان به‌وه لیکدایه‌وه که‌ تاییه‌ته به‌ پیاوانه‌وه، یان له‌به‌ر نُهو‌ی ده‌ترسان نُهو ژنانه نه‌توانن به‌رگری نه‌شکه‌نجه بکه‌ن و نه‌وانیش توانای خُو بزگارکردنیان نییه وه‌کو نُهو به‌صیر و نُهو جه‌نده‌ل و نُهوانی تر، هه‌ر چۆنیکیش بی‌ت گلدانه‌وه‌ی ئافره‌ته‌کان به‌ پیی نایه‌تی قورئانی پیروژ بوو.

۱ بېوانه: السيرة النبوية الصحيحة (۲/۴۵۲).

۲ بېوانه: فقه السيرة للغزالي (۳۶۷).

باسی سییه‌م: په‌ند و ناموزگاری

غەزای حوده‌بیه په‌ند و ناموزگاری زوری تیدابوو، باسی مه‌ندیکی ده‌که‌ین:

یه‌که‌م: نه‌و حوکمانه‌ی په‌یوه‌ندییان هه‌یه به لایه‌نی بیروباومره‌وه.

۱- حوکمی پاوه‌ستان له لای سه‌ری سه‌رۆکه‌وه و نه‌و دانیشتییت:

موغیره‌ی کوپی شوعبه له لای سه‌ری پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) پاوه‌ستا بوو، نه‌ویش سوننه‌تیکه پیویسته په‌یره و بکریت له کاتی هاتنی نێرده‌ی بیباوه‌پان، بۆ نه‌وه‌ی سه‌رگه‌وره پیزی ئی بگیرییت و مه‌زن پابگیردیت، نه‌مه‌یش په‌یوه‌ندی نییه به‌و فرمووده‌ی پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) که هه‌ر شه ده‌کات له‌وانه‌ی چه‌ز ده‌که‌ن خه‌لکی له‌سه‌ر پی بۆیان پاوه‌ستن و فرموویه‌تی: ((من احب ان یمثل له الرجال قیاماً فلیتبوأ مقعداً من النار)).^۱

هه‌روه‌ها شانازی کردنیش له‌م جوهره شوینانه په‌وایه و پی پی‌دراوه، وه‌کو نه‌وه‌ی نه‌بو دوجانه ده‌یکرد له کاتی غەزای ئوحوودا، به به‌لگه‌ی نه‌وه‌ی پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) ده‌ریاره‌ی فرمووی: ((انها مشیة یکره‌ها الله الا فی هذا الموضع)).^۲ واته: نه‌وه پیکردنیکه خوای گه‌وره چه‌زی ئی ناکات له‌م جینگایه نه‌بییت.

۲- گه‌شبینی:

کاتیک سوه‌یلی کوپی عه‌مه‌ات بۆ دانوستان پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) فرمووی: (سه‌هل امرکم) واته: کارتان ئاسان بوو، نه‌م گه‌یشبینیه جیاوازه له‌گه‌ل په‌شبینی که له‌ ئاییندا قه‌ده‌غه‌کراوه.^۳

هه‌ندی فرمووده‌یش هاتوو له‌م باره‌وه، وه‌کو: ((لا طیره و خیرها الفأل))،^۴ واته: په‌وا نییه شتیک به‌ نیشانه‌ی شوومی بزانییت، به‌لکو پی‌شبینی چاکه بکه. وتیان:

۱ اخرجه ابو داود فی الادب باب قیام الرجل للرجل (۵۲۲۹).

۲ به‌وانه: فقه السیره للبوٹی (۲۴۱).

۳ زاد المعاد (۳/۳۰۵).

۴ به‌وانه: غزوة الحدیبة للحکمی (۳۰۳).

ئە‌ی پیغه‌مبەری خوا (قال) چیه‌ی؟ فەرمووی: ((الكلمة الصالحة يسمعها احدكم))،
واته: وشە‌یه‌کی چاک که یه‌کیکیان دە‌بیسن. ئینجا پیغه‌مبەر (ﷺ) فەرمووی‌تی:
ئە‌گەر که‌سیکتان شتیکی بینی که پێی ناخۆش بوو، با بلیت: خوایه‌ که‌س چاکه
ناهیئت تو نه‌بیئت، که‌س خراپه‌ دوور ناخاته‌وه‌ تو نه‌بیئت، هیچ هیز و په‌نایه‌ک نییه
جگه‌ له‌ تو.^۱

۲- ناشکراکردنی بیباوه‌پێ که‌سیک و ابزانیت هه‌سه‌ره‌کان کاریگه‌رییان هه‌یه‌ له‌سه‌ره‌باران

بارین:

خالیدی جوه‌نی (ﷺ) ده‌لیت: پیغه‌مبەر (ﷺ) له‌ حوده‌بیبه‌ پێشنویژی به‌یانی
بۆ کردین، دوا‌ی باران بارینیک له‌ وشه‌وه‌دا، کاتیک له‌ نوێژه‌که‌ بوویه‌وه‌، پووی کرده
خه‌لکه‌که‌ و فەرمووی: ئایا ده‌زانن خوا‌ی ئیوه‌ نه‌مشه‌و چی فەرموو؟ وتیان: خوا و
پیغه‌مبەر که‌ی چاکتر ده‌زانن، فەرمووی‌تی: به‌نده‌کانم هه‌ندیکیان ئیماندار بوون و
هه‌ندیکیان بیباوه‌پ بوون، ئە‌و که‌سه‌ وتی: بارانم بۆ باری به‌ چاکه‌ و میهره‌بانی
خوا‌ی گه‌وره‌ ئه‌وه‌ ئیمانداره‌ به‌ من و باوه‌پێ به‌ هه‌سه‌ره‌کان نییه‌، ئە‌وه‌شی وتی:
به‌ بۆنه‌ی فلانه‌ هه‌سه‌ره‌وه‌ بارانمان بۆ باری ئه‌وه‌ بیباوه‌په‌ به‌ من و باوه‌پێ به
هه‌سه‌ره‌ هه‌یه.^۲

زانایان ئە‌م جوهره‌ بیباوه‌پیه‌یان به‌ بیباوه‌پێ بیروباوه‌پیان بیباوه‌پێ نیعمه‌ت
لێکداوه‌ته‌وه‌ به‌ پێی ئە‌و که‌سه‌ی که‌ لێی ده‌رده‌که‌وێت.

واته: ئە‌گەر که‌سیک باوه‌پێ و ابیت هه‌سه‌ره‌ کاریگه‌ری هه‌یه‌ له‌ باران باریندا،
ئە‌وه‌ کافره‌ و له‌ ئیسلام ده‌رده‌چیت وه‌کو ئیمامی شافعی فەرمووی‌تی.^۳

۴- ئایا ده‌کریت پاشماوه‌ و شوینه‌واری پیاوچاگان به‌ پیروز بزانریت:

له‌ فەرموده‌که‌ی عوروه‌ی کورپی مه‌سه‌عود دا‌هاتوه‌، که‌ پیغه‌مبەر (ﷺ) ئاوی
لووتی و ده‌می نه‌ ده‌که‌وته‌ سه‌ره‌زه‌وی به‌ر له‌وه‌ی بکه‌وێته‌ سه‌ره‌ده‌ستی یه‌کیک له‌

۱ سنن ابی داود مع معالم السنن/ کتاب الطب (۳۹۱۹).

۲ البخاری، کتاب الاذان (۸۴۶).

۳ الام (۲۵۲).

هاوه لانی، ده یانسای به پروخسار و پیستیاندا، نه گهر فرمانیشی بگردایه گوپراه لیان ده کرد، نه گهر دست نویژی شی بگرتایه خه ریک بوو شه پریان ده کرد له سر پاشماوه ی دست نویژه که ی.^۱

پیشه و (الشاطبی) په راویژیکی نویسیوه ده ریاره ی نه م فرمووده و هاوشیوه کانی و توویه تی: به پروالته نه وه و درده گیردیت که نه و به پیروز ته ماشاگردنه بۆ پاشماوه ی هه موو خو شه ویستیکی خوابه، به لام هاوه لان پاش له دنیا ده رچوونی پیغمبر ﷺ) به هیچ شیوه که کاری له و جورده یان لی نه بینراوه، که نه وان چاکترینی نوممه تن، ته نانه ته له چوار خه لیفه که یش به لکو ته نها شوینکه و تووی کردار و گرفتاره کانی پیغمبر ﷺ) بوونه، که واته نه وه نیجماعه له سر و اهینانی له و کاره.^۲

به لام (ابن وهب) فرمووده یه کی گپراه ته وه له (ابن شهاب الزهري) یه وه، له پیاویکی نه نصارییه وه،^۳ که بۆ پیروزی له ناوی ده ست نویژ و دم و لووتی پیغمبر ﷺ) ی به کارهیناوه بۆ نه وه ی بیسای بیه پیستی خویدا، کاتیک پیغمبر ﷺ) پرساری لی کردوه بۆ و ده که یت، و توویه تی: بۆ پیروزی، پیغمبر ﷺ) یش فرموویه تی: ((من کان منکم یحب ان یحبه الله ورسوله فلیصدق الحدیث و لیؤد الامانة ولا یؤذ جاره))،^۴ واته: هه رکه سی پی پی خو شه خوا و پیغمبره که ی خو شی بوین با راستگو بیت و نه سپرده به جی بگه یه نیت و نازاری دراوسیکه ی نه دات.

به پی پی نه م فرمووده یه یش و درده که ویت باشتر وایه له گه ل خودی پیغمبر ﷺ) وانه کریت چاکتره، له وانه شه بیده نگ بوونی پیغمبر ﷺ) له سر نه و کاره له پوژی حوده بییه بۆ نه وه بوویت عوروه ی کوپی مه سعود بیینی

۱ البخاری، کتاب الشروط رقم (۲۷۲۱، ۲۷۲۲).

۲ بروانه: غزوة الحديبية للحکمی (۳۰۵).

۳ (عبدالرحمن بن ابی قرد) ﷺ، الترغیب والترهیب (۵۸۹/۳).

۴ شیخ نه لبانی ده ریاره ی نه م فرمووده و توویه تی: فرمووده یه کی جیگیره و پالپشتی هه یه له موعجه می ته به رانی و فرمووده ی تر، السلسلة الصحيحة رقم (۲۹۹۸).

هاوه‌لان چهند پیغمبر ﷺ (ﷺ) یان خوش دهویت، به نایبه‌تی کاتیک عوروه وتی: واده‌زانم که سانیکت به ده‌وروبه‌ر دایه هه‌ل‌دین و به‌جیت ده‌میلن.

دووه‌م: هه‌ل‌دای حوکمی فیهی و نوصولی.

۱- به‌سره‌هاتی که عبی کوری عوجره و، دابه‌زینی نایه‌تی فیدیه:

که عب (ﷺ) ده‌فرموویت: پیغمبر ﷺ (ﷺ) له حوده‌بیبه له لامدا پاره‌ستا و، نه‌سپی له سه‌رم ده‌که‌وته خواری، پیغمبر ﷺ (ﷺ) فه‌رموی: نایا نه‌و نه‌سپینانه نازارت ده‌دهن، وتم: به‌لی، فه‌رموی: سه‌رت بتاشه، نیتر نه‌م نایه‌ته دابه‌زی: ﴿قَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ بِهِ أَذَىٰ مِنْ رَأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ﴾ (البقرة: ۱۹۶). نینجا پیغمبر ﷺ (ﷺ) پیی فه‌رمو - وه‌کو له ریوایه‌تی موسلیم دا هاتوه - سه‌رت بتاشه و، سی (صاع) خواردن دابه‌ش بکه به‌سه‌ر شه‌ش که سدا، یان سی پوژ پوژو بگره ...^۱ نایه‌تی سوپه‌تی (البقرة) یش حوکمی نه‌و که سه‌ه پوون ده‌کاته‌وه که له نیجرامدایه و نه‌و نازاره‌ی هه‌یه له سه‌ریدا وه‌کو که عبی کوری عوجره و هه‌ر که سیکیش وه‌کو نه‌و بیت.

۲- ریندراوه نویژکردن له مال و جینگای مانه‌وه:

(ابن ماجه) له (أبي الملیح بن اسامة) هوه ده‌گیریته‌وه و ده‌فرموویت: له شه‌ویکدا باران بوو ده‌رچووم و که پامه‌وه، باوکم وتی: نه‌وه کتییه؟ وتم: (أبو الملیح) ه، وتی: له پوژی حوده‌بیبه له‌گه‌ل پیغمبر ﷺ (ﷺ) بووین و باران باری ژیر پیل‌اوه‌کانیشمان ده‌بوو به‌قور، که سیک له لایه‌ن پیغمبر ﷺ (ﷺ) هوه هاواری کرد: له جینگاکانی خوتان نویژ بکن،^۲ نه‌م فه‌رموده‌یه‌یش (ابن حجر) به (صحیح) ی زانیوه.^۳

۱ مسلم کتاب الحج (۱۲۰۱).

۲ سنن ابن ماجه، کتاب إقامة الصلاة (۱۳۶).

۳ فتح الباری (۱۱۳/۲)، غزوة الحديبية للحکمی (۲۲۱).

۲- گه پانه موی موسلمانان له حوده بيبه و هه لنه سانيان بؤ نويزی به يانی:

مانه موی موسلمانان له حوده بيبه بیست پوژ که متر بوو، یان بیست پوژ بوو به پتی قسه ی (الواقدي) ^۱ و (ابن سعد). ^۲

(ابن عائذ) یش ده لیت: مانگ و نیو تک ماونه ته وه، ^۳ واش دهرده که ویت هه ندیکیان مه به ستیان ماوه ی مانه وه یه له حوده بيبه و هه ندیکیان مه به ستیان هه مو و نه و کاته یه که غه زاکه پتی چوه تاکو گه پانه وه بؤ مه دینه.

له پنگه ی گه پانه وه دا له جیگایه ک لایاندا و بیلالیان کرد به پاسه وان و خه و تن، به لام بیلالیش خوی پیاکوت و گهرمی خوری به یانی ناگاداری کردنه وه. ^۴

وه کو له فرموده ی عه بدولای کوپی مه سعود دا هاتوه، به لام هه ندیک فرموده ی تر هیه نه وه ده گه یه نیت که نه م هه لنه سانه بؤ نويزی به یانی له حوده بيبه نه بووه، دکتور (حافظ الحکمی) جیاوازی فرموده کان ده گپرتته وه بؤ نه موی چهنه جار تک نه م به سره اته پړویداوه، نه م یش بؤ چوون و په سه ندردنی، (النوی) ^۵ و (ابن کثیر) ^۶ و (ابن حجر) ^۷ و (الزرقانی) یه، به لکو (سیوطی) ^۸ و توویه تی: فرموده کان کوزابنه وه به وه نه بیت به سره اته که چهنه جار تک پړوی دابیت.

۴- شهرعی بوونی ناگر به ست له نیوان موسلمانان و دوژمنه کانیان و، نه و ماوه ی پړوداوه شهر ی تیا راوه ستیت:

زانایان ناشتی حوده بيبه یان کردوه ته به لگه له سره په وایوونی پنگه و تن له نیوان موسلمانان و دوژمنه کانیان بؤ ماوه یه کی دیاری کراو، نیتر تیا بئی به رامبه ر

۱ المغازي للواقدي (۲/۶۱۶).

۲ الطبقات الكبرى (۳/۹۸).

۳ شرح الزرقاني على المواهب (۲/۲۱۰).

۴ بهوانه: غزوة الحديبية (۲۵۱).

۵ بهوانه: شرح النووي على صحيح مسلم (۵/۱۸۱-۱۸۲)، غزوة الحديبية (۲۵۸).

۶ بهوانه: البداية والنهاية (۴/۲۱۳).

۷ فتح الباري (۱/۴۴۹)، شرح الزرقاني على الموطأ (۱/۴۷).

۸ تنوير الحوالك (۱/۳۳).

بیٹ وہکو ئوہی مہدینہ، یان بہ بہ رامبہ ریش بیٹ، بہ لام نگہر پیککھوتنہ کہ لہ سہر ئوہ بیٹ موسلمان بہ رامبہر بدن ئوہ پھوا نییہ چونکہ سہرشوری تیاہ بڑیان، مہگر لہ حالہ تیکدا موسلمانان بترسن تووشی زانیی گہورہ یان دیل بون ببن، وہکو دیل چون دہ توانی پزگارانہ بدات.

شافیعی و ئہ حمد پھ حمہتی خویان لی بیٹ، ہر وہا زوریک لہ زانایان، بہ لایانہ وہ وایہ پیککھوتن پیویستہ بق ماوہیہ کی دیاری کراو بیٹ و لہ دہ سال تینہ پھ پیت بہ پی پیککھوتنہ کہی حودہ بییہ.^۱

ہندیکیش لہ زانایان - وہکو ئوہ بو حنیفہ - وتوویانہ لہ دہ سال زیاتریش ہر دہ بیٹ نگہر سہرؤک بہ بہ رڑوہ وندی بزانیٹ.^۲ بہ لام بڑچوونی یہ کہم پھ سہندترہ، جا نگہر بہ رڑوہ وندی بیک بینرا لہ دہ سال زیاتر، گریبہ ستہ کہ نوی دہ کرتتہ وہ، وہکو شافیعی فہرموویہ تی.^۳

ہندیک لہ زانا (متأخر) ہکانیش وتوویانہ دہ کرتت پیککھوتن بکریٹ بق ہتا ہتایی بہ بہ لگی فہرموودہی خوی گورہ : ﴿إِلَّا الَّذِينَ يَصِلُونَ إِلَى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ أَوْ جَاءَهُمْ وَكُم حَصْرَتْ صُدُورُهُمْ أَنْ يَقْتُلُوكُمْ أَوْ يَقْتُلُوا قَوْمَهُمْ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَسَلَّطَهُمْ عَلَيْكُمْ فَلَقْتُلُوكُمْ فَإِنْ اعْتَزَلْتُمْ فَلَمْ يَقْتُلُوكُمْ وَالْفَوَاءُ إِلَيْكُمْ أَلْسَلَّمْ فَمَا جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلًا﴾ (النساء: ۹۰).

ئہم بڑچوونہیش لہ سہر ئوہ بونیات نراوہ کہ پھ یوہندی موسلمانان لہ گہان بیباوہ پاندا ناشتیہ نہوہک جہنگ، جیہادیش بق بہرگری کردنہ لہ موسلمانان و ہیچی تر،^۴ ئہم بڑچوونہ پرت دہ کرتتہ وہ بہ چند بہ لگہیہک.

۱ - خاوہنی ئہم بڑچوونہ یہ کبڑچوونی زانایانی شکاندوہ لہ، دوی ئوہی کہ خوی گیزاویہ تیہوہ لہ کتیبہ کہ یدا.^۱

۱ بھوانہ: فقہ السیرة للبطنی (۲۴۷).

۲ بھوانہ: فتح القدیر (۵/۵۶۱)، غزوة الحدیبہ (۲۹۴).

۳ بھوانہ: غزوة الحدیبہ (۲۹۵).

۴ بھوانہ: اثار الحرب فی الفقہ الاسلامی للزحیلی (۱۷۵).

ب- نه و نایه تی کردو بیته تی به به لگه مه نسووخه به فه رمووده ی خوی گه وه:
 ﴿فَإِذَا أَسْلَخَ الْأَشْهُرَ الْحُرُمَ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ وَأَحْضُرُوهُمْ
 وَأَقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصِدٍ إِن تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوْا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا
 سَبِيلَهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ (التوبة: ۵). ته به ری و قورتوبی وایان فه رموه.^۱

ج- نه و بنچینه یه ی نه م بۆچوونه ی له سر دروست ده کړیت پرت ده کړیته وه به
 نایه تی پیشوو له سوږه تی (براءة) و ژیاننامی پیغمبر ﷺ و خه لیفه کانی دوی
 خوی.

د- سه باره ت به بیړوکه ی نه وه ش، که جیهاد ته نها بۆ به رگری کردنه له
 موسلمانان نه وه بیړوکه یه کی نامویه و سه ید قوتب ﷺ له پوری وه ستاوه و،
 به رچه چی داوه ته وه، پوونیشی کردووه ته وه که هۆکاری دروست بوونی کاریگری
 هیرشی پوژمه لاتناسه کانه و، تینه گه یشتنه له قوئاغه کانی بانگه واز.^۲

ه- رها له سر رهایی خوی ده مینیته وه:

نه مه بنه مایه کی بنچینه یه، به به لگی نه وه ی ئینو هیشام ده یگپرتنه وه له
 نه بو عوبه یده و فه رمووه تی: کاتیک گه پانه وه بۆ مه دینه، یه کیک به
 پیغمبر ﷺ ی فه رموو: نایا نه تفه رموو به بی ترس ده چینه مه ککه وه؟ فه رموی:
 به لی، به لام نایا پیم وتن نه مسال ده چین؟ وتیان: نه خیر، فه رموی: که واته قسه که
 هر به و شیوه یه که جیبریل علیه السلام و توویه تی.^۳

نه م فه رمووده یه ییش نه وه ده گه یه نیت پتویسته به رهایی باوه په پینریت و کار
 بکړیت به به لگه کانی پیغمبر ﷺ بی نه وه ی به جوړتکی تر لیکبدرتته وه و له
 رهایی خوی ده ربکړیت.^۴

۱ هه مان سه رچاوه و لاپه ره.

۲ تفسیر الطبری (۲۴/۹-۲۶)، تفسیر القرطبی (۳۰۸/۵).

۳ بروانه: غزوة الصديبية للحکمی (۲۹۶).

۴ بروانه: صمد و عبر من الجهاد فی المدينة (۲۹۷).

۵ بروانه: غزوة الصديبية للحکمی (۳۱۲).

۶- پیوستی گوپراهی و ملکه چی بنوینریت بۆ فرمانه کانی پیغمبر ﷺ، با به پرواله تیش ناکۆک بیت له گه ل پیواندن یان نه فس چه زی پی نه کات:

له به سه رهاتی حوده بیبه دا هاتوو که عومری کوپی خه تباب و هندیک له هاوه لان چه زیان به و پیکه وتنه نه کرد له گه ل قوره یش، به لام دواتر په شیمان بوونه وه له سه ر نه و بۆچوونه یان، چونکه چون ده بیت به شتیک نارازی بن پیغمبر ﷺ پی پزی پازییه، نه مه یش بوو به دهرستیک بۆیان و، عومری کوپی خه تباب په زای خوی لی بیت ده یه رموو: خه لکینه بۆچوونی خۆتان به هاله بزائن، من به بۆچوونی خۆم فرمانی پیغمبر ﷺ م په تکرده وه له حوده بیبه، سویند به خوا له هه ق لاتاده م جاریکی تر، ئینجا عومه ر تا ماوه یه کیش هه ر دهرسا سزای خوی گه وره ی له سه ر دابه زیت به هۆی نه و کرداره ی له پۆزی حوده بیبه نه جامیدا. ده شیفه رموو: من له و پۆزه وه هه ر پۆزوو ده گرم و خیر ده که م و کۆیله ئازاد ده که م له ترسی نه و قسه ی که کردم، تاکو ئومیدم په یدا کرد خوا لیم خۆش بیت.^۱

(ابن الدبیع الشیبانی) په راویزی داناوه له سه ر نه م پروداوه و وتویه تی: زانیان وتویانه: ئاشکرایه له م به سه رهاته که پیوسته گوپراهی پیغمبر ﷺ بکریت و ملکه چی بۆ فرمانی بنوینریت با که سه که چه ز له و فرمانه یش نه کات، پیوسته له سه ر هه موو داوالتکراویک باوه پی وای بیت که چاکه له وه دایه که فرمانی پیده کریت، بۆ دنیا و دواپۆزی، به لام زۆر که س ناتوانیت دهرک به و پاستیه بکات.^۲

سینه م: نمونه یه ک له په رومرده کردنی پیغمبر ﷺ.

پیغمبر ﷺ ده فه رمویت: ((من یصعد الثنیه ثنیه المرار، فانه یحط عنه ما حط عن بنی اسرائیل))،^۳ واته: هه ر که سیک سه رکه ویته سه ر (ثنیه المرار) خوی گه وره له سه ر به نی ئیسرائیل لایداوه، له سه ر نه ویش لایده دا. له فه رموده دا لایه نیکی گه وره له لایه نه کانی په رومرده ی پیغمبر ﷺ دهرده که ویت شایانی

۱ بروهانه: حدائق الانوار ومطالع الاسوار (۲/۶۲۲).

۲ بروهانه: مرویات غزوة الحدیبه (۳۱۵).

۳ مسلم، کتاب صفات المناقین (رقم ۲۷۸۰).

تیرامانه، جا کاتیک لئی ورد ده‌بینه‌وه، هه‌ندی واتای مه‌زمنان بۆ ده‌رده‌که‌ویت:

۱- پیغمبر ﷺ ده‌یه‌ویت دلی هاوه‌لان بیه‌ستیت‌وه به دوا پۆژه‌وه له هه‌موو ساتیک له ساته‌کانی ژیانیان.

۲- ده‌یه‌ویت سه‌رنجیان پابکیشیت که هه‌موو جول‌یه‌کیان پتویسته بقۆزیت‌وه بۆ تویشووی ئه‌و پۆژه‌یان، هه‌میشه هه‌ولیشی ده‌دا ئه‌و واتایانه له دل هاوه‌لانیدا بچینیت، له شوینیکی تردا ده‌فرموویت: ((وَبِي بضع احدكم صدقة))... واته: یه‌کێک له ئیوه بچیته لای خیزانه‌که‌ی خۆیشی هه‌ر چاکه و پاداشتی ده‌ست ده‌که‌ویت، وتیان: ئایا له حه‌زو ئاره‌زووی خۆیشماندا خیرمان ده‌ست ده‌که‌ویت؟ فه‌رمووی: پیم بلین نه‌گه‌ر بچوبایه‌ته لای ئافره‌تیکێ قه‌ده‌غه‌کراو گوناها‌بار نه‌ده‌بوو؟ بۆیه‌ که ده‌چیته لای ئافره‌تی حه‌لالی خۆیشی چاکه‌ی ده‌ست ده‌که‌ویت.^۱

ئهم واتایانه - نه‌گه‌ر جینگیر ده‌بییت له دلی موسلماناندا - ده‌سته‌به‌ره بۆ ئه‌وه‌ی هه‌موو ژیا‌نی په‌نگ بکات به په‌نگی به‌ندایه‌تی، چونکه ئه‌گه‌ر خواپه‌رستی هه‌موو ژیا‌نی موسلمان بگریت‌وه شوینه‌واریکێ پیرۆزی ده‌بییت، تا‌کو له خۆیدا هه‌ستی پنده‌کات و، له ده‌وربه‌ریشیدا ده‌بینیت.^۲

دیارترین ئه‌و شوینه‌وارانه‌ش بریتین له:

أ- ژیا‌نی موسلمانان به په‌نگی خواپه‌رستی په‌نگ ده‌کات و، به‌ره‌و لای خوای گه‌وره‌ پایدیه‌کیشیت، ئه‌وه‌ش وای لێده‌کات سووریت له‌سه‌ر کاری چاکه‌وه‌هه‌میشه کرده‌وه چاکه‌کانی زیاد ده‌کات له لای خوای گه‌وره‌ و، هه‌روه‌ها هانی ده‌دا بۆ ئه‌وه‌ی کرده‌وه‌کانی دونه‌یاش چاکتر بکات.

ب- لایه‌ن و یه‌که‌مه‌به‌ستی ده‌به‌خشیته موسلمان له هه‌موو ژیا‌نیدا، قایل ده‌بییت به یه‌که‌خوا و له هه‌موو کاره‌کانیدا پرونده‌کاته ئه‌و خواپه‌ و، هه‌ست ناکات به دابه‌ش بوون و ململانی.^۳

۱ مسلم کتاب الزکاة (۵۳).

۲ به‌وانه: مریات غزوة الصبیبة (۳۱۵).

۳ به‌وانه: العبادة فی الاسلام للقرضای (۶۶).

هاوه‌له به‌پێژه‌کان له‌و واتایانه‌دا ژيان و کردیان به‌راستی هه‌ست پیکراو له
 خۆياندا، هه‌ر بۆیه‌ خوای گه‌وره‌یش ژياننامه‌ی ئه‌وانی پاراستوو هه‌مان بۆ ئه‌وه‌ی
 به‌په‌روه‌ییان لێ بکه‌ین و ببنه‌ به‌لگه‌ له‌سه‌ر هه‌موو ئه‌وانه‌ی دوا‌ی خۆیان دین.^١

١ به‌هونه: مرويوات غزوة الطيبية (٣١٦)، له‌م کتێبه‌ سوودی نۆدم وه‌رگرتوو، هه‌روه‌ها (صلح الحديبية) ی
 باشمیل و؛ ابو فارس، ئه‌م کتێبانه‌ کۆله‌که‌ی ئه‌م به‌شیه‌ی کتێبه‌که‌م بوون له‌گه‌ڵ هه‌ندێ سهرچاوه‌ی ترشیدا...

به‌شی چوارده‌یه‌م

گرنگترین رووداوه‌کانی نیوان حوده‌یییه و فه‌تجی مه‌که‌ه

باسی یه‌که‌م: غه‌زای خه‌ییهر

یه‌که‌م: میژوو و هوکاره‌کانی.

(ابن اسحق)^۱ ده‌لئیت له موحه‌په‌مه‌می سالی حه‌وته‌می کۆچیدا بووه، (الواقدی)^۲ یش ده‌لئیت له سه‌فه‌ریان له په‌بیعی یه‌که‌می سالی حه‌وته‌می کۆچیدا بووه، پاش گه‌پانه‌وه‌ی له غه‌زای حوده‌یییه، (ابن سعد)^۳ یش پی‌ی وایه له جومادی یه‌که‌می سالی حه‌وته‌می کۆچیدا بووه، هه‌روه‌ها پیشه‌وا (الزهري و مالک) ده‌لئین له موحه‌په‌مه‌دا^۴ بووه، (ابن حجر) یش نه‌و بۆ‌چوونه‌ی په‌سه‌ند کردووه.

جوله‌که‌کانی (بنی النضیر) نه‌چوونه ناویان، که نه‌وان زۆر قورس بوو له‌سه‌ریان ده‌رکران له مه‌دینه، چونکه ده‌رکردنیان به‌س نه‌بوو بۆ نه‌وه‌ی درکیان بشکیت، کاتیکیش ده‌رچوون ئنو مالو مناله‌کانیان له‌گه‌ڵ خویان برد، گورانی بیژه‌کانیش له پشتیان‌وه ده‌ف زورپانیان لیده‌دا له خۆنواندنیکدا که شتی وانه‌بینرابوو له‌وه‌سه‌رده‌مه‌دا.^۵

گه‌وره‌ترین سه‌رگه‌وره‌کانیشیان، که چوونه خه‌ییهر (سلام بن ابی الحقیق) (وکنانة بن ابی الحقیق) و (حیی بن اخطب) بوون، کاتیک چوونه نه‌وی خه‌لکی

۱ به‌وانه: السیرة النبویة لابن هشام (۴/۴۰۰).

۲ المغازی (۲/۶۳۴).

۳ طبقات ابن سعد (۲/۱۰۶).

۴ تاریخ دمشق لأبی عساکر (۱/۲۳).

۵ الفتح (۱۶/۴۱)، السیرة النبویة فی ضوء المصادر الاصلیة (۵۰۰).

۶ به‌وانه: السیرة النبویة الصحیحة (۱/۳۱۹).

نه‌وانیان کرد به سهرگه‌وره‌ی خویان،^۱ نه‌ونده‌ش به‌س بوو بۆ نه‌وه‌ی نه‌وان
 رابکیشنه نیو ململانی و تۆله‌کردنه‌وه له موسلمانان، نه‌وان هه‌ولئیکی زۆریان ده‌دا
 بگه‌رپینه‌وه جینگ و شوینه‌کانی خویان، هه‌ر بۆیه به‌شداریشیان کرد له غه‌زای
 نه‌حزابدا دژ به موسلمانان، هه‌روه‌ها هه‌ولیاندا(قریظة) قایل بکه‌ن به‌هاوکاری
 نه‌حزابه‌کان،^۲ به‌م شیوه‌یش خه‌یبه‌ر بووه سه‌رچاوه‌یه‌کی ترسناکی گه‌وره بۆ
 ده‌وله‌تی ئیسلامی تازه‌پینگه‌یشتوو، موسلمانان له پاش حوده‌یبیه‌یه‌کلا بوونه‌وه بۆ
 له‌ناوبردنی مه‌ترسی جووله‌که‌ی خه‌یبه‌ر که هه‌ره‌شه‌یان ده‌کرد له هه‌یمنی
 موسلمانان، له راستیشدا سوپه‌تی فه‌تح که پاش حوده‌یبیه‌ دابه‌زی به‌لئینیکی تیادا
 بوو به فه‌تحکردنی خه‌یبه‌ر و ده‌سنگرتنه‌ سه‌ر ماله‌کانیان،^۳ خوای گه‌وره
 ده‌فه‌رموویت: ﴿وَعَدَّكُمْ اللَّهُ مَغَانِمَ كَثِيرَةً تَأْخُذُونَهَا فَعَجَّلَ لَكُمْ هَذِهِ وَكَفَّ أَيْدِيَ
 النَّاسِ عَنْكُمْ وَلِتَكُونَ آيَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ وَيَهْدِيَكُمْ صِرَاطًا مُّسْتَقِيمًا ﴿٢٠﴾ وَأَخْرَجَ لِمَنْ
 تَقَدَّرُوا عَلَيْهَا قَدَّ أَحَاطَ اللَّهُ بِهَا^۴ وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرًا ﴿٢١﴾﴾ (الفتح: ۲۰-۲۱).

دووهم: پیکردنی سوپای ئیسلام به‌وه‌و خه‌یبه‌ر.

سوپا به گیانئیکی بیروباوه‌پی به‌هه‌یزه‌وه به‌پیکه‌وت، سه‌ره‌پای نه‌وه‌ی ده‌یانزانی
 که قه‌لاکانی خه‌یبه‌ر چه‌ند قایمن و، هه‌یزیشیان چه‌ند زۆره، موسلمانان(الله اکبر)
 (لا اله الا الله)یان ده‌کرد به‌ده‌نگی به‌رز، بۆیه پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) پیتی فه‌رموون: که
 له‌سه‌رخۆ بن، چونکه ئیوه بانگی که‌پونا ناماده‌بوو ناکه‌ن به‌لکو هاوار بۆ(السمیع
 البصیر) ده‌که‌ن.^۴

پیکردنی سوپا به‌ شه‌و بوو، سه‌له‌مه‌ی کوپی نه‌کوه‌ع ده‌فه‌رموویت: له‌گه‌ل

۱ هه‌مان سه‌رچاوه و لاپه‌ره.

۲ هه‌مان سه‌رچاوه و لاپه‌ره

۳ جبروته: نضرة النعميم (۱/۲۴۹).

۴ البخاری کتاب الدعوات رقم (۶۲۸۴).

پيغمبر ﷺ) ده رچووین به شه، عامیری کوپی ئە کوه عیش به هۆنراوه دهیوت:

اللهم لو لا انت ما اهتدينا ولا تصدقنا ولا صلينا
 فاغفر فداء لك ما اتقينا وثبت الاقدام ان لاقينا
 والقين سكينه علينا انا اذا صيح بنا اتينا
 وبالصياح عولوا علينا^۱

پيغمبر ﷺ) پرسىارى كرد، ئەو كه سه كئيه ؟

وتيان: عامیری کوپی ئە کوه.

فهرمووی: رهحمه تی خوی لى بيت.

كاتيك سوپای ئيسلامى گه يشته (الصهباء) له خوارووی خه بهر، نوێزی
 عه صريان کردو خواردنیا هینا، ته نها خورما بوو، ئیتر ته پريان کرد و
 پيغمبر ﷺ) و هاوه لانی لییان خوارد، پاش ئەوه پيغمبر ﷺ) هه لسا بۆ نوێزی
 شیوان و ئاوی پادا له ده می و نوێزی به هاوه لان کرد و ده ست نوێزی نه گرتوه.^۲

ئینجا پيغمبر ﷺ) عه ببا ده ی کوپی بیشری نار دبوو له پۆلیکی سه ربازیدا بۆ
 په ی بردن به هه والی دوژمن، له پێگه ی تووشی پیاویك بوو سیخوپی جووله كه بوو
 له هۆزی ئە شهجعه، عه ببا د پئی وت: ئایا هه والی خه بهر ده زانی؟ وتی: به لى تازه
 له وێوه هاتووم، ئینجا باسی ئاماده باشی ئەوانی کرد بۆ جهنگ و هاوپه یمانیشیان
 له گه ل غه ته فان و گوايه چه كدارێکی زۆری ئەوان به سه ر كرده ی تی عوتبه ی کوپی
 به در چوونه ته نئو قه لاكانه وه كه خۆی ده هه زار جهنگاوه ری تیدا به و خوارده مه نی
 زۆری تیا به شی چه ند سالتك ده كات، عه ببا ده قامچیه كه ی به رز كرده وه و چه ند
 قامچیه كی لییدا، وتی: تۆ سیخوپی ئەوانی، راستم پئی بلى، ئە گینا له گه ردنت
 ده ده م، ئینجا وتی: ئەوان تۆقیون، زۆر ده ترسن ئەوه ی به سه ر جووله كه كانی

۱. همان سه رچاوه و لایه په .

۲. جېوانه: فتح الباري (۶/۷).

مه دینه دا هات، به سهر نه وانیشدا بیّت، منیشیان نار دووه بۆ نه وهی هه والی هیژو ژماره تانیان بۆ بیهم و داویان لیگردم زوو بگه پیمه وه لایان.^۱ کاتیک سوپای موسلمانان گه یشتنه ده و روپه ری خه بیهر، پیغمبر ﷺ به هاوه لانی فرموو: پاره ستن، ئینجا فرمووی: خواجه تۆ پهروه ردگاری ئاسمانه کان و نه وه شی دایده پۆشن، پهروه ردگاری زه وییه کانی و نه وه شی هه لیده گرن، پهروه ردگاری شه یتانه کانی و نه واننش که گومراییان ده کهن، پهروه ردگاری په شه باو نه وه شی که له گه لّ خۆی ده بیات، داوی چاکه ی نه م گونده ت لّ ده که یین، چاکترینی خه لکه که ی و نه وه شی که تیایدایه، په نایشت پی ده گرین له خراپه ی و خراپه ی دانیشتوو ه کانی، پیشکه ون به ناوی خواوه. بچوبایه ته هر ناوچه یه کیشه وه نه مه ی ده فرموو.^۲

شه و داها ت و پیغمبر ﷺ فرمانی کرد به سوپاکه بنون له جیگایه کی نزیکه خه بیهر، سهر له به یانی زوویش ئاگایان بوویه وه و سه ر یازگه که یان دامه زراند له لای دۆلی په جیع له نیوان خه بیهر و غه ته فان، بۆ نه وه ی پێگه ی یارمه تیدانی غه ته فان بپرن بۆ خه بیهر.^۳

که پۆژ بوویه وه جووله که به بیل و که ره سه ته کانیا ن ده رچوون و، کاتیک سوپاکه یان بینی، وتیان: موحه مه د و سوپاکه ی، پیغمبر ﷺ فرمووی: ((الله اکبر خریت خیبر، انا اذا نزلنا بساحة قوم فساء صباح المنذرين))،^۴ واته: گه وره یی بۆ خوا، خه بیهر و یران بوو، ئیمه نه گه ر دابه زینه گه ره پانی که سانیک، ئیتر پۆژی هه په شه لیگردان پۆژیکی سه خت و خراپ ده بیّت.

۱ المغازی للواقدي (۲/۶۴۰-۶۴۱).

۲ المستدرک (۲/۱۰۰)، الحاکم، حدیث صحیح الاسناد والره الذمیه.

۳ بهوانه: الصراح مع اليهود (۲/۴۵).

۴ البخاری کتاب الاذان رقم (۶۱۰).

سییه‌م: باسی که‌وتنی قه‌لاکانی خه‌ییه‌ر.

جووله‌که‌کان هه‌لاتن بۆ قه‌لاکانیان و موسلمانان ئابلۆقه‌یان دان، ئینجا توانیان قه‌لاکانیان به‌ک به‌دوای یه‌کدا بکه‌وینن و ده‌ست بگرنه‌ سه‌ریدا...^۱

له‌پاستیدا موسلمانانیش تووشی به‌رگرییه‌کی سه‌خت بوون له‌کاتی فه‌تح کردنی قه‌لاکاندا، وه‌کو قه‌لای ناعیم که‌مه‌حمودی کوپی مه‌سه‌له‌می نه‌نصارپی تیادا شه‌هید بوو، له‌لایه‌ن مه‌رحه‌به‌وه که‌ده‌ستارپکی فریادیه‌ سه‌ری له‌قه‌لاکه‌وه، ده‌ست به‌سه‌راگرتنی نه‌وه‌قه‌لایه‌یش ده‌پۆژی خایاند.^۲ پیش کردنه‌وه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا(ﷺ) فه‌رمووی: سه‌بینه‌ی ئالاکه‌ده‌ده‌مه‌ده‌ست که‌سینکه‌وه‌خوا و پیغه‌مبه‌ری خوا خۆشیان ده‌ویت، نه‌ویش خوا و پیغه‌مبه‌ری خوی خۆش ده‌ویت، ناگه‌ریتنه‌وه‌تاکو قه‌لاکه‌فه‌تح نه‌کات، ئیتر بۆ پۆژی سییه‌م عه‌لی کوپی نه‌بو تالیبی بانگ کرد و ئالاکه‌ی پیتی دا و توانی قه‌لاکه‌بکاته‌وه،^۳ عه‌لی چاوی ئازاری ده‌دا، به‌لام کاتیک پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) بانگی کرد تفی له‌ناو چاوی کرد و دوعای بۆ کرد، ئیتر چاک بوویه‌وه، ئینجا پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) پاسپارده‌ی کرد به‌عه‌لی بانگیان بکات بۆ ئیسلام نه‌مجار هیزش بکاته‌سه‌ریان، نه‌گه‌ریش شایه‌تمانیان هینا ئیتر خوین و مالیان پاریززاو ده‌بیت و لیپرسینه‌وه‌یان له‌لای خویه.^۴

کاتیک که‌مارۆی نه‌وه‌قه‌لایه‌یان دا، پاله‌وانتیکیان هه‌بوو ناوی مه‌رحه‌ب بوو، ده‌رکه‌وت و بوو به‌هۆی شه‌هید بوونی عامیری کوپی نه‌کوه‌ع، ئینجا عه‌لی شمشیریازی له‌گه‌ل کرد و کوشتی،^۵ ده‌شلین موحه‌مه‌دی کوپی مه‌سه‌له‌مه‌کوشتوویه‌تی، نه‌مه‌یش بوو به‌مایه‌ی دابه‌زینی وه‌ی جووله‌که‌و تیکشکانیان،^۶ کۆمه‌تیک ریویه‌تیش هه‌ن باس له‌وه‌ده‌که‌ن عه‌لی(ﷺ) ده‌رگایه‌کی گه‌وره‌ی

۱ به‌وانه: السیره النبویه فی ضوء المصادر الاصلیه (۵۰۱).

۲ به‌وانه: الواقدي (۶۵۷/۲).

۳ المستدرک (۳۷/۲)، وصحه‌الحاکم، ووافقه‌الذهبی.

۴ مسلم (۱۸۷۲/۲) رقم (۲۴۰۶) و (۲۴۰۵).

۵ به‌وانه: السیره النبویه فی ضوء المصادر الاصلیه (۵۰۲).

۶ هه‌مان سه‌رچاوه‌ و لاپه‌ره.

هه لگرتووه وهكو قه لغان، به لام نه وه والاته هه موويان لاوازن، نه وهش ناگه په نيټه
كه عه لي نازا نه بوويټ، چونكه به لگه زوره له سر نازايه تي.^۱

موسلمانان له پاش كردنه وهی قه لای ناعيم قه لای (الصعب) يان كرده وه، پاش
سى پوژ، كه خواردن و كه لويه لي زوريان تيا دابوو، نينجا چوون به ره و قه لای (قلعة
الزبير) و كه مارزيان دا و ناويان لي بري، بويه ناچار بوون دابزن بوشه پكردن و له
پاش پوژ نه وانيش به زينران، نينجا پويشتن به ره و قه لاكاني ناوچهی (الشق)
قه لاكانيان كرده وه تاكو كه يشتنه قه لای (السلام) و كه مارزياندا ماوهی چوارده پوژ
تاكو داواي ناشتيان كرد.^۲

به م شيوه يش خه بيه به هيژ كرايه وه، به پيي نه و پروداوانه ی باسما ن كرد و،
نه ويش كه له بوخاري^۳ و موسليم^۴ و نه بو داود^۵ دا هاتووه كه پيغمبر ﷺ
خه بيه ري به هيژ فه تح كرد.

پاش فه تح كردني خه بيه، خه لكي فه دهك به په له هاتن بوشاوي ناشتي، مال و
سامانيشيان هينا و پيغمبر ﷺ پازي بوو له سر داواكاريه كه يان،^۶ بويه فه دهك
ته نها بوشه پيغمبر ﷺ بوو، چونكه نه سپ و كارواني تيا به كارنه هينرا، له پاش
نه وه موسلمانان (وادي القري) يان نابلقه دا، كه بريتي بوون له كومه له لاديه ك له
نيوان خه بيه ر (تيماء ليالي)^۷ دا، نينجا خو يان به دهسته وه دا، موسلمانان يش
ماليكي زوريان له وي دهست كه وت و زه وي و دارخورماكانيان دايه دهست خودي
جووله كه كان و، وهكو خه بيه له گه له نه مانيشدا پككه وتن.^۸

به م شيوه يش قه لاكاني جووله كه خو يان نه گرت به رامبر هيژي موسلمانان و،
كوشتاري جووله كه گه يشته نه وه د و سي كه س له خه بيه ردا و، نافرته و

۱ السيرة النبوية الصحيحة (۱/۲۲۴).

۲ الواقدي (۲/۶۵۸-۶۷۱).

۳ السيرة النبوية في ضوء المصادر الاصلية (۵۰۴).

۴ مسلم (۳/۱۴۲۷) رقم (۱۳۶۵).

۵ بهوانه: السيرة النبوية في ضوء المصادر الاصلية (۵۰۴).

۶ بهوانه: المغازي للواقدي (۲/۶۹۹).

۷ بهوانه: تاريخ خليفة ۸۵ نلا عن ابن اسحاق.

۸ زاد المعاد (۲/۳۵۴-۳۵۵).

منال‌کانیشیان به کزوله گیران، په کیک له‌وانه‌ش سه‌فیه بوو، که پیغمبر ﷺ نازادی کرد و کردی به هاوسه‌ری خوی.^۱

به پی پی‌ویا‌ه‌تی (ابن اسحاق) بیست کس له موسلمانان شه‌ید بوون،^۲ پانزه که‌سیش به پی پی‌ویا‌ه‌تی (الواقدی).^۳

چوارهم: نه‌عربی شه‌ید و، شوانه‌ره‌ش پیسته‌که و، پاله‌وانیکیش به‌روم دوزه‌خ.

۱- نه‌عربی شه‌ید:

په کیک له عه‌ره‌به بیابانشینه‌کان هاته لای پیغمبر ﷺ و باوه‌ری پی هیئا و، شوینی که‌وت، پیغمبر ﷺ پاسپارده‌ی نه‌وی دایه ده‌ست هه‌ندیک له هاوه‌لانی، له کاتی غه‌زای خه‌یبه‌ردا، پیغمبر ﷺ پشکی نه‌ویشی ده‌ست‌نیشان کرد، به‌لام نه‌و هاته لای پیغمبر ﷺ و‌تی: من له‌سه‌ر نه‌مه به‌یعه‌تم پیته نه‌داوه، به‌لکو له‌سه‌ر نه‌وه به‌یعه‌تم پیته‌داوه، نا لی‌ره‌وه لی‌دیریم و، ده‌ستی برد بؤ که‌ردنی و بمرم و بچه به‌ه‌شته‌وه، پیغمبر ﷺ فه‌رموی: نه‌گر پاست بکه‌یت خوی گوره نه‌و ناواته‌ت به‌دی ده‌هینیت، ئینجا هه‌لسا بؤ شه‌ری نوژمن و به کوزراوی هینایانه‌وه لای پیغمبر ﷺ، فه‌رموی: هر خویه‌تی؟ وتیان: به‌لی، فه‌رموی: پاستی کرد له‌گه‌ل خوی خوی، نیت هر به پو‌شاکه‌کی به‌ری خوی پیغمبر ﷺ کفنی کرد و نوژی له‌سه‌ر کرد و فه‌رموی: خویه نه‌مه به‌نده‌که‌ی تویه له پیناو تو کوچی کرد، به شه‌یدی کوزراوه و، منیش شایه‌تم له‌سه‌ری.^۴

۱ بپولنه: السیرة النبویة فی ضوء المصادر الاصلیة (۵۰۴)، مسلم، کتاب النکاح (۱۰۴۵/۲).

۲ السیرة النبویة الصحیحة (۲۲۷/۱).

۳ بپولنه: المغازی (۷۰۰/۲).

۴ اخرجه للنسائی (۶۰/۴)، والطحاوی فی شرح معانی الآثار (۲۹۱/۱)، والحاکم (۵۹۵/۲)، والبیهقی (۱۵/۴).

(۱۶) واسناده صحیح نقل عن زاد المعاد (۳۲۴/۳).

۲- شوانه رهش پیسته‌که:

کۆیله‌یه‌کی حه‌به‌شی ره‌ش پیست له‌ خه‌لکی خه‌یبه‌ر هاته‌ لای پیغه‌مبه‌ر (ﷺ)، که شوان بوو له‌ لای سه‌رگه‌وره‌که‌ی، که خه‌لکی خه‌یبه‌ری بینی شمشیریان مه‌لگرتوو په‌رسیاری ئی کردن، وتیان: شه‌ر له‌گه‌ل ئه‌و که‌سه ده‌که‌ین که بانگه‌شه‌ی پیغه‌مبه‌رایه‌تی ده‌کات، ئه‌ویش مه‌ره‌کانی برد چوو له‌ لای پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) و وتی: چی ده‌لایت و خه‌لکی بزچی بانگ ده‌که‌یت؟ پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) فه‌رمووی: بانگی خه‌لکی ده‌که‌م بۆ ئیسلام و، شایه‌تمان هی‌نان و نه‌په‌رستنی هیچ که‌سێک جگه‌ له‌ خوای گه‌وره، وتی ئه‌گه‌ر وامکرد، چیم ده‌ست ده‌که‌ویت، فه‌رمووی: ئه‌گه‌ر له‌سه‌ر ئه‌وه‌ بمریت به‌هه‌شتت ده‌ست ده‌که‌ویت، ئه‌ویش موسلمان بوو، وتی: ئه‌و مه‌پانه‌ ئه‌سه‌رده‌ن له‌ لام پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) فه‌رمووی: له‌ (حصباء) وازیان ئی به‌ینه‌ خۆیان ده‌گه‌رینه‌وه‌ لای خاوه‌نه‌که‌ی، ئیتر مه‌ر له‌و جه‌نگه‌دا ئه‌و شوانه‌ کۆژرا و شه‌هید بوو بی‌ ئه‌وه‌ی سه‌جده‌یه‌ک بۆ خوا بیات.^۱

۲- پائه‌وانه، به‌لام به‌رمو دۆزه‌خ:

له‌ سوپای موسلماناندا له‌ خه‌یبه‌ر پیاویک بوو زۆر نه‌به‌رد بوو، به‌ دوا‌ی جووله‌که‌کاندا ده‌پۆیشت و به‌ شمشیر لیتی ده‌دان، پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) فه‌رمووی: ((أما انه من أهل النار)) واته: ئه‌و پیاوه‌ دۆزه‌خیه، موسلمانان وتیان: کاممان به‌هه‌شتین ئه‌گه‌ر ئه‌و دۆزه‌خی بی‌ت؟ پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) فه‌رمووی: هه‌رگیز له‌سه‌ر ئه‌و حاله‌ نامریت، پاشان بریندار بوو به‌ سه‌ختی و په‌له‌ی مرینی کرد و مشتی شمشیره‌که‌ی له‌سه‌ر زه‌وی دانا و نووکه‌که‌ی له‌سه‌ر سنگی خۆی دانا و خۆی کوشت، پیاویک هاته‌ لای پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) وتی: شایه‌تی ده‌ده‌م تۆ پیغه‌مبه‌ری خوای، ئینجا پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) فه‌رمووی: پیاوی وا هه‌یه‌ به‌ پوالت کاره‌کانی کاری خه‌لکی به‌هه‌شته‌ و، خۆیشی ده‌چیته‌ دۆزه‌خه‌وه‌، یان به‌ کرداری خه‌لکی دۆزه‌خ کار ده‌کات خۆیشی خه‌لکی به‌هه‌شته.^۲

۱ به‌وانه: زاد المعاد (۳/۳۲۲-۳۲۴)، السیره‌ الطلیبه (۲/۳۹).

۲ البخاری کتاب المغازی، باب غزوة خیبر رقم (۴۲۰۷).

پینجه م: هاتنه وهی جه عفری کوری نه بوتالیب و هاوه لانی له حبه شه وه.

که پانه وه یان له پۆزی خه بیهردا بوو، پیغه مبه ر(ﷺ) باوشی به جه عفر دا کرد و نیوچه وانی ماچکرد، فرمووی: ((ما ادري بأیها انا اسر بفتح خیر ام بقدم جعفر))، واته: نازانم به کامیان دل خۆشتریم، به فه تحی خه بیهر، یان به هاتنه وهی جه عفر، پیغه مبه ر(ﷺ) پیشتتر (عمرو بن امیة الضمری) نارد بوو به دوا یاندا له لای نه جاشی و ئه ویش له دوو که شتیدا نارد بوونی وه و، هاتنه وه یان هاوکات بوو له گه ل فه تحی خه بیهر، ئه بو موسا و هاوه لانی شی هه ر له گه ل جه عفر گه پانه وه،^۱ ئه بو موسا ده فرموویت: له یه من بووین هه و آلمان پیگه یشت پیغه مبه ر نیازی ده رچوونی هه یه بۆ خه بیهر، ئیتر ئه بو موسا و په نجا و دوو یان په نجا و سی که س له خزمانی سواری که شتی بوون و چوون بۆ لای نه جاشی له حبه شه و له گه ل جه عفر پینکه وه گه پانه وه له کاتی فه تحی خه بیهر.^۲

جه عفر و هاوه لانی زیاتر له ده سال له حبه شه مانه وه، له و ماوه یه دا قورئانی زۆر دابه زی و، جهنگی زۆر دروست بوو له گه ل بیباوه پاندا و، بارودۆخی زۆر هاته سه ر موسلماناندا له و چند ساله، ته نانه ت هه ندیک وایانده زانی کۆچ کردوانی حبه شه پله و پایه یان که متره له مان، چونکه ناماده ی ئه و هه موو پروداوانه نه بوونه.^۲

ئه بو موسا ده فرموویت: جارێک (اسماء بنت عمیس) چوه لای حه فصه ی خیزانی پیغه مبه ر(ﷺ) و له و کاته عومه ر هات(ﷺ) و، فرمووی: ئه وه ئه سمائی حبه بشی ده ریاییه؟ ئینجا وتی: ئیمه له ئیوه مافدارترین به پیغه مبه ری خوا(ﷺ)، ئه سماء وتی: نه به خوا وانیه، ئیوه له گه ل پیغه مبه ر(ﷺ) بوون برسیتانی تیر ده کرد و، نه فامتانی نامۆزگاری ده کرد، ئیمه ییش له ولاتی دوریی و ناخۆشی بووین له حبه شه! هه مووشی له بهر خوا و پیغه مبه ری خوا بوو، سویند به خوا خواردن و

۱ بهوانه: معین السیرة (۳۵۳).

۲ البخاری کتاب المغازی، باب غزوة خیر رقم (۴۳۰).

۳ بهوانه: فقه السیرة للغزالی (۳۵۰).

خواردنه‌وه ناخۆم تاكو ئەم قسه‌ت وه‌كو خۆی نه‌گه‌یه‌نم به‌ پیغه‌مبه‌ری خوا(ﷺ)، جا پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) فه‌رمووی: ((لیس بأحق بی منکم، وله، ولاحابه هجرة واحدة، ولكم انتم واهل السفينة - هجرتان))،^۱ واته: ئەو به من مافدارتر نیه، خۆی و هاوه‌لانی یه‌ك كۆچیان بۆ نووسراوه، به‌لام ئیوه‌ی كۆمه‌لی كه‌شتی دوو كۆچتان بۆ نووسراوه.

ئینجا ئەسما ئەم نیشانه‌ی پێزلیگرتنه‌ی وه‌رگرت و دابه‌شی كرده سهر ئەندامانی نێرده‌كه،^۲ كه پۆل پۆل ده‌چوونه لای پرسیاری ئەو فه‌رموده‌یان ئی ده‌كرد، هیچ شتی‌كیش نه‌بوو له‌سهر زه‌ویدا له‌و قسانه‌ی پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) خۆشه‌ویستتر بی‌ت به‌ لایانه‌وه.^۳

ئینجا پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) پشکی بۆ دیاری كردن له‌ خه‌یبه‌ر پاش ئەوه‌ی داوای مۆله‌تی كرد له‌و هاوه‌لانه‌ی به‌شداریان كردبوو.^۴

شه‌شم: دابه‌شکردنی ده‌ستكه‌وته‌کان.

۱- ده‌ستكه‌وتی غه‌زای خه‌یبه‌ر له‌ هه‌موو غه‌زاكانی تر زۆتر بوو، له‌ پوه‌ی زه‌وی و دارخورما و پۆشاك و خۆراك و شتی تر، وه‌كو له‌ كتیبه‌كانی سه‌یره‌دا هاتوو ده‌ستكه‌وته‌كان له‌مانه‌ی خواره‌وه پێكده‌هاتن:

أ- خۆراك: پۆن و هه‌نگوین و خواردنی زۆری تیا‌بوون پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) پێگه‌ی دا له‌و خواردنانه‌ بخوریت و پینچ یه‌کی ئی نه‌برد.^۵

ب- پۆشاك و ناوماڵ و وشتر و مانگا و مه‌ر، پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) پینچ یه‌کی له‌وانه‌ بۆ خۆی جیا‌كرده‌وه، دووباره، چوار به‌شی له‌و بره‌ گێراپه‌وه سهر جه‌نگاوه‌ره‌كاندا.

ج- كۆپله: ئافره‌تانی جووله‌كه‌ کران به‌ كۆپله و دابه‌ش کرانه سهر موسلماناندا، چونكه ئەوه‌یش هه‌ر حوكمی ده‌ستكه‌وتی هه‌یه.

۱ البخاري كتاب المغازي، باب غزوة خيبر رقم (۴۲۳۱).

۲ به‌وانه: فقه السيرة للفضبان (۵۳۵).

۳ مسلم فضائل الصحابة رقم (۲۵۰۲، ۲۵۰۳).

۴ به‌وانه: الصراع مع اليهود لأبي فارس (۹۶/۳).

۵ به‌وانه: الصراع مع اليهود لأبي فارس (۱۴۰/۳).

د- زهوی و دارخورماکان، پیغمبر ﷺ) دابهشی کرد به سی و شهش به شهوه، بو هر به شیکیش سه د به شی کو کرده وه، بوو به سی هزار و شهش سه د به ش، ئیتر پیغمبر ﷺ) و موسلمانان نیوه یان بهرکوت و، نیوه که ی تر دانرا بو کاروباری ناناسایی موسلمانان.^۱

ه- له نیو دهستکه وته کاندا، هندی لاپه پهی ته ورات هه بوو، جووله که کان داویان کرده وه، پیغمبر ﷺ) بوی گه پاندنوه و، کرداری پومان و گاوره کانیشی دووباره نه کرده وه، کاتیک ئورشه لیم و نه نده لوسیان داگیر کرد هه رچی کتیبه پیروژه کان هه به سووتاندنیان.^۲

ئینجا پیغمبر ﷺ) جووله که کانی خه بیهری هیشته وه له سه رکشت و کاله کان، له مالی خویان خه رچ بکه نه سه ری و نیوه ی به رو بوومه که ی بو خویان بیت، به مهرجیک موسلمانان هر کاتیک بیان ویت ده ریان بکن، جووله که خویشیان ئه م پیتشنیاره یان کرد بووه سه ر پیغمبر ﷺ) و وتیان: ئیمه له ئیوه شاره زاترین به م خاکه، ئیتر پیغمبر ﷺ) رازی بوو پاش ئه وه ی خه ریک بوو ده ریان بکات،^۳ مهرجیشی کرد له گه لیان هر کاتیک وستی ده ریان بکات، ئه مه ییش لیه اتووییه کی سیاسی نویوو پیغمبر ﷺ) به کاریه ئینا، چونکه مانه وه ی جووله که کان له سه ر زه وییه کانیا ن ژماره یه کی زوری له مواهیده موسلمانه کانی هیشته وه، له لایه کی تریشه وه ئه وان شاره زاتر بوون بو کیتلانی زه وییه کانیا ن، مانه وه یان به رو بوومیک ی باشتری دهسته بهر ده کرد، به رامبه ر نیوه ی به ره می زه وییه که که م بیت یان زور به م شیوه ییش پیغمبر ﷺ) ملکه چ بوونیانی دهسته بهر کرد، چونکه ده یانزانی ئه گه ر زیانیک به موسلمانان بگه یه نن لئی ده رده کرین و جاریک ی تر ناگه پینه وه ناوی.

ئه وه ش له راستیدا پوویدا له سه رده می سه رگه وره ماندا عومهری کوپی خه تتاب ﷺ)، کاتیک ده ست درزیان کرده سه رعه بدولای کوپی عومهر و هه ردوو

۱ هه مان سه رچاره (۱۴۱/۳-۱۴۲).

۲ السیره النبویه لأبی شهبة (۴۱۹/۲).

۳ السیره النبویه الصحیحة (۳۲۸/۱).

دہستیان دہرہینا لہ مہچہ کییہوہ، پیشتریش عہ بدولای کوپی سہلیان کوشتبوو، جا کاتیگ عومہر بہ تہواوی ناپاکیانی بۆ دہرکوت فرمانی کرد بہ دہرکردنیان.^۱

جولہ کہی خہیہر ہہولیان دا ئالتوون و زیوہ کانیان بشارنہوہ، پیستہکانی حویہی کوپی نختہ بیشیان شاردہوہ، ئیتر پیغہمبہر (ﷺ) پرسیاری کرد لہ مامی حویہی دہربارہی نہو پیستانہ، نہویش وتی: لہ شہرہکاندا خہرج کرا، پیغہمبہر (ﷺ) فرمووی: ((العهد قریب والعمال اکثر من ذلك))، واتہ: ماوہ کہ زۆر نییہ و مالہ کہش لہوہ زیاترہ، ئینجا دایہ دہستی زوبہیری کوپی عہووامہوہ و ہندی نازاری پیگہ یاند، حویہی کاتیگ لہ ژیاندا بوو چووبووہ ناو کہ لاوہیہ کہوہ، مامی وتی: نہوم بینی دہچووہ ناو نہو کہ لاوہوہ، نہوانیش پڑیشتن و لہوی دوزیانہوہ.^۲

پاش نہو پینگہ وتنہی پیغہمبہر (ﷺ) لہ گہل جولہ کہی خہیہر، عہ بدولای کوپی رہواحی دہنارد بۆ ژماردن و مہزہندہ کردنی، نہوانیش سکا لایان کرد لہ لای پیغہمبہر (ﷺ) سہبارہت بہ توندی و سہختی مہزہندہ کردنہ کہی، ویستیشیان بہرتیلی پی بدن، نہویش فرمووی: نہی دوژمنانی خوا دہتانہوی حہرامم دہرخوارد بدن؟ سویند بہ خوا لہ لای خوشہ ویستترین کہسموہ ہاتووم، ئیوہش لہ ہموو کہس زیاتر لہ لام قیزہ ونن، لہ مہیمون و بہرزیش زیاتر بہ لام نہو رقم وام لیناکات دادگہر نہم لہ گہلتاندا، وتیان: بہمہ ئاسمانہ کان و زہوی پاوہ ستاون.^۳

خہیہر بوو بہ مولکی موسلمانان و سہرچاوہیہ کی گرنگ بۆیان، نیبنوعومہر (ﷺ) دہ لیت: تیر نہ بووین تاکو خہیہر فہتہ کرا،^۴ بارودؤخی ئابووریش پاش خہیہر چاک بوو، کۆچکارانیش ہہرچی دارخورمای نہنصارہ کان ہہیہ گتیرایانہوہ.^۵

۱ تأملات فی سیرۃ الرسول، عمر سید الوکیل (۲۲۸-۲۲۹).

۲ تاریخ الاسلام، المغازی (۴۲۴).

۳ تاریخ الاسلام، للذہبی، المغازی (۴۲۴).

۴ البخاری، کتاب المغازی، غزوة خیبر رقم (۴۲۴۳).

۵ بیروانہ: معین السیرۃ (۳۵۲).

دهوتهم: هاوسه ریتی پیغمبر ﷺ له گه ن صه فییه ی کچی حویه ی کوری نه خته ب.

کاتیک موسلمانان قه لای (القموص) یان فه ترح کرد، صه فییه له ناو نافرته کاندای بوو، پیغمبر ﷺ دایه دحیه ی که لبی، ئیتر پیاویک هاته لای پیغمبر ﷺ و وتی: نه ی پیغمبر ی خوا صه فییه ی کچی سه روکی هوزه که ت داوته فلانه که س و هر شیاوی خوتیشه، ئیتر پیغمبر ﷺ قسه که ی به لاهه باش بوو، نافرته تیکی تری دایه دحیه و صه فییه ی بو خوی برد و نازادی کرد و نازادکردنه که شی کرد به مارهی بوی، ئینجا پاش نه وه پاک بوویه وه له سوپی مانگانه مارهی کرد و موسلمانیش بوو.^۱

پیغمبر ﷺ له خه یبه ر دهرنه چوو تا کو صه فییه له عاده تی شه رع ی پاک نه بوویه وه، ئینجا له پشتی خوی سواری کرد، له دووری شه ش میل له خه یبه ره وه ویستی لابدات و بیگو یزیته وه، به لام صه فییه پازی نه بوو، ئیتر پیغمبر ﷺ ناره حه ت بوو به وه، دواتر له جیگه یه ک پیی ده وتریت (الصهباء) لایانداو ئوموسوله مه هه لسا به ناماده کردنی صه فییه، پیغمبر ﷺ له و جیگه یه خیزانی گواسته وه و، پرسیاریشی ئی کرد بوچی یه که مجار پازی نه بووه بیگو یزیته وه؟ نه ویش وتی: ترسی جووله که کانم بوو لیت، بویه صه فییه له دئی پیغمبر ﷺ دا که وره بوویه وه و، ئینجا وه لیمه یه کی بو کرد، و خواردنه که یش بریتی بوو له خورما و که شک و پۆن، موسلمانان کاتیک بینیان پیغمبر ﷺ خیزانی داپوشی زانیان که نه ویش یه کی که له دایکانی ئیمانداران.^۲

صه فییه ی دایکی ئیمانداران خه ونیکی بینیبوو، که مانگیک ده که ویته باوه شی، نه م خه ونه شی بو (ابن حقیق) گیزا بوویه وه، نه ویش شه پازله یه کی له صه فییه دابوو، پیی وتبوو ئاوات ده خوازی به مولکی یه سرب.^۳

۱ السیرة النبویة لأبی شهبة (۲/۲۸۳).

۲ السیرة النبویة لأبی شهبة (۲/۲۸۳).

۳ السنن الکبری (۱/۱۳۸) نقلا عن الصراع مع اليهود (۲/۱۰۳).

ئەم خەونە‌ی صفییە (ﷺ) بە‌دیہات و خوای گەورە پێزی لێگرت بە
 ھاوسەریتی لەگەڵ پێغمبەر (ﷺ)، کە ئەوپە‌ری پێزی لێدەگرت و لە لای و شترە‌کە‌ی
 دادە‌نیشت بۆ ئەو‌ی ئەویش پێی بخاتە سەر ئەژتۆی پێغمبەر (ﷺ) و سوار بیت،
 بە‌لام صفییە ئەو‌ندە بە ئەدە‌ببوو بە‌رانبەری ئەژتۆی دە‌خستە سەر ئەژتۆی و
 سوار دە‌بوو.^۱

صفییە (ﷺ) خۆی چە‌ند بە‌سەر‌هاتیکی دە‌ریارە‌ی پە‌وشت جوانی
 پێغمبەر (ﷺ) دە‌گیریتە‌وه و دە‌فرموویت کە بیستبووی عایشە و حە‌فصە
 و تبوویان کە ئەوان لە صفییە بە‌رێزترین لە لای پێغمبەر (ﷺ) چونکە خێزان و
 ئامۆزای ئەون، کاتی‌ک صفییە ئەم قسانە‌ی گە‌یاندە پێغمبەر (ﷺ) فرمووی: ئە‌ی
 بۆ نە‌توت چۆن لە من چاکتر دە‌بن، مێردم موخە‌مەدە و باوکم ھارونە و مام
 موسایە.^۲

صفییە زۆر پێغمبەری خوای خۆش‌دە‌ویست (ﷺ)، زیاتر لە ھە‌موو کە‌س و
 کارە‌کانی و ھە‌موو خە‌لکی و لە خۆیشی، لەو نە‌خۆشیە‌ی پێغمبەر (ﷺ) گیانی
 تیایدا سپارد، صفییە (ﷺ) دە‌یفەرموو: سویند بە‌ خوا ئاواتم دە‌خواست ئە‌و
 ئازارە‌ی تۆ لە مندا بوا، ئیتر لەو کاتە خێزانە‌کانی (پە‌زای خوایان ئی بیت) چاویان
 لە یە‌کتر داگرت، پێغمبەر (ﷺ) فرمووی: ئاو لە دە‌مقان پادەن، وتیان: لە‌ چی؟
 فرمووی: لەو چا و داگرتنە‌تان، سویند بە‌ خوا صفییە راست دە‌کات.^۳

یە‌کێک لەو شتانە‌ش پە‌یوہندی ھە‌بوو بە ھاوسەرگیری پێغمبەر (ﷺ) لەگە‌ڵ
 صفییە، لەو شە‌وہی کە گواستێوہ، ئە‌بو ئە‌یبووبی ئە‌نصاری تاکو بە‌یانی
 پاسە‌وانیتی گرت، لە ترس ئافرە‌تییکی جوولە‌کە کە ھە‌موو کە‌س و کاری کوزرا‌بوو
 نە‌وہک زبانی‌ک بە پێغمبەر (ﷺ) بگە‌یە‌نیت، بۆیە پێغمبەر (ﷺ) پاراپە‌وہ لە خوای
 گە‌ورە ئە‌بو ئە‌یبوب پیا‌ریزیت وە‌کو چۆن ئە‌و شە‌وہ پاسە‌وانیتی پێغمبەر (ﷺ) ی
 کرد.^۴

۱ السیرة النبویة لأبی شہبۃ (۲/۳۸۴).

۲ بیوانہ: شرح المواہب اللدنیة (۲/۲۲۳).

۳ سەرچاوە‌ی پێشوو (۲/۲۳۳).

۴ زاد المعاد (۳/۳۲۸).

ئینجا هاوسه‌رگیری پیغمبر ﷺ له‌گه‌ل سه‌فیه (ﷺ) پرتیکی گه‌وره‌ی تیدا بوو بۆی، چونکه کچی سه‌رگه‌وره‌ی خیله‌که‌ی خۆی بوو، بۆ نه‌وه‌ی نه‌که‌ویتته‌ لای که‌سیک که‌ پرتی نه‌زانیت و نه‌یناسیت، جگه له‌وه‌ش دلنه‌واویه‌کی تیا‌دابوو بۆی له‌ پاش نه‌وه‌ی باوک و میزده‌که‌ی و زۆرک له‌ خزمانی کوژرابوون، بۆیه له‌وه‌ جوانتر نه‌ده‌کرا که‌ پیغمبر ﷺ له‌گه‌لی کردی، که‌نیزه‌کیکی سه‌فیه جارک چوو له‌ لای عومەر (ﷺ) و وتی: سه‌فیه پۆژی شه‌مه‌ی خوش ده‌ویت و چاکه له‌گه‌ل جوله‌که‌کاندا ده‌کات، عومەر پرسیا‌ری لیکرد و سه‌فیه فه‌رموی: سه‌باره‌ت به‌ پۆژی شه‌مه‌ خوشه‌ویستیم بۆی نه‌ماوه‌ دوا‌ی نه‌وه‌ی خوا‌ی گه‌وره‌ نه‌و پۆزه‌ی بۆ گوژیمه‌وه له‌گه‌ل جومه‌، سه‌باره‌ت به‌ جوله‌که‌یش خزمی تیا‌یه و چاکه‌یان له‌گه‌ل ده‌که‌م، ئینجا به‌ که‌نیزه‌که‌ی وت: بۆ وات وت: وتی: شه‌یتان پی‌ی کردم، سه‌فیه‌یش (ﷺ) نازادی کرد. له‌ په‌مه‌زانی سالی په‌نجای کۆچی و له‌ سه‌رده‌می موعاویه (ﷺ) کۆچی دوا‌ی کرد، ده‌شلین له‌ سالی په‌نجا و دوو بووه له‌ دونیا ده‌رچوونی.

هه‌شتم: هه‌ولیکی ناله‌بار... مه‌ری ژاراوی.

پیشه‌وا بوخاری له‌ نه‌بو هوره‌یره‌وه ده‌گێرتته‌وه، پیغمبر ﷺ پاش نه‌وه‌ی مه‌ریکی پیشکه‌ش کرا ژاراوی بوو، جوله‌که‌کانی کۆکرده‌وه و هه‌ندی پرسیا‌ری لیکردن له‌ کۆتایشدا پرسیا‌ری مه‌ره‌که‌ی کرد ئایا ژه‌ه‌ریان تیکردوه، نه‌وانیش دانیان به‌ کاره‌که‌یان نا و وتیان: ویستمان نه‌گه‌ر درۆزن بیت پزگارمان بی لیت، نه‌گه‌ریش پیغمبر بیت زیانت پی ناگه‌یه‌نیت.

نه‌و مه‌ره له‌ لایه‌ن زه‌ینه‌بی کچی حاریسی جوله‌که‌ پیشکه‌شی کرابوو، که‌ خیزانی (سلام بن مشکم) بوو، زیاتریش ژه‌هره‌که‌ی کردبوویه ده‌ستی مه‌ره‌که‌وه چونکه‌ زانیبووی پیغمبر ﷺ زیاتر حه‌ز به‌ ده‌ستی ده‌کات، بیشری کۆپی به‌راه

۱ السيرة النبوية لأبي شعبة (۲/۳۸۵).

۲ البخاري، كتاب الجهاد والسير (۴/۷۹) رقم (۳۱۶۹).

له‌گال پیغمبر ﷺ لای خوارد ده‌ست به‌جی کوشتی.

(ابن القیم) ده‌فرموویت: نافرته‌که‌یان هینایه لای پیغمبر ﷺ و، وتی: ویستم بتکوژم، پیغمبر ﷺ فرمووی: ((ما كان الله لیسلمک علی))، واته: خوی‌گه‌وره هرگیز تو زال ناکات به‌سه‌رمدا... هندی جی‌اوازیش هیه‌ده‌ریاره‌ی کوژدانی نه و نافرته‌ته، بچوونی پاستیش نه‌ویه، پاش مردنی بیشر نه و نافرته‌ته کوژا، پیغمبر ریش ﷺ له پاش نه و خواردنه ژاروییه که له‌شاخی کرد له ناوشانی خوی، به‌لام هر نازاری بق ده‌هاته‌وه ناوبه‌ناو تاکو په‌یامی خوی‌گه‌وره‌ی که یاند و گیشته خوی خوی، بوخاری له عائشه (رضی الله عنها) ده‌گیرتته‌وه که پیغمبر ﷺ له سه‌رمه‌رگدا فرموویته‌تی: ((یا عائشة ما زلت اجد الم الطعام الذی اکلت بخیر، فهذا اوان وجدت انقطاع ابهری من ذلک))، واته: نه‌ی عائشه! تاکو نیستاش هه‌ست به نازاری نه و خواردنه ده‌که‌م که له خه‌یبه‌ر خواردم، نیستا هه‌ست به‌پچرانی ده‌ماری دلم ده‌که‌م له و ژه‌هره.

نویه‌م: گیرانه‌وه‌ی ماله‌کانی (الحجاج بن علاط السملی) له مه‌ککه‌وه.

نه‌سه‌سی کوپی مالیک ده‌گیرتته‌وه که پیغمبر ﷺ کاتیک فه‌تی خه‌یبه‌ری کرد، هه‌ججایی کوپی عه‌للات هاته لای و وتی: مال و که‌س و کارم له مه‌ککه‌یه، ده‌مه‌ویت بیان‌هینمه‌وه، نایا ریگه‌م ده‌ده‌یت قسه‌ت پی بکه‌م بق نه و مه‌به‌سته، نه‌ویش ریگه‌ی پیدا، نه‌ویش هاته لای خیزانه‌که‌ی له مه‌ککه و پی‌وت: هه‌رچیت لایه کوی بکه‌ره‌وه، ده‌مه‌ویت ماله‌کانی موحه‌مه‌د بکرم چونکه له خه‌یبه‌ر تیکشان و ماله‌کانیان تیاچووه، نه‌م قسه له نیو مه‌ککه بلاو بوویه‌وه و بتپه‌رستان زور پی‌ی خو‌شحال بوون، کاتیک هه‌واله‌که گیشته عه‌بباس دانیش‌ت و نه‌یتوانی هه‌ستیتته سه‌ری... نینجا خولامیکی نارده لای هه‌ججای و پی‌وت: به‌لات لیدا نه‌م هه‌واله چییه؟ به‌لینی خوا له‌وه چاکتره تو به ته‌مایت، نه‌ویش پی‌وت: به عه‌بباس بلای له

۱ زاد المعاد (۲/۳۳۶).

۲ صحیح البخاری بشرح فتح الباری (۱۵۹/۹-۱۹۶) طبعه‌ الملکی.

یہ کیک لہ مالہ کانیدا چا وہ پروانم بیت، ہہ والہ کہیش بہ دل نہ و دہ بیت، کہ خولامہ کہ
 گہ پایہ وہ لای عہ بیاس لہ خوشیاندا نازادی کرد، نیتر حہ ججاج ناگاداری کردہ وہ
 کہ پیغمبر ﷺ) خہ بیہری فتح کردوہ و، صفیہ وہ کو خیزان بقو خوی
 ہہ لہ زاردوہ و نازادی کردوہ، نینجا داوای لیکرد سی پڑژ نہم ہہ والہ باس نہ کات،
 حہ ججاج ہہ رچی مال و سامانی ہہ یہ بردی و دواۓ نہ وہ عہ بیاس ہاتہ لای خیزانی
 حہ ججاج و پیوی وت: میردہ کہت چی کرد؟ وتی: پڑیشتہ وہ، بہ لام نہی عہ بیاس
 خوا شہ رما زارت نہ کات نہ و ہہ والہ مان پی ناخوش بوو پیٹ گہ یشت، عہ بیاس وتی:
 خوا شہ رما زارم ناکات و خہ بیہر فتح کراوہ و دابہ شیش کراوہ تہ سہر
 موسلمانانداو پیغمبر ﷺ) خوا(صفیہ ی کردوہ بہ خیزانی خوی و پیم باشہ
 برویت بقو لای میردہ کہت، نینجا عہ بیاس بہ لای کورہ کانی قورہ یشتا تپہ پردہ بوو،
 نہ وانیش توانجیان لی دہ دا، نیتر عہ بیاس باسی راستی مہ سہ لہ کہی بقو کردن و زور
 خہ م و پہ زارہ دایگرتن و موسلمانان زور خوشحال بوون.^۱

دہیہم: ہہ ندی حوکمی پہ یوہ ندیدار بہم غہ زایہ وہ.

۱- قہ دہ غہ بوونی خواردنی گویدرژ:

لہ نیبنو عومہر وہ ﷺ) فہرموویت: پیغمبر ﷺ) لہ پڑی خہ بیہر دا نہی
 کرد لہ خواردنی گزشتی گویدرژ.^۲

۲- قہ دہ غہ بوونی چوونہ لای ٹا فرہتی کویلہی سک پر:

پیغمبر ﷺ) دہ فہرموویت: ((من کان یؤمن باللہ والیوم الآخر فلا یسق ماءہ زرع
 غیرہ))^۳ واتہ: ہہر کہ سی باوہ پی بہ خوا و پڑی دواۓ ہہ یہ ناوی خوی نہ خاتہ
 سہر کیلگہی کہ سی تر.

۱ احمد فی المسند (۱۲۸/۳-۱۲۹)، عبدالرزاق فی المصنف (۹۷۷۱)، ابو یعلیٰ (۳۴۷۹) البیہقی (۱۵۱/۹)،
 الدلائل (۵۲۶۶-۵۲۶۷/۴)، البیہقی فی المجمع (۱۵۴/۶-۱۵۵)، وقال ابن کثیر فی البدایہ والنہایہ (۲۳/۴) عن
 مسند احمد وهذا الاسناد علی شرط الشیخین، نقلًا عن صحیح السیرۃ النبویہ (۴۶۰).
 ۲ زاد المعاد (۱۲۲/۴-۱۲۳) البخاری، کتاب المغازی رقم (۴۲۱۵).
 ۳ الطبقات (۱۱۲/۲).

۲- قه‌ده‌غه‌بوونی چوونه‌لای نافرمانی تر له کۆیله پیش دنیابوون له‌وه‌ی سکبان پر نییه:

پیغمبر ﷺ) فرموویه‌تی: په‌وا نییه بۆ که‌سێک باوه‌پێ به‌ خوا و پۆژی دوا‌یی هه‌یه بجێته لای نافرمانی تا‌کو د‌لنیا نه‌بیت که‌ سکی پر نییه.^۱

د‌لنیا‌بوونیش به‌وه ده‌بیت له‌ یه‌که عاده‌تی شه‌رعی پاک بیت‌وه و پتویست به‌ عیده ناکات ئیتر با می‌ردیشی کردبیت به‌ کافرێک ئیتر ئایا پیاوه‌که‌ی مابیت یان مر‌دبیت، چونکه عیده بریتیه له‌ ئە‌مه‌ک بۆ ئە‌و نافرمانی می‌ردی مر‌دوه له‌م حاله‌ته‌یشدا نابیت خه‌م بۆ می‌ردی کافر پێشان بدریت.

۴- قه‌ده‌غه‌بوونی سووی زیاده:

له‌ ئە‌بو سه‌عیدی خودری و ئە‌بو هوره‌یره‌وه: پیغمبر ﷺ) پیاویکی به‌کاره‌ینا له‌سه‌ر خه‌یبه‌ر، ئە‌ویش جۆریکی له‌ خورما ه‌ینا جه‌نیبی پی‌ ده‌وترا، پیغمبر ﷺ) فرمووی ئایا هه‌موو خورمای خه‌یبه‌ر وایه؟ وتی: نه‌خیر، ئیمه ئە‌ندازه‌یه‌که‌ له‌م خورما به‌ دوو ئە‌ندازه و سێ ئە‌ندازه له‌ خورمای تر ده‌ک‌رین پیغمبر ﷺ) فرمووی: وامه‌که، خورماکه به‌ پاره‌ بفرۆشه، دوا‌یی به‌ پاره‌که‌ی خورمای جه‌نیب بک‌ره.^۲

۵- قه‌ده‌غه‌بوونی فرۆشتنی ئالتون به‌ ئالتون و زیو به‌ زیو:

عوباده‌ی کورپی صامیت فرموویه‌تی: پیغمبر ﷺ) له‌ پۆژی خه‌یبه‌ردا فرمووی: ((ابتاعوا تبر الذهب بالورق والعین، وتبر الفضة بالذهب والعین)).^۳

مه‌به‌ست له‌م فرمووده‌یه‌ش ئە‌وه‌یه ئالتون به‌ ئالتون بفرۆشریت وه‌کو یه‌که، زیو به‌ زیو بفرۆشریت وه‌کو یه‌که، بی زیاد و که‌م، به‌لام کاتیک ئالتون و زیو به‌رامبه‌ر ببنه‌وه ئیتر مه‌رج نییه وه‌کو یه‌که‌ بن.^۴

۱ الروض الانف (۴/۴۱) ورواه ابو داود رقم (۲۱۵۸).

۲ البخاری، کتاب المغازی، رقم (۴۲۴۴).

۳ بروانه: السیره النبویه لابن هشام مع الروض الانف للسهبلی (۴/۴۱).

۴ بروانه: صور وعبر من الجهاد النبوی فی المدینه (۳۲۱).

۶- شهرعي بووني ناوديري كردن و كشتوكال كردن له گه ل' په كتر:

له عبدالله كورې عومره وه (ﷺ) فرمويده: پيغمبر (ﷺ) خه بيري دايه جوله كه كاري تيا بكن و بيكيلن و، نيوهي بهرهمه كه ي بؤ خويان بيت.^۱
هه نديك له تويزه ران پرسويانه؟: نايا بؤچي حوكمه كاني كرين و فروشتن زوري له غه زاي خه بيه ردا هاتوه؟

ماموستا موحه ممد نه بو زوهره وه لاسي نه م پرسياړه ده داته وه و ده لاييت: فه تصي خه بيه ر كاريكي نوي بوو سه باره ت به په يوه نييه داراييه كانه وه كه له سايه پيدا نالوگور كړدني دارايي په پيدا بوو، وه كو ناوديري و كيلان و ... نه و كارانه ش پيشتر له يه سريب نه بوون.^۲

۷- رمو ابووني خواردني گوشتي نه سپ:

جابر (ﷺ) ده فرموي: پيغمبر (ﷺ) له پوڅي خه بيه ردا لتي قه ده غه كرين گوشتي گويدريژ بخزين و، ريگه ي دا به خواردني گوشتي نه سپ.^۳

۸- قه ده غه بووني ژن هينان به شيوه ي كاتي (زواج المتعه):

له علي يوه (ﷺ) فرمويده: پيغمبر (ﷺ) له پوڅي خه بيه ردا قه ده غه ي كرد له سه رمان كه نافرته ماره بكه ين بؤ ماوه يه كي ديار ي كراو، هه روه ها خواردني گوشتي گويدريژيش.^۴

۹- به شداري كردني نافرته له غه زاي خه بيه ر:

يه كيك له نافرته تاني به ني غيفار هاته لاي پيغمبر (ﷺ) له گه ل' هه نديك له نافرته تاني خزمي خوي، وتيان: نه ي پيغمبر ي خوا حه ز ده كه ين له گه لتان ده ريجين بؤ خه بيه ر، بؤ تيمار كړدني برينداره كان و يارمه تيدان، ثيتر پيغمبر (ﷺ) پازي بوو، كچيكيان تيا بوو ده لاييت كه ده رچووين بؤيه كه مين جار تووش ي سوپي

۱ البخاري، كتاب المغازي رقم (۴۲۴۸).

۲ بروانه: خاتم النبیین (۱۱۰۴/۲)، الصراع مع اليهود (۱۳۶/۲).

۳ البخاري، كتاب المغازي رقم (۴۲۱۹).

۴ البخاري، كتاب المغازي رقم (۴۲۱۶).

مانگانه بووم و له شه‌رمدا خۆم دور خسته‌وه، پیغمبر ﷺ) فرموی: خۆت چاک بکه و قاپیک ناو ببه خوی تی بکه ئه و جیگه‌یه‌ی خوینه‌که‌ی که‌وته سه‌ر پاک‌ی بکه‌ره‌وه و، بگه‌ریره‌وه سواری و لاخه‌که‌ ببه، جا کاتیک خه‌بیه‌ر فه‌تخ کرا ده‌لیت پیغمبر ﷺ) به‌ ده‌ستی خۆی ئه‌م ملوانکه‌ی له‌ گه‌ردنم کرد، بۆیه سویند به‌ خوا هه‌رگیز لیم دورناکه‌وینته‌وه تاکو مردن، هه‌موو جاریکیش پاک ببوایه‌وه خوی و ناوی به‌کارده‌هینا و، پاسپارده‌ی کرد به‌ خوی و ناویش بشۆردریتته‌وه پاش مردن.^۱ ئه‌میش وینه‌یه‌کی زیندوو له‌ پیش هه‌موو کچیکی موسلمان، که‌ هه‌ز بکات به‌شداری جیهاد بکات له‌ گه‌ل موسلماناندا.^۲

ئمه و فه‌تخی خه‌بیه‌ر و ده‌ووبه‌ری ناویانگیکی گه‌وره‌ی ده‌رکرد له‌ دورگه‌ی عه‌ره‌ب، قورده‌یشیش تووشی خه‌م و په‌ژاره‌ی زۆر بوون، چونکه‌ چاوه‌پوانی ئه‌وه نه‌بوون، له‌ کاتیکدا قه‌لاکانی جووله‌که‌ زۆر پته‌و و قایم بوون و خاوه‌ن چه‌ک و که‌ره‌سته‌ی جه‌نگ بوون، هۆزه‌کانی تریش پیکده‌که‌وتن له‌ گه‌ل پیغمبر ﷺ) پاش ئه‌وه‌ی که‌ بۆیان ده‌رکه‌وت دژایه‌تی موسلمانان بی‌ سووده، ئه‌میش ده‌رگای له‌ پیش ئیسلامدا کرده‌وه بۆ بلاو بوونه‌وه‌ی له‌ ناو هه‌موو دورگه‌ی عه‌ره‌بدا، پاش ئه‌و ده‌ستکه‌وتانه‌ی ئیسلام به‌ ده‌ستی هینا.^۳

بزووتنه‌وه‌ی پۆله‌ سه‌ربازیه‌کانیش له‌ پاش خه‌بیه‌ر هه‌ر به‌رده‌وام بوو، ژماره‌شیان له‌ زیادبووندا بوو، سه‌رانی هاوه‌لانیش سه‌رکرده‌بیان ده‌کرد و، له‌ هه‌ندیکیان شه‌رو پیکدادان هه‌بوو، له‌ هه‌ندیکیاندا تیانه‌بوو.^۴

۱ البدایة والنهاية (۲۰۵/۴)، السيرة النبوية لابن هشام (۲۷۲/۲-۳۷۲).

۲ بروانه: فقه السيرة للفضبان (۵۳۴).

۳ نضرة النعيم (۳۵۳/۱).

۴ السيرة النبوية للندوي (۲۲۱).

باسی دووهه: بانگه‌وازی پاشا و سه‌رکرده‌کان.

یه‌که‌م: ناشتی حوده‌بییه سه‌ره‌تای بلا‌بوونه‌وی نیسلام بوو.

هر له و کاته‌وه پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) پیکه‌وتنی حوده‌بییه‌ی مؤرکرد له‌گه‌ل قوره‌یشدا و، دواتر جوله‌که‌کانی خه‌یبه‌ر و فه‌ده‌ک و ته‌یما ملکه‌چی نیسلام بوون، پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) هر له خه‌می گه‌یاندنی نیسلام بوو بۆ دهره‌وه‌ی دورگه‌ی عه‌ره‌ب، ئەم پێبازه‌یش دهر‌پیرینی لیکرا به‌ کردار و گوفتار له‌ پیکه‌ی نێرده‌کانه‌وه بۆ لای سه‌رۆک و سه‌رکرده‌کانی دهر‌روبه‌ری دورگه‌ی عه‌ره‌ب.

ئه‌مه‌یش وه‌رچه‌رخانیکی گه‌وره‌ بوو له‌ میژووی عه‌ره‌ب و نیسلامدا، نه‌ک ته‌نها له‌به‌ر ئه‌وه‌ی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) عه‌ره‌بی دورگه‌ی عه‌ره‌ب یه‌کده‌خات له‌ ژێر ئالای نیسلام، به‌لکو له‌به‌ر ئه‌وه‌ی ئه‌و عه‌ره‌بانه‌ بوونه‌ موسلمان و هه‌لگرتنی بانگه‌وازی نیسلامیان پێ سپێردرا بۆ ئه‌وه‌ی بیگه‌یه‌نن به‌ موقایه‌تی.^۱

هاوکات له‌گه‌ل بانگکردنی سه‌رۆک و گه‌له‌کان، پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) شیوازیکی تازه‌ی هه‌لبژارد له‌ بانگه‌وازکردن ئه‌ویش بریتی بوو له‌ نامه‌ نووسین بۆ پادشا و سه‌رۆکه‌ۆزه‌کان، ئه‌و شیوازه‌یش کاریگه‌ری چاکی هه‌بوو له‌ موسلمان بوونی هه‌ندیک له‌وانه‌ و هه‌لوێست نه‌رم بوونی هه‌ندیکێ تریان، هه‌روه‌ها هه‌لوێستی هه‌ندیکێ تریان دهرکه‌وت به‌رامبه‌ر ده‌وله‌تی مه‌دینه، بۆیه ئەم نامانه‌ دهره‌نجامی چاکیان هه‌بوو، چونکه‌ ده‌وله‌تی نیسلامی له‌ پیکه‌ی ولامه‌کانی ئه‌وانه‌وه‌ توانی پێبازیکی سیاسی و سه‌ربازی ناشکرا وه‌رگیریت و، ئەمه‌یش گرنگترین ئه‌و نووسراوانه‌یه‌:

۱- پێوايه‌تیکی راستمان بۆ هاتوه‌،^۲ دهر‌باره‌ی ده‌قی نووسراوی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) که‌ له‌گه‌ل دیحیه‌ی که‌لبی ناریدی بۆ هیره‌قلی سه‌رۆکی پۆم،^۳ که‌ به‌م شیوه‌ بوو: به‌

۱ بیوانه: السفارات النبویه، د. محمد العقبلی (۱۵).

۲ مسلم، (۱۳۹۳/۳-۱۳۹۷) رقم (۱۷۷۲).

۳ بیوانه: نضرة النعيم (۲۴۴/۱)، پشتم به‌م سه‌رچاوه‌یه‌ به‌ستوره‌ بۆ متمانه‌ پیکردنی سه‌رچاوه‌ی

ناوی خوای به‌خشنده و میهره‌بان‌وه، له موحه‌ممه‌د پیغه‌مبه‌ری خوا، بۆ هیره‌قل مه‌زنی پۆمه‌کان، سلّو له و که‌سه‌ی شوینکه‌وتووی پّیگه‌ی راست و په‌وان ده‌بیّت: له پاش نه‌وه‌ش، من بانگت ده‌که‌م بۆ بانگه‌وازی نی‌سلام، موسلمانبه‌سه‌لامه‌ت ده‌بیّت، موسلمان به‌خوای گه‌وره‌دوو جار پادا‌شتت ده‌داته‌وه، نه‌گه‌ریش پشت هه‌ل بکه‌یت، گونا‌هی نه‌ریسه‌یه‌کان هه‌موو له‌سه‌ر تو ده‌بیّت: ﴿قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَامٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ﴾ (ال عمران: ۶۴).

هیره‌قل نامه‌ی گه‌شته‌ده‌ست و لی‌ی ورد بو‌ویه‌وه، وه‌کو له و فه‌رمووده‌دریژه‌دا هاتووه له هه‌ردوو بوخاری و موسلیمدا، کاتیک به‌ئبو سو‌فیانی وتوو: نه‌گه‌ر نه‌و قسانه‌ی ده‌یکه‌ی ده‌رباره‌ی وابیّت، نه‌و پیغه‌مبه‌ره‌و من ده‌مزانی ده‌رده‌چیّت، به‌لام گومانم وانه‌بو له ئی‌وه بیّت، بشمزانی‌یه‌ پنی ده‌گه‌م پیم‌خۆش‌بوو بی‌بینم، نه‌گه‌ریش له لای بو‌ایه‌م پیم‌ده‌شۆرد.^۲

۲- هه‌روه‌ها پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) نووسراویکی نارد بۆ کی‌سرای پادشای ئیمپراتۆریه‌تی فارسه‌کان له‌گه‌ل عه‌بدو‌لای کورپی حوزافه‌ی سه‌همی، فه‌رمانی پیکرد بیدا‌ته‌ده‌ستی سه‌رگه‌وره‌ی به‌حرینه‌وه،^۲ نه‌ویش ناردی بۆ کی‌سرا، کاتیک خویندی‌وه پارچه‌پارچه‌ی کرد، بۆیه‌پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) له‌دژیان پاراپیه‌وه‌خوا پارچه‌پارچه‌یان بکات،^۴ نه‌مه‌یش ده‌قی نامه‌که‌یه:

به‌ناوی خوای گه‌وره‌و میهره‌بان‌وه، له‌موحه‌ممه‌دی پیغه‌مبه‌ر، بۆ کی‌سرای مه‌زنی فارس، سلّو له‌که‌سیک شوینکه‌وتووی پّیگه‌ی راست و په‌وان بیّت، باوه‌ریش

۱ مسلم بشرح النووي، کتاب الجهاد، کتب النبي (۱۰۷/۱۲).

۲ مسلم (۱۲۹۲/۲) رقم (۱۷۷۲).

۳ شرح المواهب اللدنیة (۳/۲۴۱).

۴ البخاری مع فتح الباری (۸/۲۶). رقم (۴۴۲۴)، نووسراوه‌که له‌موحه‌په‌مه‌دا له‌سالی حه‌وتی کۆچی،

وه‌کو له (زاد المعاد) دا هاتووه.

بهینیت به خوا و پیغمبره‌که‌ی و شایه‌تیش بدات که تهنه‌یه‌ک خوا هه‌یه و من پیغمبره‌ی نه‌و خوایه‌م بۆ سه‌رانسه‌ری خه‌لکی، بۆ نه‌وه‌ی ناگاداری هه‌موو زیندوو‌یه‌ک بکات، موسلمانان به سه‌لامه‌ت ده‌بییت، نه‌گه‌رنا گونا‌می هه‌موو مه‌جوسه‌کان له‌سه‌ر تو‌یه.^۱

۳- نووسراوی پیغمبر ﷺ بۆ نه‌جاشی پادشای حه‌به‌شه، (عمرو بن امیه الضمیری) هه‌لسا به‌گه‌یاندنی و نه‌مه‌یش ده‌قه‌که‌یه‌تی:

به‌ ناوی خوای گه‌وره و میهره‌بان‌ه‌وه، له‌ موحه‌مه‌د پیغمبره‌ی خوا، بۆ نه‌جاشی پادشای حه‌به‌شه، خۆت موسلمان به، ئینجا من سوپاس و ستایشی خوای گه‌وره‌ت بۆ ده‌که‌م، که هه‌یج خوایه‌ک نییه‌ جگه‌ له‌ خۆی پادشا و پاراو و چاودێر و راستگۆ و پاراو له‌ هه‌موو که‌م و کو‌رپیه‌ک، هه‌روه‌ها شایه‌تی ده‌ده‌م که عیسا‌ی کو‌ری مه‌ریه‌م گیانێک و وشه‌یه‌ک بوو له‌ لای خواوه‌ ناردی بۆ مه‌ریه‌می پاراوی بی‌ نیاز له‌ پیاوان و سکی پتی پر بوو، له‌و گیانه‌ دروستی کرد و فووی پیا کرد، وه‌کو‌ چۆن ئاده‌می به‌ ده‌ستی خۆی دروست کرد، ئینجا من بانگت ده‌که‌م بۆ لای نه‌و خوایه‌ی که هاوتای نییه‌، بۆ به‌رده‌وامی گو‌تپرایه‌ل بوونی، بۆ نه‌وه‌ش شوینم بکه‌ویت و باوه‌ر بهیننی به‌وه‌ی من پتی په‌وانه‌ کراوم چونکه‌ من پیغمبره‌ی خوام و بانگت ده‌که‌م له‌گه‌ل سه‌ریازه‌کانتا بۆ لای خوای گه‌وره، منیش قسه‌ی خۆم گه‌یاند و ئامۆژگاریم کرد جا رازی بن و ئامۆژگاریم قبول بکن، سلویش له‌سه‌ر نه‌و که‌سه‌ بی‌ت که شوینکه‌ و تووی پتگی راست و په‌وانه.^۲

۴- سه‌باره‌ت به‌ کتیبه‌که‌ی (المقوقس)ی فه‌رمانپه‌وای میسرو وه‌لامی نه‌و،^۳ جیگیر نه‌بووه‌ له‌ پتگی راسته‌وه، (ابن سعد)^۴ ده‌گه‌یتریته‌وه، که پیغمبر ﷺ نووسراوی نووسیه‌وه بۆ پادشای ئیسکه‌نده‌رییه و سه‌رگه‌وره‌ی قیبت (جره‌یح بن مینا) له‌گه‌ل حاتیبی کو‌ری نه‌بی به‌لته‌عه، نه‌ویش وه‌لامی جوانی داوه‌ته‌وه خه‌ریک

۱ بپوانه: تاریخ الطبری (۶۵۴-۶۵۵).

۲ نصب الرایة للزیلعی (۴/۴۳۱)، نقلا عن نصره‌ النعمیم (۱/۳۴۶).

۳ نصره‌ النعمیم (۱/۳۴۶).

۴ طبقات ابن سعد الکبری (۱/۲۶۱-۲۶۱).

بووه موسلمان بیت و هندی دیاری ناردووه بۆ پتغمبر ﷺ ماریه ی قیبتیش له نیوانیاندا بووه و، دوایی پتغمبر ﷺ) فرموویه تی: ئەم پادشا پیسه ترسی مولکه کی ههیه و، مولک بۆ کهس نامینیتته وه.^۱

۵- ئینجا پتغمبر ﷺ) (شجاع بن وهب) ناردووه به نامه یه که وه بۆ لای (المنذر بن الحارث ابی شمر الغسانی) سهرکرده ی دیمه شق،^۲ له کاتی گه پانه وه ی له حوده یبیه و، ئەمیش دهقی نامه که یه تی: سلأو له و که سه ی شوین پڠه ی راست و په وان ده که ویت و باوه پری پی ده هینیت، من بانگت ده که م بۆ نه وه ی باوه پ بهینیت به خوی بی هاوتا و بۆ نه وه ی مولکه که ت بۆ بیارزیت.^۳

۶- ئینجا پتغمبر ﷺ) نامه یه کی نارد به (سلیط بن عمرو العامری) دا بۆ (هودة بن علی الحنفی)^۴ له کاتی گه پانه وه ی له حوده یبیه، ئەو کابرایه ش که نامه کی پتغمبر ﷺ) ی خوینده وه مه رجی کرد که پتغمبر ﷺ) به شدار ی بکات له سه رۆکایه تی له گه ل خۆی، به لام پتغمبر ﷺ) نه وه ی پهرت کرده وه.^۵

۷- هه روه ها پتغمبر ﷺ) هه لسا به ناردنی نه بولعه لانی هه زه می به نامه یه که وه بۆ لای (المنذر بن ساوی العبدی) سه رۆکی به حرین، له پاش گه پانه وه ی له حوده یبیه، سه رچاوه میژووییه کان باسی نه وه ده که ن نه و سه رۆکه خۆی هه موو نه و عه ره بانه ی له گه لی بوون له به حرین موسلمان بوون، به لام جوله که و گاوه کان ریککه و تن له سه ر نه وه ی سه رانه بده ن،^۶ ئەمیش دهقی نووسراوه که یه:

... سوپاس و ستایشی خوی گه ورته بۆ ده که م که هیچ خویه کی تر نییه جگه له خۆی، ئینجا، هه ر که سی ئەم نوێژه ی ئیمه بکات و پرو له قیله مان بکات و قوربانیمان بخوات، نه وه موسلمانان و په یمانی خوا و پتغمبره ی پیده دریت، هه ر

۱ البداية والنهاية (۲۴۰/۵).

۲ بیوانه: تاریخ الطبری (۶۵۲/۲).

۳ هه مان سه رچاوه (۶۵۲/۲).

۴ سهرکرده ی یه مامه بووه، ماوه یه ک پڠشی فه تصی مه که م رد.

۵ بیوانه: نصب الرایة (۴/۴۲۵)، اعلام السائلین، ابن طولون (۱۰۵-۱۰۷).

۶ بیوانه: صبح الاعشی للقلقشندی (۳۶۸/۶)، الزیلعی تخریج احادیث الهدایة (۴/۴۱۹-۴۲۰).

که‌سیّ له مه‌جووسه‌کان نئوه‌ی پیّ باش بیّت ئه‌و که‌سه سه‌لامه‌ت ده‌بیّت، هه‌ر که‌سیکیش پازی نه‌بوو پییوسته سه‌رانه بدات.^۱

له مانگی (ذی القعدة) ی سالی هه‌شتی کۆچیش پیغمبر ﷺ هه‌لسا به‌ناردنی نامه‌یه‌ک له‌گه‌لّ عه‌مری کوپی عاص بۆ لای جه‌یفر و عه‌بدی کوپانی جولوندای نئزدیی له عومان وتیایدا هاتوو:

(له موحه‌مه‌دی پیغمبره‌ری په‌وانه‌کراوی خوای گه‌وره بۆ به‌نده‌کانی خوا (ئه‌زدیه‌کان) پادشایانی عومان و شیران عومان و ئه‌وانه‌ی له به‌حرینن، ئه‌گه‌ر باوه‌ر به‌یتن و نوێژ بکه‌ن و زه‌کات بده‌ن و گوێزپایه‌لی خوا و پیغمبره‌ بکه‌ن و مافی پیغمبر ﷺ بده‌ن، وه‌کو ئیمانداران خواپه‌رستی بکه‌ن سه‌لامه‌ت ده‌بن، ئه‌وه‌شی له‌سه‌ری موسلمان بوون مافی خوایان ده‌بیّت، به‌لام سه‌روه‌تی مالی ئاگر بۆ خواو پیغمبره‌، ده‌یه‌کی خورمایش سه‌ده‌قه‌یه، دانه‌وێله‌یش نیوه‌ی ده‌یه‌که‌و موسلمانانیش پییوسته پشتگیریان بکه‌ن و ئامۆژگاریان پیشکه‌ش بکه‌ن، ئه‌وانیش هه‌مان ماف پییوسته پیشکه‌ش بکه‌ن، ئاشه‌کانیشیان بۆ خوایان هه‌رچی پیّ به‌اپن.^۲

سه‌رچاوه‌کانیش ژماره‌یه‌کی زۆر په‌یوایه‌تیان باس کردوو له‌ نامه‌ی تر، به‌لام له‌ روی فه‌رمووده‌یه‌وه جیگیر نه‌بووه.^۳

دووهم: په‌ند و سوود و ئامۆژگاری.

۱- (الاریسیون):

وشه‌ی (الاریسیون) یان (الیریسیون) هاتوو له‌ و نوسراوه‌ی پیغمبر ﷺ بۆ هیره‌قل، زانایانیش بۆچوونی جیاوازیان هه‌یه ده‌رباره‌ی واته‌که‌ی لیکدانه‌وه‌ی به‌ناوبانگیش ئه‌وه‌یه که‌ ئه‌و وشه‌ کۆیه و تاته‌که‌ی (اریسی) یه، که بریتین له‌ خزمه‌تکار و به‌کریگرته.^۴

۱ الاموال لأبي عبید (۲۸).

۲ به‌وانه: الاموال لأبي عبید (۲۸-۲۹).

۳ به‌وانه: نضرة النمیم (۱/۳۴۸).

۴ به‌وانه: السیره النبویه للندوی (۲۰۴).

به‌لام مامؤستای زانا (ابوالحسن الندوی) ده‌لی: مه‌به‌ست له و وشه شوینکه و توانی ناریوسی میصرییه، که دامه‌زیتنه‌ری کۆمه‌لیکی مه‌سیحییه، پۆلی گه‌ورده‌ی بووه له میژووی بیروباوه‌پ و چاکسازی ناینی، بۆ ماوه‌یه‌کی زۆریش ده‌وله‌تی بیزه‌نته و که‌نیسه‌ی مه‌سیحی سه‌رقال کرد، ئینجا ناریوس ئه‌و که‌سه‌یه که بانگه‌وازی یه‌کتاپه‌رستی ده‌کردن له نیتوان په‌روه‌ردگارو دروستکراو کوپ- به‌پیتی ده‌رپرینی مه‌سیحییه‌کان- بۆ ماوه‌ی چه‌ندین سه‌ده.

۲- هه‌ندیك له تاییه‌ ته‌ندی پادشاکان:

هه‌ندیك جیاوازی ورد هه‌یه له نامه‌کانی پیغمبر ﷺ بۆ پادشاکان، به‌پیتی جیاوازی ئه‌و پادشایانه له پووی بیروباوه‌په‌وه، بۆ نمونه هرقل و مقه‌وقس گاوردوون و عیسیان به‌خوا ده‌زانی، بۆیه له نامه‌که‌یان وشه‌ی (عبدالله) هاتوه له‌گه‌ڵ ناوی پیغمبر ﷺ (من محمد عبدالله ورسوله الی هرقل عظیم الروم) به‌ پیچه‌وانه‌ی ئه‌و نوسراوه‌ی بۆ کیسرا نێردرا، که ته‌نها به‌وه ده‌ستی پیکرد موحه‌مه‌د پیغمبه‌ری خوا، هه‌روه‌ها له‌و دوو نامه‌یه‌ ئه‌م ئایه‌ته هاتوه: ﴿قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَمَالَوْا إِلَىٰ كَلِمَةٍ سَوَّامٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِن دُونِ اللَّهِ فَإِن تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ﴾ (ال عمران: ۶۴)، به‌لام ئه‌و نامه‌ی بۆ کیسرا پۆیشت ئایه‌تی تیا نه‌بوو چونکه ئه‌و ئایه‌ته تاییه‌ته به‌ ئه‌لی کیتابه‌وه.^۲

ئینجا له‌به‌رئه‌وه‌ی کیسرا و نه‌ته‌وه‌که‌ی باوه‌رپیان به‌ په‌رستنی خۆر و ناگر بوو، هه‌روه‌ها هه‌بوونی دوو خوا، بۆیه له‌و نامه‌ی که ئاراسته‌ی ئیمپراتۆری ئێرانی کرد، ئه‌م پسته‌ی تیا بوو (وانی رسول الله الی الناس كافة لینذر الناس من کان حیا)،^۲ پیشوازی کردنی پادشاکانیش بۆ نووسراوه‌کانی پیغمبر ﷺ جیاواز بوو،

۱ هه‌مان سه‌رچاوه و لاپه‌ره.

۲ بروه‌نه: ماذا خسر العالم باحطاط المسلمین للندوی (۲۸-۲۹).

۳ بروه‌نه: السیره النبویه للندوی (۲۹۰).

هیره‌قل و نه‌جاشی و مقه‌وقس وه‌لامیان جوان و ریك و پیك بوو، ته‌نانه‌ت مقه‌وقه‌س هه‌ندی دیاری و دوو که‌نیزه‌کی نارد یه‌کینکیان ماریه‌ی قیبتی بوو، دایکی ئیبراهیمی کورپی پیغمبر ﷺ، به‌لام کیسرا کاتیک نوسراوه‌که‌ی خوینده‌وه دراندی و ووتی: به‌نده‌مه و نامه‌م بۆ ده‌نوووسی؟ کاتیک پیغمبر ﷺ) ئه‌وقسه‌ی پیگه‌یشت فه‌رموی: (مزیق الله ملکه)، واته: خوای گه‌وره مولگی ویران بکات. ئینجا کیسرا فه‌رمانی کرد به‌(باذان)ی فه‌رمان‌پره‌وای یه‌من بچیت نیره‌ری ئه‌و نامه‌ بگریت و ئه‌ویش که‌سیکی بۆ ئه‌و مه‌به‌سته نارد لای پیغمبر ﷺ) ئه‌ویش پیی فه‌رموو: خوای گه‌وره شیره‌وی کورپی کیسرای زالکرده‌ سر باوکی و کوشتی،^۱ هه‌واله‌که‌ی پیغمبریش ﷺ) هاته‌ دی وه‌کو خوی و مولگی کیسرا پارچه‌پارچه‌ بوو، وه‌کو یاریشی پی‌هات به‌ده‌ست خیزانه‌ فه‌رمان‌پره‌واکانه‌وه تاکو گه‌یشته یه‌زده‌جه‌رد که‌ دوایین پادشای ساسانییه‌کان بوو، هه‌ر ئه‌ویش به‌ره‌تستکاری بلاوبونه‌وه‌ی ئیسلامی کرد، به‌لام سوپای ئیسلامی توانی ئه‌و ده‌وله‌ته‌ی که‌ زیاتر له‌ چوار سه‌د سال بوو حوکی ده‌کرد پیشه‌کیش بکات له‌ سالی ۶۲۷ زاینی.^۲

۲- وه‌سفی گشتی نامه‌کانی پیغمبر ﷺ)؛

أ- نامه‌کانی پیغمبر ﷺ) هه‌مووی به‌(بسم الله الرحمن الرحيم) ده‌ست پی‌ ده‌کات، که‌ ئایه‌تیکه‌ له‌ قورئانی پیروژو، کاری گرینگی پی‌ ده‌ستپیده‌گریت و، نامه‌ی پی‌ ده‌ست پیده‌گریت با ئاراسته‌کراویش بی‌ت بۆ بی‌باوه‌پان، ئه‌وه‌شی لی وهرده‌گیردریت که‌ په‌وایه‌ بی‌باوه‌پ ئایه‌تیک یان زیاتر له‌ قورئان بخوینیته‌وه، هه‌روه‌ها له‌ش گرانیش بۆی هه‌یه‌ قورئان بخوینیته‌وه، چونکه‌ ئه‌و بی‌باوه‌په‌ گوی نادات به‌وه‌ی له‌شی گران بی‌ت له‌ کاتی نامه‌ خویندنه‌وه‌که‌دا.

ب- هه‌روه‌ها له‌ نامه‌کانی پیغمبر ﷺ) بۆ پادشاکان ده‌رده‌که‌ویت:

- ریدراوه‌ نیرده‌ی موسلمان بنیردریت بۆ لای سه‌رکرده‌ بیباوه‌په‌کان:
- ریدراوه‌ نامه‌ بنوسریت بۆ بیباوه‌پان ده‌رباره‌ی کاروباری ئاین و دنیا.

۱ تاریخ الطبری (۹۰/۳).

۲ بېوانه: السیرة النبویة للندوی (۲۰۰).

- ده کزیت ناوی نیره و بۆ نیردراو له نامه که دا بنوسریت، بابه تی نامه کانیش یه کن له هه موو نوسراوه کاندای که بریتی یه له بانگه وازکردنیان بۆ ئیسلام.
- به کارنه هینانی سلای موسلمانان له گه ل بیاوه پان (السلام علیکم ورحمة الله وبرکاته) چونکه پیغمبر ﷺ به و سلأوه نامه کانی ده ستپینه ده کرد به لکو به (السلام علی من اتبع الهدی) دهستی پیده کرد.
- به کارهینانی مۆر، چونکه پیغمبر ﷺ نامه کانی به مۆری خۆی مۆرده کرد سی وشه ی له سر بوو به م شیوه: محمد رسول الله^۱
- چونکه نه نه س ده گزیتته وه کاتیک پیغمبر ﷺ ویستی نامه بنیریت بۆ پژهه کان بیان وت: نه وان نامه یه که مۆر نه کرابیت نایخویننه وه، نه ویش مۆریکی له زیو دروستکرد و سپی بوو له دهستی پیغمبر ﷺ بوو و نه خشه که ی: (محمد رسول الله) بوو.^۲

۴- پیزگرتن له پیاوان :

- کاتیک (باذان بن ساسان) موسلمان بوو، که فرمان په وای یه مه ن بووه پیغمبر ﷺ لاینه برد پاش موسلمان بوونی، به لکو پاش خۆی کوپه که شی کرده فرمان په وای یه مه ن، چونکه لیها تووی به پژه بردنی تیا یان ده بینن.^۳
- ۵- ودرگرتنی سه رانه له مه جوسه کان :

نه م حوکمه له نامه که ی پیغمبر ﷺ وهرده گیردریت بۆ (المنذر بن ساوی).^۴ (ابن القیم) و هندی که له زانایان ده لێن سه رانه له هه موو که سی که وهرده گیردریت که بیدات، ئیتر چی نه هلی کیتاب بیت یان بته رستی عه ره ب و که سانی تر بیت، وه کو له (زاد المعاد) دا باسی کردوه.^۵

۱ بهوانه: غزوة الحديبية لأبي فارس (۲۳۹-۲۴۰).

۲ البخاري، باب دعوة اليهود والنصارى - فتح الباري (۱۰۸/۶).

۳ غزوة الحديبية لأبي فارس (۲۴۲).

۴ بهوانه: غزوة الحديبية لأبي فارس (۲۴۲).

۵ بهوانه: زاد المعاد (۹۱/۵).

۶- وەرگرتنی دیاری له کافر.

چونکه سه‌رۆکی میسر له‌گه‌ل (حاطب بن ابی بلتعة) ئه‌و دیاریانه‌ی نارد بۆ پیغمبر ﷺ که بریتی بوون له پۆشاک و هیتستر و دوو که‌نیزه‌ک و پیغمبریش ﷺ وەرگرتن.^۱

۷- دهره‌نجامه‌گانی ئه‌و نوسراوانه‌:

پیغمبر ﷺ له سیاسه‌تی دهره‌کی دا توانایه‌کی له پاده‌به‌ده‌ری پیشانداده، بوو به‌ نمونه‌ بۆ خه‌لیفه‌گانی دوا‌ی خۆی، ئینجا نازایه‌تیه‌کی زۆریشی دهر‌بهری، چونکه هه‌ر که‌سیکی تر بوا‌یه ده‌ترسا له دهره‌نجامی ئه‌و کارانه‌ی، سیاسه‌تی پیغمبر له‌و باره‌وه ئه‌م دهره‌نجامانه‌ی لێکه‌وته‌وه:

أ- پیغمبر ﷺ شیوازیکی نوێی له هه‌لس و کات دارپشت پێشتر په‌چاو نه‌دکرا.

ب- ده‌وله‌تی ئیسلامی بوو به‌ خاوه‌ن پله‌و پایه‌و بوونی خۆی له‌و سه‌رده‌مه‌دا.

ج- نیازی ئه‌و پادشایانه دهرکه‌وت به‌رانبه‌ر ده‌وله‌تی ئیسلام.

د- نامه‌ نووسین بۆ ئه‌و پادشایانه جیهانی بوونی بانگه‌وازی ئیسلامی دهرخست

به‌و شیوه‌ی له‌ قورئانی پیرۆزدا باس کراوه: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ﴾ (الانبیاء: ۱۰۷).

به‌م شیوه‌یش ئه‌و نامانه بوون به‌ خاڵیکی وه‌رچه‌رخان له‌ سیاسه‌تی ده‌وله‌تی پیغمبر ﷺ پێش فه‌تحی مه‌که‌ه، هه‌ر ئه‌م سیاسه‌ته‌یش بوو، بووه پێشه‌کی بۆ یه‌کخستنی ولاته‌گانی عه‌ره‌ب له‌ لایه‌ن پیغمبره‌وه ﷺ له‌ سالی نێردراوه‌کاندا.

باسی سییهم : عومرهی گیرانه وه

له مانگی (ذي القعدة) ی سالی حوته می کۆچی، دهرچوو بهره و مهککه به نیازی عومره وه وهکو جیبه جیکردنی نهو پیکه وتنه می مؤر کرا له گه ل قوره یشدا، ژماره می موسلمانان گه یشته دوو هزار کس جگه له ژن و منال، که سیش دوانه که وت له وانه می ناماده می حوده ییبه بوون مه گهر که سیک له خه ییبه شه هید بوویت یان مردییت.^۱

پیغمبر ﷺ له گه ل هاوه لانی له که ژاوه یه کی شکوداردا به ره و مهککه پۆیشتن و خه لکیش له ریگا سهیری نه م دیمه نه یان ده کرد که پیشتر شتی وایان نه بینیبوو، موسلمانان به یه ک شیوه پۆشاکه وه، به یه ک دهنگ ده یانوت: (لبیک اللهم لبیک) و قوربانیه کانیا ن له بهر دهدا.^۲

یه که م : دوربینی و وریایی له ناپاکی قوره ییش

پیغمبر ﷺ چه کی ته واری له گه ل خۆی برد، وهکو پیشبینی بۆ پودانی هه ر کرده وه یه کی کت و پر له لایه ن بتپه رستانه وه .

بۆیه بتپه رستان (مکرز بن حفص) و چه ند که سینکیان نارد بۆ حالی بوون له هه لو یستی پیغمبر ﷺ که دلنیای کردن له سه ر په یمانه که ماونه ته وه و، چه که کان ناهینیتته نیو مهککه وه.^۳

به لام پیغمبر ﷺ هه موو چه که کانی له دهره وه می مهککه به جی هیشت و دوو سه د سواری له لا به جیه یشت به سه ر کردایه تی موحه ممه دی کوری مه سله مه، که له ناماده باشیدا بوون بۆ هه ر نه گه ریکی له ناکاو.^۴

۱ بهوانه: السيرة النبوية الصحيحة (٤٦٤).

۲ الاعلام الاسلامي لي صلح الحديبية (٣١٠).

۳ بهوانه: المغازي للواقدي (٧٢٤/٣)، طبقات ابن سعد (٢٢١/٢).

۴ بهوانه: صلح الحديبية لأبي فارس (٢٦٨).

پیغمبر ﷺ) دلتیا نه بوو لیتیان، بویه نه و دوربینییه ی کرد، نه و هاوه لانه شی
 بۆ پاسه وانیتی چه که کان دیاری کرد له (یا جج).^۱

دووهم: چوونه ناو مه ککه وه.

له (یا جج) وه پیغمبر ﷺ) درێژه ی به پێکردن دا له سر و شتره که ی (القصواء)
 نیت له لای (حجون) وه هاته نیتو مه ککه وه و موسلمانان شمشیره کانیان به
 قه دیانه وه بوو له کالانه کانیدا، خه لکی مه ککه یش له هه موو لایه که وه ته ماشایان
 ده کردو نه وانیش به (لبیک اللهم لبیک) ده نگیان به رز ده کرده وه،^۲ که نه و ده نگه هر
 به رده وام بوو له سه ره تای ده رچوونه وه تا کو گه یشتن واتای خۆی بوو، که
 به کتا په رستی پاده گه یاندو بته په رستی پووچه ل ده کرده وه و، ستایشی خوای
 گه وه ی ده کرد له سه ره نه وه ی یارمه تی دان نه م خوا په رستنه به جی بهینن.^۳
 له راستیدا دیارده یه کی نیسلا می کاریگر بوو، کاتیک که ژاوه که له مه ککه نزیک
 ده بوویه وه به ره و مالی خوا، هه ندیکیش له خه لکی مه ککه ده رچوون بۆ به رزایی
 شاخه کان بۆ ته ماشا کردنی نه و دیمه نه و هه ندیکیشیان له لای (دار الندوة) ی پال
 که عبه ته ماشایان ده کرد.^۴

بته په رستان پرپواگه نده یه کیان بلاو کرد بوویه وه که گوا به موسلمانان گه رمای
 یه سرب لاوازی کردوون، بویه پیغمبر ﷺ) فه رمانی ده کرده هاوه لانی له سی
 جاری یه که مدا له ته واف خیرا پێکه ن له نیتوان هه ردوو گو شه که دا، بۆ نه وه ی
 بته په رستان هیزیان ببینن، ئینجا پیغمبر ﷺ) چوو ه ناو مزگه وتی حه رامه وه و
 هه ندی له پۆشاکی ئیحرامه که ی خسته ژیر بالی راستی و نه و سه ری دا به سه ر
 شانیدا، هاوه لانی شی شوینی ده که وتن، جا کاتیک بته په رستان نه وه یان بینی وتیان:
 نه وانن ده لێن گه رما ماندووی کردوون؟...^۵

۱ جیکه یه که هه شت میل له مه ککه وه دووره.

۲ بهوانه: التاريخ السياسي والعسكري (۳۵۲).

۳ بهوانه: صلح الحديبية (۲۷۷).

۴ بهوانه: منهج الاعلام الاسلامي في صلح الحديبية (۳۱۴).

۵ صحيح السيرة النبوية (۴۸۱).

مه‌به‌ستی پیغمبر ﷺ) له‌م کرداران‌ه‌ی ترساندن‌ی قورپه‌یش بوو، هه‌روه‌ها پیشاندانی هیز‌ی موسلمانان و نه‌وه‌ش کاریگه‌ری خۆ‌ی هه‌بوو له‌سهر دل و ده‌روونیان و پیغمبر ﷺ) خۆ‌ی له‌خوا نزیك ده‌کرده‌وه به‌رق خسته‌نه‌ دل‌ی بیباوه‌پان، وه‌کو چۆن پڠه‌ی دا به (ابو دجانة) به‌و شیوازه‌ پڠ بکات له‌جه‌نگی ئو‌حود بۆ نه‌وه‌ی بیباوه‌پان توورپه‌ بکات، هه‌روه‌ها له‌غه‌زای حوده‌بیبه‌دا پیغمبر ﷺ) و شتریک‌ی نه‌بو جه‌لی هینابوو له‌ده‌ستکه‌وته‌کانی به‌در، بۆ نه‌وه‌ی بت‌پرستان بیببن و پتی دلتنگ بن، و له‌م عومره‌یه‌شدا فه‌رمان ده‌کاته موسلمان خیرا پڠ بکن و هیز پیشان به‌دن.^۱

نه‌وه‌ شه‌پی ده‌روونی بوو پیغمبر ﷺ) به‌رپای ده‌کرد له‌دژیان، کاریگه‌ریشی هه‌بوو، سی پۆژ له‌مه‌که‌که‌مانه‌وه‌ ئالای یه‌ک‌تاپه‌رستیان به‌رز کرده‌وه و ته‌وافیان ده‌کرد و بانگیان ده‌دا و نوێژه‌کانیان به‌جماعت ده‌کرد، بیلال به‌ده‌نگه‌ خۆشه‌که‌ی له‌سهر که‌عه‌وه‌ بانگه‌کانی به‌رزده‌کرده‌وه و، وه‌کو تریشقه‌ بوو له‌سهر بت‌پرستان.^۲

ئینجا پیغمبر ﷺ) نه‌و دوو سه‌د که‌سه‌شی له‌بیر نه‌کرد که‌ پاسه‌وانیتی چه‌که‌کانیان ده‌کرد، بۆیه‌ کۆمه‌لێکی نارده‌وه‌و جینگه‌که‌یان و نه‌وان هاتن بۆ به‌جیه‌ینانی عومره، چونکه‌ پیغمبر ﷺ) چاک ده‌یزانی نه‌وان به‌چی به‌رۆشیه‌که‌وه‌ هاتوونه‌ بۆ مالی خوا.

سینهم: هاوسه‌رگیری پیغمبر ﷺ) له‌گه‌ل مه‌یمونه‌ی گچی حاریس (رضی الله عنهما).

مه‌یمونه‌ خوشکی (ام الفضل) ی خیزانی عه‌بباسی کورپی عه‌بدولموت‌ه‌لیب بوو، ئافره‌تیک بوو ته‌مه‌نی بیست و شه‌ش سال بوو، پاش مردنی میرده‌که‌ی خۆ‌ی دابوو ده‌ستی (ام الفضل) ی خوشکی به‌شووی بدات، نه‌ویش خسته‌بوویه‌ ده‌ستی عه‌بباسی می‌ردی، بۆیه‌ نه‌ویش ماره‌ی کرد له‌ پیغمبر ﷺ) و خۆ‌ی ماره‌یی

۱ به‌وانه: منهج الاعلام الاسلامی لی صلح الحديبية (۳۱۰).

۲ به‌وانه: صلح الحديبية لأبي فارس (۲۸۲).

۳ هه‌مان سه‌رچاوه (۲۷۰).

چارسہد درہمی بۆ پیشکش کرد،^۱ مہیمونہ پوری عہدولای کوری عہبباس و خالیدی کوری ولیدہ، پاش تہواوبونی سی پڑزہ کہ سوهیلی کوری عہمرو حویتہ بی کوری عہدولعوززا ہاتنہ لای پیغمبہر(ﷺ) و وتیان: کاتہ کہ تہواو بوو لہ مہککہ بپۆ دہرہوہ، پیغمبہر(ﷺ) فرموی: نہی بۆچی پښگہم نادہن لہ ناوتان شادی ژن ہینان بگښم و خواردنیک دروست بکہین ئیوہیش نامادہی بن؟ وتیان: پیویستمان بہ خواردنئ تو نییہ دہرچۆ لہ مہککہ.^۲

پیغمبہر(ﷺ) پاش دہرچوونی ئہبو رافعی مہولای مہیمونہی بہجیہتشت و دواتر مہیمونہی گہ یاندہ پیغمبہر(ﷺ) لہ سہرہف لہ نزیک تہنعیم و، لہوی پیغمبہری خوا(ﷺ) گواستہوہ و^۳ ئوہ کوتا ہاوسہرگیری پیغمبہر(ﷺ) و دوایین خیزانہ کانیشی بوو لہ مردندا پاش خۆی و ہر لہ و شوینہ یشدا نیژاواہ.^۴

لہ ہاوسہرگیری پیغمبہر(ﷺ) مہسہلہ یکی فیقی بہ ناوبانگ ہہیہ، ئہویش ئوہیہ پیغمبہر(ﷺ) لہ کاتی ئیحرامدا بوو مہیمونہی مارہ کرد، یان پاش تہواو بوونی ئیحرامہ کہی بوو، زانایانیش ئہم مہسہلہ یان بہ جوانی شیکردوہ تہوہ.

چارہم: گہیشتنئ کچہ کہی حہمزہی کوری عہدولوتہ لیب بہ کاروانی موسلماناندا.

ہۆشو دہروونہگان گزبان، ئو کچہی کہ پیشتہر مایہی تانہ و تہشہر بوو، ئہمپۆ بوو بہ خۆشہویستیک پښبرکی دہکرت بۆ پەرورہدہ کردنی،^۵ کاتیک پیغمبہر(ﷺ) ویستی لہ مہککہ دہرچیئت کچہ کہی حہمزہ دواي کہوت و ہاواری دہکرد: ہۆ مامہ! ہۆ مامہ! ئیتہر علی ہہ لیگرت و بہ فاتیمہی وت(علیہ السلام): ئوہ ناموزاکہ تہ، ئینجا علی و زہیدو جہ عفرہ بوو بہ ناکوکییان لہ سہری، علی وتی: من بردوومہ و ناموزامہ، جہ عفرہ وتی: ناموزامہ و پوریشی خیزانمہ، زہید وتی: برازامہ، ئیتہر

۱ بہوانہ: صور وعبر من الجہاد النبوی فی المدینہ (۲۳۶).

۲ بہوانہ: السیرۃ النبویہ لابن ہشام (۱۹/۴).

۳ بہوانہ: السیرۃ النبویہ لابن ہشام (۱۹/۴).

۴ بہوانہ: ہذا الحبيب یامحب، للجزائري (۳۷۵).

۵ بہوانہ: السیرۃ النبویہ للندوی (۳۲۱).

پيغمبر ﷺ) برياری دا بۆ پوره که ی بيت و فهرموی: ((الخالة بمنزلة الام))، واته: پور (خوشکی دايک) پله و پایه ی دايکی هه یه، ئینجا به عه لی فهرموو: تو له منی و من له تو، به جه عفریشی فهرموو: له خو،م ده چیت له پوخسارو ره وشتدا، به زهیدیشی فهرموو: تو برا و یارمه تیده رمانی.

له م به سه رها ته چند سوود و په نديک و ه رده گرین:

۱- پور - خوشکی دايک - وه کو دايکه.

۲- پور مافدار تره له به خپوکردندا له کاتی نه بوونی باوک و دايک.

۳- ستایشکردنی پيغمبر ﷺ) بۆ جه عفر به و فهرمووده یه ی.

۴- نه و فهرمووده ی پيغمبر ﷺ) بۆ عه لی پڙيکی گوره و پله و پایه یه که بۆی.

۵- هه روه ها فهرمووده که ش بۆ زهید پڙيکی گوره بوو، چونکه زهید برای چه مزه بوو به برياری پيغمبر ﷺ) و نه و کچه ی به برازی خوی ده زانی.

۶- خوشکی دايک مافدار تره له خوشکی باوک: چونکه پيغمبر ﷺ) حوکمی دا نه و کچه له لای خیزانی جه عفر بيت، له کاتي کدا سه فييه که خوشکی باوکيتی له ژياندا بوو.

۷- شوو کردنی نافرته مافی لانا بات له به خپوکردندا، چونکه پوری کچه که ی چه مزه خیزانی جه عفر بوو ﷺ).

۸- پتويسته میرد پازی بيت له سه ر نه وه ی خیزانه که ی خوشکه زای خوی به خپو بکات نه وه ک نه و به خپوکردنه ببیته هوی زیان بۆ به رژه وه ندی نه و میرده.

۹- منال نه گه ر شیر بخوات له گه ل مامی خوی ده بيته برای شیر ی، مناله کانیشی ده بنه برازی شیر ی و قه ده غه یه ماره یان بکات.

پینجهم: کاریگری نهو عومره‌یه له‌سەر دوورگه‌ی عه‌ره‌ب و موسلمان بوونی خالیدی کوپی وه‌لید و عه‌مری کوپی عاص و عوسمانی کوپی ته‌لحه.

کاریگری نهو عومره‌یه یه‌کجار گه‌وره بوو له‌سەر دوورگه‌ی عه‌ره‌ب، چونکه هه‌ندی‌ک واتای مه‌زنی له‌ خو ده‌گرت.

له‌ پاش ده‌رچوونی پیغمبر ﷺ له‌ مه‌ککه به‌ ماوه‌یه‌کی که‌م خالیدی کوپی وه‌لید، له‌ نیو کۆمه‌لیک له‌ قورپه‌یشدا وتی: بۆ هه‌موو خاوه‌ن هۆشیک ناشکرا بوو، که‌ موحه‌مه‌د جادووباز و شاعیر نیه‌ و قسه‌ی په‌روه‌ردگاری هه‌موو جیهانه، پتویسته هه‌موو خاوه‌ن عه‌قلیک دوا‌ی که‌ویتی، نه‌بو سوفیان گوئی له‌م قسانه‌ بوو، بۆیه‌ ناردی به‌ دوا‌ی خالید بۆ دلتیابوون له‌و قسانه‌ی نه‌ویش دلتیای کرده‌وه که‌ وای وتوه، نه‌بو سوفیان له‌ خالید توپه‌ بوو، به‌لام عیکریمه‌ هه‌لسا و وتی: له‌سه‌رخۆت نه‌ی نه‌بو سوفیان، سویند به‌ خوا خه‌ریکه‌ منیش ده‌چمه‌ سه‌ر ئاینه‌که‌ی، ئیوه‌ ده‌تانه‌ویتی خالید له‌سه‌ر بۆچوونیک بکوژن پیتی باشه، و قورپه‌یش نزیکه‌ هه‌موویان له‌سه‌ر نه‌وه‌ پیک بێن، وا ده‌زانم سالتیک تپه‌پ نابی‌ت تا‌کو هه‌موو مه‌ککه‌ شوینی نه‌که‌ون. له‌پاش خالید عه‌مری کوپی عاص و عوسمانی کوپی ته‌لحه که‌ پاسه‌وانی که‌عه‌ بوو موسلمان بوون، به‌لکو ئیسلام له‌ هه‌موو مالتیک له‌ ماله‌کانی قورپه‌یش سه‌ری هه‌لدا به‌ نه‌ینی و به‌ ناشکرا، به‌م شیوه‌یش ده‌کریت بوتری‌ت عومره‌ی قه‌زا ده‌رگای دله‌کانی کرده‌وه، به‌ر له‌وه‌ی موسلمانان ده‌رگای خودی مه‌ککه‌ بکه‌نه‌وه.^۱

مامۆستا(عباس محمود العقاد) ده‌لێت: (... به‌سه‌ بۆ کاریگری عومره که‌ بووه‌ مایه‌ی قایل بوونی خالید و عه‌مر به‌ موسلمان بوون، که‌ نه‌وان له‌ هۆشمه‌ند و خاوه‌ن په‌وه‌شته‌کانی نیو قورپه‌یش بوون و خه‌لکی ته‌ماشای ده‌کردن).^۲

۱- موسلمان بوونی عه‌مری کوپی عاص:

عه‌مری کوپی عاص ده‌رباره‌ی موسلمان بوونی ده‌لێت: که‌ له‌ نه‌حزاب گه‌رپاینه‌وه‌ پیشنیارم کرده‌ سه‌ر هه‌ندی له‌وانه‌ی گوپراه‌لیان ده‌کردم بچین بۆ حه‌به‌شه‌ بۆ لای

۱ بڕوانه: الرسول القائد (۲۰۹-۲۱۰).

۲ بڕوانه: عبقریة محمد (۶۹).

نہ جاشی، نہ گہر موحمہد سہرکہ ویت نیعمہ لہ مہ ترسیدا نابین، نہ گہر قورہ ییشیش سہرکہ ویت نیعمہ پلہ و پایہ مان پاریزراو دہ بیت، نہ وانیش پازی بوون و پیستی زورمان کز کردہ وہ و ہکو دیاری بؤ نہ جاشی چونکہ لہ م خاکہ ی نیعمہ زیاتر حزی لہ پیست بوو، لہ و کاتہ ی لای بووین نیردراوی پیغمبر ﷺ (عمرو بن امیہ الضمری) ہاتہ لای نہ جاشی و دہرچوو، منیش بہ نہ جاشیم وت: نہ و پیاوہ دوزمنی قومہ کہ مہ و نیردراوی دوزمنہ کہ مانہ، بیدہ بہ دہستہ وہ تاکو بیکورم، چونکہ کہ سانیکی لہ پیاوہ ناودارہ کانمان کوشتووہ، نہ جاشی بہ شیوہ یہ کہ توورہ بوو لہ ترسا نہ گہر بمتوانیبا دہ چومہ شہ قی زہویبہ وہ، وتم: نہ ی پادشا نہ گہر بزمانیبا وا توورہ دہ بیت ہرگیز قسہ ی وام نہ دہ کرد، وتی: دہ تہ ویت پیاوکت بدہ مہ دہست نیردہ ی کہ سینکہ پہ یام ہیئہری مہ زن کہ دہ ہاتہ لای موسا دیتہ لای نہ و، وتم: نہ ی پادشا نایا موحمہد وایہ؟ وتی: بہ لات لیدا نہ ی عمر بہ قسم بکہ و شوینی بکہ وہ، چونکہ سویند بہ خوا لہ سہر ہق و راستیہ و سہریشدہ کہ ویتہ سہر دوزمنانیدا و ہکو چون موسا سہرکہ و تہ سہر فیرعہ وندا، دہ لیت: منیش موسلمان بووم و نہ مہیشٹت ہاورپیکانم بزائن و گہر پامہ وہ لای پیغمبر ﷺ) بؤ نہ وہ ی موسلمان بم و، پیش فہ تحی مہ ککہ خالیدم بینی، بہ ہمان مہ بہستہ وہ بؤ لای پیغمبر ﷺ) دہ چوو، نیتر پیکہ وہ پڑیشٹین بؤ مہ دینہ، خالید موسلمان بوو و بہ یعتی دا، نینجا منیش نریک بوومہ وہ و، وتم: نہ ی پیغمبر بہ یعتت پی دہ دم بہ مہرچیک ہرچی گوناہم مہ یہ بسرپتتہ وہ لہ پابدوودا و، باسی داہاتوو ناکہ م، پیغمبر ﷺ) فہ رموی:

بہ یعتت بدہ، چونکہ نیسلام ہرچی پیشتر کردوتہ لہ تاوان بؤت دہسرپتتہ وہ، و ہکو چون کزچ کردنیش تاوانی پیشوو دہسرپتتہ وہ، دہ لیت: منیش بہ یعتت داو پڑیشتم!

۲- موسلمان بوونی خالیدی کوری و ولید (ﷺ):

خالیدی کوری و ولید دہر بارہ ی موسلمان بوونی دہ لیت: کاتیک خوی گہرہ خوشہ ویستی نیسلامی خستہ دلہ وہ و ہزشم گہر پایہ وہ... و ولیدی برام موسلمان

بوو له عومره‌ی قه‌زا له‌گه‌ل پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) بوو، نامه‌یه‌کی بۆ نووسیم و سه‌رسامی خۆی تیادا ده‌ربهری له‌وه‌ی تاكو ئیستا موسلمان نه‌بوومه، هه‌روه‌ها ده‌یووت: پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) پرسایاری تۆی لی کردووم و منیش وتم: خوای گه‌وره‌ ده‌یه‌ینیت، پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) فرموی: که‌سی وه‌کو خالید نابیت له‌ ئیسلام حالی نه‌بوویت، نه‌گه‌ر نه‌و توند و تیزه‌شی له‌گه‌ل موسلمانان به‌کاربه‌ینایه‌ دژ به‌ بته‌رستان بۆ خۆی چاکتر بوو، ده‌شمانخسته‌ پیش که‌سانی تر، بۆیه‌ داوات لی ده‌که‌م به‌ خۆتدا بییتوه‌ برام، چونکه‌ کاری چاکه‌ت زۆر له‌ ده‌ست چووه‌.

خالید ده‌لایت: که‌ نووسراوی براکه‌م پی گه‌یشت گورج بوومه‌وه‌ و زیاتر حه‌زم کرد موسلمان بم و قسه‌ی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ)م پیخۆش بوو.

له‌ خه‌ونیشدا بینیم له‌ ولاتیکی ته‌نگو وشکدام و ده‌رچومه‌ بۆ ولاتیکی سه‌وز و فراوان، وتم: نه‌مه‌ خه‌ونه‌ نه‌گه‌ر چووم بۆ مه‌دینه‌ بۆ نه‌بو به‌کری ده‌گه‌پمه‌وه‌ که‌ چووم بۆم باس کرد و نه‌ویش وتی: نه‌وه‌ ده‌رچوونته‌ له‌ بته‌رسته‌یه‌وه‌ بۆ ئیسلام، پیش پۆیشتنم سه‌فوانی کوپی ئومه‌یه‌م بینی و بانگم کرد بۆ نه‌وه‌ی پیکه‌وه‌ موسلمان بین، به‌لام به‌ توندی په‌تی کرده‌وه‌ وتی: نه‌گه‌ر ته‌نها خۆم بمینمه‌وه‌ له‌ قوریشدا موسلمان نابم، ئینجا عیکریمه‌ی کوپی نه‌بو جه‌لم بینی و بانگی نه‌ویشم کرد بۆ هه‌مان مه‌به‌ست و هه‌مان وه‌لامی سه‌فوانی دامه‌وه‌ و داوام لی کرد نه‌و قسه‌ باس نه‌کات لای که‌س و پازی بوو، ده‌رچووم بۆ مالی خۆم و ولاحم بۆ ناماده‌کرا و، چوومه‌ لای عوسمانی کوپی ته‌لحه‌ و، هه‌مان نه‌و قسانه‌م بۆ کرد و، نه‌ویش په‌کسه‌ر پازی بوو، ئیتر هه‌ر دووکه‌مان کات و شوینی دیاریکراومان دیاری کرد، پیش به‌ره‌به‌یان له‌ (یا‌جج) په‌کترمان گرت و، پۆیشتین تاكو گه‌یشتینه‌ (اله‌ده‌) و له‌وی عه‌مری کوپی عاص مان بینی وتی: به‌خه‌یر بیژن، وتمان: خۆت به‌خه‌یرییی، وتی: بۆ کوئی ده‌چن، وتمان ده‌پۆین موسلمان بین، وتی: منیش هه‌مان مه‌به‌ستم هه‌یه‌.

ده‌لی ئیتر بووینه‌ هاوپی و پیش پۆیشتنمان پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) ناگادار کرایه‌وه‌ و زۆر پیخۆش‌حال بوو، منیش چاکترین پۆشاکم له‌به‌ر کرد و چووم به‌ره‌و لای پیغه‌مبه‌ر (ﷺ)، براکه‌م بینی و، وتی: په‌له‌ بکه‌، چونکه‌ پیغه‌مبه‌ر (ﷺ)

چاوه پروانتانه، منیش خیرا بوومه وه، بینیم پیغمبر (ﷺ) زه رده خه نه به تی، سلوم لیگرد و وه لای دامه وه، وتم: (اشهد ان لا اله الا الله وان محمداً رسول الله) نه ویش فرموی: سوپاس بۆ نه و خوییه ی که توی پینمونی کرد بۆ نیسلام، من توم ده بینی هوشمه ندی و تکام و ابوو خوی گه وره تووشی خیر و چاکه ت بکات، وتم: نه ی پیغمبر ی خوا خراپه م زور کردوه، داوا بکه خوی گه وره لیم خوش بیت، وتم: پیغمبر (ﷺ) فرموی: نیسلام هرچی پیش خوی هیه لای ده بات، ئینجا فرموی خوی خوش به له و خراپانه ی خالید کردویه تی به رامبر نیسلام، ئینجا عه مر و عوسمان چوونه پیشه وه و به یعه تیان دا، موسلمان بوونمان له مانگی صه فیری سالی هه شتی کۆچیدا بوو، له م به سهره اته ش چهند سوودیک وهرده گرین:

۱- تووره بوونه که ی نه جاشی ده برپینه له بیروباوه پی راسته قینه ی نه و، که نه و بووه هۆکاریک بۆ موسلمان بوونی یه کیک له سهرانی قوره ییش.

ب- موسلمان بوونی عه مری کوری عاص سه رکه و تنیکی گه وره بوو بۆ نیسلام و، بته رستان به له ده ستدانی هوشمه ندیکی وه کو عه مر زیانیکی گه وره یان به سهردا هات.

ج- خالید وه کو له قسه کانی ده رده که ویت - دلتیا بوو له وه ی دواروژ ته نها بۆ نیسلامه، نه مه ییش په ندیکه بۆ هه موو نه وانه ی دژایه تی نیسلام ده که ن.

د- بایه خدان به مرۆفه کان جۆریکه له کارتیکردنیان و پاکیشانیان بۆ پیزی نیمانداران، بۆیه پیغمبر (ﷺ) نه و قسانه ی ده رباره ی خالید فرموو، کاریگه ریشی هه بوو له سه ری و له وه ش دلتیا بوو نه گه ر موسلمان بیت ناکه ویته کۆتایی لیسته که وه، بۆیه بریاریدا گوئ به پیلانه کانی شه یقان نه دات و موسلمان بیت، خوی گه وره ییش له سه ر ده ستی خالید و عه مر چهند لاپه ره یه کی پرشنگذاری له میژوی نیسلام تۆمار کرد، که هه رگیز له یاده وه ری نه ته وه ی نیسلامدا هه ر ده مینیته وه له که ل پۆژاندا.

۱ التاريخ الاسلامي (۹۰/۷).

۲ سه رچاوه ی پینشو (۹۱/۷).

۳ صلح الحديبية لأبي فارس (۲۶۲)، التاريخ الاسلامي للحميدي (۹۰/۷).

۴ برونه: التاريخ الاسلامي للحميدي (۹۰/۷).

باسی چوارهم: پۆلی سه‌ریازی موئته (ک ۸)

یه‌که‌م: هۆکار و میژووی.

عه‌ره‌به‌کانی شام شه‌ریان هه‌لگیرسان له‌ نێو موسلمانان و بیزه‌ته‌کان، چونکه هه‌ردوو هۆزی (کلب) و (قضاة) که له‌ نزیک (دومة الجندل) بوون هه‌میشه‌ کۆسپیان دروست ده‌کرد بۆ موسلمانان له‌ ڕێگه‌ی ڕێگه‌گرتن له‌ و بازرگانانه‌ی که‌ لوپه‌لیان ده‌هێنا له‌ شامه‌وه‌ بۆ مه‌دینه، بۆیه‌ پیغمه‌بر ﷺ له‌ سالی پینجه‌می کۆچی غه‌زابه‌کی کرده‌ سه‌ر (دومة الجندل) به‌لام ئه‌وان بلاوه‌یان کردبوو، هه‌روه‌ها ڕێگه‌ش گه‌را له‌ (دحیة الکلبی) له‌ کاتی گه‌رانه‌وه‌ی وه‌کو نێردراوی پیغمه‌بر ﷺ، بۆیه‌ پۆله سه‌ریازییه‌که‌ی زه‌یدی کوه‌ی حاریسه‌ نێردرا بۆ یه‌کلاکردنه‌وه‌ی له‌ سالی شه‌شه‌می کۆچی و هه‌ردوو هۆزی (مذحج) و (قضاة) ده‌ست درێژییان کرده‌ سه‌ری، له‌ پاش ناشتی حوده‌بیبه‌ش ئه‌و ده‌ست درێژییان زیادی کرد پاش کوزرانی (الحارث بن عمیر الازدی) په‌وانه‌کراوی پیغمه‌بر ﷺ بۆ لای فه‌رمانپه‌وه‌ی (بصری) سه‌ر به‌ ڕۆمه‌کان، هه‌روه‌ها فه‌رمانپه‌وه‌ی دیمه‌شقیش پێشوازی ناشیرینی کرد له‌ په‌وانه‌کراوی پیغمه‌بر ﷺ هه‌ره‌شه‌ی کرد په‌لاماری مه‌دینه‌ بدات، له‌ پاش سالتیکیش هه‌ندیک له‌ هاوه‌لانی پیغمه‌بر ﷺ له‌ و ناوچه‌ کوزران که‌ ڕۆیشتبوون بۆ بانگه‌وازی ئیسلامی، ته‌نها سه‌رکرده‌که‌یان نه‌بیست.

ئینجا گاوه‌کانی شام ده‌ستدرێژییان ده‌کرده‌ سه‌ر هه‌ر که‌سیک موسلمان بیست، یان بیر له‌ موسلمان بوون بکاته‌وه‌، فه‌رمانپه‌وه‌ی (معان) یه‌شیان کوشت کاتیک موسلمان بوو، هه‌روه‌ها والی شام هه‌لسا به‌ کوشتنی ئه‌وانه‌ی موسلمان بوون له‌ عه‌ره‌به‌کانی شام.

هه‌موو ئه‌م کاره‌ساتانه، به‌ تایبه‌تی کوزرانی په‌وانه‌کراوه‌که‌ی پیغمه‌بر ﷺ، هانده‌رێک بوو بۆ تۆله‌سه‌ندنه‌وه‌ و، ته‌می کردنی عه‌ره‌به‌کانی شام، بۆ ئه‌وه‌ی

۱ بروه‌نه: تاریخ الطبری (۳/۲)، (المسلمون والروم فی عصر النبوة لعبدالرحمن احمد سالم (۸۷)).

۲ بروه‌نه: خام النبیین (۱۱۳۹/۲) نقلا عن الصراح مع الصلیبیین لأبی فارس، (۲۰).

شکۆداری ده‌ولته‌ی ئیسلامی له‌و ناوچانه‌ی سه‌پینریت و، ئەو ده‌ستدریژیانه‌ی دووباره‌ی نه‌بیته‌وه، و بانگخواز و باززگانه‌ی موسلمانه‌کان بتوانن له‌ نێوان شام و مه‌دینه‌ی به‌بێ ترس کاری خۆیان به‌ نه‌نجام بگه‌یه‌نن.^۱

له‌ سالی هه‌شته‌می کۆچی به‌ فه‌رمانی پیغمه‌ر ﷺ (پۆلیکی سه‌ریازی ئاماده‌کرا له‌ سێ هه‌زار جه‌نگاوه‌ر، پیغمه‌ر ﷺ) سێ که‌سی بۆ سه‌رکردایه‌تی هه‌لبژارد به‌ دوا‌ی یه‌کتردا‌بن، زه‌یدی کۆپی حاریسه‌ و جه‌عفهری کۆپی ئەبو تالیب و عه‌بدولای کۆپی په‌واحه،^۲ وه‌کو بوخاری ده‌گێڕێته‌وه له‌ عومه‌ری کۆپی خه‌تتاب ﷺ.^۳

پیغمه‌ر ﷺ فه‌رمانیشی پێکردن بچنه‌ ئەو جینگای حاریسی کۆپی عومه‌یری تیا کوزرا ﷺ، و بانگیان بکه‌ن بۆ ئیسلام، ئەگه‌رنا جه‌نگیان له‌ گه‌ل بکه‌ن.^۴ هه‌روه‌ها پیغمه‌ر ﷺ پاسپارده‌ی پێکردن و فه‌رمووی: پاسپارده‌تان پێ ده‌که‌م ترسی خواتان هه‌بیت... و به‌ ناوی خوا و له‌ پێناو خواغه‌زا بکه‌ن دژ به‌ بیباوه‌پان، ناپاکی مه‌که‌ن، منال و ئافره‌ت و به‌ سالاجوو و قه‌شه‌ مه‌کوژن که‌ له‌ کلێسا خواپه‌رستی بکات، دارخورما و دره‌خت مه‌بهن، خانوو مه‌پوخین، که‌ دوزمنی موشریکتانی‌ش بینی بانگی بکه‌ن بۆ سێ شت: موسلمان بوون، سه‌رانه، یان جه‌نگ...^۵

دووهم: به‌پێکردنی سوپای ئیسلامی.

کاتی‌ک سوپاکه‌ ئاماده‌ بوو، پیغمه‌ر ﷺ و هاوه‌لان به‌ پێیانخستن و پارانه‌وه‌خوا‌ی گه‌وره‌ سه‌ریان بخت و به‌ سه‌لامه‌تی و سه‌ریه‌زی بیانگێڕێته‌وه.^۶

۱ به‌وانه: المسلمون والروم فی عصر النبوي (۸۹).

۲ به‌وانه: الصراع مع الصليبيين، (۲۰).

۳ البخاري، كتاب المغازي (۱۰۲/۵) رقم (۴۲۶۱).

۴ به‌وانه: السيرة الحلبية (۲/۷۸۷).

۵ به‌وانه: المغازي (۲/۷۵۷-۷۵۸).

۶ به‌وانه: السيرة النبوية لابن هشام (۴/۲۱).

له و کاته‌دا عه‌بدولای کوی پوه‌واحه ده‌ستی کرد به گریان و خه‌لکی سه‌رسام
 بوون له گریانه‌که‌ی، نه‌ویش فه‌رموی: سویند به خوا دونیام خوش ناویت، به‌لام
 گویم له پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) بوو نایه‌تیکی له قورئان خوینده‌وه: ﴿وَإِنْ مِّنْكُمْ إِلَّا
 وَارِدُهَا كَانَ عَلَىٰ رَبِّكَ حَتْمًا مَّقْضِيًّا﴾ (مریم: ۷۱). نینجا عه‌بدولای کوی پوه‌واحه
 فه‌رموی:

لکننی اسأل الرحمن مغفرة   وضربة ذات فرغ تغذف الزهدا
 او طعنة بيدي حران مجبزة   بحربة تنفذ الاحشاء والكبد
 حتی يقولوا اذا مروا على جدثي   ارشده الله من غاز وقد رشدا

سینیه‌م: سوپا ده‌گاته مه‌عان و سئ فه‌رمانده‌که شه‌هید ده‌بن.

کاتیک سوپای نیسلا می گه‌یشته مه‌عان له خاکی شام - نه‌مړی په‌کیکه له
 پاریزگاکانی نوردون - هه‌والیان زانی گاوره‌کان زیاتر له سه‌د هه‌زار که‌سیان
 کۆکردوه‌ته‌وه له هۆزه عه‌ره‌به‌کانی (لخم) و (جذام) و (به‌راء) و (بلی) به
 سه‌رکردایه‌تی مالیکی کوی پافیله. هیره‌قلیش سه‌د هه‌زار گاوری کۆکردوه‌ته‌وه بۆ
 نه‌وه‌ی سوپای نیسلا می سه‌رسام بیت و وره‌ی بپوخیت به بینینی دووسه‌د هه‌زار
 جه‌نگاوه.^۱

موسلمانان له نیو خویاندا دوو پوژ پاووژیان کرد له م باره‌وه، هه‌ندیکیان وتیان:
 که‌سیک ده‌نیرین پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) ناگادار بکاته‌وه بزانه فه‌رمانی به چی ده‌بیت،^۲
 هه‌ندیکیان گه‌رانه‌وه‌یان به باش زانی،^۳ به‌لام عه‌بدولای کوی پوه‌واحه
 هه‌لوسته‌که‌ی په‌کلاکرده‌وه و وتی: نه‌ی خه‌لکینه، نه‌وه‌ی پیتان قورسه مه‌گه‌ر
 شه‌هیدی بیت که خۆتان داوای ده‌که‌ن! نیمه‌یش به زوری و به‌هیز شه‌ر له‌گه‌ل
 دوژمن ناکه‌ین، به‌لکو ته‌نهما به‌و نایینه‌ی خوی گه‌وره پیزی لی گرتووین پیتی،

۱ به‌وانه: شرح المواهب اللدنیة (۲/۲۷۱).

۲ به‌وانه: زاد المعاد (۳/۳۸۲).

۳ به‌وانه: تاریخ دمشق لابن عساکر (۱/۳۹۶).

پاپه‌پن، یه کیک له و دوو چاکه یه ده‌ستگیرمان ده‌بیت: یان سرکه‌وتن، یان شه‌هیدی و ته‌کانی عه‌بدولاً هستی موجه‌اید ه‌کانی گردا، زه‌یدی کوپی حاریسه خه‌لکه‌کی به‌ره و ناوچه‌ی موئته برد بۆ شه‌پی رۆم له‌وی، له‌ویش داستانیکی مه‌زنیان تۆمار کرد به شه‌هید بوونیان کوتایی پیهات،^۱ زه‌یدی کوپی حاریسه رۆشته نیو پیزه‌کانی دوژمنه‌وه به نالای پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) و شه‌هید بوو.^۲

ئینجا جه‌عفر نالاکه‌ی هه‌لگرت و پووبه‌رووی موشریکه‌کان بوویه‌وه، ئه‌وانیش ده‌وریاندا، ئه‌ویش هه‌ر به‌رده‌وام بوو له شه‌رکردن رو له ئه‌سپه‌که‌شی دابه‌زی و ئه‌سپه‌که‌ی سه‌ربری و ده‌یووت:

يا حبذا الجنة واقترباها طيبة وبارداً شرابها
والروم روم قد دنا عذابها كافرة بعيدة انسائها
عليّ اذ لاقيتها ضرابها^۳

نالاکه‌ی به ده‌ستی راستی گرت و ده‌ستی بپا، ئینجا به ده‌ستی چه‌پی گرتی و ئه‌ویش بپا، ئینجا نالاکه‌ی به باله‌کانی گرت و خۆی دایه سه‌ر نالاکه‌دا و شه‌هید بوو له ته‌مه‌نی سی و سی سالی‌دا، لاشه‌ی نه‌وه‌د لی‌دانی پیوه بوو، هه‌مووشی له پیشه‌وه بوو.^۴

پیشه‌وا بوخاری له عومری کوپی خه‌تتا به‌وه ده‌گیریتته‌وه فه‌رموویه‌تی: له‌وه‌غزایه‌دا بووم بۆ جه‌عفر گه‌راین، له ناو کوژاوه‌کاندا دوژیمان‌وه، زیاتر له نه‌وه‌د لی‌دان به لاشه‌یه‌وه بوو.^۵

خوای گه‌وره‌هیش قه‌ره‌بووی جه‌عفری کرده‌وه له سه‌ر نازایه‌تییه‌که‌ی به‌وه‌ی دووبالی پی به‌خشی له به‌هه‌شتدا، بوخاری ده‌گیریتته‌وه، کاتی‌ک عه‌بدولای کوپی عومه‌ر سلّوی له کوپه‌که‌ی جه‌عفر ده‌کرد ده‌یووت: سلّوت لی بیت ئه‌ی کوپی

۱ بیوانه: السيرة النبوية الصحيحة (۲/۴۶۸).

۲ بیوانه: السيرة النبوية لابن هشام (۴/۲۵).

۳ هه‌مان سه‌رچاوه (۴/۲۶).

۴ بیوانه: الصراع مع الصليبيين، (۵۸).

۵ البخاري، كتاب المغازي (۵/۱۰۲) رقم (۴۲۶۱).

خاوه ن دووبال.^۱

له پاش شهيد بوونی جه عفری کورې نه بو تالیب، عه بدولای کورې په واحه ی نه نصاری نالاکه ی وهرگرت و سواری نه سپه که ی بو و ده یفه رموو:

اقسمت یا نفس لتنزلنه	لتنزلن او لکړه تنه
ان اجلب الناس وشدوا الرنة	مالي اراک تکرهین الجنة
یا نفس الا تقلي موتی	هذا حمام الموت قد صليت. ^۲

ده گڼپنه وه ناموزایه کی عه بدولای کورې په واحه پارچه گزشتیکې پيدا بو نه وه ی هندی هیزی پی ببه خشیت، نه ویش که میکی لی خوارد و، گوئی له دهنکی پیی نه سپو دهنکه دهنگ بوو له بهر ی جه نگدا، جا به خوئی وت: تویش هیشا له دونیای، نینجا گزشته که ی فریدا و بهر و پړوی دوزمن پویش و له کزتایی نه و پوژده دا شهید کرا.^۲

چوارم: موسلمانان خالیدی کورې وه لید ه لده بژیرن بو سه رکردایه تی.

پاش شهید بوونی عه بدولای کورې په واحه سابیتی کورې نه قره م نالاکه ی له دهستی وهرگرت و داوای کرد له موسلمانان که سیک ه لبرژیرن بو سه رکردایه تیان سابیت پازی نه بوو خوئی نه و نرکه ه لگری، بویه موسلمانان له سر خالیدی کورې وه لید پتکه وتن،^۴ سابیت ته ماشای خالیدی کرد و تی: نالاکه بگره باوکی سوله یمان، وتی: نه خیر، تو مافدارتری، تو ناماده ی جه نگی به در بوویده، سابیت وتی: وهری بگره، سویند به خوا له بهر تو ه لمرتووه، نینجا خالید وهری گرت،^۵

۱ البخاري، كتاب المغازي (۱۰۳/۵) رقم (۴۲۶۴).

۲ بیوانه: السيرة النبوية لابن هشام (۲۶/۴-۲۷).

۳ بیوانه: الصراع مع الصليبيين، (۶۱).

۴ بیوانه: السيرة النبوية لابن هشام (۲۷/۴).

۵ إمتاع الاسماع (۳۴۸/۱-۳۴۹).

نورکيشی له و کاته سهخته دا نه وه بوو موسلمانان پرگار بکات له تياچوونیکي به کومل که چاوه پوانیانی ده کرد، پاش نه وهی به ته وای هه لویسته که ی تاوتوی کرد، هاته سر نه و بچوونه ی که پاشه کشه بکات به موسلمانان بچ که مکردنه وهی زیانه کان، چونکه هیزی دوژمن شهشت و شش به رامبه ری هیزی موسلمانان بوو، بویه پلانی خالد به م شتوهی خواره وه بوو:

۱- دروست کردنی به ربه ست له نیوان هه ردوو سوپاکه به مه به سستی پاشه کشه کردن به سه لاهه تی.

ب- بچ نه م مه به سته، وای ده رخست بچ دوژمنان که یارمه تی به پټوه یه بچ موسلمانان، خالد خوی پاگرت تاکو نیواره له سر نه م پلانه، له تاریکی شه ویشدا جینگای جه نگاهه ره کانی گزپی راست بچ چه پ و پيشه وه بچ دواوه و، له م کاته دا دهنگه دهنگیکي گه وره دروست بوو، نینجا هیرشى کرده سر دوژمن، له کاتی سپیده به چند په لاماریکی خیرا و یه ک له دواى یه ک بچ نه وهی نه وه پيشان بدات که یارمه تیه که گه یشت.^۱

پیلانه که سه رکه وتو که پټژ بوویه وه دوژمن هه ندی نالا و پوخساری تازه ی به رچاوکه وت و، دنیا بوون له وهی یارمه تیان پی گه یشتوه، بویه زانیان که ناتوان به شتوه یه کی یه کلایي که ره وه سه رکه ونه سر موسلماناندا، نه شیانده توانی به رده وام بن له هیرشه کانیان و پاله په ستو له سر موسلمانان که م بوویه وه، خالد نه م هه له ی قوستوه، له هه لمه تیکي که م وینه له میژووی سه ریازیدا که له گه ل ته کنیکي نوی ده گونجیت توانی سوپاکه بگه پټیتته وه، خالد هه ردوو بالی سوپاکه ی دیاری کرد بچ پاسه وانیتی ناوچه رگه ی سوپاکه، له و کاته یشدا هیزی ناوپاستی پاشه کشه پیکرد بچ نه وهی پاشه کشه یه کی گشتی ده سته بهر بکات به سه لاهه تی.^۲

میژوونووسان ده لټین کوژراوی موسلمانان له م جه نکه دا له دوانزه که س تینه په ری، خالد خوی ده فرموویت: له جهنگی مونته هوت شم شیر به

۱ البدایة والنهایة (۲۴۷/۴)، الواقدي (۲/۷۶۴).

۲ بروهانه: معارك خالد بن الوليد، د. یاسین سوید (۱۷۲).

دهستمه وه شکا...^۱

ده توانین بلتین خالد به و پلانه ی خوی، موسلمانانی ده رباز کرد له تیکشکانیکی له ناوبه و، پاشه کشه کردنه کeshی نه و په پی سه رکه وتن بوو، چونکه له و جورده جه نگانه پاشه کشه کردن کاریکی به کجار سهخت و گران.^۲

پینجه م: موعجیزه ی پیغمبر ﷺ) و هه لوئستی خه لکی مه دینه له سوپاکه.

پیغمبر ﷺ) له مه دینه هه والی کوژرانی زهید و جه عفر و عه بدولای کوی پیوه واحه ی گه یانده موسلمانان پیش نه وه ی بگه پینه وه، هه روه ها ناگاداریشیکردنه وه که خالد نالاکه ی وه رگرتوه پاش نه وان و ناوی خالیدیسی نا شمشیری خوا،^۳ پاش نه وه که سیک هات و هه واله کانی گه یاند و هه نه وان هه ی باسکرد که پیغمبر ﷺ) باسی کرد بوو.^۴

کاتیک سوپاکه له مه دینه نزیک بوویه وه، موسلمانان چوونه پیشوازیبانه وه، پیغمبر ﷺ) خویسی له سه ر و لاخیک بوو، ده یفه رموو: ((خذوا الصبیان واحملوهم واعطوني ابن جعفر)) واته: مناله کان بیه ن و هه لیان گرن، کوره که ی جه عفریش بدن به خوم، نیتر عه بدولایان هینا، خه لکه که خولیان ده کرده سه ر سوپاکه دا ده یانوت: نه ی هه له اتووان، نایا له پینا و خوا هه له اتن؟ پیغمبر ﷺ) ده یفه رموو: ((لیسوا بالفرار، ولكنهم الکرار ان شاء الله))،^۵ واته: نه خیر هه له اتوونین، به لکو گه راوه ن (انشاء الله).

مرؤه سه ری سوپ ده مینیت له و په روه رده پیغمبر ایه تیبه که له و منالانه دا هه موو، پیاو و پاله وان ی له و جورده ی دروست کردوه، نه وان له کوئ و لاوه کانی نیمه له کوئ که له سه ر جاده کان ده سوپینه وه، نوممه ت ناتوانیت به رزبیته وه بو

۱ البخاری، کتاب المغازی (۱۰۳/۵) رقم (۴۲۶۶).

۲ هه مان سه رچاوه (۱۷۵).

۳ بهروانه: نضرة النعم (۳۶۰/۱).

۴ البداية والنهاية (۲۵۵/۴).

۵ بهروانه: السيرة النبوية للنسفي (۳۲۸)، تاریخ الذمهي (۴۹۱).

ئه و ئامانجه بهرزانه به پهروه رده ی ئیسلامی نه بیته له سه ر پتیبازی پیغمبر ﷺ).^۱

شه شه م: وانه و پهنده کان.

۱- گرتگی نه و جهنگه:

ئه م جهنگه له گرتگرتین جهنگه کانی موسلمانان و خاچ په رستانه، چونکه یه که م پووبه پووبوونه وه بوو له نیوان هه ر دوو کۆمه له که، هه روه ها کاریگه ریشی هه بوو له سه ر ده ولته تی پۆمانی، چونکه پیشه کییه ک بوو بۆ فه تحکردنی ولاتی شام و پزگارکردنی له دهستی پۆمان، دهشتوانین بلتین ئه و غه زایه یه که مین هه نکاوی کرده یی بوو له لایه ن پیغمبر ﷺ) بۆ له ناویردنی ده ولته تی پۆمی سته مکار و شکۆداریشی نه ما له چاوی عه ره به کاند، هه روه ها وره نزمی سه ریازی خاچ په رستی ئاشکرا کرد،^۲ هه لیکیشی په خساند بۆ موسلمانان بۆ ئه وه ی ئاستی هیزه کانی پۆم تیبگه ن.

۲- خۆشه ویستی شه هید بوون هۆکاری فیداکاری بوو:

دان به خۆگرتن و جیگیر بوون و فیداکاری که له هه ره که له سه ر کرده کاند ئاشکرا بوو، هه لقولاوی په رۆشی بوو بۆ پاراستنی مواهیده کان و چه زکردن له شه هیدی، بۆ ئه وه ی خوا ی گه وره بیانخاته به هه شتی به رینه وه له گه ل پیغمبران و شه هیدان و پیاوچاکان.

۳- جیاوازی نه م جهنگه له گه ل جهنگه کانی تر:

تا که جهنگیکه که هه واله که ی له ئاسمانه وه هات و، پیغمبر ﷺ) ئاگادارکرایه وه له شه هید بوونی سه ر کرده کان و پووداوه کانی جهنگه که، تا که جهنگیکیشه، که پیغمبر ﷺ) سی سه ر کرده ی بۆ دیاری کرد به دوا ی یه کدا: زه یدو جه عفر و عه بدولا.^۳

۱ بهوانه: دروس وعبر من الجهاد النبوي (۳۵۸).

۲ بهوانه: الصراع مع الصليبيين، (۶۴).

۳ بهوانه: الصراع مع الصليبيين، (۶۶).

۴- ریزلینانی پیغمبر ﷺ) بو خاووخیزانی جه عفر:

کاتیک جه عفر کوژا پیغمبر ﷺ) چوو لای نه سمائی کچی عومه یس و فرمووی: مناله کانی جه عفرم بو بهینه، نینجا پیغمبر ﷺ) بونی ده کردن و ماچی ده کردن و فرمیسی چاوه کانی ده هاتنه خواری، نه سماء وتی: هیچ هه والیکت پیگه یشتروه ده رباره ی جه عفر و هاوه لانی؟ فرمووی: به لئی نه مرپو کوژاوان، نینجا نه سماء دهستی به گریان و هاواری کرد، پیغمبر ﷺ) فرمووی: بی ناگا مه بن له خاووخیزانی جه عفر، خواردنیان بو دروست بکن، چونکه سه رقال بوون به مردنی جه عفره وه. ^۱ له هه والیه تیبینی چند مه سه له یه ک ده کریت:

ا- ریزدراوه نافرته بگری له سر میرده کی:

چونکه نه سماء له پیش پیغمبر ﷺ) گریا و هاواری کرد و پیغمبر ﷺ) نکولی لی نه کرد، چونکه نه وهی که قه ده غه کراوه، شیوه ن و له خؤدان و یه خه دادیرینه و، پازی نه بوونه به قه ده ری خوی گه وه.

ب- چاکتر وایه خواردن دروست بکریت بو مالی مردوو:

چونکه دلنه وایی و ناسانکردنه وهی تیا یه له سه ریان، هه روه ها هاوبه رپر سیاری تیبیه له نیوان موسلمانان، نه م سوننه تیش پیچه وانه بووه ته وه له م پوژگاره لای هندی له موسلمانان کان، خاووخیزانی مردوو که خواردن دروست ده کن بو خه لکی، نه مه یس کاریکی ناشیرینه پیویسته موسلمانان لئی دور که ونه وه. ^۲

نینجا پیغمبر ﷺ) نه هی کردوو له گریان له پاش سی پوژ، پیغمبر ﷺ) چوو لای نه سماء و فرمووی: ((لاتبکوا علی اخی بعد الیوم، ادعوا لی بنی اخی))، واته: مه گرین له سر براهه م دوی نه مرپو، برازا کانم بو بانگ بکن.

۱ بهوانه: السیرة النبویة مع الصلیبیین (۶۸).

۲ بهوانه: الصراع مع الصلیبیین، (۶۸).

نير هينايان ده توت جو جگن، نينجا سه رتاشه كهى بانگ كرد و سه رى تاشين،
 فرموى: موحه ممد له نه بو تاليبى مامم ده چيټ، عه بدولايش له پواله ت و ناكاردا
 له خوم ده چيټ، نينجا ده ستي راستى عه بدولاي گرت و فرموى: خوايه جيگاي
 جه عفر پرپكه يته وه دواى خوى، درود و كامه رانيش بدهى به سر عه بدولادا، سى
 جار نه م قسهى دوپات كرده وه، نينجا كاتيك دايكيان باسى نه وهى كرد كه نه وان
 هه تيوو و لاوازن پټغمبر ﷺ) فرموى: ((العيلة تخافين عليهم، وانا وليهم في الدنيا
 والاخرة))، واته: نايا ده ترسيت پټويستيان به هيچ بكه ويټ و من خاوه نيانم له
 دونيا و دواړژدا، نه م هيش پرنيانكي به خشندهى پټغمبره ﷺ) بو چاوديري
 كردنى منالى شه هيدان بو نه وهى نوممه ت شوين پي هه لگريټ.^۲

ج- هاوسه رگيري نه بو به كر له گه ن نه سماني كچى عومه يس:

پاش تيپه رپوونى عيدهى نه سماني كچى عومه يس نه بو به كرى صديق ﷺ)
 هاته خوازبيني و مارهى كرد و موحه ممدى لي بوو، پاش كوچى دوايي نه بو
 به كريس عه لي مارهى كرد و چنه د منالتيكى لي بوو.^۲

(ابن كثير) ده لټيت: نه سماء بو جه عفرى ميږدى ده گريا و ده يوت:

فَلَيْتَ لَاتَنفَكْ نَفْسِي حَزِينَةً   عَلَيْكَ وَلَا يَنْفَكْ جَلْدِي اِغْبِرَا
 فَلَلَّهَ عَيْنَا مِنْ رَأْيِ مَثَلِهِ فَتَى   اَكْبَرَ وَاَحْمَرُ فِي الْهَبِاجِ وَاَصْبِرَا

۵- تيگه يشتنى سه ر كرده ايه تي:

به راستى وانه يه كى مه زنه هاوه لي به پرز سابيتى كوږى نه قره م پيشكه شمان
 ده كات، كاتيك خاليدى هه لېژارد له و كاته سه خته دا، سوينديشى خوارد نالاكهى به
 نيازى خاليدوه هه لگرتووه و، به راستى زانى كه سى گونجاو هه لېژريټ و
 قبوليشى نه كرد كاتيك موسلمانان پټيان وت تو سه ر كرده ماني، چونكه ده يزاني

۱ البداية والنهاية (۴/۲۵۲).

۲ السيرة النبوية لأبي شهبه (۲/۴۲۰).

۳ البداية والنهاية (۴/۲۵۲).

خالد له خۆی لیها تووتره، خۆ ساییت بی ده‌سه‌لات نه‌بو له‌وهی سه‌رکردایه‌تی
موسلمانان بکات - که خۆی یه‌کیکه له‌وانه‌ی ئاماده‌ی به‌در بوونه - به‌لام به
سته‌می زانی کاریک له‌ نه‌ستۆ بگریت و که‌سیکی تره‌یه له‌ خۆی شیاوتر پیی
هه‌لسیت، با ته‌نا سۆ مانگیش بیته‌ موسلمان بوویته، چونکه ئامانج نه‌وه‌یه
فرمانی خوای گه‌وره به‌ باشترین شیوه جیبه‌جی بگریته.^۱

۶- وانه‌یه‌گی پیغه‌مبه‌رانه له‌ ریزگرتنی سه‌رکردایه‌تی:

عه‌وفی کوپی مالیکی نه‌شجعه‌ی (ﷺ) ده‌فرموویته: له‌ غه‌زای موته‌دا بووم و
پیاویکی یه‌مه‌نیم له‌گه‌لدا بوو بۆ یارمه‌تی هاتبوو، پیاویک له‌ پۆمه‌گان له‌سه‌ر
نه‌سه‌پیکێ خه‌نه‌یی بوو، زینی نه‌سه‌په‌که‌ی و چه‌که‌که‌شی به‌ ئاوی ئالتون
داپۆشرا بوو، نه‌و پۆمیه‌ له‌ موسلمانانی ده‌دا، ئیتر کابرای یه‌مه‌نی خۆی بۆ
حه‌شاردا و له‌ نه‌سه‌په‌که‌ی دا و پۆمیه‌که‌شی گوشت، ئینجا شته‌کانی تالان کرد،
به‌لام خالد ناردی به‌ دوایدا هه‌ندیکی له‌ وشته‌نه‌ ئی وه‌رگرته‌وه، عه‌وف هاته‌ لای
خالد نکۆلی ئی کرد، به‌لام خالد هیچی بۆ پیاوه‌ یه‌مه‌نییه‌که‌ نه‌گێڕایه‌وه، که
گه‌رانه‌وه‌ پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) پرسیاوی له‌ خالد کرد بۆ نه‌و کاره‌ی کردووه، وتی: به
زۆرم زانی بۆی، پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) فرمووی: بیگێڕه‌وه‌ بۆی، عه‌وف وتی: پیم
نه‌وتی خالد؟ پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) پرسیاوی کرد له‌ مه‌سه‌له‌که‌ و بۆم باسکرد، ئینجا
بینیم تووره‌ بوو و، فرمووی: نه‌ی خالد مه‌یگێڕه‌وه‌ بۆی، ئایا واز له
فرمانده‌کانم ده‌هینن؟ چاکه‌یان بۆ ئیوه‌یه‌ و خراپه‌یان بۆ خۆیا نه‌.^۲

نه‌مه‌یش هه‌لوێستیکی مه‌زن بوو له‌ پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) وه‌ بۆ پاراستنی
سه‌رکرده‌گان بۆ نه‌وه‌ی تووشی سووکایه‌تی نه‌بن به‌ هۆی هه‌ندی هه‌له‌ که‌ لیانه‌وه
ده‌رده‌که‌ویته، چونکه‌ نه‌وان مرۆڤن و هه‌له‌ ده‌که‌ن، جا پتویسته‌ هه‌ول بدریته
هه‌له‌کانیان چاک بگریته‌وه‌ به‌بی به‌که‌م ته‌ماشاکردن یان سووکایه‌تی پی کردن،
عه‌وف کاری چاکه‌ی خۆی کرد، به‌لام به‌وه‌ رانه‌وه‌ستا و جوړیکی له‌ شاکامی

۱ التاريخ الاسلامي للحميدي (۲۲۴/۷)، من معین السیرة للشامي (۳۷۶).

۲ ابوداود، کتاب الجهاد رقم (۲۷۱۹).

دهرپی بهرامبر به خالد، بویه پیغمبر ﷺ) بهوه پازی نه بوو، فرمانیشی کرد به خالد نه وهی وهریگرتووه نه یگرتیته وه، بیگومان پیغمبر ﷺ) نه و مواهیده ی پازی کردووه به قهره بوو کردن یان وازهینانی یان هر شتیکی تر که باس نه کراوه له هه واله که دا.^۱

هر نه ته وه یه ک پیزی پیاوانی خوی نه گریت سیسته می تیا به ریا نایت، په روه رده ی نیسلامیش توانی نه و نوممه ته به شیوه یه کی پته و دابمه زری نیت، موسلمان نه مرؤ زور پیوستیان به وه هه یه هه ریه که و به پتی خزمه تی بو نیسلام پیزی لی بگیردریت، هه مووانیش له و چوارچیوه دا بن که خوی گه وره وه سفی موسلمانانی پیکردووه: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا مَنْ رَدَّدَ مِنْكُم عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهَ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٌ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ﴾ (المائدة: ۵۴).

ئینجا فه رمووده ی پیغمبر ﷺ) بو خالد: ((هل انتم تاركون لي امرائي)) نیشانه یه کی تره ده دریته خالد، که به فرمانره وایانی پیغمبر ﷺ) ژمیردراوه.^۲

۷- پیوهره کانی نیمان و کاریگری له جهنگه گاندا:

سوپای نیسلامی له مه عان پاوه ستا بو تاوتوی کردنی زوری سوپای دوزمن، پیوه ره مادییه کانیش هانی نه ده دان له سهر هه لگیرسانی جهنگ، به لام نه وان به پیوه ری نیمانییه وه چونه جهنگه که وه و به دوی شه هیدبووندا ده گه پان. زهیدی کوپی نه رقه م ده فه رموویت: منالیکي هه تیوو بووم له لای عه بدولای کوپی ره واحه به ختوی کردم، له و غه زایه شدا له گه ل خوی بردمی و له پشت خویه وه سواری کردم، سویند به خوا شه ویک گویم لی بوو ده یوت:

وجاء المسلمون وغادروني
بارض الشام مشتبهی الثواء

واته: موسلمانان هاتنو به جییان هیشتم، له خاکی شامدا که حهزم له مانه وه یه

۱ التاريخ الاسلامي للمصدي (۱۲۰/۷).

۲ بوهانه: معین السیره (۲۷۸).

تيايدا، ده‌لئيت: کاتيک گويم لي بوو وايوت گريام، نه‌ويش به قامچيه‌که‌ی به هي‌واش لييدام و وتي: چيت له‌سهره تو نه‌گر خوي گوره شه‌هيديم پي به‌خشيت و تو له‌که‌ل کاروانه‌که بگه‌پيته‌وه.^۱

نه‌گر وردبينه‌وه له غه‌زاي موته يارمه‌تيعان ده‌دات بو چاره‌سه‌رکردني شکستي گياني که نومته پيدا تيده‌په‌پيت و به‌لگه بسه‌پيئيته سهر نه‌وانه‌ی وا ده‌زانن هوکاري شکستمان پيشکه‌وتني ته‌کنه‌لوژييه له لاي دوژمنامان. (ابن کثير) بوچووني خوي ده‌رياره‌ی نه‌م جه‌نگه تو‌مار ده‌کات و ده‌لئيت: (... کارئکي مه‌زنه دوو سوپاي دوژمن به‌يه‌کتر له ثابينا بجه‌نگن له دژي يه‌کتر، يه‌کيکيان له پيناو خوا ده‌جه‌نگيت و سي هه‌زار که‌سن، نه‌وي تريان بيياوه‌په و دووسه‌ده‌زار جه‌نگاوه‌رن و له پووي يه‌کتر پاوه‌ستان، سهره‌پاي نه‌ويش ته‌نها دوانزه که‌س له موسلمانان ده‌کوژريت و خه‌لکيکي زور له موشريکه‌گان کوژرا، خالد ته‌نها خوي تو شمشير به‌ده‌ستيه‌وه شکا، پليتيکي يه‌ماني به‌ده‌ستيه‌وه مائه‌وه، تو بلتي چهندي به‌و شمشيرانه کوشتييت، ليگه‌پي له پاله‌وانان و هه‌لگرائي تري قورئان چون زال بوونه سهر خاچپه‌رستان نه‌فريني خويان له‌سهر بيت له هه‌موو جيگا و ساتيکدا).^۲

۸- هونراوه‌ی که‌عبي کورپي ماليک له گريان بو کوژراواني موته :

هونراوه‌ی زوري نووسي ده‌رياره‌يان، له‌وانه :

في ليلة وردت علي همومها	طوراً احنّ وتارة اتململ
واعتادني حزن فبتّ كأنني	بينات نعيش والسماك موكل

تاكو ده‌گاته کوژتاي هونراوه‌که‌ی باسي په‌ژاره‌ی خوي ده‌کات له شه‌هیده‌گان و نازاي موسلمانان له‌وه‌زايه‌دا، هه‌روه‌ها چه‌سساني کورپي سابيت به هه‌مان شيوه هونراوه‌ی فه‌رمووه ده‌رياره‌ی جه‌عفري کورپي نه‌بوتاليب و، عه‌بدو‌لای کورپي

۱ به‌وانه: السيرة النبوية لابن هشام (۲۵-۲۴/۴).

۲ به‌وانه: البداية والنهاية (۲۵۹/۴).

په واحة، چونکه ده زکای پراگه یانندن به چاکی مه لده سا به پوولی خوی و به هره ی
شيعری به کارده هیڼا بو خواپه رستن.

باسی پینجه م: پۆلی سه ریازی (ذات السلاسل)

پاش چه ند پۆژیک له گه پانه وهی سوپاکه له موئته وه بۆ مه دینه، پیغه مبه ر(ﷺ) سوپایه کی ناماده کرد به سه رکز دایه تی عه مر ی کوپی عاص بۆ (ذات السلاسل) بۆ سزادانی هۆزی (قضاة) که هاوکاری پۆمی کرد دژ به موسلمانان و کۆیش بووبونه وه، ده یانویست له مه دینه نزیک ببنه وه، کاتیک عه مر لئیان نزیک بوویه وه، هه والی پینگه یشت که ئه وان ژماره یان زۆرن و موسلمانان ته نها سی سه د که س بوون، بۆیه پیغه مبه ر(ﷺ) هیزیک ی پالپشتی نارد بۆ عه مر به سه رکز دایه تی ئه بو عوبه یده ی کوپی جه پراچه وه،^۱ موسلمانان جه نگیان له دژ بپیاوه پان کرد و چوونه نیو ماله کانیا نه وه و ئه وانیش هه له اتن و په رته وازه بوون، عه مریش توانی شکۆداری ئیسلام بگپێرته وه بۆ ده وروبه ری شام و گپێرانه وه ی هاوپه یمانه کانی موسلمانان و هه روه ها موسلمان بوونی زۆریک له به نی عه بس و به نی موپره و، به نی (ذبیان) و هه روه ها فه زاره و سه رگه و ره که ی و که سانی تریش، موسلمانانیش بوون به به میزترین که س له باکووری ولاتی عه رب نه گه ر چی له سه رتاسه ری ولاتی عه ربدا وانه بوون.^۲

وانه و نامۆزگاری:

۱- دلسۆزی عه مر ی کوپی عاص(ﷺ):

عه مر ده لیت: پیغه مبه ر(ﷺ) ناردی به دوامدا و فه رمووی: جل و به رگ و چه کت کۆکه ره وه و، وه ره لام، منیش چوومه لای و ده ست نوپۆزی ده گرت، ته ماشای کردم و چاوی داگرت، فه رمووی: من ده مه ویت له سه ر سوپایه کدا ببنیتم، خوای گه و ره سه لامه تت کات و ده سته و تیشته هه بیته، چه زیش مالت ده سته گیر بیته تیایدا، ده لیت: وتم: ئه ی پیغه مبه ری خوا من له پینا و پاره و مال موسلمان نه بوومه، به لکو له خۆشی ئایینی ئیسلام موسلمان بوومه و بۆ ئه وه ی له گه ل پیغه مبه ری خوا بم،

۱ بهوانه: السیره النبویه الصمیمه (۲/۴۷۱).

۲ بهوانه: السیره النبویه لابی شهبة (۲/۴۲۲).

پیغمبر ﷺ) فرمودی: ((یا عمرو نعم المال الصالح للمرء الصالح))،^۱ واته: نه‌ی
عمر مائی باش بۆ پیاوی باش. ثم هه‌لو‌یسته‌یش به‌لگه‌یه له‌سه‌ر ئیمان و دل‌سوژی
عمر.

۲- یه‌کبوون هیزه و ناکۆکی لاوازییه:

کاتیک هیزی فریاکه‌وتن گه‌یشته‌ عمر به‌ سه‌رکردایه‌تی نه‌بو عوبه‌یده له‌ (ذات
السلاسل) نه‌بو عوبه‌یده ویستی پیشنوژی موسلمانان بکات و پیش عمر بکه‌ویت،
به‌لام عمر رازی نه‌بو، وتی: تو بۆ فریاکه‌وتن هاتوویت و من نه‌میرم،
موهاجیره‌کان وتیان تو نه‌میری کۆمه‌لی خۆتی و نه‌ویش نه‌میری کۆمه‌لی خۆی،
به‌لام کاتیک نه‌بو عوبه‌یده هه‌ستی کرد به‌ دروست بوونی ناکۆکی، خۆیشی
که‌سیکی په‌وشت جوان و نهرم و نیان بوو فرمودی: ناسوده‌به‌ نه‌ی عمر و بزانه
دواترین قسه‌ی پیغمبر ﷺ) بۆ من نه‌وه‌بوو فرمودی: ((اذا قدمت علی صاحبک
فتطاوعا ولا تختلفا))، واته: هه‌ر کاتیک گه‌یشتیه‌ نه‌وی له‌گه‌ل عمر ته‌با به‌ و
ناکۆکی مه‌که. بۆیه نه‌گه‌ر تو له‌ قسه‌م ده‌رده‌چیت من له‌ قسه‌ت ده‌رناچم، ئیتر
عمر پیشنوژی ده‌کرد به‌ خه‌لکی.^۲

۳- په‌رۆشی عمر بۆ سه‌لامه‌تی هیزه‌که‌ی:

بلیمه‌تی سه‌ریازی عمر له‌ (ذات السلاسل) له‌وه‌دا ده‌رده‌که‌ویت که‌ په‌رۆش بوو
بۆ یه‌که‌ریزی و سه‌لامه‌تی به‌ په‌چاوکردنی ثم خالانه:

۱- به‌ شه‌وینی پی‌ده‌کردن و به‌ پۆژ خۆیان ده‌شاردموه:

چونکه‌ ده‌یزانی دوژمن هه‌ول ده‌دات هه‌والیان بزانیته‌ پیش پوه‌په‌وویونه‌وه،
بۆیه عمر نه‌و ته‌کنیکه‌ی نه‌نجام دا و، دوو شتی تیا به‌دی کرد:

• شارندنه‌وه‌ی جموجۆله‌کانی له‌ دوژمن به‌ مه‌به‌ستی ده‌سته‌به‌رکردنی
سه‌لامه‌تی.

۱ رواه ابن حبان في الموارد (۲۲۷۷)، صحيح السيرة (۵۰۸) صححه الالباني في صحيح الادب المفرد

۲ بهوانه: مغازی رسول الله لعمرة (۷۰۷) سه‌نده‌کانیشی لاوازن.

• پاراستنی سهریازه کان له گه رما، بۆ ئه وهی به هیزی خویانه وه بگه نه جینگای مه به ست.

ب- ریگه نه دان به سهریازه کان که ناگر بگه نه وه:

عه مر ناگر کردنوهی له سهریازه کان قه دهغه کردبوو، به پشت به ستن به شاره زایی سهریازی خوی، بۆ ئه وهی دوژمن به پۆشنایی ناگره که نه یاندۆزنه وه و هیرشیان بگه نه سر، ته نانه ت کاتیک ئه بو به کر قسهی له گه ل کرد له و باره وه، وتی: هه ر که سیگ ناگر بکاته وه ده یخه مه ناو ناگره که یه وه. کاتیک گه رانه وه بۆ مه دینه، پیغه مبه ر(ﷺ) پرسیا ری هۆکاری ئه و فرمانه ی لیکرد، وتی: ترسام دوژمن به که می ژماره مان بزانی ت، ئیتر پیغه مبه ر(ﷺ) پازی بوو.^۱

ج- ریگرتن له سهریازه کان له وهی به دوای دوژمنانیان بگه ون:

موسلمانان که دوژمنانی خویانیان تیشکاند، ویستیان دویان که ون، به لام عه مر ناپه زایی ده ریپی نه وه ک بگه ونه وه ناو هیزه کانی دوژمن، عه مر ئه مه شی به پیغه مبه ر(ﷺ) وت و پیغه مبه ر(ﷺ) پازی بوو له سه ر ئه م کاره پر له داناییه که پارێزگاری ده سه ته به ر کرد بۆ موسلمانان.^۲

۴- تیگه یشتنی عه مری کوری عاص(ﷺ):

عه مری کوری عاص(ﷺ) ده فره مووی ت: له شه ویکی سه رمادا له غه زای(ذات السلاسل) له شم گران بوو ترسام نه گه ر خۆم بشۆم تیا بجم، بۆیه (تیمم) م کردو پیش نوێژیم کرد به هاوه لانم، کاتیک پیغه مبه ر(ﷺ) به مه ی زانی فره مووی: ((یا عمرو صلیت باصحابک وانت جنب؟))، واته: ئه ی عه مر ئایا پیشنوێژیت بۆ هاوه لان ت کرد به له ش گران؟ ئیتر باسی هۆکاری خۆشۆردنه که م بۆ کرد و، وتم خوای گه وره ده فره مووی ت: ﴿وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا﴾ (النساء: ۲۹). ئیتر پیغه مبه ر(ﷺ) زه رده خه نه ی کرد و هیچی نه فره موو،^۳ له م به سه رهاته هه ندی حوکم

۱ بیوانه: صحیح السیره النبویه (۵۰۹).

۲ بیوانه: القیاده المسکریه فی عهد الرسول (۵۴۰).

۳ بیوانه: صحیح السیره النبویه (۵۰۹) قال ابراهیم العلی: الحدیث اسناده صحیح..

وه رده گرین:

(تیمم) جیگای (غسل) ده گریته وه له گه ل هه بوونی ئاودا، نه گه ره ترسی زیان بکریت بۆ نه و که سه ی به کاری ده هیئت.

پیدراوه له سه رده می پیغه مبر ﷺ کوشش بکریت: چونکه عه مر نه و کاره ی به پئی کوشش و بۆ چوونی خۆی نه جامدا و، له سه ره فرموده ی خوای گه وره: ﴿وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا﴾ (النساء: ۲۹). پیغه مبریش ﷺ نکۆلی له سه ره نه کرد نه وه ش دوو شت ده گه یه نیت:

یه کهم: شه رعی بوونی کوشش کردن.

دوووم: به راست زانیی نه و کوششه.

له و هۆکارانه ی پئی ده دن به (تیمم) نه توانینی به کاره یئانی ئاوه سه ره پای هه بوونیشی.

پیش نوژی که سیک ته یه مومی کردبیت په وایه بۆ که سیک ده ست نوژی گرتبیت، چونکه عه مر ی کوپی عاص به و حاله وه پیش نوژی کرد بۆ پینچ سه د که س له هاوه لان و پیغه مبر ﷺ پازی بوو له سه ره کاره که ی.

(اجتهاد) کردنی عه مر ی کوپی عاص به لکه یه له سه ره تیگه یشتنی و هوشمندی و، وردی هه لئنجانی حوکمی له به لکه که ی.^۱ نه وه ش لی ره دا پامانده گرت،^۲ خیرایسی وه رگرتنی عه مر له قورئان به شیوه یه ک بتوانیت به لکه ی لی ده ربه یئت و هیشتا چوار مانگی ته واو تیپه ر نه بووه به سه ره موسلمانیتیدا، له وانه شه عه مر پیش موسلمان بوونی قورئانی خویندبیته وه، له م حاله ته یشتا نمونه یه کی مه زنترمان ده ست ده که ویت که قورئان توانیویتی گه ردنی ببیاوه پان بابدات و گوئی له قورئانی پیروژ بگرن. به لکه ش له سه ره نه وه عه مر به نه جاشی وت پرسیار بکات له موهاجیرین بۆ چوونیان ده رباره ی عیسا چیه سه لامی خوای لی بیت.^۳

۱ بېوانه: غزوة الحديبية لأبي فارس (۲۱۰).

۲ خاوهنی ئەم وەتە (صالح احمد الشامي) به خاوهن (معين السيرة) (۲۸۱).

۳ بېوانه: معين السيرة (۲۸۱).

۵- دہرہ نجامی پۆلہ سہریازیہ کانی پیغمبر ﷺ) بؤ باکوور:

ہلہمتہ سہریازیہ کانی موسلمانان پاش ناشتی حودہیبیہ ناراستہی باکووری وەرگرت و پۆژئاوا و باشووری پۆژئاواوی دورگی عہرب لہ جہنگ دورکہوتہوہ لہ سایہی ئہو ناشتیہدا،^۱ ئہو پۆلہ سہریازیانہ گیشتنہ سنووری پۆم و سنووری دہولتہی ئیسلامیان نارام کردہوہ، دوو نامانجی گورہ لہو پۆلہ سہریازیانہ بہ دستکوت:

۱- دستہبہکردنی پاریزگاری لہ نایینی ئیسلام لہ ناوہوہ.

۲- پاریزگاری کردن لہ نایینی ئیسلام لہ دہرہوہ.^۲

ئہو کہسہی بہ دواداچوون بکات بؤ ژیاننامہی پیروزی پیغمبر ﷺ) بہ ہموو وردہ کاریہکانیہوہ، بہ راستی بؤی دہردہکہویت ناشتی حودہیبیہ گورہترین دستکوتی سیاسی و سہریازی و پاگہ یاندنہکانہ، بہ لکو دستکوتی گورہترین جہنگہ پوویدا لہ نئیوان ئیسلام و بتپہرستیدا لہ سہردہمی پیغمبر ﷺ)، لہ پوی ئہو دہرہ نجامہ چاکانہوہ کہ کۆلہ کہکانی ئیسلامی جیگیرکرد و بنچینہکانی بتپہرستیشی ہلہتہکاند، پوواوہ کانی خہبہر و موئتہ و(ذات السلاسل) ہموویان شکۆداری دہولتہی ئیسلامییان بلاوکردہوہ و ہمووشیان دہرہ نجامی ناشتی حودہیبیہبوو،^۳ ہرہوہا بہ ہوی توانای لہ پاددہبہدہری مامہلہکردنی پیغمبر ﷺ) لہ گہل سوننہتہکانی خوای گورہ لہ کۆمہ لگاگان و دروستکردنی دہولتہتدا.

۱ بروانہ: المجتمع المدني للمعري (۱۷۰).

۲ الاعلام في صدر الاسلام، د. عبداللطيف حمزة (۱۷۳).

۳ بروانہ: منهج الاعلام الاسلامي (۳۴۷).

به‌شی پانزه‌م

غه‌زای فه‌ تحى مه‌ککه (۸ ك)

باسی یه‌که‌م: هۆکاره‌کان و ئاماده‌باشی ده‌رچوون و ده‌ست پیکردن

یه‌که‌م: هۆکاره‌کانی.

۱- قورپه‌یش مه‌له‌یه‌کی مه‌ره‌گه‌وره‌ی نه‌نجامدا کاتیک پشتگیری هاوپه‌یمان‌ه‌کانی کرد دژ به‌ خوزاعه‌ که هاوپه‌یمانی موسلمانان بوون، به‌نو به‌کر و هاوپه‌یمان‌ه‌کانیان هیرشیان کرده‌ سه‌ر هۆزی خوزاعه‌ له‌ لای ئاوێکدا (الوتیر) ی پی‌ ده‌وتریت و زیاتر له‌ بیست که‌سیان لی‌ کوشتن،^۱ ئینجا کاتیک هۆزی خوزاعه‌ په‌نایان هینایه‌ حه‌ره‌می هیمن (الحرم الامن)، ئاماده‌یش نه‌بوون بۆ جه‌نگ، به‌ سه‌رکرده‌که‌یان وت: ئه‌ی نه‌وفه‌ل، ئیمه‌ ئه‌مرۆ هاتووینه‌ته‌ جیگای قه‌ده‌غه‌کراوی خواکه‌ی تو! نه‌وفه‌ل وتی: ئه‌مرۆ خوا نییه‌، ئه‌ی به‌نی به‌کر تو له‌ی خۆتان بکه‌نه‌وه.^۲ له‌و کاته‌ عه‌مری کورپی سالیمی خوزاعی و چل که‌س له‌ خوزاعه‌ هاتنه‌ لای پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) له‌ مه‌دینه‌، کاره‌ساته‌که‌یان بۆ گتیراپه‌وه، ته‌نانه‌ت عه‌مری کورپی سالیم هه‌لسایه‌ سه‌ر پی‌و به‌ هۆنراوه‌ ده‌ستی کرده‌ باسکردنی ئه‌و هاوپه‌یمانیتییی له‌ نیوان ئه‌وان و پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) و باوکیشی و ده‌بیوت:

یارب انی ناشد محمدا	حلف ایینا وایه‌ الاتلدا
قد کنتم ولداً وکنا والدا	ثمت اسلمنا فلم نفزع یدا
فانصر هداک الله نصرأ اعتدا	وادع عباد الله یأتوا مددا

۱ به‌روانه: المغازی للواقدي (۷۸۱/۲-۷۸۴).

۲ به‌روانه: السیرة النبویة لابن هشام (۳۹/۴).

ئینجا پیغه مبهەر (ﷺ) فرمووی: پشتگیریت بق هات ئه ی عه مری کوپی سالیم،^۱ خوا پشتگیریم نه کات ئه گهر پشتگیریتان نه که م ئه ی به نی که عب، کاتیکیش په له هوریک هات پیغه مبهەر (ﷺ) فرمووی: ئه و په له هه وره سه رخستنی به نی که عب ده ست پیده کات.^۲ له پیوایه تیکی تریشدا هاتوو که پیغه مبهەر (ﷺ) قوره یشی ناگادار کردوو ته وه که پاشکه زبینه وه له هاو په یمانیتی به نی به کر، خوین بایی کوژدوو هاتی خوزاعه بدن، ئه گهرنا جه نگیان له گه ل ده کریت.

ئه وانیش پازی نه بوونه و شهریان هه لپژاردوو، ئه مه یش به لگه یه له سه ر ئه وه ی پیغه مبهەر (ﷺ) له نا کاو هیژشی نه کردوو ته سه ر قوره یش.^۳

۲- نه بو سو فیان هه و ل ددها فریای گیلینتی قوره یش بکه ویت:

قوره یش هه لسان به ناردنی ئه بو سو فیان بق دریزکردنوهی ماوه ی ناشتیه که، به لام پیغه مبهەر (ﷺ) پووی وه رگپرا و وه لامی نه دایه وه، په نای برده به ر گه وره هاوه لان وه کو ئه بو به کر و عومه ر و عوسمان و عه لی ئه وانیش پازی نه بوون له گه ل پیغه مبهەر (ﷺ) قسه بکن له و باره وه، بویه ئه بو سو فیان به ده ستی خالی گه پایه وه مه که،^۴ ده شگپرنه وه کاتیک له مه دینه بوو چوو له لای ئومموحه بیبه ی کچی - دایکی ئیمانداران - و، ویستی له سه ر جیگا که ی پیغه مبهەر (ﷺ) دانیشیت، به لام ئه و نه یه یشت، وتی: که چه کم نازانم پیخه فه کات به شایانی من نه زانی له سه ری دانیشم یان منت به شایسته ی ئه وه نه زانی له سه ری دانیشم؟ فرمووی: به لکو ئه وه پیخه فی پیغه مبه ره (ﷺ) و تویش بته رستیکی پیسی، ئه بو سفیانیش وتی: سویند به خوا دوا ی من خراپت به سه ر هاتوو.

ئهم هه لویسته یش جیگای سه رسوپمان نیبه له ئومموحه بیبه وه (ﷺ)، چونکه خوی به کتیکه له و که سانه ی هه ردوو کوچه که ی کردوو، هه ر له میژوه هه موو

۱ بیروانه: السیرة النبویة لابن هشام (۴/۴۴).

۲ هه مان سه رچاوه (۴/۴۴)، البدایه و النهایه (۴/۲۷۸).

۳ المطالب العالیة (۴/۲۴۳) رقم (۴۳۶۱). قال ابن حجر: مرسل صحیح الاسناده التاريخ الاسلامی

(۷/۱۶۴).

۴ بیروانه: التاريخ السياسي والعسکری، د. علی معطی (۳۶۵).

۵ بیروانه: البدایه و النهایه (۴/۴۷۹).

پہ یوہ ندییہ کانی لہ گہ ل جاہلیہ تدا برپوہ تہ وہ . ئو شانزہ سال بوو باوکی نہ بینیبوو، کاتیکیش بینی بہ باوکہ تہ ماشای نہ کرد کہ پیویستہ پیزی لی بگریئت و نرخی بق دابنریت، بہ لکو وہ کو سر کردہ یہ کی بیباوہ پ تہ ماشای کرد کہ لہ دژی ئیسلام وہ ستاوه و لہ گہ ل پیغہ مبرہ کہ ی چہ ندین سالہ شہر دہ کات،^۱ ئم شتوہ قسہ کردنہ ی نومووحہ بیبہ پیش لہ گہ ل باوکی کہ سر کردہ یہ کی گہ ورہ یش بووہ بہ لگیہ لہ سہر پتہ وی بیروباوہ پی و دیار دہ یہ کیشہ لہ کوششی ہاوه لان بق پاریزگاری کہ سایہ تی موسلمانان.^۲

لہ بہ رامبر ہ لئوہ شانندنہ وہ ی قورہ پیش بق پیمانہ کہ ی، پیغہ مبر (ﷺ) برپاری دا فتحی مہ ککہ بکات و سزای بیباوہ پان بدات، ہہ ندی مؤکاریش یارمہ تی دہری بوون لہ م بارہ وہ :

ا- بہ ہیزیوونی بہ رہی ناوخری موسلمانان لہ مہ دینہ، چونکہ مہ ترسی جولہ کہ بہ جاری لہ نئیو چوو بوو.

ب- لاوازی بہ رہی دوژمنان لہ ناوخر، لہ پیشی مہ مووشیانہ وہ مونافیقہ کان کہ پالپشت و مامؤستاکانیان لہ دہ ستدا کہ جولہ کہ بوون.

ج- پیغہ مبر (ﷺ) گرنگی دا بہ پەرہ سہ ندنی ہیزی سہریازی و، پہ وانہ کردنی پؤلی سہریازی لہ ماوہ ی ناشتی حودہ بیبہ و سہریش کہ وتہ سہر ہیزی بتپہرستان لہ پووی ژمارہ و کہرہ ستہ و ورہ وہ.

د- ئم غہزایہ لہ کاتیکدا بوو کہ بتپہرستان لاواز بوویوون و موسلمان بہ ہیز بوویوون لہ پووی نابورہ وہ، چونکہ موسلمانان خہ بیہریان فتح کردبوو و مال و سامانیک ی زؤریان لہ وی دہ ستگیر بوو بوو.

ه- بلاو بوونہ وہ ی ئیسلام لہ مؤزہ کانی دہ رویہری مہ دینہ، ئمہ یش جؤریک بوو لہ دنئیایی بق سر کردایہ تی کاتیک برپاریکی لہ و جؤرہ دہ رکات.

و- دوست بوونی مؤکاری سہرہ کی و یاسایی بق ہیرشکردنہ سہر مہ ککہ، ئویش ہ لئوہ شانندنہ وہ ی قورہ پیش بوو بق پیمانہ کہ ی،^۳ پیغہ مبریش (ﷺ) ئو

۱ بہوانہ: من معین السیرة (۳۹۵).

۲ بہوانہ: التاريخ الاسلامي (۱۷۰/۷-۱۷۱).

۳ بہوانہ: السیرة لأبي فارس (۴۰۱).

هله ی له دهست نه دا و به ئه وپه پی ژیرییه وه مامه له ی له گه ل کرد، پتویستیش بوو له و زانیارییه نوییانه سوود وهرگیرابا، بۆیه پیغمبر ﷺ سوپایه کی ناماده کرد حیجاز هاوشیوهی نه بینیبوو، چونکه ژماره ی سوپاکه گه یشته ده هزار کهس^١.

دووهم: ناماده باشی بۆ دهر چوون.

شیوازی جموجۆلی پیغمبر ﷺ له بونیاتنانی ده ولت و پهروه رده کردنی کۆمه لگا و ناردنی پۆله سه ربازییه کان فیری مامه له کردنمان ده کات له گه ل سوننه تی کارکردن به هۆکاره کان، بۆ نمونه له غه زای فه تحی مه که ده، ده بینین پیغمبر ﷺ مه بهستی بوو ئه و نیازه ئاشکرا نه کات بۆ ئه وهی قورپه ییش خۆیان ساز نه دن، ئینجا پیغمبر ﷺ به م هۆکارانه کاری کرد:

١- شاردنوهی مه سه له که له نزیکتین که سه کان:

ته نانه ت ئه بو به کر و عائیشه ییش (په زای خویان لی بیست) به نیازی پیغمبر ﷺ یان نه زانی، چونکه کاتی که ئه بو به کر پرسیا ری کرد له عائیشه دهرباره ی نیازی و ئاراسته ی پیغمبر ﷺ یان ده یوت نازانم، یان بیده نگ ده بوو، له هه ردوو حاله ته که یشدا وا دهرده که ویت هیچ زانیارییه کی نه بووه له و باره وه،^٢ له مه سه له ییش ئه وه وهرده گیردریت که سه رکرده سه ربازییه کان پتویسته پلانه سه ربازییه کان یان بشارنه وه له خیزانه کان یان، چونکه له وانه یه به بی ئه وهی نیازیان خراپ بیست بلای بکه نه وه و ببیته هۆکاریک بۆ کاره ساتیکی گوره.^٣

٢- ناردنی پۆلیکی سه ربازی به سه رکردایه تی ئه بو قه تاده بۆ بطن اضم):

(ابن سعد) ده گێرتته وه: کاتی که پیغمبر ﷺ ویستی هیرش بکاته سه ره مه که که، ئه بو قه تاده ی کورپی په به ی نارد له سه رووی هه شت که سه وه بۆ (بطن اظم)^٤ بۆ ئه وهی وابزانریت پیغمبر ﷺ به و ئاراسته دا دهر وا و زانیاری کۆده کاته وه .. بۆیه

١ بپوانه: الکامل فی التاریخ (٤/٢٤٤)، التاریخ السیاسی والعسکری (٣٦٦).
 ٢ بپوانه: البدایة والنهایة (٤/٢٨٢)، الرسول القائد، شیت خطاب (٢٣٣-٢٣٤).
 ٣ بپوانه: القيادة العسکری فی عهد الرسول (٢٩٥-٢٩٦).
 ٤ دۆلیکه له لای مه دینه هه رسن دۆلی بوتحان و قه نات و عه قیقی تیا کۆده بیته وه.

پئیمان کرد تا کو گه‌یشتنه (ذی خُشْب) ^۱ له‌وی پۆله سه‌ربازییه که زانییان پیغمبر ﷺ) به‌ره و مه‌که ده‌چیت له لای سوکیا یه‌کیان گرت. ^۲

پیغمبر ﷺ) هه‌میشه سه‌رکرده‌کانیشی وریاده‌کرده‌وه وریا بن و پڤگا له دوزمنانیا وونبکه‌ن و نه‌یه‌آن به‌ نیازیان بزائن کاتیک پووده‌که‌نه جیگایه‌ک بۆ جیهاد. ^۳

۲- ناردنی که‌سانیک بۆ کو‌کردنه‌وی زانیاری:

پیغمبر ﷺ) ده‌زگای هه‌والگری ده‌وله‌تی ئیسلامی خستبووه کار له پئیناو نه‌وهی هه‌والی موسلمانان نه‌گاته قورپه‌یش، بۆ ئه‌و مه‌به‌سته‌یش هه‌ندی که‌سی له‌سه‌ر هۆزه‌کان دیاری کردبوو و عومهری کوپی خه‌تتایش ﷺ) به‌سه‌ر ئه‌و که‌سانه‌دا ده‌سو‌پایه‌وه....

له‌ پاستیدا کو‌کردنه‌وهی زانیاری چه‌کیکه به‌ دوو لادا کارده‌کات و، پیغمبر ﷺ) له‌ لایه سوودبه‌خشه‌که‌ی که‌لکی وه‌رگرت بۆ به‌رژه‌وه‌ندی موسلمانان، نه‌وهی که‌ کار و ئاماده‌باشی له‌ نه‌ینیدا بوو، بۆ ئه‌وهی دوزمن نه‌توانیت سوود وه‌ریگرت له‌ هیچ زانیارییه‌ک یارمه‌تی بدات. ^۴

۴- پارانه‌وهی پیغمبر ﷺ):

پاش ئه‌وهی پیغمبریه‌ری خوا ﷺ) به‌ هه‌موو هۆکاره‌کان کاری کرد که له‌ توانیدا بوو، پووی کرده‌ خوای گه‌وره و پاراپه‌وه: خواجه گوی و چاوه‌کانیان دابخه و با نه‌مانبیزن و گویان له‌ ده‌نگمان نه‌بیّت له‌ پڤیکدا نه‌بیّت. ^۵

ئه‌مه‌ش پیشه‌ی پیغمبر ﷺ) بوو له‌ هه‌موو کاروباره‌کانی، هه‌رگیز پارانه‌وهی له‌ بیرنه‌ده‌کرد.

۱ (۲۵) میل له‌ مه‌دینه‌وه دورده.

۲ بېوانه: الطبقات الكبرى لابن سعد (۱۲۲/۲).

۳ بېوانه: القيادة العسكرية (۴۹۸).

۴ بېوانه: القيادة العسكرية (۳۶۵).

۵ البداية والنهاية (۲۸۲/۴).

۵- کاتیک پیغمبر ﷺ) ناماده‌یی ته‌واوی وه‌رگرت بؤ پؤیشتن به‌ره‌و مه‌ککه، (حاطب بن ابی بلتعہ) نامه‌یه‌کی نووسی بؤ خه‌لکی مه‌ککه و نه‌و هه‌واله‌ی پیگه‌یاندن، به‌لام خوای گه‌وره به‌ وه‌حی پیغمبره‌که‌ی له‌وه ناگادار کرده‌وه و، نه‌و هه‌واله‌ هر له‌ سه‌ره‌تاوه له‌ناوبرا، پیغمبر ﷺ) هه‌لسا به‌ نارذنی عه‌لی و میقداد، نه‌و ئافره‌ته‌یان گرت و هه‌رپه‌شه‌یان لیکردو نه‌ویش نامه‌که‌ی دایه ده‌سته‌وه، ئینجا حاتیب بانگ کرا بؤ لیکۆلینه‌وه و وتی: په‌له‌م لئ مه‌که‌ ئه‌ی پیغمبره‌ی خوا، من که‌سیکی هاوپه‌یمان بووم له‌گه‌ل قورپه‌یش و له‌گه‌ل خۆیان نه‌بووم، نه‌وانه‌شی له‌گه‌لتدان له‌ موهاجیره‌کان که‌س و کاریان هه‌یه‌ مال و مناله‌کانیان بؤ بیاریزن، که‌ من بی به‌شیش بووم له‌و په‌چه‌له‌که‌ حه‌زم کرد کاریک بکه‌م که‌س و کاره‌که‌م بیاریزن، نه‌و کاره‌یشم نه‌کردوه وه‌کو پاشگه‌زیبونه‌وه له‌ ئایینه‌که‌م، یان پازی بوویتم به‌ کوفر پاش ئیسلام، پیغمبر ﷺ) فه‌رمووی: راست ده‌کات.

ئینجا عومهری کوپی خه‌تتاب فه‌رمووی: ئه‌ی پیغمبره‌ی خوا، پینگه‌م بده‌ بده‌م له‌ گه‌ردنی نه‌و موناغیقه، پیغمبر ﷺ) فه‌رمووی: نه‌و ناماده‌ی جه‌نگی به‌در بووه، چون ده‌زانی خوای گه‌وره ته‌ماشای نه‌وانی نه‌کردوه و نه‌یفه‌رمووه: هه‌رچی ده‌که‌ن بیکه‌ن من لیتان خوش بووم،^۱ خوای گه‌وره‌یش نه‌م ئایه‌ته‌ی دابه‌زاند:

﴿يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَتَّخِذُوْا عٰدُوْی وَعَدُوْكُمْ اَوْلِيَاۗءَ تُلْقُوْنَ اِلَيْهِمْ بِالْمُودَةِ وَقَدْ كَفَرُوْا بِمَا جَآءَكُمْ مِنَ الْحَقِّ يُخْرِجُوْنَ الرَّسُوْلَ وَاِيَّاكُمْ اَنْ تُوْمِنُوْا بِاللّٰهِ رَبِّكُمْ اِنْ كُنْتُمْ حٰرِحْتُمْ جِهَدًا فِی سَبِيْلِ وَاَبْغَضْتُمْ مَرَضًا فِیْ سُرُوْنِ اِلَيْهِمْ بِالْمُودَةِ وَاَنَا اَعْلَمُ بِمَا اَخْفَيْتُمْ وَمَا اَعْلَنْتُمْ وَمَنْ يَفْعَلْهُ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاۗءَ السَّبِيْلِ﴾ (الممتحنه: ۱).

مامۆستا (سید قطب) ده‌فه‌رموویت: سه‌ره‌رای هه‌موو نه‌وه‌ی موهاجیره‌کان چه‌شتیان له‌ نازار و ناخۆشی به‌ ده‌ستی قورپه‌یش، هه‌ندی له‌ ده‌روونه‌کان هه‌ر حه‌زیان ده‌کرد چاکه‌ و خۆشه‌ویستی هه‌بیت له‌ نیوان خۆیان و نه‌واندا، حه‌زیان

ده کرد نه م ناکوکیه بپرته وه که ده بیته مایه ی به ریا کردنی جه نگ له گه ل خزم و که سه کانیا ندا و په یوه ندیبه کانیا ن ده پچرینیت، وه کو چون خوی گه وره بیه ویت نه و دل و ده روونا نه پاک بکاته وه له نه و په یوه ندیبا نه و یه کلای بکاته وه بو نایین و بیروبا وه پ و پباز ه کی... بویه پوژ له نوای پوژ چاره سهری ده کردن، به رووداوه کان و دوکه و تنی رووداوه کان، بو نه وه ی چاره سهره که له سر شاتوی خودی رووداوه کان بیت و لیدانه که له سر ناسنیکی گرم بیت.^۱

سینه م: دستا پیکردنی ده رچوون و به سه راهاته گانی ریگا.

۱- پیغمبر ﷺ له ده ی په مه زانی سالی هه شتی کوچی به ره و مه که که به پزگه وت،^۲ نه بو په همی کرده جینشینی خوی له مه دینه که ناوی (کلثوم بن حصین بن عتبة بن خلف الغفاری) یه،^۳ ژماره ی سوپا که یش ده هه زار که س ده بوو، به پوژوو بوون تا کو گه یشتنه (الکدین) له لای ناویکی عوسفان و قه دید و له وی پیغمبر ﷺ و موسلمانان پوژوو که یان شکاند،^۴ له جوحفه پیغمبر ﷺ توشی عه بیاسی مامی بوو له گه ل مناله گانی کوچی کردبوو، نیتر پیغمبر ﷺ به وه خو شحال بوو،^۵ ده رچوونی عه بیاسیش له مه که که - که پوژلی سه روکی ده زگای هه و الگری ده بیینی - نه وه ی ده گه یاند نه رکه که ی له وی کوتایی پیهات، مانه وه شی له وی هه ره به فه رمانی پیغمبر ﷺ بوو.

۲- موسلمان بوونی نه بو سو فیانی کوپی حاریسی کوپی عه بدو لموته لیب و عه بدولای کوپی نومه ییه:

نه بو سو فیان و عه بدولای کوپی نومه ییه له مه که که وه ده رچوون له (ثنية العقاب) گه یشتنه پیغمبر ﷺ له نتوان مه که که و مه دینه و، ویستیان بچنه ژورده وه بو

۱ فی خلال القران (۳۵۸/۶).

۲ بهواته: السیرة النبویة فی ضوء المصادر الاصلیة (۵۶۰-۵۶۱).

۳ هه مان سه رچا وه (۵۶۱).

۴ البخاری، کتاب المغازی، (۱۰۶/۵) رقم (۴۲۷۶).

۵ بهواته: البداية والنهاية (۲۸۶/۴)، السیرة النبویة لأبی فارس (۴۰۶).

لای، ئومموسه له مه فهرمووی: نهی پیغمبهری خوا، ئاموزاکهت و پورزاکهت و زاواکهت، فهرمووی: پیویستم پییان نییه، ئاموزاکه م ئابرووی بردم، پورزاکه م و زاواکه یشم هر ئه وان بوون ئه و قسانه یان پی و تم له مه ککه، کاتیک هه واله که یان پیگه یشت، ئه بو سوفیان کوپکی خوی له گه لدا بوو، وتی: سویند به خوا یان ئه وه یه پیغمبهری خوا پنگه م ده دا بجه لای، یان دهستی ئه م کوپه م ده گرم و هر ده پوین تا کو له تینویتی یان برسیتی ده مرین، ئینجا پیغمبهر ﷺ دلی نهرم بوو، ئه وانیش هاتنه لای، ئه بو سوفیان هؤنراوه یه کی وت له موسلمان بوونی خوی و پوزش هیئانه وهی له و کارانه ی که کردوونیتی، کاتیک ته وای کرد پیغمبهر ﷺ له سنگیداو فهرمووی: هر تو بووی که منت ده ربه دهر کرد.^۱

ئه بو سوفیان هه میسه جنیوی به پیغمبهر ﷺ ده دا به هؤنراوه، عه بدولای کوپی ئومه ییه یش ده یووت: باوه پرت پی ناهینم تا کو په یژه یه کت نه بیئت پیندا سه رکه ویت بق ئاسمان و منیش ته ماشا بکه م، ئینجا به لگه نامه یه ک بهینتی، چوار فریشته یش شایه تی له سه ر بده ن، سویند به خوا و بزانه ئه وه یش بکه یت هر باوه پرت پی ناهینم.^۲

سه ره پای ئه و تاوانه زه به لاحانه شیان پیغمبهر ﷺ لییان خوش بوو، ئه وه یش نموونه یه کی هه ره به رزه له سۆز و میهره بانیدا، بۆیه ئه بو سوفیان قه ره بووی ئه و هؤنراوه خرابانه ی کرد له دژی پیغمبهر ﷺ به و هؤنراوه ی که ستایشی پیغمبهر ﷺ ی پیکرد له پیش خۆیدا، به باشی موسلمانیش بوو، هه لویستی سه ربه رزانه ی نواند له جیهاددا له گه ل پیغمبهر ﷺ له جهنگی حونه یین.^۳

۱ اخرجه الحاكم في المستدرک (۳/۴۳-۴۵)، ومجمع الزوائد (۶/۱۶۴-۱۶۷).
 ۲ بیوانه: ابن هشام (۱/۲۹۵-۳۰۰).
 ۳ بیوانه: التاريخ الاسلامي (۷/۱۸۲).

۲- دابزه‌زین له (مر الظهران) و موسلمان بوونی نه‌بو سوفیانی کوپی حریری سه‌رگه‌وره‌ی قوره‌یش:

پیغمبر ﷺ به‌رده‌وام بوو له ریگردن تاکو گه‌یشته (مر الظهران) ۱ و شه و له‌وی لایندا و، ده‌ه‌زار ناگریان کرده‌وه و پیغمبر ﷺ عومری کوپی خه‌تابی له‌سه‌ر پاسه‌وانه‌کان دیاری کرد. ۲

عه‌بباس وتی: وتم: نه‌گه‌ر پیغمبریی خوا (ﷺ) به‌ زور بجیته مه‌ککه‌وه و، نه‌وان نه‌ین داوای دالده‌ی بکه‌ن، قوره‌یش هه‌تا هه‌تایه له‌نیو ده‌جیته.

ئینجا سواری هیستره‌که‌ی پیغمبر ﷺ بوو، بۆ شه‌وه‌ی که‌سێک بیبینیته و هه‌وال بنیریته خه‌لکی مه‌ککه‌ بیته لای پیغمبر ﷺ داوای ناسوده‌یی بکه‌ن، له‌و کاته‌دا نه‌بو سوفیان و حه‌کیمی کوپی حیزام و بده‌یلی کوپی وه‌رقا ده‌رچوو بوون بۆ زانینی هه‌وال، نه‌بو سوفیان وتی: له‌ زیانمدا ناگر و هیزی وا زۆرم نه‌بینیوه... جا عه‌بباس گوئی له‌ ده‌نگیان بوو، وتی: به‌لات لیدا نه‌بو سوفیان شه‌وه‌ پیغمبریی خوایه (ﷺ) وای له‌ حالی قوریش، وتی: چاره‌ چیه‌ باوک و دایکم به‌ قوربانته بیت؟ وتم: گه‌ر ده‌ستی پیغمبر ﷺ بکه‌ویت له‌ گه‌ردنت ده‌دا، بۆیه سواریه‌ له‌ پشتم با له‌سه‌ر شه‌م هیستره‌ بجینه لای پیغمبر ﷺ و دلنیات بکات، ئیتر به‌ لای هه‌ر ناگریکدا تیپه‌ر ده‌بوون ده‌یانووت شه‌وه‌ کتیه‌؟ به‌لام دواتر ده‌یانوت: شه‌وه‌ هیستره‌که‌ی پیغمبر ﷺ و مامی له‌سه‌ریه‌تی، تاکو گه‌یشته ناگره‌که‌ی عومر و هه‌لسا و وتی: شه‌وه‌ کتیه‌؟ کاتیک نه‌بوسوفیانی بینی وتی: شه‌وه‌ نه‌بوسوفیانی دوژمنی خوایه، سوپاس بۆ شه‌وه‌ خوایه‌ی که‌ تۆی خسته‌ ژیر ده‌ستمان به‌بی هیچ په‌یمان و گریبه‌ستیک، ئینجا به‌ په‌له‌ خۆی گه‌یاند ه‌ لای پیغمبر ﷺ و وتی: شه‌وه‌ پیغمبریی خوا، شه‌وه‌ نه‌بوسوفیانه‌ به‌بی هیچ په‌یمانیک که‌ له‌ نیوانمندا بیت، ریگه‌م بده‌ له‌ گه‌ردنی بده‌م، ئیتر عه‌بباس وتی: شه‌وه‌ په‌ناهینده‌ی لای منه.. کاتیک عومر زور له‌سه‌ری پویشته، عه‌بباس پیی وت: له‌سه‌رخۆبه‌ شه‌وه‌ عومر، سویند به‌

۱ نۆلێکه له‌ حیجاز له‌ باکووری مه‌ککه‌ به‌ (۲۲) کیلۆمه‌تر

۲ به‌وانه: معین السیره (۳۸۷)، الطبقات لابن سعد (۱۳۵/۲).

خو ائہگر یہ کیگ بوایہ لہ بہنی عہدی ئو قسانہت نہدہکرد، بہلام تو دہزانی ئو لہ بہنی عہدومہ نافہ، عومہر وتی: لہسہرخوبہ عہبباس، سویند بہ خوا موسلمان بوونی توّم پیّ خوشر بوو لہ موسلمان بوونی خہتتایی باوکم، تہنا لہبہر ئوہوش بوو دہمزانی پیغہمبہر(ﷺ) موسلمان بوونی توّی پیّ خوشرہ تاکو موسلمان بوونی باوکم، ئینجا پیغہمبہر(ﷺ) فرمووی: ئہی عہبباس ببیہ لای خوت تاکو پوژ دہبیتہوہ، ئینجا بوّم بہینہرہوہ، کہ پوژ بوویہوہ پیغہمبہر(ﷺ) بہ ئہبو سوفیانی فرموو: ئایا کاتی ئوہ نہہاتوہ بزانیّت جگہ لہ(اللہ) خوایہکی تر نییہ؟ وتی: بہلّی باوک و دایکم فدات بیت، چہند ہیمنو بہخشنده و خزماہتی بہجیہینہری، سویند بہ خوا ئہگر خوایہکی تر ہہبوایہ ئہمرؤ بہ کہلکم دہہات، فرمووی: بہلات لیّتدا ئہبوسوفیان، کاتی ئوہ نہہاتوہ بزانیّت من پیغہمبہری خوام؟ وتم: باوک و دایکم بہ قوریانت بن چہند لہسہرخو و بہخشنده و خزم دوّستی، ئہمہیان سویند بہ خوا ہیشتا لہ دلّمداسشتیک ماوہ بہرامبہری، عہبباس پیّ وت: بہلام لیّتدا موسلمان بہ پیش ئوہی لہ گہردنت بدہین، ئینجا شایہتعمانی راستی ہیئا و موسلمان بوو، عہبباس دہلّیت وتم: ئہی پیغہمبہری خوا ئہبوسوفیان حہز لہ شانازی دہکات تاییہتمہندیہکی پیّ ببہخشہ، فرمووی: بہلّی، ہہرکہسیّ بجیتہ مالی ئہبوسوفیانہوہ دلّنیا و بیّ ترس بیت، ہہرکیہسیکیش دہرگای مالہکہی لہ خوّی داخات دلّنیا و بیّ ترس بیت، ہہرکہسیش بجیتہ مزگہوتہوہ دلّنیا و بیّ ترس دہبیت، ئینجا پیغہمبہر(ﷺ) داوای کرد لہ عہبباس ئہبوسوفیان گلداتہوہ تاکو ئو ہہموو ہیژہ زورہ ببینیت و عہبباس ہہمووی پیّ ناساندو ئہویش زور سہرسام بوو، وتی: ئہی باوکی فہزلّ مولکی برازاکات تہواو گہورہ بووہتہوہ، عہبباس وتی: ئوہ پیغہمبہرایہتیہ، وتی: کہواتہ وایہ، ئینجا عہبباس پیّ وت: ئینجا فریای خہلکی مہککہ بکہوہ^۱.

له‌م به‌سره‌هاته‌ه‌ندی پهن‌د و واته‌وه‌رده‌گرین:

۱- کاتیک‌ئه‌بوسوفیان بووه‌بارمه‌به‌دهستی موسلمانانه‌وه، چاره‌نووسی به‌دهستی پيغمبر ﷺ بوو، کاتیک‌سبه‌ی گه‌راپه‌وه‌لای پيغمبر ﷺ له‌جياتی ئه‌وه‌ی قسه‌ی پی‌بکریت و هه‌ره‌شه‌ی لی‌بکریت بانگ‌کرا بۆ ئیسلام، ئینجا پيغمبر ﷺ ئه‌و تایبه‌تمه‌ندییه‌ی دایه‌ئه‌بوسوفیان و ئه‌ویش جوړتک‌بوو له‌جیگیرکردنی له‌سهر ئیسلام،^۱ ئه‌وه‌یش وای کرد کینه‌له‌دلی ئه‌بوسوفیان نه‌مینیت و بۆیشی دووپاتکرده‌وه که پله و پایه‌ی له‌ناو قورپه‌یشدا که‌م ناکات ئه‌گه‌ر دلسۆز بیت و هه‌ول‌بدات له‌پیتاويدا،^۲ ئه‌وه‌یش پتپه‌ویکه‌پتپه‌یسته له‌سهر زانایان په‌په‌وه‌ی بکه‌ن له‌کاتی مامه‌له‌کردنیان له‌گه‌ل‌خه‌لکی.

۲- ئینجا کاتیک‌پيغمبر ﷺ داوای کرد له‌عه‌بباسی مامی ئه‌بوسوفیان گلداته‌وه بۆ ئه‌وه‌ی سه‌ربازه‌کانی خوا ببینیت،^۳ ئه‌وه‌یش جه‌نگیکی ناره‌حه‌ت بوو بۆ سه‌ر باری ده‌روونی قورپه‌یش، بۆ ئه‌وه‌ی که ئه‌بوسوفیان به‌چاوی خۆی ئه‌ندازه‌ی هیزی موسلمانان ببینیت و هه‌موو بیروکه‌یه‌ک بروخینیت له‌میشکیدا سه‌باره‌ت به‌به‌ره‌نگاری ئه‌و سوپایه، هه‌ر وایش ده‌رچوو، چونکه ئه‌بوسوفیان به‌خۆی ده‌ووت: هیچ هیزیك توانای به‌ره‌نگاریکردنی ئه‌م سوپایه‌ی نییه‌.....^۴ ئه‌وه پيغمبرایه‌تییه، ئه‌و وشه‌ی حیکمه‌تی خوای گه‌وره‌ی ده‌خواست له‌سه‌ر زاری عه‌بباس ده‌رکه‌ویت، بۆ ئه‌وه‌ی ببیته‌به‌رپه‌رچدانه‌وه بۆ هه‌ر که‌سیك گومان ده‌بات یان گومان دروست ده‌کات که بانگه‌وازی پيغمبر ﷺ له‌پیتاوی مولک یان سه‌رۆکایه‌تی یان نه‌ته‌وايه‌تی بووه، ئه‌و وشه‌یه‌ ناوونیشانی ژيانی پيغمبر ﷺ بوو له‌سه‌ره‌تاوه تاکو کۆتایی، چونکه هه‌موو ساته‌کانی ژيانی به‌لگه‌بوون له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی ئه‌و په‌هوانه‌کراوه بۆ گه‌یاندنی په‌یامی خوای گه‌وره‌به‌خه‌لکی، نه‌ک بۆ دروست کردنی مولک بۆ خۆی له‌سه‌ر زه‌ویدا.^۵

۱ پروانه: فقه السيرة للفضبان (۵۶۴)، المستفاد من قصص القران (۴۰۳/۲).

۲ پروانه: قراءة سياسية للسيرة النبوية، محمد رواس (۲۴۵).

۳ پروانه: السيرة ابن هشام (۵۲/۴).

۴ پروانه: القيادة العسكرية لي عهد الرسول (۴۴۷)، السيرة لابن هشام (۵۲/۴).

۵ پروانه: فقه السيرة النبوية للبوطي (۲۷۵).

پیغمبر ﷺ) بہ نہ نقہ ست نہ و شہرہ دہرونیہی بہ ریا کرد لہ سہر دوژمنانی کاتیک فرمانی کرد دہ ہزار ناگر بکرتتہ وہ لہ یہ ک شہودا، بؤ نہ وہی دلی قورہ پیش لہ بن دہریہینی و ورہیان برپوختینی، ہرگیز بیرنہ کہ نہ وہ لہ بہرگری کردن و خویان بدن بہ دستہ وہ، بایہ خدانی پیغمبر ﷺ) بہ ورہی جہنگاوہرہ کانی و باری دہرونیان دستپیشخہریہ کی سہریازی بوو، بہ بہ لگی نہ وہی قوتابخانہ سہریازیہ کان کہ دواتر ہاتن بایہ خی زوریان دا بہ م لایہ نہ^۱.

۱ بروانہ: طبقات ابن سعد (۲/۱۳۵)، العبقریۃ العسکریۃ وغزوات الرسول، للواء محمد فرج (۵۶۵).

باسی دووم: نه خشی پیغمبر ﷺ) بو چوونه ژوردهوی مهککه و فه تحکردنی

یه کهم: دابه شکردنی نه رکه کان له نیو سه رکرده کانی هاوه لاندنا.

کاتیک پیغمبر ﷺ) گه یشته (ذی طوی) فرمانده کانی دابه ش کرد، خالیدی کوپی وه لیدی خسته لای پاستی سوپاکه، زوبهیری خسته لای چه پی سوپاکه، نه بو عوبه یده شی کرده لیپرسراوی پیاده کان، (بطن الوادی) نینجا فرمووی: نهی نه بو هوره یره نه نصاره کانم بو بانگ بکه، نه وانیش خیرا هاتن، پیغمبر ﷺ) فرمووی: نهی کومه لی نه نصار، نایه هرچی و پرچییه کانی قوره یش ده بینن؟ وتیان: به لی. فرمووی: که سبهی نه وانتان بینی به دورینه وه بیاندورنه وه، نینجا دهستی پاستی خسته سهر دهستی چه پی و فرمووی: کاتی دیاری کراومان له سه فایه.^۱ نینجا پیغمبر ﷺ) زوبهیری کوپی عه وامی دیاری کرد وه کو سه رکرده وی موهاجیره کان و سواره کانیان، فرمانیشی کرد له (کداه) وه له سه رووی مهککه وه بجیته ژورده وه، فرمانیشی پیکرد نالاکی له حه جون بچه قینتی و جموجول نه کات تا کو گه یشتنی پیغمبر ﷺ) نینجا خالیدی کوپی وه لیدی نارد به لای هوزه کانی (قضاة) و نه وانی تر فرمانیشی پیکرد له خوارووی مهککه وه بجیته ژورده وه، نالاکشی له نزیك ماله کان بچه قینتی، سه عدی کوپی عوباده شی له که تیبی نه نصاره کاندنا نارد، فرمانیشی پیکردن شه پ نه کن مه گه ر له گه ل که سینکدا شه پان له گه ل بکات،^۲ به م شیوه یش لیپرسراویتی پوون و ناشکرا بوو، هه ریه که و نه رکی خوی ده زانی.^۳

۱ معین السیرة (۲۸۹).

۲ مسلم، باب فتح مکه رقم (۱۷۸۰).

۳ معین السیرة (۲۹۰).

۴ هه مان سه رچاره و لاپه ره.

هیژه‌گانی موسلمانان له هر چوار لای مه‌ککه‌وه چوونه ژورده‌وه له‌یه‌ک کاتدا، پروبه‌پرووی هیچ به‌رگریه‌کیش نه‌بوونه‌وه، چونکه چوونه ژورده‌وه‌ی هیژی موسلمانان به‌م شیوازه‌ه‌لی به‌رگریکردن له ده‌ست بته‌رستاندا، ئەم پلانه‌ی پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) سه‌ری گرت و هر ده‌سته‌یه‌ک جیگای دیاریکراوی خۆی گرت به‌بی‌جنگ، ته‌نها ئەو ناوچه‌ نه‌بیته‌ خالید پروی تیگرد^۱ توندپه‌وه‌گانی قورده‌یش کۆبوویبونه‌وه وه‌کو: سه‌فوانی کوپی ئومه‌ییسه‌ و عیکره‌ی کوپی نه‌بوجه‌هل و سوه‌یلی کوپی عه‌مروه‌که‌سانی تر له‌گه‌ل^۲ هاوپه‌یمانانان له جیگایه‌ک پیی ده‌وت‌ریته‌ خنده‌مه، هیژی موسلمانانان تیر باران کرد، به‌لام له ماوه‌یه‌کی که‌مدا خالید توانی په‌رته‌وازه‌یان بکات و به‌م شیوه‌یه‌ش سوپا به‌ته‌واوی ده‌ستی گرت به‌سر مه‌ککه‌دا .

کتیبه‌گانی میژوو باسی پیاویکیان کردوه‌ ناوی(حماس بن خالد) له هۆزی به‌نی به‌کر، چه‌ک و که‌ره‌سته‌ی شه‌پی ناماده کردبوو بۆ پیشوازی سوپای موسلمانان به‌جنگ، به‌ژنه‌که‌شی ده‌وت: ده‌بیته‌ هه‌ندی له‌و موسلمانان به‌که‌مه‌ خزمه‌تکارت، جا له‌ پۆژی فه‌تحدا به‌شداری هه‌ندی شه‌پی کرد له‌گه‌ل^۳ عیکریمه‌ به‌لام زوو هه‌له‌ات و ده‌رگای مالی خۆی داخست، خیزانه‌که‌ی پرسیاری لیگرد: کوا قسه‌کانت، ئەویش به‌هۆنراوه‌ وه‌لامی دایه‌وه و پیی ووت: ئەگه‌ر له‌ناو شه‌ره‌که‌ ده‌بوی ئەو قسه‌ت نه‌ده‌کرد.^۲

له‌ راستیدا شیوازی قه‌ده‌غه‌کردنی گه‌پان په‌یره‌وه‌ ده‌کرا له‌ مه‌ککه‌ له‌ پیش چوونه‌ ژورده‌وه‌ی هیژی موسولمانان به‌مه‌به‌ستی که‌مترین زیان، دروشمی به‌رزکراوه‌یش ئەوه‌ بوو: هه‌رکه‌سی بجیته‌ مالی ئەبوسوفیانه‌وه‌ بی‌ترسه‌، هه‌رکه‌سی ده‌رگای خۆی دابخات بی‌ترسه‌، هه‌رکه‌سی بجیته‌ مزگه‌وته‌که‌وه‌ بی‌ترسه‌، ئەو تایبه‌تمه‌ندییه‌یش دیاری کرا بۆ مالی ئەبوسوفیان بۆ ئەوه‌ی یارمه‌تیده‌ر بیته‌ بۆ قایلکردنی خه‌لکی مه‌ککه‌ به‌ ناشتی و نارامی و خوین نه‌پشتن، هه‌روه‌ها بۆ

۱ به‌وانه: صور وعبر من الجهاد النبوي في المدينة (۳۹۷).

۲ به‌وانه: البداية والنهاية (۲۹۵/۴).

تیرکردنی‌ه‌زی شانازی له ده‌روونیدا، تا‌کو ئیمان له دلیدا بچه‌سپێ.^۱
 ئەبوسوفیان خیرا چوو هه‌ککه‌وه و به‌هه‌موو ده‌نگی هاواری کرد: ئە‌ی
 کۆمه‌لانی قورپه‌یش وا موحه‌مه‌د به‌هه‌یزیکه‌وه هاتوو توانای به‌رگری‌تان نییه له
 دژی جا هه‌ر که‌س دێته مائی منه‌وه سه‌لامه‌ت ده‌بیته، له‌م کاته‌دا هه‌ندی خه‌یزانی
 هه‌ئساو کردی به‌ سمیالی ئەبوسوفیاندان و وتی: ئەو تووره‌که‌ چه‌وره‌ بکوژن - چونکه
 ئەبوسوفیان قه‌له‌و بوو - پووت په‌ش بیته چی سه‌رکرده‌یه‌کی. ئەبوسوفیان وتی:
 قورپان به‌سه‌ر گوی به‌ قسه‌ی هه‌ند مه‌ده‌ن، هه‌یزی موحه‌مه‌د به‌رگری لێناکریت،
 هه‌ر که‌سی دێته مائی منه‌وه سه‌لامه‌ت ده‌بیته، ئەوانیش وتیان: خوا بتکوژیت مائی
 تو چیمان پێ ده‌کات؟ وتی: هه‌ر که‌سی ده‌رگای خۆی دا‌بخات سه‌لامه‌ت ده‌بیته،
 هه‌ر که‌سی بجێته مزگه‌وته‌که‌وه سه‌لامه‌ت ده‌بیته، ئه‌ینجا خه‌لکی بلاوه‌یان کرد بۆ
 ماله‌کانیان و بۆ مزگه‌وته‌که‌.^۲

پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) سوور بوو له‌سه‌ر ئەوه‌ی له‌ (کداه)ی سه‌ره‌وه‌ی مه‌ککه‌وه بجێته
 ژوره‌وه، وه‌کو جیبه‌جیکردنیک بۆ قسه‌که‌ی هه‌سسانی کورپی سابیت له‌و کاته‌ی
 هه‌له‌به‌ستیکی دانا له‌ دژی قورپه‌یش و تیایدا باسی کرد که ئەسپی موسولمانان له
 کودانه‌وه ده‌چنه ژوره‌وه، هه‌سسان ده‌یفه‌رموو:

عدمنا خیلنا ان لم تروها   تثیر النقع موعدها کداه

واتا: یاخوا ئەسپمان بۆ نه‌مینیته ئه‌گه‌ر ئه‌وه نه‌یانبینن، تو‌ز بکه‌ن کاتیک له
 کودانه‌وه دینه‌ناو مه‌ککه‌وه.^۳

۱ بېوانه: دراسة في السيرة، د. عمادالدين خليل (۲۴۵).

۲ بېوانه: البداية والنهاية (۴/۲۹۰).

۳ بېوانه: البداية والنهاية (۴/۳۰۹).

دووم: چوونه ژورمه ویه کی ملکه چ و خوږه که مزان، نه که چوونه ژورمه وی داگیر که ری خوږه زلزان.

له پښی فه تی مه که پیغمبر ﷺ میزه ریکی په شی له سردا بوو به بی نجرام،^۱ سریشی نزم کرد بوو یه وه وه کو خوږه که مزانین بؤ خوی گوره، چونکه نه و پښه ی لیگرتن و دهر گای مه که ی بؤ والا کردن، ته نانه ت چه ناگی موباره کی خه ریک بوو له زینه که ی دها، له و کاته دا پیغمبر ﷺ سوپه تی فه تی ده خوینده وه و، ههستی ده کرد به نیعمه تی خوی گوره به سریدا،^۲ کاتیک چوه مه که وه که ناو جهرگی دورگی عه رب و مه لبه ندی گیانی و سیاسیان بوو، دروشمی دادگری و یه کسانی به رز کرده وه، نوسامه ی کوپی زه دیدیشی له پشت خوږه وه سوار کرد بوو، که کوپی کویله یه کی نازاد کراو بوو، نه یکرد که سیک له کوپانی به نی هاشیم یان ناودارانی قورپه ییش له گه ل خوی سوار بکات، نه وه ییش له پښی جومعه بوو، له بیستی په مه زانی سالی هه شتی کچی.^۳

(محمد الغزالی) ده فهرمویت:

له کاتیک دا سوپاکه ده چوه پښی، پیغمبر ﷺ میزه ریکی په شی وه کو تاج له سر بوو، سهری موباره کیشی داده نواند بؤ خوی بالاده ست، له دیمه نیکی خو به که م زانیدا... نه و که زاوه پر شکویه ی خیرا پی ده کرد به ره و ناو جهرگی حه رم، نه و هیزه ی که ده وره یدا بوو له و پیغمبره نازداره، چاوه پروانی ناماژیه ک بوو لپی بؤ نه وه ی هیچ شتیک به ناسوده نه مینی له حه رمدا، نه م فه تحه مه زنه پښانیک له ناسوری دهر به دهر کردن ده هیئتته وه یاد، چون نه و دهر به دهره نیجا به سرکه وتویی ده گه ریته وه، چ پښکی مه زن بوو نه م سپیده یه له گه ل خوی هیئای، که نه م یاده وه ریانه و هاتنه زهینی پیغمبر ﷺ زیاتر سهری داده نواندو ترسی خوی لی ده نیشت.^۴

۱ مسلم رقم (۱۲۵۸).

۲ بروانه: صور وعبر من الجهاد النبوي في المدينة (۳۹۶).

۳ بروانه: السيرة النبوية لابي الحسن الندوي (۳۳۷).

۴ بروانه: فقه السيرة للغزالي (۲۷۹، ۲۸۰).

نه‌مه و پیغمبر ﷺ زۆر په‌رۆش بوو بۆ دلتیاکردن و ئاسووده‌کردنی به‌ره‌ی ناوخۆیی له‌ مه‌ککه، کاتیك پێی گه‌یشت سه‌عدی کوپی عوباده به‌ ئه‌بوسوفیانی وتوو: ئه‌مرۆ داستانیك دروست ده‌که‌ین و هێرش ده‌که‌ینه‌ ئێو که‌عه‌وه، به‌لام پیغمبر ﷺ فه‌رمووی: ((هَذَا يَوْمٌ يَعْظُمُ اللَّهُ فِيهِ الْكُفْبَةَ، وَيَوْمٌ تَكْسَى فِيهِ الْكُفْبَةَ))، واته: ئه‌مرۆ پۆژێکه‌ خوای گه‌وره‌ که‌عه‌ مه‌زن راده‌گرت و که‌عه‌ داده‌پۆشریت تیایدا، ئینجا پیغمبر ﷺ ئالاکه‌ی له‌ ده‌ستی سه‌عد وه‌رگرت دایه‌ ده‌ستی قه‌یسی کوپی سه‌عد، به‌م کاره‌یش ئه‌گه‌ری شه‌رێکی ناوخۆیی لابرد و هه‌مان کات ئه‌نصاره‌کانیشی نه‌ورۆژاند، چونکه‌ ئالاکه‌ی دایه‌ ده‌ستی کوپه‌که‌ی سه‌عد، چونکه‌ زانراوه‌ که‌ که‌س رازی نابیت که‌ سه‌یکی تر له‌ خۆی چاکتریت مه‌گه‌ر کوپی خۆی بیت. ^۱ ئینجا پاش هێمن بوونه‌وه‌ی خه‌لکی، پیغمبر ﷺ هاته‌ حه‌ره‌م و ته‌وافی کرد به‌ ده‌وری که‌عه‌ و که‌وانیکی به‌ ده‌سته‌وه‌ بوو، له‌ ده‌وری که‌عه‌یش سه‌د و شه‌ست بتی تیا بوو، ئیتر که‌وانه‌که‌ی پێوه‌ ده‌ژهنین و ده‌یفه‌رموو: ﴿وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا﴾ (الاسراء: ۸۱)، ﴿قُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَمَا يُبْدِيُ الْبَاطِلُ وَمَا يُعِيدُ﴾ (سبا: ۴۹) به‌ته‌کان له‌سه‌ر پووین ده‌که‌وتن، ^۲ له‌راستیدا دیمه‌نیکی ناوازه‌ بوو بۆ سه‌رخستنی خوا و پشتگیری کردنی بۆ پیغمبره‌که‌ی، چونکه‌ به‌داریک که‌ به‌ده‌ستیه‌وه‌ بوو له‌و بتانه‌ی ده‌دا و ده‌که‌وتن و پارچه‌ پارچه‌ ده‌بوون، له‌ناو که‌عه‌یشدا هه‌ندئ وینه‌ و بت هه‌بوون، ئه‌وانه‌ش شکینران، ^۳ رازیش نه‌بوو بچیته‌ ناو که‌عه‌وه‌ تاکو ئه‌و په‌یکه‌رانه‌ ده‌رنه‌کران، هه‌ندئ وینه‌یشی تیا بوو ده‌یانووت وینه‌ی ئیبراهیم و ئیسماعیله‌ ئه‌زلامیان به‌ده‌سته‌وه‌ بوو، پیغمبر ﷺ فه‌رمووی: نه‌فرینی خوایان له‌سه‌ر بیت، خۆیان چاک ده‌زانن ئه‌وان ئه‌زلامیان به‌ده‌سته‌وه‌ نه‌گرتوو. ^۴

۱ به‌وانه: قيادة الرسول السياسية والعسكرية (۱۹۶).

۲ به‌وانه: السيرة النبوية للندوي (۳۳۹).

۳ به‌وانه: فقه السيرة النبوية للبوطي (۲۸۲) وللندوي (۳۳۹)..

۴ البخاري، كتاب المغازي، (۱۱۰/۵) رقم (۴۲۸۸).

کلیلی که عبه یش له لای عوسمانی کوپی ته لحه بوو، پیش ئه وهی موسلمان بیئت، به لام عهلی ویستی کللیل و ئاودان له لای خۆی بیئت، به لام پیغه مبهەر (ﷺ) دای به عوسمان دواى ئه وهی له که عبه دهرچوو و، فهرمووی: ئه مرۆ پۆژی چاکه و ئه مه که، پیغه مبهەر (ﷺ) پیشتەر داواى کلילה کانى له عوسمان کردبوو پیش ئه وهی کۆچ بکات بۆ مه دینه و ئه ویش به شیویه که ناشیرین ولامی پیغه مبهەر (ﷺ) دایه وه و قسه شی پیکرد، به لام پیغه مبهەر (ﷺ) فهرمووی: له وانیه ئه و کلילה پۆژیک به دهستی منه وه ببینی ئه ویش وتی: ئه وه پۆژیکى سه رشقورپیه، به لام پیغه مبهەر (ﷺ) فهرمووی: نه خیر ئه وه پۆژیکى سه ربه رزییه ... سه ره پای ئه وه ش پیغه مبهەر (ﷺ) له پۆژی فه تحى مه ککه کلילה کانى دایه عوسمان و فهرمووی: ببه ن و به همیشه یی با لاتان بیئت که س لیسانی وهرناگریته وه سته مکار نه بیئت، پیغه مبهەر (ﷺ) نه یویست کلیلی که عبه زهوت بکات یان بیدات به یه کیک له به نی هاشم، ئه مه واتای فه تحه ته نانه ت له گه ل ئه وانه شدا که ناپاکییان کردوه.

ئینجا پیغه مبهەر (ﷺ) فهرمانی کرد بیلال بچیته سه ر که عبه و بانگ بدات، ئه ویش به دهنگه خوشه که ی خۆی بانگی به رزگرده وه و، خه لکی مه ککه ده توت خه ون ده بینن، ئه و وشانه دلێ شه ی تانه کانى پڕ ده کرد له ترس و بیم و ته نها ئه وه یان پس ده کریت هه لبین، یان ئیمان به یین.

الله اکبر الله اکبر الله اکبر^۲

ئه و ده نگه ی پۆژیک له پۆژان له ژیر قامچیدا نووزه ی ده هات: ئه حه د، ئه حه د، ئه حه د، ئه وه تا ئه مرۆ هاوار ده کات له سه ر که عبه وه ده لیئت: لا اله الا الله، محمد رسول الله، هه مووانیش گوێ ده گرن.

۱ السیرة النبویة لابن هشام (۶/۴).

۲ بهروانه: السیرة النبویة لابن هشام (۶/۴)، المغازی (۲/۸۲۸).

۳ فقه السیرة للغزالی (۳۸۳).

سینه‌م: راگه‌یاندنی لیبوردنی گشتی.

۱- خه‌لکی مه‌ککه لیبوردنی گشتیان ده‌ستکه‌وت، سه‌ره‌رای جوّره‌ها نازار که گه‌یاندبوویانه پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) و بانگه‌وازه‌که‌ی، سه‌ره‌رای توانای سوپای ئیسلامی بۆ له‌ناوبردنیان، لیبوردنه گشتیه‌که له کاتیکدا بوو هه‌موویان کۆبوونه‌وه له ناو که‌عبه‌دا و چاوه‌پروانی حوکی پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) بوون، له‌و کاته پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) فه‌رمووی: گومان ده‌بن چیتان له‌گه‌ل بکه‌م؟ وتیان: چاکه، براه‌که و برازایه‌کی چاکی، فه‌رمووی: ((لاتثرب علیکم الیوم یغفر الله لکم))،^۱ واته: سه‌رزه‌نشستان ناکه‌م، خوای گه‌وره لیتان خوّش بیّت.

ئه‌م لیبوردنه گشتیه‌ی پیش بوو به‌مایه‌ی پاراستنی خه‌لکی له‌کوژران و به‌کزیله‌کردن، مانه‌وه‌ی ماله‌کان به‌ده‌ست خاوه‌نه‌کانیان‌ه‌وه، نه‌سه‌پاندنی سه‌رانه له‌سه‌ریان، واته مه‌ککه وه‌کو شوینه‌کانی تر مامه‌له‌ی له‌گه‌ل نه‌کرا، چونکه شوینی خواپه‌رستنه، بۆیه جو‌مه‌وری زانایان له‌سه‌ر ئه‌وه‌ن که زه‌وی مه‌ککه نابیت بفرۆشریت و ماله‌کانیشی نابیت بدرینه‌کری، خه‌لکه‌که جیگیر ده‌بن له‌وه‌نده جیگه‌دا به‌شیان بکات و ئه‌وه‌ی ده‌مینیته‌وه ده‌یده‌نه حاجیان و ئه‌وانه‌ی دین بۆ عومره‌کردن، هه‌ندیکی تریش له‌زانایان ئه‌و بۆچوونه‌یان پی‌هه‌له‌یه و به‌لگه‌ی به‌هیزیش له‌سه‌ر قسه‌کانیان ده‌هیننه‌وه.^۲

۲- پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) خوین ریشتنی چه‌ند که‌سیک حه‌لال ده‌کات: له‌گه‌ل ئه‌و لیخۆشبوونه‌شدا پیویسته سه‌رکردایه‌تی هه‌لوێستی توند و توێشی هه‌بیّت، بۆیه پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) هه‌ندی که‌سی ده‌رکرد له‌و لیبوردنه گشتیه‌ی و فه‌رمانی کوشتنیان ده‌رکرا، ئه‌گه‌ر خۆیانیش هه‌لواسن به‌په‌رده‌کانی که‌عبه‌وه، چونکه تاوانه‌کانیان زۆر گه‌وره بوون له‌دزایه‌تی خوا و پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی و ئیسلام، هه‌روه‌ها به‌هۆی مه‌ترسی ئه‌وه‌ی جارێکی تر نازاوه‌گیرێ بکه‌ن پاش فه‌تح.^۳

۱ به‌وانه: المجتمع المدني للعمری (۱۷۹).

۲ به‌وانه: المجتمع المدني للعمری (۱۸۰).

۳ به‌وانه: السیره النبویه لابی شهبة (۴۵۱/۲)، تأملات فی السیره (۲۶۲).

(ابن حجر العسقلانی) ده‌لئیت: ناوی ئه‌و که‌سانم له چه‌ندین شوین کۆکردوو ته‌وه و ئه‌مانه‌ن:

(عبدالعزی بن خطل، عبدالله بن سعد بن ابی سرح، عکرمة بن ابی جهل، الحویرث بن نُقید، مقیس بن حبابه، هبار بن الاسود) دوو گۆرانی بیژیش که کویله‌ی (ابن خطل) بوو، ناویان (مزنسی و قریبه) بوون، هه‌روه‌ها ساره‌ی که‌نیزه‌کی به‌نی عه‌بدولموته‌لیب، هه‌روه‌ها با ئه‌بو مه‌عشر که‌سیکی تری باسکردوو ناوی (الحارث بن طلال الحزامی) یه، (الحاکم) یش ده‌گێریتته‌وه که (کعب بن زهیر) و (وحش بن حرب) و (هند بنت عتبه) له‌و که‌سانه‌ بوون که کوشتیان په‌وا کرابوو.^۱

هه‌ندی له‌وانه‌ش کۆژان، هه‌ندی‌کیشیان موسلمان بوون و پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) لێیان خۆش بوو، بوونه موسلمانی چاکیش.^۲

۳- وتاری پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) له پۆژی فه‌تح و موسلمان بوونی خه‌لکی مه‌که‌که: له‌و کاته‌ بوو پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) هه‌والی زانی خوزاعی هاوپه‌یمانانی ده‌ست درێژیان کردوو ته‌ سه‌ر پیاویک له‌ (هذیل) بته‌رست بووه، به‌رامبه‌ر که‌سیک له‌ جاهیلییه‌ت له‌ ئه‌وان کۆژابوو، پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) تووپه‌ بوو و فه‌رمووی: خه‌لکینه، خوای گه‌وره‌ مه‌که‌کی له‌و پۆژه‌دا قه‌ده‌غه‌کردوو که ئاسمانه‌کان و زه‌وی دروست کردوو، بۆیه به‌ فه‌رموده‌ی خوای گه‌وره‌ قه‌ده‌غه‌کراوه‌ تا پۆژی قیامه‌ت، په‌وا نیه‌ بۆ که‌سیک باوه‌ری هه‌بیت به‌ خوا و پیغه‌مبه‌ر خوینی تیا برێژیت، یان داری تیا بریت، بۆ که‌سیک پێش من په‌وا نه‌بووه، بۆ که‌سیک پاش منیش په‌وا ناگریت، ته‌نها له‌م ساته‌ رێگه‌درا به‌ من وه‌کو خه‌شمیک له‌سه‌ر خه‌لکه‌کی و، وه‌کو دوینی گه‌راپه‌وه، با ئاماده‌بووتان ئه‌و که‌سه‌ ئاگاداریکاته‌وه‌ ئاماده‌ نییه، هه‌ر که‌سیکیش پیتی وتن: پیغه‌مبه‌ری خوا جه‌نگی تیاکردوو، بلێن: خوای گه‌وره‌ رێگه‌ی به‌ پیغه‌مبه‌ره‌کی داوه و رێگه‌ی به‌ ئیوه‌ نه‌داوه.

۱ فتح الباری (۹/۷).

۲ بروه‌نه: السیره النبویه لابی شه‌بهه (۲/۴۵۹).

ئه‌ی کومه‌لی خوزاعه ده‌سقتان هه‌لگرن له کوشتن، چونکه زۆر بووه‌ گه‌ر سوودی بووایه، ئیوه که سیکتان کوشتوو ده‌بیت خوین بایی بدهم، له دوی ئه‌م‌پۆ هه‌ر کێ بکوژیت، که‌س و کاره‌که‌ی دوو پێگه چاره‌یان له پیش هه‌یه: گه‌ر بیانه‌ویت بکوژه‌که پیش ده‌خریت و ده‌کوژیت، یان بیانه‌ویت خوینباییه‌که‌ی کۆده‌کریته‌وه.^۱

له نه‌نجامی لی‌بوردنه گشتیه‌که خه‌لکی مه‌ککه به گشتی هاتنه ئایینی خوای گه‌وره‌وه و، پیغه‌مبهری خوا(ﷺ) له‌سه‌ر ته‌پۆلکه‌ی سه‌فا دانیشته به‌یعه‌تی لی‌وه‌رده‌گرتن له‌سه‌ر ئیسلام و گوێپایه‌لی بۆ خواو پیغه‌مبهره‌که‌ی به‌وه‌ی که ده‌توانن، له‌و پۆژه‌دا موجاشیعی کوپی مه‌سه‌ود موجالیدی برای هینا، پاش فه‌تحی مه‌ککه و به پیغه‌مبهر(ﷺ)ی وت: وا براکه‌م هیناوه به‌یعه‌تی ئی وه‌رگرت له‌سه‌ر کوچکردن پیغه‌مبهر(ﷺ) فه‌رمووی: ((ذهب اهل الهجرة بما فيها))، واته: ئه‌وانه‌ی کوچیان کرد هه‌موو پاداشته‌که‌یان برد، وتی: که‌واته له‌سه‌رچی به‌یعه‌تی ئی وه‌رده‌گرت؟ فه‌رمووی: له‌سه‌ر ئیسلام و ئیمان و جیهاد.^۲

بوخاری ده‌گێرتنه‌وه که پیغه‌مبهر(ﷺ) له پۆژی فه‌تحی مه‌ککه فه‌رمووی: ((لا هجرة بعد الفتح ولكن جهاد ونية، واذا استنفرتم فانفروا))،^۳ واته: کۆچ نییه له پاش فه‌تحی مه‌ککه، به‌لام جیهاد و نیهت هه‌یه، نه‌گه‌ر داواتانیش لیکرا ده‌رچن بۆ جه‌نگ ده‌رچن، به‌لام کوچکردن له ولاتی کوفره‌وه بۆ ولاتی ئیسلام، یان له ولاتیکه‌وه که نه‌توانی ئایینی خۆی تیا نا‌شکرا بکات بۆ ولاتیکه که ده‌توانیت دینداری خۆی تیا بکات هه‌ر ده‌مینیته‌وه تا پۆژی قیامه‌ت، به‌لام ئه‌مه‌یان وه‌کو ئه‌وی تریان نابیت له پله و پایه، جاری وا هه‌یه واجبه، جاری واش هه‌یه واجب نییه، وه‌کو چۆن جیهاد و به‌خشین تا پۆژی دوی هه‌ر ده‌مینیته‌وه، به‌لام وه‌کو جیهاد و به‌خشین نییه پیش فه‌تحی مه‌ککه، وه‌کو خوای گه‌وره ده‌فه‌رموویت:

﴿وَمَا لَكُمْ أَلَّا تُنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلِلَّهِ مِيرَاتُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَا يَسْتَوِي مِنْكُمْ مَنْ أَنْفَقَ مِنْ

۱ بیوانه: السيرة النبوية لابي شهبة (۲/۴۵۱).

۲ البخاري، كتاب المغازي، (۱۱۴/۵) رقم (۴۳۰۵).

۳ البخاري، كتاب الجهاد والسيرة، رقم (۴۷۸۲).

قَبْلِ الْفَتْحِ وَقَتْلِ أَوْلِيَّتِكَ أَعْظَمُ دَرَجَةً مِنَ الَّذِينَ أَنْفَقُوا مِنْ بَعْدِ وَقَتْلُوا وَكَلَّا وَعَدَّ اللَّهُ الْحَسَنُ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿١٠﴾ (الحديد: ۱۰).

کاتیک پیغمبر ﷺ) له به‌یعتی پیاوان بوویه‌وه، به‌یعتی له نافرته‌تان وەرگرت، هیندی کچی عوتبه‌شیان تیا بوو، به‌لام خۆی نه‌ناساندبوو، به‌یعتی نافرته‌تان له‌سەر نه‌وه بوو هاوه‌ل بۆ خوا په‌یدانه‌که‌ن و، دزی و داوین پیسی نه‌که‌ن و، مناله‌کانی خۆیان نه‌کوژن، هه‌روه‌ها بوختانیش نه‌که‌ن و له‌کاری چاکه‌دا گوپراه‌لی بکن، جا کاتیک پیغمبر ﷺ) فه‌رمووی: دزی نه‌که‌ن، هیند وتی: ئه‌ی پیغمبری خوا، نه‌بوسوفیان پیاویکی چروکه به‌شی خۆم و مناله‌کانم نادات به‌باشی، ئایا په‌وايه به‌بی ناگای خۆی له‌ماله‌که‌ی ببه‌م؟ پیغمبر ﷺ) فه‌رمووی: نه‌وه‌نده‌ی به‌شی خۆت و مناله‌کانت ده‌کات ده‌ریکه له‌ماله‌که‌ی به‌پنگای چاک. ئینجا کاتیک فه‌رمووی: داوین پیسی مه‌که‌ن، هیند وتی: ئایا نافرته‌تی نازاد داوین پیسی ده‌کات؟ کاتیک پیغمبر ﷺ) ناسی فه‌رمووی: تو هیندی کچی عوتبه‌ی؟ وتی: به‌ئێ: له‌وه خوشبه که رابورد خوا لیت خوش بیت.

ئینجا به‌یعتی نافرته‌تان له‌گه‌ل پیغمبر ﷺ) به‌بی ته‌وقه کردن بوو، چونکه پیغمبر ﷺ) به‌هیچ شیوه‌یه‌ک ته‌وقه‌ی له‌گه‌ل نافرته‌تیک نه‌ده‌کرد هه‌لال نه‌بیت بۆی، له‌هه‌ردوو سه‌حیحی بوخاری و موسلیما هاتووه، له‌عائیشه‌وه فه‌رموویه‌تی: سویند به‌خوا، پیغمبر ﷺ) ده‌ستی هه‌رگیز له‌ده‌ستی نافرته‌تی نه‌داوه.

چوارهم: ناردنی خالیدی کوری وه‌لید بۆ لای (بني جذیمة).

له‌مانگی شه‌والی سالی هه‌شتی کۆچی، پیغمبر ﷺ) خالیدی کوری وه‌لیدی له‌گه‌ل سێ سه‌د و په‌نجا که‌سدا نارد بۆ لای هۆزی (بني جذیمة)، له‌وی خالید پیتی وتن: چه‌که‌کانتان فریده‌ن چونکه خه‌لکی موسلمان بوونه، به‌کیکیان تیا بوو ناوی جه‌ده‌ر بوو، سویندی بۆ خه‌لکه‌که‌ خوارد نه‌گه‌ر چه‌که‌کانیان فریده‌ن خالید هه‌موویان ده‌کوژیت، به‌لام دواتر هه‌موویان چه‌کیان پێ دانرا، جا که ویستیان موسلمانبن، له‌جیاتی نه‌وه‌ی بلین موسلمان بووین، نه‌یانزانی، وتیان ((صبأنا،

صبآنا)) واته: له‌پئی ده‌رچووین یان هه‌لگه‌پاینه‌وه، بۆیه خالید دیلی ده‌کردن و ده‌یکوشتن، هه‌ندی له‌هاوه‌لانیس نکولیان له‌سهر خالید کرد بۆ کوشتنی ئه‌وه‌که، خالید فه‌رمانی کرد هه‌ریه‌که و دیله‌که‌ی لای خۆی بکوژیت، به‌لام هه‌ندی له‌هاوه‌لان وه‌کو عه‌بدو لای کۆپی عومەر و کهسانی تر، به‌قسه‌ی خالیدیان نه‌کرد، کاتیك گه‌پانه‌وه لای پیغمبر ﷺ فه‌رمووی: خواجه من به‌ریم له‌وه‌ی خالید کردوو یه‌تی.^۱

خه‌ریکش بوو په‌یوه‌ندی نیتوان عه‌بدو پره‌همانی کۆپی عه‌وف و خالید ئالوز بیت، چونکه عه‌بدو پره‌همان پئی وابوو خالید تۆله‌ی مامیکی ده‌کاته‌وه له‌سه‌رده‌می نه‌فامیدا به‌ده‌ست ئه‌وه‌هۆزه کوژدابوو، له‌سه‌حیحی موسلیمیشدا هاتوه‌که شتیك له‌نیتوان ئه‌وه‌دوو هاوه‌له‌پوویدا و خالید جنیوی دا به‌عه‌بدو پره‌همان نیت پیغمبر ﷺ فه‌رمووی: جنیو به‌هاوه‌لانم مه‌ده‌ن، چونکه ئه‌گه‌ر ئه‌وه‌نده‌ی کتیی ئوحوود ئالتون ببه‌خشن ئه‌وه‌نده‌ی مشتیکی چاکه‌ی نه‌وانتان به‌رناکه‌ویت...^۲ نینجا پیغمبر ﷺ عه‌لی نارد و خوتنبایی کوژداوه‌کانی دا، وه‌کو دلنه‌وایی و ده‌ربرینی ناره‌ه‌تی بۆ خوتینی ئه‌وه‌کوژداوانه،^۳ کوشتنی خالید بۆ ئه‌وه‌پیاوانه هه‌له‌یه‌که بوو له‌خالیده‌وه نه‌که به‌ئه‌نقه‌ست وای کردبیت، هه‌ر بۆیه‌ش پیغمبر ﷺ سزای نه‌دا له‌سهر ئه‌وه‌کاره‌ی.^۴

پینجه‌م: پروخانی خانووی بته‌کان.

پاش پاک‌کردنه‌وه‌ی چه‌په‌م له‌بته‌کان، پئیویست بوو ئه‌وه‌شوینانه‌یش که ته‌رخان کراون بۆ بته‌رستی پرۆخینرین، چونکه ئه‌وه‌دیارده نه‌فامییانه سالانیکی زۆری به‌سه‌ردا تپه‌پر بووبوو،^۵ بۆیه پۆله سه‌ربازییه‌کانی پیغمبر ﷺ یه‌که له‌دوای یه‌که

۱ بروانه: السيرة النبوية لابي شهبه (۲/۴۶۴).

۲ بروانه: السيرة النبوية في ضوء المصادر الاصلية (۵۷۹).

۳ سه‌نده‌که‌ی لاوازه، السيرة النبوية في ضوء المصادر الاصلية (۵۷۹).

۴ بروانه: السيرة النبوية في ضوء المصادر الاصلية (۵۷۹).

۵ معین السيرة (۲۹۴).

پهوانه دهکران بۆ پاک کردنهوی دورگه‌ی عه‌رب.

۱- پۆلی سه‌ریازی خالییدی کوپری وه‌لید بۆ (العزی):

پۆلیکی سه‌ریازی پیکهاتوو له‌ سی سوار به‌ سه‌رکردایه‌تی خالییدی کوپری وه‌لید بوویان کرده‌ بتی هه‌ره‌ مه‌زنی قورپه‌یش و هه‌موو عه‌رب که به‌ (العزی) ده‌ناسرا بۆ نه‌وه‌ی بۆ یه‌کجاری له‌ ناوی بده‌ن، کاتیکی گه‌یشتنه‌ لای بته‌که‌ خالید نه‌و خانوویه‌ی بووخاند که نه‌و بته‌ی له‌سه‌ر بوو، له‌و کاته‌دا ده‌بیوت: باوه‌رم پیت نییه‌، وا خوای گه‌وره‌ پرسوای کردی،^۱ ئینجا خالید و هاوه‌لانی گه‌رانه‌وه‌ لای پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) و نه‌ویش به‌ خالییدی فه‌رموو: هیچت بینی، وتی: نه‌خیر،^۲ فه‌رموی: که‌واته‌ بگه‌رپه‌وه‌ چونکه‌ هیچت نه‌کردوه‌،^۳ ئینجا خالید به‌ توورپه‌یی گه‌رپه‌وه‌ و، بته‌وانه‌کانی بینی، که‌ زانیان خالید بۆچی گه‌راوه‌ته‌وه‌، هه‌له‌هاتن به‌ره‌و شاخه‌که‌ و هاواریان ده‌کرد: نه‌ی عوززا شیئی که‌یت، نه‌ی عوززا کوپری که‌یت، ئینجا خالید ئافه‌ره‌تیکی بووتی بینی قژی خۆی کردوه‌ته‌وه‌ و خۆل به‌سه‌ر خۆیدا ده‌کات، ئیتر خالید به‌ره‌و بووی پۆیشت و به‌ شمشیره‌که‌ی لێیدا تاکو کوشتی، ئینجا گه‌رپه‌وه‌ لای پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) و بۆی باس کرد، جا پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) فه‌رموی: نه‌وه‌ خۆی عوززا بوو.^۴

۲- پۆلی سه‌ریازی سه‌عدی کوپری زه‌یدی نه‌شه‌ه‌لی بۆ (منا):

مه‌نات ناوی بته‌یک بوو له‌سه‌ر پۆخی ده‌ریای سوور، له‌ لای قه‌دیده‌وه‌ له‌ ناوچه‌یه‌ک به‌ (المشلل) ده‌ناسرا، نه‌و بته‌ بتی نه‌وس و خه‌زه‌ج و غه‌سان و نه‌وانه‌ بوو که له‌سه‌ر ئایینی نه‌وان بوون، ده‌یانپه‌رست و له‌ لایه‌وه‌ نیه‌تی حه‌جیان ده‌هیتنا، هه‌رکه‌سی له‌ لای مه‌ناته‌وه‌ نیه‌تی حه‌جی به‌یتنایه‌ نه‌ده‌سو‌رپه‌وه‌ له‌ نێوان سه‌فا و مه‌روه‌دا،^۵ هه‌ر نه‌مه‌ پیشه‌یان بوو تا نه‌و کاته‌ی موسلمان بوون، جا کاتیکی

۱ به‌وانه: السرایا والبموث النبویه (۲۸۳).

۲ به‌وانه: المغازی (۸۷۴/۲).

۳ به‌وانه: السرایا والبموث النبویه (۲۸۲).

۴ هه‌مان سه‌رچاوه (۳۸۳).

۵ هه‌مان سه‌رچاوه (۲۸۶).

هاتن بق حج له‌گه ل پیغمبر ﷺ) نه‌وه‌یان که‌وته‌وه یاد، خوی گه‌وره‌یش نه‌م
 نایه‌ته‌ی دابه‌زاند: ﴿إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَابِ اللَّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ فَلَا
 جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَإِنَّ اللَّهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ﴾ (البقرة: ۱۵۸).

یه‌که‌مین که‌سپیش نه‌و بتانه‌ی دامه‌زrand، دامه‌زrandری بتپه‌رستی بوو(عمرو بن
 لحي الخزامي)، جا له‌ پاش فه‌تخی مه‌ککه پیغمبر ﷺ) مه‌لسا به‌ ناردنی بیست
 سوار به‌ سه‌رکردایه‌تی سه‌عدی کوری زه‌یدی نه‌شه‌لی بق لابردنی بتی مه‌نات بق
 یه‌کجاره‌کی. ۱ کاتیک گه‌یشتنه لای بت‌وانه‌که‌ وتی: چیتان نه‌وی؟ وتیان: مه‌نات
 ده‌پوخنین، وتی: نه‌وه نی‌وه و نه‌وه مه‌نات، سه‌عد به‌ره‌و لای بت‌که‌ پویشت و
 نافرته‌تیکی پووتی په‌ش و قژ مه‌لچوو، شیوه‌نی ده‌کرد و له‌ سنگی خوی ده‌دا،
 ئینجا بت‌وانه‌که‌ هاواریکی له‌و نافرته‌ته‌ کرد و وتی: نه‌ی مه‌نات نه‌وانه‌ هه‌ندیکن له‌
 یاخی بووه‌کانت، ۲ له‌و کاته‌دا سه‌عد نه‌و نافرته‌ته‌ی گوشت و ئینجا بت‌که‌شیان
 پووخاند و گه‌رانه‌وه لای پیغمبر ﷺ). ۳

۳- پوولی سه‌ریازی عه‌مری کوری عاص بو(سواع):

خوی گه‌وره فه‌رموویه‌ته‌ی: ﴿وَقَالُوا لَا نَذَرْنَ الْهَتَكَ وَلَا نَذَرْنَ وَدًا وَلَا سَوَاعًا وَلَا
 يَغُوثَ وَيَعُوقَ وَنَسْرًا﴾ (نوح: ۲۳).

سواعیش ناوی بتیک بوو قه‌ومه‌که‌ی نوح ده‌یانپه‌رست، دواتر که‌وته‌ لای
 هؤزی (هذیل)ی سه‌ر به‌ (مض) ۴ و تاکو کاتی فه‌تخی مه‌ککه هه‌ر ده‌په‌رسترا، عه‌مری

۱ بېوانه: السرايا والبعوث النبوي (۲۸۷).

۲ هه‌مان سه‌رچاوه (۱۴۶/۲).

۳ بېوانه: السرايا والبعوث النبوية (۲۸۸)، دانه‌ری کتیبیکه دکتور (بريک العمري) ده‌لایت: نه‌م هه‌واله له
 پووی فه‌رمووده‌ییه‌وه لاوازه، به‌لام له‌ پووی میژوییه‌وه، وه‌کو که‌ک لی‌وه‌رگرتن وه‌رده‌گیریت، چونکه
 پیغمبر ﷺ) هه‌ندی پوولی سه‌ریازی نارد بق پووخاندنی هه‌موو بت‌گان له‌ دورگه‌ی عه‌ره‌ب و ناگرتت ته‌نها
 مه‌ناتی لآ جیابکرتته‌وه، چونکه گه‌وره‌ترینشیان بووه.

سه‌باره‌ت به‌ ناردنی پوله سه‌ریازی و نژده‌گان پشتم به‌ستوه به‌ نه‌م کتیبه زانستیبه که دکتور (اکرم
 العمري) سه‌ریه‌رشتی کردوه.

۴ بېوانه: السرايا والبعوث النبوي (۲۹۲).

کوپری عاص ده‌فهرموویت: گه‌یشتمه‌ بته‌وانه‌که و وتم پیغه‌مبهر (ﷺ) فه‌رمانی پیّ
 کردووم نه‌و بته‌ بپرووخینم، وتی: ده‌سه‌لاتی نه‌و کاره‌ت نابیت، وتم تاکو ئیستا هر
 له‌سه‌ر ناهه‌قی، به‌لات لیدا ئایا نه‌و بته‌ ده‌بیستی، ده‌بینی، ئینجا نزیك بوومه‌وه و
 شکاندم و، بینیم گه‌نجینه‌که‌شی هیچی تیدا نییه، به‌بته‌وانه‌که‌م وت: ئیستا چی
 ده‌لئیت: وتی: موسلمان بووم بۆ خوا.^۱

له‌ پروخاندنی پیغه‌مبهر (ﷺ) بۆ نه‌و بتانه‌ تیده‌گه‌ین نابیت جیگای شیرک و
 تاغوت به‌ هیچ شیوه‌یه‌ک بمینیتته‌وه نه‌گه‌ر موسلمانان ده‌سه‌لاتیان هه‌بوو، چونکه
 نه‌وانه‌ دروشمی ببیاوه‌رین، نابیت شوینه‌واریان له‌سه‌ر زه‌وی بمینیتته‌وه، زۆرکیش
 له‌وانه‌ له‌ لات و عوززا و مه‌نات که‌متر نین، نه‌گه‌ر مه‌زنتر نه‌بن له‌ دلی نه‌وانه‌ی
 باوه‌ریان پتیاان هه‌یه.^۲

۱ پروانه: المغازی للواقدي (۸۷۰/۲).

۲ پروانه: السرایا والبعرث النبویة (۳۰۲).

باسی سییه م: په ندو ناموزگاری

یه که م: هه نویستی بانگه وازانه و توانای مامه له کردن له گه ل دموونه کاند ا.

۱- موسلمان بوونی سوهه یلی کوپی عمر:

سوهه یل ده لیت: که پیغه مبه ر(ﷺ) هاته نیو مه ککه وه، ده رگای ماله که م له خوم داخست و ناردم به دوا ی عه بدولای کوپمدا و، داوام کرد که په یمانتیکی دلنیا کردنه وه م بق بهینیت له لای پیغه مبه ر(ﷺ)، چونکه کرده وه کانی خوم یاد ده کت له حوده بیبه و له به در و هه موو شوینه کانی تر، نیتر عه بدولا چوه لای پیغه مبه ر(ﷺ) و نه ویش فه رموی: با ده رکه ویت و دلنیا بیت به دلنیا بوونی خوی گوره، نینجا به هاوه لانی فه رموو: هه رکه سی له نیوه سوهه یلی بینی با توند ته ماشای نه کات، نه و خاوه ن پله و پایه و ژیریبه، بؤیشی ده رکه وتوه که نه وه ی تییدا بوو بی سووده.

نیتر عه بدولا هاته لای باوکی و نه ویش وتی: سویند به خوا به منالی و به گوره یی هه ر چاکه کار بووه، سوهه یل ده هات و دوپویشت و، له گه ل پیغه مبه ر(ﷺ) ده رچوو، هه ر له سه ر بتپه رستی خوی بوو، تا کو له (الجعرانه) موسلمان بوو.^۱ نه و شانهای پیغه مبه ر(ﷺ) کاریگه ری زوری هه بوو له سه ر سوهه یل، که بووه مایه ی موسلمان بوونی سوهه یل، زوبه یری کوپی به ککار ده لیت: دواتر سوهه یل زور نوپژ و پوژووی ده گرت، زوری خیر و چاکه ی ده کرد، پویشت بق شامیش له گه ل کومه له که ی بق جیهاد کردن، ده شلین: نه وه نده نوپژی ده کرد و پوژووی ده گرت تا کو په رنگی تیکچوو، زوریش ده گریا که گوپی له قورئان ده گرت، فه رمانده ییش بوو له سه ر به شیکی گوره له سوپای نیسلامی له په رموو.^۲

۱ بهوانه: مغازی الواقدی (۲/۸۴۶-۸۴۷)، المستدرک للحاکم (۳/۲۸۱).

۲ بهوانه: سیر اعلام النبلاء (۲/۱۹۵)، تاریخ الاسلامی للحمیدی (۷/۲۱۶-۲۱۷).

۲- موسلمان بوونی صه‌فوانی کوپی ئومه‌ییه:

عه‌بدولای کوپی زوبیتر (ﷺ) ده‌فه‌رموویت: صه‌فوانی کوپی ئومه‌ییه هه‌له‌هات به‌ره‌و شوعه‌ییه، به‌(یساری) خولامی ده‌وت: ته‌ماشاکه ده‌بینی؟ ئه‌ویش وتی: ئه‌وه عومه‌یری کوپی وه‌هه‌به، صه‌فوان وتی: چی له‌ عومه‌یر بکه‌م ئه‌و تازه موسلمان بووه، کاتیك عومه‌یر هات، صه‌فوان پیتی وت: ئه‌وه‌نده‌ت به‌س نییه قه‌رزاری و به‌خێوکردنی مناله‌کانت خسته‌ سه‌رم، ئینجا هاتووی بشم کوژی؟ وتی: ئه‌ی ئه‌بو وه‌هه‌ب، به‌ قوربان‌ت بم! له‌ لای چاکترین که‌سه‌وه هاتوومه‌ ته‌ لات، دلنیاشی کردووی له‌سه‌ر ژيانی خۆت، صه‌فوان وتی: سویند به‌ خوا ناگه‌رپیمه‌وه تاکو نیشانه‌یه‌کم بۆ نه‌هینی له‌ لایه‌وه، کاتیك عومه‌یر گه‌رپایه‌وه لای پيغمه‌به‌ر (ﷺ) و مه‌ترسی صه‌فوانی باس کرد له‌سه‌ر ژيانی خۆی، پيغمه‌به‌ر (ﷺ) میزه‌ره‌که‌ی خۆی پيدا، ئینجا عومه‌یر گه‌رپایه‌وه لای و پیتی وت: ئه‌ی باوکی وه‌هه‌ب له‌ لای چاکترین که‌سه‌وه گه‌رامه‌ته‌وه لات، سه‌ربه‌رزی ئه‌و سه‌ربه‌رزیه‌ بۆ تو، مولکی ئه‌ویش وه‌کو مولکی خۆته، کوپی دایک و باوکتە، ناوی خوا به‌ینه‌ له‌ ده‌روونی خۆتدا، وا میزه‌ره‌که‌شی له‌گه‌لمدا ناردووه و، بانگت ده‌کات بۆ ئیسلام، ئه‌گه‌ر نا دوو مانگیش بوارت ده‌دا، ئه‌و چاکترین و به‌ ئه‌مه‌کترین که‌سه، ئیتر صه‌فوان گه‌رپایه‌وه لای پيغمه‌به‌ر (ﷺ) له‌ کاتی‌کدا پيشنوێژی عه‌سری بۆ موسلمانان ده‌کرد، صه‌فوان وتی: ئیوه چه‌ند نوێژ ده‌که‌ن له‌ پۆژێکدا، وتی: پێنج نوێژ، وتی: موحه‌مه‌د پيش نوێژيان بۆ ده‌کات، کاتیك پيغمه‌به‌ر (ﷺ) سه‌لامی دایه‌وه، صه‌فوان هاواری کرد: ئه‌ی موحه‌مه‌د، عومه‌یری کوپی وه‌هه‌ب میزه‌ره‌که‌ی توی بۆم هیناوه، گوايه ئه‌گه‌ر موسلمان نه‌بم دوو مانگ بوارم بده‌یت، وتی: دابه‌زه ئه‌ی باوکی وه‌هه‌ب، وتی: نه‌ به‌ خوا، تاکو په‌رونی نه‌که‌یته‌وه بۆم، پيغمه‌به‌ر (ﷺ) فه‌رمووی: به‌لکو چوار مانگ بوارت ده‌ده‌ین، ئینجا دابه‌زی له‌ دواي ئه‌وه پيغمه‌به‌ر (ﷺ) به‌ره‌و هه‌وازن پۆشیت، صه‌فوانیش له‌گه‌لی ده‌رچوو که هیشتا هه‌ر

بیباهه‌ر بوو، پیغمبر ﷺ (داوای هندی چه‌کی کرد به‌خواستن، ئه‌ویش سه‌د قه‌لقانی پیدا و‌تی: نایا به‌ ویستی خۆمه‌ یان به‌ زۆر، پیغمبر ﷺ) فرمووی: به‌ خواستنه و بۆت ده‌گپ‌مه‌وه، کاتیک پیغمبر ﷺ له‌ حونه‌ین گه‌پ‌ایه‌وه بۆ (الجعمرات)، له‌و کاته‌دا پیغمبر ﷺ به‌ ناو ده‌ستکه‌وته‌کاندا پیتی ده‌کرد و، سه‌فوانیش له‌ ته‌نیشته پیغمبر ﷺ ته‌ماشای دۆلکی ده‌کرد پر له‌ په‌شه‌ولاخ و مه‌ر و شوانه‌کانیان، پیغمبر ﷺ فرمووی: حز له‌ و مه‌ر و مالاته ده‌که‌یت له‌ ناو ئه‌و دۆله‌دا، وتی: به‌لێ، فرمووی: هه‌مووی بۆ تۆیه، ئیتر سه‌فوان وتی: پیغمبر نه‌بیته‌ که‌س ئه‌وه‌نده‌ مالی له‌ ده‌سته‌ ده‌رناچیت (اشهد ان لا اله الا الله، وان محمداً رسول الله) ئینجا هه‌ر له‌و جینگایه‌دا موسلمان بوو.^۱

له‌م به‌سه‌ر هاته‌ تیبینی ده‌که‌ین پیغمبر ﷺ هه‌ر هه‌ولی ده‌دا دالی سه‌فوان پراکیشیت بۆ ئیسلام تا‌کو موسلمان بوو، سه‌فوان باسی به‌خشنده‌یی پیغمبر ﷺ مان بۆ ده‌کات و ده‌لایته‌: سوینده به‌ خوا پیغمبر ﷺ سه‌ره‌تا ئه‌و مالانه‌ی پیده‌دام و زۆر رقم لی بوو، به‌لام هه‌ر به‌خشنده بوو له‌گه‌لم تا‌کو بووه‌ خوشه‌ویستترین که‌س له‌ لام.^۲

۲- موسلمان بوونی عیگریمه‌ی کوری ئه‌بو جه‌هل:

عه‌بدولای کوری زوبیر ﷺ ده‌فرموویت: ئومموحه‌کیمی خیزانی عیگریمه‌ وتی: ئه‌ی پیغمبره‌ری خوا عیگریمه‌ هه‌له‌هاتوه‌ بۆ یه‌مه‌ن له‌ ترسی ئه‌وه‌ی بکوژیت، جا داوات لی ده‌که‌م دلنایای بکه‌ی، پیغمبر ﷺ فرمووی: با دلنیا بیت له‌ خۆی و بگه‌ریته‌وه، ئومموحه‌کیم و خولامیکی پۆمی هه‌بوو پیکه‌وه ده‌رچوون به‌ دوا‌ی عیگریمه‌دا، له‌ رینگه‌ خولامه‌که‌ ویستی ده‌سته‌ دریزی بکاته‌ سه‌ر ئومموحه‌کیمدا، ئه‌ویش هه‌ر به‌ ته‌مای ده‌کرد و ده‌یخه‌له‌ تاند تا‌کو گه‌یشته‌ ناوچه‌ی (عک) و له‌وی هانای بۆ بردن ئه‌وانیش به‌ په‌تیک به‌ستیانه‌وه، ئینجا گه‌یشته‌ عیگریمه‌ له‌ لای پۆخی ده‌ریا ... و پیتی وت: له‌ لای چاکترین که‌سه‌وه هاتومه‌ته‌ لات و دلنیا تیشی کردوه‌ له‌ سه‌ر گیانی خۆت، وتی: خۆت چووینه‌ لای؟ وتی: به‌لێ، وتی: ئه‌ی

۱ به‌وانه: مغازی الواقدي (۸۵۳-۸۵۵).

۲ مسلم، کتاب الفضائل رقم (۲۳۱۳-۱۸۰۶).

خولامه پرمييه که چون بوو له‌گه‌لت؟ نه‌ویش باسی به‌سره‌اته‌که‌ی نه‌وی بؤ کرد، بویه عيکريمه نه‌و خولامه‌ی کوشت، که هيشتا موسلمان نه‌بوو، که نزيك بوونه‌وه له‌مه‌که، پيغمبر ﷺ) فرمووی: عيکريمه‌ی کوړی نه‌بو جه‌هل دپته لاتان به‌نيمانداري و کړچکردويی، بویه جنيو به‌باوکی مه‌دن، چونکه جنيودان به‌مردوؤ نازاري زيندوؤ ده‌دات و به‌مردووه‌که ناگات.

عيکريمه له‌وماوه‌يه داوای ده‌کرد بچپته لای خيزانی و نه‌ویش پازي نه‌ده‌بوو، ده‌يووت: تو کافري و من موسلمانم، نه‌ویش ده‌يووت: به‌پاستی نه‌وه‌ی وای له‌تو کردووه خوتم لي قه‌ده‌غه بکه‌يت مه‌سه‌له‌يه‌کی به‌کجار‌گه‌وره‌يه، که عيکريمه هات، پيغمبر ﷺ) چووه پيرييه‌وه و هيچی له‌سر شان نه‌بوو، له‌خوشيدا، له‌پيش ده‌ستی پيغمبر ﷺ) پاره‌ستا و وتی: نه‌ی موحه‌مه‌د نه‌م نافرته‌ته ده‌لپت تو منت دلنيا کردووه له‌سر گيانی خوتم، پيغمبر ﷺ) فرمووی: به‌لي پاست ده‌کات، عيکريمه وتی: باشه بزچی بانگم ده‌که‌يت، پيغمبر ﷺ) فرمووی: بؤ نه‌وه‌ی بلپت (اشهد ان لا اله الا الله، وان محمداً رسول الله) و نويز بکه‌يت و زه‌کات بده‌يت، و نه‌وه و نه‌وه بکه‌يت، تاکو خه‌سله‌ته‌کانی نيسلامی بؤ باس کرد، عيکريمه وتی: سوپند به‌خوا بانگه‌وازی تو بؤ کاری چاکه‌يه، بویه ده‌لپم (اشهد ان لا اله الا الله، واشهد ان محمداً رسول الله) نيتر پيغمبر ﷺ) زور پيخوشحال بوو، عيکريمه وتی: نه‌ی پيغمبري خوا فيزی باشرين شتم بکه‌ بيلپم، فرمووی: بلي: (اشهد ان لا اله الا الله، وان محمداً رسول الله) عيکريمه وتی: پاش نه‌وه چی بليپم: فرمووی: شايه‌تمان به‌ينه و بلي ناماده‌بووان ده‌که‌م به‌شايه‌ت له‌سر نه‌وه‌ی موسلمانم و کړکچار و مواهيدم. نينجا عيکريمه وای وت:

پيغمبر ﷺ) فرمووی داوای هرچی بکه‌يت دايپتمه که‌سيک به‌تویشي ده‌ده‌م، عيکريمه وتی: داوات لي ده‌که‌م داوای ليخوش بوونم بؤ بکه‌يت له‌سر هه‌موو دژايه‌تپيه‌که نه‌نجام داوه به‌رامبه‌رت، يان پيکرد و پاره‌ستان و قسه‌يه‌که که له‌دژت کردبپتم. پيغمبر ﷺ) نه‌و دوعايه‌ی بؤ کرد. عيکريمه وتی: پازي بووم نه‌ی پيغمبري خوا، هرچی مالپکم خه‌رج کردبپت له‌دژايه‌تي خوا، ده‌بيت دوو به‌رامبه‌ري بکه‌مه‌وه له‌پيناو‌خوادا و نه‌مجاره. هرچی شه‌پيکيشم ده‌کرد له‌دژي

ئیسلام، نه مجاره ده بیئت له دژی بیباوه پان بیکه م تاکو شه مید ده بم.^۱ پاش
موسلمان بوونی پیغمبر ﷺ) خیزانه که ی بۆ گه پانده وه له سر هاوسه رگیری
یه که م جاریان.^۲

پیغمبر ﷺ) په فتاری له گه ل عیکریمه نهرم و نیان و به سوژ بوو، نه وه نده
بهس بوو بۆ پاکیشانی بۆ ئیسلام، ته نانه ت که واکه ی له شان نه کرد و زه رده خه نه ی
بۆ کرد و به خیره اتنی کرد، عیکریمه یش ههستی جولاً به م هه لویسته و موسلمان
بوو، هه روه ها هه لویستی خیزانیشی هه ر کاریگه ری خۆی هه بوو، کاتیگ دلنیا بوونی
بۆ هیئا له لای پیغمبر ﷺ)، خۆی لآ قه ده غه کرد تاکو موسلمان نه بیئت،
عیکریمه یش پاستگۆ بوو له موسلمان بوونیدا، داوای مالی دونیای نه کرد، به لکو
ته نها داوای لیخۆشبوونی کرد له کاره خراپه کانی، ئینجا عیکریمه خاوه ن به لئینی
خۆیشی بوو، یه کیککی لآ ده رچوو له مواهید و سه رکرده کان له جه نگه کانی
هه لگه پانه وه دا (حروب الرده) و له فتوحاتی شام، تاکو له جه نگی یه رموک شه مید
بوو.^۳

۴- نموونه یه که له خۆیه که مزانیینی پیغمبر ﷺ)، موسلمان بوونی باوکی نه بو به کر:

نه سمائی کچی نه بو به کری صدیق ده فه رموویت: که پیغمبر ﷺ) هاته
مه ککه وه و له ناو مزگه وته که دا بوو، نه بو به کر باوکی هیئا بۆ لای پیغمبر ﷺ) و
نه ویش فه رمووی: ((هلا ترکت الشیخ فی بیته حتی اکون انا اتیه فیه ؟)) واته: ئایا بۆ
نه م پیاوه به ته مه نه ت واز لآ نه هیئا له مالی خۆی تاکو خۆم ده چوومه لای له وی،
نه بو به کر فه رمووی: نه وه له پیشته ره بیته لات، ئینجا داینیشاند له بهر دهستی و
پیغمبر ﷺ) دهستی هیئا به سر سنگیدا و فه رمووی: موسلمان به، نه ویش
موسلمان بوو، له و کاته سه ری باوکی نه بو به کر ته واو سپی بوویوو، بۆیه
پیغمبر ﷺ) فه رمووی: نه و قره ره نگ بکه ن،^۴ ده شگێرپنه وه که پیغمبر ﷺ)

۱ له پێژی یه رموک شه مید بوو.

۲ بپوانه: مغازی الواقدي (۲/۸۰۱-۸۰۲).

۳ بپوانه: التاريخ الاسلامي (۷/۲۲۲-۲۲۵).

۴ بپوانه: السیره النبویه لابن مشام (۴/۵۴-۵۵).

پیرۆزیایی له ئەبو بەکر کردوو بە موسلمان بوونی باوکی.^۱

پیغمبەر (ﷺ) دەفرموویت: ((لیس منا من لم یرحم صفیرنا ویوقر کبیرنا))،^۲ واتە: له نێمه نیهه که سێک میهره بان نه بیته به رامبەر بچووکمان و پۆزی گه وره مان نه گریته. ههروهها فرموویته: ((ان من اجل الله تعالى اکرام ذی الشیبه المسلم))،^۳ واتە: پزیزگرتن له موسلمانێ پزیش سهپی له مهزن پاگرتنی خوای گه وره یه.

۵- نموونه یه که له لیبوردیهی پیغمبەر (ﷺ) و له سه ره خوینی، موسلمان بوونی (فضاله ی کوری عومه ییر:

له سالی فه تحدا، له و کاته ی پیغمبەر (ﷺ) به دهوری که عبه دا ده سوپا یه وه، (فضاله) ویستی پیغمبەر (ﷺ) بکوژیته، کاتی که نزی که بو یه وه، پیغمبەر (ﷺ) فرمووی: (فضاله)؟ وتی: به لێ ئه ی پیغمبهری خوا، فرمووی: نیازی چیت کردبو له دلی خو تدا، وتی: هیچ نیازی که نه بوو، یادی خوام ده کرده وه، ئینجا پیغمبەر (ﷺ) پێکه نی و فرمووی: (استغفر الله) واته: داوای لیخوشبوون له خوا بکه و، دهستی خسته سه ره سنگی، ئیتر دلی سوکنایی بۆ هاته، (فضاله) پاش ئه وه ده بیوت: سویند به خوا له گه ل دهستی به زر کرده وه له سه ره سنگم، که س نه بوو له ئه و خو شه ویسترت بیته به لامه وه، ده لیت: ئینجا گه رامه وه لای که س و کاره که م و به لای نافر ته تیکدا رهت بووم پیشتر قسه م له گه لێ ده کرد، بانگی کردم، وتم: نه خیر، ئینجا به هۆنراوه وه لای دایه وه که خوا و ئیسلام ئه و کاره قبول ناکن.^۴

دووهم: ئایا قسه م له گه ل ده که یته دهر باره ی سنووریک له سنووره کانی خوا.

عوروه ی کوری زویه ییر ده لیت:

نافره تیک له کاتی غه زای فه تحدا دزی کرد، که س و کاره که ی هاواریان هینا بۆ لای ئوسامه بۆ ئه وه ی تکایان بۆ بکاته، کاتی که چووه لای پیغمبەر (ﷺ)،

۱ بڕوانه: السیره النبویه فی ضوء المصادر الاصلیه (۵۵۷).

۲ بڕوانه: سنن الترمذی، کتاب البر (باب ۱۵ رقم ۱۹۸).

۳ بڕوانه: سنن ابی داود، کتاب الادب (باب ۲۰ رقم ۴۸۴۳).

۴ التاريخ الاسلامي (۲۱۳/۷).

پووخساری گۆپا و، ئیواره و تاریکی دا، ستایشی خوی گه‌وره‌ی کرد و فره‌مووی: نه‌وانه‌ی پیش ئیوه، نه‌گر که‌سی ناودار دزی بکردایه وازیان لی ده‌هینا، نه‌گر که‌سی لاوازیش دزی بکردایه سزایان له‌سهری جیبه‌جی ده‌کرد، سویند به‌و که‌سه‌ی گیانی موحه‌مه‌دی به‌ده‌سته، نه‌گر فاتیمه‌ی کچی موحه‌مه‌د دزی بکردایه ده‌ستم ده‌برپیه‌وه، ئینجا فره‌مانی کرد و ده‌ستی نه‌و ئافره‌ته‌یان بری.

پاش نه‌وه توبه‌یه‌کی چاکی کرد و شووی کرد، عایشه ده‌فرموویت: دواتر ده‌هاته لام و کاریکی مه‌بوایه ده‌مگه‌یانده پیغه‌مبه‌ر(ﷺ).^۱

به‌م شیوه بونیاتنانی په‌روه‌رده‌یی به‌رده‌وام بوو بۆ ئوممه‌ت، قوپه‌یش خۆی له به‌رامبه‌ر شه‌ریعه‌تیک‌ی خواپییدا ده‌بینییه‌وه جیاوازی ناکات له ئیوان خه‌لکید، پیوره‌کانی پله و پایه‌یش بوو به‌پابه‌ندبوون به‌شه‌ریعه‌تی خوی گه‌وره، بۆیه‌یش پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) به‌و جوّره تووپه بوو تا‌کو که‌مه‌رخه‌می نه‌کریت له جیبه‌جی کردنی حوکه‌کانی خوی گه‌وره، یان تا بکن له لای فره‌مانپه‌وایه‌ک له پیناو په‌کخستنی سزا شه‌ریعه‌یه‌گان.^۲

سینیه‌م: نه‌و که‌سه‌ی تو په‌نات داوه، ئیمه‌یش په‌نای ده‌ده‌ین.

ئومموهانیئی کچی نه‌بو تالیب ده‌لئیت: کاتیک پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) له به‌رزایی مه‌که هاته خواره‌وه، دوو پیاو له خه‌زورانم مه‌لهاتن بۆ لام، له‌و کاته‌ه‌لی برام هات و وتی: سویند به‌خوا ده‌بیت بیانکوژم، منیش ده‌رگای مال‌ه‌که‌م له‌سه‌ریان داخست، ئینجا هاتمه لای پیغه‌مبه‌ر(ﷺ)، له‌سه‌رووی مه‌که‌ بوو، له‌ه‌گه‌نیک‌ی گه‌وره خۆی ده‌شۆرد، شوینه‌واری هه‌ویری پیوه دیار بوو، فاتیمه‌ی کچیشی به‌پۆشاکیک دایده‌پۆشی پاش لیبوونه‌وه‌ی، پۆشاکه‌که‌ی هه‌لگرت و خۆی پی داپۆشی، ئینجا هه‌شت پکات نوژی کرد و هاته لام، فره‌مووی: به‌خیز بیی نه‌ی دایکی هانی، چی تۆی هینا؟ منیش باسی نه‌و دوو پیاوه‌م بۆ کرد، پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) فره‌مووی: ((قد

۱ البخاری، المغازی، رقم (۴۲۰۴).

۲ بپوانه: من معین السیرة (۴۰۲)، التاريخ الاسلامی (۲۲۲/۷).

اجرنا من اجرت وامنا من امننت فلا يقتلها)).^١ واته: نه و که سه‌ی تو دالدهت داوه نيمه‌يش دالده‌ی ده‌ده‌ين، نه و که سه‌ی تو دلننات کردوه نيمه‌يش دلننای ده‌که‌ين و ناتوانيت بيان کوريت.

چوارم: بۇ هيچ پيغمبريک نييه ناپاکی چاوی هه‌بيت.

(عبدالله بن سعد بن ابی السرح) موسلمان بوویو، نینجا پاشگه‌زیوویه‌وه، جا کاتیک کوشتنی حال ل کرابوو، له‌گه‌ل عوسمان هاته لای پيغمبر ﷺ) بۇ نه‌وه‌ی تکای بۇ بکات، پيغمبر ﷺ) ماوه‌یه‌کی زور بیده‌نگ بوو، نینجا فرموی: باشه، نینجا له‌گه‌ل عوسمان پوشتن، پيغمبر ﷺ) به ده‌ورویه‌ری خوی فرموی: نایا پیاویکی هوشمندتان تیانه‌بوو که بیینی نه‌ونده بیده‌نگ بووم بینکوشتایه، وتیان: ناماژه‌یه‌کت بگردایه نه‌ی پيغمبره‌ری خوا ﷺ)، فرموی: ((ان النبي لا یقتل باشارة))،^٢ واته: پيغمبر ناییت به ناماژه‌ خه‌لکی بکوریت.

ئیبنو هیشام ده‌لایت: (عبدالله) بوو به موسلمانیکی چاک له پاش نه‌وه و، عومره‌و عوسمان هندی کاروباریان پی سپارد.^٣

(ابن کثیر) ده‌لایت: له کاتی سوچه بردندا گیانی سپارد له نوژی به‌یانیدا، یان پاش ته‌واو بوونی نوژه‌که‌ی له مالی خوی.^٤

پینجه‌م: ژیان و مردنم له‌گه‌ل نیوه‌ ده‌بیته.

نه‌بو هوره‌یره ده‌فرمویت: پيغمبر ﷺ) چوه سه‌ر کیوی صفا و، ته‌ماشای مال‌ه‌کانی ده‌کرد، ده‌ستی به‌رز کرده‌وه له خوا ده‌پارایه‌وه و، نه‌نصاره‌کانیش له خواره‌وه‌ی بوون، هه‌ندیکیان ده‌یانوت: پيغمبر ﷺ) حه‌زی مانه‌وه‌ی هه‌یه له مه‌ککه و سۆزی هه‌یه بۇ هۆزه‌که‌ی خوی، له‌و کاته وه‌حی بۇ

١ به‌وانه: السيرة النبوية لابن هشام (٤/٥٩-٦٠)، صحيح السيرة (٥٢٧).

٢ البداية والنهاية (٤/٢٩٦).

٣ به‌وانه: السيرة النبوية لابن هشام (٤/٥٨).

٤ به‌وانه: البداية والنهاية (٤/٢٩٦).

پیغمبر ﷺ) هات که س چاوی به‌رزنه کرده وه تاکو وه حیه که ته‌واو بوو، ئینجا فرمووی: ئه و قسه‌تان کردووه: وتیان: به‌ئی ئه‌ی پیغمبره‌ری خوا، پیغمبر ﷺ) فرمووی: ..... نه‌خیز من به‌نده و پیغمبره‌ری خوام، کۆچم کردووه بۆ لای خوا و بۆ لای ئیوه، ژیان و مردنم هر له لای ئیوه ده‌بیته، ده‌لیت: ئینجا به‌ گریانه‌وه به‌ره‌و لای پیغمبره‌ری خوا هاتن ﷺ) و ده‌یانوت: سویند به‌ خوا ئه‌و قسه‌مان نه‌کرد له‌ به‌ر ئه‌وه نه‌بیته، ئه‌وه گومانمان بوو له‌ خوا و پیغمبره‌ره‌که‌ی، فرمووی: خوا و پیغمبره‌ره‌که‌شی باوه‌رتان پی ده‌کن و پۆزشتان بۆ ده‌هیننه‌وه.^۱

شه‌شم: موسلمان بوونی عه‌بدولای کوری زبیه‌عری شاعیری قوره‌یش.

پاش فه‌تکردنی مه‌که‌که‌ ئه‌م شاعیره‌ هه‌له‌هات به‌ره‌و نه‌جران، به‌لام هۆنراوه‌کانی حه‌سسان به‌ دوایدا پۆیشتن، چونکه‌ دوژمنیکی سه‌سه‌ختی ئیسلام بوو، حه‌سسان ده‌رباره‌ی ئه‌و ده‌یوت:

غضب الله على الزبعمي وابنه   وعذاب سوء في الحياة مقيم

واته: خوای گه‌وره‌ بق و تووره‌یی خۆی دابه‌زاندووه‌ته‌ سه‌ر زبیه‌عری و کوره‌که‌ی، سزای خراپ و به‌رده‌وامیشی هه‌یه‌ له‌ دنیا دا.

عه‌بدولای زۆر مه‌سه‌له‌کانی له‌ یه‌که‌ ده‌دایه‌وه‌، له‌ کۆتاییدا بپاری موسلمان بوونی دا، بۆیه‌ پۆیشتن بۆ مه‌که‌که‌، موسلمان بوونی خۆی پاگه‌یاند و داوای لیبوردنی کرد له‌ هه‌موو ئه‌و خراپانه‌ی کردووێته‌ و وتووێته‌، پیغمبر ﷺ) فرموویته‌ی: ((ان الاسلام يجب ما قبله))^۲ واته: ئیسلام هه‌رچی پێش خۆی هه‌یه‌ ده‌یسپێته‌وه‌، ئینجا پیغمبر ﷺ) له‌ خۆی نزیک کرده‌وه‌، دلی خۆشکرد و پۆشاکیکی پی به‌خشی.^۳ میژوو نووسان پیکه‌وتوون له‌ سه‌ر ئه‌وه‌ی که عه‌بدولای پاش موسلمان بوونی هۆنراوه‌ی نۆری وتووێته‌ییدا داوای لیبوردنی کردووه‌ له‌ پیغمبر ﷺ).^۴

۱ بروهان: صحیح السیره النبویه (۵۲۹-۵۳۰)

۲ المغازی (۸۴۸/۲).

۳ الاعلام للزکلی (۸۴/۴)، الاصابه لابن حجر (۳۰۸/۲)، نقلا من المرجع الذي بعه.

۴ بروهان: الصحابي الشاعر عبدالله بن الزبعمي (۹۷).

(ابن حجر) و (ابن عبدالبر) و (القرطبي) هم‌موویان له‌سهر‌ئوه‌ن که عه‌بدولای کورپی زیبه‌عری هؤنراوه‌ی زؤری وتوه له ستایشی پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) دا، پاش‌ئوه‌ی که ئو هه‌موو هه‌لبه‌سته‌ی ده‌هؤنیه‌وه له دژایه‌تی ئیسلامدا و، ته‌وبه‌یه‌کی باشی کرد و گه‌پایه‌وه سهر پئنگای راستی ئیسلام.^۱

جه‌وته‌م؛ ئهو حوکمه شه‌رعییانه‌ی له غه‌زای مه‌ککه وهرده‌گیردریت.

۱- له کاتی فه‌تعی مه‌ککه زؤر حوکمی شه‌رعی ناشکرا بوو، له‌وانه:

أ- پئدراوه بۆ گه‌شتیاریک گه‌شته‌کی له په‌زامه‌ندی خوادابیت، پۆژو بگریت یان بیشکینیت، چونکه پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) تاکو که دید به‌پۆژو بوو، له دوا‌ی ئه‌وه شکاندی.^۲

ب- پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) هه‌شت پکاتی سووکی کرد له نوژی چیشته‌نگادا،^۳ هه‌ندیک له زانایانیش ئه‌وه‌یان کردوه‌ته به‌لگه له‌سهر‌ئوه‌ی که ئه‌و نوژه سوونه‌تیکي جه‌خت له‌سهر‌کراوه.^۴

ج- کورتکردنه‌وه‌ی نوژی چواری بۆ گه‌شتیار، چونکه پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) نۆژده پۆژ له مه‌ککه مایه‌وه نوژی کورت کرده‌وه.^۵

د- حه‌رام بوونی هاوسه‌رگیری کاتی (نکاح المتعة) بۆ هه‌تا هه‌تایی، پاش ئه‌وه‌ی که بۆ ماوه‌ی سی پۆژ هه‌لال کرا.^۶ پیشه‌وا نه‌وه‌ی،^۷ به‌لایه‌وه وایه دوو جار پیی پئدراوه و، دوو جاریش قه‌ده‌غه‌کراوه، چونکه پئنگه‌ی پیی درابوو پیش غه‌زای خه‌یبه‌ر و، له‌و پۆژه‌دا قه‌ده‌غه‌کرا، ئینجا له پۆژی فه‌تحدا پئنگه‌ی پیی درایه‌وه و،

۱ به‌وانه: الاستیعاب (۳۱۰/۲)، الاصابه (۳۰۸/۲)، تفسیر القرطبي (۴۰۷/۶)، البدایه والنهایه (۳۰۸/۴).

۲ به‌وانه: السیره النبویه فی ضوء المصادر الاصلیه (۵۷۴).

۳ هه‌مان سه‌رچاوه (۵۷۴).

۴ هه‌مان سه‌رچاوه (۵۷۴).

۵ به‌وانه: المجتمع المدنی (۱۸۵).

۶ به‌وانه: السیره النبویه فی ضوء المصادر الاصلیه (۵۷۵).

۷ النوبی علی شرح مسلم (۱۸۱/۹)، به‌ پشت به‌ستن به‌وه هه‌ردوو دکتور (اکرم العمری و مهدی رزق الله) پیی گه‌یشتوون له کتیبی (المجتمع المدنی) و (السیره النبویه فی ضوء المصادر الاصلیه (۵۷۹).

جاریکی تره تاهه تایی قه ده غه کرایه وه، به لام (ابن القیم) پئی وایه له پژی خه بیهر قه ده غه نه کرا، به لکو ته نها له پژی فه تحدا قه ده غه کرا، به لام نه وهی زانایان له سه ری پنگه وتوون نه وهیه له پاش فه تح بؤ مه تاهه تایی قه ده غه کرا.^۱

۵- پیغمبر ﷺ بریاری دا که منال نه وهیه که به ره می جیگای ژن و میردایه تی بیت، داوین پیسیش به شی به ردباران کردنه، وه کوله فه رموده ی وه لیدی کوپی زهمعه هاتوه. چونکه ناکوکی که وته نیوان سه عدی کوپی نه بی وه ققاص و عه بدولای کوپی زهمعه، نیت پیغمبره ری خوا ﷺ بریاری دا بؤ عه بدولای کوپی زهمعه چونکه له سه ر جیگای باوکی له دایک بو بوو.

۶- پی نه دراوه پاسپارده به زیاتر له سییه کی مال بکریت، وه کوله به سه ره اتی سه عدی کوپی نه بو وه ققاص دا هاتوه له کاتی نه خو شکه وتنی له مه ککه و پاوژکردنی به پیغمبر ﷺ که پاسپارده بکات به زیاتر له سییه کی ماله کی.^۲

۲- جیگای دابه زینی پیغمبر ﷺ له مه ککه:

لادانی پیغمبر ﷺ له و جیگای بوو که قوه یش بریاریان دا دابرین له گه ل به نی هاشم و موسلماناندا له لای هه جون، کاتیکیش نوسامه ی کوپی زهید پرسیری لی کرد له کوئی لاده دا و نایا ده چیته ماله کی خوی؟ پیغمبر ﷺ فه رموی: نایا عه قیل هیچ مال و حالیان بؤ هیشتینه ته وه. نه وه شی پوون کرده وه که موسلمان میراتی کافر وه رناگریت، چونکه عه قیل و تالیبی برای میراتی نه بو تالیبان هه موو وه رگرت، به لام عه لی و جه عفر هیچ میراتیبه کیان وه رنه گرت چونکه موسلمان بوون، نه بو تالیبیش به بیباوه پی مرد.^۳

۱ پروانه: زاد المعاد (۳/۲۴۲-۲۴۵، ۴۵۹-۴۶۴)، السیره النبویه فی ضوء المصادر الاصلیه (۵۷۵).

۲ المجتمع المدني للمعری (۱۸۶)، سنن الترمذی (۲/۲۹۱).

۳ هه مان سه رچاوه (۲/۴۸۲).

ہہ شتم: لہ دہرہ نجامہ کانی فہ تھی مہ ککہ.

۱- مہ ککہ کہوتہ ژیز دہسہ لاتی موسلمانان و دہولہ تی کوفر بۆ یہ کجارہ کی لہ ناوچوو، ہلی ئہوہش پرخسا گروپہ کانی بتپہرستی لہ حونہین و تائیف و مہموو شوینہ کان لہ نیو بدرین.

۲- موسلمانان بوونہ ہیزکی گہورہ لہ دورگی عہرہ ب: ناواتی پیغمبریش (ﷺ) ہاتہ دی بہوہی قورپہش ہاتنہ نیو ئایینی ئیسلاموہ، ہیزکی گہورہش لہ دورگی عہرہ بدا دہرکہوت، کہ ہیچ کڑبوونہوہی کی ہوزایہ تی توانای پوویہ پوویوونہوہیانی نییہ، ئہو ہیزہ نامادہیشہ بۆ یہ کخستنی عہرہ ب لہ ژیز ئالای ئیسلام و لابردنی دہسہ لاتہ کانی ستم و دہست دریزی و، دایینکردنی سازادی بۆ مروفہ کان بۆ ئہوہی بچنہ ئایینی خوا و تہنا خوای گہورہش بہرستن.^۱

۳- فہ تھی مہ ککہ شوینہ واری مہزنی ہہ بو لہ پرووی ئایینی و سیاسی و کومہ لایہ تی، لایہ نہ کومہ لایہ تیہ کہ خوی لہ ہیمنی و پھڑشی پیغمبر (ﷺ) دہبینہوہ لہوہی دہستیان بگریٹ بۆ ئہوہی متمانہ بہ خویان پھیدا بکہ نہوہ و، ہرہوہا بہو بار و دۆخہ تازہی لہ شارہ کہ یاندا دروست بوو و، دانانی کہ سانیک بۆ فیرکردنیان، چونکہ پیغمبر (ﷺ) موعازی کورپی جہہ لی بہ جیہٹشت لہ مہ ککہ بۆ ئہوہی فیڑی ئایینہ کہ یان بکات، لہ پرووی سیاسیشہوہ پیغمبر (ﷺ) ہہ لسا بہ دانانی (عتاب)ی کورپی ئوسہید وہ کو ئہ میر لہ سہر مہ ککہ، سہ بارہت بہ لایہ ئایینیہ کہ یش، فہ تحکردنی مہ ککہ ہہموو عہرہ بی قایل کرد کہ ئیسلام ئہو ئایینہ یہ کہ خوای گہورہ پیڑی پازی بووہ و خہ لکی پۆل پۆل موسلمان دہبوون.^۲

۴- جیبہ جیبوونی بہ لئینی خوای گہورہ بہ پیدانی دہسہ لات بہ ئیمانداران، پاش ئہوہی ہہموو شتیکیان کرد بہ قوربانی و مہرجہ کانی دہسہ لاتیان لہ خویاندا دروست دہ کرد و قوناغہ کانیشیان بہری و، مامہ لہ یان کرد لہ گہ ل سوننہ تہ کانی

۱ بہوانہ: قیادۃ الرسول (ﷺ) السیاسیۃ و العسکرۃ، احمد عرموش (۱۲۹).

۲ تأملات فی سیرۃ الرسول (۲۶۶-۲۶۷).

خوای گوره، نه‌و دیمه‌نه‌شمان له‌یاد نه‌چیت که بیلال له‌سه‌ر که‌عبه‌ی پاره‌ستا و بانگی ده‌دا بۆ نویژکردن، پاش نه‌وه‌ی له‌ بیابانی مه‌ککه‌دا نه‌شکه‌نجه‌ی ده‌دا و هاواری ده‌کرد به‌ کۆت و زنجیره‌وه: نه‌حه‌د، نه‌حه‌د، وا نه‌مپۆ چوووه‌ته‌ سه‌ر که‌عبه‌و به‌ ده‌نگه‌ دله‌رفینه‌که‌ی خو‌ی بانگی ئیسلام به‌رز بکاته‌وه.

بهشی شانزه یهه

غهزای حونهین و تائیف (۸ ك)

باسی یهکهه: هوکار و رووداوهکانی نهو جهنگه

له پاش فهتسی مهککه و ملکهچ بوونی قوپهیش، ههوازین و سهقیف وتیان: موحه ممهه نه جار ههستی خالی بوو بۆ جهنگی ئیمه، بۆیه با ئیمه هیرشی بکهینه سهه پئیش نهوهی هیرشمان بکاته سهه، بۆ نهو مه بهستهیش (مالک بن عوف النضری) بیان کرده سهه رکردهی خویمان، ئیتر ههوازین و سهقیف و بهنی هیلال کزبوونهوه، بهلام کهعب و کیلاب دواکهوتن له هوژی ههوازین، ههروهها (درید بن الصمه) یشیان تیا بوو، بهلام ته مهنی گوره بوو بوو تهنها بۆ پراویژکردن له گه لیاندا بوو.

بۆچوونی مالیکی کوپری عهوف نهوه بوو ئافرهت و مال و منال له گه ل خویمان دهه ریکه ن بۆ جهنگ بۆ نهوهی کهس هه لئه یهت، بهلام دهرهید بۆچوونی وانه بوو، به لکو دهیووت نهو کهسهی بیهویت هه لئیت هیچ نایگیت پتتهوه، بهلام به قسه یان نه کرد.

یهکهه: گرنگترین رووداوهکانی غهزای حونهین.

له پینجی شهووال موسلمانان جو له بیان کرد به ره و حونهین، له ئیوارهی دهی شهووال گه یشتنه نهوی،^۲ پیغه مبهه ر (ﷺ) عهتتایی کوپری ئوسهیدی له سهه مهککه کرده جینشینیی خوئی، ژمارهی سوپای موسلمانان دوانزه ههزار کهس بوون، بهلام ژمارهی ههوازین و سهقیف دووبه رامبهه ری ژمارهی موسلمانان بوون، ههندی له وانهی

۱ بهوانه: السیره النبویه لأبی شهبة (۲/۴۶۷)، السیره النبویه لابن هشام (۴/۸۸).

۲ بهوانه: طبقات ابن سعد (۲/۱۵۰).

له‌فه‌تحى مه‌ككه‌دا موسلمان بوون ده‌يانوت: ئيمه له پړوى كه‌ميه‌وه تووشى شكست نابين و هه‌ستيان به له‌خوبايى بوون ده‌كرد.^۱

۱- كوكردنه‌وه و نامادكارى ماليكى كورى عه‌وف بۆ جه‌نگ:

۱- وړه‌ى به‌رزى جه‌نگاوهره‌كان:

له وتارتيكدا ماليك زۆر هانيدان له‌سهر جه‌نگ كردن و ده‌رپړينى ئازايى، وتيشى: موچه‌ممه‌د هه‌رگيز تووشى كه‌سانى شاره‌زا نه‌بووه له جه‌نگدا تاكو ئه‌مړۆ، به‌لكو له‌گه‌ل كه‌سانتيكى بى ئه‌زمووندا شه‌رى ده‌كرد بويه سه‌ر كه‌وته سه‌رياندا.^۲

۲- مال و منالى جه‌نگاوهره‌كان له پشتيانه‌وه بوون:

مه‌به‌ست له‌م كاره‌يش نه‌به‌ردى جه‌نگاوهره‌كان بوو به‌رامبه‌ر دوزمه‌نه‌كانيان، چونكه جه‌نگاوهر له‌و‌حاله‌ته ئه‌سته‌مه هه‌لبيت و هاوسه‌ر و منالى خۆى به‌جى به‌پلّيت، ئه‌نه‌سى كورى ماليك(ﷺ) ده‌فه‌رموويت: فه‌تحى مه‌ككه‌مان كرد، ئينجا چووين بۆ غه‌زاي حونه‌ين، بته‌رستان هاتن له جوانترين پريزه‌نديدا، بيبينم: سه‌ره‌تا پريزى ئه‌سه‌په‌كان بوو، ئينجا پريزى جه‌نگاوهره‌كان، ئينجا پريزى ئافره‌تان، له دواشيان مه‌ر و مالاته‌كان پريزكرايون.^۳

۳- هه‌لكيشانى شمشيره‌كان و شكاندنى كيلانه‌كانيان:

ئهم كاره‌يش گوزارشتى ده‌دا له سووربوونى جه‌نگاوهر له‌سهر جينگيربوون و ئارامگرتن تاكو سه‌ر كه‌وتن يان مردن، ماليك پيى ده‌وتن: ئه‌گه‌ر دوزمندان بيبنى، كيلانى شمشيره‌كانتان بشكينن و به‌يه‌كجارى هه‌لمه‌تيان بۆ به‌ن.^۴

۴- دانانى هيزى ناديار بۆ سوپاي موسلمانان:

له‌م باره‌وه ماليك به‌پاويزى دوره‌يد كارى كرد و هه‌نديك هيزى ناديارى ديارى كرد له‌چه‌ند شوپنيكدا بۆ سوپاي موسلمانان، چاوديري خواى گه‌وره‌يش نه‌بووايه خه‌ريك بوو ئه‌م به‌جيه‌تيانه هيزى موسلمانان له نيو بيات.

۱ بروه‌انه: السيرة النبوية الصحيحة (۲/۴۹۷).

۲ بروه‌انه: مغازي الواقدي (۳/۸۹۳).

۳ مسلم، كتاب الزكاة، باب اعطاء المؤلفه قلوبهم (۲/۷۳۶) رقم (۱۰۵۹).

۴ بروه‌انه: مجمع الزوائد (۶/۱۷۹-۱۸۰)، المستدرک للحاكم (۳/۴۸-۴۹)، صحيح الاسناد.

۵- و مرگرتنی جلهوی دست پیشخهری په لاماردان له دستي موسلمانان:

چونکه سرکه و تن زورجار بؤ هیزی په لاماردهر ده بیئت، به لام نه و که سهی بهرگری له خوی ده کات له هلویتستیکی لاوازاویه، بویه نه م پلانهایان به شیوهیه کی کاتی بهرهمی هه بوو، به لام پیوهری هیزه کان - به فزلی خوی گوره - له بهرزه وهندی موسلماناندا ته او بوو.^۱

۶- هه لگپرسیانی جهنگی دهرونی له دژی موسلمانان:

مالیکی کوپی عوف دهیان هه زار و شتری هینا بوو له گه ل سوپاکه و نافرتهی له سهریان سوار کردبوو، بویه نه و که سهی ته ماشای نه م دیمه نهی ده کرد و ایده زانی نه و سوپایه له سهه هه زار که س پیکهاتووه، خویشی وانه بوو.^۲

ب- هه نگاوه کانی پیغه مبهرا (ﷺ) بؤ بهر په رچدانه وی نه م هیزانه:

۱- نارذنی عه بدولای کوپی نه بوو هه دردی نه سه می بؤ هینانه وی هه والی هه وازین:

پویششت و پوژیک یان دوو پوژ له نیوانیاندا مایه وه و، نینجا گه پایه وه و، هه واله کانی هینا بؤ پیغه مبهرا (ﷺ).^۳

عه بدولا نه گه رچی به په له نه م نه رکه ی پاپه پاند به لام که مته رخنه میشی تیا کرد، چونکه به باشی تیکه لاری نه وانی نه کرد تا کو تیبگات بته پرستان له کوئی هیزه کانی خویان هه شارداهه بؤ موسلمانان، بویه نه و هیزانه موسلمانانیا تیرباران کرد و توانیان له قوناغی په که مدا موسلمانان شکست پی بهینن، نه وه ش که پوویدا له نه نجامی نه م هه له یه په یوه نندی نییه به مه عسومی پیغه مبهرا (ﷺ)، چونکه نه وه وهی نه بوو له لای خوی گوره وه، به لکو نه وه مه سه له یه ک بوو په یوه نندیدار به لایه نی سه ریازیه وه، پیغه مبهرا (ﷺ) هه موو هه ولتکی خسته گه ر بؤ به ده سه ته یانی ورتترین زانیاری بؤ نه وهی پلانی سه ریازی خوی له سه ر پوژنایی نه وه دابنیت.^۴

۱ بهوانه: القيادة السياسية والعسكرية على عهد رسول الله (۲۰۲).

۲ بهوانه: غزوة حنين للشيخ محمد احمد باشميل (۱۲۸-۱۲۱).

۳ بهوانه: تاريخ الطبري (۷۳/۳).

۴ بهوانه: القيادة السياسية والعسكرية على عهد رسول الله (۳۶۹).

۲- کہرہستہی سوپا و خواستی قہ لغان ورم:

سوپای پیغمبر ﷺ) دوانزہ ہزار کہس بوون دہ ہزاری لہ مہدینہوہ دوو ہزاریشی لہ تازہ موسلمانان بووہ کانی مہککہ، نہنہسی کوپی مالیک ﷺ) دہ فرمویت: لہ پوژی حونہیندا ہوازین و غتہ فان مال و منالہ کانیان لہ گہل خویان ہیناوہ گورہ پانی جہنگ و دہ ہزار کہس لہ گہل پیغمبر ﷺ) بوو، بیجگہ لہ تازہ موسلمانبووہ کان، کہ نہوانیش دوو ہزار کہس دہ بوون، پیغمبر ﷺ) ہولئی دہدا کہرہستہ و پیداویستی سوپاکہ دابین بکات، بویہ داوای کرد لہ نہوفہلی کوپی حاریسی ناموزای سی ہزار پمی بہ خواستن پبیدات، ہرہوہا لہ صفوانی کوپی ٹومہیہ داوای ہندی قہ لغانی کرد بہ دہستہبری، نہوفہل و صفوان تاکو نہو کاتہ لہ سہر بتپہرستی خویان بوون، پیغمبر ﷺ) پیسی فرموو: کہ نیردراوہ کانم ہاتنہ لات سی قہ لغان و سی وشتریان پبیدہ، یان کہ متر، نہویش وتی: شتی خوازاو پیویستہ دہستہبر بکریت، پیغمبر ﷺ) فرمووی: بہ لئی،^۱ بہ لام لہ پاش تہواو بوونی جہنگ کہ کاتیک پیغمبر ﷺ) ویستی کہرہستہ فہوتاوہ کان قہرہ بوو بکات، صفوان وتی: من نہمرو زیاتر حہزم لہ موسلمان بوونہ.^۲

نہ بو داود دہ لیت: صفوان نہو کہرہستانہی پیش موسلمان بوونی بہ پیغمبر ﷺ) دابوو، بہ لام لہ دواي نہوہ موسلمانیش بوو.

۳- خوراگری پیغمبر ﷺ) و کاریگری لہ بردنہوی جہنگہ کدا:

ہہوازین پیش ہاتنی موسلمانان گہیشتنہ دولی حونہین، جیگای خویشیان چاک گرت لہ نیو پچہ پئی و دول و درہختہ کاندہا، پلانہ کہشیان نہوہ بوو لہ ناکاو موسلمانان تیرباران بکن، لہ راستیشدا بہو کارہیان توانیان موسلمانان شپرزہ بکن و زوربہی سوپاکہشیان ناچارکرد ہہلبین و، ہہرکہسی دہویست خوی پزگار بکات، بہ لام پیغمبر ﷺ) و چہند کہسیک مانہوہ لہ پروی ہیرشی بتپہرستان،

۱ بھوانہ: مسند الشامیین للامام احمد.

۲ رواہ الامام احمد فی المسند.

عه‌بباسی مامی پیغمبر ﷺ) نه و دیمه‌نه سامناکه باس ده‌کات و ده‌فه‌رموویت: له حونه‌یندا من و نه‌بوسوفیانی کورپی حاریس له‌گه‌ل پیغمبر ﷺ) ماینه‌وه و به‌جیمان نه‌هیشت، پیغمبر ﷺ) له‌سهر هیستریکی سپی بوو، هر به‌ره و پووی بیباوه‌پان ده‌پویشت و زوربه‌ی موسلمانانیش هه‌له‌اتیبون، عه‌بباس ده‌فه‌رموویت: ره‌شمه‌ی هیستره‌که‌ی پیغمبر ﷺ) م گرتبوو بۆ نه‌وه‌ی خیرا نه‌بیته‌وه، له‌وکاته‌دا فه‌رمووی: نه‌ی عه‌بباس بانگی هاوه‌لانی سه‌موره‌م بۆ بکه،^۱ نیت‌عه‌بباس - که پیاوینکی ده‌نگ گه‌وره بوو - به‌هه‌موو ده‌نگی هاواری کرد: کوا له‌کوین هاوه‌لانی سه‌موره؟ ده‌فه‌رموویت: سویند به‌خوا وه‌کو مانگا چۆن به‌ره‌و به‌چکه‌که‌ی دیت تاوا گه‌پانه‌وه و وتیان: وا هاتین! فه‌رمووی: بیباوه‌پان بکوژن، ئینجا بانگی کرد: هۆ کۆمه‌لانی نه‌نصارپ، هۆ کۆمه‌لانی نه‌نصارپ، دوا‌ی نه‌وه‌ته‌نها بانگی نه‌وه‌ی (الحارث)ی ده‌کرد له‌خه‌زه‌ج، له‌وکاته‌ پیغمبر ﷺ) له‌سهر هیستره‌که‌یه‌وه ته‌ماشای کرد و فه‌رمووی: ((هذا حین حمی الوطیس))،^۲ واته: نه‌مه ساتیکه شه‌پی تیا گهرم بووه.

خوا‌ی گه‌وره له‌په‌ژدی حونه‌یندا پشتگیری پیغمبره‌که‌ی کرد به‌چند شتیک:

- دابه‌زینی فریشته له‌ناسمانه‌وه.
- چه‌کی تۆقاندن.^۳
- کاریگری دوو مشته به‌رد و خۆله‌که له‌چاوی دوژمناندا و، هه‌موو چاوه‌کانیان له‌و خۆل و به‌رده‌ی تیچوو، نه‌وه‌یش یه‌کیک بوو له‌هۆکاری شکسته‌که‌یان،^۴ ئینجا پیغمبر ﷺ) فه‌رمووی: هه‌له‌هاتن سویند به‌په‌روه‌ردگاری موحه‌مه‌د، ده‌لێت: چووم ته‌مasha بکه‌م - سویند به‌خوا له‌گه‌ل نه‌و به‌ردانه‌ی تیه‌هاویشتن، کۆل بوون و توانایان نه‌ما.^۵

۱ مسلم، کتاب الجهاد والسير باب، غزوة حنین (۱۳۹۸/۳)، رقم (۱۷۷۵).

۲ مسلم، کتاب الجهاد والسير باب، غزوة حنین (۱۳۹۹/۲)، رقم (۱۷۷۲).

۳ به‌روانه: صحیح السیره النبویه (۵۹۹).

۴ به‌روانه: القيادة السياسية والعسكرية على عهد رسول الله (۲۵۹).

۵ مسلم، کتاب الجهاد والسير باب، غزوة حنین (۱۳۹۹/۲)، رقم (۱۷۷۵).

دووهم: پاونانی پاشماووی هه‌لهاتووهم‌کان به‌روو نه‌وتاس و تائیف.

۱- نه‌بو موسای نه‌شعری (ﷺ) ده‌هه‌رموویت:

پاش ته‌واو بوونی جه‌نگی حونه‌ین، پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) نه‌بو عامیری له‌سه‌ر سوپایه‌که‌وه نارد بۆ نه‌وتاس، له‌وی چاری که‌وت به‌ (درید بن الصمة) و کوشتی، و هاوه‌لانیشی هه‌لهاتن، نه‌بو موسا ده‌هه‌رموویت: منیش له‌گه‌ل نه‌بو عامیردا بووم و تیری‌ک به‌ر نه‌ژنۆی که‌وت، وتم: نه‌ی مامه‌ کئی لئی دای؟ نه‌ویش ده‌ستی بۆ لینه‌ره‌که‌ی دریز کرد و، منیش دوا‌ی که‌وتم و کوشتم، ئینجا نه‌بو عامیر وتی: تیره‌که‌ له‌ نه‌ژنۆم ده‌ره‌یه‌نه، ده‌لئیت: منیش ده‌رمه‌ینا و ئاوی لآ ده‌هاته‌ خواره‌وه.

پئی وتم: نه‌ی برا‌زام، سلووم بگه‌یه‌نه پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) پئی بلئی: با داوای لیخۆش بوونم بۆ بکات، ئینجا نه‌بو عامیر منی کرده جینشینی خۆی و نۆدی پی نه‌چوو، گیانی سپارد، گه‌ر‌امه‌وه لای پیغه‌مبه‌ر (ﷺ)..... به‌سه‌ره‌اته‌که‌م بۆ گه‌ر‌ایه‌وه.. پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) فه‌رمووی: خوایه له‌ پۆژی قیامه‌تدا نه‌بو عامیر بخه‌یته سه‌رووی نۆد که‌س له‌ به‌نده‌کانت. وتم: داوای لیخۆش بوونم بۆ منیش بکه، فه‌رمووی: خوایه له‌ عه‌بدو‌لای کورپی قه‌یس خۆش بیت، له‌ پۆژی دوا‌ییشدا میهره‌بان بیت له‌گه‌لی.

نه‌بو بورده‌ی کورپی نه‌بو موسا ده‌لئیت: دوعا‌کانی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) به‌کێکیان بۆ نه‌بو عامیر و نه‌وی تریان بۆ نه‌بو موسا بوو.

ب- گه‌مارۆدانی هه‌لهاتووهم‌کان بۆ تائیف:

پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) هه‌لسا به‌ گه‌مارۆدانی نه‌وانه‌ی خه‌لکی تائیف و چه‌ندین شیوازی جۆراوجۆری له‌گه‌ل به‌کاره‌ینان، له‌وانه:

۱- به‌کاره‌ینانی شیوازی نوێ له‌ جه‌نگ کردن:

پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) هه‌ندی چه‌کی به‌کاره‌ینا پیشت‌ر به‌کارنه‌هینرابوو، له‌وانه:

- مه‌نجه‌نیق: جیگیر بووه که پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) نه‌م چه‌که‌ی به‌کاره‌یناوه له

ثابلقه دانی تائیفدا، وه کو مه کحول ده گپرتته وه،^۱ ئینجا مه نجه نیق به کیکه له و چه که کاریگه رانه ی که به رده کانی قه لاکان ده پوخینن و، بۆمبه کانی مال و سه ریا زگه کان ده سوتینن، پیوستیشی هه یه به چند سه ریا زک بۆ به پتوه بردنی.^۲

- ده بابا: پیغمه مبه ر(ﷺ) بۆ به که م جار هه لسا به به کاره یئانی ده بابا. که بریتی بوو له خانوو به کی بچوک له دار دروست ده کریت و به کار ده هینریت بۆ خۆپاراستن له تیری دوزمانان، به شیوا زک کاتیک سه ریا زه کان ده چنه ناوییه وه پاریزراو ده بن له تیر.^۳

- چقلی دپکاوی: ئه مه یش به کیک بوو له ئه و چه کانه ی پیغمه مبه ر(ﷺ) به کاری هینا له کاتی گه مارۆدانی خه لکی تائیف. له دوو دار پیکدیت له وینه ی خاچ، تا کو چوار نووکی تیژی لی دهرده هینریت، ئه گه ر له زه ویدا فرییدریت نووکیکی به رز ده بیته وه پیسی ئه سب و جه نگاهه ره کانی لی هه لده که ویت جولای ریکردن په کده خات له گۆره پانی شه ردا.^۴

به کاره یئانی پیغمه مبه ر(ﷺ) بۆ ئه م چه که: ئاماژه یه بۆ سه رکرده کانی ئوممه ت به تایبه ت و، موسلمانان به گشتی که بیرو هۆشی خۆیان له کار نه خه ن له پینا و سوود وه رگرتن له هه موو شتیکی به سوود و نوی، که به رزه وه ندی ئوممه ت له هه ردوو دونیا جیبه جی بکات.

۲- هه لپژاردنی جیگای گونجاو بۆ جهنگ له لایه ن پیغمه مبه ر(ﷺ):

(عمرو بن امیه الضمیری) که خۆی شایه ت حالیک بوو له و جهنگه دا ده فه رموویت: له و ساته ی دابه زین له نزیک قه لاکه یان، ئه وه نده تیریا ن تی هاویشتین هه ر خوا ژماره ی ده زانیت، ده تووت کولله یه، ئیمه یش خۆمان لئی ده پاراست به لام له زۆرک له موسلمانان بریندار بوون، ئینجا پیغمه مبه ر(ﷺ) بانگی حوبابی کرد و

۱ الترمذی، باب، الاستئذان والاداب، رقم (۲۹۱۲).

۲ بهوانه: المدرسة العسكرية الاسلامية، اللواء محمد فرج (۴۰۷).

۳ بهوانه: القيادة في عهد الرسول (۴۰۵).

۴ بهوانه: الفن الحرب في صدر الاسلام، اللواء عبدالرؤف عون (۱۹۵).

فه رموی: ((انظر مكاناً مستأخراً عن القوم))، واته: بپوانه جیگایه‌ك دوریت له نه‌وانه‌وه، ئیتر حوباب جیگایه‌کی لای مزگه‌وتی تائیف^۱ دیاری کرد له دهره‌وه‌ی لادیکه، ئینجا هاته لای پیغمبر ﷺ و ناگاداری کرده‌وه، پیغمبریش ﷺ) فه‌رمانی پیکردن بچنه جیگه تازه‌که.^۲

۳- به‌کارهینانی جه‌نگی دهرونی و پرپواگه‌نده:

کاتیك به‌رگری خه‌لکی تائیف توند بوویه‌وه و، کومه‌ئیکیان له موسلمانان گوشت، پیغمبر ﷺ) فه‌رمانی کرد به سوتاندنی په‌زو دارخورماکانیان له دهرویه‌ری تائیف وه‌کو فشار دروست کردن له‌سهر سه‌قیف، به‌لام دواتر که بینی کاریگری هه‌بوو له‌سهر وره‌یان نه‌و کاره‌ی راگرت، ئینجا پیغمبر ﷺ) بانگه‌وازیکی ئاراسته‌ی کزله‌کانی تائیف کرد هه‌رکه‌سی دابه‌زیت له قه‌لاکه و بیته لای موسلمانان نازاده، ئیتر بیست و سی که‌سیان لای هاته خواره‌وه، یه‌کی له‌وانه (ابو بكرة الثقفي) بوو و، موسلمان بوون، ئیتر پیغمبر ﷺ) نازادی کردن و نه‌یگه‌پاندنه‌وه بق سه‌قیف پاش موسلمان بوونیان.^۲

۴- حیکمه‌ت له لابردنی نابلوته‌که:

حیکمه‌ت له‌و کاره ئاشکرا بوو، چونکه ناوچه‌کانی دهرویه‌ری هاتنه ژیر ده‌سه‌لاتی ئیسلامه‌وه، نه‌وانیش هیزیان ته‌نها له قایمی و پته‌وی قه‌لاکانیانه‌وه وهرده‌گرت، پیغمبر ﷺ) پاویشی کرد به‌وانه‌ی دهرویه‌ری سه‌باره‌ت به‌گه‌مارۆکه،^۱ نه‌وفه‌لی کوپی موعاوییه‌ی ده‌یلی وتی: پئوییه‌که و له کونی خۆیدایه، نه‌گه‌ر له‌سه‌ری بمینیته‌وه ده‌یگری، نه‌گه‌ر وازیشی لای بهینتی زیانت لای نادات، ئیتر پیغمبر ﷺ) فه‌رمانی کرد به عومه‌ری کوپی خه‌تتاب، خه‌لکی ناگادار بکاته‌وه که نه‌و جیگایه به‌جیده‌هیلن، بویه‌ده‌نگ و هه‌را له‌ناو خه‌لکی دروست بوو، وتیان:

۱ جیگایه‌که ئیستا به‌ مزگه‌وتی (ابن عباس) ده‌ناسریت.

۲ بپوانه: مغازی الواقدي (۱/۴۱۶).

۳ بپوانه: السیرة النبویة الصحیحة (۲/۵۱۰).

۴ بپوانه: دراسات فی عهد النبوة والخلافة الراشدة للشجاع (۲۰۶).

چۆن برۆین، هیشتا تائیغمان فتح نه‌کردوه، پیغه‌مبه‌ر ﷺ) فه‌رمووی که‌واته بچن به‌ره‌و جه‌نگ، ئه‌وانیش پۆیشتن و قایل بوون و ده‌ستیان کرده گه‌رانه‌وه پاش ئه‌وه‌ی هه‌ندیکیان بریندار بوو، پیغه‌مبه‌ر ﷺ) فه‌رمووی: ئیمه سبه‌ی ده‌گه‌رئینه‌وه، له‌ کاتی گه‌رانه‌وه‌دا پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ) ده‌یفه‌رموو: بلین: (آیبون، تائبون، عابدون لرینا حامدون)،^۱ واته: ده‌گه‌رئینه‌وه ته‌ویه ده‌که‌ین، خوا ده‌په‌رستین و سوپاسی ده‌که‌ین، به‌ پیغه‌مبه‌ریان وت ﷺ) دوعا له‌ سه‌قیف بکه، ئه‌ویش فه‌رمووی: خواجه رئیموونی سه‌قیف بکه‌یت و، بیانیه‌ینی.

۱ پروانه: مسلم: کتاب الجهاد والسير، باب غزوة حنین (۱۴۰۲/۲) رقم (۱۷۷۸)، زاد المعاد (۴/۴۹۷).

باسی دووهم: تیگه یشتنی پیغمبر ﷺ له مامه له کردن له گه ن دن و دهروونه کاندای

۱- بتپه رستن گه رانه وهی نییه:

هه ندی له وانهی تازه له بتپه رستی دابرابوون، له گه ل پیغمبر ﷺ ده رچوون بۆ جهنگی حونهین، هه ندی له هۆزه کانیش دره ختیکی گه وره یان هه بوو سالانه سه ردانیان ده کرد ناوی (ذات انواط) بوو، چه که کانیاں پیا هه لده واسی و، قوربانیان له لایدا سه رده بپی و پۆژیک له لای ده مانه وه، له و کاته ی له گه ل پیغمبر ﷺ پییان ده کرد نه و دره خته یان بیسی، سۆزیان تازه بوویه وه بۆ جه ژنه کانیاں له سه رده می نه فامیدا، وتیان: نه ی پیغمبر ی خوا (ذات انواط) یکیش بۆ ئیمه دیاری بکه، وه کو (ذات انواط) ه که ی نه وان، پیغمبر ﷺ) فه رموی: مه زنی بۆ خوا، سویند به و که سه ی گیانی موحه مه دی به ده سته قسه ی قومه که ی موساتان دوویات کرده وه: ﴿أَجْعَلْ لَنَا إِلَهًا كَمَا لَهُمْ آلِهَةٌ قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ﴾ (الاعراف: ۱۲۸). ده بیته ریگی رابوردووتان بگرنه بهر.

نه مه یش پوونه بوونه وه ی بۆچوونیاں بۆ یه کتاپه رستی ته واو ده رده خات سه ره پای موسلمان بوونیاں، بۆیه پیغمبر ﷺ) پوونی کرده وه بۆیان که نه و داواکاریان واتای بتپه رستی ده گریته وه،^۲ ئینجا پیغمبر ﷺ) ریگی دابوون ده رچن بۆ جیهاد کردن چونکه جیهاد مه رج نییه نه و که سه ی پیی هه لده سستی به ته واوه تی له چه مکی نه فامی پزگاری بووییت، به لکو جیهاد قوتابخانه یه کی په روه رده ییه بۆ فیروونی بیرباوه پ و شرع و په وشت...^۳

ب- خۆ به دل بوون به هوی زوری سه رکه وتنی خوا دواوه خات:

قورئانی پیروژ باسی نه وه ی کرده وه: ﴿لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرٍ﴾

۱ بهوانه: السيرة النبوية للنسفي (۳۴۹).

۲ بهوانه: السيرة النبوية الصحيحة (۲/۳۹۷).

۳ بهوانه: التاريخ الاسلامي للحميدي (۸/۶۲).

وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبْتَكُمْ كَثْرَتُكُمْ كَثْرَتِكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْئًا وَضَاقَتْ عَلَيْكُمْ الْأَرْضُ بِمَا رَحَبَتْ ثُمَّ وَابَتْ مُدْرِيرًا ﴿التوبة: ۲۵﴾

پیغمبر ریش (ﷺ) فرمویہ تی: خوابہ ہولدان و پہلاماردان و جہنگ کردنم ہر بہ پشتیوانی تروہیہ^۱.

ئینجا سہرہ پای ئہو شکستہی ہاتہ سہر موسلماناندا لہ سہرہ تائی جہنگہ کہ و ہہ لہاتنی زوریک لہ موسلمانان، بہ لام پیغمبر (ﷺ) توندی نہ نواند لہ گہل کہ سدا لہ وانہی ہہ لہاتبون لہ گورہ پانی شہ پدا، تہ نانت کاتیک ہندی پیشنیاریان کرد ئہو تازہ موسلمانانہی کہ ہہ لہاتن بکوژدین پیغمبر (ﷺ) پازی نہ بوو.^۲

ج- دستکھوتہ کان ہوکاریکن بؤراکیشانی دلہ کان:

پیغمبر (ﷺ) بہ باشی زانی تازہ موسلمان بووہ کان و عہر بہ بیابانشینہ کان بہ دستکھوتہ کان دلیمان پراکیشیت، بؤیہ پشکینکی گہورہی دەدایہ سہرانی قورہیش و غتہ فان و تہمیم دەگہیشتہ سہد و شتر بؤ ہریہک لہ ئہوان و ہکو ئہ بو سوفیانی کوپی حہرب و، سہوہیلی کوپی عہ مرو حہکیمی کوپی حیزام و، صہفوانی کوپی ئومہییہ و، عویہینہی کوپی حیصنی فہزاری و ئہ قرہعی کوپی حابیس و موعاویہ و یزیدی کوپانی ئہ بو سوفیان و، قہیسی کوپی عہدی.^۳

ئامانجیش لہم کارہ گورپنی ناراستہی دلہ کانیان بوو بہرہو ئیسلاام، بہ لام ہہ ندیک لہ کہم تہمہ نہکانی ئہ نصار، بہ ہوی سروشتی ئادہ میزادانہ یانہوہ کاریگر بوون بہو کارہی پیغمبر (ﷺ) و قسہیہ کیان لہ ناودا بلاویویہوہ، بہ لام پیغمبر (ﷺ) خوا (ﷺ) چاوپوشی کرد لہو قسہیہ و، بہ شیوہیہکی ئیمانی گفت و گوی کرد لہ گہ لیان و گوتاری ناراستہ کردن، بہ شیوہیہک کہ موسلمان بہ دریتابی سہردہم و کاتہکان ہیچی پینہ کریت جگہ لہ گریان لہ بہرامبر ئہم روداوہ مہزنہ، کاتیک سہعدی کوپی عوبادہ ہاتہ لای پیغمبر (ﷺ) و وتی: ئہی پیغمبر (ﷺ)

۱ المسند للامام احمد (۴/۲۳۳).

۲ بیوانہ: المجتمع المدني في عهد النبوة للعمری (۱۹۹).

۳ بیوانہ: معين السيرة (۴۲۱).

خو! ئه و گه‌ره که له ئه‌نصار شتێکیان له دڵدا دروست بووه به‌رامبه‌ر ئه و دابه‌شکردنه‌ی که سه‌رانی قورپه‌پیش مائیکی زۆریان به‌رکه‌وتوووه و ئه‌نصار په‌کان هه‌یچیان به‌رنه‌که‌وتوووه، فه‌رمووی: ئه‌ی تو چی ده‌لێیت ئه‌ی سه‌عه‌د؟ وتی: ئه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا من که‌سیکم له‌قه‌ومه‌که‌ی خۆم. فه‌رمووی: که‌واته‌ ئه‌وانم بۆ کۆبکه‌ره‌وه... کاتیك کۆبوونه‌وه... پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) سوپاس و ستایشی خوای گه‌وره‌ی کرد و فه‌رمووی: ئه‌ی کۆمه‌لی ئه‌نصار ئه‌و قسه‌تانه‌ چیه‌ پیم گه‌یشتوووه و، له‌ دله‌ کانتانا شتێک به‌رامبه‌رم دروست بووه؟ ئایا نه‌هاتمه‌ لاتان گو‌مرا‌بوون و خوای گه‌وره‌ به‌ هۆی منه‌وه پێنموونی کردن، ئایا هه‌ژار نه‌بوون به‌ هۆی منه‌وه ده‌وله‌مندی کردن، ئایا دو‌ژمن نه‌بوون خوا دله‌ کانتانی یه‌کخسته‌وه؟ وتیان: خوا و پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی خاوه‌ن منه‌ت و چاکه‌ن به‌سه‌رمانه‌وه. ئینجا فه‌رمووی: ئایا وه‌لام نه‌ده‌نه‌وه ئه‌ی کۆمه‌لی ئه‌نصار؟ وتیان: به‌چی وه‌لامت بده‌ینه‌وه ئه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا، تو خاوه‌ن چاکه‌ و منه‌تی به‌سه‌رماندا. فه‌رمووی: سویند به‌ خوا گه‌ر بتانویستبا ده‌تانووت و پاستگۆیش ده‌بوون و باوه‌پتانیش پێده‌کرا! هاتیه‌ لامان به‌ درۆخراوه‌یی باوه‌رمان پیکردی و، به‌شکست خواردویی و پشتمان گرتی و، به‌ ده‌رکراوی دالده‌مان دای و، به‌هه‌ژاری و دلنه‌واییمان کردی، ئایا به‌ بۆنه‌ی که‌میك له‌ مائی دونیاوه دله‌ کانتانم ئی زویر ده‌بیته‌ که‌ به‌و ماله‌ ویستومه‌ دلێ که‌سانێکی پی پراکیشم بۆ ئیسلام و، ئیوه‌م هه‌واله‌ی موسلمانیتی خۆتان کردوووه، ئایا به‌وه‌ پازی نابن ئه‌ی کۆمه‌لی ئه‌نصار، خه‌لکی به‌ مه‌پ و وشتر بگه‌رپینه‌وه و، ئیوه‌پیش به‌ پیغه‌مبه‌ری خوا بگه‌رپینه‌وه بۆ ماله‌ کانتان؟ سویند به‌و که‌سه‌ی گیانی موچه‌مه‌دی به‌ ده‌سته‌ ئه‌وه‌ی ئیوه‌ پێی ده‌گه‌رپینه‌وه چاکتره‌ له‌وه‌ی ئه‌وان پێی ده‌گه‌رپینه‌وه، ئه‌گه‌ر کۆچکردنیش نه‌بوايه من یه‌کێک ده‌بووم له‌ ئه‌نصاره‌کان، ئه‌گه‌ر ئه‌وان پێگا و دۆلێک بگرن و خه‌لکی پێگا و دۆلێکی تر بگرن، من پێگا و دۆلی ئه‌نصار ده‌گرمه‌به‌ر خوايه‌ سو‌ژ و به‌زه‌یی خۆت برپێژه سه‌ر ئه‌نصاره‌کان و کوپ و کوپه‌زای ئه‌نصاره‌کان، ئینجا خه‌لکه‌که‌ ده‌ستیان کرده‌ گریان تاکو پێشیان ته‌ر بوو له‌ فرمیسه‌که‌کانیان، وتیان: پازی بووین به‌وه‌ی به‌شی ئیمه‌ پیغه‌مبه‌ری خوا بیته‌،

ئینجا پیغمبر ﷺ رویش و ئه‌وانیش بلأوه‌یان کرد.^۱

ئه‌وه‌شی پیویسته ئاماژه‌ی بۆ بکریت لیره‌دا، ئه‌و قسه و گله‌ییه له هه‌موو ئه‌نصاره‌کانه‌وه دهره‌نچوو، به‌لکو هه‌ندیکیان که ته‌مه‌نیان منال بوو ئه‌و قسه‌یان کردبوو، به به‌لگه‌ی فرموده‌یه‌کیش که له بوخاری و موسلیمدا هاتوه ئاماژه بۆ ئه‌و راستیه ده‌کات.^۲

به پتی ئه‌م پووداوه‌یش، (ابن القیم) پتی وایه پیویسته له‌سه‌ر سه‌رۆک دلی دوژمه‌کانی رابکیشیت و خراپه‌یان دوورخاته‌وه له موسلمانان،^۳ مال پیدانی ئه‌و که‌سانه‌ش له رووی هاندانه‌وه‌یه له‌سه‌ر تاهه، تاکو ئیمان تیکه‌لی دلی ده‌بییت و شیرینه‌که‌ی ده‌چیژیت.

ماموستا (محمد الغزالی) به نمونه‌یه‌کی هه‌ست پیکراو ئه‌م مه‌سه‌له‌یه پوونده‌کاته‌وه و ده‌لیت: زۆر که‌س هه‌یه له‌م دونیاوه له پێگه‌ی سکینه‌وه بۆ پێگه‌ی راست پاده‌کیشرین له جیاتی ئه‌وه‌ی له پێگه‌ی بیروه‌وشیانه‌وه رابکیشرین، وه‌کو چۆن و لای به‌ چه‌پکێک له‌ وینجه پاده‌کیشریت بۆ گه‌وره‌که‌ی، هه‌ندیک له‌ مروه‌فکانیش پیویستیان به‌ جۆره‌ها فریودان هه‌یه تاکو به‌ بیروباوه‌پی راست پازی ده‌بن و دلایان بۆی بکریته‌وه.^۴

پیغمبر ﷺ نمونه‌یه‌کی جوان و کاریگه‌ری بۆ ئه‌نصاره‌کان هینایه‌وه: که‌سانیک مژده‌ی ئیمانیاں پی ده‌دریت، به‌رامبه‌ر که‌سانیک که مژده‌ی وشتریاں پی ده‌دریت، که‌سانیک پیغمبه‌ری خویان له‌گه‌لدا ده‌پواته‌وه و، که‌سانیکیش به‌ وشتر و مه‌رپه‌وه ده‌پۆنه‌وه، له‌ راستیدا ئه‌و نمونه‌نه‌ رایچه‌له‌کاندن و په‌یان برد به‌وه‌ی که‌وتونه‌ته هه‌له‌یه‌که‌وه، نه‌ده‌بوايه ئه‌وان بکه‌وتنایه‌ته ئه‌و جۆره هه‌له‌وه، بۆیه قورگیان پربوو له‌ گریان و فرمیسک به‌ چاوه‌کانیاندا هاته خواره‌وه.^۵

۱ بروه‌انه: زاد المعاد (۲/۴۷۴).

۲ مسلم، کتاب الزکاة، باب اعطاء المؤلفة قلوبهم (۲/۷۳۴).

۳ بروه‌انه: زاد المعاد (۳/۴۸۶).

۴ بروه‌انه: فقه السیره (۴۲۷).

۵ بروه‌انه: المجتمع المدني في عهد النبوة للعمری (۲۱۹).

د- نارام‌گرتن له سر دل‌رقتی عه‌ره به بیابانشینه‌گان:

پیغمبر ﷺ له گه‌ل نه‌واندا نمونه‌ی په‌روه‌رشیار بوو، دل‌نیای ده‌کردنه‌وه و له‌سر به‌رزه‌وه‌ندییه‌کانیان و، به‌گویره‌ی بیر و هوشیان له‌گه‌لیان مامه‌له‌ی ده‌کرد، وه‌کو پادشاکان مامه‌له‌ی له‌گه‌لیان نه‌ده‌کرد، که ژژوده‌سته‌کانیان کړنووشیان بۆ ده‌بن، کاتیکیش قسه‌یان له‌گه‌ل ده‌کن پسته مه‌زن پاگرتنیان بۆ به‌کارده‌هیتن، به‌لام پیغمبر ﷺ قسه‌یان له‌گه‌ل ده‌کرد و گله‌بیان ناراسته‌ده‌کرد و، هرگیز خوی لییان نه‌ده‌شارده‌وه، هاوه‌لانیس پړزی ژوریان لږ ده‌گرت و به‌ده‌نگی نزمه‌وه قسه‌یان له‌گه‌ل ده‌کرد، به‌لام عه‌ره به‌دل‌ره‌قه‌کانی بیابان، قورئان سه‌رزه‌نشتی ده‌کردن له‌سر په‌وشتی ناشیرینیان و ده‌نگ به‌ره‌زکردنه‌وه‌یان له‌خزمت پیغمبر ﷺ.

نه‌وه‌ره به بیابانشینه‌ی، که مژده‌که‌ی پیغمبر ﷺ په‌تکرده‌وه:
 نه‌بو موسای نه‌شعری ده‌فرمویت: له‌لای پیغمبر ﷺ بوم له‌وکاته‌ی له‌(الجرانة) لایدابوو له‌نیوان مه‌ککه و مه‌دینه‌دا، بیلالیشی له‌گه‌لدا بوو، له‌وکاته‌ی یه‌کک له‌عه‌ره به بیابانشینه‌گان هات و به پیغمبر ﷺ ی‌وت: ئایا نه‌وه‌لینه‌ی پیتدام بۆم به‌جی ناهیني؟ نه‌ویش فرمووی: مژده‌ت لږ بیت، وتی: نه‌م قسه‌یه‌م ژور بیست، پیغمبر ﷺ وه‌کو سوپه‌په‌روی کرده‌نه‌بو موسا و بیلال و، فرمووی: نه‌وه‌مژده‌که‌ی په‌ت کرده‌وه، ئیوه‌قبولتی بکن، وتیان: قبولمان کرد، ئینجا په‌رداخیک ئاوی داوا کرد و له‌ئاوی ده‌می خوی تییکرد و فرمووی: ه‌ردووکتان لږی بخون و لږی بکه‌نه‌پوومت و گ‌ردنتاندا و چاوه‌پوانی مژده‌بن، نه‌وانیش وایان کرد و نوموسه‌له‌مه بانگی کرد له‌پشت په‌رده‌وه به‌شی دایکتانیش به‌جیبه‌یتن، نه‌وانیش که‌میکیان بۆی به‌جیه‌یت. ^۲

گوته‌ی نه‌وه‌ره به بیابانشینه: مه‌به‌ست له‌م دابه‌شکردنه، خوی گ‌وره‌نه‌بوو:
 عه‌بدولای کوپی مه‌سعود ده‌فرمویت: له‌پوژی حونه‌یندا پیغمبر به

۱ همان سه‌راوه و لاپه‌ره.

۲ البخاری، کتاب المغازی، رقم (۴۲۷۸).

خه لکانیک زۆرتري دا له كه سانیکی تر، سه د و شتری دایه نه قره عی كوپى خابیس، به عویه یه یش هه ره نه وه نده ی دا، هه روه ها زۆریشی دایه هه ندی له ناو دارانی عه ره ب، پیاویك وتی: سویند به خوا نه م دابه شكردنه دادگه ری تیادا نه بوو، له پیناو خوايشدا نه بوو، ده فرمویت: وتم: سویند به خوا نه بیئت پیغه مبه ر(ﷺ) ناگادار بگه مه وه، كه نه وه وه وه كه یانده پیغه مبه ری خوا(ﷺ) پهنگی گۆرا و فه رموی: كی دادگه ره ئیتر نه گه ر خوا و پیغه مبه ره كه ی دادگه ر نه بن، ئینجا فه رموی: په حمه تی خوا له موسا بیئت، له مه یش زیاتر نازار درا و نارامیشی گرت. ده فرمویت: وتی: جاریکی تر بیگومان هیچ قسه یه كی پی ناگه یه نم.

مامه له كردنی پیغه مبه را(ﷺ) له گه ل هه وازن كاتیك موسلمان بوون:

نێرده ی هه وازن هاتنه لای پیغه مبه ر(ﷺ) له (الجمعرانه) و، موسلمان بوون، وتیان: نه ی پیغه مبه ری خوا ئیمه هۆزێكین خۆت ده زانی چیمان به سه ر هاتوو ه داوات لی ده كه یین و مال و مناله كانمان بۆ بگێرپته وه، ئینجا زوه ییری كوپى سه ره دی وتاریبیژیان هه ستا و، وتی: نه ی پیغه مبه ری خوا له ناو به كۆیله كراوه كاندا، په وور و دایهنگه ی خۆتی تیا به، ئینجا ئیمه نه گه ر نه م كاره ساته مان له سه ر ده ستی(ابن ابی شمر) یان(النعمان بن المنذر) به سه ر به اتایه، چاوه پوان ده بووین سۆز و به زه بیان بچولایه بۆمان، به لام تۆ پیغه مبه ری خوایت و چاكتیرینی خه لكیت، ئینجا هه ندی هۆنراوه ی بۆ خوینده وه، كه بووه مایه ی نازا كردنی هه موو كه س و كاره كانیان، بۆیه پیغه مبه ر(ﷺ) بووه خاوه ن چاكه ی كۆن و نوێ و، تاییه ت و گشتی له سه ریان. كاتیك پیغه مبه ر(ﷺ) گوئی له قسه كانیان بوو، فه رموی: ژن و مناله كانتان به لاره خو شه و یستتره یان ماله كانتان، وتیان: به لكو ژن و مناله كانمان، پیغه مبه ر(ﷺ) فه رموی: نه وه ی پشكی من و نه وه ی عه بدولمو ته لیبه ده یگێر مه وه، به لام كاتیك نوێژم ته واو كرد بۆ خه لكی، تكایان لی بكه ن به من كه منال و ژنه كانتان بۆ بگێرپنه وه، نه وانیش وایان كرد، موهاجیر و نه نصاره كان وتیان هه رچی له لای ئیمه یه ده یبه خشینه پیغه مبه ر(ﷺ)، به لام نه قره عی كوپى خابیس وتی: من

و ته‌میم نایانگێڕینه‌وه، عوبه‌ینه وتی: من و به‌نی سولیه‌م نایانگێڕینه‌وه، به‌لام به‌نی سولیه‌م وتیان: به‌لکو هه‌رچی مولکی ئێمه‌یه ده‌یگێڕینه‌وه بۆ پیغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ)، عه‌بباس وتی: هه‌لوێستی منتان لاواز کرد، پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) فرمووی: هه‌رکە‌سی پشکی خۆی ناگێڕیتته‌وه، له‌گه‌ڵ یه‌که‌م ده‌ستکه‌وتدا به‌رامبه‌ر هه‌ر مروفیک شه‌ش وشتی پێ ده‌ده‌ین، ژن و مائی خه‌لکی بگێڕنه‌وه.^١ هه‌ر ئه‌م واتایه له‌ پڕوایه‌ تێکی تردا هاتوه له‌ ڕینگه‌ی (ابن هشام) هه‌وه.^٢ سیاسه‌تی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) له‌ گه‌ڵ ناحه‌زانی‌دا نه‌رم و نیان بوو، به‌و شیوه‌یش توانی خۆیان و هاوپه‌یمانه‌کانیان بۆ ئیسلام پابکیشیت، ئه‌م هۆزه‌شی کرده سه‌ره‌رم بۆ لێدانی هیزه‌ بته‌رسته‌کان له‌ ناوچه‌که‌دا به‌ سه‌رکرده‌یه‌تی مالیکی کوپی عه‌وفی سه‌رۆکیان که شه‌پی له‌ گه‌ڵ سه‌قیف کرد تاکو فشاری له‌ سه‌ر دروستکردن، چونکه سه‌رانی ئه‌وان بیریان کرده‌وه له‌ ته‌نگه‌ژه ده‌رچن پاش ئه‌وه‌ی ئیسلام ده‌وره‌ی تائیفی دابوو له‌ هه‌موو لایه‌که‌وه، توانای جموجۆل و بازرگانی نه‌مابوو، بۆیه هه‌ندی له‌ سه‌رانی هۆزی سه‌قیف موسلمان بوون وه‌کو عه‌روه‌ی کوپی مه‌سه‌ودی سه‌قه‌فی که گه‌یشه‌ پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) پێش ئه‌وه‌ی بگاته مه‌دینه و پاش موسلمان بوونی گه‌رایه‌وه بۆ تائیف، عه‌روه‌ که‌ سیکی خۆشه‌ویست بوو له‌ لای هۆزه‌که‌ی، چوه سه‌ر ماله‌که‌ی خۆی و بانگی دا، بۆیه هه‌ندیکیان تیریان تی هاویشته و پێکیان، ئه‌ویش پاسپارده‌ی کرد له‌ گه‌ڵ شه‌هیدانی موسلماناندا بنیژدیت له‌ کاتی گه‌مارۆی تائیف.^٣ ئاده‌میزاد سه‌رسام ده‌بیته‌ له‌ تێگه‌یشه‌نی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) له‌ مامه‌له‌کردن له‌ گه‌ڵ ده‌روونه‌کاندا و، هه‌ولدانی بی‌ وچانی بۆ به‌هێزکردنی تائیفی خوا، پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) توانی دیارده‌کانی بته‌رسته‌ی لایه‌ت، هه‌روه‌ها کاروباری ئه‌و زه‌وییه‌ تازانه‌ی خرا‌نه سه‌ر ده‌وله‌تی ئیسلامی ڕێک بخات و، عه‌تقابی کوپی حه‌به‌شی به‌ مامۆستا و په‌روه‌رشیار ده‌ست نیشان کرد، ئینجا مالیکی کوپی عه‌مریشی کرده سه‌رکرده و موجاهید له‌ سه‌ر هۆزی هه‌وازن، ئینجا عه‌مره‌ی کرد و گه‌رایه‌وه بۆ مه‌دینه.

١ بڕوانه: البدایة والنه‌ایة (٣٥٢/٤-٣٥٣).

٢ بڕوانه: السیره النبویه لابن هشام (١٤٤/٤).

٣ هه‌مان سه‌رچاوه (٩٧/٤).

باسی سیبیه: وانه و په‌ند و سوود

یه‌که‌م: راقه‌کردنی نه‌و نایه‌تانه‌ی دهر‌باری غه‌زای حونه‌ین دابه‌زین.

خوای گه‌وره ده‌فرموویت: ﴿لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرٍ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْئًا وَضَاقَتْ عَلَيْكُمْ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُم مُّدْرِيثَ ﴿٢٥﴾ ثُمَّ أَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَنْزَلَ جُنُودًا لَمْ تَرَوْهَا وَعَذَّبَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ ﴿٢٦﴾ ثُمَّ يَتُوبُ اللَّهُ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ عَلَى مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ (التوبة: ۲۵-۲۷).

له راستیدا غه‌زای حونه‌ین له‌به‌رئه‌وه تو‌مارک‌راوه له‌ قورئانی پی‌روژدا ببیته وانه‌یه‌ک بۆ موسلمانان له‌هه‌موو کات و شوینیکدا...

ا- قورئانی پی‌روژ باسی نه‌وه‌ی کردووه که موسلمانان دل‌یان له‌ نۆدی خو‌یان چو‌بوو: ﴿وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ...﴾ نینجا قورئان ناشکرای کرد که نه‌و نۆدیه سوودی نیه: ﴿فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْئًا...﴾.

ب- قورئانی پی‌روژ ناشکرای کرد که موسلمانان هه‌لهاتن جگه له پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) و چه‌ند که سیک نه‌بیته له‌هاوه‌لانی: ﴿وَضَاقَتْ عَلَيْكُمْ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُم مُّدْرِيثَ ﴿٢٥﴾﴾.

ج- قورئانی پی‌روژ په‌ونی کردووه‌ته‌وه که خوای گه‌وره پشتگیری پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی خو‌ی کرد له‌م جه‌نگه‌دا و سوکنایی دابه‌زانه سه‌ر دلی نه‌و و نیمانداراندا: ﴿ثُمَّ أَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ﴾.

د- ه‌روه‌ها پوونی کردووه‌ته‌وه که فریشته‌ی دابه‌زاندووه بق یارمه‌تی پیغه‌مبه‌ره‌ک‌ه‌ی: ﴿وَأَنْزَلَ جُنُودًا لَّهُ تَرَوُّهَا وَعَذَبَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ﴾.

ئینجا خوای گه‌وره جه‌خت ده‌کاته‌وه له‌سه‌ر نه‌وه‌ی ته‌ویه و گه‌پانه‌وه له‌به‌نده‌کانی وه‌رده‌گریت: ﴿يَتُوبُ اللَّهُ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ عَلَىٰ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾.

دووهم: هؤکاره‌کانی شکست و سه‌رکه‌وتن له‌ حونه‌یندا.

۱- هؤکاره‌کانی شکست:

۱- جؤدیک له‌خؤبایی بوون له‌ لای موسلمانان دروست بوو به‌ هؤی زؤدی ژماره‌یان‌ه‌وه، یه‌کئیکیان وتی: ئه‌مؤ به‌ هؤی که‌مییه‌وه ناب‌ه‌زئیرتین، ئیتر پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) نه‌وه‌ی زؤدی پی ناخؤش بوو.

۲- ده‌رچوونی هه‌ندی لاو له‌گه‌ل سوپاکه‌ بی نه‌وه‌ی چه‌کی ته‌واویان پی بیت، به‌لکو ته‌نها دلگه‌رمی و په‌له‌کردن نه‌بیت.

۳- ژماره‌ی بته‌پرستان دوو نه‌وه‌نده‌ی موسلمانان زیاتر بوو.

۴- مالیکی کوپی عه‌وف سوپاکه‌ی پیشته‌ر گه‌یانده‌بووه حونه‌ین و ئاماده‌کاری خؤی وه‌رگرتبوو، توانیشیان موسلمانان شپه‌زه بکه‌ن به‌ تیر باران کردنیان.

۵- دوژمن له‌ نه‌وپه‌ری ئاماده‌باشیدا بوو بق جه‌نگی موسلمانان، پریزه‌کانیشیان به‌ جوانترین شیوه‌ ری‌کخستبوو.

۶- سوپای موسلمانان هه‌ندیکی تیا بوو له‌وانه‌ی ئیمانیان لاواز بوو، که‌ تازه موسلمان بوویوون له‌ مه‌که‌، نه‌وان که‌ هه‌له‌هاتن په‌وتی سوپاکه‌شیان تیکدا.^۱

ب- هۆکاره‌کانی سه‌رکه‌وتن:

۱- خۆپاگری پیغمبر ﷺ له کاتی جه‌نگ و، هه‌لنه‌هاتنی: ئه‌وه‌یش بووه مایه‌ی جینگیربوونی سه‌ربازه‌کان و، به‌ده‌نگ هاتنه‌وه‌یان بۆ بانگه‌وازی سه‌رکرده‌ی خۆپاگر.

۲- نه‌به‌ردی سه‌رکرده: چونکه پیغمبر ﷺ هه‌ر ئه‌وه نه‌بوو خۆپاگر بی‌ت، به‌لکو به‌ره‌و پروی دوژمنیش ده‌پۆشیت، عه‌بباس هه‌وساری و لاخه‌که‌ی ده‌گرت بۆ ئه‌وه‌ی په‌له‌ نه‌کات.

۳- خۆپاگری ژماره‌یه‌کی که‌م له‌گه‌ڵ پیغمبر ﷺ: تاکو ئه‌وانی تر گه‌پانه‌وه و کاروانی جه‌نگیان درێژه پێدا تا سه‌رکه‌وتن.

۴- زوو وه‌لامدانه‌وه‌ی هه‌لاتوو هه‌کان و گه‌پانه‌وه‌یان بۆ ناو گۆپه‌پانی جه‌نگ.

۵- ئه‌نجامدانی سوپای دوژمن بۆ هه‌له‌یه‌کی کوشنده: ئه‌وه‌یش بریتی بوو له به‌رده‌وام نه‌بوون له دواکه‌وتنی سوپای ئیسلامی پاش هه‌لهاتنی، ئه‌وه‌یش هه‌لیکی زێپینی په‌خساند بۆ موسلمانان که پشوو یه‌ک بدن و بگه‌پینه‌وه بۆ نێو گۆپه‌پانی جه‌نگ.

۶- هاویشتنی ورده به‌رد: که پیغمبر ﷺ هه‌لسا به‌ فریدانی به‌ پروی بێباوه‌پاندا، ئینجا فه‌رمووی: (انهزموا ورب محمد) ^۱ واته: سویند به‌ خوای موحه‌مه‌د هه‌لهاتن.

۷- کۆمه‌ک خواستن و هانا بردنه به‌ر خوای گه‌وره: چونکه پیغمبر ﷺ سوور بوو له‌سه‌ر داواکردنی سه‌رکه‌وتن له خوای خۆی.

۸- به‌شدای کردنی فریشته له‌و غه‌زایه‌دا، ^۲ وه‌کو خوای گه‌وره فه‌رموویه‌تی: ﴿وَأَنْزَلَ جُنُودًا لَّهُ تَرَاهَا وَعَذَّبَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ﴾ (التوبة: ۲۶).

۱ مسلم بشرح النووي (۱۱۶/۱۲-۱۱۷).

۲ به‌روانه: السیره النبویه لأبی فارس (۴۲۳).

سییه‌م: حوکمه هه‌ئینجراوه‌کان له غه‌زای حونه‌ین و تانیف.

۱- دابه‌زینی ئەم نایه‌ته پی‌ۆزه: ﴿وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ﴾ (النساء: ۲۴). له پۆژی (أوطاس) بۆ ده‌رخستنی حوکمی ئەو ئافره‌ته به کۆیله‌کراوانه‌ی که می‌زدیان هه‌یه و به‌و هۆیه‌وه لییان دابراون، نایه‌ته‌که‌یش ئاشکرای کرد که پاش تپه‌ر بویی عیدده‌یان، یان پاش منال بونیان نه‌گه‌ر سکیان پر بیته، خاوه‌نه‌کانیان ده‌توانن بچنه لایان.

۲- قه‌ده‌غه‌کردنی نێره‌مووکه‌کان که بچنه لای ئافره‌ته نامه‌حره‌مه‌کان: پێشتر رینگه‌یان پێدرا بوو به‌لام دواتر لییان قه‌ده‌غه‌کرا، بوخاری له زه‌ینه‌بی کچی ئەبو سه‌له‌مه‌ ئه‌ویش له دایکیه‌وه ده‌گێرته‌وه، که پێغه‌مبه‌ر (ﷺ) جارێکیان چووته لای و کابرایه‌کی نێره‌مووکی لای بوو به‌عه‌بدو لای کۆپی ئەبو ئومه‌یه‌ی و تووه: نه‌گه‌ر سبه‌ی چوونه ناو تانیفه‌وه، کچه‌که‌ی غه‌یلان به‌ده‌ست به‌ینه‌ چونکه ئاوها و ئاوها به (باسی لاشه‌ی ئافره‌ته‌که‌ی ده‌کرد) پێغه‌مبه‌ر (ﷺ) فه‌رمووی: (لا یدخلن هؤلاء علیکن) واته: ئەو جوۆره‌که‌سانه با نه‌یه‌نه لاتان.

ئەم قه‌ده‌غه‌کردنه‌یش له‌به‌ر سوور بویی پێغه‌مبه‌ر (ﷺ) له‌سه‌ر جوانی په‌وشتی کۆمه‌لگا.

۳- قه‌ده‌غه‌کردنی کوشتنی ئافره‌ت و منال و به‌سالاچوو: هه‌روه‌ها به‌کری گرتنه‌کان که به‌شداری ناکن له‌جه‌نگی دژ به‌موسلمانان، له‌پۆژی حونه‌یندا خالیدی کۆپی وه‌لید ئافره‌ته‌تیکێ کوشت و.. پێغه‌مبه‌ر (ﷺ) فه‌رمووی: ((ما کانت هذه لتقاتل))، واته: ئەم ئافره‌ته‌ توانای جه‌نگی نه‌بوو، ئینجا به‌یه‌کیکیانی فه‌رمووی: ((الحق خالداً فقل له لا یقتلن ذریه ولا عسیفاً))،^۲ واته: فریای خالید بکه‌وه و پێی بلێ نه‌منال و نه‌ئافره‌ت، نه‌به‌کری گرتنه‌کوژیت.

۴- عومره‌کردن له‌(الجعرانه) ه‌وه: پێغه‌مبه‌ر (ﷺ) له‌وجیگایه‌وه ئیحرامی کرد

۱ البخاری، کتاب المغازی (۱۲۰/۵)، رقم (۴۳۲۴).

۲ البداية والنهاية (۳۳۶/۴).

که به‌ره‌و مه‌ککه ده‌چوو، سوننه‌تیش وایه هه‌رکه‌سی له تانیفه‌وه بچیت بۆ مه‌ککه له (الجعراة) هوه ئیحرام بکات، به‌لام ئه‌وه‌ی زۆرێک له نه‌شاره‌زاکان ده‌یکه‌ن که له مه‌ککه‌وه ده‌چنه (الجعراة) بۆ ئه‌وه‌ی له‌و جینگه‌وه ئیحرام بکه‌ن و بگه‌رینه‌وه بۆ مه‌ککه، ئه‌مه هه‌له‌یه و پيغه‌مبه‌ر ﷺ وای نه‌کردوه.^١

٥- پێپیشان‌دانی پيغه‌مبه‌ر ﷺ بۆ عه‌ره‌به بیا‌بان‌شینی‌نه‌که، ئه‌وه‌ی له‌ حه‌ج ده‌یکات له عومره‌یش هه‌روا بکات: یه‌علا‌ی کور‌ی مونه‌ببیه ده‌لێت: له جیعه‌رانه پیاویک هاته لای پيغه‌مبه‌ر ﷺ جو‌ببه‌یه‌کی له‌به‌را‌بو‌بو‌ونی خۆش بوو، یان وتی: شویننه‌واری زه‌ردی پێوه دیار بوو، وتی: فه‌رمانم پێ ده‌که‌یت چی بکه‌م له عومره‌که‌م؟ ده‌لێت ئیتر وه‌حی له‌سه‌ر پيغه‌مبه‌ر ﷺ دا‌به‌زی و به‌ پۆشاکێک دا‌پۆشرا، یه‌علا ده‌یووت: خۆزگه‌م ده‌خواست پۆرێک له لای پيغه‌مبه‌ر ﷺ بێم و وه‌حی له‌سه‌ر دا‌به‌زیت، ئینجا عومهر به‌شێکی له پۆشاکه‌که لا‌برد له‌سه‌ر پيغه‌مبه‌ر ﷺ، بینه‌یم پر‌خه‌ی دیت، له پاش ئه‌وه فه‌رمووی: کوا ئه‌و که‌سه‌ی پر‌سیاری عومره‌ی کرد؟ شویننه‌واری زه‌ردی‌یه‌که بشۆره و، یان وتی: بۆنه خۆشه‌که لا‌به و، جو‌ببه‌که دا‌بکه‌نه و، ئه‌وه‌ی له حه‌جدا ئه‌نجامی ده‌ده‌یت له عومره‌یشدا ئه‌نجامی ده‌.

٦- هه‌ر که‌سه‌یک که‌سه‌یک بکوژیت شته‌کانی بۆ خۆی ده‌بیت: ئه‌بو‌قه‌تاده ده‌لێت: له پۆزی حونه‌ین موس‌لمانێک و بت‌په‌رسته‌یکم بینه‌ شه‌په شمشیریان ده‌کرد و، بت‌په‌رسته‌یکی تریش له پشته‌وه ده‌یویست موس‌لمانه‌که بکوژیت، منیش به‌ په‌له‌ جووم به‌ره‌و ئه‌و بت‌په‌رسته‌ و ویستی لێ‌مدا به‌لام من ده‌ست پێش‌خه‌ریم کرد و له ده‌ست‌مدا و بریم به‌لام ئه‌و گرتمی و خۆم له ده‌ستی ده‌رکرد و گوشتم، ئینجا که موس‌لمانان هه‌له‌هاتن منیش له‌گه‌ڵیان هه‌له‌هاتم... پاش گه‌رانه‌وه‌مان، پيغه‌مبه‌ر ﷺ فه‌رمووی: هه‌رکه‌سه‌ی به‌گه‌یه‌که به‌ئینیت له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که‌سه‌یکی بیا‌وه‌رانی کوشتوه، که‌ره‌سته‌کانی بۆ خۆی ده‌بیت، منیش که‌س نه‌بوو شایه‌تیم بۆ بدات ئه‌و

١ به‌وه‌: زاد المعاد (٥٠٤/٣).

٢ به‌وه‌: صحیح السیره النبویه (٥٧٨).

پیاوهم کوشتووه، به‌لام خۆم باسم کرد بۆ پیغمبر ﷺ، یه‌کیک وتی: چه‌کی نه‌و کوزراوه لای منه... نه‌بو به‌کر فەرمووی: نه‌خیر نابیت بدریته چۆله‌که لاوازیک له قورپه‌یش و نه‌دریته شیریک له شیره‌کانی خوا که به‌رگری ده‌کات له پیغمبر ﷺ، ئینجا پیغمبر ﷺ هه‌لسا و شمشیره‌که‌ی پیدام و.. نه‌وه یه‌که‌م ده‌ستکه‌وتم بوو له ئیسلامدا.^۱

تییینی ده‌که‌ین چۆن نه‌بو قه‌تاده‌ی نه‌نصاری ﷺ سوور بووه له‌سه‌ر سه‌لامه‌تی براکه‌ی و، نه‌و بی‌پاوه‌په‌ی کوشتووه، هه‌لویتستی نه‌بو به‌کریش ﷺ به‌لگه‌یه له‌سه‌ر ویستی نه‌و له‌سه‌ر چه‌سپاندنی هه‌ق و، پته‌وی بی‌روپاوه‌پی و، پرێز گرتنی له‌برایه‌تی ئیسلامی.^۲

۷- قه‌ده‌غه‌کردنی دزی کردن له‌ده‌ستکه‌وته‌کان: پیغمبر ﷺ تاله‌ موویه‌کی پشتی وشتریکی گرته‌ده‌سته‌وه و فەرمووی: خه‌لکینه! نه‌وه‌ی خوای گه‌وره‌ پیتانی به‌خشیوه جگه‌ له‌ پینج یه‌ک نه‌م تاله‌ مووه‌شی بۆ من په‌وا نییه، پینج یه‌کیش هه‌ر ده‌گه‌ریته‌وه سه‌ر خۆتاندا، بۆیه نه‌گه‌ر ده‌رزی و ده‌زویه‌کتان لایه‌ بیگێرپنه‌وه، ئامان دزی نه‌که‌ن له‌ده‌ستکه‌وته‌کان، چونکه نه‌و کاره‌ ئابووو چوونه و شوپه‌ییه بۆ نه‌و که‌سه‌ی نه‌نجامی ده‌دات له‌دوینا و قیامه‌تدا.^۳

خه‌لکیش کاتیک نه‌مه‌یان بیست زۆر ترسان و، کابرایه‌کی نه‌نصاری هاته‌لای پیغمبر ﷺ و گلۆله‌ به‌نیکی پی بوو بردبووی بۆ دوورینه‌وه‌ی پارچه‌یه‌ک له‌سه‌ر وشتره‌که‌ی بوو، پیغمبر ﷺ فەرمووی: له‌ مافی خۆم و نه‌وه‌ی عه‌بدولموته‌لیب گه‌ردنت ئازاد بیت، به‌لام نه‌و وتی: پتویستم پی نییه و فریسی دایه‌وه نیتو ده‌ستکه‌وته‌کانه‌وه.^۴

عه‌قیلی کوپی نه‌بو تالیبیش ده‌رزیه‌کی دابوو خیزانی لیتی وه‌رگرته‌وه پاش نه‌و قسه‌یه‌ی پیغمبر ﷺ.^۵

۱ البخاری، کتاب المغازی (۱۱۹/۵)، رقم (۴۳۲۲).

۲ به‌وانه: التاريخ الاسلامي للمبيدي (۲۶/۸).

۳ به‌وانه: البداية والنهاية (۳۵۲/۴).

۴ به‌وانه: البداية والنهاية (۳۵۲/۴).

۵ به‌وانه: السيرة النبوية لابن هشام (۱۴۵/۴).

ئەم توندییە لەسەر ئەم مەسەلە هیما یەکە لە هیماکانی پێبازی پیغمبەرایەتی لە پەرۆردە کردندا، بۆ ئەوەی موسڵمان هەمیشە دوور بێت لە ناپاکی و، چونکە کەمتر خەمی لە شتی بچووک دەبێتە مایە ی ئەنجامدانی تاوانی گەورە و، ناپاکیش ناشیرینترین ئاکاری مرۆفە کە ناگونجیت لە گەڵ کۆمەلگای موسڵماندا.^۱

۸- بە جێهێنانی نەزیرک لە سەر دەمی نەفامی: عەبدولای کوپی عومەر (رضی اللہ عنہ) دەفەر موویت: کە گەڕانەووە لە حونەین عومەر پرسسیاری کرد لە پیغمبەر (ﷺ) دەربارەی نەزیرک کە لە سەر دەمی جاھیلیدا کردبووی، ئایا ئیستا ئەنجامی بدات، پیغمبەر (ﷺ) فەرمانی پێکرد ئەنجامی بدات.^۲

چوارەم: هە ئویستی هە ئندیک ئە هاوہ لان.

۱- (انس بن ابی مرثد الغنوی) و پاسەوانی ئیتی موسڵمانان:

پیش بەرپابوونی جەنگە کە پیغمبەر (ﷺ) فەرمووی: کئی ئەمشەو پاسەوانی ئیمان دەکات؟ ئەنەس فەرمووی: من ئە ی پیغمبەری خوا، ئیتیر پیغمبەر (ﷺ) فەرمانی پێکرد سواری ئەسپە کە ی بێت و بجیتە بەرزاییە ک بۆ ئەنجامدانی کارە کە ی. (سہیل بن الحنظلیە) دەفەر موویت: بە یانی پیغمبەر (ﷺ) دوو پرکات نوژی کرد و فەرمووی: ئایا هەستتان کرد بە سوارە کە تان؟ وتیان: نەخیر، ئینجا بانگ درا بۆ نوژی بە یانی و پیغمبەر (ﷺ) نوژی کرد و پووی وەر دە گێرپایە لای ئەو بەرزاییە ی ئەنەسی پاسەوانی ئیتی دەکرد، کە نوژی دە کە ی تەواو کرد، فەرمووی: مژدە تان لێ بێت سوارە کە تان گەڕایەو، کە هاتەو، باسی ئەوە ی کرد کە چۆن چووہ بۆ کارە کە ی و تەماشای بەرزاییە کی تریشی کردووہ، پیغمبەر (ﷺ) پێی فەرموو: ئایا شەو دابەزیت؟ وتی: نەخیر مە گەر بۆ نوژی یان چووہ سەر ئاو، پیغمبەر (ﷺ) فەرمووی: لە پاش ئەم کارەت هەرچی بکەیت زیانی نابیت بۆت.^۳

۱ بڕوانە: محمد رسول اللہ، محمد الصادق عرجون (۲۸۷/۴-۲۸۸).

۲ البخاری، کتاب المغازی (۱۱۸/۵)، رقم (۴۲۲۰).

۳ ابوداود فی الجہاد رقم (۲۵۰۱) صحیح السیرة النبویة (۵۰۰).

پیغمبر ﷺ) نهونده بایهخی دهدا به نهس له ناو نویژه کهیدا ته ماشای دهکرد، نینجا مزدهی گه پانهوی دایه موسلمانان، چونکه موسلمان له ئیسلامدا ژماره یهک نییه له تو مارگه کهیدا، له کاتی پتویستدا لایبریت و که سیکی تر بخریته جیگای، نهوه هندیکه له پرافه کردنی پیبازی خوای گوره،^۱ که ده فهرموویت:

﴿وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَجَعَلْنَاهُمْ فِي الْآلِ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا﴾ (الاسراء: ۷۰).

ههروهه له م به سه رهاته دا نیشانه یهک ههیه له نیشانه کانی پیبازی پیغمبر ﷺ) له پتویستی وریابوون و زانینی حالی دوژمن و چاودیری کردنی جموجوله کانی، نهوهش سیاسه تیکی گرنگه بو سه رکرده کان که ههول دهدهن نایینی خوا بهرز بکه نهوه له سه رزه ویدا.^۲

سه بارهت به وهیش که پیغمبر ﷺ) به نهسی فهرموو هرچی بکهیت پاش نه م کارهت زیانت پی ناگه یه نیت، مه بهستی نهوهیه کاریکی چاکی زدر گه ورهت نه نجام دا هرچی خراپهت بیت له داهاتوودا دهیسه رپهته وه، پلهتی پی بهرز ده بیتته وه له به هه شتدا، نهک مه بهستی نهوه بیت تهرکه نایینییه کانت مه که.^۳

۲- نازایهتی نومو سولهیم له بوژی حونه یندا:

نه نهسی کوپی مالیک ﷺ) ده فهرموویت: دایکی سولهیم خه نجه ریکی پی بوو له بوژی حونه یندا، نه بو ته له عیش بو پیغمبر ﷺ) ی باس کرد، پیغمبر ﷺ) فهرمووی: نهو خه نجه ره چیه؟ نومو سولهیم وتی: هه لم گرتووه نه گه ر بته رستیک نزیک ببیتته وه سکی ده دریم، نینجا پیغمبر ﷺ) پیکه نی نومو سولهیم وتی: نه ی پیغمبریه خوا نهو تازه موسلمان بووانه ی مه کهکه بکوژه که تو یان به جییه یشت و هه له اتن، پیغمبر ﷺ) فهرمووی: ((یا ام سلیم ان الله قد کفی واحسن))،^۴ واته:

۱ بپوانه: معین السیره (۴۲۹).

۲ بپوانه: محمد رسول الله، صادق عرجون (۳۶۶/۴).

۳ بپوانه: التاريخ الاسلامي (۱۴/۸).

۴ مسلم (۱۸۰۹)، صحیح السیره النبویه (۵۶۲).

ئەى داىكى سولهيم خواى گه وره پئويستيمانى به جيهتناوه و چاكەى له گه لمان كردوه .

۲- شه يمانى كچى حاريسى خوشكى شيرى پيغه مبه ر ﷺ) :

شه يمانى كچى حه ليمه ي سه عديه به كيك بوو له و ئافره تانه ي به ديل گيران، وتى: من خوشكى شيرى پيغه مبه ره كه تانم، به لام ئه وان باوه رپان پى نه كرد و كاتيك گه يشتنه لاي پيغه مبه ر ﷺ) وتى: ئەى پيغه مبه رى خوا من خوشكى شيرى تۆم، پيغه مبه ر ﷺ) فه رموى: به به لگه ي چى؟ وتى: له منالى قه پيكت گرت له پشتم له و كاته ي تۆم له سه ر پانم دانابوو، ئيتر پيغه مبه ر ﷺ) زانى راست ده كات و، كه واكه ي خۆى بۆ پراخست و له سه رى داينيشاند و سه ريشكى كرد له نيوان ئه وه ي بيگه رپنننه وه، يان به ريزى زۆده وه له لاي پيغه مبه ر ﷺ) بمينننه وه، ئيتر ئه ويش گه پانه وه ي هه لبارد بۆ لاي كه س و كاره كه ي خۆى، ئينجا موسلمانيش بوو، پيغه مبه ر ﷺ) سى كۆيله و كه نيزه كيك و هه ندى ولاخ و مه رى پيدا.

پينجه م: موسلمان بوونى كه عبى كورپ زوه يري شاعير و، زالبوونى راگه ياندى موسلمان به سه ر دورگه دا.

كاتيك پيغه مبه ر ﷺ) له تائيف گه رايه وه، كه عبى كورپ زوه يري شاعيرى كورپ شاعير هاته لاي و، پيشتتر جنبووى دابوو به پيغه مبه ر ﷺ) و بوجه يري براى هانى ده دا بگه رپننه وه لاي پيغه مبه ر ﷺ) و ته و به بكات، ئيتر ئه ويش ئه و هونراوه به ناوبانگه ي خۆى نووسى (بانت سعاد) و، له كاتى نويزى به يانيدا هاته لاي پيغه مبه ر ﷺ) و ته و قه ي له گه ل كرد و له لاي دانيشت بى ئه وه ي پيغه مبه ر ﷺ) بيناسيت، ئينجا وتى: وا كه عبى كورپ زوه ير هاتوته لات به موسلمانى و داوات لى ده كات لى خۆش بيت، له و كاته دا پياويكى ئه نصارى هه لسا و وتى: ئەى پيغه مبه رى خوا رينگه م بده بدهم له گه ردنى دوزمنى خوا، پيغه مبه ر ﷺ) فه رموى:

نه خیر، نه و هاتوو بهگه پښته وه، ئینجا که عب هؤنراوه که ی خوینده وه:

بانث سعاد فقلبی الیوم متبول   متیم إثرها لم یفد مکبول
وما سعاد غداة البین إذ رحلوا   الا اغنّ قریر العین مکحول
ان الرسول لنور یتضاء به   مهند من سیوف الله مسلول

ده شگړپنه وه کاتیک ئه م هؤنراوه ی خویندوو ته وه، پیغه مبه ر(ﷺ) کراسه که ی خوی پی به خشيوه، (ئو کراسه ی که بؤ خه لیفه کان مایه وه).

(ابن کثیر) ده لیت: ئه م به سه رهاته زور به ناوبانگه، به لام له کتیبه به ناوبانگه کاندانه مبینیوه به ئیسنادیک پی پی پازی بم.^۱

ده گړپنه وه دوا ی ئه وه پیغه مبه ر(ﷺ) پی پی فه رموو: ئه گه ر باسی نه نصاریش به چاکه بکه یت چاکتره، نه ویش وتوویه تی:

من سره کرم الحیاة فلا یزل   من مقنب من صالحی الانصار
ورثوا المکارم کابراً عن کابر   ان الخیار هم بنوالخیار

تاکو ده گاته کوتایی هؤنراوه که ی.

به موسلمان بوونی که عبی کوپی زوهه یریش ده توانین بلتین شاعیره نه یاره کانی بانگه وازی ئیسلامی پؤلیان کوتایی پتهات چونکه (ضرار بن الخطاب) و (عبدالله بن الزیعری) و (ابو سفیان بن الحارث) و (الحارث بن هشام) و (العباس بن مرداس) هه موویان هاتنه پیزنی ئیسلامه وه، هه ندیکیشیان جگه له وهی شاعیر بوون شه پکه ری چاکیش بوون له سوپای ئیسلامیدا.^۲

۱ بوهانه: البداية والنهاية (۴/۳۶۹-۳۷۱)، السيرة النبوية لأبي شهبه (۲/۴۸۷).
۲ بوهانه: السيرة النبوية لابن هشام (۴/۱۶۷-۱۶۸)، من معین السيرة (۴۳۱-۴۳۳).

شاه‌شاه: دهره‌نجامه‌گانی غه‌زای حونه‌یین و تائیف.

- ۱- سرکه‌وتنی موسلمانان به‌سر هردوو هۆزی هه‌وازن و سه‌قیفدا.
- ۲- ئەم دوو غه‌زایه دواترین غه‌زاگانی پیغمبر ﷺ بوو بۆ سه‌ر بته‌پرستانی عه‌ره‌ب.
- ۳- گه‌رانه‌وه‌ی زۆرێک له‌ خه‌لکی مه‌ککه و عه‌ره‌به بیابان‌شینان بۆ جیگاگانی خۆیان به‌ ده‌سته‌که‌وتی زۆره‌وه و، به‌ده‌سته‌پێنانی ئەنصاره‌گان بۆ نیشانه‌ی پێز لیگرتنی پیغمبر که‌ شایه‌تی ئیمانی بۆ دان و دوعای بۆ خۆیان و کوپ و کوپه‌زاکانیشیان کرد و به‌ پیغمبهری خوا گه‌رانه‌وه بۆ مه‌دینه.
- ۴- که‌ ژاوه‌یه‌کی پیرۆز له‌ سه‌رکرده‌گانی مه‌ککه و تائیف گه‌رانه‌وه بۆ ئیسلام و، بوونه سه‌رکرده‌ی جیهادکردن له‌ دژی جاهیلیه‌ت له‌ دوورگی عه‌ره‌بدا وه‌کو چۆن هۆزی هه‌وازن پۆلێکی گه‌ره‌یان بینی له‌ جیهادی خه‌لکی تائیف دا تا‌کو موسلمان بوون.
- ۵- بلابوونه‌وه‌ی ده‌وله‌تی ئیسلامی، چونکه‌ ئەو جیگه‌ تازانه سه‌رکرده‌ی ئیسلامیان له‌ سه‌ر بوو، به‌شیکیش بوون له‌ ده‌وله‌تی ئیسلامی که‌ پایته‌خته‌که‌ی مه‌دینه‌یه، که‌ له‌ پاش فه‌تحی مه‌ککه پیشوازیای تیا ده‌کرا له‌ نێرده‌گان و، پۆله سه‌ربازییه‌گان له‌ هه‌موو لایه‌ک بته‌کانیان ده‌پوخاند و، ئینجا پیغمبر ﷺ هه‌لسا به‌ پێک‌ه‌ستنی فه‌رزی زه‌کات و، که‌سانێکی دیاری کرد بۆ کو‌کردنه‌وه‌ی له‌ هۆزه‌گان.^۱

۱ بیروانه: الاساس في السنة وفقها في السيرة النبوية (۲/۹۶۱).

باسی چواره‌م: گرنگترین رووداوه‌کانی نیوان حونه‌یین و ته‌بووک

یه‌که‌م: ریڅخستنی و مرگرتنی زه‌کات.

له کۆتایی مانگی (ذی القعدة) پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) پاش‌گه‌پانه‌وی بۆ مه‌دینه، ده‌ستی کرد به ریڅخستنی به‌پړتوه‌بردنی زه‌کات کۆکردنه‌وه، عه‌تتایی کوپړی ئوسه‌یدیشی له مه‌ککه وه‌کو جینشینی خۆی به‌جیه‌تشت و موعازی کوپړی جه‌به‌لیش بۆ فیرکردنی خه‌لگی وه‌کو مامۆستا، چونکه یه‌کێک له پرتنماییه‌کانی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) نه‌وه بوو که سێکی دیاری کرد بۆ فیرکردنی ئه‌و هۆزانه‌ی ده‌هاتنه ئیسلامه‌وه، ئینجا له موچه‌په‌می سالی نووی کۆچی هه‌ندی له هاوه‌لانی نارد بۆ ئه‌و ناوچانه، (بریده بن الحصیب)ی نارد بۆ ئه‌سله‌م و غیفار و، (عباد بن بشر الاشهل)ی نارد بۆ سوله‌یم و موزه‌ینه و، (رافع بن مکیت)ی نارد بۆ جوهه‌ینه و، (عمرو بن العاص)ی نار بۆ فه‌زاره و، (الضحاک بن شعبان الکلابی) نارد بۆ به‌نی کیلاب و، (بشر بن سفیان الکلبی) نارد بۆ به‌نی که‌عب و، (ابن اللتبیة الازدی) نارد بۆ به‌نی (ذبیان) و، پیاوێکی له به‌نی سه‌عد نارد بۆ به‌نی (هذیل) و، (المهاجر بن ابی امیه)ی نارد بۆ (صنعاء) و، (زیاد بن لبید)ی نارد بۆ (حضرموت) و، (الزیرقان بن بدر) و (قیس بن عاصم)ی نارد بۆ به‌نی سه‌عد و، (العلا بن الحضرمی) نارد بۆ به‌حرین و، (علی بن ابی طالب)ی نارد بۆ نه‌جران بۆ ئه‌وه‌ی زه‌کاته‌کانیان کۆبکاته‌وه و، سه‌رانه‌یان به‌ئینت.

ئینجا پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) لێپرسینه‌وه‌ی ده‌کرد له‌گه‌ڵ ئه‌و کاربه‌ده‌ستانه، وه‌کو ئه‌وه‌ی ئه‌نجامیدا له‌گه‌ڵ (ابن اللتبیة) کاتیک وتی: ئه‌مه بۆ ئتوه‌یه و، ئه‌مه‌یش به‌ دیاری به‌ خۆم دراوه، ئیت پتیه‌مبه‌ر (ﷺ) چوه سه‌ر مینه‌ر و فه‌رموی: ئه‌وه چیه که سانیک له ئتوه ده‌نێرم و ده‌لێت ئه‌مه بۆ ئتوه‌یه و ئه‌وه‌یش دیارییه به‌ خۆم دراوه، ئایا بۆ ناچیت له مالی باوکی یان دایکی دابنیشیت و بزانتیت ئایا دیاری بۆ دیت یان نا؟ سویند به‌و که سه‌ی گیانی موچه‌مه‌دی به‌ ده‌سته هه‌ر که سێکتان

شتیکی لی ببات له پۆزی قیامه تی له سر گەردنی هالی ده گریت، ئەگەر وشتر بیته گرمه ی دیت و، ئەگەر مانگا بیته بۆپه ی دیت ئەگەر مه پ بیته باره ی دیت، ئینجا دهستی بهرز کرده وه تاكو سپیتی بن بالیمان بینی و فرموی: خواجه گیان نایه فرمانه کانتم گه یاند.^۱

دووم: گرتنترین پۆله سه ریازییه کان له م قوناغه دا.

۱- پۆلی سه ریازی توفه یلی کوپی عه مر بو (ذی الکفلین):

پیغه مبه ر (ﷺ) توفه یلی کوپی عه مر ی له حونه ی نه وه ناردبوو بو تائیف، بو نه وه ی بتی (ذی الکفلین) بووخینیت، ئینجا یارمه تی له لای عه شیره ته که یه وه بهینیت و بگه رپته وه بو تائیف، توفه یل فرمانه کانی پیغه مبه ر (ﷺ) ی به جیهینا و نه و به ی پوخاند و سوتاند و، چوار سه د که سیشی له عه شیره ته که ی خوی هینا له گه ل ده بابه یه ک و مه نجه نیقیکدا بو یارمه تی پیغه مبه ر (ﷺ)، ئیتر پاش چوار پۆز له هاتنی بو تائیف گه یشتنه لای.^۲

ب- پۆلی سه ریازی (عبدالله بن حذافه السهمی) ده شلین نه وه پۆله که ی نه نصار بووه:

عه لی کوپی نه بو تالیب ده فرمویت: پیغه مبه ری خوا (ﷺ) پۆلیکی سه ریازی په وانه کرد به لیپرسراویتی پیاویکی نه نصاری و فرمانی کرد به قسه ی بکه ن، نه ویش توپه بوو و وتی: نایا پیغه مبه ر (ﷺ) فرمانی پی نه کردن به قسه ی بکه ن؟ وتیان: به لی، وتی: که واته دارم بو کۆبکه نه وه و ناگریکم بو بکه نه وه، ئینجا وتی: بچه نیو نه و ناگره وه، نه وانیش خه ریک بوو به قسه ی بکه ن و به لام یه کتریان ده گرت و ده یانوت: ئیمه له ترسی ناگره له اتووین بو لای پیغه مبه ری خوا (ﷺ)، کاتیک پیغه مبه ر (ﷺ) نه م هه واله ی پیگه یشت فرموی: (لو دخلوها ماخرجوا منها الی یوم القیامة، الطاعة فی المعروف)،^۳ واته: ئەگەر بچوونایه ته ناوی ناگره که تاكو

۱ مسلم، باب محاسبه الامام عماله رقم (۱۸۳۲). صحیح السیره (۵۷۹).

۲ بیوانه: نضرة النعمیم (۳۸۵/۱).

۳ البخاری، کتاب المغازی (۱۲۶/۵)، رقم (۴۴۰).

پۆژی قیامت لئی دهرنه‌ده‌چوون، به‌گوئگرتن له‌کاری چاکدا په‌وايه.

ج- پۆلی سه‌ربازی عه‌لی کوری نه‌بو تالییب بۆ رووخاندنی بتی فووس له‌ناوچه‌ی ته‌ی.

له‌(ربیع الاخر) نه‌و پۆله سه‌ربازییه به‌پزیکه‌وت که پێکهاتبوو له‌پێنج سه‌د که‌س له‌ئه‌نصارپه‌کان، له‌گه‌ل سه‌د و شتر و په‌نجا ئه‌سپ، ئالایه‌کی په‌شیشی پی‌بوو، له‌گه‌ل به‌یداخیکه‌ی سپی، په‌لاماریان دایه سه‌ر گه‌ره‌کی حاتیمی تائی، که نموونه‌ی به‌خشنده‌یی بوو. له‌گه‌ل به‌ره‌به‌یاندا بته‌که‌یان پوخاند و وێزانیان کرد، به‌کۆیله و په‌شه‌ولاخ و مه‌ر و مالاته‌وه هاتنه‌وه، یه‌کێک له‌ ئافره‌ته به‌دیله‌گیراوه‌کان خوشکێکی عه‌دی کوری حاتیم بوو، عه‌دی خۆیشی هه‌له‌تبه‌وو بۆ شام.^۱

د- پۆلی سه‌ربازی جه‌ریری کوری عه‌بدولای به‌جه‌لی بۆ(ذی الخلصة):

جه‌ریری کوری عه‌بدولای ده‌فه‌رموویت: پیغه‌مبه‌ر ﷺ پی‌ی فه‌رموم: ئایا ئاسووده‌م ناکه‌یت به‌ له‌ناوبردنی(ذی الخلصة)؟ وتم: به‌ئێ، ئینجا له‌گه‌ل سه‌د و په‌نجا سوار ده‌رچووم، به‌لام من له‌سه‌ر ئه‌سپ خۆم پانه‌ده‌گرت، بۆیه ئه‌وه‌م بۆ پیغه‌مبه‌ر ﷺ باسکرد و ئه‌ویش به‌ ده‌ستی له‌سه‌ر سنگمی دا، ته‌نانه‌ت هه‌ستم کرد به‌ شوینه‌واری ده‌ستی له‌سه‌ر سنگم، فه‌رموی: ((اللهم ثبته واجعله هادياً مه‌دیاً))، واته: خوايه جیگه‌ری بکه‌یت و بیکه‌یته پێپیشانده‌ر و پێپیشانده‌راو. ده‌لێت: دوا‌یی له‌سه‌ر ئه‌سپ نه‌ده‌که‌وتم، ئینجا ده‌لێت: (ذی الخلصة) مالێک بوو له‌یه‌مه‌ن سه‌ر به‌خه‌شعه‌م و بوجه‌یله، په‌یکه‌ریکی تیا‌بوو که‌عه‌ی پی‌ ده‌وترا، ئه‌ویش پووخاندی و سوتاندی، پیا‌وێکیش له‌یه‌مه‌ن هه‌بوو خه‌ریکی(ازلام) بوو، پی‌ی ده‌وترا: په‌وانه‌کراوی پیغه‌مبه‌ری خوا لێره‌یه، که ده‌ستی پێت بگات له‌گه‌رده‌نت ده‌دات، جا له‌کاتێکدا خه‌ریکی ئه‌و نه‌زلامانه‌ی بوو پایده‌که‌یشا، جه‌ریر هاته سه‌ری و وتی: یان بیه‌شکینه و شایه‌تمان به‌ینه، یان له‌گه‌ردتن ده‌ده‌م، ئه‌ویش شکاندی و شایه‌تمانی هێنا، له‌وێوه جه‌ریر پیا‌وێکی له‌ئه‌حمه‌س نارده‌ لای پیغه‌مبه‌ر ﷺ و ئه‌م هه‌والانه‌ی پێگه‌یاند، ئیتر پیغه‌مبه‌ر ﷺ پێنج جار دوعای کرد بۆ سواری ئه‌حمه‌س و پیا‌وه‌کانی.^۲

۱ بروه‌نه: التاريخ الاسلامي للذهبي، المغازي (٦٢٤).

۲ البخاري، المغازي، (١٣٢/٥)، رقم (٤٣٥٧).

سپيهه: موسلمان بوونی عهدی کوپی حاتيم.

کاتیک خوشکه کهی عهدی کوپی حاتيم به دیلی گیرا، پيغه مبهرا (ﷺ) مامه لهی میهره بانانهی له گه لی کرد و، به پرنزلیگی راوی مایه وه و پيغه مبهرا (ﷺ) پو شاکتیکی له بیری کرد و نه وه نده شی پيدا له گه شته کهی به که لکی بیت، جا کاتیک گه پشته لای عهدی برای له شام هانی دا بگه پرته وه لای پيغه مبهرا (ﷺ)، نه ویش گوئی له ناموزگارییه کهی گرت و گه پایه وه بۆ مه دینه.^١

نه بو عوبه یدهی کوپی حوزه یفه ده لیت: باسی عهدی م بۆ ده کرا، وتم نه وه عهدی به له لای کوفه، ده چمه لای و گوئی لی ده گرم، چومه لای و پیی وتم: کاتیک به هاتنی پيغه مبهرا (ﷺ) م بیست هه لهاتم بۆ نه وپه پی خاکی موسلمانان له نزیک پومه کان. به لام له ویی زقر بیزار بووم و، وتم: ده گه پرتمه وه لای نه و پیاوه، نه گه ر راستگو بیت گوئی لی ده گرم، نه گه ر دروژنیش بیت زیانم پی ناگه یه نیت، گه پامه وه و، خه لکی ته ماشایان ده کردم و ده یانوت: نه وه عهدی کوپی حاتيمه، نیت پيغه مبهرا (ﷺ) پیی فرمووم: موسلمان به سه لامهت ده بیت، وتم: من خاوهن ئایینم، سی جار لیی دووباره کردم وه و منیش هه ر وام پی وت: فرمووی: شاره زاتم له و ئاینه ی تو باسی ده کهیت، تو سه رگه وره ی هۆزه کهی خۆت نیت؟ وتم: به لی، نیت نه ویش باسی (الركوسية) ی^٢ بۆ کردم، ئینجا فرمووی: که واته (المربع) ^٣ له ئاینی تو په وایه، ئینجا فرمووی: وا بزائم نه وه ی پتگهت لی ده گرت موسلمان بیت نه وه ژارییه یه که له ده وره بهرم ده بیینی و، پتکه وتنی خه لکی له دژمان، ئایا ناوچه ی (حیره) ده ناسیت؟ وتم: بیستومه به لام نه مبینیوه، فرمووی: زقری پی ناچیت ئافرهت له وپوه به ته نها ده رده چیت و به ده وری که عبه دا ده سوپتته وه، خه ریکه گه نجینه کانی کیسرای کوپی هورموزیش ده رده چیت. وتم: کیسرای کوپی هورموز؟ نه ویش سی جار وتی به لی، زقریشی پی

١ بهروانه: التاريخ الاسلامي (٨١/٨).

٢ که سانیک بوون ئایینکیان هه بوو له نۆر گاور و حسابیه کاندای.

٣ (المربع) واته چواریه کی ده سکوت سه رگه وره ی هۆز پتیش دابهش کردن ده بیات.

ناچیت وای لی دیت که سیك خیر بکات که سى دەست ناکه ویت وەرى بگرت، ده لیت: دوانیم بینى و سویند به خوای گەوره سیتیە میشیان روودەدات ئەوه فەرموودەى پیتغەمبەر ﷺ.^۱

له رپوایە تیکی تر دا هاتووە که عەدى چووەتە لای پیتغەمبەر ﷺ و پیکەوه چوونەتە مال و له جیگا کهى خۆى دایناوه و پیتغەمبەر ﷺ له سەر زەویە که دانیشتووە.^۲

له م بەسەر هاتە چەند وانە و پەندیک وەردە گرین:

۱- عەدى له زەینى خۆیدا دوو بۆچوونى هەبوو دەربارەى پیتغەمبەر ﷺ: یان پادشایە، یان پیتغەمبەرە، بە لام که بینى دلتیا بوو که پیتغەمبەرە.

۲- پیتغەمبەر ﷺ سەرکەوتوو بوو له بانگەوازه که ییدا چونکه شارە زا بوو نەخۆشى دەروونە کان و تیمار کردنیان، بۆیە له گەل هەموو که سیکدا بەو شیوه مامەلەى دەکرد که له گەلیدا بگونجیت، هەر بۆیە ییش کاریگەرى هەبوو له سەر سەرۆکی هۆزه کان.^۳

۳- کاتیک پیتغەمبەر ﷺ بۆى دەرکەوت عەدى دلتیا بوو له پیتغەمبەرە یەتى پیتغەمبەر ﷺ باسى کۆسپەکانى کرد که پینگە له هەندى خەلك دەگرن بۆ موسلمان بوون، له وانە لاوازی موسلمانان و بچووکی دەولەتە که یان، بۆیە پیتغەمبەر ﷺ باسى ئەوهى بۆ کرد که ئاسایش هەموو ناوچە کان دەگریتەوه، تاکو تەنها ئافره تیک له عیراقەوه دەچیتە مەککه بەبى هیچ ترسیک، هەر وه ها دەولەتى فارسیش دەکه ویتە ژێر دەسه لاتى ئیسلامەوه.

۴- عەدى نیشانەکانى پیتغەمبەرە یەتى له شیوهى گوزەرانی پیتغەمبەرەدا ﷺ بینى، دواتریش باشتەر نیشانەکانى بۆ ئاشکرا دەبوو، ئەو ییش هۆکاریک بوو بۆ موسلمان بوونى و دەست هەلگرتنى له خۆشیەکانى دنیا.^۴

۱ بهوانه: صحيح السيرة النبوية (۵۸۰).

۲ بهوانه: السيرة النبوية لابن هشام (۲۳۶/۴).

۳ بهوانه: التاريخ الاسلامي (۸/۵۸-۸۶).

۴ بهوانه: فقه السيرة للبوطي (۲۲۱).

چوارم: چهند به سه راهاتیکی جیاجیا له سالی ههشتی کوچی.

(ابن کثیر) له واقیدیوه دهگیریتته وه: له م ساله دا پیغمبر ﷺ عه مری کوپی عاصی نارد له لای جه عفر و عه مری کوپانی جه له ندی له نه زد، سه رانه شی وه رگرت له ناگر په رسته کانی نه و ولاته و ده و روبه ری، هه ره له و ساله شدا پیغمبر ﷺ هاوسه رگیری کرد له گه ل فاتیحه می کچی (الضحاک) له (ذی القعدة) و نه و نافرته په نای گرته خوا له پیغمبر ﷺ و نه ویش وازی لی هینا، له (ذی الحجة) یش ئیبراهیمی کوپی پیغمبر ﷺ له ماریه می قیبتی له دایک بوو، بویه دایکانی ئیمانداران پتر غیره یان هه ستا به رامبه ر ماریه چونکه کوپی بوو.

هه ره له و ساله یشدا خاتوو زهینه بی کچی پیغمبر ﷺ که خیزانی نه بولعاصی کوپی په بیع بوو له دنیا ده رچوو، له دایک بوونیشی ده سال پیش ره وانه کردنی پیغمبر ﷺ بوو، کچی گه وره می پیغمبره ریش بوو ﷺ، زوری شی خوشده ویست، هه ره له سه ره تاوه موسلمان بوو، کوچیشی کرد پیش موسلمان بوونی میرده که می به شه ش سال، منالی شی له کاتی کوچکردندا له بار چوو و تووشی خوین به ربوون بوو، نه خوشیه که شی ناو به ناو هه ربوی ده گه رایه وه تا کو گیانی سپارد، نه و کاته پیغمبر ﷺ فه رمووی: ((اغسلنها وترا: ثلاثاً، او خمساً، واجعلن فی الاخرة کافوراً))^۱، واته: بیشون، یان سی جار، یان پینج جارو له دوا جاریشدا کافور بکه نه تاوه که وه.

۱ بهوانه: البداية والنهاية (۳۷۴/۴).

۲ بهوانه: السيرة النبوية لابی شهبة (۲/۴۹۰)، کافور: پهوه کیکه بونی خوشه، جگه له وه می بونی مردوه که خوشتر ده کات لاشه می وشک و توند ده کاته وه و نایه لیت به په له تیک بچیت.

به‌شی حه‌قده‌یه‌م

غەزای ته‌بوك (۹ ك) یان غەزای عوسره

باسی یه‌که‌م: میژووی غەزاکه و ناوه‌کانی و هوکاره‌کانی

یه‌که‌م: میژوو و ناوه‌کانی.

پاش‌گه‌رانه‌وه له‌گه‌مارژدانی تائیف به‌ش‌ش مانگ، پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) ده‌رچوو بۆ ئەم غەزایه له‌مانگی ره‌جه‌یی سالی نۆیه‌می کۆچی.^۱
 ئەم غەزایه به‌ناوی(تبوك) ناوبانگی ده‌رکردوه، به‌بۆنه‌ی ئەو کانییه‌ی سوپای ئیسلامی لایدا له‌ته‌نیشتی، بنچینه‌ی ئەم ناوه‌یش له‌سه‌حیحی موسلیمدا هاتوه، که پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) فرموویه‌تی: ((ستاتون غدا انشاء الله عین تبوك، وانکم لن تاتوها حتی یضحی النهار، فمن جاءها منکم فلا یمس من مائها شیئاً حتی آتیه))،^۲ واته: سبه‌ی به‌ویستی خوای گه‌وره ده‌چنه لای کانی ناوی ته‌بوك، ناشگه‌نه ئەوی پێش چیشته‌نگا، جا هه‌رکه‌سی له‌ئێوه گه‌یشته ئەوی ده‌ست به‌ئاوه‌که‌وه نه‌دان تا خۆم دێم.

به‌لام ئەم غەزایه ناویکی تریشی هه‌یه پێی ده‌وتریت غەزای(العُسرة) که له‌قورئانی‌شدا هاتوه: ﴿لَقَدْ تَابَ اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ مِنْ بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبَ فَرِيقٍ مِّنْهُمْ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ إِنَّهُ بِهِمْ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ﴾ (التوبة: ۱۱۷).

۱ بروانه: تفسیر الطبری (۱۴/۵۴۰-۵۴۲)، السیره النبویه فی ضوء المصادر الاصلیه (۶۱۴)، فتح الباری (۱۶/۳۲۷).

۲ صحیح مسلم (۴/۱۷۸۴) رقم (۷۰۶).

بوخاری له ئه‌بو موسای ئه‌شعهریه‌وه ده‌گیژیته‌وه و ده‌فه‌رموویت: هاوه‌لانم
منیان نارده لای پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) داوای لی بکه‌م له‌گه‌ل خزی بیانبات، چونکه ئه‌وان
له‌گه‌لی بوون و سوپای عوسره، که غه‌زای ته‌بوکه... هه‌روه‌ها بوخاری ناوونیشانی
داناوه له سه‌حیحه‌که‌یدا: (باب غزوه تبوک وهی غزوه العسره).^۱ ئه‌م ناوه‌یش
به‌هزی ناخۆشی و دهرده‌سه‌ریه‌کانی له‌و غه‌زایه‌ نراوه، چونکه که‌ش و هه‌وا نۆز
که‌رم بوو، که‌شته‌که‌یش دوور و ناخۆش بوو، خه‌رجی و لاخیش که‌م بوو، که
مواجهیده‌گان بگه‌یه‌نیت به‌گۆرپه‌پانی شه‌ره‌که، هه‌روه‌ها به‌هزی که‌می ئاو له‌م
که‌شته‌ نا‌په‌حه‌تدا و که‌می پاره که‌ سوپای پی‌ ناماده بکریت.^۲

له‌ ته‌فسیری (عبدالرزاق) دا هاتوه که ئه‌وان و لاخیان که‌م بوو، که‌رمایش سه‌خت
بوو، ته‌نانه‌ت و شتریان سه‌بربرده‌پری بۆ ئه‌وه‌ی ئاوه‌که‌ی ناو سکی بخۆنه‌وه،^۳
عومه‌ری کوپی خه‌تتابیش ده‌گیژیته‌وه و ده‌فه‌رموویت: له‌گه‌ل پیغه‌مبه‌ری خوا(ﷺ)
ده‌رچووین بۆ ته‌ببوک له‌ که‌رمایه‌کی سه‌ختدا، له‌ جیگه‌یه‌ک لاما‌ندا و تووشی
تینوویتییه‌کی نۆز بووین، ته‌نانه‌ت و امان ده‌زانی ده‌خنکیین له‌ تینوویتییدا،
که‌سینکمان ده‌چوو هه‌ر ئاو و ده‌گه‌راپه‌وه و گومانی ده‌برد که‌ردنی بپریته‌وه،
که‌سی و ایش هه‌بوو و شتره‌که‌ی سه‌رده‌پری بۆ ئه‌وه‌ی ئاوی ناو سکی بخواته‌وه و..^۴
ئه‌م غه‌زایه‌ ناویکی دیکه‌شی هه‌یه پی‌ ده‌وتریت (الفاضحة) واته: ئابوو به‌ر
پاستی مونا‌فیه‌کانی ده‌رخست و، په‌رده‌ی له‌سه‌ر پامالین.^۵

جیگای (تبوک) یش ده‌که‌ویته‌ باکووری حیزازه‌وه، (۷۷۸) میل له‌ مه‌دینه‌وه
دوورده به‌ پی‌ ریگای ئه‌مرو، ئه‌و سه‌رده‌مه‌یش ده‌که‌وته ناوچه‌ی (قضاة)ی سه‌ر به
ده‌سه‌لاتی رۆمه‌گان.

۱ البخاری (۱۵۰/۵) رقم (۴۴۱۵).

۲ به‌وانه: الصراح مع الصلیبیین لأبی فارس (۸۲).

۳ فتح الباری (۱۷۴/۹).

۴ به‌وانه: مجمع الزوائد (۱۹۴/۶).

۵ به‌وانه: شرح المواهب اللدنیة (۶۲/۲)، الصراح مع الصلیبیین (۸۴).

دوووم: هۆکاره‌کانی.

میژوونوسان باسی هۆکاره‌کانی ئەم غه‌زایه‌یان کردووه و، وتوویانه: بازرگانه نه‌باته‌کان که پڕۆیان ده‌هیتنا له شامه‌وه بۆ مه‌دینه هه‌والیان هیتنا که پڕومه‌کان له‌گه‌ڵ عه‌ره‌به‌ گاوره‌کان له (لخم) و (جذام) و که‌سانی تر که مه‌لی زۆریان کۆکردووه‌توه و ده‌یان‌ه‌وێت هه‌یرش بکه‌نه سه‌ر موسلمانان. ئه‌یتر پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) ویستی ده‌ست پێشخه‌ری بگات له هه‌یرش کردندا.^۱

(ابن کثیر) پێی وایه ئەم غه‌زایه وه‌لامدانه‌وه‌یه‌کی سروشتی بوو بۆ فه‌زی جیهاد، بۆیه پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) به‌یاری دا جه‌نگی پڕومه‌کان بگات، چونکه ئەوان له هه‌موو که‌سێک نزیکتر و له پێشتر بوون بانگه‌وازی ئه‌یسلامیان پێی بگات خوای گه‌وره‌یش ده‌فه‌رموویت: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قَاتِلُوا الَّذِينَ يَلُونَكُمْ مِنَ الْكُفَّارِ وَلَيَجِدُوا فِيكُمْ غِلْظَةً وَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ﴾ (التوبة: ۱۲۳).

بۆچوونه‌که‌ی (ابن کثیر) یه‌ش په‌سه‌نده و نزیکتره له پاستیه‌وه، چونکه ئەوه‌ی جێگیر بوو له ئه‌یسلام ئەوه‌بوو جه‌نگ له دژ هه‌موو موشریکه‌کان بکریت و، ئەوانه‌یش ده‌ست درێژیان زیادی کردبوو له دژی موسلمانان وه‌کو میژوو نووسه‌کان باسی ده‌که‌ن.^۲

له پاستیدا موسلمانان وریا بوون له‌وه‌ی هۆزی (غسان) له شامه‌وه نه‌یه‌ن، ئەویش له پروداوه‌که‌ی عومه‌ری کوه‌ری خه‌تتاب ئاشکرا ده‌بیته، له‌و کاته‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) مانگیك دوور که‌وته‌وه له خه‌زانه‌کانی خۆی قسه‌ی له‌گه‌ڵه‌ده‌کردن، وه‌کو له سه‌حیحی بوخاریدا هاتووه: ئه‌یمه باسی ئەوه‌مان ده‌کرد که غه‌سسانیه‌کان پێلاو له‌پێی ده‌که‌ن بۆ هه‌یرش کردنه سه‌رمان، ئه‌یتر ئەو پۆژه تۆره‌ی هاوه‌له‌که‌م بوو دابه‌زیته مه‌دینه، له گه‌رانه‌وه‌یدا به‌ توندی له ده‌رگاکه‌می دا و، وتی: له‌وه‌یه‌؟ منیش زۆر ترسام و ده‌رچووم بۆ لای، وتی: کاره‌ساتیکه‌ گه‌وره

۱ بروانه: الطبقات الكبرى لابن سعد (۱۶۵/۲).

۲ البداية والنهاية (۳/۵).

بوویداوه، وتم: چیه؟ غه سسانیه کان هاتن؟ وتی: له وهش خراپتر، پیغه مبهری خوا (ﷺ) خیزانه کانی ته لاقدا...^۱

سییه م: خرج کردن لهم غه زایه دا و، په روش بوونی ئیمانداران بو جیهاد.

پیغه مبهری (ﷺ) هانی هاوه لانی دها له سر خرج کردن لهم غه زایه دا به بۆنه ی دوری پینگا و، زوری ژماره ی بیباوه پان تیایدا، به لئینی پاداشتی زوری شی دایه ئه و که سانه، بۆیه هر که سه و به گویره ی توانای خو ی مائی به خشی، عوسمان (ﷺ) به گه وره ترین پشک به شداری کرد،^۲ عه بدوپره حمانی کوپی حوباب باسی عوسمانمان بو ده کات و ده فرموویت: پیغه مبهرم بینی (ﷺ) هانی دها بو خرج کردن له سر سوپای عوسره، عوسمانی کوپی عه فغان هلسا و وتی: ئه ی پیغه مبهری خوا سه د و شتر به هه موو پیداو یستیه کانیه وه له سر من، جار یکی تر هه لسا یه وه و وتی: ئه ی پیغه مبهری خوا دوو سه د و شتر له سر من به هه موو پیداو یستیه کانیه وه، ئیتر پیغه مبهری (ﷺ) دیسان هانی خرج کردنی دا و، عوسمان هه لسا یه وه و، وتی: ئه ی پیغه مبهری خوا سی سه د و شتر به هه موو پیداو یستیه کانیه وه له سر من، من خۆم پیغه مبهرم بینی (ﷺ) له مینه ره که ی دابه زی و فرمووی: ((ما علی عثمان ما عمل بعد هذ، ما علی عثمان ما فعل بعد هذ))^۳ واته: ئیتر عوسمان هیچی له سر نییه هر چی بکات پاش ئه مرۆ؟ له (عبدالرحمن بن سمره) یشه وه هاتوو که فرموویه تی: عوسمان هه زار دیناری له پۆشاکه که یدا هیئا له کاتی ئاماده کردنی سوپای عوسره، پیغه مبهری (ﷺ) پاره کانی له ده ستیدا هه لده گپرایه وه و ده یفرموو: له پاش ئه مرۆ عوسمان هر چی بکات زیانی نابیت بۆی، ئه م قسه ی چند جار دووباره کرده وه.^۴

۱ البخاری، کتاب النکاح، باب مرعظة الرجل ابنته (۱۸۰/۶) رقم (۵۱۹۱).

۲ بهوانه: السیرة النبویة فی ضوء المصادر الاصلیة (۶۱۵).

۳ سنن الترمذی، مناقب (۱۲۵/۵-۱۲۶) رقم (۳۷۰۰).

۴ مسند احمد (۶۳/۵).

عوم‌ریش (ﷺ) نیوه‌ی ماله‌ک‌ی به‌خشی و، وایزانی پیشی نه‌بو به‌کر ده‌داته‌وه به‌و کاره‌ی، خزی باس ده‌کات و ده‌فهرموویت: پیغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) فه‌رمانی پی کردین به‌به‌خشین، له‌وکاته‌ی سه‌روه‌ت و مالم‌ه‌بوو، وتم‌نه‌مړی مه‌گر پیشی نه‌بو به‌کر به‌مه‌وه، نیت‌ر نیوه‌ی ماله‌که‌م هینا، پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) فه‌رموی: چیت هیشته‌وه بۆ که‌س و کارت؟ وتم: نه‌وه‌نده‌ی تر، به‌لام نه‌بو به‌کر ه‌موو ماله‌ک‌ی هینا، پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) فه‌رموی: چیت بۆ که‌س و کارت هیشته‌وه؟ وتی: خوا و پیغه‌مبه‌ره‌ک‌ی، وتم: ه‌رگیز پیشی نه‌بو به‌کر بۆ نادریتته‌وه.^۱

ه‌روه‌ها ده‌گپنه‌وه که (عبدالرحمن بن عوف) دوو ه‌زار دره‌می به‌خشی، که بریتی بوو له‌ نیوه‌ی ماله‌ک‌ی.^۲

ه‌ندیکی تریش له‌ هاوه‌لان به‌خشینی مه‌زنیان ته‌رخان کرد، وه‌کو عه‌بیاسی کوپی عه‌بدولموت‌ه‌لیب و، ته‌له‌ک‌ی کوپی عوبه‌یدوللا و، موحه‌مه‌دی کوپی مه‌سله‌مو، عاسیمی کوپی عه‌دی (په‌زای خویان لی بیت).^۳

به‌م شیوه‌ موسلمانان تیده‌گن که پاره‌ه‌کاریکه و، سه‌رانی هاوه‌لان توانیان بیسه‌لمیتن که ماله‌که‌یان له‌ خزمه‌ت ناینه‌که‌یاندایه، میژووی ده‌وله‌مه‌نده موسلمانانه‌کانیش میژوویه‌کی پۆشنه، وه‌کو چۆن جیهاد به‌گیان کراوه، به‌ه‌مان شیوه‌ جیهاد به‌مالیش کراوه.^۴

په‌له‌کردنی ده‌وله‌مه‌نده‌کان له‌ به‌خشیندا به‌لگه‌یه له‌سه‌ر کاریگه‌ری نیمان له‌ ده‌رووندا، که ه‌موو نوممه‌تیک پیویستی به‌وه ه‌یه بۆ نه‌وه‌ی سه‌رکه‌ویته‌ سه‌ر دوژمنه‌کانیدا، چاکترین کاری چاکخوازه‌کان چاندنی نایینه له‌ دل‌ی خه‌لکیدا.^۵

ه‌زاره‌کانیش به‌ شه‌رمه‌وه به‌خشینی خویان نه‌نجام دا، بۆیه‌ دوچاری تانه و ته‌شه‌ری مونا‌فیکه‌کان بوونه‌وه، نه‌بو عوقه‌یل نیو نه‌ندازه‌ خورمای هینا و، که‌سیکی

۱ سنن ابی داود، الزکاة (۲/۳۱۲-۳۱۳) رقم (۱۶۷۸).
 ۲ به‌روانه: السیره النبویه فی ضوء المصادر الاصلیه (۶۱۶).
 ۳ به‌روانه: مغازی، الواقدي (۴۴۹).
 ۴ من معین السیره (۴۴۹).
 ۵ به‌روانه: السیره النبویه دروس وعبر للسباعی (۱۶۱).

تر هندی خورمای زیاتری هینا، نه‌وانیش تانه‌ی لیدان و وتیان: خوا پیوستی به‌و
خیره‌ی نه‌وان نییه!! نه‌وه‌ی دوه‌میش ته‌نھا بۆ پروپامایی نه‌و کاره‌ی کردوه،
ئیتتر خوای گه‌وره‌یش نه‌م نایه‌ته‌ی دابه‌زاند: ﴿الَّذِينَ يَلْمُزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ
مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فِي الصَّدَقَاتِ وَالَّذِينَ لَا يَجِدُونَ إِلَّا جُهْدَهُمْ﴾ (التوبة: ۷۹).

نه‌وان ده‌وله‌مه‌نده‌گانیان تۆمه‌تبار ده‌کرد به‌ریایی و، گالته‌شیان ده‌کرد به
به‌خشینی هه‌زاره‌گان.^۱

له‌پاستیدا ئیمانداره‌ هه‌زاره‌گان تۆر خه‌مبار بوون چونکه‌ خه‌رجی ده‌رچوونیان
نه‌بوو بۆ جیهاد و له‌ پینا و خوادا، عوله‌به‌ی کوپی زه‌ید یه‌کێک بوو له‌ (البکائین)
شه‌ونویژی کرد و گریا و، فرمووی: خواجه‌ تۆ فرمانت به‌ جیهاد کردوه و هانی
موسلمانانت داوه له‌سه‌ری، به‌لام هیجت پیم نه‌داوه بتوانم پیتی ده‌ریجم له‌گه‌ل
پیغه‌مبه‌ره‌که‌ت، بۆیه‌ من گه‌ردنی هه‌موو موسلمانیک ئازاد ده‌که‌م سته‌میکی لی
کردووم یا ده‌ست دریزی کردووته سه‌ر لاشه‌ و ئابووودا، دوایی پیغه‌مبه‌ر(ﷺ)
ئاگاداری کرده‌وه که خوای گه‌وره‌ لیتی خۆش بووه.^۲

نه‌م به‌سه‌ره‌اته‌ به‌لگه‌یه‌ له‌سه‌ر دلسۆزی و خۆشه‌ویستی جیهاد و بلاوکردنه‌وه‌ی
بانگه‌واز له‌ هه‌موو لایه‌ک، هه‌ر به‌زه‌یی خوای گه‌وره‌ی تیا به‌دی ده‌کریت به‌ بنده
لاوازه‌کانی.^۳

(واثلة بن الاسقم) باسمان بۆ ده‌کات و ده‌فه‌رموویت: کاتیک پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) بانگی
کرد بۆ غه‌زای ته‌بوک... له‌ ناو مه‌دینه‌ هاوارم ده‌کرد: کێ له‌گه‌ل خۆی ده‌میا و
پشکی من له‌ ده‌سته‌که‌وتدا بۆ خۆی بیست، پیاویکی به‌ ته‌مه‌نی نه‌نصاری وتی:
به‌شه‌که‌ی بۆ ئیغه‌ و به‌ تۆره‌ له‌گه‌ل خۆمان سواری ده‌که‌ین و، خواردنی له‌سه‌ر
خۆمانه‌، کاتیک ده‌سته‌که‌وته‌کان به‌شکران پینچ و شترم به‌رکه‌وت، منیش وشتره‌کانم
بۆ برد و، وتی: وشتره‌کانت ببه‌ بۆ خۆت نه‌ی برازا، من مه‌به‌ستم نه‌م به‌شه‌ نه‌بوو.^۴

۱ بېوانه: السيرة النبوية في ضوء المصادر الاصلية (٦١٦).

۲ به‌ هه‌ندیک سه‌نه‌دی لاوازه‌هاتوه، به‌لام شاهمیدیکي سه‌حیحی هه‌یه، بۆیه‌ ده‌گونجیت بکریته به‌لگه‌یه‌کی
میتوویی، بېوانه: المجتمع المدني للمعري (٢٣٥).

۳ بېوانه: محمد رسول الله، محمد الصادق عرجون (٤٤٣/٢).

۴ بېوانه: جامع الاصول رقم (٦١٨٨)، معين السيرة (٤٥٣).

(واثلة) ده‌ستی هه‌لگرت له‌ پشکی خۆی له‌ ده‌ستکه‌وته‌کان بۆ ئه‌وه‌ی ده‌ستکه‌وتی قیامه‌تی به‌رکه‌وێت، پیاوه‌ ئه‌نصاریه‌که‌یش وازی هه‌ینا له‌ به‌شینی که‌وره‌ له‌ پشوی خۆی و خواردنی به‌ (واثلة) دا به‌رامبه‌ر پشکی تر که‌ پشکی قیامه‌ته‌. ئه‌م چه‌مکانه‌ هه‌لقولای ئه‌و کۆمه‌لگایه‌ن که‌ له‌سه‌ر قورئان و سوننه‌ت په‌روه‌رده‌ بوون، هه‌ندیکیان هه‌ندیکی تریان ته‌واو ده‌که‌ن.^۱

ئینجا ئه‌شعهرییه‌کان هاتن و ئه‌بو موسای ئه‌شعهری پیشیان که‌وتبوو، داوایان ده‌کرد له‌ پیغه‌مبه‌ر ﷺ و شتریان بۆ دابین بکات بۆ ئه‌وه‌ی ده‌رچن بۆ جیهاد، به‌لام پیغه‌مبه‌ر ﷺ ماوه‌ ته‌نها توانی سی و شتریان بۆ دابین بکات.^۲ ته‌نانه‌ت لاواز و په‌که‌که‌وته‌ و نه‌خۆشه‌کان و ئه‌وانه‌ی خه‌رجی ده‌رچوونیان نه‌بوو ده‌ستیان کرده‌ گریان له‌به‌ر په‌رۆش بوونیان بۆ جیهاد، تاکو خوای که‌وره‌ ئایه‌تی له‌سه‌ر دابه‌زاندن:

﴿لَيْسَ عَلَى الضُّعَفَاءِ وَلَا عَلَى الْمَرْضَى وَلَا عَلَى الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ مَا يُنْفِقُونَ حَرَجٌ إِذَا نَصَحُوا لِلَّهِ وَرَسُولِهِ مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ وَاللَّهُ عَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١١﴾ وَلَا عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَا أَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَا أَجِدُ مَا أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ تَوَلَّوْا وَأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ حَزَنًا أَلَّا يَجِدُوا مَا يُنْفِقُونَ﴾ (التوبة: ۹۱-۹۲).

له‌ راستیدا دیمه‌نیکی کاریگه‌ر بوو بۆ خه‌زی راسته‌قینه‌ له‌سه‌ر جیهاد کردن له‌گه‌ل پیغه‌مبه‌ر ﷺ، ئه‌گه‌رچی ئه‌و که‌سانه‌یش که‌ هه‌ریه‌که‌ و پاساوێکیان هه‌بوو له‌ نه‌هاتن، به‌لام به‌ ده‌کانیان موجهاید بوون،^۳ هه‌ر ئه‌وانه‌ش بوون که‌ پیغه‌مبه‌ر ﷺ باسی کردن و ده‌یفه‌رموو: ((ان بالمدينة اقواماً ما سرتم مسيراً ولا قطعتم وادياً الا كانوا معكم))، واته‌: که‌سانێک هه‌ن له‌ مه‌دینه، هه‌ر پێگه‌یه‌ک ده‌بێن، یان دۆلێک تیده‌په‌رێژن له‌گه‌لتانان، وتیان: ئه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا، له‌ مه‌دینه‌شن؟ فه‌رمووی: به‌ئێ پاساویان هه‌یه‌ له‌ نه‌هاتندا.^۴

۱ بیوانه: معین السیره (۴۵۳).

۲ بیوانه: المجتمع المدني (۲۳۶).

۳ بیوانه: السیره النبویه فی ضوء المصادر الاصلیه (۶۱۸).

۴ البخاری، کتاب المغازی، رقم (۴۴۲۳).

چوارہم: ہہ لوئیستی مونافیقہ کان لہ غہزای تہ بوک.

کانتیک بانگ کرا بؤ جیہاد و پیغمبر ﷺ بانگہ وازی کرد بؤ نامادہ کردنی سوپاکہ، مونافیقہ کان خہ لکیان سارد دہ کردہ وہ، دہ یانوت: لہ م گہ رمایہ دہ رمہ جن: ﴿فَرِحَ الْمُخَلَّفُونَ بِمَقْعَدِهِمْ خَلْفَ رَسُولِ اللَّهِ وَكَرِهُوا أَنْ يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَالُوا لَا تَنْفِرُوا فِي الْحَرِّ قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ أَشَدُّ حَرًّا لَوْ كَانُوا يَفْقَهُونَ ﴿۸۱﴾ فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلًا وَلْيَبْكُوا كَثِيرًا جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾ (التوبة: ۸۱-۸۲).

پیغمبر ریش ﷺ بہ (الجد بن قیس)ی فرموو: نایا نہ مسال دہ توانی جیہادی پڑمہ کان بکہیت؟ وتی: نہی پیغمبر ی خوا پڑگہم بدہ نہیہم، نہ وہ ک لہ خشتہ بجم، سویند بہ خوا کہ س و کارہ کہم دہ زانن کہ س نییہ نہ وہ ندہی من حہ ز لہ نافرہت بکات، دہ ترسم نافرہ تہ کانیان ببینم و خوم پی پاناگیریت، ئیتر پیغمبر ﷺ پھوی لی وہ رگیپا و فرمووی: بہ لی مؤلہ ت دہ دم، لہ سہر نہ و پیاوہ نہ م نایہ تہ دابہ زی: ﴿وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ أَذِّنْ لِي وَلَا نَفْتِيْٓ أَلَا فِي الْفِتْنَةِ سَقَطُوا وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ﴾ (التوبة: ۴۹). ہہ ندیکیشیان چوونہ لای پیغمبر ﷺ و پاساوی درویان دہ ہینایہ وہ بؤ نہ وہی دوابکہ ون، پیغمبر ریش ﷺ پڑگہی دہ دان نہیہن، خوی گہ ورہیش لہ و بارہ وہ گلہیی لی کردو فرمووی: ﴿عَفَا اللَّهُ عَنْكَ لِمَ أَذِنَتْ لَهُمْ حَتَّىٰ يَتَّبِعَ لَكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَتَعَلَّمَ الْكٰذِبِينَ﴾ (التوبة: ۴۳).

ئینجا پیغمبر ﷺ ناگادار کرایہ وہ کہ کہ سانتیک لہ مالی سوہ یلیمی جولہ کہ کڑدہ بنہ وہ و خہ لکی سارد دہ کہ نہ وہ لہ دہ رچوون لہ گہ ل پیغمبر ﷺ، ئیتر پیغمبر ﷺ کہ سیکی نارد و مالہ کہی سوتاند.

نهم کاره‌یش به‌لگه‌یه له‌سهر چاودیزی کردنی موسلمانان به وردی بۆ کاروباری مونا‌فیق و جوله‌که‌کان و له باربردنی هه‌وله‌کانیان له دژ بانگه‌وازی نیسلا‌می، هه‌روه‌ها پزیزکی پیرۆزشه پتویسته هه‌موو لپرس‌راویک لئی‌ه‌وه فیر بی‌ت، چون پروبه‌پرووی بانگ‌خوا‌زانی بشتیوی و مه‌لبه‌نده‌کانی گومرا‌کردن بینه‌وه، که زیان ده‌گه‌یه‌ننه تاک و کۆمه‌لگا نیسلا‌مییه‌کان.^۱

قورئانی پیرۆز باسی هه‌لو‌یستی مونا‌فیه‌کانی کردوه پیش غه‌زاکه و، فه‌رموویه‌تی: ﴿لَوْ كَانَ عَرَضًا قَرِيبًا وَسَفَرًا قَاصِدًا لَاتَّبَعُوكَ وَلَٰكِنْ بَعَدَتْ عَلَيْهِمُ السَّعَةُ وَسَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَوِ اسْتَطَعْنَا لَخَرَجْنَا مَعَكُمْ يُهْلِكُونَ أَنفُسَهُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ﴾ (التوبة: ۴۲). نینجا باسی نه‌وه‌شی کردوه که دوا‌ی غه‌زاکه ده‌یلتین: ﴿هُوَ سَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَوِ اسْتَطَعْنَا لَخَرَجْنَا مَعَكُمْ يُهْلِكُونَ أَنفُسَهُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ﴾ نهم نایه‌ته‌یش پیش گه‌رانه‌وی پیغه‌مبه‌ر ﷺ بوو له ته‌بوک.

واته: نه‌وان به درۆه ده‌لین: نه‌ی ئیمانداران گه‌ر بمانتوانیا له‌گه‌لتان ده‌رچین بۆ ته‌بوک ده‌رده‌چو‌وین، به‌لکو ئیمه‌ ناچارین دواکه‌وین، پاسا‌وی به‌هیزمان هه‌یه بۆ دواکه‌وتن.^۲

نینجا خوا‌ی گه‌وره‌ گله‌یی کرد له پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی که فه‌رموویه‌تی: ﴿عَفَا اللَّهُ عَنْكَ لِمَ إِذْنَتْ لَهُمْ حَتَّىٰ يَتَّبِعَنَّ لَكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَتَعْلَمَ الْكَاذِبِينَ﴾ (التوبة: ۴۳). موا‌هید ده‌لیت: نهم نایه‌ته له که‌سانیکدا دابه‌زی ده‌یانوت: داوا‌ی مؤله‌ت بکه‌ن له پیغه‌مبه‌ری خوا، نه‌گه‌ر مؤله‌تی دان و نه‌دان ئیوه هه‌ر مه‌پۆن، نه‌وانیش مونا‌فیه‌کانن: له‌وانه: عه‌بدو‌لای کوری ئوبه‌ی و(الجد بن قیس) و(رفاعة بن التابوت)، ژماره‌یان سی و نو که‌س بوون داوا‌ی لپیوردن‌یان کرد به هه‌ندی پاسا‌وی درۆینه.^۳

۱ بروه‌انه: الصراع مع الصليبيين (۱۲۱).

۲ بروه‌انه: حديث القران الكريم (۶۴۷/۲).

۳ بروه‌انه: التحرير والتنوير (۱۰۹/۱۰).

پاش نه م گله‌ییه نرم و نیانه، خوی گه‌وره فهرمووی: ﴿لَا يَسْتَعِدُّنَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ﴾ (۴۴-۴۵).
 ﴿لَا يَسْتَعِدُّنَكَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَزَّابَتْ قُلُوبُهُمْ فَهُمْ فِي رَيْبِهِمْ يَكَرَّرُونَ﴾ (التوبة: ۴۴-۴۵).

نه‌میش سه‌ره‌تای نه و نایه‌تانه‌یه دابه‌زین له جیاوازی کردن له نیتوان مونا‌فیک و نیمانداره‌کاندا له جه‌نگ، چونکه قورئان ناشکرای کرد که خو دزین‌وه له جه‌نگ پیشه‌ی مونا‌فیکه‌کانه نه‌ک نیمانداران، به‌وه‌ش وه‌سفرکاون ﴿لَا وَأَزَّابَتْ قُلُوبُهُمْ﴾ واته: به‌گومانن له‌وه‌ی تو بویانت هیناوه و، هر وه‌ها فهرموویه‌تی: ﴿فَهُمْ فِي رَيْبِهِمْ يَكَرَّرُونَ﴾، واته: دوو دل ده‌بن، پییه‌ک پیش ده‌خن و پییه‌ک دوا ده‌خن و، دامه‌زوایش نین له هیچ شتیکدا.^۱

له راستیدا غه‌زای ته‌بوک هر له سه‌ره‌تای ناماده‌کاری بوی، گونجاو بوو بۆ جیا‌کردنه‌وه له نیتوان نیمانداران و مونا‌فیکه‌کاندا، هیچ بواری‌کیش نه‌ما بۆ پوو‌خوشی له‌گه‌ل مونا‌فیکه‌کان، به‌لکو پتویسته نیتر سنووریک دابنریت بۆ دزایه‌تیان و پراوه‌ستانیان له دژ پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) و بانگه‌وازی نیسلا‌می.^۲

پینجه‌م: راگه‌یاندنی سه‌ریازگیری و ناماده‌کردنی سوپا.

سه‌ریازگیری گشتی راگه‌یه‌نرا بۆ غه‌زای ته‌بوک و، ژماره‌ی نه‌وانه‌ی ده‌رچوون له‌گه‌ل پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) گه‌شتنه‌سی سه‌زار که‌س، قورئانیش گله‌یی کرد له‌وانه‌ی ساردیبیان نواند به‌وه‌ی فهرمووی: ﴿يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا مَا لَكُمْ إِذَا قِيلَ لَكُمْ أَنْفِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَنَا قَاتِلْنَا إِلَى الْأَرْضِ أَرْضَيْتُمْ بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ الْآخِرَةِ فَمَا مَتَّعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ إِلَّا قَلِيلٌ﴾ (التوبة: ۳۸).

۱ به‌وانه: تفسیر ابن‌کثیر (۲/۳۶۰)، التحریر والتنوییر (۱۰/۲۱۰)، حدیث القرآن (۲/)، تفسیر المرافی (۱۲۷/۴).

۲ نضرة النعم (۱/۳۸۹).

قورثان داوای کرد له هه‌موان ده‌رچن بۆ جه‌نگ: ﴿أَنْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا
وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ
تَعْلَمُونَ﴾ (التوبة: ۴۱).

پیغمبر ﷺ توانی سی هه‌زار که‌س له موهاجیر و نه‌نصار و هۆزه‌کانی تر
کۆبکاته‌وه، نه‌مجاره‌شیان به‌ پیچه‌وانه‌ی جاره‌کانی تره‌وه - جینگای مه‌به‌ستی
ناشکرا کرد هه‌ر له سه‌ره‌تاوه.

زانایانیش نه‌مه‌یان کردووه‌ته به‌لگه که پێدراوه جینگای مه‌به‌ست ناشکرا بکریته
له کاتی ده‌رچوون بۆ غه‌زا، نه‌گه‌ر به‌رژه‌وه‌ندی له‌وه‌دا نه‌بیته‌ بشارد‌ریته‌وه.

هۆکاری ناشکراکردنی ئاراسته‌ی پرولیتکراویش نه‌مانه‌ی خواره‌وه بوون:

۱- دوری پێگاکه، چونکه پیغمبر ﷺ ده‌یزانی پۆیشتن بۆ ولاتی پۆم
کاریکی قورسه و، پێگاکه‌یش بیابانه و ئاوی پوهه‌کی که‌م تیا‌یه و، پێویسته
ئاماده‌کاری له پیش ده‌رچوون نه‌نجام بدریته.

۲- زۆری دوژمن و جیا‌وازیان له‌و دوژمنانه‌ی که پیشتر جه‌نگیان له‌گه‌ڵ
کردوون.^۲

۳- سه‌ختی کاته‌که، بۆ‌ئه‌وه‌ی هه‌موو که‌سیک ته‌ماشای بارودۆخی خۆی بکات و،
خه‌رجی بۆ ئه‌وانه‌ی له داوی خۆی به‌جۆ ده‌هینێ دابین بکات.^۳

۴- نیاز نه‌ما به‌ شاردنه‌وه له‌م کاته‌دا، چونکه هێزکی ترسناک نه‌ما له
دوورگه‌ی عه‌ره‌ب پێویست بکات ئه‌م هێزه‌ گه‌وره‌ی بۆ کۆبکریته‌وه جگه له
پۆمه‌کان و ئه‌و عه‌ره‌به‌ هاوپه‌یمانانه نه‌بن له‌گه‌ڵیان.^۴

له‌راستیدا پیغمبر ﷺ نه‌رم‌ونیانی ده‌نواند له کاتی نه‌خشه‌کێشانی جه‌نگیدا و،
په‌چاوی به‌رژه‌وه‌ندی گشتی ده‌کرد له هه‌ردوو حاله‌تی شاردنه‌وه و، ناشکراکردن.^۵

۱ به‌وانه: الصراخ مع الصليبيين (۹۷).

۲ به‌وانه: الرسول القائد (۳۹۸).

۳ به‌وانه: البداية والنهاية (۱/۵).

۴ به‌وانه: غزوة تبوك محمد احمد باشميل (۵۷).

۵ به‌وانه: القيادة في عهد رسول الله ﷺ (۵۱۰).

کاتیکیش موسلمانان ناگادار بوون به جیگای مه‌به‌ست، به په‌له هاتن به دهم بانگه‌وازی پیغمبر ﷺ که ده‌یفه‌رموو: ((من جهز جيش العسرة فله الجنة))،^۱ واته: هر که سیک به‌شداری بکات له ناماده‌کردنی سوپای عوسره ده‌چیته به‌ه‌شته‌وه.

ئینجا پیغمبر ﷺ موحه‌مه‌دی کوپی مه‌سلمه‌ی ئه‌نصاری کرده جینشینی خۆی له مه‌دینه و، عه‌لی کوپی ئه‌بو تالیبیشی به‌جی هیشته له‌سر که‌س و کاره‌که‌ی، ئیتیر مونا‌فیکه‌کان وتیان: به قورسی زانی و ویستی خۆی لی سووک بکاته‌وه، ئیتیر عه‌لی چه‌که‌که‌ی مه‌لگرت و خۆی گه‌یاند ه پیغمبر ﷺ له‌جوروف^۲ و وتی: مونا‌فیکه‌کان واده‌لین: پیغمبر ﷺ فه‌رمووی درۆ ده‌که‌ن، به‌لکو تو‌م کردووه به جینشینی ی خۆم له‌سر ئه‌وانه‌ی که به‌جیم هیشتون، بۆیه بگه‌رێره‌وه لای که‌س و کاری من و خۆتیش، ئایا پازی نابیت پله و پایه‌ت له لای من وه‌کو پله و پایه‌ی هارون بیت له لای موسا، به‌لام هر ئه‌وه‌یه من پیغمبر نییه له دوام،^۳ ئینجا عه‌لی گه‌راپه‌وه بۆ مه‌دینه.^۴

جینشینی عه‌لی ﷺ بۆ پیغمبر ﷺ تاییه‌ت بوو به مانه‌وه له نیو که‌س و کاره‌کانی به هۆی خزمایه‌تی، به‌لام جینشینی موحه‌مه‌دی کوپی مه‌سلمه له هه‌مان غه‌زادا بۆ کاروباری گشتی بوو، ئیتیر ئه‌وانه‌ی که ئه‌م به‌جی هیشته‌ی عه‌لی به‌ه‌لگه ده‌زانن بۆ خه‌لیفه بوونی له پاش پیغمبر ﷺ به هه‌له‌داچوون. چونکه جینشینی عه‌لی ﷺ بۆ کارێکی تاییه‌ت بوو.^۵

له کاتی کۆبوونه‌وه‌ی موسلمانانیش له (ثنية الوداع) پیغمبر ﷺ ئالای هه‌ره مه‌زنی دایه ده‌ستی ئه‌بو به‌کری صدیقه‌وه ﷺ، ئالایه‌کی گه‌وره‌ی دیکه‌شی دایه ده‌ستی زوبه‌یری کوپی عه‌ووام ﷺ، ئالای هۆزی ئه‌وسیشی دایه ده‌ستی ئوسه‌یدی کوپی حوزه‌یر، ئالای خه‌زره‌جیشی دایه ده‌ستی ئه‌بو دوجانه و، فه‌رمانی کرد

۱ البخاری، کتاب المناقب، باب مناقب عثمان (۲۴۳/۴).

۲ بیروانه: زاد المعاد (۵۲۹/۳).

۳ بیروانه: صحیح السیره النبویه (۵۸۹)، البخاری، کتاب المغازی رقم (۴۴۱۶).

۴ بیروانه: زاد المعاد (۵۳۰/۳).

۵ بیروانه: صور وعبر من الجهاد النبوی فی المدینه (۴۶۶-۴۶۷).

هموو تیره‌یه‌کیش له نه‌نصاره‌گان ئالایه‌کیان هه‌بیته،^۱ عه‌ببادی کوپی بیشریش دانرا بۆ پاسه‌وانیتی ته‌بوك به ده‌وری سه‌ریازگه‌که ده‌سوپرایه‌وه،^۲ چاوساغیش له‌م غه‌زایه (علقمة بن الفغواء الخزاعي) بوو، چونکه شاره‌زایی چاکی هه‌بوو له‌و پێگایه.^۳ نه‌م زانیاریانه‌ش ته‌نها واقیدی ده‌یکێژپتته‌وه، باسکردنیشی له‌ پروی میژووپییه‌وه زیانی نییه.^۴

تویژهر تیپینی زیادبوونی ژماره‌ی موسلمانان ده‌کات، وه‌کو جه‌نگاوه‌ر به‌ گشتی‌بو، سواره‌گان به‌ تایبته: بۆ نمونه ژماره‌ی جه‌نگاوه‌ران له‌ غه‌زای به‌دری گه‌وره‌ سیّ سه‌د و سیانزه جه‌نگاوه‌ر بوون، له‌ ئوحوود ژماره‌یان گه‌یشته‌ نزیکه‌ی حه‌وت سه‌د جه‌نگاوه‌ر، له‌ غه‌زای نه‌حزابدا ژماره‌یان گه‌یشته‌ سیّ هه‌زار که‌س و له‌ فه‌تحی مه‌که‌که ده‌ هه‌زار جه‌نگاوه‌ر ده‌بوون، له‌ حونه‌ین دوانزه هه‌زار جه‌نگاوه‌ر و، له‌ غه‌زای ته‌بوك ژماره‌ی جه‌نگاوه‌ران گه‌یشتنه زیاتر له‌ سی هه‌زار که‌س.

ئینجا وه‌کو سوار ته‌نها دوو سوار هه‌بوو له‌ جه‌نگی به‌دردا، له‌ غه‌زای ئوحوودیشدا هه‌ر نه‌وه‌نده بوو، به‌لام له‌ پاش ته‌نها شه‌ش ساڵ ژماره‌که باز ده‌دات بۆ ده‌ هه‌زار سوار بێگومان نه‌وه‌ش به‌ هۆی بڵاوبونه‌وه‌ی ئیسلامه‌وه بوو له‌ ناو هۆزه‌کانی بیابان چونکه گرنگی زۆریان ده‌دا به‌ نه‌سپ و به‌خێوکردنی زیاتر له‌ خه‌لکی شار.^۵

۱ به‌وانه: المغازي (۹۹۶/۳)، الطبقات الكبرى لابن سعد (۱۶۶/۲).

۲ به‌وانه: سبيل الهدى والرشاد (۶۵۲/۵)، الصراح مع الصليبيين (۹۹).

۳ به‌وانه: امتاع الاسماع (۴۵۱/۱)، شرح المواهب اللدنية (۷۲/۲).

۴ به‌وانه: السيرة النبوية الصحيحة (۵۳۲/۲).

۵ به‌وانه: الصراح مع الصليبيين (۱۰۰).

باسی دووهم: چهند رووداوئیک له ریگا و کاتی گه‌یشتن به ته‌بوك

پاش ناماده‌کردنی سوپاکه و به‌ستنی ئالاکان، پیغه‌مبەر (ﷺ) به‌رێکه‌وت و چاره‌پوانی که‌سی نه‌کرد و ده‌ریاره‌ی نه‌وانه‌ش دواکه‌وتوون ده‌یفهرموو: وازیان لی بهینن نه‌گەر چاکه‌یان تیا بیټ فریامان ده‌که‌ون، نه‌گەرنا خوای گه‌وره ئیوه‌ی له نه‌وان پزگار کردوه.^۱

یه‌که‌م: به‌سه‌رهاتی (ابو ذر الغفاری).

ئیبینو ئیسحاق ده‌لئیت: پیغه‌مبەر (ﷺ) به‌رێکه‌وت و که‌سانئیک دواکه‌وتن، ئیتر هەر ده‌یفهرموو وازیان لی بهینن نه‌گەر چاکه‌یان تیا بیټ خۆیان فریامان ده‌که‌ون... وتیان: (ابو ذر) یش دواکه‌وتوه، پیغه‌مبەر (ﷺ) هه‌مان قسه‌ی دووباره‌ کرده‌وه.

(ابو ذر) کاتی‌ک بینی وشتره‌که‌ی خاوه، شته‌کانی دا به‌کۆلیدا و به‌پیاده به‌رێکه‌وت، تاکو گه‌یشته‌پیغه‌مبەر (ﷺ)، له‌ دووره‌وه موسلمانئیک وتی: پیاوی‌ک به‌ته‌نیا رێده‌کات به‌ره‌ و لامان، پیغه‌مبەر (ﷺ) فه‌رمووی: یاخوا (ابو ذر) بیټ، وتیان: به‌ئلی خۆیه‌تی، پیغه‌مبەر (ﷺ) فه‌رمووی: په‌حه‌تی خوای لی بیټ به‌ته‌نیا رێده‌کات و به‌ته‌نیا ده‌مریټ و به‌ته‌نیا زیندوو ده‌کرئته‌وه،^۲ پۆزگار تیپه‌پی و له‌سه‌رده‌می عوسماندا، هه‌ندی‌ک رووداو هاته‌ پێشی و (ابو ذر) نێردرا بۆ (الریذة) و له‌کاتی سه‌ره‌مه‌رگدا، فه‌رمووی به‌خیزانه‌که‌ی و خولامه‌که‌ی: نه‌گەر مردم بمشۆن و کفنم بکه‌ن و ئینجا له‌ناوه‌پاستی ریگا که‌ دامبنین، به‌لکو کاروانئیک تیپه‌ریت بلین نه‌وه تهرمی (ابو ذر) ه، یه‌که‌م کاروانیش که‌ هات عه‌بدو‌لای کوری مه‌سه‌ودی تیا بوو، که‌ زانی (ابو ذر) ه‌ مردوو ه‌ دابه‌زی و ده‌ستی کرده‌ گریان و فه‌رموو ده‌که‌ی پیغه‌مبەر (ﷺ) ی بیرکه‌وته‌وه، ئینجا سپاردیان به‌خاک،^۳ ته‌م به‌سه‌رهاته‌یش چهند

۱ به‌وانه: الاکتفاء بما تضمنه من مغازی رسول الله و الثلاثة الخلفاء للکلامي (۲/۲۷۶).

۲ به‌وانه: السیره النبویه لابن هشام (۴/۱۷۸).

۳ هه‌مان سه‌رچاوه و لایه‌ره.

وانه‌یه‌کی تیا‌یه:

- ۱- نه و نار‌ه‌ه‌تیه‌ی (ابو زر) تووشی بوو له رینگا تاکو گه‌یشته سوپاکه.
- ۲- فه‌رموده‌که‌ی پیغمبر ﷺ: ((رحم الله ابا زر، یمشی وحده، ویموت وحده، ویبعث وحده))، به‌لگه‌ی ناشکرایه له‌سه‌ر پاستیتی پیغمبر‌رایه‌تی موحه‌مه‌د ﷺ^۱.
- ۳- زانست و بیر تیزی (ابن مسعود) که نه و به‌سه‌ره‌اته‌ی یه‌کسه‌ر بیر‌که‌وته‌وه^۲.

دووهم: به‌سه‌ره‌اتی (ابو خیثمه).

(ابن اسحاق) ده‌لئیت: له پاش ده‌رچوونی پیغمبر ﷺ به‌چه‌ند پۆژیک (ابو خیثمه) گه‌رایه‌وه مالی خۆی له پۆژیکی زۆر گه‌رمدا، بینی هه‌ردوو خیزانه‌که‌ی دوو که‌پریان بۆ ناماده‌کردوو له ناو باخه‌که‌یدا و فینکیان کردوو‌ته‌وه و خواردنیان ناماده‌کردوو، نه‌ویش ته‌ماشای کرد و وتی: پیغمبر‌یه‌ی خوا له‌به‌ر گه‌رمای خۆر بیئت و له ناو تووز و په‌شه‌با، (ابو خیثمه) یش له سیبهری فینک و خواردنی خۆش و ئافره‌تی جوان له مالی خۆیدا، نه‌مه هه‌رگیز دادگه‌ری نییه! ئینجا وتی: دانانیشم تاکو تویشووم بۆ ناماده‌نه‌کن به‌لکو بگه‌مه پیغمبر ﷺ، له رینگه‌ پیش گه‌یشتن به‌ته‌بوک له‌گه‌ل (عمر بن وهب الجمحی) بوون به‌هاوپی، که گه‌یشتنه‌ته‌بوک (ابو خیثمه) داوای کرد له عومه‌یر دواکه‌ویت و وتی: من گونا‌ه‌یکم هه‌یه، با من پیش تو بچمه‌ لای پیغمبر ﷺ، جا کاتی‌ک نزیک بوویه‌وه، خه‌لکه‌که وتیان: سواریک به‌ره‌و لامان دیت، پیغمبر ﷺ فه‌رموی: یاخو! (ابو خیثمه) بیئت، وتیان: به‌لئ خۆیه‌تی، ئیتر هاته‌ لای پیغمبر ﷺ و سلوی لیکرد، پیغمبر ﷺ پیتی فه‌رموو: نه‌وه چاکتره‌ نه‌ی (ابو خیثمه)، ئینجا دوعای چاکه‌ی بۆ کرد.^۳

۱ به‌وانه: الصراع مع الصليبيين (۱۲۹)، التاريخ الاسلامي للحميدي (۱۱۴/۸).

۲ به‌وانه: التاريخ الاسلامي (۱۱۴/۸).

۳ به‌وانه: البداية والنهاية (۸/۵).

له‌م به‌سهراته‌یش چند په‌ندیک وه‌رده‌گرین:

۱- موسلمان خاوه‌نی ویزدانی زیندووه:

چونکه (ابو خيثمة) پازی نه‌بوو له‌ خوښی و ناز و نيعمه‌تدا بيت و، پيغمبر ﷺ له‌ ناره‌حه‌تيدا بيت، بويه ويزدانی ناگادار بوويه‌وه و، پيگای دور و دۆل و شيوی بپری تاكو گه‌يشته پيغمبر ﷺ، ئەم ديمه‌نه په‌فتاری موسلمانه له‌ خوا ترسه‌کانمان بو ده‌رده‌خات له‌ ساته‌کانی لاوازیدا، که دواتر ده‌گه‌پینه‌وه بو حاله‌تیکی نیمانی چاکتر وه‌کو خوی گه‌وره ده‌فه‌رموویت: ﴿إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِّنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ﴾ (الاعراف: ۲۰۱). (ابو خيثمة) هر مه‌ستی به‌ تاوان ده‌کرد تاكو گه‌يشته لای پيغمبر ﷺ له‌ ته‌بوک و په‌زامه‌ندی نه‌وی به‌ده‌ست هیتنا.^۱

۲- ناسینی پیغمبر ﷺ بو‌هاوه‌لانی:

که پيغمبر ﷺ فه‌رموی: یا خوا (ابو خيثمة) بيت، چاک هاوه‌لانی خوی ده‌ناسی و شاره‌زای خه‌سله‌ته‌کانیان بوو، چونکه پيغمبر ﷺ نيکه‌لاوی مه‌موویانی ده‌کرد و، گوئی لی ده‌گرتن و، له‌گه‌لیان پئی ده‌کرد.^۲

۳- وره‌به‌رزی و نارامگرتنی (ابو خيثمة):

به‌وانه له‌و به‌پریاره‌ی که وه‌ریگرت، گه‌شتیکی یه‌کجار ناخوښی له‌ بیابانیکی وشک و ناخوښ، نه‌و به‌پریاره سه‌خته‌ی وه‌رگرت و جیبه‌جیشی کرد.^۳

۴- گله‌یی سه‌رکرده‌ بو سه‌رباز کاریگه‌ری خوی هه‌یه:

(ابو خيثمة) گه‌يشت و دانینا به‌ تاوانی خویدا، پيغمبر ﷺ که پئی فه‌رمو: ((اولی لك یا ابا خيثمة))، واته: خه‌ریک بوو تیا‌بجیت، به‌ واتایه‌کی تر

۱ به‌وانه: التاريخ الاسلامي (۱۱۱/۸-۱۱۲).

۲ به‌وانه: الصراع مع الصليبيين (۱۲۳).

۳ هه‌مان سه‌رچاوه (۱۲۳-۱۲۴).

گوناهه که ی خسته پیش چاوی، چونکه سر کرده نابیت بی دهنگ بیت له سر هله ی سهربازه کانی، چونکه له وانه یه زیان به خو یان و که سانی تر بگه یه نن، به لکو پیویسته له ساری هه لکه ی چاک بکاته وه و لپرسینه وه له گه ل نه نجامد هری بکات، به م شیوه یش دهنه رپیشاندهر و په روه رشیار.^۱

سینه م: گه یشتن به ته بوک.

کاتیک پیغمبر ﷺ گه یشته ته بوک هیچ شوینه واریکی نه بیینی بۆ هیزه کانی پۆمان و هۆزه عه ره به کان، سره پای مانه وه ی موسلمانان له وی بۆ ماوه ی بیست پوژ پۆمه کان پیریان له وه کرده وه بینه جهنگ له گه لیان، فه رمانزه واکانی ده ور به ری شامیش به باشیان زانی ناشتی بکن و سرانه بدهن، پادشای نه یله هیستریکی سپی و پۆشاکیکی نارد بۆ پیغمبر ﷺ و له سر نه وه ریکه وتن سرانه بدهن به موسلمانان، ئینجا خالیدی کوپی وه لیدیش له گه ل چوارسه د سوار پویشتن بۆ (دومة الجندل) و توانی پادشاکه یان (اکیدر بن عبدالملك الکندی) به دیلی بگریت، له و کاته ی ناوبراو له پاو بوو،^۲ به لام پیغمبر ﷺ له گه لی ریکه وت له سر سرانه، ئینجا موسلمانان سرسام بوون له جوانی نه و که وای پادشاکه له به ریدا بوو، پیغمبر ﷺ فه رموی: ئایا له وه سرسام دهن؟ سویند به و که سه ی گیانی منی به ده سته ده سه سره کانی سه عدی کوپی موعاز له به ه شتدا له وه جوانتره.^۳ ده شگری نه وه ده سته که وته کانی (اکیدر) گه شته (۸۰۰) کویله و (۱۰۰۰) و شتر و (۴۰۰) قه لغان و (۴۰۰) پم، ئینجا پیغمبره ی خوا ﷺ ریکه و تننامی به ست له گه ل خه لکی (جریاء) و (اذرع)^۴ و (مقنا)^۵ که به گویره ی نه و ریکه وتنه پیویسته نه وان سالانه سرانه بدهن موسلمانان و له ژیر ده سه لاتی موسلماناندا بن، به م شیوه یش پیغمبر ﷺ زالبوو به سر نه و نیماره تانه ی که و تنونه ته باکووری

۱ بهوانه: الصراع مع الصليبيين (۱۳۴).

۲ بهوانه: السيرة النبوية لابن هشام (۱۸۰/۴).

۳ هه مان سه رچاوه (باسناد جید).

۴ المغازی (۱۰۳۲/۳).

۵ بهوانه: الوثائق السياسية في عهد النبوة والخلافة الراشدة (۱۱۹-۱۲۴).

دورگه‌ی عه‌ره‌بیه‌وه و به هۆیه‌وه توانی سنووری باکووری ده‌وله‌تی ئیسلامی بیاریزیت^۱ و توانیان بالی پۆمه‌کان بچرن، چونکه ئه‌وه‌زانه‌ سه‌ر به‌ گاوره‌کان بوون، له‌ راستیشدا ئه‌وان به‌ ئه‌مه‌ک بوون به‌رامبه‌ر پێککه‌وتنه‌که و سه‌رانه‌که‌یان ده‌دا به‌ ئه‌وه‌په‌ری بی‌ده‌نگی و ملکه‌چه‌یه‌وه^۲، ئه‌مه‌یش سیاسه‌تیکی ژیرانه‌ بوو پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) په‌چاوی کرد له‌وه‌ی نیوان موسلمانان و پۆمه‌کانی داپه‌ری به‌ هه‌ندی میرنشینی که گوێپه‌لێیان ده‌رپه‌ری بۆ پیغه‌مبه‌ر(ﷺ)؛ له‌ سه‌رده‌می خه‌لیفه‌کانی راشیدی‌نیشدا ئه‌وه‌زانه‌ بوونه‌ هێلی ئاسانکاری بۆ فتوحاتی ئیسلامی.^۳

چواره‌م: راسپارده‌کانی پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) بۆ سوپاکه‌ له‌ کاتی تێپه‌رپوونیان به‌ (حجر شمود).

(ابو کبشة الانصاري) ﷺ ده‌فه‌رموویت: له‌ غه‌زای ته‌بوك، خه‌لكی په‌له‌یان ده‌کرد و، ده‌چوونه‌ حیحری سه‌موده‌وه، ئیتر پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) خه‌لكه‌که‌ی كۆكرده‌وه و، فه‌رموی: بۆچی ده‌چنه‌ لای كه‌سانێك حوا رقی لێهه‌لگرتوون، ئیتر پیاویك وتی: سه‌رسام ده‌بین پێیان ئه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا، فه‌رموی: ئایا ئاگادارتان نه‌که‌مه‌وه‌ له‌ شتی له‌وه‌ سه‌یرتر؟ پیاویکه‌ له‌ خۆتان ئاگادارتان ده‌کات له‌ هه‌والی پابوردوو و داهاوو، ئیوه‌ له‌ سه‌ر پێگای راست بن و راستی بپێکن، چونکه‌ خوای گه‌وره‌ باکی نییه‌ له‌وه‌ی سزاتان بدات، که‌سانیکیش دین هیچ به‌رگه‌یه‌کیان پێ ناکریت له‌ خۆیان.^۴ هه‌روه‌ها پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) ده‌یفه‌رموو: مه‌چنه‌ شوینه‌واری ئه‌وه‌که‌ سانه‌ی سته‌میان له‌ خۆیان کرد، مه‌گه‌ر به‌ گه‌ریانه‌وه‌ له‌ ترس ئه‌وه‌ی تووشی ئه‌وان هات تووشی ئیوه‌یش نه‌یه‌ت، ئینجا به‌ توندی له‌ وڵاخه‌که‌ی خوپی و به‌جێ هێشت.

پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) داوای لێ کردن په‌ند وه‌ربگرن له‌و جێگایه‌ و، رق و کینی خوای گه‌وره‌یان بپه‌سه‌وه‌ یاد له‌ دژ ئه‌وانه‌ی خوا و پیغه‌مبه‌ریان خستوه‌ته‌ درۆوه‌، قه‌ده‌غه‌شی کرد لێیان سوود له‌ هیچ شتێک وه‌ربگرن له‌و شتانه‌ی له‌و جێگایه‌دا به‌،

۱ بروه‌نه: الصراخ مع الصلیبیین (۲۱۷).

۲ عن الصادق العرجون (۴/۴۷۹).

۳ بروه‌نه: الصراخ مع الصلیبیین (۴/۴۷۹).

۴ بروه‌نه: الفتح الباری (۲۱/۱۹۵).

ته‌نانه‌ت ناویش، فه‌رمانیشی پیکردن بگرین، یان خۆیان به‌یتنه‌ گریان، نه‌گه‌ر نه‌وانیش وه‌کو نئمه‌ به‌ لای نه‌و شوینه‌وارانه‌دا تیپه‌رپوونایه‌، توشی سزای خوی گه‌وره‌ ده‌بوون، چونکه‌ نه‌وان به‌ چاوی خۆیان موعجیزه‌کانی پیغمبر ﷺ یان بینی.

خوی گه‌وره‌ له‌به‌ر نه‌وه‌ باسی نه‌ته‌وه‌ پيشووه‌کانی بۆ کردوین په‌ندی لای وه‌رگرین، بۆیه‌ نه‌گه‌ر نه‌و شوینه‌وارانه‌مان بینی، پئویسته‌ په‌ندی لای وه‌رگرین، بۆیه‌ پیغمبر ﷺ کاتیک به‌ویدا تیپه‌ر بوو به‌ پۆشاکه‌کی خوی داپۆشی و ولاخه‌کی خیرا کرده‌وه‌.

پینجه‌م: مردنی هاوه‌ل (عبدالله ذو البجادین) ﷺ

عبداللای کورپی مه‌سعود ﷺ ده‌فه‌رموویت: شه‌و نویرم ده‌کرد له‌ غه‌زای ته‌بوکدا، بینیم بلئسه‌یه‌کی ناگر له‌ لایه‌کی سه‌ربازگه‌که‌وه‌ په‌یدا بوو، ده‌لئیت: منیش ته‌ماشام کرد پیغمبر ﷺ و نه‌بو به‌کر و عومه‌ر له‌وین (عبدالله ذو البجادین) گیانی سپاردوه‌ و، نه‌وان خه‌ریکن به‌ خاکی ده‌سپیرن، پیغمبر ﷺ فه‌رموی: براهه‌تانم بۆ نزیک بکه‌نه‌وه‌، نه‌وانیش شوپیان کرده‌وه‌ و، کاتیک له‌ جیگای خوی داینا، فه‌رموی: خواجه‌ من له‌ نه‌و پاریم، تۆیش لئیی پازی به‌، عه‌بدولای کورپی مه‌سعود ده‌لئیت: وتم: خۆزگه‌ من خاوه‌ن نه‌و گۆپه‌ بووایه‌م.

(ابن هشام) ده‌لئیت: هۆی ناوانی به‌ (ذو البجادین) ^۳ نه‌وه‌ بوو، حه‌زی ده‌کرد موسلمان بیّت و که‌س و کاره‌که‌ی پینگه‌یان لای ده‌گرت، تاکو ازبان لای هینا به‌ پۆشاکیکي نه‌ستوره‌وه‌ و هیچی تر، نه‌ویش هه‌له‌ات و کاتیک نزیک بوویه‌وه‌ له‌ پیغمبر ﷺ پۆشاکه‌کی ده‌ری و کردی به‌ دوو پارچه‌، یه‌کیکیان بۆ ده‌رپی و، یه‌کیکیان بۆ سه‌ره‌وه‌ی له‌شی پیداپۆشی. ئینجا هاته‌ لای پیغمبر ﷺ و ئیتر ناویان نا (ذو البجادین).^۴

۱ به‌وانه‌: صور و عبر من الجهاد النبوي في المدينة (۴۸۰).

۲ به‌وانه‌: صحيح السيرة النبوية (۵۹۸).

۳ بجاد: پۆشاکیکي نه‌ستور و زبیره.

۴ به‌وانه‌: السيرة النبوية لابن هشام (۱۸۲/۴).

له م سرگوزشته ییش چند وانه و حوکمیک وهرده گرین:

۱- ریزلینانی پیغمبر ﷺ) بو سهریازه کانی به زیندوویی و مردوویی:

چونکه نه واهولانه گیانی خویان ده کرده قوریانی نیسلام و مال و منالیان به جی ده هیشت، بویه ده بینین پیغمبر ﷺ) به و شیوه ریزیان لی ده گریت و به خاکیان ده سپیریت و دو عایان بو ده کات، نه م ریزلینانه ده بیته هاندر بو نه وانی تر که نازادی بنویتن له گوره پانی شه پدا، ده شتوانین بلین: چاودیری کردنی سر کرده ی موسلمانان به م شیوازه پیشه نگیکی سهریازییه، سیسته م و ده ستوره دانراوه کان شتی وایان به خویانه وه نه بینووه پاش هه لاتنی خوری نیسلام نه بیته. ۱ له هه موو میژووی سر کرده و سه رۆکه کانیشدا خۆبه که مزانینی له و جوره نابینی که پیغمبر ﷺ) کردی له گه ل یه کیک له سهریازه کانی، که به دهستی خوی بیخاته دو نارامگابه وه، ئینجا بشپارپته وه له پهروه ردگاری جیهان و پابگه یه نیت که خوی له و که سه پازییه. ۲

۲- ناشتنی مردوو به شهو:

چونکه پیغمبر ﷺ) تهرمی عه بدولای به شهو شارده وه، سوننه تیش وایه مردوو په له بگریت له ناشتنی، ههروه ها ریدراوه موسلمان خۆشی ده ربیریته، به کاری چاکه بیته ری و هکو دیتته ری براکه ی، نه مه ییش پیچه وانه ی ئیره بییه، چونکه هه سوودی بریتی یه له ئاوات خواستن به لاجوونی نیعمه تیک له سه ر که سیک، نموننه ی نه وه ییش کاتیک عه بدولای کوری مه سعود گوئی له پارانه وه که ی پیغمبر ﷺ) بوو بو (نو البجادین) ئاواتی خواست خوی له ناو گوره که دا بووایه. نه وه وشه ی که سیکه باوه پی ته وای هینا بیته به خوا و پۆژی دوایی. ۲

۱ برهوانه: المدخل الى العقيدة والاستراتيجية العسكرية الاسلامية (۲۹۹).

۲ برهوانه: صور وعبر من الجهاد النبوي في المدينة (۴۷۲).

۳ برهوانه: صحيح السيرة النبوية (۵۹۸)، معين السيرة (۴۵۲).

شه شه: هه ندیک له و موعجزانه ی روویاندا له غه زاکه.

۱- خوی گه وره به پارانه وی پیغه مبه رمکه ی هه وره نه نیریت:

کاتیک موسلمانان له (حجر شمد) تپه ربوون ئاویان پی نه ما و، هاوریان هینایه لای پیغه مبه ر(ﷺ) و داوی بارانی بۆ کردن، خوی گه وره یش په له هه ورکی نارد و خه لکه که تیر ئاو بوون و لیشیان هه لگرت، ئیبنو ئیسحاق له که سیک ده گپرتتوه له مه حمودی کوپی له بیدی پرسییه: ئایا خه لکی مونا فیه کانیا ن ده ناسی؟ وتی: به ئی سویند به خوا... که سانتیک له خزمه کان پتیا ن وتم: پیاویکی مونا فیق بوو گومان نه بوو له مونا فیقی ئه و پیاوه، هه میشه له گه ل پیغه مبه ر(ﷺ) بوو، که ئه و بارانه باری له حیجر، پتیا ن وت: ته ماشا ده که یت؟ ئایا داوی ئه مه هیچی تر هیه؟ نه ویش وتی: هه ورکیکه و تیده په پرت.

۲- هه والی مردنی پیغه مبه ر(ﷺ):

کاتیک پیغه مبه ر(ﷺ) له پنگای ته بوک بوو، و شتره که ی پتی ون کرد، ئیتر هاوه لان ده رچوون بۆ سۆراغی، له و کاته یش یه کیک له هاوه لان له لای پیغه مبه ر(ﷺ) بوو ناوی (عمارة بن حزم) که به شداری جهنگی به دریشی کرد بوو. جا (زید بن اللصیت القینعانی) که مونا فیق بوو له گه ل عوماره بوو له جینگاکه ی، ده هیوت: موحه ممه د بانگه شه ی ئه وه ده کات پیغه مبه ره و هه والی ئاسمانتان بۆ ده هینیت، که چی نازانیت و شتره که شی له کوئی و نبوه، ئیتر پیغه مبه ر(ﷺ) له و کاته ی عوماره ی له لا بوو، فه رمووی: ئه و پیاوه وا ده لئ و... سویند به خوا من هه ر ئه وه ده زانم که خوا فیتری کردووم، خوی گه وره یش ئاگاداری کرد مه وه و شتره که له کوئییه، له فلانه دۆل و شوینه، هه وساره که ی گیر بووه له دارنیک، بۆیه برپۆن بۆم بهیننه وه. ئینجا عوماره گه رایه وه جینگه که ی خوی و باسی ئه و به سه رهاته ی کرد، پیاویک له وی بوو وتی: سویند به خوا ئه و قسه یه زهید کردی پیش ئه وه ی تو بگه یته ئیره، ئینجا عوماره دهستی کرده لیدان له گه ردنی زهید و،

ده‌بیوت: کاره‌ساتیک له لاهه و ناگادار نیم، ده‌رچۆ ئه‌ی دوزمنی خوا هاوپریتیم مه‌که ئیتر، ئیبنو ئیسحاق ده‌لئیت: مه‌ندیك ده‌لئین دوا‌یی زه‌ید ته‌ویه‌ی کردوه، مه‌ندیکیش ده‌لئین هه‌ر له‌سه‌ر ئه‌و بیرو باوه‌په‌ تیاچوه.^۱

۴- زۆربوونی ناو له چاوه‌گی ته‌بوک و، باسکردنی خوشگوزمرانی داها‌توو:

(معاز بن جبل) ﷺ له پیغه‌مبه‌ر ﷺ ده‌گێرته‌وه که فه‌رمویه‌تی: ئیوه سبه‌ی به‌ پشتیوانی خوای گه‌وره ده‌گه‌نه چاوه‌گی ته‌بوک له چیشه‌نگا، هه‌رکه‌سی له ئیوه گه‌یشه‌ ئه‌وی با ده‌ست له ئاوه‌که‌ی نه‌دات، دوو پیاو له پێشدا گه‌یشه‌تبرونه لای کانیه‌که و ناوی زۆر که‌م بوو، پیغه‌مبه‌ر ﷺ لێی پرسین: ئایا ده‌ستان له ئاوه‌که‌ی دا؟ وتیان: به‌لێ، ئیتر پیغه‌مبه‌ر ﷺ لێیان توپه‌ بوو، قسه‌ی پیکردن، ئینجا که‌م که‌م به‌ ده‌ستیان هه‌ندیك له ئاوه‌که‌یان کۆکرده‌وه له ناو شتی‌کدا و، پیغه‌مبه‌ر ﷺ ده‌ستی و ده‌م و چاوی تیا شۆرد و، دووباره کردیه‌وه ناو کانیه‌که و، ئینجا ئاویکی زۆری لێ هه‌لقولا و خه‌لکی ئاویان لێ خوارد.^۲ ئینجا پیغه‌مبه‌ر ﷺ به‌ موعازی فه‌رموو: ((یوشک یا معاز ان آلت بك حياة ان ترى هاهنا جناناً)).^۳

واته: دوور نییه ئه‌ی موعاز نه‌گه‌ر ته‌مه‌ن بوارت بدات ئه‌م وشکانیه‌ی ببینی بووه‌ته باخ و بیستان، له راستیدا ئه‌و ناوچه‌یه زۆر وشک و بێ ئاو بوو، به‌لام خوای گه‌وره له‌سه‌ر ده‌ستی پیغه‌مبه‌ر ﷺ ئه‌و ئاوه‌ی زۆر کرده‌وه و، ئه‌وه‌ش ته‌نها بۆ ئه‌وه نه‌بوو سوپاکه‌ پێوستی له ئاو دا‌بین ببیت، به‌لکو پیغه‌مبه‌ر ﷺ رایگه‌ یاند که ئه‌و ئاوه هه‌ر به‌رده‌وام ده‌بیت تا‌کو باخ و بیستانی پێ به‌روبوومی لێ دروست ده‌بیت، به‌لینه‌که‌ی پیغه‌مبه‌ریش ﷺ هاته‌ دی و، پاش ماوه‌یه‌ک و، تا‌کو ئه‌م‌په‌یش هه‌ر په‌ر له باخ و دارخورما، وه‌کو شایه‌تییه‌ک له‌سه‌ر راستگویی پیغه‌مبه‌رایه‌تی موحه‌مه‌د ﷺ.^۴

۱ بروهانه: السيرة النبوية لابن هشام (۱۷۷/۴).

۲ صحيح مسلم بشرح النووي (۴۱/۱۵)، مختصر مسلم (۱۵۳۰).

۳ صحيح مسلم بشرح النووي (۴۱/۱۵)، الفتح الرباني (۱۹۶/۲۱).

۴ بروهانه: الصراع مع الصليبيين (۱۴۲).

۵- زۆریوونه‌وی خواردن:

(ابو سعید الخدری) ده‌فرموویت: له‌غزای ته‌بوکدا خه‌لکی تووشی برسیتی بوون و، داویان کرد پیغمبر ﷺ) ږنگه‌یان بدات و شتره‌کانیان سه‌رېږن، نه‌ویش ږنگه‌ی پیدان، به‌لام عومه‌ر هات و وتی: نه‌ی پیغمبه‌ری خوا، نه‌گه‌ر وا بکه‌ن و لاخ نامینیت بۆ سواربوون، به‌لام با خواردنه‌کانیان بهینن و دوغایان بۆ بکه، نه‌وانیش خواردنه‌کانیان هینا تاکو ږټک کۆبوویه‌وه له‌گه‌مه‌شامی و، خورما و نان، ئینجا پیغمبر ﷺ) دوغای زۆر بوونه‌وی کرد و پئی فرموون: قاپه‌کانتانی لی پر بکه‌ن و، نه‌وانیش هرچی قاپیان هیه‌ه پریان کرد و هه‌ندیکیشی لی مایه‌وه، ئینجا پیغمبر ﷺ) فرمووی: ((اشهد ان لا اله الا الله واني رسول الله))، هه‌رکسه‌ی به‌م قسانه‌وه بجیته‌ لای خوا بی‌نه‌وه‌ی هیچ گومانیکی لیبی هه‌بیته، ده‌چینه به‌هسته‌وه.

حه‌وته‌م: ناخواتنی قورنانی پیروز ده‌رباره‌ی هه‌لویستی مونا فیه‌کان له‌غه‌زاکه‌دا.

پیاویک له‌غزای ته‌بوکدا وتی: که‌سمان نه‌بینیوه‌وه نه‌وه‌نده‌ی نه‌مانه‌ی که‌ قورنانیان له‌به‌ره، و رگن و درۆزن ترسنۆکتر، پیاویک له‌و کۆږه‌ دانیشتبوو وتی: درۆت کرد، به‌لکو مونا فیقی، ده‌بیته‌م قسه‌یه‌ بگه‌یه‌نم به‌ پیغمبه‌ری خوا (ﷺ)، دوا‌ی نه‌وه‌ قورنان دابه‌زی له‌سه‌ر نه‌م قسانه‌ه‌ه‌ بدولا ده‌لێت: من نه‌و پیاوهم بینی ده‌ستی گرتبوو به‌ په‌تی ژێر سکی و شتره‌که‌ی پیغمبر ﷺ) و به‌به‌رد لیبی ده‌دا نازاری پی‌ ده‌گه‌یاند، ده‌یووت: نه‌ی پیغمبه‌ری خوا ئیمه‌ گالته‌مان ده‌کرد، پیغمبه‌ریش ﷺ) ده‌یفه‌رموو: ئایا به‌ خوا و ئایه‌ته‌کانی و پیغمبه‌ره‌که‌ی گالته‌تان ده‌کرد؟

له‌ ږیوایه‌تی قه‌تاده‌شدا هاتووه: له‌غزای ته‌بوکدا هه‌ندی مونا فیق له‌ لای پیغمبر ﷺ) بوون، وتیان: نه‌م پیاوه‌ به‌ ته‌مایه‌ ته‌لاره‌کانی شامی بۆ بکړیته‌وه،

دوره دوره، نیت‌ر خوی گوره پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی ناگادار کرده‌وه و، پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) فه‌رموی: نه‌وانه بگرن با نه‌رۆن، ئینجا هاته لایان و فه‌رموی: ناو‌ها و ناو‌هاتان وتوو؟ وتیان نه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا گالته‌مان ده‌کرد، نیت‌ر خوی گوره نایه‌تی له‌سهر دابه‌زاندن: ^۱ ﴿يَحْذَرُ الْمُنْفِقُونَ أَنْ تَنْزَلَ عَلَيْهِمْ سُورَةٌ تُنَبِّئُهُمْ بِمَا فِي قُلُوبِهِمْ قُلِ اسْتَهِزْوا بِآيَاتِ اللَّهِ يُخْرِجُ مَا تَحْذَرُونَ ﴿٦٤﴾ وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ قُلْ أَبِاللَّهِ وَآيَاتِهِ وَرَسُولِهِ كُنْتُمْ نَسْتَهْزِءُونَ ﴿التوبة: ٦٤-٦٥﴾.

واته: نایا هیچ‌تان ده‌ستنه‌که‌وت بۆ گالته و گه‌پی خۆتان - وه‌کو بانگه‌شه ده‌که‌ن - فه‌رز و حوکه‌م‌کانی خوا و نایه‌ته‌کان و پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی نه‌بیته‌ که هاتوو بۆ پینموونیتان، ئینجا خوی گوره ناشکرای کرد که نه‌و گالته و گه‌په‌یان سه‌ری له‌ کوفره‌وه ده‌رکرد: ﴿لَا تَعْتَدُوا قَدْ كَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ إِنْ نَعْفَ عَنْ طَآئِفَةٍ مِّنْكُمْ نُعَذِّبْ طَآئِفَةً بِأَنَّهُمْ كَانُوا مُجْرِمِينَ ﴿التوبة: ٦٦﴾.

واته: باسی نه‌و پاساوه مه‌که‌ن بۆ دوورخستنه‌وه‌ی نه‌و تاوانه له‌ خۆتان، چونکه کوفر کردن به‌ مه‌به‌ستی گالته‌کردن په‌وا نییه، که‌واته پۆزشتان دانپیدانه بۆ تاوانه‌که‌تان وه‌کو ده‌لین: پۆزشه‌که‌تان ناشیرین تره له‌ تاوانه‌که‌تان. ^۲ ئینجا که ده‌فه‌رموویت: ﴿إِيمَانِكُمْ إِنْ نَعْفَ عَنْ طَآئِفَةٍ مِّنْكُمْ نُعَذِّبْ طَآئِفَةً بِأَنَّهُمْ كَانُوا مُجْرِمِينَ﴾، واته: نه‌گه‌ر له‌ هه‌ندیکتان خۆش بین به‌ هوی گه‌پانه‌وه‌یان بۆ لای خوا - وه‌کو مخشن بن‌حمیر - کومه‌لنکی ترتان ئازار ده‌ده‌ین به‌ هوی سووربوونیان له‌سهر تاوانه‌که‌یان. ^۳

۱ به‌وانه: الدر المنثور للسيوطي (٢٣٠/٤).

۲ به‌وانه: تفسير المراغي (١٥٣/٤).

۳ هه‌مان سه‌رچاوه و لاپه‌ره.

ب- نازاردانی پیغمبر ﷺ (نیمانداران و هه‌ولی ره‌شه‌کوژی پیغمبر ﷺ):

خوای گه‌وره ئەم نایه‌ته‌ی له‌سه‌ر مونا‌فیه‌کان دابه‌زاند: ﴿يَخْلُقُونَ بِاللَّهِ مَا قَالُوا وَلَقَدْ قَالُوا كَلِمَةَ الْكُفْرِ وَكَفَرُوا بَعْدَ إِسْلَامِهِمْ وَهَتُّوا بِمَا لَزَبْتَنَا لَوْ وَ مَا نَقَمُوا إِلَّا أَنْ أَغْنَاهُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ مِنْ فَضْلِهِ فَإِنْ يَتُوبُوا يَكُ خَيْرًا لَهُمْ وَإِنْ يَسْتَوَلُوا بَعْدَ ذَلِكَ مِنْهُمْ اللَّهُ عَذَابًا أَلِيمًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمَا لَهُمْ فِي الْأَرْضِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ﴾ (التوبة: ۷۴).

(ابن کثیر) ده‌گێڕێته‌وه که کۆمه‌لێک له مونا‌فیه‌کان خه‌ریک بوو پیغمبر ﷺ بکوژن له کاتی غه‌زای ته‌بوکدا، له ده‌که‌س زیاتر بوون، ئیتر خوای گه‌وره ئەم نایه‌ته‌ی دابه‌زاند.^۱

ئینجا مونا‌فیه‌کان یه‌کیان ده‌گرت جنیویان ده‌دا به پیغمبر ﷺ و هاوه‌لانی ئیتر نه‌و قسانه‌ گه‌یشته‌ حوزه‌یغه و نه‌ویش گه‌یانیدییه پیغمبر ﷺ و فه‌رموی: ئە‌ی مونا‌فیه‌کان نه‌و قسه‌ چیه‌ کردووتانه؟ ئیتر سویندیان خوارد قسه‌ی وایان نه‌کردوه، خوای گه‌وره‌یش به‌ درۆی خسته‌وه له‌و نایه‌ته‌دا.^۲

واتای نایه‌ته‌که‌یش نه‌وه‌یه: سویند ده‌خۆن که نه‌و قسانه‌یان نه‌کردوه، خوایش ده‌یانخاته درۆه و ده‌یسه‌لمینیت که نه‌وان وشه‌ی کوفریان له‌ ده‌م ده‌رچوه که لێیان ده‌گێڕنه‌وه، قورئانیش باسی نه‌و وشه‌یه‌ی نه‌کردوه چونکه نابیت باس بکریت.^۳

۱ تفسیر ابن کثیر (۲/۳۷۲).

۲ به‌وانه: اسباب النزول للواقدي (۲۰۱).

۳ به‌وانه: حدیث القرآن الکریم (۲/۶۶۵).

باسی سییهم: گه‌رانه‌وه له ته‌بوکه‌وه بۆ مه‌دینه و باسکردنی قورئان
ده‌رباره‌ی دواکه‌وتوو‌ه‌گان له‌و‌غه‌زایه و باسی مزگه‌وتی (الضرار).

پاش مانه‌وه‌ی بیست پۆژ له ته‌بوک، پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) گه‌رپا‌ه‌وه بۆ مه‌دینه،^۱ فرمانی‌شی کرد به پوخاندنی مزگه‌وتی (الضرار) که له لایه‌ن مونا‌فیه‌گانه‌وه دروست‌کرا‌بوو، کاتی‌ک نزیک بو‌ونه‌وه له مه‌دینه، مناله‌گان ده‌رچوون بۆ (ثنية الوداع) بۆ پیشوازی کردن، ئینجا پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) دوو پکات نویژی کرد له مزگه‌وته‌که‌ی و له‌گه‌ژ خه‌لکی دانیش‌ت، ئیتر نه‌وانه‌ی که دواکه‌وتبوون له‌غه‌زاکه ده‌هات‌ن و دا‌وی لی‌بو‌رد‌نیان ده‌کرد، هه‌ندی‌کیان پاسا‌وی شه‌ری یان هه‌بوو، هه‌ندی‌کی‌شیان پاسا‌ویان نه‌بوو، به‌لام خ‌وای گه‌وره ته‌به‌یانی وه‌رگرت، هه‌ندی‌کی‌شیان له مونا‌فیه‌ی عه‌ره‌به بیابان‌شینه‌گان بوون، هه‌ندی‌کیان له مونا‌فیه‌یانی مه‌دینه بوون.

یه‌که‌م: دوواکه‌وتوو‌ه‌گان که پاسا‌وی شه‌ری‌عیان هه‌بووه خ‌وای گه‌وره‌دیش
پاسا‌وه‌که‌یانی وه‌رگرت.

خ‌وای گه‌وره ده‌فه‌رمو‌یت: ﴿لَيْسَ عَلَى الضُّعَفَاءِ وَلَا عَلَى الْمَرْضَىٰ وَلَا عَلَى الَّذِينَ لَا يَحْدُونَ مَا يُنْفِقُونَ حَرَجٌ إِذَا نَصَحُوا لِلَّهِ وَرَسُولِهِ مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ وَاللَّهُ عَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٩١﴾ وَلَا عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَا أَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَا أَحِدٌ مَّا أَحْمَلُكُمْ عَلَيْهِ تَوَلَّوْا وَأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ حَزَنًا أَلَّا يَجِدُوا مَا يُنْفِقُونَ﴾ (التوبة: ۹۱-۹۲).

خ‌وای گه‌وره باسی نه‌م کۆمه‌له‌ی کردووه که هه‌چ لۆمه‌یه‌کیان له‌سه‌ر نییه له دواکه‌وتنه‌که‌یاندان مه‌به‌ستیش له (الضعفاء) نه‌خۆش و به‌سالا‌چوو‌ه‌گان، یان منال و شیتته‌گان... په‌سه‌ندیش نه‌وه‌یه که نه‌وان نه‌خۆش و، کو‌یر و، به‌ته‌من و، له

لاوازن، نه‌خوشیش مه‌به‌ست له‌و که‌سانه‌یه نه‌خوشیه‌که‌یان پنگره له‌ ده‌رچوونیان
بۆ جه‌نگ.^۱

﴿وَلَا عَلَى الَّذِينَ لَا يَحْدُونَ مَا يُفْقُونَ حَرْجٌ﴾

واته: نه‌وانه‌ی نه‌وه‌نده‌ خه‌رجییان نییه بیانگه‌یه‌نیته‌ غه‌زاکه: ﴿إِذَا نَصَحُوا لِلَّهِ
وَرَسُولِهِ﴾، واته: نه‌گه‌ره‌ق و پاستیان ناسی و، خۆشه‌ویستانی خویان
خۆشو‌یست و پقیان له‌ دوژمنانی بوو.^۲ ﴿مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ وَاللَّهُ﴾
ته‌بری ده‌لئیت: نه‌و که‌سه‌ی که‌ چاکه‌ ده‌کات و نامۆژگاری ده‌کات له‌ و کاته‌ی
دواکه‌ و تووه له‌ پتغمبر ﷺ بۆ جیهاد، هیچ پتگایه‌ک نییه‌ بگیریته‌ به‌ر بۆ
سزادانی.^۳

قورتوبی ده‌لئیت: نه‌مه‌ بنچینه‌یه‌که‌ بۆ لاچوونی داواکردن له‌سه‌ر که‌سی
په‌ککه‌ و توو،...^۴ ﴿وَلَا عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَا أَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَا أَجِدُ مَا
أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ﴾.

په‌یوه‌ندی هه‌یه‌ به‌ ئایه‌ته‌که‌ی پیش خۆیه‌وه‌ن وه‌کو بایه‌ خدانیشه‌ به‌ نه‌وان،
جیای کردوونه‌ته‌وه له‌ باسکردنه‌که‌ دا ﴿أَلَا يَحْدُوا مَا يُفْقُونَ﴾.

واته: ته‌نگی و گونا‌ه‌ نییه له‌سه‌ر لاواز و نه‌خۆشه‌کان و نه‌وانه‌ش که‌ خه‌رجیان
نییه، نه‌گه‌ر له‌ جیهاد دواکه‌ون، هه‌روه‌ها له‌سه‌ر هه‌ژاره‌ نیمانداره‌کان ﴿إِذَا مَا
أَتَاكَ لِتَحْمِلَهُمْ﴾ که‌ داوات لی ده‌که‌ن و لاخیان بۆ دابین بکه‌یت بۆ نه‌وه‌ی ده‌رچن
له‌گه‌لت (قلت) پتیان ده‌لئیت نه‌ی موحه‌مه‌د ﴿لَا أَجِدُ مَا أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ﴾،
واته: ناتوانم هیجتان بۆ دابین بکه‌م ﴿تَوَلَّوْا وَأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ حَزَنًا

۱ بیروانه: زاد المسیر (۴/۴۸۵).

۲ بیروانه: تفسیر القرطبی (۸/۲۲۶).

۳ بیروانه: تفسیر الطبری (۱۰/۲۱۱).

۴ بیروانه: تفسیر القرطبی (۸/۲۲۶).

﴿، واته: دهگه پښنه وه و چاوه کانیان فرمیسکی پیا دیتنه خواره وه له خه فه تدا، چونکه نه وه نده پاره یان نییه خه رچی بکه ن له پیناوه ده رچووندا بو جیهاد، ولاخیشیان نییه سواری بن بو ته بوک.﴾^۱

دووه: دواکه وتوووه کان که پاساوی شه رعییان نییه و خوایش نییان خوش بوو.

۱- خوی گوره ده فه رموویت: ﴿وَأَخْرُونَ اعْتَرَفُوا بِذُنُوبِهِمْ خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا وَآخَرَ سَيِّئًا عَسَىٰ اللَّهُ أَن يَتُوبَ عَلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ عَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾ (التوبة: ۱۰۲). واته: نه و کومه له به بی هیچ پاساویکی شه رعی له شه په که دواکه وتوونه و، نینجا په شیمان بوونه ته وه، درویشیان نه کردووه، وه کو مونا فیه کان، به لکو ته وه به یان کردووه له گوناوه کانیان، مه به ستیش له (العمل الصالح) کاره چا که کانیانه پیش نه م غه زایه، مه به ستیش له (العمل السيئ) دواکه تنیانه له نه م غه زایه. ته نها داننایش به تاوان ته وه نییه، به لکو پتویسته په شیمانی له گه لدا بیت، مه روه ها جار یکی تریش نه گه پښنه وه بو ی.

﴿عَسَىٰ اللَّهُ أَن يَتُوبَ عَلَيْهِمْ﴾ به لگه یه له سر نه وه ی ته وه به یان کردووه، چونکه (عسی) له قسه ی خوی گوره دا پرودانی شته که یه. چونکه له لای خوی گوره یه ﴿إِنَّ اللَّهَ عَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾، واته: له تاوانه کان خوش ده بیت.

۲- خوی گوره ده فه رموویت: ﴿وَأَخْرُونَ مُرَجُونَ لِأَمْرِ اللَّهِ إِنَّمَا يَعِدُّهُمْ وَإِنَّمَا يَتُوبُ عَلَيْهِمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾ (التوبة: ۱۰۶). ﴿مُرَجُونَ﴾ مه به ست له (هلال بن امیه) و (کعب بن مالک) و (مرارة بن الربیع) ه، وه کو له صه حیجی بوخاریدا هاتووه. نه وان له غه زا که دواکه وتبوون، پاش نه وه ی خه ریکیش بوو له گه لیان ده ریچن، به لام نه یان توانی، ده رنه چوونیشیان به هو ی نیفاقه وه نه بوو، حاشا له نه وان دل سوزیش بوون، جا کاتیگ پیغه مبه ر ﷺ) که پایه وه، نه وان وتیان: نیمه هیچ پوزش و

پاساویکمان نییه، تاوان نه‌بیّت، داوای لیبوردنیا نه‌کرد، خویشیان نه‌به‌سته‌وه به کوله‌ک‌ی مزگه‌وته‌که‌وه و، وه‌کو نه‌بو لوبابه و هاوه‌لانی، پتغمبر ﷺ) فرمانی کرد موسلمانان لییان دور بکه‌نه‌وه، وه‌کو دواتر باسیان ده‌که‌ین.

۳- خوی گه‌وره ده‌فرموویّت: ﴿وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خَلَفُوا حَتَّىٰ إِذَا صَافَتْ عَلَيْهِمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ وَصَافَتْ عَلَيْهِمْ أَنفُسُهُمْ وَظَنُّوا أَن لَّا مَلْجَأَ مِنَ اللَّهِ إِلَّا إِلَيْهِ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ﴾ (التوبة: ۱۱۸). مه‌به‌ستیش له‌و که‌سه‌یه و نه‌م نایه‌ته له‌سه‌ر نه‌وان دابه‌زییوه.

سینهم: دواکه‌وتوو‌ه‌کان له‌ مونا‌فیکانی عه‌ره‌به‌ بیابانشینه‌کانی ده‌وری‌ه‌ری مه‌دینه.

نه‌وانه‌ی که‌ خوی گه‌وره ده‌رباره‌یان ده‌فرموویّت: وَجَاءَ الْمُعَذِّرُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ لِيُؤْذَنَ لَهُمْ وَقَعَدَ الَّذِينَ كَذَبُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ سَيُصِيبُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ (التوبة: ۹۰).

چوارهم: دواکه‌وتوو‌ه‌کان له‌ مونا‌فیکانی مه‌دینه.

خوی گه‌وره ده‌فرموویّت: ﴿فَرِحَ الْمُخَلَّفُونَ بِمَقْعَدِهِمْ خَلْفَ رَسُولِ اللَّهِ وَكَرِهُوا أَن يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَالُوا لَا تَنفِرُوا فِي الْحَرِّ قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ أَشَدُّ حَرًّا لَوْ كَانُوا يَفْقَهُونَ ﴿٨١﴾ فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلًا وَلْيَبْكُوا كَثِيرًا جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٨٢﴾ فَإِن رَّجَعَكَ اللَّهُ إِلَى طَائِفَةٍ مِّنْهُمْ فَاسْتَعِذْكَ لِلْخُرُوجِ فَقُلْ لَّنْ نَخْرُجَ مَعِيَ أَبَدًا وَلَن نُّقَاتِلَ مَعِيَ عَدُوًّا إِنَّكُمْ رَضِيتُمْ بِالْقُعُودِ أَوَّلَ مَرَّةٍ فَاقْعُدُوا مَعَ الْخَلِيفِينَ﴾ (التوبة: ۸۱-۸۳).

تیبینیسمان کرد پیغه مبر (ﷺ) به شیوه یه کی جیاواز مامه لهی له گه ل مونا فیه کاندایا کرد، چونکه نه رمی نواند له گه لیان، له کاتیکدا توندی و سزادانی به کارهیتنا له گه ل موسلمانان کاندایا، بیگومان نه و توندییه پیژگرتن بوو له نه وان، مونا فیه کانیش شایانی نه و پیژنه نین خوی گه وره نایه ت ده ریاره ی تهویه کردنیان دابه زینیت، چونکه بیباوه پن، حوکمه دونیاییه کانیان له سر جیبه جی بکهین، (ابن القیم) ده فرموویت: نا به م شیوه خوی گه وره ته میتی بهنده نیمانداره که ی ده کات که خۆشی ده وی و پیژی هه یه له لای، به بچووکتین گوناها، بو نه وه ی هه همیشه وریا بیت، به لام نه وه یه که له پیش چاری که وتووه، وازی لی دینیت خوی و تاوانه کانی، هه رکه تاوانیکیش ده کات نیعمه تیکی ده داتی.

پینجه م: مزگه وتی: (الضرار).

له کاتی گه پرانه وه ی پیغه مبر (ﷺ) به ره و مه دینه، نه م نایه تانه دابه زی:

﴿وَالَّذِينَ أَخَذُوا مَسْجِدًا ضَرَارًا وَكُفْرًا وَتَفَرِّقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ وَإِرْصَادًا لِمَنْ حَارَبَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ مِنْ قَبْلُ وَلَيَحْلِفُنَّ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا الْحُسْنَىٰ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿١٠٧﴾ لَا تَقُمْ فِيهِ أَبَدًا لَمَسْجِدٍ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَىٰ مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَّخِذُوا لِلَّهِ وَاللَّهِ يُحِبُّ الْمُطَهِّرِينَ ﴿١٠٨﴾﴾ (التوبة: ١٠٧-١٠٨). هوی دابه زینی نه م نایه ته پیروزانه: پیش هاتنی پیغه مبر (ﷺ) بو مه دینه، پیاویک له خه زره ج هه بوو (ابو عامر الراهب) ی پی ده وترا، له سه رده می جاهیلیدا بو بووه گاور، پیاویکی به پیژیوو له ناو عه شیره ته که ی خوی، به لام کاتیک پیغه مبر (ﷺ) هاته مه دینه و موسلمان له ده وری کو بوونه وه، نه بو عامر دهستی کرده دژایه تی نایینی خوا و، هه لهات بو مه ککه، جا له پوژی ئو خوددا نه م بیباوه ره هه ندی چالی له نیو پیژه کاندایا هه لکه ندبوو، پیغه مبر (ﷺ) که وته ناو یه کیکیانه وه، ددانی پیروزی شکا و سه ریشی بریندار بوو، له سه ره تایی جهنگه که شه وه نه بو عامر هات و بانگی

نه‌نصاره‌کانی کرد بۆ نه‌وه‌ی واز له پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) بهینن، نه‌وانیش وتیان: خوا چاوی که‌ست پی گه‌ش نه‌کاتوه، نه‌ی ناپاکی دوزمنی خوا، نه‌ویش ده‌ییوت: خزمه‌کانم پاش خۆم خراپیان به‌سهر هاتوو، پیغه‌مبه‌ریش (ﷺ) پیشتربانگی کردبوو بۆ ئیسلام و پازی نه‌بووبوو، بۆیه‌ دوعای لی‌کرد و له‌ دووریدا به‌ ده‌ریه‌ده‌ری بمریت، دوعاکه‌ی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) ی لی‌گیربوو، چونکه‌ پاش جه‌نگی ئو‌حوود پۆیشت بۆ لای هیره‌قل بۆ هاندانی له‌سهر جه‌نگی موسلمانان، هه‌ر له‌وئ مایه‌وه و نامه‌ی نووسی بۆ مونا‌فیه‌کانی مه‌دینه و، داواشی لی‌کردبوون جی‌گایه‌ک دروست بکه‌ن وه‌کو مه‌لبه‌ندی‌ک بی‌ت نه‌گه‌ر گه‌پایه‌وه لایان، نه‌وانیش نه‌و مزگه‌وته‌یان دروست کردو داوایان کرد پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) نویژی تیا بکات، به‌لام پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) دوا‌ی خست تا‌کو گه‌پانه‌وه‌ی له‌ ته‌بوک، پیش گه‌پانه‌وه‌شی جی‌بریل ناگاداری کرده‌وه له‌ مه‌به‌ستیان له‌ دروست کردنی مزگه‌وته‌که‌ بۆیه‌ پیش گه‌یشتنی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) به‌ مه‌دینه فه‌رمانی کرد نه‌و مزگه‌وته‌یان پوخاند.^۱

واتای نایه‌ته‌ پیروژه‌کان:

- ۱- (الضرار لغیرهم) زیان گه‌یاندن به‌ خه‌لکانی تر جگه‌ له‌ خۆیان.
  - ۲- بی‌پاوه‌پی به‌ خوای گه‌وره و به‌ هیژکردنی مونا‌فیه‌کان.
  - ۳- جیاوازی له‌ نیوان ئیمانداران، چونکه‌ ویستیان نه‌وان ئاماده‌ نه‌بن له‌و مزگه‌وته، به‌و شیوه‌یش دووبه‌ره‌کی دروست ده‌بی‌ت.
  - ۴- ئاماده‌کاری بۆ نه‌و که‌سه‌ی دژایه‌تی خوا و پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) ده‌کات.^۲
- خوای گه‌وره‌یش هه‌وله‌کانی له‌ باربردن و، پیلانه‌که‌ی پووچه‌ل کردنه‌وه، کاتی‌ک فه‌رمانی کرد به‌ پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی بی‌پوخینیت.

(ولیحلفن ان اردنا الا الحسنی) سه‌ره‌نشته‌ بۆیان له‌سهر سوینده‌ درۆینه‌کانیان و، ناراسته‌کانیان، بۆیه‌ خوای گه‌وره‌ فه‌رمووی: ﴿والله‌ یشهد انهم لکاذبون﴾.

ئینجا خوای گه‌وره‌ نویژکردنی له‌سهر پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی و ئیمانداران له‌و مزگه‌وته‌

۱ به‌وانه: تفسیر ابن‌کثیر (۲/۲۸۸).

۲ به‌وانه: تفسیر الشوکانی (۲/۴۰۲).

قه‌ده‌غه کرد: ﴿لَا نَقْرُ فِيهِ أَبَدًا لَمَسْجِدٍ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَىٰ مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَّخِذُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَهِّرِينَ﴾ (التوبة: ۱۰۸).

قه‌ده‌غه‌کردنی نویژی پیغمبر ﷺ له و مزگه‌وته، بۆ نه‌وه بوو نویژ‌کردنی نه‌بیته مایه‌ی پیروزی بۆی و، موسلمانانیش نیتیر هیچ جیاوازیبه‌ک نابینن له نیوان مزگه‌وتی قوبا و نه‌و مزگه‌وته، بۆیه پیغمبر ﷺ) فه‌رمانی کرد به‌عه‌ماری کوپی یاسر و، مالیکی کوپی دوخشوم و هه‌ندیک له‌هاوه‌لان، که بچن نه‌و مزگه‌وته بروخینن و بسوتینن، نه‌وانیش فه‌رمانه‌که‌یان به‌جیهینا.^۱

(ابن‌عاشور) پیتی وایه مه‌به‌ست له ﴿مسجد اسس على التقوى﴾ مزگه‌وتیکه نه‌وه شیوازی بیته، نه‌ک مزگه‌وتیکی دیاری کراو، بۆیه نه‌م پیاوه‌لدانه به‌گشتی خوی له دوو مزگه‌وتدا ده‌بینیته‌وه: مزگه‌وتی پیغمبر ﷺ) و مزگه‌وتی (قبا).^۲

﴿فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَّخِذُوا﴾ ئیبنو ماجه ده‌گه‌رپه‌ته‌وه کاتیک نه‌م ئایه‌ته‌دابه‌زی، پیغمبر ﷺ) فه‌رموی: نه‌ی کۆمه‌لی نه‌نصار، خوی گه‌وره ستایشتانی کردوه به‌پاکی و پاراوی، هۆکاری چیه؟ وتیان: ده‌ست نویژ ده‌گرین بۆ نویژ و خۆمان ده‌شۆرین له‌جه‌نابه و خۆمان پاک ده‌که‌ینه‌وه به‌ئاو. فه‌رموی: نه‌وه‌یه، وازی لای مه‌ینن،^۳ له‌به‌سه‌ره‌اتی مزگه‌وتی (الضرار) هه‌ندیک په‌ند و وانه وهرده‌گرین، له‌وانه:

۱- کوفر به‌ک میله‌تن:

نه‌بو عامر زۆر ناره‌حه‌ت بوو به‌شکستی بته‌پرستان له‌به‌در و، دژایه‌تی خوی ناشکرا کرد بۆ پیغمبر ﷺ) و پویشته بۆ پایته‌ختی بته‌پرستی له‌مه‌که‌که بۆ نه‌وه‌ی خه‌لکه‌که‌ی هان بدات له‌سه‌ر جه‌نگی موسلمانان، له‌جه‌نگی ئوحو‌دیشدا هه‌ولیدا ریزی موسلمانان تیک بدات.. خوی گه‌وره ده‌فه‌رمویته: ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا بَعْضُهُمْ

۱ به‌وانه: السيرة النبوية لابن هشام (۱۸۴/۴).

۲ التحري والتنوير (۳۱/۱۱).

۳ سنن ابن‌ماجه، كتاب الطهارة، باب الاستنجاء بالماء (۲۲۷/۱).

أُولَئِكَ بَعْضٌ أَلَّا تَفْعَلُوهُ تَكُنْ فِتْنَةٌ فِي الْأَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيرٌ ﴿الانفال: ۷۳﴾.

۲- هه‌ولی فیل کردن له موسلمانان:

مونا‌فیه‌کان هه‌ولیان ده‌دا کاره‌که‌یان به‌ کاریکی شه‌ری بناسینن، بویه‌ داوایان کرد له پیغمبر ﷺ) نویژی تیا‌بکات، چونکه به‌ و شیوه‌ شه‌ریعیته و ه‌رده‌گریته و نه‌وانیش نامانجه‌کانیان دیته‌دی، نه‌مه‌یش شیوازیکه له ته‌له‌که‌بازی له زور که‌س تیه‌په‌ر ده‌بیت.^۱

۳- خوای گه‌وره‌ چاکترین پاریزه‌ره‌ و، له هه‌موو که‌سیکیش به‌ به‌زه‌یی تره‌:

تویزه‌ر بوی دهرده‌که‌ویت چاودیری خوای گه‌وره‌ چهند زور بووه‌ له‌سهر پیغمبر ﷺ)، چونکه نه‌ینی نه‌و مونا‌فیه‌کانه‌ی ناشکرا کرد، نه‌گه‌ر وایش نه‌بوایه پیغمبره‌ری خوا(ﷺ) له نیازیان نه‌ده‌گه‌یشت و نویژی له‌و مزگه‌وته‌ ده‌کرد و خه‌لکیش به‌ دوا‌ی نه‌ودا نویژیان له‌و مزگه‌وته‌ ده‌کرد...^۲

۴- چاره‌سهری یه‌گلاکه‌ره‌وه‌ی پیغمبر ﷺ):

فه‌رمانی پیغمبر ﷺ) به‌ روخانی مزگه‌وته‌که‌ چاکترین چاره‌سهر بوو، پتویسته‌ سه‌رکرده‌کانی نوممه‌تیش له‌مه‌وه‌ فیرین چون نه‌وه‌ولانه له‌بار به‌ن که‌ نامانجی نه‌وه‌یه موسلمانان په‌رته‌وازه‌ بکه‌ن، نه‌خوشی کوشنده‌یش پتویستی به‌ بنه‌پرکردنه، بق نه‌وه‌ی سه‌ره‌لنه‌داته‌وه‌، به‌ره‌می کرده‌ییش که‌ موسلمانان هه‌ستیان پیکرد له نه‌نجامی نه‌م چاره‌سه‌کردنه دهریده‌خات که‌ نه‌وه‌ چاکترین پینگا‌چاره‌ بوو بق نه‌م کیشه‌یه، له پاش نه‌م پووداوه‌ییش مونا‌فیه‌کان پوژ له دوا‌ی پوژ لاوازتر ده‌بوون، ته‌نانه‌ت تا نه‌و کاته‌ی پیغمبر ﷺ) دونیای به‌جیه‌یشت چهند که‌سیکی که‌میان مابوو، جاریکی تریش هیچ هه‌ولیکیان به‌ نه‌نجام نه‌گه‌یاند له شیوه‌ی هه‌ولی پیشوویان.^۳

۱ الصراع مع الصليبيين (۱۷۹-۱۸۱).

۲ هه‌مان سه‌رچاوه‌.

۳ به‌وان: التاريخ الاسلامي (۱۲/۸).

۵- نهوهی حوکمی وهکو حوکمی مزگهوتی (الضرار) ه:

ا- زمه خشری ده لیت:

وتراوه، هه موو مزگه وتیکیش بۆ خۆ هه لکیشان و پووپامایی و ناویانگ دروست کرابیت، یان بۆ هه مه به ستیک جگه له خوای گه وه، یان به مالتیکی حه رام دروست کرابیت، نه وهیش حوکمی وهکو حوکمی نه و مزگه وته یه.^۱

دکتۆر (عبدالکریم زیدان) په راویزی داناوه له سه ر قسه که ی زه مخشری و وتوویه تی: به لام نایا وهکو نه و مزگه وته پیویسته پپوختنریت؟ وا نازانم، به لام وهکو نه و مزگه وته یه له پووی نهوهی له پینا و خوا دروست نه کراوه.^۲

ب- قورتویی ده لیت: زانایا نمان وتوو یانه:

هه موو مزگه وتیک بۆ پووپامایی و ناویانگ و زیان گه یان دن دروست بکریت هه روهکو (ضرار) ه و دروست نییه نوژی تیا بکریت.^۳

ج- (سید قطب) له ته فسیر که یدا ده لیت:

نه م مزگه وته که له سه رده می پیغه مبه ر (ﷺ) دا دروست کرا پیلانیک بوو بۆ موسلمانان، تاکو ئیستاش له چه ندین شیوازا هه ر دروست ده کریت، وهکو چالاکییه ک پووالتی بۆ ئیسلام و، ناوه پۆکه که ی بۆ له ناوبردن ئیسلام و ناشیرین کردنیه تی، وهکو لافیه ته و دروشمیک خۆیان له پشتیه وه حه شار ده دن، یان خۆی له شیوه ی پیکخستن و کتیب و توژی نه وه و ده بینیه ته وه باسی ئیسلام ده کات، بۆ نهوهی که سه پاراکان سه ر بکه ن که ته ماشا ده که ن هه ول ده دریت ئیسلام له ناو بیری ت، به لام چونکه سه ر بوون... هه ر ده لێن مه سه له که پپویست به خه م خوار دن ناکات.^۴

۱ بهوانه: تفسیر الکشاف (۲/۳۱۰).

۲ بهوانه: المستفاد من قصص القرآن (۲/۵۰۴).

۳ بهوانه: تفسیر القرطبي (۸/۳۵۴).

۴ فی ظلال القرآن (۲/۱۷۱۰-۱۷۱۱).

۶- بنه‌مایه‌ک بۇ زانینی نه‌وی وه‌کو مزگه‌وتی (الضرار) ۵:

دکتور (عبدالکریم زیدان) ده‌لئیت: هه‌موو شتیک به‌ پروالته‌ ش‌رعی بیته‌ و، نه‌جام‌ده‌رانیشی مه‌به‌ستیان ش‌رعی نییه‌، نه‌وه‌ پاشکۆی مزگه‌وتی (ضرار) ۵...^۱
به‌ پئی نه‌م بنه‌مایه‌یش نه‌وی پیشه‌وا (ابن‌القیم) باسی کردوه‌، له‌ شوینه‌کانی تاوانکردن و خراپه‌کاری وه‌کو مه‌یخانه‌ و نه‌و جۆره‌ شوینه‌انه‌، پاشکو‌نین بۆ مزگه‌وتی (ضرار) چونکه‌ نه‌مانه‌ پرواله‌تیشیان هه‌ر ناشه‌رعیه‌، نه‌گه‌رچی پتیه‌ستیش ده‌کات لا‌ بیریته‌...^۲

۷- مزگه‌وته‌کانی (ضرار) له‌ ولاتی موسلمانان:

تا‌ نه‌م‌پیش دوزمنانی ئیسلام له‌ مونا‌فیک و مولحید و بلاوکه‌ره‌وانی خاچپه‌رستی، چه‌ندین جیگا‌ دروست ده‌که‌ن بۆ خواپه‌رستن و خوویستی وا‌ نییه‌، به‌لکو‌ بۆ لیدانی خودی ئیسلام دامه‌زینراوه‌، هه‌روه‌ها‌ قوتا‌بخانه‌ دروست ده‌که‌ن به‌ مه‌به‌ستی بلاوکه‌رنه‌وی ژه‌هره‌کانیان له‌ نیو‌پوله‌ی موسلماناندا‌ و لادانیان له‌سه‌ر نایینه‌که‌یان، به‌لکو‌ نه‌خۆشخانه‌ دروست ده‌که‌ن به‌ ناوی پارێزگاری له‌ ته‌ندروستی و خزمه‌تی مرفه‌ایه‌تی، که‌چی مه‌به‌ستیشیان له‌خسته‌ بردنی نه‌خۆش و لاوازه‌کانه‌ و، له‌ راستیدا‌ شوینه‌ هه‌ژاره‌کانی وه‌کو‌ نه‌فریقیا‌یان کردوه‌ته‌ مۆلگایه‌ک بۆ گه‌یشتن به‌ مه‌به‌سته‌ نه‌گه‌رسه‌کانیان.^۳

مزگه‌وتی (ضرار) پروداویک نه‌بوو له‌ کۆمه‌لگای ئیسلامی یه‌که‌م و بیریته‌وه‌، به‌لکو‌ بیریته‌که‌یه‌که‌ هیشتا‌ هه‌رماوه‌ته‌وه‌، به‌وردی نه‌خشه‌ی بۆ ده‌کیشریته‌ و، هۆکاری ورد و به‌هیزی بۆ هه‌لده‌بژێردریته‌، هه‌موویشی له‌ پینا‌و پیلان گه‌پانه‌ بۆ ئیسلام و ناشیرین کردنی و گۆرینی راستیه‌کان و چاندنی توپی نا‌زاوه‌ و دورخسته‌وه‌ی خه‌لکی له‌ نایینه‌که‌یان و، سه‌رقا‌کردنیان به‌و شتانه‌ی دوا‌پۆزیان خراپ ده‌کات.^۴

۱ بروه‌انه‌: المستفاد من قصص القرآن (۲/۵۰۷).

۲ هه‌مان سه‌رچاوه‌ (۲/۵۰۷).

۳ بروه‌انه‌: السيرة النبوية لابي شهبه‌ة (۲/۵۰۸).

۴ بروه‌انه‌: الصراع مع الصليبيين (۱۸۲).

باسی چوارہم: بہ سہرہاتی نہو سی کہ سہی کہ دواکہوتن

بہ سہرہاتی نہم سی کہ سہ لہ سہر زاری کہ عبی کورپی مالیک (ﷺ) باسکراوہ لہ کتیبہکانی ژیاننامہ پیغمبر (ﷺ) و فرمودہ و، تفسیر، بہ چہند پیوایہ تیک نزیکن لہ یہ کترہوہ، صہحیحی بوخاریش بہ وردترین شیوہ باسی نہو بہ سہرہاتہی کردوہ.

کہ عبی کورپی مالیک (ﷺ) خوی باسماں بق دہکات و دہفرموویت: لہ ہیچ غہزایہک دوانہکہوتم لہ پیغمبر (ﷺ) لہ تہبوک نہبیٹ، لہ غہزای بہدریش دواکہوتبووم بہلام کہس لہ سہر دواکہوتنی لؤمہ نہکرا...

لہ شہوی عہقہبیش لہ گہل پیغمبر (ﷺ) بووم، تہنانت ناوام نہدہخواست لہ جیاتی نہوہ نامادہی بہدر بووایہم، نہگہرچی بہدر زیاتر لہ نیو خہلکیدا باسدہکریت، من لہ کاتی غہزای تہبوکدا لہ ہموو کاتیکم بہ توانا و خویشگوزہرانتہر بووم، ہہرگیز پیشتر دوو ولاخم پیکہوہ نہبوو پیش کاتی نہو غہزایہ، نینجا پیغمبر (ﷺ) لہ ہیچ غہزایہکدا راستہوخق باسی نہدہکرد بق کوی دہچیت، جگہ لہم غہزایہ، کہ لہ کاتی گہرمایہکی سہختدا بوو، پینگہکشی زؤر دوور بوو، بویہ بہ راشکاوی باسی ناراستہی غہزاکہی کرد، بق نہوہی موسلمانان نامادہی خویان و ہرگرن، ژمارہی موسلمانانیش زؤر بوو لہ گہل پیغمبر (ﷺ)، بہلام تۆمارگہیہک نہبوو ناوی ہہموویانی تیادا کۆکرا بیٹہوہ، بویہ ہر کہسیک بیویستایہ دواکہویت دہرنہدہکہوت، نہگہر وہحی ناشکرای نہکردایہ.

پیغمبر (ﷺ) دہرچوو بق نہو غہزایہ لہ کاتیکدا بہروبووم و سیبہر خویش بوویوو، نہوان نامادہبوون و منیش دہستم کردہ خو نامادہکردن، بہلام دہگہر پامہوہو، ہیچ دیار نہبوو، لہ دلّی خؤمدا دہموت: من توانای دہرچوونم ہہیہ، کات تیپہر دہبوو، منیش ہیشتا خؤم نامادہ نہکردبوو، وتم: لہ پاش دہرچوونیان بہ پؤژیک یان دوو پؤژ فریایان دہکہوم، ہہر ہرپارم دہدا و جیبہجیم نہدہکرد، تاکو تہواو دوورکہوتنہوہ خہریک بوو دہرچم و خوژگہ دہریچوایہم،

به لآم قسه تم نه بوو، که دهرده چووم بؤ بازار، جيگای داخ بوو، نه وانه ی دهمبينين يان مونا فيق بوون يان کابرايه کی لاواز بوو که خوا پښه ی داوه دواکه ویت، ئینجا پيغمبر ﷺ باسی منی نه کرد تاکو گه يشته ته بوک، پښيکيان له وې فرموی: که عب چی کرد؟ پياوړک له بهنی سه له مه وتی: جله گانی و له خؤبایی بوونی دوا ی خست، موعازی کورې جه بل وتی: به راستی قسه یه کی خراپت کرد، سویند به خوا نه ی پيغمبر جگه له چاکه هيچمان لئی نه بينيووه، به لآم پيغمبر ﷺ بی دهنگ بوو، له و کاته پياوړکی پؤشاک سپی بينی تراويلکه ده يشارده وه، پيغمبر ﷺ فرموی: ياخو(ابو خيشمة) بيت و، نه و بوو، هر نه ویش بوو که که ميک خورمای بؤ غه زاکه به خشی و مونا فيقه گان تانه يان لئدا، که عبی کورې مالیک ده لئیت: کاتيک زانيم سوپاکه به ره و مه دينه ده گه پښه وه، خه م و خه فته دايگرته وه، ئینجا ده موت: سبه ی چؤن له توپه یی پيغمبر ﷺ دريچم، له و باره شه وه په نام برده به ره هموو که سيکی ژير و هؤشعند له که س و کارم، کاتيک وتیان پيغمبر ی خوا نزيك بوويه وه، نياز، پوچه لم له سر لاچوو، دلنپاش بووم که به هيچ شتيک پزگارم نابيت، بؤيه بريارمدا قسه ی راست بکه م، که پيغمبر ﷺ ده گه راپه وه مه دينه، سره تا دوو پکات نوپڑی ده کرد له مزگه و ته که ئینجا بؤ خه لکی داده نيشت، کاتيک نه وه ی کرد، دواکه و تووه گان ده هاتن و پؤزشيان ده هتيايه وه، سوینديان ده خواردو زياتر له هه شتا که س ده بوون، پيغمبر ﷺ قسه گانی لئ وهرگرتن و داوای ليخؤش بوونی بؤ کردن، راستی نه وانيشی هه واله ی خوا کرد، منيش هاتم و، سه لام کرد، پيغمبر ﷺ زهرده خه نه یه کی کرد وه کو زهرده خه نه ی توپه کراو فرموی: وهره، منيش پؤيشتم له بهر ده ستيدا دانيشتم، فرموی: بؤ دواکه وتی؟ ئايا ولاخت نه کړيبوو؟ وتم: به لئ، سویند به خوا نه گه ر له لای که سيکی دونيا ويست دانيشتايه م، ده متوانی له توپه یی دريچم، له راستيدا توانای قسه کردنيشم هه یه، به لآم به خوا! دلنپام نه گه ر نه مړؤ درؤيه کت له گه ل بکه م و پازيت بکه م، دوور نييه خوای گه وره تو توپه بکات ليم، نه گه ر قسه یه کی راستيش بکه م و دلگران بيت ليم، خوازيارم له

خوای گه‌وره سه‌ره‌نجامی باش بیّت، نه سویند به خوا، هیچ پاساویکم نه‌بوو، سویند به خوا، هرگیز نه‌ونده‌ی نه‌و کاته به توانا و خو‌شگوزه‌رانتر نه‌بووم که دواکه‌وتم له و غه‌زایه، پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) فه‌رمووی: نه‌مه پاستی کرد، هه‌لسه تا‌کو خوای گه‌وره حوکم ده‌کات له م مه‌سه‌له‌ی تو، پیاوانیک له به‌نی سه‌له‌مه شوینم که‌وتن و پتیا‌ن و تم: سویند به خوا پیشتر نه‌تمان‌بینی‌وو گونا‌هیکت کرد بیّت، نایا نه‌تتوانی پوزشیک بۆ پیغه‌مبه‌ری خوا به‌ینیت‌وه، وه‌کو نه‌وانی تر، نه‌ونده به‌س بوو که توبه‌ت بگردایه و پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) دا‌وای لی‌خوش‌بوونی له خوا بۆ بگردایه‌یت، سویند به خوا نه‌ونده سه‌رزه‌نشتیان کردم تا‌کو خه‌ریک بوو بگه‌پیمه‌وه لای پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) و تم: که‌سی تر نه‌م قسه‌ی منیا‌ن کردوه، وتیا‌ن: به‌لی دوو که‌سی تر، نه‌وانیش نه‌م قسا‌نه‌ی تو‌یا‌ن کرد، هه‌مان وه‌لامی تو‌ش درانه‌وه، و تم: کی بوون؟ وتیا‌ن: (مرارة بن الربیع العمري) و (هلال بن امیة الواقفي) با‌سی دوو پیا‌ویان بۆ کردم نا‌ماده‌ی به‌در بوونه و، پی‌شه‌نگیکی باشن، کاتیک با‌سی نه‌و دوو که‌سه‌یا‌ن بۆ کردم پویشتم، نینجا پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) له نیتوان هه‌موو نه‌وانه‌ی دواکه‌وتن له غه‌زاکه، قه‌ده‌غی کرد له موسلمانان قسه له‌گه‌ل نه‌و سی که‌سه‌دا بکن، نیتر خه‌لکی لی‌مان دوورکه‌وتنه‌وه و، هه‌موویان گو‌پان به‌رام‌به‌رمان، ته‌نانه‌ت هه‌ستم کرد زه‌ویش به‌رام‌به‌رم گو‌پاوه، نه‌و زه‌وییه نییه که ده‌مناسی، په‌نجا شه‌و به‌و شیوه ماینه‌وه، دوو ها‌ورپیکم له مال دانیشتن و ده‌گریان، به‌لام من له‌وان لا‌وتر و به‌هیزتر بووم، ده‌رده‌چووم و، ده‌چوومه نو‌یزه‌کان و له بازار ده‌گه‌پام، به‌لام که‌س قسه‌ی له‌گه‌ل نه‌ده‌کردم، نینجا ده‌هاتمه نو‌یزه‌کان سا‌لوم له پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) ده‌کرد و له دل‌ی خو‌مدا ده‌موت: نایا لی‌وی جو‌لانه‌وه بۆ وه‌لامی سه‌لامه‌که‌م؟ نینجا له نزیک‌ی نو‌یزم ده‌کرد و، به دزی سه‌یرم ده‌کرد، نه‌گه‌ر بپویشتا‌یه‌م بۆ نو‌یز ته‌ماشای ده‌کردم، نه‌گه‌ر ته‌ماشام بگردایه رووی لی‌ وه‌رده‌گیتپام، کاتیک نه‌م حاله هه‌ر به‌رده‌وام بوو، چوومه سه‌ر دیواری مالی نه‌بو قه‌تاده، که ناموزام بوو، زدریش خو‌شه‌ویست بوو له لام، سا‌لوم لی‌کرد به‌لام سا‌لوه‌که‌ی ولام نه‌دامه‌وه، و تم: نه‌ی نه‌بو قه‌تاده سویندت ده‌ده‌م به خوا، نایا تو نازانی من خوا و پیغه‌مبه‌رم خو‌شده‌ویت؟ بی‌ده‌نگ بوو،

دوباره م لی کرده وه هر بیده نگ بوو، سئیه م جار سویندم دا، وتی: خوا و پیغمبره که ی باشر ده زانن، فرمیسکی چاوم هاته خواری و گه پامه وه، نینجا به ناو بازاری مه دینه دا پرم ده کرد، به کیکم بینی له و جوتیارانه ی له شامه وه دین و خواردن ده هینن بۆ مه دینه ده یفرۆشن، وتی: کی که عبی کوپی مالیکم پی نیشان ده دا، ئیتر خه لکه که ئاماره یان بۆ من کرد، نه ویش هات و نووسراویکی له پادشای غه سسانه وه دایه ده ستم، تیایدا نووسرابوو: پیمان گه یشتوو که هاوه له که ت لالوت بووه لیت، خوایش تۆی نه خستوو ته ولاتی شهرمه زاری و له ناوچوون، بۆیه وه ره لامان دلنه واییت بکه یین، کاتیک خویندمه وه وتم: نه مه ییش به لایه کی تر، نامه که م برد و خسته نیو ته نووره که وه، کاتیک ده پۆژی مابوو بۆ ته واو بوونی په نجا پۆژه که، که سیک له لای پیغمبره ی خواوه هات و، فرمانی پیکردم له خیزانه که م دور که وه، وتم: لئی جیابمه وه یان چی بکه م؟ وتی: نه خیر ته نها نزیک مه به ره وه لئی، هاوړیکانیشم هر وایان پیتورا.

ده لیت: به خیزانه که م وت: برۆ لای که سو کارت تاکو خوی گه وه له م مه سه له یه حوکم ده کات، نینجا خیزانه که ی هیلالی کوپی ئومه ییه چوه لای پیغمبر ﷺ وتی: میرده که م پیاویکی پیره و که س نییه به خیوی بکات، ئایا پیت ناخۆش نییه خزمه تی بکه م؟ فرمووی: نه خیر، به لام نزیک نه که ویتته وه، وتی: سویند به خوا هر خه ریکی گریانه له و پۆژه وه، منیش هه ندیک پیمان وتم: داوی مؤله ت بکه له پیغمبر ﷺ خیزانه که ت له لا بمینیتته وه، وتم: نه خیر، چوزانم پیغمبر ﷺ وه لامی چون ده بیت، که من پیاویکی گه نجم، ده لیت: ده شهوی تر به و شیوه مامه وه بووه په نجا پۆژ له و پۆژه وه قسه مان له گه ل نه ده کرا، نوژی به یانیم کرد، له سه ربانی خانویه ک بووم یادی خوام ده کردو زۆر ناره حه ت بووم، دونیام لی تنگ بووبوو، گویم له بانگه رتک بوو له سه ر کتوی (سلیع) وه هاواری ده کرد: نه ی که عبی کوپی مالیک مزده ت لی بیت، منیش یه کسه ر سوچه دم برد بۆ خوا و، زانیم گوشادیمان بۆ هات، له کاتی نوژی به یانیشدا پیغمبر ﷺ خه لگی ناگادار کرده وه له وه رگریانی ته و به که مان، خه لگی پیروزیایان لی ده کرین، چه ند

که سنیکیش به‌رهو لای هاوړن‌کانم پوښتن، که سنیکیش به‌سهر نه‌سپیکه‌وه هاته لامو که سنیکی تریش له نه‌سلم به په‌له هاته لام به‌لام دهنگی سهر کی‌وه که په‌له‌تر بوو له نه‌سپه‌که، کاتیک موزده‌ده‌ره‌که هاته لام، هه‌ردو پوښاکه‌کم داکه‌ند و پیم به‌خشی، له‌و پوښه‌یشدا هه‌ر نه‌وم بوو، دوو پوښاکی ترم خواست و له‌به‌رم کرد، پوښتم بۆ لای پیغمبر ﷺ و خه‌لگی ده‌سته ده‌سته ده‌هاتنه لام پیروزیایی ته‌وبه‌که‌یان لای ده‌کردم، که‌عب ده‌لئیت: چوومه مزگه‌وته‌که‌و پیغمبر ﷺ دانیشتبوو، خه‌لکیش به‌ده‌وریدا بوون، ته‌لحی کورپی عوبه‌یدولا به‌پاکردن هاته لامو ته‌وقی له‌گه‌ل کردم و پیروزیایی لای کردم، سویند به‌خوا که‌س له موهاجیره‌کان هه‌لنه‌سا جگه‌له‌نه‌و، هه‌رگیزیش بۆی له‌بیر ناکه‌م، که‌عب ده‌لئیت: کاتیک سلوم کرد له پیغمبری خوا ﷺ به‌پوویه‌کی گه‌شه‌وه پیتی وتم: مژده‌ت لای بیت به‌چاکترین پوښ تپه‌پووه به‌سهرتدا له‌و پوښه‌وه له‌دایک بوویته، وتم: نایا له‌تووه‌یه نه‌ی پیغمبری خوا یان له‌لای خواوه‌یه؟ فه‌رموی: به‌لکو له‌لای خواوه‌یه، پیغمبر ﷺ که‌دلی خوښ ده‌بوو پوومه‌تی وه‌کو مانگ ده‌دره‌وشایه‌وه، ئینجا له‌به‌ر ده‌ستی دانیشتم و، وتم: نه‌ی پیغمبری خوا، هه‌رچی مالم هه‌یه ده‌یکه‌مه‌خیر بۆ خوا و پیغمبره‌کی، پیغمبر ﷺ فه‌رموی: هه‌ندیک مال‌ت با بمینیت چاک‌تره، وتم: که‌واته، به‌شه‌که‌ی خه‌بیرم ده‌هیلمه‌وه، وتم: نه‌ی پیغمبری خوا، خوی گه‌وره به‌پاستگویی بزکاری کردم، بۆیه هه‌تا ماوم هیچ قسه‌یه‌ک ناکه‌م پاستی نه‌بیت، سویند به‌خوا که‌س ناناسم له‌پینگه‌ی پاستگویی‌وه نه‌ونده‌ی من چاکه‌ی ده‌سته‌که‌وتبیت، له‌و پوښه‌شوه هه‌رگیز درۆیه‌کم نه‌کردوه، داواکارم خوی گه‌وره‌یش بمانپاریزیت له‌ونده‌ی ته‌مه‌نم ماوه، ده‌لئیت: ئینجا خوی گه‌وره‌ نایه‌ته‌کانی دابه‌زاند: ﴿لَقَدْ تَابَ اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ مِنْ بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبَ فَرِيقٍ مِّنْهُمْ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ إِنَّهُ بِهِمْ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ لَقَدْ تَابَ اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ مِنْ

بَعْدَ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبُ فَرِيقٍ مِّنْهُمْ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ إِنَّهُ بِهِمْ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿١١٧﴾ وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خَلَفُوا حَتَّىٰ إِذَا صَافَتْ عَلَيْهِمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ وَصَافَتْ عَلَيْهِمْ أَنفُسُهُمْ وَظَنُّوا أَن لَّا مَلْجَأَ مِنَ اللَّهِ إِلَّا إِلَيْهِ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١١٨﴾ يَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ ﴿التوبة: ١١٧-١١٩﴾.

گه‌ورده‌ترین نیعمه‌تی خوای گه‌ورده له‌سهرم پاش موسلمانیتی، راست‌گویییم بوو له‌گه‌ل پیغمبر ﷺ، خوای گه‌ورده باسی نه‌وانه‌ی کردووه که دردیان کرد و فه‌رمووی: ﴿سَيَخْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ إِذَا انْقَلَبْتُمْ إِلَيْهِمْ لِتُعْرِضُوا عَنْهُمْ فَأَعْرِضُوا عَنْهُمْ إِنَّهُمْ رَجِسٌ وَمَآوَاهُمْ جَهَنَّمُ جَزَاءُ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١١٥﴾ يَخْلِفُونَ لَكُمْ لِتَرْضَوْا عَنْهُمْ فَإِن تَرْضَوْا عَنْهُمْ فَإِنَ اللَّهُ لَا يَرْضَىٰ عَنِ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ﴿التوبة: ٩٥-٩٦﴾.

ئیمه سی که‌سه‌که دوا‌ی نه‌وانه پویش‌تین که چوونه لای پیغمبر ﷺ و نه‌ویش پاساوه‌کانی لی قبول کردن و مه‌سه‌له‌ی ئیمه‌ی دواخست، بویه خوای گه‌ورده ده‌رباره‌مان فه‌رمووی: ﴿وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خَلَفُوا حَتَّىٰ إِذَا صَافَتْ عَلَيْهِمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ وَصَافَتْ عَلَيْهِمْ أَنفُسُهُمْ وَظَنُّوا أَن لَّا مَلْجَأَ مِنَ اللَّهِ إِلَّا إِلَيْهِ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿التوبة: ١١٨﴾.

نه‌و دواخستنه‌یش خوای گه‌ورده باسی کرد، مه‌به‌ست له دواکه‌وتنمان بوو پاش نه‌وانه‌ی که سویندیان خوارد بو پیغمبر ﷺ و نه‌ویش لیتی وه‌رگرتن.^۱

ئەم بە‌سه‌رهاته چه‌ند وانه و په‌ندیکی لی وەرده‌گرین:

۱- شیوازی جوان و رهوشتی به‌رز:

ئەم فەرمووده‌یه به‌ شیوازیکی جوان باسکراوه، له ئاستیکی به‌رزدایه له رووی وێژه‌بیه‌وه، له راستیدا ئەم فەرمووده و هاوشیوه‌کانی وه‌کو فەرمووده‌ی ناشتی حوده‌بیه‌یه و، فەرمووده‌ی ئیفک نمونە‌ی به‌رزنی بۆ وێژه‌ی عه‌ره‌بی به‌رز، خۆزگه‌ ئه‌وانه‌ش که هه‌لده‌سن به‌ دانانی سیسته‌می خۆیندن ئەم جووره‌ فەرموودانه‌ وه‌ریگرن.^۱

۲- راستگویی گه‌شتی بزگارییه:

که‌عب و، هیلال و، مه‌راره، ترسناکی درۆیان بۆ ناشکرا بوو، بۆیه‌ بپاریان دا به‌ پاشکاوێ قسه‌ بکه‌ن و راستگۆ بن، با تووشی ته‌نگژه‌ و نارچه‌تیش بن، به‌لام هیوایان به‌ خوا گه‌وره‌ بوو ته‌وبه‌یان لی قبول بکات و بگه‌رینه‌وه‌ نیو پیزی ئیسلام، خوای گه‌وره‌یش له‌ کۆتایی باسی ته‌وبه‌که‌یاندا فەرموویه‌تی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ﴾ (التوبة: ۱۱۹).

۳- وازلیه‌ینانی په‌روه‌رده‌یی و کاریگه‌ری له‌سه‌ر کۆمه‌لگا:

وازیه‌ینانی په‌روه‌رده‌یی سوودی زۆره‌ بۆ کۆمه‌لگای موسلمان و، ریگه‌ ده‌گریت له‌ ئەندامه‌کانی تووشی سه‌ره‌پچی بن، چونکه‌ هه‌ست ده‌که‌ن ئەگه‌ر تووشی ئەو جووره‌ سه‌ره‌پچیه‌ بن ئەندامه‌کانی کۆمه‌لگای وازیان لی ده‌هینن ئەوانیش ئیتر بیرناکه‌نه‌وه‌ له‌ ئەجامدانی ئەو کاره‌.

بێگومان جیه‌ جیه‌ جیکردنی ئەم حوکمه‌یش پتویسته‌ که‌ له‌ بارودۆخیکی هاوشیوه‌ی کۆمه‌لگای سه‌رده‌می پتغمبەر ﷺ (ئەجام ده‌دریت، چونکه‌ له‌ حاله‌ته‌ ده‌وله‌ت به‌ ده‌سه‌لاته‌، کۆمه‌لگایش به‌هێزه‌، مه‌ترسیش نییه‌ جیه‌ جیکردنی ئەو حوکمه‌ بیه‌ته‌ مایه‌ی له‌ خسته‌چوونی که‌سه‌که‌. ئەم وازیه‌ینانه‌ش جیاوازه‌ له‌ گه‌ل

قسه‌نه‌کردنی دوو که س پی‌کوه له‌سهر مه‌سه‌له‌یه‌کی دونیایی، که ئەم جوړه‌یان له سی پوژ به‌ره و ژور قه‌ده‌غه‌کراوه،^۱ چونکه پیغمبر ﷺ) فرموویه‌تی: ((لا یحل لمسلم ان یهجر اخاه فوق ثلاث لیلال یلتقیان فیعرض هذا ویعرض هذا وخیرهما الذی یبدأ بالسلام))،^۲ واته: په‌وا نییه بو موسلمان واز له براکه‌ی بهینت زیاتر له سی پوژ، یه‌کتر ده‌بینن و پشت له یه‌کتر ده‌کن، چاکترینیان نه‌ویانه که له پیش براکه‌ی سه‌لام ده‌کات.

۴- جیبه‌جیکردنی فرمانه‌گانی سهرکردایه‌تی له کومه‌لگای موسلمان:

کومه‌لگای موسلمان هه‌موویان هاتنه پیری فرمانه‌کی پیغمبر ﷺ) و وزیران هینا له قسه‌کردن له‌گال نه‌و سی که‌سه به‌و شیوه‌ی که که‌عب خوی باسی کرد،^۳ ته‌نانه‌ت که‌عب سه‌لامی له ناموزاکه‌ی خوی کرد و وه‌لامی نه‌دایه‌وه، چونکه نه‌بو قه‌تاده له نیوان وه‌لام دانه‌وه‌ی که‌سیکی خوشه‌ویستی خوی بوو، له‌گال جیبه‌جیکردنی فرمانی پیغمبر ﷺ)، له‌م حاله‌ته‌یشدا دوو دلای نامینت له جیبه‌جیکردنی فرمانی پیغمبر ﷺ).^۴

پابه‌ند بوون به‌ فرمانی پیغمبر ﷺ) که‌یشته چله‌پو‌په‌ی کاتیک فرمان ناراسته‌ی خیزانه‌گانی نه‌و سی که‌سه کرا که لییان دورکه‌ونه‌وه و هه‌مووانیش به‌و فرمانه‌وه په‌یوه‌ست بوون، به‌لام خیزانه‌کی هیلالی کوری نومه‌ییه داوای مؤله‌تی کرد خزمه‌تی هیلال بکات چونکه پیاویکی پیره، پیغمبریش ﷺ) ږنگایدا.^۵

۵- دلسوزی ته‌واو بو‌خوا و پیغمبره‌که‌ی:

دورژمنی خاچپه‌رست چاودیری بارودوخه‌کی ده‌کرد و چاوه‌پوانی هه‌لی ده‌کرد بو‌په‌رته‌وازه‌کردنی به‌ره‌ی ناو‌خویی و هه‌لگیرسانی ناگری ناژاوه له نیو موسلماناندا، بویه پادشای غه‌سسان هه‌له‌که‌ی قوسته‌وه و نیرده‌یه‌کی نارد به‌ نامه‌یه‌کی

۱ بهوانه: التاريخ الاسلامي (۱۳۹/۸).

۲ مسلم، کتاب البر، (۲۵۶۰، ۱۹۸۴).

۳ بهوانه: الصراع مع الصليبيين (۱۹۵).

۴ بهوانه: التاريخ الاسلامي (۱۴۰/۸).

۵ بهوانه: الصراع مع الصليبيين (۱۹۶).

تایبه‌توه بۆ فریودانی که‌عب، ولامی که‌عبیش سوتاندنی نامه‌که‌بوو، ئه‌م هه‌لوئسته‌یش ئه‌وپه‌پی دلسۆزی که‌عب دهرده‌خات، چونکه‌وه‌لامی نه‌دایه‌وه‌ بلّیت کاری واناکه‌م یان نامه‌که‌ بدرّیت، به‌لکو‌ئو نامه‌ی کرد به‌خۆله‌میش و دوکه‌ل و دای به‌بادا، له‌پاستیدا که‌عب به‌سه‌ربه‌رزی ئه‌م تا‌قی کردنه‌وی تپّه‌پرانده‌^۱.

۶- وەرگیرانی ته‌وبه‌ له‌ لایهن خواوه، به‌هایه‌کی ئایینییه‌ راستگۆیان ناواتی پی‌ده‌خوازن؛

ئو پۆژه‌ی ته‌وبه‌ی سی‌که‌سه‌که‌ قبول‌ کرا، پۆژنکی خۆشی و شادی بوو، ته‌نانه‌ت پیتغمبر ﷺ (پووخساری وه‌کو مانگی چوارده‌ دهرده‌وشایه‌وه، هاوه‌لانیش هه‌موویان خۆش‌حال بوون و، پیروزیابیان ده‌کرد لیان، پیتغمبریش ﷺ) به‌که‌عبی فرموو: مژده‌ت لی‌بیت به‌چاکترین پۆژ به‌سه‌رتدا تپّه‌پ بووه‌ له‌و پۆژه‌وه‌ له‌ دایک بوویته‌.

ته‌وبه‌ واته‌ که‌پانه‌وه‌ بۆ سایه‌ی په‌زامه‌ندی خوای گه‌وره‌، له‌پاستیدا که‌عب نه‌وه‌نده‌ پی‌خۆش‌حال بوو هه‌ردوو پۆشاکه‌کی به‌خشی به‌مژده‌هینه‌ره‌که‌، ئینجا که‌عب به‌تایبه‌ت باسی خۆی کردوه‌وه‌ له‌و فرمووده‌یه‌دا، به‌لام واقیدی ده‌گێریتته‌وه‌ که‌ ئه‌و که‌سه‌ی مژده‌ی برد بۆ هیلالی کۆپی ئومه‌ییه‌ سه‌عیدی کۆپی زه‌ید بوو، کاتی‌ک مژده‌که‌ی پتی‌گه‌یاند سو‌جده‌ی برد، سه‌عید ده‌لّیت: وامزانی سه‌ری به‌رز ناکاته‌وه‌ تا گیانی نه‌سپێریت.^۲

۷- پێدراوه‌ چه‌ندین شیوازی خوا په‌رستن بنوینریت له‌ کاتی دروست بوونی نیمه‌تدا:

خۆش‌حالی که‌عب به‌ وه‌رگیرانی ته‌وبه‌که‌ی سنووری نه‌بوو، بۆیه‌ هۆنهری نو‌اند له‌ دهر‌برینی خۆشیه‌که‌ی به‌چه‌ند شیوازی‌ک له‌وانه‌:

أ- سو‌جده‌ بردنی سوپاسگوزاری بۆ خوا.

ب- خه‌لات کردنی ئه‌و که‌سه‌ی هه‌واله‌که‌ی پی‌گه‌یاند.

ج- به‌خشینی ماله‌که‌ی.

۱ به‌وانه: السیره النبویه لابی شه‌بهه (۵۱۷/۲)، فقه السیره للبو‌طی (۳۰۷).

۲ المغازی للواق‌دی (۱۰۵۴/۳).

باسی بینجدهم: وانه و په‌ند و سوود

یه‌که‌م: هیماکانی پرؤگرامی قورنانی له باسکردنی غه‌زای ته‌بوك.

ئه‌و ئایه‌تانه‌ی خوای گه‌وره دایبه‌زاند ده‌رباره‌ی ئه‌م غه‌زایه دریزترین ئایه‌ت‌ن سه‌بارت به‌جه‌نگی موسلمانان و دوزمنه‌کانیان، به‌وه‌ش ده‌ستی پیکرد که داوای له موسلمانان کرد هه‌لسن به‌به‌رپه‌رچدانه‌وه‌ی هیزشی مه‌سیحییه‌ت، خوای گه‌وره له‌م باره‌وه هیهچ که‌مته‌رخه‌مییه‌کیان لی قبول ناکات، وه‌کو فه‌رموویه‌تی:

﴿يَأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا مَا لَكُمْ إِذَا قِيلَ لَكُمْ أَنْفِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَنْ أَقَلْتُمْ إِلَى الْأَرْضِ أَرْضَيْتُمْ بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ الْآخِرَةِ فَمَا مَتَّعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ إِلَّا قَلِيلٌ ﴿٣٨﴾ إِلَّا تَنْفِرُوا يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا وَيَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّوهُ شَيْئًا وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ (التوبة: ۳۸-۳۹).

خوینهر کاتیک له سووره‌تی (التوبة) ورد ده‌بیته‌وه، تیبینی ده‌کات هه‌ندیک نیشانه‌ی هه‌یه له شیوازی باسکردنیدا:

۱- سه‌رزه‌نشوت کردنی قورنان به‌توندی بۆ ئه‌وانه‌ی دواکه‌وتن له‌و غه‌زایه:

﴿انْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾ (التوبة: ۴۱).

ئه‌م غه‌زایه‌یش کوتایی غه‌زاکانی پیغه‌مبه‌ر ﷺ بوو، بۆیه وه‌کو جیبه‌جینکردنیک‌ی کرده‌یی بوو بۆ فه‌رمووده‌ی خوای گه‌وره: ﴿يَأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا قَاتِلُوا الَّذِينَ يَلُونَكُمْ مِنَ الْكُفَّارِ وَلِيَجِدُوا فِيكُمْ غِلْظَةً وَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ﴾ (التوبة: ۱۲۳).^۱

- ۲- قورئان نهم غه‌زایه‌ی له غه‌زاکانی تر جیا کرده‌وه، ناوی نا ساتی ناپه‌ه‌تی:
- ﴿لَقَدْ تَابَ اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ
الْعُسْرَةِ﴾ (التوبة: ۱۱۷). چونکه به راستی غه‌زای ناپه‌ه‌تی بوو.
- ۳- قورئانی پیروز به‌ریه‌رچی مونا فیه‌ه‌کانی دایه‌وه کاتیک تانه‌یان ده‌دا له
هاوه‌له مه‌زاره‌کان له به‌خشینه که‌مه‌کانی‌اندا: ﴿مَنْ أَلْفَيْتَ يَلْمِزُوكَ
الْمُطَوِّرِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فِي الصَّدَقَاتِ وَالَّذِينَ لَا يَجِدُونَ إِلَّا جُهْدَهُمْ
فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ سَخِرَ اللَّهُ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ (التوبة: ۷۹).
- ۴- نه‌و نیماندارانه‌ی ده‌رچوون له‌گه‌ل پیغه‌مبه‌ر ﷺ که زیاتر له سی هه‌زار
که‌س ده‌بوون، خوی گه‌وره پاداشتی بۆ نووسین: ﴿وَلَا عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَا أَتَوْكَ
لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَا أَحْجَدُ مَا أَحْمَلْكُمْ عَلَيْهِ تَوَلَّوْا وَأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ
حِزْنًا أَلَّا يُجِدُوا مَاءً يُفِئُونَ﴾ (التوبة: ۹۲).

دووم: به‌جیه‌ینانی بنه‌مای پاوژی له‌م غه‌زایه‌دا.

- پیغه‌مبه‌ر ﷺ له‌م غه‌زایه‌دا بنه‌مای پاوژی جیبه‌جیکرد و، پاوژی نه‌بو به‌کرو
عومری وه‌رگرت، وه‌کو:
- أ- وه‌رگرتنی پاوژی عومری کوپی خه‌تتاب سه‌باره‌ت به‌ وازه‌ینان له‌سهر برینی
وشره‌کان له‌ کاتی که‌وتنه‌وه‌ی برستی له‌ ناو سوپاکه.
- ب- وه‌رگرتنی پاوژی عومر ﷺ سه‌باره‌ت به‌ وازه‌ینان له‌ تیپه‌پیوون له‌ سنووری
شام وگه‌پانه‌وه بۆ مه‌دینه.
- کاتیک پیغه‌مبه‌ر ﷺ که‌یشته ناوچه‌ی ته‌بوک بینی سوپای پۆم هه‌له‌اتوون، بۆیه
پاوژی به‌ هاوه‌لان کرد سنوور تیپه‌ر بکه‌ن، به‌لام عومری کوپی خه‌تتاب ﷺ

بۆچوونی وابوو سوپاکه بگه پیتته وه بۆ مه دینه، چونکه پۆمه کان ژماره بیان نۆده و موسلمانیان تیا نییه ئه و ولاته، له پاستیدا پاوێژێکی پیرۆز بوو، چونکه شه پر کردن له ناوخۆی ولاتی پۆمان نۆر قورسه و تهکنیکیکی تایبه تی ده ویست و، شه پری بیابانیش جیاوازی نۆده له گه ل شه پری ناو شار، ئینجا ژماره ی ئه وان نزیکه ی دوو سه د و په نجا هه زار ده بوو... پیغه مبه ر(ﷺ) هه میشه کاری ده کرد به پاوێژکردن له گه ل هاوه لانی.

سێیه م: راهینانی کردهیی توند.

ده رچوونی پیغه مبه رو هاوه لانی بۆ ته بوک سوودی نۆری تیا بوو: راهینانیا ن به شیوه یه کی توند، ماوه یه کی نۆر پیمان کرد له بارو بۆ خێکی سه خندا، چونکه گه رمای هاوین نۆر سه خت بوو، باری بژۆویش نا په حه ت بوو، ئه وه نده ئاویا ن که م بوو خه ریک بوو ده خنکان له تینویتییدا، جگه له که می ولاخ و تویشوو، له م باره وه مامۆستا (محمود شیت خطاب) ده لیت:

سوپاکان کار ده که ن له سه ر ئه وه ی سه ر یازه کانیان پابه یزن له سه ر سه ختی وه کو تیپه پبوون به سه ر جیگا و کۆسپی سه خت و بپینی ماوه ی درێژ له که ش و هه وای جوړاو جوړ و، بینه شه کردنیا ن له خواردن و خواردنه وه و، بۆ ئه وه ی ئه و سه ر یازانه بتوان خۆیا ن پابگرن له ناخۆشترین بارو بۆ خندا، له پاستیدا سوپای عوسره هه ندیک ناخۆشیا ن بی نی له و راهینانه تونده که متر نییه، ئه گه ر گرانتیش نه بی ت. ئه وان له کاتی که دا مه دینه یان به جیته یشت به ره می باخه کان پیگه یشتبوون و، پۆیشتن پێگایه کی دوور و درێژیا ن بپری له بیابانی دوورگه ی عه ره بدا.

مه به ست له غه زای ته بوک ئاماده کردنیا ن بوو بۆ پاراستنی ئازادی بلاو کردنه وه ی ئیسلام له ده ره وه ی نیوه دوورگه ی عه ره ب، چونکه ئه م غه زایه دواترین غه زاکانی پیغه مبه ر بوو(ﷺ)، بۆیه پتویست بوو پیغه مبه ر(ﷺ) دلتیا بی ت له لیها تووی سه ر یازه کانی پتیش ئه وه ی بگه پیتته وه لای خوای خۆی. ئینجا ئه م راهینانه

یارمه‌تی هاوه‌لانیدا له سه‌رده‌می خه‌لیفه‌کاندا و، توانیان ولاتی شام و فارس به‌هیزی ئیمانیان فه‌تح بکه‌ن، هه‌روه‌ها توانای لاشه‌یی و شاره‌زایی به‌کاره‌یینانی شمشیر و پم و جوره‌کانی چه‌ک یارمه‌تیده‌ریان بوو بۆ ئه‌و مه‌به‌سته.

چواره‌م: گرن‌گترین دهره‌نجامه‌کانی غه‌زاکه.

۱- نه‌هیشتنی شکوداری پۆم له لای عه‌ره‌به‌کان، به‌موسلمان و بیباوه‌پیانوه، چونکه هیزی پۆم به‌هیزیکی نه‌به‌زیو داده‌نرا، له‌وانه‌شه‌ ئه‌و شکسته‌ی تووشی موسلمانان بوو له (موتة) زیاتر ئه‌و بیرۆکه‌ی سه‌لمانده‌ که پۆم هیزیکی نه‌به‌زیووه، بۆیه پیویسته هیزیکی ئه‌وتو به‌پێکه‌وێت بۆ لابردنی ئه‌و شکسته‌ ده‌روونییه له ده‌روونی عه‌ره‌به‌کاندا.

۲- ده‌رخستنی هیزی ده‌وله‌تی ئیسلامی وه‌کو تاكه هیز له ناوچه‌که، که بتوانیت به‌ریه‌ره‌کانی زله‌یزی جیهانی ئه‌و سه‌رده‌مه بکات، نه‌ک به‌ پالنه‌ریکی نه‌ژادی یان به‌دییه‌نانی ته‌ماعی سه‌رۆکه هاوچه‌رخه‌کان، به‌لکو به‌ پالنه‌ریکی نازادیه‌خوازانه که مرۆفایه‌تی بانگه‌واز ده‌کات بۆ پرگارکردنی خۆی له به‌ندایه‌تی به‌نده‌کان بۆ به‌ندایه‌تی خوای به‌نده‌کان، له پاستیشدا ئه‌م غه‌زایه ئامانجه‌کانی خۆی هینایه‌دی سه‌ره‌پای دروست نه‌بوونی پووبه‌پووبوونه‌وه‌ی سه‌ریازی له‌گه‌ڵ پۆمه‌کاندا، هه‌روه‌ها له ئه‌نجامی ئه‌و غه‌زایه گاوه‌ره‌کانی عه‌ره‌ب که دلسۆزیان هه‌بوو بۆ پۆم وه‌کو میرنشینی (دومة الجندل) ملکه‌چ بوون بۆ ده‌وله‌تی ئیسلامی، هه‌روه‌ها میرنشینی ئه‌یله‌یش (شاری عه‌قه‌به‌ی ئه‌مری)، پیغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) نووسراوێکیشی نووسی له‌ نیوان هه‌ردوولادا ماف و ئه‌رکه‌کانی تیا دیاری کرد، هۆزه‌کانی تریش به‌ خه‌ستی که‌وتنه ژێر ده‌سه‌لاتی ئیسلامیه‌وه، زۆریشیان به‌ خۆیاندا هاتنه‌وه ده‌رباره‌ی سوودی پاشکویی بۆ ده‌وله‌تی پۆمانی، یان گۆرانی ئه‌و پاشکویه بۆ ده‌وله‌تی ئیسلامی تازه پیگه‌یشتوو، غه‌زای ته‌بوک - له پاستیدا - خالی سه‌ره‌تا بوو بۆ فه‌تحی ئیسلامی بۆ ولاتی شام،^۱ ئه‌وه‌یش که ده‌بیته به‌لگه له‌سه‌ر ئه‌م

۱ بپوانه: المسلمون والروم فی عصر النبوة، عبدالرحمن احمد (۱۰۲).

پاستیه، نه وه یه که پیغمبر ﷺ) پیش له دنیا ده رچوونی سوپایه کی ناماده کرد به سر کردایه تی ئوسامه ی کوری زهید بۆ نه وه ی بیته نوکی پم به ره و پۆمه کان و پیشهنگی سوپای فته بیت، نه و سوپایه ییش زۆریه ی هاوه لانی له خۆگرتبوو، به لام هه لئه سا به نه رکی خۆی دوی له دنیا ده رچوونی پیغمبر ﷺ) نه بیته.

۲- یه کخستنی دوورگی عه ره ب له ژۆر حوکی پیغمبر ﷺ): هه لو یستی هۆزه عه ره به کان کاریگر بوو بۆ پیغمبر ﷺ) و بانگه وازی ئیسلامی به چه ند کارتیکه رنکی به یه کداچوو وه کو فته تی مه ککه و خه بیه رو ته بوک، بۆیه هه ر هۆزیک له لای خۆیه وه موسلمان بوون دوی نه وه ی که ده سه لاتی موسلمانان در ژۆبوویه وه بۆ هیله سنوورییه کان له گه ل پۆمه کاند، ئینجا ناچار کردنی نه جران بۆ سه رانه دان، بۆیه هۆزه عه ره به کان هیچیان بۆ نه مایه وه جگه له وه ی خۆیان فریای کاروانی پیغمبر ﷺ) بخه ن، ئینجا له به ر زۆری نه و نیردانه ی ده هاتنه لای پیغمبر ﷺ) بۆ موسلمان بوون سالی نۆی کۆچی به سالی نیرده کان ناوزه د کرا.^۱

به م غه زایه ییش باسی غه زاکانی پیغمبر ﷺ) که خۆی سه ر کردایه تی ده کرد ته واو ده بیته، ژیانیکی پیروزی به سه بر د پڕ له وانه و په ند، که ئومه ته که ی له نه وه کانی داها توودا له سه ری په روه رده ده بن،^۲ هه روه ها پریوو له وانه و په ند بۆ په روه رده کردنی ئومه ته و دروست کردنی نه و ده ولته ی فه رمان به شه رعی خوی گه ره ده کات.

۱ بېروانه: نضرة النعميم (۱/۳۹۵، ۳۹۶).

۲ بېروانه: محمد رسول الله، محمد الصادق عرجون (۴/۱۶۰).

باسی شہ شہم: گرنگترین روداوہ کانی نیوان تہ بوک و حہ جی مائٹاواپی

یہ کہم: نیژدہی سہ قیف و موسلمان بوونیان.

ئو کاتہی پیغمبر ﷺ) لہ تائیف گہ پایہ وہ، عوروی کوی مہ سعود شوینی کہوت و پیش گہ یشتنی بہ مدینہ پیغمبر ﷺ) ی بینی و موسلمان بوو، ئینجا گہ پایہ وہ و، ہوزہ کہی خوی بو ئیسلام بانگ کرد، ئوانیش تیربارانیان کرد تیریکی بہرکہوت و کوشتی، بہ لام دواتر کاتیک دلتیا بوون کہ شہ پی موسلمانانیاں پی ناکریت، برپاریاندا کہ سانیک بنیرنہ لای پیغمبر ﷺ)، بویہ لہ مانگی پرمہ زانی سالی نژی کچی پاش گہ رانہ وہی پیغمبر ﷺ) لہ تہ بوک شہس کہ سیان نارده لای.

نژدہ کہ پیکہاتبوون لہ شہس کہس لہ سہرانی بہنی مالیک و ئہ حلافہ کان، (عبداللیل بن عمر) یش لہ سہرووی ہموویانہ وہ بوو، پیکہتینانی نژدہ کہیش ناماژہی دہ کرد بو بیریکی سیاسی قول، چونکہ ہوزی (ثقیف) نومیدہ وار بوون موہاجرہ کان لہ بہنی ئومہ ییہ بینہ ناوبژیکار بو ئہ نجامدانی ریککہ و تننامہ یہ کہ لہ گہ ل پیغمبر ﷺ) بہ ہوی پہ یوہندی میژووی ئہ وان بہ ئہ حلافہ کانہ وہ.

ہاوہ لان دہ یانزانی پیغمبر ﷺ) چہند بایہخ دہدات بہ موسلمان بوونی سہ قیف، بویہ کہ نژدہ کہ دہرکہوت، ئہ بو بہ کر و موغیرہ کیپرکییان دہ کرد بو مژدہ پیدانی پیغمبر ﷺ) و لہ کوتاییدا ئہ بو بہ کر مژدہ کہی پیدایا. پیغمبر ﷺ) پیشوازی جوانی لہ نژدہ کہ کرد و جیگای بو دابین کردن، ہموو پوژیک دہ ہاتنہ لای پیغمبر ﷺ) (عثمان بن ابی العاص) لہ لای جیگہ کانیاں

۱ رسالۃ الانبیاء، عمر احمد عمر (۱۹۹).

۲ بیوانہ: السیرۃ النبویۃ لابن ہشام (۱۹۳/۴).

۳ بیوانہ: رجال الادارۃ فی الدولۃ الاسلامیۃ، د. حسین محمد (۷۶).

۴ بیوانہ: السیرۃ النبویۃ لابن ہشام (۱۹۳/۴).

به جیده هیشت، جا له و کاته ی نړه پړ ده گه پانه وه ده خه وتن، عوسمان ده چوه لای پيغمبر ﷺ، یان نه گه نه و ناماده نه بوایه ده چوه لای نه بو به کر و، پرسپاری لای ده گردن ده رپاره ی نایین و قورثان بو نه وه ی فیر بیت، نه وه شی له هاو پړکانی ده شارده وه، بویه پيغمبر ﷺ نه وه ی پی خوش بو.

نیرده که چند پړژیک مانه وه و، پيغمبر ﷺ بانگی ده گردن بو نیسلام، پییشی وتن: پړیکه وتن نییه پییش نه وه ی موسلمان نه بن.

(عبدیلیل) وتی: باسی زینام بو بکه، نیمه که دور ده گه وینه وه، نه و کاره ده که یین و نارام ناگرین له سهری، پيغمبر ﷺ فرموی: نه وه خوی گه وره قه ده غه ی کردوه له سر موسلمانان و، فرمویه تی: ﴿وَلَا تَقْرَبُوا الرِّبَّ إِنَّهُ كَانَ فَحِشَةً وَسَاءَ سَبِيلًا﴾ (الاسراء: ۳۲).

نیجا پرسپاری سووی لیکرد، فرموی: نه ویش قه ده غه یه، وتی: هه مور ماله کانمان سووه، فرموی: خوی گه وره ده فرمویت: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَمُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ (المائدة: ۹۰).

نیجا هه لسان و پیکه وه قسه یان کرد، (عبدیلیل) وتی: به لاتان لیدا، بگه پینه وه بو لای که س و کاره کانمان و، نه و سی شته یان لای قه ده غه بکه یین، به خوا، به خوا، (ثقیف) هه رگیز نارام ناگریت له دوری مه ی زینا. سوفیانی کوپی عه بدولا وتی: کابرا، نه گه خوی گه وره ویستی چاکه ی پیتان هه بیت، نارام ده گرن، نه ی نه وانه ییش وانه بوون و وازیشیان هینا، نیجا نیمه ده ترسین، موحه ممد هه مور لایه کی داگیر کردوه و نیمه ییش له سووچیکي زه ویدایین و، نیسلام به ده ورمانه وه بلابووه ته وه، سویند به خوا نه گه مانگیک نابلقه مان بدات له برسا ده مرین، نیجا من ده ترسم پړژیکي وه کو مه ککه چاوه پمانمان بیت.

خالیدی کوپی سه عیدی کوپی عاص له نیوان هه ردولادا بوو، تا نه و کاته ی نووسراوه که یان نووسی، خالید به ده ستی خوی نووسی، پيغمبر ﷺ خواردنې

بۆ ده‌ناردن و لیتیان نه‌ده‌خوارد تاکو پیغمبر ﷺ خۆی لیتی نه‌خواردایه، تاکو نه‌و کاته‌ی موسلمان بوون.

وتیان: چی ده‌لین ده‌رباره‌ی (الریة) ، پیغمبر ﷺ فرمووی: بیروخینن، وتیان: هرگیز شتی وا نابیت، نه‌گه‌ر (الریة) بزانیت نیازی پوخاندنیمان هه‌یه‌ که‌س و کاره‌کانمان ده‌کوژت، عومری کوپی خه‌تاب ﷺ فرمووی: به‌لات لیدا نه‌ی (عبدیاللیل) ره‌ببه‌ به‌ردیکه‌ نازانیت کی ده‌یپه‌رستی و کی نایپه‌رستی، وتی: نیمه‌ بۆ لای تو نه‌هاتوین نه‌ی عومر، ئینجا موسلمان بوون و، ناشتی‌که‌ نووسرا، دوا‌ی نه‌وه‌ داویان کرد له‌ پیغمبر ﷺ سی سال واز له‌ به‌ته‌کیان به‌ینیت، ئینجا وتیان دوو سال، تاکو گه‌یشتنه‌ نه‌وه‌ی داوا‌ی مؤله‌تی یه‌ک مانگیان کرد نه‌پوخیت به‌لام پیغمبر ﷺ پازی نه‌ده‌بوو، نه‌وان مه‌به‌ستیان له‌ نه‌فام و ئافره‌ت و مناله‌کانیان بوو که‌ به‌ پوخانی (الریة) قایل نه‌ده‌بوون، بۆیه‌ داویان کرد له‌ پیغمبر ﷺ وازیان لی به‌ینیت له‌وه‌ی به‌ته‌که‌ به‌ ده‌ستی خۆیان بیروخینن،^۱ ئینجا پیغمبر ﷺ پازی بوو، دوا‌ی نه‌وه‌ داویان کرد له‌ پیغمبر ﷺ نوێژکردنیان له‌سر لابدات، نه‌ویش فرمووی: ((لا خیر فی دین لا صلاة فیه))،^۲ واته‌: چاکه‌ له‌ ئاینیکا نیه‌ نوێژی تیا نه‌بیت.

نێرده‌ی سه‌قیف سه‌رکه‌وتوو نه‌بوون له‌و جۆره‌ داواکارییه‌یان له‌ پیغمبر ﷺ بۆیه‌ هه‌ره‌سیان هینا و ملکه‌چ بوون بۆ پاستی.^۳

پیغمبر ﷺ میوانداری پیکردن و پیزی ندر لیکرتن و (عثمان بن ابی العاص) ی کرد به‌ فرمانه‌وه‌ایان، چونکه‌ له‌ هه‌موویان په‌رۆشتر بوو بۆ فیژیونی قورئان و تیگه‌یشتن له‌ ئاین و، له‌ هه‌مووشیان مناتر بوو،^۴ نێرده‌که‌یش کاریگه‌ر بوون به‌ مامه‌له‌کردنی پیغمبر ﷺ و موسلمانان، ته‌نانه‌ت نه‌و چه‌ند پۆژه‌ی مابوو له‌ په‌مه‌زان به‌ پۆوو بوون و، پانزه‌ پۆژ له‌ مه‌دینه‌ مانه‌وه‌ و دوا‌ی گه‌رانه‌وه‌ بۆ تانیف،

۱ به‌وانه‌: المغازی للواقدي (۱۶۸/۳).

۲ به‌وانه‌: التاريخ الاسلامي (۵۰/۸)، المغازی للواقدي (۱۶۸/۳).

۳ به‌وانه‌: المجتمع المدني في عهد النبوة (۲۲۱-۲۲۳).

۴ به‌وانه‌: السيرة النبوية الصحيحة (۵۱۹/۲).

له پاش‌گه‌رانه‌وه‌شيان پيغه‌مبه‌ر(ﷺ) پۆليکی سه‌ريازی به سه‌رکرديه‌تی خالیدی کوپی وه‌لید و به‌شداری کردنی موغیره‌ی کوپی شوعبه و نه‌بو سوڤيانی کوپی حه‌رب په‌زای خويان لی بیټ و^۱ به‌دوای نيژده‌که‌دا په‌وانه‌کردن.

نيژده‌که‌ی توانيان هۆزه‌که‌يان قايل بکه‌ن به‌موسلمان بوونيان و ناگاداريان کردنه‌وه له سه‌ره‌نجامی بتی(اللوات) له‌وکاته‌ پۆله سه‌ريازییه‌که‌گه‌يشته تائيف و، موغیره‌ی کوپی شوعبه و چه‌ند که‌سيک پۆيشتن بۆ پووخواندن(الربة)^۲ له ژيتر پاسه‌وانتيه‌کی توند له‌به‌نی ميعته‌به‌وه نه‌وه‌ک که‌سيک تيريکیان تی به‌اوژيټ وه‌کو عوروه‌ی کوپی مه‌سعوديان کوشت،^۳ له‌وکاته‌ هه‌موو هۆزی(ثقيف) به‌جاريک ده‌رچوون، بۆچوونيشيان وابوو که‌ نه‌و بته‌ که‌س توانای پووخواندن نییه.^۴

موغیره‌ پياويک بوو چه‌زی له‌گالته و قسه‌ی خوڤ ده‌کرد، به‌هاوپيگانی وت: به‌خوا ده‌بيټ نه‌مپۆ وا بکه‌م له سه‌قيف پيټکه‌نن، جا پۆيشت و به‌پاچه‌که‌ی خوی له‌بته‌که‌يدا و که‌ته‌خواره‌وه و هه‌له‌هات، خه‌لگی به‌یه‌ک ده‌نگ هاواريان کرد، وتیان: له‌نه‌ولاتر بچيټ موغیره، په‌ببه‌کوشتی، پيخوشحال بوون که‌ نه‌ويان بينی که‌وته‌خواره‌وه، به‌پياوانی تری پۆله سه‌ريازییه‌که‌شيان وت: هه‌رکه‌سی ده‌يه‌ويټ با نزيك بيټه‌وه و، هه‌ولبدات بيروخيټ، سويټد به‌خوا که‌س ناتوانيټ، له‌وکاته‌دا موغیره هه‌لسايه‌وه و، وتی: خوا نابووتتان بکات نه‌ی هۆزی سه‌قيف، نه‌وه به‌ردیگی بيټاگايه، به‌سه‌لامه‌تی خوا بزائن و هه‌ر نه‌و په‌رستن.^۵

ئینجا به‌ته‌واوی پووخوانديان و ته‌ختيان کرد له‌گه‌ل زه‌ويدا، بته‌وانه‌که‌شی پاره‌ستابوو چاره‌پوانی خه‌شم و قینی بته‌که‌ بوو دابه‌زيټه سه‌ر نه‌و که‌سانه‌دا، وتیشی با بگه‌نه بنچينه‌که‌ی نه‌وسا ده‌بينن(الربة) چی ده‌کات، ئینجا موغیره چوو بنچينه‌که‌شی هه‌لکه‌ند و هه‌رچی خشل و کال و په‌لی تياوو ده‌ريه‌يتنا و، سه‌قيف به‌

۱ به‌وانه: السيرة النبوية الصحيحة (۲/۵۱۹-۵۲۰)، السيرة النبوية لابن هشام (۴/۱۹۵).

۲ المغازي (۳/۱۷۱).

۳ به‌وانه: دلائل النبوة (۵/۳۰۴).

۴ به‌وانه: السرايا والبعوث (۳۰۰).

۵ به‌وانه: السرايا والبعوث (۳۰۰).

جاری سهرسام بوون و، دلنیا بوون چ پرده‌یه‌ک به‌رچاویانی داپوشیبوو.^۱ نیرده نه و خشل و کله و په‌لانه‌ی هینایه‌وه لای پیغمبر ﷺ و، نه‌ویش دابه‌شی کرد هر له و پۆژده‌دا و، سوپاسی خویان کرد له‌سرخستنی خوی گوره‌بو نایینه‌که‌ی.^۲

به‌م شیوه‌یش گوره‌ترین دووم بت له دورگی عه‌ره‌ب له‌ناوبرا و، مالیکی خوی له‌سهر دروست کرا بو یه‌کتاپه‌رستی، به‌ئاراسته‌ی پیغمبر ﷺ بو عثمان بن ابی العاص ﷺ.^۳

دووم: مردنی سهرکرده‌ی مونا فیه‌کان عه‌بدو لای کوری سه‌لول.

له‌کوتایی مانگی شه‌والدا نه‌خۆش که‌وت و له‌ (ذي القعدة) ی سالی نوی کۆچی مرد.^۴

ئوسامه‌ی کوری زه‌ید ده‌فه‌رمویت: له‌گه‌ل پیغمبره‌ی خوا ﷺ چووینه سهردانی عه‌بدو لای کوری سه‌لول له‌ نه‌خۆشیه‌که‌یدا، پیغمبره‌ی خوا ﷺ پتی فه‌رموو: من خۆشه‌ویستی جوله‌که‌م ئی قه‌ده‌غه‌ ده‌کردی، عه‌بدو لا وتی: سه‌عدی کوری زوراره‌رقی لییان بوو و مرد.^۵

له‌پاش مردنی عه‌بدو لای کوری هاته‌لای پیغمبره‌ی خوا ﷺ بو داوای لی‌کرد کراسه‌که‌ی بداتی بو ئه‌وه‌ی بی‌کاته‌کفنی، پیغمبره‌ی خوا ﷺ کراسه‌که‌ی خوی پتدا، ئینجا داوای لی‌کرد نوێژیشی له‌سهر بکات، به‌لام عومهر کردی به‌پۆشاک پیغمبره‌ی خوا ﷺ و وتی: ئه‌ی پیغمبره‌ی خوا، خوا لئی قه‌ده‌غه‌ کردوی نوێژ له‌سهر نه‌وانه‌ بکه‌یت، پیغمبره‌ی خوا ﷺ فه‌رموو: خوی گوره‌ فه‌رموویه‌تی: ﴿أَسْتَغْفِرُ هُمْ أَوْ لَا أَسْتَغْفِرُ هُمْ إِنْ تَسْتَغْفِرُ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَفَرُوا

۱ به‌وانه: السرایا والبعوث (۲۰۱)، دلائل النبوة (۲۰۲/۵).

۲ به‌وانه: تاریخ ابن شیبیه (۵۰۷/۲) نقلا عن السرایا والبعوث (۲۰۱).

۳ به‌وانه: السرایا والبعوث (۲۰۱).

۴ به‌وانه: دلائل النبوة (۲۹۹/۵-۲۰۲)، المغازی (۹۷۰-۹۷۲).

۵ ابو داود، کتاب الجنائز، باب فی العبادة (۲۰۹۴).

بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿التوبة: ۸۰﴾. منیش له‌ه‌فتا جار زیاتر نویژ ده‌که‌م، عومه‌ر وتی: ئەو مونا‌فیکه، به‌لام پیغه‌مبه‌ر ﷺ ه‌ر نویژی له‌سر کرد و، ئینجا ئەم نایه‌ته‌ دابه‌زی: ﴿وَلَا تُصَلِّ عَلَىٰ أَحَدٍ مِّنْهُمْ مَّتَّ أَبَدًا وَلَا نَقْمًا عَلَىٰ قَبْرِهِ إِنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَمَاتُوا وَهُمْ فَاسِقُونَ﴾ (التوبة: ۸۴). نویژکردنی پیغه‌مبه‌ر ﷺ له‌سر ئەو به‌ پیی حوکمی بووکه‌شی بوو که موسلمان بوو، ه‌روه‌ها وه‌کو پیزگرتن له‌عه‌بدولای کوپی که یه‌کێک بوو له‌ پیاو چاکانی نیتو‌هاوه‌لان، ه‌روه‌ها بۆ دلپراکیشانی هۆزه‌که‌ی ئەو مونا‌فیکانه‌ش پابه‌ند بوون پیوه‌ی، به‌لکو‌واز له‌ پیشه‌ی خرابه‌کاریان به‌ئینن.... مه‌سه‌له‌ی پیدانی کراسه‌که‌یش، پیغه‌مبه‌ر ﷺ داواکاری که‌سی ر‌ه‌ت نه‌ده‌کرده‌وه، ه‌روه‌ها پادا‌شتیکیش بوو بۆ ئەوه‌ی ئەو کراسه‌که‌ی خۆی دابوویه‌عه‌بباسی کوپی‌عه‌بدولموته‌لیب کاتیک به‌دیلی ه‌ینایان له‌جه‌نگی به‌دردا، ر‌ه‌وشتی پیغه‌مبه‌ر ﷺ وابوو چاکه‌ی به‌چاکه‌ی چاکتر وه‌لام ده‌دایه‌وه.^۱

به‌مردنی‌عه‌بدولا بزوتنه‌وه‌ی مونا‌فیکی به‌ته‌واوی که‌می کرد و ته‌نانه‌ت که‌سیکی وایان دیار نه‌ما له‌سالی ده‌ی کۆچی، به‌لکو ژماره‌یه‌کی که‌میان مایه‌وه‌حوزه‌یفه‌ی خاوه‌نی نه‌ینی پیغه‌مبه‌ر ﷺ ناویانی ده‌زانی،^۲ عومه‌ریش له‌پاش ئەوه‌نویژی له‌سر که‌سیک نه‌ده‌کرد حوزه‌یفه‌ نویژی له‌سر نه‌کردایه.^۲

سالی تۆیه‌م سالیکی یه‌کلاکه‌روه‌ه‌بوو بۆ بزوتنه‌وه‌ی مونا‌فیکه‌کان، پلانی ئیسلامیش ده‌رباره‌یان - وه‌کو(ابن‌القیم) ده‌لێت - ئەوه‌بوو، پوواله‌تیان لی وه‌ریگیردیت و، په‌نه‌نایان ه‌واله‌ی خ‌وای گه‌وره‌ بکرت، فه‌رمانیش کرا به‌ پیغه‌مبه‌ر ﷺ توند بی‌ت له‌گه‌لیان و نویژیان له‌سر نه‌کات و له‌سر گوڤه‌کانیان پانه‌وه‌ستیت و ناگاداریش کرایه‌وه‌نه‌گه‌ر داوای لیخ‌وش بوونیان بۆ بکات خ‌وای گه‌وره‌ لییان خ‌وش نابیت.^۴

۱ ب‌روانه: صحیح السیره النبویه (۵۲۱-۶۲۲)، السیره لأبی‌شهبه (۲۸۵۳۴)...

۲ ب‌روانه: دراسات فی عهد النبوة للشجاع (۲۲۱).

۳ ب‌روانه: معین السیره النبویه (۴۶۴).

۴ زاد المعاد (۹۱/۲).

نه‌م نه‌خشه‌بیش به‌گویره‌ی ده‌قه‌کانی سوپه‌تی (التوبة) بو، که به‌دریژی باسی
مونا فیه‌کان ده‌کات و هه‌لوئیستیان ناشکرا ده‌کات و باسی دواکه‌وتنیان ده‌کات له
جیهاد و نازاردانیان بۆ پیغه‌مبه‌ر (ﷺ).^۱

هه‌ندیك حوكمی شه‌ری سه‌ریان هه‌لدا له‌م قوناغه له‌ دژ مونا فیه‌کان:

۱- نویژ نه‌کردن له‌سه‌ریان؛

﴿ وَلَا تَصَلِّ عَلَىٰ أَحَدٍ مِّنْهُمْ مَاتَ أَبَدًا وَلَا تَقُمْ عَلَىٰ قَبْرِهِ ۗ إِنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَمَاتُوا وَهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٨٤﴾ وَلَا تَعْجَبْكَ أَمْوَالُهُمْ وَأَوْلَادُهُمْ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِي الدُّنْيَا وَتَزْهَقَ أَنفُسُهُمْ وَهُمْ كَافِرُونَ ﴾ (التوبة: ۸۴-۸۵).

۲- رووخاندنی مزگه‌وته‌که‌یان (الضرار).

۳- دمرچوونی فه‌رمان به‌جیهاد کردن له‌ دژیان وکو بیباوهران؛

﴿ يَأْتِيهَا النَّبِيُّ جِهَادَ الْكُفَّارِ وَالْمُنَافِقِينَ وَأَغْلَظَ عَلَيْهِمْ ۗ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَيَسَّرَ الْمَصِيرُ ﴾ (التوبة: ۷۳). جیهاد به‌هه‌موو شیوه‌کانی.

۴- ناشکراکردنی سیف‌ت و کردموه‌کانیان به‌روونی؛

﴿ فَرِحَ الْمُخَلَّفُونَ بِمَقْعَدِهِمْ خَلْفَ رَسُولِ اللَّهِ وَكَرِهُوا أَنْ يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَالُوا لَا تَنْفِرُوا فِي الْحَرِّ قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ أَشَدُّ حَرًّا لَوْ كَانُوا يَفْقَهُونَ ﴾ (التوبة: ۸۱).

سییه‌م: چه‌ند وانه‌یه‌ك له‌ ماله‌کانی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ).

خوای‌که‌وره ده‌فه‌رموویت: ﴿ يَأْتِيهَا النَّبِيُّ قُلْ لَأَزْوَاجِكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَرْضَوْنَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا فَتَعَالَيْتُمْ أَمْتَعْتُمْ وَأَسْرَحْتُمْ سَرَاحًا جَمِيلًا ﴿٢٨﴾ وَإِنْ كُنْتُمْ تَرْضَوْنَ

اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالذَّارَ الْآخِرَةَ فَإِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْمُحْسِنَاتِ مِنْكُنَّ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٢٨﴾ (الاحزاب: ۲۸-۲۹).
 فەرمووده پراسته‌کانیش نامازه ده‌کن بۆ ئه‌وه‌ی دابه‌زینی ئەم دوو نایه‌ته پاش دوورکه‌وتنه‌ی پیغمبر ﷺ بوو له خیزانه‌کانی، که سویندی خواردبوو یه‌ک مانگ نه‌چیته لایان، میژووی دابه‌زینی ئەم نایه‌تانه‌یش له سالی نۆی کۆچی بوو.^۱

ده‌باره‌ی هۆی دابه‌زینیشی، موسلیم له جابیر ده‌گێڕێته‌وه ﷺ: ئەبو به‌کر ویستی بچیته لای پیغمبر ﷺ بینی خه‌لکی له ده‌رگاکی کۆبوونه‌ته‌وه و، که‌س ناتوانیت بچیته لای، ئەبو به‌کر چوووه ژووره‌وه و، ئینجا عومه‌ریش هات مۆله‌تی پیدرا چوووه ژووره‌وه، بینیان پیغمبر ﷺ مۆن و بیده‌نگه، عومه‌ر وتی: ئەبیته قسه‌یه بکه‌م پیغمبر ﷺ پێکه‌نیت، وتی: ئەه‌ی پیغمه‌به‌ری خوا، خۆزگه کچه‌کی خاریجه‌ت ده‌بینی،^۲ داوای خه‌رجی ئی ده‌کردم، منیش هه‌لسام و په‌نجه‌م چه‌قاندە گه‌ردنیدا، ئیتر پیغمه‌به‌ر ﷺ پێکه‌نی و فەرمووی: وا ده‌یان بینی ده‌وریان لیدام داوای خه‌رجیم ئی ده‌کن، ئیتر ئەبو به‌کر و عومه‌ر هه‌لسانه‌ گیان کچه‌کانیان و تیان: بۆچی داوای شتی‌ک ده‌کن له پیغمه‌به‌ر ﷺ که نییه‌تی، و تیان: به‌ خوا داوای شتی‌ک ناکه‌ین نه‌بیته‌ت، ئینجا پیغمه‌به‌ر ﷺ یان مانگی‌ک یان بیست پۆژ وازی ئی هینان و ئەم نایه‌تانه دابه‌زین.^۳

گوزه‌ران له ماله‌کانی پیغمه‌به‌ر ﷺ له‌سه‌ر یه‌ک شی‌واز بوو، ئا‌فره‌ته‌کانیشی ئاده‌میزاد بوون و، هه‌زیان له‌وه ده‌کرد خه‌لکی هه‌زی ئی ده‌کن، ماله‌کانی پیغمه‌به‌ر ﷺ وه‌کو دکتۆر ئەبو شه‌هبه‌ باسی ده‌کات:

چهند ژووریک بوو به‌ ده‌وری مزگه‌وته‌که‌ی پیغمه‌به‌ر ﷺ ه‌وه وه‌کو مالی پادشا و قه‌یسه‌ره‌کان نه‌بوو، به‌لکو مالی که‌ستیک بوو که گوی به‌ خۆشگوزه‌رانی دونه‌یا نه‌دات و ته‌نها ته‌ماشای پۆژی دوا‌یی بکات، ماله‌کانی وه‌کو مزگه‌وته‌که‌ی له‌ خشت و قو‌ر دروست کرابوون، سا‌بیته‌کانی له‌ چل و گه‌لای دارخورما بوو، هه‌وشه‌کانی

۱ بپوانه: قضایا نساء النبي والمؤمنات (۶۸).

۲ کچی زه‌ید خیزانی عومه‌ر بوو ناوی چه‌میله‌ی کچی سا‌بیته بوو.

۳ مسلم فی الطلاق (۱۱۰/۲).

بچوک و نزم بوون، لایکی بالا بهرز دهستی پی دهگیشته، حه سانی به صری - لایکی بو له گال دایکی له لای نوموسه له مه - ده لیت دهستم دهگیشته کام ژوور له ژووره گانی پیغمبر ﷺ) بهرز بووایه، هه موو ژووریکیش دوو ده رگای هه بوو، ده رکی و ناو خوئی بو ناو مزگه و ته که.^۱

بوخاری له عائیشه وه (رضی الله عنها) ده گپرتسه وه، ده فرموویت: له به رده سستی پیغمبر ﷺ) دا ده خوتم و هه ردوو قاچم له جیگی سوجه که ی نه ودا بوو، جا که سوجه ی ده برد دهستی له قاچم ده دا و قاچم را ده کیشا، که هه لده ستا دریم ده کرده وه، ده فرموویت: ژووره کانیش له و سرده مه پروناکی تیا نه بوو.^۲ سه باره ت به جیگای خه وتنیش پیغمبر ﷺ) له سر خول ده خوت و سه ری ده خسته سه سر سهرینیک ناو ناخنی پيشال بوو، ژيانی پیغمبر ﷺ) به لگه بوو له سه ر گوزه ران سه ختی، نه نه سی کوپی مالیک (رضی الله عنه) ده فرموویت: وانا زانم پیغمبر ﷺ) تا نه و کاته ی له دنیا ده رچوو، نانیکی ته نکی بینیبیت، یان به رخیکی بز او و پاکراوی بینیبیت،^۳ عائیشه ده فرموویت: ته ماشای مانگمان ده کرد، سی جار مانگمان ده بیننی له نیو دوو مانگدا و، له هیج کام له ماله گانی پیغمبر ﷺ) ناگر نه ده کرایه وه، عوروه ی کوپی زوبه یر فرمووی: به چی گوزه رانتان ده کرد؟ فرمووی: به خورما و ناو. به لام خوای گه ورده ی ده رگای له موسلمانان کرده وه پاش خه بیهر و فه تی مه که و ته بوک، خیزانه گانی پیغمبر ﷺ) حه زیان ده کرد هه ندیکیان به رکه ویت له خوشگوزه رانی، وه کو خوای گه ورده ده فرموویت: ﴿يَبْنَیْ مَادِمٌ حُدُوًّا زَبْنَتُكَ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُّوْا وَاثْرُبُوْا وَلَا تُسْرِفُوْا اِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِیْنَ﴾ (الاعراف: ۳۱).

هه روه ها خوای گه ورده فرموویته تی: ﴿رَبُّیْنَ لِيُطْفِئُوْا نُوْرَ اللّٰهِ بِاَفْوَاهِهِمْ وَاللّٰهُ مُتِمُّ نُوْرِوْهُ وَاَلُوْ كِرِهَ الْكٰفِرُوْنَ﴾ (الصف: ۳۲).

۱ بیوانه: السیره النبویه فی القرآن والسنة (۲/۳۵-۳۶).

۲ البخاری، کتاب الصلاة (۵۱۳).

۳ البخاری فی الرقائق (۶۵۷).

داواشي كړدوه له مسلمانان زياته‌ره‌وي نه‌كن: ﴿وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَّحْسُورًا﴾ (الاسراء: ۲۹).

به‌لام لايه‌نيكي تر هه‌بوو پيغمبر ﷺ) به ناراسته‌ي په‌روه‌رديگاري خوي وه‌ريانگرتبوو، بويه ناوړې له هيجې تر نه‌دايه‌وه، كه فرمويه‌تي: ﴿لَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْهُمْ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَأخْفِضْ جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ﴾ (الحجر: ۸۸).

بويه نايه‌ته‌كاني نازادكړدني خيزانه‌گان دابه‌زي، نه‌وانيش به‌بي هيج دوو دلي و گومانيك خوا و پيغمبر و پوځي دواييان هه‌لبژارد، به‌لي نه‌وان داواي خه‌رجييان ده‌كرد، به‌لام كه مه‌سه‌له‌كه گه‌يشته‌نم ناسته، به‌بي هيج دله‌پاوكييك هه‌موويان وازيان له خوځي دونيا هينا^۱.

له عايشه‌وه (رضي الله عنها) فرمويه‌تي: كاتيك پيغمبر ﷺ) نه‌و نايه‌تانه‌ي به‌سهردا دابه‌زي، له منه‌وه ده‌ستي پيكر و فرموي: من مه‌سه‌له‌يه‌كت بق باس ده‌كم و په‌له مه‌كه تاكو پاوږډ به باوكت و دايك ده‌كه‌يت، نيت نايه‌ته‌كاني بق خويندمه‌وه: ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لَأَزْوَاجِكُمْ إِن كُنْتُمْ تُرِيدُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا فَأَتَعَالَيْتُكُمْ أَمْ تَبْتَغُونَ وَأَسْرَحَكُم سَرَاحًا جَمِيلًا ﴿۲۸﴾ وَلَئِنْ كُنْتُمْ تُرِيدُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالذَّارَ الْآخِرَةَ فَإِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْمُحْسِنَاتِ مِنْكُمْ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿۲۹﴾﴾ (الاحزاب: ۲۸-۲۹).

ده‌فرموييت: منيش وتم: له چي پرس به باوك و دايكم بكم، به‌لكو خوا و پيغمبر و پوځي دواي هه‌لده‌بژيرم، فرموي: نينجا خيزانه‌كاني تریش هه‌مان وه‌لاميان دايه‌وه.^۲

خليفه راشيده‌گان هم به‌سهرهاتيان به هيمايه‌ك ده‌زاني له هيماكاني نيسلام، كه پتيويسته خيزاني سه‌ركردايه‌تي په‌چاوي بكن. ديدې ميژوويش ناشكراي ده‌كات

۱ بېره‌نه: قضايا نساء النبي ﷺ) والمؤمنات في سورة الاحزاب (۷۷).

۲ البخاري، كتاب التفسير (۷۸۶).

که نه‌م لایه‌نه پتوره‌ریکی ورده بق پیکردن له‌سەر پینگه‌ی پاست یان دورکه‌وتنه‌وه لیتی، سه‌رکرده‌کانی نوممه‌تیش چاک له‌م لایه‌نه گه‌یشتن و، نمونه‌ی زۆریشیان پیشکەش کرد له‌م باره‌وه.^۱

سه‌رکرده‌ی موسلمانان کاریکی سه‌خته و ده‌ستکه‌وت نییه، پیویسته له‌سەر نه‌و که‌سانه‌یش پیی هه‌لده‌سن ئاستیان به‌رزتر بی‌ت له‌ خو‌شیه‌کانی دنیا و په‌رۆش بن بق لای خوا و پۆژی قیامت.^۲

چواره‌م: حج کردنی نه‌بو به‌کر (ﷺ) به‌خه‌نگی.

په‌روه‌ده‌ی کومه‌لگا و بونیاتنانی ده‌ولت له‌ سه‌رده‌می پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) دا به‌رده‌وام بوو له‌ هه‌موو ئاسته‌کانه‌وه، هه‌جیش له‌ سه‌اله‌ پابوردوه‌کاندا جیبه‌جی نه‌ده‌کرا، هه‌جی سه‌الی هه‌شتی کوچی خرایه نه‌ستۆی عه‌تتایی کوپی ئوسه‌ید، هه‌یشتا هه‌جی موسلمانانیش زۆر جیاواز بوو له‌ هه‌جی بت‌په‌رستان،^۳ بۆیه کاتیک وه‌زی حج هات، پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) وستی حج بکات به‌لام فه‌رمووی: ((انه یحضر البيت عراة مشرکون یطوفون بالبیت، فلا احب ان احج حتی لا یكون ذلك))، واته‌: که‌سانیکۆ پروتی بت‌په‌رست به‌ ده‌وری که‌عه‌دا ده‌سوپیته‌وه، منیش هه‌ز ناکه‌م حج بکه‌م تاکو نه‌و که‌سانه له‌وی بن. ئیتر هه‌لسا به‌ ناردنی نه‌بو به‌کر (ﷺ) وه‌کو سه‌رکرده‌ی حج له‌گه‌ل ژماره‌یه‌کی زۆر له‌ هاوه‌لاند،^۴ قوربانیشیان له‌گه‌ل خۆیان برد،^۵ له‌ کاتی ده‌رچوونیان سوپه‌تی (البراء) دابه‌زی، بۆیه پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) بانگی عه‌لی کرد (ﷺ) و فه‌رمانی پیکرد فریای نه‌بو به‌کر بکه‌ویت، نه‌ویش سواری وشتره‌که‌ی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) بوو تاکو گه‌یشته نه‌بو به‌کر له‌ (ذی الحلیفة) که‌ نه‌بو به‌کری بینی، فه‌رمووی: به‌ فه‌رمانپه‌وایی هاتووی یان فه‌رمانپیکراوی، فه‌رمووی:

۱ بروانه: البداية والنهاية (۱۳۶/۷).

۲ معین السیرة (۴۷۵).

۳ بروانه: السیرة النبویة (۵۳۶/۲)، دراسات فی عهد النبوة (۲۲۲).

۴ بروانه: نضرة النعمیم (۳۹۸/۱)، الطبقات الکبری (۱۶۸/۲).

۵ بروانه: فتح الباری (۸۲/۸).

به‌لگو به فرمان‌پیکرایی، نینجا پریان کرد، نه‌بو به‌کر دروشمه‌کانی چه‌جی وه‌کو سرده‌می جاهیلی به‌پژوه برد، چه‌جیش له مانگی (ذی‌الحجة) بوو له‌سهر پویایه‌تی په‌سهند، نینجا صدیق وتاریدا بۆ موسلمانان پیش پۆژی (الترویة) و له پۆژی (عرفة) و (نحر) و (نفری) په‌که‌م، خه‌لگی فیتری شیوازی کاره‌کان ده‌کرد، عه‌لی ش له هه‌موو نه‌م جیگایانه له‌گه‌لیدا بوو، سهره‌تای به‌پرائه‌ی بۆ ده‌خویندنه‌وه، هاواری ده‌کرد به‌چوار شت له نیۆ خه‌لکیدا: نیماندار نه‌بیئت که‌س ناچیتته به‌هه‌شته‌وه، که‌سی پووت نابییت به‌ده‌وری که‌عبدا بسوپیتته‌وه، هر که‌سی‌کیش په‌یمانیکی هه‌یه له نیوان خۆی و پیغه‌مبەر (ﷺ) دا په‌یمان‌که‌ی تاکو کوتایی کاری پیده‌کریت، له پاش نه‌مسالیش هیچ بت‌پرستیک نابییت چه‌ج بکات.^۱

هه‌روه‌ها پیغه‌مبەر (ﷺ) نه‌بو هورده‌یره‌شی نارد (ﷺ) له‌گه‌ل کۆمه‌لێک له‌هاوه‌لان به‌مه‌به‌ستی یارمه‌تیدانی عه‌لی کوپی نه‌بو تالیب (ﷺ).^۲

دابه‌زینی سهره‌تای سوپه‌تی (البراء) جیابوونه‌وه‌یه‌کی یه‌کجاری بوو له‌گه‌ل بت‌پرستیدا، چونکه چه‌جکردنی قه‌ده‌غه کرد و جه‌نگی راگه‌یاند له‌دزیان.^۳

خوای گه‌وره ده‌فرموویت: ﴿بَرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ۝۱﴾ فَيَسْخَرُونَ فِي الْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ وَأَنَّ اللَّهَ مُخْزِي الْكَافِرِينَ ۝۲﴾ وَأَذَانٌ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ فَإِنْ بُئْتُمْ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَأَعْلَمُوا أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ وَنَشِرَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِعَذَابِ آيَةِ ﴿التوبة: ۱-۳﴾.

مۆله‌تیشی دابه‌ خاوه‌ن په‌یمان‌کان تاکو کوتایی کاته دیاری کراوه‌که:

﴿إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنْقُصُوكُمْ شَيْئًا وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ أَحَدًا فَأَتِمُوا إِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ إِلَىٰ مُدَّتِهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ﴾ ﴿التوبة: ۴﴾.

۱ بیوانه: صحیح السیره النبویه (۶۲۵).

۲ بیوانه: السیره النبویه لابی شهبة (۵۳۷/۲).

۳ بیوانه: نضرة النعمیم (۳۹۹/۱).

ه‌روه‌ها مؤله‌تیشی دایه شه‌وانه که هر په‌یمانیکیان به‌ستووه له‌گه‌ل پيغمبر ﷺ) تاکو ته‌واو بوونی مانگه قه‌ده‌غه‌کراوه‌کان، چونکه له پاش شه‌وه ده‌که‌ونه حالته‌ی جه‌نگه‌وه له‌گه‌ل موسلمانان: ﴿فَإِذَا أَسْلَخَ الْأَشْهُرَ الْحُرُمَ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ وَأَحْضُرُوهُمْ وَأَقْمِدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرَصَدٍ فَإِن تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾ (التوبة: ۵).

ئینجا پيغمبر ﷺ) داوای له‌عه‌لی کرد هه‌لوه‌شانده‌وه‌ی په‌یمان‌ه‌کان رابگه‌یه‌نیت به‌ناشکرا، وه‌کو په‌چاوکردن بوو بۆ شه‌وه‌ی له‌ناو‌عه‌ره‌بدا باو بوو، که سه‌رگه‌وره‌ی هۆز یان که‌سێک له‌پیاوانی هۆزه‌که‌ی هه‌لسن به‌و‌کاره، شه‌م پئی و په‌سه‌میش ناکۆک نییه له‌گه‌ل ئیسلامدا، شه‌میش هۆکاری نارده‌نی پيغمبر ﷺ) بوو بۆ نارده‌نی‌عه‌لی، نه‌ک شه‌وه‌ی که‌شیعه‌کان ده‌لێن گرایه شه‌وه‌ ناماژه‌یه‌ک بووه بۆ مافدارتر بوونی‌عه‌لی به‌خیلافه‌ت، دکتۆر موحه‌مه‌د شه‌بو شه‌هبه له‌م باره‌وه په‌راویژیکي نووسیوووه و ده‌لێت: نازانم شیعه‌کان چۆن بیئاگا بوونه له‌وته‌که‌ی شه‌بو به‌کر کاتی‌ک فه‌رمووی: (امیر ام‌مامور)^۱، واته: فه‌رمانه‌وه‌ی یان فه‌رمانپیکراوی؟ ئینجا چۆن فه‌رمانپیکراو مافدارتر ده‌بییت له‌فه‌رمانه‌وه‌ا.

شه‌م چه‌جه‌یش له‌پاستیدا وه‌کو پيشه‌کی وابوو بۆ چه‌جی گه‌وره‌(چه‌جی مائتاوایی)^۲ چه‌جه‌که‌ی شه‌بو به‌کر به‌ناشکرایي رایگه‌یانده‌که سه‌رده‌می بته‌په‌رستی پویشته‌ و نه‌ما، قوناغیکي نویش ده‌ستی پیکردوووه، شه‌وه‌نده‌ش له‌سه‌ر خه‌لکییه بیته‌ ده‌نگی شه‌رعی خوای گه‌وره‌وه، پاش شه‌م چاره‌ به‌ناو‌هۆزه‌عه‌ره‌به‌کاندا، دلنیا‌بوون له‌وه‌ی سه‌رده‌می بته‌په‌رستی تته‌په‌رپوو و به‌سه‌رچوو، بۆیه‌ نێرده‌کانیان به‌دوای یه‌کدا ده‌نارد و ده‌هاتنه‌یه‌کته‌په‌رسته‌یه‌وه.^۳

۱ به‌وانه: صحیح السیره النبویه (۶۲۴).

۲ به‌وانه: السیره النبویه لابی شه‌بهه (۵۴۰/۲).

۳ به‌وانه: قراة سیاسیه للسیره النبویه (۲۸۲).

پینجہم: لہ پاش فتحی مہککہ و تہبوک و موسلمان بوونی سہقیف و، دیاری کردنی چوار مانگ لہ لایہن پیغہمبہر (ﷺ) ہوہ بؤ ہؤزہ بتپہرستہگان بؤ ئہوہی چارہ نووسی خویان دیاری بکن پیش ئہوہی دہولتہی ئیسلامی بہ جیہتہانی خوی بہرامبہریان پابگہیہ نیت، نیردہکانی عہرہب لہ ہہموو لایہکہوہ دہہاتن و موسلمان دہبوون،^۱ ہندی جیاوازیس ہہیہ دہریاروی میژووی ہاتن و ژمارہی ئہو نیردراوانہ، ہندی سہرچاوی فرموودہی میژووی ہاتنی ہہندیکیان دہگہ پیننہوہ بؤ پیش سالی نؤی کؤچی، لہوانہ شہ ئہو ہؤکاری دیاری کردنی نیردہگان بیت لہ لای ہندی لہ میژوونووسانہوہ کہ دہگؤری لہ نیوان شہست بؤ سہد نیردہ، لہوانہ شہ ہہندیکیان تہنہا باسی نیردہ بہناویانگہکانیان کردبیت.^۲

(ابن سعد) زانیاری زؤری کؤکردوہ تہوہ دہریارہی ئہو نیردراوانہ، ژیاننامہی زؤریشی لہو کہسانہ باسکردوہ کہ لہو نیردراوانہ بوونہ، بہلام سہنہدہکانی ہندی جار جیگای پہخنہگرتنہ، ہہندیکیشی بہہیزن،^۳ بیگومان ہہموو ئہو زانیاریانہی میژوونووسہگان باسیان کردوہ دہریارہی ئہو نیردانہ راست نین، بہلام زؤریشی جیگیر و راستن،^۴ بوخاری ہندی زانیاری باس کردوہ دہریارہی نیردہی بہنی تہمیم و ہندی نیردہی تر وہکو (عبدالقیس) و (بني حنیفہ) و نیردہکانی (نجران) و (دوس) و ئہشعہری و یہمہنییہگان، زانیاری زیاتریش لہم بارہوہ ہاتوہ لہ کتیبہکانی تری میژوودا، بہ ہمان شیوہ موسلیم و خاوہن کتیبہکانی تر لہ فرموودہ زانیاری زؤریان ہیناوہ دہریارہیان.^۵

لہ پاستیدا ہوالی ئہو نیردراوانہ لہ ئہوپہپی گرنگیدایہ، بؤیہ پیویستیہکی زؤر ہہیہ بہ تویرنہوہی ئہو ہہوالانہ،^۶ سہروہ تیکی گہورہیان تیدایہ لہ زانست و

۱ سہرچاوی پیتشوو (۲۸۴).

۲ بھوانہ: نضرۃ النعمیم (۱/۳۹۶).

۳ بھوانہ: نضرۃ النعمیم (۱/۳۹۷).

۴ بھوانہ: السیرۃ النبویۃ الصحیحۃ (۲/۵۴۲).

۵ البخاری، کتاب المغازی (۴۳۶۵، ۴۳۶۸، ۴۳۷۲، ۴۳۹۲)، البدایہ والنہایہ (۵/۴۰-۹۸)، نضرۃ النعمیم

(۱/۳۹۸).

۶ الاساس فی السنۃ (۲/۱۰۱۴)، السیرۃ النبویۃ الصحیحۃ (۲/۵۴۴).

پہورده و دوربینی و... به شیوہ یہک له هه موو سہرده میکدا ده گونجیت بکرتہ بنہمایهک بۆ موسلمانان، جگہ له زۆریکی تر له دیاردهکانی مەزنی له هه موو بوارہکاندا.^۱

سالی نۆی کۆچی جیاواز بوو له سالهکانی تر به هاتنی نێردهکان، دهولهتی ئیسلامیش جیگا و شوینی گونجای بۆ ئه وه مه بهسته ناماده کردبوو، وهکو (دار الضیافه) میوانخانه و،^۲ مزگهوتی پیغه مبهه (ﷺ) جیگایهک بوو بۆ پیشوازی کردن، جگه له میوانداریتی هه ندیک له هاوه لآن به و نێردراوانه، پیغه مبهه ری خوا (ﷺ) گرنکی زۆری ده دا به و نێردراوانه، ئه وانیش په رۆش بوون بۆ فیربوونی ئیسلام و جیبه جیکردنی و، پرسپاری زۆریشیان ده کرد، پیغه مبهه ریش (ﷺ) وه لامی ده دانه وه و که سی شاره زای ده نارده لایان بۆ فیرکردنیان و، قورئان پی له بهر کردنیان و پیی ده فهرموون: ((فقهاواخوانکم)،^۳ واته: براکانتان فیر بکن.

کاتیک ده گه رانه وه بۆ شارهکانی خویان پیغه مبهه (ﷺ) پاسپاردهی پی ده کردن به په یوه ست بوون به هق و راستی و ئارام گرتن، ئینجا خه لاتی چاکی ده کردن وهکو یهک، ئه وانیش که ده گه رانه وه ده بوونه بانگخواز و پتیشاندهر، باسی ئه وه یان بۆ ده کردن که فیربوونه و بینویانه له حالی هاوه لآن و براهتی نیوانیان، له پیش ئه وه ییش باسی چاکه و په وشت و پووخواشی پیغه مبهه (ﷺ) یان ده کرد،^۴ هندی له و نێردانه ییش به باشیان زانی هه ر له سه ر گاوری خویان بمیننه وه و سه رانه بدهن، ئیستایش باسی هه ندیک له و نێردانه ده که یین:

۱- نێردهی (عبدقیس):

ئیبنو عبباس باسیان ده کات و ده فه موویت: نێردهی ئه وان هاته لای پیغه مبهه (ﷺ) و پیی فهرموون: کیئ هاتوون، یان کیئ ئه وه که سانه؟ ئه وانیش وتیان: په بیعه، فهرمووی: به خیر بین ئه وه که سانه، دوور بن له شه ره زاری و

۱ بپوانه: الاساس فی السنة (۱۰۱۴/۲).

۲ بپوانه: المدینه النبویه فجر الاسلام والمعصر الراشدی، محمد شراب (۴۰۰/۲).

۳ بپوانه: محمد رسول الله، الصادق عرجون (۵۲۰/۴).

۴ بپوانه: محمد رسول الله، محمد الصادق عرجون (۵۲۱/۴).

په‌شیمانی، ده‌لایت: وتیان: نه‌ی پیغم‌مب‌ری خوا، نیمه‌ له‌ پنگ‌یه‌کی دورده‌وه هاتوینه‌ته‌ لات، له‌ نتوانیشماندا نه‌و کومه‌له‌ بیباوه‌پ‌ه‌ی (مخس) ه‌یه، نیمه‌یش ناتوانین‌ بیینه‌ لات مه‌گ‌ر له‌ مانگی ق‌ده‌غه‌ک‌راودا نه‌بیت، بویه‌ داوا ده‌که‌ین فرمانیکی پ‌وون و ناشکرمان پی‌ بکه، نه‌وانه‌ی پاش خ‌رمانی لی‌ ناگادار بکه‌ین و، به‌ ه‌ویه‌وه‌ بچینه‌ به‌ه‌شته‌وه، نه‌ویش فرمانی پیکردن به‌ چوار شت و، چوار شتیشی لی‌ ق‌ده‌غه‌ کردن، فرمانی پی‌ کردن به‌ باوه‌پ‌ه‌یتان به‌ خ‌وای تاك و ته‌نیا، فرمانوی نایا ده‌زانن باوه‌پ‌وون مانای چیه‌؟ وتیان: خوا و پیغم‌مب‌ره‌که‌ی چاکتر ده‌زانن، فرمانوی: شایه‌تمان به‌ینن و نوپژ بکن و، زه‌کات بدن و، پ‌ژوی په‌مه‌زان بگرن و پینج‌یه‌کی ده‌سکه‌وته‌کانیش بدن، ه‌روه‌ها لیتی ق‌ده‌غه‌ کردن به‌کاره‌ینانی کوله‌که‌ی وشک وه‌کو قاپ و، گ‌وزه‌ی سه‌وز ب‌م‌ه‌ی و، قاپی سواقدراو به‌ زفت و، یان فرمانوی: (تقیر) داری چالک‌راو ب‌ پاراستنی خورما و ف‌ریکه‌ خورما، یان به‌قیر سواقدراو، فرمانوی: ((احفظوهن و اخبروا بهن من وراءکم)) واته: نه‌مانه‌ له‌ به‌ر بکن و خ‌لکانی د‌وای خ‌رتانی لی‌ ناگادار بکه‌نه‌وه.

پیغم‌مب‌ر ﷺ) به‌و نپرده‌یه‌ی سه‌رقال بوو و، نویژی سوننه‌تی د‌وای نیوه‌پ‌وی نه‌کرد و له‌ د‌وای نویژی (عص) کردی.

ب- نپرده‌ی (ضمامة بن ثعلبة) له‌ جیاتی (بنی سعد بن بکر):

نه‌نه‌سی کوپی مالیک ﷺ) ده‌ فرمانوی: له‌ کاتیکدا نیمه‌ دانیشتب‌وین له‌گ‌ه‌ل پیغم‌مب‌ر ﷺ) له‌ مزگ‌ه‌وتدا پیاویک به‌سه‌ر وشتریک‌وه هات، نینجا دابه‌زی و وشتره‌که‌ی به‌سته‌وه و تی: کامتان موحه‌مه‌ده - پیغم‌مب‌ر ﷺ) شانی دادابوو - وتمان: نه‌و پیاوه‌ سپیه‌یه‌ که‌ شانی داداوه، پیاوه‌که‌ وتی: کوپی عه‌بدولموت‌ه‌لیب، پیغم‌مب‌ر ﷺ) فرمانوی: وه‌ لامتم دابه‌وه، پیاوه‌که‌ وتی: چه‌ند پرسیارکت به‌ توندی لی‌ ده‌که‌م، یا هیچ له‌ دل‌ت دروست نه‌بیت به‌رامب‌رم، فرمانوی: پرسیار بکه‌ ده‌ریاره‌ی ه‌رچی چه‌ز ده‌که‌یت.

وتی: سویندت ددهم به خوای خۆت و نه‌وانه‌ی پیش خۆت، ئایا خوای گه‌وره
تۆی په‌وانه‌ کردوه بۆ سه‌رتاپای خه‌لکی؟ فه‌رمووی: به‌ئێ.

وتی: سویندت ددهم به‌خوا، ئایا خوا فه‌رمانی پیکردی له‌شه‌و و پۆژیکدا نه‌و
پینج نوێزه بکه‌ین؟ فه‌رمووی: به‌ئێ.

وتی: سویندت ددهم به‌خوا، خوا فه‌رمانی پیکردوی پۆژووی نه‌و مانگه‌ بگرین
له‌سالتیکدا؟ فه‌رمووی: به‌ئێ.

وتی: سویندت ددهم به‌خوا، ئایا خوا فه‌رمانی پیکردوی نه‌م زه‌کاته له
ده‌وله‌مه‌نده‌کانمان وه‌ریگریت و دابه‌شی بکه‌یته‌ سه‌ر هه‌زاره‌کانماندا؟ فه‌رمووی:
به‌ئێ.

پیاوه‌که‌ وتی: باوه‌رم هه‌ینا به‌وه‌ی پیتی په‌وانه‌ کراوی، منیش په‌وانه‌ کراوی خزم و
که‌س و کاره‌کانم، من (ضمام) ی کورپی (ثعلبه) م له‌ هۆزی سه‌عدی کورپی به‌کر.

له‌ پیاویه‌تیکی تریشدا هاتوه‌ که‌ گه‌راوه‌ته‌وه‌ لای که‌سه‌کانی خۆی و، قسه‌ی به
لات و عوززا وتوه‌، نه‌وانیش وتووایه‌: ده‌مت داخه‌ با توشی گه‌پی و به‌له‌ک و
شیتی نه‌بی، وتی: هاوار له‌ ئیوه‌، به‌خوا نه‌وان هه‌یج سوود و زیانیکیان نییه‌، خوای
گه‌وره‌ پیغه‌مبه‌ریکی نارده‌وه‌ و قورئانیکی به‌سه‌ریدا داگرتوه‌ پزگارتان ده‌کات
له‌وه‌ی ئیوه‌ تیدان، منیش شایه‌تی ددهم به‌تاک و ته‌نیایی خوا و پیغه‌مبه‌رایه‌تی
موحه‌مه‌د، من له‌ لای نه‌و پیغه‌مبه‌ره‌وه‌ هاتومه‌ته‌ لاتان، ئیتر له‌ پۆژه‌ هه‌موویان
موسلمان بوون، ئیبنو عه‌بباس ده‌فه‌رموویت: به‌هه‌یج شتیه‌یه‌ک نه‌بیستوه‌ نێرده‌ی
هه‌یج هۆژیک نه‌وه‌نده‌ی (ضمام) ی کورپی (ثعلبه) چاک بیته‌.

به‌سه‌ره‌اته‌که‌یش به‌لگه‌یه‌ له‌سه‌ر بلاو بوونه‌وه‌ی پینماییه‌کانی ئیسلام له‌ نێو
هۆزه‌ عه‌ره‌به‌کاندا، ته‌نانه‌ت (ضمام) که‌ هات پرسیاوی نه‌کرد ده‌رباره‌یان، به‌لکو
ته‌نها ویستی دُنیا بیته‌ لییان، که‌ وا دیاره‌ پیش هاتنی نه‌و شتانه‌ی زانییوه‌.^۱

ج- نیردهی گاوره کانی نهجران:

پیغمبر ﷺ) نووسراویکی نار دبوو بۆ نهجران،^۱ تیایدا هاتبوو که بانگتان ده که م بۆ پرستنی خوی گوره له جیاتی پرستنی بنده کان، بانگتان ده که م بۆ دهسه لاتی خوا له جیاتی دهسه لاتی بنده کان، نه گهریش پازی نابن، سه رانه بدهن، نه گهر به وهش پازی نه بوون جهنگتان له که ل ده که م و، سلواتان لی بیت.^۲

کاتی که نووسراوه که گه یشته قه شه که یان، خه لکی کۆ کرده وه و بۆی خویندنه وه، نه وانیش بهر یاریان دا چوارده که س له ناوداره کان یان بنیرن، ده شلین شه ست که س بوونه، هاتنه لای پیغمبر ﷺ) به پۆشاکێ ئاوریشم و ئالتوونیان له ده ستدا بوو، ئینجا پوهه و پۆژه لات ده ستیان کرده نوێژ کردن له مزگه وته که دا، پیغمبر ﷺ) فه رمووی لئیان گهرین، ئینجا هاتنه لای پیغمبر ﷺ) و ئه ویش پوهی لی وه رگیزان، عوسمان پیی فه رموون:

به بۆنه ی ئه و پۆشاکه تانه وه، ئیتر ئه و پۆژه پۆیشتن و سه به ی به پۆشاکێ قه شه بیه وه هاتن و سلوویان کرد، ئیتر پیغمبر ﷺ) وه لامی دانه وه و، بانگی کردن بۆ ئیسلام، نه وانیش پازی نه بوون و، وتیان: ئیمه له پیش ئیوه موسلمان بووین، پیغمبر ﷺ) فه رمووی: سی شت پۆگره له وه ی موسلمان بن: پرستنتان بۆ خاچ، خواردنتان بۆ گوشتی به راز، بانگه شه تان بۆ ئه وه ی گوايه خوی گوره کورپی هه یه،^۳ ئینجا مشت و مپ ژۆریوو له نیوان هه ردوولا و، پیغمبر ﷺ) قسه کانی به قورئان پوچه ل ده کردنه وه، نه وان ده یانوت: بۆچی جنیو به عیسا ده ده ییت و ده لئییت به نده ی خوی، فه رمووی: به لی به نده ی خوی و پیغمبر ﷺ) وشه یه کیشه خوا داویه تی به مه ریه می بی نیاز له پیاوان، نه وانیش توپه بوون و وتیان: ئایا هه رگیز که سیکت بینیه به بی باوک، ئیتر خوی گوره ئه م ئایه ته ی دابه زانسد: ﴿مَثَلِ عِيسَىٰ عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُن فَيَكُونُ﴾ (الحق من ربك فلا تكن من الممترين) (ال عمران: ۵۹-۶۰).

۱ نهجران: شاریکی گوره یه حه وت قزناخ له مه که وه سووره به لای یه مه ندا.

۲ به روانه: البدايه والنهاية (۴۸/۵).

۳ به روانه: السيرة النبوية لابی شه به (۵۴۷/۲).

نه ویش به لگه یه کی کپکه ره وه بوو بزیان،^۱ ئینجا کاتیک به لگه هینانه وه سوودی نه ما له گه لیان، بانگی کردن بؤ موباهه له، له بهر فرموده ی خوی گوره: ﴿فَمَنْ حَاجَّكَ فِيهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْأَمْرِ فَقُلْ تَقَالَوْا نَدْعُ أَبْنَاءَنَا وَأَبْنَاءَكُمْ وَنِسَاءَنَا وَنِسَاءَكُمْ وَأَنْفُسَنَا وَأَنْفُسَكُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَلْ لَعْنَتَ اللَّهِ عَلَى الْكَاذِبِينَ﴾ (ال عمران: ۶۱).

ئینجا پیغمبر ﷺ) ده رچوو له گه له حه سن و حوسه یین و فاتیمه و، فرمووی: که من پارامه وه ئیوه بلین نامین،^۲ به لام نه وان له نیو خویاندا هه ندی پرس و پایان کرد و له خویان ترسان، چونکه دلنیان که موحه ممد به راسته وه پیغمبره، هه که سانیکیش دوعا له دژ پیغمبره ریک بکه ن تیا ده چن، وتیان: ئیمه قسه به تو ناکه یین، هه رچی حوکمیک ده دهنه سه رمان قایلین، بویه پیکهوت له گه لیان له سه ر دوو هه زار پۆشاک، هه زاری له ره جه ب و هه زاری له سه فر،^۳ که هاتن بگه پینه وه ولاتی خویان داویان کرد له پیغمبر ﷺ) که سیکه ده ست پاکیان له گه لدا بنی ریت بؤ وه رگرتنی مالی پیکهوتنه که، پیغمبریش ﷺ) ته ماشای هاوه لانی کرد و فرمووی: ((لأبعثن معکم رجلاً امیناً حق امین))، واته: ده بیته که سیکتان له گه لدا بنیترم به راستی ده ست پاک و دل سوژه، ئینجا فرمووی: هه سه ئه ی نه بو عوبه یده ی کوپی جه پراح، که هه لسا وتی: تو ده ست پاکی ئه م ئوممه ته ی.^۴

شه شه م: نیرده کانی پیغمبر ﷺ) بؤ فیرکردنی بنه ماکانی ئیسلام و پیکهوتنی کاروباری کارگرتی و دارایی:

نیرده کان به دوی یه کدا بؤ مه دینه ده هاتن و موسلمان ده بوون، پیغمبریش ﷺ) هاوه لانی ده نارد بؤ فیرکردنیان به هه موو لایه کدا و، گرنگی دایه باشووری دورگه، به مه بهستی فیرکردنی بنه ماکانی ئیسلام بؤ هه زه کانی یه مه ن،

۱ بروه: زاد المعاد (۲/۶۲۳)، السیره النبویه لابی شهبة (۲/۵۴۷).

۲ بروه: السیره النبویه لابی شهبة (۲/۵۴۷).

۳ هه مان سه رچاوه و لایه ره.

۴ البخاری، کتاب فضائل الصحابة رقم (۲۷۴۵).

چونکه ئیسلام به ته‌واوی بلا‌روویه‌وه و، پیویستی زۆر بوو به‌وه‌ی مامۆستا و بانگخواز راستیه‌کانی ئیسلام باس بکه‌ن،^۱ هۆزی(الحارث بن کعب) قایل نه‌بوون به‌وه‌ی بی‌نه‌ناو ئیسلامه‌وه، بۆیه پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) خالی‌دی کوپی وه‌لیدی نارد له سه‌رووی پۆلیکی بانگخواری جیهادیه‌وه.

۱- ره‌وانه‌کردنی خالید بۆ لای(بني الحارث بن کعب) (۱۰) ک؛

ئه‌وه هۆزه نیشته‌جێی لای نه‌جران بوون و که‌سیان به ئیسلام پازی نه‌بوون، بۆیه پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) خالی‌دی نارد له لایان له(ربیع الاخر) یان(جمادی) سالی ده‌ی کوچی، فه‌رمانیشی پێکرد بانگیان بکات بۆ ئیسلام سی جار پێش ئه‌وه‌ی شه‌پان له‌گه‌ڵ بکات، به‌لام کاتی‌ک خالید که‌یشته ئه‌وی بانگی کردن بۆ ئیسلام و هه‌موویان موسلمان بوون، خالیدی له ناویاندا مایه‌وه بۆ ئه‌وه‌ی فێری ئیسلامیان بکات، ئینجا نامه‌یه‌کی نووسی بۆ پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) و ئه‌وه‌ه‌واله‌ی پێی که‌یاند، وه‌لامی نامه‌که‌ش هاته‌وه که پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) داوا ده‌کات خالید بگه‌ڕێته‌وه بۆ مه‌دینه له‌گه‌ڵ نێرده‌یه‌ک له ئه‌وانیش، کاتی‌ک هاتن(قیس بن الحصین)ی کرده سه‌رکرده‌یان، هه‌روه‌ها(عمرو بن حزم)یشی نارد بۆ فێرکردنیان.^۲

پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) مه‌به‌ستی بوو هۆزه‌کانی باشوور موسلمان بن، ئه‌وه‌بایه‌خدا‌نه‌ش ده‌رکه‌وت له‌وه‌ نه‌جامة پۆشنه‌ی که بانگه‌واز به‌ده‌یینه‌ و، له‌وه‌موو نێردانه‌ی ده‌رووبه‌ری یه‌مه‌نه‌وه بۆ مه‌دینه، ئه‌وه‌یش ئامازه ده‌کات بۆ چالاکی ئه‌وه‌که‌سانه‌ی ده‌نێردان بۆ ئه‌وه‌ جێگایانه، ئینجا پۆله سه‌ربازییه‌کانی پیغه‌مبه‌ریش(ﷺ) پالپشتی ئه‌وه‌ بانگه‌وازه ناشتی خوازانه‌یان ده‌کرد، چونکه له پاش ره‌وانه‌کردنی خالی‌دی کوپی وه‌لید عه‌لی کوپی ئه‌بو تالیبیش به‌دایدا پۆیشت.^۳

ئه‌وه‌به‌لگه‌نامانه‌ی که پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) مۆری کرد له‌گه‌ڵ هۆزه‌کانی یه‌مه‌ن و حه‌زه‌مه‌وتدا ژماره‌یه‌کی زۆر بوون و،(محمد حمید الله) په‌حمه‌تی خوای لی بی‌ت

۱ فقه السیره للبوٹی (۲۳۲).

۲ به‌وانه: السیره النبویه لابن هشام (۲۵۰/۴).

۳ به‌وانه: الفقه السیاسی للوثائق النبویه (۲۳۱).

باسی کردووہ له کتیبہ کهی (مجموعه الوثائق السياسية).^۱

جه ختکردن له سر مه لبه ندی هیزه کان و کارتیکردن له کومه لگا و بونیاتنانی ده ولت، پربازنکی پیغمبر ﷺ) بوو هه میشه سوور بوو له سر به جیه پینانی له زیانیدا.

ب- ناردنی موعازی کوپی جه به ل و نه بو موسای نه شه ری (رهزای خویان لی بیئت) بو یه مهن:

۱- پیغمبر ی خوا ﷺ) موعازی کوپی جه به لی نارد بو یه مهن، که شاره زاترینی هاوه لان بوو له زانینی حه لال و حه رامدا، وه کو دادوهر و ماموستا و فرمانپه وا و، زه کات وه رگر، له سر یه کی له هه ردوو هه ری مکه بوو.

پیغمبر ﷺ) خوی موعازی به ریخت و پاسپارده ی پیکرد، موعاز له سر ولاخه که ی بوو، پیغمبر یش ﷺ) پیی ده کرد له خواره وه، پاسپارده ی نوری پیکرد و نه خشه یه ک و پیره ویکی بانگه وازی مه زنی بو داپشت، پیی فرموو: تو ده چیه لای که سانیتی نه ملی کتاب، که گه یشتیه لایان بانگیان بکه باوه پیه پینن به خوی تاک و ته نیا و، پیغمبر یه تی موحه ممد، نه گه ره وه گوپراه ل بوون، ناگاداریان بکه که خوی گه وره پینچ نویژی له سه ریان فره ز کردوو له شه و و پوژنکدا، نه گه ره گوپراه ل بوون بو نه وه ناگاداریان بکه که خوی گه وره زه کاتی له سه ریان فره ز کردوو له ده وله مهنده کانیان وه رده گیردریت و بو هه ژاره کانیان ده گه پیه وه، نه گه ره گوپراه ل بوون بو نه وه، نه که ی ماله خو شه ویسته کانیان وه ربگریت بو زه کات، خو تیش بهاریزه له نزی سته ملیکراو، چونکه له نیوان نه و خوی گه وره په رده نییه،^۲ نه م فرمووده یه بانگخوزان فیری کارکردن ده کات پله به پله، سه ره تایش بانگه واز بو چه سپاندنی بیروباوه ره ده بیئت، دوی نه وه بانگه واز ده کریت بو جیه جی کردنی پایه کانی نیسلام به شیوه یه کی کرده یی، نینجا فرمان کردن به نه جامدانی واجبه کان و دوورکه وتنه و له قه ده غه کراوه کان، به و شیوه

۱ بهوانه: الوثائق السياسية، حمیدالله رقم (۱۱۱ ص ۲۳۰).

۲ البخاری، کتاب المغازی رقم (۴۴۷).

خه لکی نه رکه کانی ئیسلام که له وه شه نه گونجاو بیټ له گه لّ ئاره زووه کانیاندا قبول ده کن.^۱

ئمه ریبازی پيغمبر ﷺ ه، بانگخوازانیش له هه موو سه رده میتکدا پیویستیان به وه هه یه په چاوی بکن و لئی حالی بن، پاش نه وه ی پيغمبر ﷺ پاسپارده کانی ته واو کرد بۆ موعاز، پیی فرموو: ((یا معاذ، انک عسی ان لا تلقانی بعد عامی هذا، ولعلک ان تمر بمسجدي هذا وقبری))،^۲ واته: ئه ی موعاز له وانه یه پاش ئه مسال ئیتر من نه بینی، له وانه شه به لای ئه م مزگه وته و گۆره که مدا تیپه ری، ئیتر موعاز دهستی کرده گریان، له ترسی دابپان له پيغمبره ری خوا ﷺ، هه ر به و شیوه یش بوو، چونکه موعاز نه گه رایه وه بۆ مه دینه پاش له دنیا ده رچوونی پيغمبر ﷺ نه بیټ.^۳

۲- پيغمبر ﷺ هه لسا به نارنی ئه بو موسای ئه شعهری و، موعازی کوپی جه به ل هه ریه که و له سه ر لایه ک بوون له یه من، چونکه یه من دوو به ش بوو، پییانیشی فرموو: (یسرا ولا تعسرا، بشرا ولا تنفرا)^۴ واته: ئاسانکار بن و کار گران مه که نه وه، مژده ده ر بن و خه لکی مه ورۆژینن، ئه وه یشه ریبازی پيغمبر ﷺ له ئاسانکردنه وه ی کار و مژده دان و قه ده غه کردنی خه لک دوورخستنه وه.^۵

ج- ریکخستنی کاروباری کارگیرێ و دارایی:

ریکخستن به شیکه له نایین، به شداریشه له هه موو کاروباره کانی، چونکه شته په رته وازه کان کۆده کاته وه، ئامانج و مه به ستیشی پی جیبه جی ده کریت، ئیسلامیش هه ر له سه ره تاوه ریکخستنی پیوه دیار بوو، بۆ نمونه پيغمبر ﷺ که له مه دینه ده رده چوو که سیکی ده کرده جینشینی خۆی، هه موو جارێکیش ناوچه یه کی فته ده کرد که سیکی ده کرده فرمانپه وای، ئه و ئیتردانه یش ده هاته

۱ بهوانه: التاريخ الاسلامي (۱۸۷/۸).

۲ بهوانه: صحيح السيرة النبوية (۶۵۴).

۳ بهوانه: السيرة النبوية لابي شهبة (۵۵۹/۲).

۴ البخاري، كتاب المغازي، رقم (۴۳۴۲).

۵ بهوانه: التاريخ الاسلامي (۱۸۶/۸).

مه دینه بۆ فیرکردنیان، ئینجا بهرپرسهکانی له پیاوچاگان و زانا و دینداران هه لده بژارد، ههروهها له خاوهن که سایه تیبیه بههئزهکان... ههندی جاریش هه مان فه زمانپه وای له سهر ناوچه که جیگیر ده کرد، له وانه (باذان) ی کوپی سامانی کوپی بههرام، که پیغه مبهه (ﷺ) هیشتییه وه له سهر یه مه ن پاش موسلمان بوونی، پاش مردنی ئه و پیاوه ییش پیغه مبهه (ﷺ) کارهکانی دابهش کرده سهر کومه لیک له هاوه لان، (شمر بن باذان) ی خسته سهه (صنعاء)، ئه بو موسای ئه شههری خسته سهه (مارب)، (یعلی بن امیه) ی خسته سهه جه نه د و، هاوه له شیاوهکانی تریشی ده خسته سهه فه زمانپه وایه تی شار و شوینه کان.

ئینجا لیپرسینه وه ی ده کرد له گه ل بهرپرسیانی شوینه کان، له سهه بنه مای داها ت و خه رجکراو، بۆ هه ندی له بهرپرسهکانیش موچه ی دیاری کردبوو، وه کو عه تتابی کوپی ئوسه ید فه زمانپه وای مه ککه، هه موو پۆژیک دره مه میکی بۆ ده ستفیشان کردبوو، ههروهها پارچه زهویه کیشی ته رخان کردبوو بۆ قه یسی کوپی مالیک، موچه ی بهرپرسهکانیشی ده گۆرا به پیی بارودۆخ و نه گۆر نه بوو،^۱ ئه وانهش پیویستییه سهه رهکیه کان بوو بۆ بهرپرسی موسلمانان بۆ ئه وه ی پێگه بگریت له بهرتیل خواردن، ئه مه ییش بنچینه یه کی یاساییه ئیسلام هیناویه تی پێش ئه وه ی یاسا دانراوه کان له سهه رده می نویدا جیگیری بکه ن، ئه ویش بریتیه له وه ی: دیاری بۆ فه زمانپه وای بهرتیلیکی پاشکاوه.^۲

۱ بهوانه: ابن خلدون: العبر (۵۹/۲)، السیره النبویه لابن هشام (۱۵۳/۴)، الدولة العربیة الاسلامیة، منصور الحرابی (۴۴).

۲ بهوانه: الدولة العربیة الاسلامیة (۴۴).

باسی حہوتہم: حہجی مالٹاواوی (۱۰ ک)

حہج یہ کیکہ لہ پینچ پایہکانی ٹیسلام، لہ سالی دہی کچی فہرز کرا، وہکو ٹیبونلقہیم وتوویہتی و، ہندیٰ بہلگہی بہہیزیشی ہیناوه لہ سہر نہوقہسہیہی، چونکہ پیغہمبہر (ﷺ) فہرز دوا ناخات، وہکو خوی گوردہ فہرموویہتی: ﴿وَلِلّٰهِ عَلَى النَّامِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبِيْلًا﴾ (ال عمران: ۹۷). ئەم ئایہتەیش لہ سالی نیردراوہکاندا (عام الوفود) دابہزی.^۱

پیغہمبہری خوا (ﷺ) حہجی نہکردوہ لہ مدینہوہ جگہ لہو حہجہی لہ سالی دہی کچی نہجامیداوہ و، بہ (حجۃ البلاغ) و (حجۃ الاسلام) و (حجۃ الوداع) ناسراوہ، خواحافیزی لہ خہلک کرد و، جارئکی تر حہجی نہکردہوہ، حہجی پاگہ یاندن بوو، چونکہ شہری خوی تیادا پاگہ یاند بہ گوفتار و کردار، جگہ لہ حہجیش ہیچ نہ مابوو پوونی نہ کردیبتہوہ بق موسلمانان، بہ تہاوبوونی حہجہکەش، خوی گوردہ لہ عہرفہ ئەم ئایہتہی دابہزاند: ﴿اَلْيَوْمَ اَکَلْتُ لَکُمْ دِيْنَكُمْ وَاَتَمَمْتُ عَلَیْکُمْ نِعْمَتِي وَّرَضِیْتُ لَکُمُ الْاِسْلَامَ دِیْنًا﴾ (المائدہ: ۳).

کاتیک ہندیٰ لہ ہاوہلان دہستیان کردہ گریان، یہکیٰ لہوانہیش عومہری کوپی خہتتاب بوو (ﷺ)، وہکو چون لیبی تیگہ یشتبیتن نامازہ بیت بق نزیکبوونہوہی مردنی پیغہمبہر (ﷺ)، کاتیکیش بہ سہرگوردہمان عومہر وترا: بچی دہگریت؟ فہرمووی: لہ پاش تہاوبوون کہم بوونہوہ دیت،^۲ لہو کاتہیش ژمارہی ئەوانہی لہگہل پیغہمبہر (ﷺ) بوون زیاتر لہ سہد ہہزار کہس دہبوون.

۱ بیوانہ: السیرة النبویة فی ضوء المصادر الاصلیة (۱۸۰)، زاد المعاد (۳/۵۹۵).

۲ بیوانہ: السیرة النبویة لابی شہبہ (۲/۵۷۵).

یه که م: چونیته تی حه جگردنی پیغمبر ﷺ).

کاتیك پیغمبر ﷺ نیازی حه جی کرد، خه لکیشی ناگادار کرده وه که نیازی حه جی هیه، خویان ناماده کرد له مانگی (ذی القعدة) ی سالی دهی کۆچی، ده رویه ری مه دینه یش ناگادار بوونه وه، ئه وانیش هاتن به مه بهستی حه جگردن له گه ل پیغمبر ﷺ، له ریگه یش خه لکانیکی زۆر و بی شومار پیی گه یشتن، به هه مو لایه کی پیغمبر ﷺ ریتیان ده کرد، به درزیایی بینینی چاو، ده رچوونیشی له مه دینه به پۆژ بوو، له پاش نیوه پۆی پۆژی شه ممه ی، پینج پۆژ پیش ته وایووونی مانگی (ذی القعدة) پاش ئه وه ی چوار پکات نوپژی نیوه پۆی کرد.^۱

پیش ئه وه یش له وتاریکدا فیزی ئیحرام و واجب و سوننه ته کانی کردن و، ئینجا پیی ده کرد و ده یفه رموو: (لبیک اللهم لبیک، لبیک لا شریک لک لبیک، ان الحمد والنعمه لک والملك لا شریک لک)،^۲ خه لکیش له گه لیدا زیادیان ده کرد و که میان ده کرد و، ئه ویش نکۆلی لی نه ده کردن و، ئینجا گه یشته (العرج) و (الابواء) و، دۆلی عوسفان و تاکو گه یشتنه (ذی طوی) و، ئه و شه و له وی مانه وه، نوپژی به یانیشی له وی کرد، ئینجا خۆی شۆرد و، هه لسا به ره و مه ککه و، له سه ره وه به پۆژ چوه ژوره وه، ئینجا چوه مزگه وته که له کاتی چیشته نگاو و،^۳ دهستی دایه پوکن و،^۴ سی جار به په له ته وافی کرد و، چوار جاریشی به ریکردنی ئاسایی، ئینجا چوه لای مه قامی ئیبراهیم و ئه م ئایه ته ی خویند: ﴿وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْنَاً وَانْتَحَدُوا مِنْ مَّقَامِ رَبِّهِمْ مُضِلًّا وَعَهْدَنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَن طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْمُكَافِرِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ﴾ (البقرة: ۱۲۵). مه قامه که ی خسته نیوان خۆی و که عبه وه، له دوو پکاته که شدا (قل هو الله احد) و (قا یا ایها الکافرون) ی ده خویند، ئینجا گه رایه وه لای پوکنه که و دهستی پیوه دا، ئینجا له ده رگا که وه چوه لای صه فا، کاتیك نزیک

۱ بروهانه: صحیح السیره النبویه (۶۶۴)، السیره النبویه للندوی (۲۸۶).

۲ البخاری، کتاب الحج، باب التلبیه (۱۵۴۵).

۳ بروهانه: السیره النبویه للندوی (۲۸۷).

۴ مسلم، کتاب الحج، باب حج النبي ﷺ (۱۲۲۷).

بوویه وه، ثم ثابتهی ده خویند: ﴿إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَإِنَّ اللَّهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ﴾ (البقرة: ۱۵۸).

ئینجا چوه سهر صفا تاكو كه عبه ی لیوه دیار بوو، ئیتر پرووی تیكرد و فهرمووی: (لا اله الا الله وحده لا شريك له له الملك وله الحمد وهو على كل شيء قدير، لا اله الا الله وحده، انجز وعده، ونصر عبده، وهزم الاحزاب وحده) ئینجا دوعای کرد و سی جار نه و ویردهی دووباره کرده وه، ئینجا دابهزی بق مهروه، كه لیژیبوویه وه بهره و دلّه كه خیرابوویه وه، كه بهره و ژوریش بوویه وه پویشته مهروه، نه وهی له سهر صفا کردی له مهروهش کردی، له سورانه وهی کوتاییشدا فهرمووی: نه گره نه و کاره ی کردم نه نجام نه دایه قوربانیم له گه لّ خۆم ده هیئا و، ده مکرده عومره، جا نه گره هر كه سینگتان قوربانی نه هیئاوه، با پوشاکی ئیحرامی بکاته وه و، بیكات به عومره.^۱

ئینجا سوراقه ی کوری مالیک هه لسا و، وتی: ئه ی پیغه مبهری خوا، ئایا ته نها بق نه مساله، یان هه تا هه تایه، پیغه مبهر ﷺ) په نجه کانی به یه کدا کرد و فهرمووی: عومره م کردووه به جه جدا، دوو جار نه و قسه ی کرد، به لکو هه تا هه تایه،^۲ چوار پوژ له مه ککه مایه وه: یه ک شه ممه و دوو شه ممه و سی شه ممه و چوار شه ممه. له چیشته نگاوی پوژ پینج شه ممه، پیغه مبهر ﷺ) خوی و موسلمانان به ریکه وتن بق مینا، له وی دابه زین، نویژی نیوه پو و عه صری تیا کرد و، مه غریبو و عیشا و به یانی، ئینجا هه ندیک پاره وستا تاكو خۆر هه لات، ئینجا فه رمانی کرد خپوه تیکی بق دابنریت له نه میره،^۳ ئینجا پرسی ده کرد و، قوره یش گومانیان نه بوو که له لای (المشعر الحرام) پاده وه ستیت، وه کو قوره یش ده یکرد له سه رده می جاهیلیدا، به لام له موزده لیفه تیپه رپوو و نه وه ستا، تاكو گه یشته عه ره فه، بینی خپوه ته که ی

۱ مسلم، کتاب الحج، باب حج النبي ﷺ (۱۲۱۸).

۲ مسلم، کتاب الحج، باب حج النبي ﷺ صحیح السیره النبویه (۶۵۹).

۳ جینگایه که له لای عه ره فات و سهر به عه ره فات نییه.

بۆ ناماده کراوه له نه‌میره و پویشته ناوی، که خۆر ئاوا بوو به‌سهر (قصواء) هوه، هاته (بطن الوادي)،^۱ ئینجا وتاری بۆ خه‌لکی دا، فه‌رمووی: خوینتان و مالتان قه‌ده‌غه‌یه له‌سهر یه‌کتر، وه‌کو قه‌ده‌غه‌بوونی ئه‌م پۆژه‌تان، له‌ ئه‌م مانگه‌تان، له‌ ئه‌م شوینه‌تان، هه‌رچی شتیکیش له‌ سه‌رده‌می نه‌فامیدا بووه له‌ ژیر پیم دایه، خوینه‌کانی ئه‌و سه‌رده‌مه هه‌مووی به‌ فیڕۆ چوو، یه‌که‌مین خوینیش له‌وانه خوینی (ابن ربیعة بن الحارث) ه، له‌ ناو هۆزی (بنی بکر) دا بوو (هذیل) کوشتیان، سووی سه‌رده‌می نه‌فامیش هه‌مووی پوچه‌له‌ و، یه‌که‌مین سوویش پوچه‌لی ده‌که‌مه‌وه سووی عه‌بباسی کوپی عه‌بدولموته‌لیبه، له‌ خوا بترسن ده‌ریاره‌ی ژنه‌کانتان، ئیوه به‌ وشه‌یه‌کی خوای گه‌وره ئه‌وانتان بۆ خۆتان حه‌لال کردوه، مافی ئیوه له‌سه‌ریانه که که‌سیک نه‌هیننه ماله‌کانتان به‌بی په‌زانه‌ندی خۆتان، نه‌گه‌ریش وایان کرد لییان بده‌ن نه‌ک لی‌دانیکی سه‌خت، مافی ئه‌وانیشه له‌سه‌رتان پۆزی و پۆشاکیان به‌ چاکه بۆ دابین بکه‌ن، ئینجا شتیکم له‌ ناو ئیوه‌دا به‌جیه‌یشتوو هه‌گه‌ر ده‌ستی پتوه بگرن گومرا نابن، کیتابی خوا، ئیوه‌یش ده‌ریاره‌ی من پرسیارتان لی ده‌کریت، جا وه‌لامتان چون ده‌بیئت، وتیان: شایه‌تی ده‌ده‌ین ئایینی خوات گه‌یاند و ئامۆزگاریت کرد، ئه‌ویش په‌نجه‌ی به‌رز کرده‌وه به‌ره‌و ئاسمان و گه‌پانديه‌وه به‌ره‌و خه‌لکه‌که و فه‌رمووی: خوايه شایه‌ت به، سی جار،^۲ ئینجا بانگ درا و مایه‌وه و نوژی نیوه‌پۆی کرد، دواي ئه‌وه نوژی عه‌صری کرد، نوژی‌یشی نه‌کرد له‌ نیوانیاندا، دواي ئه‌وه سوار بوو تا گه‌یشته جیگای پاوه‌ستان و... خه‌لکه‌که‌ش له‌به‌ر ده‌ستی دا بوون و، پووی کرده قیبله، تاکو خۆرئاوا هه‌ر پاوه‌ستا بوو... (ابو الحسن الندوی) باسی کردوو، پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) پاش ته‌واوکردنی نوژه‌که‌ی، پاراپه‌وه و ده‌یفه‌رموو: خوايه تۆ گویت له‌ قسه‌کانه، جیگه‌که‌شم ده‌بینی، نه‌ینی و ئاشکراشم ده‌زانی، هیچت لی شاراوه نییه ده‌ریاره‌ی من، منی هه‌زاری داماو، هانام هینا بۆ لای تۆ، له‌ ئه‌وپه‌ری ترس و میهره‌بانیدا،

۱ (بطن عرنة) واته‌ دۆلی عه‌رپه، که له‌ خاکی عه‌ره‌فات دانانریت به‌ لای زانایانه‌وه، ته‌نها پیتشه‌وا مالیک نه‌بیئت.

۲ به‌وانه: صحیح السیره النبویه (۶۶۱)، مسلم کتاب الحج (۱۲۱۸).

داندہ نیتیم بہ گوناہہ کاندہا، پارانہوہی کہ سیتیکی ہزار و گوناہبار لیت دہ پارنہوہ
 بترسیت و ملکہ چ بیت بوت و چاوپر لہ فرمیتسک و گوپراہ ل بیت بوت، بہ بی
 نہوہی ہیچ دہسہ لاتیکہی ہہ بیت، خواہی لہ م پارانہوہ م کلؤل مہ کہ، بہ بہ زہیی و
 میہرہ بان بہ لہ گہلم، نہی ہاشترین لیپرسراو، نہی ہاشترین بہ خستہدہ^۱.

لہو شوینہ یشدہا نہم نایہ تہی لہ سہر دابہ زہی: ﴿الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ
 عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا﴾ (المائدة: ۳).

پاش خورنواو لہ عہرفہ ہاتہ خوارہوہ و، ٹوسامہی کوری زہیدی لہ پشتی
 خویہوہ سوار کردبوو، نہوہندہیش سہری دانہواندبوو خہریک بوو لہ کڑپانی
 وشرہ کہی دہدا، دہیفہرموو: خہ لکینہ لہ سہرخو بن،^۲ تاکو گہیشتہ موزدہ لیفہیش
 ہر تہلبیہی دہکرد، ٹینجا فرمانی کرد بانگدہر بانگ بدات و نیقامہ کراو نویژی
 شیوانی کرد پیش نہوہی موسلمانان دابہ زن و وشرہ کان بیٹنہ سہر نہژنؤ، لہ پاش
 نہوہش فرمانی کرد قامت کرا و نویژی خہوتنانیشیان کرد، ٹینجا پیغہمبہر(ﷺ)
 خہوت تاکو بہیانی، نویژی بہیانیسی لہ سہرہتای کاتی خوی کرد، ٹینجا سوار بوو
 تاکو ہاتہ (المشعر الحرام) و، پووی کرد لہ قبیلہ و، دہستی کردہ نزا و پارانہوہ و
 ویرد، تاکو تہواو دنیا پڑشن بوویہوہ پیش نہوہی خور ہہ لبت، ٹینجا لہ
 موزدہ لیفہوہ بہرپیکہوت و (الفضل بن عباس)ی لہ گہ ل خوی سوار کردبوو، لہ
 پیکہشدا ہر دہیوت: (لبیک اللہم لبیک) ٹینجا فرمانی کرد بہ ٹینو عہبباس
 حہوت بہردہ کہی بو کڑبکاتہوہ، کاتیک گہشتہ (بطن محسر) وشرہ کہی خیرا
 کردہوہ،^۳ چونکہ سزاکہ لہو شوینہ دا نیردرا بو فیلہ کان، تاکو گہیشتہ (منی) و،
 ہاتہ لای (جمرة العقبہ)، بی نہوہی دابہ زیت بہردہ کانی ہاویشت لہ دواہی ہہ لاتنی
 خور و نیت وازی ہینا لہ تہلبیہ کردن،^۴ ٹینجا گہپاہوہ بو (منی) و، وتاریکی
 کاریگہری پیشکہش کردہ خہ لکی، تیایدا باسی پیز و حورمہتی پوژی قوریانی کرد

۱ بہوانہ: السیرة النبویة للندوي (۲۸۹).

۲ بہوانہ: صحیح السیرة النبویة (۶۶۲).

۳ بہوانہ: صحیح السیرة النبویة (۶۶۲)، السیرة النبویة للندوي (۲۸۹).

۴ بہوانہ: السیرة النبویة للندوي (۲۸۹).

و، حورمه‌تی مه‌کک‌یش به‌گشتی، فرمانیشی کرد گوپ‌رایه‌ل بن بؤ نه‌و که‌سه‌ی به‌قورئان به‌پ‌یوه‌یان ده‌بات و فرمانی کرد خه‌لکی له پاش خ‌ری هه‌لنه‌که‌پ‌ینه‌وه له نیسلام و له‌گه‌ردنی یه‌کتر نه‌ده‌ن، فرمانیشی کرد قسه‌کانی بگه‌یه‌نن...^۱

ئینجا پ‌یشت بؤ جیگای سه‌رب‌ینی قوربانیه‌کان و به‌ده‌ستی خ‌ری شه‌ست و سیّ و شتری سه‌رب‌ی، که بریتی بوون له ژماره‌ی ساله‌کانی ته‌مه‌نی، ئینجا وازی هینا و فرمانی کرد به‌عه‌ل سه‌ده‌که ته‌واو بکات، له پاش نه‌وه بانگی سه‌رتاشه‌که‌ی کرد و سه‌ری تاشی و قره‌که‌ی دابه‌شکرده سه‌ر نه‌وانه‌ی نزیک‌ی بوون، ئینجا گه‌پ‌ایه‌وه بؤ مه‌ککه، و ته‌وافی (إفاضة) ی کرد و، نوپ‌ژی نیوه‌پ‌وی کرد له مه‌ککه، هاته لای به‌نی عه‌بدولموت‌ه‌لیب که ئاویان هه‌لده‌گوزی له زه‌مزهم و پ‌یی فرموون:

نه‌ی نه‌وه‌ی عه‌بدولموت‌ه‌لیب، نه‌گه‌ر ترسی نه‌وه‌م نه‌بوایه خه‌لکی زال بینه سه‌رتان له‌و کاره‌تان منیش له‌گه‌لتان ده‌بووم، ئینجا دۆلکه‌یه‌ک ئاویان پ‌یدا و، نه‌ویش لیّی خوارد،^۲ ئینجا گه‌پ‌ایه‌وه بؤ (منی) له‌و پ‌ژژه و له‌ویّ مایه‌وه، به‌به‌یانیدا چاوه‌پ‌وانی نه‌وه‌ی کرد خ‌ور بگاته ناوه‌پ‌استی ئاسمان، له‌و کاته پ‌یشت بؤ لای جه‌مره‌کان و له‌یه‌که‌م و ناوه‌پ‌استه‌وه ده‌ستی پ‌یکرد و، ئینجا جه‌مره‌ی سییه‌م که جه‌مره‌ی عه‌قه‌به‌ی پیّ ده‌وتریت و دوو وتاریشی ئاراسته‌ی خه‌لکه‌که کرد، له‌ پ‌ژی کوشتار و پ‌ژی دوا‌ی نه‌وه،^۳ نه‌وانیش دووباره کردنه‌وه بوو بؤ هندی له‌و واتایانه‌ی له‌ وتاره‌کانی پ‌یشوویدا هاتبوو، نه‌وه‌یش مه‌سه‌له‌یه‌کی مه‌به‌ست بوو به‌ لای پیغه‌م‌بر ﷺ، چونکه نه‌و چه‌جه‌ تاکه چه‌جیک بوو پیغه‌م‌بر ﷺ نه‌نجامیدا. له‌ کاتی‌کدا نیسلام سه‌ربه‌زر بوو، ئینجا نه‌م چه‌جه له‌ پ‌استیدا دوا خوا‌حافیزی بوو له‌ موسلمانان.^۴

۱ به‌وانه: السیرة النبویة الصحیحة (۵۵۰/۲)، السیرة النبویة لابی شهبه (۵۷۸/۲).

۲ مسلم، کتاب الحج، (۱۲۱۸)، صحیح السیرة النبویة (۶۶۲).

۳ به‌وانه: السیرة النبویة للنبوی (۳۹۰).

۴ به‌وانه: السیرة النبویة لابی شهبه (۵۷۹/۲)، المستفاد من قصص القرآن (۵۱۵/۲).

ئه مه و، پیغه مبه ر(ﷺ) خۆی دواخست تاكو بهرده كانی پۆزانی ته شریقی هاویشت، دواپی پۆیشت بۆ مهككه و به شه و ته وافی خواحافیری كرد به دهوری كه عبه دا و فرهانی كرد به خه لکی بگه پینه وه جیگه كانی خۆیان و خۆیسی به ره و مه دینه گه پایه وه،^۱ له پێگه ی گه پانه وه شدا له لای كانی (خم) له نزیکى جوحفه له ههژده ی (ذی الحجة) و تاریکی ئاراسته ی موسلمانان كرد، تیایدا هاتبوو: خه لکینه من ئاده میزادیكم دور نیه په وانه كراوی لای په روه ردگارم بیته و ولامی بده مه وه، به لام من دوو شتم له ناو ئیوه دا به جیه یشتوه، یه كه میان كیتابی خوای گه وره یه، پینموونی و پووناکی تیایه، كار به قورئان بكن و دهستی پتوه بگرن، ئینجا هانی خه لکی ده دا له سه ر ئه وه، ئینجا فره مووی: خاوخیژانه كه یشم (سی جار فره مووی) ئه وه تان بیرده خه مه وه.^۲ له پړویه تیكیشدا هاتوه كه دهستی عه لی گرت و فره مووی: ((من كنت ولیه، فهذا ولیه، اللهم وال من والاه، وعاد من عاداه))،^۳ له پړویه تیکی تر هاتوه: ((من كنت مولا ه فهذا علی مولا ه)).^۴

عه لی(ﷺ) له یه مه نه وه هاتبوو ئاماده ی ئه م حه جی مالتاواپی به بوویوو،^۵ هه ندی له سه ربازه كانیش سكا لایان هه بوو له عه لی كه مامه له ی سه خت بووه له گه لیان، چونكه هه ندیک جل و پۆشاکى ئی وه رگرتبوونه وه جیگه كه ی دابه شی كردبوویه سه رباندا، بۆیه پیغه مبه ر(ﷺ) له و جیگه یه دا پله و پایه ی عه لی بۆ پوون كردنه وه، بۆ ئه وه ی واز له سكا لاکه یان به یینن ئیتر،^۶ چونكه هه لویسته كه ی عه لی له گێراندنه وه ی ئه و پۆشاکانه هه لویستییکی راست بوو، چونكه ئه وه مالی سه ده قه و زه كات بوو.^۷

له گه پانه وه دا پیغه مبه ر(ﷺ) له (ذی الحلیفه مایه وه، کاتیکیش مه دینه ی بینی سی جار(الله اکبر)ی کرد و، فره مووی: ((لا اله الا اله وحده، لا شریک له، له الملك وله

۱ بهوانه: السیره النبویه للندوی (۳۹۰).

۲ مسلم، کتاب فضائل الصحابه، باب فضل علی بن ابی طالب (۲۰۴۸).

۳ النسانثی فی خصائص علی، ۲۱، صحیح السیره النبویه (۶۸۸).

۴ بهوانه: السیره النبویه الصحیحه (۵۰/۲).

۵ بهوانه: البدایه و النهایه (۲۰۹/۵).

۶ بهوانه: السیره النبویه الصحیحه (۵۵/۲).

۷ بهوانه: السیره النبویه لابی شهبه (۵۸۱/۲).

الحمد وهو علی کل شیء قدیر، اییون تائبون عابدون، ساجدون لرینا حامدون، صدق الله وعده، نصر عبده، وهزم الاحزاب وحده)) نینجا به پرژ هاته نیو مه‌دینه‌وه.^۱

دووم: وانه و په‌ند و سوود.

۱- قونافی پیگه‌یشتن که نوممه‌ت پیی گه‌یشت:

له سالی دهی کزچی موسلمانان گه‌یشتنه قونافیکی پیشکه‌وتوو، ته‌نها پیویستی به هندی ده‌ستکاری کوتایی بوو، بویه پیشوازی کردنی نیرده‌گان له سالی تو و دهی کزچی بلابوویوه و، بنچینه‌یه‌کی پانیش دروست بوو بۆ بانگه‌واز، نه‌وه‌یش کاریگری مه‌زنی هه‌بوو بۆ به‌رده‌وام بوونی نیسلام تا‌کو دنیا دنیا بی‌ت.

۲- په‌روم‌ده‌کردنی موسلمانان له‌سر پچراندنی په‌یوه‌ندی له‌گه‌ل نه‌فامیدا :

أ- دورکه‌وتنه‌وه‌یان له گونا‌ه و تاوان: چونکه پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) ناما‌زه‌ی کرد به گرنگی برینی هه‌موو په‌یوه‌ندی‌یه‌کی موسلمانان به سه‌رده‌می نه‌فامییه‌وه، بویه فه‌رمووی: ((الا ان کل شیء من امر الجاهلیة، تحت قدمی موضوع)) هه‌موو خوین و سوو و... نه‌ما و ته‌واو بوو.

ب- پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) موسلمانانی وریاکرده‌وه له تاوان و گونا‌ه، به هه‌موو جو‌رده‌کانی چونکه ده‌بیته‌ مایه‌ی چوونه ناو دۆزه‌خه‌وه، کاریگریشی له کومه‌لگا‌کاندا له کاریگری شمشیر سه‌ختره، ناشکرایشی کرد مه‌به‌ستی له تاوان گه‌رانه‌وه نییه بۆ بتپه‌رستی، چونکه نه‌ه‌رز و هۆشانه‌ی به‌کتابه‌رستیان ناسی جاریکی تر ناگه‌په‌نه‌وه بۆ بتپه‌رستی، به‌لام شه‌یتان بی هیوا نابیت که ریگه‌یه‌ک بدۆزیته‌وه بۆ گومرا‌کردنی مرۆقه‌گان.^۲

۱ به‌وانه: السیرة النبویة للندوی (۳۹۱)، نقلًا عن زاد المعاد (۲۴۹/۱).

۲ به‌وانه: قراءة سياسية للسیرة النبویة (۲۰۲)، فقه السیرة للبوٹی (۳۲۱).

۲- په‌رومرده‌گردنی کومه‌لگا له‌سهر چه‌ند بنه‌مایه‌کی سهره‌کی:

ا- برایه‌تی له‌ پیناو خوای گه‌وره: ((انما المؤمنون اخوة)) پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) یش ده‌یفه‌رموو: خه‌لکینه گویم ئی بگرن و لیم بگن، ده‌زانن هه‌موو موسلمانیک برای موسلمانه، موسلمانان هه‌موویان بران، هیچ شتیکی هیچ موسلمانیک په‌وا نییه بۆ موسلمانیکی تر، مه‌گه‌ر به‌ په‌زانه‌ندی خوئی نه‌بیته، جا سته‌م له‌ یه‌کتر مه‌که‌ن.

ب- پاوه‌ستان له‌گه‌ل که‌سی لاوازدا بۆ ئه‌وه‌ی ئه‌و لاوازییه نه‌بیته که‌لینیک له‌ بونیاتنانی کومه‌لگا، بۆیه پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) پاسپارده‌ی کرد به‌ چاکه‌ کردن له‌گه‌ل ئافره‌ت و کۆیله چونکه‌ دوو نمونه‌ی لاوازی،^۱ ئاشکراشی کرد که‌ ئه‌و سته‌مه‌ی له‌سهرده‌می جاهیلی له‌ ئافره‌ت ده‌کرا جاریکی تر سه‌ر هه‌ئاناداته‌وه.^۲

ج- هاوکاری کردن له‌گه‌ل ده‌وله‌تی ئیسلامی بۆ جیبه‌جی کردنی حوکه‌کانی ئیسلام و په‌یوه‌ست بوون به‌ شه‌ری خوای گه‌وره با فه‌رمانه‌په‌واکه‌یش کۆیله‌یه‌کی چه‌به‌شی بیته، چونکه‌ ئه‌وه سه‌رفرازی دنیا و دواپۆژی تیا به.^۳

د- یه‌کسانی له‌ نێوان مرۆفه‌کاندا: پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) ده‌فه‌رموویت: ((لا فضل لعربی علی اعجمی ولا لأعجمی علی عربی ولا لأبیض علی اسود، ولا لاسود علی ابیض الا بالتقوی، الناس من ادم، آدم من تراب))، واته: که‌ له‌ که‌س چاکتر نییه، نه‌ عه‌ره‌ب له‌ عه‌جه‌م، نه‌ عه‌جه‌م له‌ عه‌ره‌ب، نه‌ سه‌پی له‌ په‌ش چاکتره، نه‌ په‌ش له‌ سه‌پی چاکتره، ته‌نها به‌ له‌ خوا ترسان نه‌بیته، خه‌لکی هه‌مووی له‌ ئاده‌مه‌وه هاتوون و ئاده‌میش له‌ خوڵه.^۴

ه- دیاریکردنی سه‌رچاوه‌ی وه‌رگرتن: ئه‌وه‌یش دوو سه‌رچاوه‌یه سییه‌میان نییه، قورئان و سونه‌تی پیغه‌مبه‌ر(ﷺ)، ئینجا تۆ ده‌بینی پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) ئه‌م به‌لینه‌ ده‌دات بۆ هه‌موو نه‌وه‌کانی داهاتوو، بۆ ئه‌وه‌ی به‌ شیایوی ئه‌و دوو سه‌رچاوه‌یه

۱ به‌روانه: قراءه‌ت سیاسیه‌ی للسیره‌ النبویه (۲۰۴)، دولة‌ الرسول من التکوین الی التکمین (۵۷۵).

۲ به‌روانه: فقه‌ السیره‌ للبوٹی (۲۳۲).

۳ فقه‌ السیره‌ للبوٹی (۲۳۲).

۴ به‌روانه: دولة‌ الرسول (۵۷۶).

پابگه یه ننو نه وهش ناشکرا بکات هیج پیشکه وتنو ژیانو دابو نه ریتیک هه رگیز زال نایته سه ریاند. ^۱

پیغمبر ﷺ له راستیدا باسی به لا و چاره سه ره که شی کردووه، چاره سه ری هه موو دهرد و به لا و کیشه کانیش له دوو سه رچاوه دایه.

پیتماییه کانی پیغمبر ﷺ له سنووری دورگی عه رب دهرچوو، هه موو به ریه سه کانی سه ده کانیشی شکاند، تا کو نه مرپویش هه ده نگ ده داته وه، تا نه و پوژه ییش که کوتایی به ژیانی سه ره زمین دیت، پیغمبر ﷺ له و پوژه دا نهیده فه رموو: نهی موسلمانان، یان نهی حاجیان، به لکو ده یفه رموو: نهی خه لکینه، چه ندین جاریش هه ره به و شه بانگی ده کردن، چونکه خوی گه وره نهوی نار دووه بق سه رتا پای خه لکی. ^۲

۴- شیوازه کانی فیتر کردن له وتاری جه جی مائناوایی:

أ- فیتر کردن به نه نجامدانی کاره که:

پیغمبر ﷺ به شیوه یه کی کرده یی هاوه لانی فیتری جه جکردن ده کرد، چونکه به خوی هه لده ستا به نه نجامدانی به شه کانی نه و خواپه رستنه و پیشی ده فه رموون: به ندایه تیتان له منه وه ره بگرن، بویه باشترا وایه بانگخووانی نیسلام هه ول بدن به شیوه یه کی کرده یی خه لکی فیتری نیسلام بکن، هیج نه بیت له ده ست نوپژ و نوپژ و فیتر کردنی قورئان. ^۲

ب- دووباره کردنه وهی وتاره کان:

تیبینیمان کرد که پیغمبر ﷺ واتا و چه مکی وتاره کانی دووباره ده کرده وه بویه له سه ره بانگخووانه شویتکه وتووی پیغمبر ﷺ بن و وتاره کانیان دووباره بکه نه وه، بق نه وهی گوینگران چاک حالی بن، چونکه خوی مه به ست له وتار سوود

۱ بهوانه: فقه السیره للبوٹی (۲۳۲).

۲ بهوانه: الجانب السياسي في حياة الرسول (۲۳۱)، احمد محمد باشمیل.

۳ بهوانه: السیره النبویه الصحیحة (۵۴۹/۲)، مسلم (۹۴۲/۲)، رقم (۱۲۹۷)، المستفاد من قصص القران

(۵۱۸/۲).

که یاندنه به گوینگر، نه که درخستنی توانای و تارییژی، بی نه‌وی ئاوپ بدریته‌وه له پیوستیه‌کانی نه‌وان.^۱

ج- با ناماده‌بووتان ناماده‌نه‌بووتان ئاگادار بکاته‌وه:

به‌م شیوه‌یه‌ش زۆرت‌رین که‌س سوود له قسه‌کانی وه‌رده‌گریت، خودی کاره‌که‌یش هاوکارییه له‌سه‌ر چاکه، له‌وانه‌شه ئه‌و که‌سه‌ی ناماده نه‌بوو، چاکتر حالی ببیت و سوود وه‌ریگریت له‌و که‌سه‌ی ناماده‌بووه. باشت‌ریش وایه بانگ‌خوازان ئه‌و قسه بکه‌ن له‌گه‌ل نه‌وانه‌ی وتار و وانه‌کانیان بۆ ده‌لینه‌وه.

د- سه‌رنج پاکیشانی گوینگر:

چونکه پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) پرسپاری ئه‌و پۆژ و مانگ و شوینه‌ی ئی کردن که تیایدا بوون، قورتوبی ده‌لایت: ئه‌و پرسپاران‌ه‌ی پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) بۆ سه‌رنج پاکیشانیان بووه بۆ نه‌وی به‌ته‌واوی و به‌جوانی گوئی بگرن، پیوسته له‌سه‌ر زانایان و بانگ‌خوازانیش به‌شیوه‌یه‌ک له‌شیوه‌کان سه‌رنجی گوینگریان پاکیشن.^۲

ه- هه‌ندی حوکمی شه‌ری هه‌لینجراو له‌حه‌جی مائاواوی:

ا- به‌پۆژوو نه‌بوونی حاجی له‌پۆژی عه‌ره‌فه‌دا:

(میمونة بنت الحارث)ی خیزانی پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) ده‌فه‌رموویت: موسلمانان گومانیان بوو له‌وه‌ی پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) له‌پۆژی عه‌ره‌فه به‌پۆژوو بووبیت، ئیتر ئه‌ویش قاپیک شیریی بۆ نارد، ئه‌ویش له‌کاتی‌کدا له‌جینگای پاره‌ستانی عه‌ره‌فه پاره‌ستا‌بوو خواردییه‌وه و خه‌لکی ته‌ماشایان ده‌کرد.^۲

ب- که‌سیک له‌ئیحرامدا گیان بسپیریت چی پی‌ده‌گریت:

(ابن عباس) ؓ ده‌فه‌رموویت: له‌وکاته‌ی پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) له‌عه‌ره‌فه‌بوو، پیاویک له‌سه‌ر و لاخه‌که‌ی که‌وته خواره‌وه و و لاخه‌که‌ی لێیدا و ده‌ست به‌جی مرد،

۱ بېروانه: المستفاد من قصص القران (۲/۵۱۷-۵۱۸).

۲ بېروانه: المستفاد من قصص القران (۲/۵۱۸).

۳ البخاری، کتاب الصوم، باب صوم يوم عرفة (۱۹۸۹).

ئیتیر پیغمبر ﷺ) فەرمووی: بە ئاو و کنار بیشۆن و لە دوو پۆشاکدا کفنی بکەن و بۆن خوۆشی مەکەن و سەریشی دامە پۆشن، چونکە لە پۆژی قیامە تدا زیندوو دەکریته وە لە حالە تیکدا دەلئیت: (لبیک اللهم لبیک).^۱

ج- نایا دەبیئت لە جیاتی کەسیکی تر حەج بکریت:

(ابن عباس) دە فەرموویت: (فضل) لە گەڵ پیغمبر ﷺ) سوار بوویوو، لە و کاتە ئافره تیک لە (خثعم) هات و (فضل) هەر تە ماشای دە کرد و ئەویش تە ماشای (فضل) ی دە کرد، پیغمبر ﷺ) هەر پووی (فضل) ی وەر دە گێرا بە و لاکی تر، ئافره تە کە وتی: ئەی پیغمبر ی خوا، باوکم پیاویکی پیره و خۆی بە سەر و لاخه وە ناگریت، نایا لە جیاتی ئو حەج بکەم؟ فەرمووی: بە ئی.^۲

د- پێرموی ئاسان کردن:

(عبدالله بن عمرو بن العاص) ﷺ) دە فەرموویت: پیغمبر ﷺ) لە حەجی مائناوایی لە (منی) پراوه ستابوو خەلکی پرسسیاریان لی دە کرد، پیاویک هاته لای و پرسى: نە مزانی، سەرم تاشی پیش ئه وە ی قوریانی سەربېرم، پیغمبر ﷺ) فەرمووی: قوریانی بکە و قەیناکات، یه کیکی تر وتی: نە مزانی قوریانیم کرد پیش فریدانی بەر دە کان، فەرمووی: (ارم ولا حرج) واتە: بەر دە کانت فری بدە و هیچت لە سەر نییه، پرسسیاری هەرچی لی دە کرا پیش خرابیئت یان دوا خرابیئت هەر دە ی فەرموو: (افعل ولا حرج).

هەر کە سێکیش دە یه ویت زانیاری دە سکه ویت با بگه رتته وە بۆ کتیبه کانی مامۆستا ئەلبانی لە سەر حەجی مائناوایی، چونکە ئەو باسە ی پوخت کردوو تە وە لە حەفتا و دوو مە سه له دا،^۳ هەر وە ها کتیبی (الوصية النبوية للأمة الاسلامية) ی دکتۆر فاروق حە ماده، چونکە لە راستیدا ئەو کتیبیکی زۆر چاک و سە پەند و جێگای متمانه یه.^۴

۱ البخاري، (۱۲۶۵).

۲ البخاري (۱۵۱۳).

۳ بهوانه: السيرة النبوية في ضوء المصادر الاصلية (۶۸۲).

۴ هه مان سه رچاوه (۶۸۱).

۶- سووه کانی ناوانی رۆژمکانی حج:

به پۆژی ههوتهمی حج دهوتر (یوم الزینة) چونکه قوربانیه کانی تیا جوان دهکرایه وه، به پۆژی ههشتهم دهوتریت (یوم الترویة) چونکه ناویان تیا ده دایه و شتره کانیان و لیشیان مه لده گرت بۆ عهرفه، چونکه ئه و کاته بیرى ئاو نه بوو له و جیگایانه، به لام ئیستا ئاوی زۆری لیه سوپاس بۆ خوا. پۆژی نۆیهم (یوم عرفة) چونکه حاجیان له عهرفه راده وهستن، پۆژی دهیهم (یوم النحر) و (یوم الاضحی) و (یوم الحج الاکبر)، پۆژی یانزهیهم (یوم القر) چونکه له و پۆژه دا پشو ده دهن، پۆژی (الرؤوس) ییشی پی دهوتریت، چونکه گوشتی قوربانیه کانی تیا ده خوریت، یه کهم پۆزیشه له پۆژه کانی (التشریق) دووهم پۆژی پی دهوتریت (یوم النفر الاول) چونکه ریدراوه ئه و حاجیه ی په له بکات بگه ریته وه بۆ مه که، سییه م پۆزیش پی دهوتریت: (یوم النفر الثاني) خوی گه وه دهفه رموویت: ﴿وَأذْكُرُوا اللَّهَ فِي أَيَّامٍ مَّعْدُودَاتٍ فَمَنْ تَجَلَّ فِي يَوْمَيْنِ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ وَمَنْ تَأَخَّرَ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ لِمَنِ اتَّقَىٰ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَعْلَمُوا أَنَّكُمْ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ﴾ (البقرة: ۲۰۳).

باسی هه‌شته‌م: نه‌خوشی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) و کوچی دواپی

گیانه پاک و پاراو و به‌هیزه‌کان هه‌ندی‌ک له‌شته شاراوه‌کانی پشت په‌رده‌ی قه‌ده‌ریان بۆ ده‌رده‌که‌وێت به‌ پشتیوانی خوی گه‌وره، دله ئاسوده‌کانیش هه‌وال ده‌ده‌نه‌ خاوه‌نه‌کانیان ده‌ریاره‌ی هه‌ندی پروداو که‌پوو ده‌ده‌ن، پیغه‌مبه‌ری مه‌زنیش (ﷺ) پشکی گه‌وره‌ی له‌و باره‌وه پیدرابوو، له‌ ئاستیکشیدا بوو که‌سی پیا نه‌ده‌گه‌یشت.^۱

هه‌ندی‌نایه‌تی پیروزی‌ش جه‌خت ده‌که‌ن له‌ ئاده‌میزادیتی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ)، حالی وه‌کو حالی هه‌ر مروفیکی تره‌ مردن ده‌چیژیت و هه‌ست به‌ نازاره‌کانی ده‌کات، وه‌کو چۆن برا پیغه‌مبه‌ره‌کانی پیش خوی مردنیان چه‌شتوو، هه‌ندی‌نایه‌تیش ئاماژه‌ی تیا‌دا بوو بۆ مردنی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ)، هه‌روه‌ها که‌مه‌لێک فه‌رموده‌یش به‌ هه‌مان شیوه‌ ئاماژه‌ ده‌که‌ن بۆ نزیک بوونی مردنی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ)، هه‌ندی‌کیان به‌ پاشکاو‌ی و هه‌ندی‌کی تریان به‌ ناراسته‌وخۆ، چه‌ند که‌سی‌کی که‌میش هه‌ستیان کرد به‌و ئاماژانه‌ وه‌کو ئه‌بو به‌کر و عه‌بباس و موعازی کوپی جه‌به‌ل (په‌زای خویان لێ بیت).^۲

یه‌که‌م: ئه‌و نایه‌ت و فه‌رموودانه‌ی ئاماژه‌ ده‌که‌ن به‌ مردنی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ).

۱- خوی گه‌وره ده‌فه‌رموویت: ﴿وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ ۚ وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَىٰ عَقْبَيْهِ فَلَنْ يَصُرَ اللَّهُ شَيْئًا وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ﴾ (ال عمران: ۱۴۴).

قورتوبی ده‌لێت: خوی گه‌وره له‌م نایه‌ته‌دا ئاگاداری داوه که پیغه‌مبه‌ران بۆ هه‌میشه‌یی نامیننه‌وه له‌ ناو خه‌لکید، پتویستیشه ده‌ست بگیردیت به‌وه‌ی پیغه‌مبه‌ران پتی په‌وانه‌ کران، با ئه‌و پیغه‌مبه‌رانه‌ بمرن یان بکوژدین.^۳

۱ بروهان: السیرة النبویة لابی شهبة (۵۸۷/۲).

۲ بروهان: مرض النبي ووفاته، خالد ابو صالح (۲۳).

۳ بروهان: تفسیر القرطبی (۲۲۲/۴).

ب- خوی گوره ده فهرموویت: ﴿إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُمْ مَيِّتُونَ﴾ (الزمر: ۳۰).

(ابن کثیر) ده لیت: نه مه یه کیکه له و نایه تانه ی شه بو به کر (ﷺ) وه کو به لگه ده بیته نایه وه له سر مردنی، تا شه و کاته ی خه لکی دلنیا بوون له مردنی.^۱

ج- خوی گوره ده فهرموویت: ﴿وَمَا جَعَلْنَا لِلشَّرِّ مِن قَبْلِكَ الْخُلْدَ أَفَإِن مَّتَّ فَهُمْ الْخُلْدُونَ﴾ (۳۱) ﴿كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ وَبَلَّوْكُمْ بِالشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً وَإِلَيْنَا تُرْجَعُونَ﴾ (الانبیاء: ۳۴-۳۵).

نه مه نایه تانه به راشکاو ی باسی مردنی پیغمبر (ﷺ) ده کن، هه ندی نایه تیش هه یه به ناراسته و خق ناماژه ی کردوه، له وانه:

- خوی گوره ده فهرموویت: ﴿وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ لَّكَ مِنَ الْأُولَىٰ﴾ (۴) ﴿وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَىٰ﴾ (الضحی: ۴-۵).

- خوی گوره ده فهرموویت: ﴿كُلُّ مَن عَلَيْهَا فَإِنَّ﴾ (۶) ﴿وَبَقِيَ وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَلِ وَالْإِكْرَامِ﴾ (الرحمن: ۲۶-۲۷).

- خوی گوره ده فهرموویت: ﴿وَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ لَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾ (القصص: ۸۸).

د- خوی گوره ده فهرموویت: ﴿وَأَخْشَوْنَ أَيَّوْمَ أَكَلْتُمْ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا﴾ (المائدة: ۳).

کاتیک نه مه نایه ته دابه زی عومهری کوپی خه تتاب دهستی کرده گریان و فهرمووی: له پاش ته و او بوون که مبوونه وه دیت، وه کو چون ههستی کرد بیت به مردنی پیغمبر (ﷺ).^۲

۱ بهوانه: تفسیر ابن کثیر (۵۸/۴).

۲ بهوانه: البداية والنهاية (۱۸۹/۵).

۵- خواي گه وړه ده فهرموويت: ﴿إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ ۝۱ وَرَأَيْتَ
النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ أَفْوَاجًا ۝۲﴾ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ إِنَّهُ
كَانَ تَوَّابًا﴾ (النصر: ۱-۳).

عومر (رضي الله عنه) پرسياړي كړد له (ابن عباس) ده بياړه ي نه م نايه ته و، نه ويش
فه رموي: نه وه كاتي مردني پيغمبره (ﷺ) نه وي لي ناگادار كړدوه ته وه،
فه رموي: منيش هه روا نه وه لي حالي ده بم.^۱

- نه و فهرمودانه ي ناماژه ده كه ن بو مردني پيغمبر (ﷺ):

أ- عايشه ده فهرموويت: خيزانه كاني پيغمبر (ﷺ) له لاي كو بوونه وه، له و
كاته دا فاتيمه ي كچي هات و پيگردنه كشي هه له پيگردني باوكي ده كړد،
پيغمبر (ﷺ) فه رموي: به خيتر بيت كچه كم، نينجا له لاي راستي، يان له لاي
چه پي خو يه وه داينيشاند و، چه به كي بو كړد، فاتيمه گريا، جاريكي تر چه ي بو
كړد و نه مجار پيكي نه ي، پيم وت: پيغمبر (ﷺ) تو ي تايبه تمند كړدوه و،
ده گريت؟ كاتي ك كه هه لسا پيم وت: باوكت چي بيت فه رمو؟ وتي: نه پيني
پيغمبر (ﷺ) نادر كينم، كاتي ك پيغمبر (ﷺ) له دنيا ده رچو پيم وت: تكات لي
ده كم به و مافه ي هه مه له سهرت ناگادارم بكه پيغمبر (ﷺ) چي پي وتيت؟
فه رموي: نيتستا به لي، يه كه مجار پي و تم: جبريل هه موو سالتك يه ك جار قورثاني
له كه لمداه خو ينده وه، به لام نه مسال دوچار له كه لم خو ينديه وه، بويه واده زانم
كاتي مردنم نزيك بووه ته وه، ته قواي خوات هه بيت و نارام بگره، من باشترين
پيشينم بو تو، نيتر منيش گريام به و شيوه ي بينيمت، نينجا پي فه رموم: نه ي
فاتيمه نايا بيت خوش نييه ببينه سه رگه وړه ي نافرته تاني نيمانداران، يان
سه رگه وړه ي نافرته تاني نه م نوممه ته،^۲ نه م فه رموده يه به لگه يه كي سه لميتر و
ناماژه يه كي ناشكرايه له سهر نزيك بوونه وه ي كاتي مردني پيغمبر (ﷺ)، به لام

۱ البخاري، كتاب المغازي، (۴۴۳۰).

۲ البخاري، كتاب الاستئذان (۶۲۸۵، ۶۲۸۶).

تایبه‌تندی زانینی کاته‌که به فاتیمه در(ﷺ)، موسلمانانیش به‌وه‌یان نه‌ده‌زانی تاکو پاش مردنی پیغه‌مبه‌ر(ﷺ).^۱

ب- جابیر(ﷺ) ده‌فهرموویت: پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) م بینی له‌سه‌ر و شتره‌که‌یه‌وه به‌رده‌کانی فری دها و، ده‌یفه‌رموو: شیوازی خوا په‌رستنتان له من وه‌رگرن، چونکه نازانم له‌وانه‌یه دواي نم حه‌جه هه‌رگیز حه‌ج نه‌که‌مه‌وه.^۲

نه‌وه‌وی ده‌فهرموویت: ئاماژه‌یه‌که بۆ خواحافیزی و ئاگادارکردنه‌وه‌یان به‌نزیک‌بووه‌نه‌وه‌ی کاتی له‌دونیایا ده‌رچوونی و، هاندانیان بۆ سوود وه‌رگرتن و هه‌لقۆستنه‌وه و فیژیوونیان، هه‌ر بۆ‌یه‌یش ناو‌نراوه حه‌جی مالئاوایی.^۳

(ابن رجب) ده‌فهرموویت: پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) له‌کۆتایی ته‌مه‌نی زۆرجار ئاماژه‌ی ده‌کرد بۆ کاتی مردنی خۆی، بۆ نمونه له‌وتاری حه‌جی مالئاواییدا، فه‌رموی: خواپه‌رستنه‌کانتان له‌منه‌وه‌ فیژبن، له‌وانه‌یه پاش نه‌مسال ئیتر ئیوه نه‌بینمه‌وه.^۴

ج- (ابو سعید الخدری)(ﷺ) ده‌فهرموویت: پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) له‌وتاریکیدا به‌خه‌لکی فه‌رموو: ((ان الله خير عبداً بين الدنيا وبين ما عنده فاختار ذلك العبد ما عند الله))، واته: به‌نده‌یه‌که خواي گه‌وره نازادی کردووه له‌هه‌لبژاردنی دونیایا، یان هه‌لبژاردنی نه‌وه‌ی لای خۆیه‌تی، نه‌وه‌به‌نده‌یه‌یش نه‌وه‌ی لای خواي هه‌لبژاردووه، ده‌فهرموویت: ئیتر نه‌بو به‌کر ده‌ستی کرده گریان و ئیمه‌یش گریانه‌که‌یمان لا سه‌یر بوو، به‌نده‌یه‌که و خواي گه‌وره سه‌رپشکی کردووه له‌هه‌لبژاردنی یه‌کێک له‌و دوو شتدا، به‌لام نه‌وه‌که‌سه‌ی داواي لی‌کرا‌بوو هه‌لبژیریت پیغه‌مبه‌ری خوا بوو(ﷺ)، نه‌بو به‌کریش له‌هه‌موومان زاناتر بوو.^۵

۱ به‌وانه: مرض النبي ووفاته.

۲ مسلم، کتاب الحج، (۱۲۹۷).

۳ به‌وانه: شرح النووي على صحيح مسلم (۴۵/۹).

۴ به‌وانه: لطائف المعارف (۱۰۵).

۵ البخاری، کتاب فضائل الصحابة (۳۶۵).

(ابن حجر العسقلانی) ده‌فهرموویت: وه‌کو چۆن نه‌بو به‌کر له و هیما تیگه‌یشتبیت که پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) باسی کرد، چونکه نه‌و قسه له کاتی نه‌خۆشی مردنیدا بوو که‌واته مه‌به‌ستی خۆیه‌تی، بۆیه نه‌بویه‌کر گریا.^۱

د- (العباس بن عبدالمطلب)(ﷺ) ده‌فهرموویت: له خه‌وندا بینیم، ده‌توت زه‌وی پاده‌کیشریت به‌په‌تیک به‌ره‌و ئاسمان، خه‌ونه‌که‌م باسکرد بۆ پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) و، فه‌رمووی: وتی مردنی برازا که‌ته.^۲

ئه‌م فه‌رمووده‌یه‌یش باسی نزیك بوونه‌وه‌ی مردنی پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) تیا به‌ و، هه‌روه‌ها راستیتی خه‌ونی موسلمانانی ئی وه‌رده‌گیردی و، هه‌ستکردنی هه‌ندی له هه‌وه‌لان به‌ مردنی پیغه‌مبه‌ر(ﷺ).

ه- له موعازه‌وه هاتوو کاتیك پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) ناردنی بۆ یه‌مه‌ن، پیی فه‌رموو: ئه‌ی موعاز له‌وانه‌یه پاش نه‌مسال ئیتر من نه‌بینی، به‌ لای مزگه‌وت و قه‌بره‌که‌مدا تئیه‌پبیت. ئیتر موعاز ده‌ستی کرده‌ گریان، پیغه‌مبه‌ریش(ﷺ) پیی فه‌رموو: مه‌گری ئه‌ی موعاز، چونکه گریان له شه‌یتانه‌وه‌یه.^۲

دووهم: نه‌خۆشی پیغه‌مبه‌ر(ﷺ).

۱- سهره‌تای هه‌ست به‌ نازارکردنی پیغه‌مبه‌ر(ﷺ):

پیغه‌مبه‌ری خوا(ﷺ) کاتیك له حه‌جی مائناوایی گه‌پایه‌وه له مانگی (ذی الحجة) نه‌و مانگه و مانگی موحه‌پرهم و سه‌فه‌ری له سالی ده‌ی کۆچی له مه‌دینه برده سه‌ر، ئینجا ده‌ستی کرده‌ ئاماده‌کردنی سوپای ئوسامه و فه‌رمانی پیکردن به‌ ده‌رچوون به‌ره‌و(البلقاء) و(فلسطین) سوپاکه ئاماده بوو به‌ هه‌موو موهاجیر و نه‌نصاره‌کانه‌وه، نه‌بو به‌کر و عومه‌ریشیان تیا دا بوو، ئوسامه له‌و کاته ته‌مه‌نی هه‌ژده سال بوو، بۆیه هه‌ندی که‌س قسه‌یان کرد سه‌باره‌ت به‌ سه‌رکردایه‌تی دانه

۱ فتح الباري (۱۶/۷).

۲ البزار: (۲۹۷/۱)، كشف الاسماء (۸۴۴)، مجمع الزوائد (۲۴/۹) رجاله ثقات.

۳ مجمع الزوائد (۲۲/۹)، صححه الاباني في السلسلة الصحيحة (۲۴۹۷).

دهستی لاویک له و ته‌مه‌نه‌دا، سه‌رانی موهاجیر و نه‌نصاره‌کان نه‌بنه سه‌رکرده‌ی، به‌لام پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) تانه‌که‌ی قبول نه‌کردن له سه‌رکرده‌ی ته‌ی ئوسامه و،^۱ فه‌رمووی: ((ان تطعنو فی امرته فقد کنتم تطعنون فی إمرة ابیه من قبل، وأیم الله ان کان لخلیقاً للامرة وان کان لمن احب الناس الی وان ابنه لمن احب الناس الی بعده)).^۲ واته: نه‌گه‌ر تانه ده‌دهن له ده‌سه‌لاتی ئوسامه، ئیوه پشتر تانه‌تان ده‌دا له ده‌سه‌لاتی باوکیشی، سویند به‌خوا شایسته‌ی ده‌سه‌لاته، یه‌کیک بوو له خو‌شه‌ویسته‌کانم، کوپه‌که‌شی یه‌کیه له خو‌شه‌ویسته‌کانم له دوی خو‌ی. له و کاته‌ی خه‌لکی خه‌ریکی خو‌سازدان بوون بۆ جیهاد، نه‌خو‌شیه‌که‌ی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) ده‌ستی پیکرد و، هه‌ندی پروداویش له نیوان نه‌و نه‌خو‌شیه و له دونیا ده‌رچوونیدا پرویاند، له‌وانه:

۱- پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) له به‌قیع و سه‌ردانی بۆ کوژراوانی ئوحوود و نوێژکردن له سه‌ریان:

ئه‌بو موه‌به‌یه‌ی مه‌ولای پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) ده‌فه‌رموویت: له ناو جه‌رگه‌ی شه‌ودا پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) هه‌لیساندم و فه‌رمووی: ئه‌ی ئه‌بو موه‌به‌یه‌ی، من فه‌رمانم پیکراوه داوای لیخو‌ش بوون بکه‌م بۆ مردوانی به‌قیع، جا هه‌لسه له‌گه‌لم، ده‌لیت: منیش له‌گه‌لی چووم و کاتیگ که‌یشه ناو گوپستانه‌که فه‌رمووی: ((السلام علیکم یا اهل المقابر، لیهنأ لکم ما أصبحتم فیہ لما اصبح الناس فیہ، اقبلت الفتن کقطع اللیل المظلم، یتبع آخرها اولها، الاخرة شر من الاول))، واته: سلأوی خواتان لی بیته ئه‌ی خه‌لکی گوپستان، خو‌ش به‌حالتان له‌وه‌ی تیا‌یان له چاو نه‌وه‌ی خه‌لکی تیا‌یه‌تی، پشیوی هاتوو له وینه‌ی ره‌شی و تاریکی شه‌و، دواترینی ده‌که‌ویته دوی یه‌که‌میان، دواترینیان خراپتره له‌وه‌ی یه‌که‌میان. ئینجا پروی تیکردم و فه‌رمووی: ئه‌ی ئه‌بو موه‌به‌یه‌ی، من نازاد کراوم له نیوان هه‌لبژاردنی گه‌نجینه‌کانی دونیا و هه‌میشه مانه‌وه تیا‌یدا و، ئینجا به‌هه‌شت، له نیو نه‌وه و، چاوپیکه‌وتنی خوای خو‌م نازاد کرام، منیش چاوپیکه‌وتنی خوا و به‌هه‌شتم هه‌لبژارد. ده‌لیت: منیش وتم: باوک و

۱ بروانه: السیرة النبویة الصحیحة (۲/۵۵۲).

۲ البخاری، کتاب فضائل الصحابة (۴/۲۱۳).

دایکمت به قوربان بکه‌م یه‌که میان هه‌لبزیره، فه‌رمووی: ئه‌ی نه‌بو موه‌یه‌یه، چارپیکه‌وتنی خوا و به‌ه‌شتم هه‌لبزارد. ئینجا ده‌ستی کرده داوای لیخوش بوون بق مردووه‌کان و گه‌پایه‌وه، ئیتیر نازاره‌که‌ی پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) که پیوه‌ی وه‌فاتی کرد ده‌ستی پیکرد، هه‌روه‌ها عوبه‌ی کوپی جه‌ه‌نی ﷺ ده‌فه‌رموویت: جارئیکیان پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) ده‌رچوو، نوئیزی له‌سه‌ر کوژراوانی ئوحد کرد وه‌کو نوئیزی مردوو، ئینجا چوو هه‌ر مینه‌ره‌که و فه‌رمووی: من پیشینم بق ئیوه و شایه‌تم له‌سه‌رتان، سوئند به‌خوا ئیستا ته‌ماشای هه‌وزه‌که‌ی خۆم ده‌که‌م و، گه‌نجینه‌کانی دونیاشم پی‌دراوه، یان کلپله‌کانی سه‌ر زه‌وی، سوئند به‌خوا من ناترسم له‌داوی من بته‌رستی بکه‌ن، به‌لام ده‌ترسم کتیرکی بکه‌ن له‌سه‌ر دونیا.^۱

ب- پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) داوای مؤلته‌ت ده‌گات له‌گاتی نه‌خوشیه‌که‌ی له‌مالی عانیشه بیته(ﷺ)؛

عانیشه(ﷺ) ده‌فه‌رموویت: کاتیک نه‌خوشیه‌که‌ی پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) سه‌خت بوویه‌وه، داوای له‌خیزانه‌کانی کرد پڼگی بده‌ن له‌ماوه‌ی نه‌خوشیه‌که‌یدا له‌ماله‌که‌ی عانیشه‌بیته. ئه‌وانیش پازی بوون، ئیتیر پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) ده‌رچوو به‌یارمه‌تی دوو پیاو عه‌بباس و پیاویکی تر،^۲ هه‌ردوو قاچی ده‌خشانه‌زه‌ویدا، کاتیک گه‌یشته ژوره‌که نازاری زیاتر بوویه‌وه، فه‌رمووی: ((أمریقوا علی من سبع قرب لم تحلل لوکیتهن لعلی اعهد الی الناس)) واته: ئاوم بپژیننه سه‌ر له‌هوت کونه ده‌ماکانیان نه‌کرایته‌وه، ئینجا دایاننیشاند له‌نیو ته‌شتیکی هه‌فصه‌ی خیزانی پیغه‌مبه‌ر(ﷺ)، ئینجا له‌و کونه ئاوانه ئاومان ده‌کرده سه‌ریدا، تاکو خۆی وتی: ئیتیر به‌سه، ئینجا ده‌رچوو بق لای خه‌لکی،^۳ عانیشه ده‌یفه‌رموو: که‌سم نه‌بینیوه هه‌نده‌ی پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) نازاری له‌سه‌ر سه‌خت بیته‌وه.^۴ عه‌بدولای کوپی مه‌سه‌ود

۱ الحاکم فی المستدرک (۳/۵۵-۵۶)، صحیح علی شرط مسلم والقره الذهبی.

۲ البخاری، کتاب الجنائز، باب الصلاة علی الشهید (۱۳۴۴).

۳ (ابن عباس) ده‌لئیت: پیاوه‌که‌ی تر عه‌لی کوپی نه‌بو تالیب بوو.

۴ البخاری، کتاب الوضوء (۱۹۸).

۵ به‌وانه: صحیح السیره النبویه (۶۹۵).

ده‌فهرموویت: چوومه لای پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) له نه‌خوشیی مردنه‌که‌یدا، تاو‌نازاریکی زوری‌هه‌بوو، وتم: تو تا و نازاریکی زور سه‌خت هه‌یه، ئایا له‌به‌ر ئه‌وه‌یه دوو جار پاداشت ده‌دریته‌وه؟ فهرمووی: به‌ئی موسلمانیک تووشی ناره‌حه‌تیه‌ک بیت، خوی گه‌وره گلائی دار چۆن ده‌وه‌ریت، ئاوما گونا‌هه‌کانی ده‌وه‌رینیّت.^۱

سینه‌م: پاسپارده‌کانی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) له پۆژه‌کانی کوتایی ته‌مه‌نی.

۱- پاسپارده‌کردنی به‌ئه‌نصاره‌کان:

عه‌بیاس (ﷺ) به‌ لای کۆمه‌لیک له‌ ئه‌نصاره‌کاندا تیپه‌پی له‌وکاته‌ی نه‌خوشیه‌که‌ی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) سه‌خت بوویه‌وه، و، بیینی ده‌گرین، پیی وتن: بۆ ده‌گرین؟ وتیان کۆره‌کانی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) مان‌که‌وته‌وه یاد، عه‌بیاس ئه‌مه‌ی به‌ پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) وت و ئیتر به‌ سه‌ریپچیکی ره‌ش سه‌ریان به‌ست و، چووه‌ سه‌ر مینه‌ره‌که و، جاریکی تر سه‌رنه‌که‌وته سه‌ر ئه‌و مینه‌ره، سوپاس و ستایشی خوی کرد و فهرمووی: پاسپارده‌تان پی ده‌که‌م به‌ ئه‌نصاره‌کان، ئه‌وانه‌ جیگای متمانه و نه‌ینی من، ئه‌وه‌ی له‌سه‌ریان بوو کردیان، به‌لام ئه‌وه‌یان ماوه‌ که‌ بیاندریتی، چاکه‌ له‌ چاکه‌ کاریان وه‌ریگرن، چاوپۆشیش له‌ خراپه‌کاریان بکه‌ن،^۲ ئه‌م فهرمووده‌یه‌ش خۆشه‌ویستی زوری ئه‌نصاره‌کانی تیا تیپینی ده‌کریت بۆ پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) و، گریانیان به‌ هۆی نه‌خۆشینه‌که‌ی و له‌ دوور بوونه‌وه له‌ کۆره‌کانی.^۳

۲- ده‌رکردنی بته‌هرستان له‌ دوورگه‌ی عه‌ره‌پ:

پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) ئه‌وه‌نده ناره‌حه‌ت ده‌بوو له‌ نه‌خۆشینه‌که‌ی، که‌ له‌ پۆژیکدا چه‌ند جار ده‌بوورایه‌وه، سه‌ره‌پای ئه‌وه‌ش هه‌زی ده‌کرد له‌ دنیا ده‌رنه‌چیت تا‌کو دلیا ده‌بیت له‌ سه‌ر ئومه‌ته‌که‌ی نه‌وه‌ک له‌ پاش خۆی گومپا بن، بۆیه‌ ویستی نووسراویکی

۱ البخاری، کتاب المرض، باب شدة المرض (۵۶۴۷).

۲ البخاری، کتاب مناقب الانصار (۲۷۹۹).

۳ بهوانه: مرض النبي ووفاته (۶۵).

شیکراوه یان بق بنوسی له سهری کوبینه وه و ناکوکی له سهر نه کهن، به لام نووسینی نه و نوسراوه و، پاسپاردهی پیکردن به سی مه سه له گتیره ره وهی (راوی) فه رموده که باسی دوو انیانی کردوه:

۱- ده رکردنی بتپه رستان له دوررگی عه ره ب.

۲- خه لاتکردنی نه و نیردراوهی که دین بق مه دینه به و شیوهی که پیغمبر ﷺ خه لاتی ده کردن.^۱

۳- فه دهغه کردنی نه وهی گور بکریت به مزگه وت:

دواترین قسه پیغمبر ﷺ کردی، نه وه بوو فه رموی: ((قاتل الله الیهود والنصارى اتخذوا قبور انبیائهم مساجد))^۲ واته: نه فرینی خوا له جوله که و گاوره کان بیت گوری پیغمبرانی خوئیانیان ده کرده مزگه وت.

۴- گومانی چاک بردن به خوای گه وره:

جابیر (رضی الله عنه) ده فه رمویت: گویم له پیغمبر ﷺ بوو پیش مردنی به سی پلژ فه رموی: ((احسنوا الظن بالله عزوجل))^۳، واته: گومانی چاکتان هه بیت به رامبر خوای گه وره.

۵- پاسپارده به نویتز و نه و که سانهی له ژیر دهستاندان:

نه نه س ده فه رمویت: پاسپاردهی پیغمبر ﷺ له کاتی سه ره مرگدا نه وه بوو: نویتزه کانتان و کزیه کانتان، تا نه و کاتهی گیانی سپارد و، نه یتوانی قسه بکات.^۴

۶- هیچ نه ماوه له مژدهکانی پیغمبرایه تی جگه له خه ون:

عه بدولای کوری عه بباس ده فه رمویت: پیغمبر ﷺ په رده کهی لابرده، له و کاتهی سهری پیچرابوو، فه رموی: ((اللهم هل بلغت))، واته: خویه نایا نایینم

۱ البخاری، کتاب الجهاد والسير (۲۰۲۵).

۲ بهوانه: صحیح السیرة النبویة (۷۱۲)، البخاری، کتاب الصلاة (۴۲۵).

۳ مسلم، کتاب الوصیة (۱۶۳۷).

۴ مسند احمد.

پراگه یاند، سیّ جار نه و قسه یه ی کرد، هیچ نه ماوه له مژده کانی پتغمبرایه تی جگه له خون، به نده یه کی چاکه کار ببینیت، یان بوی ببینرت، من لیم قه ده غه کراوه قورئان بخوینم له نیو رکوع و سجوددا، نه گهر چوونه رکوع خوای گه وره مه زن پارگن، نه گهریش چوونه سوچه کوشش بکه له پارانه وه، پارانه وه شایسته ی ولامدانه وه یه له و جیگایه.^۱

چواره م: نه بوبه کر پیش نویژی دهکات بو موسلمانان.

کاتیک نه خووشی پتغمبر ﷺ زدر ناره حهت بوو له سه ری و کاتی نویژ هات، بیلال بانگی دا، پتغمبر ﷺ فه رموی: ((مروا ابا بکر فلیصل)) واته: با نه بو به کر پیش نویژی خه لکی بکات، وتیان: نه بو به کر دلای ناسکه و، نه گهر له جیگای تو نویژ بکات ده گری و قورئانی پی ناخوینرت، پتغمبر ﷺ قسه که ی دووباره کرده وه و نه وانیش ولامه که یان دووباره کرده وه، بو جاری سنیهم فه رموی: ((انکن صواحب یوسف)) واته وه کو نافرته کانی لای یوسفن، شتیک دهرده خن و شتیکی ترتان له دلدایه، با نه بو به کر نویژ بو خه لکی بکات، ئیتر نه بو به کر ده رچوو، له و کاته پتغمبر ﷺ ههستی به چاکبوونه وه یه ک کرد ئیتر له نیوان دوو پیاو دا به ناچاری ده رچوو، ده لئی به بهر چاومه وه یه ئیستا ههردوو قاچی ده کرده کیش به سه ر زه ویدا، کاتی نه بو به کر چاوی پیکه وت، هات بگه ریته داوه، پتغمبر ﷺ نامازه ی بو کرد نویژه که ت بکه ن، نه بو به کر هه ندی دواکه وت و پتغمبر ﷺ دانیش ت و نه بو به کریش به تهنیش تیه وه بوو (الله اکبر) ی پتغمبر ﷺ ی ده گه یانده خه لکه که.^۲

پینجه م: دوا ساته کانی ژبانی پتغمبر ﷺ.

۱- نه بو به کر ﷺ پیش نویژی ده کرد بو موسلمانان، له پۆژی دوو شه ممه، له و کاته ی نه وان ریزیان به سته بوو بو نویژی به یانی، پتغمبر ﷺ په رده که ی لابر د و،

۱ مسلم (۳۴۸/۱)، کتاب الصلاة (۲۰۷).

۲ البخاری، کتاب الاذان (۷۱۲).

ته‌ماشای موسلمانانی ده‌کرد، چۆن پاره‌ستان به‌رام‌بهر خوی خویان و، چۆن نه‌و نه‌مامه‌ی چاندی به‌ره‌می هیئا، ته‌ماشای ده‌کرد چۆن نوممه‌تیک په‌روه‌ده بوو پاریزگاری له کاته‌کانی نویژدا ده‌کات، له کاتی ناماده‌بوون و ناماده‌نه‌بوونی پیغمبره‌که‌یدا، چای پیغمبره‌ی خوا(ﷺ) گه‌شایه‌وه به‌و دیمه‌نه جوانه و نه‌و سه‌رکه‌وتنه که پروینه‌داوه بۆ هیچ پیغمبره‌ و بانگ‌خواریک پیش خوی، دانیا بوو له‌وه‌ی په‌یوه‌ندی نه‌م نوممه‌ته به‌ ناسین و په‌رستنی خوی په‌روه‌ردگار په‌یوه‌ندییه‌کی هه‌میشه‌یه، به‌ مردنی پیغمبره‌که‌ی ناپچریت، بۆیه زۆر دلخۆش بوو و، پرومه‌ته جوانه‌که‌ی گه‌شایه‌وه.^۱

هاوه‌لان ده‌لین: پیغمبره‌ی خوا(ﷺ) په‌رده‌ی ژوره‌که‌ی عانیشه‌ی لابرده و ته‌ماشامانی ده‌کرد و پاره‌ستانبوو، خه‌ریک بوو له خۆشیدا نویژه‌کانمان بچین، وایشمان زانی پیغمبره‌ی خوا(ﷺ) ده‌رده‌چیت بۆ نویژ، به‌لام نامازه‌ی بۆ کردین نویژه‌کانتان ته‌واو بکن و، چوو ژوره‌که‌ی و، په‌رده‌که‌ی داخسته‌وه و، هه‌ندی له هاوه‌لان چوونه لای کاره‌کانیان‌وه و، نه‌بو به‌کر چوو لای عانیشه‌ی کچی و فه‌رموی: وا ده‌زانه پیغمبره‌ی خوا(ﷺ) نازاره‌که‌ی له‌سه‌ر لاجوو، نه‌م‌پویش پیویسته بچه‌ی لای کچی خاریجه - په‌کێک بوو له دوو خیزانه‌که‌ی - ماله‌که‌ی له سونه‌ح^۲ بوو، ئینجا سواری نه‌سپه‌که‌ی بوو و، پویشت بۆ نه‌و ماله‌ی له‌وی.^۲

۲- بۆ لای خوی په‌روه‌ردگار: نازاره‌کانی پیغمبره‌ی خوا(ﷺ) له سه‌ره‌مه‌رگدا له زیاد‌بووندا بوو، ئوسامه‌ی کوپی زه‌ید چوو لای پیغمبره‌ی خوا(ﷺ) له‌و کاته‌ی که نه‌یده‌توانی قسه‌ بکات، به‌لام ده‌ستی به‌رز کرده‌وه به‌ره‌و ناسمان و، ده‌یفه‌سته سه‌ر ئوسامه، ئیتر زانی که دوعای بۆ ده‌کات، خاتوو عانیشه(ﷺ) باوه‌شی کرد به‌ پیغمبره‌ی خوا(ﷺ) دا و سه‌ری خسته سه‌ر سنگی خوی، له‌و کاته‌ه‌ بدوهره‌حمانی کوپی نه‌بو به‌کر هاته ژوره‌وه و سیواکینکی به‌ ده‌سته‌وه بوو، پیغمبره‌ی خوا(ﷺ) هه‌ر

۱ به‌وانه: السیرة النبویة للندوی (۱۰۱).

۲ جینگایه‌که له ده‌روه‌ی مه‌دینه، نه‌بو به‌کر مالیکی هه‌بوو له‌وی.

۲ به‌وانه: السیرة النبویة لابی شهبة (۵۹۲/۲).

ته‌ماشای ده‌کرد، عايشه فەرمووی: بۆت بهيئيم، به‌سر ناماژه‌ی کرد به‌لی، ئه‌ویش سیواکه‌کە‌ی له‌ براکه‌ی وه‌رگرت و له‌ دەم خۆیدا گه‌ستی و نه‌رمی کرده‌وه و دایه‌ ده‌ستی پيغمبر ﷺ) ئه‌ویش به‌ جوانی سیواکی پيئکرد و به‌لام به‌رده‌وام هەر ده‌یفه‌رموو: ((لې الرفیق الاعلیٰ))، واته‌: به‌ره‌و لای خوای گه‌وره‌، جارجاریش له‌ گۆزه‌یه‌ک ناو، ناوی ده‌کرده‌ پوومه‌تی خۆی ده‌یفه‌رموو: ((لا اله الا الله..... ان للموت سكرات))، واته‌: ((لا اله الا الله)) ئازاری مردن چەن سه‌خته، ئینجا ده‌ستی دانا و، فەرمووی: به‌ره‌و لای خوای په‌روه‌ردگار... تاكو گیانی سپارد و ده‌ستی لار بوویه‌وه، له‌ پریوایه‌تیکی ترهاتووه‌ فەرموویه‌تی: ((اللهم اعني على سكرات الموت))،^۱ واته‌: خوایه‌ یارمه‌تیده‌رم به‌ له‌سه‌ر ئازاری مردن.

له‌ پریوایه‌تیکیشدا هاتووه‌ که فاتیمه‌ ده‌یفه‌رموو: وای له‌ ماته‌مینیت باوه‌گیان، ئه‌ویش ده‌یفه‌رموو: ((ليس على ابيك كرب بعد اليوم)) واته‌: پاش ئه‌م‌رۆ باوکت ماته‌مینی نابیت، کاتیکیش گیانی سپارد فاتیمه‌ فەرمووی: هۆ باوه‌گیان، وه‌لامی خوای خۆت دایه‌وه‌ که بانگی کردی، باوه‌گیان به‌هه‌شتی به‌رین جیگه‌ته‌، باوه‌گیان هه‌والی مردنت ده‌ده‌مه‌ جبریل. کاتیک به‌ خاک سپێردرا فاتیمه‌ (رضی‌الله‌عنہا) فەرمووی: ئه‌ی ئه‌نه‌س چۆن دل‌ه‌کانتان ریگه‌تانیدا خۆلۆ بکه‌نه‌ سه‌ر پيغمبه‌ری خوا ﷺ).^۲

۳- چۆن پيغمبه‌ری خوا ﷺ) له‌ دنیا ده‌رچوو؟ پيغمبه‌ر ﷺ) له‌ وکاته‌ی دنیا‌ی به‌جیه‌یشت فەرمانه‌وه‌ایه‌تی دوورگه‌ی عه‌ره‌بی ده‌کرد، پادشاکانی سه‌ر زه‌ویش لێی ده‌ترسان و، هاوه‌لانیشی گیان و مال و منالیان ده‌کرده‌ قوریانی، له‌ کاتی مردنیشیدا هه‌چی به‌جی نه‌ه‌یشت نه‌ دینار و نه‌ دره‌م و نه‌ کزیله‌ و نه‌ که‌نیزه‌ک و، نه‌ هه‌یج، ته‌نها هه‌یستره‌ سپیه‌که‌ی و چه‌ک و، زه‌وییه‌ک نه‌بیت کردی به‌ خیر، قه‌لغانیکیشی هه‌بوو بارمه‌ بوو لای کابرایه‌کی جووله‌که‌ به‌رامبه‌ر سی ئه‌ندازه‌ له‌ جۆ.^۳

۱ الترمذي، كتاب الجنائز (۹۷۸).

۲ البخاري، كتاب المغازي (۴۴۶۲).

۳ بروانه: السيرة النبوية للندوي (۴۰۲).

نه‌س (ﷺ) ده‌فرمووئیت: نه‌و پڙده‌ی پیغمبر (ﷺ) هاته مه‌دینه، هه‌موو شتیکی تیا دره‌وشایه‌وه و، پښون بوویه‌وه، نه‌و پڙده‌یش گیانی سپارد تیا‌یدا هه‌موو شتیکی تیا تاریک و پره‌ش بوویه‌وه، دایکی نه‌یعنه ده‌گریا، وتیان: بډچی ده‌گریت بډ پیغمبر (ﷺ)؟ نه‌ویش ده‌یووت: من ده‌مزان‌ی پیغمبر (ﷺ) ده‌بیټ بمریت، به‌لام گریان له‌بر نه‌ویه وه‌حیمان له‌سر هه‌لگیرا.

۴- قورسی کاره‌ساته‌که و، هه‌لوئستی نه‌بو به‌کر: (ابن رجب) ده‌لئیت: کاتیک پیغمبر (ﷺ) گیانی سپارد، موسلمانان په‌شویان تیکه‌وت، هه‌ندیکیان هه‌واله‌که کوتوپر بوو بډیان و تیکچوون، هه‌ندیکیان که‌وتن و توانای هه‌لسانیان نه‌ما، هه‌ندیکیشیان زمانیان به‌سترا و نه‌یاندته‌وانی قسه بکن، هه‌ندیکیشیان به‌جاریک نکولیان ده‌کرد له‌مردنی پیغمبر (ﷺ).^۱

قورتوبی باسی گه‌وره‌یی کاره‌ساته‌که ده‌کات و ده‌لئیت:

کاره‌ساتی گه‌وره نه‌و کاره‌ساته‌یه له‌ناینټدا بیټ، پیغمبر (ﷺ) ده‌فرمووئیت: ((اذا اصاب احدکم مصیبة فلیذکر مصابه بی فانها اعظم المصائب))،^۲ واته: نه‌گر که‌سیکتان تووشی کاره‌ساتیک بوون، با کاره‌ساتی مردنی منی یاد بکه‌وئته‌وه، چونکه نه‌وه له‌هه‌مووی گه‌وره‌تره، راستی کرد پیغمبر (ﷺ) چونکه هه‌والی ناسمان برپایه‌وه و، پیغمبرایه‌تی نه‌ما و، یه‌که‌مین ده‌رکه‌وتنی خراپه‌یش پاشگه‌زبوونه‌وه‌ی عه‌ره‌به‌کان بوو، شتی تریش، ئینجا مردنی پیغمبر (ﷺ) یه‌که‌م برانه‌وه‌ی چاکه و سه‌ره‌تای نو‌قسانی بوو.^۳ له‌راستیدا هه‌والی مردنی پیغمبر (ﷺ) زور سه‌خت بوو له‌سر عومر به‌شیوه‌یه‌ک سه‌رسامی کرد و هه‌ره‌شه‌ی ده‌دا له‌هه‌ر که‌سیک بلئیت پیغمبر (ﷺ) مردوه، ده‌یووت: نه‌مردوه، به‌لکو چوه بډ لای خوی خوی وه‌کو چوون موسا چوه‌ته لای خوی خوی، چل پڙ له‌قه‌ومه‌که‌ی دور که‌وته‌وه و گه‌رایه‌وه لایان، سوئند به‌خوا پیغمبر (ﷺ)

۱ بېوانه: لطائف المعارف (۱۱۴).

۲ بېوانه: السلسلة الصحيحة للالیانی (۱۱۰۶).

۳ بېوانه: تفسیر القرطبي (۱۷۶/۲).

ده گه پښتو وه و هكو چوڼ موسا گه راپه وه، ده ست و قاچي كه سانيكيش ده بږيت بانگه شه ي مردني نه ويان كړدوه.^۱

كاتيك نه بو به كر هه واله كه ي بيست، به سر نه سپه كه يه وه له سونوحه وه هات، چوو مزگه وته كه وه و، قسه ي له گه ل كه س نه كړد تاكو چوو لاي عائيشه و، يه كسر چوو لاي پيغمبر ﷺ كه داپوشرابوو به پوشاكيكي (حبرة) پوشا كه كه ي له سر پوومه تي لادا و ده ستي كرده ماچ كړدني و ده گريا،^۲ ئنجا فرموي: باوك و دايكم به قوربانن بيت، سويند به خوا خواي گوره دوو مردنت له سر كونا كاته وه، نه و مردنه ي كه له سهرت نوو سرابوو وا چه شنت، ئنجا نه بو به كر ده رچوو عومر قسه ي له گه ل خه لگي ده كړد، فرموي: دانيشه نه ي عومر، به لام نه و هر بېر ده وام بوو له سر قسه كړدن، له توږه يي و هه لچووندا بوو، ئنجا ده ستي كرده وتاردان بې خه لگي و فرموي:

هر كه سيك له ئيوه موحه مده ي ده پهرست وا موحه مده د مرد، هر كه سيش خواي گوره ي ده پهرست، خواي گوره و زيندوه و هه رگيز نامرئت، ئنجا نه م نايه ته ي خوينده وه: ﴿وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ ۗ وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَىٰ عَقْبَيْهِ فَلَنْ يَصُرَ اللَّهُ شَيْئًا وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ﴾ (ال عمران: ۱۴۴).

عومر وتي: سويند به خوا له گه ل گويم له نه بو به كر بوو نه و نايه ته ي خويند په كم كه وت و قاچه گانم هه ليان نه ده گريم و، كه وتمه سر زه وي و دلنيا بووم پيغمبر ﷺ مردوه.^۲

قورتوبي ده لئيت: نه م نايه ته به لگه يه له سر نازايه تي و پاستگزي و بوئري نه بو به كر، چونكه نازايي واته خوږاگرتن له كاتي پووداني كاره ساتدا، كاره ساتيش نيه له مردني پيغمبر ﷺ گوره تر، په حمتي خوا له نه بو به كړي صديق، چند

۱ بېوانه: السيرة النبوية لابي شهبه (۵۹۴/۲).

۲ البخاري، كتاب المغازي، (۴۴۵۲).

۳ البخاري، كتاب المغازي، (۴۴۵۴).

کاره ساتی له سهر نوممه تی نیسلام لآبرد، چه ند نازاوه یش له سهر دهستی نه و لاچوو، چه ند کیشه و گرفتیشی له پۆشنایی به لگه کانی قورئاندا دهره وانده وه، که له کهسانی وه کو عومر ده شارایه وه، بۆیه پئویسته ماف و حورمهت و خوشه ویستی ته واری بۆ ئاراسته بکریت، چونکه نه و خوشه ویستی پیغمبه ره که مان بوو، که واته خوشه ویستی نه بو به کر ئیمان و پق لیبوونه وه شی نیفاقه.^۱

۵- به یعه تدان به نه بو به کر به خیلافهت: موسلمانان به یعه تیان دا به نه بو به کر له سه قیفه ی به نی ساعیده، بۆ نه وه ی شه یتان پئگه یه ک په یدا نه کات بۆ تیکدان و په رته وازه کردنیان و، ئاره زوو یاری به دلّه کانیان نه کات و پاش مردنی پیغمبه ر(ﷺ) سه رۆکێکیان هه بیته کاروباریان بۆ هه لسورپێنیت و، یه کێک له و کارانه یش سپاردنی پیغمبه ر(ﷺ) بوو به خاک.^۲

۶- شۆردن و کفن کردنی پیغمبه ر(ﷺ) و نوێژ کردن له سه ری: عائیشه (رضی الله عنها) ده فه رموویت: کاتیک ویستیان پیغمبه ر(ﷺ) بشۆن، وتیان: نازانین وه کو مردوه کانه مان پووتی بکه ینه وه له جلو به رگه کانی، یان به جل و به رگه کانیه وه بیشوین، کاتیک له سه ر نه وه جیاوازی دروست بوو له نێوانیاندا، خوای گه وره خه ویکی نارد هه موویان چه نا که یان که وته سه ر سنگیان و، یه کێک له لای ماله که وه قسه ی له گه ل کردن نه یانزانی کتیه! وتی: پیغمبه ری خوا به جله کانیه وه بشۆن، نه وانیش به کراسه که ی به ریبه وه ششتیان و ئاویان به سه رییدا ده کرد و که راسه که یان ده ساویه گیانی پیروزییدا، عائیشه ده فه رموویت: نه گه ر ئیستام بووایه پئگم نه ده دا که س بیشووت خیزانه کانی نه بیته.^۳

پیغمبه ر(ﷺ) له سه ی پۆشاکێ سحولی - شارێکه له یه مه ن - کفن کرا، بی کراس و میزه ر،^۴ موسلمانانیش نوێژیان له سه ری کرد، (ابن عباس) ده فه رموویت:

۱ بهوانه: مرض النبي ووفاته (۲۴).

۲ بهوانه: السيرة النبوية للنسوي (۶-۴).

۳ المستدرک للحاکم (۶۰۹/۳)، وقال صحیح الاسناد علی شرط مسلم ولم یفرجاه، ووافقه الذهبي وصححه ابن حبان.

۴ بهوانه: مختصر سيرة الرسول (۲۷)، تهذيب الاسماء للنسوي (۲۳)، مسلم (۶۰/۲)، کتاب الجنائز (۴۵).

کاتیک پیغمبر ﷺ) مرد، پیاوان به بی پیش نویژ نویژان له‌سهری کرد، تاکو ته‌واو بوون، ئینجا ژنان کرانه ژورده‌وه و نویژان له‌سهری کرد، ئینجا منالان نویژان له‌سهری کرد، ئینجا کزله‌گان پؤل پؤل نویژان له‌سهری کرد، که‌س له‌و نویژده‌ا پیش نویژانی نه‌ده‌کرد،^۱ (ابن کثیر) ده‌لئیت: نه‌بوونی پیش نویژ مه‌سه‌له‌یه‌که ناکوکی له‌سهر نییه.^۲

۷- جیگای ناشتنی و چۆنیه‌تی گۆره‌که‌ی و، کس ناشتی؟ و که‌ی نیژا: موسلمانان جیاوازیان تیکه‌وت ده‌باراه‌ی جیگای ناشتنی، هه‌ندیکیان وتیان: له‌ لای مینبهره‌که‌ی بنیژیت، هه‌ندیکیان وتیان: له‌ به‌یقیع، که‌سیکیش وتی: نویژکه‌که‌ی خۆی،^۳ به‌لام نه‌بو به‌کر مه‌له‌سه‌که‌ی یه‌کلا کرده‌وه به‌ قسه‌یه‌کی خودی پیغمبر ﷺ) که لئی بیستوهه، که فرموویه‌تی: ((ما قبض الله نبياً الا فی الموضع الذي یجب ان یدفن فیه))،^۴ واته: خوای گه‌وره هیچ پیغمبره‌رکی نه‌بردوه‌ته‌وه بۆ لای خۆی تاکو له‌و جیگه‌ نه‌مریت که پیویسته‌ تیایدا بنیژیت، نه‌م فرموده‌یش نه‌گه‌رچی ناکوکی هه‌یه له‌سهر راستیتی، به‌لام مه‌سه‌له‌ی ناشتنی پیغمبر ﷺ) له‌و جیگای تیایدا گیانی سپاردوهه مه‌سه‌له‌یه‌که ناکوکی له‌سهر نییه.^۵

(ابن کثیر) ده‌فرموویت:

به‌(تواتر) پیمان گه‌یشتوهه که پیغمبره‌ری خوا ﷺ) له‌ ژورده‌که‌ی عایشه به‌ خاک سپێردراوه، له‌ پۆژه‌لاتی مزگه‌وته‌که‌ی، له‌ گوشه‌ی پۆژئاوای لای قبیله له‌ ژورده‌که، دواتریش نه‌بو به‌کر و عومهری تیا نیژراوه.^۶

ئینجا گۆری پیغمبر ﷺ) به‌شیوه‌ی (لحد)^۷ هه‌لکه‌نراوه، زانایانیش به‌ کۆی

۱ بېروانه: دلائل النبوة (۷/۲۵۰)، وسنن ابن ماجه (۱۶۲۸)، الحدیث فیہ ضعف.

۲ بېروانه: البداية والنهاية (۵/۲۲۲).

۳ الموطأ (۵۴۵)، ابن سعد (۲/۲۹۲).

۴ صحیح السیره النبویه (۷۲۷).

۵ بېروانه: مرض النبي ووفاته (۱۶۰).

۶ بېروانه: البداية والنهاية (۵/۲۳۸).

۷ لحد: له‌ لای گۆره‌که‌وه هه‌لکه‌نریت بۆ جیگای مردوه‌که.

پا(لحد) و(شق) يان به پهوا زانيوه، بهلام نهگه زهوييه که به هيژ بيت و نه پوخت (لحد) چاکتره، نهگه ريش نه رم بيت و بروخت (شق) چاکتره.^۲

نه لباني په حمتهی خوی لي بيت ده فهرمويت:

ده کريت له گوړدا (لحد) يان (شق) بکريت، چونکه به هر دوو کيان کارکراوه له سرده می پيغمبر ﷺ، بهلام په که م چاکتره،^۳ چونکه خوی گه وره چاکتر نه بيت هه لئا بژريت بؤ به نده که ی،^۴ شيوه ی گوړه که شس به رز بوو،^۵ له م مه سه له په شدا جياوازيه کی دورودريژ هه په نيره جيگای نيه، (ابن القيم) يش نيوان هر دوو پړپوه که ی نزيک کردووه ته وه و فهرمويه تی: گوړی هاوه لان نه به رز بوو، نه ته ختیش بوو، گوړی پيرونی خوی و هر دوو هاوه له که شس هر به م شيوه بوو، بهلام به خؤل هندی به رزکرا بووه به بی بونيات و به کارهيتانی قور، که ميکيش له زهوی به رزتر بوو.^۶

سه بارت به وانه ش هه لسان به ناشتنی تهرمی پيغمبر ﷺ، (ابن اسحاق) ده لیت: نه وانه ی دابه زينه نيو گوړی پيغمبر ﷺ بریتی بوون له علی کوړی نه بوو تالیب و، (الفضل) ی کوړی عه بباس و (قثم) ی کوړی عه باس و، (شقران) ی مه ولای پيغمبر ﷺ،^۷ بهلام نه وه وی،^۸ مه قديسی،^۹ عه بباسيشيان زياد کردووه، ده شلین ئوسامه ی کوړی زهید و، نه ووسی کوړی خه ولی شيان له گه لدا بووه،^{۱۰} ئینجا خرایه ناو له حده که و، به خشتیش داخرا، ده لین به نو خشت و له دوی نه وه

۱ شق: وانا له ناوه پاستی گوړه که چاله که هه لده که نريت.

۲ بهوانه: المجموع للندوي (۲۸۷/۵).

۳ بهوانه: احکام الجنائز.

۴ بهوانه: مرض النبي ووفاته (۱۶۰)، له م کتیبه يش سوودی زؤم وهرگرت بؤ نه م به شس ی کتیبه که م ده رباره ی مردنی پيغمبر ﷺ.

۵ البخاري، کتاب الجنائز (۱۳۹۰).

۶ بهوانه: تهذيب السنن لابن القيم (۳۳۸/۴).

۷ بهوانه: السيرة النبوية لابن هشام (۳۲۱/۴).

۸ بهوانه: السيرة النبوية لابن هشام (۳۲۱/۴).

۹ بهوانه: مختصر السيرة (۳۵).

۱۰ بهوانه: مرض النبي ووفاته (۱۷۳).

گوره که یان به خۆل پپر کرده وه.^۱

سه بارت به کاته که یش، زۆری زانایان پتیان وایه تهرمی پیغمبر ﷺ له شهوی چوارشه ممه نیژراوه، وه کو (ابن کثیر) وتویه تی: هه والی به ناوبانگ ئه وه یه له جوهوری زانایان له پۆزی دوشه ممه گیانی سپاردوه وه، شهوی چوارشه ممه نیژراوه.^۲

له راستیدا مردنی پیغمبر ﷺ کاریگری زۆری هه بوو له سهر هاوه لان، ئه نه سی کوپی مالیک (ﷺ) ده فه رموویت: هیشتا ده ستمان نه ته کاندبوو له ناشتنی پیغمبر ﷺ، هه ستمان کرد دله کانمان گوراه.^۲

شه شه م: هه ندی له وه هونراوانه ی له لاواندنهوی پیغمبر ﷺ و تراوه.

۱- هونراوه ی حه سسانی کوپی سابیت ده رباره ی مردنی پیغمبر ﷺ:
حه سسان هه میشه به رگری ده کرد له پیغمبر ﷺ له حالی زیانیدا، هه روه ها به رگری ده کرد له ئیسلام و موسلمانان به هونراوه ی ناوازه و جوان، که دورگی عه ربی پی ده ه ژان، له دنیا ده رچوونی پیغمبر ﷺ کاریگری سه ختی هه بوو له سهری، بۆیه هه ندیک هونراوه ی خه مگین و به گریانی وت له سهر له دنیا ده رچوونی پیغمبر ﷺ، میژوویش ئه وه هونراوانه ی پشت گوی نه خست و له پشت به ربه ستی سه رده مه کانه وه پیی گه یاندووین، له وانه:

ما بال عینک لا تنام کانها	کحلت مآقیها بکحل الارمد
جزعاً علی المهدی اصبح ثاوياً	یا خیر من وطئ الحصى لاتبعد
وجهی یقیک الترب له فی لیتنی	غیبت قبلک فی بقیع الغرقد
بأبی وامي من شهدت وفاته	فی یوم الاثنین النبی المهدی
فضللت بعد وفاته متبداً	متلداً یا لیتنی لم اولد
أأقیم بعدک بالمدينة بینهم	یا لیتنی صبحت سم الاسود ^۱

۱ بروانه: تهذیب الاسماء للندوی (۲۲).

۲ بروانه: البداية والنهاية (۲۳۷/۵)، صحیح السیره النبویه (۷۲۸).

۳ بروانه: صحیح السیره النبویه (۷۲۹).

۲- نه بوبه کړی صدیقیش به گریانوړه ده یفه رموو:

لما رأيت نبينا متجنّدا	ضاق علي بعرضهن الدور
فارتاع قلبي عند ذاك لموته	والعظم مني ما حيتت كسير
اعتيق ويحك!! ان خلّك قد ثوي	والصبر عندك ما بقيت يسير
ياليتني من قبل مهلك صاحب	غيبت في لحد عليه صخور
فلتحدثن بدائع من بعده	تعيأ لهن جوانح وصدور ^۲

۳- نه بو سوفیانی کورې حاریسیش له گریانیدا بو پیغه مبر (ﷺ) ده یفه رموو:

ارقت فبات ليلي لايزول	وليل اخي المصيبة فيه طول
لقد عظمت مصيبتنا وجلت	عشية قيل: قد قبض الرسول
فقدنا الوحي والتنزيل فينا	يروح به ويغدو جبرائيل
نبي كان يجلو الشك عنا	بما يوحى اليه وما يقول
ويهدينا فلا نخشى ملاما	علينا والرسول لنا دليل
افاطم ان جزعت فذاك عذر	وان لم تجزعي فهو السبيل
فقبر ايك سيد كل قبر	وفيه سيد الناس الرسول ^۳

۴- صه فييه ی کچی عه بدولموته لیبیش ده گریا بو پیغه مبر (ﷺ) و ده یفه رموو:

الا يارسول اله كنت رجاعنا	وكنت بنا براً ولم تك جافيا
وكنت رحيماً هادياً ومعلماً	ليبك عليك: يوم من كان باكيا
لعمرك ما ابكي النبي لفقده	ولكن لما اخشى من الهرج آتيا
فدى لرسول الله امي وخالتي	وعمي وآبائي ونفسي وماليا
عليك من الله السلام تحية	وادخلت جنات من العدن راضياً

۱ بهوانه: السيرة النبوية لابن هشام (۴/۳۲۸).

۲ بهوانه: المستطرف للابشيبي (۳۶۶)، ديوان ابي بكر صديق شرح وتحقيق راجي الاسمر (۳۲، ۳۳).

۳ بهوانه: الاكتفاء للكلاعي (۲/۴۵۶).

کوَتایی

نه‌مه بوو خوای گه‌وره یارمه‌تی دام له کوکردنه‌وه و پیکخستن و شرؤفته‌کردنی به‌شه‌کانی نه‌م کتیبه، سه‌باره‌ت به ژبان‌نامه‌ی پیغه‌مبهر (ﷺ)، هه‌رچی راست بی‌ت و پیکابم نه‌وه فه‌زل و چاکه‌ی خوای گه‌وره‌یه به سه‌رمه‌وه، سوپاس بۆ خوای په‌روه‌ردگار، نه‌گر هه‌له‌یه‌کیشم کرد بی‌ت داوای لیخو شیبون له خوای گه‌وره ده‌که‌م و لئی پاشگه‌ز ده‌بمه‌وه، خوای گه‌وره و پیغه‌مبهر که‌ی (ﷺ) پاراون له وه‌له‌یه‌ی کردوومه، نه‌وه‌نده‌یش به‌سمه که سوور بووم له‌سهر نه‌وه‌ی نه‌که‌ومه نیو هه‌له‌وه، به‌لکو خوای گه‌وره‌یش بی‌ به‌شم نه‌کات له پاداشت.

داواکارم له خوای بالاده‌ست نه‌م نووسینه‌مه بکاته مایه‌ی سوود بۆ برا موسلمانه‌کانم، نه‌وه‌شی خویندی‌وه له نزای چاکه بی‌ به‌شم نه‌کات، چونکه پارانه‌وه‌ی برا بۆ برا موسلمانه‌که‌ی له په‌نه‌انیدا وه‌رده‌گیردی‌ت به ویستی خوای گه‌وره و، نه‌م کتیبه‌ش به‌م فه‌رمووده‌ی خوای گه‌وره کوَتایی پی‌ ده‌هینم:

﴿وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ﴾ (الحشر: ۱۰).

له کاتر میتر شه‌شی سه‌ر له به‌یانی پۆزی چوارشه‌مه‌مه ۲۰/۵/۲۰۰۹، لی‌بوومه‌وه له وه‌رگێرانی به‌رگی‌یه‌که‌م و دووه‌می نه‌م کتیبه، داواکارم له خوای بالاده‌ست و خاوه‌ن به‌زه‌یی، بی‌کاته مایه‌ی سوود بۆ براو خوشکه موسلمانه‌کانم و بی‌ به‌شیش نه‌بم له پاداشتی به‌پووختنی ژبان‌نامه‌ی پیغه‌مبهری نازیزمان (ﷺ) بۆ خویننه‌رانی کورد، نه‌وانیش بی‌ به‌شم نه‌که‌ن له پارانه‌وه و، نزای چاکه‌یان.

احسان برهان الدین

که‌لار

المصادر والمراجع

- (۱)
- ۱- آثار الحرب في الفقه الاسلامي، د. وهبة الزُّحيلي، دراسة مقارنة، دار الفكر، الطبعة الثالثة، ۱۴۰۱ھ - ۱۹۸۱م.
  - ۲- آثار تطبيق الشريعة، د. محمد عبدالله الزَّاحم، دار المنار، الطبعة الاولى، ۱۴۱۲ھ - ۱۹۹۱م.
  - ۳- آفات على الطريق لمحمد سيد نوح، دار الوفاء، المنصورة - مصر، ط: الخامسة، ۱۴۰۰ھ - ۱۹۹۰م.
  - ۴- أسدُ الغابة في معرفة الصحابة لعلي بن أبي الكرم (ابن الأثير).
  - ۵- الأُمُّ لمحمد بن إدريس الشافعي سنة ۱۴۱۰ھ - ۱۹۹۰م، طبعة دار الفكر، بيروت - لبنان.
  - ۶- الاتقان في علوم القرآن لعبدالرحمن السيوطي، المكتبة الثقافية، بيروت - لبنان، بدون تاريخ.
  - ۷- الادارة الاسلامية في عصر عمر بن الخطاب، د. فاروق مجدلاوي، دار مجدلاوي - عمان، الطبعة الثانية ۱۴۱۸ھ - ۱۹۹۸م.
  - ۸- الاصابة في تمييز الصحابة لأحمد بن علي بن حجر العسقلاني، تحقيق علي محمد البجاوي، دار النهضة - مصر.
  - ۹- الاعتصام للامام الشاطبي، دار الفكر، الناشر الرياض الحديثة بالرياض.
  - ۱۰- الاعلام في صدر الاسلام، د. عبداللطيف حمزة، دار الفكر.
  - ۱۱- إمتاع الأسماع بما للرسول من الأبناء، والأموال، والحفدة، والمتاع للشَّيخ احمد بن علي المقرئ، صحَّحه وشرحه محمود محمد شاكر، مطبعة لجنة التأليف والترجمة بالقاهرة، ۱۴۱۸ھ.
  - ۱۲- الأحاديث الواردة في الفضائل المدينة لصالح الرفاعي، دار الخضير - المدينة، الطبعة الثالثة، ۱۴۱۸ھ.
  - ۱۳- أحكام الجنائز وبيدها للألباني، المكتب الإسلامي - بيروت.
  - ۱۴- أحكام السوق في الإسلام لأحمد الدرويش، دار عالم الكتب، الطبعة الأولى، ۱۴۰۹ھ - ۱۹۸۹م.

- ١٥- أحكام القرآن لأبي بكر محمد بن عبدالله المعروف بابن العربي المعافري الأندلسي، تحقيق: محمد عبدالقادر عطا، ط ١/١٤٠٨هـ. دار الكتب العلمية - بيروت.
- ١٦- الأخلاق الإسلامية وأسسها لعبدالرحمن حبنكة الميداني، دار القلم - دمشق.
- ١٧- الأخوات المسلمات وبناء الأسرة القرآنية، لمحمود محمد الجوهري.
- ١٨- إرواء الغليل في تخريج أحاديث منار السبيل، محمد ناصر الدين الألباني، إشراف زهير الشاويش.
- ١٩- الأساس في السنّة، وفقهها - السيرة النبوية لسعيد حوّي، دار السلام بمصر، الطبعة الأولى، ١٤٠٩هـ - ١٩٨٩م.
- ٢٠- الأساس في السنّة، لسعيد حوّي، دار السلام - مصر.
- ٢١- أساليب التشويق والتعزيز في القرآن الكريم، د. الحسين جرنو محمود جلو، مؤسسة الرسالة، دار العلوم الإنسانية، الطبعة الأولى، ١٤١٤هـ - ١٩٩٤م.
- ٢٢- أسباب النزول، لأبي الحسن عليّ بن أحمد الواحدي النيسابوري، دار الكتب العلمية، بيروت - لبنان، الطبعة الأولى، ١٤٠٢هـ - ١٩٨٢م.
- ٢٣- أسباب هلاك الأمم السالفة لسعيد محمد بابا سيللا، سلسلة الحكمة البريطانية، الطبعة الأولى، ١٤٢٠هـ - ٢٠٠٠م.
- ٢٤- الاستخبارات العسكرية في الإسلام لعبدالله عليّ السلامة مناصرة، مؤسسة الرسالة، بيروت - لبنان، الطبعة الثانية، ١٤١٢هـ - ١٩٩١م.
- ٢٥- الإسلام في خندق، لمصطفى محمود، دار أخبار اليوم، القاهرة - مصر، ١٤١٤هـ - ١٩٩٤م.
- ٢٦- أصول الفكر السياسي في القرآن المكي للتجاني عبدالقادر حامد، الطبعة الأولى، ١٤١٦هـ - ١٩٩٥م، عمّان - الأردن، دار البشير.
- ٢٧- أضواء على الهجرة لتوفيق محمد سبع، مطبعة الهيئة العامة لشؤون المطابع الأميرية، ١٣٩٣هـ - ١٩٧٣م.
- ٢٨- أعلام النبوة، للماوردي، الكليات الأزهرية.
- ٢٩- إغاثة اللّهقان عن مصائد الشيطان لابن قيم الجوزية، دار الكتب العلمية - بيروت، طبعة أولى ١٤٠٨هـ - ١٩٩٨م.
- ٣٠- الاكتفاء بما تضمّنه من مغازي الرسول والثلاثة الخلفاء، تأليف أبي الربيع سليمان بن موسى الكلاعي الأندلسي، الطبعة الأولى، ١٤١٧هـ - ١٩٩٧م.
- ٣١- الأموال، لأبي عبيد القاسم بن سلام، مؤسسة ناصر الثقافية - بيروت.

- ٣٢- الانحرافات العقديّة والعلميّة، عليّ بن نجيب الزهرانيّ، دار طبية، الطبعة الثانية، ١٤١٨هـ - ١٩٩٨م.
- ٣٣- أنساب الأشراف، للبلاذريّ، تحقيق: محمد حميدالله، دار المعارف.
- ٣٤- الأنساب للسمّعاني، طبعة مجلس دائرة المعارف العثمانية، حيدر آباد، الهند، ١٣٨٢هـ - ١٩٦٢م.
- ٣٥- الأنساب لأبي سعيد عبدالكريم بن محمد السمّعاني، تحقيق عبدالرحمن المعلمي اليماني، نشر مجلس دائرة المعارف - الهند.
- ٣٦- أهمية الجهاد في نشر الدّعوة، د. عليّ العليانيّ، دار طبية، الطبعة الأولى، ١٤٠٥هـ - ١٩٨٥م.
- (ب)
- ٣٧- البحر الرائق في الزهد والرقائق، لأحمد فريد، دار البخاري - القصيم بالسعودية، الطبعة الأولى، ١٤١١هـ - ١٩٩١م.
- ٣٨- بدائع السّالك في طبائع الممالك، لأبي عبدالله بن الأزرقي، تحقيق، وتعليق علي سامي النّشار، منشورات وزارة الإعلام - الجمهورية العراقية.
- ٣٩- البداية والنهاية لأبي الفداء ابن كثير الدمشقي، الطبعة الأولى - ١٤٠٨هـ - ١٩٨٨م، دار الريان للتراث.
- ٤٠- بلوغ الأرب في معرفة أحوال العرب، لمحمود شكري الالوسي، تحقيق محمّد بهجة الأثري، دار الكتب العلمية - بيروت، الطبعة الثانية.
- ٤١- بناء المجتمع الاسلامي في عصر النّبوة، لمحمد توفيق رمضان، دار ابن كثير، دمشق، الطبعة الأولى، ١٤٠٩هـ - ١٩٨٩م.
- ٤٢- بهجة المحافل، وبغية الأماثل في تلخيص المعجزات، والسير، والشمائل، شرح جمال الدّين محمد الأشخر اليميني، دار صادر - بيروت.
- (ت)
- ٤٣- تأملات في سورة الكهف للشيخ أبي الحسن الندوي، دار القلم.
- ٤٤- تأملات في سيرة الرّسول (ﷺ)، د. محمد السيّد الوكيل، دار المجتمع، الطبعة الأولى، ١٤٠٨هـ - ١٩٨٧م.
- ٤٥- تاريخ الإسلام للذهبي، المغازي، تحقيق عمر عبدالسلام تدمري، دار الكتاب العربي، الطبعة الثانية، ١٤١٠هـ - ١٩٩٠م.

- ۴۶- التاريخ الاسلامي - موافق وعبر، د. عبدالعزيز الحميدي، دار الدعوة - الاسكندرية، الطبعة الأولى، ۱۴۱۸هـ - ۱۹۹۷م.
- ۴۷- التاريخ السياسي والحضاري، د. السيد عبدالعزيز سالم.
- ۴۸- التاريخ السياسي والعسكري لدولة المدينة في عهد الرسول ﷺ، استراتيجية الرسول السياسية والعسكرية، د. علي معطي، مؤسسة المعارف - بيروت، الطبعة الأولى، ۱۴۱۹هـ - ۱۹۹۸م.
- ۴۹- تاريخ الطبري، لأبي جعفر محمد بن جرير، تحقيق أبو الفضل إبراهيم، دار سويدان - بيروت.
- ۵۰- تاريخ اليهود في بلاد العرب لولفنسون، طبعة القاهرة، ۱۹۲۷م.
- ۵۱- تاريخ خليفة بن خياط، تحقيق أكرم ضياء العمري، مطبعة الآداب، النجف - ۱۹۶۷م.
- ۵۲- تاريخ دولة الاسلام الأولى، فايد حماد عاشور، سليمان أبو عزيب، دار قطري بن الفجاءة - الدوحة، الطبعة الأولى، ۱۴۰۹هـ - ۱۹۸۹م.
- ۵۳- تاريخ صدر الاسلام، لعبدالرحمن عبدالولي شجاع، دار الفكر المعاصر، صنعاء، الطبعة الأولى، ۱۴۱۹هـ - ۱۹۹۹م.
- ۵۴- التحالف السياسي في الاسلام لمنير محمد الغضبان، دار السلام، الطبعة الثانية، ۱۴۰۸هـ - ۱۹۸۸م.
- ۵۵- التحرير والتنوير للشيخ محمد الطاهر ابن عاشور، دار الكتب الشرقية، تونس.
- ۵۶- تحفة الأحوذى بشرح جامع الترمذى لمحمد بن عبدالرحمن المباركفوري، مطبعة الاعتماد، نشر محمد عبدالمحسن الكتبي، تصحيح عبدالرحمن محمد عثمان.
- ۵۷- تحفة الأشراف لجمال الدين أبو الحجاج يوسف بن الزكي عبدالرحمن المزني، الدار القيمة، سنة الطبع: ۱۲۸۴هـ.
- ۵۸- التربية القيادية لمنير الغضبان، دار الوفاء - المنصورة، الطبعة الأولى، ۱۴۱۸هـ - ۱۹۹۸م.
- ۵۹- تفسير ابن السعود، المسمى إرشاد العقل السليم إلى مزايا الكتاب الكريم، لقاضي القضاة أبي السعود محمد العمادي الحنفي، تحقيق عبدالقادر أحمد عطا، الناشر: مكتبة الرياض الحديثة - الرياض، مطبعة السعادة، القاهرة.
- ۶۰- تفسير القرآن العظيم، لابن كثير القرشي، دار الفكر، ودار القلم، بيروت - لبنان، الطبعة الثانية.

- ۶۱- تفسير الألويسي، المسمى روح المعاني في تفسير القرآن العظيم والسبع المثاني، للألويسي (محمود الألويسي البغدادي)، إدارة الطباعة المصطفائية بالهند، بدون ذكر سنة الطبع.
- ۶۲- تفسير البغوي المسمى معالم التنزيل، للإمام أبي محمد الحسين الفراء البغوي الشافعي، دار المعرفة، بيروت - لبنان.
- ۶۳- تفسير البيضاوي المسمى أنوار التنزيل وأسرار التأويل، تأليف الإمام ناصر الدين أبو الخير عبدالله الشيرازي البيضاوي، سنة الطبع: ۱۴۰۲هـ - ۱۹۸۲م - دار الفكر للطباعة والنشر والتوزيع.
- ۶۴- تفسير الرازي، دار إحياء التراث العربي - بيروت، الطبعة الثالثة.
- ۶۵- تفسير الزمخشري المسمى بالكشاف، سنة الطبع: ۱۹۶۷م، دار المعرفة.
- ۶۶- تفسير السعدي المسمى تيسير الكريم الرحمن في تفسير كلام المنان لعبد الرحمن ناصر السعدي، المؤسسة السعودية بالرياض، ۱۹۷۷م.
- ۶۷- تفسير القرطبي لأبي عبدالله محمد بن أحمد الأنصاري القرطبي، دار إحياء التراث العربي، بيروت - لبنان، ۱۹۶۵م.
- ۶۸- تفسير المراغي لأحمد مصطفى المراغي، طبع دار الفكر - بيروت، الطبعة الثالثة، ۱۳۹۴هـ.
- ۶۹- تفسير المنار لمحمد رشيد رضا، دار المعرفة، بيروت - لبنان.
- ۷۰- تفسير المنير، د. وهبة الزحيلي، دار الفكر المعاصر - بيروت، دار الفكر - دمشق، ۱۴۱۱هـ - ۱۹۹۱م، الطبعة الأولى.
- ۷۱- تفسير النسفي المسمى بمدارك التنزيل وحقائق التأويل، تأليف الإمام عبدالله أحمد بن محمد النسفي، المتوفي سنة ۷۱۰هـ، الناشر: دار الكتاب العربي - بيروت.
- ۷۲- تفسير ابن عطية المسمى المحرر الوجيز في تفسير الكتاب العزيز، لأبي محمد عبدالحق بن عطية الأندلسي، من مطبوعات رئاسة المحاكم الشرعية والشؤون الدينية بدولة قطر، الطبعة الأولى، ۱۳۱۲هـ - ۱۹۹۱م.
- ۷۳- تفسير سورة فصلت، د. محمد صالح علي مصطفى، دار النفاس، الطبعة الأولى، ۱۴۰۹هـ - ۱۹۸۹م.
- ۷۴- تلقيح فهم أهل الأثر لابن الجوزي، مكتبة الآداب - القاهرة، دون ذكر الطبعة.
- ۷۵- التمكين للأمة الإسلامية في ضوء القرآن الكريم، لمحمد السيد حمد يوسف، دار السلام - مصر، الطبعة الأولى ۱۴۱۸هـ - ۱۹۹۷م.

- ۷۶- تنظیمات الرسول الادارية في المدينة، لصالح أحمد العلي، مجلة المجمع العلمي العراقي، المجلد السابع عشر، بغداد، ۱۹۶۹م.
- ۷۷- تنوير الحوالك شرح موطناً مالك، لجلال الدين عبدالرحمن بن أبي بكر السيوطي، دار إحياء الكتب.
- ۷۸- تهذيب مدارج السالكين، لابن القيم، هذب به عبدالمنعم صالح العلي العزبي، مؤسسة الرسالة، الطبعة الثالثة، ۱۴۰۹هـ - ۱۹۸۹م.
- (ج)
- ۷۹- جامع الأصول لابن الأثير (أبو السعادات المبارك بن محمد الجزري) المتوفي سنة ۶۰۶هـ، تحقيق: عبدالقادر الأرناؤوط، طبع مكتبة الحلواني/ سورية، عام ۱۳۹۲هـ.
- ۸۰- جامع العلوم والحكم للإمام ابن رجب الحنبلي، دار الفكر، بيروت.
- ۸۱- الجامع لأخلاق الراوي وآداب السامع للخطيب البغدادي، مكتبة المعارف بالرياض، ۱۴۰۳هـ - ۱۹۸۳م.
- ۸۲- الجهاد والقتال في السياسة الشرعية لمحمد خير هيكل، الطبعة الأولى، ۱۴۱۴هـ - ۱۹۹۳م، دار البياق - عمان - بيروت.
- ۸۳- الجواب الصحيح لمن بدل دين المسيح لأبي العباس أحمد بن عبدالحليم، مطابع المجد.
- ۸۴- جوامع السير لابن حزم علي بن أحمد بن سعيد، المتوفي ۴۵۶هـ، تحقيق الدكتور إحسان عباس، والدكتور ناصرالدين الأسد، طبع دار إحياء السنة - باكستان، ۱۳۶۸هـ.
- ۸۵- جيل النصر المنشود، د. يوسف القرضاوي، مكتبة وهبة. القاهرة - مصر، الطبعة السادسة، ۱۴۰۵هـ - ۱۹۸۵م.
- (ح)
- ۸۶- حاشية ابن عابدين، مطابع مصطفى الباوي، وأولاده.
- ۸۷- حدائق الأنوار ومطالع الأسرار لعبد الرحمن بن علي بن محمد الشيباني بن الربيع، تحقيق: عبدالله إبراهيم الأنصاري.
- ۸۸- حدائق الأنوار ومطالع الأسرار لابن الديبع الشيباني، تحقيق ابراهيم الأنصاري.
- ۸۹- حديث القرآن عن غزوات الرسول ﷺ، د. محمد بكر آل عابد، دار الغرب الإسلامي، الطبعة الأولى.
- ۹۰- الحرب النفسية ضد الإسلام في عهد الرسول ﷺ في مكة، د. عبدالوهاب كحيل، عالم الكتب - بيروت، الطبعة الأولى، ۱۴۰۶هـ - ۱۹۸۶م.

- ٩١- الحركة السنوسية في ليبيا، لعلي محمد الصلابي، دار البيارق - عمان، طبعة أولى، ١٩٩٩ م.
- ٩٢- حقوق النبي ﷺ على أمته، د. محمد بن خليفة التميمي، دار أضواء السلف، الطبعة الأولى، ١٤١٨ هـ - ١٩٩٧ م.
- ٩٣- الحكم والتكاحم في خطاب الوحي، لعبدالعزیز مصطفى كامل، دار طيبة، الطبعة الأولى، ١٤١٥ هـ - ١٩٩٥ م.
- ٩٤- الحكومة الإسلامية لأبي الأعلى المودودي، ترجمة أحمد إدريس، المختار الإسلامي للطباعة والنشر - القاهرة، الطبعة الأولى، ١٣٩٧ هـ - ١٩٧٧ م.
- ٩٥- حلية الأولياء لأبي نعيم: أحمد بن عبدالله الأصبهاني، مطبعة السعادة - مصر.
- ٩٦- حوار الرسول ﷺ مع اليهود، د. محسن الناظر، الطبعة الثانية، ١٤١٢ هـ - ١٩٩٢ م، دار الوفاء.
- (خ)
- ٩٧- خاتم النبیین ﷺ) للشيخ محمد أبي زهرة، ﷺ)، ١٩٧٢ م، دار افكر - بيروت.
- ٩٨- الخصائص العامة للإسلام، د. يوسف القرضاوي، مكتبة وهبة - القاهرة، مصر، ط: الرابعة، ١٤٠٩ هـ - ١٩٨٩ م.
- ٩٩- الخصائص الكبرى، لعبدالرحمن بن أبي بكر السيوطي، دار الكتب العلمية - بيروت.
- (د)
- ١٠٠- دائرة المعارف الكاثوليكية، مقال التثليث.
- ١٠١- الدر المنثور في التفسير بالمأثور للإمام السيوطي، الناشر محمد أمين دمج، بيروت - لبنان.
- ١٠٢- دراسات في السيرة النبوية، د. عماد الدين خليل، الطبعة الحادية عشرة، ١٤٠٩ هـ - ١٩٨٩ م، دار النفائس - بيروت.
- ١٠٣- دراسات في عهد النبوة، د. عبدالرحمن الشجاع، دار الفكر المعاصر - صنعاء، الطبعة الأولى، ١٤١٩ هـ - ١٩٩٩ م.
- ١٠٤- دراسات قرآنية لمحمد قطب، دار الشروق، الطبعة الخامسة، ١٤٠٨ هـ - ١٩٨٨ م.
- ١٠٥- دراسة تحليلية لشخصية الرسول ﷺ)، د. محمد قلعجي، الطبعة الأولى، سنة ١٤٠٨ هـ - ١٩٨٨ م.
- ١٠٦- الدرر في اختصار المغازي والسير ليوסף بن عبدالبر، وزارة الأوقاف بمصر، لجنة إحياء التراث، ١٤١٤ هـ - ١٩٩٤ م، القاهرة.

- ١٠٧- دروس فی الکتمان لمحمود شیخ خطاب، مکتبه‌ی النهضة - بغداد، الطبعة العاشرة، ١٩٨٨ م.
- ١٠٨- دستور للامة من القرآن والسنة، د. عبدالناصر، مؤسسة علوم القرآن، الشارقة - عجمان، دار ابن کثیر - دمشق - بیروت، الطبعة الأولى ١٤١٤ هـ - ١٩٩٢ م.
- ١٠٩- الدعوة الإسلامية، لعبدالفار عزیز.
- ١١٠- دعوة الله بين التكوين والتعمين، د. علي جريشة، مکتبه وهبة - مصر، الطبعة الأولى، ١٤٠٦ هـ - ١٩٨٦ م.
- ١١١- دلائل النبوة ومعرفة أحوال صاحب الشريعة للحافظ أبي بكر أحمد البيهقي، تحقيق: عبدالمعطي قلعجي، الطبعة الأولى، ١٤٠٥ هـ، دار الکتب العلمية - بیروت.
- ١١٢- دور المرأة في خدمة الصديق لأمال قرداش، کتاب الأمة، الطبعة الأولى، ١٤٢٠ هـ، الدوحة - قطر.
- ١١٣- دولة الرسول ﷺ من التكوين الى التعمين، لكامل سلامة الدقش، دار عمّار - عمّان، ﷺ، ١٤١٥ هـ - ١٩٩٤ م.
- ١١٤- الدولة العربية الإسلامية لمنصور الحرابي، الطبعة الثانية، ١٩٨٢ م، منشورات جمعية الدعوة الإسلامية بليبيا.
- ١١٥- ديوان أبي بكر الصديق، حققه وشرحه راجي الأسمر، دار صدار - بیروت، الطبعة الأولى، ١٩٩٧ م.
- ١١٦- ديوان شوقي، الأعمال الشعرية الكاملة، دار العودة - بیروت، طبعة ١٩٨٦ م.
- ١١٧- ديوان عنتره لغاروق الطباع، دار القلم، بیروت - لبنان.
- (ب)
- ١١٨- الرؤى والأحلام في النصوص الشرعية، لأسامة عبدالقادر.
- ١١٩- الرؤيا ضوابطها وتفسيرها، لهشام الحمصي، دار الكلم الطيب، دمشق - بیروت، الطبعة الثانية، ١٤١٧ هـ - ١٩٩٦ م.
- ١٢٠- رجال الإدارة في الدولة الإسلامية، د. حسين محمد سليمان، دار الإصلاح - الدمام بالسعودية.
- ١٢١- الرّحيق المختوم، لصفی الرحمن المبارکفوري، الطبعة الأولى ١٤١٧ هـ - ١٩٩٦ م، مؤسسة الرسالة - لبنان.
- ١٢٢- رسالة الأنبياء لعمر أحمد عمر، دار الحكمة - دمشق، الطبعة الأولى، ١٤١٨ هـ - ١٩٩٧ م.

١٢٣- الرسول القائد (ﷺ)، محمود شيت خطاب، الطبعة الثانية، سنة الطبع ١٩٦٠م، دار مكتبة الحياة، ومكتبة النهضة - بغداد.

١٢٤- الرسول (ﷺ) المبلغ، د. صلاح عبدالفتاح الخالدي، دار القلم - دمشق، الطبعة الأولى، ١٤١٨هـ - ١٩٩٧م.

١٢٥- الرسول المعلم (ﷺ) وأساليبه في التعليم للشيوخ عبدالفتاح أبي غدة، دار مكتب المطبوعات الإسلامية - حلب، الأولى، ١٤١٧هـ - ١٩٩٦م.

١٢٦- روح المعاني (تفسير الألويسي)، لمحمود الألويسي البغدادي، دار الفكر، طبعة ١٤٠٢هـ.

١٢٧- الرّوض الأنف في شرح السيرة النبوية لابن هشام لأبي القاسم السهيلي، تحقيق: عبدالرحمن الوكيل، دار الكتب الحديثة، طبعة ١٣٨٧هـ.

(ز)

١٢٨- زاد المسير في علم التفسير، لأبي الفرج جمال الدين عبدالرحمن بن عليّ الجوزي القرشي البغدادي، المكتب الإسلامي، الطبعة الأولى، ١٣٨٤هـ - ١٩٦٥م.

١٢٩- زاد المعاد في هدى خير العباد لأبي عبدالله محمد بن أبي بكر الجوزية، حقّقه: شعيب الأرنؤوط، وعبدالقادر، الطبعة الأولى، ١٣٩٩هـ، دار الرّسالة.

١٣٠- زاد اليقين للثلاثين أبو شنب، دار البشير، طنطا - مصر، الطبعة الأولى، ١٤١٣هـ - ١٩٩٣م.

١٣١- الزهد، لأحمد بن حنبل، دار الريان للتراث، القاهرة - مصر، الطبعة الثانية، ١٤١٢هـ - ١٩٩٢م.

١٣٢- زيد بن ثابت، كاتب الوحي، وجامع القرآن لصفوان داودي، دار القلم، دمشق، الطبعة الأولى، ١٤١١هـ - ١٩٩٠م.

(س)

١٣٣- سبل الهدى والرّشاد في سيرة خير العباد لمحمد بن يوسف الصّالحي، تحقيق: مصطفى عبدالواحد، لجنة إحياء التراث الإسلامي، ١٣٩٤هـ - ١٩٧٤م.

١٣٤- السرايا والبعوث النبوية حول المدينة ومكة، د. بريك محمد بريك، دار ابن الجوزي، الطبعة الأولى، ١٤١٧هـ - ١٩٩٦م.

١٣٥- السّفارات النبوية، د. محمد العقيلي، دار إحياء العلوم - بيروت، الطبعة الأولى، ١٤٠٦هـ - ١٩٨٦م.

١٣٦- سفراء الرسول (ﷺ)، لمحمود شيت خطاب، مؤسسة الريان، دار الأندلس الخضراء، الطبعة الأولى، ١٤١٧هـ - ١٩٩٦م.

- ۱۳۷- سنن ابی داود للإمام ابی داود سلیمان السُّجستانی، تحقیق وتعلیق عزّت الدّعاس، ۱۳۹۱ھ، سوریه.
- ۱۳۸- سنن ابن ماجه للحافظ لأبی عبدالله محمد بن زید القزوينی، دار الفكر.
- ۱۳۹- سنن الترمذی للإمام أبی عیسیٰ محمد بن عیسیٰ الترمذی، دار الفكر، ۱۳۹۸ھ.
- ۱۴۰- سنن الدار قطنی، علی بن عمر الدار قطنی، وبذیلہ التعلیق المغنی لأبی الطیب محمد شمس الحق العظیم آبادی، عالم الکتب، لبنان.
- ۱۴۱- سنن النَّسائی، لأبی عبدالرحمن أحمد بن شعیب النَّسائی، مطبعة مصطفى الحلبي - القاهرة، ۱۹۶۴م.
- ۱۴۲- سیر أعلام النبلاء، لشمس الدین محمد بن أحمد بن عثمان الذهبي، مؤسسة الرسالة، الطبعة الأولى، ۱۴۰۳ھ.
- ۱۴۳- السیر والمغازي لابن إسحاق، تحقيق سهيل زكار، دار الفكر، طبعة أولى ۱۹۷۸م.
- ۱۴۴- السيرة الحلبيّة في سيرة الأمين المأمون، علي بن برهان الدّين الحلبي، دار المعرفة.
- ۱۴۵- سيرة الرسول (ﷺ)، صورٌ مقتبسة من القرآن الكريم، تأليف الأستاذ محمد عزّة دروزة، عني بها الأستاذ عبدالله إبراهيم الأنصاري، طبعة على نفقته خليفة ابن حمد آل ثاني - حاكم قطر، المؤتمر العالمي للسيرة النبوية، ۱۴۰۰ھ - الدوحة.
- ۱۴۶- السيرة النبوية لأبي الحسن الندوي، دار التوزيع والنشر الإسلامية - القاهرة.
- ۱۴۷- السيرة النبوية دراسة وتحليل لمحمد أبو فارس، دار الفرقان، الطبعة الأولى ۱۴۱۸ھ - ۱۹۹۷م، عمان.
- ۱۴۸- السيرة النبوية، للذهبي، تحقيق حسام الدّين القدسي، مكتبة هلال - بيروت.
- ۱۴۹- السيرة النبوية الصحيحة، د. أكرم العمري، الطبعة الأولى ۱۴۱۲ھ - ۱۹۹۲م مكتبة المعارف والحكم بالمدينة المنورة.
- ۱۵۰- السيرة النبوية تربية أمّو، وبناء دولة، لصالح أحمد الشامي، المكتب الاسلامي، الطبعة الأولى، ۱۴۱۲ھ - ۱۹۹۲م.
- ۱۵۱- السيرة النبوية دروسٌ وعبرٌ، د. مصطفى السباعي، المكتب الإسلامي - بيروت، لبنان، الطبعة التاسعة ۱۴۰۶ھ - ۱۹۸۶م.
- ۱۵۲- السيرة النبوية في ضوء القرآن والسنة لمحمد أبو شهبه، دار القلم - دمشق، الطبعة الثالثة، ۱۴۱۷ھ - ۱۹۹۶م.
- ۱۵۳- السيرة النبوية في ضوء المصادر الأصلية، د. مهدي رزق الله أحمد، الطبعة الأولى، ۱۴۱۲ھ - ۱۹۹۲م، مركز الملك فيصل للبحوث والدراسات الإسلامية - الرياض.

- ١٥٤- السيرة النبوية لأبي حاتم البستي، مؤسسة الكتب الثقافية - بيروت، الطبعة الأولى ١٤٠٧هـ - ١٩٨٧م.
- ١٥٥- السيرة النبوية، لأبي محمد بن عبد الملك بن هشام، دار الفكر، بدون تاريخ.
- ١٥٦- السيرة النبوية، لابن كثير، للإمام أبي الفداء إسماعيل، تحقيق مصطفى عبدالواحد، الطبعة الثانية، ١٣٩٨هـ، دار الفكر - بيروت - لبنان.
- ١٥٧- السيرة النبوية، لمحمد الصوياني، مؤسسة الريان، الطبعة الأولى، ١٤٢٠هـ - ١٩٩٩م. (ش)
- ١٥٨- شذرات الذهب لعبدالحَيِّ بن العماد الحنبلي، دار إحياء التراث العربي - بيروت.
- ١٥٩- شرح السنة لأبي محمد الحسين بن مسعود البغوي، تحقيق: علي محمد معوض، وعادل أحمد عبدال موجود، دار الكتب العلمية، الطبعة الأولى، ١٩٦٥م - القاهرة.
- ١٦٠- شرح العقيدة الطحاوية لابن أبي العزّ الحنفي، تحقيق، وتعليق، وتخرّيج الأحاديث، وتقديم، د. عبدالله بن عبدالمحسن التّركي، وشعيب الأرنؤوط، ط٤، ١٤١٢هـ - ١٩٩٢م، مؤسسة الرّسالة - بيروت.
- ١٦١- شرح المعلقات للحسين الرّوزني، تحقيق يوسف علي بدوي، دار ابن كثير - دمشق، الطبعة الأولى، ١٤١٠هـ - ١٩٨٩م.
- ١٦٢- شرح المواهب اللدنية، للقسطلاني، لمحمد بن عبد الباقي الرّزقاني، دار المعرفة، بيروت.
- ١٦٣- شرح النووي على صحيح مسلم للإمام النّووي - أبو زكريا محيي الدّين يحيى ابن شرف، المتوفي ٦٧٦هـ - طبع المطبعة المصرية ومكتبتها - القاهرة، عام ١٣٤٩هـ.
- ١٦٤- شرح رسالة التّعاليم لمحمد عبدالله الخطيب، دار الوفاء.
- ١٦٥- الشّفا في التّعريف بحق المصطفى، للإمام القاضي عياض، إستانبول، عثمانية. (ص)
- ١٦٦- صبح الاعشى في صناعة الإنشا لأحمد بن علي القلقشندي، تحقيق محمد حسين شمس الدّين، دار الكتب العلمية - بيروت، الطبعة الأولى، ١٤٠٧هـ - ١٩٨٧م.
- ١٦٧- الصحابي الشاعر عبدالله بن الرّيعري، تأليف محمد علي كاتبي، دار القلم - دمشق، الطبعة الأولى، ١٤١٩هـ - ١٩٩٩م.
- ١٦٨- صحيح البخاريّ لمحمد بن اسماعيل البخاري، دار الفكر، الطبعة الأولى، ١٤١١هـ - ١٩٩١م.

- ١٦٦- صحيح الجامع الصغیر وزياداته، لمحمد ناصر الدین الألباني، الطبعة الثالثة، ١٤٠٨هـ - ١٩٨٨م، المكتب الاسلامي، بيروت - لبنان.
- ١٧٠- صحيح السيرة النبوية للطرمهوي، لمحمد رزق، مكتبة ابن تيمية - القاهرة، الطبعة الأولى ١٤١٤هـ.
- ١٧١- صحيح السيرة النبوية، لإبراهيم العلي، دار النفائس، الطبعة الثالثة، ١٤٠٨هـ - ١٩٩٨م.
- ١٧٢- صحيح سنن ابن ماجه لناصر الدین الألباني، مكتب التربية العربي لدول الخليج - الرياض، الطبعة الثالثة، ١٤٠٨هـ - ١٩٨٨م.
- ١٧٣- صحيح مسلم بشرح النووي، المطبعة المصرية بالأزهر، الطبعة الأولى، ١٣٤٧هـ - ١٩٢٩م.
- ١٧٤- صحيح مسلم، تحقيق محمد فؤاد عبدالباقي، دار إحياء التراث العربي، بيروت - لبنان، الطبعة الثانية، ١٩٧٢م.
- ١٧٥- الصراع مع الصليبيين لمحمد عبدالقادر أبو فارس، دار البشير - طنطا، طبعة عام ١٤١٩هـ - ١٩٩٩م.
- ١٧٦- الصراع مع اليهود لمحمد أبو فارس، دار الفرقان، الطبعة الأولى، ١٤١١هـ - ١٩٩٠م.
- ١٧٧- صفة الصفوة لابن الجوزي، تحقيق: محمود خوري، ومحمد رؤاس قلنجي، دار المعرفة - بيروت، الطبعة الثانية، ١٣٩٩هـ.
- ١٧٨- صفة الغرياء، سلمان العودة، دار ابن الجوزي، الطبعة الثانية، ١٤١٢هـ - ١٩٩١م.
- ١٧٩- صفوة التفاسير للصابوني، دار القرآن الكريم - بيروت، الطبعة الأولى - عام ١٤٠١هـ.
- ١٨٠- صلاح الدين الأيوبي لعبد الله علوان.
- ١٨١- صلح الحديبية لمحمد أحمد باشميل، دار الفكر، الطبعة الثالثة، ١٩٧٣م - ١٣٩٣هـ.
- ١٨٢- صور من حياة الرسول ﷺ لأمين دويدار، الطبعة الرابعة، دار المعارف، القاهرة، بدون تاريخ.
- ١٨٣- صور وعبر من الجهاد النبوي في المدينة، تأليف: د. محمد فوزي فيض الله، دار القلم - دمشق، الدار الشامية - بيروت، الطبعة الأولى، ١٤١٦هـ - ١٩٩٦م.
- (ض)
- ١٨٤- ضوابط المصلحة، لمحمد سعيد رمضان البوطي، ط٤، سنة ١٤٠٢هـ، مؤسسة الرسالة.
- ١٨٥- الطاعة، والمعصية، وأثرهما في المجتمع، غزوة أحد، لمحمد بن صالح العثيمين.

- ۱۸۶- طبقات الشعراء الجاهليين، والاسلاميين، بدون معلومات النشر، لأبي عبدالله محمد بن سلام بن عبدالله الجمحي.
- ۱۸۷- طبقات ابن سعد الكبرى، لمحمد بن سعد الزهري، دار صادر، ودار بيروت للطباعة والنشر ۱۳۷۶هـ - ۱۹۵۷م.
- ۱۸۸- طريق النبوة والرسالة، د. حسين مؤنس، دار الرّشاد، الطبعة الثانية، ۱۴۱۸هـ - ۱۹۹۷م.
- ۱۸۹- الطريق الى المدائن، لعادل كمال، دار النفاثس، الطبعة الخامسة، ۱۴۰۷هـ - ۱۹۹۷م.
- ۱۹۰- الطريق الى المدينة لمحمد العبد، دار الجوهرة - عمان، الطبعة الثانية، طبعة ۱۹۹۹م.
- ۱۹۱- الطريق الى جماعة المسلمين لصسين بن محسن بن علي جابر، الطبعة الخامسة ۱۴۱۳هـ - ۱۹۹۲م، دار الوفاء بالمنصورة - مصر.
- (ظ)
- ۱۹۲- ظاهرة الإرجاء لسفر الحوالي، مكتبة الطيب، الطبعة الأولى، ۱۴۱۷هـ، القاهرة - مصر.
- (ع)
- ۱۹۳- العبادة في الاسلام ليوסף القرضاوي، مؤسسة الرّسالة - بيروت، الطبعة الثانية عشرة ۱۴۰۵هـ - ۱۹۸۵م.
- ۱۹۴- عبدالله بن مسعود، لعبد الستار الشّيخ، دار القلم - دمشق، الطبعة الثانية، ۱۴۱۰هـ - ۱۹۹۰م.
- ۱۹۵- العبقريّة العسكريّة في غزوات الرسول (ﷺ)، لمحمد فرج، الطبعة الثالثة، سنة ۱۹۷۷م، دار الفكر العربي - القاهرة.
- ۱۹۶- عقيدة أهل السنة في الصّحابة، د. ناصر حسن الشّيخ، مكتبة الرّشد، الطبعة الأولى، ۱۴۱۳هـ - ۱۹۹۳م.
- ۱۹۷- علاج القرآن الكريم للجريمة، د. عبدالله الشنقيطي، مكتبة ابن تيمية - القاهرة، الطبعة الأولى، ۱۴۱۳هـ.
- ۱۹۸- العلاقات الخارجية للدولة الإسلامية، د. سعيد عبدالله حارب المهيري، مؤسسة الرّسالة، الطبعة الأولى، ۱۴۱۶هـ - ۱۹۹۵م.
- ۱۹۹- علاقة الآباء بالأبناء في الشّريعة الإسلامية، د. سعاد الصّالح، الناشر تهامة - جدة، الطبعة الأولى، ۱۴۰۱هـ.
- ۲۰۰- عمدة القاري، شرح صحيح البخاري لبدر الدين العيني.

- ٢٠١- العهد، والميثاق في القرآن الكريم، د. ناصر العمري، دار العاصمة، الطبعة الأولى، ١٤١٣هـ.
- ٢٠٢- عون المعبود، شرح سنن أبي داود، تحقيق عبدالرحمن محمد عثمان، دار الفكر - بيروت.
- ٢٠٣- عيون الأثر في فنون المغازي، والشماثل، والسير، لابن سيّد النَّاس، دار المعرفة - بيروت.
- (٤)
- ٢٠٤- الغرّاء الأولون، سلمان العودة، الطبعة الثالثة، عام ١٤١٢هـ - ١٩٩١م، دار ابن الجوزي، الدّمام السعودية.
- ٢٠٥- غزوة أحد لأحمد عزّالدين.
- ٢٠٦- غزوة أحد دراسة دعوية لمحمد عيظة بن سعيد من مذبح، دار إشبيليا، الطبعة الأولى، ١٤٢٠هـ - ١٩٩٩م.
- ٢٠٧- غزوة أحد، لمحمد عبدالقادر أبو فارس، ط١، ١٤٠٢هـ - ١٩٨٢م، دار الفرقان، عمّان - الأردن.
- ٢٠٨- غزوة الأحزاب لمحمد عبدالقادر أبو فارس، دار الفرقان - عمّان، الطبعة الأولى، ١٤٠٣هـ - ١٩٨٢م.
- ٢٠٩- غزوة الأحزاب لمحمد أحمد باشميل، دار الفكر، الطبعة الخامسة، ١٣٩٧هـ - ١٩٧٧م.
- ٢١٠- غزوة بدر الكبرى الحاسمة لمحمود شيت خطاب.
- ٢١١- غزوة بدر الكبرى، لمحمد عبدالقادر أبو فارس، دار الفرقان، الطبعة الأولى، ١٤٠٢هـ - ١٩٨٢م.
- ٢١٢- غزوة بدر الكبرى لمحمد أحمد باشميل، طبع دار الفكر، الطبعة السادسة، سنة ١٣٩٤هـ.
- ٢١٣- غزوة تبوك لمحمد أحمد باشميل، دار الفكر - بيروت.
- ٢١٤- فتح الباري لابن حجر العسقلاني، دار المعرفة، بيروت - لبنان.
- ٢١٥- الفتح الرياني لترتيب مسند الإمام أحمد بن حنبل، دار الشّهاب، القاهرة، بدون تاريخ.
- ٢١٦- الفتح الرياني لأحمد عبدالرحمن السّاعاتي، في ترتيب مسند الإمام أحمد: أحمد عبدالرحمن السّاعاتي، مطبعة الفتح الرياني بالقاهرة، الطبعة الأولى.

- ٢١٧- فتح القدير الجامع بين فني الرواية وادراية من علم التفسير: محمد بن علي الشوكاني، دار الفكر.
- ٢١٨- الفصل في الملل، والنحل، والأهواء، لابن حزم، مكتبة السلام العالمية.
- ٢١٩- فصول في السيرة النبوية، لعبدالمعتمد السيد.
- ٢٢٠- فقه الاسلام، شرح بلوغ المرام لفضيلة الشيخ عبدالقادر شيبه الحمد، مطابع الرشيد - المدينة المنورة، الطبعة الأولى، عام ١٤٠٣هـ.
- ٢٢١- فقه الإبتلاء لمحمد أبو صعلبيك، دار البيارق، عمّان - بيروت، الطبعة الأولى، ١٤٢٠هـ - ١٩٩٩م.
- ٢٢٢- فقه التمكن في القرآن الكريم لعلي محمد الصلابي دار البيارق، عمّان - بيروت، الطبعة الأولى، ١٩٩٩م.
- ٢٢٣- فقه الدعوة الى الله لعبدالحليم محمود، دار الوفاء، الطبعة الأولى، ١٤١٠هـ - ١٩٩٠م.
- ٢٢٤- فقه الدعوة الفردية، د. سيد محمد نوح، دار اقرأ، صنعاء.
- ٢٢٥- فقه الزكاة للقرضاوي، مكتبة وهبة، دار البيارق، عمّان - بيروت، الطبعة الحادية والعشرون، ١٤١٤هـ - ١٩٩٤م.
- ٢٢٦- الفقه السياسي للوثائق النبوية، خالد الفهداوي، دار عمّار، الطبعة الأولى، ١٤١٩هـ - ١٩٩٨م.
- ٢٢٧- فقه السيرة النبوية، لمنير الفضبان، معهد البحوث العلمية، وإحياء التراث - مكة المكرمة.
- ٢٢٨- فقه السيرة، لمحمد سعيد رمضان البوطي، الطبعة الحادية عشرة، ١٩٩١م، دار الفكر، دمشق - سورية.
- ٢٢٩- فقه السيرة للغزالي، الطبعة الرابعة، ١٤٠٩هـ - ١٩٨٩م، دار القلم، دمشق - سورية.
- ٢٣٠- فلسفة التربية الإسلامية لعاجد عرسان الكيلاني، مكتبة هادي، مكة المكرمة، طبعة عام ١٤٠٩هـ.
- ٢٣١- الفوائد لابن القيم لمحمد بن أبي بكر بن قيم الجوزية، ودار الريان للتوثاق، القاهرة - مصر، الطبعة الأولى ١٤٠٧هـ - ١٩٨٧م.
- ٢٣٢- في السيرة النبوية جوانب الحذر والحماية، الدكتور إبراهيم علي محمد أحمد، الطبعة الأولى رجب ١٤١٧هـ، وزارة الأوقاف - بدولة قطر.
- ٢٣٣- في ظلال السيرة النبوية، الهجرة النبوية، الدكتور محمد عبدالقادر أبو فارس، دار الفرقان، عمان - الأردن، الطبعة الثانية، ١٤٠٨هـ - ١٩٨٨م.

۲۲۴- في ظلال القرآن لسيد قطب، دار الشروق، الطبعة التاسعة، ۱۴۰۰هـ - ۱۹۸۰م.

(ق)

۲۲۵- القاموس المحيط لمجدالدين محمد الفيروز آبادي، مطبعة مصطفى البابي وأولاده - بمصر، الطبعة الثانية، ۱۳۷۱هـ - ۱۹۵۲م.

۲۲۶- قراءة سياسية للسيرة النبوية، لمحمد قلعجي، دار النفاثس، الطبعة الأولى، ۱۴۱۶هـ - ۱۹۹۶م، بيروت - لبنان.

۲۲۷- قصيدة بانث سعاد لكعب بن زهير، وأثرها في التراث العربي، تأليف د. السيد إبراهيم محمد، المكتب الاسلامي، الطبعة الأولى، ۱۴۰۶هـ - ۱۹۸۶م.

۲۲۸- قضايا في المنهج، سلمان العودة، دار مكتبة القدس، الطبعة الثالثة، ۱۴۲۰هـ - ۱۹۹۹م.

۲۲۹- قضايا نساء النبي ﷺ) والمؤمنات، حفصة بنت عثمان الخلفي، دار المسلم الطبعة الأولى، ۱۴۱۸هـ - ۱۹۹۷م.

۲۳۰- قواعد الأحكام في مصالح الأنام: لأبي محمد عزالدين عبدالعزيز بن عبدالسلام السلمي (ت ۶۶۰هـ)، المكتبة الحسينية المصرية، بجوار الأزهر، الطبعة الأولى، ۱۳۵۲هـ - ۱۹۳۴م.

۲۳۱- القول المبين في سيرة سيّد المرسلين، د. محمد الطيب التجار، دار اللّواء، الرياض، ۱۴۰۱هـ - ۱۹۸۱م.

۲۳۲- قيادة الرسول السياسية، والعسكرية لأحمد راتب عرموش، دار النفاثس، الطبعة الأولى ۱۴۱۹هـ - ۱۹۸۹م.

۲۳۳- القيادة العسكرية في عهد الرسول ﷺ)، دار القلم، الطبعة الأولى، ۱۴۱۰هـ - ۱۹۹۰م.

(ك)

۲۳۴- الكامل في التأريخ لابن كثير، لأبي الحسن علي بن محمد، دار صادر - بيروت.

(ل)

۲۳۵- لسان العرب، محمد بن مكرم بن منظور، دار صادر - بيروت.

۲۳۶- لقاء المؤمنين، عدنان التجوي، مطابع الفرزدق التجارية، الرياض، السعودية، الطبعة الثالثة، ۱۴۰۵هـ - ۱۹۸۵م.

(م)

۲۳۷- ماذا خسّر العالم بانحطاط المسلمين لأبي الحسن علي الحسيني الندوي، الطبعة السابعة، ۱۴۰۸هـ - ۱۹۸۸م، دار المعارف.

- ٢٤٨- المال في القرآن الكريم، سليمان الحصين، دار المعراج الدولية، الطبعة الأولى، ١٤١٥هـ - ١٩٩٥م.
- ٢٤٩- مباحث في اعجاز القرآن، مصطفى مسلم، دار المسلم، الرياض، الطبعة الثانية، ١٤١٦هـ - ١٩٩٦م.
- ٢٥٠- مباحث في التفسير الموضوعي، مصطفى مسلم، دار القلم، دمشق - بيروت.
- ٢٥١- مباحث في علوم القرآن، مناع الطقان، مكتبة المعارف - الرياض، الطبعة الثامنة، ١٤٠١هـ - ١٩٨١م.
- ٢٥٢- مبادئ علم الادارة لمحمد نور الدين عبدالرزاق، مكتبة الخدمات الحديثة، جدة - السعودية، الطبعة الأولى بدون تاريخ.
- ٢٥٣- مبادئ نظام الحكم في الاسلام لعبد الحميد متولي، الطبعة الأولى، دار المعارف.
- ٢٥٤- المبسوط للسرخسي، شمس الدين السرخسي، مطبعة السعادة - مصر، الطبعة الأولى.
- ٢٥٥- المجتمع المدني في عهد النبوة، د. اكرم العمري، الطبعة الأولى، ١٤٠٤هـ - ١٩٨٤م.
- ٢٥٦- مجلة المجتمع الكويتية، عدد رقم ٢٤٨، ١٧ صفر ١٣٩٩هـ.
- ٢٥٧- مجمع الزوائد، ومنبع الفوائد، نور الدين علي بن أبي بكر الهيثمي، الطبعة الثالثة، سنة ١٤٠٢هـ - ١٩٨٢م، دار الكتاب العربي - بيروت.
- ٢٥٨- مجموع الفتاوى: شيخ الاسلام ابن تيمية، جمع عبدالرحمن بن محمد قاسم العاصمي النجدي، المكتب التعليمي السعودي بالمغرب.
- ٢٥٩- مجموعة الوثائق السياسية لمحمد حميدالله، دار النفائس، الطبعة الخامسة، ١٤٠٥هـ - ١٩٨٥م.
- ٢٦٠- محاسن التأويل للقاسمي لمحمد جمال الدين القاسمي، دار الفكر، بيروت.
- ٢٦١- المحرر الوجيز في تفسير الكتاب العزيز لابن عطية، أبي محمد عبدالحق بن غالب الأندلسي، تحقيق المجلس العلمي بفاس، طبعة ١٣٩٥هـ، وزارة الأوقاف والشؤون الإسلامية بالمغرب.
- ٢٦٢- محمد رسول الله، لمحمد الصادق العرجون، دار القلم، الطبعة الثانية، ١٤١٥هـ - ١٩٩٥م.
- ٢٦٣- محمد رسول الله، لمحمد رشيد رضا، دار الكتب العلمية - بيروت، ١٩٧٥م.
- ٢٦٤- محنة المسلمين في العهد المكي، د. سليمان السويكت، مكتبة التوبة - الرياض، الطبعة الأولى، ١٤١٢هـ - ١٩٩٢م.

- ٢٦٥- المختار من كنوز السنّة، لمحمد عبدالله دراز، دار الأنصار - القاهرة، الطبعة الثانية ١٩٧٨م.
- ٢٦٦- مختصر الصّواعق المرسلّة على الجهمية المعطلّة لابن قيّم الجوزيّة، اختصره محمد الموصلّي، مكتبة الرّياض الحديثة.
- ٢٦٧- مختصر سيرة الرسول (ﷺ) لمحمد بن عبدالوهاب، جامعة الإمام محمد بن سعود.
- ٢٦٨- مختصر صحيح مسلم، للحافظ زكي عبدالعظيم عبدالقويّ بن سلامة المنذري، تحقيق محمد ناصر الألباني - الطبعة الثالثة سنة ١٣٩٧هـ - ١٩٧٧م. المكتب الإسلامي - دمشق.
- ٢٦٩- المدخل الى العقيدة والاستراتيجية العسكرية، لمحمد جمال الدّين علي محفوظ، مطابع الهيئة المصرية للكتاب بالقاهرة.
- ٢٧٠- مدخل لفهم السيرة، د. يحيى اليحيى، أخذها المؤلف من صاحبها قبل أن يطبعها.
- ٢٧١- المدرسة النبوية العسكرية، لأبي فارس، دار الفرقان، عمّان.
- ٢٧٢- المدينة النبوية، والعصر الرّاشدي، لمحمد حسن شراب، دار القلم - دمشق، الدّار الشّامية - بيروت، الطبعة الأولى ١٤١٥هـ - ١٩٩٤م.
- ٢٧٣- المرأة في عهد النبوي، د. عصمة الدّين كركر، دار المغرب الإسلامي، الطبعة الأولى، ١٩٩٣م بيروت.
- ٢٧٤- مرض النبي (ﷺ) ووفاته وأثره على الأمة لخالد أبو صالح، دار الوطن، الطبعة الأولى، ١٤١٤هـ.
- ٢٧٥- مرويات غزوة أحد، حسين أحمد الباكري، رسالة ماجستير نوقشت في الجامعة الإسلامية، إشراف د. أكرم العمري، عام ١٤٠٠هـ - ١٣٩٩م.
- ٢٧٦- مرويات غزوة حديبية، د. حافظ الحكمي، دار ابن القيّم، الطبعة الأولى، ١٤١١هـ - ١٩٩١م.
- ٢٧٧- مرويات غزوة بدر لأحمد باوزير، مكتبة طيبة، الطبعة الأولى، ١٤٠٠هـ - ١٩٨٠م.
- ٢٧٨- مرويات غزوة بني المصطلق، لإبراهيم القريني، طبع المجلس العلمي بالجامعة الإسلامية - المدينة المنورة، الطبعة الأولى، عام ١٤٠٢هـ.
- ٢٧٩- مساجد القاهرة ومدارسها، لأحمد فكري، طبعة الاسكندرية، ١٩٦١م.
- ٢٨٠- المستدرك على الصّحّاحين للإمام أبي عبدالله الحاكم النيسابوري، ويذيله التخلّص للذّهبي، ط ١٣٩٠هـ - ١٩٧٠م، دار النّشر مكتب المطبوعات الإسلامية.
- ٢٨١- المستشفيات الإسلامية، د. عبدالله عبدالرزّاق مسعود العيد، دار الخيّباء للنّشر والتوزيع، الطبعة الأولى ١٤٠٨هـ - ١٩٨٧م، عمّان - الأردن.

- ٢٨٢- المستطرف في كل فن مستظرف لشهاب الدين الأبهسي، مكتبة الحياة - بيروت.
- ٢٨٣- المستفاد من قصص القران للدعوة والدعاة لعبدالكريم زيدان، مؤسسة الرسالة، الطبعة الأولى، ١٤١٨هـ - ١٩٩٧م.
- ٢٨٤- المسلمون والروم في عصر النبوة لعبدالرحمن أحمد سالم، دار الفكر العربي، طبعة ١٤١٨هـ - ١٩٩٧م.
- ٢٨٥- المسند لأحمد بن حنبل، المكتب الإسلامي، بيروت.
- ٢٨٦- المشروع الإسلامي لنهضة الأمة قراءة في فكر حسن البنا، لمجموعة من الباحثين، لم تطبع حتى كتابة هذا البحث.
- ٢٨٧- مشكاة المصابيح، للخطيب التبريزي، تحقيق: محمد ناصر الدين الألباني، المكتب الإسلامي - دمشق، ط١، ١٣٨١هـ - ١٩٦١م.
- ٢٨٨- مصعب بن عمير، الداعية المجاهد، لمحمد حسن بريغش، دار القلم - دمشق، الطبعة الرابعة، ١٤٠٧هـ - ١٩٨٩م.
- ٢٨٩- مصنف عبدالرزاق لأبي بكر عبدالرزاق بن همام الصنعاني، تحقيق: حبيب الرحمن الأعظمي، الطبعة الأولى.
- ٢٩٠- المطالب العالية بزوائد المسانيد الثمانية لأحمد بن علي بن حجر العسقلاني، تحقيق: حبيب الرحمن الأعظمي.
- ٢٩١- معارك خالد بن الوليد، د. ياسين سويد، الطبعة الرابعة ١٩٨٩م، المؤسسة العربية للدراسة والنشر.
- ٢٩٢- معالم قرآنية في الصراع مع اليهود، د. مصطفى مسلم محمد، دار المسلم - الرياض، الطبعة الأولى، ١٤١٥هـ - ١٩٩٤م.
- ٢٩٣- المعاهدات في الشريعة الإسلامية والقانون الدولي، د. محمد الديك، الطبعة الثانية، ١٤١٨هـ - ١٩٩٧م، دار الفرقان للنشر والتوزيع.
- ٢٩٤- معجم البلدان لياقوت الحموي، دار صادر، ودار بيروت، ١٤٠٤هـ - ١٩٨٤م.
- ٢٩٥- معجم الطبراني، لسليمان بن أحمد الطبراني، دار العربية - بغداد، ١٣٩٨هـ.
- ٢٩٦- المعجم الكبير، لأبي القاسم سليمان بن أحمد الطبراني، ٢٦٠هـ - ٣٦٠هـ، دار مكتبة العلوم والحكم، ط ١٤٠٦هـ - ١٩٨٥م.
- ٢٩٧- معركة الوجود بين القرآن والتلمود، لعبدالسنتار فتح الله السعيد، مكتبة المنار.
- ٢٩٨- المعوقون للدعوة الإسلامية في عهد النبوة، وموقف الإسلام منهم، للدكتور سميرة محمد جمجوم، دار المجتمع - جدة، الطبعة الأولى، ١٤٠٧هـ - ١٩٨٧م.

- ۲۹۹- المغازی النبویة، للزہری، تحقیق سہیل زکار، دار الفکر - دمشق ۱۴۰۱ھ - ۱۹۸۱م.
- ۳۰۰- مغازی رسول اللہ ﷺ لعروہ بن الزبیر، تحقیق: د. محمد الأعظمی، نشر مکتب التریبۃ العربی لدول الخلیج - الرياض، الطبعة الأولى، ۱۴۰۱ھ - ۱۹۸۱م.
- ۳۰۱- المغازی للواقدي، المتوفی ۲۰۷ھ، تحقیق د. مارسدن جونس، عالم الکتب - بیروت، الطبعة الثالثة، ۱۴۰۴ھ - ۱۹۸۴م.
- ۳۰۲- مفاهیم ینبغی أن تصحّح، لمحمد قطب، دار الشروق - القاهرة، الطبعة الثامنة ۱۴۱۳ھ - ۱۹۹۳م.
- ۳۰۳- المفصل فی أحكام النساء، لعبد الکریم زیدان، مؤسسة الرسالة، الطبعة الأولى، ۱۴۱۳ھ - ۱۹۹۳م.
- ۳۰۴- مقاصد الشریعة الإسلامیة، د. محمد سعد الیوبی، دار الهجرة - الرياض، الطبعة الأولى ۱۴۱۸ھ - ۱۹۹۸م.
- ۳۰۵- المقاصد العامة للشریعة الإسلامیة، یوسف حامد العالم، الدار العلمیة للکتاب الإسلامی، ۲، سنة ۱۴۱۵ھ - ۱۹۹۳م - الرياض.
- ۳۰۶- مقدمة ابن الصّلاح وشرحها للحافظ العراقي أبي عمرو عثمان بن عبدالرحمن المعروف بابن الصّلاح، طبع دار الکتب العلمیة، بیروت - لبنان.
- ۳۰۷- مقدمة ابن خلدون، للعلامة عبدالرحمن بن محمد بن محمد بن خلدون، ط المکتبة التجاریة الكبرى - القاهرة، بدون تاریخ.
- ۳۰۸- مقومات الدّاعیة التّاجع، د. علی بادحدح، دار الأندلس الخضراء - جدّة الطبعة الأولى، ۱۴۱۷ھ - ۱۹۹۶م.
- ۳۰۹- مقومات السّفراء فی الاسلام، لحسن فتح الباب، المجلس الأعلى للشؤون الاسلامیة - القاهرة، ۱۹۷۰م.
- ۳۱۰- مقومات النصر، د. أحمد أبو الشّباب، المکتبة العصریة - لبنان، ۱۴۲۰ھ - ۱۹۹۹م.
- ۳۱۱- مكة والمدينة فی الجاهلیة وعصر الرّسول ﷺ، للأستاذ أحمد الشّریف.
- ۳۱۲- ملامح الشّوری فی الدّعوة الإسلامیة، لعبدان النّحوی، الطبعة الثانیة.
- ۳۱۳- من معین السیرة لصالح أحمد الشّامی، المکتب الإسلامی، الطبعة الثانیة، ۱۴۱۳ھ - ۱۹۹۲م.
- ۳۱۴- من هدی سورة الأنفال، لمحمد أمین المصري، طبع مکتبة دار الأرقم - الكويت.
- ۳۱۵- المنافقون، لمحمد جمیل غازی، مکتبة المدني ومطبعتها، ۱۹۷۲م، جدّة - السّعودیة.

- ٣١٦- منامات الرسول (ﷺ)، لعبدالقادى الشّيح إبراهيم، دار القلم العربى بحلب، الطبعة الأولى، ١٤١٩هـ - ١٩٩٩م.
- ٣١٧- مناهج وآداب الصّحابة فى التّعلّم والتّعليم، د. عبدالرحمن البر، دار اليقين - المنصورة، الطبعة الأولى، ١٤٢٠هـ - ١٩٩٩م.
- ٣١٨- المنتظم فى تاريخ الملوك والأمم لأبى الفرج عبدالرحمن بن على بن محمد ابن الجوزى، دراسة وتحقيق محمد عبدالقادى عطا، ومصطفى عبدالقادى عطا، دار الكتب العلمىة، بيروت - لبنان.
- ٣١٩- مناهج السنة النبوة، لأبى العباس أحمد بن عبدالحليم ابن تيمىة، مؤسسة قرطبة للطباعة، والنّشر، والتّوزيع، الطبعة الأولى، ١٤١٦هـ - ١٩٨٦م.
- ٣٢٠- المنهاج القرآنى فى التّشريع لعبدالستار فتح الله سعيد، مطابع دار الطباعة الإسلامىة، الطبعة الأولى، ١٤١٣هـ - ١٩٩٢م.
- ٣٢١- منهج الإعلام الإسلامىّ فى صلح الحديبية، لسليم حجازى، دار العنارة، الطبعة الأولى، ١٤٠٦هـ - ١٩٨٦م.
- ٣٢٢- منهج الإسلام فى تزكىة النّفس، د. أنس أحمد كرزون، دار نور المكتبات، دار ابن حزم، الطبعة الثّانية ١٤١٨هـ - ١٩٩٧م.
- ٣٢٣- المنهج التربوى للسّيرة النبوىة - التّربىة الجهادىة لمنير محمد الغضبان، مكتبة المنار، الطبعة الأولى، ١٤١١هـ - ١٩٩١م.
- ٣٢٤- منهج التّربىة الإسلامىة لمحمد قطب، دار الشروق، الطبعة الخامسة، ١٤٠٣هـ - ١٩٨٣م.
- ٣٢٥- المنهج الحركى للسّيرة النبوىة لمنير محمد الغضبان، المكتبة المنار - الأردن، الطبعة الثّالثة، ١٤١١هـ - ١٩٩٠م.
- ٣٢٦- منهج الرسول فى غرس الروح الجهادىة فى نفوس أصحابه، للسيد محمد نوح، الطبعة الأولى، ١٤١١هـ - ١٩٩٠م، نشرته جامعة الإمارات الرعىبة المتحدّة.
- ٣٢٧- الموازنة بين نوق السماع، ونوق الصّلاة، والقران للإمام ابن قىم الجوزىة، تحقيق مجدى فتحى السّيد.
- ٣٢٨- الموافقات فى أصول الأحكام لأبى إسحاق إبراهيم موسى اللخمي الشهير بالشّاطبى، دار الفكر، ١٤٤١هـ.
- ٣٢٩- الموسوعة فى سماحة الإسلام لمحمد صادق عرجون، ط الثّانية ١٤٠٤هـ - ١٩٨٤م، الدار السعودىة للنّشر، والتّوزيع - جدّة.

(ن)

- ٣٣٠- نشأة الدولة الإسلامية، د. عون الشریف قاسم، دار الكتاب اللبّاني - بيروت، ط٢، ١٤٠٠هـ - ١٩٨٠م.
- ٣٣١- نصب الراية في أحاديث الهداية - بحاشية بغية الألمي في تفریح الزیلمي، لعبدالله بن يوسف بن محمد الزیلمي، المكتب الإسلامي - دمشق ١٣٩٣هـ.
- ٣٣٢- نظام الحكم في الشريعة والتأریخ الإسلامي، لظافر القاسمي، دار النفائس، الطبعة السادسة، ١٤١١هـ - ١٩٩٠م.
- ٣٣٣- نظام الحكومة النبوية المسمى: التراتيب الادارية، لمحمد عبدالحی الكتّاني، دار الأرقم، بيروت - لبنان، الطبعة الثانية.
- ٣٣٤- النظام السياسي في الاسلام، لمحمد عبدالقادر أبو فارس، دار الفرقان، الطبعة الثانية، ١٤٠٧هـ - ١٩٨٦م.
- ٣٣٥- نظرات في السيرة، للإمام حسن البنا، مكتبة الاعتصام، القاهرة، الطبعة الأولى، ١٣٩٩هـ - ١٩٧٩م، سجّلها، وأعدّها للنشر أحمد عيسى عاشور.
- ٣٣٦- نضرة النعيم في مكارم أخلاق الرسول الكريم، إعداد مجموعة من المختصّين بإشراف صالح بن حميد، دار الوسيلة، الطبعة الأولى ١٤١٨هـ.
- ٣٣٧- نفوس ودروس في إطار التصوير القرآني لتوفيق محمد سبع، مجمع البحوث الإسلامية، القاهرة - مصر، الطبعة الأولى، بدون تاریخ.
- ٣٣٨- النكت والعيون (تفسير الماوردي) لأبي الحسن علي بن حبيب الماوردي، تحقيق خضر محمد خضر - نشر وزارة الأوقاف والشؤون الإسلامية، والتراث الإسلامي - بالكويت.
- ٣٣٩- النهاية في غريب الحديث، لابن الأثير، تحقيق طاهر أحمد الزاوي، ومحمود محمد الطناحي.
- ٣٤٠- نور اليقين، لمحمد الخضري، دار القلم، دمشق - سورية.
- ٣٤١- نيل الأوطار شرح منتقى الأخبار من أحاديث سيّد الأخيار، لمحمد بن علي الشوكاني، دار الحديث - القاهرة.
- (هـ)
- ٣٤٢- الهجرة الأولى في الإسلام، د. سليمان العودة، دار طيبة للنشر - الرياض، الطبعة الأولى، ١٤١٩هـ.
- ٣٤٣- هجرة الرسول ﷺ ومصاحبته في القرآن والسنة لأحمد عبدالغني النجولي الجمّل، دار الوفاء، الطبعة الأولى، ١٤٠٩هـ - ١٩٨٩م.
- ٣٤٤- الهجرة النبوية المباركة، د. عبدالرحمن البر، دار الكلمة، المنصورة - مصر، الطبعة

- الأولى، ۱۴۱۸ھ - ۱۹۹۷م.
- ۳۴۵- الهجرة في القرآن الكريم لأحزمي سامعون جزولي، مكتبة الرشد - الرياض، الطبعة الأولى، ۱۴۱۷ھ - ۱۹۹۶م.
- ۳۴۶- هذا الصبيب محمد ﷺ يا محب لأبي بكر الجزائري، مكتبة لينة.
- ۳۴۷- هذا الدين، لسيد قطب، دار الشروق، القاهرة - مصر، الطبعة الرابعة، ۱۴۱۲ھ - ۱۹۹۲م.
- (و)
- ۳۴۸- واقعنا المعاصر لمحمد قطب، مؤسسة المدينة للصحافة، والطباعة، والنشر - جدة، الطبعة الثانية، ۱۴۰۸ھ - ۱۹۸۷م.
- ۳۴۹- الوحي والرسالة، د. يحيى اليحيى، أخذت من المؤلف صورة قبل الطبع.
- ۳۵۰- الوسطية في القرآن الكريم، لعلي محمد الصلابي، دار النفائس، دار البيارق، الطبعة الأولى، ۱۴۱۹ھ - ۱۹۹۹م.
- ۳۵۱- وفاء الوفا بأخبار دار المصطفى لأبي الحسن بن عبدالله السّمهودي، دار المصطفى، طبعة القاهرة ۱۳۲۶ھ.
- ۳۵۲- الوفود في العهد المكي، وأثره الإعلامي، لعلي رضوان أحمد الأسطل، الطبعة الأولى ۱۴۰۴ھ - ۱۹۸۴م، دار المنار - الأردن، عمان.
- ۳۵۳- وقفات تريبوية مع السيرة النبوية، لأحمد فريد، دار طيبة، الرياض، الطبعة الثالثة، ۱۴۱۷ھ - ۱۹۹۷م.
- ۳۵۴- وقفات تريبوية من السيرة النبوية، لعبد الحميد البلالي، الطبعة الثالثة، ۱۴۱۱ھ - ۱۹۹۱م، المنار، الكويت.
- ۳۵۵- الولاء، والبراء في الإسلام، لمحمد سعيد القحطان، دار طيبة - الرياض، الطبعة السادسة ۱۴۱۳ھ.
- ۳۵۶- ولاية الشّطة في الإسلام، لنمر محمد الحميداني، دار عالم الكتب، الطبعة الثانية، ۱۴۱۴ھ - ۱۹۹۴م.
- (ي)
- ۳۵۷- يقظة أولى الاعتبار ممّا ورد في ذكر الجنة والنار، لصديق حسن.
- ۳۵۸- اليهود في السنة المطهرة، د. عبدالله الشقاري، دار طيبة - الرياض، طبعة أولى، ۱۴۱۷ھ - ۱۹۹۶م.
- ۳۵۹- اليوم الآخر في الجنة والنار، د. عمر الأشقر، مكتبة الفلاح - الكويت، الطبعة الثانية، ۱۴۰۸ھ - ۱۹۸۸م.

ناوه‌پۆك

- باسی پینجه‌م: ناکۆکی له‌سەر ده‌ستکه‌وته‌کان و دیله‌کان ۵
- یه‌که‌م: ناکۆکی له‌سەر ده‌ستکه‌وته‌کان. ۵
- دووهم: دیله‌کان. ۱۱
- باسی شه‌شهم: ده‌ره‌نجامه‌کانی غه‌زای به‌در و هه‌ولدانى کوشتنى پیغمه‌مبه‌ر(ﷺ) ۲۴
- یه‌که‌م: ده‌ره‌نجامه‌کانی غه‌زای به‌در. ۲۴
- باسی حه‌وته‌م: هه‌ندى پهند و ئامۆزگاری له‌ غه‌زای به‌در. ۳۲
- یه‌که‌م: سه‌رکه‌وتن له‌ لای خوای گه‌وره‌یه. ۳۲
- دووهم: پۆژی فوړقان. ۳۳
- سییه‌م: خۆشه‌ویستی و بق لییبون له‌ تیگه‌یشتنى ئیمان‌وه‌یه. ۳۴
- چواره‌م: ئه‌و موعجیزانه‌ی له‌ به‌در و ده‌وربه‌ریدا ده‌رکه‌وتن. ۳۷
- پینجه‌م: حوکمی په‌نابردنه‌ به‌ر موشریکان. ۴۰
- شه‌شهم: حوزه‌ی‌یه‌ی کۆپی یه‌مان و، ئوسه‌یدی کۆپی حوزه‌یر(ش). ۴۱
- حه‌وته‌م: شه‌پی پاگه‌یاندن له‌ به‌در. ۴۲
- باسی هه‌شته‌م: گه‌رنگترین ئه‌و پروداوانه‌ی له‌ پیش غه‌زای به‌در و ئوحوود پرویاندا. ۴۳
- یه‌که‌م: ئه‌و غه‌زایانه‌ی پیغمه‌مبه‌ر(ﷺ) خۆی سه‌رکردایه‌تی کرد له‌ ۴۳
- دووهم: غه‌زای به‌نی قه‌ینوقاع. ۴۷
- سێ یه‌م: کۆتایی پێهینانی هانده‌ران له‌ دژی ده‌وله‌تی ئیسلامی و. ۵۴
- چواره‌م: هه‌ندى بۆنه‌ی کۆمه‌لایه‌تی. ۶۵
- په‌شی نۆیه‌م: غه‌زای ئوحوود. ۶۹
- باسی یه‌که‌م: پروداوه‌کانی پیش جه‌نگه‌که‌ ۶۹
- یه‌که‌م: هۆکاره‌کانی ئه‌و جه‌نگه‌ ۶۹
- دووهم: ده‌رچوونی قوره‌یش له‌ مه‌که‌وه‌ بۆ مه‌دینه‌ ۷۲
- سێ یه‌م: ده‌زگای هه‌والگری پیغمه‌مبه‌ر(ﷺ) به‌ نوای جموجۆلی نوژمندا ده‌پوات. ۷۳
- چواره‌م: پاوێژکردنی پیغمه‌مبه‌ر(ﷺ) به‌ هاوه‌لانی. ۷۵
- پینجه‌م: ده‌رچوونی سوپای موسلمانان به‌ره‌و ئوحوود. ۷۹

- ۸۴ ..... شه‌شم: پلانی پیغمبر ﷺ) بق پروبه‌پووبونه‌وی بیباوه‌پانی مه‌ککه.
- ۸۸ ..... باسی دووم: له‌ناوجه‌رگی جه‌نگدا
- ۸۸ ..... یه‌که‌م: ده‌ستپیکردنی شه‌پ و په‌ره‌سه‌ندنی و ده‌رکه‌وتنی.
- ۹۰ ..... دووم: سه‌ریچی کردنی تیرهاویژه‌گان بق فرمانی پیغمبر ﷺ).
- ۹۴ ..... سیّ یه‌م: پلانی پیغمبر ﷺ) له‌گیرانه‌وی په‌رته‌وازه‌بووانی سوپاکه:
- ۹۷ ..... چواره‌م: له‌شه‌میدانی نوحود.
- ۱۱۲ ..... پینجه‌م: له‌نیشانه‌گانی پیغمبرایه‌تی.
- ۱۱۴ ..... باسی سیّیه‌م: پروداوه‌گانی پاش جه‌نگ
- ۱۱۴ ..... یه‌که‌م: گفت و گوی نه‌بو سوفیان له‌گه‌ل پیغمبر ﷺ) و هاوه‌لانی.
- ۱۱۵ ..... دووم: به‌سه‌رکردنی پیغمبر ﷺ) بق شه‌میدان.
- ۱۱۷ ..... سیّ یه‌م: نوعای پیغمبر ﷺ) له‌نوحود.
- ۱۱۸ ..... چواره‌م: زانینی ناراسته‌ی نوژمن.
- ۱۱۹ ..... پینجه‌م: غه‌زای(حمراء الاسد).
- ۱۲۳ ..... شه‌شم: به‌شداری کردنی نافرته‌ی موسلمانه‌گان له‌غه‌زای نوحوددا.
- ۱۲۷ ..... حوته‌م: چه‌ند وانه‌یک له‌نارامگرتن، هاوه‌له‌نافرته‌گان پیشک‌شی ده‌که‌ن.
- ۱۳۰ ..... باسی چواره‌م: هه‌ندیک وانه و په‌ند و سوود.
- ۱۳۰ ..... یه‌که‌م: بیرخسته‌وه‌ی نیمانداران به‌سونته‌ته‌گان و بانگکردنیان بق نیمانبه‌ری:
- ۱۳۱ ..... دووم: دلنه‌وایی نیمانداران و حیکمه‌تی نه‌وی پرویدا له‌نوحود.
- ۱۳۲ ..... سیّیه‌م: چۆنیته‌ی چاره‌سه‌رکردنی هه‌له‌گان.
- ۱۳۲ ..... چواره‌م: هینانه‌وه‌ی نمونه‌ی موجهیده‌ی نیرینه‌گان.
- ۱۳۴ ..... پینجه‌م: سه‌ریچی کردنی فرمانی سه‌رکرده‌ی هکارتیکه‌ی بق هه‌ره‌سه‌پینان.
- ۱۳۵ ..... شه‌شم: مه‌ترسیه‌گانی هه‌لبژاردنی دنیا له‌سه‌ر قیامت.
- ۱۳۶ ..... حوته‌م: پابه‌ندبوون و په‌یوه‌ندی به‌نایین.
- ۱۴۰ ..... هه‌شته‌م: مامه‌له‌کردنی پیغمبر ﷺ) بق تیرهاویژه‌گان که.
- ۱۴۲ ..... تۆیه‌م: نوحود کتوبیکه‌ی خۆشمانی ده‌ویت و خۆشمان ده‌ویت.
- ۱۴۳ ..... ده‌یه‌م: فریشته‌گان له‌نوحود.
- ۱۴۴ ..... یانزه‌مین: یاساگانی سه‌رکه‌وتن و شکست له‌سوپه‌تی(الانفال) و(ال عمران).
- ۱۴۶ ..... دوانزه‌مین: فه‌زلی شه‌میدان و نه‌وه‌ی بۆیان ناماده‌ی کراوه‌ی له‌به‌ه‌شت.
- ۱۴۷ ..... سیانزه‌مین: پاگه‌یاندن له‌سه‌رده‌می پیغمبر ﷺ) به‌هه‌لبه‌ست ده‌کرا.

- ۱۴۹ به‌شی ده‌یه‌م: گرنگترین پوداوه‌کان له نیوان نوحد و خنده‌قدا ۱۴۹
- ۱۴۹ باسی یه‌که‌م: هه‌وله‌کانی بته‌پرستان بۆ بزواندنی ده‌وله‌تی ئیسلامی ۱۴۹
- ۱۴۹ یه‌که‌م: ته‌ماعی به‌نی نه‌سه‌د له ده‌وله‌تی ئیسلامی. ۱۴۹
- ۱۵۰ دووه‌م: خالیدی کوپی سوفیانی هوزهل و، به‌ره‌نگاری کردنی عه‌بدولای. ۱۵۰
- ۱۵۵ سئیه‌م: ناپاکی هه‌ردوو هۆزی(عجل) و(قاره) و کاره‌ساتی(الرجیع): ۱۵۵
- ۱۶۲ سئیه‌م: ته‌ماعی عامیری کوپی توفه‌یل له موسلمانان و. ۱۶۲
- ۱۷۰ باسی دووه‌م: هاوسه‌رگیری پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) به‌(ام المساکین) و ۱۷۰
- ۱۷۰ یه‌که‌م: زه‌ینه‌بی کچی خوزه‌یمه‌(ام المساکین): ۱۷۰
- ۱۷۰ دووه‌م: هاوسه‌رگیری پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) له‌گه‌ل(ام سلمه). ۱۷۰
- ۱۷۵ سئیه‌م: له‌ دایکیبونی هه‌سه‌نی کوپی عه‌لی(ﷺ). ۱۷۵
- ۱۷۶ چواره‌م: زه‌یدی کوپی سابیت(ﷺ) فیتری زمانی جووله‌که‌کان. ۱۷۶
- ۱۷۷ باسی سئیه‌م: ده‌رکردنی جووله‌که‌کانی(بنی النچیر) ۱۷۷
- ۱۷۷ یه‌که‌م: میژوی نه‌و غه‌زا و هۆکاره‌کانی. ۱۷۷
- ۱۸۰ دووه‌م: ئاگا‌دارکردنه‌وه‌ی(بنی النچیر) به‌ ده‌رکردنیان و گه‌مارۆدانیان. ۱۸۰
- ۱۸۲ سئیه‌م: په‌ند و وانه‌کان. ۱۸۲
- ۱۹۴ باسی چواره‌م: غه‌زای(ذات الرقاع) ۱۹۴
- ۱۹۴ یه‌که‌م: میژوو و هۆکاره‌کانی، بۆچیش ناوئرا(ذات الرقاع)؟: ۱۹۴
- ۱۹۵ دووه‌م: نوژیی ترس و پاسه‌وانتی سئوره‌کان. ۱۹۵
- ۱۹۸ سئیه‌م: نه‌به‌ردیی پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) و مامه‌له‌کردنی له‌گه‌ل جابیری کوپی. ۱۹۸
- ۲۰۰ باسی پینجه‌م: غه‌زای به‌دری کاتی دیاری کراو و(دومة الجندل). ۲۰۰
- ۲۰۰ یه‌که‌م: غه‌زای به‌دری کاتی دیاریکراو. ۲۰۰
- ۲۰۱ دووه‌م: (دومة الجندل). ۲۰۱
- ۲۰۵ باسی شه‌شهم: غه‌زای(بنی المصطلق). ۲۰۵
- ۲۰۵ یه‌که‌م:(بنو المصطلق) کین و که‌ی نه‌م غه‌زایه‌ پوویدا و هۆکاره‌کانی چی بوون؟ ۲۰۵
- ۲۰۶ دووه‌م: هاوسه‌رگیری پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) له‌گه‌ل جوهریبه‌ی کچی حاریس: ۲۰۶
- ۲۰۹ سئیه‌م: هه‌ولدانی مونا‌فیه‌که‌کان له‌م غه‌زایه‌دا بۆ ئاژاوه‌ ۲۰۹
- ۲۱۲ چواره‌م: ئاراسته‌کردنی قورئانی پیرۆز بۆ موسلمانان له‌ پاش غه‌زای(بنی المصطلق). ۲۱۲
- ۲۱۵ پینجه‌م: هه‌ولی مونا‌فیه‌که‌کان بۆ تانه و ته‌شه‌رلیدانی پیغه‌مبه‌ر(ﷺ). ۲۱۵
- ۲۲۱ شه‌شهم: گرنگترین نه‌و حوکمانه‌ی له‌ ئایه‌ته‌کانی ئیفک و هه‌رده‌گیردیت. ۲۲۱

- ٢٢٥ ..... حوتهم: هندی سوود و حوکم و وانه له پوډاوې (الافک) و غزای (بني المصطلق).
- ٢٢٩ ..... بهشی یانزه ییم: غزای (الاحزاب).....
- ٢٢٩ ..... باسی یه کهم: میژوو و، هؤکار و، پوډاووگانى .....
- ٢٢٩ ..... یه کهم: میژووی ئو و غزایه و هؤکاره گانى. ....
- ٢٢٢ ..... دووهم: به دواډاچوونى موسلمانان.....
- ٢٢٢ ..... سیټیم: گرنګى پټغمبر ﷺ) به بهرې ناوختیى.....
- ٢٢٧ ..... باسی دووهم: سخت بوونى مهینه تی له سر موسلمانان .....
- ٢٢٧ ..... یه کهم: هلوه شانده وهى جووله کى (بني قریظه).....
- ٢٢٨ ..... دووهم: سخت بوونه وهى ئابلوقه ی موسلمانان و. ....
- ٢٤١ ..... سیټیم: هولدانى پټغمبر ﷺ) بؤ سووکر دڼو وهى ئابلوقه که. ....
- ٢٤٦ ..... باسی سیټیم: سرخستنى خوى گوره بؤ موسلمانان و.....
- ٢٤٦ ..... یه کهم: نؤډ پارانه وهى پټغمبر ﷺ) و دابه زینى سرکه و تن.....
- ٢٤٧ ..... دووهم: به دواډاچوونى گه پانه وهى ئه حزابه گان. ....
- ٢٤٩ ..... سیټیم: باسکر دنى قورئان بؤ ئه م غزایه و ئاکامه گانى.....
- ٢٥١ ..... چواره م: پزگار یوون له بهنى قوره یزه.....
- ٢٥٤ ..... باسی چواره م: سوود و وانه و په ند.....
- ٢٥٤ ..... یه کهم: موعجیزه هه سټپیکراوه گانى پټغمبر ﷺ):.....
- ٢٥٥ ..... دووهم: له نټوان و ابؤچوون و راستیدا.....
- ٢٥٦ ..... سیټیم: سه لمان له خوئمانه له (اهل البیت). ....
- ٢٥٦ ..... چواره م: نوټیى ناوه راست.....
- ٢٥٧ ..... پټنجه م: حالال و حرام.....
- ٢٥٨ ..... شه شه م: نازایه تی صه فییه ی پوړى پټغمبر ﷺ). ....
- ٢٥٨ ..... حوتهم: جټگیر نه بوونى ئو هه والانه ی باسی ترسنؤکى (حسان) ده که ن ﷺ). ....
- ٢٥٩ ..... هه شتم: یه که م بیمارگى ئیسلامى سه ریازى. ....
- ٢٥٩ ..... تۆیه م: موسلمان ده که وټته تاوانه وه، به لام به په له ده که پټه وه.....
- ٢٦٠ ..... ده یه م: فه زل و چاکه گانى سه عدى کوپى موعاز ﷺ). ....
- ٢٦٢ ..... یانزه: کوژدانى حویه ی کوپى نه ختې و که عبى کوپى ئه سه د.....
- ٢٦٦ ..... دوانزه: تکاگردنى سابیتى کوپى قه یس بؤ زوبه یرى کوپى (باگا) و. ....
- ٢٦٧ ..... سیانزه: ره وشتى جیاوازی.....

- ۲۶۸ چوارده: دابہ شکر دنی دہستکہ وتہ کانی بہنی قورہ یزہ۔
- ۲۶۹ پانزہ: پاگہ یاندنی نیسلاسی لہ غزای (الاحزاب) دا۔
- ۲۷۱ بەشی دوانزہ ییہم: گرنکترین پوداوه کانی نیوان غزای ئہ حزاب و حودہ ییبیہ
- ۲۷۱ باسی یہ کہم: ہاوسہرگیری پیغمبر ﷺ) لہ گہل زہینہ بی کچی جہش
- ۲۷۱ یہ کہم: ناو و پہچہ لہ کی۔
- ۲۷۲ دووم: ہاوسہرگیری زہینہ لہ گہل زہیدی کوی حاریسہ (ﷺ)۔
- ۲۷۳ سییہم: جیابونہ وہی زہید لہ زہینہ ب۔
- ۲۷۳ چوارہم: حکمہ تی ہاوسہرگیری پیغمبر ﷺ) لہ گہل زہینہ ب۔
- ۲۷۷ پینجہم: ہاوسہرگیری پیغمبر ﷺ) لہ گہل زہینہ ب و ئو۔
- ۲۸۳ باسی دووم: نیستا ہیترشیان دہ کہینہ سر ناتوان ہیترشمان بکہ نہ سر۔
- ۲۸۳ یہ کہم: پۆل سہریازی موچہ ممدی کوی مسلمہ بؤ (بنی القراء)۔
- ۲۸۵ دووم: پۆل سہریازی ئہ بو عوبہ یدہی کوی جہ پراح بؤ (سیف البحر)۔
- ۲۸۸ سییہم: پۆل سہریازی عہد پورہ حمانی کوی عوف بؤ (دومۃ الجندل)۔
- ۲۹۲ چوارہم: سزادانی ناپاکہ کان: غزای (بنی لحيان) و غزای (الغابۃ) و۔
- ۲۹۵ پینجہم: پۆل سہریازی (کرز بن جابر الفہری) بؤ لای عورہ نییہ کان۔
- ۲۹۸ باسی سییہم: لہ ناوبردنی دوژمنانی دہ ولہ تی نیسلاسی۔
- ۲۹۸ یہ کہم: پۆل سہریازی عہد بولا کوی عہتیک بؤ کوشتنی (سلام بن ابی الحقیق)۔
- ۳۰۲ دووم: پۆل سہریازی عہد بولا کوی پہ و احہ بؤ لای یوسہیری۔
- ۳۰۵ بەشی سنی زہ ییہم: فہ تی ناشکرا (صولی حودہ ییبیہ)۔
- ۳۰۵ باسی یہ کہم: میژوو و مؤکار و کاتی دہرچوونی پیغمبر ﷺ) بؤ مہ کہک
- ۳۰۵ یہ کہم: میژوو و مؤکارہ کانی۔
- ۳۰۶ دووم: گہ یشتنی پیغمبر ﷺ) بؤ عوسفان۔
- ۳۰۷ سییہم: پیغمبر ﷺ) رنکا دہ گوریت و لہ حودہ ییبیہ دادہ بہ زیت۔
- ۳۰۸ چوارہم: وشتری قہ سوا، ہر لہ خویوہ رانہ و ہستا،۔
- ۳۱۰ پینجہم: ناو بیژوانیکردن لہ نیوان پیغمبر ﷺ) و قورہ یشدا۔
- ۳۱۶ شہ شہم: نیردہ کانی پیغمبر ﷺ) بؤ لای قورہ یش۔
- ۳۱۸ حہوتہم: بہ یعہ تی (الرضوان)۔
- ۳۲۲ باسی دووم: ناشتی حودہ ییبیہ و ئو پوداوانہی لہ سر بنہ مای دوست بوون۔
- ۳۲۲ یہ کہم: دانوستانی سوہیلی کوی عمر لہ گہل پیغمبر ﷺ)۔

- ٣٢٨ ..... دووهم: هه لوړیستی نه بو جه نده ل و نه مه ک بؤ په یمان.
- ٣٢٩ ..... سټیهم: ریژگرتن له نه یاری پاراو.
- ٣٣٠ ..... چوارهم: خو کړدنه وه له عومره و راوړیژی نوم موسه له مه.
- ٣٣٢ ..... پټنجهم: گه رانه وه بؤ مه دینه و دابه زینی سوړه تی (الفتح).
- ٣٣٦ ..... شه شهم: نه بو به صیر له مه دینه و سر کر دایه تی کردنی بؤ جهنگی پارتیزانی.
- ٣٣٩ ..... باسی سټیهم: په ند و ناموژگاری.
- ٣٣٩ ..... په کهم: نه و حوکمانه ی په یوه ندییان مه یه به لایه نی بیرو باوه پروه.
- ٣٤٢ ..... دووهم: هه ندی حوکمی فیهی و نوصولی.
- ٣٤٦ ..... سټیهم: نمونونه یه ک له پوره رده کردنی پټغمبر ﷺ.
- ٣٤٩ ..... بهشی چواره دیمه: گرنکترین پروډاوه کانی نیوان حوده ییبه و فته تی مه که.
- ٣٤٩ ..... باسی په کهم: غه زای خه ییهر.
- ٣٤٩ ..... په کهم: میژوو و هوکاره کانی.
- ٣٥٠ ..... دووهم: پیکردنی سوپای نیسلام به ره و خه ییهر.
- ٣٥٢ ..... سټیهم: باسی که وتنی قه لاکانی خه ییهر.
- ٣٥٥ ..... چوارهم: نه عرابی شه هید و، شوانه پش پیسته که و.
- ٣٥٧ ..... پټنجهم: هاتنه وه ی جه عفری کورې نه بوتالیب و هاوه لانی.
- ٣٥٨ ..... شه شهم: دابه شکردنی ده سته که و ته کانا.
- ٣٦١ ..... حه و ته م: هاوسه ریستی پټغمبر ﷺ له گه ل صه فیهی کچی.
- ٣٦٢ ..... هه شته م: هه ولتیکی ناله بار... مه پی ژاروی.
- ٣٦٤ ..... نژیهم: گپړانه وه ی ماله کانی (الحجاج بن علاط السملی) له مه که وه.
- ٣٦٥ ..... ده یه م: هه ندی حوکمی په یوه ندیدار به م غه زایه وه.
- ٣٦٩ ..... باسی دووهم: بانگه وازی پاشا و سرکرده کانا.
- ٣٦٩ ..... په کهم: ناشتی حوده ییبه سه ره تایی بلاویونه وه ی نیسلام بوو.
- ٣٧٢ ..... دووهم: په ند و سوود و ناموژگاری.
- ٣٧٨ ..... باسی سټیهم: عومره ی گپړانه وه.
- ٣٧٨ ..... په کهم: دورینی و وریایی له ناپاکی قورپه یش.
- ٣٧٩ ..... دووهم: چونه ناو مه که وه.
- ٣٨٠ ..... سټیهم: هاوسه رگری پټغمبر ﷺ له گه ل مه یونه ی کچی حاریس (ل).
- ٣٨١ ..... چوارهم: گه یشتنی که چه که ی حمزه ی کورې عه بدولموته لیب به کاروانی موسلماناندا.

- ۳۸۳ ..... پینجه م: کاریگری ئو عومره به له سر دورگی عه رب.
- ۳۸۷ ..... باسی چواره م: پۆلی سهربازی موئته (۸ك)
- ۳۸۷ ..... یه که م: هۆکار و میژووی.
- ۳۸۸ ..... دووم م: به پیکردنی سوپای نیسلاسی.
- ۳۸۹ ..... سییه م: سوپا ده گاته مه عان و سی فرمانده که شهید ده بن.
- ۳۹۱ ..... چواره م: موسلمانان خالیدی کوپی وه لید هه لده بیژن بۆ سهرکردایه تی.
- ۳۹۳ ..... پینجه م: موعجیزه ی پیغمبر ﷺ و هه لوئستی خه لکی مه دینه له سوپاکه .
- ۳۹۴ ..... شه شه م: وانه و په نده کان.
- ۴۰۱ ..... باسی پینجه م: پۆلی سهربازی (ذات السلاسل)
- ۴۰۷ ..... بهشی پانزوم: غه زای فه تحی مه که (۸ك)
- ۴۰۷ ..... باسی یه که م: هۆکاره کان و ناماده باشی ده رچوون و ده ست پیکردن.
- ۴۰۷ ..... یه که م: هۆکاره کانی.
- ۴۱۰ ..... دووم م: ناماده باشی بۆ ده رچوون.
- ۴۱۳ ..... سییه م: ده ست پیکردنی ده رچوون و به سه راهه کانی رینگا.
- ۴۱۹ ..... باسی دووم م: نه خشی پیغمبر ﷺ بۆ چوونه ژوره وه ی مه که و فه تحکردنی.
- ۴۱۹ ..... یه که م: دابه شکردنی ئه رکه کان له نیو سهرکرده کانی هاوه لاندئا.
- ۴۲۲ ..... دووم م: چوونه ژوره وه یه کی ملکه چ و خۆبه که مزان.
- ۴۲۵ ..... سییه م: راگه یاندنی لیبوردنی گشتی.
- ۴۲۸ ..... چواره م: ناردن خالیدی کوپی وه لید بۆ لای (بنی جزیمه).
- ۴۲۹ ..... پینجه م: رووخانی خانووی بته کان.
- ۴۳۳ ..... باسی سییه م: په ندو نامۆژگاری.
- ۴۳۳ ..... یه که م: هه لوئستی بانگه وازانه و توانای مامه له کردن له گه ل ده روونه کاندئا.
- ۴۳۸ ..... دووم م: نایا قسه م له گه ل ده که یته ده رباره ی سنووریک له سنووره کانی خوا.
- ۴۳۹ ..... سییه م: ئه و که سه ی تۆ په نات داوه، ئیمه ییش په نای ده دین.
- ۴۴۰ ..... چواره م: بۆ هیچ پیغمبریک نیبه ناپاکی چاوی هه بیته.
- ۴۴۰ ..... پینجه م: ژیان و مردن له گه ل ئیوه ده بیته.
- ۴۴۱ ..... شه شه م: موسلمان بوونی عه بدولای کوپی زیبه عری شاعیری قوپه ییش.
- ۴۴۲ ..... هه وته م: ئه و هوکمه شه رعییانه ی له غه زای مه که وهرده گیردریته.
- ۴۴۴ ..... هه شته م: له دهره نجامه کانی فه تحی مه که.

- ٤٤٧ ..... به‌شی شانزدهیم: غزای حونه‌ین و تائیف (٨ ک) .....
 ٤٤٧ ..... باسی یه‌که‌م: هؤکار و پوډاوه‌کانی ئو جه‌نگه .....
 ٤٤٧ ..... یه‌که‌م: گرنګترین پوډاوه‌کانی غزای حونه‌ین. ....
 ٤٥٢ ..... دوهم: پاونانی پاشماوی هه‌لهاتووه‌کان به‌ره و ئه‌وتاس و تائیف. ....
 ٤٥٦ ..... باسی دوهم: تیگ‌یشتنی پيغمبر ﷺ له مامه‌له .....
 ٤٦٢ ..... باسی سټیه‌م: وانه و په‌ند و سوود .....
 ٤٦٢ ..... یه‌که‌م: پاره‌کردنی ئو نایه‌تانه‌ی ده‌ریاره‌ی غزای حونه‌ین دابه‌زین. ....
 ٤٦٤ ..... دوهم: هؤکاره‌کانی شکست و سرکه‌وتن له حونه‌یندا. ....
 ٤٦٦ ..... سټیه‌م: حوکمه هه‌لټنجراوه‌کان له غزای حونه‌ین و تائیف. ....
 ٤٦٩ ..... چواره‌م: هه‌لټیستی هه‌ندیگ له هاوه‌لان. ....
 ٤٧١ ..... پټنجم: موسلمان بوونی که‌عبی کوپی زوه‌یری شاعیر و. ....
 ٤٧٢ ..... شه‌شم: ده‌ره‌نجامه‌کانی غزای حونه‌ین و تائیف. ....
 ٤٧٤ ..... باسی چواره‌م: گرنګترین پوډاوه‌کانی ئیوان حونه‌ین و ته‌بوك .....
 ٤٧٤ ..... یه‌که‌م: پټکخستنی وه‌رگرتنی زه‌کات. ....
 ٤٧٥ ..... دوهم: گرنګترین پۆله سه‌ریازیه‌کان له‌م قزناغه‌دا. ....
 ٤٧٧ ..... سټیه‌م: موسلمان بوونی عه‌دی کوپی حاتیم. ....
 ٤٧٩ ..... چواره‌م: چه‌ند به‌سه‌ره‌اتیگی جیاچیا له سالی هه‌شتی کوچی. ....
 ٤٨١ ..... به‌شی حه‌له‌ده‌یم: غزای ته‌بوك (٩ ک) یان غزای عوسره .....
 ٤٨١ ..... باسی یه‌که‌م: میژوی غه‌زاکه وناوه‌کانی و هؤکاره‌کانی .....
 ٤٨١ ..... یه‌که‌م: میژوو و ناوه‌کانی. ....
 ٤٨٣ ..... دوهم: هؤکاره‌کانی. ....
 ٤٨٤ ..... سټیه‌م: خه‌رج کردن له‌م غه‌زایه‌دا و، په‌رؤش بوونی ئیمانداران بؤ جیهاد. ....
 ٤٨٨ ..... چواره‌م: هه‌لټیستی مونا‌فیه‌کان له غزای ته‌بوك. ....
 ٤٩٠ ..... پټنجم: پاگه‌یاندنی سه‌ریازگیری و ئاماده‌کردنی سوپا. ....
 ٤٩٤ ..... باسی دوهم: چه‌ند پوډاووئیک له پټگا و کاتی گه‌یشتن به ته‌بوك .....
 ٤٩٤ ..... یه‌که‌م: به‌سه‌ره‌اتی (ابو ذر الغفاری). ....
 ٤٩٥ ..... دوهم: به‌سه‌ره‌اتی (ابو خیثمه). ....
 ٤٩٧ ..... سټیه‌م: گه‌یشتن به ته‌بوك .....
 ٤٩٨ ..... چواره‌م: پاسپارده‌کانی پيغمبر ﷺ بؤ سوپاکه له کاتی. ....

- ۴۹۹ ..... پینجه‌م: مردنی هاوه‌ل(عبدالله ذو الجادین) ﷺ
- ۵۰۱ ..... شه‌شم: مه‌ندیك له و موعجیزانه‌ی پوویندا له غه‌زاکه.
- ۵۰۲ ..... حه‌وته‌م: ناخاوتنی قورئانی پیروژ دهریاره‌ی مه‌لوئستی.....
- ۵۰۶ ..... باسی سییه‌م: گه‌پانه‌وه له تهبوک‌وه بئ مه‌دینه و باسکردنی.....
- ۵۰۶ ..... یه‌که‌م: دواکه‌وتوره‌گان که پاساوی شهرعییان.....
- ۵۰۸ ..... دووهم: دواکه‌وتوره‌گان که پاساوی شهرعییان نییه و خوایش لییان خوش بوو.....
- ۵۰۹ ..... سییه‌م: دواکه‌وتوره‌گان له مونافیقانی عه‌ره‌به بیابانشینه‌کانی دهوروبه‌ری مه‌دینه.....
- ۵۰۹ ..... چواره‌م: دواکه‌وتوره‌گان له مونافیقانی مه‌دینه.....
- ۵۱۰ ..... پینجه‌م: مزگه‌وتی:(الضرار).....
- ۵۱۶ ..... باسی چواره‌م: به‌سهراتی ئه‌وسئ که‌سه‌ی که دواکه‌وتن.....
- ۵۲۵ ..... باسی پینجه‌م: وانه و په‌ند و سوود.....
- ۵۲۵ ..... یه‌که‌م: هیماکانی پرؤگرامی قورئانی له باسکردنی غه‌زای تهبوک.....
- ۵۲۶ ..... دووهم: به‌جیته‌نانی بنه‌مای پوویژ له‌م غه‌زایه‌دا.....
- ۵۲۷ ..... سییه‌م: راهیتانی کرده‌یی توند.....
- ۵۲۸ ..... چواره‌م: گرنگترین دهره‌نجامه‌کانی غه‌زاکه.....
- ۵۳۰ ..... باسی شه‌شم: گرنگترین پووداوه‌کانی نیوان تهبوک و حه‌جی مائئاوایی.....
- ۵۳۰ ..... یه‌که‌م: نئرده‌ی سه‌قیف و موسلمان بوونیان.....
- ۵۳۴ ..... دووهم: مردنی سه‌رکرده‌ی مونافیقه‌گان عه‌بدولای کورپی سه‌لول.....
- ۵۳۶ ..... سییه‌م: چه‌ند وانه‌یه‌ک له ماله‌کانی پیتغمبر ﷺ.....
- ۵۴۰ ..... چواره‌م: حه‌ج کردنی ئه‌بو به‌کر(ﷺ) به‌خه‌لکی.....
- ۵۵۲ ..... باسی حه‌وته‌م: حه‌جی مائئاوایی(۱۰ک).....
- ۵۵۴ ..... یه‌که‌م: چۆنیه‌تی حه‌جکردنی پیتغمبر ﷺ.....
- ۵۶۰ ..... دووهم: وانه و په‌ند و سوود.....
- ۵۶۶ ..... باسی هه‌شته‌م: نه‌خۆشی پیتغمبر ﷺ و کوچی دواپی.....
- ۵۶۶ ..... یه‌که‌م: ئه‌و ئایه‌ت و فهرموودانه‌ی ئاماژه ده‌که‌ن به‌ مردنی پیتغمبر ﷺ.....
- ۵۷۰ ..... دووهم: نه‌خۆشی پیتغمبر ﷺ.....
- ۵۷۲ ..... سییه‌م: پاسپارده‌کانی پیتغمبر ﷺ له پۆژه‌کانی کۆتایی ته‌منی.....
- ۵۷۵ ..... چواره‌م: ئه‌بو به‌کر پیش نوژی ده‌کات بئ موسلمانان.....
- ۵۷۵ ..... پینجه‌م: دوا سانه‌کانی ژیانی پیتغمبر ﷺ.....

- ۵۸۲ ..... شه شه م: مه ندی له و هۆنراوانه ی له لواندنه وهی پیغه مبه ر (ﷺ) و تراوه .
- ۵۸۵ ..... کوتای
- ۵۸۷ ..... المصادر والمراجع .
- ۶۱۰ ..... ناوه پۆک

Printed by

DAR EL-MAREFAH
Publishing & Printing

Tel: 834301, 808070, Fax: 835814, Beirut, Lebanon
<http://www.marefah.com>

التنفيذ الطباعي

دار المعرفة

للطباعة والنشر
E mail: info@marefah.com

